ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ (Ե.–ԺԸ. ԴԱՐԵՐ)

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

CATHOLICOSATE OF ALL ARMENIANS

ARMENIAN WRITERS ABOUT THE SACRAMENT OF HOLY COMMUNION

Holy Etchmiadzin 2021

КАТОЛИКОСАТ ВСЕХ АРМЯН

АРМЯНСКИЕ КНИЖНИКИ О ТАИНСТВЕ СВ. ПРИЧАСТИЯ

Св. Эчмиадзин 2021

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ

(Ե.–ԺԸ. ԴԱՐԵՐ)

Աշխատասիրութեամբ
Յակոբ Քէօսէեանի

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ 2021

ՀՏԴ 27-549
ԳՄԴ 86.37
Հ 242

Հրատարակւում է երաշխաւորութեամբ
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի
Հրատարակչական խորհրդի

Աշխատասիրութեամբ
Յակոբ Քէօսէեանի

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ (Ե.–ԺԸ. ԴԱՐԵՐ)
Հ 242 Կազմեց՝ Յ. Քէօսէեան.– Ս. Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատարակչութիւն, 2021.– 484 էջ:

Ժողովածուն ընդգրկում է Ե.–ԺԸ. դդ. հայ մատենագիրների խորհրդածութիւններն ու վերլուծական դիտումները Ս. Հաղորդութեան խորհրդի մասին: Հայ միջնադարի ծիսական (եւ ոչ միայն ծիսական) մատենագրութեան մէջ ըստ իրենց բովանդակութեան զատորոշւում են Ս. Հաղորդութեան վերաբերեալ խորհրդական, բարոյաբանական եւ հակաճառական բնոյթի մտածումներ, որոնք հնարաւոր ընդգրկումով մէկտեղուած են ներկա ժողովածուի մէջ:

Ժողովածուն ունի ոչ միայն գիտական, այլեւ գործնական նշանակութիւն. այն կարող է օգտագործուել ծէսի աստուածաբանութեան դասաւանդման մէջ:

ՀՏԴ 27-549
ԳՄԴ 86.37

ISBN 978-9939-59-282-4

© Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2021

Ց Ա Ն Կ

Ներածութիւն 7

Գրիգոր Լուսաւորիչ 47

Ներսէս Մեծ 48

Սահակ Պարթեւ 48

Եղիշէ 48

Յովհաննէս Մանդակունի 51

Ղազար Փարպեցի 58

Յովհաննէս Օձնեցի 59

Խոսրովիկ Թարգմանիչ 64

Ստեփանոս Սիւնեցի 66

Զաքարիա Զագեցի 66

Սահակ Մռուտ 67

Համամ Առեւելցի 71

Խոսրով Անձեւացի 72

Անանիա Նարեկացի 75

Գրիգոր Նարեկացի 76

Անանիա Սանահնեցի 79

Յովհաննէս Սարկաւագ 83

Պաւղոս Տարոնացի 94

Ներսէս Շնորհալի 106

Ներսէս Լամբրոնացի 110

Վարդան Այգեկցի 120

Դաւիթ Քոբայրեցի 125

Գրիգոր Սկեւռացի 126

Վահրամ Րաբունի 126

Վարդան Առեւելցի 126

Յովհաննէս Երզնկացի Պլուզ 129

Ֆրիկ 131

Յովհաննէս Առճիշեցի 132

Գէորգ Սկեւռացի 136

Մովսէս Երզնկացի 140

Մխիթար Սասնեցի 146

Բարսեղ Մաշկեւորցի 153

Եսայի Նչեցի 160

Տիրատուր Կիլիկեցի 162

Անանուն [վասն Սուրբ Հաղորդութեան] . . . 169

Գրիգոր Տաթեւացի 171

Մատթէոս Ջուղայեցի 215

Գէորգ Երզնկացի 223

[Անանուն] Յաղագս Հաղորդութեան . . . 227

[Անանուն] Իչանէ՞ Հոգին Սուրբ
ի Պատարագ արատատոր հաճանային . . . 228

Ալեքսանդր Ա. Ջուղայեցի 229

Գէորգ Վարդապետ Մխլայիմ 231

Մովսէս Ջուղայեցի 235

Ղազար Ջահկեցի 240

Յակոբ Նալեան 265

Ն Ե Ր Ա Ծ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ա. Ակնարկ վաղ շրջափուլի վերաբերյալ

Պատմական փաստերը վկայում են, որ վաղ քրիստոնէական համայնքներում առաքելական Պատարագը մէկտեղուած էր ագապէին կամ սիրոյ կերակուրին՝ նրա հետ կազմելով մէկ ամբողջութիւն: Այս մասին պահպանուած վաղագոյն վկայութիւնը պատկանում է Պլինիոս Կրտսերին: Տրայանոս կայսերը (98–117) յղած պաշտօնական գրութեան մէջ նա ի միջի այլոց նկատում է, թէ առաւօտեան պաշտամունքից յետոյ քրիստոնեաները «սովորաբար ցրուում են, իսկ յետոյ նորից հաւաքուում, որպէսզի ընդունեն սովորական կերակուր, ըստ որում՝ անմեղ»: Միայն հաղորդութեան հետ սերտ յարաբերութիւնը կարող էր թոյլ տալ՝ ագապէն որակել տէրունական ընթրիք (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 20): Ինչ վերաբերում է հերթագայութեանը, ապա, ելնելով Պօղոս առաքեալի որոշ դիտումներից, հաղորդութիւնը կատարուում էր սիրոյ կերակուրից յետոյ, որով Տիրոջ մարմնի եւ արեան հետ հաղորդակցումը հետեւում էր սիրոյ ընթրիքին: Սա հիմնաւորուում է նրանով, որ Քրիստոս հաղորդութեան խորհուրդը կատարում է զատկական ընթրիքի աւարտին: Այդ աւանդոյթի ազդեցութեամբ վաղ քրիստոնէութեան շրջանում հաղորդութիւնը կատարուում էր ընթրիքից յետոյ: Դա պահպանուեց բաւական երկար ժամանակ. այսպէս մինչեւ Զ. դար Կարթագէնում եւ Աֆրիկայի այլ վայրերում հաղորդուում էին Աւագ հինգշաբթի երեկոյեան՝ ընթրիքից յետոյ: Սա կանոնակարգուած էր 397 թ. Կարթագէնի Գ. ժողովի 50-րդ սահմանումով: Սակայն յետագայում Տրուլեան ժողովի 29-րդ սահմանումով չեղարկուում է այդ սովորոյթը՝ պահիլը չխախտելու անհրաժեշտութեան թելադրանքով: Այդ սովորոյթը կենցաղավարում էր նաեւ Եգիպտոսում, Թեբաիդի վանականների մէջ, որոնք շաբաթ երեկոյեան խորհրդին հաղորդուում էին ընթրիքից յետոյ: Ինչպէս դժուար չէ տեսնել, տուեալ սովորոյթը արձագանգն է վաղքրիստոնէական համայնքներում տարածուած այդ գործառոյթի: Սակայն Դ. դարում աստիճանաբար սկսեց տիրապետել հաղորդութիւնն առաւօտեան, անօթի ընդունելու սովորոյթը: Իրերի վիճակն այսպէս էր Առաքելական հրահանգների կիրառութեան շրջանում, ինչպէս նաեւ Ս. Յովհան Ոսկեբերանի ժամանակ. պաշտպանուելով իր հակառակորդների մեղադրանքներից, նա գրում է. «Ասում են, թէ իբր ես հաղորդութիւն եմ տուել մի քանի մարդու՝ նրանց ուտելուց յետոյ: Եթէ ես

արել եմ այդ, թող Քրիստոս ինձ վտարի իր թագաւորութիւնից» (Ep. III)։ Սա ինքնին նշանակում է, թէ ուտելուց յետոյ հաղորդուելու վաղնջական սովորոյթը Դ. դարում այլեւս համարուում էր մեղք։ Ժամանակի ընթացքին ագապի հաղորդութեան հետ ունեցած կապը գնալով տկարանում է (որի նախանշանները նշմարուում են տակաւին Յուստինոս Վկայի [†161] օրօք), եւ Պատարագի ծիսական որոշակմանը զուգընթաց ագապը եւ հաղորդութիւնը զատորոշուում են, ի յետեւանս որի՝ ագապը դառնում է սոսկ բարեպաշտական սովորոյթ։ Ս. Հաղորդութեան ծիսագործումը սկզբնական շրջանում պայմանաւորուած էր հրէական ժողովարանում ընդունուած որոշ սովորութիւնների եւ հրիստոնէական աղօթքների կիրառութեամբ։ Այս երկու տարրերն ինքնըստինքեան չունենալով մասնայատուկ ծիսական գործառոյթի յանգամանք, այդուհանդերձ, ստեղծում էին պատարագին նպաստող պայմաններ (աղօթքներ, հինկտակարանեան, նորկտակարանեան ընթերցումներ, երգեր, քարոզներ. տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԴ., Գործք Բ. 42)։ Յուստինոս Վկան իր ժամանակի պատարագի մասին նկատում է, թէ խորհրդակութեան պահին առաքեալների ու մարգարէների գրութիւններն ընթերցուում էին այնքան, որքան հնարաւոր էր, այնպէս որ պատարագիչ քահանան Ս. Ընծաների վրայ աղօթքները եւ օրհնութիւնները կատարում էր, որքան կարելի է, երկարօրէն։ Ս. Եպիփան Կիպրացին (†415) Յովհաննէս Երուսաղէմացուն յղած թղթում նկատում է, թէ նա պատարագին աղօթում է տարբեր արտայայտութիւններով՝ համաձայն խօսքի կապի։ Այդուհանդերձ, պատարագիչ քահանայի աղօթական խօսքի այս ազատութիւնը չպէտք է ընկալուի բացարձակ իմաստով, այլ՝ ըստ իրավիճակի՝ կախուած պատարագիչ քահանայի աստուածաբանելու կարողութիւնից եւ հոգեւոր շնորհից։ Բանն այն է, որ արդէն վաղ հրիստոնէութեան շրջանում պատարագիչ քահանայի գործառոյթը սահմանափակուած էր որոշ պայմաններով, որոնց համաձայն՝ երուսաղէմեան պատարագի սխեման նոյնութեամբ կիրարկուում էր Պաղեստինում, Աֆրիկայում եւ Ասորիքում։ Սրբազան աւանդոյթի պահպանումը մի կողմից՝ սահմանափակում էր խորհրդակուի ազատութիւնը, միւս կողմից՝ պատարագը զերծ էր պահում հնարաւոր աղավաղումներից[1]։ Սրան առաւելագոյնս նպաստում էր վաղհրիստոնէական Պատարագի պարզութիւնը. այն գլխաւորաբար կազմուած էր Պատարագի Ընծաների սրբագործմանը նախորդող եւ ուղեկցող օրհնաբանական աղօթքներից։ Պատարագի հրիստոսահիմն լինելու պարագան թելադրում էր սրբօրէն պահպանել այդ աղօթքները, որի պատճառով դրանք գրի չէին առնուում։ Այս կապակցութեամբ

[1] *Այս մտահոգութեամբ պայմանաւորուած՝ Կարթագէնի 397, 407 թթ. եկեղեցաժողովները արգելք դրեցին «նոր աղօթքների» կիրառման վրայ, քանի դեռ դրանք չեն քննարկուել ժողովների կողմից։*

Տերտուղիանոսը նկատում է, թէ այդ աղօթքները «ոչ մի տեղ գրուած չեն, այլ պահպանուում են աւանդութեամբ, սովորոյթով ու հաւատով» (De cor. milit. c. 3)։ Ս. Հոգու մասին իր աշխատութեան մէջ Ս. Բարսեղ Կեսարացին հարցնում է. «Սրբերից ո՞վ է մեզ գրաւոր թողել Պատարագի հացը սրբագործող եւ գաւաթն օրհնաբանող խօսքերը։ Մենք չենք բաւարարուում նրանով, որ յիշատակում է Առաքեալն (Գործ Առաքելոց.– *Յ. Ք.*) ու Աւետարանը, այլ՝ նախան այդ եւ դրանից յետոյ արտաբերում ենք այլ խօսքեր, որոնք ընդունել են անգիր աւանդութիւնից՝ որպէս խորհրդի համար զօրութիւն ունեցող [խօսքեր]» (cap. 27)[2]։ Խօսքեր, որոնք յետագայում ձեւաւորուած ծիսական աստուածաբանութեան մէջ պէտք է հանգամանալից բացատրութեան ենթարկուէին։

բ. Խորհրդի աստուածաբանութիւնը

Ս. Հաղորդութիւնն աստուածահիմն խորհուրդ է։ Այն նախանշուած է Կափառնայումի ժողովարանում Քրիստոսի զրոյցի մէջ (տե՛ս Յովհ. Զ. 26–56), հաստատագրուած ու վաւերացուած Վերջին կամ Խորհրդաւոր ընթրիքի ժամանակ Յիսուս Քրիստոսի տնօրինութեամբ (տե՛ս Մտթ. ԻԶ. 17–28, Մրկ. ԺԴ. 12–24 Ղուկ. ԻԲ. 19–20, Յովհ. Զ. 33, 51–52, Ա. Կորնթ., ԺԱ. 23–25, 29)։ Ժամանակի ընթացքին յայտնութենական խորհուրդը որպէս ընդհանրական խորհուրդ (μυστήριον = sacramentum[3]), որն իր մէջ պարունակում

---

[2] *Տե՛ս* А. И. Голубцов, Литургия в первые века христианства, «Богословский вестник», т. 1, №7, 1913, *էջ 625–635, 642։*

[3] *Ի դէպ, յունարէն եզրը աստւգաբանօրէն ծագում է* μύω*–ից, որ նշանակում է «աչքերս փակում եմ, շուրթերս սեղմում եմ». սրանով մատնացուցուում է խորհրդաւորի, նուիրականի, այլոց համար անմատչելիի վերաբերեալ գաղափարը։ Մինչդեռ երկրորդ* sacramentum *եզրը լատին դասականները չեն կիրառել որպէս խորհրդարկութիւնների որակում. ունեցել է հետեւեալ չորս իմաստները. ա) այն դրամն էր, որ դատաւարութիւնը տանող կողմերը գրաւաբերում էին տաճարին։* Sacramentum *կոչուող այդ դրամը, որը տրուում էր գլխաւոր քուրմին, վերադարձուում էր միայն յաղթող կողմին, իսկ պարտուող կողմի դրամը յանձնուում էր դրամատուն. բ)* Sacramentum *էր կոչուում բուն իսկ դատավարութիւնը, գ) ռազմական երդումը, դ) սովորական երդումը. տե՛ս* А. Л. Катанский, Догматическое учение о семи церковных таинствах в творениях древнейших отцов и писателей Церкви до Оригена включительно, СПб., 1877 (интернет-портал «Азбука веры»), *էջ 28։ Լատիներէնից հայերէն թարգմանուած մի երկում («Յաղագս խորհրդոց եկեղեցւոյ») տրուած է «խորհուրդ» եւ «նշան» եզրերի հետեւեալ աստուածաբանական սահմանումը «Խորհուրդ է տեսանելի նշան անտեսանելւոյ շնորհին՝ սահմանեալ յԱստուծոյ առ ի մարդիկ՝ սրբացուցանել։ Ասի «նշան». զի բաց յինքենէ զայլ ինն զմեզ իմացուցանէ, որպէս լուացումն ջրոյ ի մկրտութիւն իմացուցանէ զներքին լուացումն հոգւոյ, որ լինի ի ձեռն սրբացուցիչ շնորհին, եւ ոչ եթէ է նշան բնական, որպէս ծուխն հրոյ, այլ է նշան ըստ հաճութեան աստուածային կամացն։ Ասի տեսանելի նշան կամ զգալի, վասն զի եթէ նշանս այս ոչ լինէր զգալի զգայութեանց մերոց՝ ոչ կարէր նշանակել մեզ զծածուկ իրս եւ*

է շնորհ, եկեղեցական գիտակցութեան մէջ պահպանելով կենդանի կապը սուրբգրային ակունքի հետ, որոշարկուում է որպէս «ծիսական մասնաւոր սրբազնագործութիւն» (μυσταγωγία) εὐχαριστία անուանումով[4]: Սուրբգրային ակունքի հետ կենդանի յարաբերութիւնն ու յարաբերակցութիւնը թոյլ են տալիս խորհրդարկութեան մասնաւոր ձեւը լիալրել ներազդու շնորհով: Բովանդակութեան եւ ձեւի ներդաշնութիւնը դառնում է այն կարեւոր երաշխիքը, որը խորհրդարկութիւնն օժտում է շնորհունակ, վերափոխիչ զօրութեամբ: Սուրբգրային խորհրդի ծիսական իմաստաւորումն (զգայօրէն տեսանելի. արտաքին հանգամանք) եւ աստուածաբանականացումն (հոգեւոր, ներքին բովանդակութիւն), իբրեւ գործնական եւ վարդապետական պահեր, իրենց արտացոլումն են գտնում տակաւին Առաքելական հայրերի, յետագայում՝ եկեղեցու մեծանուն վարդապետների ժառանգութեան մէջ: Ըստ սուրբգրային յայտնութիւնից սնուող եկեղեցու վարդապետութեան՝ Տիրոջ մարմին եւ արիւն էապոխութիւնը կամ գոյացափոխութիւնը (μεταβολὲ) չի փոխում բուն իսկ Տիրոջ մարմնի եւ արեան բաղադրութիւնը. «Թէպէտ միեւնոյն ժամանակ շատ սրբազնագործութիւններ են կատարուում, սակայն Քրիստոսի մարմինը բազում չէ, այլ՝ մի, եւ նոյն Քրիստոս ճշմարտապէս եւ իրապէս ներկայ է, մէկ է նրա մարմինը եւ մէկ՝ նրա արիւնը բոլոր եկեղեցիներում: Եւ սա ոչ այն պատճառով, որ երկնքում գտնուող Տիրոջ մարմինը հանգչում է Սեղանի վրայ, այլ որովհետեւ առաջաւորաց հացը… նոյնանում է երկնքում գտնուող Տիրոջ մարմնին»[5]: Ս. Ընծաների բեկումն ու տրոհումը վերաբերում է բացառապէս

գանձատունիս: Եւ զպատճառն տայ Յոհան Ոսկեբերանն ի ճառն ԶԳ Մատթէի. Զի մարմնոյ կցեալ կայ հոգի քոյ, վասն այսորիկ զգալի իրաւք քեզ իմանալեաւք տայ Աստուած զպարգեւս անմարմինս». տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 4407, թ. 167աբ:

[4] *Անուանումն առաջին անգամ կիրառուած է «Վարդապետութիւն երկոտասան առաքելոց» կամ Դիդախէ երկում (9—10): Այս իմաստով են կիրառուած «հացի բեկանում» (*κλάσις τοῦ ἄρτου*) Գործք առաքելոցում (Բ. 42, 46, Ի. 7, 11, ԻԷ. 35 հմմտ. Ղուկ. ԻԴ. 35), «Գործք Պօղոս առաքեալի» անվաւերում (*Acta Paul. Thecl. 5*), «կեանքի դեղ», «անմահութեան դեղ» (*θάρμακον ζωῆς, θάρμακον ἀθασίας) (Ign. Eph. 20, 2) *եւ այլ արտայայտութիւններ: Յետագայի եկեղեցական գրականութեան մէջ խորհրդի* εὐχαριστία *անուանումին զուգահեռ կիրառուում են նաեւ «ժողով» (*σύναξις*) «Զոհ» (*Θυσία*), «Հաղորդութիւն» (*κοινωνία*) անուանումները: Այն «Զոհութիւն» է որակուում Ս. Յովհան Ոսկեբերանի ու Ս. Եփրեմ Ասորու մօտ՝ բացատրելով «Առ հաց, զոհացաւ, եբեկ, ետ նոցա» (Ղուկ. ԻԲ. 19) բառերը՝ Ոսկեբերանը գրում է. «Վասն զմեզ ուսուցանելոյ զոհանայ, թէ զիարդ պարտ է զխորհուրդ կատարել»: Խորհուրդը զոհութեամբ կատարելու մասին է խօսում նաեւ Եփրեմը. «Զոհանայ Տէր, գրում է նա, փոխանակ զի Ադամ ոչ զոհութեամբ կերաւ…: Զոհանայ, զի զմեզ ուսուցանէ զոհութեամբ մատչել ի սեղանն հոգեւոր կամ ըստ մարմնոյ, զի արժանի լիցուք մտանել ի խոստացեալ բարիսն Աստուծոյ». տե՛ս* Սարգիս Կոնդ, *Մեկնութիւն Աւետարանին Ղուկասու, աշխատ. եզնիկ արք. Պետրոսեանի, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի, 2005, էջ 510:*

[5] «Послание патриархов Восточно-кафолической Церкви о православной вере». *17*

հացի եւ գինու արտաքին հանգամանքին (= պատահումն) եւ չի վերաբերում Տիրոջ փառատրեալ մարմնին. Ս. Ընծաների իւրաքանչիւր մասնիկի մէջ Քրիստոս ներկայ է անմնացորդ կերպով թէ՛ մարդկային մարմնով, հոգով եւ թէ՛ Աստուածութեամբ: Ս. Հաղորդութեան հիմնական արդիւնքը Աստուածամարդ Քրիստոսի հետ միաւորումն է եւ Քրիստոսով՝ բովանդակ եկեղեցու հետ. «Եւ այսպէս,– նկատում է Ս. Յովհան Ոսկեբերանը,– (†407), որպէսզի ոչ միայն սիրով, այլեւ գործով իսկ մենք դառնանք Քրիստոսի մարմնի անդամները եւ հաղորդակցուենք այդ մարմնին…դրա համար Նա Ինքն Իրեն խառնեց մեզ հետ եւ Իր մարմինը լուծեց մեր մէջ, որպէսզի մենք կազմենք ինչ-որ մէկ միութիւն» (In Ioan. 46, 3): Ինչպէս նկատում է Յուստինոս Վկան (†161). «Այդ կերակուրը, որի վրայ կատարուում է գոհութիւն Նրա խօսքի աղօթքի միջոցով եւ որից նմանութեան միջոցով մեր արիւնն ու մարմինը ստանում են սնունդ՝ նոյն մարմնացած Յիսուսի մարմինն ու արիւնը, ինչպէս ուսուցանուած է մեզ» (I Apol. 66): «Այդ արիւնը մեր հոգիների փրկութիւնն է, նրանով է լուացուում հոգին, նրանով է զարդարուում, նրանով է բոցավառուում» (Ioan. Chrysost. In Ioan. 46, 3):

Պատարագի՝ որպէս գոհի գաղափարը եկեղեցու օրինակարգած կարեւորագոյն վարդապետութիւնն է, որը հիմնուած է Քրիստոսի խօսքի վրայ. «Հացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է, զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի» (Յովհ. Զ. 52): «Այս բաժակ է նոր ուխտ իմով արեամբ վասն ձեր հեղելոյ» (Ղուկ. ԻԲ. 20): Խորհրդաւոր ընթրիքի հիմքում ընկած է գոհի գաղափարը, որը գնալով շօշափելի է դառնում հինկտակարանեան զատկական գոհի ճաշակումով (հմմտ. Մտթ. ԻԶ. 17, Մրկ. ԺԴ. 12–16, Ղուկ. ԻԲ. 7–16): Պատարագի՝ իբրեւ եզակի եւ սրբամաքուր գոհի վերաբերեալ մարգարէութիւնը եկեղեցական աւանդոյթը նշմարում է Մաղաքիայի «Ջի յարեւելից մինչեւ ի մուտս արեւու փառատրեալ է անուն իմ ի մէջ ազգաց եւ յամենայն տեղիս մատչին խունկք անուան իմոյ եւ պատարագաց սուրբ, զի մեծ է անուն իմ ի հեթանոսաց, ասէ Տէր ամենակալ» (Ա. 11) բառերում (Didache. 14, Iust. Martyr. Dial. 28, 5; 41, 2; 116, 117, Iren Adv. haer. IV, 29, 5 եւ այլուր), ինչով փաստուում է Պատարագի՝ որպէս գոհի վերաբերեալ ընկալման վաղնջականութիւնը: Ս. Բարսեղ Կեսարացու եւ Ս. Յովհան Ոսկեբերանի պատարագամատոյցներում ասուում է, թէ մենք Աստծուն «գոհաբանական գոհ» (θυσίαν αἰνέσεως) ենք մատուցում: Հայրախօսական գրականութեան մէջ յաճախ Պատարագը որակուում է որպէս «անարիւն գոհ» (գոհաբերութիւն= ἀναίμακτος θυσία): Այն յաճախ կիրարկուում է Աթենագորաս Աթենացու (Legat. pro Christian. 13. 4), Որոգինէսի

հմմտ. Greg. Nyss. Or. catech. 37. տե՛ս Православная энц., т. 17, М., 2009, *էջ 533–615:*

(In Ps. 15. 4), Եւսեբիոս Կեսարացու (Eclog. proph. 2. 29), Ս. Կիւրեղ Երուսաղէմացու (Mistag. 5. 8), Ս. Յովհան Ոսկեբերանի (In illud; Vidi Dominum. 6. 3), Դիդիմոս Կոյրի (De Trinit. 2, 8), Յովհան Դամասկացու (De imag. 2. 17), ինչպէս նաեւ հայ մատենագիրների («Անարիւն զեղման զթահանայութիւն աւանդեցեր մեզ». Պատարագ, «Բաշխումն անարիւն զեղմանն». Խոսրով Անձեւ. Մեկն Պատար., «Հոտոտեսցիս յայս նուէր բանի անարիւն զոհի». Նարեկ. բան ՁԸ.) մօտ[6]: Պատարագի՝ որպէս զոհի համապարփակ բացատրութիւնը տրուած է ԺԴ. դարի մեծանուն հեղինակ Նիկողայոս Կաբասիլասի Պատարագի մեկնութեան մէջ. «Այն, որ այդ Ձոհը ոչ թէ զոհի պատկեր կամ կերպ է, այլ՝ ճշմարիտ Ձոհ, որ ոչ թէ հացն է զոհաբերուում, այլ իմիը՝ Քրիստոսի մարմինը, ըստ որում, Աստծոյ Գառան զոհը միայն մէկն է ու կատարուել է մէկ անգամ… Հացը մատուցուում է ոչ թէ իբրեւ մորթուելու պատկեր, այլ՝ բուն իսկ մորթուելը, բուն իսկ Տիրոջ զոհաբերուած մարմինը…» (Expl. Div. liturg. 32)։ Տիրոջ մարմնի իրական ներկայութեան վերաբերեալ այս մտածումն իր ակունքներով կապուած է վաղհայրախօսական աւանդոյթի հետ։ Այսպէս, Ս. Իգնատիոս Աստուածազգեացը (†113/117), պախարակելով երեւութականներին, ովքեր չէին ընդունում Քրիստոսի իրական մարդեղութիւնն, իր թղթերից մէկում կանգ է առնում Պատարագի վերաբերեալ նրանց մօտեցման վրայ. «Նրանք,– գրում է նա,– հեռանում են Պատարագից եւ աղօթքից այն պատճառով, որ չեն ընդունում Պատարագի՝ մեր մեղքերի համար չարչարուած Յիսուս Քրիստոսի մարմինը լինելը…։ Ըստ այմ, հակադրուելով Աստծոյ շնորհին, նրանք մեռնում են իրենց փնտրտուքի մէջ։ Նրանց համար օգտակար կլիներ մասնակցել պատարագին, որպէսզի կարողանային յարութիւն առնել» (Smyrn. c. 7)[7]: Դժուար չէ տեսնել, որ Ս. Իգնատիոսը բնաղատում է երեւութականներին՝ Պատարագի հացի եւ Քրիստոսի մարմնի նոյնականութիւնը մերժելու պատճառով։ Նա Պատարագն անուանում է «Աստծոյ շնորհ»։ Ուստի Ս. Իգնատիոսն ադամորդու յարութիւնը կապում է ոչ թէ առհասարակ յարութիւն առած Տիրոջ մարմնի հանդէպ հաւատի, այլ հէնց Ս. Հաղորդութեան հացի ճաշակման հետ։ Ինչպէ՞ս կարող է մեր մարմինն ունենալ

[6] *Տե՛ս ՆԲՀ, Ա., էջ 116։ Ոսկեբերանի անունով պատարագամատոյցի մէջ այն որակուում է որպէս «զենումն անարիւն», «անարիւն պաշտաւն». տե՛ս Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց, էջ 366, 373։*

[7] *Հին հայերէն թարգմանութեան մէջ կարդում ենք. «…եւ հեռացեալ են ի գոհութենէ եւ յաղաւթից, զի ոչ հաւատան գոհութեանն, որ ի մարմին եւ արիւն Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ չարչարեցաւ փոխանակ մեղաց մերոց, զոր յարոյց Հայր քաղցրութեամբ իւրով։ Իսկ որ ընդդէմ են պարգեւացն Աստուծոյ, ի քննելն իւրեանց մեռանիցին։ Բարւոք էր նոցա սիրել զչարչարանս եւ կեալ…». տե՛ս «Թուղթք սրբոյն Իգնատիոսի Աստուածազգեաց մարտիրոսի Անտիոքայ եպիսկոպոսի», Կ. Պոլիս, 1783, էջ 19։*

ապագայ յարութեան երաշխիքը, եթէ Պատարագն իմիսին իսկ Տիրոջ անապական մարմինը չէ, այլ սոսկ Տիրոջ մարմնի խորհրդանշանն է: Նոյն ոգով են շարադրուած Ս. Իգնատիոսի մէկ այլ թղթի հետեւեալ տողերը: Ասելով, թէ իմիսը ոչ մի բաւականութիւն չի զգում ապականացու կերակուրից, շարունակում է. «Յանկանում եմ Աստծոյ հացը՝ երկնաւոր հացը, կեանքի հացը, որ Աստծոյ Որդու՝ Յիսուս Քրիստոսի մարմինն է, որ վերջին ժամանակներում ծնուել է Դաւթի եւ Աբրահամի սերմից, եւ փափագում եմ Աստծոյ ըմպելիքը՝ Նրա արիւնը, որ անապական սէր եւ յաւիտենական կեանք է» (Ad. Rom. c. 7)[8]: Մէկ այլ տեղ նա նկատում է, թէ Ս. Հաղորդութեան հացի բեկանումը ոչ այլ բան է, քան «անմահութեան ապաքինումը, [այն] ոչ թէ հակաթոյն է ընդդէմ այն բանի, որպէսզի ոչ միայն չմեռնենք, այլեւ միջոց է, որպէսզի ապրենք Յիսուս Քրիստոսի մէջ ամենայն ինչի միջոցով» (Ephes., c 20)[9]: Այսու անմահութեան երաշխիք է համարուում Ս. Հաղորդութեան հացի ճաշակումը, որպէսզի «ոչ միայն չմեռնենք, այլեւ ապրենք»: «Ամենայն ինչի միջոցով» խօսքը յստակօրէն ցոյց է տալիս, թէ անմահութիւնը միայն հոգուն չէ, որ վերաբերում է, այլեւ՝ մարմնին:

Այսպիսով, յանձին Ս. Իգնատիոսի, Առաքելական հայրերի ժառանգութեան մէջ կարելի է տեսնել Ս. Հաղորդութեան վերաբերեալ վարդապետական հետեւեալ դրոյթները. ա) հաղորդութենական մարմինը նոյնական է մարմնացած Տիրոջ մարմնին, բ) այդ խորհրդի ընդունումն օգտակար է ոչ միայն քրիստոնեայի հոգուն, այլեւ՝ մարմնին, որն ապագայ յարութեանը նոյնական է լինելու Քրիստոսի անապական մարմնին: Ի լրումն նկատենք, որ «խորհուրդ» (μυστήριον) բառը Ս. Իգնատիոսի մօտ, թերեւս առաջին անգամ լինելով, կիրառուում է որպէս Ս. Հաղորդութեան որակում[10]:

Ս. Հաղորդութիւն կարող են ստանալ միայն նրանք, ովքեր մկրտուած են. «Ձեր պատարագից թող չճաշակի եւ չխմի ոչ մէկը, բացի Տիրոջ անունով մկրտուածներից, քանզի սրա մասին է ասել Տէրը. «Մի՛ տայք զարբութիւն շանց» (Didache. 9):

Ս. Յուստինոս Վկան իր «Ջատագովութեան» մէջ նկարագրելով Պատարագի աւարտը՝ գրում է. «Այդ կերակուրը մեզանում անուանուում է «ընծայ» (εὐχαριστία), եւ ուրիշ ոչ մէկին թոյլ չի տրուում մասնակցել դրան, այլ՝ միայն

---

[8] *Հին հայերէն թարգմանութեան մէջ կարդում ենք. «Ջհացն Աստուծոյ խնդրեմ, որ է մարմին Յիսուսի Քրիստոսի՝ եղելոյն ի զաւակէ Դաւթի, եւ զըմպելի արեան նորա հայցեմ, որ է սէր անեղծ եւ անապական». «Թուղթք սրբոյն Իգնատիոսի...», էջ 93:*

[9] *Հին հայերէն թարգմանութեան մէջ կարդում ենք. «Եւ հանապազ բեկանեսջիք զմի հաց, որ է դեղ կենաց, զի որ առնուցու զնա սրբութեամբ՝ ոչ մեռանիցի, այլ կեայ Աստուծով ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի». «Թուղթք սրբոյն Իգնատիոսի...», էջ 51:*

[10] *Տե՛ս* А. Катанский, *նշւ. աշխ. էջ 41—43, 45:*

հաւատացեալին, թէ ճշմարիտ է այն, ինչ ուսուցանուած է մեր կողմից…: Քանզի մենք այդ ընդունում ենք ոչ թէ իբրեւ սովորական հաց եւ սովորական ըմպելիք, այլ՝ որպէս Յիսուս Քրիստոսի, Աստծոյ Բանի միջոցով մարմնաւորուած մեր Փրկիչ, Ով ունէր թէ՛ մարմին, թէ՛ արիւն մեր փրկութեան համար, հէնց այս իսկ ձեւով մենք գիտենք, որ այդ կերակուրը, որի վրայ կատարուում է գոհութիւնը Նրանից մեզ [աւանդուած] աղօթքի բառերի միջոցով. կերակուրը, որով մեր արիւնը եւ մարմինը սնուում է կցման միջոցով, արիւնն ու մարմինն է նոյն մարմնացած Յիսուսի: Քանզի առաքեալներն իրենց գրութիւններում, որոնք կոչուում են Աւետարաններ, այսպէս են աւանդել այն, ինչ նրանց պատգամել է Յիսուս, թէ Նա, վերցնելով հացը եւ շնորհակալութիւն յայտնելով, ասաց. «Այդ արէ՛ք իմ յիշատակի համար, այդ է իմ մարմինը», եւ որ վերցնելով գաւաթը եւ շնորհակալութիւն յայտնելով, ասաց. «Այդ է իմ արիւնը», եւ միայն նրանց տուեց: Ջար դեւերը նմանակելով՝ աւանդել են նոյնը կատարել Միհի գաղտնածէսերում. հանգի դում գիտէք, կամ կարող էք իմանալ, որ գաղտնածէսերին նուիրագործուողներին որոշ յաւելեալ բառերի հետ սահմանուած է տալ հաց եւ գաւաթով ջուր» (I Apol. c. 66): Այս համեմատութեան նպատակը հեթանոսներին ցոյց տալն է, որ Ս. Ընծաների բաշխումը թէ՛ բովանդակութեամբ, թէ՛ ձեւով չի հակասում բարոյականութեանն ու պետական օրէնքներին: Ջատագովութեան մէջ ցոյց է տրուում, թէ անարդար են հրիստոնէութեան թշնամիների յերիւրած այն ամբաստանութիւնները, թէ, իբր, նրանք մարդու միս են ուտում, որ հրիստոնեաներն իրապէս չեն ուտում մարդու մարմին, նրանք մարդ չեն մորթում. նրանց մէջ մարմնի փոխարէն տրուում է հաց եւ արեան փոխարէն՝ գաւաթով գինի: Հարկաւ, նրանք սովորական կերակուր եւ ըմպելիք չեն համարում դրանք, այլ՝ Քրիստոսի մարմինն ու արիւնը: Այդ կերակուրը, որն սկզբում սովորական էր, դառնում է ոչ սովորական, այլ՝ Քրիստոսի մարմին եւ արիւն միայն աղօթքի բառերից յետոյ: Նրա աղօթքի բառերը կատարում են այն, ինչ կատարում է Բանը մարմնաւորման ժամանակ: Բանը մարմնացաւ ոչ թէ Ս. Հոգու զօրութեամբ, այլ՝ Իր իսկ: Իր ամենազօր ուժի միջոցով Բանը մարմնացաւ, ընդունեց մարմին եւ արիւն, դարձաւ մարմին եւ արիւն ունեցող Քրիստոս: Ճիշտ այդպէս էլ աղօթքի ամենազօր խօսքի միջոցով կերակուրը դառնում է մարմնացած Յիսուսի մարմինն ու արիւնը: Այնտեղ Աստծոյ Խօսքի ամենազօրութիւնն է, իսկ այստեղ՝ աղօթքի խօսքի, որը Նրանից է բխում: Քաղաքակրթական, կրօնական երկու հակադիր իրողութիւնների (հեթանոսութիւն, հրիստոնէութիւն) այսօրինակ համադրութեան ճանապարհով Ս. Յուստինոսը ցոյց է տալիս, որ հրիստոնեաները ճաշակում են մարդացած Քրիստոսի ճշմարիտ մարմինն ու արիւնը: Սրանով նա ապացուցում է, թէ ոչ մի յանցաւոր բան չկայ Հաղորդութեան մէջ,

ըստ որում՝ նա դրական շեշտով է խօսում հացի եւ գինու միջոցով Քրիստոսի մարմնի եւ արեան իրական ներկայութեան վերաբերեալ հրիստոնեաների ունեցած աներկբա հաւատի մասին[11]:

Քննադատելով գնոստիկյան մոլորութիւնները եւ անմիտ համարելով մարմնի փրկութիւնն ու անապականութիւնը մերժողների դիրհորոշումը՝ Ս. Իրինեոսն (†202) իր «Ընդդէմ հերձուածողների» երկում (V) գրում է. «Բայց եթէ այն չփրկուի, ապա ակնյայտ է, թէ Տէրն էլ մեզ չի փրկագնել իր արեամբ, եւ հաղորդութեան գաւաթն էլ հաղորդակցում չէ նրա արեան հետ, եւ հացը, որ մենք բեկանում ենք, հաղորդակցում չէ նրա մարմնի հետ: Քանզի այլ արիւն չկայ, բայց միայն, որ կազմուած է ջղերից, մարմնից եւ մնացեալ բաներից, ինչը ներկայացնում է մարդու էութիւնը, որ իրապէս դարձաւ Աստծոյ Բանը» (Lib. V, c. 2, n. 2): Այս տողերով յստակօրէն ցոյց է տրուում, թէ մարմնի անապականութեան ու փրկութեան մերժումն անխուսափելիօրէն հանգեցնում է մարմնաւորման ճշմարտացիութեան մերժմանը, Քրիստոսի մարմնի ոչ թէ իական, այլ երեւակայածին լինելուն, ոչ թէ իական մարդու, այլ ուրուականի վերաբերեալ մտածումին: Այսպիսով, Քրիստոսի իական մարդկային բնութեան մերժումը, մի կողմից, ինքնին տանում է դէպ հաւութեան մերժում ու հաղորդութեան մէջ Քրիստոսի մարմնի եւ արեան իական ներկայութեան մերժմանը, միւս կողմից՝ մարմնի եւ արեան լոկ երեւակայական ներկայութեան մասին թյուրըմբռնմանը[12], քանի որ կարելի չէ մէկ այլ տեղից արիւն ընդունել ո՛չ հաւութեան եւ ո՛չ էլ հաղորդութեան համար, եթէ Փրկիչը մարմին եւ արիւն չունի, ինչը ներկայացնում է նրա էութիւնը: Ս. Իրինեոսը շարունակում է. «Քանի որ մենք նրա անդամներն ենք եւ սնուում ենք նրա արարչութեամբ… ուստի արարչութեան գաւաթը նա համարեց (ὁμολόγησε) իր արիւնը, որով նա ոռոգում է մեր արիւնը եւ արարչութեան հացը հաստատեց (διεβεβαιώσατο), որպէսզի այն դառնայ իր մարմինը, որով հաստատում է մեր մարմինները: Ուստի, երբ հեղուկ գաւաթը եւ նախապատրաստուած հացն ընդունում են Աստծոյ խօսքը, եւ ընծան դառնում է Քրիստոսի մարմինը, որով հաստատուում եւ զօրանում է մեր մարմնի բաղկացութիւնը, ապա ինչպէ՞ս են նրանք

---

[11] *Տե՛ս* А. Катанский, *նշւ. աշխ., էջ 48–49:*

[12] *Ս. Իրինեոսը մարմնացումը սերտօրէն կապում է Պատարագի հետ ոչ միայն այս, այլեւ նախորդ գլխում (*c. 1, n. 3*): Հերքելով գնոստիկների մտայնութիւնը, որով նրանք մերժում էին յանձին Քրիստոսի* unitionem Dei et hominis*, Ս. Իրինեոսը գրում է. «Եւ այսպէս, նրանք չեն ընդունում երկնաւոր գինու խառնումը (*comimiscionem*) եւ ցանկանում են, որ միայն աշխարհային ջուր լինի՝ չընդունելով Աստծոյ՝ Ինքն Իր հետ խառնուելը (*ad commiscionem suam*): Արտայայտութեան այս կերպը պարզորոշ մատնացոյց է անում մարմնացման եւ Պատարագի մերձաւորագոյն յարաբերակցութիւնը, որով նրանք կարող են փոխարինել կամ ենթադրել մէկմէկու»:*

(հերետիկոսները) ասում, թէ մարմինն անհաղորդ է Աստծոյ ընծային, որը յափտենական կեանք է. (մարմինը), որ սնուում է Տիրոջ մարմնով եւ արեամբ ու նրա անդամն է: Ինչպէս եւ երանելի Պօղոսը Եփեսացիներին յղած թղթում ասում է. «Քանզի մենք նրա մարմնի անդամներն ենք՝ «ի մարմնոյ նորա եւ յոսկերաց նորա» (Եփես. ե. 30). այս ասում է ոչ թէ ինչ-որ հոգեւոր եւ աներեւոյթ մարդու (քանզի հոգին չունի ոչ ոսկր, ոչ մարմին), այլ ջղերից ու ոսկրերից կազմուած իրական մարդու բաղկացութեան մասին. այդ իսկ բաղկացութիւնը սնուում է Նրա գաւաթից, որ արիւնն է եւ աճում է հացից, որ Նրա մարմինն է» (անդ, n 3): «Եթէ հնարաւոր է,– նկատում է ս. հայրը,– թէ հացահատիկը, չնայած այն բանին, որ անցնում է ապականութեան փուլով, «բիւր բանակութեամբ վերականգնուի Աստծոյ Հոգու միջոցով» եւ կարող է «ընդունելով Աստծոյ Բանը դառնալ ընծայ, որը Քրիստոսի մարմինն ու արիւնն է, ապա զարմանալու ի՞նչ կա, եթէ ձեր ապականուած մարմինները վերանորոգուեն, որ «Աստծոյ Բանը նրանց յարութիւն է պարգեւում ի փառս Աստծոյ եւ Հօր» (անդ): Այս բոլորը կատարուում է, «որպէսզի մենք իմանանք, թէ ինչ կարող է Աստուած»: Աստծոյ ամենակարողութեան վերաբերեալ մտածումը դառնում է այն կարեւոր հիմքը, որ թոյլ է տալիս Ս. Իրինեոսին յստակօրէն խօսել հացի եւ գինու՝ Փրկչի մարմինն ու արիւնը դառնալու հրաշքի մասին: Ինչպէս հացը «Աստծոյ անուան բարբառումով, այլեւս հասարակ հաց չէ, այլ բաղկացած է երկու իրերից՝ երկրայինից եւ երկնայինից», ուստի ընծաների բաշխումը կարող է կոչուել κοινωνία καὶ ἕνωσισ «երկրային եւ երկնային», «ճիշտ այդպէս էլ մեր մարմինները, ընդունելով ընծաները, այլեւս ապականացու չեն՝ ունենալով ի յափտենից յարութեան յոյսը»: Միով բանիւ, յոյս ենք տածում, թէ նրանք յափտենապէս կվերամիաւորուեն հոգիների հետ: Եկեղեցին ընծաների մէջ յստակօրէն տեսնում է երկրայինի եւ երկնաւորի միաւորումը. նա հաստատակամօրէն հաւատում է, որ մեր մարմինները յարութեան ժամանակ նմանապէս կմիաւորուեն մեր հոգիների հետ (ὡ...οὕτω, κοινωνία καὶ ἕνωσι δύο πραγμάτων, ἐπιγίου τε καὶ οὐρανίον – σαρκὸσ καὶ πνεὺματοσ ἔγετσι, ἀνάστασι): Այսպիսով Ս. Հաղորդութեան մասին խորհրդագիտական այս մտածումները զօրացնում են մարմնի ապագայ վերանորոգութեան եւ նրա՝ հոգու հետ միաւորման վերաբերեալ վարդապետութիւնը[13]:

Ս. Հաղորդութեան խորհրդի վերաբերեալ Կղէմէս Ալեքսանդրացու (†231) բացատրութիւնները շարադրուած են աստուածաբանութեան՝ Ալեքսանդրիայի դպրոցին բնորոշ այլաբանական ձրիին թափանցումներով: Իր «Ստրոմատիս» աշխատութեան մէջ խօսելով բանական խօսքով, ընծաներով,

[13] *Տե՛ս* А. Катанский, *նշ. աշխ., էջ 59–64:*

որպէս կաթով սնուելու վերաբերեալ՝ նա հարց է ուղղում իր ընթերցողին. «Սակայն դու չես ուզում հասկանալ այսպէս, այլ (փափագում ես հասկանալ) թերեւս աւելի սովորակա՞ն ձեւով: Կլսես եւ այսպիսի բացատրութիւն. Սուրբ Հոգին այլաբանօրէն մատնացոյց է անում (ἀλληγορει) մեզ մարմինը, հանգի Նրանով է արարուած մարմինը: Իսկ արիւնը մեզ ակնարկում է Բանը, հանգի Բանն առատ արեան նման հոսեց կեանքի համար: Թէ՛ մէկի եւ թէ՛ միւսի փոխյուծումը Տէրն է, Որը մանուկների սնունդն է. Տէրը, Հոգին եւ Բանը: Սնունդը, այսինքն՝ Տէր Յիսուսը, այսինքն՝ Աստծոյ Բանը: Մարմնաւորուած Հոգին սրբազնագործուած երկնային մարմինն է: Այդ սնունդը Հօր կաթն է, որով սնուում են միայն մանուկները: Ըստ այսմ, Բանն Ինքը՝ մեր սիրելին, յագեցնողը, մեզ համար թափեց Իր արիւնը՝ փրկելով մարդկութիւնը: Նրա միջոցով հաւատալով Աստծուն՝ դիմենք Հօր կրծքին, հոգսերը մոռացնել տուող Բանին: Միայն Նա, ինչպէս եւ պատշաճ է, մեզ՝ մանուկներիս, տալիս է սիրոյ կաթը» (Paed. lib. I, c. 6, p. 301): Սակայն այստեղ կաթը չպէտք է հասկանալ բացառապէս իբրեւ վարդապետութեան այլաբանութիւն, որ տալիս է Եկեղեցին իբրեւ մայր, այլեւ Տիրոջ մարմնի եւ արեան ընծաների ճաշակման իմաստով, ինչը մէկ անգամ չէ, որ արբագործուել է շարշարանքի միջոցով, այլեւ որպէս «երկնաւոր մարմին», որ մշտապէս «արբագործուում է»: Քրիստոս՝ որպէս մարմնացեալ Բան, Ս. Հաղորդութեան մէջ յարատեւօրէն Իրեն արարում է որպէս մարմին, որի պատճառով էլ Նա «մարմնաւորուող» Հոգի է, հանգի Հոգին արարում է մարմինը: Հէնց այս իմաստով էլ Քրիստոս մարմնաւորուած Բան է, եւ մարմնաւորուած Հոգին Հօր կաթն է (Paed. lib. II, c. 2. p. 304), որի մօտ պէտք է աճապարեն նոր մկրտուած մանուկները, ինչպէս հնում մկրտուելուց յետոյ մկրտարանից տեղափոխուում էին եկեղեցի՝ ճաշակելու ընծաները: «Այս պատճառով,– նկատում է Կղեմէսը,– մենք, ծնուելով, անմիջապէս սնուում ենք կաթով՝ Տիրոջ կերակուրով, իսկ վերածնուելով, իսկոյն եւեթ մեծարուում ենք՝ դրա միջոցով ստանալով խաղաղութեան յոյսի՝ վերին Երուսաղէմի յոյսի մասին այն աւետիսը (εὐαγγελιζόμενοι), որի վերաբերեալ գրուած է, թէ այնտեղ բխում է մեղր եւ կաթ: Նիւթի միջոցով մենք նշանուում ենք սուրբ կերակուրին: Քանզի կերակուրը կորչելու է (Ա. Կորնթ. Ջ. 13), ինչպէս ասում է առաքեալն իրը. կաթով սնուելը առաջնորդում է դէպ երկինք, սնունդ, որը կերակրում է հրեշտակներին խնդակից երկնքի բաղաճայիներին» (Paed. I): Որ այստեղ ապագայ կեանքի հետ ակնարկուում է նաեւ Ս. Հաղորդութեան ընծան, պարզորոշ երեւում է Յովհ. Ջ. 32–33, 51 տեղիի մեկնութեան մէջ, որտեղ խօսելով երկնաւոր հացի վերաբերեալ, որ Տիրոջ իսկ խօսքով Նրա մարմինն է, նկատում է. «Այստեղ հարկ է նշմարել հացի խորհրդաւոր նշանակութիւնը (μυστικὸν ἄρτου), որ նա (Տէրը) անուանում է «մարմին». մարմին,

որը յարութիւն է պարգեւում (ἀνεσταμένην) բուն իսկ կրակի միջոցով, ինչպէս ապականութիւնից յառնած ցօղէնը, որն, իբրեւ թխուած հաց, դրուում է յուրախութիւն եկեղեցու…: «Եւ հացը, որ տալիս եմ ձեզ, Իմ մարմինն է»: Մարմինը որոգուում է արեամբ. իսկ արիւնն այլաբանօրէն նշանակում է գինին: Մինչդեռ հարկ է իմանալ, որ ինչպէս (գինու եւ ջրի) խառնուրդի մէջ մանրատուած հացն իր մէջ ներծծում է գինին եւ թողնում է ջրային մասնիկները (ὐδατῶδες), ճիշտ այդպէս էլ Տիրոջ մարմինը, որ երկնաւոր հաց է, արիւնն ընդունում է իր մէջ՝ անապականութիւնը սնելով այն մարդկանց, ովքեր, ըստ էութեան, երկնաւոր են՝ ապականութեան համար թողնելով լոկ նոյն մարմնական ցանկութիւնները: Այսպիսով, Բանն այլաբանօրէն ակնարկուում է շատ բառերով՝ կերակուր, մարմին, սնունդ, հաց, արիւն, կաթ…: Թող որեւէ մէկը չզարմանայ, որ մենք Տիրոջ արիւնը այլաբանութեամբ «կաթ» ենք անուանում, հանգի՞մի գինին եւս այլաբանական անուանումը չէ…: Իսկ որ արիւնը Բանն է, դրա մասին է վկայում Աստծուն գոչող առաջ Աբելի արիւնը: Արիւնը երբէք չէր բարձրացնի իր ձայնը, եթէ արեան ներհոյ չհասկացուէր Բանը: Քանզի հինկտակարանային առաջը նախօրինակն է նորկտակարանայինի, եւ գոչող հին արիւնը ազդարարում է Նոր արեան մասին» (անդ): Իմի բերելով իր խօսքը՝ Կղեմեսը նկատում է. «Ամէն առումով, ամէն ինչով մենք նմանուում ենք Քրիստոսին, նաեւ նրա արեան ազգակցութեան միջոցով, որով մենք սրբուում ենք, նաեւ Բանի ճաշակման եւ դէպի անապականութիւն Նրա առաջնորդութեան միջոցով: Այդ իսկ՝ Տիրոջ թէ՛ արիւնը, թէ՛ կաթը չարչարանաց եւ վարդապետութեան խորհրդանշանն է» (անդ): Այսպիսով, կաթը՝ Բանը, հաւում է մեզ իր արեամբ, սնում է հրահանգներով ու մկրտութեամբ եւ առաջնորդում դէպ Ս. Հաղորդութեամբ տրուող անմահութիւն: «Ստրոմատիս» երկի միւս տեղիներում նմանապէս խօսուում է Ընծաների հոգեւոր ճաշակման, ինչպէս նաեւ Աստուածութեանը հաղորդակից լինելու մասին, սակայն, դրա հետ մէկտեղ, Ընծան որակուում է որպէս զոհ եւ վերհանուում Ընծաների՝ մարմնի եւ արեան ըմբոշխնումի միջոցով մարմնի անապականութեան վերաբերեալ վարդապետութիւնը: Այսուամենայնիւ, Կղեմեսի դիտումները շղարշուած են խորհրդաւորութեան առանձնայատուկ մի ծողով[14]:

Ս. Հաղորդութեան Ընծաների վերաբերեալ աստուածաբանական ուշագրաւ դատողութիւններ են տարտղնուած ալեքսանդրեան դպրոցի մէկ այլ նշանաւոր ներկայացուցչի՝ Որոգինէսի († 253/254) ժառանգութեան մէջ: Այստեղ տիրապետողը Քրիստոսի, որպէս հաճանայապետի, միջնորդի, բարեխօսի, Հայր Աստծոյ եւ արարչութեան հաշտեցնողի, ինչպէս նաեւ

[14] *Տե՛ս* А. Катанский, *նշ. աշխ., էջ 85–88:*

պատարագուելու վերաբերեալ գաղափարն է: Ջոհագործութիւնն իրականացուում է երկու հիմնական դաշտերում՝ երկնքում եւ երկրի վրայ՝ պատարագի ժամանակ: Այս դաշտերն այնքան մօտիկ են իրար, որ նա իրեն թոյլ է տալիս երկնաւոր պատարագի յատկութիւնները տարածել երկրաւոր պատարագի վրայ, եւ ընդհակառակը. այնպէս, որ դրանք յաճախ նոյնանում են: Երկնքում Գառնուկին շրջապատող նահատակների հոգիները, եւ երկրի վրայ Գառնուկի պատարագի համար սեղան դարձած նրանց մարմինները (պատարագիչ հաւանաները) մասնակիցն են մեծ Քահանայապետի զոհաբերման խորհրդի: Սա հնարաւորութիւն է տալիս Որոգինէսին՝ ներկայացնել երկնքի եւ երկրի մեծ Քահանայապետի զոհաբերման խորհրդին, ընդգրկուն իմաստը: Ջոհագործութեան այս ընդհանրական պատկերի մէջ, այդուհանդերձ, կարելի նշմարել ու զատորոշել մանրամասներ, որոնք, թող որ անուղղակիօրէն, յարաբերուում են երկրաւոր պատարագի խորհրդին: Այսպէս, նա նկատում է, թէ ինչպէս, «համաձայն Մովսէսի օրէնքի, զոհասեղանի շուրջ գտնուողները օժանդակողներն (διακονεῖν) են (հինկտակարանային հաւատացեալների) մեղքերի թողութեան, որ կատարուում է այծերի ու եզների արեան միջոցով, ճիշտ այդպէս էլ Յիսուսի համար նահատակուած վկաների հոգիները ունայնաբար չեն կանգնած զոհարանի (θυσιαστηρίῳ) շուրջը, այլ օժանդակում են (διακονοῦσι) աղօթողների մեղքերի թողութեանը: Դրա հետ մէկտեղ, մենք գիտենք նաեւ այն, որ ինչպէս Քրիստոս Քահանայապետն ինքն իրեն զոհաբերեց, այդպէս էլ հաւանաները, որոնց համար նա Քահանայապետ է, իրենք իրենց զոհաբերում են եւ այդ իսկ զոհի (δι᾽ ἧν) միջոցով նրանք զոհասեղանի մօտ նկատուում են իբրեւ իրենց իսկ տեղում (գտնուողներ)» (De orat. c. 10): Ի դէպ, նահատակները, ովքեր մասնակցում են շատերին ծառայելով, միայն «օժանդակում են մեղքերի թողութեանը», սակայն իրենք չեն թողնում «աղօթողների» մեղքերը: Ինչպէս երկնքում կա զոհարան եւ նրա շուրջն են խմբուած նահատակների հոգիները, ովքեր, կարծէք, ներկայացնում են պատարագիչ հոգեւորականներին, ճիշտ այդպէս էլ երկրի վրայ, համաձայն երկնքի նմանութեան, զոհարան կա եւ նրա շուրջն են նոյն հաւանաները՝ նահատակներն ըստ օրինի իրենց իսկ պատկանող տեղում: Երկրաւոր զոհարանի շուրջ նկատուող հաւանաներն, ըստ երեւոյթին, համարուում են նահատակների մարմինները, որոնց դամբարանների մօտ կատարուում էր պատարագի խորհուրդը: Այսու, «նահատակութեամբ կատարուող մկրտութիւնը» մատնացուցում է պատարագի զոհը, որ կատարուում է Քրիստոսի շարչարանքներով ոչ բոլոր մարդկանց համար, այլ՝ շատերի, այն է՝ նահատակների, նրանց դամբարանների վրայ, եւ թուում է՝ նրանց մասնակցութեամբ: Պատարագի զոհաբերութիւնը կատարուում է նոյնիսկ ոչ բոլոր հրիստոնեաների համար:

Ըստ այսմ՝ Որոգինէսը զատորոշում է երկնաւոր եւ երկրաւոր Պատարագը. եթէ առաջինը կատարուում է բոլորի, ապա երկրորդը՝ միայն ոմանց համար։

Նուազ կարեւոր չէ Պատարագի մէջ Քրիստոսի ներկայութեան խնդիրը, որ մեծաձուն ուսուցչապետն արծարծում է Ղեւտ. Ա. 4–5 տեղիի մեկնութեան ընթացքում։ Մատուցուող ողջակէզը այլաբանութիւնը համարելով Քրիստոս Փրկչի մահուան՝ Որոգինէսը մասնաւոր ուշադրութիւն է դարձնում 5, 8 տեղիներում մատնացուցուած զոհաբերման վայրի վրայ։ Նրա կարծիքով «դա արուած է ոչ առանց պատճառի»։ Ոչ մի այլ պատճառ չէր կարող լինել, «բայց միայն այն, որ Նա (Աստուած) դրա միջոցով ցանկացել է հասկացնել տալ, թէ Յիսուսի արիւնը հեղուած է ոչ միայն Երուսաղէմում, ուր գտնուում էր Սեղանը ու նրա հիմքը՝ Վկայութեան խորանը, այլեւ, որ Նա ցօղել է նմանապէս երկնքի բարձրագոյն Սեղանը (asperserit supernum altare, quod est in coelis), ուր գտնուում է եւ նախածիննների եկեղեցին, ինչպէս ասում է առաքեալը, Իր խաչի արեամբ խաղաղեցրեց թէ՛ երկրայինը, թէ՛ երկնայինը» (In Lev. hom. I, n. 3)։ Այսու կատարուում է կրկնակի զոհաբերութիւն. երկնքում եւ այստեղ. երկնքում՝ երախտիքի զոհ, իսկ երկրում՝ ողորմութեան։ Բացատրելով Ղեւտ. Դ. 3–16-ը, ուր խօսուում է քահանայապետի կամ ժողովրդի համար բերուած զոհի մասին, Որոգինէսը նկատում է. «Եւ այսպէս, տե՛ս, մի՞թէ Յիսուս, որի մասին Պօղոսն ասում է, որ Նա իր արեամբ խաղաղեցրեց ոչ միայն երկրաւորը, այլեւ՝ երկնաւորը, մի՞թէ Նա նոյն այն եզը չէ, որ երկնքում զոհաբերուել է ոչ թէ մեղքի համար, այլ՝ երախտագիտութեան (non pro peccato, sed pro munere), բայց երկրի վրայ, ուր մեղքը թագաւորել է Ադամից մինչեւ Մովսէս, մեղքի համար…» (In Lev. hom. II, n. 3)։ Ակներեւ միտումով Որոգինէսը ցանկանում է ցոյց տալ, թէ երկնքում մատուցուած երախտագիտական զոհը կախուած է խաչի զոհագործութիւնից։ Սա թոյլ է տալիս գոնէ ընդհանուր գծերով վերհանել Պատարագի ընծաներում Քրիստոսի մարմնի եւ արեան ներկայութեան բնոյթի մասին Որոգինէսի որդեգրած հայեացքը, ըստ որի՝ ոչ թէ Տիրոջ բուն իսկ մարմնի նիւթն է ներկայ ընծաներում, այլ՝ միայն Քրիստոսի փառաւորեալ մարմնի կենսուժը։ Այդ ուժը միաւորուում է Քրիստոսի Աստուածութեանը, որով Քրիստոս անմնացորդ կերպով՝ աստուածմարդկային բնութեամբ, ներկայ է պատարագի ընծաներում։ Որոգինէսի խորհրդագիտական դիտումներում նկատուում է երկակի մօտեցում. մե՛րթ խորունկ ակնածանք պատարագի ընծաների նկատմամբ, մե՛րթ վերապահ մօտեցում ընծաների՝ հացի եւ գինու բնոյթի վերաբերեալ, այն համոզումով, թէ դրանք սովորական իրեր են։ Առաջին մօտեցման առաւել բնորոշ օրինակ կարող ենք համարել հետեւեալը. բացատրելով Ելք ԺԳ. 3-ը՝ Որոգինէսը խօսքն ուղղում է ունկնդրին՝ ասելով. «Ես ցանկանում եմ համոզել ձեզ ձեր կրօնի օրինակներով։ Դուք, որ սովոր էք ներկայ լինել աստուածային

խորհուրդներին (divinis mysteries), գիտէի՛ ինչ զգուշութիւն եւ ակնածանի՛ ցուցաբերել, երբ ընդունում էի Տիրոջ մարմինը, որպէսզի նրանից մի բան իսկ վայր չընկնի, նոյնիսկ փոխրիկ մի բան, որպէսզի սրբագործուած ընծայից (coosecrati muneris) մի բան վայր չընկնի։ Քանզի դուք ձեզ համարում էք մեղաւոր եւ իրաւացիօրէն էք համարում, եթէ նրանից մի բան վայր ընկնի անփութութեան պատճառով։ Եթէ դուք նրա մարմնի պահպանութեան համար օգտագործում էք այդպիսի զգուշութիւն եւ իրաւացիօրէն էք օգտագործում (et merito utimini), ապա ինչպէ՞ս էք դուք մտածում, թէ Աստծոյ խօսքն անտեսելը նուազ մեղք է, քան՝ Նրա մարմինը» (In Exod. hom. XIII, n. 3)։

Ի տարբերութիւն զուտ պատմական այս մօտեցման՝ Որոգինէսի մօտ նկատում է, կարծես, այդ մօտեցումը կասկածի տակ դնող մէկ այլ մօտեցում։ Նրա ժառանգութեան մէջ նշմարուում է ընդհանրական իրողութեան երկատում. ընծաներն ընկալուում են որպէս սովորական իրեր, որոնք ոչ այլ բան են, քան վերին խորհուրդների տեսանելի, սոսկական նշանակներ, եւ ընծաների ըմբոշխնումը նոյնացուում է Քրիստոսի վարդապետութեան, Քրիստոսին ոգեղինապէս ընկալելու հետ։ Այսօրինակ մօտեցումը, թուում է, բացատրելի է հետեւեալով. եթէ սրբութիւնը ներյատուկ չէ ընծաներին, այլ կերպ ասած, եթէ չի կատարուում գոյացափոխութիւն (transsubstantiatio), եթէ սրբութիւնը, իբրեւ այդպիսին, թէկուզ եւ ներկայ է տարրերի մէջ, իբրեւ նրանց ներյատուկ, նրանց մէջ թափանցող իրողութիւն, այդուհանդերձ, տարբերուում է նրանցից, եթէ աղօթքը չի ներգործում նրանց բաղադրութեան վրայ ու չի փոխում նրանց, ապա կարելի է ասել, որ հացն ու գինին մի կողմից՝ բովանդակում են սրբութիւն եւ միւս կողմից՝ զուրկ են սրբութիւնից։ Ըստ այսմ, պատարագի ընծաների շնորհական բնոյթը, համաձայն Որոգինէսի, կախուած է դրանք ընկալողի հայեացքից ու համոզումից։ Երբ նա պատարագի ընծաների վրայ նայում է առանց զատորոշելու տեսանելի տարրերը դրանց մէջ ներկայ, Աստուածութեանը միաւորուած, Քրիստոսի կենսական զօրութիւնից, այնժամ նա հաստատում է, թէ պատարագի ընծաներն անվերապահօրէն արժանի են խորին ակնածանքի։ Իսկ երբ նա մտովի բաժանում է անմակտելիօրէն միաւորուած այդ իրողութիւնները, այնժամ նա պնդում է, թէ նիւթական տարրերն իրենից ոչինչ չեն նշանակում։ Առաջին դէպքում նա խօսում է ընծաների՝ Քրիստոսի մարմնի հետ ունեցած սերտ յարաբերութեան, միւս դէպքում՝ Քրիստոսի մարմնի կենսահաստատ զօրութեանն անհաղորդ իրենից իրերի վերաբերեալ։ Այս երկրորդ դիտանկիւնից է բացատրուած Տիրոջ խօսքը. «Եւ ո՞չ իմանայք, եթէ ամենայն որ մտանէ ի բերան՝ յորովայն երթայ եւ արտաքս ելանէ։ Իսկ որ ելանէ ի բերանոյ՝ ի սրտէ անտի գայ, եւ այն պղծէ զմարդ» (Մտթ. ԺԵ. 17–18)։ Աստուածաբան հեղինակն այս տեղին յարաբերում է

Պատարագի ընծաների բնոյթին եւ հաստատում, որ Ս. Հաղորդութեան հացն իմնինն չի կարող սրբագործել ադամորդուն: Իր մօտեցումն արդարացնելու նպատակով նա տրոհում է Ս. Հաղորդութեան բաղկացուցիչները՝ հացի նիւթը եւ նրան պատկանող խօսքը (τῷ ἰδίῳ λόγῳ): Ադամորդու սրբագործումն ունի երկու հիմնական պահեր. օբյեկտիւ, երբ աղօթքը հանգչում է ընծաների վրայ, եւ սուբյեկտիւ, երբ ընծաներն ընկալուում են հաւատով. «Կերակուրը, որը սրբագործուում է Աստծոյ խօսքով եւ աղօթքով, թէպէտ իմնինն որպէս նիւթական մի բան մտնում է որովայնի մէջ եւ դուրս մղուում, սակայն նրանում թափանցող աղօթքի ու հաւատի չափով դառնում է օգտակար»[15]: Ըստ այսմ հաւատն ու աղօթքը դառնում են Ս. Հաղորդութեան արդիւնաւէտութեան եւ օգտակարութեան երաշխիքը: Այն կարող է միայն վնաս պատճառել անհաւատ հաղորդուողին հէնց խօսքի հետեւանքով: Մինչդեռ հացի նիւթը, որի վրայ արտաբերուում է աղօթքի խօսքը, թէպէտ չի կարող վնասել, բայց եւ չի կարող օգուտ բերել: Այս մօտեցումն իմնինն բացառում է Պատարագի ընծան

---

[15] *«Սակայն այս տեղիի վրայ կանգ առած որեւէ մէկը,— կարդում ենք մեկնութեան մէջ,— կասի. ինչպէս մարդուն չի ապականում այն, ինչ մտնում է բերան, թէկուզեւ հրեաներն համարում էին ապականուած, ճիշտ այդպէս էլ մարդուն չի սրբագործում այն, ինչ մտնում է բերանից ներս...: Ես կարծում եմ, թէ այդ ուսմունքը չպէտք է անտեսուի, որի համար էլ, ինձ թւում է, թէ այն կարիք ունի բացատրութեան: Ինչպէս՝ ոչ թէ կերակուրը, այլ կասկածով ըմբոշխնողի խիղճն է ապականում ըմբոշխնողին... եւ ինչպէս ապականուածին եւ անհաւատին ոչինչ մաքուր չէ, ըստինքեան, խօսքով եւ աղօթքով սրբագործուածը (Ա. Տիմ. Դ. 6) սրբագործում է այն ընդունողին* οὐ τῶ ἰδίω λόγω*: Քանզի եթէ այդ այդպէս լինէր, ապա այն կսրբագործէր նաեւ նրան, ով Աստծոյ հացն ուտում է անարժանօրէն, եւ ոչ ոք այդ ճաշակումից ո՛չ անզօր կլինէր, ո՛չ անկարող ու չէր մեռնի: Այդպիսի մի բան ճաշակել էր Պօղոսը (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29–30)...: Այս պատճառով էլ Տիրոջ հացն այն օգտագործողին օգտակար է, երբ նա այն ընդունում է անարատ մտքով ու մաքուր խղճով: Այսպիսով ոչ Աստծոյ խօսքով եւ աղօթքով հացից ըստինքեան չճաշակելը մեզ չի զրկում որոշ շնորհից (*οὔτε ἐκ τοῦ μὴ φαγεῖν, παρ αὐτό τὸ μὴ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ἁγισφέτοσ Λόγω Θεοῦ καὶ ἐντεύξει*), ոչ էլ ճաշակելով ձեռք ենք բերում որեւէ շնորհ: Քանզի զրկուելու պատճառը չարը եւ մեղքերն են, եւ ձոքբերումի պատճառը ճշմարտութիւնն ու բարի գործերն են...: Եթէ բերանից մտածը հասնում է որովայն եւ դուրս է մղուում, ապա Աստծոյ խօսքով եւ աղօթքով սրբագործուած կերակուրը, թէպէտեւ ըստինքեան, իբրեւ նիւթական իր, անցնում է որովայնի միջով եւ դուրս է գալիս, սակայն նրա վրայ կարդացուող աղօթքի պատճառով ու հաւատքի չափով այն դառնում է օգտակար եւ դառնում է օգտակարին վերահասու մտքի խորաթափանցութեան պատճառ: Ոչ թէ հացի նիւթն է (*οὐχ ὕλη τοῦ ἄρτου , ἀλλ*), այլ նրա վրայ կարդացուած խօսքն է օգուտ բերում Տիրոջը ոչ անարժան ճաշակողին: Սա վերաբերում է խորհրդական եւ այլաբանական մարմնին, սակայն կարելի է եւ շատ բան ասել նոյն խօսքի վերաբերեալ, որը դարձաւ մարմին եւ ճշմարիտ կերակուր. այն ճաշակողը կապրի յաւիտենապէս, մինչդեռ ոչ մի արատաւոր չի կարող ճաշակել այն: Քանզի եթէ հնարաւոր լինէր, որպէսզի արատի մէջ յարատեւողը մարմին դարձածին, էական խօսքին եւ կենաց հացին, ապա չէր գրուի. «Եթէ ոք ուտիցէ ի հացէ յայսմանէ, կեցցէ յաւիտեան» (Յովհ. Զ. 51): Ինչպէս դժուար չէ համոզուել, այս տեղին ինքնին մերժումն է գոյացափոխութեան վերաբերեալ Որոգինէսին վերագրուած վարդապետութեան. տե՛ս* А. Катанский, *նշւ. աշխ., էջ 310, ծան. 444:*

խոհիդաճշան համարելու ենթադրութիւնը։ Ս. Հաղորդութեան հացի այսօրինակ բացատրութիւնը ոչ այլ բան է, քան մեծումը պարզունակ հաւատք ունեցողների այն համոզումի, թէ՝ ա) ընծաները կորցնում են իրենց նիւթական յատկութիւնները եւ էափոխուում են, թէ՝ բ) նրանց ճաշակումն իմիջին սրբագործում է անարժան մարդուն[16]։ Այսպիսով, ըստ Որոգինէսի, Ս. Հաղորդութեան ընծաների ներգործունակութիւնը մեծապէս կախուած է ադամորդու բարոյահոգեբանական վիճակից. բարոյապէս առողջ մարդուն դրանք կարող են էլ աւելի առողջացնել, մինչդեռ բարոյապէս տկար կամ անառողջ մարդու համար դրանք կարող են վնասակար լինել։ Թէպէտ նրանք՝ Ս. Հաղորդութիւնը չճաշակողները, զրկուում են «հացին եւ գինուն բնորոշ որոշ զօրութիւնից», ինչպէս զրկուեց Յուդան, սակայն քանի որ այդ զօրութիւնն օգտակար է բարոյապէս դրական մարդու համար, ապա Ս. Հաղորդութեան ճաշակումն աւելի քան չճաշակելն օգտակար չէ անբարոյ մարդուն. տուեալ պարագային առաւել նախընտրելի է չճաշակելը, քան անբարոյ, մեղսալի հոգեվիճակով ճաշակելը։ Այսու Որոգինէսն ընդունում է ընծաների մէջ ինչպէս աստուածային «ուժի» ներկայութիւնն, այնպէս էլ նրա փրկական ներգործութիւնը ադամորդու վրայ, ուր նա վճռորոշ դեր է վերապահում վերջինիս դիւրորոշմանը։ Սակայն Ս. Հաղորդութեան ուղիղ, պատմական ընկալմանն աստիճանաբար փոխարինելու է գալիս Որոգինէսին առաւել հարազատ այլաբանականը։ Սրա բնորոշ օրինակ կարելի է համարել Մտթ. ԻԶ. 26-ի մեկնութիւնը, ուր ասուում է. «Քանզի ոչ թէ այս տեսանելի հացն է… Բանն Աստուած անուանում իր մարմինը, այլեւ խօսքը, որի խորհրդի մէջ (in cujus mysterio) այդ հացը պէտք է բեկանուէր։ Եւ ոչ թէ այդ տեսանելի ըմպելիքը անուանեց իր մարմինը, այլ՝ խօսքը, որի խորհրդի մէջ այդ ըմպելիքը պէտք է հեղուէր։ Քանզի Աստծոյ Բանի մարմինը կամ արիւնը այլ բան չի կարող լինել, քան սիրտը սնող եւ ուրախացնող իր խօսքը» (In Math. com. ser. n 85)։ Ի լրումն՝ բերում է Քրիստոսի խօսքերը (Յովհ. Զ. 53–55) մարդու Որդու մարմնի եւ արեան ճաշակման մասին։ Մէկ այլ տեղ կարդում ենք. «Ոչ միայն Հին կտակարանում կայ սպանող գիր. Նոր կտակարանում էլ կայ սպանող գիր, որն սպանում է նրան, ով ուշադրութիւն չի դարձնում այն բանի հոգեւոր իմաստին, ինչ ասուում է այնտեղ։ Այսպէս, եթէ տառացիօրէն (secudum litteram) հետեւես նոյնիսկ այն բանին, ուր ասուում է. «եթէ չուտէք իմ մարմինը ու չխմէք իմ արիւնը», ապա այդ տառը կսպանի» (In Lev. hom. XIII, n. 3)։ Սակայն բանավիճային իրավիճակը թելադրում

---

[16] Գոյացափոխութեան գաղափարի մերժումը Որոգինէսի կողմից ինքնին ցոյց է տալիս դրա կանոնակարգուած լինելը եկեղեցում։ Սա բացորոշ հերքումն է բողոքական աստուածաբանութեան մէջ ընդունուած այն տեսակէտի, թէ գոյացափոխութեան վարդապետութիւնը եկեղեցում կենցաղավարել է Դ. դարից ոչ շուտ։

է Որոգինէսին՝ մէկտեղել ինչպէս այլաբանական, այնպէս էլ պատմական բացատրութեան եղանակը. այդ տեղիներում նա յստակօրէն զանազանում է մի կողմից Քրիստոսի վարդապետութեան միջոցով Բանի ճաշակումը Քրիստոսի մարմնի եւ արեան հաղորդակցումը ընծաների միջոցով ճաշակումից: Այսպէս, առաջաւորաց հացի հետ կապուած Որոգինէսը նկատում է. «Եթէ դու դիմես այն հացին, որն իջնում է երկնից եւ կեանք է տալիս բովանդակ աշխարհին, առաջաւորաց այն հացին, որն Աստուած առաջարկեց յանուն ողորմութեան Նրա արեան նկատմամբ հաւատի միջոցով եւ եթէ հայեացդ ուղղես այն յիշողութեանը, որի մասին խօսում է Տէրը. «Այս արէ իմ յիշատակի համար», ապա դու կիմանաս, թէ այդ յիշատակը այնպիսի յիշատակ է, որն Աստծուն ողորմած է դարձնում մարդկանց նկատմամբ: Եւ այսպէս, եթէ ուշադիր նայես եկեղեցու խորհուրդներին, ապա կնկատես, որ օրէնքի հրահանգներում նախանշուած է ապագայ ճշմարտութեան պատկերը: Սակայն նրանց (խորհուրդների) մասին հարկ չէ երկարօրէն դատել, բանզի բաւական է միայն յիշել, որպէսզի մեզ հասկանաս: Ի միջի այլոց մենք կարող ենք խօսել նաեւ այլ կերպ» (In Lev. hom. XIII, n. 3), այնուհետեւ տալիս է հացի, իբրեւ խորհրդական խօսքի այլաբանական բացատրութիւնը, որով կատարում է իր յանձնառութիւնը՝ եկեղեցական խորհուրդների մասին խօսել «այլ կերպ»:

Իմի բերելով Որոգինէսի խորհրդագիտական ընկալումների վերլուծութիւնը՝ կարելի է արձանագրել հետեւեալը. ա) զուտ այլաբանութիւնը խորթ էր Որոգինէսին, բ) Պատարագի մէջ ընդունում էր Քրիստոսի իրական ներկայութիւնը, բայց գ) չէր ընդունում Քրիստոսի մարմնի եւ արեան գոյացափոխութիւնը, այլ՝ խորհում, թէ Քրիստոս, Աստուածութեան հետ միաւորուած, Իր երկնաւոր, եթերային, փառաւորեալ մարմնով թափանցում է Պատարագի ընծաների մէջ, որոնք, սակայն, դրանից չեն էափոխուում: Սրանով նրա հայեացքը տարբերւում է գոյացափոխութեան եւ Քրիստոսի իրական մարմնի վերաբերեալ եկեղեցու հիմնակարգած վարդապետութիւնից, դ) բացառիկ խորաթափանցութեամբ վերհանում է զոհի վերաբերեալ ուսմունքը, ե) Ս. Հաղորդութեան վերաբերեալ նրա մտածումներն աչքի են ընկնում զարմանալի հարստութեամբ[17]:

Խորհրդակատարութեան արտաքին, ծիսավարչական պարագաների վերաբերեալ որոշ տեղեկութիւններ եւս գտնում ենք եկեղեցու հայրերի ու վարդապետների ժառանգութեան մէջ: Այսպէս, Ս. Իգնատիոսը նկատում է. «Միայն այն Պատարագը պէտք է մեծարուի որպէս ճշմարիտ, որը կատարուում է եպիսկոպոսի կողմից, կամ նրա կողմից, ում կյանձնարարուի այդ

[17] *Տե՛ս* А. Катанский, *նշ. աշխ., էջ 118–136:*

(Smyrn. 8)»: Առաքելական հրահանգների» մէջ եւս ասուում է, թէ Ս. Հաղորդութեան ընծաները տալիս էր եպիսկոպոսը, սակայն, ըստ Ս. Յուստինոսի վկայութեան, իր ժամանակ եպիսկոպոսը կատարում էր միայն ընծաների օրհնութիւնը, իսկ դրանց բաշխումը՝ սարկաւագը: Յետագայում Ս. Հացը բաշխում էին եպիսկոպոսները եւ երէցները, իսկ գինով գաւաթը հաւատացեալներին տալիս էին սարկաւագները (Ս. Կիպրիանոս Կարթագենացի, «De lapsis»): Եպիսկոպոսի թոյլտուութեամբ ու երէցների հսկողութեամբ սարկաւագները երբեմն հաւատացեալներին տալիս էին թէ՛ մէկը եւ թէ՛ միւսը:[18]

Առնագանձելով Եկեղեցում ընդունուած վաղնջական կարգին՝ Թէոփիլոս Ալեքսանդրացին (†412) նկատում է. «Այն բաները, որոնք ընծայուում են զոհաբերութեան նպատակի համար, հոգեւորականը պիտի բաժանի խորհուրդի պէտերի համար ընտրուածներին, սակայն երախաները չէին կարող ուտել կամ ըմպել դրանք, այլ՝ միայն հոգեւորականը եւ հաւատացեալը եւ հաւատի եղբայրները» (= մանկուիմ եկեղեցւոյ»)[19]:

Ինչ վերաբերում է եկեղեցում խորհրդակատարութեան վայրին, ապա պէտք է նկատել, որ այն հնում չունէր որոշակի տեղ. օրինակ՝ Իսպանիայում Ս. Սեղանին մերձենալու իրաւունք ունէին միայն երէցներն ու սարկաւագները, միւս հոգեւորականները հաղորդուում էին միայն դասում, իսկ աշխարհականները՝ բեմին: Յոյների մօտ հաստատագրուած սովորութեան համաձայն՝ երէցներն ու սարկաւագները Ս. Հաղորդութիւնն ընդունում էին Ս. Սեղանի մօտ: Գալիայում աշխարհականներին թոյլատրուում էր հաղորդուել դասում, ուր երեմբեանից յետոյ թոյլ էր տրուում խորհրդին մասնակցել նաեւ կանանց: Աշխարհականները հաղորդուում էին կանգնած կամ ծնրադրած, երէցները՝ կանգնած, սակայն Ս. Հաղորդութիւնից առաջ նրանք երկրպագում էին Ս. Սեղանի առջեւ (Ս. Յովհան Ոսկեբերան):

Որոշ փաստեր յայտնի են նաեւ Ս. Հաղորդութեան ընծաների ընդունման կերպի վերաբերեալ: Այսպէս, Բ. կամ Գ. դարին վերաբերող մի յուշարձանում արձանագրուած է հետեւեալը. ἔσθιε,πίνε λαβὼν, ἰχφὺν ἐκὼν παλαμαῖσ («կեր, ըմպիր՝ առանց հարկադրանքի ափի մէջ ընդունելով ձկանը»). ինչպէս յայտնի է, ձկան պատկերը բրիստոնէութեան վաղագոյն խորհրդանշանն է. «ձուկ» բառը յունարէնում կազմուած է Ιησοῦσ Χριστὸσ Θεοῦ Ϊ̀ιοσ Σωτήρ («Յիսուս Քրիստոս, Աստծոյ Որդի, Փրկիչ») բառերի սկզբնատառերի յօդումից: Կանայք Տիրոջ մարմինն ընդունում էին մասնայատուկ ճերմակ թաշկինակի վրայ (որն, ի դէպ, իր կիրառութեան բնոյթի պատճառով յորջորջուում

[18] Н. И. Барсов, Причащение, Христианство. энц., т. 2, М., 1995, с. 395.

[19] *Տե՛ս* Variables of the Divine Liturgy. Proper to Sundays and special feast days and Church knowledge. Compiled and Etided by rev. Dirayr Dz. V. Dervishian, 2013, *էջ 261:*

էր dominicale), որից յետոյ միայն այն ճաշակում էին: Արեւմուտքում այս սովորոյթը տեւեց մինչեւ է. դար: Սակայն օկսերեան եկեղեցաժողովն արգելեց կանանց՝ մերկ ձեռքով վերցնելու Տիրոջ մարմինը (սահմանում 36): Ինչի հետեւանքով Ս. Արիւնն ընդունում էին ոսկէ կամ արծաթէ խողովակի միջոցով, որի ծագումն այսօր մնում է անյայտ: Ենթադրւում է, թէ սկզբնապէս Ս. Հաղորդութիւնը սարկաւագի կողմից տրւում էր գաւաթով: Կարծիք կայ, որ կատակոմբներից գտնուած գաւաթները կիրարկուել են Ս. Հաղորդութեան նպատակով: Ս. Յուստինոսի, Տերտուղիանոսի, Կիպրիանոսի եւ Ս. Բարսեղ Կեսարացու վկայութեամբ՝ հալածանքների ժամանակ կատակոմբներում եւ թաքստոցներում կատարուած խորհրդից յետոյ Ս. Հաղորդութիւնը մատուցողը Սուրբ Հացի մնացեալ նշխարներն իր հետ վերցնելով տուն էր տանում. նրանք այդ նշխարները ճաշակում էին, երբ կարիք էին զգում հոգով զօրանալ կամ երբ պատրաստւում էին նահատակութեան: Ս. Բարսեղը (†379) մասնաւորաբար նկատում է, թէ իր ժամանակ «Ալեքսանդրիայում եւ առհասարակ Եգիպտոսում ամէն ոք, նոյնիսկ աշխարհականն ունի անօթ (κοινωνία)[20] յատուկ տնային հաղորդութեան համար եւ հաղորդւում է, երբ ցանկանում է»: Հիւանդութեան կամ այլ հանգամանքների բերումով, որոնք խանգարում են հաղորդուել եկեղեցում, Ս. Ընծաները տուն էին բերում սարկաւագների կամ ստորին դասի կղերականների կողմից: Սա երեւում է Տարկիսիոսի վկայաբանութիւնից, ուր պատմւում է, թէ ինչպէս սուրբը նահատակւում է Տիրոջ մարմինը հեթանոսներին չտալու պատճառով: Երբեմն Ս. Ընծաները տուն էին տարւում աշխարհականների կողմից: Գրիգոր Մեծ պապի (†604) վկայութեան համաձայն՝ հաւատարիմները ճանապարհորդելիս կարող էին Ս. Հաղորդութեան ընծաները վերցնել իրենց հետ[21]: Կարթագէնի ժողովի (397 թ. սահմ. 43) համաձայն՝ պէտք է հաղորդուել ուտելուց առաջ, իսկ Մակոնեան եկեղեցաժողովը (585 թ. սահմ. 6) սահմանում է կարգալոյծ անել այն հոգեւորականներին, ովքեր կխախտեն այդ կարգը[22]:

---

[20] Բառացիօրէն նշանակում է «հաղորդութիւն»:

[21] Եւ յիրաւի, քրիստոնէութեան վաղագոյն շրջանում ուղղափառ քրիստոնեաները համփորդելիս իրենց հետ էին վերցնում Ս. Հաղորդութեան Ընծաները, որպէսզի չլինի թէ օտարութեան մէջ սխալմամբ հաղորդութիւն ընդունեն հերձուածողներից. տե՛ս Ա. ՎՐԴ. ՕՂԼՈՒԳԵԱՆ, *«Հայ եկեղեցւոյ դիրքը քրիստոնէական ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ. ծիսական-դաւանական տարբերութիւններ ու նմանութիւններ», «Գանձասար». Աստուածաբանական հանդէս, ե., եր., 1994, էջ 57:*

[22] Տե՛ս Н. И. БАРСОВ, *նշւ. աշխ., էջ 395–396: Հայոց կանոնագրքում եւս, Յովհան Օձնեցի հայրապետի անունով կանոններից մէկում (Ա.) ասուում է «Եպիսկոպոսն կամ քահանայ կամ սարկաւագ կամ ով եւ իցէ յուխտէ եկեղեցւոյն, յարբեցութեան գտեալ՝ մի՛ իշխեսցէ պաշտել զկարգն մինչեւ աւուրս ընդ մէջ արարեալ սրբեսցէ զինքն ապաշխարութեամբ, պահաւք եւ աղաւթիւք եւ ապա համարձակեսցի մատչել ի կարգն իւր*

Յետագայում եւս Եկեղեցու հայրերն ու վարդապետները յաճախ անդրադարձել են Ս. Հաղորդութեան խորհրդին, բացատրել այն, վերհանել նրա բիւրածալ իմաստները: Հետնիկեական շրջանի հայրախօսական ժառանգութեան մէջ կարելի է գտնել ոչ սակաւ խորհրդածութիւններ, ուշագրաւ վերլուծութիւններ այս խորհրդի վերաբերեալ[23]: Այսպէս, շարունակելով Ալեքսանդրեան եկեղեցու աւանդները, Ս. Աթանասը (†373) գրում է. «Եթէ Տէրն ասում է իր մասին. «Ես եմ հացն կենդանի, որ յերկնից իջեալ», ապա մէկ այլ տեղ նա «երկնային հաց» է անուանում Ս. Հոգին. «Զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ այսաւր»: Քանզի նա մեզ ուսուցանեց աղօթքի մէջ խնդրել այս դարի հանապազօրեայ հացը, այսինքն՝ ապագայի, որի սկիզբն ունենք այս կեանքում՝ հաղորդուելով Տիրոջ մարմնին, ինչպէս ինքն ասաց. «Հացն, զոր ես տաց՝ մարմին իմ է, զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի»: Քանզի Տիրոջ մարմինը կենարար Հոգի է, ոռովհետեւ կենարար Հոգուց է յղացուած, իսկ «Հոգուց ծնուածը Հոգի է» (De incarn., et contr. arian. 16): Ս. Աթանասի այս բացատրութիւնը յարաբերուում էԿղէմէս Ալեքսանդրացու հետեւեալ մտածումին, թէ «Մարմնի պատկերի ներոյ այլաբանօրէն խօսուում է Սուրբ Հոգու մասին, հանգի մարմինը նրանով է ստեղծուում…» (Paed. I 6.43): «Զատկական» 7-րդ ճառում, բացատրելով կենաց հացի մասին Յովհաննու Աւետարանի Զ. գլխում եղած զրոյցը, Որոգինէսի նման Ս. Աթանասը հացը այլաբանութիւնն է համարում Աստծոյ խօսքի (Ep. pasch. 7.4—5 հմմտ. Ep. ad Serap. 4. 19): Սակայն միտքը յստակեցնելով՝ նկատում է, թէ խօսքը հացի նիւթական ճաշակման մասին է, որ տեղի է ունենում «աստուածային երեկոյի», այն է՝ աստուածային Պատարագի ժամանակ, ինչպէս նաեւ շեշտում մասնակիցների երկիւղած վերաբերմունքի անհրաժեշտութիւնը (Ep. pasch. 7.7—9): Եւտիքէս Կ. Պոլսեցու «Զատկի եւ սրբազան Պատարագի մասին» երկում բերուում են վկայութիւններ Ս. Աթանասի, այսօր անյայտ, երախայից ճառերից յատուածներ, որոնցից մէկում ասուում է. «Դու կտեսնես ղեւտականներին (սարկաւագներին), որ տանում են հացը ու գինով գաւաթը՝ նախատեսուած ընթրիքի համար, եւ քանի դեռ չեն կատարուում աղօթքներ, խնդրանքներ, դա հասարակ հաց եւ գինի է, բայց երբ կատարուում են մեծ եւ հրաշալի աղօթքներ, հացը դառնում է մարմինը, իսկ գինին՝ արիւնը մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի»: Սա միանգամայն

եւ ի հաղորդութիւն, իսկ եթէ յամառեալ ի նմին որկորստութեան յամեսցէ՝ լուծցի». տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., աշխ. Վ. Յակոբեանի, եր., 1965, էջ 516—517:

[23] Հետնիկիական հայրերի ու վարդապետների (բացի Ս. Դիոնիսիոս Արիսպագացու) խորհրդագիտական ընկալումները ներկայացուած են ըստ հետեւեալ աշխատութեան. Диак. Михаил Желтов, П. Б Михайлов, А. А. Ткаченко, В. В. Петров, Евхаристия. ч. I, Православная энц., т. 17, М., 2009, *էջ 533—615:*

յատակ վկայութիւն է պատարագի աղօթքի միջոցով ընծաների սրբագործման ու նրանց՝ Քրկչի մարմնին եւ արեանը նոյնական լինելու վերաբերեալ։

Խորհրդին նուիրուած երկերից է «Խօսք խորհրդաւոր երեկոյի մասին» (Homilia in mysticam coenam) աշխատութիւնը, որը պատկանում է Թէոփիլոս Ալեքսանդրացու (†412) գրչին։ Այն հրատարակուած է Ս. Կիւրեղ Ալեքսանդրացու անունով (PG, 77, 1016–1029)։ Ս. Հաղորդութիւնը մանրամասնօրէն վերլուծուած է իբրեւ Խմաստութեան ընթրիք, ինչի մասին խօսում է Առակ. Թ. 1–5-ում եւ աստուածաբանօրէն կապուում է Աստծոյ խօսքի մարմնաւորման հետ։ Ս. Հաղորդութեան ընծաները ոչ թէ պատկեր են, այլ իրենք իսկ Քրկչի՝ «անձնաւորեալ իմաստութեան» մարմինն ու արիւնը, «Ով իր մարմինը բաշխում է (հաւատարիմներին) որպէս հաց, եւ կենարար իր արիւնը բաշխում իբրեւ գինի»։ Քարոզիչը շեշտում է Պատարագի զոհագործական նշանակութիւնը, ինչը երեւում է յատկապէս ճառի եզրափակիչ մասում. «Նա (Քրիստոս) ինքը թէ՛ Քահանայ է, թէ՛ Զոհ, որ բերում ու բերուում է, ընդունում եւ բաշխուում է»։ Թէոփիլոսը սկզբունքային կարեւորութիւն է տալիս Պատարագի ընծաների բնոյթին. դրանք մարդու սովորական մարմին եւ արիւն չեն, այլ՝ մարմնացեալ Աստծոյ Բանի մարմինն ու արիւնը. «Ըմպելիքը Աստծոյ արիւնն է». յետագայում այս գաղափարն իր զարգացումը պէտք է գտնէր Ս. Կիւրեղ Ալեքսանդրացու ժառանգութեան մէջ. նրա դաւանաբանական երկերի միտք բանին՝ Քրիստոսի մարմնի աստուածայնութիւնն է։

Ս. Հաղորդութեան մասին մտածումները Ս. Եփրեմ Ասորու (†373) մօտ պարուրուած են ճնարական արտայայտութիւններով, որոնց մէջ, սակայն, յատակօրէն կարելի է տեսնել խորհրդի հիմնական պահերը, նրա մերձաւորագոյն աղերսը աստուածային տնօրինութեան հետ։ Նա յաճախ խորհուրդը որակում է «Զոհ», «կենդանի Զոհ», կամ «Հացի բեկանում», «Աւհայութեան ընթրիք»։ Տիրոջ պատարագուող մարմինը յաճախ Ս. Եփրեմն անուանում է «Հաց», «հրեշտակային հաց», «անարատ մարմին», «կենաց մարմին»։ Նա ոչ հազուադէպ կիրառում է խորհրդի վաղհրիստոնեական «դեղ» կամ «կենաց դեղ» անուանումները (De azymis. 14.16; 18. 15, Carmina Nisibena. 46.8 եւ այլուր). այդ «դեղը», սակայն, անարժանների համար կարող է դառնալ «թոյն», որպիսին այն եղաւ, օրինակ, Յուդայի համար։ Հանդիպում է նաեւ «թանկագին մարգարիտ» որակումը (De Fide. 81.1–8; 85.6–8)։ Խորհրդի հիմքում ընկած է Քրկչի խօսքը եւ օրինակը (տե՛ս Յովհ. Զ.), ինչպէս նաեւ՝ խորհրդաւոր ընթրիքի մասին պատումը, իսկ բուն իսկ խորհուրդը ներկայ է Տիրոջ մարմնաւորման, խաչի զոհագործութեան եւ յարութեան մէջ, որոնք միտուած են վախճանաբանական ապագային՝ ամուսնական առագաստին, ուր հաղորդուողի հոգին պէտք է հանդիպի իր երկնաւոր Փեսային՝

Քրիստոսին: Ս. Հաղորդութեան խորհուրդը պարունակւում է աւետարանական մի շարք դրուագներում. Կանայի հարսիքում, հացի բազմացման, ձկան հարշալի որսի, խաչեալ Քրիստոսի կողը գեղարդով խոցելու դրուագներում, Պօղոս առաքեալի տարբեր թղթերի մէջ, ինչպէս նաեւ հինկտակարանեան որոշ պատմութիւններում: «Ջոհի» գաղափարը կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում Ս. Եփրեմի Պատարագի աստուածաբանութեան մէջ: Այդ Ջոհը նոր ուխտի հաճանայապետ Յիսուս սահմանեց Խորհրդաւոր ընթրիքի ժամանակ: Համաձայն Ս. Հօր՝ Եկեղեցում կատարուող ամէն Պատարագ նոյնն է, ինչ՝ Խորհրդաւոր ընթրիքը: Այս կապակցութեամբ նա նկատում է. «Սրբապէս կերիցում զմարմինն, զոր բեւեռեաց ժողովուրդն բեւեռաւ, արբցում իբրեւ զդեղ կենաց զարիւնն, որ բղխէ ի կողէ նորա, մարմինն, զոր եհատ ի վերնատանն, ահա բաշխի ի միջի մերում, եւ բաժակն, զոր ետ առաքելոց իւրոց, ահա առին զնա շրթունք մեր»[24], եւ Փրկչի խաչուելը ոչ թէ դրանց կրկնութիւնն է, այլ՝ շարունակութիւնը, եւ Քրիստոսի փրկագործութեանը հաղորդակցուելը Պատարագը դարձնում է արդէն այս կեանքում դրախտի ձեռերում, «Արքայութեան ընթրիք», ոչ միայն Քրիստոնեաների եղբայրական ընթրիք, այլեւ՝ Աստծոյ եւ Իր նոր ժողովրդի ուխտի ընթրիք:

Ս. Յովհան Ոսկեբերանի խորհրդագիտական դիտումներն աչքի են ընկնում անվերապահ իրապաշտութեամբ. հէնց Իր չարչարուած եւ խաչուած իրական մարմինը Քրիստոս «մեզ տուեց՝ վերցնել եւ ուտել» (In 1 Cor. 24, 4): «Ցոյց տալով իր սէրը մեր հանդէպ՝ Նա հնարաւորութիւն տուեց ոչ միայն տեսնել Իրեն, այլեւ շօշափել, ուտել եւ ատամները խրել մարմնի մէջ եւ միաւորուել ու կատարել ամէն տեսակ ցանկութիւն» (In Ioan. 46, 3): Ս. Ընծաների ընդունումը հաւատացեալների համար «ամուր միութիւն է», ուր նրանք «ոչ միայն հաղորդւում եւ ճաշակում են, այլեւ միաւորւում են Քրիստոսի հետ» (In I Cor. 24, 2): Նա Ս. Հաղորդութեան ընթրիքի վերաբերեալ ակնարկ է համարում Փրկչի խօսքը. «Ջի ուր գէշն իցէ՝ անդր ժողովեսցին արծուիք» (Մտթ. ԻԴ. 28). «գէշ»-ը նա համարում է Փրկչի մարմնի մասին ընդունողներին, «արծուիք»-ը՝ հաւատացեալներին, որոնք դիմում են նրա մօտ. ըստ այսմ պատարագը «արծիւների ընթրիքն է» (In I Cor. 24, 3): Ոսկեբերանը կոչ է անում իր հօտին՝ ոչ միայն սիրով միաւորուել Քրիստոսին, «այլեւ՝ գործով դառնալ նրա մարմնի անդամները՝ տրուած կերակուրի միջոցով: Նա իր մասին հաղորդում է մեզ ոչ միայն հաւատով, այլեւ՝ գործով, իսկ մեզ դարձնում է Իր մարմինը» (In Math, 82, 5):

Կապադովկեան հայրերի ժառանգութեան մէջ եւս անդրադարձ ենք գտնում Ս. Հաղորդութեան խորհրդի վերաբերեալ: Այսպէս, Ս. Բարսեղ Կեսարացին

---

[24] *Տե՛ս «Կցուրդք սուրբ Եփրեմի Խորին Ասորւոյ», աշխատ. Հ. Ներսէս վրդ. Ակինեանի, «Հանդէս ամսօրեայ», 1956, ԽՀ., էջ 107–108:*

(†379) Ս. Ընծաւերն աւուանում է «Քրիստոսի մարմին եւ արիւն», «աստուածային խորհուրդներ», «շնորհակալութեան հաց», «օրհնութեան գաւաթ»: Ընդունել Ս. Խորհուրդները՝ նշանակում է «ունենալ հաղորդակցում, մասնակցութիւն, լինել հաղորդակից» (Ep. 93) Տիրոջը, «ճաշակել Քրիստոսի մարմինը եւ ըմպել արիւնը» (Moral. reg. 80.20): Պատարագը «յաւիտենական կեանքի կերակուր է»: Վկայակոչելով Յովհաննու Աւետարանի Ջ. գլուխը՝ Ս. Բասեղը գրում է, թէ Մկրտութիւնից յետոյ այդ կերակուրի ճաշակումը գոյութեան անհրաժեշտ պայման է (De bapt. I 3,2): Մշտապէս հաղորդուել՝ նշանակում է գտնուել լիալիր կեանքի մէջ (Ep. 93): Սակայն հաղորդուողից պահանջում է խորհրդի «իմաստի ու նշանակութեան» խոր գիտակցում, ի սէր որոնց եւ առաջարկուում է Հաղորդութիւնը:

Ս. Բասեղի ժառանգութեան մէջ պահպանուել են Պատարագի խորհրդակատարութեան ընթացքի վերաբերեալ տուեալներ. նա նկատում է, որ եկեղեցու բանաւոր աւանդոյթի մէջ վաղուց անտի կենցաղավարում է «չգրուած սովորոյթ»՝ Պատարագի «աղօթքի ժամանակ դառնալ դէպ արեւելք» եւ որ խորհրդակատարութեան համար «էպիկլեզայի բառերը» պէտք է ուղեկցուեն դէպ հացն ու բաժակը ձեռքի շարժումով (De Spirit. Sanct. 27):

Ս. Գրիգոր Նիւսացին (†394) շեշտում է պատարագի փրկագործական նշանակութիւնը, բանզի այդ խորհրդակատարութեան ընթացքին հոգին «ստորին աշխարհից վերընթանում է դէպ բարձրագոյնը»[25]: Պատարագն անհրաժեշտ է Քրիստոսի մարմինը ճաշակելու համար, որովհետեւ մարդը կազմուած է հոգուց եւ մարմնից: Ուստի յաւիտենական կեանքի հասնելու համար նա կարիք ունի հոգով միաւորուել Աստծոյ հետ՝ հաւատալով Նրան, իսկ մարմինը՝ Տիրոջ մարմնին՝ «հաղորդակցումով ու խառնումով» այնպիսի զօրութեամբ, որ Քրիստոսի մարմինը, «որին Աստծով տրուած է անմահութիւն, մտնելով մեր մարմնի մէջ, կատարելապէս փոխարկում եւ վերածում է [Նրան] իրեն» (Or. catech. 37. 35—38): Այս կապակցութեամբ մէկ այլ տեղ կարդում ենք. «Հացը միշտ առաջարկում է Իրեն մեզ կերակուր, որպէսզի մենք, Նրան ընդունելով մեր մէջ, դառնանք այն, ինչ է Նա: Քանզի նա ասում է. «Ջի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի է»: Ուստի, ով սիրում է այդ մարմինը, նա չի կարող բաւեկամը լինել սեփական մարմնի, եւ ով սիրով կապուած է այդ արեանը, նա զերծ է զգայական արիւնից» (In eccl. Hom. 8. PG, t. 44, 740): Նիւսացին սկզբունքային կարեւորութիւն է տալիս Ս. Հաղորդութեան նիւթական կողմին: Մանանան համարելով նախօրինակը երկնից իջած հացի (Յովհ. Ջ. 33)՝ նա գրում է. «Հացը, որն իջնում է երկնից, ինչ-որ

[25] *Տես* о. Томаш Шпидлик, Молитва согласно преданию Восточной церкви, пер. с итал. (сверен. с франц. оригиналом) Н. Костомаровой, изд. 2, М., СПб, 2013, *էջ 321:*

անձիւթական բան չէ. բանզի ինչպէ՞ս կարող է անմարմինը կերակուր լինել մարմնի համար: Մինչդեռ անմարմինը, անկասկած, մարմին չէ» (De vita Moys. PG. 44, 368):

Ի տարբերութիւն Ս. Բասեղ Կեսարացու եւ Ս. Գրիգոր Նիւսացու՝ Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի (†389/90) ժառանգութեան մէջ մեծ չէ թիւը խորհրդագիտական անդրադարձների: Օգտագործելով Գ.-Դ. դդ. աստուածաբանական եզրաբանութիւնը՝ նա Ս. Ընծաները որակում է իբրեւ «դեղեր» եւ «պատուական մարմնի եւ արեան հակառակատիպեր» (Or. 8, 18): Խորհուրդը կոչուում է «անարիւն զոհ, որի միջոցով մենք հաղորդակցուում ենք Քրիստոսի հետ ինչպէս Նրա չարչարանքներում, այդպէս էլ՝ Նրա Աստուածութեան մէջ» (Or. 4, 52):

Ս. Կիւրեղ Ալեքսանդրացու (†444) ժառանգութեան մէջ նշանակալից տեղ է յատկացուած Ս. Հաղորդութեան աստուածաբանութեանը, որ լայնօրէն լուսաբանուած է նեստորեան վէճերից առաջ՝ 412–429 թթ. մեկնողական երկերում: Այս խորհրդի վերաբերեալ վաղագոյն անդրադարձը գտնում ենք տակաւին «Սուրբ Երրորդութեան վերաբերեալ երկխօսութեան» մէջ: Այստեղ նա գրում է, թէ «ժողովուրդները» դառնում են Քրիստոսին «մարմնակից» (σύσσωμα) «միաւորման» (νότητα) միջոցով հաւատի եւ Ս. Հաղորդութեան խորհրդի մէջ, որ նա անուանում է «խորհրդաւոր օրհնութիւն» (μυστικὴ εὐλογία. De S. Trin. I. PG, t. 75, 697): Սրբազան հօր՝ Ս. Հաղորդութեան աստուածաբանութեան մէջ կարեւորագոյն տեղ են զբաղեցնում «խորհրդաւոր եւ կենարար ընծայաբերութիւն» (In luc. 22. 19. PG, 72, 908), «կենարար» արտայայտութիւնները: Գրեթէ նոյն յաճախականութեամբ նրա ժառանգութեան մէջ կիրարկուում է «Անարիւն Զոհ»-ը: Պատարագի զոհը ոչ այլ բան է, քան շարունակութիւնը Փրկչի՝ խաչի քավչարար զոհի: Զինուորները «գեղարդով խոցում են կողը: Եւ ահա բխում է ջրին խառնուած արիւն, որով Աստուած այդ իրադարձութեան միջոցով, կարծես, մեզ տուեց պատկերն ու սկիզբը խորհրդաւոր օրհնութեան եւ սուրբ մկրտութեան» (In Ioan. XI 12. PG, t. 74, 677): Համաձայն Ս. Կիւրեղի՝ «Քրիստոս… բերուում է որպէս սրբազան զոհ Աստծուն եւ Հօրն իբրեւ փրկագին ու փոխան բոլորի կեանքի, լինելով Մէկը, որ հաւասար է բոլորին: Քանզի երբ Միածինը մարդ դարձաւ, ինչպէս մեզանից մէկը, Նա Ինքն Իրեն ընծայաբերեց Աստծուն… եւ այժմ Քրիստոս զոհաբերուում է… [Հին կտակարանում] զոհաբերութիւնն ամենօրեայ էր. այս պարագան, կարծես, ակնարկում է Քրիստոսի ամենօրեայ զոհաբերութեան յարատեւութիւնն ու անընդհատութիւնը…: Քրիստոս պէտք է զոհաբերուի մեր կողմից, մեզ համար՝ խորհրդաւորապէս սրբազնագործուելով սուրբ խորաններում: Նրա նմանութեամբ մենք եւս դառնում ենք սրբազան զոհեր՝ մեռնելով աշխարհի համար, որովհետեւ մեղքը

մեռցուած է մեր մէջ, եւ ապրելով Աստծոյ համար սրբութեան եւ արդարութեան մէջ» (De adorat. X. PG, t. 68, 708)։

Ս. Կիւրեղի Պատարագի աստուածաբանութիւնը, այդ թուում նաեւ Ընծաների սրբազնագործման վարդապետութիւնը, ունի հրիստոսակենտրոն բնոյթ։ Եւ այդուհանդերձ, միւս արեւելեան հայրերի նման նա խօսում է Սուրբ Ընծաների՝ Սուրբ Հոգու կողմից սրբազնագործուելու մասին։ Օրինակ՝ խօսելով Ահարոնի զոհաբերութեան (Ղեւտ. Թ. 22–24) մասին՝ նա գրում է. «Երբ Աստուած, կարծես հպուելով առաջադրեալին, կրակի զօրութիւնն ուղարկեց՝ հատելու բաժինները, հանգի Աստուածութիւնը պատկերւում է իբրեւ կրակի տարերք, իսկ այժմ, երբ Նրան առաջադրւում է մտայինն զոհը, Նա արդէն ոչ թէ կրակի կերպարանքով, այլ՝ Սուրբ Հոգով մտայնօրէն հպուելով առաջադրեալին, այն դարձնում է կենարար նրանց համար, ովքեր ցանկանում են հաղորդուել» (De adorat. XI. PG, t. 68, 772)։ Համաձայն Ս. Կիւրեղ Ալեքսանդրացու՝ Տիրոջ մարմինը կենարար է մարմնաւորումից եւ ոչ թէ յարութիւնից յետոյ, ինչպէս կարծում էր Թէոդորոս Մոփսուեստացին. սա նեստորեան եւ ուղղափառ հրիստոսաբանութեան գլխաւոր տարբերութիւնն է։ Այս պատճառով Ս. Կիւրեղը պատարագն անուանում է «ազդարարումն» (καταγγελία) Տիրոջ թէ՛ մահուան եւ թէ՛ յարութեան, իսկ «սուրբ խորհուրդներին հաղորդուելը յիշողութիւնն է այն բանի, որ Տէրը մեռաւ եւ յարութիւն առաւ յանուն մեզ եւ մեզ համար» (Glaph. in Pent/Lev. 4, 4 հմմտ. In Ioan. XII 1)։ Տիրոջ կենսատու մարմնին հաղորդակցուելը սրբագործում է մասնակիցներին ու նրանցից արտաքսում մահը. «Երբ մեզ համար հասաւ սուրբ ընթրիքի ժամանակը, ակներեւ է, որ Քրիստոսի մէջ եւ խորհրդաւոր [ընթրիքի], երբ մենք ըմբոշխնում ենք երկնաւոր եւ կենսատու հացը, ապա հնուց անտի սարսափելի եւ ծանր մահը չհանում է, հանգի Աստուած դարձաւ գորովագութ… Իսկ սուրբ բաղարջը, որի բնակիչները կենարար Հացի՝ Եկեղեցու միջոցով բուն իսկ կատարելագործուողներն են սրբութեան համար… հանգի մեր մէջ բնակուեց Քրիստոս, Ով կենարար եւ կենագործող կեանք է։ Այդ պատճառով Աստուած սրբագործուածներից արտաքսում է սպանողին՝ իբրեւ սուրբ ընթրիքից յետոյ արդէն յաղթելու պարտաւորութիւն չունեցող մէկը» (De adorat. III. PG, t. 68, 289)։

Սուրբ ընծաները ընդունուում են ոչ մեխենայաբար. դրանք կարող են տարբեր լինել՝ կախուած մասնակիցների բարոյական վիճակից։ Այս կապակցութեամբ Ս. Կիւրեղը նկատում է. «Հոգու խորհում տկարութիւններով շղթայուածները դեռ կարող են հաղորդուել Քրիստոսի օրհնութեանը, թէպէտ ոչ այն կերպ, ինչպէս սուրբերը, այսինքն՝ սրբութեան ողորմութեան, մտքի հաստատութեան եւ անդրդուելի յարատեւութեամբ ամենայն բարիքի մէջ մնալու միջոցով. այլ այնպէս, ինչպէս պատշաճ է տկարներին, այն է՝ չարից

հրաժարուելը, մեղքի դադարեցումը, խմահաճոյքները մեռցնելը եւ հոգեւոր առողջութիւն ընդունելը» (De adorat. XII. PG, t. 68, 793)։ Իբ., կէ. սաղմոսների մեկնութիւններում Ս. Կիւրեղն ասում է, թէ սատանան վախենում է հաղորդուողներից (PG, t. 69, 841, 1156)։ Ս. Հաղորդութեանը մասնակցելը պահանջում է ոչ միայն պատշաճ նախապատրաստութիւն, այլեւ պարունակում հրահանգ յետագայ կատարելագործման. «Նա, ով դարձել է Քրիստոսի մասնակիցը՝ նրա մարմնի եւ արեան Հաղորդութեամբ, պէտք է ունենայ նաեւ նրա միտքը, եւ ջանայ գնալ նրա գործերի հանապարհով՝ յստակ գիտակցութեամբ այն բանի, ինչ բովանդակում է նրա մէջ» (De adorat. XVII. PG, t. 68, 1072)։

Ս. Կիւրեղի համար սկզբունքային նշանակութիւն ունի Փրկչի մարմնի եւ Ս. Ընծաների նոյնական լինելու վերաբերեալ համոզումը։ Նա գրում է. «Թող մէկը մեզ մատնացոյց անի պատճառը եւ հետեւողականօրէն բացատրի խորհրդական օրհնութեան նշանակութիւնը։ Մի՞թէ այն նրա համար չէ, որ մարմնապէս մեր մէջ բնակեցնի Քրիստոսին՝ Նրա սուրբ մարմնի հետ հաղորդակցութեամբ եւ յարաբերութեամբ» (In Ioan. X 2 (15, 1). PG, t. 74, 341)։

Ս. Կիւրեղի Պատարագի աստուածաբանութեանը խորթ չէ եկեղեցաբանութիւնը։ Յովհաննու Աւետարանի մեկնութեան մէջ նա հանգամանալից խօսում է Պատարագի՝ իբրեւ եկեղեցու միութեան կարեւոր նախապայմանի մասին։ Իմի բերելով այս մասին մտածումը՝ նա նշում է. «Ինչպէս սուրբ մարմնի զօրութիւնը մարմնակից է դարձնում բոլոր նրանց, ում մէջ էլ որ այն յայտնուի, կարծում եմ, նոյն կերպ էլ բոլորի մէջ անտրոհելիօրէն ներկայ Աստծոյ միասնական Հոգին բոլորին առաջնորդում է դէպ հոգեւոր միութիւն… մենք բոլորս մի ենք Հօր, Որդու եւ Սուրբ Հոգու մէջ» (In Ioan. XI, 11 [17. 20–21]. PG, t. 74, 560–561)։

Ս. Հաղորդութեան աստուածաբանութիւնը բաւական ընդարձակօրէն լուսաբանուած է Ս. Կիւրեղի «Ընդդէմ Նեստորի չարախօսութիւնների» երկում։ Այստեղ բացատրութիւններն ունեն գլխաւորաբար հրիստոսաբանական բնոյթ (տե՛ս Adv. Nest. IV 3–6; V 7. PG, t. 76, 192–193, 200–201, 245–248)։ Մերժելով Նեստորի թիւր մեղադրանքը, թէ իմն, իբր, ուսուցանում է Աստուածութիւնն ուտելու մասին, ընդգծում է, որ Ս. Ընծաները Բանն Աստծոյ կենարար մարմինն են, բայց ոչ թէ բուն իսկ Աստուածութեան բնութիւնը։ Շարունակելով բացատրութեան նոյն գիծը՝ մէկ այլ տեղ նկատում է. «Մենք ըմբոշխնում ենք ոչ թէ մաշելով Աստուածութիւնը, (թող կորչի ցնորքը), այլ կենարար դարձած Բանի բուն իսկ մարմինը…։ Եթէ մենք հաղորդակից ենք դառնում Նրա մարմնին եւ արեանը, ապա լիովին ու կատարելապէս կենագործուում ենք, հանգի մեր մէջ է բնակուում Բանն ըստ Աստուածութեան Սուրբ Հոգու միջոցով, իսկ միւս կողմից՝ ըստ մարդկութեան՝ սուրբ մարմնի եւ

պատուական արեան միջոցով… Մեզ միացնում է մեր մէջ Քրիստոսի մարմնի միասնութեան հետ, որը ոչ մի կերպ չի զատուում» (անդ. col. 192—193):

Խորհրդի առաւել համակարգուած վերլուծութիւնը գտնում ենք Ս. Դիոնիսիոս Արիսպագացու անունով միջնադարում կենցաղավարող «Յաղագս եկեղեցական հաճանայապետութեան» երկում: Այդ խորհուրդը (μυστήριον συνάξεως, ἑίτουν κοινωνίας) [De eccles. hierarch. cap. III, n. 5] կատարումն է կատարելութեան (τελετῶν): «Ինչո՞ւ է միւս խորհուրդների համար ընդհանուրը առաւելապէս յարաբերուում նրան: Քանզի այն աստուածահիմն եւ կատարելացնող ընծաների աւարտն (τελείωσις) է, իր մասնակցութեամբ նա յարաբերակից է նուիրապետական այլ խորհրդանշաններին (ἱεραρχικῶν συμβόλων), որովհետեւ գրեթէ անկարելի է, որ կատարուի որեւէ նուիրապետական խորհուրդ (τινα τελεσθῆναι τελετὴν ἱεραρχικὴν), եթէ աստուածային հաղորդութիւնը սրբազնօրէն չի աւարտում, եզրափակելով իւրաքանչիւր սրբազնագործում, որն առաջնորդում է դէպ Միակը եւ կատարելացնող խորհուրդների (τελειωτικῶν τελετῶν) ընծաները, եթէ չի աւարտում Աստծոյ հետ հաղորդակցութիւնը: Եթէ այս կերպ նուիրապետական խորհուրդներից իւրաքանչիւրը, չլինելով եզրափակիչ, չի կատարում մեր հաղորդակցումն ու ժողովումը[26] Միակի հետ եւ սրա հետեւանքով զրկուում է կատարելացնող լինելու (իրաւունքից) եւ եթէ ամենայն ինչի աւարտը եւ գլուխը առաջնորդումն է դէպ աստուածահիմն խորհուրդների (μυστηρίων) կատարելութիւնը ապա, իրաւամբ, նուիրապետական իմաստութիւնը գտել է, ըստ էութեան, նրան բնորոշ անուններ»: Ըստ այսմ, համաձայն Դիոնիսիոս Արիսպագացու, Ս. Հաղորդութիւնը եզրափակիչ խորհուրդ է ոչ միայն մկրտութեան, այլեւ բոլոր խորհուրդների նկատմամբ, ինչը միանգամայն համերաշխ է ինչպէս հին, այնպէս էլ արդի եկեղեցական գործառոյթին[27]:

Ս. Հաղորդութեան խորհուրդն անխզելիօրէն կապուած է մարդու աստուածացման վերաբերեալ արեւելաբրիստոնէական աստուածաբանութեան օրինակարգած տեսութեանը[28]: Աստուածացումն ըստ կարելւոյն նմանուելն է Աստծուն եւ Նրա հետ սրբազնօրէն միաւորուելը: Այս խորհուրդը երկրորդ

---

[26] *Խորհուրդը «ժողով» է անուանուում նաեւ հայ աստուածաբանական մտքի վաղագոյն յուշարձաններից մէկում՝ «Ս. Գրիգորի վարդապետութեան» մէջ. տե՛ս ՄՀ, հտ. Բ., էջ 1649 [14]: Խորհրդի «ժողով» բնորոշումն ակներեւօրէն ցոյց է տալիս նրա՝ եկեղեցուն, նրա հոգեւոր բովանդակութեանը համարժէք լինելը:*

[27] *Տե՛ս* А. Катанский, *նշ. աշխ., էջ 234—235:*

[28] *Այս մասին հանգամանալից տե՛ս* И. В. Попов, Идея обожения в Древне-восточной церкви, «Вопросы философии и психологии», кн. 97, М., 1909, *էջ 165—213,* Մ. ՎՐԴ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ, *Լինել Աստուած. Մարդու աստուածացման եռաստիճան ճանապարհն ըստ Ս. Ներսէս Շնորհալու վարդապետութեան, Ս. Էջմիածին, 2015;*

տեղն է զբաղեցնում Ս. Դիոնիսիոսի հաստատագրած երորդական համակարգում, որը սնուում է Ս. Երորդութեան հրամանակարգից: Ըստ որում, նուիրապետական աստիճանների երորդականութիւնը լիովին համերաշխ է ինչպէս խորհուրդների եռակի զօրութեանը, այնպէս էլ կատարելութեան առաջնորդող աստիճաններին: Խորհուրդների սրբազնագոյն կատարումն ունի աստուածակերպ ուժ, նախ՝ անկատարների սրբազան մաքրագործումով, երկրորդ՝ արդէն լուսաւորուածների լուսաւորութեան միջոցով նրանց նուիրագործելով խորհուրդներին եւ, վերջապէս, խորհուրդներին նուիրագործուածներին առաջնորդելով դէպ կատարելութիւն՝ նրանց աւանդուած խորհուրդների ուսուցմամբ: Համապատասխանաբար նուիրաբերութեան առաջին աստիճանը մաքրագործում է, երկրորդը՝ լուսաւորում, երորդն՝ առաջնորդում դէպ կատարելութիւն (անդ, n. 3):

Ս. Դիոնիսիոսի երորդական համակարգը, ինչպէս նկատուեց, ներդաշն յարաբերութեան մէջ է Ս. Երորդութեան հրամանակարգի հետ, ըստ այսմ՝ Մկրտութեան խորհուրդը համապատասխանում է Հօրը, Աստուածածնելութիւնը կամ ընծաների ըմբոշխնումը՝ Որդուն, միւռոնը՝ Ս. Հոգուն: Այս երեք խորհրդակատարութիւններն եկեղեցում իրականացնում են նուիրապետական հետեւեալ երեք աստիճանները. Մկրտութիւնը՝ սարկաւագները, Ս. Հաղորդութիւնը՝ քահանաները, Միւռոնով օծումը՝ եպիսկոպոսները[29]:

Ի տարբերութիւն միւս խորհուրդների՝ Ս. Հաղորդութեան խորհուրդն աստուածաբանական գրականութեան մէջ ամենայն իրաւամբ բնութագրուած է որպէս սիրոյ խորհուրդ, «սիրոյ հաղորդակցութեան կարգ»[30]: Նրա մէջ արտացոլուած է Աստծոյ եւ մարդու փոխադարձ սէրը. մի կողմից՝ Աստծոյ ֆաւչարար սէրն անկեալ մարդու եւ, միւս կողմից, իբրեւ պատասխան՝ մարդու խոնարհ, ողորմահարոյց սէրն Աստծոյ նկատմամբ: Սերն իմիմին առարկայական յայտանիշն է երկու անձանց միաւորութեան եւ միութեան: Այդ միաւորութիւնն ու միութիւնը կայանում է ոչ թէ իմացական, այլ՝ գոյաբանական մակարդակում, երբ Որդի Աստծոյ իրական մարմինը ներընկալուում է այլ՝ ադամորդու

[29] Տե՛ս А. Катанский, նշ. աշխ., էջ 239:

[30] Ա. Տէր-Մինասեան, *Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցու քրիստոնէականը. Դաւանաբանութեան ձեռնարկ, Բ. հրատարակութիւն, արդի հայերէնի վերածեց եւ ծանօթագրեց Յ. Քէօսէեանը, Թեհրան, 2003, էջ 408: Ս. Գրիգորի վարդապետութեան մէջ այն որակուած է հարսանիք «Աստուածութեան սիրոյ» (տե՛ս անտ): Անցեալի աստուածաբանական փորձառութիւնը որդեգրած Ս. Գրիգոր Տաթեւացին իր քարոզներից մէկը սկսում է հետեւեալ բառերով. «Վարդապետք ասեն, եթէ հաղորդութիւն է խորհուրդ սիրոյ...». «Իրք քարոզութեան, որ կոչի Ջմեռան հատոր...». ՃԻ. (էջ 544): «Եւ դեռ եւս այսպիսի միաւորութիւնս չէր նմա բաւական, կարդում ենք Ղազար Ջահկեցու «Դրախտ ցանկալի» երկում, այլ կամեցաւ կատարելապէս միաւորիլ ընդ մարդկան, վասն այն կացոյց զխորհուրդ Պատարագին, որ է խորհուրդ սիրոյ...». տպ. Կ. Պոլիս, 1735, էջ 358:*

կողմից, որով երկու անհատների միութիւնը դառնում է կատարեալ եւ անթերի: Գոյաբանական նոյնացմամբ աղամորդին ձեռ է բերում նոյն այն յատկանիշները, որով օժտուած է Աստուածութիւնը: Ս. Հաղորդութեամբ մէկտեղուում են երկու կարեւորագոյն իրողութիւններ. մի կողմից՝ նոյնացում Աստծոյ Բանի մարմնի հետ եւ միւս կողմից՝ եկեղեցում խմբուած հաւատացեալների լիակատար միութիւն: Գլխաւորաբար այս ըմբռնումն է ընկած եկեղեցու հայրերի ու վարդապետների խորհրդագիտական դիտումների հիմքում[31]:

գ. Խորհրդի աստուածաբանութիւնը Հայ եկեղեցում

Ս. Հաղորդութեան վերաբերեալ հայ մատենագիրների մտածումները խարսխուած են սրբազան աւանդութեան եւ հայրախօսական հարուստ ժառանգութեան վրայ: Իրենց բովանդակութեամբ դրանք յարաբերուում են այդ ժառանգութեան այս կամ այն ուղղութեանը: Ըստ այսմ՝ Ս. Հաղորդութեան վերաբերեալ խորհրդածութիւններն ու վերլուծական դիտարկումներն ըստ բովանդակութեան կարող ենք բաժանել հետեւեալ ուղղութիւնների. պատմաաստուածաբանական, ծիսադաւանաբանական, խորհրդական, բարոյաբանական: Պատմաաստուածաբանական ուղղութեան մէջ կարելի է զետեղել Ներսէս Մեծի, Ջաճարիա Ջագեցու, Խոսրով Անձեւացու, Ներսէս Լամբրոնացու (Մեկնութ. Պատարագի), Դաւիթ Քոբայրեցու, Գէորգ Սկեւռացու, Բարսեղ Մաշկեւորցու, Տիրատուր Կիլիկեցու, Գրիգոր Տաթեւացու խորհրդածութիւնները: Այսպէս, Ներսէս Մեծի խորհրդածութեան մէջ կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում այն մտածումը, թէ՝ ի հետեւանս հաղորդութեան, Աստուածութեան հետ լիակատար միաւորումը տեղի է ունենալու վախճանին: Ս. Հաղորդութեան խորհուրդը բացատրելիս Ջաճարիա Ջագեցին կանգ է առնում հին եւ նոր Ջոհի գաղափարի վրայ, համեմատում դրանք՝ հոգեւոր առաջնայնութիւնը վերապահելով նոր Ջոհին: Խոսրով Անձեւացուց բերուած առաջին վկայութեան մէջ խստօրէն կարեւորուում է Ս. Հաղորդութեանը ներհին մաքրութեամբ մերձենալու անհրաժեշտութիւնն, ըստ այսմ յստակօրէն առաջ է բաշուում այն միտքը, թէ սուրբը միայն կարող է մերձենալ Սուրբին: Ներսէս Լամբրոնացու Պատարագի մեկնութեան մէջ, ի շարս այլոց, խօսուում է Ս. Հաղորդութեան Ընծաների՝ Տիրոջ մարմնի հետ ունեցած նոյնականութեան

---

[31] Այս կապակցութեամբ բնութագրական է Բարթողիմէոս Մարաղացու քարոզներից մէկում բերուած հետեւեալ վկայութիւնը. «Ըստ Օգոստինոսի՝ սէրն է պատճառ միաւորութեան, վասն այնորիկ երկու ոմանք, որ զմիմեանս սիրեն, ոչ կամին բաժանիլ ի միմեանց...». ՄՄ, ձեռ. 2183, թ. 174ա:

մասին։ Տակաւին Ս. Իգնատիոս Անտիոքացու (Աստուածազգեաց) մօտ հաստատագրուած այս վարդապետութիւնը կարեւոր տեղ է զբաղեցնում հայ մատենագիրների խորհրդագիտական դիտումներում։ Այդ են ցոյց տալիս Դաւիթ Քոբայրեցուց, Գէորգ Սկեւռացուց, Բարսեղ Մաշկեւորցուց, Տիրատուր Կիլիկեցուց բերուած վկայութիւնները։ Թէպէտ վերջինս հիմնականում պատմաաստուածաբանական կտրուածքով է ներկայացնում խորհուրդը, սակայն բոլորովին այլ մօտեցմամբ («Բայց ես այլ իմն եղանակաւ ճառեմ զասացեալսն») այն խորհրդաբանօրէն առնչում է «Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ» աւետարանական խօսքի հետ. ադամորդին հաղորդակցուում է Բանով ներթափանցուած այդ մարմնին։ Գրիգոր Տաթեացին պատմաաստուածաբանական մտածումները մէկտեղում է ծիսադաւանաբանական, հակաճառական գաղափարներին (դատապարտելով լատինների՝ ժողովրդին միայն հաղորդութեան հաց տալը եւ մինչեւ 12 տարեկաններին հաղորդութիւնից զրկելը), պատճառաբանում խորհուրդը հացով եւ գինով կատարելու անհրաժեշտութիւնը, ներկայացնում խորհրդարկութեան ծիսականոնական պայմանները, հիմնաւորում Հայ եկեղեցու դաւանած սկզբունքների դաւանական պատճառաբանուածութիւնը, խորհրդի խորհրդաբանօրէն բաժանուելը էականի եւ պատահականի (= գոյացութիւն եւ պատահմունք. եթէ «գոյացութիւն հացին» «անապական է, ապա պատահմունքն փոփոխելի է»)։ Ս. Ընծաների մէջ տեսնում է իմաստային երեք դաշտ. «խորհուրդ եւ ոչ իր», երբ թէպէտ փոխարկուում են, սակայն նոյնն են մնում, «իր եւ ոչ խորհուրդ», երբ հացի էութիւնը ծածկօրէն նոյնական է Քրիստոսի մարմնին եւ գինու էութիւնը՝ Քրիստոսի արեանը, եւ երորդ՝ «իր եւ խորհուրդ», երբ օրհնուած հացը Քրիստոսի մարմինն է եւ օրհնուած գինին՝ ճշմարիտ արիւնը (Ձմեռան, ՃԻԱ.)։ Խորհրդի այսօրինակ ընկալումը արդիւնքն է ժամանակի դպրոցական (սխոլաստիկ) աստուածաբանութեան, որը գերազանցապէս սնուում էր միարարական միջավայրում իրականացուած թարգմանութիւններից։ Տաթեացին հարկ է համարում խօսել նաեւ Աստծոյ հրաշագործ խօսքի ներգործութեամբ հացի եւ գինու էափոխուելու[32] եւ Ս. Ընծաների անսպառելիութեան մասին (Ամառան,

---

[32] Ս. Ընծաների էափոխուելու վերաբերեալ մասնաւոր անդրադարձ ենք գտնում Յովհան Դամասկացու «Ուղղափառ հաւատի ճշգրիտ շարադրանք»-ի 86-րդ գլխում (որն, ի դէպ, լայնօրէն վկայակոչուած է Յակոբ Նալեան պատրիարքի՝ Ս. Հաղորդութեան նուիրուած աշխատութեան մէջ. տե՛ս աստ. ծանօթ.), ուր կարդում ենք. «Ինչպէս երբեւէ աշխարհի արարչութիւնը եղաւ լոկ Աստծոյ խօսքով, այժմ եւս Տիրոջ խօսքով. «Այս է մարմինն իմ», «Այս է արիւնն իմ»...հացն ու գինին դառնում են Նրա մարմինն ու արիւնը», տե՛ս Die Schriften Joannes von Damaskus. Hrsg. B. Kotter, B., 1973, Bd. 2, *էջ 193–194. Նաեւ հայ. թրգմ. Յովհան Դամասկացի. «Վասն սուրբ եւ անապական խորհրդոյ Տեառն», ՄՄ, ձեռ. 63, թ. 92բ–95բ։*

ԼՋ.)։ Բովանդակութեամբ մէկ այլ դաշտ են ներկայացնում Տաթեւացու ծիսաբարոյաբանական դիտումները, որոնցում շեշտուում է արժանաւորապէս հաղորդուելու անհրաժեշտութիւնը (Ջմեռան, ՃԻԲ.)։ Ընդհանուր առմամբ, Տաթեւացու դիտումներն աչքի են ընկնում հանրագիտարանային համապարփակութեամբ, փաստական նիւթի յագեցուածութեամբ. դրանց խորհում միշտ ներկայ է դաւանաբան մտածողը։

Հայ միջնադարում Ս. Հաղորդութեան խորհրդին նուիրուած երկերի մեծ մասը, հասկանալի պատճառներով, ունեցել է դաւանաբանական-հակաճառական բնոյթ։ Իրավիճակի թելադրանքով կեանքի կոչուած խորհրդի դաւանական բովանդակութեանն անդրադարձել են Յովհան Օձնեցին, Խոսրովիկ Թարգմանիչը, Սահակ Մոուտը, Ներսէս Շնորհալին, Անանիա Սանահնեցին, Յովհաննէս Սարկաւագը, Պօղոս Տարօնացին, Ներսէս Լամբրոնացին, Վարդան Այգեկցին, Վարդան Արեւելցին, Յովհաննէս Արճիշեցին, Մովսէս Երզնկացին, Մխիթար Սասնեցին, Ալեքսանդր Ջուղայեցին, Գէորգ Մխալայիմը եւ ուրիշներ։ Հայ մատենագիրների դաւանական մտածումները, որոնք խորհի մէջ պայմանաւորուած էին Հայ եկեղեցու հրիստոսաբանական դիրքորոշմամբ, օրինաչափ արձագանգն էին եկեղեցաքաղաքական, ծիսադաւանական այն մթնոլորտի, որ տիրում էր Բիւզանդիայում։ Այսպէս, Ս. Հաղորդութիւնը բաղարջ հացով կատարելու սովորոյթի շուրջ վէճերը սկսուել են Ջ. դարում։ Յոյն հեղինակները Ը.–ԺԲ. դդ. ճնշադատել են բաղարջ հացով հաղորդուելու Հայ եկեղեցու դիրքորոշումը։ Վէճեր առաջացան նաեւ անապական բաժակի շուրջ[33]։ Ս. Հաղորդութեան հետ կապուած հայոց մէջ դաւանական գիտակցութեան վաղագոյն դրսեւորումը կարելի է համարել Մովսէս Բ. Հայրապետի ընդդիմութիւնը Մօրիկ կայսեր՝ Քաղկեդոնի ժողովին ենթարկուելու հրամանին (591)։ Եթէ Հայաստանի յունաց կողմի առաջնորդ Յովհաննէսը «ընդ նոսա հաղորդեալ միաւորեցաւ, բայց Մովսէս ամենեւին ոչ լինէր ի նոսա հուպ»[34], եւ մերժում է «անցանել ընդ գետն ազատ, ուտել ի Պատարագի զեփեալն ի փռան եւ ըմպել զչերմ բաժակն»[35]։ Հայ մատենագիրները հաւատարմօրէն փարուեցին այս գիտակցութեանը։ Այսպէս, Մխիթար Սասնեցին, պաշտպանելով բազմակարծութեան եւ հանդուրժողութեան արդարացիութիւնը եւ, ըստ այսմ, վիճելով իր ուսումնակցի հետ, պնդում էր, թէ իւրաքանչիւր ազգային եկեղեցու յատուկ է Ս. Հաղորդութեան խորհրդարկութեան իր սովորոյթը, ուստի պէտք չէ նրանց մեղադրել դրա համար։ Սակայն

[33] *Տե՛ս* J. M. Hanssens, Institutiones liturgicae de ritibus Orientalibus, R, 1930—1932, t. 2—3. De missa rituum Orientalium. *# 272—280։*

[34] *Տե՛ս* Սէբէոս, *Պատմութիւն, աշխատ. Գ. Աբգարեանի, Եր., 1979, գլ. ԺԹ. (էջ 91)։*

[35] *Տե՛ս* Հ. Ն. ՎՐԴ. ԱԿԻՆԵԱՆ, *Կիւրիոն կաթողիկոս վրաց. Պատմութիւն հայ-վրաց յարաբերութեանց, Վիեննա, 1910, էջ 120, նաեւ՝* Մ. ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ, *Ազգապատում, հտ. Ա., Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2001, էջ 678 (#392)։*

գիշերուայ երազը նրան ուսուցանում է, թէ անառարկելիօրէն սխալ է անապակ բաժակը պղծել ջրախառնութեամբ: Սասնեցու սկզբնական կարծիքն իմիջին վկայում է դաւանական հանդուրժողութեան ներկայութիւնը հայոց մէջ: Այդ մասին են վկայում Ներսէս Լամբրոնացու Ատենաբանութեան մէջ տարտղնուած դաւանաբանական նկատումները, որոնք համերաշխ են դաւանական հանդուրժողութեան լայնախոհ այն ոգուն, որ կար Կիլիկեան եւ ոչ միայն Կիլիկեան Հայաստանում[36]: Խօսքն ուղղելով անհանդուրժողութեան ոգով բռնուածներին՝ Լամբրոնացին ցաւով նշում է, թէ բանի դեռ հացը օրհնուած չէ «առնումք յիւրեաց, եւ ուտեմք համարձակ: Իսկ յորժամ զՔրիստոս անունն ի վերայ յիշատակեմք, եւ նորա մարմին զնոյն կատարեմք միով աւրհնութեամբ, հայն ի հոռոմին խորշի հաղորդել յաւրհնեալ պատարագն եւ հոռոմն՝ ի հայոյն…»: Դաւանական հանդուրժողութեան այս ոգին տեսնում ենք Յովհաննէս Առճիշեցու Պատարագի մեկնութեան մէջ եւս: Կոչ անելով անաչառութեան՝ նա չի պախարակում դաւանական հակառակորդներին, այլ յորդորում է յարգել նրանց սովորոյթները՝ դրանց բնաղատութիւնը վերապահելով միայն Աստծուն: Այս կապակցութեամբ Առճիշեցին նկատում է. «Զի թէպէտ այլ եւ այլ ձեւով եւ արարողութեամբ ամենայն ազգք Քրիստոնէից պատարագեն, սակայն մի հաց եւ մի բաժակ, որ յամենայն տիեզերս ի վերայ ամենայն Սեղանոյ յեկեղեցիս Քրիստոնէից կատարի ի միոյ Հոգւոյն Սրբոյ: Իսկ եթէ ասիցես, թէ նոցին խառնուածով է, իսկ մերս՝ ոչ, իմս, ո՛վ եղբայր, ճշմարիտ են խաւսք քո եւ ստոյգ, զի յամենայն Աստուածաշունչ գրոց ստուգած է, որ հացն անխմոր պիտի եւ բաժակն՝ անապակ: Բայց դու զնոցայն մի՛ հայհոյէր, զի նոցա բնաւթ եւ դատիչ Աստուած է, այլ դու ի քոյդ հաստատուն կաց, որ խառնուածով չառնես եւ դատապարտիս յԱստուծոյ»: Այս մտածումով հեղինակը մի կողմից՝ պաշտպանում է դաւանական հանդուրժողութիւնն ու բազմակարծութիւնը, բայց միւս կողմից՝ պաշտպանում Ազգային եկեղեցու որդեգրած ծիսադաւանաբանական սկզբունքները՝ դրանց ակունքը համարելով Ս. Գիրքը:

Լատին Առեւմուտքը եւս մէկ անգամ չէ, որ ներկայացրել է իր դաւանական յաւակնութիւնները. դրանցից մէկը պէտք է համարել Հռոմի Կղէմէս Ջ. պապի կողմից Հայոց եկեղեցու կարծեցեալ 117 մոլորութիւնների վերաբերեալ գրութիւնը[37], որի «առարկութիւնները» պարզաբանելու համար Մխիթար Գոներցի հայրապետի նախաձեռնութեամբ 1343 թ. Սսում

[36] *Այս մասին հանգամանալից տե՛ս* Յ. Ս. Անասեան, *Մանր երկեր, Լոս Անջելէս, 1987, էջ 217–220,* Պ. Մուրադեան, *Դաւանական հանդուրժողութեան եւ ազգամիջեան համերաշխութեան գաղափարը ԺԲ.–ԺԴ. դարերի Հայաստանում, «Գանձասար», Դ., եր., 1993, էջ 95–108:*

[37] *Տե՛ս* J. D. Mansi, Sacrorum couciliorum nova et amplisima collection, Venetiis, t. 25, *էջ 1185–1270:*

գումարուում է ժողով։ «Առարկութիւնների» 66–67 կէտերը վերաբերում էին Ս. Հաղորդութեանը։ Այսպէս, 66-րդ կէտում ասուած է, թէ «Հայերը չեն ընդունիր, որ Կանոն կոչուած աղօթքի ատեն, որ է «Առեալ զհացն» խօսքերով սկսած հատուածը, սրբագործութիւն կկատարուի, այլ թէ այն կը լրանայ Հոգւոյն Սրբոյ վերակոչութեամբ, եւ միանգամայն պարզ փայտեղէն ու խեցեղէն սկիհով, հասարակ զգեստով, եւ դուռները փակելով պատարագ կը մատուցանեն։ Կը պատասխանեն, թէ վկայակոչութեան ձեւը Աթանասի, Ոսկեբերանի եւ Բասեղի պատարագամատոյցներէն առնուած է, թէ սրբագործութիւնը կընդունին Լատիններու նման, թէ վերջին պարագաները Մեծ Հայոց մէջ միայն տեղ տեղ մնացած են անհաւատներուն վախէն, բայց վերացման ատեն դուռերը կը բանան, եւ ժողովրդեան ցոյց կու տան»։ Իսկ 67-րդ կէտում արձանագրուած է, թէ՝ «Հայերը Հաղորդութեան խորհուրդը իբր նշանակ եւ օրինակ կը մեկնին եւ ոչ իբր փոխարկութիւն, թէ Ներսէս վարդապետ մը ըսած է, որ «Առէք կերէք» ըսուած ատեն Քրիստոսի մեռած մարմինը կըլլայ, իսկ «Որով» աղօթքներուն ատեն կենդանի կըդառնայ, եւ թէ Դամասկացին ըսած է, որ Հայոց եկեղեցին խորհուրդներ չունի։ Կը պատասխանեն, թէ իրենք իսկական ներկայութիւն կընդունին եւ ոչ նմանութիւն, եւ յառաջ կը բերեն պատարագամատոյցի կտորները։ Ներսէս վարդապետին, որ Լամբրոնացին պէտք է ըլլայ ասանկ բնաւ մը ըլլալէն տեղեկութիւն չունենալնին կը յայտնեն, եւ Դամասկացիին համար չեն կարծեր, որ անանկ բան ըսած ըլլայ, որովհետեւ իրենք վեց խորհուրդները կը պաշտեն, զորս միամի կը բացատրեն…»[38]։

Ս. Հաղորդութեան խորհրդական (միստիկ) բացատրութեան օրինակները շատ չեն հայ եկեղեցական մատենագրութեան մէջ։ Առաւել բնորոշ են Եղիշէի, Համամ Առեւելցու, Գրիգոր Նարեկացու, Անանունի մտածումները։ Եղիշէի խորհրդաբանական դիտումների մէջ ուշագրաւ է թուում Ս. Հաղորդութեան խորհուրդն ակնարկող հետեւեալ մտածումը. ի պատասխան սատանայի դաւադիր խօսքի. «Եթէ արդարեւ Որդի Աստուծոյ ես, ասա հարանցդ, զի հաց լինիցին» (Ղուկ. Դ. 3)՝ լսուում է Տիրոջ բազմախօսուն արձագանքը՝ «զոչ միայն հացիւն կեալ, այլ Բանիւ Աստուծոյ։ Եւ Բանն Աստուծոյ Որդին Աստուծոյ է, եւ զինքն տայ կերակուր»։ Եղիշէն նկատում է, թէ սատանան, լինելով անմարմին, կարիք չունի նիւթական կերակուրների, ուստի նա իսկ կարող է սնուել Աստծոյ խօսքով, այն է՝ ստանալ հաղորդութիւն, թեպետ արժանի չէ, «սակայն Աստուած բարերար է, եւ ինքն կայ մնայ առանց ծախելոյ եւ պակասութեան»։ Այս խորհրդածութեան մէջ կարելի է լսել սատանայի փրկութեան հնարաւորութեան

[38] *Տե՛ս* Մաղաքիա արք. Օրմանեան, *Ազգապատում, #1300 (տպ. Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 2204–2205)։*

վերաբերեալ որոգինեան վարդապետութեան հետաւոր առնագանիը։ Մատնացոյց անելով ու բացատրելով Ս. Հաղորդութեան խորհուրդը՝ Համամ Առեւելցին իր Առակաց մեկնութեան մէջ գրում է. «Եզէն զզենլիս իւր եւ խառնեաց ի խառնարանս զգինի իւր» (Թ. 2) «Զայս տնաւրենութիւն Բանին է իմանալ, յորժամ «Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեցաւ ի մեզ» (Յովհ. Ա. 14)։ «Եզէն զենլիս իւր» զնոսա անուանէ, որ վասն հաճոյիցն Աստուծոյ մատուցին զինեանս պատարագ ի հոտ անուշից, իսկ եթէ «խառնեաց ի խառնելիս զգինի իւր» այս իմանի աշխարհակեցոյց մանն Քրիստոսի, եւ յեղումն անապական առեանն. զենաւ որպէս Գառն անարատ՝ բառնալով զմեղս աշխարհի։ Եւ խառնեաց զարիւնն իւր ընդ արեան սրբոցն յանխառնելիսն…։

«Պատրաստեաց զսեղան իւր «(Թ. 2). զխաչն լուսոյ, զի ի նմա պատրաստեցաւ անմահ վայելումն մարմնոյ եւ արեան Տեառն…»։

Գրիգոր Նարեկացու Երգ երգոցի մեկնութեան մէջ Ս. Հաղորդութիւնը ներկայացուում է որպէս խորհրդական երկու իրողութիւնների մէկտեղում. Տիրոջ ճաշակած մահը եւ անմեղութիւնը մեզ համապատասխանաբար տրուող գինի եւ կաթ է, որը հարկ է ճաշակել նաեւ մեզ՝ մեր մաքրութեամբ եւ աշխարհային կեանքի համար մահով։ Այսու Քրիստոս մեզ կերակրում է իր գինով եւ կաթով, որպէսզի կարողանանք ապրել նրա կեանքով։ Բացատրելով «Ես ննջեմ եւ սիրտ իմ արթուն կայ» (Ե. 2) տեղին՝ նկատում է, թէ ինչպէս Քրիստոս գերեզմանում արթուն էր իր Աստուածութեամբ եւ «մարմնոյն մեռելութեամբ ի հուն», նոյնպէս նրանք, ովքեր ըմպեն, կարթնանան անմահութեամբ։ Աղօթամատոյանի «Յիշատակ եղեալ մեծիդ երախտեաց՝ Աստուած իսկ լինել ընտրութեամբ շնորհին, եւ ընդ Հաստողիդ միանալ՝ տէրունի մարմնոյդ ճաշակմամբ, եւ ընդ լուսոյդ կենաց խառնութեամբ…» բառերով Նարեկացին մեծապէս կարեւորում է Ս. Հաղորդութեան խորհուրդը՝ այն համարելով Աստծոյ հետ միաւորուելու եւ աստուածանալու զօրաւոր երաշխիք։

Աստուածութեան հետ միաւորուելու, նրան որդեգրուելու, եւ այսու խորհրդաւորապէս նրան բնութենակից դառնալու, յաւիտենական կեանքը ժառանգելու աստուածաբանական դիտումները իրենց պատշաճ զարգացումն են գտնում Գէորգ Երզնկացու գրչի տակ։

Խորհրդաբանական ուշագրաւ թափանցումներով աչքի է ընկնում ԺԴ. դարի Անանուն մի հեղինակի «Խնդրի թէ հանի են խորհուրդ սուրբ եկեղեցւոյ» խորագրով գրութիւնը։ «Սուրբ Թումա»-ի (Թովմա Աքուինացի) անուան վկայակոչումը թոյլ է տալիս ենթադրել, թէ այս գրութիւնը շարադրուել է թերեւս միարարական միջավայրում։ Այստեղ եկեղեցական խորհուրդների թուով եօթն լինելը հիմնաւորուած է սուրբգրային, բարոյահոգեբանախօսական, եկեղեցաբանական դիտարկումների եւ զուգորդումների օգնութեամբ։

Ս. Հաղորդութեան բարոյաբանութիւնը մեծապէս պայմանաւորուած է Պատարագը մատուցողի եւ ընդունողի բարոյահոգեկան վիճակով, մի կողմից՝ հոգեւորականի՝ խորհրդի մատակարարութեանն արժանիօրէն նախապատրաստուելու, եւ միւս կողմից՝ ժողովրդի՝ հաղորդուելու անհրաժեշտութեան գիտակցումով: Այս բովանդակութեամբ դիտարկումներ կարելի է գտնել Գրիգոր Լուսաւորչի, Յովհան Մանդակունու, Խոսրով Անձեւացու, Անանիա Նարեկացու, Յովհաննէս Երզնկացի Պլուզի եւ այլոց ժառանգութեան մէջ: Ս. Գրիգորի վարդապետութեան մէջ շեշտուում է արժանիօրէն հաղորդուելու անհրաժեշտութիւնը, որպէսզի «եւ դուք լինիջիք փառաւորիչք Աստուածութեան, դասուց փառաւորչացն՝ հաղորդեալք ի կցորդութիւն աւրհնութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, եւ արժանի լիջիք դուք զխորհուրդն Աստուածութեան առնուլ: Ջի լուացեալ իցէք յաղտոյն սատանայի, եւ նա ձերոց ոտից գարշապարաց կոխան լիցի: Եւ դուք մտեալք եւ հաղորդեալք իցէք ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն՝ ուտել զմիս եղմարիտ Գառին Որդւոյն Աստուծոյ, եւ զըմպել զարիւն նորա…»: Ինչպէս դժուար չէ տեսնել, վկայութեանս մէջ ակնարկուած է երկու խորհրդակատարութիւնների ընկալեալ յաջորդականութիւնը՝ նախ՝ լուացուելու «յաղտոյն սատանայի», որ է Մկրտութիւնը եւ յետոյ՝ մարդուած մուտ գործելու «ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն՝ ուտել զմիս եղմարիտ Գառին Որդւոյն Աստուծոյ», որ է Հաղորդութիւնը[39]:

Խորհրդին պատասխանատուութեամբ, երկիւղոտ ակնածանքով մերձենալու այդ ոգին ներկայ է Յովհան Մանդակունու հետեւեալ տողերում. «Սոսկան ոսկերք իմ դողութեամբ եւ սարսափէ անձն իմ հիացեալ, յորժամ յիշեմ զմերձաւորութիւն անագին եւ մեծ խորհրդին, եւ յերկուս վարեալ միտք իմ ծփին հանապազ. կամիմ մերձենալ ի փափագելին, եւ անարժանութիւնս իմ արգելու. մերժել հեռանալ՝ այս կորուստ է հոգւոյս»: Ճառագիր հեղինակը հաւասարապէս դատապարտելի է համարում խորհի մէջ իրար մերժող երկու հակոտնեայ հոգեվիճակների ներկայութիւնը. մի կողմից՝ կոյր սովորոյթի ուժով հաղորդուելը եւ միւս կողմից՝ արհամարհելով հեռանալը, ինչը նշանակում է յօժար կամքով «հեռանալ ի կենաց, եւ փափագել խաւարի եւ մահու…»: Մանդակունին յորդորում է հաստատակամ, հետեւողական լինել Ս. Հաղորդութիւնն ընդունելու մէջ, չյետանձգել այն, խորհրդին մասնակից լինել ոչ թէ լոկ մեծ տօներին, այլ՝ միշտ եւ հաւատարմօրէն:

ԺԸ. դարում, կարծես, իմի են բերուում Հայ եկեղեցու ծոցում կեանքի կոչուած խորհրդագիտական-եկեղեցաբանական դարաւոր ձեռքբերումները:

---

[39] *Միսական այս յաջորդականութիւնը տակաւին արձանագրուած է Դիդախէում, ուր կարդում ենք. «Թող ոչ մէկը չճաշակի եւ չխմի ձեր Ընծաներից, բացի Տիրոջ անունով մկրտուածներից, քանզի այս մասին է ասել Տէրը. «Մի՛ տայք զսրբութիւն շանց» (9)։*

Ուստի միանգամայն օրինաչափ է թուում, որ Ս. Հաղորդութեան վերաբերեալ անցեալի խորհրդագիտական տարաբնոյթ ուղղութիւնները մէկտեղուում են հանրանագիտարանային բնոյթի երկու կարեւոր աշխատութիւններում՝ Ղազար Ջահկեցու (կաթողիկոս 1737–1751 թթ.) «Դրախտ ցանկալի» եւ Յակոբ Նալեանի (պատրիարք Երուսաղէմի՝ 1749–52, Կ. Պոլսի՝ 1752–64 թթ.) «Գիրք եօթն խորհրդոց եկեղեցւոյ» խորագրով երկերում:

Ղազար Ջահկեցու երկասիրութեան ԺԲ. գլուխն ամբողջապէս նուիրուած է «փրկական խորհրդոյ սուրբ Պատարագին, եւ եղծումն այնոցիկ, որք ջրով եւ խմորով եւ այլ նիւթով ապականեն զսուրբ խորհուրդն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ» (տպ. Կ. Պոլիս, 1735, էջ 336–378): Այն յօրինուած է միջնադարի դաւանական գրականութեան մէջ այնման տարածուած հարցուպատասխանի եղանակով՝ «Ասէ աշակերտն», «Ասէ վարդապետն» երկխօսութեամբ: Հարցուպատասխանի մէջ վերհանուում են խորհրդի կազմախօսական, պատմաաստուածաբանական, ծիսադաւանաբանական, խորհրդական առանձնայատկութիւնները: Ծիսադաւանաբանական հարցեր արծարծելիս, հենուելով անցեալի հայրախօսական հարուստ ժառանգութեան վրայ, հեղինակն իր բննադատութեան սլաքն ուղղում է կաթոլիկ եկեղեցու նշանաւոր գաղափարախօս Կղէմէս Գալանոսի, ինչպէս նաեւ Յակոբ Վիլլոտի դէմ՝ հերքելով նրանց դաւանական պնդումները: Պարզ բննութիւնն իսկ ցոյց է տալիս, որ Նալեանն իր երկը շարադրելիս աչքի առջեւ ունեցել է Ջահկեցու այս աշխատութիւնը. հայրախօսական վկայութիւնների մի զգալի մասը քաղուած է այդ աշխատութիւնից:

Ինչ որ Ս. Գրիգոր Տաթեւացուն էր վիճակուած ԺԴ.–ԺԵ. դդ. կատարել, իր աստուածաբանութեան մէջ լայնօրէն օգտագործելով հայ միջնադարի դաւանական մտքի նուաճումները, նոյնը կատարեց ԺԸ. դ. Յակոբ Նալեան պատրիարքը: Աստուածաբանական մտքի ժառանգորդութեան ոգին բաւական յստակօրէն արտայայտուած է Նալեանի եկեղեցաբանական հետախուզումների մէջ: Այս տեսակէտից խիստ ներկայանալի է եկեղեցու եօթ խորհուրդներին աստուածաբանութեանը նուիրուած նրա հանգամանալից բննութիւնը: Ձգնուած լինելով հանրանագիտարանային պատրաստուածութեամբ՝ դարի գիտական պահանջներին եւ ճաշակին համապատասխան՝ Նալեանը խորհուրդները լուսաբանում է ամենայն բծախնդրութեամբ: Նրա ուսումասիրութեան մէջ համապարփակ ընդգրկումով ներկայացուած են խորհուրդները, վերհանուած դրանց իմաստային տարբեր հարթութիւնները: Նալեանն առատօրէն օգտագործում է ինչպէս Արեւելեան, այնպէս էլ Արեւմտեան եկեղեցու հայրերի ժառանգութիւնը: Իր լուսաբանումները նա իրականացնում է գերազանցապէս հարցադրումների սոլաստիկ մեթոդի

կիրառութեամբ, փաստերի իմաստային դասդասութեան եղանակով, ինչը յարմար էր դաւանական հակառակորդներին նրանց իսկ լեզուամտածողութեամբ պատասխանելու տեսակէտից: Առաւել յաճախ յիշատակւում են Արեւմտեան եկեղեցու մեծագոյն հեղինակութիւններ Ալբերտ Մեծի եւ Թովմա Աքուինացու, իսկ արեւելեաններից՝ Յովհան Դամասկացու անունները. ծիսադաւանական մի շարք խնդիրներ բննելիս (սա յատկապէս բացորոշ է Թովմա Աքուինացու պարագային, Նալեանը որդեգրում է նրա երկի կառուցուածքը, հարցադրումներն ու դրանց դասակարգումը), այլեւ հակաճառում՝ հաստատելով Հայ եկեղեցու ծիսադաւանաբանական դրուածքի օրինաչափութիւնն ու ճշմարտացիութիւնը: Նալեանն այս իրականացնում է՝ մեծապէս հենուելով Ս. Գրիգոր Տաթեւացու եկեղեցաբանական ժառանգութեան վրայ: Ինչպէս միւս խորհուրդների դէպքում՝ Ս. Հաղորդութեան խորհրդի աստուածաբանութիւնը նմանապէս աչքի է ընկնում փաստարկների հարստութեամբ, հիմնաւորուածութեամբ եւ հարցադրումների համակողմանիութեամբ: Խորհրդի լուսաբանութիւնը, այս կամ ընդգրկումով, նախապէս տրուած է հեղինակի «Գիրք վէմ հաւատոյ» աշխատութեան մէջ (գլ. Դ.՝ «Յաղագս անջուր նուիրելոյ զսուրբ խորհուրդ Պատարագին», գլ. Ե.՝ Յաղագս թէ անխմոր պարտ է մատուցանել զսուրբ Պատարագն». էջ 316–380), որտեղ առաջ բաշուած հարցադրումներն ընդարձակօրէն բացատրուած են խնդրոյ առարկայ երկում: Խորհրդի բացատրութիւնը սերտօրէն աղերսուած է նաեւ Յակոբ Նալեանի «Գրուկս կոչեցեալ Ճրագ ճշմարտութեան» երկի հետ. բացատրութեան շատ տեղիներ բառացիօրէն քաղուած են նրա այս երկից:

ՅԱԿՈԲ ՔԷՕՍԷԵԱՆ

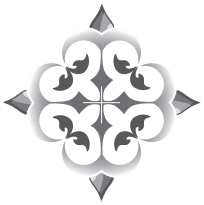

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ

«...»[40] Այսպէս քարոզեցին ընդ տիեզերս...մկրտութեամբն, եւ քրիստոսագունդ դրոշմել զամենայն ազգս, տալ զՀոգին Աստուծոյ բնակել ի սիրտս մարդկան, միաբանել, խառնել ի սէր Աստուածորդւոյն, զի սիրտ ամենեցուն իբրեւ մի աղաղակ իցէ, եւ զամենայն աշխարհս միաբանել ասել, թէ՝ «Աբբա՛, հայր»։ Զի բարձցի անուն ծառայութեան, եւ դիցի անուն որդեգրութեան շնորհելովն Քրիստոսի՝ ուտել զմարմին Աստուածորդւոյն եւ ըմպել զարիւնն կենդանարար, զի այնու մտցեն ամենայն աշխարհ ի ժառանգութիւն Քրիստոսի, լինել «ժառանգորդ Աստուծոյ եւ ժառանգակից Քրիստոսի» (Հռոմ. Ը. 17) «...»։

«...»[41] Զի եւ դուք լինիջիք փառաւորիչք Աստուածութեան, դասուց փառաւորչացն՝ հաղորդեալք ի կցորդութիւն աւրհնութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, եւ արժանի լիջիք դուք զխորհուրդն Աստուածութեանն առնուլ։ Զի լուացեալ իցէք յաղտոյն սատանայի, եւ նա ձերոց ոտիցն գարշապարաց կոխան լիցի։ Եւ դուք մտեալք եւ հաղորդեալք իցէք ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն՝ ուտել զմիս ճշմարիտ Գառին Որդւոյն Աստուծոյ, եւ ըմպել զարիւն նորա։ Եւ կցորդ իցէք չարչարանացն Աստուծոյ, եւ հաղորդ փառացն, եւ լինիջիք ի մի հոգի, եւ ի նա կցորդիցիք մարմնով եւ արեամբ նորա»։

«...»[42] Եւ ի մատուցանել զահաւոր եւ զսարսափելի զփրկական զխորհուրդն, եւ անդ յիշէ զմարդասիրութեանն երախտիս եւ խնդրէ ջերմեռանդ արտասուաւք զքաւութիւն մեռելոց եւ կենդանեաց, առցէ զխնդրելին։ Մանաւանդ, եթէ սուրբ իցէ եւ անարատ եւ ազատ ի մեղաց մատուցող պատարագին, եւ ճշմարտեալ հաւատով ստանայ անձին զփառացն պսակս։ Եւ վասն որոց պատարագն է, քաւութիւն յուսով շնորհի ի բարերար Տեառնէն». Զի եթէ որ ունի խէթ ինչ զընկերէն՝ թողուլ տայ զպատարագն մինչեւ հաշտեսցի» (հմմտ. Մտթ. Ե. 23), ապա վասն այլ չարեաց եւ դժնդակ վարուց զինչ պարտ է ասել զարհաւիրս սպառնալեաց պատուհասից, որք ոչ սրբութեամբ զպատարագն ընծայեն Աստուծոյ, եւ որք անարժանութեամբ հաղորդին»։

---

[40] Քաղուած է. «Ս. Գրիգորի վարդապետութիւն». Ագաթանգեղոս, Պատմութիւն հայոց. տե՛ս ՄՀ, հտ. Բ., էջ 1632 [5–7]։

[41] Քաղուած է. «Ս. Գրիգորի վարդապետութիւն». Ագաթանգեղոս, Պատմութիւն հայոց. տե՛ս ՄՀ, հտ. Բ., էջ 1648–1649 [8–11]։

[42] Քաղուած է. «Հանդէս վասն լաւութեան յիշատակաց ի պէտս աւգտից զաներեւոյթսն յերեւեալս ցուցանելով ի գործ առաքինութեան փոխել ի յոյսն կենդանի ի բանակս զուարթնոցն որ աստ կատարեցին զհաճոյսն Աստուծոյ երանելոյն սրբոյն Գրիգորի». տե՛ս «Յաճախապատում ճառք» (ԺԹ.). ՄՀ, հտ. Ա., էջ 89 [45–48]։

ՆԵՐՍԷՍ ՄԵԾ

«...»[43] Յաղագս կենաց մերոց եւ ինքն վասն մեր հաց եղեւ, եւ զարիւնն իւր ըմպել ետ մեզ, զի զմարմինն ի մարմինն խառնեսցէ եւ զարիւնն՝ յարիւն, զի զԱստուածութիւնն յոգիս մեր միացուցեալ, զմեզ՝ ընդ Սուրբ Հոգւոյն, եւ ի վախճանի զմեզ բնակիցս Աստուածութեանն արասցէ «...»։

ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵԻ

«...»[44] Եւ զտաճարսց աղաւթիցն՝ յորս սուրբ եւ աստուածընկալ Սեղանն է հաստատեալ, որոյ վերայ կատարի մեղսաքաւիչ եւ կենդանարար խորհուրդ մարմնոյ եւ արեան ապրեցուցչին մերոյ եւ Տեառն, ըստ արժանի բաւականութեանն զարդարուն պահեսցեն անխափան լուցմամբք եւ խնկարկութեամբք «...»։

ԵՂԻՇԷ

«...»[45] Բարձր բարբառով աղաղակէր եւ ասէր. «Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ ի լուացումն մեղաց իմոց, եւ ի ծնունդս նորոգութեան վերստին Հոգւոյն Սրբոյ, եւ ճաշակումն անմահ խորհրդոյս ի ժառանգութիւն երկնաւոր որդեգրութեանն»։

«...»[46] Զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ։ Զերկրաբոյս հացս Աստուած առանց աղաչելոյ ամենեցուն շնորհէ առհասարակ. «Զմարդիկ եւ զանասուն կեցուցանես դու, Տէր» (Սղմ. Լե. 7)։ Եւ որպէ՞ս մարթի ասել. սա եւ հանապազորդ իսկ չէ. տղայութիւն արգելու, հիւանդութիւն կարճէ, կարաւտութիւնն խափանէ, մահ քակէ եւ ի բաց հատանէ։ «Հարքն ձեր կերան զմանանայն յանապատին, եւ մեռան. այս է հացն ճշմարիտ, որ յերկնից իջեալ, յայսմ հացէ, եթէ կերիցէ ոք՝ մի մեռցի յաւիտեան»

---

[43] Քաղուած է. Փաւստոս Բուզանդ, Պատմութիւն հայոց, դպր. Դ., գլ. Զ. տե՛ս ՄՀ, հտ. Ա., էջ 326 [11]։

[44] Քաղուած է. «Կանոնք սրբոյն Սահակայ հայրապետի. Յաղագս քորեպիսկոպոսաց, թէ որպէ՞ս պարտ է զկանոնական կարգն հաստատուն պահել յեկեղեցիս», տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 368 [9–13]։

[45] Քաղուած է. Եղիշէ «Վասն Վարդանայ եւ հայոց պատերազմին». Եաւթներորդ յեղանակ. տե՛ս ՄՀ, հտ. Ա., էջ 699–700 [95]. սա դարձի եկած մոգպետ իշխանի խօսքն է։

[46] Քաղուած է «Յաղաւթս որ ասէ. Հայր մեր որ յերկինս», տե՛ս ՄՀ, հտ. Ա., էջ 957–958 [55–68]։

(Յովհ. Ջ. 49)։ Լսէին ի նմանէ զբանն, եւ ոչ կարէին վաղվաղակի ի միտ առնուլ. կրկնէ եւ երեքկնէ զնոյն բան, եւ ասէ, զի դիւրաւ լուիցեն, եւ հաւատովք ընկալցին զբանին զաւրութիւն. «Ես եմ, ասէ, կենդանի հացն՝ իջեալ յերկնից, յայսմ հացէ որ ուտէ՝ մի՛ ճաշակեսցէ զմահ» (Յովհ. Ջ. 51)։ Զայս հացս ուսուցանէ յաղաւթսն խնդրել յԱստուծոյ յանապազորդ։ Եթէ քաջ միտ դնես, որ զայս հացս սրբութեամբ ուտէ եւ ըստ արժանի սմա պատրաստէ զանձն իւր, երկրաւոր արքայութեանն նա ոչ կարաւտանայ. ի մահկանացու ձեռս անմահ հաց եդեալ՝ անդէն վաղվաղակի եւ ձեռքն անմահացան եւ ուտելով զսա՝ բոլորովին մարդն շնչով եւ հոգւով եւ մարմնով հոգիացաւ, եւ բաժանակից եղեւ Քրիստոսի՝ միայն զսկիզբն զաւրութեան մինչեւ ի վախճան անարատ պահելով։ Ջիք ինչ յերկրաւոր չարչարանաց, որ նմա յաղթէ. արհամարհեալ է առաջի նորա արծաթ, եւ ոսկի աւեցեալ է յաչս նոցա, ցաւ համարի զմեծութիւն աշխարհիս, վասն զի խորհուրդք իւր սրբեցան յազատութիւն երկնաւոր անմահ հացիւն առլցեալ։ Նոյն եղեւ բաւական ամենայնի. եթէ տղայ է՝ կատարելահասակ երեւեցաւ, եթէ ի ցաւոց տկարացաւ՝ զաւրութիւն Աստուծոյ ի նմա բնակեցաւ, եթէ վախճանեցաւ ի կենաց աշխարհիս, զանմահ կեանսն ընդ իւր տարաւ առ Աստուած։ Զայս ուսուցանէր Տէրն մեր յաղաւթսն աղաչել առ ինքն՝ զհաց մեր աւր ըստ աւրէ տուր մեզ՝ ոչ յերկրէ, այլ՝ ի Տեառնէ. յայտ է, թէ եւ ոչ յերկնից, այլ՝ զՏէրն ամենեցուն. «Այս է, ասէ, իմ մարմին, եւ այս է իմ արիւն» (Մտթ. ԻՋ. 26, Մրկ. ԺԴ. 22, Ղուկ. ԻԲ. 19)։ Թէպէտ եւ անփշրելի էր, վասն սիրոյ քո փշրեցաւ, եւ զքեզ, որ ի կամս քո փշրեցար, անփշրելի Աստուածութեամբն յինքն յարեաց. «Ոչ թողես զանձն իմ ի դժոխս, եւ ոչ տացես սրբոյ քում տեսանել զապականութիւն» (Գործք Բ. 27)։ Յուրբաթու խաչեցաւ ի փշրումն մահու, ի միաշաբաթոջ զփշրեալ ոսկերսն Ադամայ ժողովեաց եւ յարեաց յանմահութիւնն, եւ երեւեցոյց բազմաց ճշմարտութեամբ եւ ոչ առ աչուք. մի աւր հացացաւ ի վերնատանն, եւ հանապազ հացանայ յեկեղեցիս ի վերայ սուրբ Սեղանոյն. նախ ինքն յինքենէ ճաշակեաց, եւ ապա զմեզ զամենեսեան ճաշակիցս արար նմին չարչարանաց։ Նաեւ ոչ այսուհետեւ ի չարչարանս է, այլ ի հայրենի փառսն փառաւորի ի հրեշտակաց եւ ի մարդկանէ, եւ զմեր ամենեցուն զչարչարանս եբարձ յիւր անչարչարելի Աստուածութիւնն։ Զայս յոյս հաւատոց մերոց իբրեւ զխարիսխ հաստատուն պահեսցուք յոգիս եւ ի մարմինս մեր. որպէս սիւն շինուածոյ է հաստատութիւն, հաւատք մարդոյ են անքակութիւն առ Աստուած, որով համարձակութեամբ կարէ բարբառել, եւ ասել. «Թող մեզ զպարտսն մեր, որպէս եւ մեք թողումք մերոց պարտապանաց» «...»։

«...»[47] Թէպէտ ասացի փոքր ի շատէ տարացոյց զճշմարիտ, որ ունի զնմանութիւն, այլ ոչ եթէ զէութիւն. բայց ասացից ոչ զիմ, այլ զնորին կենացն բանի: Քանզի իբրեւ մատեաւ առ նա փորձիչն, ասէ ցնա փորձելով. «Եթէ արդարեւ Որդի Աստուծոյ ես, ասա քարանցդ, զի հաց լինիցին» (Ղուկ. Դ. 3): Եւ անդէն լսէ պատասխանի՝ զոչ միայն հացիւն կեալ, այլ՝ Բանիւ Աստուծոյ: Եւ Բանն Աստուծոյ Որդին Աստուծոյ է, եւ զինքն տայ կերակուր, եւ պատկառի ինչ ոչ. որպէս կերակրէ զաշխարհս առանց աշխատութեան, սոյնպէս ուտի աշխարհի առանց հատանելոյ եւ բաժանելոյ: Բայց ես զնոյն իսկ զփորձիչն հարցանեմ. դու իսկ զինչ ուտես. երկիր չունիս, վարք եւ հունձք չիք. յայտ է, թէ հացիւ ոչ կեաս, եւ ոչ այլ թանձրագոյն կերակրովք: Ահաւադիկ երեւեցաւ, թէ բանիւ Աստուծոյ կերակրիս, զի թէպէտ եւ չես արժանի, սակայն Աստուած բարերար է, եւ ինքն կայ մնայ առանց ծախելոյ եւ պակասութեան: Այս զոր ասացի, թէ որսայ զմահկանացուս ի կեանս, եւ ինքն որսացեալ լինի, եւ հաւասարելով զինքն ընդ ապականացու որսոյ, եւ գաղտնեաւք եւ յայտնի կորզեալ հանէ յապականութենէ «...»:

«...»[48] Քանզի ետ յառաջագոյն աշակերտացն ի ժամ ընթրեացն, յորժամ կամաւ մատնէր ի ձեռս անաւրինաց, առեալ զհացն եւ զգինին ի փառս Հաւր, զի մինչդեռ էր ի մարմնի, անձամբ անձին յիշատակ մատուցանէր, եւ կերող զինքն եւ զառաքեալսն զոյգ հաւասարէր: Որպէս եւ մեծն Պաւղոս խորհրդակիցն Քրիստոսի ասէ, թէ՝ «Հացն, զոր բեկանեմք, հաղորդութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի, եւ բաժակն, զոր աւրհնեմք, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի: Քանիցս անգամ, թէ ուտիցէք զհացս կամ ըմպիցէք զբաժակս, զմահ Տեառն պատմեցէք մինչեւ գա նա» (Ա. Կորնթ. Ժ. 16, ԺԱ. 26): Զի պատմելով զմահն Քրիստոսի ի վերայ տէրունական Սեղանոյն, հացն եւ գինին ոչ որպէս էրն յառաջ՝ նոյնպէս լինի, այլ մարմին եւ արիւն ճշմարիտ Քրիստոսի. ոչ ապականացուի ուրուք, այլ անապականի, եւ մերձեցեալ ուրուք արժանապէս, զապականութիւնս մեր յանապականութիւն դարձուցանէ: Եւ է սա յիշատակ արարեալ Աստուածն Բանի կատարեալ եւ կուսածին մարմնոյն, զոր ոչ կարաց մահ արգելուլ ընդ ապականութեամբ, եւ խառնեալ ի սա Տեառն ընդ իւրոյ բարերարութեանն, եւ յիշատակ մերոյ մարդկութեանս: Զի եթէ առ մարմին զիմ բնակիցս եւ ետ ինձ իշխանութիւն զիւրոյ Աստուածութեանն, եւ պատմիչ կացոյց զիս իւրոյ չարչարանացն, ահա յայտ է, թէ եւ

---

[47] *«Յերեւումն Տեառն առ Տիբերեայ ծովուն», «Վարդապետութիւն ըստ Յովհաննու սիրելւոյ ի չարչարանս Տեառն», տե՛ս ՄՀ, հտ. Ա., էջ 1040–1041 [257–263]:*

[48] *«Վասն յիշատակաց մեռելոց՝ ի կանոնաց գրոց», տե՛ս ՄՀ, հտ. Ա., էջ 1055–1056 [14–20]:*

ես ունիմ իշխանութիւն հանգուցելոցն առնել յիշատակ նոցա ի յիշատակն Քրիստոսի: Զի յորժամ սրբութեամբ առնեմ, աւգտիմ եւ աւգտեցուցանեմ. աւգտիմ, զի եւ զիմ հոգիս ի հանգուցելոցն խառնեմ, եւ աւգտեցուցանեմ, զի վկայ եմ ճշմարիտ հաւատոյ հանգուցելոցն «...»:

ՅՈՎՀԱՆ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ[49]

Սոսկան ոսկերք իմ դողութեամբ, եւ սարսափէ անձն իմ հիացեալ, յորժամ յիշեմ զմերձաւորութիւն ահագին եւ մեծ խորհրդին. եւ յերկուս վարեալ միտք իմ ծփին հանապազ. կամիմ մերձենալ ի փափագելին, եւ անարժանութիւնս իմ արգելու. մերժել հեռանալ՝ այս կորուստ է հոգւոյս: Քանզի են բազումք, որ կամ հպին չարաչար եւ կամ հեռանան անաւրէնութեամբ. եւ երկոքեան են սատանայականք. զի մինն զահեղ խորհրդոյն զզաւրութիւն ոչ իմանայ, այլ ընդելական սովորութեանն հարեալ խղճի մտաւք մերձենայ ոչ ի փրկութիւն, այլ՝ ի դատապարտութիւն, ոչ ի թողութիւն մեղաց, այլ՝ յաւելումն անաւրէնութեան: Եւ միւսն իբրեւ զդոյզն-ինչ արհամարհեալ հեռանայ՝ ոչ ինչ կարեւոր համարելով, զի զզաւրութիւն եւ զշնորհս մեծի խորհրդոյն ոչ ճանաչէ, եւ կամ պատիւ ինչ խորհրդոյն համարի զոչ ստէպն մերձենալ, որ ոչ ի պատիւ, այլ յիմարութիւն եւ ծուլութիւն, հեռանալ ի կենաց, եւ փափագել խաւարի եւ մահու, զոր Տէր ինքնին ասաց, եթէ՝ «Ես եմ հացն կենաց, եւ որ ուտէ ի հացէս յայսմանէ, կեցցէ յաւիտեան, եւ հացն, զոր ես տաց՝ մարմին իմ է, զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհիս» (Յովհ. Զ. 51–52):

Եւ արդ, ամենայն, որ հեռանայ ի մարմնոյ եւ յարենէ Քրիստոսի, որպէս յաւել եւս «զամէնն» վասն առաւել եւս հաստատութեանն, թէ՝ «Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ կերիջիք զմարմին Որդւոյ մարդոյ, եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յանձինս ձեր» (Յովհ. Զ. 54): Եւ որք ոչ ունին զկեանսն յաւիտենից, նոցա խաւարն աղջամղջին եւ հուր գեհենին է ժառանգութիւն: Զի ամենայն, որ հեռի է ի սուրբ խորհրդոյն, դիւրաւ ընդունի զախտ սատանայական, եւ աւթեւան լինի նմա հանապազ: Պարտ է անձին կամ ի շնորհաց Հոգւոյն վայելել, կամ ի պիղծ հոգւոյն ընդունել: «Հոգի Տեառն վերացաւ ի Սաւուղայ, եւ նեղէր զնա այս չար» (Ա. Թագ. ԺԶ. 14): Զի այգւոյ, որ ոչ է պարիսպ, գազանք ապականիչք եւ խոզք անտառի մտեալ ապականեն զնա, եւ որ սուրբ խորհրդովն ոչ պարսպին՝

[49] «Վասն զգուշութեամբ եւ երկիւղիւ ի սուրբ խորհուրդն մերձենալոյ», տե՛ս ՅՈՎՀԱՆ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ, Ճառք. լսա՝ ՄՀ, հտ. Ա., էջ 1247–1252 [1–77]:

բնակարան են դիւաց անձինք նոցա. փախուցեալք ի հրեշտակական ժողովոյն ի բանակս դիւաց անկանին, եւ դեւք դիւրաւ ըմբռնեն զնոսա, եւ զհոգիս նոցա տանջեն, եւ զմարմինս նոցա լկեն չարաչար՝ երբեմն ի հուր, երբեմն ի ջուր: Եւ արդ, տես եւ յիմարութիւն քո փարատեա ի քէն, զթերահաւատութիւնդ քո ուղղեա, զծուլութիւնդ ի փոյթ յորդորեա, եւ փութա սրբիլ ի մեղաց, եւ մեծաւ փափագանաւք փութա ի սուրբ Սեղանն հոգեւոր, զի մի՛ է քրիստոնէական անուանէդ մերժեսցիս: Զի քրիստոնէութեան հաւատքն են եւ մկրտութիւն եւ վայելումն սրբոյ խորհրդոյն. եւ որ յայսմանէ հեռի է եւ թերի՝ թերի է ի քրիստոնէութենէ. զի ոչ Քրիստոս ի նմա բնակէ եւ ոչ նա՝ ի Քրիստոս. քանզի «Որ ուտէ, ասէ, ի մարմնոյ իմմէ, նա յիս բնակեսցէ, եւ ես՝ ի նմա» (Յովհ. Զ. 57):

Եւ արդ, որ կամի բնակել ի նմա, այնպէս պարտի գնալ, որպէս նայն գնաց: Եւ որ ունիցի զայն յոյս, թէ Աստուած ի նմա բնակէ եւ նա՝ յԱստուած. այնպէս պարտի լինել սուրբ, որպէս եւ նայն սուրբ է, ըստ մարդկան տկարութեան չափոյ, ապա մերձենալ: Եւ որ ոչ այսպէս մերձենայ, յայտ է, եթէ ի դատապարտութիւն անձին իւրում մերձենայ, զի մերձենալ ի սուրբ մարմինն տէրունական՝ սրբոցն լոյս է, եւ լուսաւորէ հոգւովն մերձաւորութեամբ, եւ պղծոցն հուր է, այրէ եւ ապականէ վասն խղճիւն մերձենալոյ: Զի յորժամ վկայութիւն մտացն սրբութեան քում ոչ վկայէ, յայտ է, եթէ մերձենալն քո ի սուրբ խորհուրդն ոչ է ըստ կամացն Աստուծոյ. որպէս եւ Պաւղոս ասէ, թէ՝ «Այս են կամք Աստուծոյ վկայութիւն մտաց ձերոց» (Ա. Թեսաղ. Դ. 3, Ա. Կորնթ. Ա. 12): Եւ եթէ միտք քո վկայեն քում սրբութեանդ, ըստ կամացն Աստուծոյ է մերձաւորութիւնդ: Ապա եթէ խղճիւ մերձենայցես, գիտեա, զի դատապարտեալ ելանես, եւ անաւրէն քան զամենայն անաւրէնս. զի սա եւս առաւել անաւրինագոյն է քան զարիւնահեղ սպանողացն չարութիւնս: Զի մարդ, որ զմարդ սպանանէ, մարդասպան անուանի, իսկ որ անարժանութեամբ ի մարմնոյ Տեառն հաղորդի, նա աստուածասպան է, քանզի «վերստին ի խաչ հանէ զՈրդին Աստուծոյ» (Եբր. Զ. 6):

Եւ արդ, տե՛ս, թէ յոր Սեղան անաւրէնութեամբ մերձենաս. յորմէ վերին զաւրութիւնքն սոսկան եւ սարսեն, եւ դու պիղծ շրթամբքդ յանդգնեալ մատչիս: Զի եթէ հոտ ինչ չարեաց հարկանէր առ թագաւոր ոք չիշխէիր մերձենալ, զի՞արդ[50] զերկնաւոր թագաւորն ի հոտեալ հոգիդ ընդունիս, եւ ոչ մեծաւ ահիւ հիանաս. ցեխոտ ձեռաւք ի կերակուրս խղճես մերձենալ, եւ գեռաթաթախ ոգւովդ անխտիր հաղորդիս: Ո՛վ խորք անաւրէնութեան,

[50] Հրատ. եւ փխ. *զի՞արդ. տե՛ս ՆԲՀ, Բ., էջ 123 («հոտեմ», «հոտիմ»):*

ո՛ահեղ արհաւիրք, ո՛ անամաւթ լրբութիւն եւ սաստիկ ամբարշտութիւն. խղճիւ մտաւք եւ աղտեղեալ ոգւով երթեալ մերձենալ ի սրբութիւնս մեծի խորհրդոյն, եւ որ քան զայս անաւրէնութիւնս յանդգնեալ յանդգնեսցի, չէ եւ չէ իսկ տեսանել: «Յորժամ մարդոյ, ասէ, մեղանչէ՝ առ Աստուած աղաչէ, իսկ որ Աստուծոյ մեղանչէ՝ զո՞ աղաչեսցէ» (Ա. Թագ. Բ. 25). զի ոչ եթէ արեան մարդոյ եղեն պարտական, այլ եւ մարմնոյ եւ արեան Որդւոյն Աստուծոյ: Աղէ ի միտ առ եւ տես, եթէ որպէս հաղորդիս ի սուրբ խորհրդոյն, զի եթէ վստահ ես յարքայութիւնն Աստուծոյ մտանել՝ անխիղճ ընկալ եւ հաղորդութիւն խորհրդոյն, իսկ եթէ թերահաւատ ես յարքայութենէն յերկնից, ապա եւ անարժան ես եւ խորհրդոյն սրբութեան: Զի չէ հնար սրբոյ խորհրդոյն արժանաւոր լինել, եւ արքայութեանն՝ ոչ, զի երկոցունցն մի սրբութիւն է արժանաւոր լինել:

Այլ եւ ոմանք, թէպէտ եւ ի խղճէ մտացն ոչ հաղորդին, սակայն կեղծաւորեալք մնան ի ներքս՝ կարծեցուցանելով արտաքնոցն, եթէ ի հաղորդելոցն իցեն, զի ամենայն, որ ոչ է արժանի խորհրդոյն, եւ ոչ ի ներքս կալոյ, ոչ աղաւթից եւ ոչ հաղորդութեան, այլ ելանել արտաքս ընդ անարժանսն: Մի՛ կեղծաւորիր մնալ ի ներքս իբրեւ արժանաւոր, եւ չհաղորդել իբրեւ զանարժան: Ընդէ՞ր արհամարհես զահաւոր եւ զմեծ խորհուրդն. ո՞չ իմանաս, եթէ յորժամ խորհուրդն սուրբ ի սուրբ Սեղանն ելանիցէ, յայնժամ երկինք բանին ի վերուստ, եւ Քրիստոս իջեալ անդր հասանիցէ, եւ զաւրք հրեշտակաց յերկնից յերկիր ծաւալիցին, եւ շուրջ զՍեղանովն բոլորին, ուր ահագին խորհուրդն է տէրունական, եւ Սուրբ Հոգւովն ամենեքեան լնուցուն: Յայնժամ հարեալքն խղճիւ ոչ են արժանի հաղորդել յայնպիսի խորհրդոյն, մինչեւ ապաշխարութեամբ ուղղիցին: Լուր եւ զհեղ բողոք քարոզին. «Մի՛ ոք յերախայից, ասէ, մի՛ ոք ի թերահաւատից»[51], եւ մի՛ ոք յանչուսից, որ ոչ են պատրաստ սրբութեամբ. զնոսա արտաքս առաքէ, եւ ի ներքս մնացելոցն աղաղակէ, եթէ՝ հայեցարուք յանձինս ձեր, եւ զսիրտս ձեր քննեցէք.» մի՛ խղճիւ ոք եւ մի՛ նենգութեամբ, մի՛ խորամանկութեամբ ոք եւ մի՛ պատրանաւք, մի՛ երկմտութեամբ եւ թերահաւատութեամբ մերձեսցի», զի սրբութիւն խորհրդոյն սրբոց եւ անարատից վայել է: Եւ զայս լսելով ոչ դողամք եւ սոսկամք յահեղ եւ ի մեծ խորհրդոյն, յորմէ սերովբէքն սարսափեն, եւ քերովբէքն չիշխեն մերձենալ, հրեշտակք եւ հրեշտակապետք սոսկան դողալով, եւ ամենայն վերին զաւրութիւնքն հիացեալ սարսեն: Իսկ որչափ սաստիկ տանջանաւք մաշիցի, թէ մարդ յանցաւոր խղճիւ ինչ ի նա հպիցի, եւ որպէս խռիւ ինչ

[51] *Կանոն սրբոյ Պատարագի (Պատարագ հաւատացելոց). Վերաբերութիւն. Մեծ մուտք. Արձակումն երախայից:*

ի հուր հպիցի, որ ի հրոյն այրի եւ ապականի. զի իբրեւ փոքր ինչ համարելով զՔրիստոսի մարմինն թշնամանեաց։

Այլ մի՛ իբրեւ ի լոկ հաց հայիցիս, եւ մի՛ իբրեւ զգինի համարիցիս եւ տեսանիցես. զի ոչ տեսանելի է ահաւորութիւն սուրբ խորհրդոյն, այլ իմանալի զաւրութիւնս. քանզի ոչ ինչ տեսանելի աւանդեաց մեզ Քրիստոս ի խորհուրդն եւ ի մկրտութիւնն, այլ՝ իմանալի։ Ջուր տեսանեմք, այլ աստուածային բանին հաւատամք, որ ասէ, եթէ՝ «Այս է մարմին իմ եւ արիւն. որ ուտէ ի մարմնոյ իմմէ եւ ըմպէ յարեւնէ իմմէ, նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նա, եւ ես յարուցից զնա յաւուրն յետնում» (Յովհ. Ջ. 55, 57)։ Եւ մեք ճշմարիտ հաւատով զՔրիստոս իմանամք ի վերայ Սեղանոյն, ի նա մերձենամք, զնա տեսանեմք, զնա շաւշափեմք, զնա համբուրեմք, զնա առնումք ի ներքս եւ ընդունիմք, եւ լինիմք մարմին եւ անդամք եւ որդիք Աստուծոյ։

Արդ, որ այսպիսի հաւատով ոչ հաւատայ, եւ զմարմին Որդւոյն Աստուծոյ ոչ իմանայ, հեռի է յաւգնականութենէն Աստուծոյ, հեռի է եւ ի շնորհաց Հոգւոյն, հեռի է եւ ի թողութենէ մեղաց եւ ի կենացն յաւիտենականաց, անակնկալ յարութեան եւ անյոյս փրկութեան, եւ մերժեալ ի քրիստոնէական հաւատոց, որով եղեւ մեզ փրկութիւն հեղմամբ արեամբն Քրիստոսի։ Եւ արդ, մի՛ ոք ի նա խղճիւ մերձեսցի, մի՛ ոք ի նա թերահաւատութեամբ մերձեսցի, մի՛ ոք թուլութեամբ յարեսցի, այլ հաւատացեալ ճշմարիտ, եթէ ի մեծ ահեղ խորհրդին երկինք են եկեղեցին, Աթոռ փառաց է Սեղան խորհրդին, եւ Քրիստոս իջեալ դնի ի վերայ, որ միշտ բաշխի ի փրկութիւն ամենեցուն։

Եւ արդ, ո՛վ մարդ, հայեաց ի քեզ եւ տես՝ ո՛ւր կաս, զո՞վ տեսանես, զո՞վ համբուրես եւ ի ներքս ընդունիս, ընդ երկնային զաւրութիւնսն կաս, ընդ հրեշտակս աւրհնես, ընդ սերովբեսն բարեբանես, զՔրիստոս տեսանես, զՔրիստոս համբուրես, զՔրիստոս առնուս եւ ճաշակես, եւ լցեալ Հոգւովն սրբով եւ աստուածային շնորհաւքն պայծառացեալ զաւրանաս հանապազ։ Վասն որոյ եւ դուք քահանայք եւ սպասաւորք՝ մատակարարք սուրբ խորհրդոյն, ահիւ մատերուք, երկիւղիւ պահեցէք, սրբութեամբ սպասաւորեցէք, եւ զգուշութեամբ մատակարարեցէք. գանձ ունիք արքունի, մեծաւ երկիւղիւ զգուշացարուք պահպանութեանդ, քանզի եւ ձեզ աններելի տանջանք են, եթէ զչարիս ուրուք գիտիցէք, եւ նա եկեալ յանդգնեսցի ի սուրբ մարմինն Քրիստոսի, եւ ակնածիցես ինչ խրատել, մերժել եւ յանդիմանել։ Այլ վասն ծուլութեան եւ ակնառութեան զսուրբ մարմինն Քրիստոսի անաւրինաց եւ անարժանից բաշխիցէք, եւ որպէս շանց եւ խոզից ընկենուցուք, եւ զո՞ր ներեալ թողութիւն ունիցիք, եւ քանի՞ պատժոց եւ աններելի տանջանաց մատնիցիք, որք մատնիչք եւ

պարտականք տէրունական մարմնոյն եղերուք։ Ահա վասն Քրիստոսի իշխէք, վասն Քրիստոսի կերակրիք, եւ զՔրիստոս անաւրինացն մատնէք, եւ պիղծ վարիւք անարժանիցն չարչարէք։

Արդ, հայեա յանձն քո՝ քահանայդ եւ ծանիր զքեզ՝ զինչ է վաստակ քո քահանայութեանդ, եւ զինչ գործ ստացեալ ունիս։ Ոչ հերկահար ես ժողովրդեանդ եւ ոչ արտունձ եւ կասող, այլ յուսուցանել եւ խրատել կարգեցար, մերժել եւ յանդիմանել։ Այս է գործ քահանայութեան, եւ միշտ հարկ հանապազ, զի վասն այնորիկ այսպիսի պատուով պատուեցայք, եւ իշխէք ամենեցուն, զի զայսպիսիսն քննեցէք, եւ յանդիմանեալ մերժեցէք։ Իսկ զոր ոչն գիտիցեն քահանայքն՝ նոքա եւս առաւել աններելի տանջանաց են պարտապանք, որպէս եւ Պաւղոս ասէ, եթէ՝ «Որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ, պարտական եղիցի մարմնոյ եւ արեանն Տեառն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 27)։ Այլ եւ բազմաց իսկ ճաշակ դատաստանին արբուցանէ՝ չարաչար ախտիւք եւ դառնութեամբ հիւանդութեանց տարաժամ հանէ յաշխարհէս, որպէս եւ ասէ, եթէ՝ «Վասն անարժան ի մարմնոյ Տեառն հաղորդելոյ են ի ձեզ բազում հիւանդք եւ ախտաժէտք, եւ շատ եւս, որ տարաժամ ննջեցին» (Ա. Կորնթ ԺԱ. 30)։ Զի ոմանք վասն անարժան ի խորհուրդն մերձենալոյ լկին մոլեկան ախտիւք, եւ ոմանք վասն նորուն խեղք եւ լուծեալք շրջին զամենայն աւուրս, եւ ոմանք վասն նորուն անկեալ կան ի հարուածս եւ ի ցաւս անբժշկելիս, եւ ոմանք վասն նորուն ի բանտս եւ ի կապանս մտանեն, եւ ոմանք վասն նորուն անզաւակ իսկ յաշխարհէս ելանեն։ Այլ եւ բազում եւս ցասմունք ի հիւթոցս. Եւ պտղակորուսութիւնք, Եւ մահ տարաժամ մարդոյ եւ անասնոյ վասն անարժան հաղորդելոյ ի մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն լինին։

Վասն որոյ բազում երկիւղիւ մերձեսցուք, բազում զգուշութեամբ զսիրտս մեր քննեսցուք. մի՛ վասն ծուլութեան տասնս նշանակեսցուք ի հաղորդութիւնս մերձենալոյ, զի յուրբաթուն եւ ի կիրակէին եւ ի տասնս Պենտեկոստէիցն եւ Զատկացն մի զենումն է, եւ նոյն խորհուրդ կատարի, եւ դու ժամանակ մերձենալոյ սուրբ զմիտս միայն պահեա, եւ մի՛ ինչ աւուրս յերկարաձիգս։ Զէ ինչ յանդգնութիւն սուրբ սրտիւ բազում անգամ մերձենալ, զի առաւել եւս կեցուցանես եւ նորոգես զոգիդ։ Իսկ անարժանութեամբ եւ խղճիւ թէ յամենայն ժամանակս կենաց քոց մի անգամ մերձեսցիս՝ կորուսեր զոգիդ։ Տես, զի մի յանցանս յանցեաւ Կայէն եւ կորեաւ, մի յանցանս յանցեաւ Քանան, եւ կորեաւ, մի յանցանս յանցեաւ Աքաաբ, եւ կորեաւ, մի յանցանս յանցեաւ Յուդայ, եւ կորեաւ. եւ որք զՔրիստոս սպանին՝ մի անգամ սպանին, եւ կորեան, եւ դու եթէ մի անգամ յամենայն ժամանակս կենաց քոց անարժանութեամբ ի սուրբ

խորհուրդն մերձենաս՝ սպաներ զոգիդ յաւիտենական տանջանացն կորստեամբ։ Այլ ասիցես. ի տունս Քառասնորդացն սրբեալ մերձենամ։ Եւ արդ, զինչ աւգտիցիս մի անգամ ի սրբելոյն, յորժամ դարձեալ աղտեղանայցես, զինչ աւգուտ է լուանալն, յորժամ դարձեալ ցխոտ լինիս, զինչ աւգուտ է շինելն, յորժամ դարձեալ քակիցես։ Յաւուր տաւնին միայն կամիս առողջ լինել ի ցաւոց, եւ յետ այնորիկ ի ցաւս մաշել, մի աւր բժշկիլ ի վիրաց մեղացն, եւ ապա զնոյն վէրս ստանալ ախորժես, մի աւր հեռանաս ի դիւէն, եւ ապա նովին լլկել հանապազ։ Այսպիսիք են, որ միանգամ հաղորդին ի սուրբ խորհրդոյն, եւ ապա ի մեղս մաշին հանապազ։ Զինչ աւգուտ է միանգամ հեռանալ ի սրոյն սպանողին, յորժամ վաղիւն ի ձեռն նորա մատնիցիս, եւ կամ մի աւր ընդ թագաւորի բազմիլ ի սեղանն, եւ վաղիւն դահճաց մատնիլ անողորմ։ Նոյնպէս չէ ինչ շահ եւ աւգուտ ի տունի Զատկին միայն վայելել ի սուրբ Սեղանոյն, եւ ապա պիղծ գործովք հեռանալ, եւ ընդ սատանայի լինել հանապազ։ Զինչ աւգուտ է յաւուր տունի գտանել ականս պատուականս, եւ ի վաղիւն կորուսանել, եւ ոչ ի տունին հաղորդելն է աւգուտ, յորժամ դարձեալ անարժան վարիւք կորուսանիցես։ Զինչ աւգուտ է ի Քրիստոս մերձենալ, յորժամ դարձեալ անդրէն ի սատանայ յարիցես։ Չէ ինչ աւգուտ այսաւր ի հրոյն զերծանել, եւ ի վաղիւն միայն այրել չարաչար, եւ ոչ մխիթարութիւն ինչ է մի աւր ի բանտէ ելանել եւ լինել թագաւոր, եւ ապա ընդ դատապարտեալսն տանջել անողորմ, եւ ոչ մի աւր աւգուտ է ի խորհրդին վայելել, եւ ապա ընդ դատապարտեալսն արտաքս ելանել։ Զի՛ յերկուս ոտս կաղաս եւ յերկուս միտս տաղտապիս, կամ դիւաց լեր պաշտաւնեայ եւ կամ Քրիստոսի՝ խորհրդակից. մի աւր աւդի սպատակացեալ երեւիս, եւ մի աւր այծի սեւաթոյր. այսաւր Դաւիթ հոգելից, եւ վաղիւ Սաւուղ այսահար, այսաւր Պետրոս հնազանդ, եւ վաղիւ Յուդայ ապստամբ, այսաւր Քրիստոսի խորհրդակից, եւ վաղիւ սատանայի կամարար, այսաւր իբրեւ զքրիստոնեայ ի մարմնոյ Տեառն վայելես, եւ վաղիւն իբրեւ զերախայ հեռանաս ի նմանէ, այսաւր ընդ խոստովանողսն, եւ վաղիւն արտաքոյ ընդ ուրացողսն, այսաւր ընդ հաւատացեալսն ի խորհուրդն մտանես, եւ վաղիւն ընդ անհաւատսն արտաքս ելանես։ Զինչ զքեզ կոչեցից, կամ զինչ զքեզ անուանեցից. երբեմն գառնացեալ, երբեմն գազանացեալ, երբեմն լուսազգեաց, եւ երբեմն խաւարապատ։ Այսաւր առնուս պատիւ ի թագաւորէն, եւ վաղիւն չընդունիս եւ դարձուցանես զերեսդ։ Նոյնպիսիք են, որ ի յաւուրս ինչ հաղորդին խորհրդոյն, եւ ապա իբրեւ զերախայս զերեսս դարձուցալ ելանեն։ Եթէ արժանաւոր ես խորհրդոյն՝ հանապազ վայելեա համարձակ, զի հոգելից եւ քրիստոսազգեաց եւ քրիստոսընկալ լինիցիս,

եւ եթէ անարժան ես վարիւք, եւ ոչ ի տաւն Ջատկին ես արժանաւոր։ Այլ ասիցես, եթէ ի Քառասնեւորդ պահոն սրբեցայ, եւ ցանկամ ի սուրբ խորհուրդն մերձենալ։ Բարիոք է, եւ ես գովեցից. բայց արդ, ընդէ՞ր չմերձենաս հանապազ։ Ջկարեմ, ասէ, զիս մաքուր ունել հանապազ։ Արդ, եթէ այդպէս է ի միտս քո՝ եթէ միանգամ հաղորդիմ ի տաւնին եւ ապա հեռանամ, եւ ոչ ի տաւնին ես արժանաւոր, զի խորհուրդ չարին են ի քեզ։ Ջինչ աւգուտ է ի Քրիստոս մերձենալ, եւ ի սատանայէ չհեռանալ, զինչ աւգուտ է զպատուական դեղն ճաշակել, յորժամ ցաւն ի ներքս ի քեզ պահիցես, զինչ աւգուտ է առ բժիշկն երթալ, յորժամ զվէրսն չկամիցիս մերկանալ, եւ ոչ աւգուտ ի հաղորդելոյդ ինչ գտանես, յորժամ ի մեղացն չկամիս հեռանալ, այլ յաւելուս դատապարտութիւն եւ տանջանս։ Զի եթէ լսէր թագաւորն, եթէ իշխան ոք այսաւր ընդ նմա ի խորհուրդ մտանէր, եւ վաղիւն հեռանայր ի նմանէ, եւ թշնամեացն լինէր խորհրդակից, միթէ ընդունէր զնա ի խորհուրդս, այլ կապէր եւ տանջէր եւ սպանանէր։ Իսկ որչափ եւս առաւել Քրիստոս դատապարտիցէ եւ տանջիցէ, որ այսաւր կամի ընդ նմա ի խորհուրդն տէրունական մտանել, եւ վաղիւն ի խորհրդոյն հեռանալ, եւ զկամս թշնամւոյն կատարել։ Միթէ այսաւր մաքո՞ւր ինչ իցես ի մեղաց, յորժամ զայդ ի միտս քո խորհիս, եթէ վաղիւն հեռանամ, եւ զկամս անձին իմոյ կատարեմ. այս առաւել եւս չար է առաջի Աստուծոյ։ Որ խորհի ոք մերձենալ ի սուրբ մարմինն Քրիստոսի, եւ ապա հեռանալ ի նմանէն եւ ի հրամանացն Աստուծոյ. այս է խղճի մտաւք մերձենալ, եւ այս է երկմտութեամբ ընդունել, այս է նենգութեամբ հաղորդել, եւ պատրանաւք եւ խաբէութեամբ եւ թերահաւատութեամբ ճաշակել։ Այս աղտեղագոյն է քան զամենայն պղծութիւն, յորժամ դարձեալ հեռանալ խորհիցիս, եւ միւսանգամ անդրէն յառաջին չարիսն մերձենալ։ Զի մարդ, որ ասէ դառնալ ի մեղաց, եւ միւսանգամ անդրէն շրջիցի, «շան նման է, որ յիւր փսխածն դառնայցէ» (հմմտ. Բ. Պետ. Բ. 21–22)։

Եւ արդ, զայս ամենայն իմացեալ մի՛ արժանաւորութեամբ հեռասցուք ի սուրբ խորհրդոյն յերկար ինչ ժամանակս, եւ մի՛ անարժանութեամբ յանդգնեալ հպեսցուք յահեղ խորհուրդն սրբութեան, զի պատիժք ահեղք անարժանիցն մնան, որ յանդգնեալ խղճիւ մտացն հաղորդին, եւ պատիժք արժանաւորացն, որք հեղգանն եւ ծուլանան յերկար ինչ ժամանակաւ։ Այլ բազում երկիւղիւ անձանց զգուշասցուք, եւ մեծաւ փութով զխաւարն անգիտութեան փարատեսցուք, զանիրաւ զբարկութիւն, զթշնամանողութիւն, զչարայուշ ոխակալութիւն ի բաց ընկեսցուք, զխորամանկութիւն, զքինահանութիւն, զնախանձ մերժեսցուք, զտրտմութիւն եւ զառանց բարբառոյ աղաղակն ի բաց թաւթափեսցուք, յագահաց,

ի բամբասողաց, յարբեցողացն եւ ի զեղխելոցն փախիցուք, զչարակնութիւն եւ զատելութիւն եւ զգաղտնի նենգութիւն դադարեցուսցուք, ընդ թշնամիսն հաշտեսցուք, զատելիսն սիրեսցուք, եւ զյանցանս միմեանց թողցուք, յամենայն սրտէ միմեանց ծառայեսցուք, միմեանց հնազանդեսցուք, զմիմեանց բեռինս բարձցուք, զմիմեանս սիրեսցուք, զընկերս լաւ քան զանձինս համարեսցուք, զսիրտս սրբեսցուք, զաչս ցածուսցուք, զլեզուս ի բամբասանաց դադարեցուսցուք, զմեղս ապաշխարեսցուք, զխիղճս փարատեսցուք, զյիմարութիւնս թաւթափեսցուք, եւ ծուլութիւնս ի փոյթ դարձուսցուք, պահաւք պնդեսցուք, աղաւթիւք աշխատեսցուք, յողորմութիւնս յաւժարեսցուք, գործովք առաքինասցուք, ի չարեաց տղայայասցուք, եւ հաւատով կատարեալ լիցուք: Զի այսպէս ամենայն առաքինութեամբ արժանաւորեսցուք ահաւորի եւ մեծի խորհրդոյն. բազում փափագանաւք եւ կատարեալ սրբութեամբ վայելեսցուք յամենասուրբ եւ ի կենսարար ի մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում փառք եւ զաւրութիւն յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

«...»[52] *նոյնպէս եւ ամճոց է իմանալ, յորոց սովորութիւն է եւ ի գարշանէ զմեռելոտիսն ուտեն անխտիր, որպէս հեթանոսս, այլ ոչ հրամանաւ: Իսկ որք ուտեն, պարտին սուրբ հաղորդութեանն զգուշանալ՝ մինչեւ սրբեսցին ի ձեռն պահոց եւ աղաւթից: Իսկ որք զթիւրակէսն առնուն վասն կարեաց մարմնոյն՝ ի սուրբ մարմնոյն զգուշասցին մինչեւ սրբեսցին ի ձեռն պահոց եւ աղաւթից «...»:*

ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ

«...»[53] *Բազում եւ այլ բանիւք հոգեղինաւք եւ շնորհաւք վարդապետութեամբք քաջալերէր զիւրաքանչիւր ոք ի մեծամեծ աւագանւոյն հայոց սուրբն Ղեւոնդ, հանդերձ երանելեաւն Յովսէփաւ, որ թէպէտ եւ զձեռնադրութիւն երիցութեան ունէր, սակայն յաթոռ կաթողիկոսութեանն էր վիճակեալ արժանաւորապէս: Որոց խրատեալ եւ զաւրացուցեալ հոգեւոր բանիւք զամենայն գիշերն՝ լինէր ամենայն մարդ ի կամաւոր լսողացն վառեալ, որպէս աներկիւղ ամրութեամբ, Սուրբ Հոգւոյն զինու: Որք զաւրինադրեալ ժամս գիշերոյն կարծէին երկայնագոյն քան զայլ գիշերացն,*

---

[52] Քաղուած է «Յովհաննու Մանդակունւոյ Հայոց կաթողիկոսի եւ Թարգմանչի աշակերտ եղելոյ սրբոյն Սահակայ մեծի հայրապետի Հայոց կաթողիկոսի բան կանոնական. գլուխ Ա.», տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., աշխտ. Վ. Յակոբեանի, եր., 1971, էջ 243 [1–5]:

[53] Պատմութիւն հայոց, դրուագ Բ., լր. տե՛ս ՄՀ, հտ. Բ., էջ 2267–2268 [15–23]:

եւ տեսանել զառաւաւտ փրկութեանն բաղձային, որպէս զի հասեալք արբցեն զբաժակ արքայութեանն երկնից։

Որոց աստուածաշնորհ բանից եւ մարտիրոսայորդոր վարդապետութեան հրեշտականման տեառն Յովսէփայ եւ Ղեւոնդի մտադիւրութեամբ լուեալ երանելւոյն Վարդանայ տեառն Մամիկոնէից տայր պատասխանի, թէ՝ «Սուր քահանայից եկեղեցւոյ պատիւ ձեռնադրութեան ոչ է ի մարդկանէ, այլ ի Սուրբ Հոգւոյն յաջորդեալ շնորհէ. նոյնպէս եւ բանք սոցա զամենայն առողջ խորհուրդս լսողացն ի յերկինս հայեցուցանէ. որպէս եւ այժմ իսկ զամենայն գիշերս անհանգիստ ձայնիւ յորդորէին զամենեսեան յերկնաւոր ընթրիսն, յիշեցուցանել մեզ զչարչարանսն սրբոյն Գրիգորի, յորոց բազումք, յոր աստ կամք ոչ միայն աշակերտք, այլ ազգախառնութեամբ եմք հաղորդեալք։ Փութասցուք հասանել ի հարսանիսն Քրիստոսի եւ ի հրաւիրական, ի գունդ սուրբ առաքելոցն եւ յընթրատուն Քրիստոս, որ բացեալ զդուռն արքայութեանն սպասէ ընդունել զամենեսեան եւ ուրախ առնել, որոյ ուրախութիւնն մշտնջենաւոր է եւ անանց եւ անվախճան։ Փութասցուք առանց յապաղելոյ, եւ մի՛ ոք նման Յուդայի, որ յառաքելական դասէն քակտեցաւ, նման նմա գտցի, որպէս եւ յայսմ գիշերի տեսէք, որք մեղկեալ զկնի սատանայի ընթացան։ Այլ ես բաժակին, որում վաղնջուցն ցանկացեալ էի, փափաքանաւք ընդունիմ, եւ ըստ գրեցելումն գոչեմ. «Զբաժակ փրկութեան ընկալայց եւ զանուն Տեառն կարդացից» (Սղմ. ճԺե. 13)։

Եւ զայս ամենայն այսպէս խաւսեցեալ սրբոյ զաւրավարին՝ ի ժամ հաւուն ասելոյ հրաման տային սուրբն Յովսէփ եւ Ղեւոնդ, հանդերձ ամենայն քահանայիւքն, զպաշտաւն կանոնին կատարել, որով նպարակեալ վառեալ զինու Հոգւոյն յուղարկէին յաստուածատունկ վայելչութեան դրախտն։ Եւ հաղորդեալ զաւրացն Հայոց ի պատուական խորհրդոյն մարմնոյ եւ արեան՝ ի գործ առաջիկայ երկնաւոր իրացն փութային «...»։

ՅՈՎՀԱՆ ՕԶՆԵՑԻ[54]

Ահա յառաջագոյն ծանուցեալ առաքելոցն զապստամբութիւն հերձուածոյն ի ճշմարիտ հաւատոյն, եթէ այլայլեմ զխորհուրդ տնաւրէնութեանն Քրիստոսի, յառաջագոյն հաստատեցին զդեղ բժշկութեան

[54] *«Նորին տեառն Յովհաննու հայոց կաթուղիկոսի ընդդէմ այնոցիկ որ ապականեն զսուրբ խորհուրդն ի ձեռն խմորոյ եւ ջրոյ», տե՛ս ՄՀ, հտ. է., էջ 119–121, հմմտ. Մատեան գիտութեան եւ հաւատոյ Դաւթի քահանայի, աշխտ. Ա. Մաթեւոսեանի, եր., 1997, էջ 455–457։*

ի Գիրս եւ ի գլուխս ընթերցարանաց, զի որք հակառակին ոք գոլ Աստուածածին զկոյսն, գտանեն ի գիրս Ծննդեան եւ Յայտնութեանն, որ նոյն ինքն է Մկրտութեանն, եթէ՝ «Ահա կոյս յղասցի եւ ծնցի որդի» (Ես. է. 14), եւ ծնեալն սքանչելի Աստուած, հզաւր իշխան եւ հայր (հմմտ. Ես. Թ. 6)։ Իսկ ի գիրս Ջարչարանաց գտանես, եթէ Աստուած էր, որ չարչարեցաւ վասն փրկութեան մարդկան, զոր յայտնէ Եսայի, թէ՝ «Նա զմեզս մեր վերացոյց, եւ վասն մեր չարչարի» (Ես. ԾԳ. 4)։ Եւ եթէ մարդոյ համարի եւ ոչ Աստուծոյ, որպէս սովոր են գնալ ի ճշմարտութենէն, այլ ոմն քեզ վկայէ ի գիրս Ջարչարանացն, եթէ՝ «Եկեսցէ հասցէ Տէր Աստուած մեր, եւ ամենայն սուրբք ընդ նմա»։ Յաղագս այնորիկ անխտիր մերձենան ի մարմին եւ յարիւն Տեառն, զի սոսկ մարդոյ համարեցան եւ ոչ Աստուծոյ միաւորելոյ ընդ մարմնոյ, եւ ոչ պատկառեցան ի հրամանացն, որ Պաւղոսիւն խաւսէր ընդ հաւատացեալս, թէ՝ «Որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29) եւ որ այլն։

Գտանես յսկզբումն ընթերցականացն ճառ հոգեպատումն. «Որք արմատաքի խլեն զհերձուածն»[55], որ ապականացու խոստովանին զանապական մարմինն Քրիստոսի, եւ յաղագս այնորիկ արկանեն խմոր եւ ջուր՝ պղծել եւ ապականել զանապական խորհուրդն, անհետ առնել հրամայեաց նոցա. յաղագս անխմոր աւրինաց նշանակէ, եւ զեւթն աւր ճաշակել առանց խմորոյ զբաղարջն (տե՛ս ելք ԺԲ. 15)՝ զնոյն բերէր աւրինակ, զի «խմորեալն ոչ լինի կենդանի հաց», որպէս ասաց Աստուածաբանն ի Ջատկին ճառի[56]։ Իսկ յետ ելիցն յԵգիպտոսէ, յորժամ վասն այսորիկ աւրինադրէր Մովսէսի Աստուած, ոչ ապաքէն յերկնից գայր մանանայն, ուստի հրամայէր առնել զշաւթս եւ զնաշիհս զոհիցն եւ զհացն զառաջաւորութեան, որ բերէին զաւրինակս մարմնոյն Քրիստոսի, զի իւրեանց արմտիք ոչ գոյր եւ յաւտար ազգաց ոչ առնուին, զի պիղծ էր, եւ միւս վասն այնորիկ, զի աւրինակ էր մարմնոյն Քրիստոսի, ոչ կամէր Աստուած, թէ ուտիցեն միս ընդ սուրբ հացին մինչեւ երթիցեն յերկիրն աւետեաց։ Եւ այս անտի յայտ է, զոր ասաց Աստուած, եթէ յորժամ մտանիցէք յերկիրն, եթէ ցանկանայցէք մսոյ, յայնժամ կերիջիք միս, եւ վասն այսորիկ ասէ Դաւիթ, թէ՝ «Ոչ անսացին խորհրդոց նորա, այլ ցանկացան զցանկութիւն յանապատի» (Սղմ. ՃԵ. 14), եւ «բարկութիւն Աստուծոյ էջ ի վերայ նոցա» (Սղմ. ՀԷ. 31). այլ զխմոր ոչ էր պարտ գտանել։ Իսկ անաւրէնք ասեն, թէ յորկնից իջանէր խմորն ընդ երկնային հացին, եւ կամ թէ, զոր

[55] *Տե՛ս Ս. Յովհան Ոսկեբերան, «Յաւետարանագիրն Մատթէոս», Վենետիկ, 1826, Գիրք Գ., էջ 106։*

[56] *Տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 1500, թ. 737բ–741ա։*

ասէ Տէրն, եթէ՝ «Ես եմ հացն կենաց, որ ի յերկնից իջի» (Յովհ. Զ. 35, 48)։ Արդեաւք խմորեալ են կեանքս մեր։ Բայց մի՛ լիցի ուսումնասիրաց զմտաւ ածել զաղծապիղծ կրաւնս նոցա, թող թէ գործով ի կիր արկանել։ Բայց այսու հաւանեցուցանեն զպարզամիտսն, մանաւանդ, եթէ զանմիտսն՝ այսպէս ասելով, եթէ Տէր ասաց, եթէ՝ «Որ ուտիցէ ի հացէս յայսմանէ՝ մի՛ ճաշակեսցէ զմահ»։ Եւ ասեն, թէ հաց կատարեալ խմորեալն է. զայս ի մտաց ասեն եւ ոչ ի Գրոց։ Եւ եթէ չեն սուտ եւ սնոտի, ցուցցեն յաւրինաց կամ ի մարգարէից զաւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի, եթէ արժան է ածել զապականեալ խմորն, այլ ոչ զԳիրս գիտեն եւ ոչ զզաւրութիւն Գրոց, կամ թէ զոր ասաց Մովսէսիւ Աստուած. «Որ ուտիցէ խմորեալ՝ սատակեսցի» (Ելք ԺԲ. 15, 19). նշանակէ զյաւիտենական սատակումն, որ ճաշակեն ի սուրբ խորհրդոյն զխմորն։ Նա թէ եւ կամէր ոք գտանել զխմորեալն յաւուրս զատկին յԻսրայէլի՝ ոչ գտանէր, բայց միայն ի տօնս հեթանոսաց։ Բայց դու նայեա եւ քննեա զխորհուրդ հինգշաբաթին, զի ի նմա կատարեաց Քրիստոս՝ պատառելով զխմոր եւ զջուր, զոր վասն ապականութեան խառնեն, թէ ապականացու է մարմինն Քրիստոսի, եւ ոչ լուան մարգարէին, եթէ՝ «Մարմին նորա ոչ ետես զապականութիւն» (հմմտ. Սղմ. ԺԵ. 10, Գործք Բ. 31), եւ կամ Պետրոսի, եթէ՝ «Զոր Աստուած յարոյց, ոչ ետես զապականութիւն» (Գործք ԺԳ. 37)։ Այլ ոչ գիտեն մոլորեալքն, եթէ զինչ է ապականութիւն։ Այլ մեք ճշմարտապէս յաղագս այսորիկ իմաստասիրեսցուք յԱստուածաշունչ գրոց։

Կոչեն Աստուածաշունչ գիրք ապականացու գծառայն մեղաց. իսկ ո՛վ կարէ ասել զնմանէ, թէ մեղս գործէր, որ յառաջ քան զտնաւրէնութիւնն քարոզեաց մարգարէն, թէ՝ «Առանց մեղաց ընթացայ, եւ ուղիղ է» (Սղմ. ՃՀ. 5), եւ այլ ոմն, եթէ՝ «Անաւրէնութիւն ոչ գործեաց» (Ես. ԾԳ. 9), եւ «Ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա» (Սղմ. ԼԱ. 2), եւ Պաւղոս ասէ զնմանէն. «Սուրբ, անմեղ, զատեալ մեղաւորաց» (Եբր. է. 26)։ Առեալ զխորհուրդս զայս եւ ասաց, թէ՝ «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»։ Աղէ՛ ցուցցեն, թէ խմորեալ էր հացն կամ ջրով խառնեալ բաժակն. այլ ոչ կարեն ցուցանել ի Գրոց, այլ անձնահանճար իմաստիւք իրակերպին ընդդէմ ճշմարտութեանն։ Զի Փրկիչն ասէ յետ աւրհնելոյն զբաժակն. «Ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ» (Ղուկ. ԻԲ. 18–19)։ Ուստի յայտ է, թէ որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի։ Եւ այս ոչ յաւրինաց եւ ի մարգարէից, այլ աստուածային բերանոյն աւրէնք են։ Եւ զայս ամենայն գեղեցիկ իմն յեղյեղուն Գրիգոր Աստուածաբան եւ Յովհան Ոսկեբերան, որք համառաւտ բանիւք պատմեցին[57]

[57] *Ակնարկում է Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի եւ Ս. Յովհան Ոսկեբերանի բացատրութիւնները, որոնք առատօրէն վկայակոչուել են միջնադարի հայ դաւանաբանական գրա-*

մեզ զառաքելական եւ զաւետարանական տառիցն միտս[58], եւ զայս ամենայն հաստատուն եկեղեցական կարգաց, եւս առաւել ընթերցականաց ծագեն պատմութիւնք: Արդ, եթէ հազար ինչ ճարտարեն երկաբնակ աղանդոյն պաշտաւնեայքն, ե բարձրացեալ քան զերկինս ամբարտաւանութեամբ: Արդ, եթէ ի սերմանէ էր ծնեալ Քրիստոս՝ ապականացու էր մարմինն, իսկ եթէ՝ ի Հոգւոյն Սրբոյ, ապա մի՛ ոք իշխեսցէ ասել ապականացու: Բայց հացին անուամբ զարհուրեցուցանեն զպարզամիտսն, եւ ասեն հաց կատարեալ խմորեալն է: Սուղ ինչ եւ յաղագս այսորիկ ասասցուք: Հաց անուն սովորական ի խաւսից է, եւ հասարակ անուն ի բերանս բազմաց, այլ ոչ յատուկ ձայնի նշանակ, եւ զայսքան զհացարարութեան արուեստն հասկացն[59] եւ շեղջիցն ի վերայ ասեմք: Այս անուն ասեն, հաց շատ ժողովեաց. աղէ, ասիցեն անաւրէնքն, եթէ հասկք եւ շեղջք խմորեալ է[60]: Իսկ մեք ի Գրոց[61] ցուցանեմք, եթէ զբաղարջն հաց կոչեն աստուածային Գիրք: Յորժամ քաղցեաւն Դաւիթ, որպէս կայ ի Թագաւորական մատենին[62], եթէ ի պահանջելն ի քահանայիցն հաց՝ պատասխանի տուեալ ասեն. «Չիք աստ հաց,[63] բայց առաջաւորութեան հաց» (Ա. Թագ. ԻԱ. 6): Ահա զբաղարջն հաց կոչեն աստուածային Գիրք, որպէս ասացաք: Եւ սուրբն Գրիգոր զնոյն ուսուցանէ մեզ, զի ասէ նա ուրեմն ի հոգեպատումն Վարդապետութեանն, եթէ՝ «Հացն առաջաւորութեանս բերէր զաւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի»: Տես դու եւ զմի պատկառելի աւրինակն, զի ի ճաշակելն նոցա[64], ասէ քահանայն. եթէ սուրբ իցեն ի կանանց մանկունքդ՝ մարթ է ճաշակել ի սուրբ հացէն, իսկ ի պատասխանելն, եթէ յերեկէ եւ յեռանդէ, ապա համարձակեցոյց սուրբ հացին: Արդ, եթէ ի հնումն, որ ստուերն էր հանդերձելոց բարեացս Քրիստոսի (տե՛ս Կողոս. Բ. 17), պատկառանաւք եւ երկիւղիւ էր ճաշակելն, որ աւրինակ բերէր զայժմուս, եթէ արժանաւորս պարտ է կալ յահաւոր խորհրդեանն, զի՞րդ երկաբնակ աղանդոյն պաշտաւնեայքն անխտիր մերձենան, եւ

կանութեան մէջ (տե՛ս աստ):

[58] Մատեան գիտութ. գեղեցիկ իմն յեղյեղեն Յոհան Ոսկեբերան եւ Գրիգոր Աստուածաբան պատմելով զառաքելական եւ զաւետարանական տառիցն զմիտս] գեղեցիկ իմն յեղյեղուն...զմիտս:

[59] Մատեան գիտութ. *ի հասկ արտիցն*] հասկացն:

[60] Մատեան գիտութ. շատ ժողովեաց ասեն, եւ այս անուան ասեն արտ գեղեցիկ հաց ունի, ասասցեն անաւրէնքն, թէ եւ հասկքն եւ շեղջքն խմորով զանգեալ իցեն] այս անուն ասեն... շեղջք խմորեալ է:

[61] Մատեան գիտութ. — *ի Գրոց*:

[62] Մատեան գիտութ. > *որպէս կայ...մատենին*:

[63] Մատեան գիտութ. > *չիք աստ հաց*:

[64] Մատեան գիտութ. *ի մերձենալ նոցա ճաշակել*] *զի ի ճաշակելն նոցա*

զՈրդին Աստուծոյ առ ոտն հարկանեն, եւ զարիւն նորոյ ուխտին խառնակ համարելով, որով սրբեցաքն, եւ թշնամանեցին զշնորհաց Հոգին: Այս ես պատկառեմ յայնմանէ, որ ասացն. «Իմ են վրէժխնդրութիւնք, եւ ես հատուցից» (Հռովմ. ԺԲ. 19): Վասն որոյ պատկառեսցուք, աղաչեմ, եւ մի՛ յանարժան անձինս մատչիցիմք ճաշակել, այլ ապաշխարութեամբ մերձեսցուք ի կենդանութիւն ի Քրիստոս Յիսուս Աստուած մեր, որում փա՛ռք յաւիտեանս[65]:

Ի տասներորդ նիսան արարին որդիքն Իսրայէլի զՋատիկն յԵգիպտոս, եւ ապա ելին յերկրէն Եգիպտացւոց, եւ յաւրն չորրորդ ընդ ծովն անցին, զոր առաքեալն մկրտութիւն կոչէ (տե՛ս Ա. Կորնթ. Ժ. 2) աւրն միաշաբաթ, եւ մանանային աւրն միաշաբաթ, որ զառաջին պատարագն որթոս մատուցին երիտասարդքն Իսրայէլի Տեառն Աստուծոյ, զի յայնժամ չեւ էր աւծեալ քահանայ: Եւ նախանձեալ ընդ այն սատանայի որթուն ետ երկիր պագանել, եւ ոչ եգիտ Ահարոն, եթէ զո՞ր նման արասցէ զկուռսն ի տագնապել զնա ժողովուրդն: Եւ իբրեւ ել ոսկին ի հրոյն, չունէր ինչ նմանութիւն որթու, ապա կոչեաց Ահարոն քանդակիչս եւ ետ մաքրել զնա ճշմարիտ որթ: Արջառ եւ ոչխար բազում ունէր ժողովուրդն յանապատին, բայց միս ոչ ուտէին, զի այնպէս աւրինադրեալ էր Աստուծոյ: Եւ պատարագ, զոր առնէին, հուրն ճաշակէր. եւ յայտ անտի է, զի ասաց Աստուած. «Յորժամ մտանիցես յերկիրն ժառանգել, եթէ ցանկաս մսոյ, յայնժամ ուտիցես միս, եւ զարիւն մի՛ ուտիցես, այլ՝ յերկիր հեղցես» (Ղեւտ. Գ. 17): Որով յայտ է, թէ յԵգիպտոս զանսուրբն անխտիր ուտէին, իսկ յանապատին աւրէնս ընկալան չուտել միս, վասն որոյ եւ մարգարէն ասէ. «Յանկացան զցանկութիւն անապատին» (Սղմ. ՃԵ. 14): Բայց առաջաւորութեան բաղարջ էր, որ բերէր զաւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի, եւ շաւթ էր նաշիհ զոհիցն: Խնդրելի է մեզ եթէ ցորեան, եթէ մանանայ, զի իւրեանց արմտիս ոչ գոյր, եւ յատար ազգաց չառնուին, զի պիղծ էր, եւ զմանանայն յերկանի աղային, եւ ի թոնրի եփէին, որ բերէր զաւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի, զի թէ աւրինակն անխմոր էր, զիա՞րդ ճշմարտութիւնն խմորեալ լինի: Փա՛ռք Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ յաւիտեանս:

---

[65] Մատեան գիտութ., Արդ, յայտ է, թէ յառաջաւորութեան հացն բաղարջ էր որպէս եւ ասացաք, զոր եւ սուրբն Գրիգոր ասէ ի հոգեբուղխ վարդապետութեանն իւրում, հաց առաջաւորութեանն բերէր զաւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի: Արդ, ոչ մաքրիցին անդ ոչ հրամայէր Աքիտովբ քահանայ ճաշակել ի հացէն, զոր ի նորումս Փրկիչն հաստատէ զնոյն բան, եւ յետոյ նորին աշակերտն Կորնթացւոցն սրբութեամբ հրամայէ ճաշակել: Եւ մեք պատկառեսցուք, եղբարք, աղաչեմ, զի մի՛ դատաստան անձին ուտիցեմք եւ ըմպիցեմք, որպէս հերձուածողքն] Արդ, եթէ հնումն, որ սատուերն էր հանդերձելոց... յաւիտեանս:

«...»[66] Հրց. Ի բաժակն Տեառն ընդէ՞ր ոչ արկանէք դուք ջուր։

Պաս. Դուք ընդէ՞ր արկանէք բաժակ Տեառն կոչելով եւ լնուլ ջրով, այս ոչ միաբանի ընդ անուանն։

Հրց. Սովորութիւն է ամենայն աշխարհի արկանել, բայց զի՞նչ է ջուրն։

Պաս. Սովորութիւն ասել ինչ վճարէ, զի զայդ ամենայն ոք ասէ, որք հարանցն ունին զկարգս զինչ եւ պատահեաց չարի կամ բարւոյ ունակութիւն սակս ստացական հաստատութիւն այսպիսի իրաց աստուածային գիրք են եւ կանոնական խրատք։

Հրց. Պատարագամատոյն Յակովբու եղբաւրն Տեառն յիշէ՞ զջուրն խառնեալ։

Պաս. Ոչ ոք յաստուածային պատարագացն յիշէ զՊատարագամատոյցն. ոչ երանելին Երիանոս հետեւողն առաքելոց, եւ ոչ երանելին Եւսեբի, որ զՊատմութիւնն եկեղեցւոյ գրեաց. քանզի Յակովբոս եղբայրն Տեառն ոչ ինչ եթող գրով, քան զընթերցուածս եւ զկաթողիկեսն։ Յամենայն ժամ յիշէ Եւսեբի եւ ասէ. «Զառաքելոցն այղ ինչ ոտ գտաք»։ Աղէ ասա, թէ Պատարագամատոյց ունէին առաքեալքն, զկնքատուացն կամ զպսակադրութեանն կամ զվախճանելոյ կարգս ընդէ՞ր ոչ ունէին, ապա զայս ամենայն որպէ՞ս կատարէին։

Հրց. Կարգք եկեղեցւոյ յետոյ յաւելան ի Դիոնիսիոսէ Արիսպագացւոյ եւ յԱթանագինէ վկայէ եւ այլ բազումս ի հարանցն։

Պաս. Յովհաննէս զո՞ր կարգ ասէր ի մկրտելն զՏէր մեր, կամ Անանիայ զՊաւղոս, այղ զի գիտասցես, թէ ընդ առաքելոցն ձեռս անցանել միայն բաւական էր յիշատակաւ Սուրբ Երրորդութիւնն։

Հրց. Եւ Տէրն յաւանդելն զխորհուրդն ո՞չ խառնեաց։

Պաս. Յաւետարանսն ոչ է գրեալ. զի ինքն զխորհուրդն գինեաւ աւանդեաց, եւ ասէ այսպէս. «Ոչ է արբից ի բերոյ որթոյ, մինչեւ արբից զսա նոր ընդ ձեզ յարքայութեանն» (Մտթ. ԻՋ. 29, Մրկ. ԻԴ. 25, Ղուկ. ԻԲ. 18), զոր երանելին Յովհան Ոսկեբերան մեկնէ. «զի զմիւս հերձուածն արմատաքի խլեսցէ, ասէ, որք զջուրն ի սուրբ խորհուրդն ի կիր արկանեն, զի որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի»[67]։ Եւ յԱռաքելական թուղթսն ոչ գտանես, եւ ի Գործս առաքելոցն, եւ ի կաթուղիկոսն ոչ երեւին. արդ, ուստի՞ ունիք սովորութիւն։

---

[66] *«Հարցմունք հայրապետին Անտիոքայ ընդ Խոսրով հայոց վարդապետ յաղագս գծնունդն առնելոյ», տե՛ս ՄՀ, հտ. Ջ., էջ 697–698 [33–57]։*

[67] *Տե՛ս* Ս. Յովհան Ոսկեբերան, *«Յաւետարանագիրն Մատթէոս», Գիրք Գ., էջ 106։*

Հրց. Յովհաննէս ընդէ՞ր ասէ. «Հոգին եւ ջուրն եւ արիւնն մի են» (Ա. Յովհ. Ե. 8)։

Պտս. Մի են ըստ խորհրդոյ, այլ ոչ թէ ըստ խառնակելոյ, զի մկրտեալքն ջրով ընդունին զՀոգին եւ հաղորդին մարմնոյ եւ արեանն Տեառն։

Հրց. Աւանիկ ի կողիցն Տեառն արիւն ել եւ ջուր։

Պտս. Այդ շաղկապն որոշէ ի միմեանց զարիւն եւ զջուրն, բառնա զհակառակութիւնդ, զի ոչ ասաց արիւն ընդ ջուրն, որ է ցուցակ խառնակութեան։

Հրց. Եւ եթէ յանգէտս ի ձէնջ ջրախառն ոք մատուցանէ, մեծ վնաս է։

Պտս. Վասն այդորիկ Գրիգոր Նիւսացի այսպէս ասէ. «Ոչ կրպակաւորացն պիղծ ջրոյ խառնումն ապականել կարէ զմեր փրկութիւնն»[68]։

Հրց. Ընկալեալ եմ զամենայնդ, բայց ասասցես ինձ եւ զայս, եթէ ջուր եւ արիւն յո՞յր բնութենէ եկն. յաստուածային թէ ի մարդկային։

Պտս. Ես զջուրն եւ զարիւնն յԱստուածութենէն ասեմ բղխեալ, եւ ոչ ի մարմնոյն սոսկ, այլ ի միաւորութենէն, որպէս եւ ասէ երանելին Յովհան յԵփեսացւոց թղթոյն մեկնութեան. «Արդ, թէ ի մարմնոյն է, եւ մարմինն աւտար բնութեամբ, է սոսկ մարդոյ արիւն, եւ զաշխարհս ի մեղաց որպէ՞ս բառնայ»։ Աղէ, ընթերցիր եւ զԱստուածաբանի բանն, որ ի Ջատկի ճառին ասէ. «Արիւն եւ ջուր ի կողիցն հոսեալ՝ մին իբրեւ մարդոյ, եւ միւսն ի վեր քան զմարդոյ»։ Եւ մին եւ միւս ասելով զատանին, եւ զջրոյն ասէ դարձեալ ի նոյն ճառի. «Արիւն Աստուծոյ, չարչարանս եւ մահ լսելով՝ մի՛ ի վայր անկցիս անաստուածաբար իբրեւ Աստուծոյ ջատագով»[69]։ Եւ Բարսեղ ասէ. «Ես զմարմինն տէրունական ասեմ» եւ որ ի կարգին[70]։ Եւ Պաւղոս վասն արեանն աստուածայնւոյ այսպէս ասէ, թէ՝ «Ոչ յայսց արարածոց» (Եբր. Թ. 11), եւ որ ի կարգին է, այլ իւրով արեամբն եմուտ ի սրբութիւնս՝ գտեալ զփրկութիւնն։ Եւ մարգարէն ասէ. «Թէ յաւուր այնմիկ բղխեսցէ ջուր կենդանի յԵրուսաղէմ» (Զաքար. ԺԴ. 8). եւ մի՛ ի մարդոյ բնութենէ ջուր կենդանի եւ կենդանարար ոչ բղխէ ոչ յԵրուսաղէմ եւ ոչ յայլ տեղիս։ Բազում են եւ այլ վկայութիւնք այնմ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս. ամէն։

---

[68] Տե՛ս եւ հմմտ. Ս. Գրիգոր Նիւսացի, *Մեկնութիւն երգ երգոց*, ՆԲՀ, Ա., էջ 1138 («կրպակաւոր»)։

[69] Տե՛ս Ս. Գրիգոր Աստուածաբան, «*Ի սուրբ Պասքայ*», ՄՄ, ձեռ. 946, թ. 116 բ։

[70] Վկայութիւնս քաղուած է «Սրբոյն Բարսղի ուղղափառի եւ Ապողինարի հերձուածողի հարցմունք եւ պատասխանիք» երկից, ուր կարդում ենք. «Ես եւ զմարմինն տէրունական ասեմ, եւ զանձն տէրունական, եւ զմիտսն տէրունական, եւ զարիւնն տէրունական, եւ զթաղումն տէրունական, եւ զմարդն բոլորովին տէրունական ասեմ՝ միաւորութեամբ Աստուածն Բան», տե՛ս Ս. Բարսեղ Կեսարացի, *Գիրք Պահոց*, աշխտ. Կ. Մուրադեանի, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 299։

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԻՒՆԵՑԻ

«...»[71] *«ես եմ հացն կենաց, որ գայ առ իս՝ ոչ հաղցիցէ» (Յովհ. Ջ. 35). Հաց կենդանութեան Բանն Աստուած, որ հաստատէ զսիրտ մարդոյ, զհոգի, եւ տայ կենդանութիւն այնոցիկ, որք լսենն եւ ուսանին զխորհրդական գիտութիւն, որ ոչ միայն կերակրէ, այլ եւ փափկացուցանէ ի Տէր<...>։*

«...» Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ՝ յիս բնակեսցէ, եւ ես ի նայ (Յովհ. Ջ. 57). Որ ոք արժանաւորապէս ուտէ եւ ըմպէ, ի նոսա բնակէ Բանն Աստուած, իսկ որք անարժանութեամբ ուտեն եւ ըմպեն, դատաստանս անձանց առնեն, զի ոչ խտրեն զմարմինն Տեառն եւ զարիւն, որպէս ասաց երանելի առաքեալն Պաւղոս (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29) «...»։

ՋԱՔԱՐԻԱ ՋԱԳԵՑԻ

«...»[72] *«Եւ մինչդեռ ուտէին նոքա, առեալ Յիսուսի հաց, աւրհնեաց, գոհացաւ եւ եբեկ, եւ ետ աշակերտացն, եւ ասէ. Առէք կերայք, այս է մարմին իմ» (Մտթ. ԻՋ. 26)։ Վասն զի ի գիշերին հրամայեաց ուտել յԵգիպտոս, որ է աւրինակ ճշմարիտ գառինն Աստուծոյ, բարձողին զմեղս աշխարհի։ Առ զաւրինակն եւ զկերպարանն կատարեաց. սկիզբն առնէ ճշմարտութեանս, քանզի եւ անդ երկոտասան ցեղքն ճաշակեցին զմիս գառինն խորովեալ հրով։ Իսկ աստ երկոտասան աշակերտաւքն եւ զբոլոր տիեզերս վերակոչէն՝ յորդորելով ի պատրաստեալ Սեղանն։ Անդ բազում անբան գառինք զենեալ լինէին, իսկ աստ մի Գառն հոգեւոր բաւական յամենեսին պատարագ մշտնջենաւոր եւ անծախելի, զի ճաշակեսցուք եւ փոխեսցուք ի ճաշակումն փայտին գիտութեան։*

«Եւ առեալ բաժակ գոհացաւ», եւ ետ իւրոց սրբոցն ընտրելոց աշակերտացն եւ ասէ. «Առէք, արբէք ամենեքեան. այդ է բաժակ նորոյ ուխտի իմոյ արեան, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղու ի թողութիւն մեղաց» (Մտթ. ԻՋ. 27–28)։ Անդ արիւն գառանց՝ դրոշմեալ ի վերայ սեմոց տանցն աներկիւղ պահէր զժողովուրդն յանդրանկածախ սատակմանէն, եւ ջուրն հոսեալ ի գաւազանահար վիմէն՝ զծարաւահոծ ազգն Իսրայէլի։ Իսկ

---

[71] *Քաղուած է «Ստեփանոսի հայոց իմաստասիրի եւ Սիւնեաց եպիսկոպոսի կարճառաւտ մեկնութիւն չորից աւետարանչացն Քրիստոսի Աստուծոյ», ըստ ՄՀ, հտ. Ջ., էջ 244 [1], 245 [7]։*

[72] *«Ի մեծի Հինգշաբաթի արտադրութիւն», տե՛ս ՋԱՔԱՐԻԱ ՋԱԳԵՑԻ, Ճառք. ՄՀ, հտ. Թ., էջ 166–167 [93–101]։*

այսաւր բաշխէ զպատուական սուրբ զարիւնն ի փրկութիւն տիեզերաց, զոր ի տիգախոց կողէն աղբիւրացոյց ի մեզ՝ բղխեալ արիւն եւ ջուր կենդանի։ «Նոր ուխտի, ասէ, արեանն», քանզի հինն, որ ըստ աւրինացն աւրինակ եւ ստուերագիրն էր, էանց, եւ արդ, նորս նորոգեցաւ ի փրկութիւն աշխարհի «...»։

ՍԱՀԱԿ ՄՌՈՒՏ

«...»[73] Իսկ մեք անապական եւ ամենազաւր խոստովանիմք զմարմինն Քրիստոսի միշտ եւ հանապազ անդստին իսկ ի միանալ Բանին, վասն որոյ եւ զհացն սրբութեան, որով եւ զփրկական պատարագն մատուցանեմք բաղարջ առնեմք, որ զանապականութիւն նշանակէ։ Իսկ խմորն չարութեան եւ ապականութեան է նշան, որպէս ասէ Կիւրեղ ի Ղեւտականին մեկնութեանն[74]։ Վասն որոյ եւ ինքն՝ կենարարն ի վերնատանն բաղարջ հաց առեալ արար իւր մարմին, եւ վկայէ Աւետարանն, զի «Յառաջնում աւուրն, ասէ, բաղարջակերաց» (Մրկ. ԺԴ. 12)։ Եւ ահա յառաջմէ աւրէ հրամայէ Աստուած Մովսէսի անհետ առնել զխմոր ի տանէն Իսրայէղի, եւ «ամենայն անձն, ասէ, որ ուտէ զխմորուն՝ սատակեսցի ի ժողովրդենէն» (հմմտ. Ելք ԺԳ. 3, 7, Ղեւտ. Բ. 11)։ Եւ ահա Յովսէփ այր արդար վկայեալ, ոչ էր հնար արտաքոյ աւրինացն խմորուն հացի ի տան նորա լինել, այլ բաղարջ ընդ եղեգի ուտել գառամբ, որպէս հրամայէ աւրէնքն։ Այլ եւ նոյն ինքն Փրկիչն ի կատարումն աւրինացն էր եկեալ, որպէս ասէ առաքեալ, թէ՝ «Լրումն աւրինաց Քրիստոս է յարդարութիւն ամենայն» (Հռոմ. ԺԳ. 10), եւ ինքն ասէր առ Յովհաննէս, թէ՝ «Վայել է ինձ լնուլ զամենայն արդարութիւնս» (Մտթ. Գ. 15), եւ արդարութիւն զամենայն հրամանս աւրինացն ասաց։ Եւ ահա մի ի գլխաւոր աւրինացն բաղարջակերքն էին, եւ եթէ զամենայն աւրէնսն կատարեաց Քրիստոս, առաւել եւս բաղարջակերքն կատարէր։ Վասն որոյ ի վերնատանն, բաղարջ հաց առեալ ի ձեռն ասէ. «Այս է մարմին իմ», եւ պատուէր տուեալ ասէ. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Մրկ. ԺԳ. 22, Ղուկ. ԻԲ. 19)։ Արդ, զոր ինքն արար, եւ մեզ պատուիրեաց զնոյն առնել զբաղարջն։ Ո՞վ այնչափ յանդուգն իցէ,

---

[73] «Բացայայտութիւն համաձայն աստուածաբանութեան հոգելից հարցն սրբոց, ըստ առաքելասահման աւանդիցն եկեղեցւոյ Քրիստոսի», տե՛ս ՄՀ, հտ. Թ., էջ 418–422 [612–651]։

[74] Տե՛ս եւ հմմտ. «Մատեան գիտութեան եւ հաւատոյ Դաւթի քահանայի. աշխտ. Ա. Մաթեւոսեանի, եր., 1997, էջ 480 [27–30]։

որ իշխէ համարձակել եւ խմորուն առնել հակառակ Քրիստոսի: Ահա եւ աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի բաղարջ էր, հացն առաջաւորութեան եդեալ առաջի Տեառն, որ միայն քահանայքն ճաշակէին, վասն որոյ Աբիմէլէք քահանայ ասէր ցԴաւիթ, թէ՝ «Չկայ հաց պիղծ, այլ ընդ ձեռամբ իմով», այսինքն՝ հաց խմորուն, «բայց միայն՝ հացն սրբութեան» (Ա. Թագ. ԻԱ. 4), այսինքն՝ հաց բաղարջ առեալ յերեսաց Տեառն: Տեսանես, զի խմորուն հացն պիղծ ասաց, որ ոչ կարէր լինել ի գալստեանն Տեառն մարմին նորա: Իսկ բաղարջն սուրբ ասաց, զի լինելոց էր մարմին նորա: Իսկ զբաղարջն սուրբ ասաց, զի լինելոց էր մարմին Քրիստոսի: Արդ, զիարդ պիղծ հացն սուրբ կարասցէ լինել. եւ ո՛չ երբէք:

Բայց տեսցուք եւ ըստ բնութեան իրացն եղելոյ: Եւ ասէ սուրբ Աւետարանն, թէ՝ «Նման է արքայութիւն երկնից խմորոյ, զոր առեալ կնոջ թագոյց ի գրիւս երիս ալեր, մինչեւ ամենայն խմորեցաւ» (Մտթ. ԻԳ. 33): Եւ ահա ոչ ասաց, եթէ խմոր է արքայութիւն երկնից, այլ եթէ՝ նման է խմորոյ. զոր աւրինակ մարգարիտ եւ գանձ ասաց (տե՛ս Մտթ. ԻԳ. 44), եւ [ահա ոչ է] մարգարիտ եւ ոչ գանձ, այլ թէ նման [է նոցա. եւ] զինչ իցէ նմանն. այսինքն՝ թէ որպէս առաջին կինն Եւայ առեալ խմոր ի չարութենէ բանսարկուին, խաբեալ թագնաբար խառնեաց ի բնութիւնս մեր, ըստ երից իրաց. ըստ խորհրդոյ, ըստ բանից, ըստ գործոց. խմորեաց չարութեամբ զամենայն բնութիւնս մեր՝ զհոգի, զշունչ եւ զմարմին, եւ յերից երանական կենացն երից թշուառական արար, եւ ի խորհրդոյ երրորդութեանն կողոպտեաց զմեզ, եւ ի բարութենէ ի չարութիւն, եւ յանմեղութենէ մեղանչական, եւ ի կենդանութենէ մահկանացու, եւ ապականացու զմեզ արարեալ չարութեան խմորովն, եւ փոխանակ աստուածատեսակ կերպարանին աւձատեսակ եւ խաւարատեսակ կերպարանս զգեցաք:

Արդ, եկն Քրիստոս, եւ փոխանակ չարութեանն սատանայական խմորոյն, ինքն խառնեցաւ ի բնութիւն մեր ի ձեռն սրբոյ Կուսին, եւ արտաքսեալ զհին խմորն չարութեան ի բնութենէ մերմէ, զոր առաջին կինն ի խրատուէ աւձին առեալ թագոյց ի սիրտ իւր, եւ ինքեամբ ի մեզ ամենեսեան, եւ յստակագոյն զբնութիւնս մեր առանց խմորոյ մեղաց առեալ ի սրբոյ Կուսէն՝ խառնեցաւ ի նմա, եւ զբոլորն աստուածացուցեալ զմարմինն եւ զհոգի եւ զմիտս, եւ ապա իւրովն մարմնով ի բոլոր որդիս Ադամայ խառնեալ, եւ զամենեսին ի մեղանչականութենէ յանմեղութիւն, եւ ի չարութենէ ի բարութիւն, եւ ի մահուանէ եւ յապականութենէ ի կեանս փոփոխեալ եհան, եւ դարձեալ զաստուածատեսակ կերպարանն զգեցոյց մեզ, որպէս ասէ առաքեալ, թէ՝ «Զոր աւրինակ զգեցաք զպատկեր հողեղինին, արդ, զգեցցուք զպատկեր երկնաւորին» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 49):

Վասն այնորիկ, որք անմեղանչական խոստովանիմք զմարմինն Քրիստոսի առեալ ի Կուսէն, զհացն սրբութեան առանց խառնման խմորոյ դնեմք ի վերայ աստուածային Սեղանոյն: Զի որպէս ի Կուսէն զյստակ բնութիւնս մեր էառ անմահն եւ անխառն ի հին չարութեան խմորոյն, եւ զբովանդակն աստուածացոյց, նոյնպէս եւ զյստակ բնութիւն երկնաւոր հացին անմահն եւ անխառն յամենայն քացախուտ եւ ապականացու թթուութենէ խմորոյ առեալ՝ ճշմարտապէս մարմին իւր արասցէ: Ըստ որում եւ Աթանաս ասէ, թէ՝ «Դնեմք ի վերայ աստուածային Սեղանոյն ի հասկէ հաց, եւ յորթոյ գինի, եւ հաւատամք, եթէ, որպէս ի Կուսէն էառ մարմին, նոյնպէս եւ աստ եկեալ Հոգւովն իւրով արասցէ զհացս զայս մարմին իւր»: Իսկ որք խմորուն հաց դնեն ի վերայ Սեղանոյն, եւ համարին զնա մարմին Տեառն լինել, այնպիսիքն ոչ խոստովանին անմեղ եւ անապական զմարմինն Տեառն առեալ ի Կուսէն, այլ որպէս թէ մասն ինչ ի հին չարութեան խմորոյն խառնեալ ի նա: Քան զոր ամբարշտութիւն եւ անհաւատութիւն ոչ է ի ներքոյ երկնից խորհել այսպիսի ինչ յամենասուրբ եւ յանապական եւ յաստուածեղէն մարմինն Քրիստոսի. զի ամենայն մեղաց եւ ապականութեանց ի բաց բարձիչ եւ լուծիչ եւ դատապարտիչ նա է: Այլ մեք կացցուք ի խրատուն Պաւղոսի, թէ մի է խմորս հին չարութեան եւ անզգամութեան, այլ յանխմորն սուրբ եւ ճշմարտութեան, եւ դիցուք յանխմոր հացն սուրբ առաջի Տեառն, զի արասցէ իւր մարմին, եւ կենագործեսցէ զմեզ: Իսկ «զխմորուն հացն», ասէ Աստուածաբան Գրիգոր ի Ջատկին ճառի, թէ ոչ լինի հաց կենդանական»[75]: Իսկ մեք բաղարջ հաց[իւն, որ է] անապականութեան նշան, անապական [եւ անմահական] եւ կենդանարար խոստովանեսցուք զմարմին Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, զի այսպէս անմահական եւ անապական կենացն արժանի լիցուք ընդ ամենայն սուրբս նորա:

Նոյնպէս եւ զմեղսաքաւիչ արիւն նորա ճշմարտապէս անապական արիւն Աստուծոյ խոստովանիմք, եւ ոչ ապականացու մարդոյ, ալ ստուգապէս աթոռակցին Հաւր Միածին Որդւոյն Աստուծոյ, որպէս ասէ սուրբն Կիւրեղ Աղէքսանդրացի ի գիրս Պարապմանց, եթէ՝ «Աթոռակիցն Հաւր ետ վասն մեր զարիւն իւր, վասն այնորիկ անապական գինով առնեմք մեք, զի մի՛ ապականութեան կարծիս յանապական արիւնն Աստուծոյ մոցէ, որ է յոյժ ամբարշտութիւն՝ ապականութիւն մտանել յանապական արիւնն Աստուծոյ»: Քանզի եւ մարդիկ սովոր են զգինի, որ անխառն է ի ջրոյ, անապական կոչել, իսկ զջրախառնն ապականեալ ասեն: Ահա

[75] *Տե՛ս «Ի Պասէք», ՄՄ, ձեռ. 1500, թ. 737բ–741ա:*

յայտ է, թէ որք ջուր խառնեն ի կենարար բաժակն, ապականել կամին եւ ամբարշտիլ ի Տէր, զոր մի՛ լիցի քրիստոնէից խորհել զայս, այլ անապական գինւով մատուսցուք զսուրբ պատարագն։ Որպէս ասէ Սողոմոն, թէ՝ «Իմաստութիւն շինեաց իւր տուն» (Առակ. Թ. 1), այսինքն՝ ինքն Քրիստոս, շինեաց զեկեղեցի իւր եւ խառնեաց ի խառնելիս, այսինքն՝ արկ ի ստոման զգինի իւր, եւ ասէ. «Որ ոք պակասամիտ իցէ՝ արբցէ զգինի իմ, զոր արկից ձեզ»։ Տեսանես, զի գինի միայն ասաց, եւ ջրոյ չիշատակ ոչ արար։ Եւ Դաւիթ ասէ. «Բաժակ ի ձեռն Տեառն գինի լի անապական արկեալ է» (Սղմ. ՀԴ. 8)։ Տեսանես հաւաստեաւ, զի անապակ գինի ասաց ի ձեռին Տեառն, ամենեւին անխառն ի ջրոյ, զոր առ ի ձեռն իւր ի վերնատանն եւ ասէ. «Այս է արիւն իմ» (Մրկ. ԺԴ. 24, Մտթ. ԻՋ. 28), եւ դարձեալ ասէ, թէ՝ «Յայսմհետէ ոչ արբից զսա ընդ ձեզ նոր յարքայութիւնն» (Մտթ. ԻՋ. 29)։

Եւ Յովհան Ոսկեբերան ի Մատթէոսի Աւետարանին մեկնութիւնն ասէ, թէ՝ «Յորժամ զխորհուրդն աւանդեաց, գինւով աւանդեաց եւ ոչ ջրով, եւ յետ յարութեանն գինի արբ եւ ոչ ջուր, զի ի բերոյ որթոյ ասէ, զի որթն գինի ծնանի եւ ոչ ջուր, այլ զի զմիւս զչար հերձուածն արմատաքի խլեսցէ, զի են ոմանք, զի ի սուրբ խորհուրդն ջուր խառնեն[76]»։ Տեսանես, զի չար հերձուած ասէ զայն, որ զջուրն խառնեն ի սուրբ խորհուրդն։ Իսկ թէ ասեն Յոյնք, թէ ի կողիցն Քրիստոսի ել արիւն եւ ջուր. զայդ մեկնէ նոյն ինքն Յովհան Ոսկեբերան ի Յովհաննու Աւետարանի մեկնութեանն ասէ. «Ել ի կողիցն Փրկչին երկու աղբեւրք. մին արեան եւ մին ջրոյ, զի այսու երկոքումբք հաստատեալ է եկեղեցի. զի նախ ջրովն մկրտիմք յաւազանէն, վասն այնորիկ իսկ բղխեաց ջուր ի կողիցն Քրիստոսի, եւ ապա յետ մկրտութեանն ըմպեմք զարիւնն կենդանարար, յաղագս այնորիկ բղխեաց միւս վտակ արեան ի կենարար կողիցն անտի»[77]։ Տե՛ս հաւաստեաւ զորիշ որիշ վտակքն, որ ելին ջուրն զմկրտութեան ունէր զխորհուրդ, եւ արիւնն՝ զարեանն, զոր ըմպեմք եւ կենդանանամք, զի թէ այսպէս ոչ էր, պարտ էր խառն ելանել եւ ոչ որոշաբար։

Եւ Դիոնիսիոս Արիսպագացի ասէ, թէ՝ «Զմիեղէնութիւն բաժակին առեալ, ի բազումս բաժանեմք, զի միաւորեսցուք ի Քրիստոս»[78]։ Ահա միեղէն ասաց եւ ոչ՝ երկուեղէն, զի թէ ջրախառն առնէր զպատարագն

[76] Տե՛ս «Յովհաննու Ոսկեբերանի... յԱւետարանագիրն Մատթէոս», Գիրք Գ., էջ 106։

[77] Տե՛ս Յովհաննու Ոսկեբերանի Մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանի, Կ. Պոլիս, 1717, էջ 920։

[78] Քաղուած է «Յաղագս եկեղեցական քահանայապետութեան», III, 3, 13. տե՛ս The Armenian Version of the works attributed to Dionisius the Areopagite, ed. by R. Thomson, Louvain, 1987, էջ 84։

Դիոնիսիոս, ապա ոչ ասէր միեղէն, այլ՝ երկուեղէն, այլ զի անապական գինւովն մատուցանէր զսուրբ պատարագն Դիոնիսիոս, որպէս ուսեալ էր յառաքելոցն, եւ նոքա՝ ի Քրիստոսէ. վասն այնորիկ միեղէն ասաց զբաժակն պատարագին, զոր մատուցանէր: Եւ Աթանաս ասէ, թէ՝ «Դնեմ ի վերայ աստուածային Սեղանոյս ի հասկէ հաց եւ յորթոյ գինի, եւ հաւատամ հացիս այսմիկ՝ լինել մարմինն Քրիստոսի եւ բաժակիս այսմիկ՝ արիւն Քրիստոսի»: Ահաւասիկ յորթոյ գինի ասաց ի սուրբ պատարագն անխառն ի ջրոյ ամենեւին, զոր եւ Քրիստոս ի բերոյ որթոյ ասաց եւ արար: Զնոյն եւ առաքեալքն արարին, զնոյն եւ մեր սուրբ լուսաւորիչն արար եւ ուսոյց, եւ մեք կամք հաստատուն եւ անշարժ ի վերայ հաւատոյ հիման ճշմարիտ աւանդութեան հարցն սրբոց, եւ կացցուք մինչեւ ի սպառ, ոչ խոտորեսցուք յաջ եւ ոչ յահեակ ի ճանապարհէ արդարութեան հարցն սրբոց, եւ ոչ երկնչելով ի մարդկանէ առաւել քան յԱստուծոյ, որ Տէրն է հոգւոց եւ մարմնոց, այլ խօսիմք զվկայութիւնս նորա համարձակութեամբ բազմաւ առաջի թագաւորաց, եւ ոչ ամաչեմք եւ խոստովանիմք անմահ եւ անապական զմարմին եւ զարիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի «...»:

ՀԱՄԱՄ ԱՐԵԻԵԼՑԻ

«...»[79] «Եզէն զզենլիս իւր եւ խառնեաց ի խառնարանս զգինի իւր». *(Առակ. Թ. 2). Զայս տնաւրէնութիւն Բանին է իմանալ, յորժամ «Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեցաւ ի մեզ» (Յովհ. Ա. 14):* «Եզէն զենլիս իւր» *զնոսա անուանէ, որ վասն հաճոյիցն Աստուծոյ մատուցին զինքեանս պատարագ ի հոտ անուշից: Իսկ եթէ՝* «խառնեաց ի խառնելիս զգինի իւր» *այս իմանի աշխարհակեցոյց մահն Քրիստոսի, եւ յեղումն անապական արեանն. զենաւ որպէս Գառն անարատ՝ բառնալով զմեղս աշխարհի: Եւ խառնեաց զարիւնն իւր ընդ արեան սրբոցն յանխառնելիսն «...»:*

«Պատրաստեաց զսեղանս իւր» *(Թ. 2). Զխաչն լուսոյ, զի ի նմա պատրաստեցաւ անմահ վայելումն մարմնոյ եւ արեան Տեառն:*

«Առաքեաց զծառայս իւր բարձր fարոզութեամբ» *(Թ. 3). Արդ, ծառայք նորա առաքեալքն էին, որք ի նմանէ առաքեցան կոչել զտիեզերս ի Սեղան անապական չարչարանաց տնաւրէնութեանն Քրիստոսի, որ է անհամեմատ խառնարան եւ անպատումն ուրախութիւն հաւատացելոց:*

---

[79] *Մեկնութիւն Առակաց Սողոմոնի. տե՛ս ՄՀ, հտ. Թ., էջ 469 [350–355]:*

«...»[80] «Ուր այնպիսի անպատում եւ անաւուր խորհրդոյ կարգեցեր սպասաւորս»[81]: *Անպատում ասի սուրբ խորհուրդն, վասն զի բան չկարէ, որպէս էն յայտնել: Եւ անհաւուր է ոչ միայն մարդկան, այլեւ հրեշտակաց.* «ոչ յաղագս մերոյ ինչ բարեգործութեանց, յորոց յոյժ թափուր եւ ունայն գտանիմք հանապազ, այլ ի fո բազմազեղ ներողութեանդ ցանգ ապաւինեալ՝ համարձակիմք մերձենալ ի սպասաւորութիւն մարմնոյ եւ արեան Միածնիդ fոյ»[82]:

Եւ վասն զի անհաւուր է, եւ մեք համարձակիմք սպասաւորել: Ոչ զի բարիս ինչ գործեցաք, վստահանամք, այլ ի քո բազում ի լցեալ եւ ի զեղեալ բարերարութիւնդ ցանգ ապաւինեալ, այսինքն՝ հանապազ համարձակիմք մերձենալ ի սպասաւորութիւն մարմնոյ եւ արեան Միածնիդ քո: Եւ ընդէ՞ր հանապազ ի սպասաւորութիւն խորհրդոյն ասէ. վասն զի կատարել զխորհուրդն չէ մեր, այլ որպէս Յոհաննու երանելուէ ասաց. «Մեք սպասաւորաց աշտիճան ունիմք, եւ սրբէ եւ վերստին կազմէ նա». զՔրիստոսէ ասէ, քանզի մեք հանեմք ի Սեղանն եւ ի սպասու կամք՝ գոհանալով զբարերարութեանցն Աստուծոյ, իսկ միացուցանել ընդ ինքեան զհացն եւ կենսատու առնել Քրիստոսի է գործ:

«Աստուծոյ երկրպագեսցուք».

Ապա ասէ քահանայն. «Երկիր պագանեմք եւ աղաչեմք եւ խնդրեմք ի fէն, Տէր, առաքեա ի մեզ եւ յառաջիկայ ընծայս այս զմշտնջենաւորակից եւ զեակից Սուրբ Հոգիդ: Երկիր պագանեմք եւ աղաչեմք եւ խնդրեմք ի fէն, Տէր»[83]:

Վասն էր ասէ՝ ի fէն: Այսինքն՝ թէ ի քէն խնդրեմք երկրպագութեամբ եւ աղաչեմք, որ Արարիչդ ես եւ Հայր, որ յաւիտեանցն մարդասէր եւ գթած եւ բարերար մարդկութեանս եղեր, որ ոչ միայն զարարածս ի պէտս մեր հաստատեցեր, այլ եւ զքո զմի եւ զսիրելի Որդիդ եառուր մեզ փրկանք եւ փոխանակ եւ զդոյն ինքն ի Սեղան դնես եւ կերակրես դովիմբք: Վասն որոյ ապաւինեալ յանբաւ քո բարերարութիւնդ՝ զՀոգիդ Սուրբ խնդրեմք առաքել ի մեզ եւ ի պատարագս, զի եւ զմեզ Հոգիդ Սուրբ սրբեսցէ:

«Որոյ զհացս աւրհնեալ մարմին ստուգապէս արասցէ Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, եւ զբաժակս աւրհնեալ արիւն ճշմարտապէս արասցէ Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի[84]»:

---

[80] *Քաղուած է «Բացայայտութիւն կարգաց եկեղեցւոյ քարոզութեանց եւ աղաւթից», տե՛ս ՄՀ, հտ. Ժ., էջ 207–209:*

[81] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 25 բ:*

[82] *Խորհրդատետր, էջ 25բ–26ա:*

[83] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 26ա:*

[84] *Խորհրդատետր, էջ 26 բ:*

Զի մարմնացաւ Փրկիչն ի Մարիամայ կուսէ Հոգին Սուրբ առաքեալ ի Հաւրէ, առ մարմին ի յարգանդին Մարիամու եւ խառնեաց եւ միացոյց ի Բանն Աստուած, որ եւ մի Որդի եւ Աստուած ծնեալ ի նմանէ յայտնեցաւ: Զնոյն եւ յեկեղեցւոջ եւ ի սուրբ Սեղանն գործէ Հոգին Սուրբ. առեալ զհացն միացուցանէ յՈրդին Աստուծոյ, նոյնպէս եւ զբաժակն, եւ լինի մարմին եւ արիւն Քրիստոսի ճշմարտապէս: Զսոյն զայս հայցեմք եւ հաւատամք լինել: Զի անսուտ է բերանն Քրիստոսի, որ ասաց՝ մինչեւ ի գալուստն իւր առնել իւր յիշատակ զայս զսկզբնաւորեալս յիւրմէ: Այլ զի ասեմք զՀոգին Սուրբ մշտնջենաւորակից եւ էակից, խոստովանիմք միշտ առ Հաւր եւ ընդ Հաւր, որպէս Հայր էր եւ է միշտ, եւ չիք ժամանակ, զի չէր: Նոյնպէս եւ Հոգին Սուրբ միշտ ընդ Հաւր եւ ընդ Որդւոյ էր եւ է, մշտնջենաւոր եւ էակից, որ եւ այսպիսի մեծամեծս հրաշագործէ՝ զլոկ հացն եւ զբաժակն յանապականութիւն մարմնոյ եւ արեան Որդւոյն Աստուծոյ փոխարկելով:

«Որպէս զի եղիցի սա մերձեցելոցս յանդատապարտութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց»[85].

Հաւատով հայցեալ զէջս Հոգւոյն Սրբոյ ի սուրբ Պատարագն, ըստ տէրունական բանին, կենդանարար մարմին եւ արիւն խոստովանիմք եւ աներկբայ սրտիւն սկսանիմք ի խնդրուածս. զՈրդին Աստուծոյ ի վերայ Սեղանոյն աներկբայ եւ աներկեւան մտաւք իմացեալ զմեռելութիւն իւր, որ վասն մեր՝ ականատես մեզ առնելով: Քանզի այնուհետեւ այն մարմինն լինի, որ ի խաչին եւ ի գերեզմանին, որով զկենդանեաց եւ զմեռելոց հայցեմք զփրկութիւն՝ նախ առաջին զայս խնդրելով, զի անդատապարտ մնայցեմք՝ սպասաւորելով ահաւորացն, եւ զի ի թողութիւն լիցի մեզ մերձաւմն ի նա: Վասն այնր ասէ, թէ մերձեցելոցս, զի անարժանիցն կալն մերձ եւ հաղորդիլն դատաստան է: Եւ յաղագս այնորիկ արտաքս ելանեն սպասաւորքն, զի մի՛ դատապարտեսցին՝ աղտեղի հոգով յաստուածային մտանել յառագաստ: Եւ քանզի անբիծ ոչ ոք գտանի, աղաչեմք, զի թողցին յանցանքն մեր գիտութեան եւ անգիտութեան Քրիստոսի պատարագելովն: Զի որք խիղճ զանձանց գիտէին եւ ոչ էին խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ սրբեալ, զնոսա առաջին քարոզն տրոհեաց: Իսկ որք չար խղճիւ ոչ են եւ կամ ապաշխարեալ ըստ Գրոց եւ ի ներքս մնացին, եւ նոքա եւս յահի եւ ի դողման պարտին լինել: Վասն զի հանապազ ընդ սխալանաւք լինիմք խորհրդովք, բանիւք եւ գործովք, կամաւք եւ ակամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ, եւ յաղագս այսորիկ պաղատանս

[85] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 27ա:*

հառաչանաւք եւ ջերմեռանդն արտասուաւք մատուցանելի է, զի մաքրեսցին յամենայնէ, եւ սուրբք ի մաքուրն մերձեսցին «...»։

«...»[86] Եւ զի հանապազամեռ մեղաւք լինելով՝ մշտնջենաւոր դեղ կենդանութեան աւրըստաւրէ զճաշակումն մարմնոյ եւ արեան իւրոյ պարգեւեաց։ Եւ դու հեղգաս եւ յապաղես հաղորդ լինել Քրիստոսի՝ հաղորդութեամբ մարմնոյ իւրոյ, պատճառելով զպատճառս մեղաց եւ զոյգն-ինչ հեշտութեամբ մարմնոյ հեղգաս հեռանալով ի Քրիստոսէ։ Ոչ գիտեն, թէ որչափ յամեմք ի հեշտութիւն մարմնոյ՝ աւտարանամք յԱստուծոյ՝ ոչ իմանալով զկորուստ անձանց։ Արեգակնս այս զգալի ճառագայթիւքն իւրովք զաղտեղութիւն մաքրէ եւ զժահահոտութիւն ցամաքեցուցանէ եւ զաւդս նսեմացեալս լուսաւորէ։ Եւ դու մարմնոյ եւ արեան Տեառն, որ է ճառագայթք իմանալի արեգականն արդարութեան, ոչ հաւատաս, թէ կարող է զքեզ մաքրել։ Ջուր գաղտն լուանայ եւ սրբէ, եւ վերստին նորոգէ։ Եւ դու մարմնոյ եւ արեան Որդւոյն Աստուծոյ ոչ վստահանաս, թէ կարող է զքեզ նորոգել ի հնութենէ մեղաց։

Այլ մեղաւոր եմ ասէ, եւ երբ արդարասցիս. առանց խոստովանութեան մեղ ոչ քաւի եւ առանց ապաշխարութեան՝ հաղորդութեան արժանի ոք ոչ լինի։ Վասն այնորիկ ասեմ մանաւանդ հաղորդիլ, զի զղջասցիս, զի խոստովանեսցիս, զի զմեղս ատեսցես, զի ապաշխարեսցես եւ քաւեսցես զյանցանս, զի մի՛ զմարմինդ առաւել սիրեսցես, քան զՔրիստոս, եւ զի մի՛ յուսահատութեամբ կորիցես։ «Ասա դու զմեղս քո, զի արդարասցիս» (հմմտ. Ես. խԳ. 26)։

Եւ ոչ եթէ յամէ ի հաշտութիւնդ, զի փրկիս, ծուլութեամբ եւ հեղգութեամբ մեղք ոչ քաւին, եւ յուսահատութեամբ թողութիւն ոչ լինի, եւ որ [ան]արժանութեամբ հաղորդի՝ դատապարտութիւն է անձին եւ ոչ փրկութիւն։ Եւ յորժամ կարծէ ոք զինքն արժանի գոլ հաղորդութեան, յայնժամ առաւել ոչ է արժանի։ Այլ որչափ կարողութիւն է ջանալ պարտ է, եւ մաքրել զանձն ի մեղաց, եւ զղջմամբ եւ յուսով հաղորդիլ, զի մի՛ դիւրորսալի սատանային ոք լիցի։

Զի որչափ յամէ ոք ի հաղորդութենէ, ուրախանան դեւք. զի դիւրորսալ է նոցա հեռացեալն ի փրկական խորհրդոյն։ Եւ յորժամ հաղորդեսցի ոք, զարհուրին եւ խոյս տան, եւ հեռագոյն եւս փախիցեն, զի իւրեանց տեղի անդր ոչ գտանեն։ Զի որ Քրիստոսի լինի տաճար, մեհեան դիւաց անդր ոչ յաջողի։

---

[86] *«Բանք պիտանիք խրատականք, յոյժ աւգտակարք եւ հոգեշահք նորին սուրբ հոգեկիր վարդապետին Խոսրովու՝ զկամքն եւ զերկիւղն Աստուծոյ ճշմարտութեամբ ծանուցողի», աշխատ. Վազգէն սրկ. (այժմ եպս.) Գալստանեանի. հրատ. ըստ՝ ՄՀ, հտ. Ժ., էջ 239–240 [85–102]։*

Վասն որոյ աղաչեմք զամենեսեան եւ փոխան հայցեմ՝ յորդորիլ փափագանաւք յերկիւղն եւ ի սէրն Աստուծոյ, զի մի՛ բնաւ ումեք լիցի կամ անարժանութեամբ որոշել եւ ի կորուստ մատնիլ, այլ յերկուս եւս անչափութեանց խոյս տալ. ի լրբութեամբ խիզախելոյն եւ ի հեղգութեամբ եւ յուսահատութեամբ յամելոյն եւ ի բաց որոշելոյն «...»։

ԱՆԱՆԻԱ ՆԱՐԵԿԱՑԻ

«...»[87] Եւ զայս իմացիր, որ ի քահանայէն առաւել պահանջէ Աստուած ուղղութիւն, որ միջնորդ է ընդ Աստուած եւ ընդ մարդիկ, եւ հանապազ հաղորդի աստուածային խորհրդոյն։

Արդ, այսպիսի մաքրութիւն պարտ է ստանալ, որ ըստ արժանեացն մերձենայ ի նա։ Քանզի յորժամ առնու ոք զձեւ քահանայութեան եւ վարի մեղաւք եւ ձեւով արդարութեան գործէ զչար, այնպիսիքն սուտ առաքեալք, մշակք նենգաւորք կերպարանին ի կերպարանս առաքելոցն Քրիստոսի, որոց կատարածն կորուստ է։

Եւ որդիքն Ահարոնի, որ հուրն աւտար մատուցին ի սեղանն, այրեցան ի հրոյ անտի հանդերձն, զոր զգեցեալ էին, անապական մնաց, եւ մարմինքն ի ներքոյ հանդերձիցն այրեցան (տե՛ս Ղեւտ. ԺԶ. 1–5)։ Աւրինակ է այս, զի յորժամ հաղորդի ոք ի սուրբ խորհրդոյն անարժանութեամբ, թէպէտ եւ մարմինն երեւի անվթար, հոգին այրեցեալ լինի եւ ապականեալ։ Վասն որոյ եւ դու իմացիր զպատիւն սուրբ խորհրդոյն, քանզի երկինք է եկեղեցին, եւ աթոռ փառաց է Սեղանն, եւ Քրիստոս իջեալ դնի ի վերայ, եւ բաշխի ի փրկութիւն հաւատացելոց, եւ ամենայն զաւրք երկնայինք շուրջ սրբոյ Սեղանովն բարեխաւսեն վասն մարդկան ազգի «...»։

Արդ, անչափ են բազմութիւնք յանցանաց, զորս ի թիւ ոչ ոք կարէ արկանել, այլ դու յամենայնէ զգուշացիր, զի սուրբ խորհրդոյն հանապազ հաղորդիս։ Եւ յորժամ խորհեալ լինիս առ վաղիւն պատարագ մատուցանել, ցերեկորեայ հրաւիրեա զմիտսդ եւ առանձինն ահ արկ զքեզ, եւ ասա. «Տես, թէ յով կամիս մերձենալ՝ ի Քրիստոսի մարմինն եւ յարիւնն յայն, որ ընդ աջմէ Հաւր է»։ Յայնժամ զարհուրի միտքդ, եւ երկիւղիւ մատուցանես պատարագն։ Զի եթէ ի հնումն, որ խորանին եւ տապանակին սպասաւորք էին, այնչափ զգուշանային, որ թէ ոք անարժանութեամբ մերձենայր,

[87] *«Անանիայի հայոց վարդապետի ասացեալ խրատ քահանայից», աշխատ. Հ. Թամրազեանի. ՄՀ, հտ. Ժ., էջ 330–331 [31–36], 333–334 [67–77]։*

պատուհաս ընդունէին, որպէս զորդիսն Հեղեայ, որ ոչ գնացին ըստ արժանեացն, վասն այնորիկ տապանակն առաւ, եւ ժողովուրդն ի սուր մատնեցաւ, եւ ինքեանք չարամահ սատակեցան (տե՛ս Բ. Թագ. Գ. 11)։ Եւ Հեղիդոս, որ ի տաճարն կամեցաւ մտանել անարժան, եհար զնա հրեշտակն Տեառն (տե՛ս Բ. Մակ. Գ. 26–29)։ Եւ Ոզիայ, որ ի սայլ տապանակին միայն մերձեցաւ, սատակեցաւ (տե՛ս Ա. Մնաց. ԺԳ. 9–10)։ Եւ Նիկանովրայ ի տաճարն միայն ձգեաց զձեռն սպառնալեաւքն, հատաւ ձեռնն եւ կախեցաւ զմահարձանացն (տե՛ս Բ. Մակաբ. ԺԵ.)։

Արդ, եթէ ի հնումն, որ աւրինակն էր, այսչափ վրէժ առնոյր Աստուած, որչափ եւս ի նորումս եւ ի կատարելումս քահանայիցն պարտ է զգուշանալ, որ սուրբ խորհրդոյն սպասաւորեն։ Եւ զայն ածեալ զմտաւ, թէ յորժամ սուրբ խորհուրդն ի Սեղանն ելանէ, յայնժամ երկինք բանին ի վերուստ, եւ զաւրքն յերկնից ծաւալին, ուր սուրբ խորհուրդն է տէրունական։ Յայնժամ հարեալքն խղճիւ մտաց ոչ են արժանի մերձենալ յայնպիսի սրբութիւնս մինչեւ ապաշխարութեամբ ուղղեսցին։

Վասն որոյ դու իմացիր զպատիւ սուրբ խորհրդոյն եւ զքո կոչմանդ զշնորհս, զի ըստ արժանեացն գիտիցես հաղորդել «...»։

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ

«...»[88] *Աւրի զգինի իմ կաթամբ իմով։ Զայս ինքն իսկ ասաց ցորդիսն Զեբեդեայ. «Կարէ՞ք ըմպել զբաժակն, զոր ես ըմպելոց եմ» (Մտթ. Ի. 22, Մրկ. Ժ. 38)։ Այսինքն՝ զմահն, զոր արբ, եւ արեամբն զգինին եւ զկաթն արբուցաւ, այսինքն՝ զմարդկան տղայութիւն, որ այնմ արբմամբն, որ զբաժակ մահու արբին տղայական անմեղութեամբ՝ որպէս զկաթնկեր։ Զոր եւ ինքն՝ Տէրն ասաց. «Եթէ ոչ դարձջիք եւ լինիջիք իբրեւ զմանկտի, ոչ կարէք մտանել յարքայութիւնն երկնից» (Մտթ. ԺՀ. 3)։ Թողում ասել, զոր Տէրն մեր արբ եւ ետ առաքելոցն եւ ասէ. «Այս է իմ արիւն, առէք եւ արբէք» (Մտթ. ԻՋ. 27–28), եւ որ զկնի սորին բանն՝ այդ իսկ է. «Կերայք, մերձաւորք իմ արբէք եւ արբեցարուք, եղբարք իմ» (Երգ Ե. 1)։ Զոր եւ միւս աւետարանիչն ասէ. «Թէ ոչ կերիջիք զմարմինն որդւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիցիք կեանս յանձինս ձեր» (Յովհ. Զ. 54)։ Արդ, արբմամբն, որ ինքն արբ եւ ապա առաքելոցն ետ, եցոյց, թէ եկեղեցւոյ եւ հարսին զայս բաժակս ետ ըմպել եւ իւր*

[88] *Քաղուած է երգ երգոցի մեկնութիւնից. աշխատ. Լ. Յովսէփեանի. տե՛ս ՄՀ, հտ. ԺԲ, էջ 813–814 [16–25, 28–30]։*

մահակից լինել. զի խորհուրդն, որ կատարեմք, մահու նորա յիշատակ է եւ զահաւոր պատարագն դնելով ի վերայ Սեղանոյ առաջի Հաւր, զնորա մահն, որ վասն մեր եղեւ, առ ի Հաւր ունիմք, եւ այնու փրկութիւն հայցեմք մեզ: Արդ, թէպէտ եւ երանելին Յովհան ասէ, թէ ինքն վասն այնր արբ չիւրմէ արենէն, զի զնոսա յորդորեսցի ըմպել, զի մի՛ ասիցեն, թէ արիւն զիա՞րդ կարիցեմք ըմպել: Բայց բուն պատճառն այս է, թէ զիմ արբումնս զմահ եւ զանմեղութիւն, որ է գինի եւ կաթն, եւ ձեզ պիտոյ է ըմպել, եւ որպէս ես ձեզ կերակրեցի իմով արեամբս, եւ ձեզ պարտ է զիս կերակրել տղայութեամբ եւ մեռելութեամբ, որ ըստ այսմ կենացս: Որպէս առաքեալ ասէ. «Թէ ոք կամի իմաստուն լինել՝ յաշխարհիս յայսմիկ հիմար լիցի, զի եղիցի իմաստուն յայնմ աշխարհի» (Ա. Կորնթ. Գ. 18), զՔրիստոս կերակրիցէ իւր գինւովն եւ կաթամբն՝ զնորայն ստանալ վարս «...»:

Արդ, ասելով, թէ արբէք եւ արբեցարուք, ի վերայ բերէ, թէ՝ «Ես ննջեմ եւ սիրտ իմ արթուն կայ» (Երգ. Ե. 2): Այսինքն՝ թէ չէ արբեցութիւն այս արբումնս, թէ քուն թմբրութեան բերէ, որպէս գինին, որ յորթոյ, այլ որպէս Աստուածութեամբն ի գերեզմանին արթուն էի եւ մարմնոյն մեռելութեամբն ի քուն, նոյնպէս եւ որ զայս արբումնս ըմպեն, արթնանան անմահութեամբ ընդ իս: Այս է, որ ասէ, թէ՝ «կեցցէ յաւիտեան» (Յովհ. Զ. 52), եւ՝ «Թէեւ մեռանի՝ կեցցէ» (Յովհ. ԺԱ. 25) «...»:

«...»[89] Նիւթեսցին ներկայիս հայցմունք ի բարգաւաճին յարգաւորութիւն
Ի գերաշխարան արքային աղերս,
Այցելութիւն խնդրոցս դիցի քո ընտրեցեալ վեհ արքայորդւոյն
Զոր Միածնիդ աւրինակեցեր:
Յարեան կցորդութենէ զքո փառակիցդ ճաշակեցաք.
Տուր փրկութիւն քոյոյ ծառային, ամենահնար, զաւրեղ, ահաւոր,
Ի ստեղծողիդ փառս աճեցուցեալ
Զանքաւելի մեղացն ջնջումն <...>:
«...»[90] Եւ զոր ահաւորն է ասել, կարգեմ աստանաւր,
Յիշատակ եդեալ մեծիդ երախտեաց՝
Աստուած իսկ լինել ընտրութեամբ շնորհին.
Եւ ընդ Հաստողիդ միանալ՝ տէրունի մարմնոյդ ճաշակմամբ,
Եւ ընդ լուսոյդ կենաց խառնութեամբ,
Զոր կատարումն երջանիկ խոստման.
Ըստ Պաւղոսի բանին ոչ ունէր Աւրէնն (տե՛ս Եբր. Է. 10) «...»:

[89] Մատեան ողբերգութեան, Բան ԽՀ., գ. տե՛ս ՄՀ, հտ. ԺԲ., էջ 311–312:
[90] Մատեան ողբերգութեան, Բան ՃԲ., գ. տե՛ս ՄՀ, հտ. ԺԲ., էջ 334–335 [53–59]:

«...»[91] Հաւատամ հզաւրիդ բանի, ուստի վկայեմ,
Լուր լռութեան սրտիս, Տէր Յիսուս,
Որ հնչումն է առ քեզ մեծութեան ձայնի երկար գոչելոյ։
Որ մարմնակից եւ պատկերակից մեր եղեալ,
Եւ քահանայապետապէս անաւրինակդ զաւրինակին խորտակեալ զլուծ,
Ընդ զենման մահու անասնոցն, բարեբանեալ մարմնոյդ նուիրմամբ (հմմտ. Եբր. Թ. 11–14)։
Անմահապէս միշտ մատուցանիս եւ աննուազաբար քաւութիւն շնորհես
Ոչ սակամեղիցն միայն,
Այլ եւ որց հատեալ է ակնկալութիւն առ ելս կենաց,
Զի որքան զաւրէ մարմնոց անդամոց առ մեղս կենդանութիւն,
Թէ եւ բիւրուց ամաց ունիցի յերկարաձգութիւն,
Յորժամ, Աստուածդ բոլորեցուն, վասն սորին կամաւ եւ յաւժարութեամբ
Զենումն ընկալեալ, մահու համբերես՝ բաշխեալ ի քաւութիւն։
Զի ոչ եթէ, մաքրութեանդ աղբիւր
Պարտական գոս մահու յաւրըստաւրէ կատարիլն,
Այլ կամաւք քովք, Հոգւոյդ գործակցութեամբ,
Ի հաճութիւն Հաւր եւ ի մեր հաշտութիւն՝ ցանկ մատուցանիս։
Իսկ եթէ, ամենցդ Աստուած անքնին,
Իմովս վասն իմ առ իմ փրկութիւն, ի դէմս իմ,
Իբր թէ ընդ քոյդ էութեան ես իցեմ
Մարմնով պարունակողիդ կցորդ միացեալ,
Եւ դու, բարերար, յաղագս իմ ի յիմս կերպի,
Փոխանակեալ ընդ իմում պարտեաց,
Եւ մահ ընկալեալ անպարտդ՝
Զմահապարտիս վնասուց պատուհաս,
Եւ ի յիմ անուն յանցաւորապէս,
Որպէս թէ կամաւ ընդ քեզ ես կրիցեմ,
Բազումս մեռեալ՝ եւ մնաս կենդանի,
Ոչ ուրացողացն ձեռաւք, այլ դաւանողացն հաւատովք
Աստուածապէս նուիրեալ եւ ի մասունս անհատս բաշխեալ։

---

[91] *Մաշեան ողբերգութեան, Բան ԾԳ., գ. տես ՄՀ, հտ. ԺԲ., էջ 338–339 [42–71]։*

«...»[92] Արդ, հայեաց յաւրինակն. ոչ ահա մանանայն էր աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի, որպէս առաքելոյ եցոյց, եւ ոսկի սափոր՝ անապական կուսին (տե՛ս Եբր. Թ. 4)։ Եւ արդ, եթէ աւրինակն ազգէ յազգ պահեցաւ անապական եւ կա դեռ մինչեւ ի վախճան աշխարհի, որ Գիրք վկայեն։ Եւ եթէ զաւրինակն ոչ կարես ասել ապականացու, զճշմարտութիւն զի՞արդ ասես ապականացու, զի ստուգմանն ոչ էր գերեզմանին աւրինակ, այլ՝ կուսին, ապա ուրեմն ի կուսէն տուաւ մեզ Հացն կենաց եւ անմահութեան։ Եւ դու ոչ միայն բանիւ ասես ապականացու, այլ եւ արդեամբ ապականես խմորով եւ ջրով, զի խմոր ապականութեան եւ կեղծաւորութեան է աւրինակ, որպէս Տէրն աշակերտացն պատուիրեաց զգուշանալ ի խմորոյ փարիսեցւոցն (տե՛ս Մտթ. ԺԶ. 6), որ է կեղծաւորութիւն, եւ յաւրինակի անդ գառինն զենման հրամայեաց անհետ առնել զխմոր ի տանց, որ գառն զենանէր։ Եւ թէ գտանի, ասէ, խմոր ի տանն, սատակեսցի նա ի ժողովրդենէն (տե՛ս Ելք ԺԲ. 15, ԺԳ. 7)։ Եւ Տէր ի վերնատունն բաղարջովն աւանդեաց զխորհուրդն, որպէս գրեալ է, թէ՝ «Յառաջնումն աւուր Բաղարջակերացն գատկին» (Մտթ. ԻՁ. 17), եւ այրն, որ ընդունէր զնոսա, հրէայ էր, եւ չէր հնար գտանել խմոր ի տան նորա։ Եւ Աստուածաբանն ասէ, եթէ «խմորեալն ոչ լինի հաց կենդանական»։ Եւ դարձեալ ասէ. «Ի հնամէն եւ քացախուտ չարութենէն մաքրումն»[93]։ Եւ արդ, զոր Քրիստոս ի բաց սրբեաց զքացախուտ չարութիւն ապականութեան, դուք վերստին կամիք բռնութեամբ մուծանել յանապական խորհուրդ մարմնոյն Քրիստոսի, զի ապականութիւն ծնունդ է մեղաց եւ աղբիւր մահու, զի ապականութիւն ոչ էութիւն ինչ է եւ ոչ մասն ինչ գոյացութեան, այլ՝ լուծումն էականին յանէակն՝ ի պատճառէ մեղացն եկամուտ բնաւորեալ ի մեզ։ Եւ զի՞արդ աղբիւրն կենաց զաղբիւրն մահու կրէր յինքեան զապականութիւնն, եւ զի նա յայն սակս եկն, զի բարձցէ զապականութիւն։ Եւ զի՞արդ աղբիւր անապականութեան միաւորիւր ընդ աղբիւր ապականութեան, զի ամենեւին ներհակք են միմեանց։ Եթէ գոյ հնար լուսոյ եւ խաւարի ի միասին բնակիլ եւ ոչ լուծանել զմիմեանս, ապա գոյ հնար ապականութեան եւ անապականութեան շարահարիլ ի միմեանս

---

[92] Քաղուած է «Անանիայի վարդապետի հայոց բան հակաճառութեան ընդդէմ երկաբնակաց, զոր գրեաց հրամանաւ տեառն Պետրոսի հայոց վերադիտողի», տե՛ս հետեւեալ հրատ. մէջ Հ. Քէօսէեան, Աստուածաբանական բնագրեր. Ուսումնասիրութիւններ, Ա. Անանիա Սանահնեցի, Ս. Էջմիածին, 2000, էջ 250–254։

[93] Տե՛ս Ս. Գրիգոր Աստուածաբան, «Ի սուրբ Պասքայ», ՄՄ, ձեռ. 1500, թ. 737բ–741ա։

եւ էութեան երկոցունց ամբողջ մնալ, եւ ջրոյ եւ գինւոյ խառնակումն ոչ ահա շփոթումն եւ լուծումն երկոցունցն է եւ խառնակումն, զի այնուհետեւ ապականեալ է ջուրն ի գինւոյ, եւ գինին՝ ի ջրոյն, որպէս անիծանէ մարգարէն զկրպակաւորսն, որ խառնեն զջուրն ընդ գինի (տե՛ս Ես. Ա. 22)։ Զի թէ այն պիղծ է եւ խոտելի եւ անիծից արժանի գործ կրպակաւորացն, եւ պիղծ է եւ խոտան ըմպողաց՝ որչափ եւս առաւել խոտան եւ անընդունելի է, որ զանապական արիւնն Քրիստոսի շփոթեալ խառնակեն իբր զկրպակաւորսն եւ զարիւն նորոյ ուխտին խառնակ համարին, եւ թշնամանեն զՀոգին շնորհաց, որով սրբեցան։ Որպէս ասաց առաքեալ, զի «Զայն աւրինակ բերէք ի մէջ, որ բղխեաց ի կողիցն Քրիստոսի, ոչ ահա խառնակեալ էր ընդ միմեանս արիւնն եւ ջուրն» (Եբր. Ժ. 29), զի թէ խառնեալ էր, ապա ոչ երեւէր ջուրն։ Եւ զայս խորհուրդ ուսուցանէ մեզ Աստուածաբան եւ տէր Եփրեմ՝ ասելով, թէ՝ «Որք կամին հողորդել սուրբ արեանն, նախ մաքրեսցի ջրով»[94]։ Որ ոչ ծնանի Հոգւոյն եւ ի ջրոյ, ոչ մտանէ յարքայութիւն Աստուծոյ։ Եւ Յովհաննէս, որոյ նկարագրեաց զսոսա՝ ասելով. «Արիւն եւ ջուրն եւ Հոգին եւ երեքեանն սրբիչ մեր են» (Ա. Յովհ. Ե. 6), եւ Յիսուս Քրիստոս, որ եկն արեամբ եւ ջրով, եւ Հոգին է, որ վկայէ։ Եւ ասելն, թէ երեքեանն մի են ոչ վասն խառնելոյն ընդ միմեանս եւ շփոթելոյ ասաց, այլ վասն զմի եւ զնոյն ներգործութիւն, որ ի մեզ գործեն ասաց մի, զի «արիւնն Յիսուսի, ասէ, սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց» (Ա. Յովհ. Ա. 7), եւ «Մաքրեսջիք դուք ի Հոգին Սուրբ եւ ի հուր», եւ թէ՝ »Որ ոչ մաքրի ի ջրոյ, ոչ մտանէ յարքայութիւն Աստուծոյ» (Յովհ. Գ. 5)։ Եւ արդ, եթէ զջուրն ընդ արիւնն խառնէք, ոչ ահա դատարկ եւ թափուր մնայ աւազանն ձեր եւ սոսկ ջուր անմաքուր։ Եւ եթէ Հոգւոյն վերակոչմամբ ասէք մաքրիլ ջրոյն Հոգին Սուրբ ընդ սոսկ ջուր, որ ոչ ի կողիցն Յիսուսի է, ոչ խառնի, որպէս եւ ոչ ընդ սոսկ արիւն, որ ոչ ի կողիցն Յիսուսի բղխեաց։ Ապա ուրեմն, ի խառնակեալ ջուր եւ արիւնն եւ ապականեալ ոչ իջանէ Հոգին եւ ի սոսկ ջուր՝ ոչ եւ յանմաքուր, որ ի յաղբերաց միայն է եւ ոչ ի կողահոս յաղբերէն Յիսուսի, զի վասն ջրոյն մկրտութեան, յորմէ աստուածածնեալ անմահանամք, մարգարէն գուշակեաց, եթէ՝ «Յաւուր յայնմիկ բղխեսցէ ջուր կենդանի յԵրուսաղէմ» (Զաք. ԺԴ. 8), եւ «Աւրն այն յայտնի Տեառն» (Զաք. ԺԴ. 7), որ է աւր տէրունական խաչելութեան։ Արդ, ասելով կենդանի զբղխումն ջրոյն՝ եցոյց զայլ ամենայն ջուրս մեռեալ, որպէս յասելն «նոր ուխտն հնացոյց զառաջինն» (Եբր. Ը. 13), ապա, ուրեմն, ամենայն

---

[94] Վկայութիւնը խմբագրումն է հետեւեալ տեղիների. «Ս. Եփրեմի մատենագրութիւն», հտ. Բ., էջ 237, 238, Ս. Գրիգոր Աստուածաբան, «Ի սուրբ Պասքայ», ՄՄ, ձեռ. 946, թ. 126ա, 1500, թ. 737բ–741ա։

ջուրք մեռեալ էին, ըստ յանցանաց մարդոյն, որով անիծեցաւ եւ անկաւ ընդ ապականութեամբ: Իսկ կենդանի ջրոյն բղխմամբն նորոգեցան արարածք, որում եւ Դաւիթ վկայեաց, եթէ՝ «Ի քէն է, Տէր, աղբիւր կենաց» (Սղմ. Լե. 10), եւ լուսով Հոգւոյն Քրիստոսի տեսաք զլոյս գիտութեան (հմմտ. Սղմ. Լե. 10), զոր եւ Տէրն հաստատեալ կնքեաց. «Եթէ ոչ ծնանիջիք ի ջրոյ կենդանւոյն՝ ոչ մտանէք յարքայութիւն» (Յովհ. Գ. 5): Արդ, որպէս եցոյց մեզ Տէրն զաւրինակ խորհրդոյն առեալ զբաժակն ասէ. «Այս է արիւն իմ», եւ զհացն, եթէ՝ «Այս է մարմին իմ»: Եւ նոյն բան, որ ասաց՝ եղիցին երկինք եւ երկիր. եւ անդէն պէտ եղեալ շեշտակի գոյացան հանդերձ ամենայն զարդուք, ի նոյն բան ասաց հացին եւ բաժակին, եւ եղեւ ճշմարտապէս մարմին եւ արիւն: Եւ արդ, ցոյց մեզ զքո խառնափնդորեալ խորհուրդն. ընդէ՞ր ոչ ասէ. առ քացախ այլ ասէ. առ բաժակ, եւ ոչ ասէ. առ խմոր քացախեալ, այլ ասէ. առ հաց կենաց: Արդ, քաջայայտ է յերեւելեացդ, զի քացախ ոչ բաժակ է, այլ ապականեալ գինի, եւ խմոր ոչ զանգուած ալերէ, այլ՝ հաց քացախեալ, եւ երկոքեանն ապականեալ են արտաքոյ բնութեան, զոր եւ խորհիք իսկ ի վերայ անապական բնութեան Քրիստոսի՝ ապականացու գոլ կարծելով, որ է չարափառութիւն: Իսկ վասն ջրոյն խառնակութեան չեն պէտք դիմադրութեան, զի Յովհան յանդիմանէ զձեզ յԱւետարանն մեկնութեան յայն բանին, որ ասաց Տէրն, թէ՝ «Ոչ արբից ի բերոյ որթոյ, մինչեւ արբից ընդ ձեզ ի նոր արքայութեան», զի զմիւս չար հերձուածն ի բաց հանցէ, որք ի սուրբ խորհուրդն ջուր ի կիր արկանեն, զի որթն գինի եւ ոչ ջուր բղխէ[95]: Եւ արդ, յորժամ Տէրն ի վերնատանն արբոյց աշակերտացն եւ ինքն արբ ընդ նոսա, բաժակ անապական էր եւ ոչ՝ քացախ, զի զքացախն ի խաչին արբ ի սիրասպան ժողովոյն ի յարգանս եւ ոչ ի պատիւ, որպէս ասաց Դաւիթ. «Ետուն ի կերակուր ինձ լեղի եւ ի ծարաւ իմ արբուցին ինձ քացախ» (Սղմ. ԿՀ. 22): Ուրեմն զայն կամիք արբուցանել Տեառն եւ դուք ըմպել. ընդէ՞ր եւ ոչ լեղեաւ խառնեալ, եւ թուի, թէ կարողութիւն էր ճաշակել զդառնութիւն լեղոյն, ոչ հրաժարէիք զայն եւս խառնել: Եւ ոչ լուայք ի մարգարէէն զտրիտուր Տեառն, թէ՝ «Եղիցին սեղանք նոցա առաջի նոցա, յորս եւ ի գայթակղութիւն, խաւարեսցին միտք նոցա, զի ոչ կարասցեն տեսանել զմահացու կերակուրն» (Սղմ. ԿՀ. 23), զոր ապականեն քացախով եւ ջրով եւ խմորով եւ աղիւ, զի այս ամենայն խառնուածոյս ոչ գոն յիշատակ յաւետարանչացն, այլ՝ միայն հաց եւ բաժակ յիշատակի: Զոր եւ սուրբ հայրապետքն մինչ ի ժողովն Քաղկեդոնի սոյնպէս ուսուցին մեզ՝ բաժակ անապակ եւ

[95] *Տե՛ս* Ոսկեբերան, *Մեկնութ. Մատթէի, գիրք Գ., էջ 106:*

հաց անապական, եւ սուրբն Գրիգոր մեզ զնոյն աւանդեաց։ Զի յորժամ եդեալ քահանայն զսուրբ եւ զանապակ բաժակն ի վերայ սեղանոյն, եւ տարածեալ զձեռս իւր հայցէ յԱստուծոյ առաքել զէակից Հոգին Սուրբ, զի աւրհնեալ զբաժակն արասցէ արիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Ընդէ՞ր ոչ ասէք, եթէ զքացախս եւ զջուրս արասցէ արիւն Յիսուսի, ապա ուրեմն, չէ հնար զայլ ինչ յարարածոցս մարմին եւ արիւն Աստուծոյ առնել, բայց զոր Տէրն հրամայեաց միայն զհացն եւ զբաժակն, թէ՝ «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»։ Եւ ոչ յիշատակի անդ խառնուածք ապականագործք եւ զազրալիք կերողացն։ Եւ արդ, ձեզէն տուք զիրաւն, ո՞չ ահա այսպիսի խառնումն զանգուածոյ ի միասին, քացախոյ եւ ջրոյ եւ բաժակի եւ աղոյ եւ խմորոյ տաղտկալիք են կերողին, թէպէտ յոյժ ոք որկորեայ իցէ։ Իսկ արդ, եթէ մարմնոյ անախորժելի եւ վտանգաւոր է այսպիսոյ ճաշակումն, զի՞արդ ոգւոց կարէ կեանս բաշխել «...»։

«...»[96] Դարձեալ եւ զայս ասասցուք, թէ ընդէ՞ր զայդ առնուք վկայ աւրինացն, զոր չէ ինչ հարկ առնուլ եւ զայն, որ հարկն առնուլ վկայ, զայն ոչ առնումք, զի ահա աւրէնքն ասեն, թէ ամենայն խմորեալ մի՛ մտցէ ի տուն Տեառն, եւ զհացն Առաջաւորութեան բաղարջ հրամայեաց դնել առաջի Տեառն, որ էր աւրինակ մարմնոյն Տեառն մերոյ՝ ստուգութեամբ զանազանութիւն նշանակելով։ Որպէս վկայէ սուրբն Եփրեմ ի մեկնութիւն Թագաւորութեան, թէ հացն Առաջաւորութեան խորհուրդ էր անապական մարմնոյն Տեառն մերոյ, զոր առեալ Դաւիթ եկեր, եւ որք ընդ նմայն էին, զի յայտ լիցի, թէ ամենեքեան ճաշակելոց էին զանապական մարմինն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի[97]։

Իսկ դուք զայսու պատուիրանաւ զանց արարեալ միայն զձէթ ձիթենւոյ բերէք ի մէջ, զոր յիշելն ոչ ինչ մեծ է, եւ թողուլն ոչ ինչ վնաս առնէ, քանզի ամենայն ձէթ Աստուծոյ է, զոր եւ աւրհնեմք սուրբ Խաչիւն Քրիստոսի, զոր յիշել զմահ Տեառն զկենարար, եւ, աղաւթելով, տեառնագրէ եւ կնքէ, ընդունի զշնորհս Հոգւոյն Սրբոյ եւ կատարէ զմկրտեալքն սուրբ աւծութեամբն։ Բայց հրաման բաղարջին, զոր ասեն աւրէնքն վասն մարմնոյն Տեառն մերոյ, թէ ոք ոչ առնէ վկայութեամբն, այնոքիկ բաղարջ հացիւ սուրբ պատարագն մատուցանել, ոչ կարէ գտանել զսրբութիւն մեղաց խմորոյն հացիւ, քանզի չարութեամբն զանգեալ է, եւ ապականութիւն խառնեալ է ընդ խմորոյն հացն, եւ ոչ կարէ մարմին Քրիստոսի լինել, զի մարմինն Քրիստոսի աւտար է ի չարութենէ եւ յապականութենէ, զի Աստուծոյ էր ճշմարիտ, որպէս ասաց Եսայի մարգարէ, թէ՝ յառաջ

[96] Տե՛ս «Անանիայի վարդապետի հայոց բան հակաճառութեան...», անդ, էջ 300–301։
[97] Տե՛ս «Ս. Եփրեմի մատենագրութիւն», հտ. Ա., Վենետիկ, 1836, էջ 379–380։

քան ճանաչել զչարն, ընտրեսցէ զբարին (տե՛ս Ես. է. 15), որպէս Աստուած բարի եւ ճշմարիտ էր։ Վասն այսորիկ բաղարջ հաց նման է անչար եւ անապական մարմնոյ Տեառն մերոյ, եւ փոխանակ խմորոյն, որ չարութեան եւ ապականութեան է ցուցումն, ինքն՝ Աստուածութիւն խառնի բաղարջ հացն կա, աստուածացուցանէ զնա։ Իսկ ուր խմոր խառնեալ, անդ Աստուածութիւն ոչ խառնի, որպէս մարմին, որ եւ մեղաւք է խառնեալ, ոչ բնակէ Հոգին Սուրբ, վասն որոյ զխմորուն հաց պիղծ ասէ Գիրք Թագաւորութեանն (հմմտ. Ելք ԻԳ., 3, 7, Ղեւտ. Բ., 11, Բ. Օր. ԻԶ. 3)։ Եւ ահա, պիղծն ոչ կարէ մարմին Քրիստոսի լինել, զի անմեղ ոչ էր իբրեւ զԱստուած։ Իսկ բաղարջն հաց սուրբ ասէ ի նոյն գիրս։ Եւ ահա սուրբ հացն լինի մարմին Քրիստոսի, զի ամենայն մեղուցելոց սրբութիւն ամենասուրբ մարմինն Քրիստոսի է «...»։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԱՐԿԱՒԱԳ

«Բաժակն[98] աւրհնութեան, զոր աւրհնեմք, ասէ առաքեալ, ոչ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. Ժ. 16)։ Եւ այլուր. «Եւ զբաժակն յետ ընթրեացն առ եւ ասէ. Այս բաժակ նոր ուխտ է իմով արեամբն» (Ղուկ. ԻԲ. 20), եւ այլ. «Որ ըմպէ զբաժակս անարժանութեամբ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29), եւ թէ՝ «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, ասէ, եւ ապա ի բաժակէն արբցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28), եւ մարգարէն. «Զբաժակ փրկութեան ընկալայ» (Սղմ. ՃԺԵ. 13), եւ թէ՝ «Բաժակ քո որպէս անապակ արբեցոյց զիս» (Սղմ. ԻԲ. 5)։ Ո՞ւր են որք ասեն, թէ բաժակ զամանն ասէ եւ ոչ՝ զգինին, եւ ոչ իմանան, թէ հոմանունութիւն մայր մոլորութեան է»։ Արբեսցին, ասէ, ի պարարտութենէ տան քո» (Սղ. Լե. 9) եւ բաժակն, որ արբին ի վերնատանն։ Կոչի բաժակ եւ չարշարանքն. «Կարէ՞ք ըմպել, ասէ, զբաժակն, զոր ես ըմպելոց եմ» (Մրկ. Ժ. 38)։ Եւ զի գինին բաժակ է, եւ տէրունական խորհուրդն անապակ վկայէ առաքեալ։ Պատմէ եւ

[98] Ներկայացուող բնագիրը, որ ունի «Ընդդէմ այնոցիկ, որք վասն բաժակին մոլին» խորագիրը (ՄՄ, ձեռ. 732, թ. 332ա–342ա), հետեւում է «Սարկաւագ վարդապետի» անունով քրիստոսաբանական մի խորհրդածութեան։ Այս հիմամբ Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռագրացուցակում այն ներկայացուել է իբրեւ Յովհաննէս Սարկաւագի երկասիրութիւն։ Մինչդեռ հրապարակուող բնագրում «Ներսէս Կլայց»-ու անունամբ բերուած վկայութիւնը (թ. 333ա) ենթադրել է տալիս, որ այս գրութիւնը շարադրուել է Ներսէս Շնորհալուց յետոյ։ Եւ քանի որ այս երկը պարունակող սոյն՝ վաղագոյն ձեռագիրը 1322 թուականից է, ուստի թէաբար ենթադրելի է, թէ այն շարադրուել է թերեւս ԺԳ. դ.։ Այս հիմամբ հարմար է նկատւում բնագիրը զետեղել Վարդան Այգեկցուց յետոյ։

աւետարանիչն Մատթէոս. «Եւ առեալ բաժակ, ասէ, գոհացաւ, ետ նոցա, եւ ասէ. Արբէք ի դմանէ ամենեքին, զի այդ է արիւն իմ» (Մտթ. ԻՋ. 27), իսկ Մարկոս. «Ետ նոցա եւ ասէ. Եւ արբին ամենեքին» (Մրկ. ԺԴ. 23), Ղուկաս. «Եւ ընգալեալ բաժակ գոհացաւ եւ ասէ. Առէք զայդ եւ բաժանեցէք ի ձեզ»։ Եւ դարձեալ. «Այս է բաժակ նոր ուխտ իմով արեամբ։ Ասեմ ձեզ, թէ յայսմհետէ ոչ արբից ի բերոյ որթոյ» (Ղուկ. ԻԲ. 18)։ Եւ որթն գինի եւ ոչ ջուր բերէ, ասէ Յոհան[99], եւ թէ զմիւս հերձուածն լուծանէ, որ ի սուրբ խորհուրդն ջուր ի կիր արկանեն։ Ոմանք չարք զեբոնացիք ասեն լոկ ջրով պատարագել, զորս եւ Եպիփան յամաւթ առնէ՝ ասելով. «Եբոնացիքն ոչ թէ պատարագէին ջրով, այլ մկրտէին հանապազ եւ հանապազ նզովին»։ Եւ տէր Ներսէս Կլայեցին գրէ. Զատ ի Քրիստոսէ զայս խորհուրդ այլ ոչ ոք աւանդեաց, եւ Քրիստոս գինով եւ ոչ ջրով արար։ Են որք յամառին, թէ զմկրտութեան խորհուրդն ի Յորդանան կատարեաց, ապա եւ ի վերնատանն լուաց զոտս աշակերտացն։ Եւ թէ այդպէս է, ապա եւ զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ ի վերատունն աւանդեաց յառաջ քան զխաչն, թէ այդպէս պարտ է կարծել։ Այլ յերկուց եւ յերից ճշմարիտ է բանն եւ վկայք միմեանց լիցին։ Նաեւ ի պատարագամատոյցսն Աթանասին, Բարսեղին եւ Յոհաննուն զնոյնս ունի կարգեալ՝ ոչ ջուր յիշելով եւ ոչ խառնել, զորս դիցուք այժմ ի կարգիս. «Դեղ թողութեան մեղաց, ասէ, պարգեւեա ճաշակողաց զհացս եւ զբաժակս»[100] եւ ոչ՝ ջուր։ Նաեւ եկեալ, ասէ, կամաւ ի խաչն, առեալ զհացն, ըստ նմին աւրինակի ասէ, եւ զբաժակն առեալ, աւրհնեաց, գոհացաւ, էարբ, ետ իւրոց ընտրեալ սուրբ եւ բազմեալ աշակերտացն ասելով. «Առէք ի սմանէ ամենեքեան, այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի»։ Եւ խնդրէ զշնորհս Սուրբ Հոգւոյն ասելով, «որով զհացս աւրհնեալ մարմին։ Եւ զբաժակս աւրհնեալ արիւն ստուգապէս արասցես Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»[101]։ Մի՛թէ զամանն ասէ զայս, ո՛վ չարափառ դու, որ շաղակրատես, թէ բաժակ ամանոյն ասէ։ «Արժանաւորս, ասէ, արարեր հաղորդութեան մարմնոյ եւ արեան Միածնի քո»[102]։ Եւ դարձեալ, «արժանի արա տալ մեզ յանարատ մարմնոյս քո եւ ի պատուական արենէս»[103]։ Եւ թէ ջուրն, որ եւ ի կողէն Քրիստոսի վասն հաղորդութեան խորհրդոյն էր, աստ ընդէ՞ր ոչ ասէ տալ մեզ յանարատ արենէս եւ ի ջրոյս, այլ միայն զարիւնն յիշէ, որոյ տիպ է անապակ բաժակն եւ ոչ

[99] Տե՛ս Ս. Յովհան Ոսկեբերան, «Յաւետարանագիրն Մատթէոս», գիրք Գ., էջ 106։

[100] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 22ա։

[101] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 27բ։

[102] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 32բ։

[103] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 32ա։

ջրով ապականեալն, զի Քրիստոսի անապականն վայելէ եւ ոչ՝ ապականեալն: Եւ չարափառքն ասեն, թէ երբ ըմպեն մարդիկ զջրեալ գինին ոչ ասեն գինի եւ ջուր ըմպեն, այլ միայն զգինոյն տան զանուն: Ո՛վ անմտութեան. եւ զայն ո՞ւր դիցեն, որ ասէ, թէ՝ «առեալ զգինին արկանէ ի սկին», առ որս ջրոյ չիշումն ոչ առնէ: «Ի սուրբ, ի սուրբ, ի սուրբ պատուական մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն մերոյ»[104], եւ թէ՝ «զմարմին իւր տա մեզ կերակուր եւ սուրբ զարիւն իւր ցաւղէ ի մեզ»: Եւ թէ՝ «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ կեցցէ յաւիտեան»: «Մարմին քո պատուական եղիցի մեզ ի կեանս եւ սուրբ արիւն քո ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց մերոց», եւ թէ՝ «Գոհանամք զքէն, որ արժանի արարեր զմեզ մերձենալ ի մարմին քո եւ յարիւն»[105] եւ ոչ ի ջուր:

Իսկ սրբոյն Բարսղի պատարագամատոյցն այսպէս ասէ. «Առեալ զգինին արկանէ խաչանիշ ի սկիհն». եւ ջրոյ չիշատակ ոչ առնէ: Իսկ յաղաւթսն ասէ այսպէս. «Տէր Աստուած մեր, որ զենար գառն ամբիծ յաղագս աշխարհի կենաց, նայեայ ի մեզ եւ ի հացս եւ ի բաժակս յայս, եւ արա զսա անարատ մարմին եւ պատուական արիւն քեզ»: Եւ ի խրատսն ասէ. «Զհացս եւ զգինիս նշանակ ունել իմանալի մտաց»: Եւ ըստ նմին աւրինակի եւ զբաժակն չետ ընթրեացն. «Առ, ասելով, արբէք ի սմանէ ամենեքեան. Այս է արիւնն իմ նորոյ ուխտի, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղու ի թողութիւն մեղաց, զայս արարէք առ իմոյ չիշատակի քանիցս անգամ թէ ուտիցէք զհացս զայս եւ զբաժակս ըմպիցէք զմահ իմ պատմեցէք եւ զյարութիւն իմ խոստովանեսջիք»[106]: Եւ դարձեալ յաղաւթսն ասէ. «Համարձակիմք եւ մերձենամք ի սեղան քո սուրբ, եւ առաջի եդեալ զաւրինակ սուրբ մարմնոյ եւ արեան Քրիստոսի քոյ»[107]: «Եւ արա, ասէ, զհացս զայս պատուական մարմին Քրիստոսի քոյ, եւ զբաժակս զայս պատուական արիւն Քրիստոսի քոյ, որ հեղաւ վասն աշխարհի կենդանութեան, եւ զմեզ զամենեսեան, որք ի միոջէ հացէս եւ ի միոջէ բաժակէս ճաշակեմք»: Եւ արդ, ո՞ւր է խմոր կամ ջուր հով կամ տաք: Յայտ է, թէ չունին զԲարսղին, այլ թիւրեալ են: «Եւ մի՛ զոք, ասէ, ի մէնջ ի դատաստան կամ ի դատապարտութիւն արասցես յընդունել զանարատ մարմին եւ զպատուական արիւն Քրիստոսի քո»: Եւ ապա դարձեալ ի կատարածի ասէ զնոյն. «Արժանի արա տալ մեզ յանարատ մարմնոյ քո եւ ի պատուական արենէս եւ ի ձեռն մեր ամենայն ժողովրդեանս»: Եւ ապայ առեալ մասն

[104] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 32բ:
[105] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 34ա:
[106] Տե՛ս Սրբազան պատարագամատոյցք հայոց, էջ 203–204:
[107] Անդ, էջ 205:

ի ձեռն եւ համբուրէ եւ խոնարհի եւ նովաւ կնքէ երիցս անգամ զերեսս՝ ասելով. «Խոստովանիմ եւ հաւատամ, զի դու ես Որդի Աստուծոյ, որ բարձեր զմեզս աշխարհի»: Նոյնպէս եւ զբաժակն առնու եւ ճաշակէ երիցս, եւ Քրիստոսի փառք երգեն: Յաւելու եւ զայս ի գոհութիւն. «Անքննին դու Տէր, տուր լինել մեզ ամենեցուն հաղորդս սուրբ մարմնոյ եւ արեան Որդւոյ քո»: Եւ արդ, սուրբ հարս այսոքիկ են բանք եւ այսքանք, յոր յունականքդ պարծին, եւ որոշեալ են ի սորին շաւղաց, զի սա ամենայն ուրեք գինի յիշատակեաց եւ ոչ՝ ջուր:

Դիցուք եւ զերանելոյն Յոհաննու զպատարագամատուցին բանք, որ է այսպէս. «Եւ առեալ, ասէ, զգինին արկանէ խաչանիշ ի սկիհն»[108]: Եւ ջուր աստ ոչ յիշէ: Եւ դարձեալ. «Եւ բաւականացոյ զիս զաւրութեամբ Սրբոյ Հոգւոյդ»[109], որ զգեցեալ եմ զքահանայական[110] շնորհ՝ կալ առաջի սրբոյ Սեղանոյս եւ քահանայագործել զքո անարատ մարմինդ եւ զպատուական արիւնդ յառաջ յարկանել գինոյն ի սկիհն. ջուր ոչ յիշեաց, եւ աստ յաղաւթիցս բան արիւն ասէ, եւ ջրի յիշումն ոչ առնէ, որ է մեծ յանդիմանութիւն ջրարկուացն: Եւ դարձեալ յերեքսրբեան աղաւթսն զնոյն վերաձայնէ: Սոյնպէս եւ զբաժակն յետ ընթրեացն, «առ, ասելով, արբէք ի սմանէ ամենեքեան, այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղու ի թողութիւն մեղաց»: Ապա եւ ի միւսում յաղաւթսն ասէ. «Առաքեա զՀոգիդ Սուրբ ի մեզ եւ յառաջի եդեալ յընծայս այս, եւ արա զհացս զայս պատուական մարմին Քրիստոսի քոյ՝ փոխարկելով զՀոգւովդ քո Սրբով եւ զբաժակս զայս պատուական արիւն Քրիստոսի քոյ՝ փոխարկելով Հոգւովդ քո Սրբով»: Բաժակ ասէ եւ խառնեալ ոչ յիշէ: Եւ արդ, որք զջուրն ի կիր արկանեն, զինչ տայցեն պատասխանի, թէ Հոգին Սուրբ ի ձեռն քահանայական[111] աղաւթիցն զբաժակն յարիւնն փոխարկէ, զջուրն յինչ իրս փոխարկէ. երկու իրք միոյ իրի փոխարկումն ոչ լինի: Վասն որոյ ճշմարտապէս աղաւթէ ասելով. «Արժանի արա տալ մեզ, ասէ, յանարատ մարմնոյ քո եւ ի պատուական արենէս եւ ի ձեռն մեր ամենայն ժողովրդեանս»: Այլ եւ ի բեկանել հացին. «Արկանէ, ասէ, մասն ի բաժակն ասելով. Լրումն Հոգւոյն Սրբոյ: Եւ համբուրէ, ասէ, զհացն եւ խոնարհի եւ նովաւ կնքէ զերեսս երիցս անգամ եւ հաղորդի: Նոյնպէս եւ զբաժակն ըմպէ, ասէ, երիս ճաշակս»: Ամենայն ուրեք «բաժակ» ասէ, եւ խառնել ոչ յիշէ յամաւթ նախատանաց չարափառացն, զի թէ յերկուց եւ յերից

[108] *Անդ, էջ 355:*
[109] *Անդ, էջ 366:*
[110] Ձեռ. *զքահական:*
[111] Ձեռ. *քահանական:*

վկաից հաստատուն է բան, ապա սոքա երեքեան համաձայնին ի ճշմարտութեան տեսութիւն. Աթանաս, Բարսեղ, Յոհան ոչ են ի հայոցս ընթեր[112] զոր ասեն, այլ ի հոռոմոց ընտրելոց, եւ ի բարձրագունից: Մանաւանդ, թէ չորից աւետարանչացն համաձայնութիւն, թէպէտ Յոհաննէս ոչ ինչ յայտացանէ յիշատակէ, այլ այլովք բազմաւք համաձայնէ: Իսկ զի չարն կայր է, եւ ամենայն ուրէք ընդ անձին մարտնչի, եւ ստութեամբ ջանա ճշմարտութեան յաղթել, ի հնարս մտանէ հայթայթանս յաւգել: Վասն որոյ բերեն յառաջ, թէ ասէ առաքեալ. «Վէմն էր ինքն Քրիստոս, եւ ի վիմէն ջուր բղխեաց» (Ա. Կորնթ. ժ. 4), զոր ասեն ի սուրբ խորհուրդն պարտ է ի կիր արկանել: Առ որս ասելի է. Ո՛վ դուք, որ զայդ հնարիք, թէ ի վիմէն ջուր բղխեալ սակս խորհրդոյն էր, ապա եւ գինի պարտ էր բղխել, թէ ոչ ձեզ պարտ էր միայն ջրով պատարագել, զոր ի վիմէն բղխեաց, եւ ոչ գինի խառնել: Բերեն յառաջ եւ զբանս իմաստնոյն, թէ՝ «խառնեաց ի խառնելիս զգինի իւր» (Առակ. Թ. 2): Եւ յորժամ ասեմք, թէ զՀին եւ զՆոր կտակարան խառնեաց ընդ իրեարս, եւ որպէս ասէ ոմն, թէ զմարմինս եւ զարիւնն ընդ Աստուածութիւն խառնեաց, ասեն, թէ ըստ ճառին ցուցէք, եւ ոչ իմանան, թէ ըստ ճառին ամենայն բան ոչ է, այլ ոմանք ըստ մտաց միայն: «Հռաքել լար զորդիս իւր», եւ «չորք գազանք ելանէին ի ծովէ», եւ «ջամբեալ զտումար լի գրով», եւ «եւղ թափեալ է անուն քո» եւ յոլովք սոյնպիսիք զի՞արդ ըստ ճառին ոք իմասցի: Ոսկեբերանն զջուր արկանելն հերձուած ասէ. որ նա բանիցն ոչ հաւատա՝ զմերս զի՞արդ ընգալցի: Եւ որ ասէ, թէ էին ոմանք, որ լոկ ջրով առնէին՝ նոցա ասէ: Թէ քրիստոնէայք էին, եւ յանուն Քրիստոսի առնէին՝ Քրիստոս գինով աւանդեաց, թէ ոչ քրիստոնեայք էին՝ զի՞արդ յիշեն, այլ որպէս յարալեզն եւ եղջուրուաքաղն բանք միայն են եւ ոչ էութիւն: Խառնեալ ջուր ընդ գինի քացախ առնէ որպէս խմոր զզանգուած թթուեցուցանէ, եւ երկոքին յապականութիւն յանկին: Ջրին ընկեր խմորն է, առանց խմորի ջուրն սուտ է, զի մին ապականեալ եւ մին անապական է: Վասն որոյ ոչ ջերմ է եւ ոչ ցուրտ է, այլ գաղջ գոլով, իսկ երկոքին սուրբ եւ անապական բաղարջ հաց անխմոր եւ բաժակ ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, ըստ ճշմարտասիրաց: Ջինչ ասիցէ ոք եւ զյունականացդ կարծիս խմոր դնեն ի տեղի հոգւոյ եւ աղ ի տեղի մտաց, հով ջուր արկանեն յաւրինակ մեռելութեան եւ տաք ջուր յաւրինակ կենդանութեան, եւ զմեզ բամբասեն, թէ ի խաչն բեւեռն հարկանեն, որ ոչ է այնպիսի մտաւք, որպէս նոքա այն կարծեն: Առ որս ասել պարտ է. Ո՛վ դուք, թէ զամենայնն կամիք կատարել զնմանութիւնսն Քրիստոսի, ապա

[112] Ձեռ. *ոնթեր*:

ասէ յԵրգսն. «Եղբաւրորդին իմ կարմիր է եւ սպիտակ» (Երգ Ե. 10). կարմրացոյ սնգուրիւ. դարձեալ բռէ եւ սպիտակացոյ: Այլ եւ «եւղ թափեալ է, ասէ, անուն քո» (Երգ Ա. 2). աւծ իւղով անուշիւ եւ պարարտացոյ, զի զամենայն կատարես եւ այլազգ եւս: Թէ զմեռելութեան խորհուրդ կատարես, նախ զտաք ջուրն պարտ էր արկանել, զոր շնչաւորութեան տիպ ասես եւ ապա հով ջուր, զոր մեռելութեան աւրինակ ես, զի նախ կենդանի էր Քրիստոս եւ ապա մեռաւ մարմնով ի վերայ խաչին: Եւ զի մեռեալ եւ կենդանի մարմնով ի խաչին էր Քրիստոս, եւ յԱստուածութիւն նիւթական ջուր ոչ է, ապա ո՞ւր աւրինակ զջերմ ջուրն արկանես: Մի անգամ մեռելութեան աւրինակ արարեր, զի՞արդ դարձեալ կենդանութեան աւրինակ առնես. զմահն Տեառն պատմել ասէ առաքեալ (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26), եւ ոչ ջրով աւրինակել: Մեք զամենայն Գրոց վկայութեամբ ունիմք հաստատուն, եւ դուք ոչ ունիք վկայութիւն ի Գրոց, եւ ոչ առանց Գրոց ճշմարտել կարէք: Այլ մեր զբանս զայսոսիկ երկարել վասն մերոյս գրոհի է, զի զբազում տեսանեմք մտել յայլոցն սովորութիւն: Ոմանք տգիտաբար եւ կէսք վասն փառաց, եւ այլք վասն որովայնի եւ հեշտութեան, զի զպահքն լուծանեն այնպիսիքն, եւ մեղաց խտրումն ոչ ունին: Այնպիսիքն ընթանան զկնի նոցին, զորոց յանդիմանութիւն առաքեալ հրապարակագոյժ առնէ ի գիրս իւր, «որոց Աստուած որովայնն իւրեանց է, ասէ, եւ փառք՝ ամաւթն իւրեանց» (Փիլիպ. Գ. 19): Եւ իմ տեսեալ զազգիս իմոյ տարտամութիւն եւ զդիւրամէտ[113] խոտորումն որպէս հնոյն Իսրայէղի, եւ յոյժ վշտանամ: Իւրաքանչիւր ազգ յիւրեանցն ստութեան կամքն հաստատուն կան, եւ չափ մազի միոյ ոչ կամին թուլանալ, եւ զմերս, որ Գրոց վկայութեամբ զճշմարիտն ունին, տարաբերին. ոչ գիտեմ, թէ յազգիս թուլութենէ է թէ՞ յոչմիաբանութենէ: Վասն հնոյն Իսրայէղի ասէ, թէ եւ անաւրէնութիւն ի Բաբիլոն ի ծերոց, եւ թէ քահանայք միաբանեցին ի չարիս (հմմտ. Սոփ. Գ. 4): Իսկ ի նորումս ասել պարտ է, թէ առաջնորդք մոլորեցան եւ մոլորեցուցին զորս կարասցին: Բայց ըստ սրբոյ լուսաւորչացն մերոց խնդրուածոց ակն ունիմք, թէ երագ երագ արմատաքի խլի աղանդս այս: Իսկ ես փոքր ի շատէ ժողովեցի զբանքս սրբոցն, որ սակս այսորիկ վասն պարզամտաց, զի մի գայթակղեսցին, թէպէտ ոմանք ընկալցին եւ ոմանք արհամարհեսցեն, իւրաքանչիւր ոք յիւր միտսն հաճեսցի, զի անձնիշխան կամք շնորհեալ է յԱրարչէն մարդկայինս բնութեան, այլ մեզ եղիցի յողորմութենէն Աստուծոյ «յաւրէնս Տեառն խորհել միշտ ի տուէ եւ ի գիշերի» (Սղմ. Ա. 2), եւ զցանկ սուրբ հարցն ոչ պատառել, զի մի՛ աւձահար

[113] Ձիմ ՆԲՀ:

լինիցիմք (հմմտ. Ժող. ժ. 8)։ Այլ եւ մեզ ամենեցուն պարտ է միշտ զմտաւ ածել, թէ այժմեան ժամանակիս ծնունդք, քան զառաջինսն ոչ սրբագոյնք են ոչ գիտութեամբ առաւելեալքն նոցին բանիցն մեզ պարտ է հնազանդել, եւ ըստ նոցին հրամանացն գնալ, զի մի՛ լիցի փոքր ի շատէ կուրութիւն Իսրայելի, զի որպէս ի շատախաւսութենէ ծաղրածութիւն եւ անտի՝ խեղկատակութիւն, եւ ի նմանէ՝ պոռնկութիւն։ Այսպէս փոքր ի փոքր լինի պատուիրանացն Աստուծոյ արհամարհանք եւ խրամատութիւն. զի որ ի փոքրէն ոչ զգուշանայ, զմեծն ոչ կարէ խտրել։ Սակս այսորիկ եկին հասին յայժմեանս ժամանակի մեծագունիս այս խրամատութիւն, որ է խորհուրդ փրկական մարմնոյ եւ արեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Թողից ասել զոտնհարութիւն բազմաց, զի որ կարի վատթարագոյնք են ծաղր առնեն ասելով. Ահա յայտնի եղեւ, որ մինչեւ ցայժմ մոլորեալ էիք, եւ այժմ դեռ ածեն զձեզ ի հաւատ, եւ դուք տակաւին յամառիք։ Եւ արդ, որ միտս ունի կարէ իմանալ եւ ընտրել, թէ նոցին բանիցն պարտ է հաւատալ, որ հոգիբնկալ եւ սքանչելագործքն էին, թէ՛ սոցա, որ մեռելոտի գործովք վարին գայթագղեալք եւ գայթագղեցուցիչք։

Այլ այժմ բանիս աւարտումն արասցուք, զի զգարշելիսն ծածկելն է բարւոք քան թէ յայտնել. միայն մարդասէրն Աստուած գթասցի ի գինս արեան իւր, եւ խաղաղացուսցէ զեկեղեցի իւր, եւ ինքն եղիցի աւրհնեալ յաւիտեան. ամէն։

«...»[114] Դու, որ զխմորն ինձ եւ զձուկն առանց հանճարոյ եւ զգաւնութեան յամենամաքուրն մատուցանես Սեղան, զինչ առ այսոսիկ կարասցես գտանել բարրանաց յաւդուածս, զի թէպէտ եւ պատրաստ ես յամառութեամբ, եւ դիւրին առ ստութիւն ըմբռնեալ ամենայն ուստէք լինիս։ Առաջին, զի ոչ արտաքոյ ինչ աւրինաց գործէր, որ ոչ եկն լուծանել զաւրէնս կամ զմարգարէս եւ որ կատարած եւ լրումն աւրինացն էր, վասն զի իշխանութիւն ումեք յԻսրայելէ ոչ էր ի Պասքային եւ յաւուրս բաղարջակերացն ուտել խմորեալ կամ ունել ի տունս մանաւանդ առ երկիւղին մահու, եւ ոչ յերեկորւոջն Զատկի զգառինն արհամարհել զենումն եւ կերակուր։ Եւ երկրորդ՝ այլազգւոյ մտանել ի քաղաքն Երուսաղէմ ի փառաւորեալ աւուրսն այնոսիկ չէր համարձակութիւն ամենեւին, եթէ վաճառեցէ ինչ, որպէս ասեն ապշեալք։ Երրորդ՝ զի ինքն եւեթ լինէր պատճառ իւրոյ մատնութեանն եւ մահու տէրն՝ գործելով ինչ, զոր ոչ աւրէնքն հրամայէին ի տաւնին։ Չորրորդ՝ զի մատնիչն պատրաստ առ ձեռն ունէր

[114] «Վասն բաղարջին», տե՛ս Յովհաննէս Սարկաւագ, Յաղագս նշանակի հաւատոյ նիկիականն ՅԺՀ.-իցն, աշխատ. Մեսրոպ քհն. Արամեանի, «Գանձասար», Աստուածաբանական հանդէս, Ը., եր., 2010, էջ 375–381։

զչարախաւսութեանն պատճառ առ քահանայապետսն եւ իշխանս տաճարին, եւ նոքա դատաւորին ընդէ՞ր ոչ զայնմանէ եղեն ամբաստան, քանզի ոչ ծածկէր ի նոցանէ Յուդաս՝ առ կարաւոյն ագահութեանն եւ զնա պարտաւոր առաւել ցուցանելոյ։ Հինգերորդ՝ եթէ կամէր Յիսուս զպասեքն ոչ ըստ աւրինացն կատարել, վասն էր բնաւ եւ զերեկոյն զայն իբրեւ զմեծ ինչ պատուէր, եւ խնդրէր տեղի ըստ արժանի, ուր ուտիցէ զզատիկն։ Ոչ ասաց ասել ցտանուտէր տանն՝ ուտել առ նմա ձուկն եւ խմորեալ, այլ թէ՝ «Առ քեզ առնեմ զզատիկս աշակերտաւքս հանդերձ» (Մտթ. ԻՁ. 18)։ Եւ զատիկ ոչ ձկամբ եւ խմորելով կատարէր, այլ՝ գառամբ եւ բաղարջով ընդ եղեգի։ Վեցերորդ՝ զի թէպէտ եւ նա այնպէս իսկ կամէր, որ է անհնար, ոչ նմա յանձն առնոյր այրն աւրինապահ, զի մի՛ եւ ինքն ընդ նոսին կորիցէ ի քահանայապետիցն չարաց։ Եաթներորդ՝ զի որոյ էր տունն, նմա իսկ պարտ էր զամենայն պէտս տաւնին պատրաստել, վասն որոյ եւ հրամայեացն [Տէր] իսկ ասել. «Առ քեզ ուտեմ զպասեքս աշակերտաւքս հանդերձ», որպէս զի ուսեալ նորա մի ինչ պիտոյիցն նուազեցուսցէ տաւնին, քանզի ոչ էին աշակերտացն գառինք եւ բաղարջ եւ գինի, որպէս եւ ոչ տուն յերուսաղէմ։ Եւ զի՞արդ ոք աշակերտի աւրինացն առն համարձակէր տալ հրաման զհակառակս աւրինացն, եւ զայն ի տաւնին մեծի։ Ութերորդ՝ զմե՛ ոչ եւ աւետարանիչքն գրեցին, որք սովոր էին յամենայնի զճշմարտութիւն խաւսել, եւ յաղագս իրաց այնպիսեաց։ Իններորդ՝ զի եւ յանդիմանեալ վասն մեղացն լինէր, որ ազատեաց զանձն բանիւք եւ արդեամբք ի բծոյ մեղաց։

Արդ, ամենեքումբք սոքաւք եւ այլովք բազմաւք ցուցանի, եւ քաջայայտ է ստել եւ ամբարշտել, որոց կարկատելն զոչ գրեալս եւ զոչ աւրինաւորս ի վերայ Տեառն։ Եւ եթէ եկեր նա եւ աշակերտք նորա զմիս գառին, զհաւատացեալս ի նա ամենայն ուղիղ դաւանութեամբ եւ դուն ուրեք զոմանս ի նոցանէ հաղորդեալս սրբոյ կերակրոյն յաղագս հարկաւոր պատճառաց, վասն էր յանդգնիցիս հայհոյել յղփացեալդ ժանտութեամբ գարշութեանց։ Ո՞ւր արդեաւք եւ զնախ մարմնաւորութեանն առ հաւատացելոյն Աբրահամու դնիցես զուտելն նոցա երկու հրեշտակաւքն ի մսոյ որթուն։ Թուիս ինձ եւ ոչ զՀեղիաս զմեծն՝ յագռաւուց կերակրեալ մսաւք եւ հացիւ ի հեղեղատին Քոռաթու (տե՛ս՝ Գ. Թագ. ԺԷ. 6) թողուլ ազատ ի թշնամանաց, ոչ եւ զՄովսէս եւ զԱհարովն եւ զորդիս նորա՝ մասամբք զոհից ժողովրդեանն պարարեալս։ Եւ զի յոյժ դիւրին է, որոց կամիցին ի յանդիմանութիւն այնպիսեաց հակառակողաց ժողովել ի Գրոց դրուագս բանից, բաւական առ այդ զասացեալսդ համարեսցուք։ Իսկ զմիւսն առ դմին ի նոցանէ կարգեալ ստութիւն, հաւասար դմին եւ եւս

առաւել, յիշեսցուք վերստին զնոյն ինքն առընթեր դնելով զԳրոյն բան, որ յաղագս խմորոյ, զի ծանիցես զանհաստատութիւն իմացուածոց եւ բանից նոցա: Որպէս եւ այնմ եւս յաւրէնս Զատկին ի Գիրս Ելից ասէ նոյն ինքն Աստուած այսպէս. «Եւ եղիցի ձեզ արիւնդ ի չիշատակ, եւ տաւնեցէք զդա տաւն Տեառն յազգս ձեր. Աւրէն յաւիտենական տաւնեցէք զդա: Զեւթն աւր բաղարջ ուտիցէք, յառաջնմէ աւրէ անտի անհետ առնիցէք զխմոր ի տանց ձերոց: Ամենայն, որ ուտիցէ խմորեալ, սատակեսցի անձն այն յԻսրայելէ: Յառաջնմէ աւրէ անտի մինչեւ յաւրն եւթներորդ մի՛ ուտիցէք խմորեալ» (Ելք ԺԲ. 15–16)՝ աւր առաջին կոչելով զաւրն, յորոյ սպառուածին զենեալ գառն լինէր (տե՛ս Ելք ԺԲ. 1–15): Եւ զկնի փոքու միոյ ասէ դարձեալ այսպէս. «Եւ առնիցէք զաւրս զայս յազգս ձեր աւրէն յաւիտենական: Ի սկսանել չորեքտասաներորդի աւուր ամսոյն առաջնոյ յերեկորեայ բաղարջ ուտիցէք մինչեւ զքսան եւ մի աւր ամսոյն ցերեկոյ: Զեւթն աւր մի՛ գտցի խմորեալ ի տունս ձեր. ամենայն, որ ուտիցէ խմորեալ սատակեսցի անձն այն ի ժողովրդենէն, յեկաց եւ ի բնակաց երկրին խմորեալ մի՛ ուտիցի. յամենայն բնակութեան ձերում ուտիցէք բաղարջ» (Ելք ԺԲ. 17–20): Եւ զի՞արդ անցանէր տուիչն աւրինացս այսոցիկ զիւրովք պատուիրանաւք այսպիսովք նախ քան զլնուլն զնա, կամ զի՞արդ ոչ իցէր մահապարտ ըստ աւրինացն, եթէ քամահեաց զնոքաւք, եւ ո՞ւր իցէ կամաւորութեամբ գալ նմա ի չարչարանս, որպէս եւ ճշմարիտ իսկ է, եւ ոչ իբրեւ զաւրինազանց բռնաբար ձգիլ ի հրէից:

Սոյնպէս իմա ինձ եւ յաղագս ջրոյն ստել նոցա սովորաբար, վասն զի կամ ոչ ուսան կամ «ուսանին հանապազ եւ երբէք ի գիտութիւն ճշմարտութեանն ոչ ժամանեն» (Բ. Տիմ. Գ. 7), «զի շնչաւոր մարդ ոչ ընդունի զՀոգւոյն Աստուծոյ» (Ա. Կորնթ. Բ. 14): Փախչի ի նենգութենէ Հոգին Սուրբ իմաստութեան եւ անջատանի յանաւրէն խորհրդոց, եւ ոչ բնակէ ի մարմնի՝ վարեցելոյ մեղաւք: Յապականութենէ իսկ վարուց եկին ի սատակիչ իմաստս ամենայն ջոլիրք հերձուածողաց, եւ անջատեալ հեռացան ի Հոգւոյն շնորհաց: «Մեղքն ձեր որոշեն ի մէջ ձեր եւ Աստուծոյ» (Ես. ԾԹ. 2), ասէ Եսայի ի տեսլենէ իրացն, որոց անբաժ ի խորհրդոյ իմաստութեան ոչ են, յայտնապէս տեսանի ոչ միայն ի կրաւնից աւանդութիւնս եկեղեցւոյ, այլ եւ որքան ինչ յաղագս գործնականին: Բայց դարձեալ անդրէն զերասանակ բանիս ձգեալ՝ դարձուսցուք յոր դիմեացն ի սկսմանէ երթալ: Յորժամ կարծրութեամբ բանից առ ի մէնջ քարկոծեալ՝ զգայցեն տկարութեանն անձանց յաղագս կերակրոյն սրբոյ Աստուծոյ, յոր եւ Տէր եւ ամենայն ծառայք իւր ոչ ըստգիւտ համարեցան մերձենալ ի ժամանակի, այլ ի հրաժարելիսն ամենայն գործս եւ

կերակուրս համարձակութեամբ եւ առանց խորելոյ յարձակին յանաւրէնն եւ յանսուրբ՝ իբր յաւրինաւոր եւ մաքուր, եւ յանհրամանն, որպէս եւ հրամայեալ եւ ոչ հրաժարեցուցեալ, այսպիսի մատուցանեն անխորհրդապէս ընդդիմադրութիւնս բանիւք։ Եթէ այդոքիւք, ով դուք, եւ Տեառն եւ սրբոց նորա կամիք լինել նմանողք, զի՞արդ ոչ եւ սքանչելեաց գործովքն. յարուսջիք մեռեալս, շնորհեցէք կուրաց տեսանել եւ խլից՝ լսել, զդեւս եւ զախտս ամենայն հալածեցէք ի մարդկային մարմնոց։ Միանգամայն եւ զոր կատարէր Փրկիչն աստուածաբար, Աստուածութեան նորա ոսոխք եւ ընդ ակամբ հայեցողք կատարել եւ մեզ հրամայեն՝ կարծելով յաղթութիւն գոլ զպարտութիւնն անձանց իւրեանց, որպէս թէ ոք ումեք յաղթել ի պատերազմի կամելով՝ սուր ընդ ինքեան մղիցէ սիրտ։ Քանզի հարցցուք զնոսա այսպէս եւ ըստ սմին յեղանակի. «Մեք միով, որպէս դուդ ահա ասես, նմանողք եւ նախանձաւոր Տեառն մերոյ լինիմք, իսկ միւսով՝ նշանացն գործովք՝ ոչ։ Ցոյց ինձ եւ զքոյսն, զո՞րս արդեաւք լնուս հրաշագործութիւնս, որո՞վ միով եւ դու բերես առ նա զնմանութիւն, եւ որո՞ց սքանչելեաց հանդիսական երեւմունք ետուն քեզ համարձակութիւն ասել զոր ինչ կամիսդ առանց ամաւթոյ։ Երկնչիմ ի հայհոյութենէն, որ ծնանի ի քումմէ առաջարկութենէդ, քանզի «նա մեղս ոչ արար, եւ ոչ գտաւ անիրաւութիւն ի շրթունս նորա» (Ես. ԾԳ. 9)։ Ո՞ ուսոյց քեզ չարագործել եւ անիրաւել, մի ըստ միոջէ ասել դանդաղիմ, քանզի խնայե ի քեզ, ո՞ զամենայն աւր պայթուցանել զորովայն մսոց եւ գինեաց զանազանութեամբք, քանզի եւ ձկանցդ մարմին ոչ հեռի ինչ է ի գոլոյ միս, որպէս մեծն վկայէ նախամարգարէ՝ առ նոյն ինքն Աստուած եւ Տէր ասելով, յորժամ հրամայեաց տալ միս որովայնամոլ ժողովրդեանն, որ լային եւ խնդրէին. «Ուստի՞ տացէ, միթէ բաւական իցէ ամենայն ձուկն ծովու լինել սոցա կերակուր» (Թիւ. ԺԱ. 22)։ Մեք թէպէտ սքանչելեաւք ոչ, պահովք զնմանութիւն քառասուն աւուրց պահողին ըստ մարդկան կարողութեան բերեմք, իսկ դու ոչ ուտելով եւ ոչ չուտելով կարասցես պարծել նմանութեամբ, քանզի չուտելոյ աւուրք ոչ են քոյ, իսկ ուտելն՝ հեռի ի բարեպաշտելն կարողաց եւ սովորից։ Արդ, ասա, սքանչելագործդ եւ իմ հայհոյիչ, զի՞ քեզ մասն նմանութեան առ Տէր։ Զնապաստա՞կն, լուռ վասն խոզի լինիմ, եւ վասն ոչ առաքելոցն որոշելոյ զայսպիսի յանցանել հնոյն՝ թէպէտ եւ պահելն է գովելի, բայց վասն զհեղձուցիկն ուտելոյ եւ զարիւն, յորոց եւ առաքեալք Տեառն, ըստ Հնոյ աւրինացն հրամայեցին պահել զանձինս հաւատացելոց հեթանոսաց, զի՞նչ կամիցիս տալ պատասխանի, կամ զանմաքուր զեռնովք պղծեալ կերակուրս եւ ըմպելիս ուտել եւ ըմպել վստահութեամբ։ Ո՞ քեզ հրամայեաց եւ ինձ զմաքուրն տարասահմանեաց։ Սքանչելիս ոչ

առնեմ, վասն զի հող եմ եւ մոխիր եւ ոչ ի վեհագոյն բնութենէն կամ առաքեալ ոք եւ մարգարէ, այլ զսքանչելագործն Քրիստոս, զոր դուն մարդ ապականացու ասես հայհոյելով, Աստուած ես փառաւորելով ուղղապէս խոստովանիմ: Նշանս ոչ կարեմ, որպէս եւ ոչ դու առնել, այլ զտեղծեալ Աստուծոյ կերակուրս ի վայելս հաւատացելոց պիղծ ումեք ոչ վարկանիմ, ի ժամանակի պիտոյից արգելում զբազումս, բայց ոչ իբր ի պղծութենէ հրամայեմ յոլովից, վասն զի գիտեմ զժամանակ համարձակելոյն եւ յաղագս երկոցունց իմաստասիրեմ ուղիղ եւ հաւանական բանիւ: Իսկ դու ոչ եւ զմի յայսցանէ եւ ի սոյնպիսեաց կարասցես ինձ յանտեղեաց տալ անփորձ եւ վիժած բանից քոց անկորովութեամբ. մեք՝ յառաքելոց եւ յԱւետարանաց եւ ի Հնոց աւրինաց, իսկ դու՝ ի մտաց քոց անզգամութեամբ խաւարելոց, այլ մեռեալ կոչիս եւ ես իսկ, ասէ, այդպիսի ձեւով: Մեռանել ուսայ, այո, ոչ յուրաստ լինիմ, այլ ախտից եւ ոչ անաւելորդ եւ հարկաւոր կերակրոց, իսկ ապա թէ իբրու ըստ բնութեան մեռելոյ հրամայես ինձ, մի՛ թողացուսցես եւ զպէտս հացի եւ ջրոյ եւ որքան ինչ այլք իցեն այսգունակք, յորս եւ ոչ դու հպիս, մեռեալդ աշխարհի եւ ամենայն ախտից: «Կեղծաւոր, հան նախ զգերանդ յականէ քումմէ, հրամայեաց Տէր, եւ ապա հայեսցիս հանել զշիղ յականէ եղբաւր քո» (Մտթ. է. 5): Զի թէ մաքուր էր աւրինադրութիւնդ քո, գովէի արդեաւք զամբաստանութիւնդ զմէնջ, հաւանէի ընդունել, ի բաց կալ՝ իբրեւ յաւելորդաց եւ ոչ ի հարկաւորաց կերակրոց, ի մսոյն պիտոյից: Բայց տեսանեմ լի հերձուածով կորստեան, քանզի զշնութիւն եւ զարուագիտութիւն ոչ տանջես եւ զագահութիւն, որովք գայ բարկութիւն Աստուծոյ ի վերայ որդւոցն անհաւանութեան, իսկ զսուրբս գոհութեամբ ի պատշաճ ժամանակի մերձեցեալս յաղագս տկարութեան մարմնոյ, իբր բժշկականաւ վարեցեալ դեղով՝ մաքուրն կերակրով, դատապարտե՞ս որպէս զառ Աստուած մահու չափ զմեղուցեալս, եւ դու կաս մնաս ազատ եւ անպարտաւո՞ր, ոչ եւ ի միոջէ խորշելով՝ փախչել ի յանհրաւութենէ: Զմտաւ ո՞չ ածես զառաքելականն աւրէնս, թէ՝ եւ ոչ բամբասողք եւ թշնամանիչք, մանաւանդ յոր իրս ոչ է արժան, զարքայութիւն Աստուծոյ ժառանգել ոչ կարեն (տե՛ս Ա. Կորնթ. Զ. 10), զի որ ուտէ, Տեառն ուտէ եւ գոհանայ զԱստուծոյ, որպէս եւ ոչն ուտէ» (Հռոմ. ԺԴ. 6): Եւ դու դատապարտ գոլով, դատիս զայլոյ ծառայ, յորմէ ակն ածեն եւ անմեղութեամբ վկայեալք: Տուր ինձ ի Գրոց զապացոյց այսր պարտաւորութեան: Քանզի զքոյդ արհամարհեմ նոր եւ խոտելի աւրէնս եւ հաճեցայց զղջանալով, յորս մեղայն, ապա թէ ոչ ցուցից ես անսուտս բազմաւք եւ հաստատուն վկայութեամբք զընդդէմն քեզ յաղագս բազմամաան եւ յաւքնաւրինակ ամբարշտութեան քո: Եթէ իցէ ի քեզ բան

իմաստութեան, տուր պատասխանի, ապա թէ ոչ ափ քո եղիցի ի վերայ բերանոյ քո: Զայսոսիկ ասելով ոչ եթէ աւրէնս դնէմ վարիլ ամենեցուն այնու կերակրով, քանզի եւ ոչ ինձ հաճելի է, եւ ցանկամ, եթէ հնար իցէ, եւ ի հարկաւորսն հազիւ երբէք մերձանալ ամենեցուն, որք զմերոյս իցեն խոստովանութեան, ի հաց եւ ի ջուր լոկ եւ անպաճոյճ: Այլ ըստ նախատեսութեանն առաքելոյ զվերերեւեալ այժմ հերձուածոյն անիրաւաբար զերկպառակ լեզուագարութիւնն ամաչեցուցանել կամիմ եւ ցուցանել, թէ յորոց արժան է խորշել առաւել անկարգութեանց եւ խոտորնակ գնացից, կամ զորս ոչ պարսաւել եւ ոչ գովել եւ որոց իրաց շարագրել կամ դնել առժամայն պարսաւանս բանիւք, իսկ գովութեամբք, ներբողականաւք եւ արժանաւոր պատուով զոյս ոմանս պսակել «...»:

ՊԱՒՂՈՍ ՏԱՐՈՆԱՑԻ

«...»[115] Դարձեալ վասն խմորոյ բազում անգամ յիշեալ էք եւ զմեզ նախատեալ, բայց ոչ առնեմք խմորուն պատարագն. ահա որ մեք առանց Գրոց վկայութեանց չեմք:

Եւ արդ, միտ դիք եւ զամենայն գրով ծանուցանեմք ձեզ ի Սուրբ Գրոց, զոր եւ դուք քաջ ճանաչէք զամենայն վկայութիւն ճշմարիտ Գրոց, այնք, որք վասն բաղարջին յիշատակել ասացին: Եւ զկնի ասացից զվկայութիւն մարգարէից եւ զսուրբ հայրապետացն, որք վասն բաղարջին ասացին:

Արդ, վասն զի բաղարջն սրբութեանց երկնային զաւրացն է նման, եւ է աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի: Վասն զի բնութիւն բաղարջին զանապականութեան ունի զաւրինակ, վասն զի սուրբ է ամենայն խորհրդովն իւրով ի բնութեանն իւրում, եւ այնու սրբութեամբն աւրինակեալ էր անապական մարմնոյն Քրիստոսի, զոր էառ ի սրբոյ կուսէն Մարիամայ: Եւ ահա առ ինքն ունի զխորհուրդ Սուրբ Երրորդութեանն, այսինքն՝ զմանրումն ալերն ասեմք, որ է բնութեանս մերում անսահմանելի եւ անքննելի ամենայն հանճարեղ, իմաստուն մտաց մարմնաւորաց, եւ քննի նա ի խորոցն Աստուծոյ, եւ է աւրինակ նա առ մարմնաւոր միտս, որ ոչ թուի եւ ոչ սահմանի, ջրովն աւրինադրեցաւ խառնիլ եւ միանալ եւ սահմանաւն զանթուելին սահմանել, զի եւ ջուրն անսահման է ի ծորումն բնութեան իւրոյ, եւ ալիւրն անթուելի է մարդկան մտաց: Եւ հրովն գալ եւ միանալ

[115] *Հրատ. ըստ «Թուղթ երանելւոյն Պաւղոսի Տարոնացւոյ յաղթաւղ ախոյեան վարդապետի ընդդէմ Թէոփիստեայ հոռոմ փիլիսոփային», աշխատ. Գ. Ալաւերդեանի, ՄՀ, հտ. ԺԷ, էջ 438–459 [1229–1426]:*

եւ կապակցել ընդ միմեանս, այսինքն՝ յերից տեսակաց բնութեանց սուրբ եւ մաքուր՝ երեք բնութիւն վկայեալ առ միմեանս եւ մի լեալ բնութիւն յԱստուածութեանն, եւ ի մի միութիւն խոստովանեալ է յերկնաւորացն եւ երկրաւորացս Քրիստոս Աստուած մեր։

Եւ արդ, հարցանեմք ընդ խմորապաշտ ազգացդ, եթէ յորժամ խառնէք խմորն ի բաղարջն, զինչ գործէք զնա. անապակա՞ն թէ ապականացու, եւ խմորն զո՞ր բնութիւն էառ. զանապական բնութիւն բաղարջին, եթէ զիւր ապականացու բարքն, զոր յառաջագոյն ունէր։ Եւ կամ բաղարջն եկաց մնաց յիւր անապական բութեանն թէ ոչ։ Եւ մինչ անապական բնութիւնն յապականացու դարձաւ, եւ ո՞չ եկաց մնաց յիւր բնութեանն։ Եւ դուք վկայէք իսկ այսոցիկ, որ զանապականն ապականացու գործէք։

Քրիստոս զապականացու բնութիւնս մեր անապական գործեաց, եւ դուք զանապական զնորա սուրբ խորհուրդն ապականացու սահմանեցէք, որ եւ ապականութեան է։ Դարձեալ յապականութիւն փոխիւր բնութիւն խմորոյ, որ եւ զսիրտն զազրացուցանէ, եւ զբերան ճաշակողացն դառնացուցանէ հոտ խմորոյն։ Մարգարէն յառաջագոյն պատուիրեաց ասելով, եթէ՝ «Մարմին նորա ոչ ետես զապականութիւն» (հմմտ. Գործք Բ. 31)։ Եւ ահա դուք յայտնապէս ապականացու բնութիւն քարոզեցիք ի վերայ Քրիստոսի աստուածութեանն։ Սուրբ ժողովն, որ ի Նիկիայ անէծս կարդացին, թէ՝ Որ այլայլի կամ փոփոխելի ասասցէ զմարմինն Քրիստոսի, նզովեալ եղիցի։ Եւ դուք առաւել քան զայս սահմանեալ ասացիք, եւ նեխեալ եւ ապականեալ ասացիք զսուրբ խորհուրդն Որդւոյն Աստուծոյ։

Արդ, խառնեցաւ Աստուածութիւնն ընդ մեր բնութիւնս, եւ Աստուածութիւնն նորա որպէս էրն, եկաց մնաց, եւ մահկանացուս մեր անապական եղեւ, եւ ընդ Աստուծոյ աստուածացաւ այս ապականացու մարմինս մեր։ Եւ որ աստուածանայ՝ չէ ապականացու, այլ՝ անապական։ Եւ եթէ ապականացու է՝ չէ աստուածացեալ, այլ սակայն ճշմարիտ աստուածացաւ մեր բնութիւնս։

Եւ զչրոյն խառնումն հարցանեմք, որ ի բաժակն արկանէք, թէ վասն էր խառնէք։ Եւ յորժամ զչուրն խառնէք, բաժակն անապակա՞ն եղեւ եթէ ապականացու։ Ահա, որ ոչ կարէք ասել, այլ կարի եւ քաջ եղեւ նա ապականացու։ Եւ թէ ինձ ոչ հաւատաս, երեք աւր համբերէ, եւ նա լինի քացախ, եւ աստիկ թթու, որ ոչ կարես ասել անապական։ Իսկ ապականեալ բնութիւն խմորոյն աւրինակ է եկամուտ չարին ի բնութիւն մեր, եւ ունի դառնութիւն առ ինքն բնակեալ, եւ ունի զխորհուրդ ապականութեան։ Վասն այնորիկ հացն խմորեալ չէր ընդունելի յաւրէնսն։ Եւ ոչ յաւուրսն նահապետացն մատուցանէին պատարագս նուիրանաց առաջի Աստուծոյ։ Եւ

զայս քաջ գիտէք ամենայն տունդ Յունաց, զի հաց պղծութեան կոչէին զնա ամենայն տուն ազգաց նախահարցն որդւոցն Իսրայէլի։

Եւ բաղարջն զանապականութեանն եւ զսրբութեանցն զերկնային գերարհրաշ զաւրութեանցն ցուցանէր զաւրինակ արարածոցս եւ անխմոր լուսաւոր զաւրութեանցն։ Զոր խմորի՝ ապականի, եւ որ ապականեցաւ, կորեաւ ի դասապետութենէ իւրմէ, այսինքն՝ սատանայ խմորեցաւ զչար խորհուրդն իւր ընդ Աստուծոյ, եւ եղեւ ժառանգորդ անդնդային խաւարին ամենայն զաւրաւքն իւրոք։ Եւ արդ, խմորն աւրինակ էր մեղաց եւ չարութեան եւ նախանձու, վասն որոյ չարութեամբ խմորեալ կորեաւ երջանիկ դասէն։ Եւ զի յառաջագոյն խմորեցաւ նախահայրն խաբմամբ պտղոյն, եւ ապականեցաւ նորա անապական մարմինն, եւ եղեւ ապականացու, եղեւ մահկանացու, եւ դարձաւ ի հող մահու։ Եւ արդ, խմորն զապականութեան միտս ունի, զի ահա հաց խմորեալն, առաւել եւս փրփրեսցի եւ բորբոքի յապականութեան դէմս։ Նոյնպէս եւ գինին քացախեալ այնչափ զայրանայ, մինչեւ զիւր ամանն այրէ ի սաստկութենէ բռնութեանցն։ Նաեւ կաթն մակարդեալ ի խստութենէ դառնութեանն թթուութիւն դառնայ, եւ զամանն իւր հեղձեալ պատառեսցէ։ Նոյնպէս եւ մարդ խմորեալ մեղաւք դիւրաւ կորնչի յարդարութենէն եւ աւտարանայ յԱստուծոյ ի ձեռն չարութեան մեղաց խմորոյն, որ ընդ անապական հոգւոյն զապականացու մեղքն խառնեաց։ Որպէս նախահայրն Ադամ խմորեցաւ ճաշակմամբ պտղոյն եւ զանմահ բնութիւնն իւր մահկանացու գործեաց, որով եւ մերկացաւ աստուածատուր շնորհացն, եւ ի բաց վարեցաւ յաստուածատունկ դրախտէն, որով եւ անիծաւ երկիր եւ հանդերձ փշաբերութեամբ զմահ ժառանգեաց։ Վասն այնորիկ սուրբ վարդապետքն զխմորն անարգ համարէին, եւ զբաղարջն փառաւորէին պատուով, եւ յիշէին այնու զառաջին զմաքուր եւ զսուրբ մարմինն Ադամայ, զոր ունէր ի դրախտին յառաջ քան զմեղանչելն։ Եւ աւրինադրեցին նախահարքն զբաղարջն աւրինակ սուրբ մարմնոյն Ադամայ, եւ սահմանեցին զհաց խմորեալ հաց մեղաց (տե՛ս Ելք ԺԳ. 3, 7, Ղեւտ. Բ. 11)։ Եւ յորժամ զբաղարջն ուտէին, զխմորեալ հացն ի բաց հանէին ի տանցն, եւ հորդէին ի հիմանցն, եւ յուզէին մինչեւ ի ծակս մկանցն, եւ վարէին, զորս գտանէին։ Զայս առնէին յաւրինակ մեղացն Ադամայ։ Եւ այսպէս համարէին եւ զմարմինն Տեառն, զոր էառ յանապական կուսէն Մարիամայ զբաղարջ մարմինն Ադամայ, զոր յառաջ քան զմեղսն ունէր։ Վասն որոյ հալածական առնէին զչար խմորն սատանայի առաջին մաքուր եւ սուրբ բաղարջին Քրիստոսի։

Արդ, մինչեւ մայրն անապական ծնաւ զծնունդն իւր, դուք ապականացու յումմէ՞ ուսայք առնել զսուրբ խորհուրդն Քրիստոսի. այն, որ զմերս

անապական գործեաց։ Բայց արդ, քացախեցաւ մեր բնութիւնս մեղաւք, եւ դարձոյց զմեզ Քրիստոս յառաջին բնութիւն բաղարջին, եւ հալածեաց զչարութեան խմորն ի մէնջ։ Քրիստոս ի հնարաւորութենէ մարդկան գործեցաւ խմորն, եւ յաղագս աճման եւ կակղութեան հացին արկին խմորն։ Որպէս ի ձեռն Ադամայ, զոր էարկ սատանայ ի նախահայրն զմեղաց պտուղն ուտելով ամուսնութիւնն աւրինադրեցաւ ի հեշտութիւն եւ ի կակղութիւն մարմնոյ ցանկութեանց վասն բազմանալոյ որդեծնութեան։

Արդ, որպէս խմորն աճեցուցանէ զհացս եւ բազմացուցանէ, այսպէս եւ ախտն շարժէ զմարմինն, եւ յորդեծնութիւն ածէ։ Բաղարջ էր մարմինն Ադամայ եւ մաքուր սրբութեամբ զարդարեալ էր յառաջ, քան զճաշակումն պտղոյն։ Իսկ մեղք խմոր եղեն ի մարմինն, եւ ծնաւ զախտն մեղաց որդեծնութեան, եւ անապական մարմինն Ադամայ խառնեալ մեղաւք խմորովն ի ձեռն բանսարկուին, թանձրացաւ ի սուրբ մարմին Ադամայ ախտն։

«...» Եւ յորժամ խմորեցաւ մեղաց խորհրդովն եւ ճաշակեաց Ադամ զմորն յանցանաց, ի քթթել ականն մերկացեալ եղեւ յաւթնարփեան շնորհաց լուսոյն եւ ամաւթով եղեալ յաստուածատունկ դրախտէն, եւ խմոր եղեւ միտքն եւ խորհուրդ մարդկան խմորով չար խորհրդովքն, եւ մինչեւ ի դուռն գերեզմանին մերձ ընդ մերձ ապականեալ կորնչին մեղաւք։ Այսպէս եւ խմաւրն յառաւաւտէ յառաւաւտ թթուէ եւ լինի քացախ դառնաշունչ, եւ այլ ոչ կարէ դառնալ յանապական բնութիւն իւր, որպէս եւ կոյս ապականեալ զկուսութիւն իւր այլ ոչ կարէ դառնալ յառաջին կուսական բնութիւնն իւր։

«...» Եւ արդ, եթէ Քրիստոս ի կատարումն աւրինացն եկն, եւ եկեալ ի հաստատել զիւր եղեալ աւրէնսն։ Ասացէք եւ ծանուցէք մեզ, թէ խմաւրն ո՞ւր աւրինադրեցաւ, եւ կամ յո՞ր խորհուրդս պատուեցաւ, եւ կամ ո՞վ էր, որ փառաւորեաց եւ պատուեաց զնա, եւ մատոյց զնա պատարագ նուիրանաց առաջի Աստուծոյ, որ այժմ սրբեցաւ եւ եղեւ մարմին Որդւոյն Աստուծոյ, որ եւ կեանս տայ արարածոցս։ Եւ որ ասի, թէ եղեւ հաց երկնային, զի մարգարէք զնա հաց աւրհնութեան ոչ անուանեցին, այլ հաց պղծութեան եւ ապականութեան ասացին, զի ելեալ եղեւ յիւր անապական բնութենէն, զի հաց խմորեալն ի յամելն իւրում թթուի, եւ ջրանայ եւ փքուի, եւ ելանէ ի հացի բնութենէն, եւ այլ ոչ ուտուի։

Արդ, ասացէք մեզ, թէ հաց սուրբ ո՞վ էր, որ զնա դաւանեաց, եւ մինչ ինքն կենդանութիւն չունի, աշխարհի զի՞արդ կարէ կեանս տալ, որպէս ասաց Քրիստոս, զի բնութեամբն իւրով մեռած է, եւ որչափ յամէ՝ յապականութիւն դառնայ, եւ որք ուտեն զնա, զի՞արդ կեցցեն յաւիտեան։ Քրիստոս այսպէս ուսոյց արարածոցս, եթէ՝ «ես եմ հացն կենաց, որ

ի յերկնից իջեալ, եւ որ ուտէ ի հացէս յայսմանէ, կեցցէ յաւիտեան» (Յովհ. Ջ. 51–52)։ Ասացէք մեզ, թէ զիարդ յերկնից խմորեալ մարմին իջանէր, զի նա հաց զմարմին իւր ասաց, եթէ այս մարմինս ունի զամենայն զզաւրութիւն զերկնային։ Եւ կամ ո՞վ էր, որ խմորեաց զանապական նորա աստուածային սուրբ մարմինն, զի թթուոցք եւ խմորանոցք չկայր յերկինս։ Եւ կամ, որ ասաց Փրկիչն, թէ՝ «մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է, եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի» (Յովհ. Ջ. 56)։ Եւ այս գիտելի է, զի ընդ ճշմարտութեանն դառնութիւն ոչ միաբանի, զի դառնութիւն ի ճշմարտութեանն ոչ գոյ։ Եւ թէ զԱստուած խմորոյ աւրինակ բերէք, ահա այսու աւրինակաւ անարգեալ ուրանայք զԱստուած եւ զկենդանի հուր Աստուածութեանն նեխեալ եւ ապականեալ բնութեան նմանեցուցանէք։ Ապա եթէ այդ այդպէս է, ապա ոչ եկաց մնաց յէութեանն իւրում, եւ ոչ առ մարմին անապական ի սուրբ կուսէն Մարիամայ։

Եւ եթէ հաց սուրբ պատարագին խմորուն է, ապա ահաւոր եւ սքանչելի խորհուրդն փրկութեան մերոյ անարգ եղեւ, որ եւ ի նախատինս եւ յարհմարհանս համարեցայք զսոսկալի խորհուրդ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ Որդւոյն Աստուծոյ։ Եսայի, որդի Ամովսայ, ի տեսլեանն դողայր յահէ հրեշտակին եւ սարսափէր մարգարէն ի հրոյն, զոր հրեշտակն առեալ ունելեաւք ի սեղանոյ Տեառն, եւ մարգարէն հրաժարեալ պիղծ համարելով զշրթունսն իւր, ոչ իշխէր ճաշակել (տե՛ս Ես. Ջ. 6), եւ դուք անխտիր տայք ամենայն շնացելոց առանց ապաշխարութեան, եւ յոչ ինչ համարեալ զփրկական խորհուրդն։ Յաւուրսն տաւնիցն հին աւրինացն, եթէ ոք ուտէր հաց խմորեալ, աւրինաւքն Աստուծոյ սատակեալ հրամայէին զնա (տե՛ս Ելք ԺԲ. 15)։ Իսկ թէ խմորուն էր հացն, զոր Քրիստոս ի վերնատունն պատարագեաց, ապա յայտ է, թէ Քրիստոս հակառակ եղեւ աւրինացն եւ խափանեաց զիւր աւրէնսն, եւ թշնամանեաց զմարգարէսն, եւ ինքն ի բաց եբարձ զիւր պատուիրանն, եւ եղեւ աւրինազանց ինքն եւ առաքեալքն իւր, զի ահա ի խորհրդական աւուր խափանեաց զնա, եւ ոչ ընդունեցաւ զնախագրեալս նահապետացն։ Բայց ոչ է այսպէս, այլ եկեալ Տէրն հաստատել եւ ի կատարել զիւր նախասացեալ աւրէնսն որպէս ինքն՝ Փրկիչն ասաց, եթէ՝ «Ոչ եկի լուծանել զաւրէնս կամ զմարգարէսն, այլ զպակասն եկի լնուլ» (Մտթ. Ե. 17)։

Եւ ահա Յովսէփ՝ այր արդար վկայեալ յաւրինացն, ոչ արտաքոյ պատուիրանացն ելանէր, եւ հաց խմորուն արկանէր ի տունն իւր։ Դարձեալ ասաց Փրկիչն, թէ՝ «Նշանախեց մի ոչ խափանեսցի յաւրինացն, մինչեւ ամենայն կատարեսցի» (Մտթ. Ե. 18), վասն զի ինքն էր տուիչ աւրինացն։ Եւ այս ի Փրկչէն վկայեալ, զի խմորն աւրինակ էր պիղծ

թերահաւատութեանց հրէիցն եւ անաւրէն սադուկեցւոցն, զի մի նկանակ խմորն զհազար նկանակ բաղարջն խմորէ եւ չիւր ապականեալ բնութիւնն դարձուցանէ: Եւ խմորն ի հնարաւորութենէ մարդկան եղեւ ի խացախեալ գինւոյ եւ ի ջրոյ եւ ի թանէ, զոր հասոյն գործեցաւ, դիւթութեամբ հնարեցան զայս առնել: Ահա խմորն, զոր արկիք ի մարմինն Քրիստոսի երեք ապականեալ բնութիւն ունի, որպէս ասացաք, զի հնարեցաւ պիղծն Նեստոր, եւ խառնեաց զնա յաստուածային մարմինն: Եւ յաւելին ասորիք զձէթն եւ զաղն, եւ արարին զսուրբ խորհուրդն վեց բնութիւն՝ ցորեան, ջուր, խմոր, ձէթ, աղ եւ հուրն, եւ հնարեցան ջրով ապականել զբաժակ սուրբ արեան Որդւոյն Աստուծոյ, եւ արարին ծաղր զնա որպէս զկարաս խորտակաց սպասաւորաց:

Եւ արդ, յառաջագոյն ասացաք վասն խմորոյն, զի ի նախնումն ոչ եղեւ ընդունելի. յաւուրս նահապետացն անպիտան էր խմորն, ի պատիւ սրբութեանն Աստուծոյ եւ ոչ ուրէք ընդունէին զնա: Եւ արդ, լուր եւ ի միտ առ, զոր ինչ մարգարէսն գրեալ են վասն խմորոյն, զոր այժմ կամիմ մի ըստ միոջէ զամենայն գրով ծանուցանել քեզ, ո՛վ քաջակիրթ Թէոփիստէ: Զի ահա նահապետն Աբրահամ առաջին հայրն հաւատոյ, յորժամ էջ առ նա Քրիստոս երկու հրեշտակաւքն, եւ նստաւ ի տաղաւարին, յորժամ զաւետիս որդեծնութեանն ընկալաւ, հաց բաղարջ ջերմ եդեալ առաջի Տեառն՝ յաւրինակ սուրբ մարմնոյն Քրիստոսի, որ աստուածախառն միաւորութեամբն ելեալ ի խաչն, զոր եւ Տէրն ի վերնատունն աշակերտաւքն զնոյն կատարեաց: Եւ լսէ, զի չեմք անծանաւթ Հին եւ Նոր կտակարանացն Աստուծոյ, զի զամենայն բովանդակ գիտեմք:

Դարձեալ Ղովտ ի Սոդոմ առաջի հրեշտակացն Աստուծոյ բաղարջ եբեր ի սեղանն, զի երկնայինք էին, եւ հաց երկնային բերին առաջի նոցա: Եւ վասն էր չուտէին հրեշտակքն զհացն խմորեալ, զի չէր երկնային եւ չունէր զօրբութիւն ի վերնոցն հացն խմորեալ հաց երկրաւոր, եւ ուտեն զնա մեղաւորք երկրի: Եւ այս բաւական է հանճարեղաց եւ գիտնոց: Զնոյն եւ Մելքիսեդեկ, յորժամ առաջի ելեալ Աբրահամու մինչ գայր ի պատերազմէն, բաղարջ եւ անապակ գինի տայր Աբրահամու, եւ աւրհնեաց զնա յաւրհնութիւնն երկնային: Եւ հրամայեաց Աստուած Մովսէսի՝ ծառայի իւրոյ ի նորաբեր արտէ յառաջին պտղոյն հաց բաղարջ ջերմն կազմել, եւ հրամայեաց Աստուած այգոյ այգոյ դնել զայն ի Սրբութիւն Սրբութեանցն, եւ հաց սուրբ անուանեցին զնա (տե՛ս Ա. Թագ ԻԱ. 4): Նաեւ Գեդէոն բաղարջ հաց տարեալ եդեալ առաջի հրեշտակին Աստուծոյ այնիւ երեւեցաւ նմա, զոր եւ հրեշտակն ասէր. «Ոչ կերայց ի հացէ անտի» (Դատ. ԺԳ. 16): Եւ եղկաննա եւ Աննա՝ ծնողք մեծի մարգարէին Սամուէլի,

ի յելանելն նոցա ի խորանն վկայութեան՝ մանկամբն հանդերձ, պատն բաղարջաց, եւ սափորով գինի անապակ, եւ զուարակն երեմեան. զայն մատուցանէին ընծայս առաջի Աստուծոյ (տե՛ս Ա. Թագ. Ա. 24)։ Եւ Դաւիթ, յորժամ փախուցեալ էր ի Սաւուղայ եւ խնդրեաց հաց ի մեծ քահանայապետէն Աբիաթարայ, եւ քահանայապետն ասէր. «Չիք հաց պիղծ առ իս, բայց կայ առ իս հացն սրբութեան» (Ա. Թագ. ԻԱ. 4)։ Պիղծ ասաց զհացն խմորեալ եւ սուրբ ասէր զբաղարջն։ Եւ ասէր քահանայապետն ցԴաւիթ. նախ սրբեսցին մանկտիդ եւ ապա առցեն ի սրբութեան հացէն։

Ահա, որ ի հնումն հրամայեաց Աստուած մաքուր եւ սուրբ անձին տալ զաստուածայինն հացն, եւ դուք այժմ ամենայն անարժանից եւ շնացելոց, եւ պղծոցն բաշխէք զմարմին եւ զարիւն Որդւոյն Աստուծոյ։ Արդ, հասկացիր ստուգութեամբ զմեկնութիւն բանիցս. զի այս ամենայն խորհուրդ էր մարմնոյն Քրիստոսի։ Զի մարգարէն Դաւիթ ասէր. «Հանէր զհաց յերկրէ» (Սղմ. ճԳ. 14), այսինքն՝ զմարմինն ի սրբոյ կուսէն։ Զաքարիա մարգարէն ասէ. «Յորեան երիտասարդաց» (Զաք. Թ. 17), այսինքն՝ ի կուսէ զգեցաւ Տէր զմարմին իւր։ Իսկ եթէ ոմանք զհին աւրէնսն ոչ ընդունին եւ ոչ զմարգարէսն, ապա գիտասցեն, զի Քրիստոս կարի յոյժ մեծարեաց, զի ինքն էր տուիչ աւրինացն եւ մարգարէիցն։ Վասն այսորիկ Քրիստոս ասէր. «Ոչ եկի լուծանել զաւրէնսն կամ զմարգարէս, այլ՝ լնուլ» (Մտթ. Ե. 17)։ Դարձեալ ասէ. «Այր տանուտէր հանէ ի գանձէ իւրմէ զնորն եւ զհինն» (Մտթ. ԺԳ. 53)։ Դարձեալ ի հին աւրէնսն պատուրեաց Տէր Աստուած Մովսէսի ծառայի իւրոյ, եւ ասէ, թէ՝ «Անիծեալ լիցի, որ մատուցանէ խմորեալ ի սեղանն Տեառն» (Ելք ԺՒ. 15)։ Եւ առ հնովն անիծեալ հրամայեաց Աստուած զխմորի մատուցանողն, ի նորա ասացէք մեզ, թէ ո՞վ է, որ աւրհնեաց զնա, եւ արար մարմին Քրիստոսի։ Հրամայեաց Աստուած Մաղաքիա մարգարէի. «Զի՞ է, զի մատուցանէք ի սեղանն ի հաց պղծութեան, եւ ասէք՝ ի՞ւ պղծեցաք զնա ի յասելն ձեր, թէ սեղանն Տեառն արհամարհեալ է, եւ որ ինչ դնի ի վերայ նորա, արհամարհեալ է» (Մաղ. Ա. 7)։

Ահա զայս առ հնովն ընդ քահանայն խաւսեցաւ Աստուած, որ զխմորեալ պատարագդ մատուցանէք։ Դարձեալ խաւսեցաւ Տէր ընդ Մովսէսի, եւ ասէ, թէ՝ «Զամենայն, զոր մատուցանէք Տեառն, ոչ առնէք զնա խմորոյն» (Ղեւտ. Բ. 11)։

Զայս ամենայն առ հնովն ասաց Աստուած։ Դարձայց այժմ ի նոր աւրէնս Քրիստոսի։ Ասէ Փիլոն՝ աշակերտն Պաւղոսի ի յելից մեկնութեանն, ի բանն, որ ասէ. «Է. աւր բաղարջ կերիցէք» (Ելք ԺԳ. 6)։ Եթէ վասն էր ոչ հրամայեաց. խմորեալ ասէր, թէ աւրինակ է փքացելոց եւ

ամբարտաւանից պղպկիլն եւ ուռչիլն խմորելոյն եւ թթութեամբն քացախեալ՝ աւրինակ է քացախելոցն եւ ապականեալ բնութեանցն[116]։

Արդ, այս ամենայն ի բաղարջն ոչ կայ, որպէս եւ ի Քրիստոս ոչ գոյր ապականեալ բնութիւն։ Արդ, որ զհաց սուրբ պատարագին խմորեալ հաւատայ, նաեւ զՔրիստոս յախտի բնութեան է ծնեալ հաւատայ, որպէս պիղծն Պաւղոս Սամաւստացի եւ զանիծեալն Արիոս, եւ զգարշելին զՆեստոր[117] եւ զայլ նմանիսն իւրեանց։ Գրիգոր Աստուածաբան «Ի պահու իմում» ճառին ասէ, եթէ՝ «Խմորեալն ոչ լինի հաց կենդանարար»[118]։ Ահա որ եւ Գրիգոր արգելու զխմորեալն ի պատարագելոյ, զնոյն եւ ամենագովելին եւ երանեալ այրն Աստուծոյ սուրբն Եփրեմ ասէ յԱրարածոց մեկնութեանն, եթէ՝ «Սփռեցաւ խմորն յԵւայէ եւ ապականեաց զբնութիւն մարդկան։ Իսկ իբրեւ եկն խորհուրդ բաղարջին՝ անապականն Մարիամ կուսութեամբ ծնաւ զանապական մարմինն Աստուծոյ, եւ ոչ ամուսնութեամբ, զի խմորն ամուսնութեան եւ սերման անծնանելոյ է խորհուրդ»։

Կիւրեղ ասէ յԵբրայեցւոց թղթին մեկնութեանն, եթէ՝ «Խմորն հնարախորհութեանց վասն աճման հացին եւ կակղութեանն որպէս ամուսնութիւնն զհեշտութեանն ունի զլուծութիւնս վասն աճման որդեծնութեանն»։ Այլ Քրիստոս ոչ ի ձեռն այսորիկ երեւեցաւ, այլ անապական կուսութիւն ծնողին անսերմն ըստ ասացելոյ նահապետին Յակոբայ, եթէ՝ «Ի շառաւիղէ ելեր որդեակ իմ» (Ծննդ. խԹ. 9)։ Եւ ի Ղեւտացւոց մեկնութեանն՝ եւ ինքն՝ կենդանարարն, բաղարջ հաց առեալ ի վերնատանն արար իւր մարմին։

Կիպրիանոս եպիսկոպոսն եւ մարտիրոս, որ երբեմն կախարդ էր, այսպէս ասէր յՈղորմածութեան ճառին, եթէ՝ «Բաղարջ հացիւն եւ անապական գինովն աւանդեցաւ մեզ փրկութեան խորհուրդն, զի զապականեալ բնութիւնս մարդկան՝ զհոգիս ասեմ, եւ զմարմին հացիւ եւ գինւով անապական նորոգեսցէ»։

---

[116] *Վերապատումն է Փիլոն Եբրայեցու ելից մեկնութեան հետեւեալ տեղիի «...խմորեալն պղպջեալ համբառնայ, իսկ անխմորն նուաստանայ, որոց երկոքինն նշանակ են ոգւոց աւրինակաց, ոմն բարձրավզին եւ փքացելոյ վասն ամբարհաւաճութեանն, եւ ոմն անփոփ համեստին...», «Փիլոնի այնոցիկ որ յԵլսն է խնդրոց եւ լուծանց» տե՛ս «Փիլոնի Եգրայեցւոյ Մնացորդք ի Հայս», աշխատ. Մկրտիչ վրդ. Աւգերեանի, Վենետիկ, 1826, էջ 459 (ժե.)։*

[117] *Այս հերձուածողներն (Պաւղոս Սամոսատացի՝ Գ. դ. Արիոս՝ †336 թ., Նեստոր՝ †451/452 թթ.) Քրիստոսի բնութեան մէջ ինքնաբացարձակ տեղ էին յատկացնում մարդկայինին՝ սուրերի մէջ թողնելով աստուածայինը։*

[118] *Տե՛ս «Նորին խաւսք ամենասուրբ Պասքայ Աստուծոյ մերոյ», ՄՄ, ձեռ. 1500, թ. 737բ–741ա։*

Զնոյն եւ Անփիլոքոս Իկոնացւոց եպիսկոպոսն, ասաց, եթէ՝ զոր անապականն Մարիամ ծնաւ անապական մարմին աստուածացեալ։ Եւ զոր յառաջն ցուցաւ խորհուրդ բաղարջին, զոր եւ հաց սուրբ կարգեաց[119]։

Եւ սուրբն Կելեստինոս հռոմայ հայրապետն ի հարցաքննութեանն ասէր ընդդէմ Պարսամոյի Ասորոյ եւ հերձուածողի եդեսացւոց. այն, որ եղեւ Անտիոքայ հայրապետ։ Իսկ յորժամ հարցաւ Պարսամաւ ընդ Կելեստինոս, եթէ՝ «Զինչ համարիս դու զայնպիսի պատարագն, յորժամ խմոր լինի եւ ջուր ի բաժակի խառնեալ»։ Պատասխանի արարեալ սուրբ քահանայապետն, եւ ասէ. «Ես ոչ թէ միայն չխառնեմ, այլ եթէ եւ ի տգիտաց ոք առնէր զայն, եթէ եւ մարտիրոսանայր իսկ, զանէծան Նեստորի կարդայի ի վերայ նորայ»։ Նաեւ այլ բազում բանք են նորա, որ վասն խոտելոյ խմորոյ եւ ջրոյ գրեալ է ի մատենագիրսն իւր։ Եւ ահա հացն, զոր առեալ Փրկիչն աստուածային ձեռն իւր, ամենայն հաստատութեամբ իւրով բաղարջ էր։ Վասն զի խմորն թերահաւատութեան եւ հերձուածոյ է աւրինակ։ Զոր եւ Քրիստոս պատուիրեաց իւրոց աշակերտացն եւ ասէ. «Զգույշ լերուք ի խմորոյ սադուկեցւոցն եւ փարիսեցւոցն» (Մտթ. ԺԶ. 6)։ Իսկ սուրբ առաքեալ Պաւղոս գրեաց առ կորնթացիսն այսպէս, եթէ՝ «Բարիոք են պարծանքդ ձեր, ոչ գիտէք, թէ փոքր մի խմոր զամենայն զանգուածն խմորէ։ Սրբեցէք ի բաց զհին խմորն, զի եղիցիք ի նոր զանգուած, որպէս էքդ անխմոր, քանզի զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս։ Այսուհետեւ արասցուք տաւնս, մի՛ ի խմորն հին եւ մի՛ ի խմորն չարութեան եւ անզգամութեան, այլ՝ յանխմորս» (Ա. Կորնթ. Ե. 6–8)։ Արդ, խմորն ոչ էր բարեաց, այլ չարեաց, եւ չէր աւրէն ի տաւնի յաւուրս զատկաց բերել զնա ի պետս կերակրոց, մինչեւ զտաւն զատկին կատարէին։ Եւ զի եաւթն աւր անիծեալ էր, որ ուտէր հաց խմորեալ։ Զի ահա առաքեալքն հրէայք էին յազգէ Աբրահամու, եւ Քրիստոս վասն ազգին աւրինազանց ոչ եղեւ։

Ամրիկոս եպիսկոպոս ասէ, եթէ՝ «Հաց սուրբ պատարագին խմորն ոչ ունի, որպէս եւ Քրիստոս ապականութիւն ոչ ունի, եւ զայս յառաջագոյն լսեցաք, եթէ խմորն աճումն ունի, որպէս եւ Քրիստոս աճէր եւ զաւրանայր, զոր ասէ սուրբ Աւետարանն»։

Տես, թէ քանի աննման են աւրինակսդ ձեր, զի ի սուրբ վարդապետացն վկայութիւն ոչ ունին եւ ոչ ի մարգարէիցն, եւ ոչ ի Քրիստոսէ եւ

---

[119] Ամփիլոքոս Իկոնացի *(†395), Տիեզերական եկեղեցու հայրերից մէկը։ Նրա երկերից հայերէն թարգմանութեամբ յայտնի են մի շարք հատուածներ, որոնք ընդգրկուել են դաւանաբանական ժողովածուներում. տե՛ս* Յ. Հ. Քէօսէեան, *Յոյն մատենագիրները հայ դաւանաբանական մատենագրութեան մէջ. Ամփիլոքոս Իկոնացի, «Էջմիածին», 1981, ԺԱ., էջ 53–54։*

ոչ ի նորին սրբոց առաքելոցն։ Բայց միայն ի Լեւոնէ եւ յԱրտեմոնէ եւ ի պղծոյն Պաւղոսէ Սամոսատացւոյ եւ ի Նեստորէ։ Եւ արդ, դեռեւս նեստորականքդ վկայ են ձեզ խմորովն եւ ջրովն եւ երկու բնութեամբն «...»։ Իսկ վասն աճմանն Քրիստոսի, զոր պատմէ սուրբ աւետարանիչն (տե՛ս Ղուկ. Բ. 40). մեկնէ զայս Դիոնիսիոս Ալեքսանդրացի. Եւ աճումն Քրիստոսի զյայտնի լինելն աշխարհիս, ասէ, եւ զծանաւթանալն մարդկան[120]։ Եւ Եւսեբի ժամանակագիր ասէ, յորժամ հրեշտակն Տեառն զՀերովդէս սատակեաց, ասաց, թէ՝ «Բանն Աստուծոյ աճէր եւ զաւրանայր» (Գործք ԺԲ. 20)։

«...» Եւ դարձեալ ասեմ ձեզ, զի ահա եւ ի բաժակն Տեառն ջուր խառնէք եւ պատճառէք, թէ ի Փրկչին կողից ջուր ել։ Եւ սուտ է այդ վկայութիւնդ ձեր, եւ կարի յիմարեալ էք խաբմամբ։ Լուր եւ ի միտ առ, եթէ զինչ ասեն աստուածային կտակարանքն. վասն զի երկու վտակքն աղբերացն որիշ որիշ ելին ի կողից Քրիստոսի, եւ գրէ թէ յիրար ոչ խառնեցան։ Իսկ ասացէք մեզ, թէ ձեզ ո՞վ ուսոյց խառնել, վասն զի զջուրն ի խորհուրդ մկրտութեանն պահեաց Հոգին Սուրբ, վասն զի նախ ջրովն յորդեգրութիւն Հաւրն երկնաւորի մկրտին, եւ այնուհետեւ ապա մերձենան ի սուրբ խորհուրդ Որդւոյն Աստուծոյ։ Եւ մինչ զջուրն, որ ի կողից ել, ի բաժակն խառնէք, ահա որ չունիք այլ ջուր մկրտութեան ձերոյ։ Եւ ճշմարիտ ասեմ, որ առանց մկրտութեան էք, եւ դեռեւս ամենայն վարդապետք եկեղեցւոյ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ զբաժակն անապական ասացին եւ ոչ ջրախառն, եւ ոչ կարէք ցուցանել ի Սուրբ Գրոց՝ արիւն եւ բաժակ ասացին։ Զի ահա մեծ նախահայրն Յակոբ յաւրհնել զՅուդայ ասէ. «Թացցէ զպատմուճանն իւր յարենէ խաղողոյ» (Ծննդ. ԽԹ. 11)։ Դարձեալ ասէ մարգարէն Մովսէս. «Զպարարտութիւն երիկամանց ցորենոյ եւ զարիւն խաղողոյ էարբ զգինի» (Բ. Օր. ԼԲ. 14)։ Դաւիթ ասէ. «Յորենով, գինով ուրախացուցէր զմեզ» (Սղմ. Դ. 9)։ Դարձեալ ասէ. «Գինի ուրախ առնէ եւ եւղն՝ զուարթ» (Սղմ. ՃԴ. 15)։ Փրկիչն ի սուրբ Աւետարանին ասէ, եթէ՝ «Ոչ եւս յաւելից ըմպել ի բերոյ որթոյ մինչեւ յաւրն, յորում արարից զդա յարքայութեանն Հաւր իմոյ» (Մրկ. ԺԴ. 20)։ Ահա եւ Փրկիչն բաժակ ասէ եւ ոչ ջուր։ Դարձեալ ասէ Դաւիթ. «Բաժակ ի ձեռն Տեառն գինի անապակ արկեալ» (Սղմ. ՀԴ. 8)։ Եւ զինչ պիտոյ է մեզ այլ վկայութիւն, զի Դաւիթ յայտնապէս անապակ ասաց։ Դարձեալ, թէ՝ «Բաժակ քո անապակ արբեցոյց զիս» (Սղմ. ԻԲ. 5)։ Եւ թէ՝ «Բաժակ փրկութեան ընկալայ, եւ զանուն

---

[120] Այս վկայութիւնը բացակայում է Ս. Դիոնիսիոս Ալեքսանդրացու (†265 թ.) անունով յայտնի մատենագրական նշխարների մէջ. տե՛ս P. Martin, C. Pitra, Alalecta sacra et Classica, t. IV, *էջ176–182, 417–422։*

Տեառն կարդացի» (Սղմ. ՃԺԵ. 13)։ Եւ ահա Սողոմոն խրատէ զմեզ ասելով. «Տուր գինի սգաւորաց եւ արբեցութիւն ի տրտմութեանն» (Առակ. ԼԱ. 6)[121]։ Զաքարիա մարգարէ ասէ. «Գինի անուշահոտ կուսից» (Զաք. Թ. 17)։ Եւ ահա ջրախառն ոչ ասացին։ Քրիստոս արիւն ասաց յայտնապէս, թէ՝ «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է, եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի» (Յովհ. Զ. 56)։ Դարձեալ ասէ Փրկիչն. «Որ ուտէ զմարմին իմ, եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նա» (Յովհ. Զ. 57)։ Սուրբ առաքեալն ասէ ի Կորնթացւոց թղթին. «Բաժակն աւրհնութեան, զոր աւրհնեմք, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. Ժ. 16)։ Դարձեալ Պաւղոս գրեաց առ Եբրայեցիսն, եւ ասէ այսպէս. «Որչափ եւս արիւնն Քրիստոսի ի ձեռն Հոգւոյն Սրբոյ յաւիտենականի» (Եբր. Թ. 14)։ Յովհան Ոսկեբերանն ասէ. «Ոչ ինչ է գինի, թէ ոչ ստորակացեալ ի ջրոյ»։ Արդ, եթէ մինչ արմատն եւ սնունդն ջուր է, այլ է ջուր արկանելն ի բաժակն։ Դարձեալ ասէ Յովհան ի բանէն, զոր ասաց Քրիստոս, թէ՝ «Ոչ արբիցէ ի բերոյ որթոյ» (Մտթ. ԻԶ. 29), ասէ ի մեկնութեան Մատթէոսեան Աւետարանին, եթէ «զմիւս չար հերձուածն լուծցէ, վասն զի են ոմանք, որ զջուրն ի սուրբ խորհուրդն խառնեն. եւ որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի. ցուցանէ, եթէ զխորհուրդն գինով եւ ոչ ջրով աւանդեաց»[122]։ Ահա այս Յովհաննու բանք են։ Ջնոյն եւ Ջենոբ Ասորի գրեաց այսպէս եւ ասէ, թէ՝ «Թացեալ զպատառն տայ Յուդայի Քրիստոս, եւ զթանալն այսպէս ասէր, եթէ ի գինւոյն էառ զպատառն, եւ ջրովն լուացեալ տայ Յուդայի մատնչի»[123]։ Երանելի սուրբ հայրն Եփրեմ ասէ ի նոյն բանին մեկնութեանն, եթէ՝ «լուացեալ զհացն յաւրհնութենէն, եւ ապա տայր Յուդայի», դարձեալ ասէ. «Ահաւասիկ ամենայնիւ ցուցաք, եթէ ոչ է ապականացու արիւնն Աստուծոյ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ ոչ էր մարդոյ մահկանացուի իբրեւ զմի ի մէնջ, այլ Աստուծոյ ճշմարտի, որք առնուցուն ի նմանէ»[124]։

Վասն այսորիկ այլ ոչ է մեզ պարտ երկայնել զբանս սրբոց վարդապետացն, զի ունիմ մեզ զճշմարիտ վկայն զԱստուած, որպէս ասէ Աւետարանն, եթէ առեալ Յիսուսի զբաժակն եւ ասէ. «Այս է արիւն իմ» (Մրկ. ԺԴ. 24)։ Եւ ահա ջուր ոչ յիշեաց Քրիստոս աստ։ Եւ ասէր Յիսուս.

---

[121] Մինչդեռ ընկալեալ թարգմանութեան մէջ այսպէս է. «Տուք արբեցութիւն տրտմեցելոց, եւ գինի՝ ըմպել ցաւագնոտաց»։

[122] Տե՛ս «Յովհաննու Ոսկեբերանի... յԱւետարանագիրն Մատթէոս», Գիրք Գ., էջ106։

[123] Ջենոբ Եդեսացի (Դազիրացի). Դ.–ե. դդ. ասորի եկեղեցական մատենագիր. Ս. Եփրեմի աշակերտներից։ Վկայութիւնը բերուած է նրա հայերէն թարգմանուած մի երկից. տե՛ս երուսաղէմ, ձեռ. 1272, թ 278աբ։

[124] Քաղուած է Ս. Եփրեմ Ասորու (†373 թ.) Համաարբառ Աւետարանի մեկնութիւնից. տե՛ս եւ հմմտ. Ս. Եփրեմի մատենագրութիւն, Բ., Վենետիկ, 1836, էջ 202։

«Զայս արարէք յիշատակ ինձ» (Ղուկ. ԻԲ. 19)։ Եւ ահա Փրկիչն ոչ պատուիրեաց իւր աշակերտացն, եթէ՝ ջուր խառնեցէք ի բաժակն իմ։

Կարծիս ունիմ յանձն իմ, վասն զի չէք կարդացել զգիրս առաջին սուրբ հարցն։ Վասն զի ահա Ննորիոս Հռոմայ հայրապետն ասէ առ Միսայէլ ներքինի, եթէ՝ «Ջուր ել ի կողիցն Քրիստոսի ի խորհուրդ մկրտութեանն, ի լուացումն մեղաց»։ Ստեփանոս Կորնթացւոց եպիսկոպոսն ասէ ի թղթին, զոր գրեաց առ հռոմայեցիսն, եւ ասէ, թէ՝ «Տունկն, զոր տնկեցին Պետրոս եւ Պաւղոս, ոռոգեաց Քրիստոս, ջուր ի կողէն բղխեալ՝ զմկրտութիւնն մեր ցուցանելով մեզ»։ Դարձեալ ասէ եփրեմ. «Ել ջուր ի կողէն Քրիստոսի, զի ել հուր ի կողէն Ադամայ, զի շիջուսցէ ջուրն մկրտութեամբ աւազանին զհուրն բանսարկուին»։ Գրիգոր Աստուածաբանն ասէ. «Ել ջուր, զի ցուցցէ, թէ մեռեալ է, կայլակեաց արիւնն, զի յայտ արասցէ, թէ կենդանի է»[125]։ Դարձեալ ասէ Աստուածաբանն. «Յաղագս մեր ետ զարիւնն, վասն որոյ եհեղ զմեծն եւ զհռչակելին Աստուծոյ, եւ զքահանային եւ զպատարագին»։ Դարձեալ ասէ Աստուածաբանն. «Արիւն Աստուծոյ եւ չարչարանս լսելով եւ մահ, մի՛ ուրեք ի վայր անկցիս անաստուածաբար»։ Դարձեալ ասէ Աստուածաբանն. «Կեր զհացն եւ արբ զսուրբ զարիւնն նորա»։ Դարձեալ ասէ. «Արիւն եւ ջուր ի կողիցն նրա հոսեալ. մինն իբրեւ զմարդոյ եւ միւսն՝ առաւել քան զմարդոյ։ Երկիր շարժեալ, վէմք պատառեալ, եւ մեռեալք յարուցեալ»[126]։ Դարձեալ ասէ. «Շինք ամենայն նորա դուզնաքեայ զաշխարհս ամենայն վերստին ստեղծանէ»։ Այս բանք Աստուածաբանին է, եւ ջուր ոչ յիշէ։

Իսկ Եւսեբի Եմեսացի ասէ, եթէ՝ «Երկու աղբիւրք ի մի ականէ բղխէին, զոր զինաւորն տիգաւն պեղէր որիշ որիշ զջուրն ի լուացումն հաւատացելոցս աւազանաւն եւ արիւնն ի գինք փրկելոցս եւ ի դատապարտութիւն խաչողացն»։

Արդ, ասացէք մեզ, թէ ո՞ւր են ձեր ջրոյն վկայութիւնքն, եւ թէ ունի՞ք առ ձեզ խաւսելոյ ինչ, բան ասացէք։ Բայց ահա զայս կարի քաջ գիտեմ, վասն զի ոչ կարէք ցուցանել եւ զառաջ ասացեալ զսուրբսն ոչ կարէք սուտ առնել։

Սուրբ աւետարանիչն Յովհաննէս ասէ. «Արիւն Որդւոյն Աստուծոյ սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց մերոց» (Ա. Յովհ. Ա. 8)։ ՅԱւետարանի անդ

---

[125] *Վկայութիւնս գրեթէ բառացիօրէն կենցաղավարում է Տօնական ժողովածուներից մէկում. «Աստուածաբանն ասէ. Ել ջուր ի կողէն Քրիստոսի, զի ցուցցէ, թէ մեռեալ է, կայլակեաց արիւն, զի ցուցցէ, թէ կենդանի է». տե՛ս ՆԲՀ, Ա., էջ 1045 («կայլակնանամ»)։*

[126] *Վկայութիւնները քաղուած են Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի «Ի սուրբ Պասքայ» ճառից. տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 946, թ. 116բ, 126ա, 948, թ. 213աբ, 208բ–209ա։*

ասէ. «Առեալ Յիսուսի հաց գոհացաւ, եւ ասէ. Այս է մարմին իմ, որ վասն ձեր. զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 20, Մարկ. ԺԴ. 22, Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23)։

Զի վասն բաժակին զայս պատուիրեաց, եւ ոչ վասն ջրոյն, զոր առանց հրամանի Տեառն յաւելիք։ «Նոյնպէս եւ բաժակն յետ ընթրեացն առ Յիսուս եւ ասէ. Այս է բաժակ նորոյ ուխտի իմով արեամբ, զայս արարէք։ Քանիցս անգամ, եթէ ուտիցէք զհացս զայս եւ զբաժակս ըմպիցէք, զմահ Տեառն պատմեցէք մինչեւ եկեսցէ նա» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 25–26)։ Եւ Քրիստոս բազում անգամ յԱւետարանի անդ «մարմին իմ» եւ «արիւն իմ» ասէ յաճախ եւ ջուր ոչ յիշատակէ։ Զոր եւ Պաւղոս առ Եբրայեցիսն գրեաց եւ ասէ. «Զի եթէ արիւն ցլուց եւ նոխազացն եւ մոխիր երնջուցն ցանեալ զպղծեալսն սրբէր ի մարմնոյ սրբութենէ, որչա՛փ եւս առաւել արիւնն Քրիստոսի, որ ի ձեռն Հոգւոյն յաւիտենականի» (Եբր. Թ. 13)։

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

«...»[127] Գրեալ էր ի գիրս վասն մեր եւ այս ինչ, եթէ գինեաւ միայն առանց ջրոյ խառնման մատուցանեն զպատարագն, եւ յաղագս այսորիկ բազում էին մեզ բանք ասել ի վկայութենէ Գրոց, զոր վասն համառաւտելոյ զբանս աւելորդ համարեցաք դնել զամենայն բայց ի սակաւուց։ Առաջին, զի ի Լուսաւորչէն մերմէ ի սրբոյն Գրիգորէ ունիմք զայս աւանդութիւն, որպէս ընկալաւ նա ի նախնեաց սրբոյ հարցն, որ յառաջ քան զնա։

Դարձեալ զի եւ Քրիստոս, որ մատոյց զինքն խորհրդեամբ պատարագ ի վերնատունն, գինի միայն գրեալ է, զի էառ ի ձեռս եւ ասաց. «Այս է իմ արիւն», եւ անուն ջրոյ ոչ բնաւ յիշատակի, որպէս եւ ասաց իսկ յետ խորհրդոյն կատարմանն, թէ՝ «Յայսմհետէ ոչ եւս արարից ի բերոյ որթոյ». եւ որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի, որպէս եւ ասէ Յովհան Ոսկեբերան յԱւետարանին մեկնութեանն։ Իսկ եթէ վասն ջրոյն եւ արեանն, որ ել ի կողիցն, ասէք արկանել ջուր ի բաժակն, զայս դարձեալ նոյն ինքն Յոհան Ոսկեբերան ի նոյն բանի Աւետարանին մեկնութեանն, որ ըստ Յոհաննու, զջուրն ի խորհուրդ մկրտութեան մերոյ ասէ եւ զարիւնն՝ ի սուրբ պատարագին[128]։

---

[127] *Հրատ. ըստ «Թուղթ ընդհանրական՝ արարեալ երիցս երանեալ սուրբ հայրապետին մերոյ տեառն Ներսիսի Շնորհալւոյ», Ս. էջմիածին, 1865, էջ 134–135։*

[128] *Քաղուած է «Մեկնութիւն սրբոյ Աւետարանին, որ ըստ Յովհաննու՝ արարեալ սրբոյն Յովհաննու Ոսկեբերանի եւ տիեզերալոյս վարդապետի», Կ. Պոլիս, 1717, էջ 920։*

Նաեւ այլ բազումք ի վարդապետաց եկեղեցւոյ զսոյն ասացին, եւ մեք նոցին բանիցն եւ աւանդութեանցն գոլով հետեւաւղք, վասն այնորիկ ոչ արկանեմք ջուր, այլ անապակ գինեաւ զանապականն արեան Քրիստոսի կատարեմք զխորհուրդ «...»։

«...»[129] Վասն որոյ զմիտս եւ զգայարանս պարտապան էք պարսպել յամենայն վնասակար իրաց սպասաւորքդ սրբոյ խորհրդոյ յամենայն ժամանակի, առաւել յայնմ աւուր, յորում յԱստուած մերձենալ հանդերձեալ իցէք։ Զի թէ Մովսիսի ասացաւ յԱստուծոյ ոչ կոխել մեռեալ մորթովք զտեղին, ուր երեւեցաւ հուր Աստուածութեան, որքա՛ն մեզ արժան է լուծանել նախ զմեռելութիւն մեղաց ի մէնջ, ապա յաստուածայինն մերձենալ խորհուրդ. զի ոչ միայն խաւսել ընդ Աստուծոյ Մովսիսի կայ մեր առաջի, եւ կամ տեսանել զչետոյսն Աստուծոյ, այլ եւ ձեռաւք շաւշափել զանշաւշափելին եւ շրթամբ համբուրել զսէրն, եւ բերանով ճաշակել զկերակրիչն ամենայնի, եւ ի սիրտս ընդունել, եւ հոգւով միանալ ընդ նոյն, եւ լինել աստուած՝ շնորհաւք ընդ Աստուծոյ միաւորելովն։ Վասն որոյ զտեսանելիս եւ զլսելիս եւ զլեզու եւ զամենայն անդամս խրատեցէք՝ ի բարիս շարժել եւ զչարիս անշարժ մնալ, եւ ողջախոհութեամբ եւ սրբութեամբ յաշխարհական ցանկութեանց եւ զբաւսանաց զմիտսն ամփոփելով, եւ ապա յերկնային խորհրդոն սպասաւորութիւն մերձենայցէք, զի մի՛ ի դատաստան անձանց ուտիցէք եւ ըմպիցէք զմարմին եւ զարիւն Տեառն (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29), ըստ առաքելոյն, այլ՝ ի քաւութիւն մեղաց եւ ի մաքրութիւն հոգւոց ձեզ եւ ժողովրդեան ձերում։ Եւ մի՛ լիցի որպէս լուաք զոմանց աներկիւղ քահանայից, որ ի քաղաքս բնակին, եթէ յառաւաւտ մինչեւ ցժամ պատարագին ի վաճառափողոցս քաղաքին շրջին ի տուրեւառութիւն վաճառաց, յորս բազում նեթք հարկանին յոգիսն ընդ մուտս զգայարանացն ի տեսանել եւ ի լսել, ի խաւսել եւ ի գործել զանպատշաճան, եւ անտի դարձեալք մտանել յանդգնին յեկեղեցիս, եւ յայլոց քահանայից կազմեալ նշխարաւ առանց սաղմոսաց եւ աղաւթից մատուցանեն զպատարագն։ Որոց պատուիրեմք յայսմ հետէ ի բաց կալ յայդպիսի աներկիւղ եւ չար սովորութեանց, եւ նախ սրբել զմիտսն գիշերոյն եւ տուընջեան աղաւթիւք, որպէս վերագոյնն գրեցաք, եւ ապա մտանել յեկեղեցի սուրբ եւ յանդիման լինել Աստուծոյ սրբով պատարագաւ։

Այս մասին մանրամասն տե՛ս Զաքարիա վրդ. Բաղումեան, Անապակ բաժակի խնդիրը..., էջ 97–98։

[129] «Առ դասս քահանայից», տե՛ս Ներսէս Շնորհալի, Թուղթ ընդհանրական, Ս. էջմիածին, 1865, էջ 73–76։

Մի՛ ոք ի քահանայից առանց գիտելոյ զխոստովանութիւն մարդոյ զհաւատոյն եւ զգործոցն կամ իւր ինքեան կամ այլում քահանայի, տացէ նմա զհաղորդութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի ի յառողջութեան կամ ի հիւանդութեան, եւ կամ գիտելով զանարժանութիւն ուրուք տայ յաղագս մարդահաճութեան զաստուածային խորհուրդն՝ ծածկելով այնու զկարծիս չարութեան, որ զնմանէ, զի այնպիսին է, որ տայ զսրբութիւն շանց, եւ առաջի արկանէ զմարգարիտն խոզաց։

Մի՛ ոք ի քահանայից պատարագողաց ոխակալութիւն ունելով ի սրտին ընդ ումեք մատիցի յաստուածային խորհրդոյն կատարումն, եւ անընդունելի առնիցէ զպատարագն առաջի Աստուծոյ, այլ նախ հաշտեսցի ընդ եղբարն, ըստ հրամանին Քրիստոսի, եւ ապա եկեալ մատուսցէ զպատարագն։

Նոյն սահման եւ ի վերայ հաղորդականացն եղիցի, բայց այս աւրէնք առ համապատիւ եղբարսն է, քահանայից առ քահանայս, եւ աշխարհականաց առ աշխարհականս։ Իսկ եթէ քահանայն ընդ բանիւ արարեալ զոք ի ժողովրդականացն վասն պատուիրանազանց լինելոյ յաւրէնս Աստուծոյ, եւ նա հպարտացեալ ոչ գայ յուղղութիւն, եւ ոչ խնդրէ թողութիւն ի քահանայէ անտի, քահանան առանց խղճի մտաց մատուսցէ զսուրբ պատարագն, եւ ընդ դատապարտութեամբն է զայն, որ ոչ ուղղեցաւ, եւ ոչ խնդրեաց զթողութիւն, քանզի Քրիստոս ոչ վայրապար հրամայէ առնել թողու տրտմեցուցանողին, այլ եթէ անկեալ առաջի խոստանայ ապաշխարել, յայնժամ ասէ. Շնորհեսցէ առ ի քէն թողութիւն յանցանացն, զոր առ քեզն յանցեաւ։ Իսկ եթէ մեղուցեալն առաջի անկեալ քահանային եւ խոստանայ գալ յուղղութիւն, եւ քահանայն յաղագս մարմնական ինչ պատճառի ոխակալ լինելով ոչ առնիցէ թողութիւն, չէ պարտ նախ քան զհաշտելն մատուցանել պատարագ «...»։

«...»[130] Դարձեալ զի եւ Քրիստոս, որ մատոյց զինքն խորհրդեամբ պատարագ ի վերնատունն, գինի միայն գրեալ է, զի էառ ի ձեռս եւ ասաց. «Այս է իմ արիւն», եւ անուն ջրոյ ոչ բնաւ յիշատակի որպէս ասաց իսկ յետ խորհրդոյն կատարմանն, թէ՝ «Յայսմ հետէ ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ», եւ «որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի», որպէս եւ ասէ Յոհան Ոսկեբերան յԱւետարանին մեկնութեանն[131]։ Իսկ եթէ վասն ջրոյն եւ արեանն,

---

[130] *«Գիր հաւատոյ խոստովանութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ գրեալ ի Ներսիսէ արքեպիսկոպոսէ յեղբաւրէ տեառն Գրիգորիսի կաթուղիկոսի, ի խնդրոյ գերապատիւ փեսայի ինքնակալ թագաւորին հոռոմոց Մանուէլի Ալէքսի մեծի պռոռոստռատոսի, յորժամ եկ յարեւելս, եւ էր ի Մամեստիոյ մայրաքաղաքին կիլիկեցւոց ի թուականութեան Հայոց վեց հարիւր տասն եւ չորս (1165)», տե՛ս* ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ, *Թուղթ ընդհանրական, էջ 135–136։*

[131] *Տե՛ս յԱւետարանագիրն Մատթէոս, գիրք Բ., էջ 106։*

որ եւ ի կողիցն, ասէք արկանել ջուր ի բաժակն, զայս դարձեան նոյն ինքն Յոհան Ոսկեբերան ի նոյն բանի Աւետարանին մեկնութիւնն, որ ըստ Յոհաննու, զջուրն ի խորհուրդ մկրտութեանն մերոյ ասէ եւ զարիւնն՝ ի սուրբ պատարագին։

Նաեւ այլ բազումք ի վարդապետաց եկեղեցւոյ զսոյն ասացին, եւ մեք նոցին բանիցն եւ աւանդութեանցն գոլով հետեւողք, վասն այնորիկ ոչ արկանեմք ջուր, այլ անապակ գինեաւ զանապականն արեան Քրիստոսի կատարեմք խորհուրդ։

Բայց եթէ այսպէս եւ եթէ այնպէս միայն մաքուր հոգւով պարտ է սպասաւորել աստուածային խորհրդոյն, եւ ամենայնն ի հաճոյսն Աստուծոյ կատարեսցին։

Իսկ անմաքուրն եւ պիղծն թէ անապական բաժակաւ առնէ եւ եթէ ջուր արկանելով, բարկացուցանէ զընդունող պատարագին զԱստուած փոխանակ հաշտեցուցանելոյ «...»։

«...»[132] Ընդ բաղարջին հաց անխմոր
Ետ զմարմինն իւր զերկնաւոր
Ըզկուսածինն անսերմնաւոր
Ջանապականն եւ հոգեւոր
Ընդ ոչխարին արեան ուխտին
Ետ մեզ զարիւնն իւր ուխտ կրկին
Եւ եղիգան դառնագունին
Փոխան զվարս աստուածային՝
Թագաւորն զվարս աստուածային։
Թագաւորն արարածոց
Ջհացն կենաց ետ խաղցելոց
Եւ զբաժակն ուրախարար,
Որ յԱդամայ տրտմեցելոց
Այս նոր ուխտ է իմոյ արեան
Փոխան հնոյ ուխտին արեանց
Ջոր յիշատակ իմ առնիցէք
Մինչեւ եկից ես միւսանգամ
Ժողովեալս ի էն հայցեմք
Ընդ ժողովեալ մետասանին
Ոչ զկենարարդ fո մարմին
Բաշխեալ ետուր ընդ բաժակին

---

[132] *Քաղուած է «Երգ տեառն Ներսիսի հայոց կաթողիկոսի ասացեալ յաղագս մեծի ուրբաթուն գիշերին աւետարանացն», տե՛ս ՄՀ, հտ. ԻԱ., էջ 1036–1037 [8–10]։*

Շնորհեա եւ մեզ, Տէր, ընդ նոսին
Հաղորդ լինել fում սեղանին,
Կենաց հացիդ, յոր փափագիմք
եւ ըմպելոյդ fում ծարաւիմք «...»։

ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ

«...»[133] Զգոհութիւն հաղորդութիւն առ ի՞նչ հայի անուանելն

Հաղորդութեան յորջորջումն յայտ առնէ, թէ զանազանութիւն բազմութեանն ի մի անձնաւորութիւն գան սովաւ, եւ որք մարմնական վայրաքարշութեամբ այլայլեալ են, ի ձեռն այսր ճաշակման ի մի տեսակ աստուածանմանութիւն փոփոխին։

Դարձեալ ըստ այլում տեսութեան հաղորդութեանս անուն, քանզի ի Քրիստոս մերձենամք սովաւ եւ անդամք, որ խտրոց արարեալ զմեղսն բաժանեցաք ի նմանէ, այսու վերստին դարձեալ ի գլխոյն իջանէ առ մեզ կենդանութիւնն յետ առողջարար դեղոցն ապաշխարութեան, եւ հաղորդիմք ի կեանսն՝ կենդանացեալք ի մեղացն մեռելութենէ՝ եղեալ մի հոգի ամենայն եկեղեցւոյն բաժանեալ մարմնոցն։ Ըստ այնմ, զոր գրէ առաքեալ. «Որ մերձենայ ի Տէր՝ մի հոգի է» (Ա. Կորնթ. Ջ. 17), եւ դարձեալ առ Կորնթացիսն. «Բաժակն աւրհնութեան հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի, հացն, զոր բեկանեմք հաղորդութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. Ժ. 16)։ Եւ մեք բազումքս, որ զմի հացն կերաք՝ մի, ասէ, լինիմք մարմին, այսինքն՝ զի միոչէ հացէն վայելեմք, եւ չեղաշրջեալ ըստ նորին սրբութեանն տարրանամք հաղորդեալք իրերաց եւ միացեալք ի Քրիստոս։

Որպէս պարտիմք հաւատալ, թէ ճշմարտապէս Քրիստոս է սա, առ որ հաղորդեցաք եւ մարմին Քրիստոսի եւ ոչ աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի

Բազում եւ պէսպէս բանք վասն այսր ի Տեառնէ ասացեալ եւ յառաքելոց նորին կարող են ածել զիմաստունս ի հաւանութիւն, զի ասաց բարձրաբարբառ ի ժողովուրդն յուսուցանելն ի կափառնաուում. «Որ ոչ ուտէ զմարմինն իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, ոչ ունի կեանս յանձին» (Յովհ. Ջ. 54). զի մարմին իմ ասաց եւ ոչ զաւրինակ մարմնոյն։ «Իսկ որ ուտէ եւ ըմպէ, նա յիս բնակեսցէ, եւ ես՝ ի նմա» (Յովհ. Ջ. 57)։ Յետ որոյ զբանիւ

[133] *Հրատ. ըստ «Սրբոյն Ներսէսի Լամբրոնացւոյ Տարսոնի եպիսկոպոսի Խորհրդածութիւնք ի կարգս եկեղեցւոյ եւ մեկնութիւն խորհրդոյ Պատարագին», Վենետիկ, 1847, էջ 157–162։*

ասացեալն գործով կատարեաց, զի «Առ, ասէ, հաց, գոհացաւ, աւրհնեաց, սրբեաց, եւ ետ աշակերտացն, եւ ասէ. Առէք, կերայք ի սմանէ, այս է մարմին իմ» (Մտթ. ԻՋ. 26—27), եւ ոչ աւրինակ մարմնոյն, նոյնպէս եւ բաժակն «արիւն» անուանեաց եւ ոչ՝ աւրինակ արեանն, զոր ճաշակողքն աղաղակէին. «Արիւնն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց» (Ա. Յովհ. Ա. 7), եւ «Որ ուտէ եւ ըմպէ զնա անարժանութեամբ, ոչ թէ զաւրինակն ոչ խտրէ, այլ՝ զմարմինն Տեառն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29). քանզի աւրինակ է մարմնոյ գծագիրն պատկեր, եւ Աստուծոյ՝ արեգակն կամ այլ ինչ ի յէից, զորս բաղդատեմք: Արդ, որպէս գծագրեալ պատկերն ոչ է կենդանի, եւ ոչ կենդանացուցանել ունի զաւրութիւն, այսպէս եւ սա թէ սոսկ աւրինակ էր, ոչ ինքն կենդանի եւ ոչ զայլս սրբէր, որպէս գոչեաց Աստուածաբանն, եւ որպէս արեգակն աւրինակ Աստուծոյ, չունի աստուածական զաւրութիւն, եւ նայեցողն ի նա ոչ դատապարտի, յորժամ անխտիր յաւրինակն Աստուծոյ մերձենայ, այսպէս եւ ի սորա ճաշակելն ոչ դատաստան անձին ուտէր, ըստ Պաւղոսի (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29), թէ աւրինակ էր. քանզի աւրինակ անուանի, որ զգաղափար գոյին ունի, եւ ոչ՝ զզաւրութիւնն, որպէս ասացաւ, նկարագիր է կենդանւոյն: Իսկ մարդ մարդոյ ոչ աւրինակ, այլ համաբնութիւն կոչի. այսպէս եւ սա համաբնութիւն է Աստուծոյ, եւ ոչ՝ աւրինակ: Վասն այնորիկ եւ ունի զաւրութիւն զմեզս սրբել, որպէս եւ զԱստուած, ապա թէ աւրինակ էր, ոչ սրբէր, այսպէս եւ ոչ պատկերն խաւսի:

Բայց զի թանձրամիտ գոլով, թէպէտ եւ բերանովք սմին հաւատամք, եւ ոչ սրտիւք: Բեր՝ ապաւինեալ ի Հոգին Աստուծոյ՝ զիմանալի խորհուրդս զգալի աւրինակաւ երկիւղած մտաց հաւանական արասցուք, զի յորժամ զայն տեսանեմք գոլ հնարաւոր, կարող եմք հաւատալ, թէ եւ այս յամենակատար մարդասիրութենէն Աստուծոյ տնաւրինի առ ի մերն փրկութիւն: Արեգակնդ ստեղծուած Աստուծոյ նիւթական լոյս ի վեր քան զմարմինս աւր ըստ աւրէ սփռէ զճաճանչ ճառագայթին ի վերայ աշխարհի, յորմէ լուսաւորին ամենայն էքս արտաքուստ կոյս, այսինքն՝ քար եւ փայտ եւ որք ըստ նոցա, իսկ յինքեանս զլոյսն ոչ կարեն տանել եւ նմին համատիպ լինել իւրովն լուսով, բայց միայն անաւսրագոյն տարր ապակւոյ եւ մաքուր քարինք, զորս ակունս կոչեմք, քանզի սոքա ընդունին յինքեանս զլոյսն, եւ, նովաւ զաւրացեալք, լոյս ծագեն ի տեսողսն յառաջոյ կուսէ ընկալեալք, եւ յետոյ սփռեալք, զոր այլ նիւթ ոչ կարէ առնել: Արդ, համարեսցուք գոլք խաւարչտին ինչ տուն, եւ լուսանցոյց յարկին յապակոյ. յորժամ ծագէ արեգակն, ոչ ապաքէն ի վերայ ամենայն տանն փայլէ, սակայն յինքն զճառագայթն ապակին

միայն ընդունի, եւ զի ներքս կացեալն յարախառնեալ լուսովն, ընդ էութիւն իւր լուսաւորէ, եւ ոչ ոք կարէ տեսութեամբ զանմարմին արեգակն կամ զմարմին ապակոյն, որ խառնեցան ընդ միմեանս, բացատրել: Այսպէս իմասցուք իմանալի արեգակն զիսկութիւն Աստուածութեանն Սրբոյ Երրորդութեան գերագոյն էութիւն գերագոյն լոյս քրիստոնէից վերատեսուչ. զՀայրն անսկիզբն, զՈրդին միածին եւ Հոգին համափառ յանճառն իսկութիւն եւ փառս գերագոյապէս հաստատեալ: Իսկ կամացն բարեաց ախորժեալ զնախախնամութիւն արարածոցս՝ արտաքս բխէ առ ի յինքեն զելողութիւն Հոգւոյն՝ արարածոցս լուսափայլութիւն, որ նախ առաջին զաւրանայ եւ պայծառացուցանէ զհրեշտակական զաւրութիւնսն եւ զերկնայինսն, ըստ իւրաքանչիւր դասու եւ կայանի, որպէս արեգակնդ զնախ քան զմեզ զաւդդ, եւ անտի եղեն նոքա սուրբք եւ մաքուրք եւ բնակարան ամենայն բարութեանց: Իսկ մեր գոլով ի խաւարչտին տանս, այսինքն՝ ի հոսանուտ կեանս, եւ ի բնաւորական ախտից ապականութիւնս, անկարանամք զճաճանչ ճառագայթի Հոգւոյն տանել որպէս զնոսա առանց միջնորդի, այլ առաջի դնեմք ընդ մեզ եւ ընդ Հոգին միջնորդ զսուրբ նշանակ հացիս եւ գինւոյս, որպէս ապացոյցն զապակին արեգականն, եւ ի յուշ ածեմք զխոստումն Փրկչին մերոյ Քրիստոսի Աստուծոյ Հաւրն, եւ զկիրս նորա փրկագործս, յոր հայեցեալ, ծագէ զարեգակն իմանալին զՀոգին ի վերայ աշխարհի, եւ նա փայլեալ աստ միայն զայս նիւթ գտանէ ներընդունակ, որ տիրապէս ընդ նա խառնի որպէս արեգակն՝ զապակին, եւ խառնի անճառապէս, որպէս զի ոչ կարել որոշել զզգալի նիւթս յիմանալի Հոգւոյն, ըստ որում եւ ոչ զնա ի ճառագայթից արեգականն. այլ է նոյն Աստուած հացս, որպէս եւ Հոգին, ըստ որում նոյն լոյս ապակին, որպէս եւ արեգակն: Եւ այս ո՞ր Հոգի է, եթէ ոչ այն, որ զՏէր մեր իբրեւ զպատուակից զաւրացուցանէր եւ ի սքանչելեացն ներգործութիւն կցորդէր, որ տուաւ մեզ մատակարար շնորհաց մինչեւ յաւիտեան: Ապա ուրեմն Աստուած Հոգին ընդ մարմին հացիս խառնեալ՝ Քրիստոս եւ Աստուած զսա առանց յերկուանալոյ աւծանէ, եւ է ոչ յարացոյց Աստուծոյ, որպէս արեգակն, զոր առաք եւ ապակին, այլ նախատապին զաւրութեան, եւ մարմին, ըստ որում եւ անուանեցաւ արիւն Յիսուսի, եւ ոչ արեանն յարացոյց եւ զաւրութիւն ունող թողուլ զմեղս որպէս զԱստուած: Արդ, որպէս արգելելաքն ի տանն՝ յապակոյն, որպէս արեգականէ պայծառացան լուսովն, զոր ընկալան, այսպէս եւ մեք ի խաւարային կեանս գոլով՝ սա սուրբ ընծայս քահանայական աղաւթիւքն ընդունի յինքն զներգործութիւն լուսոյ իջման Հոգւոյն եւ զհայեցողսն ի յինքն ճաշակմամբ մտաց եւ մարմնոյ լուսաւորէ, սրբէ

եւ արդարացուցանէ: Այլ թէ ասիցես. Ընդէ՞ր միայն այս նիւթ եւ ոչ այլ ոք յէիցս նմին ընդունակ, ասասցուք. Եւ ընդէ՞ր միայն այն նիւթ արեգականն եւ ոչ այլ ոք. զի այն Աստուած, որ զնա զգալի լուսոյ արար պարունակիչ, զսա առ բարձրացոյց, աւրհնեաց եւ սրբեաց, եւ իմանալի լուսոյ Աստուածութեանն զաւրացոյց լինել պարունակող: Եւ ոչ այլ ոք կարէ տեսանել զնա, բայց միայն՝ սա, զոր անուանեաց իւր մարմին ըստ այսմ խորհրդոյ: Դարձեալ մանր խուզելով, թէ ասեն ոմանք, ընդ այն մարմին Որդին միացաւ եւ ընդ այս՝ Հոգին, ասասցուք, թէ բնութիւն Աստուածութեանն եւ փառաց ոչ ունին զանազանութիւն՝ անձնաւորութեամբ որոշեալքն, եւ ընդ այս Հոգին խառնեալ, որ բնութենակից է Որդւոյ, բնութիւն Որդւոյն խառնեցաւ, եւ Քրիստոսի եղեւ մարմին, մանաւանդ, զի Հոգին Քրիստոսի էջ առ մեզ, եւ նա ետ զնա նախ առաքելոցն եւ նոքա՝ աշխարհի: Զի իւր արդարութեանն ընկալաւ զնա ի Հաւրէ փոխարէն, եւ սփռեաց ի յաշխարհս, որում խորհրդազգածն առաքեալ գրէ. «Եթէ ոք զՀոգին Քրիստոսի ոչ ունի, սա չէ նորա» (Հռոմ. Ը. 9), եւ Աստուածաբանն Յովհաննէս. «Այսուիկ, ասէ, գիտեմք, եթէ ի նմա եմք, զի ի Հոգւոյ իւրոյ ետ մեզ» (Ա. Յովհ. Դ. 13): Ուստի յայտ է, թէ զմարդիկ մկրտութեամբ, եւ զհացն առաջնորդութեան Հոգին ներգործէ մարմին Քրիստոսի, եւ զմեզ եւ զնա նոյն ինքն լինի յաւդակապ եւ խառնէ, եւ չէ պարտ վասն այսր հակառակել զԳրոց զաւրութիւն գիտողաց: Իսկ թէ ոք ասէ. մարմինն Քրիստոսի միս էր եւ արիւն, եւ այս՝ հաց եւ գինի, ասասցուք, թէ զաւրութեամբ եւ էութեամբ բնութեան մի մարմին անուանի միսն եւ հացն՝ համագոյ գոլով իրերաց ի չորից տարերցս գոյացեալքն, եւ որպէս արիւնն մարմին, այսպէս եւ գինին բնութեամբ մի, թէպէտ եւ ոչ որակութեամբ, զի թէ արտաքոյ էր տարերցս մի ոք ի սոցանէ, յայտ է, թէ թէրութիւն ունէր միսն քան զմիւսն. ուրեմն արմատ մի ունելով եւ պատճառ մի, անուանին մարմին, եւ միոյ Քրիստոսի մարմին՝ միոյ Հոգւոյ գոլով ընդունակ:

Որպէ՞ս կարացուք հաւատալ, թէ յամենայն տիեզերաց եկեղեցիս զանազան ազգաց մի Քրիստոս է եւ մի մարմին Քրիստոսի պատարագի:

Ունիմք եւ այսմ բազմապատիկ ի Գրոց վարդապետութիւն, սակայն ստուեր հակառակասիրութեանն աղաւտացոյց զիմանալի լոյս մտաց մեր առ ի նոյնն յառել, ապա թէ ոչ ո՛ւր դիցուք զառաքելոյ ասելն. «Եթէ՛ հրէայք, եթէ՛ հեթանոսք ամենեքին զմի Հոգի արբաք, եւ չիք խտիր, զի ամենեքեան դուք մի էք, յորոյ վերայ անունն Քրիստոսի կոչի, եւ զնա զգենլով, քրիստոնեայք անուանեցայք, քանզի մի է Տէր, մի հաւատք,

մի մկրտութիւն, մի եկեղեցի ի զանազան ազգաց որոշեալ եւ մկրտութեամբն ծնեալ եւ Քրիստոսի անուանեալ» (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 13, Գաղատ. Գ. 27, Եփես. Դ. 5)։ Այլ ասիցես, որպէ՞ս զանազան ազգաց պատարագ մի պատարագ է, նա զի եւ՝ զանազան հացքն։ Առ որ ասասցուք. մի՛ տղայք լինիք մտաւք, այլ ի չարեաց տղայացեալ՝ մտաւք կատարեալ լերուք՝ առ ի քննել զճշմարտութիւն եւ նմին հաւանել։ Զի եթէ զանազան Քրիստոսք էին կամ զանազան Աստուածք զանազան զաւրութեամբ իւրաքանչիւր ազգացն տիրեալք՝ ճշմարիտ էր կարծիսն, եւ ունէր զանազանութիւն պատարագն հակառակամարտ Աստուածոցն զաւրութեամբ կատարեալ, զի այն ազգին Աստուածն զիւր զաւրութիւն փառացն ի նորա պատարագն տպաւորէր, եւ այսմ՝ ի սորայն։ Իսկ թէ ասես՝ Քրիստոս մի է, բայց առ նա հաւատովն սոքա զանազանապէս բերին, ծանիր, զի վասն այսր բան ընդարձակագոյն քննեալ ուսուցաք հաւանաբար որպէս զՔրիստոս մի, եւ զսոցա հաւատն առ նա միապէս, ապա թէ Քրիստոս մի է, եւ մեր ամենեցուն յոյսն առ նա միով աւրինակաւ, եւ մի հոգի անուանեալքս յանուն նորա յիւրաքանչիւր ազգս ընկալաք, եւ չիք խտիր ի հաւատոցն Աբրահամու որդւոցս ծնելոց, յայտ է, թէ մի է եկեղեցի ընդ տիեզերս, եւ ի միով Հոգւովն ի նոսա կատարեալ պատարագն, զի որպէս դու խնդրես զՀոգին կատարիչ քումդ նուիրացն, այնպէս խնդրէ եւ նա իւրումն, եւ թէ զանազան են լեզուքն, բայց ոչ թէ զանազան Հոգիս խնդրէք, այլ՝ զմին, մանաւանդ եւ մի բանիւք աղաւթից, եւ մի ձեւակերպութիւն առ ի նոյն ամենայն ազգաց քրիստոնէից խորհրդածութիւն։ Ուրեմն զմին Հոգին խնդրելով քո եւ նորա՝ նոյն մինն էջ ի վերայ եւ զաւրացոյց եւ կատարեաց զիմս, որ Հայ եմ եւ զնորայն, որ Փռանգ եւ զայլումն, որ Հոռոմ, եւ մի էութիւն զիւրաքանչիւրոցս նուէր տարրացոյց։ Թէ պարտ է, եւ զառաջին աւրինակէն դարձեալ բուռն հարցուք. որպէս մի արեգակն է, որ զիմս զգալի աչք եւ զնորայն լուսաւորէ, այսպէս մի Հոգի զիմ պատարագս եւ զնորայն սրբէ, եւ իմանալի աչաց լոյս շնորհէ։ Իսկ եթէ ոք ի չարութենէ դրդեալ ասիցէ. Ես միայն տեսանեմ զարեգակն եւ ոչ դու, միայն զիւր չարութիւնն ցուցանէ, եւ ոչ զիս ի համասփիւռ լուսոյն զրկէ՝ որչափ մաքուր է հայեցուածս։ Այսպէս եւ ազգ, որ զազգ անկատար եւ թերի յաչաղէ, յորոյ վերայ անունն Քրիստոսի է, զիւր չարութիւնն ցուցանէ, եւ ոչ զնա ի հասարակաց շնորհէն զրկէ, բայց թէ ինքն զիմանալի հայեցողութիւնն կամաւ կափուցանէ։ Զիք ապա զանազանութիւն միոյ Քրիստոսի պաշտաւնէիցս ի մի խորհրդածութիւնն։ Եւ որք ոչ այսպէս կարծեն, զանձինս դատապարտեն, եւ ոչ թէ զհեզութեան Հոգին յաչաղանաց ախտի ծառայեցուցանել կարեն, կամ հակառակութեան գործակից ստանալ։ Եթէ հաց եւ գինի ոչ են, ըստ

որում ի Քրիստոսէ մեզ աւանդեցաւ, յայտ է, թէ ոչ կարեն զներգործութիւն Հոգւոյն ըստ այսմ խորհրդոյ ընդունել, եւ մարմին Քրիստոսի անուանել. ապա թէ հաց է եւ գինի, տանի ստուգապէս զլոյս զաւրութեան Սուրբ Հոգւոյն, որպէս եւ ապակին՝ զարեգակնն: Այլ խմոր է ընդ նոյն խառնեալ եւ ջուր: Ո՛վ յանդգնութեանդ եւ անաւգուտ հակառակութեանդ, որ ձգէ զմեզ ի շատախաւսութիւն. ած զվերոգրեալ աւրինակն ի մէջ, եթէ խառնեմք ընդ ապակին որակութիւն ինչ գունոյ ի պէտս վայելչութեան. թերեւս այն տակարացուցանէ՞ զնա տանել զլոյսն արեգական, կարծեմ եւ ոչ բնաւ, ապա մի՛ զզաւրութիւն Հոգւոյն նիւթոց աղագաւ քան զարեգակնս եղական տակարացուսցուք: Այլ խնդրես որպէ՞ս մի մարմին է Քրիստոսի ի զանազան աշխարհս եւ յեկեղեցիս պատարագք, եւ այսմ զնախագիծ ապացոյցն ի մէջ առցուք ուսուցիչ: Դիցէ բանս ի տանն ոչ մի ապակի, այլ՝ բազումս յիւրաքանչիւր կողմանս եւ յանկիւնս, նոքա թէպէտ եւ ի քառակողմ կոյսն որոշեցան, այլ լոյսն, որ ծագէ ի վերայ եւ բնակէ ի նոսին, մի է, եւ մի անուանին որոշեալքն, եւ միոյ զաւրութեան լուսոյ ընդունակքն. գոլով նիւթոցն ազգակից, եւ լոյսն, որ բնակեցաւ ի նոսա՝ մի: Այսպէս եւ յամենայն կողմանս աշխարհի թէպէտ եւ զանազան են եկեղեցիք, սակայն մի նիւթ դնի ի նոսա նուէր պատարագի հաց եւ գինի, ի վերայ որոց ծագի մի արեգակն՝ համասփիւռ իմանալի Հոգին Աստուծոյ, եւ տարրացուցանէ զսոսա մի Աստուած եւ մարմին Աստուծոյ, որպէս զգալի լոյսն զընդունակ նիւթսն: Եւ ըստ որում, որք յայսմ կողմ, որ զհարաւոյս է, հային ի պարունակող լուսոյ յապակին, եւ որք յայն, որ յարեւելիցն է, միայն տեղեաւք տեսանեն զնոսա որոշեալս, ապա թէ ոչ բնութիւն նիւթոյն մի է, եւ լոյսն որ ընդ իւրաքանչիւրսն խառնեցաւ՝ անորիշ, մանաւանդ եւ զորոշեալսն ընդ ինքեան եւ ընդ միմեանս խառնէ: Այսպէս որք ի ծագս տիեզերաց իմանալին աչաւք ընդ սուրբ այս խորհուրդ յառին, մի բնութիւն մարմնոյ հացի եւ գինւոյ տեսանեն՝ տեղեաւք բաժանեալ եւ ոչ՝ էութեամբ, ի վերայ որոյ ծագեալ Հոգին խառնէ զսոսա ընդ ինքեան, եւ զմեզ ճաշակմամբն ընդ իրեարս, եւ առնէ միոյ գլխոյն մերոյ Քրիստոսի մի անդամ զիւր սուրբ եկեղեցի, որք ընդ տիեզերս զանազան ազգաց քրիստոնեայք:

Եւ զի այս այսպէս է ճշմարտապէս՝ ահա ցուցաւ հաւանաբար, որպէս կարծեմ, եւ չէ բաժանեալ Քրիստոս ի Պաւղոս եւ յԱպաւղոս, եւ ոչ եկեղեցի նորա ի Հայ կամ ի Հոռոմ կամ ի Փռանգ, թէպէտ եւ տակարացան կարծիք այսմ ծառայէ, զի բաժանեալ էաք, թէ առ այլ Աստուած յոյս ունէաք իւրաքանչիւրքս: Իսկ միոյ Տեառն Քրիստոսի անուն կոչեցեալ ի վերայ մեր՝ մի եմք ամենեքեան, եւ որիշ ի մէնջ, որ խորշի յանուանէն Քրիստոսի: Իսկ

որ համարի զինքն քրիստոնեայ եւ ի համանուն քրիստոնէէ վասն տարալեզուութեան խորշի, յայտ է, թէ կամաւ զինքն ի գլխոյն Քրիստոսէ որոշէ եւ ի նորա անդամոց: Ապա խաղաղութիւն առեալ ի Քրիստոսէ կտակ յետ մահու մի՛ նմին պտուղ տացուք զաստանայական հակառակութիւնն, եւ այն, զի զմիջնորդն խաղաղութեան ամենաչարն հնարեաց ունել նիւթ առելութեան, քան զոր չիք ինչ աղետից արժանի:

Բաղդատութիւն առ միմեանս սահմանադրութեանց եկեղեցւոյ fրիստոնէից հոռոմոց փոանկաց եւ հայոց եւ առ մի դիտաւորութիւն ցուցակ նոցին աւարտման:

«...»[134] Իսկ խորհուրդ պատարագին համահաւասար է ամենայն ազգացս, դիտաւորութիւն բանից աղաւթիցն եւ զնոյն ի ծածուկ ասել. սրովբէական երգն, աղաւթքն տէրունական չունելով եւ ոչ մի ինչ զանազանութիւն: Բայց միայն զի փոանգք այժմ զտէրունական աղաւթսն պատարագիչ քահանայն երգէ միայն ի լուր ամենայն ժողովրդեան, եւ ոչ որպէս զայլ ազգս խնդրէ զնոյն աղաւթել: Այսքան եւ այսպիսի չնչին զանազանութիւնս քրիստոնէից ոչ է առ ի Քրիստոս հաւատոցն համարեալ թերութիւն. նաեւ ոչ նիւթք խորհրդածութեանն այլ եւ այլք, ոք ունին ի փառս Քրիստոսի պատրուակեալ ընդ ինքեամբ այլ եւ այլ խորհուրդս: Այսինքն՝ զի փոանգք եւ Հայաստանեայքս զհաց նուիրացն բաղարջ առնեմք վասն պարկեշտ եւ գեղեցիկ այնպէս լինելոյ առ ի պաշտաւնէիցն գործեալ, եւ ունիմք խորհրդոյն օժանդակ, զի Տէր մեր բաղարջ ի բաղարջակերացն աւր առեալ աւրհնեաց, սրբեաց եւ մարմին իւր անուանեաց: Իսկ խմորոն առնեն Հոռոմք, եւ զնոյն ի ժողովրդենէն վասն ընծայաբեր լինելոյ նոցա զհաց պատարագին փրկութեան իւրեանց աղագաւ. որպէս ի հնումն որ զանբանիցն ջոկոն տային ի ձեռս քահանայիցն եւ նոքաւք սրբէին, զի եւ զայս անմահ զենմանս փրկութեան նիւթ փրկեալքն սիրով մատուսցեն: Եւ որունն ապացոյց զառեալսն սուրբս, որք ոչ փոյթ արարին որոշել ի միմեանց զտեսակ հացիցն, որք Հոգւովն սրբին: Գեղեցիկ է զանազան մտածութիւնն ի մի խորհուրդ փառացն Աստուծոյ. եւ ոչ ինչ վասն այսորիկ ունի թերութիւն պատարագն ի կատարմանէ Հոգւոյն, ըստ ախմարացն կարծեաց:

Դարձեալ զի եւ ջուր արկանեն ի նոյն սոքա երկու ազգս խառն ընդ գինին՝ յայտարարութիւն առ ի կողից Փրկչին կրկնավտակ աղբերացն, իսկ մեք ոչ արկանեմք՝ քննեալ, թէ նա գինւով զխորհուրդն աւանդեաց, եւ ի բերոյ որթոյ այնուհետեւ ոչ ճաշակել ասաց: Եւ չէ ինչ վասն այսորի

[134] *Տե՛ս* Ներսէս Լամբրոնացի, *խորհրդածութիւնք, էջ 189–191:*

հակառակութիւն, զի գինին ի ջրոյ ունի զնիւթ գոյացութեանն որպէս եւ բնախաւսքն քննեցին: Նաեւ ջուրն, որ յետոյ արկաւ ի գինին, ոչ եթէ զիւրն ամբողջ պահեաց որակութիւն, այլ՝ ի նորայն փոխեցաւ բնութիւն: Աւելորդ է մերս սոցա աղագաւ առ իրեարս գայթակղութիւն, եւ մեծի աւրինաց սիրոյն ընդդիմադրութիւն: Դարձեալ զի եւ մեք զհացն ջերմն խնդրեմք զպատարագին, եւ Հոռոմք՝ զգինին, մտածելով մեր, թէ ի հնումն ջերմն հաց դնէին ի սեղանն առաջադրութեան, եւ նոցա, թէ կենդանութեան տեսակ է ջերմն ջրոյս խառնուած: Յետին այս աւրինադրութիւնք եկամուտք, եւ ոչ ի հարցն առ մեզ ժամանեալ: Այլ մերս ծնեալ յառաւել հպարտութենէ եւ նոցայն՝ ի դանդաղ հեշտասիրութենէ՝ ոչ առաւելութիւն խորհրդոյս եւ ոչ նուազութիւն: Է՛ր վասն. զի հինն ջերմն առնէր իբր ի տիպ Հոգւոյն՝ չունելով զՀոգին մատակարար պաշտամանն: Այլ մեր զկեանսն ունելով պատկեր կենդանւոյ ջերմութեամբ առնել չէ հարկաւոր: Իսկ թերութիւն սորին վասն բազում, զի քահանայիցն եղեւ հարկաւոր աղաւթիցն վրդովումն մտաց եւ աշխատութիւն մարմնոյ, յորմէ խոյս տալն իրաւացի է եւ զբարեձեւութիւնն պատուել, զփռանգք ունելով ապացոյց, որք առնեն բաղարջ եւ ոչ ամենայն աւուր, եւ պատկառ կալ եւ ջան ունել միայն մտաց մաքրութեան աղաւթողացն, եւ զոր ինչ այնմ ներհակ՝ առանց խորութեան յապաւել, զի յայս կոչեցաք հոգւով պաշտել զԱստուած Աստուծոյ, եւ ոչ մարմնական ինչ հպատակութեամբ, այլ մարմնոյքն հոգւոյն են աւժանդակք, եւ ոչ հարկաւորին նորին կամացն լինել խափանիչք: Ապա ուրեմն մի է ամենայն քրիստոնէից եկեղեցի, եւ մի յուսով գնան ի ճանապարհն հանդերձեալ կենացն, եւ ոչ է պարտ սնոտի բարրանաւք իւրաքանչիւրոցս անձանց ջատագով, եւ զեղբայրն անգոսնել, եւ զխիղճ մտացն նոցա գայթակղեցուցանելով ի Քրիստոս մեղանչել «...»:

«...»[135] Եւ զինչ է այս. մտադիւրութեամբ լուարուք, եւ յայտնեցից ձեզ զծածուկ ախտս, որով տառապի եկեղեցի քրիստոնէից: Հաց արար Աստուած առ ի կերակուր մարմնոյ եւ գինի՝ առ ի յարբումն նորին. զայն հացն եւ գինին Քրիստոս յոյսն մեր աւրհնեաց եւ սրբեաց, եւ իւր մարմին եւ արիւն անուանեաց, եւ մեզ փրկութեան յիշատակ աւանդեաց: Արդ, սովորութիւն ունիմք զսոյն հաց միշտ ի փառս եւ ի յիշատակ Քրիստոսի աւրհնել. եւ մի աւրհնութիւն է, եւ մի անուն Քրիստոսի, զոր իւրաքանչիւր ազգս զանազան լեզուաւք ի վերայ նորին անուանեմք: Եւ ի ներս անկեալ թշնամութիւնս զնոյն հացն մինչ չեւ եմք աւրհնեալ անուամբն

[135] «Տեառն Ներսիսի Լամբրոնացւոյ Աաենաբանութիւն», տե՛ս «Գրիգորի կաթողիկոսի Տղայ կոչեցելոյ Նամականի», Վենետիկ, 1838, էջ 170–172:

Քրիստոսի, առնումք յիրերաց, եւ ուտեմք համարձակ: Իսկ յորժամ զՔրիստոսի անունն ի վերայ յիշատակեմք, եւ նորա մարմին զնոյն կատարեմք միով աւրհնութեամբ, հայն ի հոռոմին խորշի հաղորդել յաւրհնեալ Պատարագն, եւ հոռոմն՝ ի հայոյն: Եւ զհաց, զոր մի աղաւթիւք, միով աւրհնութեամբ, մի Քրիստոս անուամբ անուանեմք, միոյ Հոգւոյ շնորհիւ իւրաքանչիւրքս կատարեցաք, յետ այնորիկ անգոսնեմք զիրերաց. նախ քան զաւրհնելն առանց գարշելոյ ուտէաք, եւ Քրիստոսի անուամբն աւրնելոյն գարշիմք: Եւ լեռնացեալ չարեացս նիւթ արարաք զստուերս անհասատատս, եւ զոր միութիւն քրիստոնէից խրատեցաք՝ հեթանոսաց ընդդէմ ցանգ արկանել, զայն միմեանց անջրպետ ձգեմք: Եւ փակեցին գիրք սուրբ հարցն ոչ զատարս, այլ զմեզ ընդ մեղաւք. զի նոքա յանհաւատիցն հրաժարեցուցին զայս խորհուրդ, իսկ մեր մի հաւատ ունելով առ նոյն, եւ մի աղաւթս սակս նորին խորհրդոյ, զնոյն առ իրեարս նախատեմք յանդգնութեամբ, անգիտացեալք, թէ յանձինս դառնայվէրն եւ թշնամութիւնն: Մանաւանդ, թէ զճշմարիտն ասել, առ Քրիստոս, առ որ եւ դիտաւորութիւն է երկուցս խորհրդոց. այս է ատելութեան պատուղ՝ եւ սորին հետեւողքն «...»:

«...»[136] Ահա յայտ է ապա, թէ ոչ ըստ որում մեքս խորհիմք խմորուն հացն ապականութիւն է ի Քրիստոս, եւ ոչ որպէս նորա՝ բաղարջն մեռելութիւն, ոչ ջուրն եւս՝ խորհրդոյ առաւելութիւն, եւ ոչ անջուրն՝ նուազութիւն: Գինին նոր ուխտին արեան նշանակ: Ոչ ի միւս ամիսն տաւնելն միայն հաճոյ եւ ոչ ի միւսն այլէ անարգեալ: Ապա թէ ոչ՝ թողեալ զամենայն ինչ, եւ զոր վասն այսր ի Գրոց բազմապատիկ զվկայութիւնս, եկ եւ զբնութիւն իրին քննեսցուք: Այս ինքն, զի յամենայն ամ շրջանակ տարւոյ յառաջ խաղացեալ՝ զիւրաքանչիւրսն ի տաւնից յաւրէ աւր փոփոխէ, եւ որ յայսմ ամի աւր ծննդեանն ի միւս այլն՝ ոչ հանդիպի լինել աւր ծննդեան, այլ յառաջ փոխի աւր ըստ աւրէ, եւ ոչ է հնար յաւր կամ ի ժամանակ Ծննդեանն Քրիստոսի զնոյն կատարել, որպէս կարծեն ոմանք, ի յոլովման եւ ի փոփոխման ժամանակիս, որ զամենայն տաւնս յաւրէ յաւր շրջեալ խաղացուցանէ: Նաեւ զմեծ զփրկագործն Պասքայ ոչ միայն յաւրէ յաւր, այլ յամսոյ յամիս. բայց յորժամ հաւասար զնոյնն կատարեմք, ոչ երբէք խտրութեամբ թերահաւատեմք յիրերաց: Այսպէս ունէր լինել եւ ծննդեանն, որ եթէ ի հաւասարութիւն եկեղեցւոյ խոնարհէաք: Զինչ պարտ է եւ զսրբոցն բանս ի մէջ առնուլ առաջի իմաստնոցդ մեզ ի կշտամբութիւն, զի Աստուածաբանն այլ եւ

[136] *«Տեառն Ներսիսի Լամբրոնացւոյ Աւենաբանութիւն», անդ, էջ 179–183:*

այլ խորհուրդս եւ աւուրս նոցին ցուցանէ, եւ սուրբն Եփրեմ, յամսեանն, յորում արեգակն բարձրանայ, ասէ, զՔրիստոս ծնեալ, եւ Պրոկղ զՍտեփաննոս ընդ արեգականն արուսեակ ասէ ծագեալ, եւ այլք բազումք, որ սոցա համաձայնին։

Նաեւ զգինի, որոց որպէս հաճոյ թուեցաւ, քննեցին եւ ոչ այլ ինչ զբնութիւն նորին սահմանեցին, բայց՝ միայն ջուր ի ձեռն որթոյն այլ իմն որակութիւն փոփոխեալ յեղյեղմամբ տնկոյն։ Իսկ եթէ սկիզբն էութեան նորա ջուր է, որպէս եւ ցուցաւ, նա դարձեալ խառնելովն զիա՞րդ գործէ ի նմա ապականութիւն։ Տղայոց մտաց արդարեւ այս կարծիք, եւ զի համէութիւն տարերք են, ո՞րպէս յոչխառնելն նուազութիւն։ Քանզի ամենայն նիւթ ի չորից տարերցս է բաղկացեալ. ի հողոյ, ի ջրոյ, ի յաւդէ եւ ի հրոյ։ Եւ մի գոլով ի նիւթոցս գինին հարկաւորապէս ունի զչորս տարրն ընդ ինքեան խառնեալ, յորոց միոնն է ջուրն։

Դարձեալ զհաց խմորեալ, ոչ եթէ մեք իբրեւ զապականեալ անարգեմք, կամ զանխմորն իբրեւ զմեռեալ համարիմք։ Արդ, եթէ մեք ոչ խտրեմք, Աստուած զարարածս իւր որպէս զպիղծս անարգէ՞, մանաւանդ ո՞չ իմանաս, թէ եւ խմորունն եւ անխմորն է ապականելի՝ նիւթ գոլով զգալի։ Զի ամենայն նիւթոյ, որ մարմին է, ապականութիւն հետեւի, եւ երկոքինն են մեռեալք՝ ոչ ունելով հոգի կենդանի, այլ տարր գոլով անշունչ, եւ չէ միոնքան զմիոնն պատուական կամ նուազ, այլ մի հաց են, եւ անուանին. եւ գիտեմք վկայութեամբ մտաց զասացեալս։ Ապա ուրեմն ապականացու նիւթ՝ խմորեալն եւ անխմորն, սակայն եդեալ ի նոցանէ զիւրաքանչիւրան առաջի Աստուծոյ՝ Քրիստոսի մարմնոյն յիշատակ, եւ աղաւթիւքն սրբեալ, հաւատամք ի ձեռն ներգործութեան Հոգւոյն լինել ապականացութիւն միութեամբ Հոգւոյն Աստուծոյ մեզ անապականութեան խորհրդոյ կերակուր, եւ մեռելոյն խառնմամբ Սրբոյ Հոգւոյն՝ կենդանի։ Նա զի թէ իբրեւ զհրեայսն էաք՝ մինչեւ ի մարմին եւ ի մարմնական նշանական եւեթ հայեցողս, գոյր այսոցիկ տեղի քննութեան։ Ապա թէ յայնցանէ ամբարձաք, եւ ամենայն մարմնական մեր անշունչ տարերց նշանակք Հոգւովն կենդանանան, զի՞արդ ուր Հոգի, մեռելութեան գոյ կարծիս կամ ապականութեան։ Ապացոյց առցուք ասացելոցս եւ զոր ի մեզ մարդս, քանզի ապականեալ յայնժամ կոչի, յորժամ հոգին ի մարմնոյն որոշի։ Այսպէս եւ ամենայն խորհրդածութիւնք, որ առ մեզ Քրիստոսի, ապականութեան լծակից եւ թերի յայնժամ են, մինչդեռ ոչ է Հոգին հաւատովն եւ աղաւթիւք ընդ նմա միացեալ։ Իսկ յորժամ սովաւ գրգի մարմին նիւթոյն, եւ զհոգին կենդանի ի նմա տպաւորէ, եւ իմացականապէս խառնէ, յորոց եւ իցէ նիւթոց, կատարեալ լինի ի Քրիստոս «...»։

Վկայութիւմբ, զի պարտ է զսուրբ պատարագն անխմոր եւ անջուր մատուցանել, անաղ եւ անձէթ[137]

Թադէոսի առաքելոյ.

Արժան է զհաց պատարագին ջերմ հանել ի սեղանն, եւ ջուր ոչ է պարտ խառնել ի գինին[138]։

Մակարայ Երուսաղէմի հայրապետի.

Պարտ է ըստ առաքելոցն աւանդութեան զսուրբ հացն ջերմ հանել ի սեղանն առանց իրիք խառնուածոյ, զի ապականացու իւիք ոչ փրկեցաք, այլ՝ անապական մարմնով անարատ Գառինն[139]։

Գրիգորի Աստուածաբանի.

Աստուստ բարձումն խմորոյն ի հնամէն եւ ի քացախուտ չարութենէն։

Նորին.

Արդ, խմորն ոչ է հաց կենդանական[140]։

Ի Զորրորդ գրոցն Լեւոնի Հռոմայ հայրապետի.

Քրիստոս աւանդեաց բաղարջով զպասեքն, զոր առեալ Յուդայի գնաց առ հրէայսն եւ ասաց, թէ բաղարջ աւրինացն գինի եթաց եւ ետ մեզ, թէ՝ Այս է մարմին իմ, որ յերկնից իջեալ է (հմմտ. Յովհ. Ջ. 59)։ Արդ, հանէք զնա ի խաչ, թէ կարէ ինքն իւր կեանս տալ, ապա եւ ձեզ տայ կեանս բաղարջ աւրինացս։ Դիոնիսիոս Աղեքսանդրացի եւ Մակար Երուսաղէմի եւ Աթիկոս Կոստանդնուպոլսի ասեն միաբան, թէ աւետարանիչն աճումն Քրիստոսի զյայտնի լինելն յաշխարհի ասէ եւ ոչ վասն խմորուն հացի, որով ոմանք պատարագեն զանապական Տէրն մեր։

Եփրեմի եւ Ջենոբայ.

Ի գինոյն առ զպատառն Քրիստոս, եթաց ի ջուրն եւ լուաց ի շնորհոց Հոգւոյն եւ ետ Յուդայի (հմմտ. Յովհ. ԺԳ. 26)։[141]

---

[137] *ԺԳ. գլուխն է հեղինակի «Գիրք հաստատութեան եւ արմատ հաւատոյ» երկի. Քննական բնագիրը կազմեց Շահէ քահանայ Հայրապետեանը, Ներածութիւնը՝ Յակոբ Քէօսէեանի, Եր., 1998, էջ 251–264։*

[138] *Քաղուած է. կանոնագիրք հայոց, Բ., աշխատ. Վ. Յակոբեանի, Եր., 1971, էջ 26։*

[139] *Խմբագրումն է Մակար Երուսաղէմացու (324–333 թթ)՝ Հայոց Վրթանէս եպիսկոպոսապետին 333 թ. յղած «Վասն կանոնագրութեան կաթողիկէ եկեղեցւոյ կարգաց, զոր չէ արժան ընդ հրամանաւ անցանել...» խորագրով թղթի համապատասխան մասի. տե՛ս կանոնագիրք հայոց, Բ., էջ 227։*

[140] *Վկայութիւնները քաղուած են Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի «Ի սուրբ Պասքայ» ճառից. ՄՄ, ձեռ. 946, թ. 116բ։*

[141] *Իմաստային խմբագրումն է Եփրեմ Ասորու եւ Ջենոբ Գազիրացու երկերի համապատասխան հատուածների, որոնք վկայաբերուած են Պօղոս Տարոնեցու «Ընդդէմ Թէո-*

Ամոիկոսի եպիսկոպոսի.

Արդ, հաց պատարագին խմոր խառնուած ոչ ունի, որպէս եւ ոչ Քրիստոս՝ ապականութիւն[142]*։*

Կիպրիանոսի եպիսկոպոսի ի Ողորմութեան ճառէն.

Քանզի բաղարջ հացիւ եւ անապական գինով աւանդեցաւ մեզ սուրբ խորհուրդն[143]*։*

Կիւղի՝ Պարապմանց գրոց.

Աթոռակից Հաւր ետ վասն մեզ զարիւն իւր. վասն այսորիկ առնեմք անապական գինով, զի մի՛ ապականութեան կարծիս յանապական արիւնն Աստուծոյ լիցի։ Քանզի սովորութեամբ մարդիկ զջրախառն գինի ապականեալ ասեն։

Նորին՝ զՂեւտականէն.

Քանզի խմորն չարութեան եւ ապականութեան է աւրինակ[144]*։*

Ի Հարցմանցն Կեղեստինոսի Հռոմայ հայրապետի եւ Բարսամայի Անտիոքոյ եպիսկոպոսի.

Բարսամայ ասէ. *Ապա մինչ այն ջուրն, որ ի կողիցն ել, չէր ապականութիւն, զոր մեք ի գինին խառնեմք ընդէ՞ր դարովէք։*

Կեղեստիանոս ասէ. *Մի՛ թիւրէր անմտութեամբ զբանդ, զի այն ջուրն ոչ է ի պատարագին խորհուրդ, այլ՝ ի մկրտութեանն։*

Բարսամայ ասէ. *Կարես յիշել զայն, որ Կաթուղիկոսն ասէ, թէ՝ «Ջուրն եւ արիւնն եւ հոգին մի են» (Ա. Յովհ. Ե. 8)։*

Կեղեստիանոս ասէ. *Յիմար եւ անմիտ, դու դատեցար զքեզ, զի թէ յառաջ զարիւնն էր ասացեալ եւ ապա՝ զջուրն, բարիոք էր, բայց նախ զջուրն ասաց, զի յառաջ ջրով մկրտիմք եւ ապա հոգին մաքրէ, եւ ապա արժանի լինիմք մարմնոյ եւ արեանն Տեառն, որպէս եւ Տէրն ասէ. Որ ոչ ծնցի ի ջրոյ եւ ի հոգւոյ, ոչ մտցէ յարքայութիւնն Աստուծոյ (հմմտ. Յովհ. Գ. 5)։ Բայց դու ասա ինձ՝ խմորո՞ւն է քո մարմինդ, թէ ոչ։*

Բարսամայ ասէ. *Թէ խմորուն էր յորովայն մաւրն, ապա քացախեալ էր արդեաւք իմ կողքս։*

Կեղեստիանոս ասէ. *Խոստովանի՞ս զորովայն Կուսին առանց խմորոյ եւ զՔրիստոսի մարմինն անխմոր Մարիամայ ծնեալ եւ առանց խմորոյ։*

փիստեայ հռոմ փիլիսփայի. երկում. տե՛ս աստ։

[142] *Վկայութիւնը քաղուած է Պօղոս Տարոնեցու «Ընդդէմ Թէոփիստեայ հռոմ փիլիսոփայի» երկից. տե՛ս աստ։*

[143] *Ամենայն հաւանականութեամբ քաղուած է Պօղոս Տարոնեցու «Ընդդէմ Թէոփիստեայ հռոմ փիլիսոփայի» երկից. տե՛ս եւ հմմտ. աստ։*

[144] *«Սրբոյն Կիւրղի եպիսկոպոսապետին Աղեք[սանդրացւոյ]. Խմորն հնարախոհութեան եղիցի աւրինակ». տե՛ս «Մատեան գիտութեան եւ հաւատոյ Դաւթի քահանայի», աշխ. Ա. Մաթեւոսեանի, եր., 1995, էջ 480։*

Բարսամայ ասէ. *Այո, խոստովանիմ։*

Կեղեստիանոս ասէ. *Բնութիւնն է ստոյգ, թէ՞ աւրինակն։*

Բարսամայ ասէ. *Բնութիւնն ստոյգ է քան զաւրինակն։*

Կեղեստիանոս ասէ. *Խմորոյն բնութիւնն ապականացո՞ւ է քան անապական։*

Բարսամայ ասէ. *Ականացու է ստոյգ խմորոյն բնութիւնն։*

Կեղեստիանոս ասէ. *Ահաւասիկ դու վկայեցեր քեզ, զի խմորով ապականես զնշխարն եւ ապականացու ասես գործովքդ զմարմինն տէրունական, զի ջուրն զգինոյն համն տանի եւ խմորն զզաւրութիւնն ապականէ. նոյնպէս եւ աղն։ Իսկ ձէթն զսիրտն զազրացուցանէ։ Արդ, ո՞ւր է անապական հացն, որ յերկնից իջեալ է. ո՞ւր այսքան խառնուածս լինի։*

Բարսամայ ասէ. *Ջի՞նչ համարիս դու զխմորով եւ զջրով պատարագն, եթէ վախճան քեզ հանդիպի։*

Կեղեստիանոս ասէ. *Ոչ միայն ես չառնուի զհացն զայն, այլ եւ թէ ոք տգիտաց առնոյր զնա, զնզովքն Նեստորի կարդայի նմա, եւ եկեղեցւոյ հանի, եւ մեծ ջանիւ թէ լինէր արժանի յետին թաւշակին։*

Բարսամայ ասէ. *Եւ զի՞նչ համարիս դու զայն հացն, զոր մատուցանեմք խմորով եւ ջրով։*

Կեղեստիանոս ասէ. *Համարիմ զհաց խմորուն եւ ձիթուն չասել անուն հացի ի վերայ նորա, եւ որ հաղորդի ի նմանէ՝ համարիմ ուտել զմիս զոհից, եւ ոչ համարիմ արժանի եկեղեցւոյ եւ քրիստոնէութեան. զի ոչ վասն կատարելութեան արկանէք զխառնուածն ի նշխարն, այլ վասն հայհոյութեան, զի Քրիստոս ախտի բնութեան ասէք ծնեալ, որպէս ամենայն մարդ, զի թէ Աստուած համարէիք զնա՝ ոչ արկանէիք ի խորհուրդն աղ եւ ձէթ եւ խմոր[145]։*

Ի Կարնոյ կանոնաց, որ եղաւ հրամանաւն Յուստիանոսի.

Քանզի լուաք լուր ծանրագոյն, թէ ոմանք ապականեալք ի քաղկեդոնականացն եւ զսուրբ խորհուրդն ապականեն խմորով եւ ջրով։ Արդ, որ ոք գտցի յայսպիսի չար սովորութիւն՝ լուծցի ի պատուոյն եւ ի սուրբ ժողովոյն նզովեալ եղիցի[146]։

Կրաւնաւորն ասէ ընդդէմ Նեստորի. *Բարսեղ եաւթնալոյս արեգակն ասէ. Բանն, որ ասէ, թէ ողջոյն մի՛ տայք ի ճանապարհի (հմմտ. Ղուկ. ժ. 4),*

---

[145] *Հռոմի կեղեստիանոս Ա. պապի (422–432 թթ.) եւ թունդ նեստորական Բարսումայի (446–458 թթ., Անտիոքի, որից յետոյ Մծբինի եպիսկոպոս) այս երկխօսութիւնն, ինչպէս երեւում է, կեանքի է կոչուել Ջ. դարում՝ ի հետեւանս դաւանաբանական սրուած յարաբերութիւնների. տե՛ս Յ. Անանեան, Արմատ հաւատոյ աղբիւրներից. «Հանդէս ամսօրեայ», 1983, էջ 257–304։*

[146] *Քաղուած է Հայոց կանոնագրքի համապատասխան մասից. հտ. Բ., էջ 254։*

կարծեմ թէ վասն հերձուածողացն ասէ, որք երկու բնութիւն ասեն զՔրիստոս, եւ ջրով եւ այլ խառնուածով ապականեն զսուրբ խորհուրդն։

Յովհան Ոսկեբերան Աւետարանին մեկնելն ասէ. *Ո՞ւր այնոքիկ, որ ջուր արկանեն ի սուրբ խորհուրդն, զի որթին գինի ծնանի եւ ոչ ջուր[147]։*

Ի քրիստոնէից, թէ ոք ճաշակէ զայն հացն անգիտութեան, որոշեսցի յեկեղեցւոյ, եւ թէ՝ գիտութեամբ, իբրեւ զայնոսիկ է, որ ի զոհիցն ճաշակեն եւ կամ զմեռելոտի։

Յոհաննու Իմաստասիրի Հայոց կաթուղիկոսի.

Արժան է զհացն անխմոր եւ զգինին անապակ հանել ի սեղանն, ըստ աւանդելոյ մեզ սրբոյն Գրիգորի, որպէս եւ եբեր աւրինակէն առաքելաբար, որպէս եւ զաղն աւրհնութեան[148]։

Ի Հաւատոյ թղթէն տեառն Գէորգեայ հայոց կաթուղիկոսի, որ առ Յոհաննէս պատրիարգն Ասորոց.

Արդ, զխմորն աւրինակ արքայութեանն ասաց Տէրն վասն յինքն ձգող զաւրութեանն, զոր ունի, որ է աւետարանական քարոզութիւնն (հմմտ. Մտթ. ԺԳ. 33, Ղուկ. ԺԳ. 20–21), եւ դու առնուս զխմորն յաւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի, ապա յարկ է քեզ առնուլ զգանձն եւ զմարգարիտն եւ զմանանեխն, եւ խառնեա ի մարմինն Քրիստոսի։ Ո՛հ անմտութեանդ։ Եկն աւր բաղարջակերացն, ասեն աւետարանիչքն, թէ՝ յառաջնում աւր բաղարջակերացն երթայ եւ վերստին առնու, եւ ասէ. Մինչդեռ ուտէին, առ Յիսուս հաց, գոհացաւ, եւ ետ աշակերտացն (տե՛ս Ղուկ. ԻԲ. 19), զոր ուտէին զբաղարջն ի սեղանոյն, ըստ աւրինացն, եւ Յովսէփ աւրինապահ զիա՞րդ հաց խմորուն բերէր նոցա, եւ թէ Քրիստոս զաւրէնսն ելոյծ եւ հաց խմորուն կերան յայնմ գիշերի, ապա Յուդայ չէ մատնիչ, զի զաւրինազանց մատնեաց, այլ նախանձախնդիր իբրեւ, եւ հրէայքն չեն աստուածասպանք, զի աւրինազանցն սպանին։ Աստուած ասաց Մովսիսի. Մի՛ պակասեսցէ հաց ջերմ ի սեղանոյն (հմմտ. Ելք ԻԵ. 30), եւ ի խորանն հաց խմորուն ոչ մտանէր եւ ոչ ի սեղանն ելանէր։ Եւ վկայ մեզ բանն Քրիստոսի, զոր առ հրէայսն ասաց. «Եկեր Դաւիթ զհացն առաջաւորութեան» (Մրկ. Բ. 25–26, Ղուկ. Զ. 3–4)։ Արդ, ստոյգ զբաղարջն ասէ հաց եւ ոչ խմորունն, եւ Դաւիթ զայն եկեր ի սեղանոյն։ Նաեւ է մարդկան սովորութիւն, որ եւ զցորեանն հաց կոչեն։ Արդ, խմորն քացախ եւ ջուրն ապականացու, որ ունի ծածուկ զաղանդն Նեստորի, որ ցուցանէ ոչ Աստուած կամ աստուածախառն մարդ չարչարեալ վասն մեր, այլ՝ լոկ

---

[147] *Քաղուած է Ոսկեբերանի Մատթէի Աւետարանի մեկնութիւնից. Գիրք Գ., էջ 106։*

[148] *Խմբագրումն է Ս. Յովհան Օձնեցի հայրապետի Ը. կանոնի համապատասխան մասի. տե՛ս կանոնագիրք հայոց, Ա., էջ 519, տող 3–7։*

մարդ իբրեւ զմեզ ի ներքոյ անկեալ ապականութեան: Արդ, յո՞ր առաքելոյ ուսար զայդոքիկ. խմորես, ձիթես, աղես եւ համեմես իբրեւ զփտեալ անդամ զանապական մարմինն Քրիստոսի[149]:

Ի Հարցմանցն Կոմիտասայ Հայոց կաթուղիկոսի եւ պատրիարգին.

Արդ, ի վերնատունն առ Յիսուս հաց եւ գինի, եւ ջուր ոչ ասաց, եւ ի բերոյ որթոյ ասաց յետ յարութեանն ըմպել: Իսկ յորժամ ի խաչ ել, ոչ ասաց, թէ զոր յիս տեսանէք՝ արարէք ինձ յիշատակ, զջուրն, որ ի կողէս ելանէ. ո՛վ դու կրպակաւոր եւ ջրասէր: Այլ ի վերնատունն առ Յիսուս հաց, նոյնպէս եւ զբաժակն գինով, ասէ աւետարանիչն: Մի՛թէ յայտնեցաւ ձեզ Տէրն եւ ասաց, թէ՝ իմ մարմին քացխեալ խմորն է եւ իմ արիւն ջրով ապականեալ գինին է, զոր ի վերնատունն ոչ կարացի ասել առաքելոցն, իսկ այժմ ձեզ համարձակ ասեմ: Բայց այս որոմնս Բարսամայի է, աշակերտին Նեստորի: Արդ, այն, որ ասէ, թէ Մարիամ ընդ բանսն խռովեցաւ, մի՛թէ խմոր եբեր ի կոյսն եւ վասն այնորիկ խռովեցաւ, եւ կամ այն հացն խմո՞ր էր, զոր ասաց Տէրն, թէ Ես եմ հացն կենաց՝ իջեալ յերկնից (Յովհ. Ջ. 59), ապա հրեշտակք խմորահա՞ցք են արդեաւք: Արդ, աղ եւ ջուր արկանէք ի խորհուրդ պատարագին, որ յամուսնութենէ եւ ի կարծեաց ծնեալ ասէք զՔրիստոս, եւ զԱստուած ոչ անկեալ ընդ մահուամբ, եւ ոչ արեամբ նորա եղէք փրկեալք[150]:

Ի Հաւատոյ թղթէն Տիրանոյ Հայոց վարդապետի

Արդ, որ այսաւր խմորեն եւ խառնեն. այս են միտք, զի ի հարկէ այսու խառնելովս յապականութիւն խոնարհեացի անապական մարմինն Քրիստոսի[151]:

Ի Հաւատոյ թղթէն Խոսրովու Հայոց հոեետորի

Արդ, գրէ առաքեալն Պաւղոս. Տէր Յիսուս ի գիշերին, յորում մատնէր, առ հաց զբաղարջն ի սեղանոյն ըստ աւրինացն, նոյնպէս եւ զբաժակն գինով առանց ջրոյ (հմմտ. Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23–26): Մելքիսեդեկ հաց բաղարջ եւ անապական գինի բաշխէր ի գերեզմանին Ադամայ (հմմտ. Ծննդ. ԺԴ. 18), որ ցուցանէր զանապական գալուստն Աստուծոյ յաշխարհս: Նոյնպէս եւ բաղարջն Աբրահամու եւ Ղովտայ, որով

---

[149] Վկայութիւնը խմբագրումն է Գէորգ Լոռեցի հայոց կաթողիկոսի (1069–1072 թթ.)՝ Անտիոքի ասորիների պատրիարք Յովհաննէս Բարշուշանին (1064–1073 թթ) հասցէագրած թղթի. տե՛ս Գիրք թղթոց, խմբ. Նորայր Արք. Պողարեանի, Երուսաղէմ, 1994, էջ 626–631:

[150] Քաղուածքը բացակայում է «Կոմիտասի Հայոց կաթողիկոսի եւ Պիհռոսի արշիպատրիարգի հարցաքննութիւն եւ վիճաբանութիւն վասն հաւատոյ եւ կարգաց եկեղեցւոյ» դաւանաբանական երկում (ՄՀ, հտ. Դ., էջ 312–326): Այն, թերեւս, առկայ է եղել այդ երկի միջնադարում շրջանառուած տարբերակներից մէկում:

[151] Քաղուածքը բացակայում է այս երկի մաս կազմող վկայութիւններում. տե՛ս ՄՀ, հտ. Ժ., էջ 997:

զանմարմինան կերակրեցին։ Եւ նահապետն Յակոբ ասէ. «Լուսացէ արեամբ խաղողոյ զպատմուճան իւր» (Ծննդ. խթ. 11)։ Ճշմարիտ որթն Քրիստոս զջուրն ի գինի փոխարկեաց, իսկ Նեստորիոս գինին՝ ի ջուր, զի ոչ էր նա մանուկ առագաստի ուրախութեան հարսանեացն։ Արդ, ցուցեալ եղեւ, որ ի զուր ջանան, որ ի սուրբ խորհուրդն ջուր եւ խմոր խառնեն։[152]

Ի Հաւատոյ թղթէն Նեսէսի, որ առ Մանիլն

Յետ կատարելոյ գհինն՝ առեալ գհացն ի սեղանոյ անտի. յայտ է, թէ՝ բաղարջն, զի առաջին աւր էր բաղարջակերացն, եւ ասէ. «Այս է մարմին իմ» (Մտթ. իզ. 26, Ղուկ. իբ. 19)։ Նաեւ կուսածին եւ անապական մարմնոյն ի դէպ է բաղարջն լինել աւրինակ եւ ոչ խմորեալն։ Եւ վասն գինոյն զի ի լուսաւորչէն մերմէ ունիմք զայս, որպէս ընկալաւ նա ի նախնեացն։ Գրեալ է՝ Քրիստոս գինի միայն առ ի ձեռս եւ ասաց. Այս է իմ արիւն, եւ ջուր ոչ յիշէ, եւ թէ՝ «ի բերոյ որթոյ ոչ արբից» (Ղուկ. իբ. 18)։[153]

ԴԱՒԹ ՔՈՒԱՅՐԵՑԻ

«...»[154] *Եւ զայսոսիկ բոլորապէս կատարելով զսպասաւորութիւնս մանկանց առագաստի Թագաւորին ընդհանրական կաթողիկէի սրբոյ, որ եւ մարմին իսկ է Բանին, զհետ այսորիկ կատարմանց յինքեանն պարապէ ուրախութիւն, եւ տաւնէ զտաւն իւրոյ նորոգմանն եւ փրկութեան, յորում եւ ինքն տաճար ասի լինել Բանին, եւ ընդ նմա իսկ բազմի ի խորհրդականն Սեղան կենարարաւն կերակրիլ հացիւ, եւ զանմահացուցիչն եւ զմշտազուարճն ընպել բաժակ, որ է մարմին եւ արիւն կեցուցչին իւրոյ «...»։*

---

[152] *Այս վկայութիւնն, ամենայն հաւանականութեամբ, քաղուած է բաժակի խնդրին նուիրուած Խոսրովիկ Թարգմանչի մի ճառից. տե՛ս Յ. ՎՐԴ ՏԱՇԵԱՆ, Մատենագրական մանր ուսումնասիրութիւններ, մաս Ա., Վիեննա, 1895, էջ 67։*

[153] *Վկայութիւնը բերուած է Ս. Ներսէս Շնորհալու «Յաղագս աւանդութեանց եկեղեցւոյ» երկից, տե՛ս «Թուղթ Ընդհանրական՝ արարեալ երիցս երանեալ սուրբ հայրապետին մերոյ տեառն Ներսիսի Շնորհալւոյ», էջմիածին, 1865, էջ 185։*

[154] *Քաղուած է հետեւեալից. «Յաղագս խորհրդեան եկեղեցւոյ որ զկնի Պենտեկոստէին կատարէին, կատարեն եկեղեցիք Հայաստանեայց ի Դաւթայ շարագրեալ զաւանդս», տե՛ս Վենետիկ, ձեռ. 21, թ. 373 ա։*

ԳՐԻԳՈՐ ՍԿԵՒՌԱՑԻ

«...»[155] Բազում անգամ հացդ կենդանի ի յերկնից իջեալ, որ կենսացուցանես զի քեզ մերձեցեալսն, բազմեալ ի վերայ կենդանաբաշխ սեղանոյն, եւ արիւնդ սրբարար մատռուակեալ յուրախութիւն մանկանց առագաստին, եւ իմ զայնու զանց արարեալ՝ յապականացուն բազմեցայ սեղան ի մարմին սերմանելով, ուստի հնձեմ զապականութիւն «...»։

ՎԱՀՐԱՄ ՐԱԲՈՒՆԻ

«...»[156] Միանգամայն ասելով նոր՝ հնացոյց զառաջինն, եւ «Որ հնանայ եւ ծերանայ, մերձ է յապականութիւն» (Եբր. Ը. 13)։ Արդ, ընդ այսոցիկ, զի Քրիստոսի արեամբ ուխտն սրտից եւ մտաց է, եւ նոր ունի եւ զայս եւս ազնուութիւնս, զի ոչ է այգեաց եւ ձիթենեաց անցաւորաց վայելից խոստումն, այլ իմանալի երկնաւոր բարեաց, զի «Ուխտեմ ձեզ, ասէ, որպէս Հայր իմ ուխտեաց ինձ արքայութիւն» (Ղուկ. ԻԲ. 29)։ Այս ուխտի միջնորդ եւս զիւր արիւնն ի Վերնատանն, որ ասաց. «Առէք, այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի» ընդ ձեզ նշանակ։ Արդ ասէ մարգարէս առ այս թագաւորի, թէ ոչ արեամբ հին ուխտին, զոր լուծէր, այլ քո արեամբդ նոր ուխտ հաստատել «...»։

ՎԱՐԴԱՆ ԱՐԵՒԵԼՑԻ

«...»[157] Զպատարագն նախ եւ առաջին Քրիստոս մատոյց ի վերնատանն։ Որպէս գրեալ է աւետարանագիրն. «Առեալ հաց, աւրհնեաց, գոհացաւ, եւ աշակերտացն, եւ ասէ. Առէք, կերայք, զի այդ է մարմին իմ, եւ զբաժակն առեալ աւրհնեաց եւ ասէ. Առէք, արբէք ի սմանէ ամենեքեան, այս է արիւն իմ». եւ ջուր բնաւ ոչ յիշեաց, զի աւանդող խորհրդոյդ

---

[155] Քաղուած է հետեւեալից. «Գիրք աղօթից Գրիգորի Սկեւռացւոյ գիտնական վարդապետի», կ. Պոլիս, 1742, էջ 69–70։

[156] Քաղուած է «Վահրամայ վարդապետի ասացեալ ի գալուստն Տեառն. «Ուրախ լեր յոյժ դուստր Սիոնի, քարոզեա դուստր Երուսաղէմի...» (Զաք. Թ. 9–12). ՄՄ, ձեռ. 735, թ. 38ա։

[157] «Զորրորդ բանն, որ ասեն, թէ պարտ է ջուր արկանել ի սուրբ խորհուրդն», տե՛ս «Խրատ առ ուղղափառ հաւատացեալսն ընդդէմ երկաբնակաց՝ սրբոյ մեծի յարգունական Վարդան վարդապետի ասացեալ» աշխտ. Շահէ վրդ. Անանեանի, «Էջմիածին», 2014, Գ., էջ 98–101։

Քրիստոս է եւ ոչ այլ ոք, եւ նա ջուր ոչ աւանդեաց, այլ՝ գինի: Եւ զի յառաջ տարեալ զբանն ասէ. «Յայսմհետէ ոչ արբից ի բերոյ որթոյ» (Մտթ. ԻՋ. 29), եւ «որթն գինի ծնանի եւ ոչ ջուր», որպէս ասէ Յովհան Ոսկեբերան ի նոյն բանի մեկնութեան: Եւ զի ասեն, թէ էութիւն պատարագին յայս բանս կատարի, որ ասաց Տէրն. «Առէք, կերայք ի սմանէ ամենեքեան, զի այդ արիւն իմ է» (Մտթ ԻՋ. 26–27): Արդ, յուցանեն, թէ էութիւն ջրոյն յո՞ր բան կատարի, քանզի բան մարդոյ ոչ կարէ զհացն մարմին առնել Քրիստոսի, բայց միայն բանն Քրիստոսի, որ ասաց. «Առէք, կերայք մարմին իմ է, եւ արբէք ի սմանէ, այս է արիւն իմ. զայդ արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19): Հաց եւ գինի ասէ եւ ոչ ջուր, ապա էութիւն ուրեմն ջրոյ ոչ գոյ ի պատարագն. ջուր կողին Քրիստոսի առանց էութեան բանին է, զի էութիւն բանին այս է, որ ասէ. «Առէք, կերայք». զի անհնար է, եթէ Հայր իրք ստեղծանէ առանց Որդոյ, եւ անուն Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ մինչեւ յայս բանս, որ ասէ. «որով զհացս աւրհնեալ մարմին ճշմարտապէս արասցես, եւ զբաժակս աւրհնեալ արիւն ստուգապէս արասցես»[158], եւ Պաւղոս ասէ. «Քանիցս անգամ ուտիցէք եւ ըմպիցէք զմահ Տեառն պատմեցէք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 25–26), զի անհնար է հացին ու բաժակին Քրիստոսի մարմին եւ արիւն լինել, առանց պատմելոյ զՔրիստոսի չարչարանքն ի վերայ հացին եւ բաժակին, եւ յետ այսց բանի, որ ասէ, թէ՝ «Եւ արդ, մեք Տէր ըստ այսմ հրամանատարութեանց յառաջ բերեմք զայս խորհուրդ, ասէ, Տեառն մարմնոյ»[159], եւ ոչ մարմին, եւ ապա յետ այսորիկ ասէ՝ «յիշեմք զդորա, որ վասն մեր զփրկագործ զչարչարանսն, զերեքաւրեայ թաղումն զերան[ել]ի յարութիւն, զաստուածապէս համբարձումն, եւ զնստեալն ընդ աջմէ քո՝ Հայր զահաւոր եւ զփառաւորեալ եւ զմիւսանգամ գալուստն խոստովանիմք եւ աւրհնեմք»[160]: Եւ ապա յառաջ տարեալ զբանն՝ ասէ. «Այսպիսի ահաւոր եւ անապական խորհրդոյ կարգեցեր սպասաւոր»: Եւ ապա ասէ. «Առաքեա ի մեզ եւ առաջի եդեալ ընծայս զմշտնջենաւորակից քո եւ զեկակից Սուրբ Հոգիդ, որով զհացս աւրհնեալ մարմին ճշմարտապէս արասցէ Տեառն մերոյ, եւ զբաժակս աւրհնեալ արիւն ստուգապէս արասցէ Տեառն մերոյ»[161], եւ աստ լինի ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Որդոյն Աստուծոյ: Եւ ջրի յիշատակ ոչ առնէ: Եւ արդ, ո՞ւր է էութիւն ջրոյ բանին, զի ասէ մարգարէն Դաւիթ, թէ՝ «Նա ասաց, եւ եղեն,

---

[158] *Տե՛ս «Պատարագամատոյց Հայ Առաքելական Ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյ», անգ. թարգմ. եւ բացատրութիւն յաւելուածովք Տիրան Արք. Ներսոյեանի, Լոնտոն, 1984, էջ 78* (ծնթ. հրատ.):

[159] *Պատարագամատոյց, էջ 76:*

[160] *Պատարագամատոյց, էջ 76:*

[161] *Պատարագամատոյց, էջ 78:*

ինքն հրամայեաց եւ հաստատեցան» (Սղմ. ԼԲ. 9), եւ ըստ աւետարանչին Յովհաննու. «Առանց նորա եղեւ ոչ ինչ, որ ինչ եղեւն» (Յովհ. Ա. 3)։ Ոչ լինի եւ թէպէտ արկանեն ջուր, ոչ լինի ջուր կողին Քրիստոսի, զի Քրիստոս ոչ ասաց, թէ՝ այս ջուր, զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի, այլ գինի, եւ ոչ առաքեալ յիշատակի, զի Պաւղոս ասէ ի Կորնթացւոց յԱռաջին թղթին յեաւթներորդ գլխին, թէ՝ «Բաժակն, զոր աւրհնեմք, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն արեանն Քրիստոսի», եւ ոչ ասէ՝ հաղորդութիւն ջրոյ, այլ՝ արեան։ Եւ դարձեալ ի նոյն թղթին ասէ եաւթներորդ գլխին. «Զի ես ընկալայ ի Տեառնէ, զոր եւ ձեզն աւանդեցի, եթէ Տէր Յիսուս ի գիշերին, յորում մատնէր, առ հաց, գոհացաւ, եբէկ եւ ասէ. «Այս է մարմին իմ, որ վասն ձեր, զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի, նոյնպէս եւ զբաժակն յետ ընթրեացն առ եւ ասէ. այս է բաժակն նորոյ ուխտի իմոյ արեան» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23–27). եւ ոչ ջուր։ Եւ Պետրոս ասէ, եթէ՝ «ոչ ապականացուաւ արծաթեղինաւք եւ ոսկեղինաւք փրկեցաք ի ձերոյ հայրենատուր գնացիցն, այլ արեամբ անբիծ եւ անարատ գառինն Աստուծոյ» (Ա. Պետ. Ա. 18)։ Եւ Տէրն Աւետարանին ի Յովհան ի վաթսուներորդի վեց համարին ասէ. «Եթէ ոչ կերիջիք զմարմին Որդոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յաւիտենականս յանձինս։ Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, ունի զկեանս յաւիտենականս, զի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի. որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նա» (Յովհ. Զ. 54–57)։ Եւ ջրոյ յիշատակ ոչ առնէ բնաւ։ Արդ, Տէրն եւ առաքեալքն այսպէս աւանդեցին, առանց ջրոյ զխորհուրդ պատարագին, եւ մեք այսպէս կատարեմք։ Եւ սուրբ Դիոնիսիոս ի ճառս Պատարագին ասէ, թէ՝ «Դնեն ի սեղանին սուրբ զաստուածային նշանակքն զհացն եւ զգինին»[162]։ Եւ ջուր ոչ յիշէ բնաւ։ Արդ, եթէ ջուր կայր ի պատարագն, զի՞արդ ոչ յիշէ Դիոնէսիոս, զի այն ջուրն, որ քահանայն զմատինն ծայր լուանայ եւ ի պատարագն մտանէ, ասէ եւ մեկնէ զխորհուրդն, եթէ ի պատարագն ջուր կայր, զի՞արդ ոչ ասէր եւ մեկնէր։ Եթէ ասեն, թէ Յովհաննէս ի Կաթողիկէն ասէ, թէ՝ «Նա է, որ եկն ջրով եւ Հոգւով եւ արեամբ» (Ա. Յովհ. Ե. 6), զայն ասէ, զի նախ մկրտին ջրով եւ առնուն զՀոգին Սուրբ մկրտութեամբն, եւ յետ այնորիկ հաղորդին ի մարմին եւ յարենէն Քրիստոսի, եւ լինի կատարեալ քրիստոնեայ, որպէս ասէ Դիոնէսիոս, թէ նախ մկրտեն ի ջուր, եւ ապա դրոշմեն մեռոնաւն զճակատն եւ զամենայն զգայութիւնսն եւ հաղորդեցուցանեն սուրբ խորհրդոյն[163], եւ ոչ ամենայն

[162] Dionisius, III, 2. «...Դնեն առաջի ի վերայ աստուածայնւոյն սեղանոյ զսրբազանն հաց եւ զաւրհնութեան բաժակն» (ծնթ. հրատ.)։

[163] *Տե՛ս* Dionisius, II, 2, 7 (ծնթ. հրատ.)։

դասք մեկնեն ի վերայ պատարագին։ Նոյնպէս Սողոմոնի խառնարանն մեկնէ Դիոնիսիոս ի վերայ պարզ իմաստութեան, որ առ ի մարմնաւոր նշանակքն է՝ խառնեալ ի միւռոնն, ի ջուրն, ի հացն եւ ի գինին, եւ այլ եւս, որ տեսանեմք մարմնաւոր աչաւք հաց եւ գինի, եւ հաւատոյ աչաւք եւ իմաստութեամբ Քրիստոսի՝ մարմին եւ արիւն իմանամք[164]*, եւ զմեռոն տեսանեմք ձէթ եւ հաւատով՝ Հոգի Աստուծոյ կամ Քրիստոս, որ զՀոգին բաշխեաց եւ զսեղանն տեսանեմք զվէմ, եւ հաւատամք Յիսուս, ըստ Դիոնիսիոսի, եւ զայլ ամենայն նշանակսն, որ Աստուածաշունչ գիրս խառնեալ կայ ի մարմնաւոր նշանակսն հոգեւոր տեսութեան։ Եւ ոչ մեկնէ Դիոնէսիոս զխառնարանն ի վերայ ջրին եւ գինոյ, այլ ի վերայ իմաստութեան խառնարանին, որպէս ասացաք։ Եւ այսքան բաւականասցի յաղագս ջրոյն։*

«...»[165] *«Պատրաստ արարեր զկերակուր ննոր» (Սղմ. ԿԴ. 10). Զմարմին եւ զարիւն քո, զի տանս այսմիկ այսպէս է պատրաստութիւն, որով անմահանամք, եւ գալստեան նորա պատրաստ գտանիցիմք։*

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՐԶՆԿԱՑԻ ՊԼՈՒԶ

«...»[166] *Պարտ է քրիստոնէին, որ յամեն Խ. (40) աւր հետ մի հաղորդեսցի, Գ. (3) աւր յետ կենայ յանկողնոյ, եւ հաղորդի Գ. (3) այլ ի վերայ հաղորդելոյն սուրբ կենայ։ Մի առանց խոստովանութեան հաղորդիլ, զի մի՛ կիզեալ այրեսցէ զքեզ աստուածային հուրն։ Եւ բազում պատուհաս կրեն վասն անարժան հաղորդելոյն, որպէս սուրբն Բարսեղ ի գիրս կանոնացն ասէ, եթէ՝ «Որք անարժանութեամբ յաւրէնս մատչին, հանդիպի նոցա այսահարութիւն, գոդութիւն, պիսակոտութիւն, մուրացութիւն,*

---

[164] *Ակնարկում է Առակ. Թ. 1–3 տեղին։ Վարդան Արեւելցու բացատրութիւնը խորհրդաբանօրէն համերաշխւում է Համամ Արեւելցու Առակաց տուեալ տեղիի հետեւեալ մեկնութեանը. «Եզէն զենլիս իւր եւ խառնեաց ի խառնարան զգինի իւր...», «Խառնեաց ի խառնելիս զգինի իւր», այս իմանի աշխարհակեցոյց մահն Քրիստոսի, եւ յեղումն անապական արեանն զենաւ որպէս գառն անարատ՝ բառնալով զմեղս աշխարհի...», տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ. Թ., էջ 469։*

[165] *Քաղուած է «Մեկնութիւն Սաղմոսաց Դաւթի՝ յօրինեալ աքանչելի աստուածաբանութեամբ սուրբ եւ երջանիկ տեառն Մեծին Վարդանայ Բարձրաբերդցւոյ...», Աստրախան, 1797, էջ 213–214։*

[166] *«Յաղագս հաղորդ տալոյ», որ ժե. գլուխն է հետեւեալ երկի «Նուաստ վարդապետի Յոհաննիսի Եզնկայեցոյ խրատ հասարակաց քրիստոնէից՝ քահանայից եւ ժողովրդոց՝ ի կանոնական սահմանաց առաքելոց սրբոց եւ հայրապետաց եւ վարդապետաց եւ սուրբ հարւն մերոյ Վարդան վարդապետի, յոր յամենայնէ ժողովեցի եւ գրեցի» տե՛ս* Է. Ա. Բ ա ղ դ ա ս ա ր ե ա ն, *Յովհաննէս երզնկացին եւ նրա խրատական արձակը, Եր., 1977, էջ 175։*

աղքատութիւն։ Պատահարք ամենայն չարեաց հանդիպի նոցա եւ որդւոց իւրեանց եւ որպէս հուր կիզու զամենայն ինչս նոցա»[167]։

Եւ մի՛ վասն ծուլութեան զրկիլ ի հաղորդութենէ եւ հեռանալ յԱստուծոյ, զի ասաց Քրիստոս, թէ՝ «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ՝ նա յիս բնակեսցէ, եւ ես՝ ի նմա» (Յովհ. Զ. 57)։

Արդ, որ հեռի կայ ի հաղորդութենէ, ոչ ունի զայս յոյսս։ Եւ արտաքոյ եկեղեցւոյ մի՛ իշխեսցեն քահանայքն ի տունս ժողովրդոցն աւրէնս տանել եւ անդ տալ զսրբութիւն, բայց եթէ հիւանդ իցէ։

Եւ այս կանոնք է ի սրբոյն Սահակայ ի իէ. գլխին[168]։

«...»[169] «Բաղարջ ընդ եղեգի կերիջիք» (Ելք ԺԲ. 8). բաղարջն բազում փութոյ եւ արագութեան է նշանակ վասն ելիցն, եւ զի զուսպ եւ անփոփ եւ խոնարհ էին յԵգիպտոս, իսկ դառնիճն՝ վշտալի կենացն, յորում ծառայեալք համբերէին ուտելով զայն, մի՛ մոռասցին դառնութիւնն, զոր կրէին յԵգիպտոս։ Իսկ ի նորումս ճշմարտութեան զահաւոր խորհուրդս նշանակէ, որ բաղարջով աւանդեցաւ ի տաւն բաղարջակերացն։ Զի խմոր քացախուտ չարութեան է նշանակ եւ զայրացման սրտի, եւ փքացեալ եւ ուռուցեալ հպարտութեան, քանզի ոչ լինի հաց կենդանական[170]։ Եւ Տէր զգուշացուցանէր ի խմորոյ սադուկեցոցն եւ փարիսեցոցն՝ զաղանդն նոցա առակելով (տե՛ս Մտթ. ԺՋ. 12)։ Խմորն, որ թրեաւ յԵւայէ եւ ապականեաց զազգս մարդկան, մինչեւ եկն խորհուրդ բաղարջին, զոր անապականն Մարիամ ծնաւ մարմին աստուածացեալ, եւ բաղարջով աւանդեցաւ ի կեանս անմահականս։

Ասացեալս այլաբանութեամբ խրատէ. որք ճաշակեն զմարմին եւ զարիւն Քրիստոսի, պարտին այնպիսի վարս ստանալ, իբրեւ զի ազատ լիցի յամենայն խմորոյն եւ հնացեալ քացախուտ չարութեանց, եւ առ զանազան նեղութիւնս եւ դառնութիւնս, որ գան ի վերայ մեր՝ համբերողս եւ ժուժկալս լինել, քանզի եւ այսպէս իսկ ճշմարտապէս կերան առաքեալքն զպասէք աւրինական ընդ եղեգի, զի յորժամ ասաց Քրիստոս,

---

[167] *Տե՛ս «կանոնագիրք հայոց», հտ. Բ., էջ 110 [6–9]։*

[168] *Տե՛ս «կանոնագիրք հայոց», հտ. Ա., էջ 381 [5–7]։*

[169] *Քաղուած է հետեւեալ ճառից. «Մեծ աւուր հինգշաբաթի, եւ եթէ կամիս՝ Ջատկին՝ յասացուածոց սուրբ հարւն մերոյ Վաղանայ վարդապետին եւ վարդապետին Վահրամայ կիլիկեցւոյ ի մի ածեալ յարմարութիւն նուաստ Յոհաննիսի եզնկացոյ. թէ կամիս՝ Զատկին ի դէպ է, եւ թէ Հինգշաբաթի». տե՛ս* Յովհաննէս Երզնկացի, *Մատենագրութիւն, հտ. Ա., Ճառեր եւ Քարոզներ, Բնագրերը հրատարակութեան պատրաստեցին Արմենուհի Երզնկացի-Սրապեանը եւ Էդուարդ Բաղդասարեանը, Ներածականները Էդուարդ Բաղդասարեանի, Եր., 2013, էջ 632–633։*

[170] *Միաքը քաղուած է Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի Պասէքի ճառից. տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 1500, թ. 737բ–741ա։*

եթէ՝ «Եհաս ժամանակ իմ չարչարիլ ի հրէից» (Մտթ. ԻՋ. 45), լցան դառնութեամբ ի տրտմութենէն։ Նաեւ այլ չարչարանս եւ մահս կրեցին նոքայ վասն Քրիստոսի, եւ ամենայն տարան առաքինութեամբ։

Եւ զինչ այն, զոր յառաջ երթեալ դարձեալ վասն խմորոյ պատուիրէ. «զէ. (7) աւր, ասէ, բաղարջ կերիջիք եւ զխմոր անհետ արարէք ի տանց ձերոց» (Ելք ԺԲ. 15)։ Պատուէրս այս դարձեալ վասն մաքուր վարուց է եւ առաքինի գործոց, որպէս զի պարտ էր մեզ յեաւթնեակ շրջագայութեանս սրբել յայսմիկ անձանց զհին խմորն, որ են ամենայն գործք չարութեան, եւ լինել նոր զանգուած եւ հաճոյ Աստուծոյ յամենայն գործս բարիս, եւ ժամանել անարատութեամբ ի սուրբ նուիրեալ աւրն, որ է կատարումն հինգերորդիս եւ մուտ Ը. (8)-երորդի ի գալստեանն Քրիստոսի եւ հանգստի տաժանմանց կենցաղոյս։ Դարձեալ խմորոյն ոչ լինելն ուսուցանէ պարզ եւ անխառն վարդապետութեամբ կերակրիլ եւ մի՛ ինչ խաւարային եւ մարդկան աւանդեալ եւ անաստուած գիտութեամբ։ Եւ դառնիճ յաղագս դառն եւ զառիվեր գոլ, որ ըստ Աստուծոյ են, վարք ուսուցանէ սկսողացն զնոյն, եւ մանաւանդ քան զհեշտութիւնսն բարձրագոյն, քանզի թէպէտ եւ «քաղցր է նորա լուծն եւ թեթեւ բեռն» (հմմտ. Մտթ. ԺԱ. 30), որպէս լսես, այլ վասն յուսոյն է այս եւ փոխարէն հատուցմանն, քանզի յով էն կենցաղոյս չարչարանաց եւ նեղութեանց առատութիւնք «...»։

Ֆ Ր Ի Կ

«...»[171] *Բանն որ յառաջ քան զյաւիտեանս,*
Յերկնից ի մեզ խոնարհեցաւ,
Յորժամ բացաւ ակըն հոգոյս,
Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ։
Երբ տնկեցաւ քո սէրդ ի յիս
Որ էնն Աստուած աստ բազմեցաւ։
Յորժամ ազդումն եղաւ հոգոյս,
Խաղաղութեան ձայն հնչեցաւ։
Արժանաւորք եղաք տեսլեամբ
Սուրբ ողջունի հրաման տըւաւ։
Նորոգեցաւ մարդն առաջին,
Երբ զըւարակն զենեցաւ։

---

[171] *Տես* Ֆրիկ, *Դիւան, աշխտ. Տիրայր Արք. Յովհաննիսեան, Նիւ Եորք, 1952, էջ 332, նաեւ՝* Նորագիր Արք. Պողարեան, *Միսագիտութիւն, Նիւ Եորք, 1990, էջ 85։*

Աւդ, պաշտաւնեայք բարձեալ ըղնայն,
տուք աւրհնութիւն, *որ հաճեցաւ.*
հաղորդէաք սուրբ Սեղանոյն,
շրջապատեալ ըզՍեղանաւ:
Միասնական աստուածութիւն
ի սրովբէից փառատրեցաւ,
մեք ընդ նոսին աւրհնաբանեմք,
որ ի Հաւրէ լոյս ծագեցաւ «...»:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐՃԻՇԵՑԻ

«...»[172] *Զի թէպէտ այլ եւ այլ ձեւով եւ արարողութեամբ ամենայն ազգք քրիստոնէից պատարագեն, սակայն մի հաց է եւ մի բաժակ, որ յամենայն տիեզերս ի վերայ ամենայն Սեղանոյ յեկեղեցիս քրիստոնէից կատարի ի միոյ Հոգւոյն Սրբոյ: Իսկ եթէ ասիցես, թէ նոցին խառնուածով է, իսկ մերս՝ ոչ, իմա, ո՛վ եղբայր, ճշմարիտ են խաւսք քո եւ ստոյգ, զի յամենայն Աստուածաշունչ գրոց ստուգած է, որ հացն անխմոր պիտի եւ բաժակն՝ անապակ: Բայց դու զնոցայն մի՛ հայհոյեր, զի նոցա քննաւղ եւ դատիչ Աստուած է, այլ դու ի քոյդ հաստատուն կաց, որ խառնուածով չառնես, եւ դատապարտիս յԱստուծոյ: Եւ գիտեա, թէ ուստի՞ ունիմք մեք զայս սովորութիւնս, զի ի լուսաւորչացն մերոց՝ ի սրբոյն Թադէոսէ առաքելոյն եւ ի սուրբ Լուսաւորչէն մերմէ Գրիգորէ է. զի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ի վերնատանն հացն, զոր խնդրեաց, բաղարջ էր, եւ գինին՝ անապական, զի կուսածին մարմնոյն այս էր ի դէպ առանց խառնուածոյ: Եւ արդ, կարի գեղեցիկ է մերս եւ անուշահոտ, հացն՝ անխմոր եւ բաժակն՝ անապական «...»:*

Յաղագս թէ՝ ոչ է աւրինակ հացն եւ բաժակն մարմնոյն եւ արեանն Քրիստոսի, այլ ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, յորս թէ ոչ նուազի շնորհն յաղագս անարժան մատուցանողի.

Տէր մեր եւ Աստուած Յիսուս Քրիստոս, յորժամ էջն յարգանդ Աստուածածին կուսին, էառ յարենէ նորա եւ խառնեաց ընդ իւր Աստուածութեան, եւ գոյացեալ եղեւ մարդ ճշմարիտ եւ Աստուած, եւ մարմին, զոր էառ ի կուսէն, աստուածացաւ ստուգապէս, սակայն զթանձրութիւն բնութեան եւ զձեւն եւ զայլն ոչ փոխեաց: Եւ նոյն Աստուածն մարդացեալ յերեկոյի

[172] *Քաղուած է «Մեկնութիւն ահաւոր խորհրդոյ սրբոյ պատարագին՝ արտահանեալ ի մեկնութեանց Խոսրովու Անձեւացեաց եպիսկոպոսի եւ Ներսէսի Լամբրոնացւոյ՝ կարճելով եւ պարզաբանելով Յովհաննու Արճիշեցւոյ», Ս. Էջմիածին, 1860, էջ 14, 16–20, 134–139:*

ի հինգշաբաթուջ աւուրն ի վերնատանն էառ զհացն եւ զբաժակն ի ձեռս իւր, որով զերկին եւ զերկիր արար, եւ բարբառեցաւ նոյն բարբառով, որով ասաց եւ եղեն ամենեքեան, եթէ՝ «Այս է իմ մարմին, եւ այս է իմ արիւն»: Եւ թէպէտ հացն եւ բաժակն ոչ փոխեցաւ յորակ մսոյ եւ արեան, բայց բնութիւնն խառնեցաւ ընդ նա եւ աստուածացոյց զնա, որպէս եւ ընդ այն մարմինն, զոր ի կուսէն ընկալեալ էր: Նոյնպէս եւ այս հաց եւ բաժակ, զոր առնումք հրամանաւ նորին, եւ դնեմք ի վերայ սեղանոյն, որպէս ի վերայ ձեռացն Քրիստոսի, զի եւ Յիսուս է Սեղանն, ըստ սրբոյն Դիոնէսիոսի, եւ աւրհնեմք զսա պատմութեամբ խաչին եւ մահուն Քրիստոսի, եւ հայցեմք ի Հաւրէ զկատարիչ Հոգին Սուրբ, զի իջցէ եւ կատարեսցէ զսա: Յայնժամ ըստ կամացն Հաւր եւ ըստ հրամանաց Որդւոյն, զոր ասաց. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19), իջանէ Հոգին Սուրբ, եւ խառնէ ընդ սա զաստուածական զաւրութիւնն իւր, եւ կատարէ զսա ի ճշմարիտ մարմինն եւ յարիւն Քրիստոսի: Եւ ոչ եթէ սոսկ աւրինակ, այլ որպէս եւ նա ճշմարիտ Աստուած առանց կարծեաց, նոյնպէս եւ սա ըստ անսուտ բանին, զոր ասաց, թէ՝ «Դուք իմ աշակերտք էք, զորս փոխանակ իմ կացուցի յաշխարհի» (Յովհ ԺԵ. 16). «զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19). լինի ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի առանց կարծեաց: Իսկ եթէ անարժան ոք եւս իցէ պատարագիչ քահանայն, սակայն եւ ոչ այնու աղաւտանայ շնորհն Սուրբ Հոգւոյն, զի թէ ի ձեռն անարժանութեան քահանային նուազանայր շնորհն, եւ ոչ աստուածանայր հացն եւ բաժակն, յայնժամ զիարդ դատապարտի պատարագիչն իբրեւ զոչ խտրող մարմնոյ եւ արեան Տեառն: Արդ, թէպէտ եւ անարժան է քահանայն, եւ թէպէտ յամենայն մեղս է շաղախեալ, սակայն ստուգապէս հացն եւ բաժակն առանց ամենայն կարծեաց աստուածանայ: Քանզի քահանայութեան շնորհն իբրեւ զբնականին անմեկնելի է ի քահանայէն. զորաւրինակ հրեշտակք եւ մարդիկ, զի ի ստեղծմանն իւրեանց առին յԱրարչէն զբանականութիւն եւ զանձնիշխանութիւն միահաւասար, բայց հրեշտակք վասն անմարմնութեան առաւելան անմահ բնութեամբն քան զմարդն, քանզի նոքա ամենեւին անմահ արարան, իսկ մարդն միջասահման մահու եւ կենաց եղեւ: Իսկ յորժամ յանցեան, ի տեղւոյն եւ ի պատուոյն մերժեցան, այլ ոչ ի բնական շնորհէն, զոր ունէին: Նոյնպէս եւ ամենայն շնորհ ի Հոգւոյն Սրբոյ, որ չեկեղեցին մատակարարի, որպէս զբնութիւն իր՝ անմեկնելի է յարակայ, որպէս մկրտութեան շնորհն, քանզի թէպէտ եւ բազում մեղս մեղանչեն մկրտեալքն, եւ թէ յուրացութիւն եւս անկանիցին, բայց յորժամ զղջանան՝ ապաշխարել միայն հրամայի նոցա, այլ ոչ եթէ մկրտիլ, քանզի մի է մկրտութիւն, որպէս դաւանիմք ի Նիկիականն: Այսպէս

իմա զշնորհս եւ զաստիճան քահանայութեանն անաղաւտ եւ անմեկնելի, վասն որոյ աստուածայինն խորհուրդ նոյն քահանայական շնորհն է, որ կատարի, եւ ոչ եթէ մեղուցեալ քահանայն, քանզի այլ է քահանայն, եւ այլ՝ քահանայական շնորհն, որ ի Սուրբ Հոգւոյն: Քանզի նոյն Հոգին Սուրբ նիւթ առնու ինքեան զքահանայական շնորհն եւ նովաւ կատարէ զաստուածայինն եւ զսուրբ խորհուրդն: Յաղագս այսորիկ առաւել պատժոյ եւ դատապարտութեան արժանի է եղկելին այն, որ շաղախեալ էր մեղաւք, եւ համարձակեցաւ յաստուածագործութիւն սուրբ խորհրդոյն, եւ կրկին եւ երեքկին առցէ անձին իւրում զպատուհաս: Նախ զի մեղաւ եւ ոչ պատկառեաց ի քահանայական շնորհէն, զոր ընկալեալն էր ի Հոգւոյն: Եւ երկրորդ՝ զի այն շաղախեալ գործովն յաստուածագործութիւնն յայն յանդգնեցաւ մերձիլ: Եւ երրորդ՝ զի ճաշակէ եւս. վասն որոյ դատապարտի իբրեւ զոչ խտրող մարմնոյ եւ արեան Տեառն: «Զի որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ՝ դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29), ասէ առաքեալն: Եւ եթէ կամիս վկայութեամբ հաստատել զբանս, ասի ի պատմութենէ, թէ ոմն եպիսկոպոս շնայր ընդ կնոջ ումեմն հրէի, եւ յանդգնութեամբ պատարագ առնէր: Եւ յաւուր միում հանդիպեալ կնոջն երթալ յեկեղեցին, եւ տեսանէր, զի ի ժամ պատարագին ել հրեշտակ մի ի խորանէն, եւ տարեալ կապեաց զեպիսկոպոսն ի մի սիւն եկեղեցւոյն, եւ ինքն եկեալ մատոյց զպատարագն, եւ յորժամ պատմեաց կինն զտեսիլն զայն եպիսկոպոսին՝ եպիսկոպոսն զղջացաւ եւ ապաշխարեաց զմեղս իւր, եւ կինն մկրտեալ եղեւ քրիստոնեայ, քանզի անզեղջ են շնորհքն Աստուծոյ, որպէս հրամայէ առաքեալն (տե՛ս Հռոմ. ԺԱ. 29), եւ ոչ մեկնի, յորս բնակի «...»:

Եւ ապա սկսանի եկեղեցին եղանակել «զՔրիստոս պատարագեալն»:

Մեկնութիւն. *Տեսանե՞ս, թէ որպէս ի քահանայէն առնուն զբանն աւետեաց, եւ ապա յեղանակս առեալ գեղգեղեն զմիտս եւ զմարմինս ամենեցուն բանիւն եւ եղանակաւն, եւ ի խնճոյս ցնծութեան շարժեն: Բայց եկ, զի զզաւրութիւն ասացելոցս քննեալ ծանիցուք՝ զի՞նչ ասէ. «Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում»: Որպէս թէ՝ ո՛վ եկեղեցի, ծանիր զսոսկալի խորհուրդն, զի Քրիստոսն այն, զոր ի միջոյ մերմէ վերացեալ քրովբէապէս տուաք ի ձեռս քահանային պատարագ մատուցանել Աստուծոյ Հաւր փոխանակ ամենեցուն՝ նոյն ինքն մատեաւ յերկինս, եւ զհաշտութիւնն առ Աստուած եւ առ մարդիկ ուղղեալ, այժմ դարձեալ գայ ի մէջ պատարագ ի Հաւրէ, եւ դէղ կենաց բաշխի ամենեցուն:*

Իսկ քահանայն, մինչ նոքա երգեն, առնու զմարմինն ի ձեռն եւ համբուրէ արտասուաւք, եւ ասէ. «Զո՞ր աւրհնութիւն կամ զո՞ր գոհութիւն ի վերայ

Հացիս եւ Բաժակիս ասասցուք։ Այլ զՅիսուս, զքեզ միայն աւրհնեմք հանդերձ Հարբդ եւ ամենասուրբ Հոգւովդ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս»։

Դարձեալ ասէ. «Խոստովանիմ եւ հաւատամ, զի դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ, որ բարձեր զմեղս աշխարհի»։

Եւ բեկեալ արկանէ ի բաժակն ասելով. «Լրումն Հոգւոյն Սրբոյ»։

Եւ ապա խնդրէ ի Տեառնէ պէսպէս հայցուածս անձինն եւ ժողովրդեանն եւ ամենայն աշխարհի՝ որչափ եւ կամի։ Եւ յետ այնորիկ առեալ ճաշակէ՝ ասելով. «Մարմին քո անապական լիցի ինձ ի կեանս եւ սուրբ Արիւն քո՝ ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց»։

Եւ մինչդեռ նա զայս ասէ՝ եւ դպիրքն պաշտեն, հրաման տայ՝ ճաշակել այնոցիկ, որք ի քահանայական կարգէն են։

Մեկնութիւն. *Զոր աւրինակ եւ Տէրն զայն արար. զի նախ ինքն ճաշակեաց եւ ապա ետ առաքելոցն, զի եւ նոքա ճաշակեսցեն։ Քանզի Տէրն զառաքեալսն իւր համապատիւն անուանեաց, որպէս եւ ասաց. «Ոչ կոչեցի զձեզ ծառայս, այլ՝ բարեկամս» (Յովհ. ԺԵ. 14—15)։ Նաեւ երբեմն «որդեակս» (Մրկ. Բ. 5) կոչեաց զնոսա եւ այլուր՝ «եղբարս» (Մտթ. ԺԲ. 48, 50)։*

Իսկ սարկաւագն առեալ զսկիհն սուրբ նուիրաւքն՝ դառնայ առ ժողովուրդն ասելով. «Երկիւղիւ եւ հաւատով յառաջ մատիք»։

Մեկնութիւն. *Զգուշացան վարդապետութեանցն, որովք վարժեաց զնոսա, իսկ այժմ վախճան եղեւ ամենայնի, եւ ողորմութեանն՝ շնորհ, զոր խնդրէին ժողովուրդքն՝ եկն եւ եհաս, զոր ծանուցեալ յառաջ կոչէ զաշակերտեալ մանկունսն. «Երկիւղիւ, ասէ, եւ հաւատով յառաջ մատիք», զի սոքա երկոքեանս են սանձ եւ դատիչք ստահակութեան անձնիշխան կամացն, այսինքն՝ երկիւղիւն եւ հաւատն. զի մինն առ Աստուած ձգէ համարձակ, իսկ միւսն պահէ ընդ նովաւ որպէս պարտն է։ Զի եթէ երկիւղիւն միայն լինի, ուծանիմք ի նմանէ, եւ թէ հաւատն առանց երկիւղին յանդգնիմք առաւել քան զարժանն։ Վասն այսորիկ լծեալ զերկիւղն ընդ հաւատն, եւ այնպիսի երագաքայլ թեւաւք ամբարձեալ զմիտս՝ ի հաղորդս լինիլն Քրիստոսի վերածէք առ ի հաւատալ, թէ սա աստուածային մարմին է՝ վասն ձեր բաշխեա, որպէս եւ է ճշմարտապէս, եւ մերձենալ ի սա որպէս ի հուր զգուշութեամբ, զի որով մաքրին ձեր ամենայն անաւրէնութիւնքն եւ մեղքն սրբին։ Զի ահաւասիկ այս մերձեցեալ ի շրթունս ձեր՝ լուանայ զամենայն անաւրէնութիւնս, եւ զմեղս ձեր սրբէ ի ձէնջ, որպէս եւ զաստուածաբան մարգարէին (տե՛ս Ես. Զ. 6)։ Զայս ասէ սարկաւագն, որպէս զի հրամանաւ եւ կոչմամբ, եւ անձնիշխան կամաւք յառաջ եկեսցեն ի հաղորդութիւն, ըստ այնմ, թէ՝ «Առաքեաց զծառայս իւր, եւ ասէ.*

Որ ոք իցէ անզգամ՝ եկեսցէ առ իս եւ արբցէ: Եւ ցպականամիտսն ասէ. Եկայք կերէք ի հացէ աստի իմմէ, եւ արբէք զգինիս, զոր խառնեցի» (Առակ. Թ. 3–5): Եւ ասեն. «Ո՛չ վասն. որպէս զի, թողեալ ասէ զանաւրէնութիւնսդ կեցջիք»: Մի՛ ոք ինձ այլ իմաստութեան քան զսա անուանեսցէ սեղան: Զի արդարեւ, որ ուտէ ճաշակելեաւք իմացութեան զխորհրդոյս զաւրութիւն ընդ մարմնոյ զգայականի, թէպէտ եւ անզգամ է կամ պակասամիտ, սակայն փութով փոփոխի զաւրութեամբ ճաշակմանն: Ապա եթէ միայն զմարմնով մերձենալն համարի բաւական՝ մնայ քաղցեալ: Նաեւ զիարդ պակասամիտն կցորդ: Զի եւ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս հոգի է եւ հոգւոց կեանք, հոգւոց կերակուր եւ հոգւոց հաց՝ յերկնից իջեալ, եւ յերկրի մարմնով զգալեաւ երեւեալ՝ առ ի զզգալիսս այժմ կենսացուցանել:

Եւ դպիրքն երգեն բարձր ձայնիւ. «Աստուած մեր եւ Տէր մեր երեւեցաւ մեզ: Աւրհնեալ եկեալ յանուն Տեառն»:

Քահանայն գայ զկնի սարկաւագին, եւ խաչակնքէ զժողովուրդն ասելով. «Կեցո զժողովուրդս քո եւ աւրհնեա զժառանգութիւնս քո, հովուեա եւ բարձրացո զսոսա յայսմհետէ մինչեւ յաւիտեան»:

Եւ հաղորդէ քահանայն զարժանաւորսն, եւ դպիրքն երգեն զերգս: Եւ որչափ յամէ քահանայն ի ճաշակումն՝ դպիրքն այնքան երկարեսցեն զերգսն:

Մեկնութիւն. *Ամենայն երգ դպրացն ուրախական է, եւ յորդորումն ժողովրդեանն ի ճաշակումն:*

Եւ դպիրքն երգեն. «Լցաք ի բարութեանց քոց, Տէր՝ ճաշակելով զմարմին քո եւ զԱրիւն. փա՛ռք ի բարձունս կերակրողիդ զմեզ: Որ հանապազ կերակրես զմեզ, առաքեա ի մեզ զհոգեւոր քո զաւրհնութիւն: Փառք ի բարձունս» «...»:

ԳԷՈՐԳ ՍԿԵՒՌԱՑԻ[173]

Արեամբն Քրիստոսի փրկեալ եղբարք իմ ի Քրիստոս, վասն զի պարտ է քրիստոնէին խոստովանելով եւ ապաշխարելով լուանալ զանձն ի մեղաց, եւ ապա հաղորդել մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի: Զի մի՛ ոք անմաքուր անձամբ ի վնաս անձինն իւր հաղորդեսցի. վասն այսորիկ կամիմ առ

[173] *«Գէորգեայ վարդապետի ասացեալ վասն հաղորդութեան եւ վասն խոստովանութեան խրատ հոգէշահ ամենայն քրիստոնէից». հրատ. ըստ Ընտրանի հայ եկեղեցական մատենագրութեան, աշխատ. Պ. Խաչատրեանի եւ Յ. Քէօսէեանի, Ս. էջմիածին, 2003, էջ 608–611:*

ի խրատ ի զգուշութիւն լսողացդ հինգ բանս կարճառաւտ խաւսել ընդ ձեզ յեկեղեցոջս. առաջին՝ զայս ուսուցանել, թէ պատարագեալ սուրբ հացն եւ գինին մարմին եւ արիւն է Քրիստոսի: Երկրորդ. զայս, թէ վասն էր է մարմին, այսինքն՝ միս եւ արիւն կոչէ Քրիստոս զհացն եւ զբաժակն: Երրորդ՝ զայս, թէ զինչ պէտս տայ Քրիստոս ի ճաշակումն զմարմին եւ զարիւն իւր սուրբ: Չորրորդ՝ զայս ցուցանէ, թէ սրբել պարտ է խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ եւ ապա ի Սեղանոյս Աստուծոյ հաղորդել: Հինգերորդ՝ ցուցանել զշահ ճշմարիտ խոստովանելոյն եւ ճշմարիտ հաղորդութեանն եւ զվնաս թաքուցանելոյն եւ զանսրբաբար հաղորդութեանն:

Արդ, դուք միամտութեամբ լուարուք, զի ես կարճառաւտ ուսուցանեմ. հաւատամք եւ քարոզեմք ճշմարտապէս, զի սուրբ հացն եւ բաժակն, ձեռամբք քահանային յաստուածային սեղանն մատուցեալ, մարմին եւ արիւն Քրիստոսի լինի ճշմարտապէս: Եւ այս յայտնի առնէ, զի եւ նոյն ինքն ապայ հացն սուրբ եւ բաժակն սուրբ, զի մարմին եւ արիւն է Քրիստոսի, Աստուած է ինքն ստուգապէս: Որպէս եւ ի սուրբ կոյսն Մարիամ յառաջ եկն Հոգին Սուրբ եւ մաքրեաց զնայ, եւ ապայ Բանն Աստուած իջեալ ի կոյսն առ ի նմանէ զմարմինն, եւ յինքն միաւորեալ աստուածացոյց. այսպէս իջեալ Հոգին Սուրբ ի հացս եւ ի գինիս սրբէ: Եւ նոյն Բանն Աստուած ամենարուեստն, միացեալ ի սոյն, առնէ զսայ իւր միս եւ արիւն, եւ միանալովն ի սմին աստուածացուցանէ զսայ: Եւ մի՛ ոք զհացս սուրբ հաց տեսանելով եւ զգինիս՝ գինի, թերահաւատ կարծեալք լոկ հաց եւ գինի համարեսցի զսայ. զի աներեւութաբար իջանէ ի սմայ Հոգին եւ միանայ Բանն Աստուած, զոր մարմնոյ աչք ոչ կարէ տեսանել: Եւ վկայ է քեզ, զի եւ ոչ զհոգի մարդոյ տեսանեմք, եւ չկարէ ոք վասն այսր ասել, թէ մարմին միայն է մարդ, զի եւ հոգի է, թէպէտ եւ ոչ երեւի: Յաւրինակէս յայտ է, զի Աստուած է միացեալ անտես ի մէնջ ի հացս սուրբ եւ ի բաժակս: Եւ թէ ընդէ՞ր միս եւ արիւն Քրիստոսի կոչի հացս սուրբ եւ գինիս, որպէս վասն առաջին բանիս բազում խորհուրդսն թողեալ կարճառաւտ անցաք, այսպէս եւ յերկրորդում բանիս ի կարճոյ զայս ասեմք, թէ մի՛ աւտար թուեսցի զհացն մարմին եւ զգինին արիւն կոչել, զի սովորութիւն է Գրոց զայս այսպէս կոչել ի բազում տեղիս: Որպէս առաքեալ վասն հացին ասէ, թէ՝ Մի հաց, մի մարմին եմք բազումքդ, որ ասեմք մարմին եւ անդամք Քրիստոսի, որպէս հատք ցորենոյն մանրեալ եւ միացեալ հաց է, եւ մեք մի եղեալ բազումքս եւ ի Քրիստոս միացեալք (հմմտ. Ա. Կորնթ. ԺԲ. 12–20): Եւ երեմիայ, թէ՝ «Զինէն ասացին. Արկցուք փայտ ի հաց նորա» (Երեմ. ԺԱ. 19), այսինքն՝ ի մարմինն, եւ սպանցուք զնա: Զայս սովորութիւն եւ Քրիստոս պահելով՝ մարմին իւր ասաց զհացն եւ զգինին արիւն, զի հաճախ ուրեք եւ

զայս ասեն Գիրք, թէ՝ «Արբեցեն զարիւն նորայ որպէս գինի» (Բ. օր. ԼԲ. 14, Զաք. Թ. 15), եւ թէ՝ «Լուասցէ արեամբ խաղողոյ զձորձս իւր» (Ծննդ. ԽԹ. 9)։ Եւ այս սակաւուք վասն այսր բաւական է։

Եւ թէ յինչ շահս կամ ի պէտս հարկաւորս տայ Քրիստոս ի ճաշակումն ուտողաց զմարմինն ու զարիւնն իւր սուրբ ի ձեռն այսր ճաշակման նախ զի անչափ սէրն իւր ցուցանէ, որ առ մեզ, եւ ապա զմեծ շահն մեզ կամի այսուիկ հնարել, զի ճաշակելովն մեր զնայ աստուածանալ կամի մեզ՝ մարմնոյ նորա հաղորդելով մեր եւ զմեզ ի նմանութիւն, եւ ի սիրելն զինքն զարգանալ, զի որպէս տղայն զկաթն մաւրն ուտելով մարմնովն եւ արեամբ մաւրն գոյանայ եւ կերակրի եւ սնանի եւ աճէ, եւ վասն այսորիկ յոյժ սիրէ զծնաւղն, զի կաթն արիւն իսկ է ի սպիտակ փոխեալ, այսպէս եւ զմեզ մարմնովն եւ արեամբն իւր Քրիստոս կերակրելով կամի, զի աստուածատեսակս գոյացուք, եւ սնեալ նովաւ եւ աճեցեալ աստուածասցուք եւ սիրեսցուք զնա որպէս ծնաւղ, եւ նմանք լիցուք նմա աստուածք, որպէս մանուկն ի մաւրէն՝ մարդ։ Եւ եթէ զարդ լիցի աստուածանալն մեր, կարի ի դէպ, զի Աստուած սուրբ է, զսուրբս սիրէ եւ ի սուրբս հանգչի (հմմտ. Ես. ԾԷ. 15), այսպէս եւ որ սրբի՝ աստուածանա՝ սիրելով զսրբութիւն եւ զբարին, զոր Աստուած սրբէ եւ ատելով զպղծութիւն, զոր Աստուած ատէ։ Եւ զի հաղորդեալն սողանոյս Աստուծոյ աստուածացուցանէ զհաղորդեալն մեծաւ զգուշութեամբ պարտի որ հաղորդել ցանկա խոստովանութեամբ եւ ըստ չափու կարողութեան ապաշխարութեամբ սրբել զանձն իւր եւ ապա ի հաղորդութեան Սեղանոյն Աստուծոյ մատչել, զի անսուրբ անձամբ ի սուրբս մերձենալ վնաս է. որպէս ցաւեն աչք ընդդէմ արեգական հայեցեալ, զի որպէս զառաջին զանսրբութիւն նախ աւազանաւն սրբել վերստին ծննդեամբն մաքրէ, եւ ապա սուրբ հացիւն եւ կենդանարար արեամբն կերակրէ յետ այնորիկ, զի երկրորդ աւազան ոչ է խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ մաքրել պիտոյ է եւ ապա աստուածային Սեղանն մատչել, զի որպէս ի սեղանս թագաւորաց եթէ ոք աղտեղի եւ գարշահոտ հանդերձիւք եւ ցխայթաթախ եւ զազրոտ ի ձեռաւք մատչիցի փոխանակ վայելման, պատուհասիւ արտաքսի։ Այսպէս եւ աստ զայս ասեմ ոչ ի յուսահատութիւն զլսաւսդ արկանելով զարհուրեցուցիչ բանիւս, այլ զի երկիւղիւն Աստուծոյ սարսեալք արժանապէս ջանիւ նախամաքրեալք զձեզ վստահութեամբ կարաւղ լինիջիք յառաջ մատչել՝ ոչ զաւրն ընտրելով զՋատիկն կամ զՅայտնութիւն, այլ զարժանաւորութիւն անձինն. զի յորժամ պատրաստի ոք եւ զգուշանա, այն է Զատիկ, եւ յայնժամ հաղորդեսցի, եւ զի նախ խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ մաքրիլ պարտ է եւ ապա մատչիլ ի սուրբ հաղորդութիւն։ Խրատ տայ սուրբ առաքեալն Պաւղոս, թէ՝ «Փորձեսցէ մարդ

զանձն իւր եւ ապա ի սուրբ հացէն կերիցէ եւ ի բաժակէն արբցէ, զի որ անփորձ եւ անսուրբ անձամբ ուտէ եւ ըմպէ, պարտական լինի արեանն Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28)։ Եւ բազում ցաւք եւ պատուհասք, հիւանդութիւնք եւ մահք վասն անարժան հաղորդութեան հասանեն մարդկան։ Արդ, փորձելն զանձն խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ սրբելն է, եւ յապաշխարութիւն եւ ի զգուշանալ անձինն յերկարելն եւ տեսանել եւ փորձել զինքն, թէ կայ եւ մնայ հաստատուն ի դարձն եւ ի զղջումն, եւ ապա մատչել ի հաղորդութիւն, զի մի՛ առանց յերկար ժամանակաւ փորձոյ մինչդեռ չեւ եւս է սրբեալ կամքն եւ խորհուրդն ի մեղացն ցանկութենէ կա նախագոյն հաղորդեալ կրկին վնաս շահեսցի. նախ զայն, զի Աստուածն, որոյ հաղորդի, հուր կիզիչ է (հմմտ. Բ. օր. Դ. 24), եւ զաղտեղիսն ժանգով մեղաց ի հաղորդելն դառնապէս այրեցմամբ վատնէ կամ պատուհասիւ ինչ կամ ի խղճէ մտացն այրելով, որ նախաճաշակ է հանդերձեալ հրոյն, եթէ ոչ կանխագոյն հաշտեցուսցուք զնա, եւ երկրորդ՝ զի սակաւ ժամանակաւ մատուցեալ ի հաղորդութիւն եւ դեռ զարմատ մեղացն, այսինքն՝ զսէրն յինքեան ունելով զկնի հաղորդելոյն ի Քրիստոս, չետ սակաւ ժամանակի դարձեալ ի փսխածն եւ յառաջին մեղսն դառնալով առաւել ատելի, եւ մեծապէս կուտէ անձինն պատուհաս։

Արդ, զի խոստովանելն է հիմն ապաշխարութեան, այս է շահ խոստովանութեան, զի խոստովանելովն ստուգապէս եւ ճշմարիտ ոչ պակասութեամբ, այլ յաւելուածով չարախաւսել զանձնէն նախ ի բաց փսխել զմեղսն, խոստովանել որպէս զմաղձ կամ զթարախ եւ թեթեւացեալ հանգչի ի ցաւոցն խղճէ, եւ երկրորդ՝ զի ցուցանէ խոստովանութեամբն, թէ ստոյգ երես է շրջել ի սատանայէ եւ ի մեղացն, զի յանխնա չարախաւսէ եւ այսու երեւի, թէ ճշմարիտ խոստովանաւղ ճշմարտիւ է դիմեալ յԱստուած, իսկ թագուցանաւղն յայտ առնէ, թէ չէ դիմեալ միամիտ յԱստուած, այլ դեռ սէր եւ միաբանութիւն ունի առ մեղսն եւ առ սատանայ, զի դեռ կայ ու խնայէ ի նոսա. վասն այրն չէ ի յայտնել զսատանայական խորհուրդն նման է Յուդայի, որ ընդ թշնամիսն Քրիստոսի խորհուրդ ունի, թէ եւ հաղորդի, իբրեւ զՅուդայ մահու խեղդման նմա լինի պատուհաս որպէս Յուդայի։

Արդ, քաւեալ եմ ես այսուհետեւ, զի սակաւուք բաւականապէս զգուշասցի բանիս, թէ ոք կամակար մտաւք թագուցեալ զխոստովանութիւն եւ համարձակի լրբել յահաւոր խորհուրդն ինքն տացէ պատասխանի ահեղ դատաստանին։ Իսկ ճշմարտութեամբ խոստովանեալքն եւ ըստ կարողութեամբ ապաշխարեալքն վստահութեամբ եւ երկիւղիւ հաղորդեսցին կենարար խորհրդոյն ի փրկութիւն անձանց եւ ի փառս Աստուծոյ, Որում փա՛ռք յաւիտեանս։

ՄՈՎՍԷՍ ԵՐԶՆԿԱՑԻ[174]

«Բաժակն աւրհնութեան, զոր աւրհնեմք, ասէ առաքեալ, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. ժ. 16)։ Եւ այլուր. «Եւ զբաժակն յետ ընթրեացն առ եւ ասէ. այս բաժակ նոր ուխտ է իմով արեամբ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 25)։ Եւ այլ. «Որ ըմպէ զբաժակս անարժանութեամբ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 27), եւ թէ՝ «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, ասէ, եւ ապա ի բաժակէն արբցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28)։ Եւ մարգարէն՝ «զբաժակ փրկութեան ընկալայց» (Սղմ. ՃԺԵ. 13), եւ թէ՝ «Բաժակ քո որպէս անապակ արբեցոյց զիս» (Սղմ. ԻԲ. 5)։

Ո՞ւր են, որք ասեն, թէ՝ «բաժակ զամանն ասէ, եւ ոչ զգինին», եւ ոչ իմանան, թէ հոմանունութիւն մայր մոլորութեան է։ «Արբեսցին, ասէ, ի պարարտութենէ տան քո», եւ բաժակն, որ արբին ի սուրբ Վերնատանն։ Կոչի բաժակ եւ չարչարանքն. «Կարէ՞ք ըմպել, ասէ, զբաժակն, զոր ես ըմպելոց եմ» (Մտթ. Ի. 22, Մրկ. Ժ. 38)։ Եւ զի գինին բաժակ է, եւ ի տէրունական խորհուրդն անապակ, վկայէ առաքեալ։ Պատմէ եւ Աւետարանիչն Մատթէոս. «Եւ առեալ բաժակ, ասէ, գոհացաւ, ետ նոցա եւ ասէ. Արբէք ի դմանէ ամենեքեան, զի այդ է արիւն իմ» (Մտթ. ԻՋ. 27–28)։ Իսկ Մարկոս՝ «Ետ նոցա եւ ասէ. եւ արբին ամենեքին» (Մրկ. ԺԴ. 23), Ղուկաս. «Եւ ընկալեալ բաժակ, գոհացաւ եւ ասէ. Առէք զայդ եւ բաժանեցէք ի ձեզ»։ Եւ դարձեալ. «Այս բաժակ նոր ուխտ իմով արեամբ, ասեմ ձեզ, թէ յայսմհետէ ոչ արբից ի բերոյ որթոյ» (Ղկ. ԻԲ. 17, 18)։ Եւ որթն գինի եւ ոչ ջուր բերէ», ասէ Յոհան, եւ զմիւսն հերձուածն լուծանէ, որ ի սուրբ խորհուրդն ջուր ի կիր արկանեն[175]։ Ոմանք չարք, զեբիոնացիք, ասեն, լոկ ջրով պատարագել, զորս Եպիփան յամաւթ առնէ՝ ասելով. «Եբիոնացիք ոչ թէ պատարագէին ջրով, այլ մկրտէին հանապազ, եւ հանապազ նզովէին»։ Եւ տէր Ներսէս կլայեցին գրէ. «Զատ ի Քրիստոսէ, զայս խորհուրդ այլ ոք ոչ աւանդեաց, եւ Քրիստոս գինով եւ ոչ ջրով արար»։

Են, որ յամառին, թէ զմկրտութեան խորհուրդն ի Յորդանան կատարեաց, ապա ի Վերնատանն լուաց զոտս աշակերտացն։ Եւ թէ այդպէս է, ապա եւ զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ ի Վերնատունն աւանդեաց յառաջ քան զխաչն, թէ այդպէս պարտ է կարծել, այլ յերկուց կամ յերից

---

[174] «Ընդդէմ այնոցիկ որք վասն բաժակին մոլին». հրատ. ըստ Աբէլ ՔՀՆ. Օղլուեան, Մովսէս վրդ. Երզնկացի. Մատենագրական հետազօտութիւններ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2001, էջ 149–160։

[175] Վիեննայի թիւ 912 ձեռագրի գրիչը լուսանցքում աւելացրել է. «Եւ ջրախառն գինով կատարեն, ցուցանէ յառաջ եւ յետոյ գինով վարեցեալ, զի յետ յարութեան ջուր ոչ արբ Քրիստոս, այլ՝ գինի», տե՛ս Օղլուեան, նշվ. հրատ., էջ 150, ծնթ. 437։

ճշմարիտ է բանն, եւ վկայք միմեանց լիցին: Նաեւ Պատարագամատոյցն Աթանասին եւ Բարսղին եւ Յովհաննուն զնոյնս ունի կարգեալ՝ ոչ ջուր յիշելոյ եւ ոչ խառնել, զորս դիցուք այժմ ի կարգիս:

«Դեղ թողութեան մեղաց, ասէ, պարգեւեա ճաշակողացս զհացս եւ զբաժակս», եւ ոչ ջուր: Նաեւ եկեալ, ասէ, կամաւ ի խաչն, առեալ զհացն, ըստ նմին աւրինակի, ասէ, եւ զբաժակն առեալ, աւրհնեաց, գոհացաւ, էարբ, ետ իւրոց ընտրեալ սուրբ եւ բազմեալ աշակերտացն՝ ասելով. «Առէք, արբէք ի սմանէ ամենեքեան, այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի», եւ խնդրէ զշնորհս Սուրբ Հոգւոյն ասելով. «Որով զհացս աւրհնեալ մարմին եւ զբաժակս աւրհնեալ արիւն ստուգապէս արասցես Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»: Միթէ զամէնն ասէ զայս, ով չարափառ դու, որ շաղակրատես, թէ բաժակ ամանոյն ասէ: «Արժանաւորս, ասէ, արար հաղորդութեան մարմնոյ եւ արեան Միածնի քո»: Եւ դարձեալ, թէ՝ «Արժանի արա տալ մեզ յանարատ մարմնոյս քոյ եւ ի պատուական արենէս»: Եւ թէ ջուրն, որ ել ի կողէն Քրիստոսի, վասն հաղորդութեան խորհրդոյն էր, ասա ընդէ՞ր ոչ ասէ՝ տալ մեզ յանարատ արենէս եւ ի ջրոյս, այլ միայն զարիւն յիշէ, որոյ տիպ է անապակ բաժակն եւ ոչ ջրով ապականեալն, զի Քրիստոսի անապականն վայել է եւ ոչ՝ ապականեալն:

Եւ չարափառքն ասեն, թէ երբ ըմպեն մարդիկ զջրեալ գինին, ոչ ասեն գինի եւ ջուր ըմպեն, այլ միայն զգինւոյն տան զանուն: Ո՛վ անմտութեան. եւ զայն ո՞ւր դիցեն, որ ասէ, թէ առեալ զգինին արկանէ ի սկիհն, առ որս ջրոյ յիշումն ոչ առնէ: «Ի սուրբ, ի սուրբ, ի սուրբ պատուական մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն մերոյ», եւ թէ՝ «զմարմին իւր տայ մեզ կերակուր, եւ սուրբ զարիւն իւր ցաւղէ ի մեզ»: Եւ թէ՝ «որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, կեցցէ յաւիտեան»: «Մարմին քո պատուական եղիցի մեզ ի կեանս, եւ սուրբ արիւն քո ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց մերոց»: Եւ թէ՝ «Գոհանամք զքէն, որ արժանի արարեր զմեզ մերձենալ ի մարմին քո, եւ յարիւն», եւ ոչ ի ջուր:

Իսկ ի սրբոյն Բարսղի պատարագամատոյցն այսպէս ասէ. «Առեալ զգինին, արկանէ խաչանիշ ի սկիհն», եւ ջրոյ յիշատակ ոչ առնէ: Իսկ յաղաւթսն ասէ այսպէս. «Տէր Աստուած մեր, որ զենար գառն անբիծ յաղագս աշխարհի կենաց, նայեա ի մեզ եւ ի բաժակս յայս, եւ արա զսա անարատ մարմին եւ պատուական արիւն քեզ»: Եւ ի խրատսն ասէ՝ «զհացս եւ զգինիս նշանակ ունել իմանալի մտաց, եւ ըստ նմին աւրինակի եւ զբաժակն, յետ ընթրեացն, առ, ասելով, արբէք ի սմանէ ամենեքեան, այս է այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղու, ի թողութիւն մեղաց: Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի, քանիցս անգամ թէ ուտիցէք

զհացս զայս, եւ զբաժակս ըմպիցէք, զմահ իմ պատմեցէք, եւ զյարութիւն իմ խոստովանեսջիք»։ Եւ դարձեալ, յաղաւթսն ասէ. «Համարձակիմք եւ մերձենամք ի սեղան քո սուրբ, եւ առաջի եդեալ զաւրինակ սուրբ մարմնոյ եւ արեան Քրիստոսի քո, եւ արա, ասէ, զհացս զայս պատուական մարմին Քրիստոսի քո, եւ զբաժակս զայս պատուական արիւն Քրիստոսի քո, որ հեղու վասն աշխարհի կենդանութեան, եւ զմեզ ամենեսեան, որք ի միոջէ հացէս եւ ի միոջէ բաժակէս ճաշակեմք»։ Եւ արդ, ո՞ւր է խմոր կամ ջուր, հով կամ տաք. յայտ է, թէ չունին զբարսղին, այլ թիւրեալ են։ Եւ «մի՛ զոք, ասէ, ի մէնջ ի դատաստան կամ ի դատապարտութիւն արասցես յընդունիլ զանարատ մարմին եւ զպատուական արիւն Քրիստոսի քո»։ Եւ ապա դարձեալ ի կատարածի ասէ զնոյն. «Արժանի արա տալ մեզ յանարատ մարմնոյ քո, եւ ի պատուական արենէս, եւ ի ձեռն մեր ամենայն ժողովրդեանս»։ Եւ ապա առեալ մասն ի ձեռն, եւ համբուրէ եւ խոնարհի, եւ նովաւ կնքէ երիցս անգամ զերեսս ասելով. «Խոստովանիմ եւ հաւատամ, զի դու ես Որդի Աստուծոյ, որ բարձէր զմեղս աշխարհի»։ Նոյնպէս եւ զբաժակն առնու, եւ ճաշակէ երիցս, եւ Քրիստոսի փառք երգեն։ Յաւելու եւ զայս ի գոհութիւն. «Անքնին դու Տէր, տուր լինել մեզ ամենեցուն հաղորդս սուրբ մարմնոյ եւ արեան Որդւոյ քո»։

Եւ արդ, սուրբ հաւրս այսոքիկ են բանք, եւ այսքանք, յոր յունականքդ պարծին, եւ որոշեալ են ի սորին շաւղաց, զի սա ամենայն ուրեք գինի յիշատակեաց, եւ ոչ՝ ջուր։

Դիցուք եւ զերանելւոյն Յոհաննու Պատարագամատուցին բանք, որ է այսպէս. «Եւ առեալ, ասէ, զգինին արկանէ խաչանիշ ի սկիհն»[176]. եւ ջուր աստ ոչ յիշէ։ Եւ դարձեալ յաղաւթսն ասէ. «Եւ բաւականացո զիս զաւրութեամբ Սրբոյ Հոգւոյդ, որ զգեցեալս եմ զքահանայական շնորհ՝ կալ առաջի սրբոյ Սեղանոյս, եւ քահանայագործել զքո անարատ մարմինդ եւ զպատուական արիւնդ»[177]։ Յառաջ յարկանել գինւոյն ի սկիհն ջուր ոչ յիշեաց, եւ աստ յաղաւթսս բան՝ արիւն ասէ, եւ ջրի յիշումն ոչ առնէ, որ է մեծ յանդիմանութիւն ջրարկուացն։ Եւ դարձեալ յերեքսրբեան աղաւթսն զնոյն վերաձայնէ։ Սոյնպէս եւ զբաժակն յետ ընթրեացն առ՝ ասելով. «Արբէք ի սմանէ ամենեքեան. այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղու՝ ի թողութիւն մեղաց»։ Ապա եւ միւսում յաղաւթսն ասէ. «Առաքեա զՀոգիդ քո Սուրբ ի մեզ, եւ յառաջի եդեալ յընծայս յայս, եւ արա զհացս զայս պատուական մարմին Քրիստոսի քո՝ փոխարկելով Հոգւով քո Սրբով։ Եւ զբաժակս զայս պատուական

[176] *Տե՛ս Սրբազան պատարագամատոյցք հայոց, էջ 355։*

[177] *Տե՛ս անդ, էջ 366։*

արիւն Քրիստոսի քո՝ փոխարկելով Հոգւով քո Սրբով»: Բաժակ ասէ, եւ խառնեալ ոչ յիշէ: Եւ արդ, որք զջուրն ի կիր արկանեն, զինչ տայցեն պատասխանի, թէ Հոգին Սուրբ ի ձեռն քահանայական աղաւթիցն զբաժակն յարիւն փոխարկէ, զջուրն չինչ իրս փոխարկէ: Բ. (2) իրք միով իրի փոխարկումն ոչ լինի, վասն որոյ ճշմարտապէս աղաւթէ ասելով. «Արժանի արա տալ մեզ, ասէ, յանարատ մարմնոյ քո եւ ի պատուական արենէս, եւ ի ձեռն մեր ամենայն ժողովրդեանս»: Այլ եւ ի բեկանել հացին արկանէ, ասէ, մասն ի բաժակն ասելով՝ «լրումն Հոգւոյն Սրբոյ», եւ համբուրէ, ասէ, զհացն եւ խոնարհի, եւ նովաւ կնքէ զերեսս երիցս անգամ, եւ հաղորդի: Նոյնպէս եւ «զբաժակն ըմպէ, ասէ, երիս ճաշակս»: Ամենայն ուրեք բաժակ ասէ, եւ խառնեալ ոչ յիշէ՝ յամաւթ նախատանաց չարափառացն, զի թէ յերկուց եւ յերից վկայից հաստատուն է բան (տե՛ս Բ. օր. ԺԹ. 15), ապա սոքա երեքեան համաձայնին ի ճշմարտութեան տեսութիւն՝ Աթանաս, Բարսեղ, Յոհան:

Ոչ են ի Հայոց սոնթեր, զոր ասեն, այլ ի Հոռոմոց ընտրելոց եւ ի բարձրագունից: Մանաւանդ, թէ չորից աւետարանչացն համաձայնութիւն, թէպէտ եւ Յովհաննէս ոչինչ յայսցանէ յիշատակէ, այլ այլովք բազմաւք համաձայն է: Իսկ զի չարն կոյր է, եւ ընդ ամենայն ուրեք ընդ անձին մարտնչի, եւ ստութեամբ ջանայ ճշմարտութեան յաղթել, ի հնարս մտանէ հայթայթանս յաւդել վասն որոյ բերեն յառաջ, թէ ասէ առաքեալ՝ «վէմ էր ինքն Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ժ. 5), եւ «ի վիմէն ջուր բղխեաց», զոր ասեն՝ «ի սուրբ խորհուրդն պարտ է ի կիր արկանել»: Առ որս ասելի է, ո՛վ դուք, որ զայդ հնարիք, թէ ի վիմէն ջուր բղխեալ սակս խորհրդոյն էր, ապա եւ գինի պարտ էր բղխել, թէ ոչ ձեզ պարտ էր միայն ջրով պատարագել, զոր ի վիմէն բղխեաց, եւ ոչ գինի խառնել: Բերեն առաջ եւ զբանս իմաստնոյն, թէ «Խառնեաց ի խառնելիս զգինի իւր» (Առակ Թ. 2): Եւ յորժամ ասեմք, թէ զՀին եւ զՆոր Կտակարանս խառնեաց ընդ իրեարս, որպէս ասէ ոմն, թէ՝ «զմարմին եւ զարիւն ընդ Աստուածութեան խառնեաց»: Ասեն, թէ ըստ ճառին ցուցէք, եւ ոչ իմանան, թէ ըստ ճառին ամենայն բան ոչ է, այլ ոմանք ըստ մտաց միայն: «Հռաքէլ լայր զորդիս իւր» (Մտթ. Բ. 18) եւ «Ջորք գազանք ելանէին ի ծովէ» (Յայտ. ԺԳ. 1), եւ «Ջամբեալ զտումար լի գրով» (հմմտ. Եզեկ. Գ. 2–3), «Եւղ թափեալ է անուն քո» (Երգ Ա. 2), եւ յոլովք սոյնպիսիք զիա՞րդ ըստ ճառին ոք իմասցի:

Ոսկեբերանն ջուր արկանելն հերձուած ասէ, որ նորա բանիցն ոչ հաւատայ, զմերս զիա՞րդ ընկալցի: Եւ որ ասէ, թէ էին ոմանք, որ լոկ ջրով առնէին, նոցա ասէ, թէ քրիստոնեայք էին, եւ յանուն Քրիստոսի առնէին.

Քրիստոս գինով աւանդեաց։ Թէ ոչ քրիստոնեայք էին, զիա՞րդ չիշեն, այլ որպէս չարալէզն եւ եղջիւրաքաղն բանք միայն են, եւ ոչ էութիւն։

Խառնեալ ջուր ընդ գինի՝ քացախ առնէ, որպէս խմոր զզանգուած թթուեցուցանէ, եւ երկոքին չապականութիւն չանգին։ Ջրին ընկեր խմոր է, առանց խմորի ջուրն սուտ է, զի մին ապականեալ, եւ մին անապական է, վասն որոյ ոչ ջերմ է եւ ոչ ցուրտ, այլ գաղջ գոլով։ Իսկ երկոքին սուրբ եւ անապական՝ բաղարջ հաց անխմոր, եւ անապակ բաժակ ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, ըստ ճշմարտասիրաց։

Ջինչ ասիցէ ոք եւ զչունականացդ կարծիս. խմոր դնեն ի տեղի հոգւոյ, եւ աղ ի տեղի մտաց, հով ջուր արկանեն՝ չաւրինակ մեռելութեան, եւ տաք ջուր՝ չաւրինակ կենդանութեան, եւ զմեզ բամբասեն, թէ ի խաչն բեւեռ հարկանեն, որ ոչ է այնպիսի մտաւք, որպէս նոքայն կարծեն։ Առ որս ասել պարտ է. ով դուք, թէ զամենայն կամիք կատարել զնմանութիւն Քրիստոսի, ապա ասէ չերգսն. «Եղբաւր որդին իմ կարմիր է եւ սպիտակ» (Երգ ե. 10)։ Կարմրացո սնգուրիւ, դարձեալ բուէ եւ սպիտակացո։ Այլ եւ «իւղ թափեալ է չանուն քո», ասէ իւղիւ անուշիւ եւ պարարտացո, զի ամենայն կատարես, եւ այլազգ եւս, թէ զմեռելութեան խորհուրդ կատարես, նախ զտաք ջուրն պարտ էր արկանել, զոր շնչաւորութեան տիպ ասես[178], եւ ապա՝ հով ջուր, զոր մեռելութեան աւրինակես, զի նախ կենդանի էր Քրիստոս, եւ ապա մեռաւ մարմնով ի վերայ խաչին։ Եւ զի մեռեալ եւ կենդանի մարմնով ի խաչին ոչ էր Քրիստոս, եւ չԱստուածութիւն նիւթական ջուր ոչ է, ապա ո՞չր աւրինակ զչերմ ջուրն արկանես. մի անգամ մեռելութան աւրինակ արարեր, զիա՞րդ դարձեալ կենդանութեան աւրինակ առնես. «զՄահն Տեառն պատմել» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26), ասէ առաքեալ եւ ոչ ջրով աւրինակել։ Մեք զամենայն Գրոց վկայութեամբ ունիմք հաստատուն, եւ դուք ոչ ունիք վկայութիւն ի Գրոց, եւ ոչ առանց Գրոց ճշմարտել կարէք։

Այլ մեր զբանս երկարել վասն մերոյ գրոհի է, զի զբազումս տեսանեմք միտել չայլոցն սովորութիւն, ոմանք տգիտաբար, եւ կէսք՝ վասն փառաց, եւ այլք՝ վասն որովայնի եւ հաշտութեան, զի զպահքն լուծանեն այնպիսիքն, եւ մեղաց խտրումն ոչ ունին, այնպիսիքն ընթանան զկնի նոցին, զորոց չանդիմանութիւն առաքեալ հրապարակագոյժ առնէ ի գիրս իւր. «որոց Աստուած որովայնքն իւրեանց է, ասէ, եւ փառք՝ ամաւթն իւրեանց» (Փիլիպ. Գ. 19)։

---

[178] *Ս. Հաղորդութեան բաժակի մէջ տաք ջուր խառնելու սովորոյթը, ինչպէս չայտնի է, օրինակարգել է Յուստինիանոս Ա. կայսրը (527–565)։ Այն պէտք է ակնարկէր Ս. Հոգու ջերմութիւնը. Հ. Քէօսէեան, եկեղեցու հայրեր, վարդապետներ. IV–VIII դդ., եր., 2007, էջ 205։*

Եւ իմ տեսեալ զազգիս իմոյ տարտամութիւն եւ զդիւրամէտ խոտորումն, որպէս հնոյն Իսրայէլի, եւ յոյժ վշտանամ: Իւրաքանչիւր ազգ յիւրեանցն ստութեան կամքն հաստատուն կան, եւ չափ մազի միոյ չկամին թուլանալ, եւ մերս, որ Գրոց վկայութեամբ զճշմարիտն ունին, տարաբերին. ոչ գիտեմ, թէ ազգիս թուլութենէ՞ է, թէ յոչմիաբանութենէ: Վասն հնոյն Իսրայէլի ասէ, թէ՝ «ել անաւրէնութիւն ի Բաբիլոնէ ծերոց» (Դան. ԺԳ. 5), եւ թէ՝ «քահանայք միաբանեցին ի չարիս» (Դան. ԺԳ. 6): Իսկ ի նորումս ասել պարտ է, թէ առաջնորդք մոլորեցան, եւ մոլորեցուցին զորս կարացին: Բայց ըստ սրբոց լուսաւորչացն մերոց խնդրուածոց ակն ունիմք, թէ երագ երագ արմատաքի խլի աղանդս այս:

Իսկ ես փոքր ի շատէ ժողովեցի զբանքս սրբոցն, որ սակս այսորիկ, վասն պարզամտաց, զի մի՛ գայթակղեսցին: Թէպէտ ոմանք ընկալցին եւ ոմանք արհամարհեսցեն, իւրաքանչիւր ոք յիւր միտսն հաճեսցի, զի անձնիշխան կամք շնորհեալ է յԱրարչէն մարդկայինս բնութեան, այլ մեզ եղիցի յողորմութենէն Աստուծոյ յաւրէնս Տեառն խորհել միշտ ի տուէ եւ ի գիշերի (տե՛ս Սղմ. Ա. 2), եւ ցանկ սուրբ հարցն ոչ պատառել, զի մի՛ աւձահար լինիցիմք (տե՛ս Ժող. ԺԲ. 8):

Այլ եւ մեզ ամենեցուն պարտ է միշտ զմտաւ ածել, թէ այժմեան ժամանակիս ծնունդք քան զառաջինսն ոչ սրբագոյնք են եւ ոչ գիտութեամբ առաւելեալք. նոցին բանիցն մեզ պարտ է հնազանդել, եւ ըստ նոցին հրամանաց գնալ, զի մի՛ լիցի փոքր ի շատէ կուրութիւն Իսրայէլի: Զի որպէս ի շատախաւսութենէ ծաղրածութիւն, եւ անտի խեղկատակութիւն, եւ ի նմանէ պոռնկութիւն, այսպէս փոքր լինի պատուիրանացն Աստուծոյ արհամարհանք եւ խրամատութիւն, զի որ փոքրէն ոչ զգուշանայ, զմեծն ոչ կարէ խորել: Սակս այսորիկ եկին հասին յայժմեանս ժամանակի մեծագունիս այս խրամատութիւն, որ է խորհուրդ փրկական մարմնոյ եւ արեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Թողից ասել զոտնհարութիւն բազմաց, զի որ կարի վատթարագոյնք են, ծաղր առնեն՝ ասելով, ահա յայտնի եղեւ, որ մինչեւ ցայժմ մոլորեալք էին, եւ այժմ դեռ ածեն զձեզ ի հաւատ, եւ դուք տակաւին յամառիք:

Եւ արդ, որ միտս ունի, կարէ իմանալ եւ ընտրել, թէ նոցին բանիցն պարտ է հաւատալ, որ հոգիբնկալ եւ սքանչելագործքն էին, թէ սոցա, որ մեռելոտի գործովք վարին, գայթակղեալք եւ գայթակղեցուցիչք:

Այլ այժմ, բանիս աւարտումն արասցուք, զի զգարշելիսն ծածկելն է բարւոք, քան թէ յայտնելն: Միայն մարդասէրն Աստուած գթասցի ի գինս արեան իւր, եւ խաղաղեցուցէ զեկեղեցի իւր, եւ ինքն եղիցի աւրհնեալ յաւիտեանս. ամէն:

ՄԽԻԹԱՐ ՍԱՍՆԵՑԻ[179]

Որք միանգամ ճշմարտութեան սիրողք իցեն զհանդէս բանից իմաստութեանն զառ ի յինքեանց խաւսեցեալս վկայութեամբ Աստուածաշունչ Գրոց յանդիման կացուցանեն՝ առ ի հաւատարիմ լինել իմաստուն լսողաց։ Եւ քանզի որպէս տնաւրէնութեան խորհուրդ մարդացելոյ Բանին Աստուծոյ յառաջագոյն փայլեաց ի գիրս պատգամաց աստուածայնուց ոմանց առ ի հաստատութիւն իրացն եղելոց, զոր ի լրման ժամանակի կատարեաց վասն մերոց փրկութեան. եկն հաւատարիմ առնել զբան ծառայից իւրոց, որք խաւսեցան յանուն նորա։

Գունակ նմին եւ խորհուրդ սրբոյ պատարագին բազմապատիկ աւրինակաւ ցուցաւ։ Ըստ որում եւ Աբրահամ սեղանաւն հիւրընկալ եղեւ Որդւոյն Աստուծոյ հացիւն բաղարջիւ, զոր եդ առաջի նորա, յորմէ հանդերձ երկու հրեշտակաւք կերակրեալ ի Մամբրէի ընդ հովանեաւ կաղնւոյն անմարմին բնութեամբ՝ յաւրինակ նորոյ փրկութեանս կենարար մարմնոյ իւրոյ, զոր բաշխեաց եւ ետ հաւատացելոց։ Եւ վասն Ղովտայ գրեալ է, թէ բաղարջ եփեաց եւ եդ հրեշտակացն ընդ երեակս առ նա եկեալոց (տե՛ս Ծննդ. ԺԹ. 3)։

Իսկ մեծն Մովսէս հրամանաւն Աստուծոյ պատուէր տայր ազգին իւրոյ Իսրայէլի յԵգիպտոս, զաւուրս եաւթն բաղարջիւ կերակրիլ (տե՛ս Ելք ԺԳ. 7). նշանակ եաւթն դարու կենցաղոյս, խորհրդով աստուածային պատարագին ազատիլ որդւոց մարդկան ի բռնութենէ չար ծառայութենէն սատանայի, եւ անհետ առնել զխմոր ի տանց, զի մի՛ գտցի առ նոսա գիւտք կամ նշմարանք նմանութեան չարութեան մեղացն եգիպտացւոց. «Զի ամենայն որ ուտէ, ասէ խմորեալ սատակեսցի անձնն այն ի ժողովրդենէ իւրմէ» (Ելք ԺԲ. 15)՝ յաւրինակ այնոցիկ, որք խմորուն հացիւն կատարեն զփրկական խորհուրդ սրբոյ պատարագին՝ սատակիլ նոցա յերկրէն կենդանեաց։ Այլ եւ զմանանայն երկնատեղաց աւրինակաւ կենաց հացի, որ իջանէ յերկնից եւ կեանս տայ աշխարհի. անխմոր ուտէին որդիքն Իսրայէլի յանապատին զամս քառասուն։ Հացն սրբութեան, զոր հրամայեաց Մովսէս դնել յամենայն աւուր յառաջին խորանն, ուր մտանէին յամենայն ժամ քահանայքն զպաշտամունսն կատարել, բաղարջ էր եւ ոչ խմորուն, յայտ առնէ բան քահանայապետին առ Դաւիթ եղեալ. «Հաց պիղծ ոչ է ի ձեռին իմում» (Ա. Թագ. ԻԱ. 4). զի եթէ հաց խմորեալն պիղծ էր

[179] *«Նորին Մխիթար[այ] առ այնոսիկ որք խմոր եւ ջուր արկանեն յահաւոր խորհուրդ սրբոյ պատարագին» հրատ. ըստ* Mxitar Sasnecis Theological Discourses; Edited by S. Peter Cowe, Lovanni in Aedibus E. Peters, 1993 (CSCO. Vol. 542. SA, t. 21—22), *էջ 82–86։*

ասացեալ, ապա ուրեմն անխմորունն հաց սրբութեան եւ աստուածային մարմնոյն յանկաւոր։

Եւ վասն նորոյ աւրինացս տուչութեան, որ շնորհաւք եւ ճշմարտութեամբ ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի եղեն, քանզի եւ նոյն ինքն ճշմարիտ Գառնն Աստուծոյ ի վերնատունն խորհրդոյ, յորում զպասէքն զենուին, հացն բաղարջ էր, զոր բաշխեաց եւ ետ աշակերտացն իւրոց, որոց ասաց. «Այդ է մարմին իմ, առէք կերայք ի դմանէ» (Մտթ. ԻՋ. 26), զի էր յառաջնում աւուր բաղարջակերացն, ըստ վկայութեան սրբոց աւետարանչաց, եւ ոչ էր աւրէն նոցա յաւուրսն յայնոսիկ հաց խմորուն ճաշակել ամրացեալք հնոյ աւրինացն պահպանութեամբ միանգամայն եւ սաստիւ աստուածային երկիւղին, յորում ըմբռնեալք էին, ոչ իշխէին այլաձեւ եւ կամ նորոգ աւրէնս հաստատել։ Եւ թէ ի կրպակաց ոք ասիցէ զհացն, որ ոչ էր բաղարջ, այլ խմորուն, ոչ է ի դէպ, զի ամենեքին ընդ պահպանութեամբ աւրինացն էին, որ ոչ թողացուցանէր նոցա այլազգ ինչ եղանիլ։ Իսկ թէ ի հեթանոսաց էր, զի արտաքոյ աւրինացն էին, ոչ է այսպէս իմանալ, զի աւրէնս ունէին նոքայ՝ ոչ խաւնակել ընդ հեթանոսս եւ ընդ Սամարացիս հաղորդութեամբ կերակրոյ եւ ըմպելեաց։ Այլ զի բաղարջ էր եւ ոչ խմորուն. եւ զի կուսածին եւ անապական մարմնոյն ի դէպ իսկ էր այնպէս եղանիլ որոշեալ յամենայն հեշտասիրութեանց աւրինակի։

Ունի եւ խմորն զաւրինակ կեղծաւորութեան ըստգտանաց Տեառն. «Զգոյշ լերուք ի խմորոյ փարիսեցւոցն եւ սադուկեցւոց» (Մրկ. Ը. 15), որ է կեղծաւորութիւն։ Իսկ ըստ մեծին Պաւղոսի. զինչ ասէ վասն այսորիկ. Փոքր մի խմոր զամենայն զանգուածն խմորէ» (Գաղատ. Ե. 9), այսինքն՝ մեղաց եւ հեշտասիրութեան եղեալ աւրինակ՝ արմատ դառնութեան երեւեալ, որովք բազումք պղծիցին։ «Սրբեցէք ի բաց զհին խմորն, զի եղիջիք նոր զանգուած որպէս էքդ անխմոր» (Ա. Կորնթ. Ե. 7)։ Զայս ասէ, զի խմորն մեղաց է աւրինակ հնոյն Ադամայ. «Սրբեցէք զայն ի բաց», զի եղիջիք նոր զանգուած նորոյս Ադամայ՝ նորոգեալ ի գիտութիւն ճշմարտութեան ըստ պատկերի Արարչին Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի։ «Քանզի զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս. այսուհետեւ արասցուք տաւնս մի՛ ի խմորն չարութեան եւ անզգամութեան, այլ յանխմոր ստուգութեան եւ ճշմարտութեան» (Ա. Կորնթ. Ե. 8)։

Որպէս անդ յԵգիպտոս, զի արեամբ անբանից գառանց զմարմնաւորն միայն ընկալան զփրկութիւն։ Իսկ աստ «զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս» ի վերայ խաչին՝ անարատ Գառն Աստուծոյ ի հաշտութիւն Հաւրն երկնաւորի, որով զյաւիտենականն եւ զանվախճանն ժառանգեցաք զկեանս, տաւնեսցուք ցնծութեամբ ի խորհուրդս փրկականս, եւ

մի՛ ի խմորն հին եւ չարութեան եւ անզգամութեան, յորմէ ազատեցաք փրկական մարմնով եւ արեամբ Որդւոյն Աստուծոյ՝ ամբիծ եւ անարատ Գառինն, որ բառնայ զմեղս աշխարհի, որք ոչ պարտիմք անդրէն ի նոյն մեղս դառնալ, այլ անխմոր եղեալ հետեւեսցուք ստուգութեանն եւ ճշմարտութեան: Եւ գիտելի է, զի խմոր հին եւ չարութեան անզգամութեան զմեղս կոչէ՝ նմանութեամբ զանգուածոյ հնոյն Ադամայ, իսկ անխմոր՝ ստուգութեան եւ ճշմարտութեան. զարդիւնս բարեպաշտութեան, ըստ նմանութեան զանգուածոյ նորոյս Ադամայ, որով ազատեցաք կենարար մարմնով նորա ճաշակելով սրբութեամբ զնա փոխանակ մահացու պտղոյն:

Բայց որք խմորուն հացիւն կատարեն, առնուն բան ինչ յԱւետարանէ անտի, զի զիւրեանցն հաստատեսցեն աւանդութիւն. զայն, զոր ասաց Տէրն. «Նման է արքայութիւն երկնից խմորոյ» (Մտթ. ԺԳ. 33), որ ոչ է ի խորհուրդ սրբոյ պատարագին, այլ յաւրինակ քարոզութեան Աւետարանին ընդ տիեզերս, զի ի ձեռն փոքունց եւ աննշանից արանց եմուտ յաշխարհս որպէս խմոր, եւ զբոլոր տիեզերս յինքեանս դարձուցին՝ շարժելով զմարդիկ ի սէրն Աստուծոյ: Եւ որպէս զխմորն առ յաւրինակ քարոզութեան Աւետարանին, նոյնպէս եւ զհատ մանանխոյ, զի երկոքին փոքրագոյն գոլով ի մեծագոյն տեսակս ամբառնան, որպէս եւ Աւետարանն ի ձեռն փոքունց եւ արանց տգիտաց ի մեծագոյն տեսակս տարածեցաւ: Այլ պարտ է առանց խմորոյ անապականաբար կատարել զխորհուրդն մեծ՝ յաւրինակ անապական եւ կուսածին մարմնոյն Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի ըստ սրբոց հարցն աւանդից:

Իսկ որ վասն բաժակին արեանն Քրիստոսի անապակ աւանդեալ առ մեզ ի սրբոյն Գրիգորէ Լուսաւորչէն մերոյ, եւ ոչ խառն ընդ ջրոյ զնոյն կատարել, ըստ որում եւ զհաց սրբոյ պատարագին առանց խառնման խմորոյ: Եւ որպէս խմորեալն ոչ է հաց սրբութեան, այլ՝ ապականութեան եւ անմաքրութեան ասացեալ, այսպէս եւ գինին անապակ արեանն Քրիստոսի խառնեալ ընդ ջուրն ոչ է եւ ոչ ասի անապակ, այլ՝ ապականեալ ըստ շփոթման յեղանակի: Նաեւ այս ամբաստանութիւն նախ ի մարգարէէն Եսայեայ, զի մեծագոյն ձաղանաւք իմն այպանէ. «Իշխանք ձեր, ասէ, խառնեն ջուր ընդ գինի ապստամբք գողակից գողոց» (Ես. Ա. 23):

Քանզի եւ նոյն ինքն առաջինն, զոր աւանդեաց Տէրն առաքելոցն սրբոց, առանց խառնման ջրոյ իմանի, եւ ոչ խառնեալ ապաքականաբար, եւ յայտ անտի է, զոր ասացն. «Առէք, արբէք ի դմանէ ամենեքին, այդ է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ վասն բազմաց հեղու ի թողութիւն մեղաց» (Մտթ. ԻՋ. 28), եւ թէ՝ «Ոչ արբից ի բերոյ որթոյ» (Մտթ. ԻՋ. 29). «եւ որթն

գինի եւ ոչ ջուր ծնանի»[180]։ Եւ այս որպէս յառաջագոյն բազում անգամ խաւսեցաւ ի տեղւոջն Կափառնաում վասն կենարար մարմնոյ եւ արեան իւրոյ. «Այս է հացն, որ յերկնից իջեալ» (Յովհ. Զ. 50). եւ «հաց Աստուծոյ է, որ իջանէ յերկնից եւ կեանս տայ աշխարհի» (Յովհ. Զ. 33), եւ «Թէ ոչ կերիջիք զմարմին Որդւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս անձինս» (Յովհ. Զ. 54). միայն զարիւնն ասաց եւ ոչ՝ խառն ընդ ջրոյ։ Եւ այսպիսի ասացեալքս ի Տեառնէ ծանրատաղտուկ թուէր լսաւղացն, ուստի եւ յայսմանէ բազումք յաշակերտաց նորայ յետս չոգան, եւ ոչ եւս շրջէին ընդ նմա ասելով. «Խիստ է բանդ այդ, ո՞ կարէ լսել դմա։ Եւ նա ասէ ցերկոտասան աշակերտսն. Միթէ եւ դո՞ւք կամիք երթալ» (Յովհ. Զ. 68)։ Պատասխանի ետ վէմն հաւատոյ. «Տէր, առ ո՞վ երթիցուք. բանս կենաց յաւիտենականաց ունիս» (Յովհ. Զ. 69)։ Միայն ի հաւատս ապաստան եղեալք. ոչ գիտէին հաւաստի զասացեալսն ի Տեառնէ, զոր պարտ էր վասն սիրոյն առ նոսա ունելոյ զերբեմն ասացեալսն առ ի չինքենէ հաւատարիմ առնել, եւ ցուցանել նոցա զորպիսութիւն իրացն, թէ որպէս պարտ է ճաշակել զմարմին եւ զարիւն նորա, որպէս եւ արարն իսկ, եւ աւանդեաց նոցա նախ քան զչարչարանսն ի վերանատուննն խորհրդոյ, զայն պարտ է կատարել, զոր ինքն աւանդեաց սրբոց առաքելոցն, եւ ոչ զայն, զոր մի ոմն ի զինուորացն յանդգնաբար յարձակեալ խոցեաց տիգաւ զկողս նորա, ուստի եւ վաղվաղակի արիւն եւ ջուր, թէ եւ առ իմանալի տեսութիւնս մտաց զարիւնն ի խորհուրդ սրբոյ պատարագին առնումք, զի զարիւնն ընդ ջրոյն եւ, եւ ոչ ընդ անապակ գինւոյն, զոր եւ վարդապետք եկեղեցւոյ զարիւնն ի խորհուրդ պատարագին եւ զջուրն ի մկրտութեանն առնուն։ Իսկ այն, զոր աւետարանիչն Յովհաննէս ի թուղթն կաթողիկեացյ գրէ. «Սա է, որ եկն ջրով եւ հոգւով եւ արեամբ Յիսուս Քրիստոս» (Ա. Յովհ. Ե. 6), եւ թէ՝ «Հոգին եւ արիւն եւ ջուրն. սոքա երեքկին մի են» (Յովհ. Ե. 8)։ Հոգի զբանական հոգին ասէ, զոր առ ի Կուսէն ի հոգւոյ նորա, զոր ի ժամ կամաւոր մահուն ի վերայ խաչին ի ձեռս Հաւր աւանդեաց։ Իսկ արիւն եւ ջուր, որք ելին ի կողիցն Տեառն, զորս ոչ ասէ ի խորհուրդ սրբոյ պատարագին, այլ զայն իմն կամի ցուցանել, զի էին ոմանք ի ժամանակին յայսմիկ ի չարափառաց, եւ կամ որք յետոյ լինելոցն էին, զի առաչաւք իմն ասացին զմարդեղութիւնն Տեառն, եւ ոչ ճշմարտութեամբ, զոր հաւաստի ի ձեռն ապացուցից կամի հաւատարիմ

[180] Վկայութեանս վերջընթեր բառերը քաղուած են Ս. Յովհան Ոսկեբերանի Մատթէի Աւետարանի մեկնութիւնից. «Յովհաննու Ոսկեբերանի... յԱւետարանագիրն Մատթէոս», Գիրք Գ., էջ 106։ Այս մասին հանգամանալից տե՛ս Զաքարիա վրդ. Բաղումեան, Անապակ բաժակի խնդիրը Հայոց եկեղեցում, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2013, էջ 111–121։

առնել, թէ մարդ եղեւ ճշմարիտ Բանն Աստուած, որ եւ հոգին, արիւնն եւ ջուրն զնոյնն վկայեն, ըստ որում ասացն. «Որ ետես, վկայեաց եւ ճշմարիտ է վկայութիւն նորա» (Յովհ. ե. 32), եւ թէ զմարդկան ինչ վկայութիւն ունիցիմք, ապաքէն Աստուծոյ վկայութիւնն մեծ իցէ, զոր հոսանան Յորդանանու եւ ի լերինն Թաբաւր Հայր ի բարձանց վկայելով. «Դայ է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ» (Մտթ. ժէ. 5)։ Այս վկայութիւնք մարդկութեանն եւ Աստուածութեանն են, եւ ոչ՝ վասն պատարագին ահաւոր խորհրդոյ։

Դարձեալ ի ձեռն բանիցս ասացելոց առ այնոսիկ խաւսելով, որք զջուրն ի գինին խառնեն յանապական արեանն Քրիստոսի։ Նախ եւ առաջին այսպէս. «Պա՞րտ է միանգամ արկանել զջուրն, եթէ՛ կրկինանգամ զնոյնն յաւելուլ»։ Եւ թէ ասիցեն. միանգամ եւ ոչ՝ կրկնակի, ասեմք, թէ՝ «Ահա արկանեմք զջուրն ի զանգուած հայսին. զի առանց ջրոյ անկար է հաց կատարեալ եղանիլ։ Իսկ զինչ հարկ է կրկին անոյնն յաւելուլ ի բաժակ արեանն Տեառն ջուր խառնելով, եւ քանզի ջուրն ի մարմնոյն տէրունական ել, եւ ոչ խառն ընդ արեանն, եւ կամ յարենէն։ Երկրորդ՝ զի ջուրն եւ գինին երկոքին զգալի գոլով ընդ շաւշափմամբ անգանին, եւ խառնեալ սոցա առ միմեանս շփոթման եւ ապականութեան եղեալ աւրինակ, իսկ շփոթեալն եւ զապականեալն ոչ է աւրէն ի խորհուրդն Տեառն մերձեցուցանել։ Երրորդ՝ զինչ պարտ է անուանակոչել զդայ. զի թէ ջրոյ անուամբ վերակոչես՝ ոչ ունի զյատկութիւն ջրոյ, քանզի շփոթեալ եւ խառնեալ է, եւ թէ գինւոյ անուամբ, ոչ է եւ ոչ ասի վասն շփոթմանն աւրինակի։ Այլ թէ պարտ է նորոգ անուն առձայնել որպէս եւ զբազումս է տեսանել, քանզի նաշիհ եւ ջուր զանգեալ ընդ իրեարս յայս անուն վերակոչեմք զնա, եւ եփեալ հրով։ Հացի անուամբ կատարեալ։ Եւ կամ որպէս յերկուց տեսակաց առ միմեանս եկելոց ի միաբանութիւն զծնունդն առ ի նոցունց եկեալ յառաջ ոչ միոյ ի նոցանէ անուամբն կոչեմք, այլ այլ անուն ընկալաւ զկատարումն իշակիսին։ Նոյնպէս եւ խառնեալն եւ շփոթեալ ջրոյն ընդ գինւոյն պարտ է նորոգ անուն անուանագործել նմա։

Չորրորդ՝ եթէ փոխանակ ջրոյն, որ ել ի կողիցն Տեառն, զջուր յաղբերաց կամ ի գետոց առնուս եւ արկանես ի բաժակ արեանն Տեառն, ապա պարտ է եւ փոխանակ արեանն, որ ել ի կողիցն Տեառն, արիւն առնուլ ի մաքուր կենդանեաց, եւ այնու կատարել զխորհուրդ պատարագին, եւ ոչ գինի, զի ոչ ուրեք ի գիրս վկայի, թէ գինի ել ի կողիցն Տեառն, այլ՝ արիւն ընդ ջրոյն։ Եւ թէ պարտ է ջուր արկանել յաղագս ջրոյն, որ ել ի կողիցն Տեառն, ապա ուրեմն պարտ է եւ արիւն արկանել վասն արեանն, որ ել ի կողիցն Տեառն։ Եւ թէ ոչ է պարտ արիւն արկանել վասն անպատշաճ գոլոյն, ապա պարտ է եւ ոչ ջուրբ կատարել զխորհուրդն մեծ

վասն անպատեհ լինելոյն։ Բայց զի՞արդ զջուրն արկանես եւ զարեամբն զանց առնես, եւ թէ ասիցես «ահա» ասաց զգինին՝ «այս է արիւն իմ», ասեմք, թէ այս մտաւոր տեսութեամբ զարեան խորհուրդն կատարէ, եւ ոչ զգալի աւրինակաւ ի յարիւն փոխարկի։ Իսկ դու արեամբք եւ իսկութեամբ զջուրն արկանես, եւ զգինին խորհրդեամբ արեանն Քրիստոսի՝ ոչ է պարտ եւ իրաւացի։ Կամ որպէս զջուրն իսկութեամբ առնուս եւ արկանես, այսպէս պարտ է արիւն առնուլ իսկապէս եւ արկանել։ Եւ կամ որպէս զգինին խորհրդեամբ արեանն Քրիստոսի արկանես, պարտ է եւ զջուրն խորհրդեամբ առնուլ եւ ոչ իսկապէս, քանզի այսպէս ունի եւ գիտէ ճշմարտութեանն բան։ Այլ զգինին անապակ ի խորհուրդ արեանն Քրիստոսի առնումք եւ արկանեմք, եւ զջուրն ի խորհուրդ հոգեւոր ծննդեանն յաւազանէն։ Վասն զի այսպէս թարգմանեցին վարդապետք եկեղեցւոյ ըստ ուղղափառ աւանդիցն, զոր ընկալան յարանց սրբոց. զգինին ի խորհուրդ արեանն Քրիստոսի եւ զջուրն ի մկրտութեանն ասացին առնուլ։

Իսկ ըստ մեծին Ներսէսի սրբոյ կաթուղիկոսին Հայոց. այն, որ զերգս շարականաց քաղցրաձայն եղանակաւ երգեաց, եւ այլ բազում բանս վարդապետութեան աւժանդակութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, քանզի եւ նա յոլովս խաւսի վասն այսորիկ, եթէ փրկական խորհուրդ սրբոյ պատարագին առանց խմորոյ եւ խառնման ջրոյ պարտ է կատարել, եւ զայս ի սրբոյն Գրիգորէ լուսաւորչէն մերոյ եւ յայլոց սրբոց առ մեզ հաստատեալ ասէ[181]։

Ասէ եւ զայս ըստ կարգին չընթացս բանից իւրոց. «Եթէ փոյթ էր այս Աստուծոյ, բաւական էր ի միտս սուրբ հոգեկիր արանց, կամ առաքելոց, կամ ի վարդապետաց եկեղեցւոյ արկանել թէ արժան է ջուր ի բաժակն տէրունական խառնել, եւ ոչ մի ոք էր, որ հակառակէր կատարել զհրամայեալսն»։ Եւ այսոքիկ այսպէս, սակայն յուսացաք ամենառատ պարգեւացն Աստուծոյ, ոչ միայն առ արս առաքինիս եւ կատարեալս՝ յամենայն գործս բարութեան ներգործել զձիրս պարգեւաց իւրոց, այլ յաւէտ եւ առ զլացողս աստուածային բարեացն, զի զարեգակն շնորհաց իւրոց ծագէ չարաց ոմանց եւ տեղայ զցաւղ ողորմութեան իւրոյ, որոց անաւրէնութիւնք բարձրացան քան զգլուխ, եւ որպէս բեռն ծանր

[181] *Ակնարկում է Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետի (1166–1173) հետեւեալ թուղթը. «Գիր հաւատոյ խոստովանութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ գրեալ ի Ներսիսէ եպիսկոպոսէ՝ յեղբօրէ կաթողիկոսին Հայոց Գրիգորիսի, ի խնդրոյ գերապատիւ փեսայի ինքնակալ թագաւորին Հոռոմոց մեծի դատաւորին Ալէքսիոսի... ի թուականին ՈԺԴ. (=1165)», տե՛ս «Թուղթ ընդհանրական՝ արարեալ երիցս երանեալ սուրբ հայրապետին մերոյ տեառն Ներսիսի Շնորհալւոյ», Ս. Էջմիածին, 1865, 117–144, նաեւ ԿԻՐԱԿՈՍ ԳԱՆՁԱԿԵՑԻ, Պատմութիւն հայոց, աշխատ. Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանեանի, Եր., 1961, էջ121–147։*

ծանրացան ի վերայ նոցա։ Եւ այս առ մեզ եղելոյ ըստ աստուածային գթոյ ողորմութեան իւրոյ։

Քանզի յաւուրսն յայնոսիկ, յորս էաք առ վարդապետին մերոյ ընտրելոյ յուսումն հոգեւորական աստուածաշունչ մատենից, որոյ անուն Եսայիաս առձայնիւր։ Եւ յաւուր միում հաւատարմի եւ ուսումնակցի անուն Յոհաննէս կոչեցեալոյ, այսպիսի խնդիրս եղեւ ի միջի երկուցս առ մարմնաւոր սեղանին նստելով վասն խառնման ջրոյ ի բաժակն տէրունական։ Քանզի ասէր նա, թէ որք արկանեն ջուր ի բաժակ արեանն Տեառն եթէ յառաջոյ, եւ թէ յայլոց ազգաց իցեն, ընդ բամբասանաւք են, եւ այն նոցա ի մեղ համարեալ։ Իսկ ես հակառակէի ընդդէմ դնելով նմա, եթէ աւանդութիւն է նոցա այն ըստ նախնեացն սովորութեան, զոր առեալ ունին, եւ ոչ են ընդ բամբասանաւք մեղանաց, այլ թէ մեք խոնարհիմք ի կրաւնս նոցա՝ ջուր արկանել ի բաժակ արեանն Տեառն, ընդ բամբասանաւք եմք այնուհետեւ եւ ընդ մեղաւորանաւք, զի ոչ է ըստ աւանդից սրբոց հարցն մերոց, զոր առեալ ունիմք առ ի նոցանէ։ Եւ այսպիսի հարցաքննութիւն էր ի միջի երկուցս՝ հակառակելով ընդ միմեանս։

Իսկ ի նմին աւուր գիշերոյ յանուրջս երազոյ էի ես ի մէջ եկեղեցւոյն, որ էր շինեալ յանուն սրբոյն Ստեփանոսի՝ կանգուն կալով առաջի բեմին, եւ զդէմս երեսաց իմոց ունէի ի Սեղանն սուրբ, եւ կուժս երկուս ոմն ամանս գինւոյ եւ միւսն ջրոյ որպէս եւ էին իսկ յեկեղեցւոջն յերկուս ձեռին իմում՝ մինն ամանս գինւոյ վասն փրկական խորհրդոյն պիտեցելոյ, եւ միւսն ջրոյ, եւ այն եւս վասն հարկի պիտոյից նմին խորհրդոյ։ Ջնոսա յերկուսին ձեռին իմում ունէի. զամանս ջրոյն յաջոյ ձեռին, եւ որ բաժակին էր ի ձախոյ ձեռին զնոսա առ միմեանս բերելով։ Վերացուցեալ աջոյ ձեռամբ զջուրն եւ զահեակն խոնարհ ուելով կամէի արկանել զջուրն ի բաժակն, որ վասն արեանն Տեառն։ Եւ ապա զինչ. որպէս եւ վկայէ տեսողն գաղտնեաց սրտից. ոմն ահագին տեսլեամբ ի սրբութեան սեղանոյն անտի երեւէր, եւ զսաստ խրատուն ընդ գթոյ կերպարանս խառնէր։ Տակաւին չեւ էին իրքն կատարեալ, ըստ մտածութեան կամաց իմոց, սաստէր մեծաձայն երկիւղիւ, թէ՝ «Զինչ է այդ, զոր առնես դու զջուրդ զայդ ի բաժակն տէրունական արկանելով»։ Եւ ապա զձեռս ի միմեանց զատուցեալ յանմեղս լինէի, թէ ահա ոչ է իմ արկեալ դեռեւս զջուրս ի բաժակ արեանն Տեառն։ Իսկ նա դարձեալ հրաման տայր ինձ խստագոյն, թէ՝ մի՛ եւս զայդ առնիցես, եւ մի՛ ումէք պատուէր տացես այդպիսի իմն առնել, եւ իսկոյն զարթուցեալ ի միտս եղէ, եւ աւրհնեցի զամենագութն Աստուած, թէ զիարդ զձիրս ողորմութեան իւրոյ առ անարժանս բարեաց ներգործէ։

Իսկ ի գալ տուընջեան աւուրն չոգայ առ եղբայրն իմ հոգեւոր, զպարտութիւն անձին իմոյ խոստովան եղէ նմա եւ զտեսիլ երազոյն կարգաւ առաջի նորա պատմեցի, ըստ ճշմարտութեանն աւրինակի: Եւ այս եղեւ յառաջ քան զամս երեսուն՝ վկայութեամբ գիտողին Աստուծոյ, զի ճշմարիտ է, զոր ասեմս: Եւ արդ, եթէ վկայութեամբ Գրոց աստուածայնւոց, եւ եթէ դաւանութեամբ ուղղափառ հայրապետաց եւ վարդապետաց, ըստ սրբոց հարցն աւանդից, եւ եթէ տեսլեամբ երազոց, զոր փորձիւ ծանուցեալ ուսաք, պարտ է առանց խառնման ջրոյ եւ խմորոյ զխորհուրդն փրկական սրբութեամբ մտաց եւ ոգւոյ անապականաբար եւ առանց չարութեան եւ անզգամութեան աւրինակի կատարել ի փառս Սրբոյ Երրորդութեանն՝ Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ԲԱՐՍԵՂ ՄԱՇԿԵՒՈՐՑԻ

«...»[182] Եւ միւնչդեռ ուտէին՝ առեալ Յիսուսի հաց աւրհնեաց եւ եբեկ, ետ նոցա, եւ ասէ. Առէք, այդ է մարմինն իմ: Եւ առեալ բաժակ գոհացաւ, ետ նոցա, եւ արբին ի նմանէ ամենեքեան: Եւ ասէ ցնոսա, Այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ փոխանակ բազմաց հեղու *(Մրկ. ԺԴ. 22–24): Մատթէոս յաւելու. «ի թողութիւն մեղաց»: Կատարեալ զհին զատիկն, յորում առնէին զյիշատակ ազատութեան ժողովրդեանն յԵգիպտոսէ, եւ ապա արար անցք ի նոր զատիկս, որով զյիշատակ երկրորդ փրկութեանս մշտնջենաւորեսցէ՝ կալ, մնալ յեկեղեցի: Եւ յաղագս այսորիկ, յետ ճաշակելոյ զստուերական գառնն, ապա աւրհնեաց զհացն եւ ետ նոցա յուտել՝ առ ի ցուցանել, թէ այն աւրինակ էր եւ այս՝ ճշմարտութիւն: Եւ արժան էր նախ աւրինակին կատարիլ եւ ապա գալ ճշմարտութեան. զի որպէս ստուերն կցորդ է մարմնոյ, նոյնպէս եւ աւրինակն՝ յաւրինողին: Արդ, կատարեաց նախ զհինն եւ ապա սկսաւ զնորս՝ յայտ առնելով, թէ նոյն ինքն է Տէր եւ տուող Հին եւ Նոր կտակարանաց. վասն այնորիկ զայն ելից որպէս պատուիրեցաւն եւ զայս ստուգեաց որպէս խոստացաւն: Նաեւ յորժամ ուտէին զգառն, ոչ ասաց, թէ այս է մարմին իմ, զի աւրինակ էր, այլ յորժամ բազմեցաւ, առ զհացն, զի ճշմարտութիւն էր:*

Աւրհնեաց. *եւ արար իւր մարմին,* եւ եբեկ եւ ետ նոցա: *Եւ այսպէս ի տեղի գառինն հնոյ մարմնոյ եւ արեան, որ սկսաւ յԵգիպտոս, զմարմնոյ եւ արեանն իւրոյ կարգեաց եւ հաստատեաց զխորհուրդ, եւ եցոյց*

[182] *Քաղուած է «Մեկնութիւն սրբոյ աւետարանին որ ըստ Մարկոսի՝ արարեալ երանելւոյն Բարսղի Շնորհալի վարդապետի Ճոն կոչեցելոյ...», Կ. Պոլիս, 1826, 275–281:*

եւ ստուգեաց, եթէ ինքն էր ճշմարիտ քահանայապետն, որում երդմամբ խոստացաւ Աստուած Հայր բերանովն Դաւթի, եւ ոչ զղջացաւ, թէ՝ «Դու ես քահանայ յաւիտեան, ըստ կարգին Մելքիսեդեկի» (Սղմ. ճԺ. 4)։

Եւ մինչդեռ ուտէին, առեալ Յիսուսի հաց, աւրհնեաց։

Եւ զի աւրհնեաց զհացն զայն, ասէ աւետարանիչս, այլ թէ որո՞վ բանիւ աւրհնեաց եւ կամ զինչ խաւսեցաւ ի յաւրհնելն, զայն ոչ ասաց, բայց աւրհնեաց, որպէս զի խափանեսցի ի նմանէ անէծքն այն, որ ասացաւ, թէ՝ «քրտամբք երեսաց քոց կերիցես զհաց քո» (Ծննդ. Գ. 19)։ Եւ ըստ այնմ, որ աւրհնեաց, սրբելով սրբեաց, եւ արար զնա մարմին իւր ճշմարտապէս, համանգամայն եւ ընդ Հաւր եւ ընդ Հոգւոյն Սրբոյ լցոյց զնա շնորհաւք եւ զաւրութեամբ աստուածայնով, եւ պարգեւեաց նմա զաւրութիւն քաւելոյ զամենայն զմեղս հաւատացելոց։

Եւ …առեալ Յիսուսի հաց, աւրհնեաց եւ եբեկ։

Եւ զի ոչ աւրհնեաց Ադամ ի ժամանակին իբրեւ կթեաց զպտուղն որպէս զապստամբող, աւրհնեաց Տէր մեր եւ ապա եբեկ։ Եւ ետ զհացն աւրհնեալ, եւ հատոյց զագահութիւն, զոր լցաւն Ադամ։ Եւ զի ուսուսցէ զմեզ, թէ այսպէս պարտ է կատարել զսուրբ խորհուրդն. նախ աւրհնել զհացն եւ քարոզել ի վերայ նորա զամենայն փրկական տնաւրէնութիւն, եւ ապա բեկանել եւ առնուլ հաւատովք ի քաւութիւն մեղաց մերոց։ Եւ զի եբեկ, ստուգեաց զմարդկային բնութիւնս, զոր ընկալաւ, զի մարմինն կարէ ի բազում մասունս բաժանիլ։ Այլ եւ զմեռանիլն ի խաչին յառաջեալ գուշակեաց։ Եւ զի աւրհնութեամբ եւ գոհանալով եբեկ, եցոյց, եթէ ճշմարտապէս իշխանութիւն աստուածային անմահութեան էր առ նա, որով արագ յառնելոց էր։ Եւ զի ինքն եբեկ եւ ոչ այլ ումեք հրամայեաց բեկանել. եցոյց եթէ կամաւք իւրովք կրեաց զմահն, ըստ այնմ, թէ՝ «Իշխանութիւն ունիմ դնել զանձն իմ, եւ իշխանութիւն ունիմ առնուլ զնա» (Յովհ. Ժ. 18)։ Եւ զի ոչ միայն կամաւք, այլ եւ ուրախութեամբ կրեաց զմահն, եցոյց յինքեան եւս զնոյն ուտելն, զի նախ ինքն եկեր եւ ապա ետ աշակերտացն, եւ ասէ. առէք եւ կերայք ի դմանէ, այդ է մարմին իմ։ Եւ որպէ՞ս կոչէ զհացն զայն մարմին իւր. իբր, զի ինքն մարմին է եւ հոգի եւ միտք, թէպէտ զիարդն անգիտելի է, սակայն զի ասաց եւ ամենայն եղեւ, եւ զամենայն բանիւ արար։ Այսպէս եւ զայս բանիւն ասաց. Այդ է մարմին իմ։ Դարձեալ եւ զի Տէրն զմերս էառ զմարմին, որ ըստ նիւթոյն յերկրէ է, ուստի եւ հացն, եւ նոյն մարմինն Քրիստոսի մարմին եւ կենդանի Աստուած հոգովն է եւ աստուածութեամբն։ Ապա նոյն հոգի եւ աստուածութիւն ըստ ամենահնար զաւրութեան միացեալ խորհրդով ի հացն, եւ կատարելագործեցաւ մարմին Քրիստոսի, որպէս եւ Գաբրիէլ ասաց յաւետիսն առ Կոյսն. «Հոգին

Սուրբ եկեսցէ ի քեզ եւ զաւրութիւն բարձրելոյն հովանի լիցի ի վերայ քո» (Ղուկ. Ա. 35)։ Եւ առեալ յարենէ Կուսին ստեղծագործեաց իւր մարմին, նոյն Հոգի եւ զաւրութիւն բարձրելոյն, խառնեալ միացաւ ընդ հացն ընդ այն, եւ արար մարմին Քրիստոսի։ Այսպէս եւ այժմ ինքն իջանէ ի վերայ հացին, որ դնի ի խորանին ի վերայ սեղանոյն, եւ սրբէ եւ առնէ մարմին Քրիստոսի։ Եւ զի ինքն կոչեաց զնա մարմին իւր, ո՛վ իցէ, որ հակառակի եւ ոչ հաւատայ։ Աչք կրկին պարտ է մեզ ստանալ՝ մարմնոյ եւ հոգւոյ, զի աչաւք մարմնոյ տեսանեմք զհաց ի ձեռս քահանայից եւ սարկաւագաց, իսկ աչաւք հոգւոյ տեսանեմք զնոյն հաց դարձեալ ճշմարտապէս ի մարմին եւ ի հոգի եւ ի միտք Բանին Աստուծոյ, ըստ այնմ որպէս միացոյց ընդ աստուածութեան իւր, զի Կուսէն առեալ մարմին, սոյնպէս եւ ընդ մեզ միաւորելոց է ի ձեռն ճաշակման մարմնոյ իւրոյ զաստուածութիւն իւր եւ զՀաւր եւ զՀոգւոյն։ Այսպէս հաւատայ եւ վասն գինւոյն, զոր կոչեաց արիւն իւր.

Այս է արիւն իմ ի նորոյ ուխտի, որ փոխանակ բազմաց ճեղու ի թողութիւն մեղաց։

Երկու են ուխտք, այսինքն՝ կտակարանք, Հին եւ Նոր, որ ի յԱստուծոյ շնորհեցաւ մարդկային ազգի։ Հինն է աւրէնքն, որ ի ձեռն Մովսիսի տուաւ իբրեւ ծառայից ստամբակաց եւ անհնազանդից, իսկ Նորն՝ Աւետարանն, որ ի ձեռն Քրիստոսի շնորհեցաւ իբրեւ որդւոց մտերմաց եւ հաճոյացելոց, եւ զերկոսին արեամբն հաստատեաց։ Արիւնն հնոյ էր գառինն, որ զենաւ յԵգիպտոս, որ կոչէր պասքայ. արիւն նորոյ է Քրիստոսի արիւնն, որ զենաւ ի խաչին։ Եւ զի Նոր կտակարան անուանեաց, մեկնեաց զսա ի Հնոյ կատարանացն։ Եւ որպէս գառն, որ ըստ աւրինացն, ոչ եթէ յաղագս մեղաց իւրոց զենեալ լինէր, այլ վասն այլոց մեղուցելոց, որ պարտականք էին պատժոց, պատարագէր եւ զմեղս նոցա եւ զպատիժս վերացուցանէր։ Այսպէս եւ Քրիստոս ոչ եթէ յաղագս մեղաց իւրոց մեռաւ, այլ՝ վասն մեր, ըստ այնմ, թէ՝ «Նա վիրաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց, եւ պատժեցաւ վասն մերոց անաւրէնութեանց» (Ես. ՃԳ. 5), եւ Մկրտիչն «Գառն Աստուծոյ» կոչեաց զնա, «որ բառնայ զմեղս աշխարհի» (Յովհ. Ա. 29)։ Յայտ առնէ եւ ինքն աստ՝ ասելով, թէ՝ Այդ է արիւն իմ, որ փոխանակ բազմաց ճեղու ի թողութիւն մեղաց։ *Եւ ընդէր զբազմաց ասէ, եւ ոչ՝ զամենեցուն. զի որք կամիցին հնազանդել քարոզութեան եւ հաւատալ զնոցայն քաւէ եւ ոչ զհնազանդիցն, ըստ որում եւ ասէ Պաւղոս, թէ՝ «Եղեւ ամենայն հնազանդելոցն իւրոց պատճառք փրկութեան յաւիտենից» (Եբր. Ե. 9)։ Զի ոչ թէ որպէս թագաւորեաց մահն յԱդամայ ի վերայ այնոցիկ, որ ոչն յանցեան, այնպէս թագաւորեսցեն եւ կեանքն բռնի ի վերայ այնոցիկ, որ ոչն*

հաւատան եւ հնազանդին Աւետարանին։ Զի թէպէտ եւ տուիչ է նա կենաց, այնոցիկ տայ, որ հնազանդինն Աւետարանին, եւ ոչ եթէ այնոցիկ, որք ապստամբենն ի նմանէ։ Վասն այսորիկ ասէ. փոխանակ բազմաց ձեղու, եւ ոչ թէ՝ ամենեցուն։ Եւ եթէ զմարմին իւր վասն մեր ետ եւ զարիւն իւր վասն մեր եհեղ, որպէս այժմ լուաք յինքենէ. վասն էր մեղադրեն ապա մեզ ոմանք, որք ասեմք առ նա, թէ՝ «Որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա մեզ»[183]։ Նոքա, որ ոչ ասեն առ նա զայս, ցուցանեն, թէ զմարմին իւր եւ զարիւնն Քրիստոս ոչ եթէ փոխանակ մեզ ետ, այլ վասն իւր եհեղ։ Եւ այս յայտնի վնաս է մեզ, եւ սուտ պատիւ նմա, իսկ մեք ի վնասէս յայսմանէ իբրեւ ի մահաբեր բաժակէ փախչիմք, եւ զբան Փրկչին մերոյ ճշմարտեմք եւ հանապազաւր աղաղակեմք առ նա, եւ ասեմք թէ՝ «Որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա մեզ»։ Եւ ընդէ՞ր ոչ ի համեղագոյն եւ ի պատուական կերակրոց եւ յըմպելեաց զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն իւրոյ աւանդեաց։ Եւ ասեմք. վասն սակաւութեան եւ դժուարագիւտ լինելոյն այնց տեսակացն։ Եւ զի մի՛ պատուական նիւթոցն համարեալ լիցի շնորհքն, այլ՝ Քրիստոսի փրկչին մերոյ, եւ յաղագս այսորիկ ի հաց եւ գինի, որ ամենայն ումեք եւ յամենայն տեղիս դիւրագիւտ է, աւանդեաց զխորհուրդն, եւ ոչ ի շաքար, ի նուշ եւ ի վարդաջուր։ Եւ դարձեալ, զի ի տաճարն յամենայն պատարագն ընդ գառանցն եւ ընդ արեանցն հաց եւ գինի լինէր մատուցեալ, յաղագս այսորիկ եւ այժմ զխորհուրդն հացիւ եւ գինւով աւանդեաց։ Նաեւ, զի առաքեալքն յայնմ աւրէ հետէ, յորժամ լուան. «Թէ ոչ կերիջիք զմարմին իմ եւ արբջիք զարիւն իմ, ոչ ունիք կեանս յանձինս» (Յովհ. Զ. 54), ի յահ եւ յերկիւղ էին, թէ զիա՞րդ կերիցուք զհում միս մարդոյ, եւ արբցուք զարիւն։ Իսկ այսաւր, յորժամ տեսին զհացն եւ զգինին տուեալ նոցա Քրիստոսի՝ ասելով. «Առէք կերայք եւ արբէք, զի այդ է մարմին իմ եւ արիւն իմ», ի բաց բարձին յանձինս իւրեանց զահն եւ զերկիւղն, եւ ուրախացեալ բերկրեցան։ Դարձեալ հոգեւորապէս, հացն, որ հաստատէ զսիրտ մարդոյ (տե՛ս Սղմ. ճԳ. 15), դառնայ եւ կատարի մարմին Քրիստոսի, եւ գինին, որ է արիւն խաղողոյ, դառնայ եւ կատարի արիւն Քրիստոսի։ Եւ զի մի՛ թուիցի, թէ Յիսուս Քրիստոս կրեաց զմահ առանց մերոյ փրկութեան, եւ թէ՝ մեք կարեմք փրկիլ առանց չարչարանացն Քրիստոսի. վասն այսորիկ պարտ է զհացն եւ զգինին մատուցանել։ Եւ զի աստ փոխէ զխորհուրդն եւ զուխտն, այսինքն՝ զպատարագն եւ զխոստումն, բայց զժամանակն ոչ փոխէ. վասն որոյ զընթրիսն Քրիստոսի յո՛չ եւ մի ժամանակ առնեմք ի մետասան լուսնին՝ յառաջ քան զչորեքտասաննն,

[183] *«Խաչեցարիւ»-ի վերաբերեալ աղբիւրներ տե՛ս Յ. Անանեան, Հայկական մատենագիտ. հտ. Բ., էջ 270–271 [150–154]։*

զի այնոքիկ, որ առնեն զընթրիսն յառաջ քան զչորեքտասան լուսնին, առնելոց են նոյնպէս եւ զյարութիւն, եւ այս ոչ է գրեալ ոչ ի Հին կտակարանսն եւ ոչ ի Նորս։

Առեալ Յիսուսի ճաց.

Փոխակերպեաց զմարմին իւր ի հաց, որ հաստատէ զսիրտ մարդոյ, որ է եկեղեցի սուրբ՝ հաստատեալ հաւատովք։

Աւրհնեաց.

Որպէս զի բազմասցին հաւատացեալքն յեկեղեցի, որպէս խոստացաւ Աբրահամու՝ աւրհնել եւ բազմացուցանել զզաւակսն նորա իբրեւ զաստեղս երկնից (տե՛ս Ծննդ. ԻԲ. 17)։

Եւ եբեկ.

Այսինքն՝ յաղագս մեր աւրինակի համբերեաց խաչի եւ չարչարանաց վասն այլոց մեղաց եւ անաւրէնութեանց, որ բնաւ ոչինչ գործեաց, որով արժանաւորէր մահու եւ տանջանաց, որպէս զի ցուցցէ, թէ ամենայն ոք պարտական է համբերել հարուածոց եւ տանջանաց ստուգապէս յաղագս մեղաց իւրոց։ Եւ որպէս ի ձեռն արեան գառինն տունքն Իսրայէլի պահեցան ի սատակչէն եւ ի ձեռն կարմիր ծովուն թշնամիք նոցա սատակեցան։ Նոյնպէս անապակ եւ կարմիր գինեաւ, որ փոխի յարիւն Քրիստոսի, հոգիք հաւատացելոց փրկին ի մեղաց եւ յանմարմին թշնամւոյն գերութենէ, եւ թշնամին մեր սատանայ մատնի յանմահ սատակումն։

Եւ առեալ բաժակ գոհացաւ.

Այսու եցոյց, եթէ շնորհաւք փրկեցաք եւ ոչ վարձուք, զի որ ձրի ընդունի զիրս ինչ յումեքէ՝ գոհանայ եւ շնորհակալ լինի, որպէս աղքատք զողորմութիւն առնելով ի գոյաւորաց։ Իսկ որ գինս կամ փոխարէնս տալով՝ սատանայ զիրս ինչ, ոչ գոհանայ զտեառնէ ընչիցն, որպէս որք գին եւ վաճառ առնեն ի միմեանց։ Արդ, զի Քրիստոս զմեծ բարիքս, զոր ետ մեզ զարիւնն իւր հեղլով վասն մեր, եւ նովաւ զմեզ ի դատապարտութենէ մեղացն ազատելով, եւ դարձեալ դրախտին ժառանգաւորս առնելով, ոչ եթէ գինս էառ ի մէնջ, եւ կամ թէ պարտս պարտ էր ինչ մեզ, եւ զփոխարէնն հատոյց, այլ ըստ իւրում ողորմութեան ապրեցոյց զմեզ ի ձեռն աւազանին մկրտութեան եւ մարմնոյ եւ արեանն իւրոյ ճաշակման, ըստ որում եւ առաքեալն ասէ. «Ուրախութեամբ գոհացարուք զՀաւրէ, որ փրկեաց զմեզ յիշխանութենէ խաւարի՝ մարմնով եւ արեամբ Որդւոյ իւրոյ սիրելւոյ» (Կողոս. Ա. 13)։

Եւ արբին ի նմանէ ամենեքեան.

Ո՛վ բարեբախտ արբեցութեան եւ զարմանալի յագմանն փրկութեան. զի որչափ սրբութեամբ առնումք՝ այնչափ առաւել տայ մեզ մերոց

շնորհս սրբութեան, որպէս որքան պայծառ ունի ոք տեսանելիսն, այնքան առաւել վայելէ ի ճառագայթից արեգականն: Զի ահա եւ մատնիչն յուդա թէպէտ էարբ, այլ ոչ յագեցաւ, եւ ոչ անցոյց զծարաւ յաւիտենական հրոյ գեհենին, զի խաւարեալ մտաւք եւ անարժանապէս էառ զխորհուրդն Քրիստոսի: Նոյնպէս եւ բիծ երեւի ի լուսինն, որ յաւիտեան չէ չնջելոց. լուսինն բարի աւրինակաւք նման է յեկեղեցի, զլոյսն յինքենէ ոչ ունի, այլ յարեգակնէն ստուգապէս առնու: Լոյս եւ արեգակն եկեղեցւոյ է Քրիստոս, ուստի լուսաւորեալ լինին հաւատացեալքն, որպէս լուսինն՝ յարեգակնէն, սակայն են ոմանք յեկեղեցին, որ բնաւ խորհուրդն զնոսա ոչ սրբէ, զի յիմար խորհուրդն նոցա տայ հեշտանալ նոցա զհեշտութիւնս մեղացն եւ աշխարհի, որք զանձինս իւրեանց ի գայտ եւ ի զազրութիւն շնութեան եւ պոռնկութեան խառնակեցին: Եւ յաղագս այսորիկ արիւն Նորոյ կտակիս, որ վասն ամենեցուն հեղաւ, ոչ սրբեաց զամենեսեան:

Այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի.

Ոչ ըստ Հնոյն, որ ասի յԵլսն. «Այս է արիւն ուխտին, զոր պատուիրեաց ձեզ Աստուած» (Ելք ԻԴ. 8): Եւ զի ասաց, թէ՝ «Արբէք ի դմանէ ամենեքեան», եցոյց թէ ամենայն հաւատացելոց պարտ է յամենայն ժամ զգուշութեամբ մերձենալ եւ հաղորդիլ ի մարմին եւ յարիւնն փրկական: Եւ էր վասն Քրիստոս յետ գառն ուտելոյ, ապա հաղորդեաց զաշակերտսն մարմնոյ եւ արեանն իւրոյ, իսկ մեք նախ քան զկերակուրն հաղորդիմք: Եւ թէ ոք յայսոսիկ սխալէ՝ պատուհաս կրեսցէ. վասն զի այն առաջինն աւրինակ էր, զոր կերանն, եւ երկրորդն՝ ճշմարտութիւն, եւ պարտ էր նախ աւրինակին կատարիլ, եւ ապա գալ հասանիլ ճշմարտութեան: Եւ վասն այսորիկ ոչ էր վայելուչ յետ հաղորդելոյ զաշակերտսն մարմնոյ եւ արեանն իւրոյ, դարձեալ անդրէն յաւրինակն դառնալ, եւ զգառն ուտել: Նաեւ ոչ եւս տեսանեմք, թէ այլ ուրեք երբէք գործեցին առաքեալքն այնպէս, եւ մեզ արժան է նոցին հետեւիլ, որք ի Քրիստոսէ զաւրինակն ընկալան, եւ յետոյ ի Հոգւոյն Սրբոյ կատարելագործեցին: Եւ զինչ հարկ էր, ասեն, հանապազորդն հաղորդեալ լինել մարմնոյ եւ արեան նորա, զի բաւական էր մին միայն: Այո հարկ էր, արդարեւ, կարի քաջ. զի թէ զհանապազորդութիւն հաղորդութեան չէր պարգեւեալ՝ ուստի՞ ճանաչէին զկնի եկեալքն զհրամանս նորա, եւ կամ ո՞վ կարէր զոք հաւանեցուցանել վասն այսպիսի պարգեւացն, եւ այսպէս դժուարահաւատալի լինէր ճշմարտութիւն յաղագս բազմաժամանակեայ մոռացութեան: Բայց այժմ յամենայն ժամ ի մարմին եւ յարիւն նորա մերձենալով ճշմարտապէս հաւատամք, թէ մարմինն Աստուծոյ ուտեմք եւ զարիւնն նորա ըմպեմք, որով եւ ընդ նմա միանամք, եւ ոսկր յոսկերաց նորա լինիմք եւ մարմին ի մարմնոյ նորա

(տե՛ս Եփես. Ե. 30), որպէս եւ գրեալ է։ Այս բաժակ նոր ուխտ է, ասէ, իմով արեամբս, որպէս զի ցուցցէ, եթէ մեռանելովն կատարին խոստացեալքն առ նոսա, զի որպէս զՀին ուխտ կտակարանացն՝ արիւն ցլուցն ցանեալ՝ հաստատուն առնէր, եւ զիւրաքանչիւր ումեք կտակ մահ գրողին հաստատէ, այսպէս եւ Քրիստոսի ամենայն ուխտիս, որ ուխտեաց մեզ զարքայութիւն հաւատարմութեան հաստատութեան՝ մահն նորա եւ արիւնն է։

Այս բաժակ.

Զոր բազում անգամ յիշեաց յառաջագոյն. «զբաժակն, զոր ես ըմպելոց եմ» (Մրկ. Ժ. 39), եւ թէ՝ «անցցէ բաժակս» (Մտթ. ԻԶ. 39), եւ թէ՝ «Զբաժակն, զոր ետ ինձ Հայր, ո՞չ ըմպիցեմ» (Յովհ. ԺԸ. 11)։ Զի որպէս զբաժակ կամաւ եւ ուրախութեամբ արբ զուրախարարն զմահ, եւ մեզ որպէս զբաժակ ետ. զի գիտելով, թէ քաւութեան մեղաց եւ ազատութեան ի մահուանէ եւ յաւիտենական ուրախութեան է նիւթ, յորում ըմպելոց է ընդ մեզ նոր, ուրախութեամբ ըմպեմք, որպէս ծարաւիք զգինի, եւ արբեալք սիրով նորին՝ անտես առնեմք զհեշտութիւնս աշխարհիս, եւ յաւժարիմք ի մահ վասն մեր մեռելոյն, որպէս արբեալք, մանաւանդ թէ մոռանամք զառաջին հեծութիւն եւ զցաւսն, զի վասն այսորիկ ասէ Սողովմոն (հմմտ. Առակ. ԻԳ. 30–31, Լ. 6) եւ ոչ վասն զգալի գինւոյ։ Զոր միանգամ ըմպելով արդարն Նոյ՝ առ ի մոռանալ զսուգ կործանման աշխարհիս եւ մարդկան, զորոց դիզեալ ի ջրոյն հեղեղէ զոսկերսն պտղաբերեաց յետ առաջին անիծիցն զերկրորդ անէծս ի ծնունդս իւր ի քանանացիսն, եւ զինչ զՂովտայն կամ զքահանայիցն յիշելի է։

Ի թողութիւն մեղաց.

Զի թէպէտ նա միայն է սուրբ, ամենեքեան հաղորդիմք նորայն սրբութեան՝ մարմնովն եւ արեամբն, որպէս Ադամայ պարտեացն կցորդիմք վասն զնորին մարմին ունելոյ. նմին իրի ևւ հաց է, ևւ գինի։ Զորմէ ասէ Դաւիթ, թէ՝ «Գինի ուրախ առնէ, իւղ՝ զուարթ, եւ հաց հաստատէ զսիրտ մարդոյ» (Սղմ. ՃԳ. 15)՝ դնելով ի միջոցին զիւղն, որպէս զի ծանիցես, թէ որ հաղորդեաց մարմնոյ եւ արեանն, զոր հացիւ եւ գինւով ետ մեզ, նոյն ինքն է աւծեալն է Աստուածութեամբն, որպէս զի որք կերակրովն մեռաք եւ գինեաւն անզգայացաք, նովին կերակրով ետ մեզ զկեանսն, զոր կորուսաք, եւ գինեաւն իմաստութեան խորհրդոյն հաղորդեաց։ Եւ զի իւղն զՔրիստոսի Աստուածութիւն նշանակէր, որպէս եւ գառն եւ զուարակն՝ զմարմինն, յաղագս որոյ եւ իւղն ի տաճարին եւ գառն՝ զմիութիւն նորա յայտ առնեն։ Յայս աւրինակ ապա ի ճշմարիտ պատարագիս՝ Մելքիսեդեկի հացն եւ գինին, մանաւանդ ի տաճարին՝ յամենայն պատարագսն,

ընդ գառանցն եւ ընդ արեանցն հաց եւ գինի մատուցեալ լինէր։ Զի նոյն հացն էր գառն եւ գինին՝ արիւնն, վասն որոյ եւ յաւուրն, յորում զաւրինակն զգառն ուտէին, ետ զճշմարտութիւն զհացն՝ զմարմինն, եւ յորում արեամբ գառինն աւծեալք՝ ազատեալք ելանէին, ետ զարիւնն իւր՝ զգինին փրկական։ «Զայս գինի, ասէ Եսայի, արասցէ Տէր Աստուած ամենայն հեթանոսաց, արբցեն ուրախութիւն՝ արբցեն գինի, աւծցին իւղով ի մրրոյ պարզելոյ» (Ես. ԻԵ. 6)։ Եւ այսպէս բազմելով ընդ աշակերտսն՝ կատարեաց զխորհուրդն յաղագս փրկութեան աշխարհի, որպէս ասաց, «Մարմին իմ վասն ձեր բաշխի, եւ արիւն իմ վասն ձեր հեղու», որ եւ բաշխեաց զնոյն։ Զորս զայսոսիկ յայտնի ցուցանեն մարգարէքն զբազմելոյն. «Նստցի առաջնորդ իշխանն» (Եզեկ. ԽԴ. 3), «կերայք մերձաւորք իմ, արբէք եւ արբեցարուք», «Ձէն զզենլիս իւր, եւ խառնեաց ի խառնարանս զգինի իւր» (Առակ. Թ. 2)։ Յոբ. «Զմարմինս իմ ունիմ յատամունս իմ» (Յոբ ԺԳ. 14), «Ես արբուցից զամենայն անձն ծարաւի, եւ զանձինս քաղցեալս լցուցից» (Երեմ. ԼԱ. 25), եւ «Որք ոչ ունիք կերակուր, երթայք գնեցէք առանց արծաթոյ»։ «Զարթեայ եւ տեսի, եւ քուն իմ քաղցրացաւ ինձ» (Երեմ. ԼԱ. 26)։ «Դու արեամբ ուխտի քո արձակեցեր զկապեալսն յանջրդի գբոյ» (Զաք. Թ. 11), եւ «Ուխտեցից տանդ Իսրայէլի եւ տանդ Յուդայ ուխտ նոր» (Երեմ. ԼԱ. 31), Դանիէլ. «Զաւրացուսցէ զուխտս բազմաց» (Դան. Թ. 26), զի առաջին ուխտն միայն հրէից էր, իսկ՝ այս ամենայն ազգի մարդկան «...»։

ԵՍԱՅԻ ՆՉԵՑԻ

«...»[184] Ասասցուք եւ սակաւ մի ըստ կարգի եւ յաղագս բաժակի արեանն Տեառն առ մեզ միայն հաստատեալ աւանդութեամբ ի սրբոյն Գրիգորէ, զոր եւ նայ առաջնոցն ընկալաւ անապակ լինելով գինի առանց խառնման ջրոյ, որ նախ եւ առաջին պատճառ, քանզի անապական գոլով մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի յաղագս ընդ անապական Բանին միաւորութեան։ Նոյն խորհուրդ եւ զբաժակ արեան նորա անապական կատարեմք, քանզի հերձուածողաց ոմանց յանդգնեցան ասել զանճառ եւ զանշփոթ միաւորութիւն Քրիստոսի խառնեալ եւ շփոթեալ յԱստուածութենէն եւ ի մարդկութենէն որպէս գինի եւ ջուր խառնեա։ Եւ դարձեալ Տէրն, յորժամ առ ի ձեռս զբաժակն եւ ասաց. «Այս է արիւն իմ ի նորոյ ուխտի», եւ

[184] *Քաղուած է հետեւեալից «Երջանիկ րաբունոյն Եսայեայ ասացեալ վասն դաւանութեան հաւատոյ ընդդէմ պարոն Հեթմոյ Կոռիկոսցոյն պատասխանի թղթոյն», ՄՄ, ձեռ, 573, թ. 317բ–318ա։*

յաւել, թէ՝ «Ոչ արբից բերոյ որթոյ մինչեւ արբից զդա նոր ընդ ձեզ յարքայութեան Հաւր իմոյ»։ Զոր եւ երանելին Յոհան Ոսկեբերանն ի սոյն բանի մեկնութեան, որ ըստ Աւետարանին ասէ, թէ՝ «Այս զմիւս չար հերձուածն արմատաքի խլէ, զի են ոմանք, որ ի սուրբ խորհուրդն ջուր ի կիր արկանեն, զի ի բերոյ որթոյ, ասէ, եւ որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի»[185]։ Թէպէտ եւ ոմանք, որոց հաճոյ թուի զջուրն արկանել ըստ այլ տարեալ զբանսն ասեն, թէ յաղագս սաբինացոցն ասաց, որ լոկ ջուր մատուցանէին։ Եւ այս ճշմարիտ է. էին սոյնպիսի հերձուածք ի սաբինացիքն, ապա նոքա փոքր ինչ ժամանակ էանց յետ առաքելոցն երեւցան, բայց ի Նիկիայ ժողովն ընդ այլ աղանդաւորացն եւ նոցին բարձան աղանդք, եւ Յովհան յետոյ զայս գրեաց։ Եւ տես ի ստոյգ աւրինակն, զի «ջուր» ասէ եւ ոչ՝ «զջուր»։ Եւ յայնմ աւուր, որ Քրիստոս զայս խորհուրդ աւանդեաց եկեղեցւոյ իւրոյ, ըստ Դ. (չոր)եսին աւետարանչացն վկայութեամբ գինի առ ի ձեռս, եւ ասաց. «Այս է իմ արիւն», եւ ջուր բնաւ ոչ յիշեաց, եւ թէպէտ ի Քրիստոսէ ընկալաք զայս առնել իւր կենդանի մահուն յիշատակ։ Բայց զի խորհուրդն ի մեծէն Դիոնիսիոսէ ուսաք, զոր նա ի Պաւղոսէ լուսափայլեալ, որ ըստ կարգաց զհացին եւ զբաժակին բանն եւ զայլն ամենայն մինչեւ ի վերջն, որ զձեռ լուանան։ Բայց զջուրն, որ ի խորհուրդն խառնի, բնաւ ոչ յիշատակէ, որպէս տեղեակք էք ամենայնի։ Այլ զոր ի կողիցն Տեառն կրկին աղբիւրացն արեան եւ ջրոյ վտակք առնուն ի վկայութիւն նոցին աւանդից, այլ այն զմեծահրաշագործութիւն Աստուածոյ յայտնէր, եթէ բարձրն ի խաչին ի սոյն ժամանակ կենդանի է անմահ Աստուածութեամբն եւ նոյն մեզ մարդկութեամբն, ըստ Աստուածաբանին, որով մերկանայ ի մէնջ եւ մեռանի հին մարդոյն աղտեղութիւն, եւ կենդանացնէ զմեզ կենդանարար Աստուածութեամբն ի նոր մարդ նորոգեալք։ Յաղագս որոյ եւ Յոհան Ոսկեբերան ի մեկնութիւն ի նմին բանին Աւետարանին Յովհաննու ասէ. Բ. (երկ)ուց աղբերացն, որ ելին ի կողիցն Տեառն, շինեցաւ եկեղեցի, քանզի ջրովն ծնանիմք վերստին աւազանաւն եւ արեամբն սնանիմք հաշակելով զնա։ Սմին համաձայն եւ Գրիգոր Նիւսացի ի բանն, որ վասն թաղմանն Տեառն ի դիմաց Արեմաթացոյն Յովսէփ ասէ. «Շաւշափեցիք զանարատ կողս նորա, յորմէ աղբիւրացաւ արիւնն խորհրդական եւ ջուր վերստին ծննդական»[186]։ Սոյնպէս եւ այլք բազումք ի վարդապետաց, որք յիշատակեցին զայս բան, ի սոյն դէմս մեկնեցին՝ զջուրն մկրտութեան խորհուրդ եւ զգինի՝ հաշակման «...»։

---

[185] Տե՛ս «Յովհաննու Ոսկեբերանի... յԱւետարանագիրն Մատթէոս», Գիրք Գ., էջ 106։

[186] Տե՛ս «Գիրք եւ ճառք հոգեշահ արարեալ յուղղափառ եւ յաստուածաբան վարդապետաց», Կ. Պոլիս, 1722, էջ 204–227։

«...»[187] Արդ, նախ զջուրն ի գինի փոխէր ի հարսանիսն, եւ հացն աճեցոյց յանապատին՝ զհինգ նկանակն առ ի բաւական լինել հազարաց բազմաց եւ զնշխարսն բառնալ երկոտասան սակառի. զի յորժամ զհացն մարմին իւր արասցէ, զգինին՝ արիւն, հաւատարիմ լիցին ասացեալքն: Եւ երկրորդ՝ որպէս ամենայն մարմնաւոր ուրախութեան պատճառ գինին է (տե՛ս Սղմ. ճԳ. 15) եւ հաստատութիւն կենաց մարդկան հացն (տե՛ս Սղմ. ճԳ. 15), այսպէս եւ ամենայն հոգեւոր ուրախութեան պատճառ եւ առաքինութեան վարուց, որ է հոգւոյն կենդանութիւն, մարմին եւ արիւն Տեառն է, յորժամ սրբութեամբ եւ մաքրութեամբ մերձենցին: Երրորդ՝ որպէս զհացն եւ զգինին առանց գնոյ ետ Տէրն կերողացն եւ ըմպողացն, այսպէս ձրի եւ առանց գնոյ պարտ է մատուցանել զմարմինն եւ զարիւնն Տեառն պատարագ, եւ բաշխել հաւատով խնդրողացն: Չորրորդ՝ որպէս առաքելոցն էառ զհացն Տէրն եւ աճեցոյց, եւ դարձեալ ի ձեռս նոցա էր բաշխեալ բազմականացն, այսպէս եւ ի մարդկային բնութենէ էառ զմարմինն, եւ աստուածացոյց՝ միաւորելով ընդ իւրում Աստուածութեան, եւ դարձեալ ի ձեռս մարդկան ետ բաշխեալ հոգեպէս քաղցելոցն: Հինգերորդ՝ որպէս ոչ նոր հաց գոյացոյց Տէրն, այլ զգոյացեալն աճեցոյց, սոյնպէս ոչ նոր մարմին ստեղծ ինքեան աւտար ի մարդկային զանգուածոյս, այլ ի մերմէ բնութենէս էառ եւ աստուածացոյց, որպէս ասացաք, խառնմամբ Բանին: Վեցերորդ՝ որպէս հացն այն յագեցոյց զկերողսն յանապատին, եւ անծախելի մնաց, այսպէս եւ մարմին Տեառն յագեցուցանէ միշտ եւ հանապազ զհաւատով եւ սրբութեամբ ճաշակողն, եւ անծախելի եւ անսպառելի կայ եւ մնայ «...»:

«...»[188] Քանզի աստուածային հուր է զարժանաւորսն, որք հաղորդին կամ պատարագեն, սրբէ եւ մաքրէ զհոգի եւ զմարմին եւ լուսաւորեալ պայծառացուցանէ ըստ այնմ, որ Յովհաննէս ասէ, թէ՝ «Մարմին եւ արիւն Որդւոյն Աստուծոյ սրբէ զմեզ» (Ա. Յովհ. Ա. 7) եւ այլն: Իսկ զանարժանսն, որք լրբաբար համարձակին եւ հաղորդին աստուածային մարմնոյ եւ արեանն, աստուածային հրովն այրի անհերեւութաբար հոգին եւ մարմինն, եւ կիզի հրեղէն սրովն, որպէս որդիքն Ահարոնի, որք այրեցան ի նորքոյ հանդերձիցն: Վասն այն Դաւիթ ասէ Հոգւովն Սրբով, թէ՝ «Ի

---

[187] *«Դարձեալ ասեմ ձեզ. եթէ երկու ի ձէնջ միաբանեսցին յերկրի վասն ամենայն իրաց ինչ եւ խնդրեսցեն, եղիցի նոցա ի Հաւրէ իմմէ, որ յերկինս է», տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 2322, թ. 74բ:*

[188] *Նոյն քարոզից է հատուածս (տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 2229, թ. 235աբ), որ բացակայում է ՄՄ, ձեռ. 2322-ում:*

բաց կացէք յինէն ամենեքեան, ոյք գործէք զանաւրէնութիւն» (Սղմ. Զ. 9)։ Եւ Պաւղոս գրէ, թէ. «Որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ, պարտական եղիցի մարմնոյ եւ արեանն Տեառն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 27), եւ թէ՝ «Բազում են ի ձէնջ հիւանդք եւ ախտաժետք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 30) եւ այլն։ Եւ այսոքիկ այնպիսիքն են, որք հպին եւ մերձենան չարաչար։ Իսկ որք հեռանան անաւրէնութեամբ եւ բազում ժամանակ առանց խոնարհութեան եւ ապաշխարութեան կան, եւ ոչ հաղորդին սատուածային մարմնոյ եւ արեանն Տեառնն, վասն այնպիսեացն ասէ մարգարէն Դաւիթ, թէ՝ «Ոյք հեռի արարին զանձինս իւրեանց ի քէն, կորիցեն, սատակեսցես զամենեսեան, որ ապստամբ եղեն ի քէն» (Սղմ. ՀԲ. 27)։ Որպէս ասէ Յոհան Ոսկիբերանն, թէ՝ Ոմանք կամ հպին չարաչար, կամ հեռանան անաւրէնութեամբ, որ եւ երկուքն սատանայականք են։ Վասն որոյ պարտ է մեծաւ զգուշութեամբ եւ երկիւղալից պատրաստութեամբ սպասաւորել մարմնոյ եւ արեանն Տեառնն, եւ մաքրութեամբ եւ սրբութեամբ ճաշակել, զի ըստ սրբոց առաքելոցն դասեսցուք եւ արժանի լիցուք լսել զերանաւէտ բարբառն ի Քրիստոսէ, որ ասէ. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցէ, եւ ես՝ ի նմայ», եւ թէ՝ «Որ ուտէ զմարմին իմ՝ զմահ մի՛ տեսցէ յաւիտեան» «...»։

«...»[189] Բանն մարմին զգեցաւ եւ ի մարմնի բնակեցաւ, ըստ առաքելոյ, թէ՝ «Ի նմա բնակէ ամենայն լրումն Աստուածութեան մարմնապէս» (Կողոս. Բ. 9), եւ այս յաւիտեանս յաւիտենից, ըստ երգոյն, թէ՝ «Ի սմա բնակեցայց, զի հաճեցայ ընդ սա» (Սղմ. ՃՀԱ. 14)։ Բայց ես այլ իմն եղանակաւ ճառեմ զասացեալս, առ որ յաւէտ բանս ճահաւորի, քանզի ոչ ասէ, թէ Բանն ի մարմնի բնակեցաւ, այլ թէ՝ Բանն՝ մարմին, եւ այն մարմնովն ի մեզ բնակեաց, եւ այս եղեւ յորժամ առեալ զհացն աւրհնեաց, գոհացաւ եւ ասաց. «Այս է մարմին եւ արիւն իմ, որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ՝ նա յիս բնակեսցէ, եւ ես ի նմա», քանզի բնակեաց ի մեզ ի ձեռն մարմնոյն եւ արեանն հաղորդութեան սիրով եւ նախախնամութեամբ, որպէս եւ ասացն. «Ես եւ Հայր եկեսցուք եւ աւթեւանս առ նմա արասցուք»։ Եւ մեք ի նա հաւատով եւ յուսով մինչ ի կատարած աշխարհի, ըստ այնմ. «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչեւ ի կատարած աշխարհի, որպէս ասէ աւետարանիչս, թէ՝ Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ»։

«...»[190] Քանզի սովաւ ետ մեզ զմարմին իւր փրկանս, որով միշտ փրկիմք աստ խորհրդապէս, եւ զգաւրութիւն փրկութեան երեւելաբար

---

[189] «Ի բանն Աւետարանին որ ասէ. Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ», տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 2322, թ. 135ա։

[190] Քաղուած է հետեւեալ քարոզից. «Ի բանն սաղմոսին, որ ասէ. Որպէս զի մեծ են

ի հանդերձեալ աշխարհին իմանամք։ Արդ, տե՛ս, թէ որքան խոր է խորհուրդս, զոր անզգամն ոչ կարէ ճանաչել. էր վասն. զի ոչ կարէ հոգւոյ աչաւքն իմանալ։ Զի յորժամ տեսանէ ի քէն զհացն՝ մարմին Աստուծոյ անուանեալ եւ գինին՝ արիւն, եւ զգալի աչս իւր ոչ ցոլանայ ի նմանէ հուր կամ փայլատակմունք, ծիծաղի զասացելովքն անխնայ, քանզի թանձրացուցեալ զներքին հայեցուածսն, արտաքնոյն շնորհեաց։ Իսկ որ գիտէ, թէ Հոգի է Աստուած, եւ հոգեպէս զշնորհս նորա քննէ եւ իմանայ զամենայն հաւատովք, եւ ի միտ առնու զառաւելութիւն՝ գիտելով, թէ այս սերմանելոյ է ժամանակ եւ ոչ հնձելոյ, այսինքն՝ հաւատով ճաշակել եւ ոչ բանիւ քննել «...»։

ԽՆԴՐԻ ԹԷ ՔԱՆԻ ԵՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ[191]

Բայց բան թուլս այսմիկ է. (7)-անց դնի ի բազմաց զանազան կերպիւ, վասն զի ոմանք առնուն զայս ընդ դէմ է. (7) զաւրութեանց, որոյ պատճառ է, վասն զի ասեն, թէ Մկրտութիւն, որ է խորհուրդ պատասխանի տա եւ դնի ընդ դէմ հաւատոյն, վասն զի Մկրտութիւն է խորհուրդ հաւատոյ, եւ յոյսն դնի ընդ դէմ Աւծումն վերջին, վասն զի մարդն պատրաստի կերպիւ ինչ ի հանդերձեալ փառսն յուսով։ Իսկ սէր դնի ընդ դէմ խորհրդոյ Պատարագին, վասն զի Պատարագն է գործ սիրոյ եւ խորհրդոյ։ Իսկ խոհականութիւն, որ է խորագիտութիւն, դնի ընդ դէմ խորհրդոյ Կարգին, վասն զի խորագիտին պատշաճի եւ յարմարի կարգել զկարգս եւ զարդարել զդասս։ Իսկ արդարութիւն դնի ընդ դէմ Ապաշխարութեան խորհրդոյն, վասն զի արդարութեան պատշաճի պատժել զմեղապարտսն ըստ իրաւանց։ Իսկ ողջախոհութիւն դնի ընդ դէմ Պսակին, վասն զի ողջախոհութիւն յարմարի պսակին խորհուրդ։ Եւ արիութիւն պատասխանի տա եւ դնի ընդ դէմ Դրոշմին, վասն զի ի ձեռն դրոշմին արիանա եւ հաստատի հոգին ընդդէմ չարին եւ ընդ մեղացն։ Զայսոսիկ եւ առաջինքն։

Իսկ երկրորդ՝ ոմանք առնուն ընդդէմ զանազան մեղացն եւ պատժոց, վասն զի եռակի ասի մեղքն. ա) մեղք սկզբնական, բ) մեղք ներելի, գ) մեղք մահուչափ։ Եւ չորք են պատիժք, որ հետեւեցան սկզբնական մեղացն. ա) տգիտութիւն եւ անգիտութիւն, բ) երկչոտութիւն եւ հիւանդութիւն, գ) ցանկութիւն եւ շռայլութիւն, դ) չարութիւն եւ անիրաւութիւն։

գործք քո, Տէր», ՄՄ, ձեռ. 2322, թ. 229բ։

[191] Քաղուած է հետեւեալից. «Խնդրի, թէ քանի են խորհուրդ սուրբ եկեղեցոյս։ Պատասխանի, թէ է. (7) են խորհուրդ», տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 2142, թ. 318ա—320բ (ԺԴ. դար. պահպանուած է ձեռագրի ուղղագրութիւնը)։

Եւ արդ, Գ. (3) մեղք եւ Դ. (4) պատիժք շարադրեալ լինին թւով է. (7) են, որք դնին ընդդէմ է. (7) խորհրդոյն. վասն զի Մկրտութիւն դնի ընդդէմ սկզբնական մեղացն, եւ Աւծումն վերջին դնի ընդդէմ ներելի մեղացն, եւ կարգն դնի ընդդէմ տգիտութեան եւ անգիտութեան, եւ Պսակն դնի ընդդէմ ցանկութեան եւ բղջախոհութեան, եւ Պատարագն դնի ընդդէմ չարութեան եւ անիրաւութեան։

Իսկ երրորդն՝ ասացին, թէ եկեղեցիս այս է քաղաք Աստուծոյ զինուորեալ, եւ վերինն է քաղաք յաղթող։ Արդ, եկեղեցի այս զինուորեալ ունի է. (7) իրս հարկաւորս. ա) զՄկրտութիւն, որով մտանէ ի քաղաքն յայս, բ) Դրոշմն, որով զինուորքն արիանան, ներհակ չորիցն այսմ քաղաքի, գ) Պատարագն, որով խաղաղարարքն[192] պատրաստեն զքաղցր կերակուրն ճշմարիտ զինուորացն, դ) Պսակն, որով զաւրականքն Քրիստոսի աճեն եւ բազմանան, վասն զի միշտ մեռանին զինուորք եկեղեցւոյ եւ նուազին դասք սոցա, վասն այսորիկ հետեւին խորհրդոյ Պսակին, զի մի՛ պակասեսցին զաւրականքն Քրիստոսի, ե) կարգն Քահանայութեան, որով զաւրականքն զաւրանան ի ձեռն զաւրավարացն, որ են կարգ քահանութեան, զ) ապաշխարութիւն պիտոյ է, վասն զի այնոքիկ, որք են ի պատերազմ ընդ Իշխանութիւնս եւ ընդ Պետութիւնս, եւ առնուն վէրս զմահուչափ ի ձեռն բժշկաց եկեղեցւոյ բժշկին, է) հարկաւոր է Աւծումն վերջին, զի թէպէտ ոչ առնուն զվէրս մահուչափ մեղացն, այլ առնուն զվէրս ներելի մեղացն, ի ձեռն Աւծմանս վերջին մաքրին, եւ մտանեն ի քաղաքն վերին յաղթողն եկեղեցի եւ հանգչին ընդ Աստուծոյ յարքայութիւն երկնից, որպէս զինուորքն ի մարմնական պատերազմի, որք աշխատին ի քիրտն եւ ի փոշի եւ յետոյ հանգիցեն ընդ թագաւորն իւրեանց։

Չորրորդ՝ ասացին, թէ ի խորանն Մովսէսի էին է. (7) իրք աւրինականք. ա) լուացարանն, որ կոչէր ծով պղնձի, որ նշանակէր զխորհուրդ Մկրտութեան, բ) աշտանակն ճրագարանացն, որ նշանակէ ի նորս զխորհուրդ Դրոշմին, գ) սեղանն Առաջաւորութեան, որով նշանակէր զխորհուրդ Պատարագին, դ) դնէր անդ սեղան ողջակիզացն, որով ցուցանէր ի նորս զխորհուրդ ապաշխարութեան, յորս ծախին եւ այրին յանցանքն մեղացն, որպէս ողջակեզքն ի հուրն, ե) տապանակն կտակարանացն եւ գաւազան Ահարոնի եւ սափորն ոսկի լի մանանայիւն, եւ պսակն ոսկեղէն շուրջ զտապանակաւն, եւ եդեալ ի բարձր տեղիք։ Արդ, սոքա ամենեքեան նշանակեն զկարգ Քահանայութեան, քանզի տապանակ կտակարանացն նշանակէր զգիտութիւն քահանայիցն եւ գաւազանն

[192] Ձեռ. *խախարարաքն*։

նշանակէր զարդարութեան խրատն, եւ մանանայն ի սափորն նշանակէ զքաղցրութիւն քահանային տեսականին ի հոգիս, եւ Պսակն ոսկեղէն նշանակեն զպսակ քահանայիցն, որ այժմ կրեն ի գլուխս իւրեանց, եւ բարձրագոյն տեղիքն, նշանակեն զբարձրագոյն վարս եւ զգործս քահանայիցն որպէս քաղաքն ի վերայ լերին բարձու շինեալ, որով տեսողքն փառաւոր առնեն զԱստուած, զ) քերոբէքն ոսկեղէն, որ առ միմեանս հային, եւ թեւք նոցա հասնէին առ իրեարս, որով նշանակէր զխորհուրդ Պսակին եւ զսէր փեսային եւ հարսին, է) իւղն սրբութեան, որով աւծանէր խորանն եւ Ահարոն, որ նշանակէ ի նորս զխորհուրդ Աւծման վերջին։

Իսկ հինգերորդ՝ ոմանք առնուն զէ (7) խորհուրդն ընդ դէմ է. (7) տէրունական բան աղաւթիցն, վասն զի ասելով՝ «Հայր մեր, որ յերկինս» զեկուցանէ մեզ զխորհուրդ Մկրտութեան, վասն զի ի ձեռն Մկրտութեան աւազանին ծնանիմք որդիք Աստուծոյ, իսկ ասելով. «սուրբ եղիցի անուն քո» նշանակէ զկարգ քահանայութեան, վասն զի քահանայական կարգն պարտին միայն բարձր ի գլուխ պարծիլ՝ կրելով զանունն Աստուծոյ, որպէս քահանայապետն ի հնումն ունէր ոսկի գրով գրեալ ի վերայ գրպանին իւրում։ Իսկ ասելով. «եկեսցէ արքայութիւն քո» նշանակէ զաւծումն վերջին, պատրաստաբար մտանեմք յարքայութիւն Աստուծոյ։ Իսկ ասելն. «եղիցի կամք քո» նշանակէ զխորհուրդ դրոշմին, վասն զի ի ձեռն դրոշմին կատարելապէս հանգչի ի մեզ կամքն Աստուծոյ, որպէս ի դասս առաքելոցն ի վերնատանն՝ արիանալով ընդդէմ չարացն։ Իսկ յասելն «զհաց մեր» յայտնապէս ցուցանէ զխորհուրդ Պատարագին՝ տալով մեզ զհացն կենաց։ Իսկ յասելն. «թող մեզ զպարտս մեր»՝ դնի ընդ դէմ խորհուրդ ապաշխարութեան, վասն զի ի ձեռն խորհրդոյ ապաշխարութեան, վասն զի ի ձեռն խորհրդոյ ապաշխարութեան թողցին պարտք մարդկան։ Իսկ ասելովն «մի՛ տար զմեզ ի փորձութիւն»՝ դնի ընդ դէմ խորհրդոյ Պսակին, վասն զի բազում փորձութիւնս յարուցանէ սատանայ ընդդէմ հարսին եւ փեսային։

Վեցերորդ՝ ոմանք անուն ընդդէմ է. (7) մոլորակացդ, վասն զի ի ձեռն է. (7) աստեղաց լուսաւորի եւ պայծառանայ բոլոր աշխարհս. այսպէս ի ձեռն է. (7) խորհրդոց լուսաւորի եւ զարդարի բոլոր եկեղեցի Աստուծոյ, եւ զի որպէս ի մէջ է. (7) աստեղացդ է պատուական արեգակն, նոյնպէս ի մէջ է. (7) խորհրդոց է պատուական խորհուրդ Պատարագին, վասն զի զՔրիստոս էութեամբ ունի յինքեան։

Եաթներորդ՝ ոմանք առնուն զառակաւոր բան առակայիսաւսին, որ ասէ, թէ՝ «Իմաստութիւն շինեաց իւր տուն եւ կանգնեաց զսիւնս է. (7)» (Առակ. Թ. 1)։ Արդ, «իմաստութիւն» նշանակէ զՔրիստոս Հաւր

իմաստութիւն (հմմտ. Ա. Կորնթ. Ա. 24) եւ «տուն»՝ զեկեղեցի սուրբ, եւ «է. (7)սիւնն»՝ զէ. (7) խորհուրդն սուրբ։

Ութերորդ՝ ոմանք դնեն ներհակք ընդդէմ է. (7) մահուչափ մեղացն, եւ այլ ոմանք յարմարելով ընդդէմ է. (եաւթն)արփեան շնորհացն, զոր ասէ Եսայիաս (տե՛ս Ես. ԺԱ. 2), եւ այլ բազում ի բազում կերպս առնուն զէ. (7) սուրբ խորհուրդ եկեղեցւոյ։ Բայց ի վերջոյ քան զամենայն դնէ սուրբն Թումա նրբագոյն եւ դժուարիմաց հայեցուածովք, զի ասէ, թէ ամենայն խորհուրդք կարգին ընդդէմ պակասութեանց, եւ պակասութիւն է կրկնակի, այսինքն՝ պակասութիւն մեղացն, որ է ներհակ շնորհացն եւ պակասութիւն պատժոյն, որ պակասի ի պակասութենէ շնորհացն։ Արդ, ընդդէմ այսմ երկուց պակասութեանցս կարգին ամենայն խորհուրդք ի բժշկութիւն։ Արդ, որպէս ամենայն մարմնաւոր բժիշկ կրկին իրս գործէ ի բժ[շկութիւն] առ հիւանդն. ա) արտաքսէ զցաւն, որ է ներհակ բնութեան, բ) վերստին հաստատէ զպակասութիւն բնութեան։ Նոյնպէս հոգեւոր բժիշկն Քրիստոս կրկին իրս գործէ. դեղս կացոյց հիւանդացեալ բնութեանս զէ. (7) խորհուրդ սուրբ եկեղեցւոյ, քանզի կարգեաց խորհուրդս ինչ առ ի բառնալ զներհակ շնորհացն, եւ կարգեաց խորհուրդս ինչ ընդդէմ պակասեալ շնորհացն։ Եւ արդ, զի հիւանդութիւն մեղացն կրկին կապաւ կարելի է ի բաց բառնալ՝ առաջին խափանելով եւ արգելլով, զի այլ ոչ եւս լիցի, եւ առ այսմ դնի խորհուրդ Պսակին, վասն զի կարգի դեղ առ Պսակ ցանկութեան։ Եւ երկրորդ կապաւ արտաքսելով զմեղսն ի հոգոյն, եւ կրկին մեղք. առաջին՝ սկզբնական եւ երկրորդ՝ ներգործական։ Ընդ սկզբնականին դնի խորհուրդ Մկրտութեան, եւ ընդդէմ ներգործականին դնի խորհուրդ Ապաշխարութեան, իսկ այլ Դ. (4) խորհուրդ են կարգեալ դեղ, որով լնուն զպակասութիւն շնորհացն, վասն զի են սոքա ներգործաւղ կատարելութեան։ Եւ արդ, զի կատարելութիւն իրին ասի կրկնակի. առաջին կատարելութիւն ասի տեսակին առ գործն, եւ երկրորդ կատարելութիւն կարգին առ վախճանն։ Արդ, տեսակին առ գործն։ Դարձեալ ասի կրկին, վասն զի ոմն է կատարեալ, յորժամ առնել կարէ իրս ինչ մեծ, իսկ զայս կատարելութիւն առնէ խորհուրդ կարգին, վասն զի առնէ զմարդն արժանաւոր հազարապետ խորհրդոցն։ Իսկ երկրորդ ասի կատարեալ, յորժամ կարէ ոք դժուարութեանց համբերել։ Իսկ զայս կատարելութիւն ներգործէ խորհուրդ Դրոշմին, վասն զի արիացուցանէ զմարդ առ չերկնչել ի տագնապէ Պետութեանց աշխարհի, իսկ երկրորդ կատարելութիւն կարգին առ վախճանն դարձեալ ասի կրկին. առաջին է ներքուստ, եւ երկրորդքն՝ արտաքուստ։ Իսկ արդ, վախճան ի ներքոյ ատէ երանութիւն ստեղծականն, այսինքն՝ տեսութիւն Աստուծոյ, որ կատարէ

զմարդ ի ներքուստ։ Իսկ վախճան արտաքուստ երանութիւն անստեղծ, այս է՝ Աստուած, որով հասուցանէ եւ կատարէ զմարդիք ի յերանութիւն։ Արդ, ըստ առաջին վախճանին կատարէ Աւծումն վերջին խորհրդական, եւ ըստ առաջին վախճանին կատարէ արտաքուստ խորհուրդ Պատարագին։ Վասն զի Աւծումն վերջին խորհրդական է պատրաստութիւն յարութեան փառացն, եւ խորհուրդ Պատարագին է միացուցիչ զանդամս առ գլուխն Քրիստոս, որ է Աստուած երանացուցիչ։ Ապա ուրեմն յայտ է, զի բնաւորապէս եղեալ են է. (7) խորհուրդ եկեղեցւոյ, եւ ոչ առաւել եւ ոչ նուազ։

Ընդդէմ առարկաւ. առաջին վասն զի խորհուրդք ամենայն ունի զաւրութիւն ի չարչարանաց Քրիստոսի։ Արդ, տեսանեմք, զի մի խորհուրդք ուղղապէս նշանակէ զչարչարանքն Քրիստոսի եւ բոլոր եւ էութեամբ պարունակէ զՔրիստոս, այսինքն է՝ խորհուրդ Պատարագին, ապա ուրեմն՝ նա միայն է բաւական խորհուրդ։ Երկրորդ՝ դարձեալ իր, որ կարէ լինել ի ձեռն միոյ, ոչ պարտի լինել ի ձեռն բազմաց։ Եւ արդ, Մկրտութիւն է, որ բառնա զամենայն մեղք, ապա ոչ է հարկաւոր այլ խորհուրդ կարգել ընդդէմ մեղաց թարց Մկրտութեան խորհրդոյ։ Երրորդ՝ դարձեալ ուր առաւել յայտնի է ճշմարտութիւն, անդ սակաւ պիտոյ է աւրինակ։ Եւ ահա տեսանեմք, զի ի նորա առաւել յայտնի է ճշմարտութիւն, ապա սակաւ պիտէ աւրինակ։ Եւ դարձեալ ի բնական աւրէնքն, ուր ճշմարտութիւն յոյժ ծածկեալ կայր սոքաւք էին աւրինակք, քանզի որպէս ասեն վարդապետք եկեղեցւոյ Գ. (3) են խորհուրդք ի բնական աւրէնքն, ապա ոչ են հարկաւոր եղեալ է. (7) խորհուրդք։ Չորրորդ՝ դարձեալ խորհուրդք հին աւրինացն էին աւրինակ նոր աւրինացս, այլ անդ ոչ էին խորհուրդ ինչ, որ պատասխանի տալին ընդդէմ խորհրդոյ դրոշմին եւ աւծման վերջին, ապայ յայտնի է, զի ոչ հարկաւոր լինել նոր աւրինացս խորհուրդք է. (7)։ Հինգերորդ՝ առարկութիւնք դարձեալ Դիոնէսիոս յեկեղեցական քահանայութիւն եզերէ յաղագս այլոց խորհրդոցն, եւ անդ ոչ յիշէ զխորհուրդք եկեղեցւոյ, եւ ոչ է. (7)։

Պատասխանի տամ առաջին ընդդիմութեանցն եւ ասեմ, զի թէպէտ իցէ խորհուրդ Պատարագին յիշատակ չարչարանացն Քրիստոսի, եւ պարունակէ զՔրիստոս էութեամբ, բայց ոչ զամենայն գործսն նորա։ Վասն այնորիկ հարկաւորք եւ պիտանացուք են այլ խորհուրդ։ Դարձեալ ոչ տացի տեսակն ի վերջ նորա, եթէ ոչ նախ յառաջանան ամենայն պատրաստութիւնքն։ Իսկ արդ, Պատարագն ի մէջ ամենեցուն է կատարելագոյն տեսակ եւ վախճան ամենայն խորհրդոյ։ Իսկ այլ խորհուրդք են իբրեւ պատրաստութիւն նորա։ Վասն այսորիկ նախ խնդրին այլ խորհուրդքն իբրեւ պատրաստութիւնք եւ ապա արժանասցի առնուլ զխորհուրդս

զայս: Երկրորդին պատասխանի, զի թէպէտ խորհուրդ Մկրտութեան ջնջէ զամենայն մեղս բայց կրկնիլ ոչ կարէ, եւ մեղքն ներգործական կարէ կրկնիլ աւր ըստ աւրէ, վասն այսաւրիկ թարց Մկրտութեան խորհրդոյ պիտո են այլ խորհուրդք, որ է Ապաշխարութեան, որ զներգործական մեղսն կրկնեալ սրբէ: Երրորդ պատասխանի, զի թէպէտ ի ժամանակս բնական աւրինացս առաւել էր ժամանակ աւրինակի քան ի նորս, որոյ պատճառէ, զի յայսմ ժամանակի հաւատն էր ի ծածուկ եւ ծալեալ յընդհանրականսն, այլ հաւատն այժմ է յայտնի եւ պարզեալ եւ եդեալ առանձնակի: Վասն այսորիկ ոչ էր հարկաւոր ի բնական աւրէնսն եզերեալ աւրինակս յաղագս եզերեալ գործոց շնորհացն որպէս են այժմ, եւ խորհուրդն այն եդեալ յընդհանրականսն նշանակեն զխորհուրդս զայս եւ զչարչարանքն Քրիստոսի: Վասն այսորիկ ոչ հարկաւոր բազմացուցանել զխորհուրդս բնական աւրինացն ընդ խորհուրդս նորոյս, բայց էին անդ երեք խորհուրդք, այսինքն է՝ ընծայք եւ պատարագք եւ տասանորդք, վասն զի ի ձեռն պատարագացն նշանակէին զչարչարանքն Քրիստոսի: Վասն զի ընծայքն ըստ կամաց էր ի բնական աւրէնքն, եւ Քրիստոս կամաւ ետ զինքն ի չարչարանս, եւ ի ձեռն տասանորդացն նշանակէր զկատարելութիւն Քրիստոսի՝ համեմատելով առ ազգս մարդկան, վասն զի որպէս ինն տասամբ կատարի, նոյնպէս ամենայն ազգ մարդկան ի Քրիստոսէ ունին զկատարելութիւն: Դարձեալ պատարագն եւ ընծայքն ի ժամանակին նշանակէին զխորհուրդ Պատարագիս, եւ տասանորդքն նշանակէր զխորհուրդ Մկրտութեան, զի որպէս տասանորդաւն բարձեալ լինէր իր ինչ նոյնպէս Մկրտութեան խորհրդով Մկրտութեամբս բարձեալ լինի ամենայն մեղք «...»:

ԱՆԱՆՈՒՆ
[ՎԱՍՆ ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ][193]

Լուիցուք բանիցս, կամակար յաւժարութեամբ մատիցուք եւ ճաշակեսցուք զքաղցրութիւն Փրկչին մերոյ: Զգուշութեամբ եւ երկիւղիւ, հաւատով եւ յուսով, սիրով եւ խոնարհութեամբ դիմեսցուք ծարաւիքս առ աղբիւրն կենաց եւ արբցուք զիմաստութիւն, արբցուք զկենդանութիւն, արբցուք զլոյս եւ զճշմարտութիւն: «Ո՞ որ ծարաւիդ էք, ասէ, երթայք ի ջուրն եւ վաճառեցէք առանց արծաթոյ զձրի թողութիւն»

[193] Հրատ. ըստ Հ. Քէօսէեանի, Նորայայտ ճառ սուրբ հաղորդութեան մասին, «Էջմիածին», 1993, Ա.–Բ.–Գ., էջ 102–104:

(Ես. ԾԵ. 1)։ Այսպէս եւ աստ պարտ է ասել. եկայք ճաշակեցէք զձրի թողութիւն, եկայք արբէք զանգին փրկութիւն, եկայք զմայլեցարուք յուխս փափկութեան, առէք զլոյս, առէք զգիտութիւն, առէք զմանանայն կենաց, զանծախելին, զանծորելին, զանիմանալի ծերն զերիտասարդեաւն վազեսցէ, տղայն զմանուկն յառաջեսցէ, կոյսն զամուսնացելոցն եւ ամուսնացեալն զպառաւովն անցցէ, լրբեցարուք զբարիոք լրբութիւն զառիթ կենաց, զառաջնորդն փրկութեան։ Գովելի է խիզախութիւնս, պատուելի է համարձակութիւնս, փարելի է տենչումն, դեղ է կենաց, բժիշկ է բաղձալի, նորոգում ոգոց, մաքրութիւն է մարմնոյ, լոյս խաւարելոց, յոյս յարութեան, ճանապարհ ճշմարտութեան, դուռն կենաց, հաց իմանալի, բաժակ անհետացօտելի։ «Երանի, որ քաղցեալ եւ ծարաւի իցեն արդարութեան, զի նոքա յագեսցին» (Մտթ. ե. 6)։ Միայն զգուշութեամբ, միայն զղջմամբ, միայն մաքրութեամբ, միայն ապաշխարութեամբ, միայն երկիւղիւ եւ ամաւթխածութեամբ եւ պատկառանաւք, զհոգեւոր պատկառանս, միայն տքնութեամբ եւ արթնութեամբ, միայն ողորմածութեամբ եւ բարեգործութեամբ։ Մի՛ ոք ոխակալ մերձեսցի, մի՛ ոք հպարտ եւ ամբարտաւան, մի՛ ոք անզեղջ եւ անարտասուք, մի՛ ոք ագահ եւ անիրաւ, մի՛ ոք անգութ եւ անկարեկից, մի՛ ոք արբեցող եւ շռայլ, զի մի՛ իբրեւ Նադաբ եւ զԱբիուդ այրեսցին (տե՛ս Ղեւտ. ժ. 1–2), զի նոցա պատմուճանքն ամբողջ մնացին՝ յաւրինակ մարմնոց մերոց, զի այնպէս լիցի, յորժամ ոք անարժանութեամբ հաղորդի։ Նաեւ զմարմնոյ վիշտ եւ զվտանգ առաքեալ յայտ առնէ՝ ասելով. «Հիւանդք բազումք ախտաժէտք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 30) վասն այնպիսի լրբութեան իցէ։ Մի՛ ոք խռուաքաղ հեշտասիրութեամբ ախտից, զի մի՛ տանջեսցի, իբր զաւրինական զայն, մի՛ ոք գող եւ ագահ եւ խորող տերունականաց, զի մի՛ քարկոծեսցի յաստուածային պատուիրանացն իբր զԱքար, զԱմրան առ Յեսու Նաւեան (տե՛ս Յեսու Ջ. 18, է. 1–26, Ա. Մնաց. Բ. 7)։ Մի՛ ոք լիրբ եւ ապառում որպէս Յուդա, զի մի՛ առ տեղաւ ձաղկոց լիցի յաստուածախաւս բերանոյ, մի՛ ոք զլացաւղ եւ ռիշտ շնորհացն Աստուծոյ՝ ոչ տալ առաստութեամբ եւ սիրով ի տրապիզիտն հոգեւոր զպարգեւս Փրկչին, զի մի՛ առժամայն մահասցի իբր զԱնանիասն եւ զՍափիրայն (տե՛ս Գործք Ե. 1–10), մի՛ ոք ցանկացող աւտար վայելից եւ շնորհաց, զի յանդիմանեալ եւ հեռահալած լիցի իբր զԱքաաբ (տե՛ս Գ. Թագ. ԺՋ. 29–ԻԲ. 40) եւ զՍիմոն (տե՛ս Գործք Ը. 9–24) զայն եղկելի, զի ամենայն ոք, որ առնէ զմեղս, ծառայ է մեղացն, եւ ծառայն ոչ լինի ժառանգ տէրունեացն։ «Եղերուք, ասէ, սուրբն, զի ես սուրբ եմ» (Ա. Պետ. Ա. 16)։ Տէր Աստուած մեր եւ սրբութիւն վայել է սրբոց եւ տաճար Աստուծոյ սուրբ է, ասէ առաքեալ, որ «էք դուք եւ բնակեցայց, ասէ, ի նոսայ»

(Բ. Կորնթ. Զ. 16), եւ գնացից եւ ինձ սեփականեցից ի վերստին սիրով: Եւ զի հաղորդութիւն միաւորութիւն է ընդ Քրիստոսի, եւ ուր Որդի բնակէ, անդ՝ եւ Հայր եւ Հոգի: Եւ ի հաղորդելն սրբութեամբ կառք քրովբէական լինիցին մարդիկ հողեղէն բնութեամբ ամենասուրբ երրորդութենէ: Եւ զինչ ասեմ կառք քրովբէական Աստուած ընդ Աստուած միաւորեալ: Հուր է հաղորդութիւն եւ ի հաղորդելն, առ ով գտանիք յարդատեսակ կամ եղեգնեա, մանան մեղս, այրէ եւ տանջէ զգործողն, իսկ յորս գտանէ ոսկիատեսակ առաքինութիւն, հրազինէ եւ մաքրէ: Վասն որոյ եւ ոչ յուսահատութեամբ հրաժարեալն է բարի եւ ոչ՝ լրբութեամբ խիզախելն, այլ ընտրողութեամբ վայելելն, եւ որ պսակի եւ պատուոյ առնէ արժանի եւ փառաւք փայլեցուցանէ անզուգական եւ գերապայծառ, յորս լիցի ամենեցուն մեզ վայելել շնորհք մարդասիրին Քրիստոսի, որ է աւրհնեալ ընդ Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ յաւիտեանս:

ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՒԱՑԻ

Ձմեռան. fառոզ ձժթ.[194]

Եւ խոռւաքաղ ի մեծամեծ տաւնիցս է տաւն մեծ ի հինգշաբաթիս, որ է զենումն գառինն եւ ելք ժողովրդեանն յԵգիպտոսէ: Վասն այն ի սմին աւուր արար Տէր մեր զզատիկն հին եւ ապա լուաց զոտս աշակերտացն, եւ ապա բաշխեաց զմարմինն եւ զարիւնն իւր սուրբ: Եւ աստ է կրկին հարցումն, թէ վասն է՞ր ի յետին զատկին եւ գառինն արար զնոր Զատիկ մարմնոյ եւ արեանն: Ասեմք այսմ երեք պատճառ. նախ զի պարտ էր զհին աւրէնսն կատարել, եւ ապա նորոյս սկիզբն դնել: Եւ այս ցուցանէ, թէ հին եւ նոր աւրինացս տուաւղ նոյն ինքն էր:

Երկրորդ՝ զի այս խորհուրդ հաղորդութիւն է ընդ Աստուած, եւ որչափ ընդ ինքեանս ունէին մարմնով զՔրիստոս՝ չէին կարաւտ շաղկապի, եւ այժմ, զի կամէր չարչարիլ եւ ելանել յերկինս, ետ նոցա զշաղկապ միութեան՝ ի նա յաւդիլ սուրբ մարմնով եւ արեամբն իւրով: Երրորդ պատճառ. զի կամէր զյիշատակ մարմնոյ եւ արեանն անմոռաց պահել ի սիրտս աշակերտացն, վասն այն ի վերջոյ աւանդեաց, որպէս ասէր. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» «...»:

Տեսցուք զերրորդ գլուխն, թէ վասն է՞ր կրկին նիւթով, այսինքն՝ ի հաց եւ ի գինի աւանդեաց, եւ ոչ յայլ ինչ: Ասեն վարդապետք այսմ

[194] *Հրատ. ըստ «Գիրք քարոզութեան որ կոչի Ձմեռան հատոր՝ արարեալ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Տաթեւացւոյ եօթնալոյս վարդապետի», Կ. Պոլիս, 1740, էջ 540–544:*

չորս պատճառ. նախ՝ զի մարմնոյս կենդանութեան պատճառ ուտելով եւ ըմպելով լինի: Երկրորդ՝ զի խորհուրդս այս յիշատակ է չարչարանաց եւ մահուան Քրիստոսի, եւ ի խոցելն տիգաւ զկողն, բաժանեալ եղեւ արիւնն ի մարմնոյն. վասն այն պարտ է ի տեղի մարմնոյն զհացն դնել եւ ի տեղի արեանն՝ զգինին: Երրորդ՝ զի մարդոյս բնութիւն ի կրկին իրաց գոյացաւ, այսինքն՝ ի հոգւոյ եւ ի մարմնոյ: Եւ խորհուրդս այս ի փրկութիւն մարդոյն կատարի. պատշաճ է լինիլ հաց եւ գինի, զի հացն զփրկութիւն մարմնոյն ցուցանէ եւ գինին՝ զհոգւոյն: Չորրորդ պատճառ՝ որպէս ոչ կարեմք ունիլ զմարմնոյ կեանս առանց ուտելոյ եւ ըմպելոյ, նոյնպէս եւ ոչ կարեմք զյաւիտենական կեանսն ունիլ առանց հոգեւոր կերակրոյն, որ է մարմին եւ արիւն Տեառն: Զի որպէս կերակուր եւ ըմպելի անորոշաբար այնպէս փոխարկի ի մարմին եւ յարիւն մարդոյն, նոյնպէս որ ուտէ եւ ըմպէ զմարմին եւ զարիւն Տեառն, անորոշապէս խառնեալ ի նա միանայ: Այս թէ վասն էր ի կրկին նիւթոյ: Իսկ թէ վասն էր հացիւ եւ գինով կացոյց զՔրիստոս զխորհուրդս զայս: Ասեմք, թէ հաց եւ գինին յարմար էր ի խորհուրդս այս քան զայլ ինչ նիւթ վասն վեց պատճառի: Նախ զի՝ հաց եւ գինին հասարակաց ամենեցուն դիւրաւ գտանի յամենայն տեղիս, վասն այն հաց եւ գինի աւանդեաց, զի անխափան յամենայն տեղիս յիշատակ փրկութեան մերոյ կատարեսցի միշտ: Երկրորդ՝ զի հացն եւ գինի սրբագոյն շաւշափեալ լինի ձեռաւք քան զմիս եւ զարիւն, որ հնոյ աւրինացն քահանայքն առնէին: Ցուցանէ, թէ պարտ է մեզ սրբագոյն միտս եւ ուղիղ վարս ստանալ քան զհին քահանայիցն եւ ապա ճաշակել զմարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի: Երրորդ՝ զի «Հացն առաւել հաստատէ զսիրտ մարդոյ եւ զգինին ուրախ առնէ քան զամենայն քաղցր ըմպելի» (Սղմ. ՃԳ. 15), որպէս ասէ մարգարէն: Նոյնպէս եւ փրկական մարմինն Քրիստոսի առաւել հաստատէ զսիրտ մեր եւ զհոգի: Եւ գինին ուրախ առնէ զտրտմութիւն, որ վասն մեղացն ունիմք. «Եւ արիւնն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց» (Ա. Յովհ. Ա. 7), ասէ առաքեալն: Չորրորդ՝ զի հացն ի բազում հատէ ցորենոյ ժողովի, եւ գինին ի բազում պտղոց խաղողոց հաւաքի: Եւ այս ցուցանէ զմարմինն Քրիստոսի, որ ի բազում մասանց է ժողովեալ եւ բոլորեալ: Այլեւ զեկեղեցի սուրբ, որ է խորհրդաւոր մարմին Քրիստոսի, ի բազում անձանց հաւատացելոց ի մի հաւաքեալ: Հինգերորդ՝ հացն կամնասայլիւք չարչարի եւ աղաւրեաւք մանրի, եւ հրով եփեալ կերակուր կազմի, եւ գինին ի հնձան ճմլեալ ի յարբումն պատրաստի: Եւ սոքա յարմարեն եւ նշանակեն զչարչարանսն Քրիստոսի, զի կամնասայլիւք չարչարանաց կոխեցաւ եւ ի հնոց նեղութեանց եփեցաւ եւ ի հնձան խաչին ճմլեցաւ: Վեցերորդ՝ զի նիւթ նորոյ խորհրդոյս այլազգ

պարտ էր լինիլ քան զհին պատարագն, որ ցուցանէր զդադարումն հնոյն, վասն այն հացիւ եւ գինով աւանդեաց, որ նախ էր քան զհին աւրէնս, որպէս Մելքիսեդեկ հաց եւ գինի պատարագեաց (տե՛ս Ծննդ. ԺԴ. 18)՝ յաւրինակ ճշմարիտ պատարագին Քրիստոսի, որպէս ասէր Դաւիթ. «Դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելքիսեդեկի» (Սղմ. ՃԹ. 4)։ Այս երրորդ գլուխն։

Չորրորդն՝ թէ որպէս փոխի հացն ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին՝ յարիւն։ Ասեմք, թէ յայտնի է ամենեցուն, յորժամ դնեմք զհացս զայս եւ զգինիս ի վերայ սեղանոյն, է սոսկ հաց եւ սոսկ գինի միայն, զի ոչ ունի յաստուածպետական զաւրութենէն ի յինքեան։ Այլ յորժամ աւանդեալ բանիւն ի Տեառնէ, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ», կատարի յիշատակ մահուն Քրիստոսի, եւ ճշմարտապէս փոխի հացն ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին յարիւն Քրիստոսի։ Եւ թէ որպէ՞ս աւրինակաւ հաստատեսցուք. որպէս մարդս մարմին գոլով առանց հոգւոյ աւրինակ մարդոյ ասի եւ ոչ իսկապէս մարդ։ Իսկ յորժամ կամաւքն Աստուծոյ ընդ մեռեալ մարմինն հոգի բանական խառնի, ասի սա ճշմարիտ մարդ կենդանի, բայց հոգին, որ միացաւ ի նա, ոչ թէ զգալի մեր աչացս երեւեցաւ, կամ ի նոյն մարմինն առաւելութիւն եղեւ, այլ միայն զնոյն մարմինն տեսանեմք կենդանի։ Այսպէս եւ նշանքս մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի մինչեւ ցայժմ սոսկ հաց եւ գինի միայն տեսանեմք, իսկ ի կատարելն ի վերայ սորա զհրամանն Տեառն, իսկապէս շնչէ զկենդանարար Հոգին յանշունչ մարմինն, եւ առնէ զզգալի հացս մարմին Քրիստոսի, եւ միութեամբ ընդ գինիս լինի արիւն Քրիստոսի։ Եւ որպէս ի մեռեալ մարմինն յորժամ խառնի հոգին, չէութիւն մարմնոյն ոչ լինի նիւթական ինչ առաւելութիւն, այլ միայն զի նիւթն նովաւ զաւրանայ եւ ներգործէ որպէս կենդանի։ Այսպէս եւ միացեալ հոգւոյն Աստուծոյ ի սա արարեալ մարմին Քրիստոսի նիւթն ոչ այլայլի եւ կամ առաւելու, այլ միայն իմանալի զաւրութիւն ընկալաւ եւ ի ճաշակաւղն կատարէ զիւրն ներգործութիւն։ Եւ զինչ է ներգործութիւն նորին, այսինքն է՝ քաւութիւն եւ թողութիւն մեղաց՝ յուսով անմահանալ եւ ընդ Աստուած միանալ, որպէս Տէրն ասէ. «Որ ուտէ ի հացէս յայսմանէ զմահ մի՛ տեսցէ ի յաւիտեան (Յովհ. Զ. 52), զի «նա ի յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նմա» (Յովհ. Զ. 57)։ Եւ դարձեալ որպէս ի մարդեղութեան ինքն միացոյց զիւր մարմինն ընդ Աստուածութեան իւրում, այսպէս եւ ինքն աւրհնելով զհացս զայս, ըստ իւրում զաւրութեան եղեւ ճշմարիտ մարմին Քրիստոսի աստուածային բանիւն։ Զի փոխի հացն յանապական մարմին Քրիստոսի միաւորեալ ընդ Աստուածութեան։ Բայց թէ որպէ՞ս փոխի։ Ասեմք, թէ այս փոխումնս ոչ է ըստ կարգի, այլ զատ եւ որիշ յամենայն փոփոխմանց, զի

ի խորհուրդս այս հացն ոչ առաւելու մարմնոյն Քրիստոսի, այլ ամենեւին հացն եւ մասունք հացին փոխին ի մարմին Քրիստոսի: Եւ այսպէս լինի հացս այս մարմին Քրիստոսի առանց յաւելման եւ պակասութեան. նոյնպէս եւ գինին:

Եւ թէ որպէ՞ս հաւատամք, թէ ճշմարիտ մարմին է այս, յոր հաղորդիմք եւ ոչ աւրինակ մարմնոյն: Բազում վկայութիւնք են ի Տեառնէ եւ յառաքելոց նորին, որք ածեն զմեզ ի հաւանութիւն: Նախ զի ինքն՝ Քրիստոս, որ ճշմարտութիւն է, ասաց բարձր բարբառով ի մէջ ժողովրդեանն. «Որ ոչ ուտէ զմարմին իմ, եւ ըմպէ զարիւն իմ, ոչ ունի կեանս» (հմմտ. Յովհ. Զ. 55): Տես՝ «զմարմին իմ» ասաց եւ ոչ զաւրինակ մարմնոյ իւրոյ: Եւ դարձեալ աւետարանիչն ասէ «Արիւնն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց» (Ա. Յովհ. Ա. 7): «Յիսուսի արիւն» ասաց եւ ոչ աւրինակ: Եւ դարձեալ ասէ առաքեալն. «Որ ուտէ եւ ըմպէ զարիւն Տեառն անարժանութեամբ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 27). ոչ թէ զաւրինակն, այլ՝ զմարմինն Տեառն: Եւ դարձեալ զի աւրհնեալ հացն մարմին Քրիստոսի է եւ ոչ աւրինակ, վասն այսորիկ եւ ունի զաւրութիւն զմեզս սրբելոյ, որպէս եւ Աստուած: Եւ դարձեալ զի հաւատամք զՔրիստոս ճշմարիտ Աստուած որպէս եւ է իսկ, եւ աստուածային Բանն գործ է կատարեալ, որպէս ասաց Աստուած. եղիցին երկինք եւ երկիր եւ այլն, եւ եղեն: Նոյնպէս եւ արարիչն Աստուած ասաց. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ»: Եւ եղեւ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, որ այսաւր ի ձեռս մեր կատարի: Այս չորրորդ գլուխն:

Հինգերորդն, որ ասէ. «Առեալ հաց, գոհացաւ, եբեկ» (Ղուկ. ԻԲ. 19): Գոհութիւն այս է առ մեզ, յորժամ կամի ոք խնդրել նախ զերախտիս առեալ պարգեւացն ի միտ ածէ եւ գոհանայ եւ ապա խնդրէ: Իսկ թէ Քրիստոս վասն է՞ր գոհանայր, զի ամենայն ինչ Հաւրն՝ իւրն էր սեփհական, զի ինքն էր, որ մատչիւր, եւ ինքն ընդունէր, եւ ինքն տայր մեզ պարգեւս: Եւ արդ, գիտելի է, զի վասն վեց պատճառի գոհացաւ Քրիստոս: Նախ զի հինն Ադամ, որ ձրի ընկալաւ զամենայն պարգեւս ի յԱստուծոյ, ոչ գոհացաւ զԱստուծոյ, այլ ապերախտ եւ անշնորհակալ եղեւ, իսկ Տէրն մեր եղեւ Որդի նորա եւ նոր Ադամ. գոհացաւ եւ զպարտս հինն Ադամայ վճարեաց: Երկրորդ՝ զի հրէայքն զնա հակառակ Հաւր կարծէին, վասն որոյ գոհացաւ եւ յանդիմանեաց զմոլորութիւն նոցա: Երրորդ՝ զի մեզ ուսուցէ, թէ ի վայելումն աստուածային պարգեւացն՝ ոչ լինիլ ապերախտ, այլ գոհանալ: Չորրորդ՝ «Զի ցանկանալով ցանկայր զայս պասեքս ուտել ընդ աշակերտսն» (Ղուկ. ԻԲ. 15). վասն որոյ զուարճացեալ գոհանայր ընդ նոսա: Հինգերորդ՝ գոհացաւ զՀաւրէ իբրեւ զմի ոք ի ձէնջ եւ ի դիմաց մեր շնորհակալ եղեւ նմա, վասն որոյ եւ զՈրդին իւր մեզ ի փրկութիւն

ամենայն աշխարհի։ Վեցերորդ՝ գոհացաւ, զի ցուցցէ, թէ ոչ յակամայ ինչ եկն ի չարչարանս եւ ի մահ, այլ՝ կամաւ, որ եւ խրատէ զմեզ, թէ զոր ինչ մարմնական վիշտ կրեմք, գոհութեամբ պարտ է տանիլ։ Այս էր խորհուրդ գոհանալոյն։

Իսկ բեկանելն զստոյգ մահն իւր վասն աշխարհի յայտ արար, թէ որպէս զհացն եբեկ, այսպէս եւ զմարմինն իւր սպանանէ վասն կենդանութեան մերոյ, եւ ապա յետ այնորիկ ետ աշակերտացն եւ ընդ նոսին՝ ամենայն աշխարհի։ Բայց բեկանելս այս ի տեսակ հացին միայն կատարի, իսկ ի խաչին՝ ոչ, զի «ոսկր նորա մի բեկցի» (Սղմ. ԼԳ. 21), ասէ, այլ զոր ինչ կրեաց ի խաչին, զայն կրէ ի պատարագիլն վասն քոյ եւ ներէ բեկումն ընդունիլ։ Եւ թէ որպէս եբեկ, այսինքն՝ ի չորս մասունս արարեալ, որպէս այժմ պաշտէ եկեղեցի։ Նաեւ այնպէս բեկանէր Տէրն զհացն ի ծանաւթութիւն կղէոպեանցն (տե՛ս Ղուկ. ԻԴ. 30–31)։ Դարձեալ նշանակէ զԱւետարանն ընդ որս կողմն աշխարհիս քարոզիլ, եւ յամենայն տեղիս պատարագիլ ի փրկութիւն ամենայն աշխարհի։ Այս հինգերորդն։

Վեցերորդ գլուխն, թէ վասն էր ճաշակելով հրամայէ առնուլ զմարմինն եւ զարիւնն, եւ ոչ այլ զգայութեամբ։ Ասեմք, թէ յոյժ յարմար եւ գեղեցիկ երեւի ճաշակելեաւք ուտել եւ ըմպել զփրկական խորհուրդն, քան այլ զգայութեամբ վայելել։ Նախ զի ասացաք ի վերայ, թէ որպէս ի զգալի հացէս լինի կենդանութիւն մարմնոյ մարդկան, առանց որոյ ոչ կարեմք ապրիլ, եւ զայս ճաշակելովն կարեմք։ Այսպէս եւ մարմինն Քրիստոսի, որ է կերակուր հաւատացելոց հոգւոց, ճաշակելովն պատշաճի, եւ առանց սորա անհնար է զկեանս յաւիտենից ընդունիլ։ Երկրորդ՝ հինգ զգայութիւն է. այն, որ աչքն է եւ ականջն եւ հոտոտելիքն ի հեռուէ զգան զիրն, որպէս աչք՝ զգոյնն, եւ ականջ՝ զձայնն, եւ ռնգունք՝ զհոտն ի հեռուէ իմանան, եւ շաւշափելիքն մերձենայ եւ ճանաչէ զիրն, որպէս զջերմն եւ զցուրտն, այլ ոչ միաւորի ընդ նմա։ Իսկ ճաշակելքն միաւորի ընդ զգալի իրին, եւ ճանաչէ, եւ ապա ի գոյացութիւն մարմնոյն անցուցանէ եւ փոխէ որպէս զամենայն կերակուր եւ ըմպելի։ Նոյնպէս եւ հաղորդութիւն սուրբ, յորժամ ճաշակելով հաղորդիմք, միաւորի ընդ մեզ ընդ հոգի եւ ընդ մարմինս մեր։ Երրորդ՝ ճաշակելով առնուլ զսուրբ խորհուրդն եւ ուտել եւ մանրել ատամամբ նշանակէ զչարչարանս Քրիստոսի, որ ի վերայ խաչին խոցեցաւ, եւ հոգին եւ մարմինն բաժանեցաւ որպէս ի յառնուլ հաղորդին, տեսակ հացին կոտորի եւ բաժանի ի մասն մասն։ Զորրորդ՝ ամենայն առողջարար դեղ, որ զհիւանդութիւն մարմնոյն լուծանէ, ուտելով եւ ըմպելով լինի։ Նոյնպէս եւ Քրիստոս՝ զհոգեւոր դեղն, որ է առողջութիւն հոգւոյ եւ մարմնոյ, ուտելով եւ ըմպելով կացոյց։

Հինգերորդ՝ ճաշակելով զպտուղն մահացան նախնիքն Ադամ եւ Եւա, ըստ այնմ. «Յաւուր, յորում ուտիցէք, մահու մեռանիցիք» (Ծննդ. Բ. 17)։ Նոյնպէս եւ Տէր մեր զանմահութեան կերակուրն ճաշակելով աւանդեաց, զի դեղն պատասխանի տացէ հիւանդութեան։ Զի որպէս ճաշակելովն մահացաք, նոյնպէս եւ ճաշակելովն կենդանասցուք։ Վեցերորդ՝ ասաց ինքն՝ ճշմարտութիւն՝ Տէր մեր. եթէ «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի» (Յովհ. Զ. 56)։ Զի ամենայն կերակուր կենդանութիւն ոչ կարէ տալ, այլ պահէ զկենդանութիւն, իսկ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի ճշմարիտ կերակուր եւ ճշմարիտ ըմպելի է, զի տայ զհոգեւոր կենդանութիւն, եւ պահէ եւս մին՝ զգալապէս եւ մին՝ հոգեւորապէս, ըստ այնմ. «Որ ուտեն զիս, եւ նա կեցցէ վասն իմ» (Յովհ. Զ. 58)։ Բայց երկու ազգ է ուտել զմարմինն Քրիստոսի. մին՝ զգայապէս, եւ մին՝ հոգեւորապէս։ Հոգեւորապէս ճաշակեն այնոքիկ, որք սրբութեամբ խոստովանեալ են զմեղս եւ ապաշխարել, եւ հաւատով եւ յուսով ճաշակեն վասն քաւութեան մեղաց եւ կենաց յաւիտենից։ Իսկ զգայապէս ճաշակեն նոքա, որք առանց զղջման եւ խոստովանութեան լրբութեամբ համարձակին եւ ճաշակեն զսարսափելի եւ զսոսկալի մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի։ Այնպիսին «դատաստան եւ դատապարտութիւն անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29). որպէս Յուդայ, որ անարգեաց զՏէրն, որպէս խաչահանուքն, որք արհամարհանաւք խաչեցին զՔրիստոս «...»։

Ձմեռան, ֆառոզ ճԻ.[195]

Վարդապետք ասեն, եթէ հաղորդութիւն է խորհուրդ սիրոյ, որպէս մկրտութիւն է խորհուրդ հաւատոյ, որով լինիմք քրիստոնեայ, եւ ապաշխարութիւն՝ նշան յուսոյ, որով լինի թողութիւն մեղաց։ Այսպէս եւ հաղորդութիւն է նշան սիրոյ, այսինքն՝ Աստուծոյ՝ առ մարդիկ եւ մարդկան՝ առ Աստուած։ Զի Աստուած այս խորհրդովս բազում եւ մեծամեծ նշան սիրոյ երեւեցոյց մեզ։ Արդ, հարկաւորքն չորս են ի գոյացութենէ այսր խորհրդոյ։ Զի թէ միննն պակաս լինի, ոչ կատարի խորհուրդն։ Առաջինն է, զի աւրհնաւղ այսմ խորհրդոյ լիցի քահանայ։ Երկրորդ՝ է տեսակ հացին եւ գինւոյն։ Երրորդ՝ է դիտաւորութիւն աւրհնաւղին։ Չորրորդ՝ է բան Քրիստոսի, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ»։ Եւ զի ասացաք հարկաւոր զչորսս զայս։ Գիտելի է, զի է ինչ հարկաւոր ի սորա եւ է ինչ պատշաճաւոր։ Արդ, հարկաւորն այն է, առանց որոյ ոչ կարէ լինիլ խորհուրդն։ Եւ պատշաճաւորն, այսինքն է, առանց որոյ ոչ է պարտ

[195] *Հրատ. ըստ «Գիրք քարոզութեան որ կոչի Ձմեռան հատոր...», էջ 544–562։*

լինիլ խորհրդոյն։ Արդ, առաջին հարկաւոր է քահանայն. զի թէ սարկաւագ լիցի, կամ այլ ինչ աստիճանաւ ի խոնարհ, ոչ կարէ կատարել։ Այլ եւ պատշաճաւոր է, զի քահանայն լիցի սուրբ եւ ընտիր. եթէ կուսան, եւ եթէ ամուսնացեալ, ապա թէ ոչ լիցի սուրբ՝ խորհուրդն կատարի, այլ ինքն՝ սպասաւորն դատապարտի։ Երկրորդ հարկաւոր է տեսակ հացին եւ գինւոյն, որ լինի հաց ցորենի, զի թէ լինի կորեկ, գարի կամ այլ ինչ նիւթ, ոչ կատարի խորհուրդն, զի զինքն ի հատ ցորենի նշանակեաց՝ ասելով. «Հատն ցորենի բազում արդիւնս առնէ» (Յովհ. ԺԲ. 24)։ Այլ պատշաճաւոր նիւթ է բաղարջ հացն, զի թէպէտ եւ խմորուն կարէ լինիլ, որպէս յեկեղեցիս Ասորւոց եւ Յունաց։ Այլ ոչ է պարտ առնել վասն Բ. (2) պատճառի։ Նախ զի Քրիստոս զբաղարջն աւրհնեաց ի մարմին իւր եւ ետ աշակերտացն, պարտ է եւ մեզ զնոյն կատարել։ Երկրորդ՝ զի բաղարջ հացս յարմար է նշանակելոյն, զի Քրիստոս էր առանց խմորոյ մեղաց, որպէս եւ գրէ առաքեալն. «տաւնեսցուք մի՛ խմորն հին եւ չարութեան, այլ՝ յանխմորն ստուգութեան» (Ա. Կորնթ. Ե. 8)։ Իսկ թէ ոք հակառակի, թէ հաց ասէ Աւետարանն եւ ոչ բաղարջ։ Ասեմք, եթէ հասարակ է անուն է հացն, եւ զի բաղարջ էր, յայտնէ աւետարանն, եթէ՝ «Յառաջնումն աւուր բաղարջակերացն, յորում զզատիկն զենուին հրէայքն» (Մրկ. ԺԴ. 12), եւ բաղարջն ընդ եղեգին ուտէին, յորում ոչ գտանիւր ամենեւին խմոր ի տունս նոցա, եւ եթէ գտանիւր՝ քարկոծ լինէր անձն այն։ Ապա ուրեմն բաղարջ հացիւ աւանդեաց Քրիստոս զմարմին իւր։ Եւ յեմաւուս դարձեալ ասէ. «Ետ ծանաւթութիւն նոցա ի բեկանել հացին» (Ղուկ. ԻԴ. 35)։ Եւ զեաւթն աւր բաղարջ ուտէին, եւ դեռ եւս երեք աւր էր անցեալ։ Դարձեալ եւ յաւրինակն Աբրահամ բաղարջ հացիւ աւրինակեաց զմարմինն Քրիստոսի։ Նոյնպէս եւ Ղովտ։ Ապա ուրեմն եւ ճշմարտութիւնս բաղարջ հացիւ է կատարեալ։ Նոյնպէս եւ ասելի է վասն նիւթոյ բաժակին։ Զի հարկաւոր է, որ լիցի գինի ի յորթոյ, եւ ոչ այլ ինչ հեղուկ նիւթ, որպէս ջուր, շարպաթ, կամ այլ ինչ նիւթ. քանզի ոչ այլ իւիք կատարի, քան թէ գինւովն միայն։ Եւ այս վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի Քրիստոս զարիւն իւր աւանդեաց ի ներքոյ տեսակի գինւոյ։ Երկրորդ՝ զի նշանակ է մահուն Քրիստոսի. պարտ է պատմիլ ըստ առաքելոյն[196]։ Այլ եւ պատշաճաւոր է, զի լիցի անապական բաժակ, զի թէ խառնի ջուր, կատարի խորհուրդն, որպէս խմորուն հացն, զի սովոր են առնել այլ եկեղեցիք եւ ոչ մեք, այլ սակայն վնաս է խառնումն ջրոյն։ Նախ զի ընդդէմ է Սուրբ Գրոց, որպէս ասէ մարգարէն. «Բաժակ քո անապակ արբեցոյց զիս» (Սղմ.

[196] Ակնարկում է հետեւեալ խօսքը. «Քանիցս անգամ թէ ուտիցէք զհացս զայս եւ զբաժակս ըմպիցէք, զմահն Տեառն պատմեցէք, մինչեւ եկեսցէ նա», Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26։

Իբ. 5). եւ ջուր ոչ յիշեաց: Դարձեալ Աւետարանն ասէ. «Էառ զբաժակն ի ձեռն աւրհնեաց, եւ ասէ. Այս է արիւն իմ». եւ ջուր ոչ յիշեաց: Այսպէս եւ առաքեալն ասէ. «Բաժակն, զոր ըմպեմք, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. Ժ. 16): Դարձեալ առաւել յարմար է անապական բաժակն անապական արեանն Քրիստոսի, քան թէ խառնեալն ջրով եւ ապականեալն: Եւ թէ ոք ասիցէ՝ ոչ ապականի, զի սակաւ է ջուրն: Ասեմք, թէպէտ նիւթն սակաւ է, այլ բնութիւն հաւասար է, զի մին կաթ ջուրն եւ մին սափորն հաւասար են բնութեամբ: Ապա ուրեմն, թէպէտ սակաւ խառնի ջուրն, բնութիւն ջրոյն եւ գինւոյն ապականեցան, զի ոչ անապակ գինի է եւ ոչ պարզ ջուր: Եւ թէ ոք ասիցէ առանց ջրոյ գինի ոչ ըմպեն՝ յերուսաղէմ: Ասեմք առ այս, եթէ յառաջ խառնումն ջրոյն ոչ է ըստ խորհրդոյն, որպէս եւ ոչ առ մեզ թէ աճառաւղն խառնեսցէ ջուր, այլ Քրիստոս ոչ խառնեաց: Եւ թէ ոք ասիցէ զեկեղեցի կու նշանակէ ջուրն այն: Ասեմք, եթէ եկեղեցի սիրով եւ հաւատով է միացեալ ընդ հաղորդութիւն Քրիստոսի եւ ոչ ջրով: Եւ թէ ոք ասիցէ՝ հաղորդութիւն նշանակ է մահուն Քրիստոսի, յորմէ ել արիւն եւ ջուր: Ասեմք, թէ արիւն է ի խորհուրդ հաղորդութեան եւ ջուրն՝ ի մկրտութեան, որով մահ Տեառն պատմի, ըստ առաքելոյն (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26). «Որք ի Քրիստոս մկրտեցայք, ի մահ անդր մկրտեցայք՝ թաղեալ ընդ նմին ի մահ» (Հռոմ. Զ. 3): Եւ զի ոչ է պարտ ջուր խառնել, յայտ է յերկուց. նախ զի ջուրն եւ արիւնն ի կողէն որիշ բղխեցին եւ ոչ խառնեալ, ապա յայտ է, զի որիշ է խորհուրդ ջրոյն եւ արեանն: Երկրորդ՝ զի թէ խառն բղխեցին ըստ քեզ, վասն այն ի պատարագն ջուր խառնես, դու ապա ի ջուրն գինի խառնեա եւ այնպէս մկրտեա: Ապա թէ ոչ պարզ ջուրն է ի մկրտութիւն, եւ անապական արիւնն՝ ի հաղորդութիւն: Եւ թէ ոք ասիցէ՝ ջուր կրկին յատկութիւն ունի, այսինքն՝ զովացուցանէ եւ լուանայ: Ասեմք թէ յատկութիւն պատահումն է, այլ խորհուրդն ի յէութիւն է կացուցեալ, որ մի է, եւ ոչ պատահումն, որ բազում: Եւ թէ ոք ասիցէ. «Խառնեաց ի խառնելիս զգինի իւր» (Առակ. Թ. 2): Ասեմք, եթէ խառնումն ոչ ջրոյ եւ գինւոյ ասէ, այլ «խառնիլն» զայն ասէ, որ արկանի գինին ի խառնարանն, որպէս յայլուր ասէ. «Գինի լի անապակ արկեալ» (Սղմ. ՀԴ. 9), որ է խառնել, զի արկանելն զխառնելն նշանակէ, եւ խառնելն է արկանիլ գինւոյն յանաւթն: Դարձեալ խառնումն է Աստուծոյ իմաստութեան ընդ մարդկութեան, որ Բանիւն խառնեալ միաւորեցաւ, որպէս ասէ սուրբն Դիոնէսիոս: Այլեւ զհին իմաստութիւն ընդ նորոյս խառնեալ միաւորեաց Քրիստոս, այսինքն՝ զաւրինակն ընդ ճշմարտութեան եւ զխորհուրդն՝ ընդ իրին: Դարձեալ խառնելն միաւորելն նշանակէ զարեանն ընդ մարմնոյն,

որպէս մեր է սովորութիւն[197]։ Այս է խառնումն գինւոյ ի խառնարան իմաստութեան։ Իսկ եթէ մարմնական խնդրես զխառնումն ջրոյ եւ պնդիս ի հակառակն, ասեմ քեզ, թէ ոչ միայն ջրոյ, այլեւ կաթին եւ մեղր եւ գինւոյ ասէ խառնումն ի խառնարան, որպէս գրէ սուրբն Դիոնէսիոս ի թուղթն Տիտոսի[198]։ Եւ դու խառնեա զնոսա ի խորհուրդ պատարագին, զի իցես ուղղակի մեկնիչ եւ Գրոյս հետեւող։ Եւ զինչ արասցուք զառաքելական կանոնս, եւ զԿղեմայ եւ զՄակարայ Երուսաղէմի, եւ զայլ հայրապետացն, որք ասեն՝ պարտ է ի Սեղանն յամենայն աւուր ջերմն հաց հանել եւ անապակ բաժակ։ Եւ զի անապական արեամբն Քրիստոսի փրկեցաք, եւ որ ջուր խառնէ՝ նզովեալ եղիցի, ասեն։ Ապա առաքեալքն եւ հարքն սուրբք ոչ գիտէին զխառնարանն եւ դո՞ւ ուսար եւ խառնես ջուր, եւ ընդ կանոնիւք անիծեալ մնաս։

Եւ գիտելի է, զի ջուրն եւ խմորն յետոյ մտին յեկեղեցին։ Խմորովն պատճառեն զաճումն Քրիստոսի եւ ջրովն՝ զժողովրդեանն միաւորութիւն, որպէս ասացաք։ Այլ առաջին սուրբ հարքն ոչ այսպէս, զի Աթանաս եւ Ոսկեբերանն եւ սուրբն Բարսեղ եւ մերն Լուսաւորիչ, սոքա, որ զխորհուրդ պատարագին ասացին, ջուր ոչ յիշեցին[199]։ Նաեւ ի հինն Մելքիսեդեկ քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյն բաղարջ եւ անապական գինի մատոյց Աբրահամու՝ յաւրինակ անապական մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի (տե՛ս Ծննդ. ԺԴ. 17–24)։ Ապա ուրեմն յայտնի այս իսկ է պատճառն։ Զի որք կամին զմարմինն Քրիստոսի ապականացու ասել խմոր եւ ջուր խառնեն, թէպէտ զայլ եւ այլ պատճառեն։ Իսկ մեք՝ դասք ուղղափառաց, խոստովանիմք զկուսածին մարմինն Քրիստոսի առանց ապականութեան, վասն որոյ անխմոր հացիւ եւ անապական բաժակաւ կատարեմք զխորհուրդ մարմնոյ նորա։ Այլեւ զայս հարցանեմք ի ձեզ. ո՞ր բան է, որ զջուրն

---

[197] *Այս բացատրութիւնները գրեթէ բառացիօրէն համապատասխանում են Տաթեւացու Հարցմանց Գրքի եւ Առակաց մեկնութեան նոյնաբնոյթ տեղիներին. Գիրք հարցմանց, Երուսաղէմ, 1993, էջ 596, Սողոմոնի առակների մեկնութիւնը, քննական բնագիրը եւ աշխարհաբար թարգմանութիւնը՝ Ա. Գրիգորեանի, Եր., 2000, էջ 68. այս մասին հանգամանալից տե՛ս Ջ. ՎՐԴ. ԲԱՂՈՒՄԵԱՆ, Անապակ բաժակի խնդիրը, էջ 127–128։*

[198] *«Տիտոսի քահանայապետի կրեացւոյ խնդրեալ ի նմանէ ի ձեռն թղթոյ, թէ զինչ է իմաստութեանն տուն, զինչ խառնարանն, եւ զինչ կերակուրն նորա եւ ըմպելիք»,* IX, *3. տե՛ս* The Armenian Version of the works attributed to Dionysius the Areopagite, edited by R. W. Thomson, Lovanii, 1987, CSCO, v. 448, SA, t. 17, *էջ 254–255։*

[199] *Խօսքը Ս. Աթանաս Ալեքսանդրացու, Ս. Յովհան Ոսկեբերանի, Ս. Բարսեղ Կեսարացու եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի անունով հայ միջնադարում կենցաղավարող Պատարագամատոյցների մասին է. տե՛ս «Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց. թարգմանութիւնք պատարագաց յունաց, ասորւոց եւ լատինացւոց հանդերձ քննութեամբք նախագիտելեօք եւ ծանօթութեամբք ի Հ. Յովսէփայ վ. Գաթրճեան ի Մխիթ. ուխտէն, հրատարակեալ ի Հ. Յակովբոսէ վ. Տաշեան» Վիեննա, 1897։*

ի խորհուրդն կատարէ։ Զի ասելն «Այս է մարմին իմ» զէութիւն հացին կատարեաց, եւ ասելն. «Այս է արիւն իմ» զէութիւն գինւոյն փոխարկեաց, իսկ ջուրն մնաց սոսկ ջուր եւ անկատար։ Այլեւ զայս գիտելի է, զի ազոխն ոչ լինի արիւն Քրիստոսի, զի անկատար է, եւ քացախն ոչ լինի, զի ապականեալ է, այլ գինին, զի կատարեալ է եւ առանց պակասութեան։ Այս երկրորդ հարկաւորքն խորհրդոյս։

Երրորդ հարկաւորն՝ դիտաւորութիւն աւրհնողին, որ այնպէս պարտի լինիլ, զի լինիցի հացն եւ գինին մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։ Այլեւ խնդրի դիտաւորութիւն Քրիստոսի, որ կացոյց զխորհուրդս զայս։ Ուստի յայտ է, թէ քահանայ ոք ի վերայ հացին եւ գինւոյն, որ ի վաճառանոցն է, ասիցէ զբանն Քրիստոսի, թէ՝ «Այս է մարմինն իմ, եւ այս է արիւն իմ» ոչ կատարի խորհուրդն, զի ոչ է անդ դիտաւորութիւնն Քրիստոսի։

Չորրորդ հարկաւորն է ձեւ բանին, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ» եւ «Այս է արիւն իմ»։ Զի այսոքիւք բանիւք կատարի մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։ Եւ այլ բանքն զկնի կարգեալ ոչ են հարկաւոր, այլ՝ պատշաճաւոր, վասն որոյ ոչ է հարկ զանց առնել։ Եւ գիտելի է, զի որ ասէ «այս», նշանակէ զմինն, զի ոչ ասէ, թէ՝ սոքա կամ այսք։ Եւ ասելն «է» նշանակէ զներկայն, զի ոչ ասէ՝ էր, կամ եղիցի։ Ապա ուրեմն թէպէտ բազում հաց լինի ի վերայ Սեղանոյն, եւ բազում բաժակ, մին հացն եւ մին բաժակն է աւրհնեալ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, որպէս Քրիստոս զմինն աւրհնեաց ի վերնատանն եւ ոչ բազում հացսն, որք էին ի սեղանն։ Եւ առաքեալն ասէ Կորնթացւոց. «Մի հաց՝ մի մարմին եմք բազումքս, եւ ամենեքեան ի միոջէ հացէ անտի վայելեմք» (Ա. Կորնթ. Ժ. 17)։ Եւ թէ ոք ասիցէ՝ կարէ մին քահանայն ի մի ժամն բազում տղայս մկրտել, ապա կարէ բազում հաց աւրհնել։ Ասեմք թէ կացոյց Քրիստոս զբազում մկրտեալս, ըստ այնմ. «Մկրտեցէք զնոսա յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» (Մտթ. ԻՀ. 19)։ Եւ աստ զմինն հրամայեաց ասելով. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19) եւ ոչ թէ՝ զսոսա։ Այլեւ զայս հարցանեմք, եթէ կարաւղ է մին քահանայն աւրհնել զբազում հացս, որք են յեկեղեցին, որպէս դուք ասէք, ապա ընդէ՞ր է, որ այսաւր ամենայն հաց, որ ի բեմն եւ ի խորհրդանոցն է, աւրհնեցաւ այսաւր, զնոյն ի վաղիւն առնոյք եւ աւրհնէք. թէ աւրհնեալ է ընդէ՞ր աւրհնէք, եւ թէ չէ աւրհնեալ՝ ընդէ՞ր տայք ժողովրդեանն իբրեւ աւրնեալ մարմին։ Ապա ուրեմն յայտ է, թէ մոլորեցուցիչք էք ժողովրդեանն, եւ զրկէք ի հաղորդութենէն Քրիստոսի՝ ոչ աւրհնեալ մարմին, այլ սոսկ հաց տալով ժողովրդեանն։ Եւ թէ ոք ասիցէ. Բաւական է ժողովրդեանն միայն մարմինն, զի հաւատալի է, թէ մարմինն Քրիստոսի է եւ արիւնն կապակցեալ, եւ հոգին համազուգութեամբ

եւ Աստուածութիւն միաւորութեամբ: Նոյնպէս եւ ի տեսակ արեանն են միաւորեալ այսոքիկ: Ասեմք առ այս. նախ եթէ եւ ոչ զմարմինն տան ժողովրդեանն, այլ սոսկ՝ հաց եւ գինի, զի մարմին Քրիստոսի այն մինն է, որ աւրհնեցաւ, որպէս ցուցաւ ի վերոյ: Դարձեալ ասեմք նախ ընդէ՞ր ժողովրդեանն հաւատ քարոզես, եւ դու անհաւատանաս, ապա ի ճաշակումն արեանն նոյնպէս եւ դու մի՛ ճաշակեր, այլ հաւատա ի մարմինն կապեալ զարիւնն: Դարձեալ ընդէ՞ր ինքն Տէրն հրամայէ. «Որ ոչ ուտէ զմարմին իմ եւ ոչ ըմպէ զարիւն իմ, ոչ ունի կեանս, զի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի: Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցի եւ ես՝ ի նա» (Յովհ. Ջ. 55–57): Դարձեալ, թէ դու հաւատաս զարիւնն ի մարմին կապեալ՝ մի հանէր զտեսակ արեանն ի բեմն, այլ միայն զնշխարն աւրհնեա, եւ լիցի մարմին եւ արիւն Քրիստոսի: Եւ այլ տեսութիւն բանիս, որպէս ասացեր ի մարմինն է կապեալ արիւնն եւ այլն, նմանապէս եւ ի յարիւնն է կապակցեալ մարմինն եւ հոգին համազուգեալ, եւ Աստուածութիւն միաւորեալ: Ապա յորժամ զրկես յարենէն զժողովուրդն, զրկես եւ ի նոցանէ, որք կապեալ են ընդ արեանն, այսինքն՝ մարմինն, հոգին եւ Աստուածութիւն: Ապա ուրեմն ծածուկ եւ յայտնի զրկես զժողովուրդն ի հաղորդութենէն Քրիստոսի, զի յայտնի զարիւնն չտաս եւ ծածուկ զմարմինն, զի սոսկ հաց տաս եւ ոչ աւրհնեալ: Եւ թէ աստ պատճառ դնեն. ահա եւս յայտնի, զի զմանկունս ոչ հաղորդեն մինչեւ լիցի երկոտասանամեայ, եւ բազում անհաղորդք մեռանին[200]: Եւ թէ պատճառեն զբանս Սողոմոնի, թէ՝ «Կերիցեն սիրելիք իմ եւ արբցեն նազելիք իմ»[201], ասէ: Ասեմք առ այս, եթէ բան Սողոմոնի ոչ զրկեն զոմանս ի հաղորդութենէ արեանն. զի որք արժանի են մարմնոյն, արժանի են եւ արեանն սրբոյ: Այլ «սիրելիք» են բարի գործաւք առհասարակ հաւատացեալք, եւ «նազելիք»՝ կուսութեամբ ճգնեալքն եւ մարտիրոսքն: Արդ, զբարի գործս ամենեցուն հրամայէ կերակրիլ եւ գործել, իսկ զկուսութիւն եւ զմարտիրոսութիւն նազելեացն հրամայէ որք կամաւ յանձն առնուն, զի այս մինչեւ ի մահ ճգնութիւն է: Յայս միտս եւ Տէր մեր բաշխեաց զմարմինն եւ ետ առաքելոցն ի վերնատանն, եւ զաւրհնեալ բաժակն առաջի եդ, զի կամաւ արբցեն: Որ եւ հարցանէր որդւոցն Զեբեդեայ, թէ «կարաւ՞ղ էք ըմպել զբաժակն» (Մտթ. Ի. 22), այլ ոչ թէ նոցա միայն ետ եւ այլ առաքելոցն արգել: Եւ թէ ասիցեն հացկատակքն, թէ՝

---

[200] *Պախարակում է լատին եկեղեցում օրինակարգուած այն սովորոյթը, որն արգելում էր հաղորդութիւն տալ տասներկուսը չբոլորած երեխաներին:*

[201] *Ինչպէս երեւում է, քաղուած է Սողոմոնի իմաստութեան գրքերի, հայերէն ընկալեալ թարգմանութիւնից զանազանուող, մի թարգմանութիւնից:*

ընդէ՞ր դուք միաւորէք զխորհուրդն եւ ապա տայք ժողովրդեանն։ Ասեմք նախ, եթէ արիւնն հեղուկ նիւթ է, կամ ոչ է տալի որպէս դուք, եւ զրկել զժողովուրդն ի փրկական արենէն եւ կամ միաւորել ընդ մարմնոյն եւ տալ ժողովրդեանն, զի որպէս բաշխի մարմինն, նոյնպէս մասնաւորեսցի եւ արիւնն առհասարակ։

Երկրորդ պատճառ. երբեմն նշանակէ հացն ցամաք՝ զԲանն ի յերկնից իջեալ, եւ գինին զմարդկութիւնս, ըստ որում հաղորդեցաւ մարմնոյ եւ արեանն մերձաւորութեամբն իւրով։ Եւ երբեմն նշանակէ հացն զմարմինն սուրբ եւ արիւնն՝ զանմահ կենդանութիւն։ Եւ զինչ եւ իցէ միաւորեմք ընդ միմեանս, եւ խոստովանիմք զԲանն Աստուած մարմնացեալ անբաժանելի ի մարմնոյ իւրմէ։ Իսկ որք ոչ միաւորեն՝ բաժան եւ որիշ նշանակեն զԲանն ի մարմնոյ իւրմէ, որպէս երկաբնակքն քաղկեդոնիք։ Երրորդ՝ բաժան ի միմեանց աւրհնեմք զհացն եւ զբաժակն, եւ յետոյ միաւորեմք ի ճաշակելն, վասն զի աղբեր արեանն բաժանեալ ի մարմնոյն, դարձեալ միաւորեցաւ առ ինքն եւ ժողովեցաւ ի մարմին իւր, եւ ոչ ցրուեցաւ այլ արտաքոյ, յաղագս այսորիկ միաւորեմք։ Իսկ որք այլ իմն շաղակրատեն, եթէ թացեալ պատառն է Յուդայի։ Ասեմք առ այս, թէ՝ «Յիմարն յիմարութեամբ խաւսեսցի, եւ սիրտ նորա զնանրութիւն խոկասցէ» (Ես. ԼԲ. 6)։ Ապա բարւոք առնէք դուք ժողովրդեանն չտալ ի փրկական յարենէն, զի մի՛ Յուդայ լիցին։ Իսկ յորժամ դուք առնոյք զարիւնն ընդ մարմնոյն՝ ամենեքեան Յուդայ էք։ Զի միապէս է միաւորելն արտաքս եւ ի ներքս, զի ամենայն կերակուր եւ ըմպելի ի ներքս միաւորի։ Մեք այսպէս լուաք ի Սուրբ Գրոց, թէ անարժան ուտելն առնէ Յուդա եւ ոչ միաւորութեամբ զարիւնն եւ զմարմինն ճաշակելն։

Արդ, միաւորելն զսուրբ խորհուրդն ոչ է նորագիւտ ինչ եւ եկամուտ մեզ յինքեանց։ Այլեւ սուրբն Աթանաս, որ զխորհուրդ պատարագին աւանդեաց, այսպէս ուսոյց[202]։ Եւ սուրբ Լուսաւորիչն, որ ի ժամանակին յայնմիկ էր, զայն կարգեաց ի մերս եկեղեցի, եւ ունիմք հաստատապէս։ Եւ սուրբն Բարսեղ Կեսարացին այսպէս բաշխէր ժողովրդեանն, որպէս գրեալ է ի պատմութեան նորին ի Յունվար ամսոյ ի մինն, եթէ հրէայ ոմն ետես, զի հում միս արենաթաթախ տայր ժողովրդեանն, եւ զղջացեալ եկն անկաւ յոտս սրբոյն եւ մկրտեցաւ[203]։

Իսկ վասն թացեալ պատառին զանազան են կարծիք։ Ոմանք ասեն, թէ ի հասարակ ընթրիսն, յորժամ բազմեցան ի հասարակ սեղանոյն թացեալ

---

[202] Ս. Աթանաս Ալեքսանդրացու անունով Պատարագամատոյցներ տե՛ս «Սրբազան պատարագամատոյցք հայոց», էջ 275–299, 519–556, 617–721։

[203] Տե՛ս Յայսմաւուրք տէր Իսրայէլի, Ա., Յունուար Ա., Ս. էջմիածին, 2008, էջ37։

զպատառն ետ Յուդայի, եւ ապա յետ այնորիկ լուաց զոտս աշակերտացն, եւ յետոյ քան զամենայն բաշխեաց զմարմինն իւր. «Եւ գոհացեալ ելին ի լեառն Ձիթենեաց» (Մտթ. ԻԶ. 30, Մրկ. ԺԴ. 26)։ Այսպէս պատմէ Մատթէոս եւ Մարկոս։ Իսկ Ղուկաս եւ Յոհաննէս, որք յետ ընթրեացն նշանակեն զթացեալ պատառն, ոմանք ասեն, թէ ի ջուր եթաց եւ լուաց յաւրհնութենէն. եւ զայս ոչ ընդունիմք մեք։ Եւ այլք ասեն. թէպէտ յետ ընթրեացն էր, այլ ոչ յաւրհնեալ հացէն եւ գինւոյն, այլ էառ ի սեղանոյն հաց, եւ եթաց ի ջուր ինչ, կամ ի սոսկ գինի եւ ետ։ Զի թէ յաւրհնեալ հացէն ամենեցուն ցամաք էր տուեալ, եւ նորա թացեալ, պատճառ լինէր մատնութեան Յուդայի, եւ յիրաւի։ Այլ թացեալ պատառն այսպէս է. զի ի սկաւառակն ընդ վարդապետին փութացաւ մատնիչն տանիլ զձեռն լիրբ դիմաւք եւ արհամարհեալ մտաւք, եւ զպատառն զայն, որ ի ձեռն էր, Քրիստոս ետ նմա։ Եւ այսպէս մեկնեն առհասարակ վարդապետք եկեղեցւոյ[204]։ Այսպէս եւ Աւգոստինոս վարդապետն Փռանկաց ի Խորհրդոց գիրս յութսուն եւ մի համարն ասէ, թէ յառաջագոյն բաշխեալ էր զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն եւ տուեալ Յուդայի, եւ յետոյ թացեալ պատառովն նշանակեաց զմատնիչն։ Եւ այս է ճշմարիտն, քանզի յաւրհնեալ հացէն, որ բաշխեաց եւ ետ առաքելոցն, այլ ոչ մնաց, նոյնպէս եւ զաւրհնեալ բաժակն առին առաքեալքն եւ բաժանեցին, եւ յայնմանէ ոչ մնաց։ Ապա յայտ է, զի ոչ ի մարմնոյ եւ ոչ յարենէ էր թացեալ պատառն, այլ յայլ ինչ կերակրոյ ի սեղանոյն առեալ թացեալ եւ տուեալ, զի ցուցցէ զմատնիչն։ Այսչափ բաւական է ընդդէմ հակառակացն պատասխանի։

Այժմ դարձցուք ի մեզ, եւ զմեզ զինքեանս քննեսցուք, որպէս ասէ առաքեալն. «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, եւ ապա հացէ անտի կերիցէ եւ բաժակէն արբցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28), այսինքն՝ քահանայն, որ պատարագէ եւ ժողովուրդն, որ հաղորդի, պարտ է փորձել եւ քննել զիւր հոգին, թէ արժանաւո՞ր է եւ խոստովանեալ զմեղս եւ արդարացեալ, է նմա կենաց պատճառ, եւ եթէ անարժան հաղորդի, մեղաւք եւ առանց ապաշխարութեան, մահու է պատճառ եւ դատապարտութեան[205]։ Եւ այս է պատճառն, զի մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի ատեցաւղ է մեղաց եւ այրէ զմեղս,

[204] Այս կապակցութեամբ Ս. Եփրեմ Ասորին իր Համաբարբառ Աւետարանի մեկնութեան մէջ գրում է. «Կամ վասն այսորիկ եթաց զնա, եւ ապա ետ նմա... եւ ի ձեռն ջրոյ որոշեաց նա զՅուդա յառաքելոց անտի, իբրեւ եթաց զհացն ջուրբ եւ ետ նմա, քանզի ոչ եղեւ նա արժանի հացին, որ տուեալ լինէր հանդերձ գինովն երկոտասանիցն...». տե՛ս Ս. Եփրեմի մատենագրութիւնք, հտ. Բ., Վենետիկ, 1836, էջ 202։

[205] Անարժան հաղորդութիւնը պախարակւում է, օրինակ, Սարդիկէի ժողովի ԺԴ., Բարսեղ Կեսարացու ԺԷ. կանոններում. տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, Ա., աշխատ. Վ. Յակոբեանի, Եր., 1965, էջ 267, 347։

յորժամ հոգի մարդոյն շաղախեալ է ի մեղս ի յայրել զմեղսն, ընդ նմին այրէ եւ դատապարտէ զհոգին: Եւ զի Աստուած մարդասէր է, յորժամ սուրբ սրտիւ ճաշակեմք, միանամք եւ յաւդիմք ի գլուխն Քրիստոս: Վասն որոյ ահիւ եւ դողութեամբ պարտ է պատարագել եւ հաղորդիլ: Եւ յայտ է այս բազում վկայութեանց. զի յորժամ Մովսէս կամեցաւ երթալ եւ տեսանել զմորենին, ասէ ցնա Տէր. «Մի՛ մերձենար այսր, զի տեղիդ, յորում դու կաս, երկիր սուրբ է, այլ լոյծ զկաւշիկս յոտից քոց» (Ելք Գ. 5): Արդ, սուրբ տեղի է ահաւոր բեմն եւ սեղանն, ուր բազմեալ է Քրիստոս: Եւ լուծանել զկաւշիկն այն է, որ զմեռելութիւն մեղացն ի բաց հանեմք եւ ապա ի Քրիստոս մերձենամք: Դարձեալ գրեալ է ի Թագաւորութեանցն, թէ՝ «Տեսին զտապանակն ի բացեայ» (Ա. Թագ. Ե.): Արդ, թէ նոքա որք տեսին զտապանակն աչաւք այսպէս պատժեցան, քանի՞ առաւել, որ անարժան ճաշակէ զՔրիստոս՝ պատժեսցի: Զի ճաշակելն առաւել է քան զտեսանելն, վասն որոյ ասէ Պաւղոս. «Վասն այն են ի ձեզ բազում հիւանդք եւ ախտաժետք, եւ շատ եւս այնք են, որք եւ ննջեցեալք են» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 30), այսինքն՝ վասն անարժան հաղորդութեան բազում եւ ազգի ազգի ցաւ գայ ի վերայ մարդոյն, եւ մահ եւս: Դարձեալ Յովհաննէս Մկրտիչն, որ սրբեալ էր յորովայնէ, ոչ իշխէր մկրտել զՔրիստոս, այլ ասէ. «Ինձ պարտ է ի քէն մկրտիլ, եւ դու առ ինս գաս» (Մտթ. Գ. 14): Ապա քանի՞ առաւել մեք, որք անարժան եմք, պարտ է ի բաց հեռանալ: Դարձեալ Մարիամ Մագդաղենացին, որ յոյժ ջերմ սիրով հետեւեցաւ Քրիստոսի, ասէ ցնա. «Մի՛ մերձենար յիս» (Յովհ. Ի. 17), որչա՛փ եւս պարտ է մեզ երկնչիլ յահաւոր եւ ի սոսկալի խորհրդոյն, որք ոչ ունիմք զայնպիսի ջերմութիւն սիրոյն: Դարձեալ հարիւրապետն, որ ունէր կատարեալ հաւատ, յորժամ ետես, թէ Քրիստոս ի տունն երթայ, աղաղակեաց եւ ասէ. «Ջեմ բաւական թէ ընդ յարկաւ իմով մտանիցես» (Մտթ. Ը. 8): Նաեւ առաքեալն Պետրոս ասէր. «Ի բաց գնա յինէն, Տէ՛ր, զի այր մեղաւոր եմ ես, զի ահ պատեաց զնա, ասէ» (Ղուկ., Ե. 9) քանի՞ առաւել ահիւ եւ դողութեամբ պարտ է երկնչիլ յաստուածային խորհրդոյն, եւ սրբութեամբ արժանաւորիլ սուրբ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի: Այլեւ ասեմք առ նոսա, որք մատուցանեն պատարագ եւ կամ հաղորդին, եւ յետոյ ոչ պահեն առ ինքեանս, այլ մեղաւք ի բաց հանեն: Նախ այդպիսիքն նման են Յուդայի, որ ընդ Քրիստոսի բազմեալ եկեր ի սեղանոյն եւ հաղորդեցաւ ընդ առաքելոցն, եւ ել վաղվաղակի եւ մատնեաց խաչահանուացն, զի ասէ Սիրաք վասն այնպիսի նենգաւոր սիրելեացն, թէ՝ «Են սիրելիք առ սեղանս, որք ոչ մնան ի ժամանակս նեղութեան»[206]: Դարձեալ նման են

[206] *Սիրաքի Իմաստութիւնից քաղուած այս վկայութիւնը բացակայում է հայ ընկալեալ թարգմանութեան մէջ: Ինչպէս երեւում է, վկայութիւնս բերուած է միջնադարում կենցա-*

այնոքիկ հրէից, որք յաւր ծաղկազարդին ընկալան զՔրիստոս պատուով, եւ յետոյ նախատանաւք արտաքս հանին եւ խաչեցին: Զի բազումք պատրաստեն զսիրտս իւրեանց յաւուրս Քառասնորդաց պահոց եւ ի տաւնի Զատկին հաղորդին, եւ յետոյ անչափ նախատեն արբեցութեամբ եւ ազգի ազգի մեղաւք: Զի լաւ է ոչ ընկալնուլ զհիւրն, քան թէ ընդունիլ եւ յետոյ անարգանաւք արտաքս հանել: Դարձեալ նման են հրէից, որք խնդրեցին զԲարաբբա աւազակն, եւ թողին զՈրդին Աստուծոյ: Նոյնպէս նոքա զՈրդին Աստուծոյ, որ կենդանի է, արտաքս հանեն, եւ ընդունին զսատանայ, որ աւազակ է եւ սպանանէ զհոգիս մարդկան, զոր եւ բնական վկայութեամբ հաստատեսցուք: Զի ասեն իմաստունք, թէ ոստրէոս կենդանին, որ ի ծովն է, այսպէս ծնանի մարգարիտն: Զի ելանէ յերեսս ծովուն, եւ առնու զցաւղն յերկնից, եւ ի նոյն ժամն փակէ զինքն եւ իջանէ զգուշութեամբ յատակս ծովուն, եւ փոխէ մարգարիտս գեղեցիկս: Նոյնպէս պարտ է մեզ բարձրանալ ի դառն մեղաց աշխարհի եւ առնուլ զերկնային ցաւղն, որ է սուրբ մարմինն Քրիստոսի, եւ իջանել ի վայր կոյս խոնարհութեամբ եւ պահել զգուշութեամբ եւ բարի գործաւք փոխել ի գեղեցիկ մարգարիտ, որ է տեսութիւն Աստուծոյ: Այլ բազումք նմանեն աւձին, որ թափէ զթոյնսն, եւ երթայ ըմպէ ջուր, եւ դարձեալ առնու զթոյնսն, որք հեղեալ լինին ի վերայ քարի: Այսպէս որք կամին ըմպել ի կենդանարար աղբերէն, որ է մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի, թափեն զթոյնս մեղաց իւրեանց եւ հաղորդին, եւ դարձեալ դառնան ի նոյն մեղսն. զնոցանէ ասէ առաքեալն. «Որպէս շուն դառնայ ի փսխած իւր, եւ խոզ լուացեալ ի տիղմն թաւալի» (Բ. Պետ. Բ. 22): Զի կրկին մեղք է անարժան հաղորդիլն, զի թէ ոչ հաղորդիմք, բնաւ արհամարհանք է եւ յուսահատութեան ցոյց, եւ թէ անարժանութեամբ հաղորդիմք, «Անձանց ի խաչ հանել է զՈրդին Աստուծոյ եւ դարձեալ խայտառակիլ» (Եբր. Զ. 6), եւ այսպէս անարժան հաղորդիլ, կամ ամենեւին ի բաց լինիլ կրկնակի վնաս է քրիստոնէին: Այլ որպէս ի հուր պարտ է մերձենալ. զի թէ ամենեւին մերձ լինիմք՝ այրէ, եւ թէ կարի յոյժ հեռանամք՝ ցրտանամք: Վասն որոյ պարտ է սրբութեամբ եւ ապաշխարութեամբ մեղաց ի գլխաւոր տաւնս տէրունականս ի բաց ընկենուլ զամենայն հոգս մարմնականս եւ զցաւս աշխարհականս, եւ արժանաւորիլ սուրբ խորհրդոյն այժմ տեսութեամբ եւ ճաշակմամբ եւ ի կեանս յաւիտենից հասանիլ անճառ երանութեան եւ անթառամ պսակացն, եւ յաւիտիլ արժանապէս սրբութեամբ ի գլուխ մեր Քրիստոս: Որում փա՛ռք ընդ Հաւր եւ Սուրբ Հոգւոյն այժմ եւ միշտ, եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

դավարող մէկ այլ թարգմանական տարբերակից:

Ձմեռան. ՃԻԱ.[207]

Ի փրկական խորհուրդ հաղորդութեան Քրիստոսի երեք որոշմունք երեւին: Զի ոմանք են խորհուրդ եւ ոչ իր, որպէս տեսակ հացին եւ տեսակ գինւոյն. թէպէտ փոխարկեալ լինի՝ նոյն մնայ: Ոմանք իր եւ ոչ խորհուրդ, որպէս էութիւն հացին ի ծածուկ է էութիւն մարմնոյն Քրիստոսի, եւ էութիւն գինւոյն՝ էութիւն արեանն Քրիստոսի: Ոմանք իր եւ խորհուրդ, այսինքն՝ աւրհնեալ հացն մարմին է Քրիստոսի եւ աւրհնեալ գինին՝ արիւն ճշմարիտ: Զի գոյացութիւն հացին եւ գինւոյն անմեկնելի որոշմունք են ի տեսակէ որակացն. յաղագս որոյ իր է եւ խորհուրդ: Եւ զի բազումք զքննութիւնս զայս ոչ իմանան, յորժամ լսեն խորհրդաւոր մարմին Քրիստոսի, թերանան ի կարծիս իւրեանց եւ ասեն. նշանակութիւն է խորհուրդ պատարագին: Վասն այն Տէրն զթերութիւն նոցա հաստատէ՝ ասելով. «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է, եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի»: Եւ ի վերայ այսր բանի չորս իրս տեսանելի է. նախ թէ խաւրհուրդ պատարագին է ճշմարիտ մարմին Քրիստոսի: Երկրորդ՝ զինչ է, որ աւրհնեմք զհացս զայս եւ զգինիս: Երրորդ՝ զինչ է արժանաւորութիւն ճաշակողացն զսա: Չորրորդ՝ զինչ է դատապարտութիւն անարժան ճաշակողացն: Տեսցուք զառաջինն, որ ասէ. «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է»: Ոմանք վարդապետաց ի բազում ուրեք նշանակութիւն անուանեն զսուրբ խորհուրդս: Եւ այս վասն եաւթն պատճառի: Նախ նշանակ կոչի սուրբ պատարագն. զի նշանակէ հացն զմարմինն եւ գինին՝ զարիւն սուրբ, եւ ոչ անդրադարձեալ. զի գինին զմարմինն ոչ նշանակէ, եւ ոչ հացն՝ զարիւնն: Երկրորդ նշանակութիւնք են որակութիւն հացին եւ որակութիւն գինւոյն, որպէս ձեւն, համն, հոտն եւ գոյնն, զի ի ձեռն նոցա գոյացութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի ճաշակեմք: Երրորդ՝ զի նշանակ բանիւն կատարի, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ, եւ այս է արիւն իմ»: Չորրորդ նշանակութիւն է, ըստ հնոյ աւրինակին հաց եւ գինի, իսկ խորհուրդն՝ մարմին եւ արիւն Փրկչին: Այսպէս ստուերն ի ճշմարտութենէն էր պայծառացեալ Հինգերորդ՝ նշանակ է չարչարանաց եւ մահուանն Քրիստոսի, եւ ոչ՝ ծննդեան կամ այլ իրաց, ըստ այնմ. «Զմահ Տեառն պատմեցէք քանիցս անգամ ուտիցէք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26): Վեցերորդ նշանակութիւն է քաւութեան եւ թողութեան մեղաց մերոց, ըստ այնմ. «Վասն ձեր եւ բազմաց բաշխի ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց»: Եաւթներորդ նշանակութիւն է եւ առհաւատչեայ յաւիտենական կենացն, ըստ այնմ. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, զմահ մի՛ տեսցէ ի յաւիտեան» (Յովհ. Զ. 55): Եւ զի

[207] *Հրատ. ըստ Գիրք քարոզութեան որ կոչի Ձմեռան հատոր..., էջ 550–553:*

ճշմարիտ մարմին եւ ճշմարիտ արիւն է Քրիստոսի, եւ ոչ՝ նշանակութիւն յայտ է յասելոյն. «Մարմին իմ ճշմարտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի» (Յովհ. Ջ. 56)։ Ճշմարիտ մարմին եւ ճշմարիտ արիւն ասաց, եւ ոչ՝ նշանակութիւն։ Եւ ճշմարիտ ասի վասն եաւթն պատճառի. նախ զի Քրիստոսի մարմինն ճշմարիտ կերակուր ասի ընդդէմ հին աւրինացն, այսինքն՝ մանանայիւն եւ գառինն եւ այլ նուիրանացն, որք ի տաճարին։ Որպէս ճշմարիտ է մարմինն քան զստուերն իւր, այսպէս ճշմարիտ է մարմինն Քրիստոսի քան զստուեր աւրինացն եւ աւրինակին, որպէս ասէր. «Հայր իմ տայ ձեզ զհացն յերկնից զճշմարիտն» (Յովհ. Ջ. 32)։ Երկրորդ՝ Քրիստոսի մարմինն ճշմարիտ կերակուր ասի, զի ոչ միայն պահէ զկենդանութիւն որպէս այլ կերակուրք, այլ տայ զկենդանութիւն, եւ պահէ եւս, ըստ այնմ. «Որ ուտէ ի հացէս յայսմանէ՝ կեցցէ յաւիտեան» (Յովհ. Ջ. 52)։ Երրորդ՝ մարմինն Քրիստոսի ճշմարիտ կերակուր ասի, զի ամենայն կերակուր լցուցանէ զքաղցն եւ զծարաւն մարմնոյ, այլ մարմինն Քրիստոսի միայն է, որ բառնայ զքաղց եւ զծարաւ հոգւոյ եւ մարմնոյ, վասն որոյ ասէ. «Ջհաց երկնից ետուր նոցա առ ամենայն ցանկութիւնս բաւականս»։ Չորրորդ՝ Քրիստոսի մարմինն ճշմարիտ կերակուր ասի, զի փրկէ ի մահուանէն յայնմանէ, որ կերակրելով եմուտ ի բնութիւնս մեր, զի Ադամ ուտելով մեղանչեաց եւ մեռաւ, եւ մեք Քրիստոսի մարմնովն արդարացաք եւ անմահացաք։ Հինգերորդ՝ Քրիստոսի մարմինն ասի ճշմարիտ կերակուր, զի ոչ միայն կերողացն է յաւգուտ որպէս այլ մարմնաւոր կերակուրք, այլեւ այլոց, որք հաւատով տեսանեն զնա, զի հաւատով տեսանելն է իբրեւ ճաշակել, թէ կենդանի են եւ թէ մեռեալք, վասն այն ասեն վարդապետք, թէ՝ հաւատա եւ կերեր։ Վեցերորդ՝ Քրիստոսի մարմինն ճշմարիտ կերակուր ասի, զի հոգի մարդոյն անմահ է եւ անապական. նոյնպէս եւ մարմինն Քրիստոսի անմահացուցիչ է եւ անապական առնաւղ, որպէս ասէ Տէրն. «Որ ուտէն զիս եւ նա կեցցէ վասն իմ» (Յովհ. Ջ. 58)։ Եաւթներորդ՝ Քրիստոսի մարմինն ճշմարիտ կերակուր է, զի որպէս ճշմարիտն ներհակի ստին, նոյնպէս մարմինն Քրիստոսի ներհականայ ապականացու կերակրոց, զի զյարութիւն կենաց պարգեւէ, որպէս ասէ Քրիստոս. «Եւ ես յարուցից զնա յաւուրն յետնում» (Յովհ. Ջ. 55)։ Այս առաջին, որ ասէ. «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է», եւ այլն։

Երկրորդ գլուխն, թէ զինչ է, որ աւրհնեմք զհացն եւ զգինին, որպէս ասէ աւետարանիչն. «Ջո՞ր աւրհնութիւն կամ զո՞ր պատարագ ի վերայ հացիս անուանեսցուք, այլ միայն զքեզ, Յիսուս»։ Ասեմք նախ թէ այնչափ առատացաւ շնորհ մարդասիրութեան Աստուծոյ, որ ետ զՄիածին Բանն ի փրկութիւն մեզ։ Ջի գերազանց է քան զամենայն աւրհնութիւնս եւ

զպատարագս մեր, եւ ոչ ունիմք տրիտուր հատուցանել նմա. ո՛չ բանաւոր աւրհնութիւն եւ ո՛չ մարմնաւոր պատարագ. «Այլ զքեզ՝ Յիսուս մատուցանեմք Հաւր քո նուէրս»: Զի ի մէնջ մարմին առեր, եւ միայն դու ես արժանաւոր պատարագ: Դարձեալ ամենայն պատարագ, եթէ ի հինս եւ եթէ ի նորս ընծայ հաշտութեան է Աստուծոյ, որ իջանէ ի սաստէ յանցանաց մերոց: Արդ, ի հին աւրէնս զանասունս մատուցանէին, զորս խոտեաց եւ ասէ. «Ոչ ուտեմ ես զմիս զուարակաց քոց, եւ ոչ զարիւն նոխազաց քոց ըմպեմ» (Սղմ. ԽԹ. 13): Զի անբանից մարմին են եւ անպիտան ինձ: Այլ մատո պատարագ աւրհնութեան, զի անմարմին միտք առ իս հպեսցի, եւ այն եւս էր անարժան նմա, զի մեղաւոր միտք եւ բանք մարդկան չեն հաճոյ նմա, վասն որոյ եկն Որդին Միածին եւ եղեւ մարմին ի մէնջ եւ արժանի պատարագ, մատեաւ Հաւր ի հաշտութիւն, զի իւր սիրելի Որդին էր եւ ունէր զմեր մարմինս, ըստ այնմ՝ որ ի մէնջ ունէր զմարմինս, մեր էր պատարագ, եւ ըստ որում սիրելի Որդին իւր էր, հաճելի եղեւ նմա, վասն այն ասէ, թէ՝ «Յիսուս, միայն զքեզ մատուցանեմք»: Դարձեալ երեք միտք այս թէ՝ որք զմարմնաւոր մատուցանեն ընծայ, եւ որք զբանաւոր պատարագ, միայն իւրեանց անձանցն եւ յանցանացն լինի թողութիւն, զի մարդ են եւ մեղաւոր: Այլ միայն դու՝ Յիսուս վասն ամենայն աշխարհիս լինիս պատարագ: Նախ զի անմեղ ես մարմնով, եւ ապա զի Աստուած ես յամենայնի, վասն ամենայն աշխարհի լինիս պատարագ եւ թողութիւն յանցանաց նոցա: Չորրորդ միտք այս է. զի որք զմարմնաւորն մատուցանեն պատարագ՝ երեք աւտարութիւն կայ. զի այլ է պատարագն անբան, եւ այլ է մատուցանաւղն մարդ, եւ այլ է ընդունաւղն Աստուած: Նոյնպէս եւ ի բանաւորն՝ երկու աւտարութիւն կայ. զի այլ է մատուցանաւղն եւ պատարագն եւ այլ է ընդունաւղն Աստուած, վասն որոյ եւ սա անկատար է: Իսկ ի պատարագն Քրիստոսի բարձեալ է աւտարութիւն ամենեւին: Զի ինքն է պատարագ եւ ինքն է մատուցանող եւ ինքն է ընդունող: Զի ըստ որում մարմին է՝ պատարագ է, եւ ըստ որում քահանայ է՝ մատուցանող է, եւ ըստ որում Աստուած՝ ընդունող է: Վասն այն ասէ. «Զքեզ միայն անուանեմք Յիսուս կատարեալ պատարագ եւ ընծայ ի փրկութիւն ամենայն աշխարհի»: Եւ զի հացս այս նոյն մարմին Քրիստոսի է, զոր ի վերնատանն պատարագեաց, եւ ի վերայ խաչին բեւեռեցաւ: Վասն որոյ զհացս զայս եւ զգինիս աւրհնեմք բանիւն Աստուծոյ, զի աւրհնութեամբ նորին կատարի մարմին եւ արիւն նորա, որպէս յայնժամ ի վերնատանն աւրհնեաց, եւ այժմ ի ձեռն քահանային աւրհնէ եւ կատարէ: Երկրորդ՝ զի աւրհնութեամբն յիշեմք զփրկութեան տնաւրէնութիւն նորա, եւ ի ներքոյ հացիս այս հոգւով եւ հաւատով ուտեմք զմարմին նորա, զի ամենայն փրկութեան,

որ ի մարմնոյն կատարեցան, հաղորդ լիցուք։ Երրորդ՝ աւրհնեմք զհացս զայս, զի աւրհնութեամբն զհոգիս մեր հաղորդեմք աւրհնութեանցն Աստուծոյ, եւ մարմնովն՝ զմարմինս մեր, եւ այնպէս հոգւով եւ մարմնով հաղորդ լիցուք, եւ անբաժանելի միաւորութեամբ յաւիտեանս անդամք ի գլուխն մեր Քրիստոս։ Այս երկրորդ գլուխ։

Երրորդ գլուխն. պարտ է արժանապէս մերձենալ ի սա, զի մի՛ դատապարտիցուք, որպէս ասէ առաքեալն. «Որ ուտէ անարժանութեամբ՝ դատաստան անձին իւրում ուտէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29)։ Եւ ինչ է արժանաւորութիւն այսմ խորհրդոյ։ Ասեմք, թէ Գ. (3) ինչ. նախ՝ հաւատ, երկրորդ՝ գիտութիւն, երրորդ՝ սրբութիւն. զի որպէս Ադամայ մարմնովս դատապարտեցայ, թէպէտ ոչ յանցեայ ընդ նմա, նոյնպէս եւ մարմնովս Քրիստոսի սրբիմ, թէպէտ ոչ եմ սուրբ որպէս նա։ Եւ այսպէս զանազանիմք երկոքին մարմնով։ Զի մարմնովն Ադամայ լինիմք մարդ եւ որդի մարդոյ, եւ մարմնովն Քրիստոսի լինիմք Քրիստոս եւ որդի Աստուծոյ։ Մարմնովս Ադամայ եմք յերկրէ մարդ շնչաւոր։ Մարմնովն Քրիստոսի լինիմք յերկնէ մարդ հոգեւոր։ Մարմնովն Ադամայ եմք ժամանակեայ եւ մահկանացու մարդ։ Եւ մարմնովն Քրիստոսի՝ անմահ եւ յաւիտենական մարդ, ըստ այնմ. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, զմահ մի՛ տեսցէ ի յաւիտեան»։ Այս՝ ըստ հաւատոյն։ Երկրորդ արժանաւորութիւն գիտութիւն է, որ գիտեմք ստուգութեամբ, եթէ ի ներքոյ տեսակի հացիս զմարմինն Քրիստոսի ճաշակեմք, եւ որպէս մարմնովս զհացն կերակրիմք, նոյնպէս հոգւով եւ հաւատով զմարմինն Քրիստոսի ճաշակեմք, եւ ամենայն շնորհաց եւ փրկութեան մարմնոյն հաղորդիմք։ Երրորդ արժանաւորութիւն սրբութիւն է, որ նախ խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ մաքրիմք ի մեղաց եւ սուրբ տաճար լինիմք սրբութեան մարմնոյն Քրիստոսի, զի արժանաւորացն փրկութիւն է եւ կեանք, որպէս առաքելոցն ի վերնատանն եւ անարժանիցն մահ է եւ դատապարտութիւն որպէս Յուդային ի նոյն վերնատանն։ Եւ թէ ոք ասիցէ. Ապա զինչ ասէ առաքեալն. «Արիւնն Յիսուսի Որդւոյն Աստուծոյ սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց» (Ա. Յովհ. Ա. 7)։ Ասեմք, թէ ամենայն մեղք ոչ զկամաւորն եւ զանզեղջն ի մեղս եւ զանպարիշտն ասէ, զի նոցա ոչ է աւգուտ փրկական մարմինն, այլ՝ վնասիչ։ Զոր աւրինակ հրացեալ երկաթ մերկ ձեռացն է այրիչ եւ առողջարար կերակուր հիւանդաց վնասիչ։ Այլ պարտ է նոցա, որ հիւանդացեալ են մեղաւք նախ զդեղն խոստովանութեան եւ ապաշխարութեան ըմպել, եւ ապա՝ զառողջարար կերակուրն հոգեւոր։ Այլ թէ յորմէ՞ մեղաց սրբէ զմեզ արիւնն Քրիստոսի Յիսուսի. այս է՝ ի յակամայ մեղացն, յոր յանցանեմք ամենեքեան յանապազաւր։ Զի յորժամ մեղանչեմք, մահու

եմք արժանի, ըստ այնմ. «Անձն, որ մեղիցէ, նոյն եւ մեռցի» (Եզեկ. ԺԸ. 4)։ Ապա զայս մահս մեր կրէ Քրիստոս, եւ վասն մեր մեռանի պատարագաւն, եւ հատուցանէ զպարտսն մեր առաջի Հաւր, ըստ այնմ. «Տէր հատուսցէ ընդ իմ» (Սղմ. ՃԼԷ. 8)։ Այս է ասելն. «Արիւնն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց» (Ա. Յովհ. Ա. 7)։ Եթէ ճաշակեմք հոգւով եւ մարմնով, եւ եթէ հաւատով եւ յուսով միայն հաղորդիմք, սրբէ զմեզ յամենայն ակամայ եւ յանգիտութեան մեղաց մերոց։ Ապա յայտ է, թէ երեք է արժանաւորութիւն սուրբ խորհրդոյս ճաշակման, որ է հաւատ, գիտութիւն եւ սրբութիւն, որպէս ասացաք։

Չորրորդ՝ տեսցուք, թէ զինչ դատապարտութիւն անարժան ճաշակողացն։ Ասեն վարդապետք, թէ ամենայն քաղցրութեանց մայր է ցաւղն, որ ի յերկնից իջանէ. բայց զմի եւ զնոյն ցաւղն զանազան կերպիւ ընդունին երկրաւորք, այսինքն՝ զի մեղուն առնու զցաւղն, եւ քացր մեղր շինէ, եւ ծառն եւ քարն գազպէն առնեն[208], եւ խոտ մի կայ, որ սիրիխիշտ առնէ, որ է յոյժ դեղ աւգտակար։ Իսկ թիւնաւոր գազանք, որպէս աւձ եւ կարիճ, թէպէտ ուտեն զցաւղն զայն, ի մահադեղս փոխեն, զի բնութիւն նոցա չար թիւն է, եւ զոր ինչ ուտեն, ի թիւն դարձուցանեն։ Նոյնպէս զհացս եւ զջուրս, որք առողջարարք են, թէ հիւանդն ուտէ եւ ըմպէ, ի մաղձ փոխէ զնոսա։ Այսպէս ամենայն քաղցրութիւնք եւ շնորհք ի Քրիստոսէ իջանեն առ մեզ, որպէս ասէ սաղմոսն. «Ի վիմէ մեղր յագեցոյց զնոսա» (Սղմ. Ձ. 17)։ Եւ առաքեալն մեկնէ, թէ՝ «Վէմն էր ինքն Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ժ. 4), եւ մեղր մարմին եւ արիւնն, զոր ետ մեզ ի կերակուր։ Այլ զանազան կերպիւ ընդունիմք զնա. ոմանց դեղ է առողջարար եւ փրկութիւն հոգւոյ, որպէս ասէ Տէրն. «Որ ուտէ զմարմին իմ, ունի զկեանս յանձին» (հմմտ. Յովհ. Ձ. 54)։ Իսկ ոմանց ի մաղձ փոխի, եւ դեղ է մահու եւ կորստեան, այսինքն՝ անզեղջ մեղաւորացն, որպէս ասէ Պաւղոս. «Որ ուտէ անարժանութեամբ՝ դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ, զի ոչ խտրէ զմարմինն Տեառն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29)։ Վասն այն որք անարժանութեամբ ճաշակեն զՔրիստոսի մարմինն՝ բազում չարաց հանդիպին։ Նախ զի մասնակից Յուդայի լինին եւ նմանին մեղաց նորա, որպէս ասէ ոմն ի վարդապետաց, թէ՝ նոյն շրթամբք համբուրես զբոզն, որով համբուրեցեր զՔրիստոս՝ նմանիս Յուդայի, որ համբուրելով մատնեաց զՏէրն։ Եւ Քրիստոս կարէ ասել վասն այնր. «Ահաւասիկ ձեռն մատնչի իմոյ ի սեղանս իմ» (Ղուկ. ԻԲ. 21)։ Երկրորդ՝ նմանին հրէիցն եւ խաչահանուացն, որպէս ասէ Պաւղոս. «Վերստին ի խաչ հանեն անձանց զՈրդին

[208] *Միտքը, հաւանաբար, բերուած է Վարդան Արեւելցու Հնգամատեանի մեկնութիւնից. «Գազպէնն, որ իջանէր ի վիմացն վերայ», ՆՒՀ, Ա., էջ 522։*

Աստուածոյ» (Եբր. Զ. 6)։ Եւ Քրիստոս ոչ կարէ աղաւթել վասն նոցա առ Հայր, թէ՝ «Թող սոցա, զի ոչ գիտեն՝ զինչ գործեն» (Ղուկ. ԻԳ. 34), քանզի ամենայն հաւատացեալք գիտեն, որ հաղորդն Քրիստոսի մարմինն է, եւ Քրիստոս Աստուած է ճշմարիտ։ Երրորդ՝ նմանին կայինի եղբայրասպանի, եւ աստուածասպանք կոչին[209], զի որ զմարդ սպանանէ՝ զԱստուած աղաչէ, զի թողցի նմա, բայց այն, որ զԱստուած սպանանէ զո՞ ոք աղաչէ։ Վասն այն կարէ Հայր Աստուած ասել, թէ՝ «Գազան չար եկեր զորդին իմ» (հմմտ. Ծննդ. լէ. 33), այսինքն՝ չար եւ անզեղջ մեղաւորն։ Չորրորդ՝ նախատելի լինին եւ անարգին որպէս շունք, վասն որոց ասէ Քրիստոս. «Մի՛ տայք զսրբութիւն շանց» (Մտթ. է. 6), այսինքն՝ զՔրիստոսի մարմինն մի՛ տար անհաւատից, որպէս եւ վասն քանանացւոցն ասէր. «Ոչ է պարտ առնուլ զհաց մանկանցն եւ արկանել շանց» (Մտթ. ԺԵ. 26)։ Հինգերորդ՝ անիծեալ լինի որպէս զխոզ, վասն որոյ ասէ. «Մի՛ արկանէք զմարգարիտս ձեր առաջի խոզից» (Մտթ. է. 6), այսինքն՝ մարգարիտ է Քրիստոսի մարմինն, զի ոչ է պարտ տալ պոռնկաց, զի մի՛ ասիցէ Քրիստոս. «Բերան մեղաւորի, բերան նենգաւորի բացաւ ի վերայ իմ» (Սղմ. ՃՀ. 2)։ Եւ այլ բազում վնաս լինի անարժան հաղորդողացն, որպէս ասէ առաքեալն. «Վասն այնորիկ իսկ են ի ձեզ բազում հիւանդք եւ ախտաժէտք, եւ շատ եւս այնք են, որք ննջեցեալք են» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 30)։ Վասն այն պարտ է սրբութեամբ սրտի առնուլ զսուրբ մարմինն Քրիստոսի, եւ սրբոց առաքելոցն մասնաւոր լինիլ, որք ի վերնատանն, որք ընդ Քրիստոսի հաղորդեցան, եւ յարութեան Քրիստոսի տեսաւղք եղեն։ Որում եւ զմեզ արժանաւորս արասցէ այժմ ճաշակմամբ սուրբ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ եւ յարութեամբ իւրով շնորհեսցէ զյարութիւն կենաց. նմա փա՛ռք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Ջմեռան, fարոզ ՃԻԲ.[210]

Ասեն բժիշկք, թէ զանազան են կերակուրք մարդկան՝ հիւանդաց եւ առողջաց։ Զի որ հիւանդ է, պիտոյ է նմա դառն դեղ, եւ որ դարձեալ է

---

[209] *Անարժանութեամբ հաղորդուողները «աստուածասպան» են որակւում Յովհան Մանդակունու անունով ճառերից մէկում (ԻԲ.), ուր կարդում ենք. «Զի մարդ, որ զմարդ սպանանէ, մարդասպան անուանի, իսկ որ անարժանութեամբ ի մարմնոյ Տեառն հաղորդի, նա աստուածասպան է», տե՛ս ՄՀ, հտ. Ա., էջ 1248 [18]։*

[210] *«Յայլմէ քարոզ վասն պատարագին ի բանն առաքելոյն», «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր...» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28). տե՛ս Գիրք քարոզութեան, որ կոչի Ջմեռան հատոր..., էջ 553–559. տե՛ս եւ հմմտ. «Ա՛յլ քարոզ պատարագի եւ վասն մարմնոյ Քրիստոսի. ի բանն «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր...» [Քարոզգիրք արարեալ եւ շարադրեալ ի Բարթողիմէոսէ լատին եպիսկոպոսէ], ՄՄ, ձեռ. 2183, թ. 178ա–181բ։*

ի հիւանդութենէ, բայց դեռեւս անզաւր է, պիտոյ է նմա թեթեւ կերակուր, որպէս գարէջուր եւ շրֆաւն, զի ոչ է աւգտակար նմա գինի, կամ գեր միս: Իսկ որ կատարեալ առողջ է եւ զաւրաւոր, պիտոյ է նմա հաստատուն կերակուր, որպէս գինի եւ խորովեալ գառն եւ այլ ինչ: Նոյնպէս եւ զանազան է եւ հոգեւոր կերակուրն: Զի որ ի մահու չափ մեղացն հիւանդացեալ է, կերակուր է նմա դառն դեղ, այսինքն՝ զղջումն եւ խոստովանութիւն: Եւ որ նոր դարձեալ է ի մեղաց, պիտոյ է նմա կերակուր, այսինքն՝ պահք եւ աղաւթք եւ ողորմութիւն: Եւ որ կատարեալ առողջացեալ է ապաշխարութեամբն, պիտոյ է նմա կերակուր մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի, որ «գառն է Աստուծոյ» (Յովհ. Ա. 31), որ խորովեցաւ ի վերայ խաչին: Այլ այսպիսի հաստատուն եւ կատարեալ կերակուրս ոչ է աւգուտ այնպիսեացն, որք են ի ծայր հիւանդութեան մեղացն, այլ մահ է նոցա որպէս գինին եւ միսն մարմնաւոր հիւանդին: Նաեւ որք նոր են դարձեալ ի մեղաց, եւ դեռեւս անզաւր են, եւ ի մէջ ապաշխարութեան են, եւ ոչ նոցա է աւգուտ, զի կերակուրս այս քան զամենայն կերակուր հզաւրագոյն է. նա պիտոյ է նմա մեծ ջերմութիւն ի ստամոքս հոգւոյն, որ կարէ հալել: Վասն այն ասէ Պաւղոս. «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր եւ գիտասցէ, թէ մահու չափ մեղս է թէ՞ ոչ, եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28) եւ այլն:

Եւ արդ, վասն հաղորդութեան հինգ իրս ասելի է: Նախ թէ՝ որք հաղորդին կամ մատուցանեն պատարագ՝ պարտ է ահիւ եւ դողութեամբ պատարագել եւ հաղորդիլ: Երկրորդ՝ ընդդէմ նոցա, որք հաղորդին կամ պատարագեն եւ չետոյ ոչ պահեն սրբութեամբ: Երրորդ՝ ասելի է ընդդէմ նոցա, որք ոչ կամին պատարագել կամ հաղորդիլ, այլ ծուլութեամբ չետս կենան: Չորրորդ՝ ասելի է ընդդէմ նոցա, որք անարժան հաղորդին: Հինգերորդ՝ ասելի է, թէ որպէս լինի արժանաւոր հաղորդիլ կամ պատարագել: Արդ, տեսցուք զառաջին գլուխն, թէ այն որ հաղորդի կամ պատարագ մատուցանէ՝ պարտ է ահիւ եւ դողութեամբ մատուցանել եւ հաղորդիլ վասն Ե. (5) պատճառի: Նախ հաստատի աւրինակաւ, զի յորժամ Մովսէս կամեցաւ երթալ եւ տեսանել զմորենին վառեալ, ասէ ցնա Տէրն. «Մի՛ մերձենար այսր. լոյծ զկաւշիկս յոտից քոց, զի տեղիդ, յորում դու կաս, երկիր սուրբ է» (Ելք Գ. 5): Արդ, լեառն Սինայ աւրինակ է եւ սուրբ Սեղանն՝ ճշմարտութիւն, ուր Քրիստոս պատարագի: Վասն այն պարտ է ահիւ եւ դողութեամբ մատչիլ, եւ ի բաց հանել զկաւշիկս, որ ի մեռեալ մորթոյ, այսինքն՝ զամենայն չար գործս, որ մեռելութիւն է հոգւոյ[211]: Երկրորդ՝ զի գրեալ է յառաջին Թագաւորութեան, թէ՝ «Տեսին

[211] *Մովսէսի կօշիկները հոգեւոր մեռելութեան նշանակ են համաւսում Ս. Գրիգոր Նիւսացու «Մովսէսի կեանքը» երկում. Հոգեւոր կատարելութեան հասնելու համար*

զտապանակն Տեառն բացեալ, եւ զի ոչ էին արժանի, եհար ի նոցանէ ՅՈՒ. եւ Հ. (50 070) այր» (Ա. Թագ. Ջ. 19)։ Եւ արդ, եթէ այդպիսի մեծ պատիժ կրեցին որք զտապանակն տեսին աչաւք միայն, որչա՛փ առաւել ահիւ եւ դողութեամբ պարտ է առնուլ զմարմինն Քրիստոսի, որ բազմապատիկ բարձր է քան զտապանակն։ Եւ այն զի ճաշակելն առաւել է քան զտեսանելն, որպէս ասէ առաքեալն, որք անարժան հաղորդին. «Վասն այն են ի ձեզ բազում հիւանդք եւ ախտաժէտք եւ շատ եւս, որք ննջեցեալք են» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 30)։ Երրորդ՝ հաստատի, զի Յովհաննէս, որ սրբեցաւ յորովայնէ եւ անմեղութեամբ յանապատի անեալ, եւ ի Քրիստոսէ հրաւիրեալ, երկեաւ եւ դողաց դնել զձեռն ի վերայ գլխոյն Քրիստոսի եւ մկրտել զնա։ Ասաց. «Ինձ պարտ է ի քէն մկրտիլ եւ դու առ իս՞ գաս» (Մտթ. Գ. 14). որչա՛փ առաւել պարտ է երկնչիլ, որ ոչ յորովայնէ մաքրեալ, այլ ի մէջ աշխարհիս անեալ, առնուլ զմարմինն Քրիստոսի եւ ճաշակել, որ ընդ աջմէ Հաւր է նստեալ եւ ի փառս Աստուածութեան։ Չորրորդ՝ զի Մարիամ Մագդաղենացին, որ յոյժ ջերմ սիրով սիրէր զՔրիստոս, եւ ի կենդանութեան եւ ի մահուն բազում սպասաւորեալ էր նմա, յորժամ կամեցաւ համբուրել զոտս նորա, ոչ ետ թոյլ, այլ ասաց. «Մի՛ մերձենար յիս, զի անկատար ես դու» (հմմտ. Յովհ. Ի. 17). քանի առաւել պարտ է երկնչիլ մեզ՝ մերձենալ առ սոսկալի խորհուրդն, որք ոչ ունիմք զնոյն ջերմութիւն սիրոյն։ Հինգերորդ՝ զի հարիւրապետն, որ ունէր կատարեալ հաւատ, յորժամ ետես, զի երթայր Քրիստոս ի տուն նորա, աղաղակեաց եւ ասէ. «Տէր, չեմ բաւական, թէ ընդ յարկաւ իմով մտցես» (Ղուկ. է. 6)։ Նաեւ առաքեալն Պետրոս ասաց ցՔրիստոս. «Ի բաց գնա յինէն, Տէր, զի այր մեղաւոր եմ ես» (Ղուկ. Ե. 8)։ Եւ յոյժ հաճի Քրիստոս ընդ այսպիսի խոնարհութիւնս, քանզի ասաց հարիւրապետին. «Եղիցի քեզ որպէս եւ կամիս. եւ ողջացաւ ծառայ նորա» (Ղուկ. է. 10), եւ ցՊետրոս ասաց. «Մի՛ երկնչիր, այսուհետեւ զմարդիկ որսայցես» (Ղուկ. Ե. 10)։ Ապա յայտնի է, զի պարտ է ահիւ եւ դողութեամբ մատչիլ ի սպասաւորութիւն այս խորհրդոյս եւ ի ճաշակումն, եւ ոչ համարձակիլ յանդգնութեամբ։ Այս առաջին գլուխն։

Երկրորդ՝ ասելի է ընդդէմ նոցա, որք մատուցանեն պատարագ կամ հաղորդին եւ յետոյ ոչ պահեն զՔրիստոս առ ինքեանս, այլ մահու չափ մեղաւք ի բաց հանեն ի սրտից իւրեանց։ Նախ այսոքիկ նման են Յուդային, որ ընդ Քրիստոսի բազմեալ եկեր ի սեղանն, նոյնպէս եւ հաղորդեցաւ

«հնարաւոր չէ կօշիկները ոտքերին վազել դէպի բարձունքը, ուր երեւում է ճշմարտութեան լոյսը, այլ պէտք է մերկացնել հոգու ոտքերը անկենդան մորթիների երկրային հանդերձանքից», Բ. 22. տե՛ս Սուրբ Գրիգոր Նիւսացի, Մովսէսի կեանքը, ֆրանս. թարգ. Պ. Շահպազեանը, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 51։

եւս, յորժամ ասաց Քրիստոս. «Առէք կերէք ի սմանէ ամենեքեան». բայց փութով արտաքս ել, եւ մատնեաց զնա խաչահանուացն: Վասն այն ասէ Սիրաք վասն այնպիսի նենգաւոր սիրելեաց, թէ՝ «են սիրելիք առ սեղանս, որք ոչ մնան ի ժամանակս նեղութեան»: Երկրորդ՝ նման են այնոքիկ հրէից, որք յաւուրս ծաղկազարդին մեծ պատուով ընկալան զՔրիստոս, եւ յետոյ մեծ նախատանաւք արտաքսեցին զնա յերուսաղէմէ: Վասն զի բազումք պատրաստ են զսիրտս իւրեանց յաւուրս պահոց Քառասնորդաց եւ ի տաւնի Զատկին հաղորդին, եւ յետոյ արբեցութեամբ եւ ազգի ազգի մեղաւք նախատեն զՔրիստոս, եւ փախչի ի նոցանէ: Զի լաւ է ոչ ընկալնուլ զհիւրս, քան թէ ընդունիլ եւ յետոյ անարգանաւք արտաքս հանել: Երրորդ՝ դարձեալ նման են հրէից, որք ընտրեցին զԲարաբբա աւազակն, եւ թողին զՈրդին Աստուծոյ: Նոյնպէս նոքա զՈրդին Աստուծոյ, որ կենդանի է, հանեն արտաքս եւ զաւազակն սատանայ, որ սպանանէ զհոգիս նոցա, ընդունին: Եւ այս յոյժ դժուարին է Աստուծոյ, զի ասէ սաղմոսն. «Զի թէ թշնամւոյն նախատեալ էր, համբերէի արդեաւք, այլ դու մարդ առաջնորդ իմ եւ ծանաւթ իմ» (Սղմ. ԾԴ. 13): Վասն այն զարժանի պատիժն դնէ ի վերայ նոցա՝ ասելով. «Եկեսցէ մահ ի վերայ նոցա, եւ կենդանւոյն իջցեն ի դժոխս» (Սղմ. ԾԴ. 16): Եւ այլուր ասէ. «Որ ուտէր ընդ իս հաց, յաճախեաց առնել ինձ խաբէութիւն» (Սղմ. Խ. 10): Վասն այն նոցա պատիժ խոստանայ. «Այլ դու՝ Տէր ողորմեաց ինձ եւ կանգնեա զիս, եւ ես հատուցից նոցա» (Սղմ. Խ. 11): Վասն որոյ պարտ է զգուշութեամբ պահել զխորհուրդ պատարագին, որք մատուցանեն եւ որք հաղորդին, զոր բնական աւրինակաւք հաստատեմք: Զի ասեն իմաստունք, թէ սատաֆն, որ ի ծովն է, գայ յերեսս ջրոյն եւ առնու յինքն ի ցաւղոյ երկնից, եւ զգուշութեամբ պահէ, եւ ի նոյն ժամն փակէ զինքն եւ իջանէ յատակս ծովուն, եւ փոխէ զցաւղն ի գեղեցիկ մարգարիտ: Այսպէս պարտ է մեզ բարձրանալ ի դառնութեանց մեղաց աշխարհիս եւ առնուլ զերկնային ցաւղն, այսինքն՝ զմարմին եւ զարիւն Տեառն, եւ փակել մած ընդ միմեանս զհոգի եւ զմարմինս, եւ իջանել ի վայր կոյս խոնարհութեան, եւ փոխել զնա ի գեղեցիկ մարգարիտ, այսինքն՝ բարի գործովք հասանիլ տեսութեան Աստուծոյ, որ է պատուական մարգարիտ: Այլ բազումք նման են աւձին այն, որ յորժամ երթայ ըմպել զջուրն, հեղու զթոյնս իւր ի վերայ քարի, եւ յորժամ ըմպէ զջուրն, դարձեալ առնու զթոյնս: Այսպէս. որք կամին ըմպել ի կենդանի աղբերէն, որ է մարմին եւ արիւնն Տեառն, յայնժամ հեղուն զթոյնս մեղաց իւրեանց, այլ յետ հաղորդելոյն դարձեալ դառնան ի նոյն մեղս առաջինս: Այս երկրորդն:

Երրորդ՝ ասելի է ընդդէմ նոցա, որք ոչ կամին պատարագ մատուցանել կամ հաղորդիլ, այլ յետս կենան ծուլութեամբ: Եւ պարտ է այնպիսեացն

տրտմազգած լինիլ ցաւագին վասն հինգ պատճառի: Նախ՝ զի Աստուած բարկացեալ է ի վերայ նոցա, եւ այս ոչ է զարմանք, զի պարտ էր հանապազ զԱստուած հանգուցանել ի տունս իւրեանց, այսինքն՝ ի հոգիս, նաեւ ոչ ի տարւոջն միանգամ ընդունին զնա, որպէս ասէ Աւետարանն. «Յիւրսն եկն, եւ իւրքն զնա ոչ ընկալան» (Յովհ. Ա. 11): Եւ պարտ էր երկնչիլ ի բանէն յայնմանէ, որ ասէ Քրիստոս առ դժոխայինսն. «Երթայք յինէն անիծեալք ի հուրն յաւիտենից. զի աւտար էի եւ ոչ ժողովեցիք զիս» (Մտթ. Իե. 43): Երկրորդ՝ պարտ էր նոցա ցաւագին եւ տրտում լինիլ վասն անարժանութեան իւրեանց, զի ոչ են արժանի ուտել զհացն կենաց: Այլ այնպիսիքն ջատագով լինին մեղաց իւրեանց՝ ասելով. «Վաւ է ոչ առնուլ զմարմինն Քրիստոսի, քան թէ առնուլ անարժանութեամբ»: Որոց պատասխանելի է, թէ՝ բարւոք առնեն, զի անարժանութեամբ ոչ հաղորդին, որպէս ասէ Աւետարանն, թէ՝ «Ոչ է պարտ առնուլ զհաց մանկանց եւ արկանել շանց» (Մրկ. է. 27): Այլ նոքա ամաւթով լինելոց են, զի պարտ էր նոցա ի կարգս մանկանց լինիլ, այլ նոքա դասեն զինքեանս ի թիւ շանցն: Երրորդ՝ պարտ էր նոցա տրտմիլ եւ ցաւիլ, զի Քրիստոս զխորհուրդ մարմնոյ իւրոյ յանձնեաց յաշակերտսն իւր ի նշանակ մեծ սիրոյ, յորժամ կամէր զատիլ, եւ կամեցաւ, զի անմոռանալի կացցէ ի միտս նոցա, որպէս ասաց. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19): Վայ է այնոցիկ, զի եւ ոչ ի տարւոջն յիշեն միանգամ զսէրն Քրիստոսի՝ հաղորդիլով ի մարմնոյ նորա: Չորրորդ պատճառ. պարտ էր նոցա ցաւիլ եւ հոգալ եւ արտասուել, զի ամենաւրհնեալ հիւրս այս Քրիստոս, յորժամ գայ ի տունս մեր, բազում բարութիւն եւ աւգտութիւն ունի ընդ ինքեան, եւ նոքա զրկին յայս բարութենէս: Եւ զայս բարութենէս խաւսի Ղուկաս, թէ յորժամ Զաքէոս ընկալաւ զՔրիստոս ի տուն իւր, լուաւ, թէ՝ «Այսաւր եղեւ փրկութիւն տանս այսմիկ» (Ղուկ. ԺԹ. 9): Նաեւ սարեփթացի կինն, որ ընկալաւ զԵղիա ի տուն իւր եւ կերակրեաց զնա, եղեւ այն իւրեանն պատճառ փրկութեան, զի ինքն եւ որդիք իւր կերակրեցան ի նմանէ եւ ոչ պակասեցաւ ի տանէ նորա իւղ եւ ալիւր (տե՛ս Գ. Թագ. ԺԷ.): Քանզի որ արժանաւորութեամբ ընդունի զՔրիստոս ի տուն իւր, փրկութեան հանդիպի որպէս Զաքէոս, եւ շնորհ եւ ողորմութիւն ոչ պակասի ի նմանէ ի կողմանէն Աստուծոյ: Արդ, այսպիսի հիւրս ընդունիլ ի տունս է մեծ խաղաղութիւն եւ պահապան յամենայն վշտաց, որպէս ասէ սաղմոսն. «Թէ գնացից ի մէջ ստուերաց մահու, ոչ երկեայց ի չարէ, զի դու Տէր ընդ իս ես» (Սղմ. ԻԲ. 4): Այլ Սողոմաւն վայ տայ նոցա, որք ոչ հաղորդին կամ պատարագեն ասելով. «Վա՛յ միոյն ի ճանապարհի. թէ գլորի, յո՞ չարուսցէ զնա» (Ժող. Դ. 10): Զի այնպիսիքն որք չեն արժանի այսմ սրբոյ Սեղանոյս, նոքա եւ չեն արժանաւոր

երկնաւոր սեղանոյն, որպէս ասէ Աւետարանն. «Թէ ոչ կերիջիք զմարմին եւ զարիւն Որդւոյն Աստուծոյ, ոչ ունիք կեանս յանձին» (Յովհ. Ջ. 54)։ Վասն զի գրեալ է յԱւրէնս, թէ՝ «Մարդ որ անսուրբ լինի կամ ի ճանապարհի, եւ ոչ կարիցէ ուտել զզատիկ Տեառն, ի միւս ամիսն արասցէ զզատիկն։ Եւ թէ սուրբ լինիցի եւ ոչ ի ճանապարհի, այլ վասն հեղգութեան ոչ կերիցէ զզատիկն, ասէ, սատակեսցի անձն այն ի ժողովրդենէն» (հմմտ. Թուք Թ. 10—11, 13)։ Վասն այն գրեալ է ի կանաւնս հարցն ի վերայ հաւատացելոց, զի ի տարւոջն միանգամ խոստովանիցին զմեղս իւրեանց, եւ կերիցեն զԳառն Աստուծոյ, թէպէտ եւ կարի ծոյլք լիցին։ Եւ թէ անցանի տարի, որ ոչ խոստովանիցի եւ ոչ հաղորդիցի, զայնպիսին ոչ ընդունիցի յեկեղեցին, եւ թէ մեռանի, ոչ թաղիցին զնա ի գերեզմանս քրիստոնէից, այլ արտաքոյ ի դաշտի։ Հինգերորդ՝ պարտ էր նոցա ցաւագին եւ տրտում լինիլ, զի ի ջերմութենէ սիրոյն Աստուծոյ յոյժ սառուցեալ են այնպիսիքն։ Զի յառաջ ժամանակս յաւուրս առաքելոցն այնպիսի ջերմ էին քրիստոնեայք ի սէրն Աստուծոյ, զի յամենայն աւր հաղորդէին, եւ յետոյ առաւել հովացան, զի ի տարւոջն երեք անգամ հաղորդէին ի մեծամեծ տաւնս, այսինքն՝ ի տաւնի Ծննդեանն եւ ի մեծի Զատկին եւ ի գալստեան Հոգւոյն, կամ ի Վարդավառին։ Եւ յետոյ առաւել հովացան. վասն այն կանաւնս կարգեցին յեկեղեցիս ի տաւնի մեծի Զատկին հաղորդիլ ամենայն ժողովրդեանն. բայց որ կարէ արժանաւորութեամբ հաղորդիլ, այլ աւելի ի տարւոջն՝ բարի է, այսինքն՝ ի Յայտնութեան, եւ ի Զատկին, եւ ի Հոգւոյ գալստեանն, եւ ի Վարդավառին, եւ ի սուրբ Աստուածածնին, եւ ի Սուրբ Խաչին, ի սրբութիւն վեց շարժմանց մերոց եւ ամենայն զգայարանացս, եւ թէ ոչ կարէ զմիանգամն՝ ոչ է պարտ պակասեցուցանել։ Բայց սոքա քան զամենեսեան սառուցեալ գտան, զի բազում տարիք անցանեն, որք ոչ խոստովանին կամ հաղորդին։ Այս երրորդ գլուխն։

Չորրորդ՝ ասելի է զնոցանէ, որք անարժան եւ մահու չափ մեղաւք հաղորդին կամ պատարագեն։ Գիտելի է, զի այնպիսիքն կրկին անգամ բեւեռեն զՔրիստոս ի խաչին, որպէս ասէ առաքեալն. «Վերստին ի խաչ հանեն զՈրդին Աստուծոյ, եւ դարձեալ խայտառակին» (Եբր. Ջ. 6)։ Եւ երեք կերպիւ առաւել են նոքա քան զհրէայսն, որք զՔրիստոս խաչեցին։ Նախ զի հրէայքն, որք խաչեցին, ոչ գիտէին, եթէ Քրիստոս Աստուած է ճշմարիտ, որպէս ասէ առաքեալն. «Եթէ էր ծանուցեալ, ոչ արդեաւ՞ք զՏէրն փառաց ի խաչ հանէին» (Ա. Կորնթ. Բ. 8)։ Այլ որք մահու չափ մեղաւք զպատարագս մատուցանեն կամ հաղորդին, գիտեն եւ հաւատան, թէ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած է, եւ վերստին հանեն զնա ի խաչ։ Ապա ուրեմն ծանրագոյն քան զհրէայսն մեղանչեն, եւ Քրիստոս ոչ կարէ վասն այսպիսեացս

աղաւթել առ Հայր, զի գիտեն զնա, որպէս ասէր վասն նոցա. «Հայր, թող սոցա, զի ոչ գիտեն զինչ գործեն» (Ղուկ. ԻԳ. 34)։ Այլ այսպիսի սուտ քրիստոնեայքս գիտեն, որք կրկին անգամ խաչեն զՔրիստոս։ Երկրորդ՝ զի ծանր մեղք է արհամարհել զթագաւորն, որ նստեալ է յաթոռ, քան զզինուոր մի, որ դեռ չէ նստեալ յաթոռ թագաւորական։ Հրէայքն զՔրիստոս խաչեցին իբրեւ զզինուոր մի, որպէս ասէր. «Իմ թագաւորութիւն չէ յայսմ աշխարհ» (Յովհ. ԺՀ. 36)։ Այլ սուտ քրիստոնեայք, որք անարժան հաղորդին, խաչեն զՔրիստոս յայսմ ժամանակս, որ ընդ աջմէ Հաւր նստեալ է յաթոռ փառաց իւրոց։ Երրորդ՝ զի հրէայքն միանգամ խաչեցին զՔրիստոս, այլ սուտ քրիստոնեայքս բազում անգամ զնա ի խաչ բեւեռեն անարժան հաղորդիլով։ Եւ ոչ միայն ի խաչ հանեն, այլեւ անարգեն զնա, որպէս հրէայքն, որք խաչեցին զՔրիստոս, «ի ծունր իջեալ կատակէին զնա» (Մտթ. ԻԷ. 29)։ Այսպէս, որք անարժան հաղորդին, ցուցանեն զինքեանս, թէ պատուեն զՔրիստոս ծունր կրկնելովն, այլ ճշմարտապէս կատակեն եւ արհամարհեն զնա։ Երկրորդ՝ գիտելի է, զի որք անարժան հաղորդին, մեծ նախատանաւք անարգեն զՔրիստոս, վասն այն արժանի են, որ դատաստանն Աստուծոյ հասանի ի վերայ նոցա։ Զոր աւրինակ, թէ ոք անարգէ զթագաւորն ի յապարանս իւր առաջի մեծամեծաց եւ իշխանաց իւրոց, եւ կոխէ զթագաւորն ոտիւք եւ արկանէ ի բանդ խաւարին, եւ յետոյ մատնէ զնա ի ձեռս թշնամեաց թագաւորին, այնպիսի մարդն մեծ պատժոց եւ մեծ տանջանաց է արժանաւոր։ Այսպէս առնէ ի յիւր կողմանէն, որ անարժան հաղորդի եւ պատարագէ զՔրիստոս, որ է Թագաւոր թագաւորաց։ Զի ապարանքն Քրիստոսի է սուրբ եկեղեցին, ուր ժողովք են մարդկան եւ հրեշտակաց։ Զի ուր Քրիստոս պատարագի, անդ իջանեն յերկնից դասք հրեշտակաց եւ սպասաւորեն։ Եւ նա, որ անարժան հաղորդի առաջի հրեշտակաց եւ մարդկան անարգէ զՔրիստոս եւ արհամարհէ, եւ առ ոտն կոխէ զնա եւ արկանէ ի զազրահոտ բանդս, այսինքն՝ ի բերանս իւր, որ գարշահոտ է մեղաւք քան զամենայն ինչ, եւ մատնէ զնա ի ձեռս դիւաց որպէս Յուդայ, որ մատնեաց զնա ի ձեռս հրէից, նոյնպէս անարժան հաղորդաւղն մատնէ զՔրիստոս ի ձեռս դիւաց, վասն զի դնէ զնա ի սիրտս իւր, որ է ընդ իշխանութեամբն սատանայի։ Ապա մեծ պատժոց արժանի է այնպիսին, որպէս ասէ առաքեալն. «Արհամարհեալ ուրուք զաւրէնս Մովսէսի առանց ողորմութեան առ երկու եւ երեք վկայիւք մեռանէր, իսկ որչա՛փ սաստիկ պատժոց արժանի համարիցիք զայն, որ զՈրդին Աստուծոյ առ ոտն եհար եւ զարիւն նորոյ ուխտին խառնակ համարեցաւ» (Եբր. Ժ. 29)։ Երրորդ՝ գիտելի է, զի որք անարժան հաղորդին կամ պատարագեն քան զչափն աւելի, անշնորհակալուք են, զի Որդին Աստուծոյ, որ Տէրն է փառաց, մեծ

ողորմութիւն եցոյց, զի յերկնից էջ ի փրկութիւն մեղաւորաց, եւ խորհրդով պատարագիս առաւել եցոյց զիւր սէրն ի մեզ քան թէ այլ խորհրդովքն։ Վասն որոյ պարտ է այս խորհրդովս առաւել պատուել զՔրիստոս, ապա ուրեմն յոյժ անշնորհակալ է մեղաւորն, որ փոխանակ պատուելոյ անարգէ զնա։ Դարձեալ խորհրդով պատարագիս յիշեմք զմահն Քրիստոսի եւ զանչափ սէրն, որ վասն մեր մեռաւ, ապա յոյժ անշնորհակալ է մեղաւորն, որ այս խորհրդովս անարգէ զնա։ Դարձեալ անշնորհակալ է քան զաւազակն, վասն զի նոքա հաւատարմութիւն պահեն, որոց ի սեղանն կերեալ են հաց։ Իսկ անարժան հաղորդաւղն այնչափ անշնորհակալ է, զի ուտէ ի Սեղանն Քրիստոսի զհացն կենաց, եւ ոչ պահէ նմա հաւատարմութիւն, նաեւ քան զայլ մեղաւորս այնպիսին վատթար է, զի մարմինն Քրիստոսի, որ քաղցր է իբրեւ զխորիսխ մեղու, փոխի նմա ի լեղի դառնութեան, կեանք է՝ փոխի նմա ի մահ, դեղ է առողջութեան, փոխի նմա ի դեղ մահաբեր։ Վասն որոյ Պաւղոս զգուշացուցանէ ասելով «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28)։ Այս չորրորդ գլուխն։

Հինգերորդ՝ ասելի է, թէ որպէ՞ս լինի արժանաւոր հաղորդիլն կամ պատարագելն։ Գիտելի է, զի բազում ինչ պիտոյ է. նախ՝ պիտոյ է, զի քննեսցէ զինքն ստուգիւ, եւ սրբեսցէ զսիրտն ի մեղաց, եւ ապա մատչիլ առ Սեղանն, որպէս ասէ սաղմոսն. «Լուացից սրբութեամբ զձեռս իմ, եւ շուրջ եղեց զՍեղանով քով, Տէր» (Սղմ. ՀԲ. 13)։ Եւ յայլուր ասէ. «Հատուսցէ ինձ Տէր ըստ արդարութեան իմում, ըստ սրբութեան ձեռաց իմոց առաջի աչաց իմոց» (Սղմ. ԺԷ. 25)։ Ոչ ասէ, թէ հատուսցէ ինձ Տէր ըստ բազում անգամ պատարագ առնելոյ, կամ բազում անգամ հաղորդիլոյ, այլ ըստ սրբութեան ձեռացն հատուսցէ. զի միանգամ հաղորդիլ եւ պատարագել առանց մեղաց առաւել աւգուտ է քան բազում անգամ՝ մահու չափ մեղաւք։ Ապա ուրեմն, որ կամի ուտել ի Սեղանն Աստուծոյ, առաջին՝ պիտոյ է լուանալ զձեռս ի մեղաց խոստովանութեամբ, եւ քննել զինքն եւ ապա ճաշակել։ Երկրորդ՝ պիտոյ է հաղորդին, զի լոյս վառեալ ունիցի. զի անպատշաճ է աստուածային Սեղանոյն առանց լուսոյ լինիլ։ Վասն այն ասէ սաղմոսն. «Առաքեա, Տէր, զլոյս քոյ եւ ճշմարտութիւն քո, զի առաջնորդեալ հանցեն զիս ի լեառն սուրբ եւ ի յարկս քո։ Մտից առաջի սեղանոյ Աստուծոյ» (Սղմ. ԽԲ. 3)։ Ապա ուրեմն պիտոյ է, զի վառեալ լապտեր հաւատոյ ունիցի, որ տեսանել կարասցէ զճշմարիտ մարմինն Քրիստոսի, որ ծածկեալ է ի ներքոյ տեսակի հացին եւ գինւոյն։ Իսկ որ խաւար աչաւք հային ի խորհուրդս այս, այսինքն՝ թերահաւատութեամբ, կատարի ի վերայ նոցա բան մարգարէին, որ ասէ. «Եղիցին սեղանք նոցա յորոգայթ ի հատուցումն եւ ի գայթակղութիւն, խաւարեսցին աչք նոցա, զի մի՛ տեսցեն» (Սղմ.

ԿՀ. 23)։ Երրորդ՝ պիտոյ է, զի որ ուտէ ի հոգեւոր սեղանոյս այս՝ քաղցեալ լիցի ոչ միայն մարմնով, այլեւ՝ հոգւով, զի Աստուած ոչ կամի զյագեալսն յագեցուցանել, այլ զքաղցեալսն, որպէս ասէ Կոյսն սուրբ յերգսն իւր. «Զքաղցեալսն ելից բարութեամբ» (Ղուկ. Ա. 53)։ Եւ Տէրն ասէ. «Երանի որք քաղցեալք եւ ծարաւիք են, զի նոքա յագեսցին» (Մտթ. Ե. 6)։ Զի յորժամ քաղցենայ ոք հոգեւորապէս, յայժմ ճանաչէ մտաւքն զպակասութիւն իւր եւ տեսանէ զինքն ունայն ի գործոց բարեաց, եւ տեսանէ, որ կերակուրս այս լցեալ է ամենայն քաղցրութեամբ, յայնժամ կարաւտութեամբ առնու զկերակուրս զայս, եւ ոչ միայն զիւր քաղցն տեսանէ, այլեւ՝ զհաւատացեալ ննջեցելոց, որք ակն ունին փրկութեան եւ շնորհաց պատարագին։ Այլեւ տեսանէ զքաղց մեղաւորացն, որք են ի կայանս, եւ կարաւտ են փրկութեան հոգւոց, զի եւ նոցա մասն հասցէ ի շնորհաց պատարագին։ Յորժամ զայս ամենայն քաղցս ի միտ ածէ, յայնժամ քաղցրութեամբ պատարագէ զՔրիստոս, եւ յաւժարութեամբ հաղորդի։ Ապա թէ յագեալ իցէ, ոչ առնու զճաշակ զանազան քաղցրութեան պատարագին, «զի յագեալ որովայն եւ զմեղր արհամարհէ», Առակն (Իէ. 7) ասէ։ Չորրորդ՝ պիտոյ է, զի զհոգեւոր կերակուրս զայս, որ է «Գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեղս աշխարհի» (Յովհ. Ա. 29) գեղեցիկ կազմեսցէ եւ ապա կերիցէ։ Եւ վասն զի զգառն աւրինակին ուսուցանէ մեզ Մովսէս ի յաւրէնսն ասելով. «Զմիս խորովեալ հրով ուտիցեն, եւ բաղարջ ընդ եղեգին կերիցեն, եւ ոչ ուտիցեն հում եւ ոչ պախ եփեալ ջրով, եւ փութանակի կերիցեն» (Ելք ԺԲ. 9)։ Զորս իրս նշանակէ մեզ այսու հոգեւոր գառն Աստուծոյ։ Նախ ուտել խորովեալ հրով. այն է, որ հաղորդին ջերմութեամբ սիրոյն Աստուծոյ, եւ ի միտ ածեն զչարչարանսն Քրիստոսի, եւ այն ուտէ հում, որ ոչ ունի ջերմ սէրն Աստուծոյ ի սրտին, եւ այն ուտէ պախ եփեալ ջրով, որ գէջ ցանկութեամբ աշխարհի լցեալ է զսիրտն։ Երկրորդ՝ պիտոյ է զի բաղարջիւ կերիցէ, եւ ոչ խմորեալ, այսինքն՝ սուրբ վարուք եւ ոչ ապականեալ մեղաւք, որպէս ասէ առաքեալն. «Այսուհետեւ արասցուք տաւն մի՛ ի խմորն հին չարութեան, այլ ի բաղարջ ստուգութեան եւ ճշմարտութեան» (Ա. Կորնթ. Ե. 8)։ Երրորդ՝ պիտոյ է, զի ընդ եղեգին կերիցեն, այսինքն՝ ի միտ ածելով զգառնութիւն մեղաց իւրեանց, եւ յոյժ զղջմամբ սրտի։ Չորրորդ՝ պիտոյ է, զի որք կամին ուտել զգառնս զայս, պատրաստ լինիցին ելանել յաշխարհէս եւ մտանել ի վերինն Երուսաղէմ։ Զի իսրայելացիքն, որք կերին զգառն աւրինակին, զաչս ի ճանապարհ ունէին, վասն այն փութով ուտէին։ Հինգերորդ՝ պիտոյ է, որ արժանապէս հաղորդի կամ պատարագէ, որ առնէ որոշումն ի մէնջ այս հոգեւոր կերակրոյս եւ այլ կերակրոց, այսինքն՝ զի գիտասցէ, որ կերակուրս այս ոչ է մարդկան կերակուր, այլ՝ հրեշտակաց, որպէս

ասէ Դաւիթ. «Զհաց երկնից ետ նոցա, զհաց հրեշտակաց կերին մարդիկ» (Սղմ. Հէ. 25)։ Արդ, յորժամ զհաց հրեշտակաց ուտես՝ զհրեշտակաց վարս եւ զսրբութիւնս պարտիս ի քեզ ցուցանել։ Զի յորժամ հարցին հրէայքն զՔրիստոս, թէ զինչ նշան ցուցանես մեզ, զի հաւատասցուք ի քեզ. հարքն մեր զմանանայն յանապատին կերին, Քրիստոս պատասխանի ետ նոցա. «Ես եմ հացն կենաց. հարքն ձեր զմանանայն կերին եւ մեռան. ես եմ հացն կենաց, որ յերկնից իջեալ, որ ուտէ զհացս զայս՝ կեցցէ յաւիտեան» (Յովհ. Զ. 35)։ Յայսմանէ երեւի, թէ մարմինն Քրիստոսի հոգեւոր մանանայ է, եւ յաւիտենից կենացն տուաւղ։ Եւ զի մանանայ է մարմինն Քրիստոսի, որպէս մանանայն, որ ունէր յինքն զամենայն համս, զոր խնդրէին կերաւղքն։ Այսպէս իմանալի մանանայս ունի բազում համս, այսինքն՝ զոր ինչ խնդրեն սուրբքն, գտանեն բազում հոգեւոր բարութիւնս ի սմա։ Եւ որպէս մանանայն ի ջերմութենէ արեւուն հալիւր, յորժամ ծագէր ի վերայ նորա, այլ ի ջերմութենէ հրոյն կարծրանայր, յորժամ եփէին զնա։ Այսպէս, որ առնու զմարմինն Քրիստոսի ջերմութեամբ արեգականն, այսինքն՝ աստուածային եւ երկնային սիրովն, յայժմ հալի ի սիրտ նորա եւ ոռոգէ զոգի նորա։ Այլ յորժամ առնու զմարմինն Քրիստոսի ջերմութեամբ աշխարհիս սիրով եւ ցանկութեամբ մեղաց, յայնժամ կարծրանայ իբր զքար ի վերայ սրտի նորա, եւ հարեալ լինի հանապազ ի խղճէ մտաց իւրոց։ Եւ դարձեալ, որչափ իսրայէլացիքն յԵգիպտոս էին, այլեւ թէպէտ յանապատն էին, եւ ունէին յալերէն Եգիպտոսի, ոչ տայր նոցա Աստուած մանանայ։ Եւ յորժամ արժանի եղեն մանանային, մնայ առ նոսա մանանայն, մինչեւ կերին ի պտղոյ երկրին աւետեաց։ Այսպէս որք են յԵգիպտոս ի խաւար անհաւատութեան, եւ ունին զեգիպտական ալիւրն, այսինքն՝ զհեշտութիւն մեղացն, ոչ են արժանի հոգեւոր մանանային։ Այլ յորժամ ելանեն յանհաւատութենէ, եւ պակասի ի նոցանէ հեշտութիւն մեղացն, յայնժամ արժանի լինին հոգեւոր մանանային, եւ կերակրին աստ մարմնով մինչեւ կերիցեն ի պտղոյ վերին Երուսաղէմի։ Եւ յայնժամ պակասի խորհուրդս այս, զի ոչ լինի կերեալ տեսակաւ հացի եւ գինւոյ, այլ դէմ յանդիման տեսանեն զՈրդին Աստուծոյ յաւիտենական կենաւք, եւ ոչ պակասի ի նոցանէ անմահական կերակուրն երկնաւոր «...»։

Ձմեռան, ֆառոզ ՃԻԳ.[212]

«Ես եմ հացն կենաց, որ յերկնից իջեալ» (Յովհ. Զ. 51) Բնաբանս երեք կերպիւ գովէ. նախ՝ զէութիւն Աստուածութեան, յորժամ ասէ, թէ «Ես եմ»։

[212] *«Դարձեալ յայլմէ՝ ի խորհուրդ պատարագին», տե՛ս «Գիրք քարոզութեան որ կոչի*

Երկրորդ՝ զբնութիւնս մեր, զոր էառ եւ զկատարեալ սէրն, որ վասն մեր հաց եղեւ, ասէ. «հացն կենաց»։ Երրորդ՝ զխոնարհութիւն, որ ասէ. «յերկնից իջեալ»։ Վասն առաջնոյ գրեալ է յելսն, թէ եհարց Մովսէս զԱստուած. «Ջինչ է անուն քո»։ Պատասխանի ետ Աստուած. «Ես եմ որ էն», եւ ասէ. «Այսպէս արասցես ցորդիսն Իսրայէլի. որ էնն առաքեաց զիս առ ձեզ» (Ելք Գ. 14)։ Վասն զի ամենայն ստեղծուածք ոչ ունին կատարեալ էութիւն, բաց յԱստուծոյ. վասն այն ի նմանէ ունիմք զկեալն, որ հարկաւոր էութիւն է, վասն այն տայ մեզ զհացն կենաց։ Եւ այս է, որ երկրորդ մասն բնաբանիս ցուցանէ մեզ զսէրն, որ տուեալ է մեզ, զի կենդանի մնամք որպէս ասէ. «Հաց կենաց»։ Եւ այս հացիս յատկութիւն, թէ որպէս աւգտութիւն տայ մեզ, նշանակեցաւ յաւրէնս Մովսէսի ի մանանայն, զոր ետ Աստուած ժողովրդեանն։ Եւ այս մանանայս տասն յատկութիւն ունի, որ համեմատի պատարագի խորհրդոյս։ Նախ թէ ո՛վ է, որ ուտել կարէ։ Երկրորդ՝ թէ ո՛ւմ պարտ է տալ կամ ուտել։ Երրորդ՝ թէ որպէս պարտ է պատրաստել զհացս զայս։ Չորրորդ՝ թէ որպիսի՛ զգուշութիւն պիտոյ է խորհրդոյս այս։ Հինգերորդ՝ թէ յորո՛ւմ ժամանակի տուաւ մանանայս այս։ Վեցերորդ՝ թէ որպիսի՛ էր այս կերակուրս։ Եաւթներորդ՝ թէ որպիսի՛ համ ունէր։ Ութերորդ՝ թէ ոյք են, որք ոչ կամին ճաշակել։ Իններորդ՝ թէ որպիսի՛ իջանէր ընդ ցաւղոյն։ Տասներորդ՝ թէ որպէ՞ս պարտ էր պահել։

Արդ, տեսցուք զառաջին գլուխն, թէ ո՛վ են, որք ուտել կարեն։ Եւ վասն այսր Գ. (3) իրս գիտելի է։ Նախ՝ պարտ է, որ մարդ լինի. զի ոչ հրեշտակք եւ ոչ անասունք կարեն ընդունիլ զխորհուրդս զայս։ Երկրորդ՝ որ որդիքն Իսրայէլի լինին, այս նշանակէ զՔրիստոնեայս։ Զի այլազգիք՝ հրէայք կամ տաճիկք՝ ոչ կարեն ընդունիլ։ Երրորդ՝ զի առողջ լինի հոգւով եւ ոչ տկար մեղաւք կամ դիւաբաղխ, զի գրեալ է ի սաղմոսն. «Յորժամ ելին յԵգիպտոսէ ոչ գոյր յազգի նոցա հիւանդ» (Սղմ. ՃԴ. 37). վասն այն մեղաւք հիւանդն ոչ ուտէ, զի վնասիչ է նմա, եւ դիւաբաղխն ոչ ուտէ, զի ոչ ճանաչէ զխորհուրդն, եւ ոչ կարէ որոշել ի յայլ կերակրոց։ Վասն այն ասէ առաքեալն «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28)։

Երկրորդ գլուխն, թէ ո՛ւմ պարտ է ուտել կամ տալ։ Երեք իր գիտելի է. նախ զի՝ Մովսէս է, որ տայ։ Երկրորդ՝ զի բանիւն Աստուծոյ տայ։ Երրորդ՝ զի տխմար ժողովրդեանն տայ։ Առաջին՝ Մովսէս նշանակէ զքահանայսն, զի որպէս Մովսէս հանեալ է ի ջրոյ, նոյնպէս քահանայն պարտ է ի հոգոց աշխարհիս ի բաց լինիլ, որ նշանակէ զիշխանութիւն քահանայիցն, զոր

Ջմեռան հատոր», էջ 559–562։

ունին յԱստուծոյ, յորժամ ասեն քահանայք. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ»։ Որպէս գրեալ է Մովսէս. «Այդ է հաց, զոր ետ ձեզ Տէր ուտելոյ, եւ այս է բանն, զոր պատուիրեաց Տէր» (Ելք ԺԶ. 15)։ Եւ գիտելի է, զի երեք իր պիտոյ է, որ լինի՝ հացն մարմին եւ գինին՝ արիւն, այսինքն՝ քահանայն եւ բանն Աստուծոյ եւ դիտաւորութիւն։ Երրորդ՝ որ տայ ամենայն ժողովրդեանն զսուրբ խորհուրդն մեծի եւ փոքու, որպէս մանանայն ամենեցուն էր կերակրելի, եւ պարտ է, որ քահանայն ուսուցանէ ժողովրդեանն, թէ որպէս պարտ է տալ զմարմինն Քրիստոսի, կամ որպէս առնուլ, որպէս գրեալ է. «Արդ, խաւսեաց ընդ նոսա եւ ասասցես, թէ ընդ երեկս միս կերիջիք, եւ ընդ առաւաւտս հացիւ յագեսջիք, եւ ծանիջիք, թէ ես եմ Տէր Աստուած ձեր» (Ելք ԺԶ. 12)։ Ընդ «երեկոյս» կոչէ զկատարած աւրինացն, այլեւ՝ զկատարած կենացն Քրիստոսի, այլեւ՝ զկատարումն բանից մարգարէիցն, որպէս ասէր, թէ՝ «Ամենայն ինչ կատարեալ է» (Յովհ. ԺԹ. 30)։ «Միս կերիջիք». այս է զյատուկ մարմինն ի խաչին։ «Եւ ընդ առաւաւտս հացիւ յագեսջիք». այս է որ յետ յարութեան եւ ի սկիզբն եկեղեցւոյս եւ Նոր կտակարանացս, զհորհուրդ եկեղեցւոյ ճաշակեն ի տեսակ հացի եւ ի տեսակ գինւոյ, որպէս գրեալ է ի Գործսն. «Եւ էին հանապազորդեալք վարդապետութեան առաքելոցն եւ հաղորդութեան եւ բեկանելոյ հացին եւ աղաւթիցն» (Գործք Բ. 42)։ Զայս ցուցանէ թէ, որք հաղորդին, նախ պարտին հետեւիլ վարդապետութեան առաքելոցն եւ ոչ հերձուածողացն, եւ ապա հաղորդիլ, եւ աղաւթս առնել, եւ ոչ դատարկաբանութեան պարապիլ։ «Եւ ծանիջիք, թէ ես եմ Տէր Աստուած ձեր»։ Այս տարակոյս է, թէ որպէ՞ս ճանաչեմք, թէ Տէր Աստուած է։ Գիտելի է, զի ուր մարմինն Քրիստոսի է, անդ է եւ բանական Հոգին Քրիստոսի անբաժանելի։ Եւ ուր Հոգին է՝ անդ է եւ Բանն Աստուած անորոշաբար։ Եւ ուր Բանն Աստուծոյ է՝ անդ է Հայր եւ Հոգին Սուրբ. եւ այս է Տէր Աստուած մեր։ Եւ թէ ոք տարակուսի, թէ հաւատամ, թէ ուր մարմինն Քրիստոսի է, անդ եւ Հոգին եւ Բանն, ապա զիա՞րդ կարեմ հաւատալ, թէ հացն փոխի ի մարմինն Քրիստոսի։ Պատասխանեն վարդապետք, թէ կրկին եղանակաւ, այսինքն՝ ըստ հաւատոյ եւ ըստ բնութեան։ Ըստ հաւատոյ այսպէս. զի ներգործող Բանն Քրիստոսի է, եւ Աստուած Բանիւ արար զամենայն, որպէս ասէ սաղմոսն. «Ասաց եւ եղեն, հրամայեաց եւ հաստատեցան» (Սղմ. ԼԲ. 9)։ Նոյնպէս Բանն Աստուած, որ յոչնչէ զամենայն արար, կարաւղ է փոխել զհացն ի մարմին իւր եւ զգինին՝ յարիւն։ Որպէս ասէ Մկրտիչն Յովհաննէս, թէ՝ «Կարաւղ է Աստուած ի քարանցս յայսցանէ յարուցանել զորդիս Աբրահամու» (Ղուկ. Գ. 8)։ Եւ ըստ բնութեան այսպէս, զի բնութեամբ է, որ յորժամ կերակրիմք հաց եւ ըմպեմք գինի, ի մարմինս մեր փոխի կերակուրն, եւ

գինին՝ յարիւն: Եւ Աստուած է տուեալ այնպիսի զաւրութիւն բնութեանս, որ միջնորդութեամբ բնութեանս փոխի կերակուրն ի մարմինս մեր: Ապա քանի՞ առաւել կարաւղ է Բանն Աստուած առանց միջնորդի փոխել զհացն ի մարմին իւր, եւ զգինին յարիւն: Երրորդ՝ թէ որպէս պարտ է պատրաստել զհացս զայս: Գիտելի է, զի որդիքն Իսրայէլի երեք կերպիւ պատրաստէին զմանանայն: Նախ՝ ժողովէին ի դաշտէ: Երկրորդ՝ աղային երկանաւ: Երրորդ՝ ի պտուկ եփէին: Վասն առաջնոյն պարտ է զՔրիստոսի վարդապետութիւն, որ գրեալ է յԱւետարանին, որպէս ի դաշտէ ժողովեալ: Երկրորդ՝ աղալն, որ է գործով կատարել զտանջանս եւ զապաշխարութիւն: Երրորդ՝ սիրով եփել ի պտուկ սրտի մերոյ: Դարձեալ պարտ է ժողովել ի մարգարէիցն եւ ի Հին կտակարանացն, թէ որպէս նշանակեցաւ խորհուրդն Քրիստոսի: Երկրորդ՝ թէ որպէս սիրով ի յարգանդի Կուսին որպէս ի պտուկ եփեցաւ: Երրորդ՝ թէ որպէս նեղութեամբ եւ չարչարանաւք աղացաւ յաշխարհիս եւ ի խաչին: Գիտելի է, զի զարմանալի հրաշ եղեւ որդւոցն Իսրայէլի, զի յորժամ ժողովեցին զմանանայն որ շատ եւ որ սակաւ, եւ յորժամ չափեցին, որ շատ էր՝ ոչ յաւելաւ, եւ որ սակաւ էր ժողովեալ, ոչ պակասեցաւ: Եւ այս կրկին նշանակութիւն ունի: Նախ թէ կամիս զխորհուրդ մարմնանալոյն Քրիստոսի եւ ճշմարիտ հաւատն առ Աստուած իմանալ յԱստուածաշունչ գիրս թէ զամենայն ընթեռնուս, այլ աւելի ոչ ասէ, քան զմի առաքելոյ կամ զմարգարէի բան, թէ Քրիստոս Աստուած է մարդացեալ, եւ թէ զմի միայն առնուս, ոչ ինչ պակասի քան զբոլորն: Երկրորդ՝ զի թէ ոք բազում նշխար աւրհնեալ, որ է մարմին Քրիստոսի ճաշակէ քան զայն, որ մին ճաշակէ, նոյն աւրինակաւ է, որ զմասն ճաշակէ եւ որ զբոլոր նշխարն: Եւ ունիմք աւրինակ. որպէս թէ ոք ունի հայելի, որ ծնանի ի նմա մին մարդոյ պատկեր. յորժամ մանրես զհայելին, թէպէտ հայելին մանրի, այլ ոչ պատկերն, այլ յամենայն կիսաւորն երեւի բոլոր պատկերն: Նոյնպէս Քրիստոս բոլորն ի բոլոր նշխարն է եւ բոլորն ի մասն նշխարին է, եւ ընդ ամենայն տիեզերս ի յամենայն սեղանս մին Քրիստոս պատարագի, եւ որպէս մի ձայն ի բազմաց լսի, եւ որպէս լոյս ճրագի, որ ի բազում աչաց միապէս տեսանի, եթէ բնութիւնս կարաւղ է զայս առնել, որքան առաւել Աստուած: Այս երրորդ գլուխն:

Չորրորդ՝ թէ որպիսի՛ զգուշութիւն պիտոյ է այսմ խորհրդոյ: Գրեալ է, թէ՝ «Մի՛ զայգ ի յայգ, եւ որք թողին յայգ, եռաց ի նմա որդն եւ նեխեցաւ, եւ դառնացաւ ի նոսա Մովսէս» (Ելք ԺԶ. 20): «Այգն» նշանակէ զլուսաւոր գիտութիւն. եթէ ոք թողուցու յայգ, այս է՝ թէ ոք կամի քննել եւ գիտենալ առանց հաւատոյ, յայնժամ որդն մոլորութեան ծնանի եւ նեխի: Այս է տաղտկալի թուի Աստուծոյ, եւ դառնանա Աստուած այսպիսեացս վասն

անհաւատութեան։ Գիտելի է, զի արեգակն յորժամ ծագէր ի վերայ մանանային, նա հալիւր, եւ այս նշանակէ զմարմինն Քրիստոսի. արեգակն զԱստուածութիւնն Քրիստոսի, ջերմութիւն՝ զսէրն, որ հալէր զմարմինն սիրով ի չարչարանս եւ ի խաչն։ Դարձեալ քանի որ կա պատահումն հացին ի ստամոքսն, նա ոչ է հալեալ Քրիստոսի մարմինն։ Ապա յորժամ պատահումն մարսի ի ստամոքսն, նա Քրիստոսի մարմինն հալեցաւ, այս է՝ համբարձաւ յերկինս, եւ թէ ջերմութիւն սիրոյ կայ՝ նա սերմն մնաց ի հոգի ընդունողին։ Այսքան առ չորրորդ գլուխն ասացեալ եղեւ։

Հինգերորդ գլուխն, թէ՝ յորո՞ւմ ժամանակի տուեալ եղեւ որդւոցն Իսրայէլի։ Այս է՝ յետ անցման կարմիր ծովուն, եւ յետ քառասուն ամ յանապատն մնալոյն, յորժամ ի ճանապարհի կային աւետեաց երկրին, եւ յետ այգոյն ընդ լուսանալն, որ նշանակէր զչորս իրս։ Նախ՝ որ ընդ ծովն անցին նշանակէր զաւազանն։ Եւ որդիքն Իսրայէլի, որք յԵգիպտոս էին, թէպէտ հաւատացեալք էին յԱստուած, այլ ոչ արժանաւորեցան մանանային, մինչ որ ընդ ծովն անցին։ Եգիպտոս աշխարհս է եւ քրիստոնեայք՝ հաւատացեալք ի սմա. մինչ ոչ են անցեալ ընդ ծովն աւազանին, ոչ արժանաւորին մարմնոյն Քրիստոսի, որպէս գրէ Պաւղոս, թէ՝ «Հարքն մեր ամենեքեան ընդ ամպովն էին, եւ ամենեքեան ընդ ծովն անցին, եւ ամենեքեան ի Մովսէս մկրտեցան յամպն եւ ի ծովն, եւ ապա զնոյն հոգեւոր կերակուրն կերին» (Ա. Կորնթ. ժ. 3)։ Երկրորդ՝ քառասուն ամն մնալ յանապատ է վարք ապաշխարութեան, զոր անապատն նշանակէր, եւ քառասուն ամն՝ զքառասներորդաց պահոն, զոր պահեցին սուրբքն։ Երրորդ՝ է ճանապարհ, որ նշանակէ զվեցաւրեայ կեանս, զի գրեալ է, թէ յեւթն աւրն ոչ գտին մանանայ, զի ի հանդերձեալն ոչ առնումք զմարմին Քրիստոսի խորհրդով, «այլ տեսանեմք զնա որպէս եւ էն» (Ա. Յովհ. Գ. 2)։ Չորրորդ՝ ընդ այգն, որ նշանակէ, զի նաւթի ճաշակեմք։ Այս հինգերորդ գլուխն։

Վեցերորդ գլուխն, թէ որպիսի՞ է այս կերակուրս։ Եւ երեք յատկութիւն ունէր. նախ՝ մանր էր, երկրորդ՝ բոլոր էր որպէս սերմն գնձի, երրորդ՝ սպիտակ էր։ Նախ՝ նշանակէր մանրն զխորհուրդն, բոլորն՝ զյաւիտենականութիւն եւ զկատարելութիւն. զի բոլորն ոչ սկիզբ ունի եւ ոչ՝ կատարած, եւ սերմն է ամենայն ստեղծուածոց, զի ի նմանէ եղեն։ Սպիտակն՝ վասն կատարեալ սրբութեան եւ պայծառ իմաստութեան։ Պարտ է մեզ նմանիլ այնմ. խոնարհ լինիլ, ծնաւղ եւ սերմն բարեաց լինիլ եւ կատարեալ, բայց ունիմք սկիզբն եւ կատարած զԱստուած, եւ սպիտակ, այսինքն՝ առաքինութեան գործովք։ Այս վեցերորդ գլուխն։

Եաւթներորդ գլուխն, թէ որպիսի՞ համ ունէր։ Երեք ազգ գտանեմք ի Գրոց։ Նախ՝ էր որպէս խորիսխ մեղու, երկրորդ՝ զամենայն

կերակրոց համ տայր, որ ոք զինչ եւ կամէր, որպէս ասէ յիմաստութիւն իւր Սողոմաւն. «Առ ամենայն ցանկութիւնս բաւական եւ առ ամենայն հանդերձանս ճաշակաց» (Իմաստ. ԺԶ. 20)։ Երրորդ՝ դարձեալ գրէ ի նոյն Իմաստութիւն, թէ՝ «Ըստ մատուցանելոյ ցանկութեան արբանեկեալ, առ որ զինչ եւ ոք կամէր, խառնէր» (Իմաստ. ԺԶ. 21)։ Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի խորհուրդ երկու իր է. ալիւր եւ մեղր, որ նշանակէր զՔրիստոս. մեղր՝ զԱստուածութիւն, որ յերկնից իջանէ, եւ ալիւրն՝ զմարդկութիւն, որ ի բազում ցորենոյ։ Երկրորդ՝ որ զամենայն համ ունէր, նշանակէր զամենայն առաքինութիւն եւ զսրբութիւն, որ կայր ի Քրիստոս։ Երրորդ՝ որ ըստ ախորժակս մեր փոխի, այս է՝ որ զամենայն հոգեւոր ցանկութիւն եւ բարի կամս մեր կատարէ։ Բայց պարտ է զառաջինն եւ զերկրորդն հաւատալ, ապա երրորդին հասանիլ։ Այս եաթներորդ գլուխն։

Ութներորդ գլուխն, թէ ո՞յք են որք ոչ կամին ճաշակել, այս է՝ խառնիճաղանճ ժողովուրդքն, որպէս գրեալ է յԵլեսն, թէ՝ «Խառնիճաղանճքն, որք էին ի մէջ նոցա, ցանկացան զցանկութիւն, եւ նստեալ լային որդիքն Իսրայէլի. Ո՛ տայր մեզ միս ուտելոյ, զի յիշեցաք զձուկնն, զոր ուտէաք յԵգիպտոս ձրի, եւ զսեխն եւ զմեղրապոպն, եւ զպրասն, եւ զսոխն եւ զսխտորն» (Թիւք ԺԱ. 4–5)։ Խառնիճաղանճ ժողովուրդքն, որք ցանկացան զցանկութիւն, եւ որդիքն Իսրայէլի, որք նստեալ լային ընդ նոսա. զի «խառնիճաղանճն» նշանակէ զանհաւատ ժողովուրդն, զտաճիկն եւ զայլսն, որք խառնեալ են ընդ ամենայն մեղս անաւրէնութեան, եւ ցանկան մսոյ, այս է՝ պոռնկութեան եւ ձկան ուտելոյ, որ է որկրամոլութիւն։ Երկիրն Եգիպտոսի, նշանակէ զխաւարն, որ է նախանձն։ Սեխն քաղցր է, որ զփառասիրութիւն ցուցանէ։ Մեղրապոպն՝ ձմերուկն, նշանակէ զագահութիւն, որ բազում տերեւ պտուղ եւ կորիզ ունի, պրասն՝ սոխն եւ սխտորն նշանակեն զերեք ազգ բարկութիւն, որ մի քան զմի չար են. որ սոխն կծու է քան զպրասն եւ սխտորն քան զսոխն։ Նոյնպէս լեզուի բարկութիւն չար է քան զսրտին, եւ գործովն քան զլեզուին, որպէս ասէ Մատթէոս. «Որ բարկանայ եղբաւր իւրում տարապարտուց՝ պարտաւոր լիցի դատաստանի» (Մտթ. Ե. 22)։ Եւ որք ասեն, թէ նքողեալ են անձինք մեր, եւ ոչ ուրեք, այլ միայն ի մանանայն են աչք մեր։ Եւ որդիքն Իսրայէլի, որ նստեալ ընդ նոսա լային, քրիստոնեայքն են, որ ընդ նոսա նստեալ ի մեղս են, եւ որք ոչ կարեն առնել զնոյն մեղս, նստեալ լան, եւ ընդ սրբութեան գործն ոչ ուրախանան, որ տանի ի յաւետեաց արքայութիւն։ Գիտելի է, զի չորս իր ցուցանիւր աստ. ցանկալ, եւ ասել, եւ յիշել, եւ տեսանել։ Զի ցանկալ մեղաց մեղք է, ասել զմեղսն, թէ առնէ, կամ յիշել այլազգ՝ մեղք է։ Յիշել զանցեալ մեղսն ցանկութեամբ մեղք է։ Աչաւք տեսանել զմեղսն մեղք է։ Այս ութներորդ գլուխն։

Իններորդ գլուխն, թէ որպէ՞ս իջանէր ընդ ցաւղոյն ի յերկինից եւ ի գիշերին, որ նշանակէր զերեք իրս: Ցաւղն, որ է շնորհ, գիշեր, որ է հաւատ, զի զոր ակն ոչ կարաւղ է տեսանել, հաւատամք ի յերկնից զմեծ սէրն: Եւ թէ ո՞ւր իջանէր. յերկիր, որ պտուղ բերէ, այս է՝ ի սուրբ Կոյսն եւ ի մեզ: Այս իններորդ գլուխն:

Տասներորդ գլուխն, թէ որպէ՞ս պարտ էր պահիլ: Յերեք տեղի ասի, այսինքն՝ ի սափորն ոսկի եւ առաջի Աստուծոյ ի պահեստի եւ ի խորանն վկայութեան: Սափորն ոսկի նշանակէր զսուրբ յիշատակն, ըստ այնմ. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19): Եւ առաջի Աստուծոյ է ուղիղ դիտաւորութիւն, որ վասն Աստուծոյ առնէ եւ ոչ վասն մարդկան: «Խորանն» նշանակէ զմեծ վարսն, զոր ունիցիմք: Եւ «վկայութիւն» կոչէ զգործով առնելն, որ իւր գործքն իւր սրբութեան վկայ լինի, յայնժամ Աստուած հանգչի: Այս առ երկրորդ մասն բնաբանիս, որ ասէ. «Ես եմ հացն կենաց»: Իսկ երկրորդ մասն այն է, որ ասէ. «Ի յերկնից իջեալ»: Եւ զայս արար Քրիստոս վասն մերոյ փրկութեան, որպէս ասէ Աւետարանն. «Ոչ ոք ել յերկինս, եթէ ոչ որ էջն յերկնից՝ Որդին մարդոյ, որ էն յերկինս» (Յովհ. Գ. 13): Ասա երեւի թէ ոչ ոք իւր յատուկ կարողութեամբն կարէ ելանել յերկինս. վասն այն գլուխն մեր Քրիստոս էջ յերկնից, զի զանդամս զմեզ վերացուսցէ յերկինս: Երկրորդ՝ զԲանն ցուցանէ, որ ի յերկինս է եւ յերկրի, այսինքն՝ մարդկութեամբն եւ Աստուածութեամբն, որպէս սանդուխ, որ գլուխն յերկինս է, եւ ոտքն յերկրի. գլուխ է Աստուածութիւն եւ ոտք՝ մարդկութիւն: Որով հանցէ զմեզ յարքայութիւն երկնից Քրիստոս Աստուած մեր, որում փա՛ռք եւ զաւրութիւն ընդ Հաւր իւրում եւ ամենասուրբ Հոգւոյն յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Ամառաւ. fարոզ ԼՋ.[213]

«...» Իսկ երրորդ հարցումն, թէ որպէ՞ս փոխի հացն ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին՝ յարիւն: Եւ աստ լինի հինգ ազգ հարցումն տարակուսանաց անհաւատից: Նախ եւ առաջին այս, զոր հարցանեն, թէ որպէ՞ս փոխի հացն ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին՝ յարիւն: Պատասխանեմք, եթէ բազում կերպիւ հաստատեմք, զի կարէ փոխիլ հացն ի մարմին Քրիստոսի: Առաջին վկայութիւն, զի յանցեալ ժամանակս հին աւրինացն բազում փոփոխումն լինէր, զի զկինն Ղովտայ փոխեաց ի յարձան աղի եւ զգաւազանն Մովսիսի յաւձ փոխեաց եւ զջուրս գետոյն Եգիպտոսի յարիւն

[213] *Հրատ. ըստ «Գիրք Քարոզութեան, որ կոչի Ամառան հատոր՝ արարեալ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Տաթեւացւոյ եօթնալոյս վարդապետի», Կ. Պոլիս, 1741, էջ 162–164:*

դարձոյց։ Իսկ ձեռն Աստուծոյ ոչ է տկարացեալ, զի եւ այժմ այնպէս զաւրաւոր է որպէս յայնժամ, եւ մեք հաւատամք, զի Քրիստոս Աստուած է ճշմարիտ եւ ամենակարող. ոչ է զարմանք, թէ հացն այն բանիւն Քրիստոսի փոխի ի մարմին իւր եւ գինին՝ յարիւն։

Երկրորդ վկայութիւն՝ զի դիւրին է փոխել զիր ինչ ի յայլ ինչ, քան թէ յօրինչէ նոր ստեղծանել։ Իսկ Բանն Աստուած զերկինս եւ զերկիր յօրինչէ ստեղծեաց, ապա ուրեմն նոյն Բանն Աստուած, որ է Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, կարող է զհացն փոխել ի մարմին իւր։ Երրորդ՝ զի զոր ինչ կարէ առնել փոքր զաւրութիւն, կարէ զնոյն առնել եւ զմեծ զաւրութիւն, իսկ բնութիւնս, որ փոքր ունի զաւրութիւն, կարէ ժամանակաւ զհացն ի մարմին փոխել եւ զգինին՝ յարիւն այնմ, որ ուտէ, ապա ուրեմն Աստուծոյ զաւրութիւն, որ մեծագոյն է, կարէ յանկարծ զհացն փոխել ի մարմին Քրիստոսի եւ զգինին՝ յարիւն ի ձեռն քահանային <...>։ Վասն այն առանց տարակուսանաց է, զի քահանայն բանիւն Աստուծոյ փոխէ զհացն ի մարմին Քրիստոսի, որպէս եւ Քրիստոս փոխեաց ի մեծի հինգշաբաթին, յորժամ ասաց. «Այս է մարմին իմ» «...»։

Դարձեալ երկրորդ տարակոյս ունին անհաւատք եւ տգէտք, թէ որպէ՞ս քահանայութիւն մարմնոյն Քրիստոսի պարունակի ի փոքր քանակութեան նշխարին։ Ասեմք, թէ մարմին Քրիստոսի ունի գոյացութիւն եւ ունի քանակ։ Այլ գոյացութիւն մարմնոյն ոչ լնու զտեղին, ըստ որում գոյացութիւն է, այլ քանակն լնու զտեղին, ըստ որում քանակ է, եւ ամենայն ինչ, որ լնու զտեղին, միջնորդութեամբ քանակին լնու։ Վասն այն մարմինն Քրիստոսի ի յերկինս լնու զտեղին միջնորդութեամբ քանակին, այլ խորհուրդս այս լնու զտեղին միջնորդութեամբ գոյացութեան, եւ ոչ քանակին, զի գոյացութիւն հացին փոխի ի գոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի եւ ոչ քանակին։ Վասն այն քանակ եւ չափ մարմնոյն Քրիստոսի ոչ է ի խորհուրդս այս ըստ զաւրութեան փոփոխմանն, այլ է աստ քանակ մարմնոյն Քրիստոսի միջնորդութեամբ գոյացութեան։ Վասն զի քանակն ի գոյացութենէ մարմնոյն ոչ բաժանի, վասն այն որպէս գոյացութիւն մարմնոյն ոչ լնու զտեղի, այսպէս եւ քանակն ի խորհուրդս յայս ոչ լնու զտեղի։ Այլ բանս այս նուրբ է, ըստ իմաստնոցն եւ խառնիճաղանճ ժողովուրդն՝ թանձրամիտ։ Վասն այն աւրինակաւ ցուցանեմք։ Որպէս արեգակն, որ բազմապատիկ մեծ է քան զցամաք երկիրս, այլ բոլոր արեգակն երեւի ի փոքր հայելւոջն, եւ թէ ի բազում մասունս կոտորես զհայելին, բոլոր արեգակն իւրաքանչիւր մասն հայելւոյն երեւի. այսպէս մարմինն Քրիստոսի թէպէտ յոյժ մեծ է քան զնշխարն, այլ ի յաւրհնեալ նշխարն կատարեալ է էութեամբ իւրով եւ քանակութեամբ եւ ամենայն իրաւք։ Եւ թէ զնշխարն

ի բազում մասունս կոտորես, բոլոր մարմինն Քրիստոսի է յիւրաքանչիւր մասն, եւ որ առնու մի մասն ի յաւրհնեալ հացէն, այնպէս բոլոր ճաշակէ զմարմինն Քրիստոսի, որպէս այն, որ առնու զբոլոր նշխարն։ Դարձեալ բանական հոգի մարդոյն, որ է ի մարմինն, տեղի ոչ լնու, զի այնպէս կարէ լինիլ ի փոքր մարմինն որպէս ի մեծ մարմինն։ Եւ բոլոր հոգին է ի բոլոր մարմինն, եւ յամենայն մասն մարմնոյն, այսպէս մարմինն Քրիստոսի է ի նշխարն, եւ ոչ խափանէ զտեղին, եւ այնպէս է ի փոքր, նշխարն որպէս ի մեծն եւ բոլոր մարմինն Քրիստոսի է ի բոլոր աւրհնեալ հացն, եւ բոլոր մարմինն է յիւրաքանչիւր մասն աւրհնեալ նշխարին։

Երրորդ տարակոյս հերձուածողաց եւ անհաւատից, որ ասեն թէ որպէ՞ս է, զի քրիստոնեայք յամենայն աւր ուտեն զմարմինն Քրիստոսի, եւ ոչ պակասի, զի թէ մարմինն Քրիստոսի որպէս մեծ լեառն էր, պակասեալ լինէր։ Ասեմք, թէ ամենայն մարդիկ, որք են յաշխարհի թէ հանապազ յամենայն աւր ուտեն զմարմինն Քրիստոսի, ոչ պակասի։ Եւ այս է պատճառն, զի զանազանութիւն է ի մէջ մարմնաւոր կերակրոց եւ ի մէջ հոգեւոր կերակրոյս այս, զի մարմնաւոր կերակուրն, յորժամ մտանէ ի մարմինն, ապականի եւ փոխի ի մարմին. վասն այն ուտելովն պակասի։ Այլ հոգեւոր կերակուրս այս, որ է մարմինն Քրիստոսի, յորժամ ուտէ մարդն, ոչ ապականի եւ ոչ փոխի ի բնութիւն մարմնոյ նորա, այլ զմարդիկ ի յինքն փոխէ սիրով։ Վասն այն ոչ պակասի մարմինն Քրիստոսի, թէպէտ բազում անգամ ճաշակեն ամենեքեան։ Զոր աւրինակ հաստատեսցուք։ Զի որպէս կինն սարեփթացի եւ որդիքն իւր եւ Եղիա մարգարեն յերկար ժամանակս կերին բռամբ մի ալերէն եւ ի սակաւս իւղոյն եւ յամենայն աւր յագ ուտէին, եւ ոչ պակասեցաւ, որպէս մարգարէացաւ Եղիա (տե՛ս Գ. Թագ. ԺԷ.), այսպէս մարմինն Քրիստոսի ոչ երբէք պակասի, թէպէտ յամենայն աւր ճաշակեն հաւատացեալք[214]։

Չորրորդ հարցումն անհաւատից, թէ որպէս մի մարմինն Քրիստոսի լինի համանգամայն ի բազում տեղիս, զի ինքն է յերկինս եւ յամենայն տեղիս, ուր պատարագեն, եւ ա՛նդ։ Ասեմք, թէ մի մարմինն ի բազում տեղիս ոչ կարէ լինիլ, որպէս տեղական ի տեղւոջ, այլ այլ կերպիւ կարէ լինիլ, զոր աւրինակաւ հաստատեսցուք։ Որպէս մի ոսկի խնծոր լինի ի մէջ երկրի եւ ի չորս կողմ աշխարհի չորս հաց, եւ Աստուած կարող է զչորս հացն փոխել

[214] *Այս մտածումն արձագանքն է հայ աստուածաբանութեան Տաթեւեան դպրոցի ներկայացուցիչներից մէկի՝ Սահակ Միայնակեացի «Ի Սուրբ Երրորդութիւն եւ ընդդէմ չարափառացն հարցումն եւ պատասխանի» երկում տեղ գտած այն գաղափարի, որ «թէպէտ աւր ըստ աւրէ առնուն քահանայքն հաց եւ գինի անապական պատարագի, եւ ոչ յաւելու ի Քրիստոս...», տե՛ս Հ. Քէօսէեան, Ներածութիւն հայ եկեղեցական մատենագրութեան, Եր., 2018, էջ 529։*

ի յոսկի խնծորն, որ է ի մէջ երկրի, որպէս տեղականն ի տեղւոջ, այլ ի չորս կողմ աշխարհի է զաւրութեամբ փոխումն, այսպէս մարմինն Քրիստոսի է յերկինս եւ ի չորս կողմ աշխարհի պատարագի: Դարձեալ աւրինակ, որպէս մի ձայն, որ ելանէ ի բերանոյ վարդապետին, մտանէ ի բազում լսելիս, եւ է բոլորն ի մինն, որ խաւսի, եւ բոլորն ի բազումս, որք լսենն: Այսպէս եւ բոլոր մարմինն Քրիստոսի է յերկինս եւ է ի բոլոր նշխարն փոփոխմամբ:

Հինգերորդ՝ հարցանեն անհաւատք, թէ հացն այն որպէ՞ս է մարմին Քրիստոսի, զի ահա գոյն հացի է եւ համն՝ հացի: Նոյնպէս եւ գինին: Ասեմք, թէ ի հացն այն երկու ինչ է. մինն էութիւն է ծածկեալ եւ մինն՝ պատահումն, որ տեսանի: Եւ երկու կերպիւ զանազանին: Նախ զի էութիւն հացին այնչափ մնայ որչափ հաց է, այլ պատահմունքն այլայլին, որպէս գոյնն, համն, հոտն, եւ էութիւն ոչ այլայլի: Երկրորդ՝ զի հինգ զգայութիւնս զէութիւն հացին ոչ տեսանէ, այլ միայն՝ զպատահմունսն, որպէս աչքն՝ զգոյնն եւ քիմքն՝ զհոտն եւ բերանն՝ զհամն, եւ ականջն՝ զձայնն, եւ ձեռքն՝ զտաք եւ զհովն: Այլ իմացումն մարդոյն հասանի մինչ ի յէութիւն հացին, եւ տեսանէ: Այլ յորժամ ասէ քահանայն զբան Քրիստոսի, թէ՝ «Այս է մարմին իմ»՝ էութիւն հացին փոխի յէութիւն մարմնոյն Քրիստոսի, եւ մնան պատահմունքն, այսինքն՝ գոյնն, համն, հոտն: Եւ պատահմունքս այս որպէս յառաջ քան զաւրհնութիւն ծածկէին զէութիւն հացին, այսպէս այժմ ծածկեն զէութիւն մարմնոյն Քրիստոսի: Այսպէս, թէպէտ զգայարանքն տեսանեն ի հացն զգոյնն, զհամն, զհոտն, որք մնան ի հացն, այլ իմացումն աւգնէ ճշմարիտ հաւատոյն, եւ հաւատացեալն իմանայ եւ հաւատայ, թէ գոյացութիւն հացին փոխեցաւ ի գոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի: Ապա թէ ոք տեսանէ զգոյնն եւ զհամն եւ զհոտն հացի եւ գինւոյ, եւ ասէ, թէ ոչ է մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, այնպիսին սխալի: Որպէս Իսահակ խաբեցաւ յորդւոյ իւրոյ Յակոբայ, որ մորթով ուլոյն զբազուկ եւ զպարանոցն ծածկեալ էր, եւ այսպէս աչքն խաբեցան, զի մթացեալ էին, եւ կարծէր զնսաւ տեսանել, բայց լսելիքն ոչ խաբեցան եւ ոչ հոտոտելիքն, զի զձայնն Յակոբայ լսէր եւ զհոտն Յակոբայ առնոյր, այլ ճաշակելիքն խաբեցան եւ շաւշափելիքն, զի զկերակուրն որպէս զնսաւայ ուտէր, եւ ձեռքն որպէս զնսաւայ շաւշափէր, վասն այն ասէր. «Զայնդ ձայն Յակոբայ եւ ձեռքդ ձեռք Եսաւայ» (Ծննդ. իէ. 22): Այսպէս մարմինն Քրիստոսի է ծածկեալ ձեւով եւ գունով հացին, վասն այն չէ պարտ հաւատալ աչացն, որ տեսանէ զգոյն հացի եւ ոչ ունգաց, որ զհոտն հացի առնու եւ ոչ ճաշակելեաց, որ զհամ հացի առնու եւ ոչ շաւշափելեաց, որ զհաց շաւշափէ: Այլ պարտ է հաւատալ Քրիստոսի ձայնին, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ»: Եւ դարձեալ գիտելի է, յորժամ քահանայն

բաշխէ զմարմինն Քրիստոսի, եւ ատամամբն ծամակէ՝ ոչ կոտորի մարմինն Քրիստոսի, այլ ամբողջ մնայ, այլ պատահմունք հացին, որ մնացեալ է, այսինքն՝ քանակն, այն է, որ բաշխի եւ ծամկի։

Եւ թէպէտ աւրհնեալ հացն ի հուր անկանի, կամ ի ջուր, ոչ ապականի մարմինն Քրիստոսի եւ ոչ այրի որպէս ճառագայթ արեգականն, որ անցանէ ի հուր, կամ ծագէ ի վերայ տղմոյ, ոչ բնաւ ապականի, այլ պատահումն հացին, որ մնացեալ է, այն է, որ ապականի կամ այրի։ Եւ յայնժամ մարմինն Քրիստոսի ոչ մնայ անդ, այլ ի յերկինս ընդ աջմէ Հաւր որպէս յառաջն էր։

Եւ արդ, վասն տարակուսանաց անհաւատիցն եւ տգիտացն չէ պարտ կարծիս ընկենուլ ի միտս, այլ ճշմարտապէս իմանալ եւ հաւատալ զհացն եւ զբաժակն աւրհնեալ ճշմարիտ եւ անապական մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։ Որում եւ զմեզ հաղորդս արասցէ Քրիստոս, եւ նմա փա՛ռք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Ամառան. Քարոզ ՃԲ.[215]

«...» Հակառակին ոմանք, թէ Մովսէս զկէս արեան պատարագին խառնեաց ի ջուր, եւ ցանեաց ի ժողովուրդն եւ զկէսն էարկ շուրջ զՍեղանովն, ապա ուրեմն պարտ է ջուր խառնել ի խորհուրդն որպէս եւ Մովսէս։ Ասեմք, եթէ ջուրն, զոր խառնեաց ընդ արեանն, նշանակէ զժողովուրդն, որք սրբին աւազանաւն եւ խառնին ի հաղորդութիւն արեանն Քրիստոսի, վասն այն յետ մկրտութեանն մեք հաղորդեմք զկնքեալն։ Եւ այն, որ էարկ շուրջ զՍեղանովն, նշանակէ զքահանայս, որք մերձ Սեղանոյն, որ է Քրիստոս, միշտ սպասաւորեն, եւ պատերազմին արեամբ չափ ընդդէմ ախտից եւ ընդ դեւս։ Եւ զի ոչ է պարտ խառնել ջուր ի խորհուրդն յայտ է յերից իրաց նոյն անդ ի Մովսիսէ։ Նախ զի Մովսէս յայտնապէս զկէս արեանն անապական եհեղ զՍեղանովն, որ նշանակէր զանապական խորհուրդ արեանն, եւ զկէսն խառնեաց ի ջուր որպէս ցուցաւ խորհուրդ մկրտութեան եւ հաղորդութեան խառնեալ։ Երկրորդ՝ զի նախ ջուրն էր ի խառնարանն եւ եհեղ զարիւնն ի վերայ, որ է ցոյց մկրտութեան, իսկ սոքա նախ հեղուն զարիւնն եւ յետոյ՝ զջուրն։ Երրորդ՝ նա զխառնեալ ջուրն ցանեաց ի վերայ ժողովրդեանն, որ է մկրտութիւն, եւ սոքա ճաշակեն զջուրն եւ զարիւնն. ահա յայտնապէս այլ է ձեւ արարողութեան սոցա ի յաւրինակէն։ Եւ յայտնի է, զի յետ մկրտութեան պարտ է հաղորդիլ, եւ նոքա ոչ առնեն որպէս ցուցաւ «...»։

---

[215] *Հրատ. ըստ Գիրք քարոզութեան, որ կոչի Ամառան հատոր, էջ 386։*

«...»[216] Հարց. *Մանանայն որպէ՞ս է աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի։*

Պատասխ. *Երիւք. նախ զի երկնից է իջեալ, որպէս ինքն ասէր. «Այս է հացն, որ յերկնից իջեալ»։ երկրորդ՝ զմանանայն որ շատ ժողովեաց՝ ոչ յաւելաւ, եւ նուազն ոչ պակասեաց։ Եւ զհաց մարմնոյն Քրիստոսի, որք զբոլոր եւ որք զմասն ճաշակեն՝ միոյ կենաց հաղորդին։ Երրորդ՝ զի անապական էր մանանայն աւրինակ անապական մարմնոյն Քրիստոսի։ Եւ յայտ է, զի ի մէջ սափորին մնաց անապական։ Եւ թէ ոք ասիցէ՝ վասն էր յառաջին աւրն նեխեցաւ, եւ յամենայն աւր հալէր։ Ասեմք, թէ նեխեցաւ վասն թերահաւատութեան եւ ագահութեան ժողովրդեանն։ Իսկ յամենայն աւր հալէր հրամանաւն Աստուծոյ, զի դադարեսցեն ի հաւաքելոյ, եւ ապա զի դարձեալ խնդրեսցեն առաւաւտել առ Աստուած։*

Հարց. *Եթէ խորհրդական մարմինն Քրիստոսի անապական է, ուստի՞ գոյանան կենդանիք եւ բորբոսք։*

Պատասխ. *Գոյացութիւն հացին փոխեալ է ի գոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի եւ է անապական։ Իսկ քանակն եւ որակն մնացեալ է դեռեւս փոփոխելի, եւ յայնմանէ փոխակերպին այլայլմունք ինչ։ Եւ զի անապական է գոյացութիւն հացին՝ աստի յայտ է, զի կեանք եւ անմահութիւն տայ ճաշակողացն։ Եւ զի պատահմունքն փոփոխելի է, ուստի յայտ է, զի փոփոխի եւ միաւորի ի մարմին կերողացն։ Դարձեալ՝ յատկութիւն մանանային. նախ զի բոլոր է, նոյնպէս եւ նշխարք մարմնոյն բոլոր առ ի նշանակել, թէ բոլոր պարտ է ունել հաւատ կերողացն։ Երկրորդ՝ սպիտակ, եւ նոյնպէս նշխարն, զի անաղտ եւ մաքուրս գործեն։ Երրորդ՝ սառնատեսակ, զի թափանցէ խաչ նշխարին եւ ի մեզ՝ լուսաւոր միտք։ Չորրորդ՝ քաղցր համն, զի քաղցրանայ ի մեզ դառնութիւն մեղաց։ Հինգերորդ՝ յախորժակս փոխիլն արժանաւորացն կեանք է եւ անարժանիւն՝ մահ։ Վեցերորդ՝ նախ ցաւղն կարապետ իջանէր եւ ի մեզ շնորհքն նախապատրաստութեան ճաշակմանն։ Եաթներորդ՝ առաւաւտին, զի առաւաւտ գործէ կերողացն՝ հալածելով զխաւար մեղաց։ Ութերորդ՝ մի անգամ յաւուրն եւ մի անգամ պատարագեմք զՔրիստոս ըստ աւուրց։ Իններորդ՝ աղալն յերկանս յաղորիս հոգւոյ եւ մարմնոյ ծակել։ Տասներորդ՝ Գ. (3) ափկիցն երրորդութեան հաւատով սրբել զԺ. (10) զգայարանս հոգւոյ եւ մարմնոյ <...>։*

«...»[217] Վասն թացեալ պատառին.

Իսկ վասն թացեալ պատառին զանազան են կարծիք։ Ոմանք ասեն, թէ ի հասարակ ընթրիսն, յորժամ բազմեցան ի հասարակ սեղանոյն թացեալ

[216] *Քաղուած է Ս. Գրիգոր Տաթեւացի, Գիրք հարցմանց, Կ. Պոլիս, 1729, էջ 339։*

[217] *Տե՛ս անդ, էջ 599–600։*

զպատառն ետ Յուդայի, եւ ապա յետ այնորիկ լուաց զոտս աշակերտացն, եւ յետոյ քան զամենայն բաշխեաց զմարմինն իւր, եւ գոհացեալ ելին ի լեառն Ձիթենեաց: Այսպէս պատմէ Մատթէոս եւ Մարկոս, իսկ Ղուկաս եւ Յոհաննէս յետ ընթրեացն նշանակեն զթացեալ պատառն: Ոմանք ասեն, թէ ջուր եթաց եւ լուաց յաւրհնութենէն[218], եւ այս ոչ է ընդունելի կարծիս: Եւ այլ ասեն, թէ թէպէտ յետ ընթրեացն էր, այլ ոչ յաւրհնեալ հացէն եւ ի գինւոյն, այլ էառ ի սեղանոյն հաց եւ եթաց ի ջուր ինչ կամ ի սոսկ գինի եւ ետ: Զի թէ յաւրհնեալ հացէն այլոցն ամենեցուն ցամաք էր տուեալ եւ նորա՝ թաց, պատճառ լինէր մատնութեան Յուդայի: Եւ չիրաւի: Այլ թացեալ պատառն այսպէս էր. զի ի սկաւառակն ընդ վարդապետին փութացաւ մատնիչն տանիլ զձեռն լիրբ դիմաւք եւ արհամարհեալ մտաւք: Եւ զպատառն զայն, զոր ի ձեռն ունէր Քրիստոս, ետ ի նա: Եւ այսպէս մեկնեն առհասարակ վարդապետք եկեղեցւոյ: Այսպէս եւ Աւգոստինոս վարդապետն Ֆռանկաց ի Խորհրդոց գիրս ԶԱ. (81) համարն ասէ, թէ յառաջագոյն բաշխեաց զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն եւ տուեալ Յուդայի: Եւ յետոյ թացեալ պատառովն նշանակեաց զմատնիչն: Եւ այս է ճշմարիտն. քանզի յաւրհնեալ հացէն, որ բաշխեաց եւ ետ առաքելոցն, այլ ոչ մնաց: Նոյնպէս եւ զաւրհնեալ բաժակն առին առաքեալքն եւ բաժանեցին, եւ յայնմանէ ոչ մնաց: Ապա յայտ է, զի ոչ մարմնոյ եւ ոչ յարէնէն էր թացեալ պատառն, այլ ի յայլ ինչ կերակրոյ ի սեղանոյն առեալ թացեալ եւ տուեալ, զի ցուցցէ զմատնիչն:

Թէ ոչ հաղորդէն զժողովուրդն.

Այժմ հարցանեմ զձեզ անաւրէն ազգդ Ֆռանկաց, ընդէ՞ր զժողովուրդն զրկէք ի հաղորդութենէ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, զի յայտնապէս զարիւնն ոչ տայք, եւ ծածկապէս զմարմինն. զի յաւրհնեալ մարմնոյն ոչ տայք, այլ սոսկ աց, որ ի բեմն: Եւ թէ ասեն՝ ամենայն նշխարքն աւրհնեալ է ի բեմն: Ասեմք, թէ ամենայն նշխարքն, որ ի բեմն եւ իւ խորհրդանոցն աւրհնեցաւ այսաւր, զնոյնն ի վաղիւն առնոյք եւ աւրհնէք: Թէ աւրհնեալ է՝ ընդէ՞ր աւրհնէք, եւ թէ ոչ էր աւրհնեալ՝ ընդէ՞ր տայք ժողովրդեանն իբր աւրհնեալ մարմին, եւ մոլորեցնէք զնոսա: Եւ եղիցի, թէ այս աւրհնեալ է՝ զարիւնն ընդէ՞ր ոչ տայք: Եւ թէ ասեն բաւական է ժողովրդեանն միայն մարմինն, զի հաւատալի է, թէ ի մարմինն Քրիստոսի է եւ արիւնն կապակցութեամբ եւ Հոգին համազուգութեամբ եւ Աստուածութիւն միաւորութեամբ: Նոյնպէս եւ տեսակ արեանն միաւորեալ այսոքիկ: Ասեմք առ

[218] *Այս միտքը պատկանում է Ս. Եփրեմ Ասորուն. տե՛ս Ս. Եփրեմի մատենագրութիւնք, հտ. Բ., էջ 202:*

այս. նախ եթէ ոչ զմարմինն տան զժողովրդեանն, այլ՝ սոսկ հաց եւ գինի, զի մարմին Քրիստոսի այն մինն է, որ աւրհնեցաւ, որպէս ցուցաւ ի վերոյ: Դարձեալ ասեմք, ընդէ՞ր ժողովրդեանն հաւատ քարոզես, եւ դու անհաւատանաս ի ճաշակումն արեանն, նոյնպէս եւ դու մի՛ ճաշակեր, այլ հաւատայ ի մարմինն զարիւնն կապեալ: Դարձեալ ինքն՝ Տէրն հրամայէ. «Որ ոչ ուտէ զմարմինն իմ եւ ոչ ըմպէ զարիւն իմ, ոչ ունի կեանս: Զի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի: Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նմա»: Դարձեալ թէ դու հաւատաս զարիւնն ի մարմինն կապեալ, մի՛ հանէր զտեսակ արեանն ի բեմն, այլ նշխար միայն աւրհնեա, եւ լիցի մարմին եւ արիւն Քրիստոսի:

Եւ այլ տեսութիւն բանիս. որպէս ասացէր ի մարմինն է կապեալ արիւնն եւ այլն, նմանապէս եւ ի յարիւնն է կապեալ մարմինն եւ Հոգին համազուգեալ եւ Աստուածութիւն միաւորեալ: Ապա յորժամ զրկես յարենէն զժողովուրդն, զրկես եւ ի նոցանէ, որ կապեալ են ընդ արիւնն, այսինքն՝ մարմին եւ հոգին եւ Աստուածութիւն: Ապա ուրեմն ծածուկ եւ յայտնի զրկես զժողովուրդն ի հաղորդութենէն Քրիստոսի, զի յայտնի զարիւնն չտաս եւ ծածուկ՝ զմարմինն. զի սոսկ հաց տաս եւ ոչ զաւրհնեալն: Եւ թէ աստ պատճառ իմն դնեն, ահա եւս յայտնի զմանկունս ոչ հաղորդեն մինչեւ լիցի Բժ. (12)ան ամեայ, եւ բազումք անհաղորդք մեռանին եւ զրկին ի Քրիստոսէ: Եւ թէ պատճառեն զբանն Սողոմոնին. «Կերիցեն սիրելիք իմ եւ արբցեն նազելիք իմ» ասէ: Ասեմք առ այս, եթէ բանն Սողոմոնի ոչ թէ զրկէ զոմանս յարեանն հաղորդութենէ, զի որք արժանի են եւ արեանն սրբոյ, այլ սիրելիք են բարի գործաւք առհասարակ հաւատացեալքն եւ նազելիք կուսութեամբ ճգնեալքն եւ մարտիրոսքն:

Արդ, զբարի գործս ամենեցուն հրամայէ կերակրել եւ գործել, իսկ զկուսութիւն եւ զմարտիրոսութիւն նազելեացն հրամայէ, որք կամաւ յանձն առնուն. զի այս մինչեւ ի մահ ճգնութիւն է: Յայս միտս եւ Տէր մեր բաշխեաց զմարմինն եւ ետ առաքելոցն ի վերնատունն: Եւ զաւրնեալ բաժակն առաջի եդ, զի կամաւ արբցեն: Որ եւ հարցանէր որդւոցն Զեբեթեայ, թէ՝ «կարաւ՞ղ էք ըմպել զբաժակն». այլ ոչ թէ միայն նոցա ետ եւ յայլ առաքելոցն արգել: Այսքան վասն հաղորդութեան «...»:

«...»[219] Հարց. *Ջինչ է էութիւն Պատարագին:*

Պատասխան. *Ոմանք զբանն Քրիստոսի, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ, եւ արիւն իմ», եւ ոմանք զՀոգին, որ իջանէ ի Պատարագն, ասեն էութիւն է*

[219] «Վասն էութեան պատարագին», տե՛ս Ս. Գրիգոր Տաթեւացի, Մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանի, աշխատ. Ղուկաս աբգ. Ջաքարեանի, Ս. էջմիածին, 2005, էջ 280–282:

Պատարագին: Եւ ոչ սակաւ ընդդիմանան առ այս, այլ եւ ասեմ, թէ էութիւն Պատարագին Բանն Աստուած է մարմնացեալ, եւ բանիւն Աստուծոյ էանայ Պատարագն. այն, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ, եւ այս է արիւն իմ»:

Բայց Հոգին Սուրբ գործակից է Պատարագին չորս կերպիւ. նախ՝ որպէս անդ ի յարգանդին Սուրբ կազմեաց զմարմին Փրկչին, նոյնպէս եւ ի Պատարագն կազմէ:

Երկրորդ՝ որպէս յերկրի զսքանչելիսն Հոգւովն ներգործէր Քրիստոս, սոյնպէս եւ մարմինն Սուրբ Հոգւովն կատարէ:

Երրորդ՝ որպէս էջ Հոգին ի վերայ Քրիստոսի, նոյնպէս եւ իջանէ Հոգին ի մարմինն Քրիստոսի:

Չորրորդ՝ որպէս էջ Հոգին ի Վերնատունն եւ ճշմարտապէս ծանեան առաքեալքն զԱստուածութիւն Քրիստոսի, սոյնպէս ի մեզ իջանէ Հոգին Սուրբ, զի ծանիցուք ճշմարտապէս մարմին արիւն ելեալ Քրիստոսի, որպէս ասէ ի Պատարագն. «Մարմին եւ արիւն ստուգապէս արասցէ Քրիստոսի, զի ճշմարիտ մարմին եւ արիւն եղեւ բանիւն Քրիստոսի, այլ Հոգին Սուրբ ի մեզ ճշմարտեսցէ եւ հաստատեսցէ»: Այսպէս եւ մեկնիչդ ասէ[220], որպէս մարմին աստուածային Բանին միաւորութեամբն յերկնից իջեալ ասի, սոյնպէս եւ յատուկ հացս Հոգւոյն Սրբոյ իջմամբն մարմին Փրկչին իմանի ի մեզ աներկբա հաւատովք, վասն որոյ պարտ է երիցս խաչակնքել, այսինքն՝ նախ ի հացն, երկրորդ՝ ի բաժակն, երրորդ՝ ի դէմս իւր:

Եւ այս վասն կրկին պատճառի. նախ՝ զի Հոգին Սուրբ խաչիւն իջանէ, զի պարգեւք խաչին է: Երկրորդ՝ զի Քրիստոս Աստուած էր, որ խաչեցաւ, նոյնպէս եւ Պատարագն Աստուծոյ է մարմին, պարտ է, զի խաչիւ կնքեսցի մինչ ի յիջանել Հոգւոյն, եւ յետ այնորիկ ոչ է պարտ խաչակնքել ի Պատարագն, այլ ի յինքն եւ ի ժողովուրդն եւ յեկեղեցին բազում անգամ:

Այսքան առ այս:

Եւ դարձեալ գիտելի է, զի հոգեւոր կերակուրն, որ է մարմինն Քրիստոսի, ոչ փոփոխի ի մարմին մարդոյն որպէս մարմնական կերակուրք, այլ միշտ մնայ եւ զարժանաւոր ընդունողս ի յինքն փոխարկեալ ձգէ: Որպէս եւ ասէ ոմն ի սրբոցն բարառնաբար ի դիմաց աստուածային մարմնոյն. «Ես կերակուր եմ քեզ, որ ոչ փոխես զիս ի քեզ, այլ դու փոխիս ի յիս», վասն որոյ պարտիմք հոգեւոր կերակրոյն հոգ տանել առաւել քան զմարմնաւորին, որպէս հոգի առաւել է քան զմարմինն «...»: Այլ եւ գիտելի է, զի հացն, որ լինի մարմին Քրիստոսի, գոյացութիւն հացին աստուածանայ եւ պատահմունքն

---

[220] *Նկատի ունի Նանա Ասորու Յովհաննու Աւետարանի մեկնութիւնը. աշխատ. Հ. Քերովբէ վրդ. Զրաքեանի, Վենետիկ, 1920, էջ 136:*

մնայ, զի պատահմամբ եւ որակութեամբն փոխի ի մեզ, եւ գոյացութեամբն փոխէ զմեզ ի յինքն, եւ սոյնպէս լինիմք Աստուած ընդ Աստուած միացեալ։

Բան. *«Ես եմ հացն կենաց» (Յովհ. Զ. 35)։*

Մեկնութիւն. *Ներգործութիւն է հացին պահել զկենդանութիւն մարմնոյ, իսկ Քրիստոս ոչ միայն պահէ զկենդանութիւն, այլ եւ կեանս տայ հոգեւոր եւ յաւիտենական։ Եւ այս է երկրորդ բանն՝ ցուցանելով, թէ Աստուած է Քրիստոս. զի մարմին նորա հաց կենաց է եւ անմահութեան «...»։*

ՄԱՏԹԷՈՍ ՋՈՒՂԱՅԵՑԻ

«...»[221] Արդ, սկիզբն արասցուք խնդրել զառաջին գլուխն, զոր ասացաք, թէ յորո՞ց տաւնից հին աւրինացն է այս։ Եւ արդ, մի ի տաւնից նոցա է, զոր հանապազորդ կոչէին մատուցմամբ գառինն եւ հացինն երեսաց, որ նկարէ զխորհուրդ անմահ Գառինն, զոր ի Նորս եկեղեցի կատարի։ Եւ դարձեալ, զտաւն շաբաթուն հանգստեան, զոր այժմ եկեղեցի առեալ ունի զմիւս շաբաթն ի պատիւ յարութեանն։ Այլեւ զամսանտիցն տաւն, զոր ի նորանալ լուսնին կատարէր, փոխեալ այժմ տաւն Աստուածածնին Կուսի։ Նաեւ տաւնէիցն զտուչութեան աւրինացն, որ Պենտեկոստն անուանի, որ եւ Հոգւոյն իջումն յայնմ աւուր տաւնի։ Իսկ որ տաւն Փողոցն կոչէր, որ զառաքելոցն յայտնէր, որ փողք են տիեզերաց։ Եւ դարձեալ Տաղաւարահարացն խորանայարկ բնակութեամբ գուշակէր աստուածայինն խորանացն եկեղեցւոյ նորոգումն «...»։ Իսկ ի մեծի գլխաւոր տաւնիցս է ելք որդւոցն Իսրայէլի յԵգիպտոսէ՝ անցանել ընդ ծովահերձ ընթացման ի վայելումն երկնատեղաց մանանայինն, որ նոյն խորհրդով յամենայն տարւոջ ի սմին աւուր կատարէր «...»։

Ասասցուք եւ երկրորդն, թէ բանք աւետարանչացն կարծեաւք իմն իմացեալ եղեւ յոմանց թիւրամիտ քննողաց, զի ոչ կարի համաձայնին, քանզի Մատթէոս ասէ, թէ՝ «Յառաջնումն աւուր Բաղարջակերացն մատեան աշակերտքն եւ ասեն» (Մտթ. ԻՋ. 17)։ Իսկ Մարկոս, թէ՝ «Յառաջնումն Բաղարջակերացն, յորում զզատիկն զենուին» (Մրկ. ԺԴ. 12)։ Եւ Ղուկաս, թէ՝ «Մերձեցաւ տաւն Բաղարջակերացն, որ կոչէր Պասքայ» (Ղուկ. ԻԲ. 1)։

---

[221] *Քաղուած է հետեւեալ քարոզից. «Քարոզ մեծի Հինգշաբաթոյն ի բանն», Զի ես ընկալայ ի Տեառնէ, զոր ի ձեզ աւանդեցի» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23)». տե՛ս Մատթէոս վարդապետ Ջուղայեցի, Քարոզներ (ուսումնասիրութիւն. քննական բնագրեր), հրատարակութեան պատրաստեց Խադ քահանայ Ղազարեանը, Ս. Էջմիածին, 2015, էջ 195–196, 197–200, 209–216։*

Եւ Յովհաննէս զի ասէ. «Յառաջ քան զտաւն Ջատկին գիտաց Յիսուս» (Յովհ. ԺԳ. 1)։ Եւ արդ, երեք աւետարանիչքն կոչեն աւր Բաղարջակերացն զչորեքտասան աւուրն երեկոյի, յորում զենուին զպասեքն եւ ուտէին բաղարջիւ, յորժամ եւ Յիսուս արար զընթրիսն աշակերտաւքն հանդերձ։ Եւ Յովհաննէս, զի ասէ. «Յառաջ քան զտաւն Ջատկին». կոչէր զառաջին աւր է.-անց աւուրցն, զի յառաջ էր քան զաւր հնգետասան լուսնին, զոր մեծագոյն տաւն կոչէին, որ է նոյն առաջին աւր Բաղարջակերացն ի յայլոցն ասացեալ։ Իսկ Յովհաննու բանն, թէ՝ «Ոչ մտանէին յապարանսն, զի մի՛ պղծիցինն» (Յովհ. ԺՀ. 28), որ թուի ընդդէմ երից աւետարանչացն, ոչ է այդպէս, որպէս ասեն նոքա, թէ Քրիստոս յառաջագոյն արար զտաւն Ջատկին աւուրբ մի յառաջ քան զհրամայեալն յաւրէնս, այլ հրէայքն, զի զցանկութիւնս իւրեանց ի մահն Քրիստոսի կատարելոց էին, վասն այնորիկ զտաւնս իւրեանց անարգեցին, զի ի հնգետասան աւուրս ամսոյն, յորում Քրիստոս խաչեցաւ, արասցեն Ջատիկն «...»։

Իսկ երրորդն, թէ բաղարջաւ աւանդեաց եւ ոչ՝ խմորով։ Արդ, յայտնի է, թէ բաղարջիւ արար Տէրն, զոր եւ մեք պարտիմք զնոյն առնել, զի յառաջին աւրն Բաղարջակերացն ի տունս հրէից ոչ գտանիւր խմոր, զոր գրեալ աւրէնքն ի Մովսիսէ ցուցանեն։ Իսկ Քրիստոս առաջին աւրն Բաղարջակերացն կացոյց զխորհուրդս զայս վկայելոյ աւետարանչացն։ Եւ դարձեալ, զի ոչ էր պարտ աւրինազանց երեւիլ, զի մի՛ պատճառս տացէ չարանախանձ ազգին հրէից։ Եւ դարձեալ, զի նիւթ բաղարջին առաւել պատկանի այսմ խորհրդոյ, զի պարզ եւ անխառն է յարտաքին ինչ իրաց, ըստ Պաւղոսի, որ ասէ. «Մի՛ ի խմորս հինս եւ մի՛ ի խմորս չարութեան...» (Ա. Կորնթ. Ե. 8)։ Բայց եւ յայսմ ինչ իրաց զիմանալն պատշաճ վարկանեմք, զի խմորեալ բաղարջն ոչ փոփոխեն զգոյացութիւն հացին, զի պատահմունք են նմին, որովք երկոքումբք կատարի մեծագոյն խորհուրդ, այլ յայտնի ստուգագոյն պատմութեամբք, զի առաքելական աւանդութիւնք եկեղեցիք ընդհանուր բաղարջաւ զայս խորհուրդ առնէին, եւ յոմանց հակառակողաց ընդդիմացողաց, որք հնազանդեալք Մովսիսական աւրինացն՝ ասէին վասն բաղարջիւ առնելոյ զխորհուրդն փրկչական. վասն այսր պատճառի տեղի ետուն առ վայր մի խմորով կատարել, զի մի՛ ընդ բռամբ աւրինացն անկցին, իսկ ի դադարել յառաջ ասացեալ աղանդին, դարձեալ ընկալան եկեղեցիք զնախկին սովորութիւն, եւ ոմանք անհնազանդք եղեն նմին։ Արդ, ցուցաւ ըստ կարի, թէ բաղարջաւ է պատշաճ եւ ոչ՝ խմորով։ Եւ այս ինչ վասն երրորդ գլխոյն։

Դարձցուք այժմ ի չորրորդ գլուխն, թէ ո՞րք ի խորհրդոց եկեղեցւոյ եդան ի սմին աւուր։ Արդ, ամենայն խորհուրդք ի Քրիստոսէ եղեալ եղեն,

այլ եւ յայլ տեղւոջ եւ ի ժամանակ, բայց խորհուրդ փրկական զենմանն եւ քահանայութեան աստիճանի ի սմին աւուր ի Տեառնէ աւանդեցաւ ի վերնատունն խորհրդոյ, ըստ այնմ, թէ՝ «Այս է մարմին իմ, զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19)։ Եւ այս վասն չորրորդ գլխոյն ասացաք։

Եկեսցուք եւ ի հինգերորդ գլուխն, թէ վասն էր յետ ընթրեացն եւ լուանալոյ զոտս աշակերտացն ետ զմարմին իւր եւ արիւն, եւ քանզի պարտ էր աւրինակն զկատարումն առնուլ եւ ապա՝ նորոյն, որ ի Քրիստոսէ, սկիզբն լինել, ուստի երեւէր, թէ հնոյն աւրէնսդիր եւ նորոյս Փրկիչն ճանաչէր։

Եւ դարձեալ, զի եւ խորհուրդս այս է հաղորդութիւն առ Աստուած, իսկ որչափ ըստինքեանս ունէին յատուկ տեսակաւ զտիրականին վայելումն, ոչ ինչ էր պէտք յաւդիւ ինչ ի նմա կապակցեալ։ Եւ զի այժմ մարմնոյս կամէր վայելմամբ ի նոցունց զատանիլ պատշաճ էր խորհուրդս զայս կցուցանել շաղկապ միութեան ի նա յաւդակցեալ։ Նաեւ, զի կամէր յիշատակ անխափան զնոյն կատարել ի վերջոյ աւանդութեանց անմոռաց ունելով, զի վերջին ասացեալ աւանդք սիրելեաց կարի յոյժ ստիպեն անյապաղ կատարել։ Իսկ թէ վասն էր ետ լուացմանն յետ զմարմին իւր եւ արիւն. զի կամէր նախ սրբել զնոսա յադամային մեղացն ախտից ի ձեռն լուացան ջրոյն եւ ընդունարան խորհրդոյն պատրաստել։ Նաեւ խոնարհութեան մասամբ զնոսին վարժելով տեղի եւ կայեանի մարմնոյ եւ արեան իւրոյ կամելով, ըստ այնմ, թէ՝ «Ես յո՞ հանգեայց, թէ ոչ ի հեզս, ի խոնարհս» (Ես. ԿՋ. 2)։ Եւ այսքան վասն հինգերորդ գլխոյն։

Յայտնեսցուք եւ վեցերորդ գլուխն, թէ վասն էր մեք ոչ ըստ այնմ կարգի տաւնեմք այժմ զեդեալն խորհուրդ։ Եւ գիտելի է, զի պարտ է մեզ նմանիլ Քրիստոսի խորհրդոյս կատարման, ըստ այնմ, որ է էութիւն իրացն, այսինքն՝ ըստ ձեւոյն եւ ըստ նիւթոյն, հացիւ եւ գինով կատարել զաւանդեալն խորհուրդ։ Այլեւ ոչ է մեզ պիտոյ ըստ այնմ կարգի աւանդել, զոր եւ նայն կատարեաց, որ է զկնի ընթրեաց կերակրոյն։ Այլ որ ինչ մեզն է պատշաճ նախ քան զմարմնական կերակուրն ընդունել, մի՛ թէ վասն երկիւղի ինչ մահու, զի մի՛ ոք առանց կենաց թողակն աստի կենացս ելանէ։ Իսկ վասն անաւթի գոլոյն ճաշակման յոլով եւ գեղեցիկ պատճառս իմանի «...»։

Շարժեսցուք զբանս ի վերայ չորրորդ գլխոյն, թէ պարտ էր կրկին նիւթով կատարել Քրիստոսի զխորհուրդս զայս, այսինքն՝ հացիւ եւ գինով։ Եւ այս ինչ կարի յարմար լինի, զի մարմնոյս կենդանութեան պատճառ երկոքումբք այսքիւք լինել, այսինքն՝ ուտելով եւ ըմպելով, ապա եւ հոգւոյն կենդանութեան պատճառ պարտ էր խորհրդական ուտելով եւ ըմպելով լինել։

Եւ դարձեալ, զի խորհուրդս այս է յիշատակ չարչարանաց փրկական մահու, իսկ ի խոցելն տիգաւ զկողն՝ բաժանեալ եղեւ արիւնն ի մարմնոյն, որ նշանակէր զկրկին նիւթոցս դրութիւն, վասն որոյ պատշաճի ի տեղի մարմնոյն զհացն առադեալ եւ ի նշան արեանն՝ զգինին: Նաեւ մարդկային բնութիւն ի կրկին նիւթոյ միացեալ գոյացաւ՝ ի հոգւոյ իմանալւոյ եւ ի մարմնոյ զգալւոյ: Իսկ խորհուրդս այս վասն փրկութեան մարդկան կատարի, պատշաճ է զի եւ կրկին նիւթ ասելով, որ է հացն եւ գինին, զի հացն փրկութիւն մարմնոյն ցուցանէ եւ գինին զհոգւոյն ճառէ:

Եւ դարձեալ, զի ոչ ոք կարէ ըստ մարմնոյ ունել կեանս յանձին առանց ուտելոյ եւ ըմպելոյ, նմանապէս եւ ոչ հոգւոյ ի յաւիտենական կեանս ունել ոք կարէ, եթէ ոչ ուտիցէ զհոգեւորական կերակուրս, այս է՝ մարմին եւ արիւն Որդւոյն Աստուծոյ: Եւ որպէս կերակուր եւ ըմպելի փոխարկի ի մարմնոյս բնութիւն եւ այնքան միանայ, մինչ զի ի մարմին եւ յարիւն մարդոյն անորոշաբար փոխարկէ, այսպէս եւ որ ուտէ զմարմին եւ զարիւն Տեառն, այնուհետեւ ի նա խառնեալ միանայ: Եւ այս վասն չորրորդ գլխոյն:

Ասասցուք եւ զհինգերորդ գլուխն, թէ վասն էր հացիւ եւ գինով հանդերձ գոհութեամբ բեկեալ կացոյց զխորհուրդս զայս, քանզի առ հաց, գոհացաւ...:

Գիտել պարտ է, զի հացիւ եւ գինով խորհուրդս այս առաւել յարմարէր քան այլ ինչ նիւթով, վասն յոլով պատճառաց, զոր յայտնեալ ծանուսցուք.

Նախ՝ զի հացն եւ գինին հասարակ ամենեցուն դիւրաւ գտանիմ վասն որոյ այսիւ կատարի՝ անխափան լինելով յիշատակ փրկութեան մերոյ:

Երկրորդ՝ զի հաց առաւել հաստատէ զսիրտ մարդոյ, եւ գինին բերկրանաւք ուրախացուցանէ քան զամենայն քաղցրագոյն ըմպելիս: Սոյնպէս եւ մարմին եւ արիւն Տեառն, որ հացիւ եւ գինով կատարի, առաւել ուրախացուցանէ զհոգիս քան զամենայն խորհուրդ հոգեւոր, որ յեկեղեցիս սահմանեալ:

Երրորդ՝ զի հացն եւ գինին սրբագոյն շաւշափումն ձեռաց լինի քան միս եւ զարիւն, որ հնոյ աւրինացն քահանայքն առնէին:

Չորրորդ՝ զի հացն ի բազում հատէ ցորենւոյ ի մի բաղկանայ, եւ գինի ի բազում պտղոց խաղողոյ ժողովի, եւ սոյնպէս գուշակէ զմարմին Տեառն, որ ի բազում մասանց բոլորեալ եւ զեկեղեցի սուրբ, որ է խորհրդաւոր մարմին Քրիստոսի՝ ի բազում անձանց հաւատացելոց ի մի հաւաքեալ:

Հինգերորդ՝ զի ուստի՞ լինի հացն. նախ կամնասայլաւ ի յարդէ պարզեալ բաժանի եւ աղաւրաւք մանրեալ, ապա եւ հրով հնոցին եփեալ ի կերակուր մեզ կազմի: Եւ գինին ի հնձան ճմլեալ ի հարբումն

պատրաստի։ Եւ սոքա յարմար նշանակին զչարչարանսն Քրիստոսի, զի կամնասայլիւք՝ չարչարանաւք, կալսեցան եւ ի հնոց՝ նեղութեանցն, եփեցաւ եւ ի հնձան՝ խաչին, ճմլեցաւ։

Եւ դարձեալ վեցերորդ, զի նիւթ նորոյ խորհրդոյ ոչ էր պարտ դնել զնիւթ հնոյն աւրինաց, զի ցուցանէ զդադարումն նորին, որոց քահանայութիւն անկատար էր քան զքահանայութիւն Քրիստոսի, վասն այսորիկ յարմարէ յաւրէնս նորոյս, որ այնու նիւթով կատարել զխորհուրդ նորոյս, որ նախ էր քան զաւրէնս, զոր Մելքիսեդեկն մատոյց, որ է հաց եւ գինի, որ եւ ճշմարիտ քահանայութիւն Քրիստոսի յառաջագոյն ի նա նկարէր վասն վկայութեան Դաւթի, թէ՝ «Դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելքիսեդեկի» (Սղմ. ճԺ. 4)։

Եւ թէ վասն էր գոհանալով բեկանէր, պարտ է մեզ քննել զպատճառն։ Նախ՝ տեսցուք, թէ ինչ յայտնէ գոհութիւն։ Եւ երկրորդ, թէ վասն էր Քրիստոս գոհանայր, քանզի առ հաց, գոհացաւ (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 24)։ Յորժամ քննեմք զազգումն գոհութեանս, ուստի ծնեալ արդեաւք, ի բազմապատիկ երախտեացս նոյն գտանեմք, յոր վայելողն ոչ կարէր զկշիռ հատուցմանն չափով գիտել, ի գոհանալոյն բարբառ լինի ապաստան, ուստի լուեալ տուող պարգեւին եւ նովաւ հեշտացեալ՝ պարարի ցնծալով։ Նաեւ սովորութիւն է մարդկան, յորժամ ի խնդիրս առաքի ի սիրողաց, կանխեալ զառաջին երախտիսն նմին գոհութեամբ յուշ ածեալ զմիտսն քրքրեն եւ ապա զնորոգ խնդիր հայցուածոց ընդ նմին կցորդեն։ Իսկ նա թերեւս ոչ դանդաղի տալ՝ գոհութեամբն գրաւեալ։

Իսկ աւրհնելն եւ գոհանալն փոքր ինչ ի միմեանց զանազանեալ երեւին, քանզի աւրհնութիւն ի յէից բարեացս Աստուածոյ փառատրութիւն, իսկ գոհութիւն՝ նորոգ առնելոյս շնորհակալութիւն։

Իսկ թէ վասն էր գոհանայր, զի զամենայն ինչ Հաւրն իւր ունէր սեփհական, վասն որոյ գոհութեան ինչ վճար ոչ պարտէր առ Հայր վճարել, վասն զի ինքն էր, որ մատչէր եւ ընդունել տայր մեզ պարգեւս, այլ հինն Ադամ, որ ձրի ընկալեալ զաստուածային պարգեւս, փոխանակ գոհութեան, ժխտող շնորհացն լինէր, իսկ նորս Ադամ գոհանալովն զպարտ հնոյն վճարէր։

Եւ դարձեալ, զի ինքնահաւանքն հակառակ Հաւր կարծէին, վասն որոյ գոհանալով յանդիմանէ զնոյն մոլոր տեսութիւնս։ Այլեւ մեզ ուսուցանէ ի վայելումն աստուածային բարեացն մի՛ ապախտ երեւիլ։ Նաեւ, զի ցանկալով ցանկանայր զպասեքս զայս ընդ աշակերտսն ուտելով, վասն որոյ զուարճացեալ գոհանայր։ Այլեւ գոհացաւ զՀաւրէ իբրեւ զմի ոք ի մէնջ, եւ ի դիմաց մեր շնորհակալ եղեւ նմա վասն տալոյ մեզ զՈրդին իւր

ի փրկութիւն կամաւք իւրովք եւ գթութեամբ: Եւ ուսոյց իւրոցն զխորհրդոց իւրոց զկատարումն ի փառս եւ ի գոհութիւն Հաւրն նուիրիլ: Այլեւ գոհանալովն ցուցանէ, թէ ոչ ակամայ ինչ եկն ի չարչարանս: Եւ խրատէ զմեզ, թէ զոր ինչ վիշտ եւ կրիցեմք, գոհութեամբ պարտիմք տանել: Այլեւ բեկանելովն զստոյգ մահն իւր ի վերայ աշխարհի յայտ արարեալ, որպէս զի մի՛ վարկցուք հարեւանցի ինչ խորհուրդ, այլ որպէս զճշմարիտ հացն եբեկ, սոյնպէս եւ զմարմին իւր եսպան ի պէտս մեր կենդանութեան, եւ ապա յետ այնորիկ ետ աշակերտացն եւ ընդ նոսին ամենայն աշխարհի: Բայց բեկանելս այս ի տեսակ հացին միայն կատարի, իսկ ի խաչն՝ ոչ, այլ հակառակ նմին, քանզի «Ոսկր նորա մի՛ բեկցի» (Ելք ԺԲ. 10, Յովհ. ԺԹ. 36), ասէ: Այլ զոր ինչ ոչ կրեաց ի խաչին, զայն կրէ ի պատարագելն, վասն քո ներէ բեկումն ընդունիլ, զի զամենեսեան լցուսցէ (տե՛ս Յովհ. ԺԹ. 30): Եւ թէ որպէս եբեկ ի չորս մասունս արարեալ, որպէս այժմ պաշտէ եկեղեցի: Նաեւ թէ այնպէս բեկանէր Տէրն զհացն ի ծանաւթութիւն Կղէովպեանց (տե՛ս Յովհ. ԺԹ. 25): Դարձեալ, համարձակութիւն տայր աւետարանիչն ընդ չորս կողմ աշխարհիս քարոզել: Եւ այսքան վասն հինգերորդ գլխոյն:

Եկեսցուք եւ այժմ ի վեցերորդ գլուխն, թէ որպէ՞ս փոխի հացն ի մարմինն Քրիստոսի, եւ գինին՝ արիւն նորին: Եւ արդ, յայտնի է ամենեցուն, զի նախ դնեմք զհացս նորոգ ի վերայ սեղանոյ, է սոսկ միայն հաց, ոչ յաստուածպետական զաւրութենէն ունի ինչ յինքեան, այլ յորժամ աւանդել բանիւն ի Տեառնէ կատարի յիշատակ մահուան նորա ի վերայ նուիրացն, ճշմարտապէս փոխի հացն ի մարմինն Քրիստոսի, եւ գինին՝ յարիւն: Եւ թէ որպէ՞ս, աւրինակաւ հաստատեսցուք: Որպէս մարդս մարմին գոլով առանց հոգւոյ՝ աւրինակ մարդոյ ասի եւ ոչ մարդ տիրապէս, իսկ յորժամ կամաւքն Աստուծոյ ընդ մեռեալ մարմին հոգի բանաւոր խառնի, ասի սա ճշմարիտ մարդ կենդանի: Բայց հոգին, որ միացաւ ընդ սա, ոչ եթէ զգալի աչաց մեր երեւեցաւ կամ տեսանելի եղեւ ի նոյն մարմինս առաւելութիւն, այլ միայն զնոյն տեսանեմք զմարմինն կենդանի եղեալ: Սոյնպէս եւ նշանք մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի մինչեւ ցայժմ սոսկ հաց եւ գինի միայն տեսանեմք, ի կատարելն ի վերայ սորին զխորհրդական աւանդն ի Տեառնէ տիրապէս շնչէ զկենդանարարն հոգի յանշունչ մարմին, եւ առնէ զսա, որ նախ էր զգալի մարմին, այժմ Հոգւով Սրբով Քրիստոսի մարմին եւ միութեամբ ընդ գինիս՝ Հոգւոյն Քրիստոսի, զսա արիւն նմին է անցուցեալ կատարեաց: Եւ որպէս ի մեռեալ մարմինն խառնեալ հոգի, յէութիւն մարմնոյ ոչ լինին նիւթական առաւելութիւն, այլ միայն զնիւթն նովաւ զաւրանայ եւ ներգործէ, որպէս կենդանի, ըստ

այնմ եւ ի սա միացեալ Հոգւոյն Աստուծոյ, եւ արարեալ մարմին Քրիստոսի ի նիւթս այս, ոչ ինչ լինի այլայլութիւն կամ առաւելութիւն, այլ միայն զիմանալի զաւրութիւն ընկալաւ եւ ի ճաշակողն զիւրն կատարէ ներգործութիւն: Եւ զինչ է ներգործութիւն նորին. քաւութիւն եւ թողութիւն մեղաց, յուսով անմահանալ, ընդ Աստուած միանալ, որպէս եւ Տէրն ասէ յիւրում բանի. «Որ ուտէ ի հացէս յայսմանէ, զմահ մի՛ տեսցէ յաւիտեան» (հմմտ. Յովհ. Զ. 50–52): Եւ թէ՝ «Որ ուտէ զմարմին, նա յիս բնակեսցի» (Յովհ. Զ. 57):

Եւ դարձեալ, որպէս ինքն աւրհնելով զհացս զայս, ըստ իւրում զաւրութեան եղեւ ճշմարիտ մարմին Քրիստոսի՝ աստուածային բանիւ ելանելով ի գերագոյն աստիճան, զի փոխի հացն ի մարմին Քրիստոսի, այլ ամենեւին հացն ի մարմին Քրիստոսի միաւորեալ ընդ Աստուած, բայց թէ որպիսի եղանակաւ սոյնպիսի փոխումնս ոչ է ի ներքոյ բնական փոխման պարագրեալ, այլ յամենայնէ զատեալ որոշի, զի ի խորհուրդս այս հացն ոչ առաւելու ի մարմին Քրիստոսի, այլ ամենեւին հացն եւ մասունք հացին փոխին ի մարմին Քրիստոսի: Եւ այսպէս լինի ի հացս այս մարմին Քրիստոսի առանց առաւելութեան եւ պակասութեան:

Եւ արդ, թէ որպէս պարտիմք հաւատալ, թէ Քրիստոս է սա ճշմարտապէս եւ մարմին Քրիստոսի, առ որ հաղորդիմք, եւ ոչ աւրինակ մարմնոյն, բազումք եւ պէսպէս բանք վասն այսր ի Տեառնէ ասացեալ եւ յառաքելոց նորին, որք կարող են ածել զիմաստունս ի հաւանութիւն, զի ասաց բարձրաբարբառ ի մէջ ժողովրդեանն. «Որ ոչ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ, ոչ ունի կեանս յանձին» (Յովհ. Զ. 54–55): «Զմարմին իմ» ասաց եւ ոչ «զաւրինակ մարմնոյ իմոյ», զոր ճաշակողքն աղաղակէին. «Արիւն Որդւոյ Աստուծոյ սրբէ զմեզ ամենայն մեղաց» (Ա. Յովհ. Ա. 7): Եւ որ ուտէ անարժանութեամբ, ոչ թէ զաւրինակն ոչ խորէ, այլ՝ զմարմինն Տեառն, եւ զի համաբնութիւն է Աստուծոյ աւրհնելն զհաց եւ ոչ աւրինակ, վասն այնորիկ եւ ունի զաւրութիւն սրբելոյ զմեղս, որպէս եւ Աստուած: Ապա թէ աւրինակ էր՝ ոչ սրբէր, որպէս ոչ պատկեր մարդոյն է մարդ եւ խաւսի:

Եւ դարձեալ, զի հաւատամք զնա ճշմարիտ Աստուած, որպէս եւ է իսկ, եւ աստուածային բանն է գործ կատարեալ, որպէս յայտնի է ի սրբազան գրեալսն. «Ասաց Աստուած. Եղիցի երկինք եւ երկիր» (հմմտ. Ծննդ. Ա. 1) եւ այլն, որ ընդ բանին մեծամեծ գործս կատարէր անյապաղ: Նաեւ նոյն Արարիչ ասաց լինել զհացն իւր մարմին, եւ հեշտալի է նմա, զոր այսաւր ի ձեռս մեր կատարի նոյնն արարչական բանին զաւրութիւն: Եւ այս վասն վեցերորդ գլխոյն:

Պարտ է մեզ այժմ դառնալ եաթներորդ գլուխն, թէ վասն էր ուտելով հրամայէ առնուլ զմարմին եւ արիւն Տեառն եւ ոչ այլովք զգայութեամբք վայելել: Արդ, յոյժ յարմար եւ գեղեցիկ երեւի քննասէր մտաց առաջիկայի տեսութիւն, զի որպէս ի զգալի հացս լինի կենդանութիւն մարմնոց մարդկան, առանց որոյ ոչ է հնար ապրել, եւ այս ոչ այլովք զգայութեամբ տայ ազդումն ինչ ի մարդ, բայց ճաշակելեաւքս միայն, որ քան զամենայն զգայութիւնքս ունի յաւէտ զաւրութիւն միաւորեալ ընդ իրին, սոյնպէս եւ մարմինն Քրիստոսի, որ է հոգւոց հաւատացելոց կերակուր, ուտելով պատշաճի, առանց որոյ չիք հնար ունել զկեանս յաւիտենականս, բայց ուտելով զմարմին Տեառն. կրկին իմանի, այսինքն՝ զգայապէս եւ հոգեւորապէս: Եւ ուտել հոգեւորապէս, յորժամ հանդերձ սրբութեամբ եւ յուսով ոք ճաշակեսցէ, վասն որոյ սոյնպիսի կրկնակի ուտելով ընդ Քրիստոսի միանայ: Եւ է ոք, զի անարժանաւորութեամբ դատաստան անձին իւրոյ ուտէ եւ ըմպէ:

Եւ դարձեալ, հաւաստի տիրական բանիւն, թէ՝ «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է, եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի»: Եւ թէ՝ «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցէ»: Որոյ պատճառ է, զի առաւել լինի միաւորութիւն ճաշակողական զգայութեամբն ի մարդն, քան այլաւքն, քանզի երեք են ազգ զգալեաց. նախ՝ որպէս տեսանելիքն եւ լսելիքն եւ հոտոտելիքն, եւ Բ.՝ շաւշափելիք, եւ Գ.՝ ճաշակելիք, որք են ընդունող զգայութեանցս: Արդ, Գ., որք ոչ միաւորին եւ ոչ հաղորդին զգայութեանց, բայց միայն նմանութիւն զգալեացս այսոցիկ ի զգայութիւնս իրաց: Իսկ երկրորդն զգալիք, որք հաղորդին, բայց ոչ իրաւք միաւորին, որպէս շաւշափելիքն, թէպէտ առաւել կցորդին զգալեացն քան զայլսն, զի ջերմութիւն եւ ցրտութիւն իրաւք կցորդին շաւշափելեացս եւ ոչ միայն իմանալեաւք: Իսկ երեք զգալիք, որք կցորդին եւ իրաւք միաւորին զգայութեանց, որպէս երեւելի զգայութիւն ճաշակելեաց, որով առաւել լինի ի միաւորութիւն ճաշակական զգայարանաւք քան շաւշափելեաւք, զի ի շաւշափելեաց եւ ի շաւշափողաց ոչ լինի մի պարզ ընդ իրաց միոյն, իսկ ի կերակրոյն եւ ճաշակելեացն լինի մի պարզ, զի կերակուրն եւ ըմպելին անցանեն ի գոյացութիւն մարմնոյ: Եւ խորհուրդ պատարագին նմանի երրորդ զգայարանացն, որք են ճաշակելեաց, վասն որոյ պատշաճ է ճաշակելով առնուլ զնա: Եւ ուտելիքն յոյժ յարմար է չարչարանացն Քրիստոսի, որով մարմինն Քրիստոսի խոցեցաւ, որպէս յառնուլ խորհրդին տեսակ հացին կատարի «...»:

ԳԷՈՐԳ ԵՐԶՆԿԱՑԻ[222]

Արեամբն փրկեալ եղբարք իմ, վասն զի պարտ է քրիստոնէին խոստովանելով եւ ապաշխարելով լուանալ զանձն ի մեղաց եւ ապա հաղորդել մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի: Զի մի՛ ոք անմաքուր անձամբ ի վնաս անձին իւրոյ հաղորդեսցի: Վասն այնորիկ կամիմ առ ի խրատ եւ ի զգուշութիւն լսողացդ հինգ բանս կարճառաւտս խաւսել ընդ ձեզ յեկեղեցւոջս: Առաջին զայս ցուցանել, թէ պատարագեալ սուրբ հացն եւ գինին մարմին եւ արիւն են Քրիստոսի: Երկրորդ՝ զայս, թէ վասն էր միս եւ արիւն կոչէ Քրիստոսի զհացն եւ զգինին: Երրորդ՝ զայս թէ յինչ պէտս տայ Քրիստոս ի ճաշակումն զմարմինն եւ զարիւնն իւր սուրբ: Չորրորդ՝ զայս ցուցանէ, թէ սրբիլ պարտ է խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ, եւ ապա ի սեղանոյս Աստուծոյ հաղորդիլ: Հինգերորդ՝ ցուցանել զշահ ճշմարիտ խոստովանելոյն եւ սրբութեամբ հաղորդութեան եւ զվնաս թաքուցանելոյն եւ զանսրբաբար հաղորդութեան: Արդ, դուք միամտութեամբ լուարուք, զի ես կարճառաւտ ասացից, զոր հաւատամք եւ քարոզեմք ճշմարտապէս, զի սուրբ հացն եւ գինին ձեռամբ քահանային յաստուածային սեղանն մատուցեալ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի լինի ճշմարտապէս: Եւ այս յայտնի առնէ, զի եւ նոյն ինքն՝ Տէրն ասաց զհացն սուրբ իւր մարմին եւ զգինին արիւն իւր, եւ զի մարմին եւ արիւն է Քրիստոսի Աստուած է ինքն ստուգապէս: Զի որպէս կոյսն Մարիամ յառաջ եկն Հոգւով Սուրբ, եւ մաքրեաց զնա եւ ապա Բանն Աստուած իջեալ ի կոյսն եւ առ ի նմանէ զմարմինն, եւ յինքն միաւորեալ աստուածացոյց: Այսպէս իջեալ Հոգին Սուրբ ի հացն եւ ի գինին սրբէ, եւ ապա նոյն Բանն Աստուած ամենարուեստն միացեալ ի նոյն առնէ զնա իւր միս եւ արիւն: Եւ միանալովն ի նմին աստուածացուցանէ զնա: Եւ արդ, մի՛ ոք զայն աստուածացեալ սուրբ հացն հաց տեսանէ եւ զգինին՝ գինի՝ թերահաւատ կարծեաւք լոկ հաց եւ գինի համարեսցի զնա: Զի աներեւութաբար իջանէ ի նմա Հոգին Սուրբ եւ միանայ Բանն Աստուած, զոր մարմնոյ աչք ոչ կարեն տեսանել: Եւ վկայ քեզ, զի եւ ոչ զհոգի մարդոյ տեսանեմք: Եւ չկարէ ոք վասն այսր ասել, թէ մարմին միայն է մարդ. զի եւ հոգի է, թէպէտ եւ ոչ երեւի յաւրինակէս յայսմիկ, զի Աստուած է միացեալ անտես ի սմին ի հացն սուրբ եւ ի գինին: Եւ թէ ընդէ՞ր միս եւ արիւն Քրիստոսի ասի հացն եւ գինին: Որպէս վասն առաջին բանիս զբազում խորհուրդ թողեալ կարճառաւտ ասացաւ, նոյնպէս եւ յերկրորդ բանիս ի կարճ զայս

[222] *«Գէորգեայ վարդապետի ասացեալ վասն հաղորդութեան սուրբ պատարագին». ՄՄ, ձեռ. 2783, թ. 124ա -126բ:*

ասեմք, թէ մի աւտար թուիցի զհացն՝ մարմին եւ զգինին զարիւն կոչել: Զի սովորութիւն է Գրոց զայս այսպէս ասել ի բազում տեղիս, որպէս եւՊաւղոս վասն հացին ասէ. «Մի հաց եւ մի մարմին եմք բազումքս որպէս եւ ասիմք մարմին եւ անդամք Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. ժ. 17): Զոր աւրինակ հատք ցորենւոյն մանրեալ եւ միացեալ հաց լինի, նոյնպէս եւ մեք բազումքս եղեալ եւ ի Քրիստոս միացեալ: Եւ Երեմիա հաց կոչէ զՔրիստոս, որպէս եւ ասէ, թէ՝ «Զինէն ասացին. Եկայք, արկցուք փայտ ի հաց նորա» (Երեմ. ԺԱ. 19), այսինքն՝ ի մարմինն եւ սպանցուք զնա: Այսպէս եւ Քրիստոս զմարմին իւր ասաց զհացն եւ զգինին՝ արիւն: Զի հաճախ ուրեք ասեն զայս Գիրք, թէ՝ «արբցեն զարիւն նորա որպէս գինի«...» (Ես. Խ. 26), «լուասցէ արեամբ խաղողոյ հանդերձս իւր» (Ծնդ. ԽԹ11): Եւ այս սակաւուք վասն այսր բաւական է:

Եւ թէ յինչ շահս կամ ի պէտս հարկաւորս տայ Քրիստոս ի ճաշակումն ուտողաց զմարմին եւ զարիւն սուրբ, զի ի ձեռն այսր ճաշակմանս նախ զանչափ սէրն իւր ցուցանէ առ մեզ եւ ապայ զմեծ շահս այսուիկ կամի մեզ հ[...]լ, զի ճաշակելովն մեր ը[...]ծանալ կամի մեզ իւրով սիրովն ի մեզ մարմնոյ նորա բան հաղորդելով մեր եւ զնմանութիւն եւ ի սիրելն զարգանալ: Զի որպէս տղան զկաթն մաւրն ուտելով մարմնով եւ արեամբ մաւրն գոյանայ եւ կերակրի, սնանի եւ աճէ, վասն որոյ եւ յոյժ սիրէ զծնաւղն, զի կաթն արիւն իսկ է ի սպիտակ փոխեալ, նոյնպէս եւ զմեզ մարմնովն եւ արեամբն իւր Քրիստոս կերակրելով կամի, զի աստուածատեսակս լինիցիմք, եւ սնեալ նովաւ եւ աճեցեալ աստուածասցուք, եւ սիրեսցուք զնա որպէս ծնող, եւ նմանեալ նմա՝ աստուածս լիցուք որպէս մանուկն ի մաւրէն՝ մարդ: Եւ թէ զի՞արդ լիցի աստուածանալն մեր՝ կարի ի դէպ, զի Աստուած սուրբ է եւ զսուրբս սիրէ եւ ի սուրբս հանգչի: Այսպէս եւ որ սրբի՝ աստուածանայ սիրելով զսրբութիւն եւ զբարին, զոր Աստուած սիրէ եւ ատելով զպղծութիւն, զոր Աստուած ատէ: Եւ զի հաղորդելն ի սեղանոյն Աստուծոյ աստուածացուցանէ զհաղորդեալն: Մեծաւ զգուշութեամբ պարտի, որ հաղորդել ցանկայ խոստովանութեամբ եւ ըստ չափոյ կարողութեան ապաշխարութեամբ սրբել զանձն իւր եւ ապա ի հաղորդութիւն սեղանոյն Աստուծոյ մատչել, զի անսուրբ անձամբ ի սուրբն մերձենալ վնասէ, որպէս ցաւեալ աչք ընդդէմ արեգականն հայեցեալ: Զի որպէս զառաջին անսրբութիւն նախ աւազանն սրբեալ վերստին ծննդեամբն մաքրէ, եւ ապա սուրբ հացիւն եւ կենարար արեամբն կերակրէ, յետ այնորիկ, զի երկրորդ աւազան ուե[...], այլ խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ մաքրել պիտոյ է, եւ ապա յաստուածային սեղանն մատչել: Զի որպէս սեղանս թագաւորաց, եթէ ոք եւ գարշահոտ հանդերձիւք եւ

ցեխաթաթ ձեռաւք եւ զազրահոտ մարմնով մատչիցի, փոխանակ վայել-ման, պատուհաս իւր արտաքսի. նոյնպէս եւ անտի ի սեղանն սուրբ: Զայս ասեմ ոչ թէ յուսահատութիւն զլսաւղսդ արկանեմ զարհուրեցու-ցիչ բանիւս, այլ զի երկիւղիւն Աստուծոյ սարսեալք, արժանապէս ջանիւ, նախ մաքրէք զձեզ ի մեղաց խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ, եւ ապա վստահացեալ կարող լինիջիք յառաջ մատչել եւ հաղորդել՝ ոչ զաւրն ընտրելով զՋատկին կամ զՅայտնութեան, այլ՝ զարժանաւորու-թիւն անձանց: Զի յորժամ պատրաստի ոք եւ զգուշանայ, այն է նմա Զատիկ, եւ այնմ աւուր հաղորդի արժանապէս: Եւ զի նախ խոստովանու-թեամբ եւ ապաշխարութեամբ մաքրիլ պարտ է եւ ապա մատչիլ ի սուրբ հաղորդութիւն: Խրատ տայ սուրբ առաքեալն Պաւղոս եւ ասէ. «Փոր-ձեսցէ մարդ զանձն իւր, եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ եւ ի բաժակէն արբեցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28): Զի որ անփորձ եւ անսուրբ անձամբ ուտէ եւ ըմպէ՝ պարտական ունի արեանն Քրիստոսի: Եւ բազում ցաւք եւ պատու-հասք, հիւանդութիւնք եւ մահք, գերփումն հեղեղաց եւ աւերումն տանց, վատախառնութիւն աւդոց եւ խառնակումն ամպոց, եւ այլ ազգի ազգի չար պատահմունք վասն անարժան հաղորդութեան հասանեն մարդկան: Արդ, «փորձելն անձն» խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ սրբելն է, յերկարելն յապաշխարութիւն եւ ի զգուշութիւն անձին, եւ տեսանել եւ փորձել զինքն, թէ կարէ կեալ եւ մնալ հաստատուն ի դարձ եւ ի զղջումն, եւ ապա մատիցէ հաղորդել: Զի մի՛ առանց [...]կար ժամանակաւ փորձոյ՝ մինչդեռ չեւ եւս է սրբեալ կամքն եւ խորհուրդն ի մեղացն ցանկութեան կանխագոյն հաղորդեալ կրկին վնաս շահեսցի. Նախ զայն, զի Աստուածն, որոյ հաղորդի հ[ոգւր] կիզիչ է, եւ զաղտեղիսն ժանկ մեղաց ի հաղորդելն դառնապէս վատնէ, կամ պատուհասիւ ինչ, կամ ի խիղճ մտացն [...]րելով, որ նախաճաշակէ հաղորդութիւն հրոյն, եթէ ոչ կանխաւ հաշտեցուսցուք զնա: Եւ դարձեալ սակաւ ժամանակաւ մատուցեալ ի հաղորդութիւն, եւ դեռ զարմատ մեղացն ինքն զսէրն չինքեան ունի զկնի հաղորդելոյն մարմնին եւ արեանն Քրիստոսի: Եւ չետ տակաւին դարձեալ ի փսխածն (Բ. Պետ. Բ. 22) եւ չառաջին [մե]ղսն դառնալով առավ[...]կ ուտէ անձինն պատու[ական]:

Արդ, զի խոստովանելն է [սկիզբն՞] ապաշխարութեան, այս է շահ խոստովանութեան, զի խոստովանելովն ստուգապէս եւ ճշմարիտ ոչ պակասութեամբ, այլ չաւելուածով չարախաւսել զանձնէն: Նախ ի բաց փսխել զմեղսն խոստովանութեամբ որպէս զմաղձ կամ զթարախ, եւ թեթեւացեալ հանգչի ի ցաւոց խղճէ: Եւ դարձեալ, զի ցուցանէ խոստո-վանութեամբն, թէ ստոյգ երես շրջել է ի սատանայէ եւ ի սիրոյ մեղացն

դարձեալ, զի յանխնայ եւ յաւելուած [...] չարախաւսէ: Եւ այնու երեւի, թէ ճշմարիտ խոստովանող է, եւ ստոյգ սրտիւ յԱստուած դիմեալ է: Իսկ թաքուցանողն յայտ առնէ, թէ չէ դիմեալ միամիտ յԱստուած, այլ դեռ սէր եւ միամտութիւն ունի առ մեղսն եւ առ սատանայ, զի դեռ կայ եւ խնայէ ի նոսա, վասն այն չի յայտնել զսատանայական խորհուրդսն: Այնպիսին նման է Յուդայի, որ ընդ թշնամիսն Քրիստոսի խորհուրդ ունի, թէ եւ հաղորդի իբրեւ զՅուդայ. այն հաղորդութիւն մահու խեղդման լինի նմա պատուհաս որպէս Յուդայի: Արդ, քաւեալ ես այսուհետեւ, զի սակաւուք [...] ականատես զգուշացաք բա[...]: Բայց թէ ոք կամակարք թաքուցեալ զխոստովանին, եւ համարձակի լրբիլ եւ [մերձ]ենալ յահաւոր խորհուրդն, [նա տ]ացէ պատասխանի յաւուր [դատա]ստանին ահեղ դատաւորին: Իսկ ճշմարտութեամբ խոստովանեալքն եւ ըստ կարողութեան ապաշխարեալքն վստահութեամբ եւ երկիւղիւ հաղորդեսցին կենդանարար խորհրդոյն ի փրկութիւն անձանց եւ ի փառս Աստուծոյ:

Եւ արդ, լուարուք, փրկեալ ժողովուրդք Աստուծոյ, զի որպէս Քրիստոս Աստուած է ճշմարիտ, եւ ի Քրիստոսէ Աստուծոյ ուսեալ ժողովուրդ քրիստոնէիցս զսուրբ հացս եւ զաւրհնութեան բաժակս զպատարագեալս ի վերայ սուրբ սեղանոյս ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի հաւատամք եւ խոստովանիմք քաւիչ մեղաց եւ յոյս կենդանութեան մեռելոց եւ կենդանեաց: Արդ, զմարմինն եւ զարիւնն իւր Քրիստոս վասն այնր տայ ճաշակել քրիստոնէից, զի զինքն ի մեզ միացուսցէ եւ զմեզ՝ ի յինքն, զի իւր ամենայն աստուածային բարեացն եւ սրբութեան զմեզ կցորդս արասցէ: Զի զՔրիստոս ճաշակեալ աստուածացեալք լինիմք, եւ զի արդարութեան եւ սրբութեան սիրողք լիցուք, որպէս ինքն Աստուած սուրբ եւ արդար է: Եւ զի առեսցուք զգարշելի մեղսն, զոր Աստուած ատէ, եւ զի Աստուծոյ նմանեալ աստուածք եւ որդիք Աստուծոյ լիցուք: Եւ զի հաղորդութիւն այն միացուցանէ զմեզ ի սուրբն Աստուած՝ սրբել պարտ է զմեզ զխոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ, եւ ապա իշխել ի սուրբն մերձենալ ի մարմինն Քրիստոսի, որ առաւել սրբէ եւ պայծառացուցանէ զմեզ որպէս զոսկի ի հուր: Ապա եթէ ժանկ աղտեղի մեղաց կայցէ ի մեզ մեղք ոչ խոստովանեալ, եւ այն մեղաւքն ի հաղորդութիւն լրբութեամբ եկեալ, հաղորդութիւն այնպիսւոյն ոչ քաւիչ կամ սրբիչ, այլ հուր այրիչ եւ պատուհասիչ լինի որպէս Յուդայի:

Արդ, քաւեալ եմ ես յարենէ ամենեցուն եւ վկայեմ, զի ոչ խոստովանեալ մեղսն ընդ իւր տանելով ոք յահագին հրապարակին խայտառակի: Իսկ խոստովանելոցն եւ ըստ կարողութեան ապաշխարելոցն երաշխաւորեմ, զի աստէն կանխագոյն սրբեալ շնորհաւքն Աստուծոյ եւ սուրբ հաղորդութեամբն կատարեալ փրկութեան հասանիցեն ի փառս Աստուծոյ Հաւր:

Դարձեալ լուարուք ինձ, որդեակք իմ, հարք եւ եղբարք, եկայք մատիցուք առ Տէր, եւ ճաշակեսցուք զքաղցրութիւն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ զգուշութեամբ եւ երկիւղիւ, ահիւ եւ դողութեամբ, հաւատով եւ յուսով, սիրով եւ խոնարհութեամբ, դիմեսցուք ծարաւիքս առ աղբիւրն կենաց, եւ արբցուք զուրախութիւն հոգեւոր, արբցուք զիմաստութիւն, արբցուք զանմահութիւն, արբցուք զլոյս եւ զճշմարտութիւն, զմշտնջենաւոր կենդանութիւն։

Ո, որ ծարաւիդ էք, ասէ, երթայք ի ջուր եւ վաճառեսցի առանց արծաթոյ ձրի զխաղաղութիւն (հմմտ. Ես. Ծե. 1), առէք զանանցն կենաց, զանծախելին, զանծորելին եւ զանխմանալին, ծերն զտղայովն վազեսցէ եւ երիտասարդն զմանուկն յառաջեսցէ, կոյսն՝ զամուսնացելովն եւ ամուսնացեալն՝ պառաւովն անցցէ։ Լրբեցարուք զբարւոք լրբութիւն, զառիթն կենացս, զառաջնորդն փրկութեան։ Գովելի է խիզախութիւն, պատուելի է համարձակութիւն, փարելի է տենչումս, դեղ է կենաց, բժիշկ է բաղձալի ի նորոգումն ոգւոց, մաքրութիւն մարմնոց, լոյս խաւարելոց, ճանապարհ մոլորելոց, յարութիւն մեռելոց, դուռն կենաց նոցա իմանալի, բաժակ բերկրալի, գինի ուրախալի, ուրախութիւն սրտի։ Երանի որ քաղցեալ եւ ծարաւի իցեն այսմ արդարութեան, զի յագեսցին փառաւքն աստուածայինն (հմմտ. Մտթ. ե. 6) «...»։

[ԱՆԱՆՈՒՆ]
ՅԱՂԱԳՍ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ[223]

Հեռաւոր նիւթ հաղորդութեան է հաց ի ցորենւոյ եւ գինի յորթոյ։ Մերձաւոր նիւթք սորին են պատահմունք հացի եւ գինւոյն։ Իրաւամբ աստուածայնով պարաւանդիմք, զի սրբազնագործիցիմք ի ներքոյ երկուց տեսակաց։

Կերպ հաղորդութեան է. «Քանզի այս է մարմին իմ, քանզի այս է արիւն իմոյ բաժակի» նորոյ եւ յաւիտենականի կտակի խորհուրդ հաւատոյ, «որ վասն ձեր եւ վասն բազմաց հեղանի ի թողութիւն մեղաց»։

Պաշտօնեայ հաղորդութեանն քահանայն միայն։

Ջնջէ զմեղս ներելի, եւ տայ զսէր, կամ հաստատէ ի սէրն (տե՛ս Ղուկ. ԻԲ. 19, Մտթ. ԻՋ. 26, Մրկ. ԺԴ. 22–24, Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23–25, Ժ. 16)։

---

[223] *Քաղուած է հետեւեալից. «Յաղագս նիւթոց, կերպից եւ պաշտօնէից եւ զօրութեանց եօթանց խորհրդոց սրբոյ եկեղեցւոյ նորոյ օրինացս», տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 1653, թ. 233 աբ։*

[ԱՆԱՆՈՒՆ]
ԻՋԱՆԷ՞ ՀՈԳԻՆ ՍՈՒՐԲ Ի ՊԱՏԱՐԱԳ ԱՐԱՏԱՒՈՐ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ[224]

Հարցումն. Իջանէ՞ Հոգին Սուրբ ի Պատարագ արատաւոր քահանային, եթէ՞ պիղծ համարեսցի Պատարագն նորա։

Պատասխանի. Վասն ժողովրդեանն որչափ եւ արատաւոր է քահանայն Հոգին Սուրբ ոչ արգելու զշնորհս իւր, այլ ի Պատարագն իջանէ։ Զի թէ ի ձեռն իշոյն Բաղամայ (տե՛ս Թիւք ԻԲ.) այնպէս փրկութիւն եղեւ Իսրայէլի, ապա որչա՞փ եւս առաւել ի ձեռն արատաւոր քահանայի։ Զի թէպէտ եւ քահանայն, որ անարժան մատուցանէ զՊատարագն, հուրն ոչ զիջանի եւ որդն ոչ մեռանի, այլ Պատարագն ընդունելի է, քանզի անդ, ուր մարմին եւ արիւն Տեառն պատարագի, զինչ ազգէ անդ պղծութեան։ Զոր աւրինակ. զի եթէ որդի թագաւորի բարձրացուցէ ոք ի վերայ ձեռաց իւրոց եթովպացի կամ գոդի, կամ բորոտ, կամ աղտեղի ձեռաւք, գանեսցի այնպիսին ի թագաւորէն, այլ փառքն եւ պատիւն որդւոյ թագաւորին ոչ պղծեսցին եւ ոչ նախատի։ Եւ դարձեալ ինքն ճշմարտութիւն աստուածային մարմինն ոչ գարշէր ի մեղաւորաց եւ ոչ զնոսա պիղծ համարէր, այլ հանապազ ուտէր ընդ նոսա, եւ ընդ նոսա բազմէր, եւ նոքա ուտէին եւ ընդ նմա բազմէին։ Բայց ուտելովն ընդ նմա եւ բազմելովն ոչ սրբէին, եթէ ոչ հաւատային եւ ապաշխարէին, այլ չարաչար տանջէին։ Այնպէս եւ արատաւոր քահանայն ոչ Հոգին Սուրբ ի պղծութենէ նորա գարշի, եւ ոչ նա մատուցանելովն զՊատարագն սրբեսցի եւ սուրբ լինիցի, այլ չարաչար տանջեսցի։ Եւ ոչ թէ մեղաւքն, զոր գործեալ իցէ, տանջի միայն, այլ անարժանապէս մատուցանելովն եւս առաւելապէս անլուծանելի տանջեսցի, այլ՝ թեթեւագոյն։ Բայց որ անարժանութեամբ հաղորդի, պարտական լիցի մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի որպէս հրեայքն։ Ահա, զի որպէս ասացի, այն, որ անարժանութեամբ մատուցանէ զՊատարագն, առաւելապէս տանջեսցի աննեերելի տանջանաւք։ Իսկ դու, թէ արժանի իցես ճաշակելոյ, թէ ի մեղաւոր քահանայի ձեռաց հաղորդիս, ոչ ինչ վնասիս, այլ Պատարագն ամենեւին ոչ պղծի, եւ քահանայն ի չարաչար եւ ի խստագոյն տանջանաց ոչ ապրեսցի «...»։

---

[224] *Հրատարակւում է համաձայն. «Հարցումն. Իջանէ՞ Հոգին Սուրբ ի Պատարագ արատաւոր քահանային...», տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 2111, թ. 297բ։*

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ Ա. ՋՈՒՂԱՅԵՑԻ

ԸՆԴԴԷՄ ՎԵՑԵՐՈՐԴԻՆ, ՈՐ ՅԱՆԱՊԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՋՈՒՐ Ի ԿԻՐ ԱՐԿԱՆԵՆ[225]

Ասեմք, թէ իսկապէս հակառակ է Աստուածաշունչ գրոց, քանզի ի հնումն, որք աւրինակին էին սպասաւորք խորհրդոյն թարց ջրոյ տպաւորէին, որպէս մեծն Աբրահամ, յորժամ դառնայր ի կոտորածէն, եւ Մելքիսեդեկ, որ էր քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ, յաւրինակ ժշմարիտ քահանայապետին Քրիստոսի Աստուծոյ, մատոյց նմա պատարագ՝ հաց սուրբ եւ գինի անապական եւ ջուր ոչ յիշէ. նոյնպէս եւ Աստուած աւրինադրեաց դորակաւ գինի մատուցանել ի խորանն եւ ջուր ոչ հրամայեաց (Ծննդ. ԺՋ. 18)։ Եւ Դաւիթ ասէ. «Բաժակ քո անապական արբեցոյց զիս» (Սղմ. ԻԲ. 5)։ Անապական բաժակն է անխառն ամենեւին։ Արդ, եթէ անխառն անապական է, ապա եւ խառնեալն ոչ է, եւ ոչ ասի անապական։ Եւ մանաւանդ աւանդաւղն այդմ խորհրդոյ, որ է նոյն ինքն Քրիստոս Աստուած մեր՝ առեալ զբաժակն ի ձեռն ասաց. «Արբէք ի դմանէ ամենեքեան» (Մտթ. ԻՋ. 27, Ղուկ. ԻԲ. 18)։ Ո՛չ յաւելից ըմպել ի բերոյ որթոյ, ահա «որթն գինի բերէ եւ ոչ ջուր»։ Եւ երանելին Յոհան Ոսկեբերանն ասէ, թէ՝ «Այսու զմիւս չար հերձուածան արմատաքի խլէ, զի են ոմանք, որ ի սուրբ խորհուրդն ջուր ի կիր արկանեն։ Ի բերոյ որթոյ ասէ. որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի»[226]։ Եւ թէ ասեն ի կողէն Տեառն ջուր եւ արիւն բղխեալ, որոյ պարտ է ջուր խառնել, եթէ այդպէս իցէ, որպէ՞ս ջուրն խառնես ի հաղորդութիւն, ապա եւ գինին խառնեա ի մկրտութիւն, բայց ոչ է պարտ մտացածին բանիւ աղաւաղել զբանս Աւետարանին (տե՛ս Յովհ. ԺԹ. 36), այլ որպէս ասէ սուրբն Եփրեմ, որ յԱսորոց. «Ել ի նմանէ բխումն ջրոյն, զի շիջուցէ զհուրն Ադամայ առաջնոյ, եւ եղիցի լուանալ ծառայութիւն չարութեան նորա, ել եւ արիւն ողորմութեամբ, որով գնեաց զմեզ ի ծառայութենէ անտի։ Եւ քանզի յարենէ է ամենայն կենդանութիւն, կենդանացոյց զմեզ

---

[225] *Սա մասն է Ալեքսանդր Ջուղայեցու «Գիրք ատենական» երկի համապատասխան բաժնի. տե՛ս հետեւեալ հրատ. մէջ՝ Ալեքսանդր Ա. Ջուղայեցի, Գիրք ատենական, Գէորգ Վարդապետ Մխլայիմ, Ճշմարիտ նշանակութիւն կաթողիկէութեան, Վկայութիւնք հայրապետաց յաղագս միոյ բնութեան Քրիստոսի, Յաղագս պահոց, հրատարակութեան պատրաստեց Յեթում քհն. Թարուերդեան, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2018, էջ 38–41։*

[226] *Քաղուած է. «Յովհաննու Ոսկեբերանի... յԱւետարանագիրն Մատթէոս», Գիրք Գ., էջ 106։*

արեամբն իւրով»[227]։ Եւ մեր Ներսէս Կլայեցին ասէ. «Ջուրն ի լուացումն աւազանին, արիւնն՝ արբումն խորհրդին»։ Եւ դարձեալ ասէ. «Ջուրն ի լուացումն մեղուցելոց, ի մահ նորա մկրտելոց, արիւնն ի սնունդ մաքուր հոգւոց, առ ի Քրիստոս տղայացելոց»[228]։

Եւ ձեր Ալբերդ վարդապետն, ակամայ բռնադատեալ ի ճշմարտութեան, ասէ. «Հոգի ասեմ սրբութեան, արիւն փրկութեան, եւ ջուր՝ լուացման»։ Եւ դարձեալ ասէ. «Ուսիր, ո՛վ քրիստոնեայ, թէ որպէս պարտիս սիրել զՔրիստոս, որ ետ զմարմին իւր կերակուր եւ զարիւն իւր ըմպելի, զհոգին ի գին եւ զջուրն ի կողին լուացումն»։ Եւ դարձեալ ասէ. «Ի ներքոյ յիւրաքանչիւր տեսակացն յամենայն հացին եւ գինւոյն է Քրիստոս անբաժանելի, հոգին՝ մարմինն եւ Աստուածութիւնն»[229]։ Տես՝ յերկաքանչիւր տեսակին ներքոյ ասաց, որ է հացն եւ գինին, զոր եւ անուանքն եւս յատկացոյց, ուրեմն աւելորդ է միւս տեսակն յամենայն ջուրն, որ խառնես, եւ թէ ասես սակաւ է, եւ ոչ թէ ըստ գոյացութեան եւ տեսակին, քանզի հաւասար տեսակք են փիղն եւ մրջիւնն, եւ ոչ ինչ առաւել գոյացութիւն է փիղն, քան զմրջիւնն, այսպէս կուժ մի ջուրն գոյացութեամբ եւ տեսակաւ հաւասարք են, եթէ կամիս բաժակաւ մի խառնեա ջուր, եւ թէ կամիս դորակաւ մի են։ Արդ, եթէ դու ոչ հնազանդիս Աւետարանին առաքելոց եւ մարգարէից, գոնեայ եւ վարդապետաց քո հնազանդեա, ապա զինչ դեղ եւ սպեղանիք եդից ի վերայ անողջանալի վիրաց քոց, բայց յետոյ կերիցես զպտուղ ամբարշտութեան քո։ Եւ զայդ առնելով կամիք զբարբաջմունսն ձեր հաստատել, վասն զի բանիւ ապականացու ասէք զմարմինն Քրիստոսի եւ ջրով ապականէք զարիւն նորա, զի զձեր աւանդութիւն հաստատեցէք, իսկ մեք ոչ ապականացու ասեմք զաստուածացեալ մարմին նորա՝ ո՛չ փոփոխմամբ, այլ միաւորութեամբ Բանին, եւ ոչ անապական արիւնն ապականեմք։ Որպէս խոստովանութիւն մեր, նոյնպէս եւ գործ մեր, եւ որպէս խոստովանութիւն ձեր, նոյնպէս եւ գործ ձեր։ Ըստ սմին կարգի եւ միւս մոլորութիւն, զի բոլոր ուխտ եկեղեցւոյ զրկէք ի հաղորդութեան Քրիստոսի, քանզի գրեալ է Պաւղոս. «Ամենեքին ի միոջէ հացէ անտի վայելեմք» (Ա. Կորնթ. ժ. 17)։ Եւ Տէրն մի հաց էառ ի ձեռն ասելով. Առէք զայդ եւ բաժանեցէք ի ձեզ։ Դուք ուստի՞ ուսայք ի միասին պատարագել. մինն քեզ՝ պատարագողիդ լինել ճաշակելի հանդերձ արեամբն, եւ միւսն թարց արեան

---

[227] *Քաղուած է. «Գիրք աղօթից ասացեալ սրբոյն Եփրեմի Խուրին Ասորւոյ», Երուսաղէմ, 1848, էջ 62, ըստ՝ Գիրք առենական, ծնթ. 1։*

[228] *Քաղուած է. Թուղթ ընդհանրական, Ս. էջմիածին, 1865, էջ 39–42, ըստ՝ Գիրք առենական, ծնթ. 2։*

[229] *Քաղուած է. «Համառօտութիւն Աստուածաբանութեան երանելւոյն Մեծին Ալպերտի», Վենետիկ, 1717, էջ 44, ըստ՝ Գիրք առենական, ծնթ. 3։*

նոցա, եւ եթէ ասէք. Ուր մարմին է, անդ է եւ արիւն: Ապա եւ դու թարց արեան կատարեա զխորհուրդն, միթէ դու իմաստնագո՞յն եղեր քան զպարգեւիչն խորհրդոյդ. զի նա անդ հացն ետ եւ ասաց. «այդ է մարմին իմ» եւ յետոյ՝ արիւնն եւս: Եւ դու հացն միայն բաւական համարիս յաւէտ եւս զքո ճաշակեալն նոցա ոչ է տալի ամենեւին եւ ոչ նոցայն՝ քեզ, միթէ պատուական մասն մարմնոյն Քրիստոսի է քեզ՝ քահանայիդ ճաշակելի, եւ մասն յոռի՝ աշխարհականաց: Դարձէք, դարձէք ի թիւր կարծեաց մտածութեանց ձերոց գրոց, բայց միայն վասն խառնմանն ջրոյն ասէք, թէ գինին Երուսաղէմի թանձր է եւ առանց ջրոյ անկար է ըմպել, վասն եւ Տեառն յորժամ խորհուրդն խորհուրդն աւանդեաց խառնեալ էր ջուր, որ է յոյժ սուտ եւ անտեղի կարծիս, քանզի մեք, որ զայս գրեցաք, ականատես եմք սորա քաղաքին, եւ բազում անգամ արբեալ ի գինոյն թարց ջրոյ, եւ ոչ ինչ է թանձր առաւել քան զայլ գինիս, զի նա, որ կարծեաւք է բանդ եւ ոչ հաւատի, վասն որոյ զբազումս կորուսին կարծիս, ասէ Սիրաք (հմմտ. Սիր. Գ. 26): Եւ վասն երկրորդին ասեն, թէ վասն այն ոչ տամք ժողովրդեանն զճաշակելին մեր, զի մի՛ անկցի ի վայր, ըստ այդմ եւ դու մի՛ ճաշակէր, մի՛ զի մի՛ եւ ի քո բերանոյն անկցի, յիրաւի ասաց Գիրն, թէ առ ի չլսելոյ ձեզ Աստուծոյ Իսրայէլի, երթայք ի ճանճիկ աստուածն Ակկարոնի (տե՛ս Դ. Թագ. Ա. 2, Ամովս Ա. 8, Սոփոն. Բ. 4, Զաք. Թ. 5, 7), եւ դուք ոչ ունիք ի ճշմարտութենէն վկայութիւն. կամիք ստուգութեամբ հաստատել. բազում ունէաք վկայութիւն ի յեղծումն սորա, բայց սակաւ գրեցաք, զի շատ է գիտողաց այսքան:

ԳԷՈՐԳ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄԽԼԱՅԻՄ[230]

«...» Դարձեալ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, յորժամ աւանդեաց ի վերնատանն զխորհուրդ պատարագին, ի տալն իւր զնշխարքն աշակերտաց իւրոց. «առէք կերէք» ասաց, իսկ ի տալն բաժակին. «արբէք ի դմանէ ամենեքեանդ» ասաց: Արդ, զոր Քրիստոս «ամենեքեանդ կերէք» ոչ ասաց, զայն ամենեցուն տան, եւ զոր «ամենեքեանդ արբէք» ասաց, զայն ամենեցուն ոչ արբուցանեն, հակառակ Քրիստոսի, եւ ասեն, թէ զայս առնեմք

[230] «Յաղագս մոլորեցուցչաց կարգաւորաց», հրատ. ըստ Ալեքսանդր Ա. Զուղայեցի, Գիրք ատենական, Գէորգ վարդապետ Մխլայիմ, ճշմարիտ նշանակութիւն կաթողիկէութեան, Վկայութիւնք հայրապետաց յաղագս միոյ բնութեան Քրիստոսի, Յաղագս պահոց, հրատարակութեան պատրաստեց Յեթում քհն. Թարվերդեանը, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2018, էջ 143, 146:

վասն պատուոյ արեանն Քրիստոսի՝ երկնչելով մի՛ գուցէ կաթիլ ինչ արեանն Քրիստոսի անկանիցի յերկիր՝ հաղորդելով զժողովուրդն ի բաժակէն Տեառն։ Երբ յորժամ հարցանեմք նոցա, թէ ընդէ՞ր ուրեմն այսչափ առաքեալք եւ սուրբ հայրապետք մինչեւ ի ձեզ զայդ պատիւդ ոչ արարին արեանն Քրիստոսի. պատասխանեն, թէ զայս պատիւն արեանն Քրիստոսի յետոյ Հոգին Սուրբ յայտնեաց փափիցն Հռոմայու։ Բայց տեսցուք այժմ, թէ զինչ խրատէ մեզ ի վերայ սորա սուրբ Յոհաննէս Աւետարանիչ. «Սիրելիք, ասէ, մի՛ ամենայն հոգւոյ հաւատայք, այլ ընտրեցէք զհոգիսն, եթէ յԱստուծոյ իցեն, զի բազում սուտ մարգարէք ելեալք են յաշխարհ։ Եւ մեք այսուիկ ճանաչեմք զՀոգին Աստուծոյ։ Ամենայն հոգի, որ խոստովանի զՅիսուս Քրիստոս մարմնով եկեալ, յԱստուծոյ է նա։ Եւ ամենայն հոգի, որ լուծանէ զՅիսուս, չէ նա յԱստուծոյ։ Եւ այս է Նեռն, զորմէ լուայք, եթէ գալոց է, եւ արդէն իսկ յաշխարհի է» (Ա. Յովհ. Դ. 1–3)։ «Այսուիկ ճանաչեմք զՀոգին ճշմարտութեան, եւ զհոգին խաբէութեան» (Ա. Յովհ. Դ. 6)։ Արդ, ուստի՞ գիտասցուք այժմ, թէ այն Հոգին, որ յայտնեաց փափիցն Հռոմայու, զրկեալ զժողովուրդն ի բաժակէն Տեառն, Հոգի Աստուծոյ էր եւ ոչ թէ Նեռան հոգին. մանաւանդ, զի զայս բանս հրամայօղ եւ ուսուցանօղ փափիքն, եւ ոչ թէ յառաջ քան զԼեւոնն[231]*, այլ յետ Լեւոնի եկեալ փափքն են, ամենեքեան լուծանօղք միացութեանն Յիսուսի եւ երկատօղք բնութեան նորա։ Եւ եթէ այն հոգին, որ յայտնեաց զայս պատիւս արեանն Քրիստոսի, փափիցն Հռոմայու, Հոգին Աստուծոյ էր, զոր Քրիստոս խոստացաւ առաքելոց։ Ընդէ՞ր, ուրեմն, նոյն Հոգին, որ յայտնեաց զայս պատիւս արեանն Քրիստոսի, եւ ինքեանց իսկ առաքելոց, եւ ամենայն հետեւողաց նոցա մինչեւ ի ձեզ, եւ միայն ձեր վերջին լուծանօղ փափիցն յայտնեաց։ Զի՞արդ Հոգին Աստուծոյ ինքնինքեան հակառակ բանս ուսուցանէ. զի նա ուսոյց բանիւն Քրիստոսի, թէ՝ «Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ կերիջիք զմարմին Որդւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յանձինս, որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, ունի զկեանս յաւիտենականս, եւ ես յարուցից զնա յաւուրն յետնում։ Զի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի» (Յովհ. Զ. 54–56)։ Եւ ամենեցուն դարձեալ հրամայեաց, թէ՝ «Արբէք ի բաժակէն ամենեքեանդ, զի այս է արիւն*

---

[231] Նկատի ունի Լեւոն Ա. պապին (440–460)։ Յայտնի է նրա, Եւտիքէսի ուսմունքը դատափետող նշանաւոր «Տոմարը»՝ հասցէագրուած Կ. Պոլսի Փլաբիանոս պատրիարքին (447–449)։ «Տոմարը», որ նախատեսուած էր ընթերցել Եփեսոսի Բ. ժողովում (449), վիճակւում է հրապարակուել Քաղկեդոնի ժողովում (451)։ «Տոմարի» հայերէն թարգմանութիւնը լայնօրէն կենցաղավարել է վաղ միջնադարից յայտնի քրիստոսաբանական վիճաբանութիւններում. այս մասին տե՛ս Գ. Մ ո ւ ր ա դ ե ա ն, Քրիստոսաբանական վէճերին առնչուող երեք թարգմանական բնագիր, «Բանբեր Մատենադարանի», 2015, 22, էջ 402–470։

իմ»։ Եւ բերանով Պօղոսի՝ «Նոյն Հոգին Սուրբ ուսոյց, թէ՝ բաժակն օրհնութեան, զոր օրհնեմք, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի, հացն, զոր բեկանեմք, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի։ Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, եւ ապա ի հաց անտի կերիցէ եւ ի բաժակէն արբցէ» (Ա. Կորնթ. Ժ. 16, ԺԱ. 28)։ Եւ բերանով սրբոյն Իննոկէնտիոսի փափին ձերոյ սահմանադրեաց ի մէջ կանոնական թղթոյն նորա՝ գրեալ առ ժողովն Միլեւիդայու, թէ ոչ միայն ի չափ հասեալ մարդիկքն, այլեւ նորածին տղայքն, եթէ ոչ կերիցեն զմարմին Որդւոյն մարդոյ եւ արբցեն զարիւն նորա, ոչ ունիցին կեանս յանձինս[232]։

Զի՞րդ, ուրեմն նոյն Հոգին յետոյ կարաց ինքնինքեան հակառակ բանս ուսուցանել, եւ յայտնել այս վերջին լուծանօղ փափիցն ձերոց. թէ հաղորդութիւնն բաժակին ոչ միայն նորածին տղայոց, այլեւ ի չափահասեալ մարդկանց, չէ հարկաւոր վասն ունելոյ զկեանս յանձինս։ Ամենայն հերձուածապետաց սովորութիւնն այս է եղեալ, որ զնոր բանս հաւատոյ քարոզելով՝ ասեն, թէ Հոգին Սուրբ յայտնեաց նոցա զայս բանս։ Բայց ոչ ոք բանական եւ ի կորստենէ վախեցօղ մարդ կարէ հաւատալ բանից նոցա։ Քանզի ով որ հաւատոյ բան քարոզէ, պարտական է ցուցանել զճշմարտութիւնն բանից իւրոց՝ վկայութեամբ Աստուծոյ։ Եւ ամենայն աստուածաբան վարդապետք ուսուցանեն, թէ վկայութիւնն Աստուծոյ գերբնական սքանչելիքն են։ Որպէս ասէ Պաւղոս առաքեալ վասն հաւատոյն Քրիստոսի, թէ՝ «Վկայեալ յԱստուծոյ նշանօք եւ արուեստիւք եւ պէսպէս զօրութեամբք, եւ մասամբք Հոգւոյն Սրբոյ, ըստ իւրոց կամաց» (Եբր. Բ. 4)։ Վասն այսորիկ եւ ամենայն մարգարէք, եւ Քրիստոս, եւ առաքեալք, եւ սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ պէսպէս աստուածային եւ գերբնական սքանչելեաւք, ցուցին ճշմարտութիւնն քարոզութեանց իւրոց։ Եւ վասն այսորիկ եւ նախնիքն մեր հաւատացին քարոզութեանց նոցա, եւ մեք եւս հաւատամք այժմ գրոց նոցա։ Արդ, զինչ աստուածային եւ գերբնական նշանս եւ արուեստս ցուցանեն այժմ փափքն Հռոմայու, որպէս զի տեսեալ զնոսա, հաւատասցուք նորաձայն բանից նոցա, մինչեւ ոչ ցուցանիցեն մեզ զնշանս եւ սքանչելիս, հաւասար սքանչելեացն մարգարէից, Քրիստոսի, առաքելոց եւ Լուսաւորչին, ոչ կարեմք հաւատալ նորաշէն հաւատոց նոցա։ Մեք, զոր ինչ հաւատամք եւ ունիմք, սուրբն

---

[232] *Հաւանաբար նկատի ունի Հռոմի Իննոկենտիոս Գ. պապին (1198–1216), որ յայտնի էր աստուածաբանական լուրջ աշխատութիւններով, որոնց թւում առաւել նշանաւոր է* Misteriorum evangelicae legis ac sacramenti Eucharistiae libri VI =*«Աւետարանական օրէնքի խորհրդի եւ Պատարագի խորհրդի մասին վեց գիրք» խորագրով երկասիրութիւնը։ Յայտնի են Լաթերանեան Չորրորդ ժողովում (1215) նրա գործադրած ջանքերը՝ արմատախիլ անելու այն օրերին տարածուած հերձուածները։*

Գրիգոր Լուսաւորիչ ուսուցեալ եւ աւանդեալ է մեզ որպէս գերբնական եւ աստուածային սքանչելեօք, հաւատացոյց զքարոզութիւն իւր ազգին Հայոց, եւ մեք մինչեւ ցայսօր անշարժ եւ անփոփոխ կացեալ եմք եւ կամք ի վերայ աւանդութեանց նորա՝ ոչ ինչ աւելացուցանելով, ոչ ինչ պակասեցուցանելով, եւ ոչ ինչ փոփոխելով։

Այժմ այս ուրացօղ վարդապետքն եւս, ցուցցեն մեզ սքանչելիս, նման եւ հաւասար սքանչելեացն Լուսաւորչին։ Ապա թէ չայնժամ խորհեսցուք ի վերայ նորահաւատ քարոզութեանց նոցա՝ Տէրն մեր Քրիստոս միայն զմարմին իւր կերակուր ասաց, իսկ զարիւն իւր ըմպելի ասաց։ Նոյնպէս եւ ի վերնատանն վասն հացին «այս է մարմին իմ» ասաց, եւ ոչ թէ՝ այս է մարմին եւ արիւն իմ, եւ չետոյ միայն վասն բաժակին ասաց, թէ՝ այդ է արիւն իմ։ Նոյնպէս եւ Պաւղոս առաքեալ, զբաժակն միայն հաղորդութիւն արեան ասաց, իսկ զհացն հաղորդութիւն մարմնոյն Քրիստոսի ասաց։

Եւ սակայն այս ուրացօղքն եկեղեցւոյն մերոյ, հակառակ Քրիստոսի եւ Պօղոսի, ամենեցուն ուսուցանեն, թէ լոկ հացն ոչ միայն մարմնոյ, այլեւ արեանն Քրիստոսի հաղորդութիւն է, եւ թէ զայդ ուսուցանէ եկեղեցին եւ պապն Հռոմայու։ Տես, եղբայր, եկեղեցին եւ պապն Հռոմայու, որչափ մեծ մարդ եւ լինիցին, ոչ կարեն քան զառաքեալսն եւ քան հրեշտակս երկնից մեծագոյն լինիլ։ Եւ սակայն Պօղոս առաքեալ հրամայէ. «Եթէ մեք կամ հրեշտակ յերկնից աւետարանեսցէ ձեզ աւելի քան աւետարանեցաքն ձեզ, նզովեալ լիցի» (Գաղատ. Ա. 8)։ Ուրեմն, մի՛ երբէք մոռանար զհանճարեղ խրատն Սողոմոնի, թէ՝ «յօտար աղբերէ մի՛ ըմպիցես. արբ ջուր ի քոց ամանոց» (Առակ. Թ. 18)։ Եւ զպատուէրն Պօղոսի առ Տիմոթէոս աշակերտն իւր, թէ՝ «Որպէս աղաչեցի զքեզ՝ կալ յԵփեսոս, մինչ երթայի ի Մակեդոնիայ, զի պատուէր տացես ոմանց՝ չլինիլ յօտար ուսմունս» (Ա. Տիմ. Ա. 3), եւ ի վերջն ասէ. «Ո՛վ Տիմոթէէ, պահեա զաւանդն՝ խոտորեալ ի պղծոց եւ ի նորաձայն բանից» (Ա. Տիմ. Զ. 20)։ Եւ Տիտոսի հրամայէ՝ ասելով, թէ՝ «Կշտամբեսցես զնոսա խստագոյնս, զի առողջասցին ի հաւատս, եւ մի՛ հայեսցին ի պատուէր մարդկան» (Տիտ. Ա. 13–14)՝ զառաքելոցն ի ճշմարտութենէ։ Զայսոսիկ խրատս Հոգւոյն Սրբոյ, եւ դու հանապազ ի միտս քոյ հաստատուն պահեա։ «...»

ՄՈՎՍԷՍ ՋՈՒՂԱՅԵՑԻ

Վասն հողոդութեան[233]

1. Եթէ ոչ կերիջիք զմարմին Որդւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յանձինս: Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, ունի զկեանս յաւիտենականս [Յովհ. Ջ. 54–55]:

2. Ո՞րպէս զարմանալի են խորութիւնք բանից քոց, Տէր, թէպէտ դիւրահաս երեւի վերերեւոյթն, սակայն մեծ արհաւիրք է հայել ի ներքս (Օգս=Օգոստինոս):

3. Աստուածայնոց արանց՝ առաքելոց եւ մարգարէից, որք ի Հոգւոյն ընկալեալ զշնորհս խաւսեցան, սոյնպէս եւ վարդապետք (Ա. Կորնթ. [ԺԲ. 28]) երրորդ ի կարգս նոցա, ընդ այնմ, զորս եդ Աստուած յեկեղեցւոջ, այս են. նախ զնոցա բանս առեալ որոճացին հոգեւորապէս, իբրեւ զմաքուր կենդանիս, եւ զաւրինակ կենդանիքն ոչ արտաքուստ ընկալեալ որոճան զկերակուրն, այլ զոր ծաւկեալ ունին յորովայնս իւրեանց, զայն արտաքս բերեն եւ որոճան: Սոյնպէս եւ վարդապետք, ոչ ինքնածին մտացն կամ արտաքուստ բարբառին, այլ ի բանից նոցա, զոր ամփոփեցին ի յորովայնս եկեղեցւոյ, զայն որոճան ի զանազան կերակուրս, ըստ Պաւղոսի, որ ասէ, թէ՝ Հիմն ես եդի, բայց այլ է, որ շինեն, եւ ոյք այլք իցեն (հմմտ. Ա. Կորնթ. Գ. 10), եթէ ոչ վարդապետք, զոր եւ զարմանան ասելով՝ որպէս զարմանալի են խորութիւնք (հմմտ. Ժող. է. 25):

4. Մեծ են գործքն Աստուծոյ եւ հրաշալիք, զոր ոչ միտք խորհել կարէ եւ ոչ լեզու ճառել, ոչ միայն վերջ նոցա տարակացելոցս, այլ եւ գերագունից զաւրացս (Վդպց):

5. Որպէս զի մեծ են գործք քո, Տէր, եւ յոյժ խոր են խորհուրդք քո (Սաղմոս [ՂԱ. 6]):

6. Ո՛վ խորք մեծութեան եւ իմաստութեան եւ գիտութեան Աստուծոյ, որպէս զի առանց քննելոյ են նորա եւ առանց զննելոյ են ճանապարհք նորա, զի ո՞վ գիտաց զմիտս Տեառն կամ ո՞վ խորհրդակից եղեւ նմա (Պղս=[Հռոմ. ԺԱ. 34]):

7. Զի ոչ բաւականապէս նմա հասանի ոք եւ ոչ ամենեքին վրիպին ի նմանէ (Իմաստնոյն Արիստոտելի):

*8. Նախ թէ վասն էր Քրիստոս զմարմին եւ զարիւն իւր ետ ծածկել ի ներքոյ յայլ տեսակի եւ ոչ յատուկն իւր (*Հարց.):

---

[233] *Հրատ. ըստ* ՄՈՎՍԷՍ ՋՈՒՂԱՅԵՑԻ, *Ծաղկանց բուրաստան, Ինագիրը հրատարակութեան պատրաստեց Անուշաւան եպս. Ժամկոչեան, Եր., 2010, էջ 94–100:*

9. Ասեն վարդապետք. վասն երկու պատճառի. նախ զի հաւատն կեցցէ եւ վարձ հաւատոյն յաւելցի, ըստ այնմ, թէ՝ ամենայն գործք նորա հաւատովք են, եւ հաւատն այն իրացն է, որ ոչ երեւի (Պտսխ)։

10. Երկրորդ, զի յոյժ սարսռելի էր ուտելն զմիս մարդոյ եւ ըմպել զարիւնն, եւ թէ երեւէր սոյնպէս, ոչ ոք համարձակէր ուտել զնա, որպէս յորժամ ասաց Քրիստոս, թէ՝ «զհացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է։ Մարտնչէին ընդ միմեանս հրէայքն, եւ ասէին՝ զիա՞րդ կարէ սա տալ մեզ զմարմին իւր յուտել» (Յովհ. Զ. 52–53)։ Ապա զինչ արար Քրիստոս. այլ որպէս բժիշկն, որ դեղ դժուարընկալ լինի, ծածկէ այլ դիւրընկալ դեղաւք եւ ապա տայ հիւանդին, սոյնպէս եւ բժիշկն Քրիստոս, զհոգեւոր դեղն, որ է մարմին եւ զարիւն իւր, ծածկեաց հացիւ եւ գինով, զի յաւժարութեամբ առնուցուն։

11. Վասն էր հացիւ եւ գինով աւանդեաց եւ ոչ այլ ինչ նիւթով. այս է. զի հաց քան զամենայն կորակուր առաւել հաստատէ զսիրտս, եւ գինին քան զամենայն ըմպելիս ուրախ առնէ, ըստ այնմ՝ «Գինի ուրախ առնէ եւ հաց հաստատէ զսիրտ մարդոյ» (Սղմ. ՃԳ. 15)։ Սոյնպէս եւ խորհուրդս այս, քան զամենայն խորհուրդ, առաւել հաստատէ եւ ուրախացուցանէ զսիրտ մարդոյն, որ ի սիրոյ են արբեալ։

12. Դարձեալ, զի մարմնոյս կենդանութեան պատճառն ուտելով եւ ըմպելով լինի, սոյնպէս պարտի եւ պատճառ կենդանութեան հոգւոյն՝ ուտելով եւ ըմպելով լինել։ Որպէս ոչ կարեմք առանց ուտելոյ եւ ըմպելոյ ունել զկեանս մարմնոյ, սոյնպէս ոչ կարեմք առանց հոգեւոր կերակրոյն, որ է մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, ունել յաւիտենական զկեանսն։

13. Ասեն ոմանք, թէ որպէս փոխի հացն ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին՝ յարիւն։ Նախ զայս ասեմք, թէ որպէս ի մարդեղութեանն ինքն միացոյց զիւր մարմինն ընդ Աստուածութեանն իւրում, սոյնպէս եւ ինքն աւրհնելով զհացս զայս ընդ իւրում զաւրութեան, եղեւ ճշմարիտ մարմին Քրիստոսի աստուածային բանիւն, զի բանն գործ է կատարեալ, եւ գործ նորա անկարատ են նիւթոյ, որպէս երկինք եւ երկիր, զի ասաց եւ եղեն, հրամայեաց եւ հաստատեացն։

14. Եւ դարձեալ, զի դիւրին է փոխել զիր ինչ ի յայլ ինչ, քան թէ յոչնչէ ստեղծանել նոր իր։ Իսկ Բանն Աստուած երկինք, երկիր յոչնչէ ստեղծեաց, ըստ այնմ. «Բանիւ Տեառն երկինք հաստատեցան» (Սղմ. ԼԲ. 6), եւ աւետարանիչն. «Ամենայն ինչ նովաւ եղեւ» (Յովհ. Ա. 3)։ Ապա նոյն Բանն Աստուած, որ է Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, կարող է զհացն փոխել ի մարմին իւր, այն, որ զկինն Ղովտայ արձան աղի փոխեաց (տե՛ս Ծննդ. ԺԹ. 26), եւ զաւազանն Մովսէսի յաւձ փոխեաց, զջուր գետոյն յԵգիպտոսի՝ յարիւն

(տե՛ս ելք է.), այլ ի նոյն ամենակարողն է որպէս յայնժամ. ոչ է զարմանք, թէ հացն այն բանիւն Քրիստոսի փոխի ի մարմին իւր, եւ գինին՝ յարիւն:

15. Մի՛ լիցի կարծել կամ ասել՝ աւրինակ է եւ ոչ ճշմարիտ մարմին Քրիստոսի: Նախ՝ զի Քրիստոս ասաց. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ». տե՛ս, զի «իմ» ասաց եւ ոչ զաւրինակ մարմնոյ իւրոյ, եւ աւետարանիչն ասէ. «Արիւն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն [մեղաց]» (Ա. Յովհ. Ա. 7). «արիւն Յիսուսի» ասաց, եւ ոչ՝ աւրինակ, եւ ինքն՝ Տէրն ասաց. «Առէք, կերէք, այս է մարմին իմ, եւ այս է արիւն իմ», որ եւ է ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Յիսուսի Քրիստոսի Աստուծոյն մերոյ:

16. Այժմ տեսցուք, թէ վասն էր ճաշակելով հրամայէ առնուլ զսուրբ խորհուրդն եւ ոչ այլ զգայութեամբ. ի զգայութեանց ոմանք հեռու զգան զիրն, եւ ականջ՝ զձայնն, եւ զունգունքն՝ զհոտն:

17. Իսկ շաւշափելիքն մերձենայ եւ ճանաչէ զիւրն. որպէս աչքն՝ զգոյնն, որպէս զջերմն ցուրտ, այլ ոչ միաւորի ընդ նմա:

18. Իսկ ճաշակելիքն միաւորի ընդ զգալի իրն, եւ ճանաչէ, նոյնպէս եւ հաղորդութիւն սուրբ, յորժամ ճաշակելով հաղորդիմք, միաւորի ընդ մեզ, ընդ հոգի:

19. Դարձեալ ամենայն առողջարար դեղ ուտելով եւ ըմպելով լինի, նոյնպէս եւ Քրիստոս զհոգեւոր դեղն, որ է առողջութիւն հոգւոյ եւ մարմնոյ, ուտելով եւ ըմպելով կացոյց:

20. Դարձեալ ճաշակելով զպտուղն, մահացան նախնիքն մեր, նոյնպէս եւ Տէր մեր՝ ճաշակելով աւանդեաց, զի դեղն պատասխանի տացէ հիւանդութեան, զի ճաշակելովն մահացաք, նոյնպէս ճաշակելով կենդանասցուք:

21. Դարձեալ ասաց ինքն՝ ճշմարտութիւն՝ Տէր մեր, եթէ՝ «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է, եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի» (Յովհ. Զ. 56), զի կերակուր կենդանութիւն ոչ կարէ տալ, այլ պահէ զկենդանութիւն, իսկ սա տայ զհոգեւոր կենդանութիւն, եւ պահէ եւս, ըստ այնմ. «Որ ուտէ զիս, եւ նա կեցցէ վասն իմ» (Յովհ. Զ. 58):

22. Բայց երկու ազգ ուտել զմարմինն Քրիստոսի. մին զգալապէս, եւ ապա հոգեւորապէս. հոգեւորապէս ճաշակեն այնոքիկ, որ սրբութեամբ խաոովանեալ են զմեղս եւ ապաշխարեալ, եւ հաւատով ճաշակեն:

23. Իսկ զգայապէս ճաշակեն նոքա, որք առանց զղջման եւ խոստովանութեամբ սրբութեամբ ճաշակեն զսարսափելի խորհուրդն:

24. «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ եւ ի բաժակէն արբցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28). քանզի եթէ պատարագաւղ է եւ թէ՝ հաղորդվաւղ, պարտ է փորձել եւ քննել զիւր հոգին, քանզի թէ արժանաւոր է, է նմա կենաց պատճառ, եւ թէ անարժան՝ մահու է պատճառ

*եւ դատապարտութեան, եւ այս յայտ է ի բազում վկայութեանց. զի յորժամ Մովսէս կամեցաւ երթալ եւ տեսանել զմորենին, այրեալ կենդանւոյն ի յերկինս վերանայցէ, ի հաղորդութենէ մարմնոյ եւ արեանն Տեառն ի բաց կացցէ ճշմարտութեամբ, ընդ սատանայի ի ներքին սանդարամետականացն կործանեսցի (*Վրդպց=Վարդապետաց*)։*

*25. Գրեալ է ի Թագաւորութեանցն, թէ յորժամ տեսին զտապանակն ի բացեայ եւ եհատ ի նոցանէ Ծ. (50) Ռ. (1000) եւ Հ. (70) այր։ Արդ, նոքա, որ տեսին զտապանակն միայն աչաւք, այսպէս պատժեցան՝ քանի առաւել, որ անարժան ճաշակեն պատժեսցին. [զի ճաշակել] առաւել է քան տեսանելն (*Ա. Թագ. Ջ. [19]*)։*

26. Սուրբն Յովհաննէս, որ սրբեալն էր, ոչ առնոյր յանձն մկրտել զՔրիստոս (Պկս. [Գ.])։

*27. Մարիամ Մագդաղենացւոյ ասէր Տէրն. Մի՛ մերձենար յիս (*Յհն*)։*

*28. Հարիւրապետն, որ ունէր կատարեալ հաւատ, աղաղակեաց եւ ասէ. «Ջեմ բաւական, եթէ ընդ յարկաւ իմով մտցես» (Ղկս. է. 6)։ Եւ Պետրոս ասէր. «Ի բաց գնա յինէն, զի այր մեղաւոր եմ ես» (*Ղկս. ե. 8*)[234]։*

29. Եթէ ոք ասիցէ. Ապա զինչ ասէ առաքեալն. «Արիւնն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց». ասեմք «ամենայն մեղք», որ ասէ ոչ զկամաւորն եւ անզեղջն ի մեղս եւ զամբարիշտն ասէ, զի նոցա ոչ է աւգուտ փրկական մարմինն, այլ՝ վնասիչ, զոր աւրինակ հրացեալ երկաթ մերկ ձեռաց է այրիչ եւ առողջարար կերակուրն հիւանդաց է վնասիչ, այլ պարտ է նոցա, որ հիւանդացեալ են մեղաւք, նախ դեղ խոստովանութեան եւ ապաշխարութեան ըմպել, եւ ապա զառողջարար կերակուրն հպել ([Ա.]Յհն. [Ա. 7]*)։*

*30. Այլ թէ յորմէ մեղաց սրբէ զմեզ արիւնն Յիսուսի, այս է՝ ի յակամայ մեղացն, զոր յանցանեմք ամենեքեան հանապազաւր (*Վպպց*)։*

31. Այլ զանազան կերպիւ ընդունիմք զնա. ոմանց դեղ է առողջարար եւ փրկութիւն հոգոց, որպէս ասէ Տէրն. «Որ ուտէ զմարմին իմ, ունի զկեանս յանձին» (Յովհ. Ջ. 55). իսկ ոմանց դեղ է մահու եւ կորստեան, այսինքն՝ անզեղջ մեղաւորաց, ըստ Պաւղոսի. «Որ ուտէ անարժանութեամբ դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ, զի ոչ խտրեաց զմարմինն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29)։

31. Են ոմանք, որք հաղորդին եւ յետոյ ոչ պահեն առ յինքեանս, այլ մեղաւք ի բաց հանեն, նման են հրէից, որ յաւուրս ծաղկազարդին մեծ պատուով ընկալան զՔրիստոս եւ յետոյ մեծ նախատանաւք արտաքսեցին զնա յերուսաղէմէ։ Լաւ է ոչ ընկալնուլ զհիւրս, քան թէ ընդունել

[234] *24–28 վկայութիւնները քաղուած են Ս. Գրիգոր Տաթեւացու Քարոզգրքի Ջմեռան ՃԻԲ. քարոզից. տե՛ս աստ։*

եւ յետոյ անարգանաւք արտաքս հանել, զոր եւ բնական վկայիւք հաստատեսցուք, զի ասեն իմաստունքն, թէ ոստրէոս կենդանին, այսինքն՝ սատաֆն, որ ի ծովն է, այսպէս ծնանի զմարգարիտն, զի ելանէ յերեսս ծովուն եւ առնու զցաւղն երկնից, եւ ի նոյն ժամն փակէ զինքն, եւ իջանէ հատակն ծովուն, եւ փոխէ ի մարգարիտս գեղեցիկս: Նոյնպէս պարտ է մեզ բարձրանալ ի դառն մեղաց աշխարհի եւ առնուլ զերկնային ցաւղն, որ է սուրբ մարմին Քրիստոսի, եւ իջանել վայր կոյս խոնարհութեամբ, եւ պահել զգուշութեամբ եւ բարի գործովք փոխել ի գեղեցիկ մարգարիտս, որ է տեսութիւն Աստուծոյ:

33. Այլ եւ բազումք նման են աւձին, որ թափէ զթոյնսն եւ երթայ ըմպէ զջուր, եւ դարձեալ առնու զթոյնսն, որ հեղեալ լինի ի վերայ քարի, ըստ այնմ. «Շուն դառնայ անդրէն ի փսխած, որ եւ խոզ լուացեալ ընդ տիղմ թաւալեալ» (Բ. Պետր. Բ. 22):

34. Դարձեալ նման են հրէից եւ խաչահանուացն, որպէս ասէ Պաւղոս. «Վերստին ի խաչ հանեն զՈրդին Աստուծոյ» (Եբր. Զ. 6), եւ Քրիստոս, որ կարէ վասն նոցա աղաւթել առ Հայր, թէ՝ «Թող սոցա, զի ոչ գիտեն՝ զինչ գործեն» (Ղուկ. ԻԳ. 34), քանզի ամենայն հաւատացեալքն գիտեն, որ հաղորդն մարմին Քրիստոսի է, եւ Քրիստոս Աստուած է ճշմարիտ:

35. Հաւատալ պարտ է. զի որպէս Ադամայ մարմնովս դատապարտեցաք, թէպէտ ոչ յանցեաք ընդ նմա, նոյնպէս մարմնովս Քրիստոսի սրբիմք թէպէտ ոչ եմք սուրբ որպէս զնա, զի մարմնովն Ադամայ լինիմք մարդ եւ որդի մարդոյ եւ մարմնովս Քրիստոսի լինիմք Քրիստոս եւ Որդի Աստուծոյ:

*36. Հաղորդութիւն է խորհուրդ սիրոյ՝ աստուածային եւ մարդկային, զի Աստուած ի խորհուրդս այս եցոյց մեզ նշանս մեծամեծս սիրոյ, եւ սոյն խորհրդովս բորբոքեաց առ ինքն զգութ սիրոյ մերոյ (*Ալբրթ = Ալբերթ Մեծ*)[235]:*

37. Արժանապէս ճաշակողքն մարմնոյն Քրիստոսի հանդիպին բազում բարութեանց. նախ ի յիշատակութիւն Քրիստոսի, ըստ այնմ. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի», այսինքն՝ ի յիշատակ սիրոյ իմոյ, ազատութեան եւ հետեւմանն:

*38. Երկրորդ՝ զաւրութեամբ այսմ խորհրդոյ բեկեալն լինի ողջ եւ շնորհաւք հաղորդութեանս մաքրիմք, լուսաւորիմք, կատարիմք, կազդուրիմք եւ կենդանանամք, եւ յիրաւի դառնա կեանքն կերակրովն, որով եմուտ մահն (*Ալբրթ*)[236]:*

---

[235] *Քաղուած է.* Ալբերտգիրք, *էջ 400:*

[236] *Քաղուած է.* Ալբերտգիրք, *էջ 407:*

*39. Մարմինն Քրիստոսի է խաւթացելոցն դեղ եւ ճանապարհորդացն՝ թոշակ, զտկարս զաւրացուցանէ, զառողջն հեշտացուցանէ, զհիւանդութիւնն բժշկէ, զառողջութիւն պահէ (*Բեռնր. = Բեռնարդոս Քլերվոսացի*)[237]։*

*40. Բայց ծանիր, զի որպէս արժանապէս ճաշակողքն հանդիպին բազում բարեաց, նոյնպէս եւ անարժանքն դիպին բազում չարեաց, քանզի ոչ ուրուք հաճոյ է Աստուծոյ եթէ ոչ նախ ինքն հաճոյասցի (*Ալբրթ*)[238]։*

*41. Զի եթէ զամենայն առաքինութիւնս լիակատար ունիցի մարդ՝ եւ ընդ հրեշտակս հաւասարեալ կենդանւոյն ի յերկինս վերանայցէ, ի հաղորդութենէ մարմնոյ եւ արեանն Տեառն ի բաց կացցէ՝ ճշմարտութեամբ ընդ սատանայի ի ներքին սանդարամետականացն կործանեսցի (*Վդպց*)։*

*42. Ուր երեւի մարմին եւ արիւն տէրունական՝ փախչին դեւք, ընթանան հրեշտակք, քանզի արիւն այս հեղեալ լուաց եւ սրբեաց զամենայն արարածս (*Ոսկեբերան*)։*

43. Որպէս զգայականքն եղեն հոգւոյն առիթ գլորման, սոյնպէս եւ լինիցին պատճառ յարութեան։

ՂԱԶԱՐ ՋԱՀԿԵՑԻ[239]

Ասէ աշակերտն.

Հարկաւորք ի գոյացութեան այս խորհրդոյ որքա՞ն են, զի թէ մինն պակաս լինի՝ ոչ կատարի խորհուրդն։

Ասէ վարդապետն.

Ջորս են հարկաւորք այս խորհրդոյս. առաջինն է, զի աւրհնողն այսմ խորհրդոյ լինի քահանայ, երկրորդ՝ տեսակ հացին եւ գինւոյն, երրորդ՝ է դիտաւորութիւն աւրհնողին, չորրորդ՝ է բանն Քրիստոսի, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ»։

Ասէ աշակերտն.

Հա՞ց էր պատարագեալն թէ՞ բաղարջ, քանզի աւետարանիչն հաց ասէ։

---

237 Բեռնարդոս Քլերուսացի [Կլարաւալլեցի] *(1091–1153) — Արեւմտեան եկեղեցու նշանաւոր հայրերից. նրա անունով յայտնի հայերէն իմաստախօսական հատուածներ առկայ են «Վկայութիւնք» բովանդակող տարբեր ժողովածուներում, ինչպէս նաեւ մասնաւորաբար Մաշտոցի անւ. Մատենադարանի թիւ 4307 ձեռագրում. տե՛ս* Յ. Անասեան, *Հայկական մատենագիտութիւն, Բ., եր., 1976, էջ 1480–1481։*

238 *Քաղուած է.* Ալբերտիուս, *էջ 409։*

239 *«Կրթութիւն միաբնակաց յաղագս փրկական խորհրդոյ սուրբ Պատարագին եւ ի եղծումն այնոցիկ, որք ջրով եւ խմորով եւ այլ նիւթով ապականեն զսուրբ խորհուրդն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ», տե՛ս «Դրախտ ցանկալի», Կ. Պոլիս, 1735, էջ 336–378։*

Ասէ վարդապետն.

Հասարակ անուն է հացն: Եւ զի բաղարջ էր ասէ Աւետարանն, եթէ՝ յառաջնում աւուր բաղարջակերացն, յորում զզատիկն զենուին հրէայքն եւ բաղարջ ընդ եղեգին ուտէին, յորում ոչ գտանէր ամենեւին խմոր ի տունս իւրեանց, եւ թէ գտանէր՝ քարկոծ լինէր անձն այն: Ապա ուրեմն բաղարջ հաց աւանդեաց Քրիստոս զմարմին իւր: Եւ էմաւուս դարձեալ ասէ. «Ետ ծանաւթութիւն նոցա ի բեկանել հացին» (Ղուկ. ԻԴ. 30): Եւ «եաւթն աւր բաղարջ ուտէին» (Ելք ԻԳ. 15), եւ դեռեւս Դ. (4) աւր էր անցեալ: Դարձեալ եւ յաւրինակն. Աբրահամ բաղարջ հացիւ աւանդեաց զմարմինն Քրիստոսի (տե՛ս Ծննդ. ԺՀ. 6): Նոյնպէս եւ Ղովտ հրեշտակացն բաղարջ եփեաց, որժամ եկին առ նա (Ծննդ. ԺԹ. 3): Եւ Մելքիսեդեկ ընդառաջ ելեալ Աբրահամու յորժամ գայր ի պատերազմէն, հաց բաղարջ եւ գին անապական տայր նմա եւ աւրհնէր զնա (Ծննդ. ԺԴ. 18): Հրամայեաց Աստուած Մովսէսի ի նորաբեր արտէ հաց բաղարջ կազմել եւ առաւաւտու դնել ի Սրբութիւն սրբութեանցն, եւ հաց սուրբ կոչէին զնա (Ղեւտ. Բ. 14): Եղկանայ հայր Սամուէլի ելանելն ի Սելով ի խորանն Վկայութեան հանդերձ մանկամբն, պանս բաղարջաց եւ սափոր գինւոյ մատոյց եւ ոչ ջուր (տե՛ս Ա. Թագ. Ը. 24): Եւ Դաւիթ փախուցեալ ի Սաւուղայ, խնդրեաց հաց ի մեծ քահանայէն, եւ նա ասէ. «Չիք պիղծ հաց առ իս, այլ հաց սուրբ» (Ա. Թագ. ԻԱ. 3): Սուրբ ասէր զբաղարջն եւ պիղծ՝ զխմորեալն: Եւ ասէր, թէ սուրբ իցեն մանկունքդ կերիցեն: Այդ աւրինակ էին կուսածին մարմնոյն Քրիստոսի: Եւ Աստուածաբանն ասէ. «Խմորեալն ոչ լինի հաց կենդանական»: Եւ Եփրեմ ասէ ի մեկնութեան Արարածոց. «Սփռեցաւ խմորն յԵւայէ եւ ապականեաց զբնութիւն մարդկան ի լուծումն եւ ի կործանումն մարմնոյն: Իսկ իբրեւ եկն խորհուրդ բաղարջին, անապականն Մարիամ կուսութեամբ ծնաւ զանապական մարմինն Աստուծոյ եւ ոչ ամուսնութեամբ: Զի խմորն սերման եւ ամուսնութեան է խորհուրդ: Եւ կիւրեղ ի Երրայեցւոց թղթոյն մեկնութեան ասէ, թէ՝ «Խմորն հայհոյութեան է վասն աճման հացին եւ կակղութեան, որպէս ամուսնութիւն զհեշտութիւն լուծութեան ունի վասն աճման որդեծնութեան»: Եւ կիպրիանոս յողորմութեան ճառին ասէ, թէ՝ «Բաղարջ հացիւ եւ անապական գինեաւ աւանդեցաւ մեզ փրկութեան խորհուրդ, զի զապականեալ բնութիւնս մարդկան նորոգեսցէ»: Անփիլիքոս Յիկոնացին գրեալ է. «Զոր անապականն Մարիամ ծնաւ անապական մարմին աստուածացեալ, որ յառաջ ցուցաւ Մովսէսի խորհուրդ բաղարջին, զոր հաց սուրբ կարգեաց»: Եւ Փիլոն ասէ ի մեկնութեան Ելիցն. «Ընդէ՞ր ոչ հրամայեաց ուտել խմորեալն, ասէ. աւրինակ է փքացելոց եւ հպարտից փղբչակեալ եւ ուռչիլն

խմորելոյն եւ թթուութիւն՝ մեղաւք քացախելոց եւ ապականելոց։ Եւ ի բաղարջն այս ոչ գոյ, որպէս եւ Քրիստոսի ոչ գոյ ապականութիւն։ Ապա ուրեմն ճշմարտութիւնս բաղարջ հացիւ է կատարեալ։ Նոյնպէս ասելի է վասն նիւթոյ բաժակին. զի հարկաւոր է, որ լինիցի գինի յորթոյ եւ ոչ այլ ինչ հեղուկ նիւթ, որպէս ջուր, շարպէթ կամ այլ ինչ նիւթ։ Քանզի ոչ այլ իւիք կատարի, բայց գինւով միայն։ Եւ այս Բ. (2) պատճառի. նախ զի Քրիստոս զարիւնն աւանդեաց ի ներքոյ տեսակին գինւոյ, երկրորդ՝ զի նշանակ է մահուն Քրիստոսի. պարտ է պատմել զմահ Տեառն, ըստ առաքելոյ (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 13)։

Ասէ աշակերտն.

Զհաղորդութիւն ի խորհուրդ խաչին պատարագելոյ անբիծ եւ անարատ Գառին աւանդեցին, որ նշանակէ զմահն Քրիստոսի, յորմէ ել արիւն եւ ջուր (տե՛ս Յովհ. ԺԹ. 34)։ Ընդ այս յոյժ վստահանան երկաբնակքն յաղագս կիրառութեան ջրոյն։

Ասէ վարդապետն.

Եւ զոր ասես այսպիսի ինչ է. արիւնն է խորհուրդ հաղորդութեան եւ ջուրն՝ մկրտութեան, որով մահ Տեառն պատմի։ Ըստ առաքելոյ. «Որք ի Քրիստոս մկրտեցաք, ի մահ անդր նորա մկրտեցաք, թաղեցաք ընդ նմին մկրտութեամբն ի մահ» (Հռոմ. Զ. 3)։ Եւ զի ոչ է պարտ ջուր խառնել, յայտ է յերկուց։ Նախ՝ զի ջուրն եւ արիւնն ի կողէն որիշ բղխեաց եւ ոչ խառնեալ, ապա յայտ է, զի որիշ է խորհուրդ ջրոյն եւ արեանն։ Երկրորդ՝ զի թէ խառն բղխեաց ըստ նոցա վասն այն Պատարագն ջուր խառնեն, ապա թող ի ջուրն գինի խառնեսցեն եւ ապա մկրտեսցեն։ Ուրեմն պարզ ջուրն է մկրտութիւն եւ անապական արիւնն է հաղորդութիւն։ Եւ թէ ասիցեն. ջուրն կրկին յատկութիւն ունի, այսինքն՝ զովացուցանէ եւ լուանայ։ Ասեմք, թէ յատկութիւն պատահմունք են, այլ խորհուրդն ի չէութիւնն է կացուցեալ, որ մի է, եւ ոչ պատահմունքն, որ բազումք։

Ասէ աշակերտն.

Ընդէ՞ր ապա ասէ Սողոմոն. «Եկայք կերայք ի հացէ իմմէ, եւ արբէք զգինի իմ, զոր խառնեցի ձեզ» (Առակ. Թ. 5)։ Տեսանե՛ս, ահա խառնումն ասէ։

Ասէ վարդապետն.

Խառնումն ոչ ջրոյ եւ գինւոյ ասէ, այլ խառնումն զայն ասէ, որ արկանի գինին ի խառնարանն։ Որպէս այլուր ասէ. «Գինի լի անապակ արկեալ» (Սղմ. ՀԴ. 8), որ է խառնեալ։ Զի արկանելն զխառնելն նշանակէ, եւ

խառնելն է արկանել գինւոյն յանաւթն: Դարձեալ խառնումն է Աստուծոյ Իմաստութիւն ընդ մարդկութեան, որ Բանիւ խառնեալ միաւորեցաւ, որպէս ասէ մեծն Դիոնէսիոս: Այլ եւ զհին իմաստութիւն ընդ նորոյս խառնեալ միաւորեաց Քրիստոս, այսինքն՝ զաւրինակն՝ ընդ ճշմարտութեանս եւ զխորհուրդն՝ ընդ իրին: Դարձեալ խառնեալն միաւորեալն նշանակէ զարեանն ընդ մարմնոյն, որ մեր է սովորութիւն: Այս է խառնումն գինւոյ ի խառնարան իմաստութեան: Իսկ եթէ զմարմնական խնդրեն զխառնումն ջրոյ եւ պնդին հակառակն՝ ասեմք, թէ ոչ միայն ջրոյ է խառնումն, այլ եւ կաթին եւ մեղր, եւ խառնեացեն զնոսա ի խորհուրդ Պատարագին, զի իցեն ուղղակի մեկնիչ եւ Գրոյն հետեւողք: Ապա զինչ արասցուք զառաքելական կանոնս եւ զկղեմայ եւ զՄակարայ Երուսաղէմի եւ զայլ հայրապետացն, որք ասեն. Պարտ է ի Սեղանն յամենայն աւուր ջերմ հաց հանել եւ անապակ բաժակ: «Եւ զի անապական արեամբն Քրիստոսի փրկեցաք» (Ա. Պետ. Ա. 18): Եւ որք ջրով խառնեն, նզովեալ եղիցի ասեն: Ապա առաքեալքն եւ հարք սուրբք ոչ գիտէին զխառնարանն, եւ նոքա ուստի՞ ուսան, որք խառնեն ջուր ընդ գինւոն, եւ ընդ կանոնաւք անիծեալ մնան: Եւ դարձեալ յորժամ լուան ի Սողոմոնէ, թէ՝ «Արբէք զգինի իմ, զոր խառնեցի» (Առակ. Թ. 5). բազումք գլորեցան ի վիմին գայթակղութեան՝ ոչ մտաւ ածելով զխորհուրդ խառնմանն, այլ պարզամտութեամբ եւեթ զխառնումն տեսանելով: Լատինք զջուրն սկսան խառնել ընդ գինւոյն՝ ասելով, թէ ջուրն նշանակէ զժողովուրդն, որ միաւորին ընդ Քրիստոս: Եւ յոյնք տեսեալ զայս խառնումն, ընկալան զթթուեալ խմորն՝ ասելով իբրեւ լատինք, թէ խորհրդաւոր է, քանզի խմորն աճումն ունի, եւ Քրիստոս աճէր եւ զարանայր: Ապա եւ տեսեալ ասորւոց զայս խառնման լուրս, ընկալան զաղն եւ զձէթն: Ածեն աղն այսու մտաւք, թէ զի մի՛ անհամ լիցի մարմինն Քրիստոսի, եւ ձէթ, թէ ողորմութիւն եւ լուսատու է: Բայց հայք միայն մնացին ի խորհրդաւոր յանապական խառնմանն, որպէս ցուցաւ:

Ասէ աշակերտն.

Եւ զինչ է այն ասացես, զոր գրէ, թէ՝ «Էզեն զզենլիս իւր եւ խառնեաց ի խառնարանս զգինի իւր» (Առակ. Թ. 2):

Ասէ վարդապետն.

Յոյժ եւ կարի գերագոյն խորհուրդ յայտնեաց աստուածայինն Սողոմոն. Զենաւ զենլին, այսինքն՝ եզն պարարակ, որ է Քրիստոս (տե՛ս Ղուկ. ԺԴ. 23) ի տեղի զենլոյ, այսինքն՝ կենսատու խաչն, յորոյ վերայ անմահ անձն Բանին պատարագեցաւ: Ըստ Եսայեայ, որ ասացն. «Անձն նորա ի մահ վարեցաւ» (Ես. ԾԳ. 8): Իսկ տեղի խառնման երանուհի կոյսն:

Քանզի խառնարանդ, զոր ասէ զիմացումն բառիդ, հնձան մեզ անուանէ: Արդ, հնձան էր որովայն սրբուհւոյ Կուսին եւ տեղի խառնման Աստուածոյ Բանին ընդ մարդկայնոյս բնութեան: Քանզի գինին, որպէս ասացաք, նշանակէ զԱստուածութիւն Բանին Աստուծոյ, որ խառնեցաւ ի խառնարանի անդ, այսինքն՝ յարգանդի Կուսին ընդ մարդկայնոյս բնութեան: Եւ ոչ ասէ, թէ ջուր խառնեաց ընդ գինւոյն ի յաւանդութիւն խորհրդոյն: Եւ թէ այսպէս էր, ապա ասացեալ էր եւ զանուն ջրոյն որպէս եւ զանուն գինւոյն:

Ասէ աշակերտն.

Թարց ջրոյ ոչ ըմպեն զգինին յերուսաղէմ, վասն զի անջրդին է եւ թանձր, առանց ջրոյ անկար է ըմպել: Վասն որոյ եւ Տէրն յորժամ զխորհուրդն աւանդեաց, խառնեալ էր ջուր:

Ասէ վարդապետն.

Արդ, զոր սակաւ յայտնի բանն ոչ է պարտ յայտնել, ապա մեծագոյն յայտնին որչափ եւս առաւել չէ պարտ յայտնել: Իսկ ընդէ՞ր է, որ զմեծագոյն յայտնին յայտնեաց զբերս որթոյն արիւն իւր կոչելով եւ զսակաւն ոչ: Այլ զի ոչ էր եւ ոչ գոյր ջուր եւ վասն այնորիկ ոչ յայտնեաց: Եւ դարձեալ ասեմք առ այս, եթէ յառաջ խառնումն ջրոյն ոչ ըստ խորհրդոյն է, որպէս եւ ոչ առ մեզ, թէ վաճառողն խառնեացէ ջուր, այլ Քրիստոս ոչ խառնեաց ջուր, որպէս ի բերոյ որթոյ ասաց: Իսկ կարծիքդ այդ ամենեւին է սուտ եւ անտեղի կարծիս, քանզի եւ ոչ ինչ է թանձր առաւել քան զայլ գինիս, որպէս յայտ է յաշխարհաց: Արդ, բանդ այդ կարծեալք է եւ ոչ հաւաստի, վասն որոյ զբազումս կորուսին կարծիս, ասէ Սիրաք:

Ասէ աշակերտն.

Ջուր խորհրդաբար է, ասեն երկաբնակքն, վասն զի ջուր նշանակէ զհաւատացեալս ի միաւորութիւն Աստուածութեան եւ ի հաղորդութիւն նորա:

Ասէ վարդապետն.

Որ խորհրդաբար ասեն զջուրն, Քրիստոս յորժամ զհացն էառ ի ձեռն, բանիւն այնու փոխեաց ի մարմին իւր, զոր ասացն, թէ՝ «Առէք կերէք, այս է մարմին իմ»: Եւ յորժամ զգինին էառ, ասաց. «Արբէք ի սմանէ ամենեքեան» (Մտթ. ԻՋ. 26–27): Եւ մեք եւս զնոյն առնեմք ի վերայ հացին՝ զայն բան ասելով, որ ճշմարտապէս մարմին եղանի, եւ ի վերայ գինւոյն, զի ճշմարտապէս լինիցի արիւն: Իսկ վերայ ջրոյն զի՞նչ ասասցուք, որ ժողովուրդն լինիցի, քանզի երկոքեանն խորհուրդ փոփոխումն ունին. մինն ի մարմին

եւ միւսն յարիւն գոյացաբար փոփոխումն, թէպէտ մնան պատահմունքն։ Զինչ ասացուք ի վերայ ջրոյն, որ փոխէ ի խորհուրդ ժողովրդեանն։

Ասէ աշակերտն.

Կղէմէս գրէ, թէ ինչ վասն այսոցիկ հակառակութիւն, զի գինին ի ջրոյ ունի գոյացութիւն, որպէս եւ քննեցին բնախաւսքն։

Ասէ վարդապետն.

Զոր աւրինակ մարդն հոգի է եւ մարմին, եւ հոգին եռամասնեայ է. հուր աննիւթ, լոյս թափանցիկ եւ հողմն անվայրափակ, զոր միաւորեաց իմաստուն արուեստաւորն։ Եւ վասն այսորիկ։ Եւ վասն այսորիկ Աստուած զմարդն ի չորից տարերաց գոյացոյց. ի հողոյ, ի ջրոյ, ի հրոյ եւ յաւդոյ. զի ջրովն լինի ջրոյն ազգակից, զի յորժամ ծարաւի ի տոթոյն, ջրովն զովասցի, եւ է հրոյն ազգակից, զի յորժամ ի սառնամանեացն նեղի, հրովն ջեռասցի, եւ հրովն լիցի ամենայն սպասաւորութիւն մարդոյ, եւ հողովն հողոյն ընտանի, զի զհողոյ պաղաբերութիւնս կերակրի, եւ ի հող դարձցի մարդն, եւ աւդովն աւդոյն ընտանի եւ աւդականացն, զի ի տուր եւ առ շնչոյն, զաւդն անդադար ծծէ զմարմինն եւ կենդանանայ, եւ աճմամբ նմանեալ է բուսոց եւ տնկոց, եւ երակաւք մարմնոյն նման է աղբերաց եւ գետոց, եւ ծանրութեամբ անդամոցն նմանէ լերանց եւ բլրոց, եւ ի գնացս ընթացից շարժմանն թեթեւութեամբ նմանէ թռչնոց, եւ խստասրտութեամբն նման է գազանաց, եւ տեսողութեամբ լուսատու մտացն նմանեալ է Աստուծոյ։ Ահա տե՛ս, զի չորս նիւթ արար ի պետս շինութեան աշխարհի։ Սոքա սկզբունք եւ արմատք են ամենայն գոյից, իսկ այլ արարածս ծայրք եւ ծնունդք ի սոցանէ յառաջ եկեալ եւ խառնեալ ընդ միմեանս, յորմէ ստեղծան եղականքս բոյսք եւ կենդանիք։ Եւ պիտոյ էր այս չորս տարերքս, զի առանց հողոյ ոչ լինիւր թանձր մարմին, եւ առանց ջրոյ ոչ լինիւր շաղախումն եւ միաւորութիւն եւ առանց աւդոյ, որ է հողմն, շարժումն ոչ լինէր, եւ առանց հրոյ՝ գոյն երեւումն։ Վասն որոյ ստեղծ զամենայն զգալի եւ նիւթական եղեալքս ի հողոյ, եւ դալարեցոյց ջրովն, եւ շարժումն ի յաւդոյն եւ զերեւումն եւ գոյն ի հրոյն։ Եւ այս է, զոր ասէ մեծ մարգարէն. «Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր» (Ծննդ. Ա. 1)։ Եւ ահա յայտ եղեւ, որ բոյսն եւ ամենայն զգալիք եւ խաղողն եւ գինին ոչ միայն ի ջրոյ ունին գոյացութիւն, այլեւ՝ ի չորից տարերաց։ Եթէ այսու պատճառաւ ժանդն կլէմէս զջուրն խառնէ ի գինի, ապա եւ ափ մի հող խառնեսցէ ընդ ջրոյն, թէ եւ զաւդն ոչ կարեսցէ ըմբռնել, այլ զգինին եւ զջուրն հանդերձ հողովն ջերմացուսցէ, զի նիւթ հրոյ լիցի, յայնժամ ուղղակի մտաւք կատարեսցէ զխորհուրդն։ Ապա թէ ոչ

լուռ լիցի յայդպիսի բարբանջմանց եւ ի տկար պատճառանաց, որ ասէ գինին ի ջրոյ ունի գոյացութիւն։

Ասէ աշակերտն.

Պատրի Յակոբ ոմն գրեալ է ի մեկնութեան Աւետարանին Մատթէոսի այսպէս, աշխարհականաց զհաղորդութիւն տալ ոչ ի նշխար է, զոր ուտէ ինքն քահանայն, բայց բաշխելով նոցա զյատուկ զատ եւ ուրիշ նշխարս։ Ստոյգ է այս եւ հաստատ արարողութիւն ընդհանուր եկեղեցւոյն Հռոմայ[240]։

Ասէ վարդապետն.

Տես, թէ որքան սխալին եւ թիւրաբար ուսուցանեն։ Յորժամ Տէրն ի կափառնաում ուսուցանէր զժողովուրդն՝ ասելով. «Եթէ ոչ կերիջիք զմարմին Որդւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս» (Յովհ. Զ. 54)։ Եւ յետ այսորիկ աւետարանիչն կնքէ. «Զայս ասաց ժողովրդեանն յուսուցանելն ի կափառնայում» (Յովհ. Զ. 60)։ Ծանեաւ, զի աւետարանիչն ասէ, Յիսուս ուտել եւ ըմպել զմարմին եւ զարիւն ժողովրդեանն հրամայեաց։ Եւ նոքա ընդդէմ Աւետարանին առնելով, անմասն առնեն զողորմելի ժողովուրդն յարենէ կենարարին, ստուգիւ զրկեն զբոլոր ուխտ եկեղեցւոյն ի հաղորդութենէն Քրիստոսի, քանզի Տէրն մեր մի հաց էառ ի ձեռն՝ ասելով. Առէք զայդ եւ բաժանեցէք ի ձեզ (Ղուկ. ԻԲ. 17)։ Այս նշանակէ զմինն, զի ոչ ասէ, թէ սոքա, այլ եղական բանիւ միայն ասաց. «Այս է մարմին իմ» (Մտթ. Ի. 26)։ Ապա ուրեմն թէպէտ հաց յոլովք լինին ի վերայ Սեղանոյն եւ բազում բաժակք, այլ մին հացն եւ մին բաժակն է աւրհնեալ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, որպէս Քրիստոս զմինն աւրհնեաց ի վերնատանն եւ ոչ բազում հացս, որ լինիցի ի Սեղանն։

Ասէ աշակերտն.

Դարձեալ գրէ զնոյն պատրի Յակոբն, թէ՝ Ով որ քերականութեան զճաշակ էառ միով եւեթ ծայրիւ մատին, նա գիտէ զբառն, քանզի «այս» հաւաքական բառ է, որ նշանակէ զբազմութիւն իրացն։ Որպէս ի լերին եցոյց սատանայ Տեառն Յիսուսի զամենայն թագաւորութիւնս աշխարհի, ոչ ասաց զնա յոգնակի, թէ զայսոսիկ զամենեսեան տաց քեզ, բայց ասաց եզակի. «Զայս ամենայն տաց քեզ» (Մտթ. Դ. 9)։

---

[240] *Նկատի ունի Յակոբ Վիլլոտի կամ Յակոբ վարդապետ Յիսուսեանց-ի «Մեկնիչ սրբոյ Աւետարանին՝ շարադրեալ ի Յակոբ վարդապետէ ի կարգէն Յիսուսեանց»,* Romae. Typis sacrae Congreg de Propag. Fide. Anno MDCC XIV Superiorum Permossu. *(հայերէն, լատիներէն հրատ. Հռոմ 1714)։*

Ասէ վարդապետն.

Պատճառեն զպատճառս, զորս ոչ կարեն հաստատել, ըստ մարգարէին (տե՛ս Սղմ. ճԽ. 4)։ Ո՞վ յիմար քերթողահաւրն այնմիկ, զի՞արդ ոչ կարաց իմանալ զբառս զայս, զի եզական է եւ ոչ յոգնական։ Զոր աւրինակ քաղաքի միոջ կացեալ ասեմք. Այս քաղաքիս մարդիկքն բարիք են եւ այն քաղաքի մարդիկքն՝ չարք։ Ահա «այս» եւ «այն» բառքն եզականք են, թէպէտ բնակեալք են ի միջի յոգնականք։ Եւ որպէս ասեմք. Այս քաղաքն մեծ է, եւ այն քաղաքն՝ փոքր։ Ահա մի է քաղաքն մեծ, նոյնպէս եւ մի է փոքր եւ ոչ բազումք, եւ թէպէտ ներստորադրեալք քաղաքին բազումք են. եթէ՛ մարդիկք եւ եթէ՛ այլ կենդանիք, եթէ՛ զանազան շինուածք եւ այլ պէս պէս բոյսք եւ տունկք եւ ամենայն ներպարունակեցեալքն ի նմա։ Նմանապէս ամենաչար նենգաւորն զամենայն զփառս աշխարհիս եցոյց պարունակապէս ի միում տեղոջ եւ կիտի, որպէս յայտ է, որ ասաց. Տեսանես զայդ ամենայն, զի ամենայն փառք աշխարհիս ոչ է աչաց տեսանելի վասն հեռաւորութեան։ Ահա սատանայ զբնաւ փառք կենցաղոյս եցոյց ի միում դաշտի, եւ կամ որպէս միում քաղաքի։ Զի քաղաքն եւ կամ դաշտն թէպէտ պարունակողք են բազմաց, սակայն ըստ յատկութեանց եզական են։ Եւ նոյն սարասի յորժամ ասաց. «Այս ամենայն տաց քեզ»։ Ահա «այս» բառս եզական է, ըստ աւրինակի միոյ քաղաքին եւ կամ միոյ դաշտին, եւ «ամենայնն» յոգնական է, որ ստորադրեալս եւ զպարագրեցեալս ներքաղաքին եւ կամ դաշտին նշանակէ։ Ոչ միայն այս, այլեւ հանգոյն այսմ ասէ աւետարանիչն Մատթէոս. «Այս ամենայն եղեւ, զի լցցի բան մարգարէին» (Մտթ. ԻԶ. 56). եւ «զայս» եւս է եզական։ Զի՞նչ էր եղեալն, որ ասաց «եղեւ», այսինքն է՝ յորժամ առաքեալքն գնացին ի գեաւղն եւ արձակեցին զէշն եւ բերին առ Յիսուս, յայնժամ եղեւ կատարեալ մի բան մարգարէին, ըստ այնմ. «Ուրախ լեր, դուստր Սիաւնի եւ քարոզեա դուստր Երուսաղէմի, ահա թագաւոր քո գայ առ քեզ, արդար եւ փրկիչ, նոյն հեզ եւ հեծեալ ի վերայ իշոյ եւ յաւանակի նորոյ» (Զաք. Թ. 9)։ Եւ դարձեալ հարցանեմ ցտկարամիտ քերթողահայրն. Քրիստոս ի վերնատանն մի անգամ պատարագեաց, թէ՞ բազում, եւ թէ ասասցէ՝ մի, եւ ես ասեմ՝ ընդէ՞ր մի։ Զի թէ «զայս» բառս բազմաւորական կարծէ, ուրեմն ոչ է մի, այլ բազում, որ է խորխորատ հայհոյութեան։ Քանզի եւ յետ աւանդման սուրբ խորհրդին ասաց Քրիստոս. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19)։ Եւ այլ բազումք են այսպիսիք, զոր ոչ գրեցաք։ Եւ գիտելի է, զի թէ այս բառիս հանդէպ յոգնական բառ ինչ դիպիցի, կարելի է երբեմնապէս ասել յոգնական եւ ոչ հանապազաւրէն, քանզի բնականապէս եզական է։ Իսկ առաջի մեր եղեալ այս բառս ինքն եզական, եւ հետագայ առ եղեալ

ստորագրեցեալքն եզական. մարմին եզական, իմ, եւ «այս» եւս եզական: Եւ եթէ յոգնական իցէ, ըստ յիմարական կարծեաց նոցին, ապա ո՞ւր դիցուք զբան առաքելոյն Պաւղոսի, որ ասէ. «Մի հաց եւ մի մարմին եմք բազումս եւ ամենեքեան ի միոջէ հացէ անտի վայելեմք» (Ա. Կորնթ. ժ. 17): Եւ կամ նոքա ուստի՞ ուսան քսան եւ երեսուն նշխարք ի միասին պատարագել. մինն իւրն պատարագողին լինիլ ճաշակելի հանդերձ արեամբն եւ միւսն թարց արեան՝ ժողովրդեան: Եւ թէ պատճառեսցեն զԼուսաւորիչն մեր, թէ յորժամ եկն ի Կեսարիոյ, ՃԻՌ. (120 000) այր ի միում աւուրս մկրտեաց եւ հաղորդեաց. ի միոջէ հացէ զի՞արդ հնար էր հաղորդել զայն քան բազմութիւնք արանց: Ասեմք առ այս. թէպէտ ի միում աւուր մկրտեցան, այլ ոչ ամենեքեան հաղորդեցան, այլ յառաջնումն աւուր ըստ չափոյ կարողութեան, նոյնպէս յերկրորդում եւ յերրորդում աւուրսն մինչեւ հաղորդեցան ամենեքեան ի մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն: Ապա թէ ոչ՝ զի՞արդ հնար էր հարիւր քսան հազարաց իւրաքանչիւրոցն յատուկ ջերմ եւ անապական աւրհնեալ հացն մատուցանել այնքանեաց բազմականաց: Ահա ոչ խանութ գոյր անդ եւ ոչ փուռն: Իսկ հին եւ թոզոտ եւ ծաղկեալ ոչ մատուցանէր ըստ երկաբնակաց, այլ նոր եւ ջերմ հաց պատարագէր, որպէս եւ մեք այժմ: Քանզի եւ այս եւս է դժնդակագոյն լուր, զոր ծանուցանի, եթէ յայնմանէ, զոր աւրհնէ քահանայն, ոչ տայ ժողովրդեանն, այլ միայն ինքն ճաշակէ, եւ յայլմէ հացէ բաշխէ ժողովրդեանն եւ ոչ ի նոյն, որոյ ինքն հաղորդի: Ահա դառնագոյն լուր եւ ողորմելի կեանք, քանզի Քրիստոս ասաց. «Առէք կերէք այս է մարմին իմ», եւ յաւել ընդ նմին եւ զըմպելին ասէ. «Արբէք ի սմանէ ամենեքեան, այս է արիւն իմ»: Ահա ստուգիւ եկեղեցին Հռոմայ զժողովուրդ իւր յայտնապէս յարենէն զրկէ, եւ ծածկաբար՝ ի մարմնոյն, զի յորմէ ինքն հաղորդի եւ ճաշակէ, ժողովրդեանն ոչ մատուցանէ, եւ այսպէս ամենայնիւ զրկէ ի հաղորդութենէն Քրիստոսի յաղագս իւրոյ ինքնագիւտ աւանդութեանն, եւ տարագիրս առնէ զանմեղ ժողովուրդս իւր յուխտիցն աւետեաց: Եւ եթէ ասեն. Ուր մարմին է, անդ է եւ արիւն, ապա եւ իւրեանք թարց արեան կատարեսցեն զխորհուրդն: Մի՛թէ իւրեանք իմաստնագոյն եղեն քան զպարգեւիչ խորհրդոյն: Քանզի նա նախ զհացն ետ եւ ասաց. «Այս է մարմին իմ», եւ յետոյ՝ զարիւնն, ըստ այնմ. «Այս է արիւն իմ»: Եւ նոքա զհացն միայն բաւական համարին. յաւէտ եւս զճաշակեալն իւրեանց ոչ տան ամենեւին ժողովրդեանն եւ ոչ ժողովրդեան ժողովրդեան ճաշակելիքն ճաշակեն իւրեանք: Մի՛թէ մասն ինչ մարմնոյն Քրիստոսի պատուական է քահանայիցն ճաշակելիք եւ մասն ինչ անարգ՝ աշխարհականա՞ց: Կամիմ եւ զայս եւս ուսանիլ. յորժամ զխորհուրդն Քրիստոսի կատարեն, որո՞յ բանիւ կատարեն: Եթէ ասեն

բանիւն Քրիստոսի՝ բարւոք է, ապա ուրեմն ոչ է պարտ ի միում ժամի եւ ի միում վայրկենի զբազում նշխարս աւրհնել։ Քանզի Տէրն մի հաց էառ ի ձեռն, որպէս ասացաք ի վերոյ, եւ եզական բանիւ ասաց. «Այս է մարմին իմ»։ Եւ թէ նոքա եզական բանիւ ասեն. Այս է մարմին իմ, ուրեմն միւսքն չեն մարմինք, որ տան ժողովրդեանն։ Եւ եթէ յոգնակի դիմաւք ասեն. Սոքա են մարմինք իմ՝ զբանն տէրունական աղաւաղեալ հանեն ի կոպարէն։ Երկնչիմ զի մի՛ եւ զխորհուրդն անկատար մնասցէ։

Ասէ աշակերտն.

Կարէ մին քահանայն ասեն ի միում ժամու բազում տղայս մկրտել, ապա եւ կարէ բազում հաց աւրհնել։

Ասէ վարդապետն.

Պատասխանեմ եւ ասեմ, թէ կացոյց Քրիստոս զբազումս մկրտել ի միում ժամու, ըստ այնմ, «Մկրտեցէք զնոսա յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» (Մտթ. ԻՀ. 19)։ Եւ աստ զմինն հրամայեաց ասելով. «Զայս արարէք առ իմոյ իշատակի» (Ղուկ. ԻԲ. 19) եւ ոչ թէ՝ զայսոսիկ։ Այլ եւ զայս հարցանեմ. եթէ կարող է մին քահանայն աւրհնել զբազում հացս, որ յեկեղեցին, որպէս նոքա ասեն, ապա ընդէ՞ր է, որ այսաւր ամենայն հաց, որ ի բեմն ի խորհրդանոցն է, աւրհնեցաւ, զնոյն դարձեալ ի վաղիւն առնուն եւ աւրհնեն։ Թէ աւրհնեալ է՝ ընդէ՞ր աւրհնեն, եւ թէ չէ աւրհնեալ՝ ընդէ՞ր տան ժողովրդեանն իբրեւ աւրհնեալ մարմին։ Ապա յայտ է, թէ մոլորեցուցիչ են ժողովրդեանն, եւ զրկեն ի հաղորդութենէն Քրիստոսի՝ ոչ աւրհնեալ մարմին, այլ սոսկ հաց տալով թարց արեան։

Ասէ աշակերտն.

Բաւական ժողովրդեանն մարմին միայն է, զի հաւատալի է, թէ կենդանի մարմինն առանց արեան ոչ է, զի ուր մարմին է, անդ է եւ արիւնն։ Ուրեմն եթէ զկենդանարար մարմին կենարարին ճաշակեն ժողովուրդքն մեր ասեն երկաբնակքն՝ երեւի թէ եւ զարիւնն եւս ընդ նմա ճաշակեն։

Ասէ վարդապետն.

Ո՛վ խոհական, այդ բանիւքդ, զոր բացատրեցին, զՏէրն երկնի եւ երկրի եւ զիմաստութիւն Հաւր չիմար կամին ցուցանել. մի՛թէ Տէրն ոչ գիտէր, զի կենդանի մարմինն թարց արեան ոչ է որ հրամայեաց զարիւնն եւս ըմպել։ Եւ եւս դարձեալ նոքա, որք զհաւատս քարոզեն, ընդէ՞ր ինքեանք անհաւատ մնան, այլոց հաւատս ուսուցանեն, եւ ինքեանք ոչ հաւատան։ Արդ, եթէ հաւատան, զի կենդանի մարմինն առանց արեան ոչ է, ապա ընդէ՞ր ճաշակեն քահանայքն զմարմինն կենդանարար եւ ըմպեն զարիւնն

աստուածական։ Այլ պարտ է, զի զոր ինքեանք քարոզեն, նախ ինքեանք արասցեն, եւ ապա այլոց ուսուցանեն։ Զի ասէ աւետարանիչն Ղուկաս. «Եւ Յիսուս առնէր եւ ուսուցանէր» (Գործք Ա. 1)։ Միայն զմարմինն ճաշակեսցեն հաւատալով, թէ է կենդանի մարմին, եւ ոչ է առանց արեան։ Ապա ընդէ՞ր երկոցունցն հաղորդ լինին եւ առանց երկոցունցն խորհուրդն եւս ոչ կատարեն։

Ասէ աշակերտն.

Ի մարմինն Քրիստոսի է ասեն արիւնն կապակցութեամբ, եւ հոգին համազուգութեամբ, եւ Աստուածութիւն միաւորութեամբ, նոյնպէս եւ տեսակ արեանն են միաւորեալ այսոքիկ։

Ասէ վարդապետն.

Զարմանամ ընդ այս, թէ ընդէ՞ր ժողովրդեանն հաւատ քարոզեն եւ ինքեանք անհաւատանան ի ճաշակումն արեանն։ Նոյնպէս եւ ինքեանք մի՛ ճաշակեսցեն, այլ հաւատասցեն ի մարմինն կապեալ զարիւնն։ Դարձեալ ընդէ՞ր ինքն Տէրն հրամայէ. «Որ ոչ ուտէ զմարմին իմ եւ ոչ ըմպէ զարիւն իմ՝ ոչ ունի կեանս, զի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի. որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նմա» (Յովհ. Զ. 54)։ Դարձեալ թէ նոքա հաւատան զմարմինն յարիւնն կապեալ, ապա մի՛ հանցեն զտեսակ արեան ի բեմն, այլ՝ միայն զնշխարն աւրհնեսցեն եւ լիցի մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։ Եւ այլ տեսութիւն բանիս որպէս ասացին ի մարմինն է կապեալ արիւնն եւ այլն, նոյնպէս եւ ի արիւնն է կապակցեալ մարմինն եւ հոգին համազուգեալ եւ Աստուածութիւն միաւորեալ, ապա յորժամ զրկեն յարենէն զժողովուրդսն, զրկեն եւ ի նոցանէ, որ կապեալ են ընդ արեանն, այսինքն՝ մարմինն, հոգին եւ Աստուածութիւնն։ Ապա ուրեմն ծածուկ եւ յայտնի զրկեն զժողովուրդսն ի հաղորդութենէն Քրիստոսի։ Նաեւ այլ իմն պատրողութիւն եւ զրկանք, որ զմանկունսն իւրեանց ոչ հաղորդեն մինչեւ լիցին երկոտասանամեայ եւ բազումք անհաղորդ մեռանին։

Ասէ աշակերտն.

Զի անմեղք են մանկունք եւ ոչ գիտեն զխորհուրդ հաղորդութեան, ասեն երկաբնակքն այնր աղագաւ ոչ տամք, ըստ բանին Սողոմոնի, թէ՝ «Կերիցեն սիրելիք իմ եւ արբցեն նազելիք իմ»։

Ասէ վարդապետն.

Մի՛թէ բանն Սողոմոնի զրկէ՞ զոմանս ի հաղորդութենէն Քրիստոսի։ Զի որք արժանի են մարմնոյն, արժանի են եւ արեանն սրբոյ։ Այլ «սիրելիք»

բարի գործաւք առհասարակ հաւատացեալք, եւ «նազելիք» կուսութեամբ ճգնեալքն եւ մարտիրոսքն են: Արդ, զբարի գործոն ամենեցուն հրամայէ կերակրիլ եւ գործել, իսկ զկուսութիւն նազելեացն հրամայէ, զի այս մինչեւ ի մահ կացցեն ի ճգնութեան: Յայս միտս եւ Տէրն մեր բաշխեաց զմարմինն եւ ետ առաքելոցն ի վերնատանն, եւ զաւրհնեալ բաժակն առաջի եդ, զի կամաւ արբցեն: Եւ թէ պատճառեն իբրու թէ անմեղ են եւ արդար չէ պիտոյ նոցա տալն: Որպէս են արդար եւ անմեղ ասասցեն ինձ, եւ կամ ո՞վ է արդարացուցանողն եւ մաքրողն եթէ ոչ արիւն եւ մարմին Տեառն: Եւ զի մաքրելոց եւ անարատից մարմին եւ արիւն Տեառն ճաշակելի եւ ոչ մեղաւորաց եւ անարժանից, ըստ Պաւղոսի. «Որ անարժանութեամբ հաղորդին, կրկին զՏէրն ի խաչ հանեն» (Ա. Կորնթ. Բ. 27): Եւ սուրբն Բարսեղ կեսարացին ասէ. «Իսկ որք մեղաւք եւ անարժանութեամբ համարձակին եւ լրբաբար հաղորդին, կրկին ի խաչ հանեն զՔրիստոս, եւ մասնակից Յուդայի լինին եւ այլ խաչահանուացն»: Ապա ուրեմն մանկունքն են հաղորդի արժանի, որք զրկեն եւ ոչ տան, ըստ առաքելոյ, «որովհետեւ մանկունքն հաղորդեսցին մարմնոյ եւ արեան Տեառն» (Եբր. Բ. 14): Որ եւ մեք ըստ հրամանի առաքելոյն, յետ լուսաւոր մկրտութեան արժանի առնեմք երկնաւոր հացին եւ բաժակին զմկրտեալն: Յորժամ մկրտեմք զերեխայն, հանեմ ի բեմն եւ հաղորդեմք աւրինակ Ադամայ, որ նախ ի մէջ երկրի պատկերն Աստուծոյ ստեղծաւ եւ ապա ի դրախտն եդաւ առ ծառն կենաց: Նոյնպէս եւ մեք մկրտութեամբն նախ պատկեր լինիմք Աստուծոյ եւ ապա ի բեմն ելեալ հաղորդիմք ի մարմնոյն Քրիստոսի: Եւ դարձեալ որպէս ի վերնատանն նախ զոտս աշակերտացն լուաց, որ աւրինակ էր աւազանին, եւ ապա զսուրբ մարմինն բաշխեաց նոցա, սոյնպէս եւ մեք նախ աւազանաւն սրբիմք եւ ապա զմարմինն Քրիստոսի ճաշակեմք: Ըստ մեծին Դիոնէսիոսի, որ ասէ. «Թէպէտ եւ կատարին ի քահանայից սրբազանք ինչ նշանակք, այլ զսրբազանս աստուածածնելութիւն ոչ ներգործէ քահանայն առանց աստուածայնոյն իւղոյ եւ ոչ առանց աստուածայնոյն հաղորդութեան խորհուրդ կատարէ»: Սմին հակառակ եկեղեցին Հռոմայ սահմանեալ է մկրտութիւն առնել, որ է աստուածածնելութիւն թարց մեռոնին դրոշման եւ սրբազանին գոհութեան, այսինքն՝ սուրբ Հաղորդութեան, զոր եւ բազումք մեռանին թարց քրիստոսական նշանաց, այսինքն՝ առանց սուրբ հաղորդութեան եւ դրոշմի, որք են նշան քրիստոնէութեան:

Եւ արդ զարմանամ ի վերայ աւրինադրութեանցն հռոմայեցւոցն, որ ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Սուրբ Հոգին մկրտիլ, եւ հաղորդի արժանի չի լինիլ: Զի ասէ առաքեալն Պաւղոս. «Որք ի Քրիստոս մկրտեցարուք, զՔրիստոս

զգեցեալ էք» (Գաղատ. Գ. 27)։ ՋՔրիստոս զգենուլ եւ հաղորդի չի լինել արժանի յո՞ր կանոնաց է մկրտութիւն տալ եւ ի մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն զրկել։ Եթէ ասեն ի չափ հասակի գայ եւ ապա հաղորդի, ահա նա եւ զմկրտութիւն ոչ խնդրեաց, քանզի տղայ էր։ Յորժամ մկրտեցաւ եւ զգեցաւ զՔրիստոս՝ արժան է զՔրիստոս զգենողին կրկին զգեցուցանել զՔրիստոս։ Ջի ահա բազումք են վկայութիւնք ի Գրոց Սրբոց վասն տղայոց ընդունելոյն Քրիստոսի։ Եղիայ, զոր տեսին ծնողքն նորա, զի ի տեսլեանն հրեշտակ Տեառն հուր ջամբեցուցանէր նմա։ Եւ ահա Սուրբ Հոգին ոչ որոշեաց զերամս տղայոցն վասն տղայութեան հասակին։ Դարձեալ վասն նախնական արանցն տղայոց հեղելոյ ի Բեթլէհէմ վասն Քրիստոսի։ Ապա ուրեմն չէր հաճելի Տեառն, քանզի տղայք էին, զոր քաւ եւ մի՛ լիցի, զի նոքա անուշահոտ բոլորապտուղ պատարագ մատուցան տղայացելոյն Քրիստոսի ի ժամ հրաշալի ծննդեան իւրոյ։ Այլ եւ զփառաբանութիւն մանկանց տղայոց, որք երգէին զովսաննա Բարձրելոյն (Մրկ. ԺԱ. 9)։ Եւ կամ ի գիրկն Տեառն, որ զանմեղ տղայն բառնայր, եւ ասէր. «Մի՛ արգելուք զդոսա, զի այդպիսեացդ է արքայութիւն Աստուծոյ» (Մրկ. Ժ. 14)։ Եւ զկամս եւ զմիտս մարդկան այնպէս խնդրէր, ըստ այնմ. «Ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ դարձջիք եւ լինիջիք իբրեւ զմանուկս զայս, ոչ կարէք մտանել յարքայութիւն Աստուծոյ» (Մտթ. ԺՀ. 3)։ Եւ որք արգելուն զտղայս ի հաղորդութենէ, յայտ է, զի յորժամ գայցէ ի չափ հասակի, նախ հաղորդեսցի մեղաւք աշխարհիս եւ ապա բերցեն զնա ի հաղորդութիւն Քրիստոսի։ Մի՛թէ կարապետն Յոհաննես ի տղայութեան յորովայն մորն չի լցա՞ւ Հոգւովն Սրբով եւ երկրպագեաց Տեառն։ Մի՛թէ չասաց մարգարէն, թէ՝ «Ծերք եւ տղայք աւրհնեցէք զանուն Տեառն» (Սղմ. ՃԽՀ. 12, եւ թէ՝ «Ի բերանոց մանկանց տղայոց հաստատեցեր զաւրհնութիւն» (Սղմ. Ը. 2)։ Արդ, այդ խորին սուտ են եւ չեն ուղիղ ի հաւատս։

Ասէ աշակերտն.

Իմացաք, եթէ երկաբնակքն զմարմինն տան ժողովրդեան առանց արեան, իսկ մեք վասն ո՞յր աղագաւ միաւորեմք զմարմինն ընդ արեան եւ ապա տամք ժողովրդեանն։

Ասէ վարդապետն.

Ջի արիւնն հեղուկ նիւթ է, թարց մարմնոյ ժողովրդեան տալն բազում զգուշութեան պէտք են։ Վասն որոյ սահմանեցին հարքն մեր միաւորել ընդ մարմնոյն եւ տալ ժողովրդեանն։ Ջի որպէս բաշխի մարմինն, նմանապէս մասնաւորեսցէ եւ արիւնն առհասարակ, եւ մի՛ գուցէ անմասն գտանիցիմք կենդանարար յարենէն Քրիստոսի իբրեւ զժողովուրդն

երկաբնակաց։ Եւ դարձեալ երբեմն նշանակէ հացն ցամաք զբանն ի յերկնից իջեալ եւ գինին զմարդկութիւն, ըստ որում հաղորդեցաւ մարմնոյ եւ արեանն մերձաւորութեամբն իւրով։ Եւ երբեմն նշանակէ հացն զմարմինն սուրբ եւ արիւնն զանմահ կենդանութիւն։ Եւ բաժան միմեանց աւրհնեմք զհացն եւ զբաժակն, եւ յետոյ միաւորեմք ի ճաշակելն։ Վասն զի աղբիւր արեան բաժանեալ ի մարմնոյն, դարձեալ միաւորեցաւ առ ինքն եւ ժողովեցաւ ի մարմինն իւր եւ ոչ ցրուեցաւ այլ արտաքոյ, յաղագս այսորիկ միաւորեմք։

Ասէ աշակերտն.

Բարբանջեն երկաբնակքն ընդ այս, եթէ դուք հայք, յորժամ միաւորէք զմարմինն ընդ արեան, երեւի հանգոյն թացեալ պատառոյն Յուդայի։

Ասէ վարդապետն.

Յիմարն յիմարութեամբ խաւսի եւ սիրտ նորա զնանրութիւն խոկասցէ։ Իսկ յորժամ իւրեանք առնուն զարիւնն ընդ մարմնոյն եւ ճաշակեն, ուրեմն ամենեքեան Յուդա են, զի միապէս է միաւորելն արտաքս արտաքս եւ ի ներքս. զի ամենայն կերակուր եւ ըմպելի ի ներքս միաւորի։ Մեք որպէս լուաք ի սուրբ Գրոց, թէ անարժան ուտելն առնէ Յուդա եւ ոչ միաւորութեամբ զարիւն եւ զմարմին ճաշակելն։ Արդ, միաւորելն զսուրբ խորհուրդն ոչ է նորագիւտ ինչ եկամուտ մեզ յինքեանց, այլ սուրբն Բարսեղ կեսարացին այնպէս բաշխէր ժողովրդեանն։ Որպէս գրի ի պատմութեան նորին ի Յունվարի ամսոյ ի մինն, եթէ հրէայ ոմն ետես, զի հում միս արենաթաթախ քահանայն տայր ժողովրդեանն, եւ զղջացեալ եկն անկաւ առ ոտս նորա եւ մկրտեցաւ։ Եւ դարձեալ միաւորական խորհուրդս այս ոչ համեմատի ընդ Յուդայի պատառոյն, քանզի վասն նորա ասէ սուրբն Եփրեմ ի նոյն բանին մեկնութեան, թէ լուաց զհացն ջրով յաւրհնութենէն եւ ետ Յուդայի։ Եւ սուրբն Ջենոբ ասէ, թացեալ զպատառն Քրիստոս ետ Յուդայի. զթանալն ասէ, թէ ի գինւոյն էառ, ջրով լուաց եւ ապա ետ։ Արդ, յառաջ քան զմարմնանալն Բանին այնպէս հեռի էր ի մարդկանէ, զի եւ տեսանել ոչ ոք կարէր զնա եւ ոչ լսել զձայն նորա, այլ յորժամ «Բանն մարմին եղեւ» (Յովհ. Ա. 14), յայնժամ մերձեցաւ առ մեզ, զի տեսաք զնա մարմնով, եւ լուաք զձայն քարոզութեան նորա եւ առաք զանուշահոտութիւն նորա։ Այլ ոչ շատացաւ այսու, զի տեսաք զնա, այլ կամեցաւ եւս հուպ լինիլ մեզ եւ շաւշափիլ ի մէնջ, որպէս ասաց. «Շաւշափեցէք զիս եւ տեսէք» (Ղուկ. ԻԴ. 39)։ Եւ դեռեւս այսպիսի միաւորութիւնս չէր նմա բաւական, այլ կամեցաւ կատարելապէս միաւորիլ ընդ մարդկան, վասն այն կացոյց զխորհուրդ Պատարագին, որ է խորհուրդ սիրոյ։ Եւ այսպէս

լինի կատարեալ միաւորութիւն ի մէջ Աստուծոյ եւ ի մէջ մարդկան, զի այս խորհրդով Քրիստոս զհացն փոխէ ի մարմին իւր եւ զգինին՝ յարիւն իւր, եւ տայ մեզ ի ճաշակել, զի միաւորեսցի ի մեզ: Որպէս եւ ասաց. «Ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ» խորհրդով Պատարագիս «մինչեւ ի կատարած աշխարհիս» (Մտթ. ԻՀ. 20): Վասն այն էառ հաց, աւրհնեաց, եբեկ եւ ետ աշակերտացն եւ ասէ. «Առէք, կերէք. այս է մարմին իմ» (Ղուկ. ԻԲ. 17):

Ասէ աշակերտն.

Արդ, աղաչեմ, զի ծանուսցես ինձ, թէ որպէս փոխի հացն ի մարմինն Քրիստոսի, եւ գինին՝ յարիւնն:

Ասէ վարդապետն.

Զի կարէ փոխիլ հացն ի մարմինն Քրիստոսի, նոյնպէս եւ արիւնն, ըստ վկայութեանց վարդապետաց եկեղեցւոյ: Արդ, որպէս յանցեալ ժամանակս հին աւրինացն բազում փոփոխումն լինէր, զի զկինն Ղովտայ փոխեաց ի յարձան աղի (տե՛ս Ծննդ. ԺԹ. 26) եւ զգաւազնն Մովսէսի յաւձ փոխեաց (տե՛ս Ելք Դ. 3), եւ զջուրս գետոյն Եգիպտոսի յարիւն դարձոյց (տե՛ս Ելք է. 20): Իսկ ձեռն Աստուծոյ ոչ է տկարացեալ, այլ միշտ այնպէս զաւրաւոր է որպէս յայնժամ: Եւ մեք հաւատամք, զի Քրիստոս Աստուած է ճշմարիտ եւ ամենակարող. ոչ է զարմանք, թէ հացն այն բանիւն Քրիստոսի փոխի ի մարմին իւր եւ գինին՝ յարիւն: Դարձեալ, զի դիւրին է փոխել զիր ինչ ի յայլ ինչ քան թէ յոչնչէ նոր ստեղծանել: Իսկ Բանն զերկինք եւ զերկիր յոչնչէ ստեղծեաց, ապա ուրեմն նոյն Բանն Աստուած, որ է Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս կարող է զհացն փոխել ի մարմին իւր: Դարձեալ, զի զոր ինչ կարէ առնել փոքր զաւրութիւն, կարէ զնոյն առնել եւ մեծ զաւրութիւն, իսկ բնութիւնս, որ փոքր ունի զաւրութիւն, կարէ ժամանակաւ զհացն ի մարմին փոխել եւ զգինին՝ յարիւն այնմ, որ ուտէ: Ապա ուրեմն Աստուծոյ զաւրութիւն, որ մեծագոյն է, կարէ յանկարծ զհացն փոխել ի մարմին Քրիստոսի եւ զգինին՝ յարիւն ի ձեռն քահանային: Դարձեալ զի ծառ մի մեծ ընկուզի սերմանեն, ընկուզն բուսանի եւ աճէ, զի զաւրութիւն բնութեան այնպէս է ի սերմն այն, որ խոնաւութիւն երկրին չինքն քարշէ եւ փոխէ ի ծառ ի ճիւղ ի տերեւ ի ծաղիկ եւ ի պտուղ: Ապա ուրեմն Աստուած, որ ստեղծող է բնութեան, կարէ զհացն ի մարմին իւր փոխել եւ զգինին՝ յարիւն:

Դարձեալ, զի ասեն իմաստունքն, եթէ արքայիկ աւձն բազում եւ չար թոյնս ունի, եւ է աստղ մի յերկինս, որ ունի իշխանութիւն ի վերայ արքայիկ աւձին, եւ ժողովէ զամենայն թոյնս ի գլուխ աւձին, եւ զաւրութեամբ աստեղն փոխի թոյնքն ի յակն պատուական, որ կոչի ճրագ գիշերոյ, որ

պատուական է քան զամենայն ակունս, որ լինի ի քարանց: Արդ, եթէ զաւրութիւն այստեղ միոյ կարէ զթոյնքն ի պատուական քար փոխել՝ որչա՞փ եւս առաւել Աստուած, որ ստեղծող է աստեղաց, կարէ ձեռամբ քահանային փոխել զհացն ի մարմին եւ գինին՝ յարիւն: Դարձեալ զի ասէ Արիստոտէլ, թէ սնդիկն եւ ծծումբն յորժամ խառնին ընդ իրեար յերակս երկրի, լինի նիւթ ամենայն հրահալելեաց, զի զաւրութեամբ աստեղաց սնդիկն եւ ծծումբն յիրեար խառնեալ փոխին երբեմն յարծաթ, երբեմն յերկաթ եւ ի պղինձ եւ ի կլայեկ: Արդ, թէ երկնից զաւրութիւնն զսնդիկն եւ զծծումբն կարէ յոսկի փոխել՝ որչա՞փ եւս առաւել Աստուած կարէ զհացն ի մարմին իւր փոխել: Դարձեալ սատէֆն առնու զանձրեւն եւ փոխէ ի մարգարիտ: Եւ դարձեալ կայ յաշխարհս արեւելից ջուր, որ յորժամ զփայտն ձգեն ի ներս ի քար փոխի եւ դուրսէ փայտ մնայ, եւ յայտ է, որ արմատն քար է եւ զջուրն ըմպէ եւ ծառն սնանի: Այլեւ յարեւմտից աշխարհն է ջուր, որ թէ զփայտն դնեն անդ, մասն փայտին, որ ի կաւն է թաղած, ի յերկաթ փոխի եւ կէսն, որ ի ջուրն է, ի մարմար քար փոխի, եւ մասն, որ ի դուրսն է, փայտ մնայ, զինչ իւր բնութիւն էր: Արդ, թէ Աստուած այնպէս զաւրութիւն է տուեալ ջրոյն, որ զփայտն ի քար փոխէ, զինչ զարմանք է, եթէ Բանն Աստուծոյ այնպէս զաւրութիւն ունիցի, որ ձեռամբ քահանային զհացն ի մարմին իւր փոխէ եւ զգինին՝ յարիւն:

Ասէ աշակերտն.

Եթէ հարցանեն երկմիտք, թէ հացն այն որպէ՞ս է մարմին Քրիստոսի, զի ահա գոյնն հացի է եւ համն հացի, նոյնպէս եւ գինին. զինչ տաց այնպիսեացն պատասխանի:

Ասէ վարդապետն.

Ասեմք, թէ ի հացն այն երկու ինչ է, ըստ վարդապետաց մերոց. մինն էութիւնն է ծածկեալ եւ մինն՝ պատահումն, որ տեսանի: Եւ երկրորդ՝ կերպիւ զանազանին. նախ զի էութիւն հացին այնչափ մնայ որչափ հաց է, այլ պատահմունքն այլայլին որպէս գոյնն, համն, հոտն, եւ էութիւնն ոչ այլայլի: Երկրորդ՝ զի հինգ զգայութիւնս զէութիւնս հացին ոչ տեսանէ, այլ՝ միայն զպատահմունքն, զի աչքն զգոյնն եւ քիթն՝ զհոտն եւ բերանն՝ զհամն, եւ ականջն՝ զձայնն, եւ ձեռքն՝ զտաք եւ զհովն, այլ իմացումն մարդոյն հասանէ մինչ ի յէութիւն հացին եւ տեսանէ: Այլ յորժամ ասէ քահանայն զբանն Քրիստոսի, թէ՝ «Այս է մարմին իմ» էութիւն հացին փոխի յէութիւն մարմնոյն Քրիստոսի, եւ մնայ պատահմունքն, այսինքն՝ գոյնն, համն, հոտն: Եւ պատահմունքս այս որպէս յառաջ քան զաւրհնութիւն ծածկէր զէութիւն հացին, այսպէս այժմ ծածկէ զէութիւն մարմնոյն

Քրիստոսի: Այսպէս, թէպէտ զգայարանքն տեսանէ ի հացն զգոյնն, զհամն, զհոտն, որ մնայ ի հացին, այլ իմացումն աւգնէ ճշմարիտ հաւատոյն, եւ հաւատացեալն իմանայ եւ հաւատայ, թէ գոյացութիւն հացին փոխեցաւ ի գոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի: Ապա թէ ոք տեսանէ զգոյնն եւ զհամն եւ զհոտն հացի եւ գինւոյ, եւ ասէ, թէ ոչ է մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, այնպիսին սխալի: Որպէս Իսահակ խաբեցաւ յորդւոյ իւրոյ Յակոբայ, որ մորթով ուլոյն զբազուկ եւ զպարանոցն ծածկեալ էր (տե՛ս Ծննդ. Իէ. 16): Եւ այսպէս աչքն խաբեցաւ, զի մթացեալ էր եւ կարծէր զնսաւ տեսանել, բայց լսելիքն ոչ խաբեցաւ եւ ոչ հոտոտելիքն. զի զձայնն Յակոբայ լսէր եւ զհոտն Եսաւայ առնոյր, այլ ճաշակելիքն խաբեցաւ եւ շաւշափելիքն, զի զկերակուրն որպէս զնսաւայ ուտէր եւ ձեռքն որպէս զնսաւայ շաւշափէր: Վասն այն ասէր. «Ձայնդ ձայն Յակոբայ եւ ձեռքդ ձեռք Եսաւայ» (Ծննդ. Իէ. 22): Այսպէս մարմին Քրիստոսի է ծածկեալ ձեւով եւ գինւով հացին, վասն այն չէ պարտ հաւատալ աչացն, որ տեսանէ զգոյն հացի եւ ոչ ունգաց, որ զհոտ հացի առնու եւ ոչ ճաշակելեաց, որ զհամ հացի առնու, եւ ոչ շաւշափելեաց, որ զհաց շաւշափէ, այլ պարտ է հաւատալ Քրիստոսի ձայնին, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ» (Մտթ. ԻՁ. 26):

Ասէ աշակերտն.

Ի վերաբերման ժամու Պատարագին ոչ է պարտ, ասեն երկաբնակքն, հնչեցուցանել զանկակս եւ զծնծղայս եւ բացաւ գլխով աղաւթել եւ պատուել մեծաւ հանդիսիւ, քանզի ոչ է լեալ մարմին եւ արիւն Տեառն, այլ՝ սոսկ հաց եւ լոկ գինի:

Ասէ վարդապետն.

Մեծաւ փառաւք եւ հանդիսական ճոխութեամբ ծնծղայիւք եւ զանկակաւք եւ այլ քաղցր եղանակաւք եւ բուրմամբ խնկաւք անուշահոտիւք եւ մոմեղինաւք լուցելովք հրաժարեալք ի մեղաց եւ մաքրական մտաւք պարտ է ահիւ եւ դողութեամբ պատուել զնա եւ մեծարել, ըստ մարգարէին խրատու, որ ասէ. «Ի բաց կացէք, ի բաց կացէք, ելէք այտի եւ ի պիղծս մի՛ մերձենայք, ելէք ի միջոյ նոցա եւ մեկնեցարուք, որք բարձեալ բերէք զսպաս Տեառն» (Ես. ՇԲ. 11): Եւ թէպէտ իսկապէս մարմին եւ արիւն Տեառն չէ լեալ զէականն հրամայն, եւ զորով զհացս չէ ասացեալ ի վերայ, սակայն յսկզբան Պատարագին ասացաւ. «Յիշատակ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»: Ուրեմն ոչ պարտ անկանիլ ի վերայ երեսաց եւ երկիր պագանել որպէս մարմնոյ եւ արեան Աստուծոյ, եւ ոչ անպատուել որպէս հասարակ նիւթ տարրականաց, այսինքն՝ որպէս սոսկ հաց եւ լոկ գինի, այլ հարկաւորի պատուել մեծարանաւք, քանզի յիշատակ Տեառն է:

Զորաւրինակ դուստր մի նշան եդեալ ընդ ումեմն թագաւորի թէպէտ չիցէ պսակեալ եւ կամ մտեալ ընդ թագաւորին յառագաստն, սակայն նշանակեցեալ է միջնորդութեամբ բազմաց, եւ տեսողք զնա որպէս թագուհւոյ եւ տիկնոջ պատիւս վերաբերեն առ նա: Սապէս եւ զսուրբ զընծայն, որ է սպաս Տեառն, թէպէտ Հոգին Սուրբ ոչ է ազդեալ ի նա առ ի փոխարկութիւն մարմնոյ եւ արեան Քրիստոսի, այլ բանիւ եւ միջնորդութեամբ պատարագամատոյց քահանային եւ համայն սպասաւորաց եկեղեցւոյ յիշատակ Տեառն նշանակեցեալ է այնպիսի անսուտ պայմանաւ, որ լինելոց է ճշմարտիւ թարց երկբայական կարծեաց: Վասն այն բազում զգուշութեամբ եւ երգաւք հոգեւորաւք հանդերձ համայն եկեղեցական մանկամբք առնումք զընծայն եւ տամք ի ձեռս քահանային ի դիմաց բոլոր ժողովրդեանն ասելով, որովհետեւ միջնորդ եւ բարեխաւս առաքեցար ի մէնջ առ Հայր՝ պիտոյ է նուէրս ինչ եւ ընծայս ի մէնջ, զի զորս տարեալ մատուցես Աստուծոյ Հաւր, եւ այնու ի հաշտութիւն ածցես զնա մեզ, եւ մեք ոչ ինչ ունիմք այլ նախամեծար քան զհացս զայս եւ զբաժակս, որ նշանակ է գլխոյն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. զայս առեալ մատոյ ընծայ նմա:

Ասէ աշակերտն.

Չէ պարտ ասեն փափխթայքն, որով» զհացս աւրհնեալ մարմին եւ արիւն ճշմարտապէս արասցես» ասել, այլ՝ «արարեր», քանզի «առէք կերէքն» յառաջագոյն ասացաւ եւ եղեւ մարմին եւ արիւն Տեառն:

Ասէ վարդապետն.

Զի Քրիստոս Աստուած գոլով արար զայս փոխարկութիւնս եւ ասաց. «Առէք կերէք, այս է մարմին իմ»: Բայց երկբայութիւն գոյ, թէ յորո՞ւմ ժամու կամեցաւ եւ արար, սակայն ոչ կարեն ցուցանել: Զի թէ այսու բանիւս առնէր զհացն մարմին իւր, պարտ էր հրամայական կերպիւ ասել. Այս եղիցի մարմին իմ: Որպէս յստեղծագործութեան աշխարհի արար՝ ասելով. «Եղիցի լոյս եւ եղեւ լոյս» (Ծննդ. Ա. 3) եւ այլն: Իսկ աստ ոչ թէ հրամայական, այլ ցուցական կերպիւ ասէ. «Այս է մարմին իմ»: Եւ աստի յայտ լինի, որ յառաջագոյն արարեալ էր վասն այն տայր աշակերտացն, զի եթէ դեռ ոչ էր արարեալ զնա մարմին իւր, ապա հաց տայր աշակերտացն եւ ոչ մարմին ըստ կարծեաց փափխտայից: Եւ դարձեալ ընդհանուր եկեղեցին Հայաստանեայց, նաեւ ինքեանք եւս յառաջ զհացն մարմին Քրիստոսի առնեն եւ ապա բեկանեն: Տե՛ս ուրեմն «զառէք կերէքն» թէպէտ տերունական է բան եւ հրաման, սակայն ոչ վասն փոխարկութեան ասաց, այլ վասն պատմելոյ զխորհուրդ տնաւրէնութեան Որդւոյն Աստուծոյ: Որպէս յայտ յաղաւթիցն է, որ ի ծննդենէն մինչեւ ցճառ չարչարանացն Քրիստոսի

կարգաւ պատմէ, եւ ի վերնատանն զայս խորհուրդ ածէ՝ «զառէք, կերէքն» յիշելով: Ապա ուրեմն պարտ է խնդրել ի Հաւրէ զՀոգին Սուրբ, որ նովաւ եղիցի կատարումն փոխարկութեան մարմնոյ եւ արեան Տեառն: Եւ զի թէպէտ մի է կամք Երրորդութեան, սակայն ամենայն շնորհաց բաշխումն ի Հոգւոյն Սրբոյ իջանէ ի մեզ, եւ Հոգին Սուրբ է կատարիչ ամենայն շնորհաց: Ուստի յայտ է ի մարգարէից եւ յառաքելոց: Այլ եւ ինքն Որդի Աստուծոյ նա զՀոգին էառ տնաւրինաբար ի Յորդանան եւ ապա Հոգւովն վարեցաւ յանապատն՝ փորձիլ ի սատանայէ, եւ յաղթեաց փորձողին: Նաեւ յաւր հղացման մարմնառութեան Բանի ճարտարապետ Հոգին էր, ըստ բանի հրեշտակին, թէ՝ «Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ» (Ղուկ. Ա. 35), եւ թէ՝ «Որ ի նմայն ծնեալ է, ի Հոգւոյն Սրբոյ է» (Մտթ. Ա. 20): Որպէս եւ ինքն Քրիստոս ասէր. «Հոգւովն եւ կամ մատամբն Աստուծոյ հանեմ զդեւս» (Ղուկ. ԺԱ. 20): Ուրեմն թարց Հոգւոյն Աստուծոյ ոչ ինչ կարէ առնել տկարացեալ բնութիւն մեր, վասն այն զՀոգին Սուրբ աղերսեալ հայցէ ի Հաւրէ՝ ասելով. «Երկրպագեմք եւ աղաչեմք եւ խնդրեմք ի քէն բարերար Աստուած, առաքեա ի մեզ եւ յառաջի եդեալ ընծայս յայս զմշտնջենաւորակից քո եւ զէակից Սուրբ Հոգիդ»: Ուր ասէ մեկնիչ խորհրդոյն. Քանզի մինչեւ ցայժմ միայն աւրինակ էր հացն եւ բաժակն, հայցէ ի Հաւրէ զՀոգին Սուրբ, զի իջցէ եւ սրբեալ կատարեսցէ զնշանակ մարմնոյ եւ արեանն ճշմարտապէս մարմին եւ արիւն Քրիստոսի: Զի զորաւրինակ մեռեալ մարդ միայն աւրինակ մարդոյ է եւ ոչ ստուգապէս մարդ, զի ոչ ունի զհոգին, որ կենդանի առնէ, ապա թէ լիցի ի շնորհացն Աստուծոյ, զի հոգի մտցէ ի մեռեալ մարմինն յայն եւ կենդանացուսցէ զնա, այնուհետեւ ոչ է աւրինակ մարդոյ, այլ ճշմարտապէս մարդ կենդանի: Այսպէս հացն եւ գինին մինչեւ ցայժմ նշանակ եւ աւրինակ էր Քրիստոսի, իսկ յորժամ կատարիչ Հոգին իջանէ եւ կատարէ զնա, լինի ճշմարտապէս Քրիստոս: Եւ որպէս յայն մեռեալ մարմինն հոգին աներեւութապէս գայ եւ կենդանացուցանէ, եւ յորժամ կենդանանայ մարմինն, յայլ ձեւ ոչ փոխարկի, այլ միայն կենդանական զաւրութիւն ի նա առաւելու: Այսպէս եւ ի հացս եւ ի գինիս աներեւութապէս իջանէ Հոգին Սուրբ, եւ ոչ եթէ զձեւ հացին եւ բաժակին ի միս եւ յարիւն փոփոխէ, այլ միայն զաստուածական զաւրութիւն եւ զներգործութիւն մարմնոյն եւ արեանն Քրիստոսի ի հացն եւ ի բաժակն տպաւորէ:

Ասէ աշակերտն.

Յորժան քահանայն զմի աւրհնեալ հացն բեկանէ ի բազում մասունս եւ տայ ժողովրդեան, Քրիստոս բոլորապէ՞ս մնայ ի հատեալ մասունսն, եթէ՞ մասնաւորաբար:

Ասէ վարդապետն.

Եւ գիտելի է, յորժամ քահանայն բեկանէ զնշխարն աւրհնեալ, ոչ բեկանի մարմին Տեառն, բայց բեկանին միայն տեսակք հացին: Զորաւրինակ, եթէ կոտորես զհայելին ի բեկորս բազումս՝ ոչ կոտորի երեսդ քո, որ երեւէր ի հայելւոջ, բայց յիւրաքանչիւր մի մի բեկորի հայելւոյն նոյնպէս երեւի անբաժան: Եւ դարձեալ աւրինակ, որպէս արեգակն, որ բամապատիկ մեծ է քան զցամաք երկիրս, այլ բոլոր արեգակն երեւի ի փոքր հայելւոջն, եւ եթէ բազում մասունս կոտորես զհայելին, բոլոր արեգակն յիւրաքանչիւր մասն հայելւոյն երեւի: Այսպէս մարմինն Քրիստոսի թէպէտ յոյժ մեծ է քան զնշխարն, այլ ի յաւրհնեալ նշխարն կատարեալ է էութեամբ իւրով եւ քանակութեամբ եւ ամենայն իրաւք: Եւ թէ զնշխարն ի բազում մասունս կոտորես՝ բոլոր մարմինն Քրիստոսի է յիւրաքանչիւր մասն ի յաւրհնեալ հացէն, եւ այնպէս բոլոր ճաշակէ ամենայն ոք զմարմինն Քրիստոսի, որպէս այն, որ առնու զբոլոր նշխարն:

Ասէ աշակերտն.

Վասն ջրոյն խառնեցմանն ասեն երկաբնակքն, թէ սակաւուկ է ջուրն, զոր խառնեմք ի սուրբ խորհուրդն եւ ոչ է ի չափ արեան, ուրեմն ոչ ապականի խորհուրդն վասն փոքրկութեան ջրոյն:

Ասէ վարդապետն.

Քանզի ջուրն յորժամ հեղցի ի գինին ոչ եւս մնայ անապակ, եթէ կաթ մի իցէ եւ եթէ յոլով, վասն զի ի նոյնութեան ոչ մնայ գինին խառնեալ ընդ ջրոյն, քանզի անապակ գինի ասացին: Որպէս Մելքիսեդեկ արքայ Սաղիմայ էհան հաց եւ գինի անապակ եւ մատոյց Աբրահամու, քանզի քահանայ էր Աստուծոյ բարձրելոյ (տե՛ս Ծննդ. ԺԴ. 18): Եւ մարգարէն Դաւիթ եւս բացադրէ մեզ. Գինի անապակ ի խորհուրդն փրկական, ըստ այնմ. «Բաժակ քո անապակ արբեցոյց զիս» (Սղմ. ԻԲ. 6), եւ դարձեալ ասէ. «Բաժակ ի ձեռին Տեառն, գինի լի անապակ արկեալ» (Սղմ. ՀԴ. 8): Տեսանե՞ս, զի մարգարէն զգինի անապական միայն ասաց եւ ջուր ինչ ոչ յիշեաց: Զի եթէ նիւթն սակաւուկ ինչ իցէ, այլ բնութիւն հաւասար է, զի մին կաթ ջուրն եւ սափորն հաւասար են բնութեամբ: Ապա ուրեմն թէպէտ սակաւ խառնեն ջուրն, բնութեամբ ջրոյն եւ գինւոյն ապականեցան, զի ոչ անապակ գինի է եւ ոչ պարզ ջուր: Եւ դարձեալ ըստ քանակին է սակաւ ջուրն եւ ոչ թէ ըստ գոյացութեան եւ տեսակին, քանզի հաւասար տեսակք են փիղն եւ մրջիւնն, եւ ոչ ինչ առաւել գոյացութիւն է փիղն քան զմրջիւնն: Այսպէս կուժ մի ջուրն եւ ծով մի ջուրն գոյացութեամբ եւ տեսակաւ հաւասարք են, եթէ կամիս բաժակաւ մի խառնեա ջուր, եւ կամիս դորա կաւ. մի են:

Ասէ աշակերտն.

Զինչ տացուք պատասխանի երկաբնակացն այնոցիկ, որք ասեն մեզ, թէ որպէ՞ս առնուք ի կիր զբղխեալն ի կողէն Փրկչին. քանզի յայտնապէս ասէ Աւետարանն. «Այր ոմն ի զինուորացն տիգաւ խոցեաց զկողս նորա, եւ ել վաղվաղակի արիւն եւ ջուր» (Յովհ. ԺԹ. 34)։

Ասէ վարդապետն.

Ջուրն զխորհուրդ մկրտութեան ցուցանէ ի լուացումն մեղաց մերոց, եւ արիւնն զկենարար խորհուրդ սրբազնագոյն Պատարագին։ Եւ Յոհան Ոսկեբերանն ի սոյն բանի մեկնութեան ասէ. «Ի ձեռն ջրոյն ծնանիմք վերստին, ի ձեռն մարմնոյն եւ արեան սնեալք»։ Եւ դարձեալ ասէ. «Զի են ոմանք, որ ի սուրբ խորհուրդն ջուր ի կիր արկանեն։ Ի բերոյ որթոյ ասէ. «Որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի»։ Որպէս սրբազան առաքեալն մեր Թադէոս ասէ. «Արժան է զհաց պատարագին ջերմ հանել ի Սեղանն, առանց աղ, առանց խմոր, առանց ձէթ եւ առանց ջուր եւ զգինին անապական»[241]։ Եւ Մակար Երուսաղէմայ հայրապետն ասէ. «Պարտ է ըստ առաքելոցն աւանդութեանց, որ ի կանոնս իւրեանց գրեալ են, զսուրբ հացն ի Սեղանն հանել առանց իրիք խառնուածոյ. զի ապականացու իւիք ոչ փրկեցաք, այլ՝ անապական մարմնովն եւ արեամբն անարատ Գառինն[242]»։ Կելեստիանոսի Հռոմայ հայրապետին հարցին. «Զինչ ընդունիս զայն պատարագն, որ ջուր եւ խմոր խառնի»։ Եւ Կելեստիանոս ասէ. «Ոչ միայն ես չընդունիմ, այլ թէ այլ ոք առնոյր եւ մարտիրոսանայր, զնեստորին նզովս արկանէի ի վերայ»[243]։ Ննորիոս Հռոմայ հայրապետն առ Միսայէլ ներքինին ասէ. «Ջուր եւ ի կողից Քրիստոսի ի խորհուրդ մկրտութեան եւ լուացումն մեղաց»[244]։ Եւ Ստեփաննոս Կորնթացւոց եպիսկոպոսն ասէ ի թղթին, զոր գրեաց ի հռոմայեցիսն. «Տունկն, զոր տնկեցին Պետրոս եւ Պաւղոս, ոռոգեաց Քրիստոս ջրովն կենդանի ի կողէն բղխեալ մկրտութիւն մեզ ցուցեալ»[245]։ Եւ Աստուածաբանն ասէ. «Եւ ջուր, զի ցուցցէ, թէ մեռեալ է, բղխեաց արիւն, զի յայտ արասցէ, թէ կենդանի է»[246]։ Եւսեբի Եմէսացին ասէ. «Երկու աղբիւրք ի միոյ ականէ բղխէին, զի զոր զինուորն

---

[241] *Համմ. կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 26 [1–3], նաեւ* Վարդան Այգեկցի, *Արմատ հաւատոյ, էջ 251։*

[242] *Տե՛ս կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 227 [8–10], նաեւ* Վարդան Այգեկցի, *Արմատ հաւատոյ, էջ 251։*

[243] *Տե՛ս* Վարդան Այգեկցի, *Արմատ հաւատոյ, էջ 257։*

[244] *Քաղուած է. «Թուղթ երանելւոյն Պաւղոս Տարոնացւոյ... ընդդէմ Թէոփիստեայ հոռոմ փիլիսոփային», ՄՀ, հտ. ԺԷ., էջ 457 [1408]։*

[245] *Անդ, էջ 457 [1409]։*

[246] *Անդ, էջ 457 [1411]։*

տիգաւն խոցէր՝ որիշ որիշ ջուրն ի լուացումն հաւատացելոց աւազանաւն, եւ արիւնն ի գինք փրկելոցս եւ ի դատապարտութիւն խաչողացն»[247]: Այլ եւ սուրբն Եփրեմ ասէ. «Ել ի նմանէ բղխումն ջրոյն, զի շիջուսցէ զհուրն Ադամայ առաջնոյ եւ եղիցի լուանալ զծառայութիւն չարութեան նորա, եւ եւ արիւն ողորմութեամբ, որով զմեզ փրկեսցէ ի ծառայութենէ անտի: Եւ քանզի յարէնէ է ամենայն կենդանութիւն, կենդանացոյց զմեզ արեամբն իւրով»[248]: Ի Թէոդուպոլսոյ կանոնաց, որ եդաւ հրամանաւ Ուստիանի թագաւորին. «Քանզի լուաք լուր ծանրագոյն, թէ ոմանք ապականեալք ի քաղկեդոնականացն, ապականեն զսուրբ խորհուրդն խմորով եւ ջրով: Արդ, որ ոք գտցի յայսպիսի սովորութիւնս, լուծցի ի պատուոյն եւ ի սուրբ ժողովոյն»[249]: Եւ Ալբերտ վարդապետն երկաբնակաց բռնադատեալ ի ճշմարտութենէն ասէ. «Հոգի ասեմ սրբութեան, արիւն՝ փրկութեան եւ ջուր՝ լուացման»: Եւ դարձեալ ասէ ՄՀԲ. (272) թղթահամարն. «Ուսիր, ով քրիստոնեայ, թէ որքան պարտիս սիրել զՔրիստոս, որ ետ մեզ զմարմին իւր ի կերակուր եւ զարիւն իւր ըմպելի, զՀոգին՝ ի գին, զջուր՝ կողին ի լուացումն, զհանդերձն՝ խաչողաց, զմարմինն՝ աշակերտաց, եւ զմայրն՝ Յոհաննու»: Եւ դարձեալ ասէ ՆԲ. (402) թղթահամարն. «Ի ներքոյ երկաքանչիւր տեսակացն, այսինքն՝ հացին եւ գինւոյն, է Քրիստոս անբաժանելի, հոգին, մարմինն եւ Աստուածութիւն»: Տես՝ երկաքանչիւր տեսակին ներքոյ ասաց, որ է հացն եւ գինին, զոր եւ անուանքն եւս յատկացոյց: Ուրեմն աւելորդ է միւս տեսակն, այսինքն՝ ջուրն, որ խառնեն: Եւ Բեռնարդոս ի գիրս Ալպերտին ի ԴՃՀ. (408) թղթահամարն ասէ. «Ուսիր, ով քրիստոնեայ, թէ որքան պարտիս սիրել զՔրիստոս, որ ետ զմարմին իւր վասն քո ի կերակուր, զարիւն իւր ըմպելի, զՀոգին իւր ի գին եւ զվտակ կողին՝ լուացումն»[250]: Արդ, եթէ ոչ հնազանդին Աւետարանին եւ առաքելոց եւ մարգարէից, գոնէ եւ վարդապետաց իւրեանց հնազանդեսցին: Ապա զինչ դեղ եւ սպեղանի եդից ի վերայ անողջանալի վիրաց նոցա. «Ո՛չ ձէթ եւ ո՛չ պատան, բայց յետոյ կերիցեն զպտուղ ամբարշտութեանց իւրեանց» (Ես. Ա. 6): Եւ արդ, որ զջուրն ի սուրբ խորհուրդն արկանեն եւ կորուսանեն զջուրն մկրտութեան եւ ծեքեն զբան Աւետարանին, թէ՝ նախ ել ի կողէն արիւն եւ ապա՝ ջուր, զի ջուրն խառնեսցի յարիւնն: Եւ ասու կամին սուտ առնել զամենայն հոգեպատում վարդապետաց եւ սրբազան հարց զիմաստան, որ զջուրն ի մկրտութեան աւազանին թարգմանեցին,

[247] Անդ, էջ 458 [1418]:
[248] Համմտ. անդ, էջ 457 [1410]:
[249] Տես Վարդան Այգեկցի, Արմատ հաւատոյ, էջ 258:
[250] Տես Ալբերտգիրք, էջ 272, 402, 408:

եւ զարիւնն ի ճաշակումն երկնաւոր խորհրդոյն: Ըստ մարգարէութեան, «զաչս իւրեանց կափուցին եւ զականջս խցին իբրեւ զիժի, զի մի՛ լուիցեն» (Սղմ. ԾԷ. 6): Քանզի այս աւետարանիչս, որ անդ ասաց միանգամ, եթէ՝ «ել ի կողէն արիւն եւ ջուր» (Յովհ. ԺԹ. 34), եւ եթէ՝ «Որ ետեսն վկայեաց»: Գիտելով զհերձուածողական ամբարշտութիւն, եթէ յայնմ պատճառէ բուսանելոց էին որպէս եւ էննն: Վասն որոյ այս աւետարանիչս գիտելով յընդհանրական թղթին միանգամ եւ երկիցս եւ երիցս զջուրն նախ ասէ եւ ապա՝ զարիւնն, զի զհակառակողսն կշտամբեցէ եւ ամաւթ արասցէ՝ ոչ թիւրել զուղիղսն: Նախ ասաց. «Սա է, որ եկն ջրով եւ հոգւով եւ արեամբ» (Ա. Յովհ. Ե. 6): Ըստ կարգին դնէ զբանս եւ կարի վայելչական. զի նախ ջուրն եւ ապա Հոգին, եւ ապա՝ արիւնն. զի որ մկրտի ի ջուրն եւ զՀոգին ընդունի, նա է արժանաւոր ըմպել զարիւնն փրկական: Եւ դարձեալ ասէ. «Ոչ միայն ջրով, այլեւ արեամբ», եւ երրորդ անգամ ասէ. «Երեք են, որ վկայեն. Հոգին եւ ջուրն եւ արիւնն» (Ա. Յովհ. Ե. 8): Տեսեր զկարգաւորութիւն բանին, զի յամենայնի զարիւնն ի վերջն դասէ. էր վասն. առ ի հաւատարմացուցանելոլ մեզ զջուրն բղխեալ ի կողէն Յիսուսի ի մկրտութեան խորհուրդն գոլ եւ ի լուացումն մեղաց կողածնին: Քանզի եւ հուր մեղաց ի կողէն Ադամայ եւ հրդեհեաց զամենայն մարդկային բնութիւն, եւ ել ջուր ի կողէն Յիսուսի՝ շիջուցանել զհուրն անաւրէնութեան: Իսկ արիւնն ի ճաշակումն երկնաւոր խորհրդոյն եւ ի լուացումն մեղաց: Եւ վասն այնորիկ Բ. (2) աղբերք ջրոյ եւ արեանն որիշ որիշ բղխեցին ի միոյ խոցուածոյ տիգին. «եւ որ ետեսն, վկայեաց» (Յովհ. ԺԹ. 35): Զի զայսոսիկ մեզ աւանդեցին ուղիղ դաւանութիւն, զոր ասացաքս որպէս ունիմք հաստատագոյն: Եւ գիտելի է, զի որք պատճառեն զջուրն ի կողէն Քրիստոսի, ահա յերկուց վտակաց ջուր եւ արիւն միաշափ եւ հաւասարապէս բղխեցաւ, ուրեմն պարտին զոյգ եւ հաւասար խառնել եւ ոչ սակաւ ջուր ընդ յոլով արեան, որպէս առնեն երկաբնակքն, որ արտաքոյ է յայսմ խորհրդոյ, զոր պատճառեննն: Այլեւ հարցանեմ ցնոսա, թէ ո՞ր բան է, որ զջուրն ի խորհուրդ կատարէ: Զի ասելն. «Այս է մարմին իմ» զէութիւն հացին կատարեաց, եւ ասելն. «Այս է արիւն իմ» զէութիւն գինւոյն կատարեաց, իսկ ջուրն մնաց սոսկ ջուր եւ անկատար: Այլ առաջին սուրբ հարքն, այսինքն Լուսաւորիչն մեր եւ մեծն Աթանաս եւ Ոսկեբերանն եւ եաւթնալոյսն Բարսեղ. նոքա, որ զխորհուրդ սուրբ Պատարագին ասացին, եւ ջուր ոչ յիշեն: Դարձեալ գրեալ է ի պատմագիրս իւրեանց, թէ ի սրբոյն Պետրոսէ առաքելոյն վեցերորդն Ալեքսանտր նստաւ յաթոռ առաքելական ի Թուին կենարարին մերոյ ՃԻԲ. (122): Առաջին սա սահմանեալ կանոնեաց, զի ի խորհուրդ սրբոյ Պատարագին ջուր սակաւիկ ընդ գինւոյն խառնեսցեն

ի խորհուրդ միաւորութեան եկեղեցւոյ ընդ Քրիստոսի։ Ուրեմն յառաջ քան զայն նախնիք նոցին երեւի առանց ջրոյ իցեն պատարագեալ զՔրիստոս, ըստ վկայութեանց իւրեանց։ Դարձեալ, զի եւ Քրիստոս, որ մատոյց զինքն խորհրդեամբ պատարագ ի վերնատանն, գինի միայն է գրեալ, զոր էառ ի ձեռս եւ ասաց. «Այս է արիւն իմ»։ Անուն ջրոյ ոչ բնաւ յիշատակի։ Որպէս եւ ասաց իսկ յետ խորհրդոյն կատարման, թէ՝ «Յայսմհետէ ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ» (Ղուկ. ԻԲ. 18), եւ որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի։ Եւ յաղագս այնմիկ բազում էին մեզ բանք ասել ի վկայութենէ Գրոց, զոր վասն համառաւտելոյ զբանն աւելորդ համարիմ դնել։

Ասէ աշակերտն.

Ստոյգ եւ ճշմարիտ է զաւանդութիւն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, հաստատեցեր գրովք սրբովք։ Բայց ըստ բանին կէմեսի կարի եւ յոյժ վարանեալ եմ, որ ասէ, թէ Ներսէս Կլայեցին եւ Ներսէս Լամբրոնացին ծածուկ ի սուրբ խորհուրդն ջուր ի կիր արկանէին, եւ ասէին միշտ. լինէր, որ ընդհանրական ժողով առնէաք, եւ յայտնի հաստատէաք զջուր Պատարագին։

Ասէ վարդապետն.

Ո՛վ խոհական որդեակ իմ, գիտէի արդեաւք, որ հարցանելոց էիր ինձ զայդ, եւ ես՝ տառապեալս ընթերցեալ էի զգիրս վայրենամիտ անասնոյն կէմէսի, եւ ընդ այս յոյժ ներվարանեցման կայի, թէպէտ ոչ ստուգապէս համարէի զբան չարաբարոյին այնմիկ, այլ իմանայի գրովք երանելեացն, որ զուր էր բարդեալ ի վերայ նոցա, սակայն միտս դիւրասահ ըմբռնել ոչ կարէի ի փոփոխական տարակուսանացս։ Ահա վկայէ ամենասուրբ Երրորդութիւն եւ միասնական տերութիւն Աստուած, որ յայսմում ուրբաթու գիշերիս յիններորդում ժամուն, ես ամենաթշուառ եղկելիս եւ մեղաւք տարագրեալս յանուրջս տեսի բան զարմանալիս եւ հիացականս։ Քանզի այնպէս երեւիւր ինձ, թէ ի տան միում էի, ահա տեսի արք երկու հրաշատիպք եկին առ իս սեաւ հանդերձիւք կրաւնաւորաձեւք գեղագունեալք եւ բացաւ գլխովք։ Այնպէս կարծիւր, թէ մինն սուրբ Ներսէս Կլայեցին էր, որ էր երկայնահասակ, սպիտակամարմին, ալեխառն եւ զարմանահրաշ։ Եւ միւսն կարծիւր, թէ սուրբն Ներսէս Լամբրոնացին էր, որ էր միջահասակ ցորենագոյն, սեաւամաւրուս եւ գանգրահեր, քաղցրահայեաց, մթին դիմաւք, հրեշտակակերպ, ախորժելի տեսողաց, որ եւ ես ոչ կարէի համարձակ հայիլ ի ճառագայթաշող երեսս նոցին։ Յայնժամ ողորմութեամբ Տեառն Աստուծոյ եկն ի միտս իմ զբան կէմէսի, հարցի ցնոսա եւ ասացի. Ո՛ տեարք իմ,

գրեալ է վասն ձեր երկաբնակն կլեմէս, թէ ի ծածուկ ի սուրբ խորհուրդն փրկական ջուր ի կիր արկանէին, ընդ այս յիշեալ եւ յիմարեալ կամ որպէս նաւաբեկեալ ոք ի մէջ ալեաց ծովու։ Յայնժամ ասաց սուրբ Շնորհալին. Ջուր է բանքն կլեմէսի ի վերայ մեր, քանզի հաստատուն եւ անշարժ կամք մեք ի վերայ սուրբ դաւանութեանց եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, եւ եմք շինեալք եւ կազմեալք ի վերայ հիման կաթողիկէ եւ առաքելական մերոյս Սիաւնի։ Եւ յետ այսորիկ հրամայեաց զայրացմամբ բերել զկլեմէս, զի դատեսցեն։ Եւ իմ յափշեալ յիմարական մտաւք աղաչեցի, թէ մի՛ բերցեն զնա, զի մի՛ գուցէ խռովութիւն մեծ իմն ծնանիցի։ Այլ այս բանս բաւեսցի ասացի վասն բարձման տարակուսանաց սրտիս տառապելոյս, եւ ոչ իմացայ զառածեալս մեղաւք, թէ ի տեսլեան իցեմ, վասն աղաչեցի յաղագս եղկելոյն այն։ Եւ յետ այսորիկ հարցի ընդ սրբոյ Լամբրոնացւոյն, թէ ի ժողովն Տարսոնի որպիսի՛ կերպիւ եւ դիտաւորութեամբ խաւսեցար։ Քանզի գրեալ է կլեմէս վասն քո, թէ Ներսէս Լամբրոնացին ի ժողովն Տարսոնի, զոր ինչ ասաց, ընդդէմ է Հայաստանեայց հայրապետացն եւ ժողովոց, այսինքն՝ սրբոյն Ներսէսի Աշտարակեցւոյն եւ սրբոյն Յովհաննու Աւծնեցւոյն եւ արժանաւոր ժողովոցն Դունայ եւ Մանազկերտի։ Իսկ նա ամբոխեալ մտաւք եւ մեղմ խաւսիւք ասաց, զոր ինչ ասացի ի հանդիսի ըստ աւանդութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյս, գրեալ կնքեցի եւ ետու ի պահեստ առն միոջ մեծահաւատի եւ բարեպաշտի, որ էր ազգաւ հայ։ Իսկ յետ մահուան իմոյ արք ոմանք երկաբնակք, ըստ ախորժակաց իւրեանց գրելով այլայլեցին զբանս իմ, զոր ի Տեառնէ եղիցի զհատուցումն նոցա։ Եւ ընդ ասելն զայս եղեն աներեւոյթք։ Իսկ իմ հասեալ ի դուռն տանն, ըստ որում եսն էի, եւ տեսի, զի դուռն ստուար երկաթեաւ հիւսեալ էր եւ ամրափակեցեալ, ընդ այն յոյժ վարանեցայ եւ լքայ, եւ սկսաւ քաղիլ հոգի իմ։ Յայնժամ տրտմեալ սրտիւ մերձեցայ ի դուռն երկաթապատ եւ հասուցի զձեռս իմ յերկաթսն, եւ առժամայն ի միջոյ կիսոցն անկեալք իսկոյն փշրեցան, եւ բացաւ դուռն ի չափ պատուհանի միոջ, եւ իմ ելեալ ի տանէ անտի ուրախութեամբ։ Յայնժամ ընդոստացայ իբր ի քնոյ եւ իմացեալ տեսի, զոր Տէր ողորմեցաւ ինձ, ըստ մեծի ողորմութեան իւրում։ Եւ արդ, տունն երկաթապատ դրամբ զվարանումն խռովութեան սրտիս կարծեմ, որ վասն երանելեացն, ըստ որում ազատեցայ տեսլեամբ եւ բարեխաւսութեամբ սրբոցն Աստուծոյ։ Յայնժամ տրտմեցայ յոյժ եւ հառաջմամբ ոգոց հանի վասն աղաչանաց իմոց, որ առ տէրն իմ Ներսէս կլայեցին յաղագս ազատութեան հարուածոցն կլեմէսի։ Եւ թէպէտ կարի տրտմեցայ եւ ոչ ինչ աւգտեցայ յայնմհետէ,

վասն զի անցեալ էր ժամանակն։ Հաւատա ստուգիւ, ո՛ սէր իմ, զի ամենայն բանք անմտին կլեմէսի, որ վասն մեր, սուտք են եւ նանիրք, ուստի յայտ է ի վկայութեանց սրբոց։ Քանզի ասէ սուրբ Շնորհալին Ներսէս, ջուրն ի լուացումն աւազանին, արիւնն յարբումն խորհրդին, ջուրն՝ ի լուացումն մեղուցելոց, ի մահ նորա մկրտելոց։ Եւ երանելին Ներսէս Լամբրոնացին ի մեկնութեան սաղմոսին ասէ. «Ո՞ւր են այնոքիկ, որ զսուրբ խորհուրդն ջրով ապականեն»։ Եւ դարձեալ ասէ. «Զսորա մարմին յուտելն կենդանացաք, զսորա արիւն յըմպելն փրկեցաք, ընդ սմա յերկինս բարձրացաք»։ Որով եւ մեք ամենայնիւ հետեւեսցուք լուսաշաւղաց բանից աստուածայնոց վարդապետութեանցս այսմիկ, զի եւ խոստացեալ բարեացն հաղորդս լիցուք շնորհաւք եւ ողորմութեամբ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի «...»։

ՅԱԿՈԲ ՆԱԼԵԱՆ

Գլուխ Դ. Յաղագս խորհրդոյ պատարագին ի յութ խնդիրս բաժանեալ[251]. *նախ՝ զնոյն պատարագէ հաղորդութեան, երկրորդ՝ զնուիրոյ, երրորդ՝ զփոփոխմանէ հացին եւ գինւոյն եւ զմնացելոց զհամանց ի հաղորդութեան, չորրորդ՝ զտեսակէ, այսինքն՝ զձեւոյ բանին, հինգերորդ՝ զներգործութենէ նորա, վեցերորդ՝ զընդունողացն, եաւթներորդ՝ զսպասաւորէ, ութերորդ՝ զարարողութեան։*

Վասն առաջնոյն խնդրելիք են վեցք պրակք. նախ՝ թէ արդեաւք հաղորդութիւն իցէ՞ խորհուրդ, երկրորդ՝ արդեաւք իցէ՞ մի կամ թէ բազում, երրորդ՝ արդեաւք իցէ՞ ի հարկաւորութենէ փրկութեան, չորրորդ՝ զանուանց նորին, հինգերորդ՝ զկացուցմանէ նորին, վեցերորդ՝ զձեւոյ նորին, որ զատկական գառամբն։

ՊՐԱԿ Ա.
Նախ արդեաւք հաղորդութիւն իցէ՞ խորհուրդ.[252]

Հաղորդութիւն է ճշմարիտ եւ գերազանց խորհուրդ, որ ոչ միայն առնէ, զոր եւ նշանակէ, ըստ այլոց խորհրդոց, այլ եւ զնշանակեցեալն

[251] *Հրատարակւում է ըստ ՄՄ թիւ 2979 ձեռագրի. թ. 95ա—246ա։*

[252] *Քաղուած է Թովմա Աքուինացու (1225—1274) «Հաւաքումն Աստուածաբանութեան» (*Summa Theologiae*) ընդարձակ երկի մաս կազմող «Յաղագս խորհրդոց եկեղեցւոյ» գրքից, որ թարգմանուել է հայերէն 1320-ական թթ. Յովհաննէս Ծործորեցու կողմից, եւ հայ իրականութեան մէջ շրջանառուել իբրեւ ուրոյն երկ. տե՛ս եւ հմմտ. «Ա. Խնդրի, թէ պա-*

իրականապէս պարունակէ, ըստ այնմ. «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւնն իմ ճշմարիտ ըմպելի, եւ թէ զհացն, զոր ես տաց, ճշմարիտ մարմին իմ է, զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի»: Արդ, թէ հաղորդութիւն իցէ ճշմարիտ խորհուրդ ցուցանի բազմաւք: Նախ յայտ է ի սահմանէ խորհրդոց. զի խորհուրդն է անտեսանելի շնորհաց տեսանել կերպ, իսկ հաղորդութիւն ունի եւ այլ ինչ աւելի արտաքոյ առեալ սահմանի, զի ոչ միայն զանտեսանելի շնորհացն կերպացուցանէ, այլ եւ զնոյն տուողն շնորհաց պարունակէ, ըստ այնմ՝ «Որ ուտեն զիս, եւ նա կեցցէ վասն իմ», ուր «զիս» դերանունն ցուցանէ զպարունակեալն յայսմ խորհրդոջ իրականապէս: Երկրորդ՝ խորհուրդքն կարգին ի հովվութիւն հոգեւոր կենաց, այլ որպէս ի մարմնաւորսն յառաջ է ծնունդն քան զսնունդն որպէս մկրտութիւն հոգեւոր ծննդեամբ յառաջ է քան զդրոշմն, որ է աճումն շնորհաց, նմանապէս ըստ կարգի թէպէտ հաղորդութիւն ունի զերրորդական տեղի, բայց ըստ պատուոյ ունի զառաջին տեղի եւ զսնուցանելն իբրեւ զերրորդական, վասն որոյ է ճշմարիտ խորհուրդ: Երրորդ՝ խորհուրդք նորոյ աւրինաց տան զշնորհս եւ արդարացուցանեն ի գործոց գործեցելոյ: Իսկ ըստ առաքելոյն. եթէ անարժանապէս ճաշակաւղքն առ դիպին պէս պէս փորձութեանց, հիւանդութեանց եւ տարաժամ մահուան (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29), յայտ է, թէ արժանապէս ճաշակաւղքն հանդիպին բազմաց բարութեանց: Վասն որոյ անդ առաքեալն ասէ. «Փորձեսցէ մարդ զանձն, եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ, եւ ի բաժակէն արբցէ, զի որ ուտէ անարժանութեամբ, ի դատապարտութիւն անձին իւրում ուտէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29) եւ այլն: Ուրեմն արժանապէս ճաշակէ, ի փրկութիւն հոգւոյ ճաշակէ: Ուրեմն փրկաւէտ է հաղորդութիւն, վասն այնորիկ եւ՝ արդարացուցիչ խորհուրդ: Չորրորդ՝ հաղորդութիւն ոչ միայն խորհուրդ ասի, այլեւ գերազանց ամենայն խորհրդոց, ըստ անապականութեան, վասն որոյ ըստ նախընթաց պրակին կոչի «խորհուրդ խորին անհաս եւ անսկիզբն», եւ ի մէջ խորհրդոյն զկնի սրբագործութեան ասի. «Եւ արդ, մեք, Տէր, ըստ այսմ հրամանատարութեան յառաջ բերեալ զխորհուրդ փրկական մարմնոյ եւ արեան»[253] եւ այլն:

Ասիցես նախ, թէ սուրբն Դիոնիսիոս զպատարագն կոչէ գոհութիւն եւ ժողովումն[254]: Որեմն առաւել գոհութիւն եւ ժողով կոչելի է քան թէ խորհուրդ: Ասեմ, թէ սուրբն Դիոնիսիոս, չկամելով անհրաւութեամբ առնել

տարագն սեղանոյ խորհուրդ է», Թովմա Ա.քահ.ինացի, Յաղագս խորհրդոց եկեղեցւոյ, ՄՄ, ձեռ. 560, թ. 96ա–97ա (=Թովմա Ա.քահ.ինացի):

[253] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 25ա:*

[254] *Տե՛ս Արիստագեսի, էջ 69, 71, 85:*

այլոց խորհրդոց, յատկական անուամբ կոչէ զպատարագն «գոհութիւն», զի Քրիստոս յետ աւանդման եւ ճաշակմանն գոհացեալ ել ի լեառն Ձիթենեաց, եւ «ժողովումն» կոչէ, վասն զի հաղորդութիւն զամենեսեան միաւորէ եւ առ Քրիստոս ժողովէ, ըստ այսմ մի հաց մի մարմին եմք բազումքս, զի ամենեքեան ի միոջէ հացէ անտի վայելեմք (տե՛ս Ա. Կորնթ ժ. 27), այլ որպէս զբանականն մարդ կոչելով առաւել իմանամք, քան թէ սեռական անուամբ կենդանի ասելով, այսպէս «գոհութիւն» եւ «ժողով» ասելով առաւել իմանամք զհաղորդութիւն քան թէ սեռական անուամբ խորհուրդ ասելով, որ հասարակ անուն է ամենից խորհրդոց։

Ասիցես երկրորդ՝ թէ մինչ դրոշմն եւ հաղորդութիւն շարակարգին առ մկրտութիւն ըստ Դիոնիսիոսի, են իբր մասունք մկրտութեան։ Իսկ մասն, որ ի բոլորումն պարունակի, ոչ ասի բոլոր, եւ ոչ ունի զզաւրութիւն յատուկ բոլորին, որոյ ընդդէմ են բանք եւ ներգործութիւն խորհրդոց։ Ասեմ, թէ թէպէտ չէ ութենէ փրկութեան է մկրտութիւն, սակայն կերպիւ ինչ լինի վասն հաղորդութեան։ Իսկ այն, որ լինի վասն ումեք, ոչ պատուական քան զայն, յաղագս որոյ լինի, զի չարմար առնէ զմկրտեալն ճաշակման հաղորդութեան, որով ցուցանէ զպատուականութիւն եւ զգերազանցութիւն հաղորդութեան իբրեւ նախապատրաստիչ ընկալեցման նորա։ Իսկ առ այն, թէ մասն, որ ի բոլորումն պարունակի ոչ ասի բոլոր, ասեմ թէ եւ հոգին մարդոյ ասի ի մարմնի, բայց է պատուական, եւ ունի պատուական զաւրութիւն, եւ ըստ այսմ թէպէտ եւ հաղորդութիւն իբր մասն ասիցի մկրտութեան, սակայն պատուականագոյն է քան զմկրտութիւն, որպէս ակն ի մարմնի, թէպէտ ոչ ունի ուժգ.ին զաւրութիւն, զի թարց մկրտութեան ոչ կարէ զոք փրկել։

Ասիցես՝ երրորդ, թէ խորհուրդ է նշան սրբազան իրի, եւ ոչ իրն, զի իրն խորհրդոց միայն շնորհն է, իսկ ի հաղորդութեան, եթէ միայն նշանակէին, լինէին ցուցականք եւ ոչ ներգործողք եւ կամ իր միայն եւ ոչ նշանք, զի իրականապէս պարունակեն։ Ասեմ, թէ հաղորդութիւն համանգամայն նշանակաւղ է, եւ ըստ պարունակելոյն իր, վասն որոյ ոչ միայն նշանակէ, այլ եւ համանգամայն ներգործէ։ Ուստի Սկաւթոս[255] ոչ միայն զգալի

[255] **Իոան Սկօտ Էրիուգենան** *(շուրջ 810–877 թթ.) արեւմտեան աստուածաբանութեան խոշորագոյն դէմքերից մէկն է, որի ջանքերով յունարէնից լատիներէն են թարգմանուել Դիոնիսիոս Արիսպագացու երկերը, ինչպէս նաեւ դրանց՝ Մաքսիմոս Խոստովանողի (580–662 թթ.) մեկնութիւնները։ «Սկօտոս»-ի մտածումները վկայակոչելիս Նալեանն հիմնւում է նրա՝ Դիոնիսիոս Արիսպագացու «Յաղագս եկեղեցական քահանայապետութեան» երկի լուծմունքի վրայ (*Expositiones in ierarchiam coelestem*). տե՛ս* Iohannis Scotti Eriugenae in Ierarchiam coelestem, ed. J. Barlet, Turnhouti, *1975։ «Սկոտոս»-ը Ս. Պատարագի նուիրուած մասնաւոր երկեր չի թողել, սակայն միջնադարում նրան են վերագրել Պատարագի վերաբերեալ հերձուածողական մի ուսմունք, որի դէմ 878 թ. խօսել է Ադրեւալդ Ֆլլորացին.* De Corpore et Sanguine Christi contra ineptias Joannis Scoti. *տե՛ս* PL, t. 124. col. 947–954։

եւ արտաքին նշանակէ զխորհուրդն, այլ եւ գործադրաբար նշանակիչ, այսինքն՝ առնաւղ նշանակեցելոց։ Իսկ հաղորդութիւն ներքնապէս կենդանացուցանէ, ըստ այսմ. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, կեցցէ յաւիտեան». ուրեմն է խորհուրդ։ Իսկ առ այն, թէ իր միայն, ասեմ թէ հաղորդութիւն ոչ է այնպէս միայն իր, որ ոչ իցէ եւ համանգամայն խորհուրդ, զի իր է ըստ պարունակելոյն եւ խորհուրդ ըստ պարունակողացն տեսակաց։

ՊՐԱԿ Բ.

Արդեաւ հաղորդութիւն մի՞ իցէ, թէ բազում տեսակաւ[256].

Հաղորդութիւն է մի միայն խորհուրդ, թէ եւ ի բազմաց նիւթոց իցէ, այսինքն՝ ի հացէ եւ ի գինւոյ։ Քանզի եւ նոքին յետ սրբագործութեան զմի միայն Քրիստոս պարունակեն։ Երկրորդ՝ զի թէ հաղորդութիւն ոչ իցէր մի, այլ՝ բազում՝ ոչ զբազումս մի առնէր, ըստ ասից առաքելոյն, թէ՝ «Մի հաց, մի մարմին եմք բազումքս, զի ամենեքեան ի միոջէ հացէ անտի վայելեմք»։ Եւ ըստ Պրոկղի, եթէ ամենայն բազմութիւն ոչ հաղորդի միոյն, ամենն ոչ մի լինի[257]։ Զի մի է եկեղեցի, այսինքն՝ բազմութիւն հաւատացելոց, թէ վասն միոյ մկրտութեան, թէ վասն միոյ հաւատոյ, թէ վասն միոյ պաշտելի Աստուծոյ, եւ թէ վասն միոյ ճաշակելի հաղորդութեան։ Բայց մին ըստ երից ասի առաջինն է, որպէս կէտն, որ ոչ երբէք բաժանի։ Երկրորդ՝ մի ասի գիծն եւ կամ շարունակն, որ զաւրութեամբ բաժանական է, զի ի կիտից հաւաքեալ առ կէտս բաժանի։ Երրորդն է ըստ կատարման համահաւաք մասանցն, որպէս ի բազում մասանց մի տուն, եւ ի բազմաց անդամոց մի մարմին։ Իսկ հաղորդութիւն ոչ ասի մի ըստ կերպի կիտին, որ է անբաժանելի ըստ զաւրութեան, եւ ոչ ըստ կերպի շարունակի որպէս գիծն, որ զաւրութեամբ բաժանելի է, այլ ըստ կերպի կատարեցելոց ի մասանց յամբողջական մասանց, զի եւ այս խորհուրդս զանազան նիւթովք բաղկանայ, այլ մի է տեսակաւ, որպէս ասացաւ ի վերոյ։ Այսպէս ասէ սուրբն Դիոնիսիոս Ա. բանի ի վերայ հաղորդութեան, թէ նմանապէս

---

256 Տե՛ս եւ հմմտ. «Ր. Խնդրի թէ պատարագն է մի խորհուրդ ի թիւ» ԹՈՎՄԱ ԱՔՈՒԻՆԱՑԻ, թ. 97աբ։

257 ՊՐՈԿՂ ԴԻԱԴՈԽՈՍ, Շաղկապք աստուածաբանականք եւ Իոանէ Պետրիծիի լուծմունք. հայերէն թարգմանութիւն. III. աշխատ. Մ. Ռափաւա, Թբիլիսի, 2016։ Նալեանն իր ձեռքի տակ ունեցել է Պրոկղի դժուարհասկանալի այս աշխատութեան՝ միջնադարում լայնօրէն շրջանառուող, հաւանաբար, հանրամատչելի համառօտ տարբերակը՝ «Պատճառաց գիրք» խորագրով. այն լատիներէնից հայերէն է թարգմանել Ստեփանոս Լեհացին, շուրջ 1660 թ. տպ. Կ. Պոլիս, 1750։

եւ աստուածայնոյ ժողովոյ կատարողութիւն, թէպէտ միեղէն եւ պարզ ունելով եւ ծածուկ զսկիզբն ի սրբազան զանազանութիւն նշանակացն բազմանայ մարդասիրապէս եւ մինչեւ ցամենայն աստուածպետականն պատկերագրութիւն տարեալ լինի, սակայն միատեսակապէս յայտցանէ դարձեալ յիւր միակն ժողովի, եւ միացուցանէ զայնոսիկ, որք ի նոյն սրբազնաբար համբառնան[258]։ Եւ սուրբն Ներսէս Լամբրաւնացին ի վերայ միութեան եկեղեցւոյ ի լ. գլուխ ասէ ի վերայ հաղորդութեան անուան, թէ «զանազանութիւն բազմութեան ի մի անձնաւորութիւն գան սովաւ, եւ որք մարմնական վայրաքարշութեամբ այլայլեալք են, ի ձեռն այսր ճաշակման ի մի տեսակ աստուածանմանութիւն փոփոխին»[259]։

Ասիցես նախ՝ թէ ոչ ոք ի խորհրդոց կայանայ ի զանազան նիւթոց, իսկ թէ հաղորդութիւն լինի ի հացէ եւ ի գինւոյ, ուրեմն բազում է եւ ոչ մի։ Ասեմ, թէ բազմութիւն ոչ առնանի ի կողմանէ նիւթոյ, այլ ի բազմութենէ տեսակի, իսկ ի հաղորդութեան թէպէտ զանազանք են նիւթքն, այլ մի է տեսակն, զի յերկոսեան պարունակի մի եւ նոյն Քրիստոս, որպէս ի վերոյ ասաց տեսանես։

Ասիցես երկրորդ՝ թէ նիւթքն այնոքիկ ոչ վերաբերին առ մի եւ նոյն Քրիստոս, այլ առ այլ եւ առ այլ մասունս նորա, այսինքն՝ հացն առ մարմինն եւ գինին առ արիւնն, որպէս եւ առաքեալն ասէ. «Հացն, զոր բեկանեմք հաղորդութիւն է մարմնոյ Քրիստոսի, բաժակն, զոր աւրհնեմք, հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. ժ. 16)։ Ուրեմն պատարագն բազում է եւ ոչ մի։ Ասեմ, թէ ըստ սրբոյն Դիոնիսիոսի «Աստուածային անուանց» ԺԳ. գլուխ Բ. բնաբանին, թէ որպէս բազումքն մասամբք մի են բոլորիւն, եւ բազումքն թուով կամ զաւրութեամբ մի են տեսակաւն, եւ բազումքն տեսակաւն մի են սեռիւն, այսպէս եւ բազումքն նիւթով մի է տեսակաւն, այսինքն՝ հացն եւ գինին, որք են նիւթք խորհրդոյ պատարագին, մի են պարունակեցեալովն, այսինքն՝ Քրիստոսիւ, եւ ըստ այսմ մի է խորհուրդ հաղորդութեան, թէպէտ եւ նիւթն բազում իցէ[260]։

Ասիցես երրորդ թէ՝ յայսմիկ խորհրդոջ երկու են սրբագործութիւնք, այլ՝ հացին եւ այլ՝ գինւոյն, ուրեմն երկու զանազան սրբազնութիւնք եւ խորհուրդք են։ Ասեմ, թէ ըստ վերագրելոցն կերպի, այլ եւ այլ բանիւք, ոչ այլ եւ այլ լինի խորհուրդն, զի յերկուցն ի խորհուրդն միայն կայանայ եւ ոչ բազում։

---

[258] *Տես Արիստակեսի, էջ 69–70։*

[259] *Տես Ներսէս Լամբրոնացի, Խորհրդածութիւնք, էջ 157։*

[260] *Տես Արիստակեսի, էջ 219–220։*

Պրակ Գ.

Արդեաւ հաղորդութիւն իցէ՞ ի հարկատորութենէ փրկութեան.

Հարկաւորութիւն, ըստ Դաւիթ փիլիսոփայի Պորփիւրի մեկնութեան Զ. գլխոյ, վեց կերպիւ է. Ա.՝ որպէս նիւթ, որպէս նաւակառոյցի տախտակքն եւ բրտին կաւն, Բ.՝ սոյնպէս զանազանութիւն, որպէս մինչ ասեմք, զոր ընդ մէջ կատարի՝ վախճանի, Դ.[261]՝ որպէս հետեւիլն, ըստ որում առաջարկութեանց հետեւի եզրակացութիւն, Ե.՝ կարեւոր ասի եւ որ վասն իւր փախչելի է, իսկ վասն այլոյ ընտրելի, որպէս երակահատն, զի նշտրակն վասն իւր փախչելի է, զի ցաւեցուցանէ, իսկ վասն առողջութեան ընտրելի է, Զ.՝ եւ որ վասն իւր եւ վասն այլոյ ընտրելի է, սոյնպէս առողջութիւն, զի առողջութիւն, վասն ինքեան, եւ վասն այլոյ ընտրելի է[262]։ Արդ, զառաջին կերպ վասն հարկաւորութեան ունի մկրտութիւն, իսկ զվեցերորդն ունի հաղորդութիւն, զի հաղորդութիւն վասն ինքեան պատուական է եւ վասն փրկութեան ճաշակողացն կարեւոր է։ Այլ թողեալ այժմ զպատուականութենէ հաղորդութեան, զոր ասելոց եմք ի Չորրորդ խնդրոջն ի վերայ ներգործութեան, եւ ասասցուք թէ ըստ քանի կերպի հարկաւոր է հաղորդութիւն առ ի փրկութիւն։ Նախ՝ զի փրկութիւն է յաւիտենական կեանքն, իսկ յաւիտենական կեանքն լինի հաղորդութեամբ, ըստ այնմ. «Որ ոչ ուտէ զմարմին Որդւոյ մարդոյ եւ արբցէ զարիւն նորա, ոչ ունի զկեանս յաւիտենականս», եւ թէ՝ «Ես եմ հացն կենաց, եւ որ ուտէ ի սմանէ մի՛ մեռցի» (Յովհ. Զ. 50), եւ թէ՝ «Որ ուտէ ի հացէ յայսմանէ կեցցէ յաւիտեան, հացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է, զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի» (Յովհ. Զ. 52)։ Եւ «Ոչ յառնեն ի յաւիտենական կեանս ոչ ուտաւղքն մարմնոյ եւ արեանն»։ Ըստ այսմ. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ես յարուցից զնա ի յարութեան յաւուրն յետնում» (Յովհ. Զ. 44)։ Տե՛ս եւ զայլս։

Երկրորդ՝ որպէս իրն ամենայն խորհրդոց է շնորհն, յաւելեալ այսորիկ խորհրդոյ իրն է եւ միաւորութիւն խորհրդաւոր մարմնոյ, այսինքն՝ միաւորութիւն հաւատացելոց լինի շաղկապաւ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, ոյր պատճառ եւ անուն այսորիկ խորհրդոյ ասի հաղորդութիւն, զի ճաշակողքն սորա միանան սիրով։ Այլ իրն խորհրդոյ, այսինքն՝ շնորհն եւ միաւորութիւն երբեմն լինի ուխտիւ, այսինքն՝ ըղձիւ, որպիսի

---

[261] *Ձեռագրում այսպէս։*

[262] *Տե՛ս Դաւիթ Անյաղթ, Երկեր, աշխարհ. թարգմանութիւն, առաջաբան եւ ծանօթագրութիւններ Ս. Ս. Արեւշատեանի, Եր., 1980, էջ 147։*

է հրոյ մկրտութիւն ի պակասիլն ջրոյ, եւ յընդդիմանալն ժամանակին։ Այսպէս եւ հաղորդութեան ուխտն է, յորժամ իղձն բորբոք լինի ումեք առ հաղորդութիւնն, եւ ոչ ունիցի մերձ զհաղորդաւղ. այնպիսին առնու զիրն խորհրդոյն եւ ոչ զխորհուրդն, որ իբր ոչ ճաշակելով ճաշակէ։

Երրորդ՝ որպէս մկրտութիւն է սկիզբն հոգեւոր կենի եւ դուռն խորհրդոց այսպէս, եւ հաղորդութիւն է կատարումն հոգեւոր կենի եւ վախճան ամենից խորհրդոց, զի առ այն շարակարգի մկրտութիւն, դրոշմն, ապաշխարութիւն, քահանայութիւն, վերջին աւծումն։ Զի ոմանք յառաջանան վասն նորա, զի զնոյն կարիցեն ճաշակել, եւ ոմն յառաջանայ, զի կարիցէ ներգործել որպիսի է քահանայութիւն, զի այն սակս մատակարարելոյ տուեալ լինի, իսկ վախճանն ըստ կարգի դիտման նախկին է քան զսկիզբն, եւ նախկին է, որ լինի քան որ վասն նորա լինի։ Ուրեմն սրբարարութիւնք խորհրդոց վերագրեցեալոց վասն արժանապէս ընդունելոյ զհաղորդութիւն յառաջանան, եւ հաղորդութիւն լինի նախկին պատուով եւ գերազանցութեամբ։ Եւ ըստ այսմ հարկաւոր է հաղորդութիւն իբրեւ վախճան այլոց խորհրդոց։ Սակայն եթէ պակասիցի ընկալումն՝ պարզապէս ուխտիւ եւ ըղձիւ ճաշակիցի։ Իսկ եթէ դիպեսցի ումեք մկրտել զոք, եւ ոչ ունիցի ներկայ զհաղորդութիւն, զի հաղորդեսցէ զմկրտեալն, ոչ վասն այնորիկ զանց առնելոց է ի մկրտելոյ, զի ի վերջին հարկաւորութեան մկրտութիւն եւեթ բաւական է ի փրկութիւն, թէպէտ պարտի մկրտեցեալն ուխտել, զի յառդիպիլն մարմնոյ եւ արեան հաղորդեսցի։ Եւ թէ ժամանակք երկարեսցին, ըղձիւ եւ սիրով տոչորեալ համարի նմա իբրեւ հաղորդութիւն իղձն եւ սէրն։

Չորրորդ՝ հաղորդութիւն ոչ է հարկաւոր հարկաւորութեամբ միջնորդի թէ՞ առանց նորա ոչ լինիցի փրկութիւն, որպէս յայտ է ի մանկունս մկրտեցեալս եւ յայլս, որ թէ ընդ մկրտիլն առանց հաղորդութեան մեռանիցին՝ փրկին, նմանապէս եւ չափահասեալ մկրտեցեալքն յղձիւ ընդունիլն ոչ զրկին ի փրկութենէ, զի հաղորդութիւն ոչ է կացուցեալ առ արդարացումն եւ ի թողութիւն մեղաց որպէս զմկրտութիւն, այլ ի յիշատակ մահուանն Քրիստոսի, զոր թէ ոք խոտէ՝ դատապարտի։ Նաեւ առ ի բորբոքեալ ի մեզ զսէրն Աստուծոյ եւ ի սնուցանել հոգեւորապէս, պահպանել ի փորձութեանց, եւ առ ի յարատեւել ի շնորհս, վասն այսոցիկ ասի բարոյականապէս հարկաւոր, զոր եթէ ոչ ոք ընկալցի, ոչ կարէ երկարապէս յարատեւել ի կեանս, ըստ որում է կերակուր հոգեւոր։ Ասիցես նախ, թէ որպէս ասի մկրտութեան, եթէ ոք ոչ մկրտեսցի՝ դատապարտեսցի, եւ վասն ապաշխարութեան, այլ թէ ոչ ապաշխարիցէք՝ ամենեքին կորնչիցեք, նմանապէս եւ վասն մարմնոյ եւ արեան ասի. «Որ ոչ ուտէ

զմարմին եւ ոչ ըմպէ զարիւն Որդւոյ մարդոյ՝ ոչ ունի զկեանս յաւիտենական»։ Ուրեմն զնոյն հարկաւորութիւն ունի հաղորդութիւն, զոր ունին մկրտութիւն եւ ապաշխարութիւն։ Ասեմ, ըստ Սկաւթոսի, թէ հարկաւորութիւն խորհրդոց ոչ կախի միայն ի կերպէ խաւսելոյ Սուրբ Գրոց, այլ ի բնութենէ եւ ի կացուցմանէ նոցին։ Ուստի մինչեւ մկրտութիւն եւ ապաշխարութիւն են կացուցեալք ի հեղումն շնորհաց բացարձակապէս հարկաւորք են հարկաւորութեամբ իբր միջնորդք փրկութեան, իսկ հաղորդութիւն ոչ շարակարգի միայն առ աճումն շնորհաց, ոչ է հարկաւոր իբրեւ միջնորդի փրկութեան, այլ հարկաւոր է ի պատուիրանէ եւ միայն բարոյականապէս։

Ասիցես երկրորդ՝ թէ որպէս մարմնաւոր կերակուրն հարկաւոր է վասն մարմնաւոր կենաց, նմանապէս եւ հաղորդութիւն՝ վասն հոգեւոր կենաց։ Ասեմ, թէ կերակուրն հոգւոյն ոչ է այնպէս հարկաւոր որպէս կերակուրն մարմնաւոր, զի թարց մարմնաւոր կերակրոյ ոչ ոք կարէ կեալ, իսկ ի պակսիլն հաղորդութեան կարեն այլ բարեգործութեամբք լցուցանել նաչարի զպակասութիւն նորա, բայց եթէ ոք սակս արհամարհելոյ ի բաց կացցէ ի հաղորդութենէ, թէ եւ ունիցի զամենայն բարեգործութիւնս՝ կորնչի յաւիտենականապէս, եւ ըստ այսմ հարկաւոր է հարկաւորութեամբ միջնորդի փրկութեան։

Պրակ Դ.

Յաղագս աճուանց այսորիկ խորհրդոյ

Հաղորդութիւն ըստ զանազանից ներգործութեանց ունի զզանազան անուանս, կոչի հաց հրեշտակաց, զի հրեշտակացելոց է կերակուր, կոչի եւ մանանայ, զի ամենայն համոց է տուաւղ, կոչի եւ հաց երկնից (տե՛ս Իմաստ. ԺԶ. 20). «Հայրն իմ տացէ ձեզ զհաց երկնից զճշմարիտն». այս հոգեպէս անուանելն։ Կոչի հաղորդութիւն, զի զճաշակողսն հաղորդ առնէ միաւորութեան ընդ գլխոյն եւ առ իրեարս, եւ ըստ Լամբրաւնացւոյն ի ձեռն այսր ճաշակման ի միատեսակ աստուածնմանութիւն փոփոխին ճաշակաւղքն։ Կոչի ահաւոր, սարսափելի եւ փրկական խորհուրդ ի սուրբ Լուսաւորչէն մերմէ եւ պատարագ վասն քաւչարարութեան։ Կոչի եւ ընթրիս հարսանեաց գառինն վասն ամենալի հեշտութեանցն եւ բազմախորտիկ կերակրոցն եւ ըմպելեացն, որ միով զամենայնիցն տայ զճաշակ համոյ։ Կաթն՝ ցանկացեալ տղայոց, զի տղայացեալքն ի մեղաց կարեն նովաւ սնանիլ։ Ըստ այսմ «իբրեւ զորդի ծնեալ մանկունս խաւսունս,

անխարդախ կաթին փափագիցիք, զի նովաւ աճիցիք ի փրկութիւն» (Ա. Պետ. Բ. 2)։ Կոչի եւ խորհուրդ մեղեր վասն քաղցրութեան եւ զմիտս լուսաւորելոյն, զոր Յաւնաթան ծայրիւ գաւազանին կերեալ բացան աչքն (տե՛ս Ա. Թագ. ԺԴ. 27), եւ ըստ Դաւթի, թէ՝ «Ճաշակեցեք եւ տեսէք, զի քաղցր է Տէր» (Սղմ. ԼԳ. 9)։ Կոչի եւ առողջարար դեղ՝ արկեալ ի վերայ անկելոյն ի ճանապարհն երիքովի (տե՛ս Ղուկ. Ժ. 30–34), զի զախտս հոգեկան հիւանդութեան բժշկէ։ Կոչի եւ ծառ կենաց, ըստ այսմ յաղթողին տաց ուտել ի փայտէն կենաց (տե՛ս Յայտ. Բ. 7), եւ եթէ՝ «Ընդ հովանեաւ նորա փափագեցի եւ նստայ, եւ պտուղ նորա քաղցր է ի կոկորդի իմում» (Երգ Բ. 3), քանզի իբրեւ զծառն կենաց մշտնջենաւոր կենաւք սնուցանէ։ Կոչի եւ Գառն, զի բառնայ զմեղս աշխարհի (տե՛ս Յովհ. Ա. 29)։ Կոչի եւ Սեղան ակն յանդիման եդեալ նեղչացն դիւաց, յորմէ ճաշակաւղքն հոգեպէս զինուորին եւ յագին, եւ դեւքն ի զինուորեցելոց հերէին եւ մերժին։ Կոչի «սուր Տեառն եւ Գեդէհաւնի» (Դատ. է. 18), զի զմադիանացի դեւսն հալածէ։ Եւ թէպէտ եւ այլ զանազան անուամբք կոչի, սակայն հասարակաբար կոչի պատարագ եւ հաղորդութիւն եւ թոշակ։ Արդ, ըստ որում ասէ պատարագ, իմանի թէ է յիշատակ տէրունական չարչարանաց, որ եղեւ ճշմարիտ պատարագ, եւ այս վասն անցելոց բարերարութեանց։ Կոչի հաղորդութիւն նկատմամբ ներկայ իրի, զի է շաղկապ եկեղեցականի միաւորութեան, յորում ամենայն մարդիկք ժողովին այսու խորհրդով, եւ ըստ այսմ անուանի հաղորդութիւն, եւ ըստ յունաց սինաքսիս, զի նովաւ յաղորդիմք եւ մասնակցիմք մարմնոյ եւ Աստուածութեան նորա։ Եւ զի յաղորդիմք, ուստի եւ միաւորիմք նովաւ առ միմեանս։ Չերրորդ նշանակութիւն, որ ասի թոշակ, ունի նկատմամբ ապառնւոյ, ըստ որում այս խորհուրդս նշանակիչ է զմայլման Աստուծոյ, որ լինի ի հայրենեաց, եւ ըստ այսմ ասի թոշակ եւ պաշար, զի տայ մեզ զճանապարհ անդ ժամանելոյ, եւ ըստ այսմ ասի էվքարիսցիա[263], ըստ լատինացւոց, այսինքն՝ բարի շնորհ, զի շնորհն Աստուծոյ է կեանք յաւիտենական (տե՛ս Հռոմ. Զ.)։ Կամ զի իրականապէս պարունակէ զՔրիստոս, որ է լի շնորհաւք։ Ասի եւ յունարէն մէթալէփսիս, այսինքն՝ ճաշակումն. զի սովաւ ճաշակեմք զԱստուածութիւն Որդւոյն։ Ասիցես, թէ անունն է յայտնիչ բնութեան[264]։ Իսկ բնութիւն խորհրդոյս է մարմին եւ արիւն Տեառն։ Ուրեմն առաւել պարտ էր ասել մարմին եւ արիւն քան այլ ինչ։ Ասելի է, թէ վերոգրեալ անուանքն յայտնիչք են մարմնոյ եւ արեան Տեառն։ Սակայն ըստ ներգործութեան

[263] *Տառադարձումն է յուն. ἐυχαριτία (= շնորհակալութիւն)-ի։*

[264] *Քաղուած է Դաւիթ Անյաղթի «Փիլիսոփայութեան սահմանումներից». գլ. Գ., տե՛ս Դաւիթ Անյաղթ, երկեր, աշխարհ. թրգմ., էջ 41։*

եդեալք են. զոր աւրինակ առաւել պարզապէս իմանամք զբանական կենդանին՝ մարդ անուամբ քան թէ մարմին եւ հոգի անուամբ, զի մարդ բառիւս իմանամք ի հոգւոյ եւ ի մարմնոյ զմիաւորեալ կենդանին քան ասելով՝ հոգի եւ մարմին, որք կարէին տարածիլ եւ ի վերայ այլոց մարմնեղինաց եւ հոգեղինաց։

Ասիցես երկրորդ, թէ՝ ըստ Մաքսիմոսի ի մեկնութեան Աստուածային անուանց Ա. բնաբանին, անուանք յետոյ գտեալք են, եւ բնութիւն իրացն ոչ հետեւի անուանց[265]։ Իսկ վերոգրեալ անուանքն նմանապէս յետոյ գտեալք են, եւ ոչ զէութիւն մարմնոյ եւ արեանն ցուցանեն, այլ՝ զներգործութիւնսն, ուրեմն աւելորդք են։ Ասելի է, թէ եւ ճշմարիտ անուանքն կամ զէութիւն կամ զյատկութիւն եւ կամ զներգործութիւն էից ցուցանեն, եւ ոչ վասն այնորիկ յաւելորդք ասին։ Այսպէս իմա եւ զանուանց հաղորդութեան. զի ոչ է պարտ ասել, թէ անուանք յետոյ գտանելովք, ոչ կարեն յայտնել զէութիւն իրաց, ապա թէ ոչ հարկ լինէր ասել, թէ անուանքն, զորս եդ Ադամ կենդանեաց, ոչ յայտնէին զէութիւնս կենդանեաց։

Ասիցես երրորդ, եթէ անուանք հաղորդութեան բնութեան անուանք լինէին՝ յամենայն լեզուս նոյնակերպ ասելոցք էին, որպէս ասի ի տրամաբանութեան, թէ «քար» անունս ոչ է անուն բնութեան, զի յամենայն լեզուս ոչ նոյնպէս կոչի, որ ընդդէմ է բնութեան, զի բնութիւն այնպէս է յամենեսեան։ Ասելի է, թէ ըստ այսմ կերպի մի միայն լեզու պարտ էր լինիլ ամենայն ազգաց։ Իսկ անուանք, թէպէտ եւ զէութիւն ոչ այնպէս յայտնեն մինչ զի ամենայն լսաւղք սահմանաբար կարասցեն ճանաչել զէութիւն նոքաւք կոչեցելոցն, սակայն ոչ վասն այնորիկ յիւրաքանչիւր լեզուս տարաձայնին ի նշանակութեանցն, զոր աւրինակ զմինն ի չորից բաղադրելեաց մեք կոչեմք հուր, այլազգիք՝ աթէշ, պասիկք՝ նար, եւ լատինք՝ իյնիս[266], սակայն ամենեքեան իմանան ի լեզուս իւրեանց զմինն ի չորից տարերաց, որ է ջերմ եւ չոր։ Այսպէս, թէպէտ ըստ իւրաքանչիւր ազգաց, ըստ լեզուի իւրեանց այլ զմի եւ զնոյն իր նշանակեն։ Նմանապէս իմա եւ զանուանցն հաղորդութեան. զի թէպէտ ըստ իւրաքանչիւր ազգաց, ըստ լեզուի իւրեանց արտաբերին անուանք իրաց, այլ զմի եւ զնոյն իր նշանակեն։ Նմանապէս իմա եւ զանուանցն հաղորդութեան. զի թէպէտ յայլ եւ այլ ազգս ըստ լեզուի իւրեանց արտաբերին, սակայն զնոյն ամենեքեան նշանակեն։ Իսկ որ յամենեսեան նոյնպէս իմանի՝ ըստ բնութեան է։

---

[265] *Տե՛ս* Մաքսիմոս Խոստովանող, *լուծմունք Դիոնիսիոսի.* PG, t. 91, *նաեւ նորագոյն քննական հրատ.* La Mystagogie de st. Maxime le Confesseur, introd., text crit., trod. fr. et grec par Ch. Sotiropoulos, Athènes, 2001։

[266] *Հուր, կրակ* = թուրք., պրսկ. *աթէշ*, արաբ. *նար*, լատ. ignis։

Պրակ Ե.

Ջկացուցմանէ հաղորդութեան

Աստ ոչ խաւսիմք զկացուցաւղէ հաղորդութեան, զի յայտ է, որ ի Քրիստոսէ կացուցաւ ի վերջնում ընթրիսի Աւագ հինգշաբթի: Այլ թէ արդեաւք եղեւ պատկանաւոր կացուցանել զայս խորհուրդս, զի զկացուցաւղէ խորհրդոցն ասացաք Ա. գլուխ եաւթն խնդրոջ:

Եզրակացութիւն. *Յոյժ պատկանաւոր եւ պատշաճ եղեւ կացուցումն այսորիկ գերազանց խորհրդոյ վասն բազմաց պատճառաց: Նախ՝ քանզի պատշաճ է զաւրագլխաց զնշան յաղթութեան իւրեանց արձանացուցանել յաշխարհի: Իսկ Քրիստոս խաչիւ եւ չարչարանաւք իւր յաղթեաց զսատանայ եւ զաշխարհ, ուրեմն պատշաճ էր, զի որովք յաղթեաց զթշնամին զիրական նշան յաղթութեան իւրոյ զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն արձանացուցանէր յաշխարհի: Ուստի մինչ պատարագեաց ի վերնատանն զհացն եւ զգինին, եւ ճաշակեաց ինքն եւ ետ ճաշակել առաքելոցն, ապա ի կտակի իւրում ասաց. «Քաջալերեցարուք, զի ես յաղթեցի աշխարհի», եւ թէ՝ «Այժմ իշխան աշխարհիս այսորիկ դատապարտեալ է, եւ ընկեսցի արտաքս»: Ուրեմն որով որ յաղթեաց, զնոյն կացոյց արձան եւ նշան այսորիկ խորհրդոյ ասաց. «Յիշատակ արար Աստուած յաւիտեանց, ողորմած, գթած է Տէր, կերակուր տայ ամենայն երկիւղածաց իւրոց» (Սղմ. ճԺ. 4—5):*

Երկրորդ՝ զի թէպէտ ոմանք յիշատակիլ կամին ընչիւք եւ փարթամութեամբ, սակայն Աբրահամ գիտելով զունայնութիւն այնոցիկ յասելն Աստուծոյ, թէ՝ «Վարձք քո բազում եղիցին առ իս: Ասաց Աբրահամ. Ջինչ տացես ինձ, զի ես կորնչիմ անորդի, եւ եղիազար ընդոծինն իմ ժառանգեսցէ զիս: Առ որ ասաց Աստուած. Ոչ այդպէս, այլ որ ելանէ ի քէն, նա ժառանգեսցէ զքեզ» (Ծննդ. ԺԵ. 1—4): Այսպէս Քրիստոս Տէրն մեր ոչ ունէր զորդի, եւ Աստուած նմա խոստացաւ, թէ՝ Տաց քեզ հեթանոսս ի ժառանգութիւն եւ չիշխանութիւն: Այլ Քրիստոս ոչ այնու կարաց զիղձն իւր լցուցանել: Վասն այնորիկ իմաստութիւն Հաւր գոլով (տե՛ս Ա. Կորնթ. Ա. 30)՝ կամեցաւ չինքենէ իբր Որդի ժառանգ կացուցանել ամենայն բարեաց իւրոց զհաղորդութիւն: Վասն որոյ եւ առ նա կատարեցաւ բանն, թէ՝ «Որդին, որ ի քէն ելանէ, նա ժառանգեսցէ զքեզ» (Ծննդ. ԺԵ. 4). ոչ միայն զբարի պարգեւս քո, այլ զքեզ, զի խորհուրդն հաղորդութեան ըստ բնութեան պարունակէ զՔրիստոս:

Երրորդ՝ պատշաճ էր կացուցանել զայս խորհուրդս, որպէս զչիշատակ չարչարանաց իւրոց եւ ի նշան ծայրագոյն սիրոյն իւրոյ: Վասն որոյ

ի մերձենալ չարչարանաց ժամանակին, ասէ Յոհաննէս. «Յառաջագոյն քան զտաւն Զատկին գիտաց Յիսուս, եթէ փոխելոց է յաշխարհէ աստի առ Հայր, սիրեաց զիւրսն, որք յաշխարհի աստեն ի սպառ սիրեաց զնոսա» (տե՛ս Յովհ. ԺԳ. 1)։

Չորրորդ՝ պատշաճ էր կացուցանել զայս խորհուրդս եւ ի կողմանէ նիւթոցն, որք էին հաց եւ գինի, որոյ մինն հաստատէ զսիրտ եւ միւսն ուրախ առնէ, ըստ Դաւթի (տե՛ս Սղմ. ՃԳ. 15)։ Բայց թէ համանգամայն երկաքանչիւրէն աստատաւղք եղեն սրտի։ Ասաց Իսահակ յաւրհնութեամբն Յակոբայ. «Յորենով եւ գինեաւ հաստատեցի զնա» (Ծննդ. Իէ. 37)։

Հինգերորդ՝ պատշաճ էր, զի սրովք Քրիստոս յաղթեաց աշխարհի ի նշան յաղթութեան զայնս արձանացուցանէր ի յիշատակ պարծանաց։ Իսկ Քրիստոս գոլով զաւրագլուխ վկայից եւ հաւատոց, ըստ Պաւղոսի (տե՛ս Եբր. ԺԲ. 2), մարմնով եւ արեամբ մարտեաւ ընդդէմ զինու, եւ վիրաւորեալ ի մարմնի, վիրաւորեաց ի մահ զԲէլիար եւ ստացաւ պարծանք յաւիտենականս։ Ուրեմն պատշաճ էր, զի սրովք յաղթեացն զնոսին, առնէր արձան, որպէս եւ գաւազանն Ահարոնի պահեցաւ ի տապանակին ի յիշատակ նովաւ եղեալ սքանչելեացն եւ զաւրութեանցն (տե՛ս Եր. Թ. 3)։

Վեցերորդ՝ պատշաճապէս կացուցաւ հաղորդութիւն եւ ի կողմանէ տեղւոյն, այսինքն՝ ի սուրբ Սիաւնի վերնատանն, որ էր յայնժամ ի տեղի եկեղեցւոյ մեծ եւ զարդարեալ ըստ վկայութեան Ղուկասու, նաեւ բարձրագոյն, որ նշանակէր եւ զբարձրութիւն, զմեծութիւն եւ զզարդարանս հաղորդութեան պէս պէս պարգեւաւք։

Յեաւթներորդ՝ ի կողմանէ պարունակաւղութեան, զի հաղորդութիւն իրականապէս պարունակէ զՔրիստոս։ Եւ որովհետեւ փոքր ինչ ժամանակ առաքեալքն ոչ տեսանելոց էին զՔրիստոս ի մահուանն երեւելապէս, զինքն գաղեաց ի ներքոյ տեսակի հացի եւ գինւոյ, զի երեւելի տեսակաւքն իբր հայելեաւք զգաղեալն ի հաղորդութեան ճաշակելով տեսանէին հաւատով առ ի լցումն եւ ի բաւարարումն կարաւտանաց իւրեանց, զի աներեւոյթքն Աստուծոյ զգալեաւքս գան ի ծանաւթութիւն, ըստ առաքելոյն (տե՛ս Հռոմ. Ա. 20)։

Ութներորդ՝ պատշաճապէս կացուցաւ եւ ի կողմանէ ժամանակին, այսինքն՝ ի զենման զատկական գառին, յորում եղեւ Քրիստոս գառն նոր փոխանակ հնոյն, որպէս ասէ Շնորհալին. «Եկեր զգառն աւրինակին եւ զբաղարջն ընդ եղեգին, զհինն ի նորս փոխելով, զստուերն ի լոյս ճշմարտելով, փոխան գառին ինքն գոլով, գառն Աստուծոյ նուիրելով»[267]։

---

[267] *Քաղուած է Ներսէս Շնորհալու «Բան հաւատոյ» երկից, աշխատ. Գ. Գասպարեանի. տե՛ս ՄՀ, հտ. Իև., էջ 262–263 [849–856]։*

Իններորդ՝ ի կողմանէ վախճանի կենացն Քրիստոսի, զի որպէս մարդիկ զառեալ ծածուկ խորհուրդս, եւ թաքուցեալ գանձս իւրեանց, յայտնեն որդւոց իւրեանց ի կէտ մահուան, այսպէս եւ Քրիստոս զխորին խորհուրդս այս, յորում էին պարունակեալ ամենայն գանձք իմաստութեան Աստուծոյ, յայտնեաց յաւանդման վերջնոյ կտակին իւրոյ եւ զայն որդւոց սրբոց առաքելոցն, յորում ժամու միայն զառաքեալսն կոչեաց որդիս իւր, ըստ այնմ. «Որդեակք իմ, փոքր ինչ ժամանակ ընդ ձեզ եմ» (Յովհ. է. 33)։ Այսպէս Աբրահամ, Իսահակ, Յակոբ, Յեսու որդւոյ Նաւեան, Դաւիթ եւ Աւրելիոս կայսրն Կոմոդոսի որդւոյ[268] ի վերջն կենաց իւրեանց յայտնեցին զծածուկ խորհուրդս իւրեանց։

Տասներորդ՝ զգեղեցիկ պատճառ տայ սուրբն Դիոնիսիոս ի վերջն, որ ի վրայ հաղորդութեան, թէ աստուածանմանութիւն ի մեզ ոչ այլ ազգ կարէր լինել, եթէ ոչ նոյն սրբազան աստուածագործութեանցն յիշատակքն նորոգէին ի մեզ, զորոյ մարդեղութեան շնորհ եւ զերախտիս նորին բարերարութեան միայն հաղորդութիւն կարէ մեզ լիապէս ի յիշումն բերել։ Վասն որոյ ասաց Տէրն. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»։ Վասն որոյ եւ եկեղեցի յիշելով զբարերարութիւն Քրիստոսի, ասէ. «Եւ արդ, մեք, Տէր, ըստ այսմ հրամանատրութեան յառաջ բերեալ զայս խորհուրդ փրկական մարմնոյ եւ արեան Միածնի քո, յիշեմք զդորա, որ յաղագս մեր զփրկագործ զչարչարանսն[269]» եւ այլն։

Առարկիցես նախ, թէ մտանել միանգամ ի սրբութիւն սրբոցն քահանայապետին նշանակէր զքրիստոսի միանգամ պատարագիլն, որպէս ասէ Պաւղոս (տե՛ս Եբր. Թ. 25) ոչ զի բազում անգամ մատուցանիցէ զանձն պատարագ որպէս քահանայապետն։ Ուրեմն զկնի այն պատարագին այելորդ էր կացուցանել զխորհուրդ պատարագին։

Ասելի է, թէ քահանայապետն յամ ամի միանգամ մտանէր ի Սրբութիւնսն, այլ ոչ նոյն պատարագաւ կամ գառամբ, այլ՝ զանազանիւք։ Իսկ Քրիստոս թէպէտ բազմիցս պատարագի, այլ ոչ է այլ եւ այլ, այլ՝ մի եւ նոյն, ըստ աւրինակի արեգական, որ յամենայնում աւուր թէպէտ ծագի, այլ մի եւ նոյնն է։ Նաեւ զի այս խորհուրդս է ի յիշատակ տէրունական չարչարանաց, այլ զչարչարանսն նորա պարտական եմք միշտ յիշելոյ, եւ այն լինի պատարագաւն։ Վասն որոյ Պաւղոս ասէր, թէ՝ «Քանիցս անգամ եթէ ուտիցէք զհացս զայս, կամ ըմպիցէք զբաժակս, զմահ Տեառն պատմեսջիք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26)։

---

[268] Marկոս Աւրելիոս, Հռոմի կայսր *(161–180), նրա որդեգիր Կոմմոդոս Անտոնինոս կայսր (180–192)։*

[269] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 25ա։*

Ասիցես երկրորդ՝ թէ խորհուրդքն կացուցեալք են ի հոգեւոր շինութիւն, իսկ որ գայթակղութեան լինի պատճառ, ոչ է շինարար, այլ Քրիստոս ի ճառել զկերմանէ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ, բազումք աշակերտացն գայթակղեցան եւ յետս չոգան: Ուրեմն անպատշաճ էր կացուցանել: Ասեմ, թէ ոչ է պարտ անհաւատութեամբ այլոց թիւրիլ ումեք ի հաւատոց: Իսկ աշակերտքն յայնժամ դեռեւս ոչ էին ընկալեալք զՀոգին Սուրբ, վասն այնորիկ կարէին գայթակղիլ, զի ոչ կարէին իմանալ զհոգեւոր խաւսակցութիւն Քրիստոսի, թէ այն լինելոց էր ի ներքոյ տեսակի հացի եւ գինւոյ: Վասն որոյ եւ Քրիստոս ասաց. «Ջբանն, զոր ես խաւսեցայ ընդ ձեզ, հոգի է եւ կեանք» (Յովհ. Ջ. 64): Նաեւ զի այս խորհուրդս այնքան բարձրագոյն էր, մինչ զի թարց յատկականի լուսաւորութեան Հաւր Աստուծոյ ոչ ոք կարէր ըմբռնել, ուստի ասաց Քրիստոս. «Վասն այնորիկ ասացի, թէ ոչ ոք կարէ գալ առ իս, եթէ ոչ իցէ տուեալ նմա ի վերուստ ի Հաւրէ իմմէ» (Յովհ. Ջ. 44):

Ասիցես երրորդ, թէ Քրիստոսի պատարագիլն ի խաչին էր վասն բառնալոյ զմեղս աշխարհի, ըստ այսմ Քրիստոս միանգամ մատուցեալ պատարագ առ ի բառնալոյ զմեղս բազմաց (տե՛ս Եբր. Թ. 28). ուրեմն յետ բարձման հիւանդութեան ընդունայն է դեղն: Ասեմ, թէ Քրիստոս եբարձ զմեղս անցելոց միանգամ արիւնային պատարագաւն, այլ զմեղս ապագայից յանձնեաց բառնալի եւ քաւելի խորհրդական եւ անարիւն պատարագաւն հաղորդութեան: Նաեւ դեղն թէպէտ զներկայ հիւանդութիւն բառնայ, այլ ոչ վասն այնորիկ ընդունայն է, զի ի քանիցս անգամ հիւանդանալն ումեք կարեւոր լինի ի վերստին բժշկել:

Պրակ Ջ.

Արդեաւք գառն զատկական եղե՞ւ աւրինակ հաղորդութեան

Մինչ ստուերականքն ի հնումն էին աւրինակք եւ ձեւք նախագաղափարի նորոյս, որպէս գրեալ պատկերքն նախատպից իւրեանց, եւ որպէս ստուերքն նախընթանան իրական մարմնոյ, այսպէս եւ գառն զատկական գոլով ստուեր եղեւ նախընթաց եւ աւրինակ ճշմարտի եւ իրականի խորհրդոյ հաղորդութեան: Վասն այնորիկ մինչ Յովհաննէս եառեալ զՔրիստոս, որ էր ճշմարիտ Գառն Աստուծոյ, իբր ի սրտէ հաւանելով, թէ ոչ էր ստուերական գառն, ասաց. «Ահա Գառն Աստուծոյ» (Յովհ. Ա. 29), եւ ճանաչելով, թէ այն նոր երեւեալ իրական Գառն էր, որ փրկելոց էր զաշխարհս ի մեղաց իբր ի յուս իւր բառնալով, վասն այնորիկ ասաց. «որ

բառնայ զմեղս աշխարհի»։ Եւ Պաւղոս տաւնելի ցուցանէր զզենումն այսորիկ Գառին, ուստի ասէր. «Զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ե. 7)։ Եւ Շնորհալին ասէ. «Որ յակիզբն փրկութեան մերոյ աւրինակի երեւեցար մարգարէին Մովսէսի՝ ազատելով զհինն Իսրայէլ արեամբ գառինն խորհրդոյ, որպէս եւ դու Գառն Աստուծոյ քո կենարար արեամբդ՝ զնորս Իսրայէլ»։ Եւ սուրբն Բարսեղ Ճոն կոչեցեալն մեկնիչ Մարկոսի աւետարանին ի վերայ այնմ, թէ՝ «մինչդեռ ուտէին» (Մրկ. ԺԴ. 22), ասէ թէ՝ «Մինչդեռ ուտէին զգառն, ոչ ասաց, թէ այս է մարմին իմ, զի աւրինակ էր, այլ յորժամ բազմեցաւ, առ զհացն, զի ճշմարտութիւն էր, եւ աւրհնեաց, եւ արար իւր մարմին, եւ եբեկ եւ ետ նոցա։ Եւ այսպէս ի տեղի գառինն հնոյ մարմնոյ եւ արեան, որ սկսաւ յԵգիպտոս, կարգեաց եւ հաստատեաց զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ, եւ եցոյց, եթէ ինքն էր ճշմարիտ քահանայապետն» եւ այլն[270]։ Ուստի զենումն հնոյ գառինն բազմաւք տպաւորեաց զզենումն նորոյ Գառինս այսմիկ։ Նախ՝ զի որպէս նա զենաւ տարեւոր միամեայ, այսպէս եւ Քրիստոս իբրեւ միամեայ մանուկ էր անմեղ, որպէս ասի վասն ուղոյ ի թագաւորելն վասն պարզամտութեան եւ անմեղութեան, թէ՝ «Որդի տարեւոր Սաւուղ ի թագաւորելն իւրում» (Ա. Թագ. ԺԴ. 1)։ Երկրորդ՝ նա ի լրման լուսնին, եւ Քրիստոս լուսնի փոփոխական աւրինացն զենաւ։ Երրորդ՝ նորա արիւնն զիսրայելացիսն ազատեաց եւ զեգիպտացիսն կոտորեաց, այսպէս եւ որք զարիւնն Քրիստոսի արժանապէս ըմպեն՝ փրկին, եւ ոչք անարժանապէս՝ մահանան։ Չորրորդ՝ նա զմի ազգ փրկեաց, սա՝ զաշխարհս ամենայն, զբոլոր ազգ մարդկան։ Հինգերորդ՝ նա կերեալ եղեւ բաղարջ հացիւ եւ եղեգամբ, սա՝ ճշմարիտ պարզամտութեամբ, ըստ աւրինակի անխմոր բաղարջին եւ դառնագոյն զղջմամբ, ըստ աւրինակի դառնիւ եղէգանն։ Վեցերորդ՝ զնա կերին փութանակի, կաւշիկ ի յոտին, ցուպ ի ձեռին եւ գաւտիք պնտեալ ընդ մէջս, եւ առ այս խորհուրդս փութալի է եւ ոչ հետազատելի։ Կաւշկաւորեալ, այսինքն՝ զմեռելոտի գործս ոտնակոխ առնելով, ցուպ ի ձեռին, այսինքն՝ զխաչ եւ զչարչարանսն Քրիստոսի կրելով յամենայն գործնական կեանս մեր։ Գոտեւորեալ, այսինքն՝ ճնշելով զցանկական ախտս։ Յեւթներորդ՝ զնա հրով խորովեալ կերին եւ ոչ պախ եփեալ ջրով։ Զսա պարտ է ճաշակել հրով սիրոյ, եւ ոչ շիջուցիչ ջրով եւ ցուրտ բարուք։ Ութներորդ՝ զնա կերին ընդ մտանել արեգական, զսա՝ փակմամբ

[270] Տես «Մեկնութիւն սրբոյ աւետարանին որ ըստ Մարկոսի՝ արարեալ երանելւոյն Բարսղի շնորհալի վարդապետի Ճոն կոչեցելոյ, ըստ մակագրական անուանն, լուսաւոր մտաւք եւ իմաստալի յորդորակօք...», աշխ. տ. Անդրէաս վրդ. Նարինեանի, Կ. Պոլիս, 1826, էջ 276։

զգայարանաց եւ միայն հաւատով։ Իններորդ՝ զնորա ոսկրն ոչ բեկին, եւ զսորա թաքուն գաղտնիսն ոչ է պարտ քննել, զի հաւատն ոչ ունի զվարձ, եթէ մարդկային առարկութիւն զնա հաստատէ։ Տասներորդ՝ զնա կերին ի տան, եւ զայս՝ յեկեղեցւոջ, եթէ ոչ գոնէ յստիպել հարկաւորութեան ի ժամու հիւանդութեան ի տան։ Բայց եւ զայս գիտելի է, զի յայսմ խորհրդոջ երեք նկատելիք են, ըստ Աքուինացւոյն. նախ՝ որ է խորհուրդ միայն, որպէս հացն եւ գինին, երկրորդ՝ որ է իր միայն, այսինքն՝ ներգործութիւն կամ շնորհն, երրորդ՝ որ է իր եւ խորհուրդ, եւ այս է մարմին եւ արիւն Քրիստոսի[271]։ Արդ, ըստ որում խորհուրդ է միայն, ունի ձեւ զհացն եւ զգինին Մելքիսեդեկի։ Եւ որքան առնոյն չարչարեալն Քրիստոս, որ պարունակի յայսմիկ խորհրդոջ, եղեն աւրինակք նորին ամենայն զոհք եւ պատարագ հնոյ կտակարանի, մանաւանդ զոհն քաւութեան, որ էր հանդիսաւոր։ Եւ որքան առ ներգործութիւն, եղեւ աւրինակ մանանայն, որ ունէր յինքեան զամենայն համեղութիւն, որով նշանակիւր զովացուցիչ շնորհն այսորիկ խորհրդոյ (տե՛ս Իմաստ. ԺՉ.)։ Բայց գառն զատկական, որքան առ այս երիս, նշանակէր զայս խորհուրդս. զի ըստ առաջնոյն ճաշակիւր բաղարջ հացիւ, ըստ երկրորդին զենանիւր յամենայն որդւոցն Իսրայէլի ի ԺԴ. աւուրն լուսնի, որ եղեւ աւրինակ չարչարանացն Քրիստոսի, որ սակս անմեղութեան ասի Գառն։ Եւ որքան առ ներգործութիւն, զի արեամբ գառինն պաշտպանեցան որդիքն Իսրայէլի ի կոտորմանէ հրեշտակին, եւ զերծան ի ծառայութենէ եգիպտացւոց, եւ որքան առ այս դնի մանաւանդական աւրինակ գառն զատկական, զի ըստ ամենայնի զնա նշանակէ։ Տասնմէկերորդն՝ նորին արեամբն բարաւորք դրանց նոցին աւծեցան, իսկ արեամբն Քրիստոսի կերպագրին սեամբք մտից հոգւոց մերոց։ Տասներկուերորդ՝ զնա ուտաւղքն ոչ ելին ի տանէ յայնմ գիշերի, եւ որ զայս գառնս ճաշակէ, զմիտն առ ինքն պարտի ժողովել, եւ ոչ յուդայանման արտաքս ելանել ի մատնել զՔրիստոս։

ԽՆԴԻՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

Յաղագս նիւթոյ հաղորդութեան, զորմէ խնդրին պրակք չորս. *նախ միթէ նիւթն այսորիկ խորհրդոյ իցէ՞ հացն ցորենոյ եւ գինին ի բերոյ որթոյ։ Երկրորդ՝ զչափոյ եւ զքանակութենէ այնոցիկ նիւթոց։ Երրորդ՝ թէ պա՞րտ*

[271] *Միտքը քաղուած է Թովմա Աքուինացու «Յաղագս խորհրդոց եկեղեցւոյ» երկի «Գ. Խնդրի, թէ յամենայն խորհուրդ երիս այս տեսանի. առաջին, որ է խորհուրդ եւ ոչ իր, բ.՝ որ է խորհուրդ եւ իր, գ.՝ որ է իր եւ ոչ խորհուրդ, որպէս ի պատարագիս սոքա գտանին» բաժնից. տե՛ս* Թովմա Աքուինացի, *թ. 97բ–98ա։*

իցէ լինիլ բաղարջ հացիւ։ Զորրորդ՝ թէ պաՀրատ իցէ ջուր խառնել, կամ թէ խառնումն ջրոյ իցէ ի հարկաւորութենէ։

ՊՐԱԿ Ա.

Նախ մի՞թէ նիւթն այսորիկ խորհրդոյ իցէ
հացն ցորենոյ եւ գինին ի բերոյ որթոյ[272]։

Նիւթ է, յորմէ լինի իր ինչ։ Նիւթն է հիմն տեսակաւորելի իրի իմիք, զի նիւթն է միշտ զաւրութեամբ, որպէս տեսակն միշտ ներգործութեամբ, զոր աւրինակ նիւթն մոխրոյ է ամենայն կիզելի եւ մոխրանալի էակն, եւ մոխիրն է նիւթ ապակեղինաց, եւ երկաթն է նիւթ սղոցի, նիւթ մարմնականաց են սկզբունքն չորից որակութեանց, այսինքն՝ տարերաց, եւ նիւթ հաղորդութեան է հացն եւ գինին։ Այլ բազումք մոլորեցան շուրջ զնիւթով մարմնոյ եւ արեան Տեառն, ըստ Աքուինացւոյն։ Նախ զի ոմանք մատուցանէին զհաց եւ զպանիր, իբր առաջին մարդիկ նուիրէին զհաց ի բերոյ երկրի եւ ի խաշանց, որպէս կայեն եւ Աբէլ։ Երկրորդ՝ ոմանք զարիւն մանկանց, զոր ի բոլոր մարմնոցն է մանր ծակք, քարշէին, զոր ընդ ալեր խառնէին՝ ասելով զայն կատարեալ պատարագ։ Երրորդ՝ ոմանք մատուցանէին զջուր միայն՝ զքրիստոս սոսկ մարդ խոստովանելով, որպիսիք էին աբիանացիքն[273]։ Այլ զի մոլորութիւն նոցա ունայնասցի։ Հետեւեսցուք Քրիստոսի՝ կացուցանողին այսորիկ խորհրդոյ։

Եզրակացութիւն. *Հարկաւոր եւ յարմար նիւթ այսորիկ խորհրդոյ է հացն ցորենոյ եւ գինին յորթոյ։ Նախ՝ զի Քրիստոս զհացն եւ զգինին աւրհնեաց եւ ետ աշակերտացն, եւ վասն նոցա ասաց. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի», եւ զինքն ցորենահատի նմանեցոյց (տե՛ս Յովհ. ԺԲ. 24)։*

---

[272] *Տե՛ս եւ հմմտ. «ԺԶ. Խնդրի թէ խորհրդոյս այս հացիւ եւ գինով պատշաճ է լինիլ քան այլ ինչ նիւթիւ», Թովմա Աքուինացի, թ. 122աբ։*

[273] *Էբիոնականները Բ. դարում հրէական աւանդոյթի հետեւորդ քրիստոնեաներ էին, ովքեր անտեսում էին Պօղոս առաքեալի քարոզը՝ ձերբազատուելու մովսիսական կոյր օրինապաշտութիւնից։ Ոմանք ենթադրում են, որ անուանումն առաջացել է աղանդի հիմնադրի՝ Էբիոնի անունից, մինչդեռ առաւել հաւանական է, որ այն ծագել է հին եբր. «էբիոնիմ»-ից, որ բուն նշանակում է «աղքատ, ժուժկալ», ինչպէս նրանց յորջորջում էին հակառակորդները, մինչդեռ նրանք իրենց անուանում էին նազարէթցիներ։ Նրանց ուսմունքի մէջ շեշտուած էր Քրիստոսի մարդեղութեան գաղափարը (Քրիստոս հրեշտակի կամ «ճշմարիտ մարգարէի» մարմնացում է). նրանց մի մասի համոզումով՝ Քրիստոսի վրա շնորհը հանգչեց միայն մկրտութեան պահին, իսկ միւս մասը ժամանակի ընթացքին ընդունեց Ս. Հոգով Քրիստոսի յղացման մասին վարդապետութիւնը։ Նրանց վրայ խիստ զգալի էր էսենեան համայնքի ազդեցութիւնը։ Ըստ որոշ տեղեկութիւնների՝ էբիոնականները գործել են Ասորիքում եւ Պաղեստինում մինչեւ Ե. դար։*

Երկրորդ՝ զի այս խորհուրդ ուտելի եւ ըմպելի է, ըստ այնմ՝ «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ՝ յիս բնակեսցէ»։ Իսկ ի մէջ ամենայն ուտելեաց հացն ունի զնախապատուութիւն, եւ ի մէջ ամենայն ըմպելեաց՝ գինին, զի հացն հաստատէ զսիրտ եւ գինին ուրախ առնէ (տե՛ս Սղմ. ճԳ. 15)։ Եւ այն երկու նախապատիւք ըստ մարմնոյ եւ սնուցիչքն, պարտ էին փոխարկիլ ի սնունդ հոգեւոր. զի որպէս զարտաքսապէս լուացաւղ ջուրն տեսակաւ բանի կացոյց Քրիստոս ի ներքին լուացումն հոգւոյ, այսպէս եւ ըստ մարմնոյ սնուցաւղսն ի հոգեւոր սնունդ։ Երրորդ՝ զի ի չարչարանս Տեառն բաժանեցաւ արիւնն ի մարմնոյն, ըստ աւրինակի քամեցման հիւթոյ ի խաղողէն։ Եւ այս խորհուրդս է ի յիշատակ տէրունական չարչարանաց, ուստի փոխան մարմնոյն հացն նուիրի եւ փոխան արեանն գինին։ Չորրորդ՝ ըստ սրբոյն Ամբրոսիոսի, հացիւ մարմինն փրկի եւ գինեաւ՝ հոգին. եւ այս ի գոյափոխիլն[274]։ Հինգերորդ՝ ըստ աւրինակի համախմբութեան եկեղեցւոյ, զի որպէս ի բազմաց անձանց լինի մի եկեղեցի, այսպէս ի բազմաց ցորենոյ եւ ի բազմաց կաթլից գինւոյ կացուցանի խորհուրդն հաղորդութեան։ Իսկ առ երկրորդ մասն խնդրոյս ասեմ, թէ յարմար նիւթ մարմնոյն Քրիստոսի է հացն ցորենոյ եւ գինին՝ ի բերոյ որթոյ։ Վասն առաջնոյն յայտ է, զի հասարակաբար նիւթ հացին է ցորեանն, զի այլքն ի պակասութենէ ցորենոյ լինին։ Վասն որոյ պատշաճ վարկաւ հասարակաց դարմանիչն ի հասարակ նիւթոյ կացուցանել զմարմինն իւր։ Այլ թէպէտ ցորեանն է հասարակ նիւթ հացին, այլ այն զամենայն պատուական առաւել պատուական որպէս նկատեմք, զի ոչ ոք յայլոցն նիւթոց լինի այնպէս հաց պատուական որպէս հացն ցորենոյ։ Այսպէս եւ առ երկրորդ մասն. պարտ էր եւ նիւթ արեանն լինիլ ի հասարակ եւ ի պատուական ըմպելւոյ, որ է գինին, զի այլքն, որպէս նռան գինին վասն պակասութեան խաղողոյ հնարին, նաեւ զի Քրիստոս յատկապէս զնիւթ արեանն ասաց լեալ ի բերոյ որթոյ։ Ուստի ասէ Աքուինացին, թէ որպէս հացն ցորենոյ է միայն նիւթ այսորիկ խորհրդոյ, այսպէս եւ գինին ի բերոյ որթոյ միայն է նիւթ արեանն Քրիստոսի[275]։ Եւ այս նախ սակս կացուցմանն Քրիստոսի, որ վասն այս խորհրդոյս ասաց. «Ոչ եւս արբիցի ի բերոյ որթոյ»։ Երկրորդ՝ ի կողմանէ հասարակութեան, զի որպէս ցորենոյ հացն է առաւել հասարակ եւ ազնիւ, այսպէս

---

[274] *Քաղուած է Ամբրոսիոս Մեդիոլանեցւոյ (340–397) «Խորհուրդների մասին» երկից. տե՛ս* De mysteries, ed. O. Falles, CSEL, 73, 1955, *էջ 89–116. Նաեւ՝* A Select library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, ed. by Philip Schaft, v. IV, Michigan, 1980. *Համմ. անդ* De myst. IX 50։

[275] *Տե՛ս* Թովմա Աքուինացի, *թ. 122ա։*

եւ ի մէջ ամենայն ըմպելեացդ, այսինքն՝ աւշարակի նռան եւ թթոյ գինւոյն եւ մորենոյ եւ մասուրի, որք նմանաւրէն գինի ասին, բերն որթոյ է հասարակ եւ ազնիւ գինի ըմպելի։ Եւ սուրբն Բարսեղ Ճոն կոչեցեալն ի մեկնութեան Մարկոսի ի վերայ այնմ՝ «Առէք կերէք», ասէ, թէ՝ «Ընդէ՞ր ի համեղագոյն եւ ի պատուական կերակրոց եւ ըմպելեացդ ոչ աւանդեացդ զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան. ասեմք վասն սակաւութեան եւ դժուարագիւտ լինելոյն նոցա, եւ զի մի՛ ի պատուական նիւթոցն համարեալ լիցի շնորհքն, եւ ոչ Փրկչին մերոյ Քրիստոսի[276]» եւ այլն։ Հինգերորդ՝ զի գինին որթոյ առաւել պատկանի առ ներգործութիւն այսմիկ խորհրդոյ, որ է հոգեւոր ուրախութիւն, զի գրեալ է. «Գինի ուրախ առնէ» (Սղմ. ՃԳ. 15), եւ ի Դատաւորաց գրքոջ գինին կոչի «ուրախութիւն Աստուծոյ եւ մարդկան» (Դատ. Թ. 13)։ Առարկիցես նախ՝ թէ խորհուրդք նոր աւրինացս ստուերակերպեացն ի հնումն, իսկ ի մէջ աւրինակին եւ նախատիպին պարտի լինիլ յարմարութիւն, այլ ի հնումն պատարագքն լինէին յանբանից, ուրեմն եւ ի նորս հաղորդութիւն պարտ էր լինիլ ի մարմնոց անբանից, քան ի հացէ եւ ի գինւոյ։ Ասեմ, թէ պատարագքն անբանից կայանային ի հեղումն արեան, զի ըստ Պաւղոսի առանց հեղման արեան ոչ լինէր քաւութիւն։ Իսկ հեղումն արեանն Աբելի եղեւ տիպ հեղման արեանն Քրիստոսի, ըստ Պաւղոսի, թէ՝ «Եւ ի հեղումն արեանն Քրիստոսի, որ առաւել գոչէ քան զԱբէլին» (Եբր. ԺԲ. 24), զի ոչ խնդրէ զվրէժ յեղբայրասպանին, այլ զքաւութիւն, ըստ այնմ՝ «Հայր, թող սոցա, զի ոչ գիտեն՝ զինչ գործեն» (Ղուկ. ԻԳ. 34), եւ լսելի լինիւր առ լաւութեան։ Այլ այն հեղմունք արեանցն անբանից ոչ արդարացուցանէին ի գործոյ գործեցելոյ, այլ ի գործոյ գործողացն արդեանց, եւ վասն այնորիկ ոչ լինիւր աւգուտ հասարակացն այնպիսի հեղմունք արեանց։ Ուրեմն հարկ եղեւ ի փրկութիւն հասարակաց ի գործոյ գործեցելոյ կացուցանիլ պատարագ մի, որ կարիցէր բառնալ համանգամայն զմեղս աշխարհի որքան առ անցեալսն եւ ներկայս եւ առ ապագայս։ Իսկ այն ոչ լինիւր իրական զենմամբն Քրիստոսի, ապա թէ ոչ՝ պարտ լինէր Քրիստոսի բազում անգամ չարչարիլ, որ զայն արար միանգամ միայն արիւնային պատարագաւն ի խաչին։ Վասն որոյ յամենայն ժամանակի կամելով զդեղն պատրաստ առնել ի բժշկութիւն ախտացելոց, կացոյց զայն պատարագն ի համեստագոյն նիւթոց ցորենոյ եւ գինւոյ։ Նաեւ զի Մելքիսեդեկ առաւել յարմար աւրինակ եղեւ քահանայապետութեան Քրիստոսի, իսկ այն զհաց եւ զգինի եբեր ընծայ Աբրահամու։ Ուրեմն եւ ճշմարտի նախատպի նորա, այսինքն՝ Քրիստոսի,

[276] *Տես* Բարսեղ Մաշկեւորցի, *Մեկնութիւն Մարկոսի, էջ 278։*

պարտ էր առ այնս կացուցանել զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ առ ի զանազանութեան ահարոնեան քահանայապետութեան, որ ոչ էր յարմար տիպ Քրիստոսի, զի հեղոյր զարիւն անբանից, եւ յամի ամի ի նոյն մեղս կային ժողովուրդքն, եւ ինքն ընդ նոսա:

Առարկիցես երկրորդ՝ թէ ըստ Դաւթի պատարագ Աստուծոյ հոգւոյ խոնարհութիւն եւ սրտի սրբութիւն է (տե՛ս Սղմ. Ծ. 19): Ուստի եւ Պաւղոս յանդիմանէր զհրէից խտրութիւնսն, որք ոչ ըստ միտս կատարէին զպաշտամունսն պէս պէս ուտելեւք եւ ըմպելեւք, մարմնոյ արդարութեամբ (տե՛ս Եբր. Թ. 10): Ուրեմն ի գալ ուղղութեան ժամանակի պատարագն ի հոգեւորս կայանալոց էր եւ ոչ՝ ի հաց եւ ի գինի: Ասեմ, թէ եւ պատարագն հաղորդութիւն է, մանաւանդ՝ խոնարհութիւն հոգւոյ եւ սրտի սրբութիւն ոչ միայն ի կողմանէ կացուցաւղին Քրիստոսի, որ զինքն ենթարկեաց ի ներքոյ խոնարհագոյն նիւթոց, այլ եւ ի կողմանէ ներգործութեանցն, զորս ցուցանէ առ ճաշակաւղսն, որք խոնարհ հոգւով եւ սուրբ սրտիւ բորբոքին ճաշակմամբ նոյնոց տեսակացն գոյափոխեցելոց, նաեւ զի որ զայնս կացոյց ի հաց եւ ի հոգի, ոչ անպէտս ասաց զխոնարհութիւն եւ զսրբութիւն սրտի, զի զայս պարտ էր առնել, եւ զայնու ոչ անցանել (տե՛ս Մտթ. ԻԳ. 23): Իսկ առ բանն Պաւղոսի ասեմ, թէ հրէայք յանդիմանեցան վասն տկարութեան խտրականացն, զորս պաշտէին, նաեւ զի ի գալ ճշմարտութեան դեռեւս ծառայէին ստուերականաց: Իսկ առ միւս բանն Դաւթի ասեմ, թէ մանաւանդական պատարագ աւրհնութեան, որով Աստուած փառաւորի, եղեւ պատարագն հաղորդութեան, վասն որոյ եւ բաժակ աւրհնութեան կոչէ Պաւղոս զարիւնն Քրիստոսի: Նաեւ զի յաւրհնութենէ սկսեալ ի յաւրհնութիւն աւարտի. վասն առաջնոյն ասի. «առեալ զհացն աւրհնեաց», եւ վասն երկրորդին ասի. «եւ աւրհնեցին եւ ելին ի լեառն Ձիթենեաց» (Մտթ. ԻՋ. 26, 30):

Առարկիցես երրորդ՝ թէ հաց ցորենոյ եւ գինի ի բազում տեղիս ոչ գտանի, ուրեմն եւ այլովք կարելի է առնել: Ասեմ, թէ եւ հրապայտ եւ հնդկական ընկոյզ եւ կինամաւն չեւրոպիայ ոչ բուսանին, այլ՝ ի Հնդկաստան, սակայն գտանին յամենայն ուրեք անդրաբերմամբ:

Ասիցես չորրորդ՝ թէ գինին բազմաց եւ կամ հիւանդաց վնաս է եւ այլն: Ասեմ, թէ այս խորհուրդս ոչ պահանջէ զբազմութիւն, այլ բաւական ըմպումն է, եթէ համն եւ հոտն միայն առցի ընդ որով պարունակի արիւնն Քրիստոսի, որոյ բոլոր մի բաժակն եւ մի կաթիլն ոչ զանազանին ըստ տեսակի: Եւ աստ բոլոր Քրիստոս է ի բոլոր հացին եւ գինւոյ, եւ նոյն բոլորն յամենայն մասունս նոցին:

ՊՐԱԿ Բ.

Արդեաւք խնդրի բացորոշեալ
ճանակութիւն հացի եւ գինւոյ.

Թէպէտ առ այս խորհուրդս քանակութիւն եւ չափ նիւթացն ոչ է որոնելի թէ շատ իցէ, թէ սակաւ, այլ միայն չափ եւ քանակ այս խորհրդոյս դնելի է զկարողութիւն Աստուածոյ եւ զզաւրութիւն էական բանիցն, որովք հացն եւ գինին անդրագոյափոխին, սակայն կերպիւ ինչ չափ դնելի է, որքան եւ հարկն պահանջէ հաղորդելի անձանցն: Ուստի ի ձեռնադրութեան կիսասարկաւագաց ասի, թէ՝ «զգոյշ լէր հաց առաջաւորութեան բաւական ածել ժողովրդեանն»[277]. որ ոչ է իմանալի, թէ ըստ բազմութեան անհատիցն բազմացուցանելի է զթիւս նշխարացն, այլ թէ ըստ պահանջման հարկին մեծ եւ փոքր առնել զնշխարն, որպէս զի ի մասնատիլն բաւականասցի հաղորդելեացն, քանզի յերկուց ծայրից եւս փախչելի է, այսինքն՝ կամ առաւել փոքր առնելով զնշխարն եւ կամ առաւել բազմացուցանելով զհացս, որ է անհամեստութիւն եւ ծաղր ածումն մեծի խորհրդոյն: Յորոյ վերայ Աքուինացին եւ Սկաւթոս այնմ մոլորութեանս հաւանին, թէ քահանայն կարէ սրբագործել զամենայն հացն, որ վաճառի ի հրապարակի կամ զբոլոր գինին, որ է ի կարասի: Որ թէպէտ առ կարողութիւն Աստուածոյ նկատելով կարեմք ասել, թէ յամենայն հացս եւ գինիս կարէ տարածիլ, այլ ոչ վասն այնորիկ ասելի է, թէ եւ քահանայքն ունին զայն բացարձակ կարողութիւն, զի են հունաւորք, որոց պարտ է ըստ չափու իւրեանց կարողութեան ձգտիլ, զի որպէս ասէ Պղատաւն. Որք զբաժանումն առնեն, պարտ է ոճիւ բաժանել եւ ոչ գերազանց աստիճանաւ անդրաքայլել[278]: Ուրեմն որքան համեստութիւն եւ կարեւորութիւն պահանջէ, այնքան չափով եւ քանակութեամբ սրբագործելիք են եւ ոչ ըստ որքանութեան կարողութեան կարգին, զի եւ Փրկիչն կարէր զերկոտասան հաց եւ զերկոտասան բաժակ միով բանիւ սրբագործել, սակայն զի մի առ այնչափ ձգտելոյ զնիւթ տայցէր առաքելոցն չափով եւ կոպարաւ արար, նաեւ զի թէ այնպէս առնէր, եւ ոչ ի միջէ հացէ եւ բաժակէ տայր առաքելոցն, այն ոչ լինէր ըստ կերպի հաղորդութեան, որ բազումքն միոյն հաղորդելով Քրիստոսի մասնակցին, ըստ առաքելոյն,

---

[277] *Տես «Գիրք Մեծ Մաշտոց կոչեցեալ, յորում հաւաքեալ աւանդին ըստ մեծի մասին կարգք եւ կանոնք արարողութեան Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ», կ. Պոլիս, 1807, էջ 243 ա:*

[278] *«...Պարտ է որ բաժանեն՝ ոճով բաժանել եւ առնել զբաժանումն, ոչ գերազանցական աշտիճանաւ քայլափոխիլ...». Դանիէլ Անյաղթ, Վերլուծութիւն «Ներածութեանն» Պորփիւրի. տես ՄՀ, հտ. Գ., էջ 256 [10]:*

թէ՝ «Մի հաց, մի մարմին եմք բազումքս, զի ամենեքեան ի միոջէ հացէ անտի վայելեմք» (Ա. Կորնթ. ժ. 17)։ Նաեւ կարի հաւաստի է եւ անտարակոյս, զի որ հաց եւ շաւշափի ձեռամբ քահանային, եւ որքան որ կարէ շաւշափիլ, եւ որ է ներկայ, մինչ զի կարիցէ ասել եւ ցուցական դերանուամբս (այս է) նոյնպէս բացորոշեալ գինին, որ ի սկահուջն է, եւ ոչ որ ի կարասին, այնք եւեթ սուրբ գործին, զի եւ Քրիստոս, որ ունէր զբացարձակ կարողութիւն, առանց շաւշափման ոչ զգարեղէն նկանակն եւ զձկունսն աճեցոյց եւ ոչ առանց շաւշափման զհացն եւ զգինին սրբագործեաց։ Եւ նախ առարկիցէ Սկաւթոս, թէ իւրաքանչիւր քանակութիւն հացի եւ գինւոյ կարէ սրբագործիլ, զի ոչ է ընդդիմութիւն ի կողմանէ նիւթոյ մինչ է չարմար առ ի սրբագործիլ որպէս եւ իւրաքանչիւր փոքր մասն, զի բանքն սրբագործութեան կարեն տարածիլ ի վերայ իւրաքանչիւրոյ քանակութեան։ Ասեմ, թէ եւ Աստուած եւս կարէր միով բանիւ եւ ի մի կէտ ժամանակի ստեղծանել զաշխարհս, սակայն արար չատուկ բանիւք եւ բացորոշեալ ժամանակաւ. ո՞ւր մնայ, ուրեմն, կարողութիւն ստեղծեալ էակին, որ ոչ պարտի անդրանցանել զտուեցելով կարողութեամբ իւրով, զորոյ եւ ապացոյցն ունի ի կացուցանաւղն խորհրդոց, որ էառ զմի հաց ի ձեռին եւ զմի բաժակ գինեաւ, եւ ըստ աւրինակի այնմիկ առնել հրամայեաց, զի որպէս մի միայն կնքով անթիւ դրամկունք կարեն տպիլ, այլ ոչ համանգամայն, այլ մի զկնի միւսոյ, այսպէս եւ քահանայն կարէ չամենայնում աւուր զայլ եւ այլ հաց ու գինի սրբագործել, այլ ոչ զբոլորն միով բանիւ, զի ընդդէմ է արարմանն Քրիստոսի։

Երկրորդ՝ ասէ Սկաւթոս, թէ ոչ ընդդիմանայ եւ ի կողմանէ սպասաւորին, մինչ կարէ ունիլ զդիտաւորութիւն սրբագործելոյ զիւրաքանչիւր քանակութիւն։ Ասեմ, թէ զսորա պատասխանին ինքն տայ ասելով, թէ այս ճահապէս եղանիլ ոչ կարէ. զի որ այնքան քանակութեամբ սրբագործիցէ, որ ոչ կարիցէ դիպաւղ ժամանակի ճաշակել, ծանրապէս մեղանչէ, զի առնէ զանիրաւութիւն սրբազնասուրբ խորհրդոյն։

Պրակ Գ.

Արդեաւք պա՞րտ է լինիլ բաղարջ հացիւ

Ի վերայ այսորիկ խնդրոյ, ըստ բաւականին մեք ասացեալ եմք ի «Վէմ հաւատոյ» գրքոջ մերում[279]*, բայց զի Յոհան Դամասկացին կարի*

[279] *Տե՛ս «Գիրք կոչեցեալ վէմ հաւատոյ», կ. Պոլիս, 1733, էջ 347–380 (Գլ. ե. Յաղագս, թէ պարտ է անխմոր մատուցանել զսուրբ Պատարագն)։*

առաւել յունական յանդգնութեամբ մաքառի, թէ պարտ է առնել խմորեալ հացիւ։ Վասն որոյ կրկին մեզ բանայ սակաւ ինչ զդուռն աշխատութեան ի լուծումն առարկութեանց իւրոց (սակայն ծանիր, զի այս Յոհան Դամասկացիս հակառակաւղ, ոչ է առաջինն եւ մեծն Մանսուր կոչեցեալ, այլ Խրուսունէկտար կոչեցեալն ի յետին ժամանակս), քանզի յերրորդի գրքոջ իւրում վիճաբանութեան նախ ասէ, թէ ոչ եթէ բաղարջ էառ Տէրն, այլ՝ հաց կատարեալ, եւ վկայ ասէ զչորս աւետարանիչսն[280]։ Ասեմ, թէ այս մոլորութիւնս անտի սկզբնաւորի, զի աւետարանիչքն հաց ասեն, իբր թէ հացն նշանակէ զխմորեալն, որով կամի ասել, թէ ոչ յաւուր բաղարջակերացն էր պատարագելն Քրիստոսի, բայց ո՞ւր դիցուք եւ յաւուր յարութեան յեմմաւուս զբեկանել հացին, զի էր բաղարջակերաց հինգերորդ աւրն, եւ անհնարին էր ի յեաւթն աւուրսն խմորեալ գտանիլ ի տունս հրէից, որ ոչ միայն ոչ կարէին ուտել, այլ եւ անհետ առնէին ի տանց իւրեանց (տե՛ս Ելք ԺԲ. 15)։ Ուրեմն ասիցէ, թէ հացն Եմմաւուսայ խմորեալ էր, զի եւ զայն աւետարանիչն հաց ասէ, եւ ոչ՝ բաղարջ։ Ուրեմն «հաց» անունս հասարակ է բաղարջին եւ խմորեցելոյն որպէս եւ «կին» անունն առնականոջ եւ կուսի եւ «մարդ» անունս՝ առն եւ կնոջ։

Երկրորդ՝ ասէ, թէ ամենայն եկեղեցիք հաց ընծայեն եւ ոչ՝ բաղարջն։ Ասեմ, թէ եւ այս սուտ է, զի գլխաւոր մասն եկեղեցւոյ է Հռաւմայ եկեղեցին եւ բոլոր Եւրապայ, եւ ոչ առնեն խմորուն։

Երրորդ՝ ասէ, թէ՝ որք զբաղարջ ընծայէք, ուրեմն թերեւս ստուերաւք աւրինացն էք, եւ ի հրէական սեղանոյն ուտէք։ Ասեմ, թէ հրէայք երբ ունէին պատարագել զմարմին Քրիստոսի, իսկ առ մեզ, թէ եւ նիւթն իցէ բաղարջ, զոր հրէութիւն կարծես, խորհուրդն է քրիստոսական։ Եւ վասն այնորիկ Քրիստոս զբաղարջն փոխարկեաց զմարմին իւր, զի մի՛ իցէ այլ եւս հաց կամ բաղարջ, այլ՝ մարմին իւր, նաեւ թէ բաղարջն հրէական է, միթէ գինին ո՞չ, զի հրէայք եւ գինի եւս ըմպէին, ուրեմն ոչ էր պարտ եւ գինեաւ պատարագել, կամ թէ խնկարկութիւն եւ քահանայական զգեստքն ոչ իցեն հրէականք, նաեւ սաղմոսերգութիւնք, եւ ընդէ՞ր ուրեմն առ այնոսիկ հրէանայ Դամասկացին, եւ ընդէ՞ր ըստ աւրինի հրէից Նազաւրացւոց, քահանայք նոցա զհերս ոչ գերծուն եւ ի մսոյ ոչ ճաշակեն։

---

[280] Ակնարկում է Յովհան Դամասկացու (675/676–749 թթ.) Fons scintiae (Գիտութեան աղբիւր) ընդարձակ երկի երրորդ մասը, որ յայտնի է Expositio fidei («Աւանդութիւն ուղղափառ հաւատոյ») խորագրով։ Յայտնի է այդ երկի հայերէն թարգմանութիւնը. տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 63, թ. 29ա–110բ. այստեղ Նալեանը նկատի ունի աշխատութեան ՁՁ. բաժինը. «Վասն սուրբ եւ անապական խորհրդոյ Տեառն». թ. 92բ–95բ։

Չորրորդ՝ զխմորեալն կոչէ կենդանի հաց եւ զբաղարջն մեռելոտի եւ անհոգի։ Ասեմ թէ, ուրեմն ազգն Յունաց զսոսկ հաց ուտէք, զոր խմորով կենդանացեալ կոչէք եւ ոչ զանխմորն եւ անհոգին, որ միաւորութեամբն ըստ Աստուծոյ կենդանացեալ է։ Բայց այս է յունական յանդգնութիւն՝ յինքնահաւանութենէ ծնեալ։

Հինգերորդ՝ ասէ, թէ բաղարջն ոչ է հաց կենդանի, եւ որ ոչն է կենդանի՝ ոչ է կենսաբեր։ Առ որ ասեմ, թէ ըստ մտաց նոր ազգն Յունաց վասն խմորին ասեն կենսաբեր զհացն, եւ ոչ ըստ որում Աստուծոյ Բանին է մարմին։ Եւ թէ բաղարջն ոչ ասի հաց. այս ամենեւին յիմարութիւն է, զի Դաւիթ եկեր զբաղարջ, զոր Քրիստոս հաց առաջաւորութեան կոչեաց (տե՛ս Մտթ. ԻԲ., 4, Ա. Թագ. ԻԱ. 6), զի ի սեղանն առաջաւորութեան ոչ երբէք դնէին զհաց խմորեալ։ Դարձեալ Դամասկացին ասէ, թէ Մելքիսեդեկի ընծայն հաց էր, եւ Աբրահամուն՝ բաղարջ[281]. իբր թէ բաղարջն ոչ ասի երբէք հաց։ Ընդդէմ որոյ Աբրահամ զնորա ասացեալ բաղարջն հաց կոչեաց, զի ասաց հիւրոցն, թէ՝ «Առիք հաց եւ կերիջիք» (Ծննդ. ԺՀ. 5)։ Իսկ հացն այն էր նորապէս թրեալ եւ Սառայի եփեալ բաղարջն, զոր հաց կոչեաց Աբրահամ։ Ուրեմն տե՛ս, զի առն խորամանկի է ի խորամանկելն եւ նոյնժամայն յիմարանալ եւ զառաջն եւ զվերջն ոչ նկատել։

Վեցերորդ՝ զխմորեալն կոչէ նոր հաց եւ զբաղարջն՝ հին։ Առ որ ասեմ, թէ նորն եւ հինն ոչ կայանան ի խմորն եւ ի բաղարջն, այլ ի նոր խորհուրդն մարմնոյ եւ արեան, ապա թէ ոչ արդէն իսկ յոյնքն զնոր խմոր ուտեն եւ ոչ զմարմին Քրիստոսի։ Ընդդէմ որոյ ասէ առաքեալն. «Տաւնեսցուք մի՛ ի խմորն հին չարութեան, այլ՝ յանխմորն սուտութեան եւ ճշմարտութեան» (Ա. Կորնթ. Ե. 8)։ Եւ թէ՝ «Ի բաց արարէք զհին խմորն, զի լինիջիք նոր զանգուած» (Ա. Կորնթ. Ե. 7)։ Թէպէտ յիմար Դամասկացին եւ զյուսկ ընդդէմ մեզ բերէ, բայց ըստ Սողոմաւնի. «Յիմարն զյիմարութիւն խաւսեսցի, եւ սիրտ նորա զնանրութիւն խոկասցէ» (Ես. ԼԲ. 6)։ Զի նա ասէ, թէ հրէից վասն բարկութեան բաղարջ ետ Աստուած եւ քրիստոնէից՝ խմորեալ հաց։ Եւ սակայն բարկութեան Աստուծոյ վախճան եղեւ բաղարջն, զի զայն ընդ գառինն կերեալ ազատեցան յեգիպտական ծառայութենէ ըստ մարմնոյ, եւ մեք զի հոգւով ազատելոցք էաք ոչ բաղարջիւ, այլ անդրագոյափոխեալ մարմնով Աստուծոյ զերծաք, որոյ նիւթ եղեւ բաղարջ հացն։ Եւ նոր կոչի խորհուրդս այս ոչ վասն բաղարջին եւ խմորին, այլ վասն մարմին Քրիստոսի լինելոյն, զոր ունայնաբար ի վերայ նիւթոյն հակառակի Դամասկացին։

---

[281] Յովհան Դամասկացի, «Վասն սուրբ եւ անապական խորհրդոյ Տեառն», ՄՄ, ձեռ. 63, թ 92բ-95բ։

Եաթներորդ՝ ասէ, թէ զկնի ուրբաթուն պատրաստեցին հրէայք զզատիկն, զի յուրբաթին ոչ մտին յապարանսն, զի մի՛ պղծիցին, այլ զի կերիցեն զզատիկն. ուրեմն ոչ էին կերեալ յերեկոյի հինգշաբաթին, որ լուսանայր ի յուրբաթ: Իսկ երկրորդ պատճառ տան ոմանք, թէ զատիկ եաթն աւուրքն բաղարջակերաց, զի երբեմն առնանի վասն զենման գառին, ըստ այնմ, թէ՝ «Ո՞ւր կամիս, զի պատրաստեսցուք քեզ զզատիկն» (Ղուկ. ԻԲ. 9), եւ երբեմն վասն զատիկ ասի բաղարջակերն եաթն աւուրց: Եւ ըստ այնմ ոչ մտանէին յապարանսն, զի մի՛ պղծիցին, այլ զի կերիցեն զբաղարջն: Եթէ առարկէ Դամասկացին, թէ բաղարջն ոչ կոչի զատիկ, եւ ես ասեմ՝ եւ ոչ եւս ընթրիան կոչի զատիկ եւ պասեք, որպէս ինքն յիմարաբար ջատագովէ, զոր յինն առարկութեամբ բացայայտեսցուք զկնի: Առ այս Ոսկեբերանն ասէ, թէ՝ եւ սակայն նա արարեալ էր միով աւուրբ յառաջ զզատիկն, այլ զատիկ ոչ ասիւր, եթէ ոչ վասն գառնազենութեան, որ ոչ ուտել կարէին առանց բաղարջի: Բայց որ աստ Դամասկացին ասէ, թէ ոչ էր գառնազէն ի պատարագելն Քրիստոսի եւ ոչ աւր բաղարջակերաց. նախ ինքեան հակառակի, զի ասէ զհինն փոխեաց, եւ յորո՞ւմ աւուր փոխեաց, եթէ ոչ էր բաղարջակեր: Նաեւ այլք ոմանք ի յունաց ասեն, թէ բաղարջակեր էր, բայց Քրիստոս խմորեալ արար, եւ Յուդա զայն առիթ արար մատնութեան, զի տարեալ զխմորեալ հաց ցոյց ետ քահանայապետիցն, յորմէ առաւել դրդեցան ի մահն Քրիստոսի, զի զբաղարջակերն արարեալ էր խմորուն: Եւ այս զրպարտութիւն է ի վերայ Քրիստոսի, որ զամենայն ինչ ըստ աւրինացն կատարեաց, եւ ապա ի նորն փոխարկեաց: Իսկ ըստ Ոսկեբերանին, եթէ մի աւուրբ յառաջ արարեալ էր, յայտ է, զի իշխան էր զաւրն փոխելոյ, եւ զի զզատիկն արարեալ էր, յայտ է, թէ զենմամբ գառին եւ կերմամբ բաղարջին: Զի երեք աւետարանիչքն աւր բաղարջակերաց եւ զատիկ ասեն զաւրն պատարագելոյն Քրիստոսի, զոր այնքան լրբացան յոյնք, մինչ զի ասացին, թէ երեք աւետարանիչքն սխալ գրեցին, եւ Յովհաննէս ի վերջոյ գրեալ սրբագրեաց. զսորա պատասխանին ընդարձակ տե՛ս Ի. «Վէմ հաւատոյ» գրքոջ[282]: Այլեւ լուայ յումեմնէ ինքնահաւանէ, թէ Յուդա նշան տուեալ էր մատնութեան զխմորեալ հացն: Եւ այս ամենեւին սուտ է, զի զնշանն մատնութեան Յուդա ետ զհամբոյրն, որ ի պարտիզին, յորում ոչ գոյր խմոր: Եւ ոչ էր տեղի բաղարջակերին, եւ զոր աւետարանիչն ոչ ամաւթ համարէին ի գրել վասն լուծման բաղարջակերին, որ եթէ այնպէս արարեալ էր Քրիստոս, իբրեւ զնոր իմն աւրէն հռչակէին եւ պարծանաւք գրէին: Այլ զի տեսին, որ ամենեւին անփոփոխ պահեաց զձեւական կերպն գառնազենութեան, որպէս տեսին, այնպէս

[282] Յակոբ Նալեան, *Վէմ հաւատոյ*, էջ 356–380:

գրեցին։ Իսկ առ նշանն առասպել, զոր ոմանք նորագոյն յոյնք ժայթքեն, թէ զխմորեալն ետ նշան մատնութեան, ամենեւին սուտ է, զի ի տան Սիմոնի բորոտի էր Յուդա, եւ անտի գնաց ընդ հրէից խորհրդակցիլ վասն մատնութեան Քրիստոսի, որ ոչ էր աւր բաղարջակերաց. տե՛ս Մտթ. ԻՁ., ԺԴ.։ Եւ Յոհաննէս, որ զպակասն ելից միւս աւետարանչացն՝ տեսանելով, թէ ոչ երբէք նորաձեւութիւն ինչ արար Քրիստոս ի գառնազենութեան եւ ի բաղարջակերութեան, ամենեւին ոչ յիշեաց բնաւ եւ զՔրիստոսի պատարագելն, որ եթէ նոր ինչ արարեալ էր Քրիստոս ի բաղարջակերութեան, այսինքն՝ խմորեալ ուտելով, թերեւս ի միւսոյն իբրեւ պակաս մնացեալ եւ թողեալ, ինքն լցուցանէր, եւ նոր էր միայն խորհուրդ պատարագին մարմնոյ եւ արեան, ոչ ինչ խտրութիւն առնելով Տէրն ի կողմանէ նիւթոյն, զի ինքն արար բաղարջիւ, եւ առաքեալքն անզանազան կերպիւ ում եւ դիպէին, նովաւ առնէին. թէ՛ հացիւ, թէ՛ բաղարջիւ։ Իսկ որ զանխմորն հրէական ասէ Դամասկացին եւ զհացն առաջաւորութեան խմորեալ ասէ, ուրեմն եւ ինքն հրէանայ, զի հրէայք նաեւ հաց եւ զգինի եւս նուիրէին ի խորանն Վկայութեան։ Ապա որպիսի լրբենի բանիւք զբաղարջն թշնամանէ հրէական կոչելով։ Նաեւ նոյն Դամասկացին ասէ, թէ առանց ժամանակին զբաղարջ ուտելն մեծ անաւրէնութիւն էր, իսկ երեք աւետարանիչքն աւր բաղարջակերաց ասեն։ Նաեւ եթէ նշան մատնութեան եւ չարախաւսութեան Յուդա զխմորեալն էառ նիւթ, ուրեմն յայնմ աւուր բաղարջակեր էր, եւ Քրիստոս վասն խմորով առնելոյն ի Յուդայէ չարախաւսեցաւ առ հրէայս։ Եւ ընդէ՞ր ղաւղանջէ Դամասկացին, թէ ոչ էր աւր բաղարջակերաց, եւ Քրիստոս երկու աւուրբ յառաջեաց քան զբաղարջակերն։ Եւ ո՞ւր մնայ աւետարանչին ասելն ի բերանոյն Քրիստոսի, թէ՝ «Գիտէք, զի յետ երկուց աւուրց զատիկ լինի, եւ Որդի մարդոյ մատնի ի խաչ ելանել» (Մտթ. ԻՁ. 1)։ Այլ թէ ի շաբաթի աւուրն էր բաղարջակերն, զայն ասելոց էր ի հինգշաբաթին, եւ թէ զատկին մատնեցաւ եւ ի խաչ ել, ուրեմն ի շաբաթի խաչեցաւ, որ է սուտ. զի յորում աւուրն ասաց զմատնիչն, ի նմին աւուր ասաց եւ ի խաչ զելանելն, իսկ յակիզբն ուրբաթին, որ էր երեկոյ հինգշաբաթին մատնեցաւ, եւ ի յուրբաթի զատկին խաչեցաւ, եւ թէ ի յուրբաթի զմատնիչն ի ձեռն Պիղատոսի եւս իմասցի ոք՝ ոչ է անդէպ, որպէս ասէ Մարկոս (տե՛ս Մրկ. ԺԵ. 1)։ Իսկ զայն բանն Մատթէոսի, թէ յետ երկուց աւուրց զատիկ լինի, ասաց յաւուր աւագ երեքշաբթին, քանզի ի կիրակէի Ծաղկազարդին էմուտ յԵրուսաղէմ, եւ յերկուշաբթի աւուրն զթզենին զորացոյց, որպէս ասէ Մատթէոս, յորժամ դարձաւ ի լեռնէն Ձիթենեաց ի տաճարն (տե՛ս Մտթ. ԻԱ. 17, 18)։ Եւ յերրորդ աւուր երեքշաբթին մինչ ել ի տաճարէն եւ գնայր ի լեառն Ձիթենեաց, յելանելն զառ ի վեր լերինն ցուցին Քրիստոսի զտաճարի շինուածն,

յորում աւուր մինչ նստէր ի լերինն Ձիթենեաց, հարցին աշակերտքն զխորհուրդ երկրորդ գալստեանն (տե՛ս Մտթ. ԻԴ. 3), յորոյ ի վերջն նախագուշակ քարոզութեամբն ասաց, թէ՝ «Գիտէք, զի յետ երկուց աւուրց զատիկ լինի եւ Որդի մարդոյ մատնի ի խաչ ելանել»։ Իսկ այն երկու աւուրքն էին չորեքշաբաթին եւ հինգշաբաթին, որ յսկսանիլ ուրբաթի աւուրն, եղեւ զատիկ գառնազենման, եւ մատնեցաւ։ Ուրեմն հաւաստեաւ Քրիստոս արար զգառնազենն ի հինշաբաթի երեկոյին լոյս ի յուրբաթին, եւ եկեր զբաղարջ ընդ գառինն, որպէս ասի Ելից (տե՛ս Ելք ԺԲ. 8)։

Ութներորդ՝ ասէ, թէ՝ յերեքտասան լուսնին զենուին զգառն ընդ երեկս եւ յետ գառին սկսանէր բաղարջակերն զաւուրս եաւթն, իբր թէ զգառն եկեր Քրիստոս, այլ ոչ բաղարջիւ։ Ասեմ, թէ այս ամենեւին սուտ է, զի ելից ասաց Աստուած. «Կերիցեն զմիսն (գառին) ի գիշերիս յայսմիկ խորովեալ հրով, բաղարջ ընդ եղեգի կերիցեն» (Ելք ԺԲ. 8)։ Եւ ի տասնեւհինգ համարի նոյն գլխոյն ասի. «Զեւթն աւր բաղարջ ուտիցէք, յառաջնմէ իսկ աւրէ անտի անհետ առնիջիք զխմոր ի տանց ձերոց»։ Իսկ յիմաբեալն նախանձու այնքան լրբանայ մինչ զի եւ զԱստուածաշունչն ստէ, զի Սուրբ Գիրն ի ԺԴ. լուսնին ասէ զգառնազենն, եւ նա յերեքտասանին։ Նաեւ Սուրբ Գիրն զգառն բաղարջիւ ուտել ասէ, եւ նա՝ միւս աւրն։ Նաեւ ըստ նորայ ասիցն, եթէ ի ԺԴ. (14) լուսնին գառնազենութիւն էր, եւ միւս աւրն՝ բաղարջակեր, ուրեմն զբաղարջն յուրբաթի ուտելոց էին, զոր նա ասէ, թէ ի շաբաթի կերին։ Դարձեալ ի ԺԶ. (18) համարին ասի՝ ի սկսանիլ չորեքտասաներորդ աւուր ամսոյն առաջնոյ յերեկաւրեայ բաղարջ ուտիցէք, իսկ եւ գառն ի նոյն աւրն զենեալ լինիւր, զի ի տասն նոյն ամսոյ նիսանի զգառն առեալ պահէին զաւուրս չորս, եւ յերեկոյին, որ ԺԴ. (14) էր լուսնին եւ սկիզբն միւսոյ աւուր, զենուին եւ բաղարջիւ ուտէին, զոր ինատճի[283] Դամասկացին ասէ, թէ՝ ի միւս աւրն ուտէին զբաղարջն, իբր թէ յերեքտասանին զգառն զենուին եւ ի չորեքտասանին զբաղարջն սկսանէին, որ բոլորն է ընդդէմ Սուրբ Գրոյն, որ եւ ինքեան ընդդիմանայ, զի ասէ, թէ դալար ջուր սկաւառակաւ մերձ ի սեղանն եդեալ, եւ ընդ ժամ լրման լուսնին շարժիւր ջուրն ի սկաւառակին, զգուշութեամբ նայելով տեսանէին զշարժիլ ջրոյն, եւ իմացեալ զլրումն լուսնին, մեծաձայն ասէին Փասկայ[284] Տեառն, եւ լսեալ միանգամայն քաղաքն եթէ զատիկ է Տեառն, զենուին զգառն, եւ անտի սկսանիւր տաւն բաղարջակերացն զեւթն աւր, եւ անտի սկսանիւր տաւն բաղարջակերացն զեւթն աւր։ Այլ ոչ ումեք էր իշխանութիւն նախ քան զշարժիլ ջրոյն եւ զգոչել փողոյն գառին

[283] «Ինատճի»՝ թուրք. համառ, ինքնասածի։

[284] Տառադարձումն է. յուն. πάσχα. = զատիկ։

կամ բաղարջն կամ դառնճաց շարժեալ, կամ մերձենալ, կամ ուտել: Զայսոսիկ յԵպիփանու բերէ վկայութիւն, որովք մինչ կամի մեզ ընդդիմանալ, զինքն խայտառակէ, զի որ յառաջն այլ աւր ասէր զգառնազենն, եւ այլ աւր զբաղարջակերն, աստ ի միասին զլինելոյն առնու զվկայութիւն: Բայց թէ ի բանս Եպիփանու ապաստան լինիցի ոք, մասամբ իւիք ընդդիմանայ սրբոյ Աւետարանին, զի ի նոյն տեղւոջ Եպիփան ի կէս աւուր հինգշաբաթին ասէ զպատարագելն Քրիստոսի, զոր աւետարանիչքն երեկոյ ասեն. տե՛ս Մատթէոսի եւ Մարկոսի (Մտթ. ԻՁ. 20, Մրկ. ԺԴ. 17): Դարձեալ, թէ գառնազենն եւ բաղարջակերն ի միում աւուր էին, ասէ Մատթէոս. «Յառաջնում աւուր բաղարջակերաց պատրաստեցին զզատիկն» (Մտթ. ԻՁ. 17, 19): Գրէ եւ Մարկոս. «Յառաջնում աւուր բաղարջակերացն, յորում զպասեքն զենուին» (Մրկ. ԺԴ. 12): Եւ թէ զատիկն էր գառնազենն տանուտեառն ումեմն պատգամ յղեաց Յիսուս ի ձեռն աշակերտաց իւրոց եւ ասաց. «Վարդապետն ասէ՝ ուր են իջեւանքն իմ, ուր աշակերտաւքս ուտիցեմ զզատիկն»: Իսկ Քրիստոս զզատիկն ոչ եկեր յուրբաթին, զի ի խաչ էր, եւ ոչ ի շաբաթին, զի ի գերեզմանի էր, ուրեմն եթէ անհնար էր զզատիկն յայլ աւր ուտել, եկեր, ուրեմն, ի սկսանիլ չորեքտասան աւուրն նիսանի, որ էր եւ տաւն բաղարջակերաց. տե՛ս եւ Ղուկասու ԻԲ. 11:

Իններորդ՝ ասէ, թէ՝ եթէ զայն նիւթ առնուցուք, թէ յաւուր բաղարջակերաց գնացին պատրաստեցին, այսինքն՝ առին զգառն եւ ուտէին ի տան, այլ զգառին եւ զպասեքին ուտելն ոչ ասացին, այլ զընթրիսն ուտէին: Ասեմ, թէ եւ այս եւս սուտ է, զի զոր եւ պատրաստեցին, վասն այնորիկ եւ զուտելն ասացին. տես Մատթէոսի եւ Մարկոսի (Մտթ. ԻՁ. 19, Մրկ. ԺԴ. 18), եւ թէ առեալ յանդգնի Դամասկացին, թէ ուտելն այն ընթրիսն էր եւ ոչ պասեքն. տեսցէ կոյր աչաւքն, զի Ղուկաս նախ քան զաւանդելն Քրիստոսի զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն (զի մի ասիցէ, թէ պասեք անդ վասն մարմնոյ եւ արեան ասէ) պատմէ ի բերանոյն Քրիստոսի, թէ՝ ասաց Տէրն. «Յանկանալով ցանկացայ զայս պասեքս ուտել ընդ ձեզ» (Ղուկ. ԻԲ. 15): Ուրեմն սուտ է, թէ ուտելն այն էր ընթրիսն[285]: Իսկ առ այն, թէ՝ «ոչ եւս կերայց», իբր թէ Քրիստոս ոչ ժամանեաց

[285] *Մինչդեռ «երանելւոյն Եպիփանու կիպրացւոյ եպիսկոպոսապետին ասացեալ ի մեծի հինգշաբաթւոջ աւուր ի սուրբ Աւետարանէն Ղուկասու» ճառում կարդում ենք. «եւ իբրեւ ժամ եղեւ, բազմեցաւ, եւ երկոտասան առաքեալքն ընդ նմա» (Ղուկ. ԻԲ. 14): Արդ, ժամենայն հռետորաբար ըստ կարգի յաւրինեալ բերէ երանելի աւետարանիչն: «Իբրեւ ժամ եղեւ» ասէ. ճշմարտապէս եւ այնու աւրինադրեցաւ Իսրայէլ ի մտանել արեգականն համարին զելանել աւուրն եւ զմտանել եւս միւսում աւուրն: Ուստի երեկաւրեայ թուէին զմուտ աւուրն, զոր եւ աւետարանիչն ժամ ասէ լինել պասեքին գարգարեալ», տե՛ս Ս. Եպիփան Կիպրացի, Ճառք, աշխատ. Հ. Քէօսէեանի, Ս. էջմիածին, 2013, էջ 464:*

ուտելոյ աւուրն շաբաթու. այս եւս խորամանկական է, զի միանգամ, որ ցանկացայ եւ կերի ընդ ձեզ, ոչ եւս յանդիպի, զի միանգամ եւս ուտիցեմ ընդ ձեզ, ոչ եւս ասելն զի միանգամ ուտելն յայտնէ: Զի[286] *ոչ ասէ, թէ՝ «Թէպէտ ցանկացայ ընդ ձեզ ուտել զպասեք, սակայն ոչ ժամանեմ առ այն աւրն, այլ թէ այժմ զվերջն է իմ պասեքիս ուտելն ընդ ձեզ»: Նաեւ (զայս) ցուցական դերանունս զներկայն ցուցանէ, յորում արդեն ուտէին եւ ոչ զապագայն, զի ոչ ասաց (զայն) պասեքն, այլ՝ զայս: Նաեւ տացուք, թէ ցանկացեալ պասեքն էր ընթրիսն, եւ կամ գառն այլ երկիցս ըստ Ղուկասու եկեր, զառաջինն արար ի խորհուրդ հնոյն ուտելով զգառն եւ զերկրորդն՝ ի խորհուրդ նորոյս, որ է պատարագ մարմնոյ եւ արեան: Իսկ Դամասկացին որ զատիկ անուամբ իմանայ զպատրաստութիւն ընթրեաց, կարի սխալի, զի ընթրիսն յամենայն աւուր երեկոյի կերեալ լինէր, իսկ զատիկն տարւոջն միանգամ: Ուրեմն մեծ յիմարութիւն է զընթրիսն կոչել զատիկ: Այսպէս Քրիստոս ասաց*[287] *առ կոչնատէրն. Յորժամ առնիցես ճաշ կամ ընթրիս եւ այլն: Որ ոչ այնու խաւսէր վասն զատկական գառինն, այլ վասն ընդունելութեան աղքատաց: Ուրեմն «պատրաստելն զզատիկն» էր պատրաստել զգառն եւ զբաղարջն, եւ ասելն «մինչ ուտէին», էր վասն գառին եւ բաղարջին, զի, որպէս ասացաք, յորում աւուր, եւ ինչ որ պատրաստեցին, զայն կերին: Իսկ որ վասն «նստեալ» ասելոյն աւետարանչացն շաղակրատէ, թէ զգառն յոտին կանգնելով ուտէին եւ ոչ գինի ըմպէին, այն է՝ զի զկնի գառնակերութեան նստան, այլ իմն ընթրիս, եւ անհնարին էր խմորեալ գտանել վասն ի բաղարջէ ընթրեացն էառ եւ ի գինւոյն, եւ սրբագործեաց, զի ընթրիսն ոչ ասի զատիկ, որպէս ասացաւ ի յեաւթն ընդդիմութեան ի վերայ:*

Տասներորդ՝ զվկայութիւն Պաւղոսի, որ ասէ, «զհինն էանց» (Բ. Կորնթ. Ե. 17) (վասն զանազանութեան) զայն թիւրաբար առնու ի վերայ բաղարջին. զի «հինն էանց», այսինքն՝ գառն, եւ նոր եղեւ ամենայն, այսինքն՝ խորհուրդն հաղորդութեան, որպէս ասէ Ոսկեբերան, գառն էանց, եւ Քրիստոս գառն եղեւ փոխանակ գառինն, որոյ եւ ոչ ոսկրն փշրելի եղեւ, եւ կամ յաճիւն դարձաւ: Եւ զայս Պաւղոս յայտնի ասէ, թէ՝ «Ի բաց արարէք զհին խմորն, զի զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ե. 7):

Տասնմէկերորդ՝ ասէ, թէ Մելքիսեդեկ աւրինակ եղեւ Քրիստոսի՝ հաց եւ գինի մատուցանելով, եւ ոչ՝ Ահարաւն, որ զարիւն ցլուց եւ վերջապէս զբաղարջ մատուցանէր Աստուծոյ: Ասեմ, թէ եւ ուստի՞ յայտ է, թէ հաց անուամբ զխմորեալն ցուցանէ, զի ասացաւ ի հինգ առարկութեան, թէ

---

[286] Ձեռ. *Իսկ Դամասկացին, զի. Իսկ Դամասկացին* բառերի վրայ խազուած:

[287] Ձեռ. *ասաց Քրիստոս:*

զոր Դամասկացին բաղարջ ասէ զթրեալն ի Սառայէ Աբրահամ ասաց հաց, որով եցոյց, թէ հաց անունն եւ ի վերայ բաղարջին ասի: Իսկ եթէ եւ Մելքիսեդեկ քահանայ Աստուծոյ էր, պարտ էր յատուկ նուիրմամբ իւիք զանազանիլ ի հասարակութենէ: Իսկ հասարակութիւն զխմորեալ ի կիր առնոյր, ուրեմն Մելքիսեդեկ գոլով քահանայ՝ զբաղարջ հաց եւ գինի նուիրեաց: Իսկ առաքեալն զքահանայութիւն Մելքիսեդեկի ոչ կացուցանէ ի հացն եւ ի գինին, այլ ըստ որում քահանայապետաբար աւրհնեաց զԱբրահամ, եւ ըստ որում յաւրինակ Քրիստոսի քահանայապետին անհայր, անմայր կոչեցաւ (տե՛ս Եբր. է. 3): Բայց տացուք, թէ խմորեալ հաց մատոյց, մի՛թէ այն արարքն հարկ եդ ի վերայ Քրիստոսի առնել խմորեալ, զի բաւական էր ստուգութիւն քահանայութեան հաց եւ գինի նուիրել, թէ՛ խմորեալ իցէր, թէ՛ անխմոր: Բայց Դամասկացին զխմորն այնքան ջատագովէ, իբր թէ զաւրութիւն խորհրդոյն ի խմորն իցէ եւ ոչ ի մարմինն Քրիստոսի:

Տասներկուերորդ՝ ասէ, թէ սովորութիւն է Գրոց զհացն հաց գրել եւ զբաղարջն՝ բաղարջ, եւ թէ բաղարջն հաց ոչ կոչի: Ասեմ, թէ եւ այս է մի եղանակ խորամանկութեան, զի Սուրբ Գիրք անխտրաբար զխմորեալն եւ զբաղարջն հաց կոչեն, որպէս ասաց Աբրահամ, թէ՝ «Առիք հաց եւ կերիջիք» (Ծննդ. ԺՀ. 5), զոր ինքն Դամասկացին բաղարջ կոչէ, եւ զեմմաւուսայ բաղարջն աւետարանիչն «հաց» կոչէ: Այսպէս եւ «զկին» անունն աստուածային Սուրբ Գիրն կնքէ ի վերայ կուսի եւ առնակնոջ: Այլ որպէս «կին» անունն, նմանապէս եւ «հաց» անունն հասարակ է բաղարջին եւ խմորեցելոյն:

Տասներեքերորդ՝ ասէ, թէ զբաղարջն ի ֆռանկաց առիք, դուք ոչ էք ֆռանկաց աշակերտք, այլ Եփեսոսի էք որդիք, զինչ ձեզ եւ նոցա: Իսկ թէ նոցա էք՝ մի՛ միայն բաղարջոյն, այլ եւ ամենայնի լերուք ընդունակ: Առաքեալքն կարգեցին նոցա աւրէնս, եւ ոչ զմի ունէին ի նոցանէ զգուշանալ՝ ի հեղձելոյ, եւ յարենէ, եւ ի պոռնկութենէ, եւ ի զոհելոյ կռոց, եւ նոքա բնաւ հեղձեալ ուտեն, եւ զամենայն գազանս զարջ եւ զճագար: Եւ արիւն հեղուն. եպիսկոպոսք եւ քահանայք նոցա ի պատերազմունս գնան եւ սպանանեն, եւ պոռնկութիւն զքահանայագործել ոչ արգելուլ ասեն: Եւ այլ բազում անհամ բարուրս դնէ ի վերայ ֆռանկաց: Եւ դուք, ասէ, զայսոսիկ ոչ առիք ի նոցանէ, եւ ընդէ՞ր միայն զբաղարջն առիք: Առ որ ասեմ, թէ ամենեւին սուտ է զհայս ասել որդիս Եփեսոսի, զի հայք աշակերտեցան Թադէոսի եւ Բարթուղիմէոսի, եւ ի ժամանակս սրբոյն Գրիգորի, իբրեւ զՊաւղոս ոչ ի մարգարէականէ եւ ոչ ի ձեռն մարդոյ, այլ ի յայտնութենէն Յիսուսի Քրիստոսի որոշեցան յԱւետարանն Աստուծոյ: Եւ թէ

զսուրբն Գրիգոր ի կեսարիա կապադովկացւոց ասեն ծնեալ եւ սնեալ եւ վարժեալ. ոչ ապաքէն եւ կեսարիա առաջին վիճակ է Հայոց, զոր եւ յոյնք բռաւդաւն Առմենիաւն ասեն, այսինքն՝ Առաջին Հայք: Իսկ թէ զՂեւաւնդէս պատճառեն յոյնք, յորմէ սուրբն Գրիգոր էառ զձեռնադրութիւն, ծանիցեն, զի կեսարիա (որոյ էր պատրիարգ եւ եպիսկոպոս սուրբն Ղեւաւնդէս), ոչ էր եպիսկոպոսն յԵփեսոսի, այլ էր արքեպիսկոպոսն Անտիոքայ, եւ սուրբն Ղեւաւդէս արքեպիսկոպոս յԱնտիոքայ, զի Անտիոք ոչ աշակերտեցաւ Եփեսոսի, այլ՝ մեծին Պետրոսի, եւ նախ քան զԵփեսոս կոչեցաւ ի հաւատն: Եւ սուրբն Պետրոս[288] զՂեւոնդիոսս ձեռնադրեաց եպիսկոպոս Անտիոքայ, որոյ յաջորդեաց Աստուածազգեացն Իգնատիոս[289], յորոց հաւաքի, թէ հայք ընկալան զձեռնադրութիւն ի Պետրոսէ (որ եղեւ առաջին եպիսկոպոս Անտիոքայ) միջնորդութեամբ սրբոյն Ղեւաւնդեայ արքեպիսկոպոսին կեսարիոյ: Եւ վասն այսորիկ ի ձեռնադրութեան եպիսկոպոսացն Հայոց պատուիրի, զի հնազանդ կայցեն Պետրոսի առաքելոյն եւ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին՝ յաջորդին Պետրոսի: Նաեւ սուրբ ժողովն Կոստանդնուպաւլսոյ՝ որոշելով զվիճակ չորից պատրիարքական Աթոռոց, զՀայս եւ զԿապադովկիայ ասացին Անտիոքայ վիճակս եւ ոչ Եփեսոսի: Իսկ թէ հայք միջնորդութեամբ Ղեւաւնդեայ ընկալան զձեռնադրութիւն ի Պետրոսէ, եւ Աթոռն Պետրոսի անխմոր ուսեալ առնել զնիւթ մարմնոյն Քրիստոսի, եւ հայք յայնմիկ գտան հետեւողք սրբոյն Պետրոսի եկեղեցւոյն[290], եւ ոչ որպէս շաղակրատէ Դամասկացին, երբեմն թէ ի Մանածկերտի ժողովն բարձին զխմորն եւ երբեմն, թէ ի Թվնայ ժողովն[291], եւ թէ բարձին եւս, ոչ բարձին զբնական ինչ, այլ իբրեւ զներմուծեալ ի ժողովն կարնոյ առ եզրիւ

---

[288] Ս. Պետրոսը աւանդաբար համարւում է Հռոմի առաջին եպիսկոպոսը (†67 թ.), որին յաջորդել են Լին (68–80), Անակլէտ (80–92) եւ Կղէմէս (92–101) եպիսկոպոսները:

[289] Ս. Իգնատիոս Անտիոքացին եղել է Անտիոքի երկրորդ կամ (եթէ հաշուենք Պետրոս առաքեալին) երրորդ եպիսկոպոսը եւ նահատակուել 113/117 թթ.:

[290] Բաղարջ հացի կիրառման վաղնջականութիւնն ու առաքելական ժամանակներից աւանդուած լինելը, ինչպէս նաեւ Հայոց եկեղեցու՝ Պետրոս առաքեալի բարձր հեղինակութեամբ օծուն Անտիոքի աթոռից սերելը ցոյց տալու նպատակով արուած այս դատողութիւնների մէջ նշմարելի են ժամանակագրական ու եկեղեցավարչական անճշտութիւններ:

[291] Մանազկերտի եկեղեցաժողովը տեղի է ունեցել 726 թ., իսկ Դւինինը՝ 720-ին: Երկու ժողովներն էլ նախագահել է Յովհան Օձնեցի հայրապետը (717–728): Դւինի ժողովն ընդունել է մի շարք որոշումներ ընդդէմ պաւլիկեանների, մծղնէականների, հաստատել ծիսական հրահանգներ՝ ժամերգութեան, ինչպէս նաեւ բաղարջ հացի, անապակ գինու վերաբերեալ: Մանազկերտի ժողովը դատապարտել է Յուլիանոս Հալիկառնասցու եւ Սեւերոս Անտիոքացու վարդապետութիւնները, քաղկեդոնականութիւնն ու երեւութականութիւնը, ինչպէս նաեւ մէկ անգամ եւս օրինակարգել Ս. հաղորդութիւնը կատարել բաղարջ հացով եւ անխառն գինով. տե՛ս Ա. Ղազարեան, Մ. Պապեան, «Քրիստոնեայ Հայաստան», հանրագիտարան, եր., 2002, էջ 278, 668–669:

կաթուղիկոսիւ[292]։ Իսկ թէ լաթինք ոչ մնացին ի յոմանս իրս ի վերայ նախնական հիման, որպէս թուէ Դամասկացին, թէ զոմանս աւելացուցին եւ զոմանս պակասեցուցին, մեզ ոչ է փոյթ այնոցիկ հետեւիլ, այլ զուղիղն եւ ի յունաց եւ ի լաթինացւոց առնումք եւ զխոտանն ի բաց ընկենումք, ըստ աւրինակի կաթնակեր եւ մեղրաճաշակ Տեառն Յիսուսի, որ անարգէր զչարն եւ ընտրէր զբարին (հմմտ. Ես. է. 16)։

Տասնչորսերորդ՝ ասէ, թէ որք բաղարջիւ հաղորդին զՔրիստոս՝ գործովք զԱպողինարին[293] չինքեանս ձգեն զհերձուածս, որ անհոգի մարմին առեալ ասէր Քրիստոսի, եւ ի տեղի հոգւոյ՝ զԱստուածութիւն։ Եւ թէ ոչք բաղարջ հաղորդին, զի խմոր աւրինակ հոգւոյ է ի հացն եւ այլն։ Ասեմ, թէ յիմար Դամասկացին միշտ խտրութիւն առնէ վասն խմորով հացին՝ նիւթոյն տալով զզանազանութիւն, եւ ոչ նկատէ յեղեալն, թէ զինչ լինի։ Զի բաղարջ եւ խմոր երկոքինն եւս են յարմար նիւթ մարմնոյն Քրիստոսի, եւ նախ քան զաւրհնութիւն սոսկ տարերք են, եւ երկոքինն եւս անհոգի եւ անզգայ։ Իսկ քահանայական աւրհնութիւն ի վերայ գալով ոչ բաղարջն բաղարջ է եւ ոչ խմորն խմոր, այլ երկոքինն եւս գոյափոխեալ մարմին Քրիստոսի՝ հոգւով, մարմնով եւ Աստուածութեամբն բոլոր ի միասին, եւ ո՞ւր մնաց այնուհետեւ զաւղանջելն, թէ անխմոր անհոգի է։ Ուրեմն յետ սրբագործութեան դուք՝ յոյնքդ ոչ ասէք զբանական հոգին Քրիստոսի ի մարմնի անդ, զի խմորն կոչէք կենդանի եւ հոգեւորեալ, եւ ըստ այսմ զԱպաւղինարի հերձուածն դուք բերէք ի ներս, զի զմարմինն Քրիստոսի անհոգի ասէք եւ զխմորն հոգեւորեալ եւ կենդանի, որ մեռեալ տարր է, եւ ոչ զաւրութիւն խորհրդոյն կացուցանէք ի մարմին Քրիստոսի, այլ՝ ի խմորն քացախուտ։ Բայց եւ նոյն Դամասկացին զկնի վերոգրեալ աղճատանացն բամբասելով զմեզ, թէ կանանց ոչ թոյլ տամք եփել զնշխար, ասէ, թէ անսուրբ համարիք զկանայս եւ ոչ թողացուցանէք նոցա գործել զհաց

---

[292] Կարինի ժողովը տեղի է ունեցել 633-ին, Հերակլ կայսեր (610–641) եւ եզր Փառաժնակերտցի կաթողիկոսի (630–641) մասնակցութեամբ։ Արաբների օրաւուր աճող ճնշման հետեւանքով Հայ եկեղեցին հարկադրաբար ընդունել է բիւզանդական կողմի՝ միակամութեան վերաբերեալ հրահանգը, ինչպէս նաեւ տեղի տուել ծիսական որոշ պարտադրանքների. Հ. Բ ա ր թ ի կ ե ա ն, «Քրիստոնեայ Հայաստան», եր., 2002, էջ 478–479։

[293] Ըստ Ապողինար Լաոդիկեցու (310/15–395)՝ մարմնացած Բանի մէջ մարդկայինի փոխարէն առկայ է աստուածային միտքը, ինչը, նրա համոզմամբ, կբացառէր Քրիստոսի բնութեան երկակիութիւնը։ Նա Քրիստոսի մէջ տեսնում էր ոչ միայն մէկ դէմք, մէկ անձնավորութիւն, այլեւ մէկ բնութիւն, որ բացառապէս աստուածային է։ Քրիստոսի մէջ մարդկային բնութեան եւ մտքի այսօրինակ մերժումը վարդապետօրէն խաթարում էր մարդու փրկութեան հեռանկարը։ Ալեքսանդրիայում 362 թ. գումարուած ժողովը դատապարտում է այդ ուսմունքը, որի դէմ հանդէս եկան կապադովկեան հայրերը։ Ապողինարականութիւնը մէկընդմիշտ մերժուում է յետագայի դաւանաբանական-հակաճառական աշխատութիւններում։

պատարագին, եւ ոչ իմանայք, եթէ պատարագին այն հաց ոչ յայնժամ ինչ գործի եւ եփի, յորժամ ընծայի եւ պատարագի եւ մարմին Քրիստոսի փոխարկի, այլ յայնժամ, յորժամ սուրբ աւծեալ քահանայն յաւծեալն եկեղեցի եւ ի վերայ աւծեալ սեղանոյն հանելով եւ ինքն զառաքելադիր աղաւթսն ի վերայ ընթեռնելով, ընծայէ Աստուծոյ, եւ կնքեալ ասէ. «Եւ արա զհացս զայս պատուական մարմին Քրիստոսի քոյ եւ զբաժակս արիւն Քրիստոսի քոյ» եւ այլն: Ուրեմն եթէ քահանայական աղաւթն է սրբող պատարագին եւ կատարող, զինչ է այդ խորութիւնդ ի վերայ նիւթոյն, ո՛վ յիմար: Եւ սուրբն Ներսէս Լամբրաւնացին յատենական աստուածաբանութեան ի ժողովն Սսայ, ասէ, թէ՝ «Դարձեալ զհաց խմորուն ոչ եթէ մեք իբրեւ զապականեալ անարգեմք, կամ զանխմորն որպէս մեռեալ համարիմք: Արդ, եթէ մեք ոչ խտրեմք՝ Աստուած զարարածս իւր իբրեւ զմեզ անարգէ՞: Մանաւանդ ոչ իմանաս, զի խմորունն եւ անխմորն է ապականելի նիւթ՝ գոլով զգալի. զի ամենայն նիւթոյ, որ մարմին է, ապականումի հետեւի, եւ երկոքինն են մեռեալք՝ ոչ ունելով հոգի կենդանի, այլ տարր գոլով անշունչ, եւ չէ մինն քան զմիւսն պատուական կամ նուազ, այլ մի հաց են եւ անուանին: Ապա ուրեմն ապականացու նիւթ են խմորեալն եւ անխմորն, նոյնք եւ մեռեալք: Սակայն եդեալ իւրաքանչիւրսն ի նոցանէ առաջի Աստուծոյ Քրիստոսի մարմնոյն յիշատակ, եւ աղաւթիւքն սրբեալ, հաւատամք ի ձեռն ներգործութեան Հոգւոյն Աստուծոյ, մեզ անապականութեան խորհրդոյ կերակուր, եւ մեռելոյն՝ խառմամբ Սրբոյ Հոգւոյն կենդանի: Նաեւ եթէ իբրեւ զհրէայս էաք, մինչեւ ի մարմին եւ ի մարմնական նշանակս եւեթ հայեցաւղս, գոյր այսոցիկ տեղի քննութեան: Ապա թէ յայնցանէ ամբարձաք, եւ ամենայն մարմնական մեր անշունչ տարերցն նշանակ հոգւովն կենդանանան, զիարդ ուր հոգի է, մեռելութեան գոյ կարծիս կամ ապականութեան». տե՛ս անդ բազումս[294]:

Այսպէս, ուրեմն, ընդունայն վէճ Դամասկացւոյն կայանայ ի խորութիւն նիւթոյն եւ պատճառաւ նիւթոյն, անխիղճ եւ լիրբ մտաւք զմարմինն Քրիստոսի թշնամանէ: Եւ այն ոչ թէ վասն ջատագովութեան հաւատոյ, այլ զի որ մեք վասն բարեպաշտութեան ի նոցանէ բաժանեալքն եմք, ենթարկեցէ ընդ լծով յիմարական ծառայութեան կոյր առաջնորդաց իւրոց, որոց հետեւողքն, թէ զինչ հաւատ եւ խիղճ մտաց, ուսումն եւ իմաստ ունին, կարէ ամենայն ոք իմանալ ի թուլամորթ եւ ի կոպիտ եւ ի չնչահատ յազգէն վրաց, որքից (՞), պուլղարաց եւ ռուսաց, որոց բոլոր ուսումն կայանայ ի տգիտութեան հաւատոյ եւ վարուց:

---

[294] Տե՛ս «Ատենաբանութիւն սրբոյն Ներսիսի Լամբրոնացւոյ», աշխատ. Հ. Յարութիւն վրդ. Աւգերեանի, Վենետիկ, 1812, էջ 132, 134:

Պրակ Դ.

Թէ պա՞տ է ջուր խառնել ի սուրբ խորհուրդն եւ կամ խառնումն ջրոյ իցէ՞ ի հարկաւորութենէ.

Եթէ նկատիցեմք ի կացուցողն խորհրդոց ի Քրիստոս Աստուած, որ զիւրաքանչիւր խորհրդոց յատուկ նիւթսն սահմանեաց, ոչ աւետարանական հրամանաւ, եւ ոչ առաքելական գրեամբք տեսանեմք զխառնումն ջրոյ հարկաւոր, քանզի հարկաւոր նիւթ լեալ էր ջուրն, եթէ Քրիստոս խառնեալ իցէր, իսկ ամենայն վարդապետք լաթինացւոց ոչ բնաւ ասեն յէութենէ խորհրդոյս եւ ոչ ի հարկաւորութենէ, այլ՝ ի հրամանէ եկեղեցւոյն: Նախ, քանզի Թոմաս Աքուինացին յերկրորդ պրակի հաղորդութեան է. (7) պրակին ասէ, թէ խառնումն ջրոյ ոչ է ի հարկաւորէ այսորիկ խորհրդոյ, քանզի այն խառնումն ասէ նշանակէ զհամագումարումն հաւատացելոց, ոչ է ի հարկաւորութենէ խորհրդոյ, այլ հետեւեալ ինչ առ խորհուրդն, եւ վասն այնորիկ հետեւի, թէ առադրումն ջրոյն ոչ է ի հարկաւորութենէ[295]*:*

Երկրորդ՝ հարկաւոր է, առանց որոյ գոլն անկարելի է: Իսկ Ալպերտ Ջ. գրքոջ ԺԲ. գլուխ ասէ, թէ՝ «Ջուրն է նիւթ պատշաճաւոր եւ գինին յորթոյ նիւթ հարկաւոր, զի արիւնն Քրիստոսի ոչ կարէ լինիլ յայլ ինչ յեղեղուկ նիւթ քան գինին: Եւ թէ խորհուրդ արեանն այնքան սակաւ մի ջուր պարտ է խառնել ի գինին մինչ զի կարիցէ կլանիլ ի նմանէ, ապա թէ ոչ՝ արգելի խորհուրդն, այսինքն՝ թէ գինին յաղթեսցի ջրոյն»[296]*: Որով ցուցանի, թէ եւ նոցա միտն է պարզ գինեաւ սրբագործել: Իսկ զոր նոքա խառնեն եւ փոխեն զջուրն ի գինի եւ ապա սրբագործեն, մեք առանց խառնելոյ եւ փոխելոյ առնեմք: Ջոր աւրինակ եթէ ոք կամէր ի վերայ զուտ ոսկւոյ տպել զկնիք, խառնէր յոսկին սակաւ մի պղինձ եւ փոխէր զպղինձն յոսկի, եւ ապա տպէր, եւ կամ այլ ոմն ոչ խառնէր եւ ոչ փոխէր, այլ միայն տպէր, զինչ աւելի առնէին նոքա ի միմեանց, զի եւ երկուց միտն էր առ զուտ ոսկին տպել զկնիքն: Ուրեմն, «ո՛չ ջրով առնելն առաւելութիւն ինչ է խորհրդոյն եւ ո՛չ անջուրն՝ նուազութիւն», որպէս ասէ Լամբրոնացին յատենական աստուածաբանութեան ի ժողովն Տարսոնի*[297]*, եւ ի գրքոջ միութեան եկեղեցւոյ ԼՀ. գլուխն ասէ, թէ ջուրն, որ յետոյ արկաւ ի գինին,*

---

[295] *Տե՛ս եւ հմմտ.* Թովմա Աքուինացի, *թ. 154բ, ուր կարդում ենք. «Ասեմ, թէ ջուր դնել ի խորհուրդս ոչ է յէութենէ խորհրդոյն, ուստի թէ ոք առանց ջրոյ աւրհնեն՝ աւրհնեալ է, բայց թէ ոք գիտութեամբ զայն առնէ՝ մահու չափ մեղանչէ...»:*

[296] *Տե՛ս* Ալբերտգիրք, *էջ 402:*

[297] *Տե՛ս* Ներսէս Լամբրոնացի, *Աստենաբանութիւն, էջ 130:*

ոչ թէ զիւրն ամբողջ պահեաց որակութիւն, այլ ի նորայն փոխեցաւ բնութիւն. աւելորդ է մեր սոցա աղագաւ առ իրեարս գայթակղութիւն եւ մեծի աւրինաց սիրոյն ընդդիմադրութիւն[298]*: Եւ Տաթեւացին ասէ, թէ, եթէ ջրով առնեն ոմանք միայն ընդ սոսկ սովորութեան եւ ոչ ըստ որում, թէ ապականացու է մարմինն Քրիստոսի. ոչ է վնաս: Երկրորդ՝ ի նոյն գրքոջ ԺԹ. գլուխ ասէ Ալպերթ, թէ միայն գինեաւն կատարի խորհուրդն, բայց սոսկ ջրովն՝ ոչ: Որ եթէ ջուրն ի հարկաւորաց լինէր, որպէս որ կարէր սոսկ գինեաւ լինիլ, նմանապէս եւ սոսկ ջրով*[299]*:*

Երրորդ՝ Լուդովիկոս «Իւղ եւ ծուծ Աստուածաբանութեան» գրքոջ Դ. գլուխ Գ. պրակին ասէ, թէ՝ «Խնդրիցես՝ միթէ այս խառնումն ջրոյ իցէ՞ ի յէութենէ սրբագործութեան[300]*: Պատասխանի, թէ՝ ոչ, որպէս ուսուցանէ ուսուցարանն Հռոմէական, թէ առանց խառնման կարէ կայանալ»*[301] *սրբագործութիւն, եւ թէ խառնումն այն յեկեղեցւոյ հրամայեալ եղեւ, ուստի հետեւի, թէ ոչ իցէ հարկաւոր աստուածայնով ներկայ ցուցմամբ:*

Չորրորդ՝ Սկաւթոս ի վերայ հաղորդութեան Դ. խնդրոջ Ե. եզրակացութեան ասէ, թէ սակաւ ինչ ջուր պարտի խառնիլ ընդ գինւոյ ոչ ի հարկաւորութենէ խորհրդոյ, այլ ի պատուիրանէ եկեղեցւոյ: Եւ ի նոյն տեղւոջ դարձեալ ասէ. այնպիսի խառնումն ոչ է ի հարկաւորութենէ եւ ոչ յաստուածայնւոյ պատուիրանէ, այլ՝ յեկեղեցականէ[302]*: Իսկ թէ յեկեղեցական պատուիրան է, ուրեմն սուտ է, զոր ասեն, թէ Քրիստոս ջրով խառնեալ արար: Այլ ի վերայ այսորիկ նիւթոյ որպէս եւ ի վերայ խմորով առնելոյ կամ բաղարջիւ, ընդունայն վիճին մարդիկք, զի որպէս վասն խմորոյ ասէ Աքուինացին, եթէ յոյն քահանայն ի յունական եկեղեցւոջ բաղարջիւ պատարագէ՝ մեղանչէ եւ լաթինական քահանայն ի լաթինական եկեղեցւոջ՝ խմորելով պատարագելով: Նմանապէս եւ ես ասեմ, եւ հայ քահանայն յեկեղեցիս հայոց խմորեալ եւ ջրով առնելով՝ մեղանչէ, զի ջրով եւ անջուրն, խմորով, եւ բաղարջն ոչ են յէութենէ հաւատոյ եւ խորհրդոյ վասն որոյ իւրաքանչիւր ազգ պարտական է վարիլ իւրով սովորութեամբ: Իսկ թէ ոք զվիճական բան խնդրէ ի վերայ այսոցիկ, տեսցէ*

---

[298] *Տես* Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք, էջ 190:*

[299] *Տես* Ալբերտգիրք, *էջ 417:*

[300] *Տես* Լուդովիկոս Աբեղի, *Ողղ եւ ծուծ աստուածաբանութեան, թրգմ. Պետրոս Թիֆլիզեցի, Վենետիկ, 1748:*

[301] *Տես* Լուդովիկոս Աբեղի, *Ուղղ եւ ծուծ աստուածաբանութեան, թրգմ. Պետրոս Թիֆլիզեցի, Վենետիկ, 1748, էջ 96:*

[302] *Տես* Յակոբ Նալեան, *Վէմ հաւատոյ, 342–343 («Սկաւթոս յառաջին գլուխ հաղորդութեան ի չորս խնդիրն եւ ի հինգ եզրակացութեան ասէ, թէ սակաւ ինչ ջուր պարտի խառնիլ ընդ գինւոյ. ոչ ի հարկաւորութենէ խորհրդոյ, այլ ի պատուիրանէ եկեղեցւոյ»):*

Ի. «Վէմ հաւատոյ» գրքոջ մերում[303], Ջմռան հատորի ՃԻ. գլուխ[304], զի թէ խառնի ջուր՝ կատարի խորհուրդն որպէս խմորուն հացիւն։

ԽՆԴԻՐ ԵՐՐՈՐԴ

Յաղագս դարձման հացին եւ գինւոյն ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի.

Եւ զմնացեալոց պատահմանց տե՛ս ի տեղի իւր։ Ի չորս պրակի բաժանեալ. նախ՝ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի յայսմիկ խորհրդեան իցեն ըստ ճշմարտութեան, թէ՛ միայն ըստ աւրինակի, ձեւոյ եւ նշանի։ Երկրորդ՝ յայսմիկ խորհրդոջ Քրիստոս իցէ հացութեամբ ոչնչացութեամբ կամ անդրափոխմամբ։ Երրորդ՝ Այս դարձումն լինի իսկոյն։ Չորրորդ՝ Մի՛թէ այս իցէ ճշմարիտ թէ՛ ի հացէ լինի մարմին Քրիստոսի։

ՊՐԱԿ Ա.

Նախ մի՞թէ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի յայսմիկ խորհրդոջ իցեն ըստ ճշմարտութեան, թէ՛ միայն ըստ աւրինակի ձեւոյ եւ նշանի.

Քրիստոս մինչ եկն ի յաշխարհ՝ վկայել ճշմարտութեան, եւ զոր ինչ եւ խաւսեցաւ, հոգի էին եւ կեանք (հմմտ. Յովհ. Զ. 64), ոչ երբէք խաւսեցաւ ի վերայ խորհրդոց նորոյ աւրինաց, այլաբանաւրէն, կամ ձեւողաբար, կամ աւրինակաւ, կամ նշանաւ, այլ զուտ եւ բուն նկարագրական կերպիւ, զի որպէս որ վասն Մկրտութեան ասաց, թէ վերստին ջրով եւ հոգւով ծնեալքն կարեն մտանել յարքայութիւն, եւ անհնար է այնպէս ոչ լինիլն։ Եւ վասն Ապաշխարութեան, «եթէ ոչ ապաշխարեցէք՝ կորնչիցիք» (Ղուկ. ԺԳ. 5)։ Եւ վասն Պսակին, թէ՝ «Զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեսցէ» (Մտթ. ԺԹ. 6) (այսպէս եւ զայլոց), նմանապէս եւ նոյն անսխալելի բնութիւն եւ անխաբաւղ ճշմարտութիւն ասաց վասն մարմնոյ եւ արեանն իւրոյ, թէ՝ «Հացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է», եւ թէ՝ «Մարմինն իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւնն իմ ճշմարիտ ըմպելի է»։ Որ ոչ լինէին

[303] *Տե՛ս* Յակոբ Նալեան, *Վէմ հաւատոյ, էջ 316–346 (Գլ. Դ. Յաղագս անջուր նուիրելոյ զսուրբ խորհուրդ Պատարագին)*

[304] Ս. Գրիգոր Տաթեւացի, *տե՛ս ասա։*

ճշմարիտ կերակուր եւ ճշմարիտ ըմպելի, եթէ իցէին միայն աւրինակ եւ ձեւ կամ նշան։ Այլ թէ ասիցէ ոք, զոր ինքն արար եւ ետ, էին ճշմարիտ, իսկ ոչ՝ արարեալքն այլոց։ Աւելի է, զոր ինչ եւ արար, եւ յորոց որ արար, վասն այնոցիկ եւ ասաց, թէ՝ «զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»։ Որպէս եւ առապայն Պաւղոս առնելով զայն, զհացն եւ զգինին ասէր հաղորդութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի (տե՛ս Ա. Կորնթ Ժ. 26)։ Իսկ ոչ լինէին հաղորդութիւն, եթէ իցէին միայն ձեւք, աւրինակք եւ նշանք։ Ուստի նախ սուրբն Ներսէս Լամբրաւնացին ի գրքոջ միութեան եկեղեցւոյ ԼԲ. գլուխ ասէ, թէ՝ «Քրիստոս ի կափառնայում ասաց. Որ ոչ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, ոչ ունի կեանս յանձին». զմարմին իմ ասաց եւ ոչ զաւրինակ մարմնոյս։» Իսկ որ ուտէ եւ ըմպէ, նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նմա», յետ որոյ զբանիւ ասացեալն գործով կատարեաց, զի «էառ, ասէ, հաց գոհացաւ, աւրհնեաց սրբեաց, եւ ետ աշակերտացն եւ ասէ. Առէք կերէք ի սմանէ, այս մարմին իմ», եւ ոչ աւրինակ նորին, նմանապէս եւ զբաժակն արիւն անուանեաց եւ ոչ աւրինակ արեան, զոր ճաշակողքն աղաղակէին. «Արիւնն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց» (Ա. Յովհ. Ա. 7), եւ «Որ ուտէ եւ ըմպէ զնա անարժանութեամբ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29), ոչ թէ զաւրինակն խորէ, այլ՝ զմարմին Տեառն։ Աւրինակ է, քանզի աւրինակ է մարմնոյ գծագրեալ պատկերն, եւ Աստուծոյ՝ արեգակն, այլ որպէս գծագրեալ պատկեր պատկերն ոչ է կենդանի, եւ ոչ ունի կենդանացուցանելոյ զաւրութիւն, այսպէս եւ սա, թէ աւրինակ էր՝ ոչ ինքն կենդանի էր եւ ոչ զայլս սրբէր, եւ որպէս արեգակն աւրինակ է Աստուծոյ եւ չունի աստուածական զաւրութիւն, եւ նայեցողն ի նա ոչ դատապարտի, յորժամ անխտիր յաւրինակն Աստուծոյ մերձենայ, այսպէս եւ ի սորա ճաշակելն, ոչ դատաստան անձին ուտէր ըստ Պաւղոսի, թէ աւրինակ էր։ Քանզի աւրինակ անուանի, որ զգաղափար գոյին ունի եւ ոչ զզաւրութիւն, որպէս նկարագիրն մարդոյն, իսկ մարդ մարդոյ ոչ աւրինակ, այլ համաբնութիւն կոչի, այսպէս եւ սա համաբնութիւն է Աստուծոյ մարմնոյն եւ աւրինակ, վասն այնորիկ ունի զաւրութիւն զմեղս սրբելոյ որպէս զԱստուած, ապա թէ աւրինակ էր՝ ոչ սրբէր զմեղս, որպէս եւ ոչ պատկերն խաւսի»[305]*։ Տե՛ս անդ զբազումն։*

Երկրորդ՝ Քրիստոս կացոյց զայս խորհուրդս ի վերջնում կտակին, որ հանդերձեալ էր մեռանիլ, իսկ մեռանողն ոչ անխաւս լինի այլաբանաւրէն, այլ պարզապէս, վասն որոյ եւ ասաց. «Եկն ժամ, յորում ոչ եւս առակաւք խաւսեցայց ընդ ձեզ» (Յովհ. ԺԶ. 26), մինչ զի եւ առաքեալքն

[305] *Տե՛ս Ներսէս Լամբրոնացի, Խորհրդածութիւնք, էջ 158–159։*

արտաքոյ սովորութեան նորա տեսանելով խաւսիլ առանց առակի, ասացին, թէ՝ «Ահա յայտնութեամբ խաւսիս, եւ առակ եւ ոչ մի ինչ ասես» (Յովհ. ԺԶ. 29)։ Որեմն յաւանդել զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն ոչ խաւսեցաւ առակաւոր կերպիւ, այլ նկարագրաւրէն, վասն որոյ զիրական խորհուրդ կացոյց, եւ ոչ զձեւ կամ զնշան եւ զաւրինակ։

Երրորդ՝ որպէս հին կտակն պարզ եւ իրական արեամբ անբանից հաստատեցաւ եւ ոչ աւրինակն արեամբ, այսպէս եւ նորս աւրէն։ Վասն որոյ Քրիստոս յաւանդել զխորհուրդ հաղորդութեան ասաց. «Այս բաժակ նոր ուխտ իմով արեամբ, զայս արարէք» եւ այլն։ Զոր եւ Պաւղոս արիւն նորոյ ուխտի կոչէ (տե՛ս Եբր. Ժ. 29)։

Չորրորդ՝ առանց հեղման արեան ոչ լինիւր սրբութիւն ի հնումն (տե՛ս Եբր. Թ. 22)։ Նմանապէս եւ ոչ ի նորումս։ Տե՛ս անդ, որ սրբիչ խղճի մտաց կոչէ զարիւնն Քրիստոսի (տե՛ս Եբր. Թ. 14)։ Այլ ի հնումն ոչ նշան եւ ձեւ եւ աւրինակք արեան տային զսրբութիւն մարմնոյ, այլ իրական արիւնն ամբանից ի գործոյ գործողացն, նմանապէս եւ ի նորս իրական արիւնն Քրիստոսի ի գործոյ գործեցելոյ։

Հինգերորդ՝ ասէ Ոսկեբերանն ի վերջն Առաջնոյ հատորի մեկնութեան Յոհաննու. «Ո՞վ արիւն պատուական աստուածային, սովաւ գնեաց Քրիստոս զեկեղեցի»[306]. որ ոչ զանազանէ զխորհրդական արիւնն հաղորդութեան յիսկական արենէն Քրիստոսի, որ հեղաւ ի խաչին։

Վեցերորդ՝ Քրիստոս ոչ պակաս սիրէ զմեզ քան զժամանակակից հաւատացողս իւր, իսկ նոցա ետ զմարմին եւ զարիւն իւր, եւ նոցա պատուիրեաց զայն մատակարարել այլոց. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի» ասելով, այլ ոչ ճշմարտապէս սիրէր զմեզ, եթէ նոցա տայր զիրական մարմին եւ արիւն իւր, եւ մեզ՝ զձեւն եւ զաւրինակն։

Եաւթներորդ՝ եթէ հաղորդութիւն իցէր միայն ձեւ մարմնոյն Քրիստոսի, ոչ ինչ ունէր աւելի քան զմանանայն, որ էր ստուգապէս ձեւ եւ աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի։ Իսկ զառաւելութիւն սորա կամելով ցուցանել Քրիստոս ասաց հրէիցն, թէ՝ «Հարքն ձեր կերին զմանանայն յանապատի, եւ մեռան. որ ուտէ ի հացէ յայսմանէ, կեցցէ ի յաւիտեան» (Յովհ. Զ. 31)։

Ութերորդ՝ ոչ ոք ճշմարտապէս խոստացող խոստանայ յումեք զոսկի եւ տայ պղինձ, իսկ Քրիստոս խոստացաւ տալ մեզ զմարմին իւր, ըստ այնմ. «Զհացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է»։ Ուրեմն, եթէ տայր զձեւն մարմնոյ՝ ոչ կատարէր զխոստումն, այլ ծաղր առնէր զմեզ։ Այլ ինքն գոլով Աստուած,

[306] *Տե՛ս* Ոսկեբերան, *Մեկնութ. Աւետ. որ ըստ Յովհաննու, էջ 485։*

այնքան հեռի է ի ծաղրածութենէ մինչ զի եւ զծիծաղողն յանդիմանէ որպէս զՍառա (տե՛ս Ծննդ. ԺՀ. 13), ո՛ւր մնաց ծաղր առնել զայլս։

Իններորդ՝ որ տայ զանչափն, ոչ խնայէ զչափաւորն, ըստ այսմ, «Որ չիւր Որդին Աստուած ոչ խնայեաց, այլ վասն մեր ամենեցուն մատնեաց» (Հռոմ. Ը. 32), զի՞արդ ոչ նովաւ զամենայն շնորհիցէ մեզ, այլ Քրիստոս ըստ Աստուածութեան անչափ բարի գոլով, ի մարդեղութեան լրմամբ բնակեցաւ, ըստ այսմ, զի «ի նմա բնակի ամենայն լրումն Աստուածութեան մարմնապէս» (Կողոս. Բ. 9)։ Իսկ մարդկութիւն, զոր ի մէնջ էառ չափաւոր էր, ուրեմն որ ոչ խնայեաց յանչափութիւն իւր, այլ լրմամբ միաւորութեան եհեղ ի մարդկութիւն իւր իբր զիւղ անուշ, ոչ խնայեաց տալ մեզ զչափաւոր մարմինն եւ արիւնն, միաւորութեամբ ընդ անչափելի Աստուածութեան իւրում, որպէս ասէ Լամբրաւնացին ի ճառին Հոգւոյն Սրբոյ գալստեանն, թէ մարդիկ ետուն զմարդն Աստուծոյ, եւ Աստուած ետ զՀոգին մարդկութեանս, այս է տուրեւառութեան եւ Աստուծոյ արդարութեան քարոզ[307]։

Տասներորդ՝ եթէ Քրիստոս տայր մեզ զձեւ, զնշան եւ զաւրինակ ինչ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ եւ ոչ զիսկն, պակաս սիրելոց էր զնորս եկեղեցի քան զհինն, որոց ետ զժամանակաւոր եւ զիրական մարմնաւոր պարգեւս զմիս անբանից, զմանանայ երկնից, զլորամարգիս, զկաթն եւ զմեղր երկրին աւետեաց, եւ նոքա դեռեւս այնքան պարգեւաւք դժուարաւ քարշեցեալ լինէին ի ծառայութիւն նորա։ Ուստի առ ի յանդիմանել զապերախտութիւն մարդկային բնութեան, զինքն բոլորովին արար վարձ սիրողաց իւրոց, եւ այս եղեւ խորհրդով հաղորդութեան, որ յայնժամ յայտնեցաւ, յորժամ Աբրահամ զկնի ընկալման յաղթութեան եւ ժամանակաւոր բարեաց սկսաւ տրտնջալ զԱստուծոյ եւ ասել. «Տէր ինձ զինչ տացես, զի ես մեռանեմ անորդի» (Ծննդ. ԺԵ. 2)։ Առ որ ասաց Աստուած. «Մի՛ երկնչիր, ծառայ իմ Աբրահամ, ես եղէց վարձ քո» (Ծննդ. ԺԵ. 1)։ Որ ոչ ասաց «եղէ» անցելաւրէն եւ ոչ թէ «եմ» ներկայապէս, այլ «եղէց» ապառնաւրէն։ Եւ ահա զայն խոստումն կատարեաց, յորժամ ի հաղորդութեան զինքն ետ բոլորովին վարձ մարդկայինս բնութեան, ոչ աւրինակաւ եւ ձեւով, այլ՝ իրականապէս։ Ասիցես նախ՝ թէ ոչ ոք առատ թագաւոր վասն սիրելոյ զզինուորս իւր, զկնի տալոյ զթոշակ տայ եւ զինքն ի կերակուր։ Ուրեմն եւ Քրիստոս ոչ պարտ էր տալ զմարմին եւ զարիւն իւր, այլ զաւրինակ մարմնոյ եւ արեանն զհացն եւ զգինին։ Ասեմ, թէ մարմնաւոր թագաւորք ոչ են այնքան առատ ի սիրելն, զի տացեն զինքեանս, եւ

[307] «Ճառ ի գալուստ Հոգւոյն Սրբոյ», տե՛ս «Քննութիւն կարգաց եկեղեցւոյ», Վենետիկ, 1838, էջ 282–317, նաեւ «Ներբող Լամբրոնացւոյ Ներբողը Հոգւոյն Սրբոյ գալստեան վերայ, փոխեց գրաբարից աշխարհաբար Խոր. քահ. Միրզաբէգեանց, 1874, ի Բագու», էջ 14։

թէ տացեն, ոչ կերեալք լինին մարմինք նոցա, նաեւ յուտելն սպառին։ Այլ Քրիստոս ամէնառատ Թագաւորն մեր ոչ բաւականացաւ տալ զժամանակաւոր եւ զհոգեւոր բարիս միայն, այլ եւ վասն առաւել սիրելոյն զզաւրս իւր, ետ զինքն յանսպառելի կերակուր եւ ըմպելի, ըստ աւրինակի արեգականն, որ տայ միշտ զլոյս իւր, եւ ինքն ոչ սպառի։

Երկրորդ՝ ասիցես, թէ չիշատակն է ոչ նոյն ինքն, այլ իրն ինչ, որով ոք կարիցէ չիշիլ յումեքէ։ Իսկ Քրիստոս չիշատակ կոչեաց զմարմին եւ զարիւն իւր, ուրեմն խորհուրդն հաղորդութեան չիշատակ է քան նոյն ինքն։ Ասեմ, թէ Քրիստոս զայն աւանդելով, ոչ ասաց, թէ պահեցէք զչիշատակ այսորիկ խորհրդոյ ի մտի ձերում, այլ թէ զայս արարէք առ իմոյ չիշատակի։ Զի որպէս վասն սիրով հաւատացողաց ասաց, թէ՝ «Որ հաւատայ չիս զգործսն, զոր ես գործեմ եւ նա գործեսցէ, եւ մեծամեծս եւ քան զսոյնս գործեսցէ» (Յովհ. ԺԴ. 12)։ Եւ բան նորին լրումն էառ, զի մարդիկք մահկանացուք աստուածաւարէն հրաշս գործեցին, զի Պետրոս հովանեաւ զհիւանդս բժշկէր (տե՛ս Գործք Ե. 15), եւ Պաւղոս՝ քրտամբք (տե՛ս Գործք ԺԹ. 12)։ Այլ առաւել մեծն էր սրբագործել զմարմին եւ զարիւն նորա։ Վասն որոյ առ ի կատարումն բանին, ետ իշխանութիւն եւ զայն առնել զաւրութեամբ իւրով ոչ իբրեւ ստուեր եւ չիշատակ, այլ իրական խորհուրդ, զի «զայս արարէք» ասելն անկատար լինէր, եթէ զաւրինակն այն առնէին եւ ոչ զիրն, այլ զոր ինչ ինքն արար, այսինքն՝ զհացն եւ զգինին անդրափոխելով ի մարմին եւ չարիւնն իւր, զնոյն առնել ասաց։ Նաեւ զի թէ չանուն նորա առաքեալքն մինչեւ ցմեռեալսն եւս զնոյն առնէին, եւ ստուերապէս եւ զնմանն, զի՞արդ զայս առնէին ի բերանոյ նորա, եւ բերանով նորա սոսկ չիշատակ եւ ոչ ըստ նոյնոյ մտացն Քրիստոսի։

Ասիցես երրորդ, թէ «հաղորդութիւն» անուանս ցուցանէ զմասնակցութիւն իմն իրի իմիք, ուրեմն «հաղորդութիւն» կոչելով զսուրբ խորհուրդն, ցուցանի, թէ ունի զմասնակցութիւն իմն որպէս ասէ Պետրոս վասն ապագայ փառացն երանելեաց, թէ՝ «զի նոքիմբք աստուածեղէն բնութեամբ լինիցիմք հաղորդակիցք» (Բ. Պետ. Ա. 4), եւ կամ որպէս ասէ Պաւղոս. «Իսկ որովհետեւ մանկունքն հաղորդեսցին արեան եւ մարմնոյ, եւ ինքն իսկ մերձաւորութեամբն կցորդ եղեւ նոցունց» (Եբր. Բ. 14), այլ եւ նշանակէ զբնութենական հաղորդութիւն, որպէս անհատն ասի հաղորդ տեսակին, եւ տեսակն՝ սեռին, եւ վառեալ ճրագի հուրն՝ հնոցի հրոյն, այսպէս եւ այս խորհուրդս էականապէս հաղորդ է մարմնոյն եւ արեանն Քրիստոսի։ Բայց թէ ըստ մտաց Լամբրոնացւոյն միութեան եկեղեցւոյ ԼԱ. գլուխ իմանամք «զհաղորդութիւն» բառս, որոյ ճաշակմամբն բազումքս մի լինիմք, եւ յաստուածատեսակ նմանութիւն փոփոխիմք, եւ կամ ըստ որում Քրիստոսի

կենացն հաղորդիմք, յայնժամ այս անուն «հաղորդութիւն», ըստ ներգործութեան առնանի, եւ ոչ ինչ է վերոբերեալ առարկութիւն: Իսկ եթէ զբանն Պաւղոսի ընդդէմ բերես, թէ՝ «հացն, զոր բեկանեմք, ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. ժ. 16) եւ այլն: Ասեմ, թէ եւ այս ըստ մերոյ իմացմանն պարտի իմանիլ, որպէս եւ անհատն հաղորդի տեսակին, եւ կամ առումն՝ աղբերն, եւ կամ երկաթին՝ հրոյն, որ զնորա գոյացական տեսակն զգենու, այսպէս եւ հացն եւ գինին փոխին ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի, եւ զգենուն զտեսակն գոյացական մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի: Եւ կամ անդ խաւսի առաքեալն զհաղորդեցելոցն, որ ի ձեռն նոյն մարմնոյ եւ արեանն հաղորդակցին Քրիստոսի:

Ասիցես չորրորդ, թէ Քրիստոս ասաց. «Եթէ ասիցեն զձեզ՝ աստ է Քրիստոս, մի՛ հաւատայցէք» (Մտթ. ԻԴ. 23, Մրկ. ԺԳ. 21). ուրեմն ոչ է հաւատալի ասողացն, թէ Քրիստոս է ի խորհրդոջ հաղորդութեան: Ասեմ, թէ, յիրաւի, Քրիստոս ոչ է ի հաղորդութեան իբրեւ ի տաճարի, այլ անդ է գոյափոխութեամբ հացին եւ գինւոյն, որպէս եւ ջուրն, որ դարձաւ ի գինի, ոչ ասացաւ, թէ յայս ջուրս է գինի, այլ թէ այս գինիս ի ջրոյ փոխեցեալ է: Բայց բանն Քրիստոսի էր վասն սուտ քրիստոսից եւ ոչ վասն իւր, ապա թէ ոչ յետ յարութեան մինչ ասաց, թէ՝ «ես եմ, մի երկնչիք» (Յովհ. Ջ. 20), առաքեալքն ի չհաւատալն ոչ լինէին մեղադրելիք եւ յանդիմանելիք, որոց ասաց. «Ջի՛ խռովեալ էք, եւ ընդէ՞ր խորհուրդք ելանեն ի սիրտս ձեր» (Ղուկ. ԻԴ. 38):

Հինգերորդ՝ ասիցես, թէ զգայութիւնք սխալին, եթէ ոչ իցէ հաց, այլ Քրիստոս: Ասեմ, ըստ Սկաւթոսի, թէ ոչ սխալին, զի տեսանեն զպատահմունսն հացին, բայց մեծապէս սխալիւր միտքն, եթէ ի պատահմանցն խաբեցեալ (ընդդէմ Քրիստոսի ասացելոցն, թէ՝ «այս է մարմին իմ, եւ այս է արիւն իմ») զգայութեանցն հաւատացեալ հաց եւ գինի կարծէր:

Վեցերորդ՝ ասիցես, ըստ Արիստոտելի, թէ զոչ ինչ կարեմք ըմբռնել մտաւք, եթէ ոչ նախ ըմբռնիցեմք զգայութեամբք: Իսկ միտքն եթէ ըմբռնէ մարմին եւ արիւն, ուրեմն զգայութեանցն առաջնորդի, որ ոչ է այնպէս. զի զգայութիւնքն հաց եւ գինի տեսանեն: Ասեմ, թէ զգայութեանցն ոչ է միշտ հետեւելի, զի բազմիցս սխալի եւ զղեկ նաւին ի ջուրն բեկեալ տեսանէ, որ ոչ հաւատայ միտքն այն տեսութեան, եւ բէթսայիդացի կոյրն զմարդիկ իբրեւ զծառս շրջիլ տեսանէր, եւ Ալպերտ Բ. գրքոջ ԻՋ. գլուխ ասէ, թէ դեւքն փոփոխեն զզգայութիւնսն[308]: Ուրեմն եթէ յամենայնի միտքն ի զգայութեանց առնոյր զիմացումն իւր, բազմիցս սխալէր: Ուստի

[308] Տես Ալբերտգիրք, էջ 114:

եւ առ այս գերբնական խորհուրդս, մանաւանդ միտքն պարտի հետեւիլ հաւատոյ քան զգայութեանցն, որք փոփոխականքն են, թէ եւ աստ ոչ պատրին, զի տեսանեն զհացի եւ զգինւոյ պատահմունսն արտաքսապէս, զոր միտքն հաւատայ ենթ այնպիսի պատահմանցն գաղեալ զմարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի: Քանզի եւ զձուոյ կեղեւն տեսանելով ոչ խաբիմք ի ներքս նորա գոլ հաւատալով զձագն կենդանի, նմանապէս ոչ խաբիմք, թէ արտաքսապէս զպատահմունս հացին եւ գինւոյն տեսանելով հաւատայեմք ենթ այսոցիկ պատահմանց գոլ զՔրիստոս գաղեցեալ:

Ասիցես, եաթներորդ, թէ անպատուութիւն լինի մարմնոյն Քրիստոսի, եթէ կերեալ ի յորովայն իջանիցէ: Ասեմ, թէ որպէս հոգին ի բորոտեալ մարմնի ոչ աղտեղանայ, եւ բժիշկն զոչ ինչ քարշէ աղտեղութիւն ի բժշկելի վիրաց հիւանդին, այսպէս եւ ամենախոնարհ Տեառն ոչ ինչ վնաս դիպի ի ճաշակիլն, զի տեսակքն միայն շաւշափին եւ ի լուծանիլ պատահմանցն Քրիստոս մնայ ինքն յինքեան անշաւշափելի եւ անախտ. զի որպէս արեգակն զնրբագոյն գոլորշիս քարշէ ի յաւդն, եւ թողու զթանձրագոյնսն, այսպէս եւ Քրիստոս արեգակն արդարութեան ի լուծանիլ պատահմանցն, թողու զնոսին եւ ինքն մնայ յինքեան որպէս էր միշտ: Կամ թէ որպէս ապակին ցորքան է յանդիման արեգական, առնու զլոյս նորա եւ պայծառանայ, ապա թէ բեկոտիցի եւ ի փոշի դարձցի, անյարմար լինի ընդունելոյ զլոյս արեւուն, եւ մնայ արեւն այնպէս, որ էրն յառաջ, այսպէս ի լուծանիլ պատահմանցն, մարմինն Քրիստոսի մնայ ինքն յինքեան, որ էրն յառաջ:

Ութներորդ՝ ասիցես, թէ բանքն Քրիստոսի վասն մարմնոյ եւ արեան իւրոյ պարտին իմանիլ հոգեւորապէս, զի Քրիստոս զկնի ճառելոյ զխորհրդոյ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ, ի գայթակղիլն ոմանց աշակերտաց, ասաց, թէ՝ «Ջբանն, զոր ես խաւսեցայ հոգի է եւ կեանք», եւ թէ՝ «Հոգին է կենդանարար, մարմինն ինչ ոչ աւգնէ» (Յովհ. Ջ. 64). ուրեմն հաւատով իմանալիք են Քրիստոսի բանքն զմարմնոյ եւ զարենէն, եւ ոչ իրականապէս: Ասելի է, ըստ Ոսկեբերանին, թէ այս ոչ իմանի զինքենէ մարմնոյն Քրիստոսի (ապա թէ ոչ՝ ոչ աւգնէր ի մահուան), այլ զնոցունց, որք մարմնաւորապէս առնուն. իբր թէ ասիցէր՝ մարմնապէս ճանաչումն եւ զգայութեամբ միայն ըմբռնումն ոչ ինչ աւգնէ յընդունումն այսմիկ խորհրդոյ առանց հաւատոյ: Եւ մինչ ասէ Քրիստոս, թէ՝ «բանն, զոր ես խաւսեցայ, հոգի եւ կեանք է», ոչ այնու կամէր ցուցանել, թէ մարմին իւր է ի հացին միայն հաւատով կամ ձեւով, որ թէ այսու մտաւք ասէր՝ ի յետ չոգիլն աշակերտաց մեկնէր զմիտ իւր եւ զաշակերտսն յետ դարձուցանէր, թէ դուք ոչ իմանայք զասացեալն իմ, այլ զի մերժեցէր զիմացումն կափառնաւումացւոց, որք

համարէին, թէ Քրիստոս զմարմին իւր տալոց էր ըստ կերպի արիւնաթաթախի եւ զգալւոյ որպէս զհասարակաց մարմինս։

Իններորդ՝ ասիցես, թէ Լամբրոնացին ի մեկնութեան պատարագին ԼԹ. գլուխ, ի վերայ այնմ, թէ. «Եւ աւարտեա զնա ի խորհրդականութիւն մարմնոյ եւ արեան Միածնի քոյ» ասէ, թէ Հայր Աստուած աւրհնէ եւ կենդանացուցանէ զսոյն Հոգւովն Քրիստոսի իւրոյ, եւ առնէ զսա մարմին նորա եւ արիւն՝ ոչ համաբուն, այլ՝ համազաւր։ Ուրեմն հաղորդութիւն ոչ է համաբուն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, այլ՝ համազաւր. իբր թէ զաւրութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի ունող, այլ ոչ համազաւր զբնութիւն։ Ասեմ, թէ զոր աւրինակ գրէ աւետարանիչն վասն Քրիստոսի, թէ՝ «զաւրութիւն ելանէր ի նմանէ եւ բժշկէր զամենեսեան» (Ղուկ. Զ. 19), եւ նոյն զաւրութիւն համազաւր էր նոյն բժշկարարութեան եւ աստուածայնոյ կարողութեան նորա, որով լինէին աքանչելիք, այսպէս եւ խորհրդական մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի նոյն է եւ համազաւր մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի[309]։ Զի որպէս եթէ ասէաք՝ զՈրդին եւ զՀոգին Սուրբ Հաւր Աստուծոյ համազաւր, ոչ իմանայաք միայն ըստ զաւրութեան հաւասար եւ ըստ բնութեան՝ այլ, այլ եւ բնութեամբ մի, նմանապէս եւ զաւրութեամբ։ Այսպէս իմա եւ զխորհրդական մարմինն եւ արիւնն համազաւր եւ համաբուն։ Դարձեալ միտն Լամբրաւնացւոյն ոչ է այնպէս, որպէս իմանան հակառակորդքն, զի ի գրքոջ Միութեան եկեղեցւոյ ԼԲ. գլուխ վասն հաղորդութեան ասէ, թէ մարդ մարդոյ ոչ աւրինակ, այլ համաբնութիւն է, այսպէս եւ սա համաբնութիւն է Աստուծոյ եւ ոչ աւրինակ[310]։ Նաեւ՝ զի Լամբրաւնացին զայն ասէ նախքան զսրբագործութիւն հացին եւ գինւոյն, զի եւ Ոսկեբերանն զարիւնն Քրիստոսի սնուցիչ ասէ, ուրեմն եւ հացն եւ գինին սնուցիչք գոլով, ահա համազաւրք են ըստ սնուցողութեան թէպէտ ոչ համաբունք, զի մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի հոգեւորապէս սնուցանեն, եւ հացն եւ գինին, նախ քան զգոյափոխումն, մարմնաւորապէս։

Տասներորդ՝ ասիցես, թէ Քրիստոս միանգամ էարբ ի բերոյ որթոյ, զի ասաց. «Ոչ եւս արբից. «ուրեմն եւ զհացն միանգամ ի կիր էառ ի խորհուրդ մարմնոյ, եւ ըստ այսմ արարելն մեր ոչ է այն, զոր արար Քրիստոս։ Ուրեմն նշանն է եւ ոչ նոյն։ Ասեմ, թէ որպէս արար եւ յորոց արար, վասն նոցին եւ հրամայեաց առնել՝ ասելով. «Զայս արարէք»։ Իսկ նա ոչ արար զպատկերն, այլ՝ զիսկն, զի ոչ ասաց. կերէք զնշան մարմնոյ իմոյ, այլ՝ «զմարմինն իմ»։ Ուրեմն եւ զնոյն առնել հրամայեաց։ Այլ որ ասաց. «Ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ». զայն ոչ ասաց վասն գոյափոխեալ արեանն,

[309] Տե՛ս Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք*, էջ 351–352։

[310] Տե՛ս Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք*, էջ 159։

այլ վասն հասարակ գինւոյն, զոր ի յընթրիսն էարբ։ Զի ըստ Ղուկասու, Քրիստոս երկիցս էարբ զգինի. զմինն ի յընթրիսն, որ ոչ էր խորհուրդ, եւ վասն այնորիկ ասաց. «Ոչ եւս արբից» եւ զմինն՝ յետ ընթրեացն, յորժամ սրբագործեաց։ Վասն առաջնոյն ասաց. «Ոչ եւս արբից», այլ ոչ վասն երկրորդին, այլ մանաւանդ ասաց վասն այնորիկ, թէ՝ «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի». (տե՛ս Ղուկաս ԻԲ. 17 եւ 20)։ Ասիցես թէ վասն բաժակին ասաց՝ «ոչ եւս արբից», ուրեմն գոնէ արբումն բաժակին ոչ է կրկնելի։ Ասեմ, թէ որովհետեւ այն ոչ էր վասն խորհրդական բաժակին արեանն, այլ հասարակ ըմպելին, այլ որպէս վասն այն հասարակ ըմպելեացն ասաց՝ «ոչ եւս արբից», նմանապէս եւ վասն հասարակ սեղանի ընթրեացն ասաց, թէ՝ «Ոչ եւս կերից» (յայս պասեքս), այլ ոչ վասն մարմնոյն եւ ոչ վասն արեանն ասաց, ոչ կերից եւ ոչ արբից, որով եցոյց լսելեացն զայնս միշտ ուտելի եւ ըմպելի այնու բանիւն, թէ՝ «զայս արարէք». զի առնելն այն ոչ կայանայ միայն ի սուրբ գործելն, այլ մանաւանդ ի վախճանն առնելոյն, որ է ուտելն եւ ըմպելն։

Պրակ Բ.

Արդեաւ յայսմիկ խորհրդոջ Քրիստոս
իցէ՞ հացութեամբ ոչնչացուցմամբ հացին
թէ՞ անդրագոյափոխութեամբ, կամ թէ կարէ՞
հացն եւ գինին դառնալ ի մարմին եւ յարիւն
Քրիստոսի, եւ թէ մնան պատահմունքն։

Նիւթ այսորիկ խորհրդոյ է ընդդէմ նիւթոյ դրոշմին, զի դրոշմի նիւթն է միւռոնն, որ աւրհնութեամբ եպիսկոպոսաց ոչ գոյափոխի, այլ իւղն մնայ իւղ, որպէս եւ մկրտութեան ջուրն մնայ ջուր, բայց զաւրութեամբ անուան Սրբոյ Երրորդութեան մաքրէ ի մեղաց, այսպէս եւ միւռոնն մնայ իւղ, բայց զդրոշմեցեալսն աճեցուցանէ շնորհիւ եւ զաւրացուցանէ ի խոստովանութիւն հաւատոյ։ Նաեւ մեռոնին ոչ ոչնչանայ նիւթն, իսկ ի հաղորդութեան ոմանք ասացեալ են, թէ հացն եւ գինին ոչ ոչնչանան, այլ գոյացական տեսակ նոցա փոխի ի գոյացական տեսակ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, ըստ աւրինակի տարրեղինաց, որ այնպէս յայլատեսակս փոխին, մինչ զի եւ ինքեանք մնան. այսպէս յալերէ լինի հաց, եւ միայն տեսակն փոփոխի եւ մնայ նիւթն, այսինքն՝ ալերն։ Այլ եւ ոմանք ասեն, թէ ոչ մնայ եւ նիւթն հացին եւ գինւոյն, այլ բոլորն ոչնչանան եւ փոփոխին ի տեսակ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, եւ ըստ այսմ լինին անդ կրկին ներգործութիւնք.

մինն թէ ոչնչացման նիւթոցն եւ երկրորդն է յառաջ գալն յայնց ոչնչից մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի: Բայց ըստ այսմ Աստուած այլ առաւել դիւրաւ կարէր ստեղծանել, եւ զինչ հարկ էր զէակն ոչնչացուցանել, որ է ընդդէմ ճշմարտութեան Աստուծոյ, եւ վերստին էացուցանել զայլ ինչ, որ եւ ըստ այսմ հացն եւ գինին ոչ եւս լինէին նիւթ այսորիկ խորհրդոյ, այլ լինէր ոչ ինչն: Այլք ոմանք դնեն անուն անդրագոյափոխութեան, եւ այսորիկ դաշնադիր լինիմ եւ ես:

Եզրակացութիւն Ա. *Մարմին Քրիստոսի ոչ է ի հաղորդութեան հացութեան, եւ զի ոչ մնայ բոլոր հացն, որպէս զի իցէ հացն եւ իցէ համանգամայն մարմին Քրիստոսի, որպէս բարբաջեալ է Լութերոս[311]: Եւ ոչ մնայ նիւթն, եւ միայն փոփոխի տեսակն, որպէս ասեն այլք: Եւ ոչ ոչնչանայ, եւ յոչնչէ յառաջ գայ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի. զի այս է ստեղծանել, այլ բոլոր գոյացութիւն հացին եւ գինւոյն գերափոփոխին ի գոյացութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի: Որպէս եւ ի Կանայ գալիլեացւոց ջուրն գոյացութեամբ իւրով դարձաւ ի գոյացութիւն գինւոյ, եւ կամ որպէս գաւազանն Մովսիսի դարձաւ յաւձ: Եւ պատճառ հերքեցման վերոյգրեցելոցն է: Նախ զի թէ մարմինն Քրիստոսի լինէր ի հացէ եւ մնայր հաց՝ Քրիստոս ոչ կարէր ասել, թէ՝ «Այս է մարմին իմ», զի հացն ոչ է մարմին Քրիստոսի: Նաեւ լինէր ի բանն այն ստութիւն. զհացն ասելով մարմին իւր եւ կամ զմարմինն՝ հաց: Եւ թէ ասիցեն հակառակորդքն, թէ Քրիստոս հաց կոչեաց զմարմին իւր, ըստ այնմ, զի հաց յԱստուծոյ է, որ իջանէ յերկնից, եւ թէ՝ «Ես եմ հացն կենդանի» (Յովհ. Զ. 48): Ասելի է, թէ զայն ասաց նմանաւրէն: Զի որպէս հացն զմարմինն, նմանապէս եւ մարմինն Քրիստոսի զհոգին սնուցանէ: Նաեւ զայն «հաց» անունն յետոյ պարզեաց՝ ասելով. «Զհացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է»: Այսպէս եւ մարդն կոչի հող, զի երբեմն ի հողոյ կազմեցաւ: Այսպէս եւ ի Պաւղոսէ՝ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի կոչին հաց եւ բաժակ (տե՛ս Ա. Կորնթ. Ժ. 16), զի յայնցանէ լինին: Եւ կամ զի մնան պատահմունքն հացին եւ գինւոյն. ուստի եւ առաքեալն ոչ հաց եւ բաժակ ասելովն լռեաց, այլ զայնպէս կարծեցաւղն յանդիմանեաց՝ ասելով. «Ո՞չ ապաքէն հաղորդութիւն է արեան եւ մարմնոյն Քրիստոսի»:*

Երկրորդ՝ զի եթէ հացն դառնայր ի մարմին Քրիստոսի եւ մնայր տակաւին հաց. այս ոչ լինէր դարձումն եւ փոփոխութիւն, այլ մեծ

---

[311] *Մարտին Լիւթերի (1483–1546)՝ հաղորդութեան վերաբերեալ տեսակէտներն արտացոլուած են 1530 թ. հռչակուած «Աուսբուրգեան խոստովանութեան» 22-րդ կէտում: Այդ տեսակէտները տարիներ առաջ հերքել էր Հայնրիխ Ը. արքան.* Henry VIII, Assertio septem sacramentorum aduersus Martinum Lutherum, aedita ab inuicissimo Angliae et Franciae Rege et Do. Hyberniae Henrico eius nominis octauo, 1523:

հակասութիւն, զի ոչ ոք իր գոյացապէս փոփոխեալ կարէ կոչիլ առաջին անուամբն, որպէս ջուրն, որ դարձաւ ի գինի, ոչ երբէք կոչեցաւ ջուր։

Երրորդ՝ եթէ հացն մնայր հաց եւ գինին՝ գինի՝ կեանս տալն եւ այլք պարգեւքն մարմնոյն Քրիստոսի եւ արեանն վերատրելիք էին հացին եւ գինւոյն եւ ոչ՝ մարմնոյն եւ արեանն։

Չորրորդ՝ եթէ հացն եւ գինին մնան յետ սրբագործութեան հաց եւ գինի՝ լինին նման նիւթոյ մկրտութեան, այսինքն՝ ջրոյ։ Բայց Քրիստոս զնիւթն մկրտութեան ոչ ասաց, թէ այս է ջուր իմ, որպէս ասաց վասն հաղորդութեան, թէ՝ «Այս է մարմին իմ» եւ այլն։

Հինգերորդ՝ եթէ յետ սրբագործութեան մնային հացն եւ գինին ընդ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի՝ ոչ պարտ էր ասել Քրիստոս, թէ՝ «Այս է մարմին իմ» եւ այլն, այլ թէ՝ աստ է մարմին իմ, որ յայնժամ հացն եւ գինին լինէին միայն բնակարան, այլ ոչ ոք վասն բնակարանին ասէ, թէ այս տունս է մարմին իմ։

Վեցերորդ՝ եթէ հացն եւ գինին մնան յետ սրբագործութեան, մարմինն Քրիստոսի ունելոց է զատեղծեալ ինչ, վասն որոյ եւ ոչ երկրպագի աստուածպաշտութեամբ, որ է ընդդէմ հաւատոյ։

ԵՋՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ Բ.

Մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի ոչ են ոչնչութեամբ հացին եւ գինւոյն.

Նախ՝ քանզի, որպէս ասացաւ, լինէին անդ կրկին ներգործութիւնք, այսինքն՝ ոչնչացման եւ այլոյ՝ ստեղծման։ Եւ ըստ այսմ հացն եւ գինին ոչ լինէին նիւթ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, որ ընդհանուր եկեղեցւոյ է դէմ, որ նիւթ հաղորդութեան դնէ զհաց եւ զգինի։

Երկրորդ՝ եթէ հացն եւ գինին ոչնչանան՝ Քրիստոս յայնցանէ զոչ ինչ արարեալ լինէր, զոր սակայն զայնոսիկ առեալ ի ձեռն սրբագործեաց։

Երրորդ՝ եթէ հացն եւ գինին ոչնչանային՝ լինիւր անդ մեծ խաբէութիւն, զի զոչնչացեալսն իբրեւ զենթակայացեալս ցուցանէր մեզ Քրիստոս, եւ զոչինչսն ասէր մարմին եւ արիւն իւր։

Չորրորդ՝ եթէ հացն եւ գինին ոչնչանային՝ Քրիստոս յոչնչէ ստեղծաներ զմարմին եւ զարիւն իւր, եւ ըստ այնմ ոչինչն լինէր նիւթ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի եւ ոչ հացն եւ գինին։ Եւ ըստ այսմ ընդդիմանայր եւս հասարակ խորհրդոց, որք կայանան ի նիւթոյ եւ ի տեսակէ։

Հինգերորդ՝ հացն եւ գինին եթէ ոչնչանային եւ ապա յոչնչէ նոր ստեղծանիւր խորհուրդն մարմնոյ եւ արեան, լինէր ընդդէմ մարմնաւորութեան

Քրիստոսի ի սրբուհւոյ Կուսէն, զի կամ երբեւէ ընդ խողովակ անցեալ ընդունիւր, ըստ Եւտիքեայ, եւ կամ յերկնից բերեալ զմարմինն, որպէս ասէր Վաղենտիանոս[312], եւ կամ ոչ այսպէս եւ ոչ այնպէս, այլ՝ նոր ստեղծեալ։ Եւ թէ ստեղծեալ լինէր, մինչ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի Աստուածութեամբն եւ բանական հոգւոյ միաւորութեամբն են, ասելի էր եւ զԱստուածութիւն ստեղծեալ, որ է անտանելի հայհոյութիւն։ Եւ կամ ճաշակեալն մեր ոչ լինէր անդրագոյափոխութեամբ առեցեալն ի Կուսէն։ Իսկ այս խորհուրդս ունի զկարի իմն յարմար նմանութիւն առ խորհուրդն մարդեղութեան, զոր թողցուք իբրեւ զորոճալի բանեղինաց։

ԵՋՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ Գ.

Մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի են ի հաղորդութեան միայն ըստ անդրագոյափոխութեան։ Ո՞յր բոլոր գոյացութիւն հացին եւ գինւոյն բացի պատահմանցն փոխին ի գոյացութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի։

Նախ՝ զի ասի որպէս մարդեղութիւն Քրիստոսի ոչ ասի յոչնչէ ստեղծումն, այլ առումն բնութեանս, այսպէս եւ հաղորդութիւն ոչ ասի ստեղծումն, զի այն լինէր յոչնչէ, իսկ յոչնչէ առնելն ոչ է խորհուրդ որպէս է առնելն ի հացէ եւ ի գինւոյ։

Երկրորդ՝ զի ի մնալն հացին եւ գինւոյն (որպէս բարբաջեն Լութերեանքն) ոչ լինի խորհուրդ, այլ շնորհաւք բնակումն, իսկ աստ ոչ ասի Քրիստոս բնակեալ ի հացն եւ գինին, այլ թէ հացն եւ գինին լինին մարմին եւ արիւն Քրիստոսի. ուրեմն լինին գոյացափոխութեամբ։ Այսպէս մեկնիչն Մարկոսի Բարսեղ վարդապետն մեր Ճոն կոչեցեալ ի վերայ այնմ. «Եւ մինչդեռ ուտէին, ասէ, զկնի գառին յորժամ բազմեցաւ, էառ հացն, զի ճշմարտութիւն էր, աւրհնեաց եւ արար մարմին իւր, եւ եբեկ եւ ետ նոցա, եւ այսպէս ի տեղի գառինն հնոյ մարմնոյ եւ արեան, որ սկսաւ յԵգիպտոս, կարգեաց եւ հաստատեաց զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ։ Եւ ի վերայ այնմ. Առէք, կերէք, ասէ. Այդ կրկին պարտ է ստանալ

[312] *Պախարակելով Թոնդրակեցիների եկեղեցամերժ գաղափարները, մասնաւորաբար «մկրտութեանն լուացումն, ձեռնադրութիւնն սուրբ, հաղորդութիւնն կենարար սուրբ խորհրդոյն» եւ այլն՝ Ներսէս Շնորհալին նշում է, թէ նրանք նորոգում են Եւտիքէսի հերձուածը, ըստ որի «զմարմինն Տեառն ոչ էր ի բնութենէ մարդկան, այլ յառաջ քան զլինելութիւն մարդոյն եւ նախ քան զյաւիտեանս ընդ աստուածութեան իւրում...։ Ասասցուք եւ յաղագս այնոցիկ, որք զԲանին էութիւնն միայն ասեն թանձրացեալ յորովայն Կուսին իբրեւ ջուր սառուցեալ, այլ ոչ մարդկային առեալ բնութիւն եւ խառնեալ ընդ ինքեան. եւ այս հերձուած Եւտիքեայ», Ընդհանրական թուղթք, Երուսաղէմ, 1871, էջ 275–283. տե՛ս ԵՐԻ. ՏԷՐ-ՄԻՆԱՍԵԱՆ, Միջնադարեան աղանդների ծագման եւ զարգացման պատմութիւնից, Եր., 1968, էջ 186–187։*

մեզ, այսինքն՝ մարմնոյ եւ հոգւոյ, զի մարմնոյ աչաւք տեսանեմք հաց ի ձեռս քահանայից, իսկ աչաւք հոգւոյ տեսանեմք զնոյն հացն դարձեալ (այսինքն՝ փոփոխեալ) ճշմարտապէս մարմին եւ միտք եւ հոգի Աստուծոյ, ըստ այնմ, որպէս միացոյց ընդ Աստուածութեան իւր ի Կուսէն, սոյնպէս եւ ընդ մեզ միաւորելոց է ի ձեռն ճաշակման մարմնոյ իւրոյ զԱստուածութիւն իւր եւ զՀաւր եւ զՀոգւոյն»[313]։

Երրորդ՝ զի ամենայն խորհուրդք առնեն զայն, զոր եւ նշանակեն, իսկ ի ճաշակման այսորիկ խորհրդոյ կերպիւ ինչ Քրիստոս փոխի ի մեզ, որպէս ասէ Աւգոստինոս, Ալպերտ Ջ. գրքոջ ԺԵ. գլուխ[314]։ Իսկ այս փոփոխմանս նշանակութիւն պարտ էր իրականապէս յառաջել, այսինքն՝ գոյափոփոխմամբ հացին եւ գինւոյն, որպէս զի եւ մեք կարէաք իմանալ, թէ որպէս Քրիստոս շնորհիւ փոփոխի ի մեզ։ Եւ զայն յիրական փոփոխմանէ հացին եւ գինւոյն առաջնորդեալք եւ զգացեալք։

Չորրորդ՝ ի փոփոխմունս իրողութեանց երբեմն են դժուարութիւնք առաջինն է ի կողմանէ կոպարին, յորմէ եւ ըստ այսմ ստեղծումն է զարմանագոյն ամենայն փոփոխմանց, զի է ամենեւին յոչ էակէն։ Իսկ այս ոչ պատշաճի այս խորհրդոյս, զի յԲ. Եզրակացութեան ասացաւ, թէ հաղորդութիւն ոչ է ոչնչացուցմամբ եւ նոր ստեղծմամբ, զի ոչնչացուցանելն եւ ստեղծանելն ոչ է խորհուրդ, այլ սոսկ կարողութիւն։ Երկրորդն է ի կողմանէ տարակացութեան կոպարացն առ միմեանս, եւ ըստ այսմ մարդեղութիւն Քրիստոսի է զարմանալագոյն քան զամենայն փոփոխմունս, զի լինի անդ միաւորութիւն անհուն տարակացելոց, այսինքն՝ Աստուծոյ եւ մարդոյ, եւ այս՝ միանգամայն եղեւ եւ ոչ փոփոխմամբ էութեանցն, այլ փոխատրութեամբ[315]։ Երրորդն է ի կողմանէ կոպարին, առ որ եւ ըստ այսմ փոփոխումն հացին եւ գինւոյն ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի ասին զարմանահրաշագոյն ամենայն փոփոխմանց, զի փոխին չէակն, որ նախ էր ներգործութեամբ. տե՛ս Ալպերտի Ջ. գրքոջ ԺԴ. գլուխ[316]։

Հինգերորդ՝ Տաթեւացին Հարցմանց Թ. հատորի ԼԱ. գլուխ ասէ յընդդիմադրութեան ջրով մատուցողաց, թէ ասելն («այս է մարմին») զէութիւն հացին կատարեաց, եւ ասելն («այս է արիւն իմ») զէութիւն գինւոյն փոխարկեաց[317]։ Ուրեմն այս խորհուրդս լինի գոյափոխութեամբ։

---

[313] *Տե՛ս* Բ ա ր ս ե ղ Մ ա շ կ ե ւ ո ր ց ի, «Մեկնութիւն Մարկոսի» էջ 276, 277։

[314] *Տե՛ս* Ալբերտգիրք, էջ 408։

[315] *Երկու տարասեռ բնութիւնների միավորութիւնն այս եղրով է բնորոշում Ս. Բարսեղ Կեսարացին Ս. Ծննդեան նուիրուած ճառում. տե՛ս* Ս. Բ ա ր ս ե ղ Կ ե ս ա ր ա ց ի, Գիրք պահոց, աշխատ. Կ. Մուրադեանի, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 270։

[316] *Տե՛ս* Ալբերտգիրք, էջ 406։

[317] *Տե՛ս* Գ ր ի գ ո ր Տ ա թ ե ւ ա ց ի, Գիրք հարցմանց, էջ 596։

Վեցերորդ՝ ի ձեւոյ բանիցն Քրիստոսի երեւի գոյափոխութիւն այսորիկ խորհրդոյ, զի՝ «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ» ոչ ցուցանի տեղականութիւն, իմանայցեմք, թէ աստ է մարմին իմ կամ արիւն իմ, եւ էական բայիւ (է) եւ ցուցական դերանուամբս (այս) ոչ ցուցանի ոչնչացումն. ուրեմն ի հարկէ հետեւի, թէ իցէ անդ գոյափոխութիւն հացին եւ գինւոյն:

Եաւթներորդ՝ ցուցանի եւ ի դիտաւորութենէ մատուցողացն, որք թէ եւ բերանովն Քրիստոսի արտաբերեն զէական բանսն, այլ ոչ այնու մտաւք, զի Քրիստոս եկեալ բնակեսցի յայն նիւթսն, զի այսոքիկ նիւթքս բնակութեամբ ոչ լինին խորհուրդ, որպէս այլքն բնակութեամբ շնորհաց, եւ ոչ այնու մտաւք, զի նիւթքն ոչնչասցին, եւ նոր ստեղծանիցի մարմին եւ արիւնն: Զի զայն թէ կամէր Աստուած եւ առանց այնց նիւթոց ստեղծանէր, ուրեմն մնայ թէ՝ հացն եւ զգինին դիտաւորութեամբ գոյափոխելոյ առնեն մատուցաւղքն, ըստ որում եւ Քրիստոս արար, ուստի եւ Խոսրով Անձեւացեաց եպիսկոպոսն ի մեկնութեան Պատարագին ի վերայ «Առէք կերէք»-ին ասէ. էառ զհացն յարարչաստեղծ ի ձեռսն, որ զերկին եւ զերկիր գոյացոյց, աւրհնեաց եւ աստուածացոյց[318]: Ոչ ասէ՝ գոյացոյց, եւ ոչ թէ՝ ի նմա բնակեցաւ, այլ աստուածացոյց, այսինքն՝ գոյափոխեաց: Զայս հաւաստէ եւ ձեւն յունաց, որք խնդրեն զՀոգին Սուրբ, որպէս զի եկեալ զհացն եւ զգինին արասցէ ճշմարտապէս մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, որպէս ասի ի Խորհրդատետրն Ոսկեբերանին[319]: Եւ Դամասկացին ի վիճաբանութեան ընդդէմ բաղարջիւ արարողացն զայն ձեւն, թէ՝ Արա զհացս զայս պատուական մարմին Քրիստոսի քոյ, եւ զբաժակս արիւն Քրիստոսի քոյ, կոչէ Առաքելական աղաւթք, թէ որպէս՝ ոչ գիտեմք, թէ որ առաքեալ զայն ասացեալ իցէ, եւ ոչ ինքն ցուցանէ: Իսկ «Արա զհացս եւ զգինիս մարմին եւ արիւն Քրիստոսի» ասելն ոչ նշանակէ ոչնչացումամբ եւ կամ բնակութեամբ, այլ՝ գոյափոխութեամբ: Առարկիցես նախ թէ սուրբն Դիոնէսիոս ի վերայ հաղորդութեան Դ. բնաբանին հաշտելեաց նշանակս կոչէ զհացն եւ զգինին, որովք Քրիստոս նշանակի, ասէ, եւ ճաշակեալ լինի[320]: Ուրեմն հացն եւ գինին զՔրիստոս նշանակեն: Իսկ նշանակաւղն ոչ է նոյն, այլ հեռի յայնմանէ, որ է իրական: Ասեմ, թէ նշանակ կոչէ ըստ արտաքին պատահմանց, զի անդ կերպիւ իւիւք աներեւութիւ ընդ տեսակաւք զզգալեաւք հացի եւ գինւոյ, որպէս ընդ նշանաւք երեւելեաւք կայացեալ կայ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի: Եւ «Քրիստոս ճաշակեալ լինի» ասելով ցուցանէ զգոյափոխումն նոյն նշանակացն: Զոր աւրինակ զՔրիստոս

---

[318] *Տե՛ս* Խոսրով Անձեւացի, *Բացայայտութիւն կարգաց եկեղեցւոյ, էջ 202:*

[319] *Տե՛ս Սրբազան պատարագամատոյցք հայոց, էջ 373–374:*

[320] *Յաղագս եկեղեց. քահ. III, 3, 9. տե՛ս* Արիստակեսի, *էջ 80 [13–14]:*

պատկեր աներեւութին Հաւր կոչէ առաքեալն (տե՛ս Կողոս. Ա. 15, Եբր. Ա. 2), այլ ոչ պատկեր ասի նմանաւրէն եւ ըստ արտաքին ձեւոյ, այլ պատկեր բնական, էական եւ գոյացական: Այսպէս եւ «նշանակ» բառիւս ոչ իմանի, թէ մարմինն Քրիստոսի միայն նշան իցէ եւ ոչ իրականապէս զՔրիստոս պարունակող, այլ համանգամայն նշան եւ նոյն, զոր աւրինակ ասէ աւետարանիչն. Եւ տեսաք զփառս նորա զփառս իբրեւ զմիածնի առ ի Հաւրէ: Եւ ոչ է իմանալի «իբրեւ»-ն նմանական, այլ էապէս փառաց եւ բնութեան Հաւր յայտնիչ, եւ զնորա էական փառսն յինքն ցուցանող: Այսպէս եւ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի նոյնոյ Քրիստոսի էական մարմնոյն եւ արեանն գոյափոխութեամբ են ցուցանողք, եւ ոչ ստուերական պատկերաց նման:

Ասիցես երկրորդ՝ թէ սուրբն Դիոնիսէոս ի հինգ բնաբանին աստուածագործութիւն կոչէ զհաղորդութիւն[321]. այսպէս կոչեն զմարդեղութիւն Քրիստոսի, իսկ ի մարդեղութեան Քրիստոսի՝ առեցեալ ի բանէն մարդկութիւն, ոչ գոյափոխի, այլ միաւորի միայն յանձն Բանին Աստուծոյ: Ուրեմն եւ առ այս խորհուրդս ոչ լինի գոյափոխութիւն, այլ՝ միաւորութիւն միայն հացին եւ գինւոյն ի Քրիստոս: Ասեմ, թէ ի մարմնառութիւն Քրիստոսի բաւական է անայլայլելի միաւորութիւն Բանին ընդ մարդկայինս բնութեան: Իսկ առ այս խորհուրդս մինչ նոյն մարմին եւ արիւն Քրիստոսի լինելոց են հացն եւ գինին. ոչ է բաւական սոսկ միաւորութիւն, զի այն լինէր այլ իմն մարմնառութիւն, այսինքն՝ առումն հացի եւ գինւոյ բնութեան: Վասն որոյ թէպէտ հասարակ է անունն աստուածագործութեան ի վերայ մարդեղութեան եւ հաղորդութեան, այլ զանազան է ներգործութիւն եւ կերպն. զի ըստ առաջնոյն առումն է բնութեանս մերոյ, եւ ըստ երկրորդին առ ի նոյնն անդրափոխումն հացին եւ գինւոյն:

Երրորդ՝ ասիցես, թէ Խոսրով Անձեւացեաց եպիսկոպոսն ի վերայ այնմ «որով զհացս զայս աւրհնեալ» եւ այլն, ասէ. Այսպէս եւ ի հացս եւ ի գինիս աներեւութապէս իջանէ Հոգին Սուրբ, եւ ոչ եթէ զձեւ հացին եւ բաժակին ի միս եւ յարիւն փոփոխէ, այլ՝ միայն զաստուածական զաւրութիւն մարմնոյն եւ արեանն Քրիստոսի ի հացն եւ ի գինին տպաւորէ[322]. որպէս թէ հոգին ի մարմնի միաւորեալ ոչ գոյափոխէ զէութիւն մարմնոյն, այլ շարժէ եւ կենդանացուցանէ: Իսկ այս ոչ է գոյափոխութիւն: Այսպէս ասէ եւ Լամբրաւնացին ի մեկնութեան Պատարագին ՃԳ. գլուխ՝ թուի, թէ Խոսրովու առեալ զբանն, զի ասէ. «Որպէս ի մեռեալ մարմինն խառնեալ հոգին,

---

[321] *Յաղագս եկեղեց. քահ. III, 3, 11. տե՛ս Արիսպագացի, էջ 81 [17]:*

[322] *Համմտ. Խոսրով Անձեւացի, Բացայայտութիւն կարգաց եկեղեցւոյ... տե՛ս ՄՀ, հտ. ժ., էջ 202:*

յէութիւն մարմնոյն ոչ լինի նիւթականին առաւելութիւն, այլ միայն, զի նիւթն նովաւ զաւրանայ եւ ներգործէ որպէս կենդանի, ըստ այսմ եւ ի սա միացեալ Հոգւոյն Աստուծոյ, եւ արարեալ մարմին Քրիստոսի, նիւթոյս ոչ ինչ լինի այլայլութիւն կամ առաւելութիւն, այլ միայն զիմանալի զաւրութիւն ընկալաւ եւ ի ճաշակողէն զիւրն կատարէ ներգործութիւն»[323]: Ասեմ, թէ բաւական է ի լուծումն այսոցիկ այն բանն լամբրոնացւոյն, թէ՝ Ըստ այսմ եւ ի սա միացեալ Հոգւոյն Աստուծոյ եւ արարեալ մարմին Քրիստոսի: Զի որպէս հացն եւ գինին լինին մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, եթէ ոչ տեսականաւրէն փոփոխիցին, զի հացն եւ գինին մարմին եւ արիւն Քրիստոսի ոչ են, այլ՝ լինին, եւ ոչ կարեն լինիլ, եթէ ոչ գոյափոխութեամբ: Իսկ առ բանն Խոսրովու, որ ասէ. «Ոչ եթէ զձեւ հացին եւ բաժակին ի միս եւ արիւն փոփոխէ»՝ ասեմ, թէ յիրաւի է. զի այս գոյափոխութիւն ոչ է վասն երեւելւոյն, այսինքն՝ ըստ պատահմանցն, զի ո՞վ կարէր զմիս եւ զարիւն ճաշակել, եթէ ոչ անոխակալութիւն Աստուծոյ խնամելով զտկարութիւն մեր ի ներքոյ պատահմանց թագուցանէր զմարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի, ոյր աղագաւ հաղորդութիւն խորհուրդ ասի, զի ծածկեալ է վարագաւրաւք պատահմանց: Որպէս ասէ Լամբրաւնացին ԼԳ. գլուխ մեկնութեան պատարագին ի վերայ այնմ, եւ աւարտեա զսա ի խորհրդականութիւն մարմնոյ եւ այլն: Բայց ընդէ՞ր ոչ ասէ պարզ. Կատարեա զսա մարմին եւ արիւն Քրիստոսի քոյ, այլ ի խորհրդականութիւն մարմնոյ եւ արեան, քանզի խորհրդականապէս լինի սա մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, եւ ոչ երեւելապէս հաւատոց աչացն առաջի եւ ոչ մարմնոյն: Իսկ առ բանն Լամբրաւնացւոյն, թէ նիւթոյս ոչ ինչ լինի այլայլութիւն, իբր թէ հացն եւ գինին մնան ըստ գոյացութեան, եւ ներգործեն զզաւրութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի: Ասեմ, թէ նոյն Լամբրաւնացին ի գրքոջ միութեան եկեղեցւոյ ԼԱ. գլուխ ասէ, թէ աւրինակ անուանի, որ զգաղափար գոյին ունի եւ ոչ՝ զզաւրութիւն, որպէս ասացաւ նկարագիրն մարդոյն, իսկ մարդ մարդոյ ոչ աւրինակ, այլ՝ համաբնութիւն կոչի. այսպէս եւ աստ համաբնութիւն է Աստուծոյ եւ ոչ՝ աւրինակ: Վասն այնորիկ ունի զաւրութիւն զմեղս սրբելոյ որպէս եւ Աստուած: Ապա թէ աւրինակ էր՝ ոչ սրբէր զմեղս, որպէս եւ ոչ պատկերն խաւսի: Նաեւ հացն եւ գինին միանգամ մինչ լինին մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, այլ ոչ եւս այլ ինչ զայլայլութիւն ընդունին, իբր թէ ի ձեւ մսոյ եւ արեան երեւելով, այլ գաղեն ընդ պատահմամբքն, զի ոչ ասէ թէ ոչ փոփոխին, այլ թէ զայայլութիւն ոչ ընդունին, իսկ այլայլութիւն է ըստ գունոյն եւ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի, ոչ այլայլին ի գոյն

[323] *Տես* Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք, էջ 393:*

մսոյ եւ արեան, այլ գաղին ի ներքոյ պատահմանց գունոյ եւ այլոց հացին եւ գինւոյն։

Զորրորդ՝ ասիցես, թէ Լամբրաւնացին ի գրքոջ միութեան եկեղեցւոյ Լ.Ա. գլուխ ասէ, թէ՝ «Հոգին Սուրբ զնիւթ հացին եւ գինւոյն գտանէ իւր ներընդունակ, որն տիրապէս ի նա խառնի, որպէս զի ոչ կարել որոշել զզգալի նիւթս յիմանալի Հոգւոյն, այլ է նոյն Աստուած հացս որպէս եւ Հոգին»[324]։ Ուրեմն հացն եւ գինին ի Հոգին Սուրբ միանալով, առաւել Հոգւոյն Սրբոյ ասին մարմին եւ արիւն քան Քրիստոսի։ Ասեմ, թէ Լամբրաւնացին զներգործութիւն գոյափոխութեան ասէ լինիլ զաւրութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, այլ ոչ զանձնաւորական միաւորութիւն։ Իսկ նոյն ասել զհացն ընդ Հոգւոյն Սրբոյ ոչ է իմանալի անձնաւորական միաւորութեամբն, եւ կամ հարցանելով, որպէս Քրիստոս ասի մարմնացեալ, այլ թէ ի ներգործոցելոյն (այսինքն՝ ի մարմնոյ եւ յարենէն Քրիստոսի), ըստ ներգործութեան եւ ըստ շնորհի բնակելոյն անորոշելի է, ըստ այնմ, թէ՝ «Որ մերձենայ ի Տէր՝ մի հոգի է» (Ա. Կորնթ. Զ. 17)։ Որ այսկերպ միաւորութեանս ոչ ասի զմարդեղութենէն Քրիստոսի, զի է ըստ կերպի շնորհական միաւորութեան, այլ միայն ասի զհաղորդութենէն, յորում Հոգին Սուրբ բնակի ի մարմնի եւ յարեանն Քրիստոսի, ըստ կերպի ներգործողի եւ կատարողի։ Որպէս ասէ Լամբրաւնացին անդ, թէ Աստուած Հոգին ընդ մարմին հացիս խառնեալ, Քրիստոս եւ Աստուած զսա առանց երկուանալոյ աւծանէ, եւ թէ մանր խուզելով ասեն ոմանք ընդ այն մարմին Որդին միացան եւ ընդ այս՝ Հոգին։ Ասասցուք (ասէ), թէ բնութեան Աստուածութեան եւ փառաց ոչ ունին զանազանութեամբ որոշեալքն եւ ընդ այս Հոգին խառնեալ, որ բնութենակից է Որդւոյ, բնութիւն Որդւոյն խառնեցաւ եւ Քրիստոսի եղեւ մարմին եւ այլն։ Եւ Ոսկեբերան Ա. հատորի մեկնութեան Յովհաննու ԽԴ. ճառին ի վերայ այնմ, «զի հացն, զոր ես տաց մարմին իմ է», ասէ. «Քանզի եւ մարմինն ի ձեռն Բանին Աստուծոյ հաց է. զոր աւրինակ եւ հաց այս ի ձեռն բնակելոյն ի սմա Հոգւոյն Սրբոյ հաց երկնային լինի»[325]։

Այլ թէպէտ ըստ կարի մերում լուծաք զտարակուսելի բանս Լամբրաւնացւոյն, սակայն կերպ խաւսից նորա ի նոյն գլխոջ ցրտագոյնք եւ կարկատանաց հազիւ ընդունակք, վասն որոյ ոչ է յենլի առ այսմ մասին ի բանս նորա։ Ի նորա բանիցն առեալ եւ Տաթեւացին նմանապէս խաւսի. տե՛ս Զմեռան հատորի ՃԺԹ. գլուխն[326]։

---

[324] *Տե՛ս* Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք, էջ 160։*

[325] *Տե՛ս* Յովհան Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 465։*

[326] *Տե՛ս* Գրիգոր Տաթեւացի, *Զմեռան, էջ 540—544։*

կարէ դառնալ հացն ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին յարիւն ոչ բնական կարողութեամբ, որ լինի երկար ժամանակաւ, այլ գերբնականաւ: Զի ի դարձման հացին եւ գինւոյն ոչ պահանջի ժամանակ, զի իսկոյն լինին, որպէս թէ հուրն ընդ հրափոշի (պարութն) առժամայն հրացեալ բորբոքիցի: Եւ կամ արեւն ծագեալ ի յաւդն եւ ճրագն ի տան, առժամայն զաւդն բոլոր լուսաւորիցեն: Եւ պատշաճ է այսպէս լինիլն: Նախ զի այս է մեծ եւ սքանչելի գործ Աստուծոյ, իսկ գործն Աստուծոյ իսկոյն է, ըստ այնմ. «Ասաց եւ եղեն»[327]: Ուրեմն ընդ արտաբերիլ բանիցն իսկոյն գոյափոխին, որպէս եւ ընդ ասել Կուսին առ հրեշտակն. «Եղիցի ինձ ըստ բանի քում» (Ղուկ. Ա. 38), նոյնժամայն եղեւ իջումն Բանին, առումն յարենէ Կուսին, ձեւակերպիլն մարմնոյն, թանձրանալն, հոգիաւորիլն, միաւորիլն եւ աստուածանալն, այսպէս եւ առ այս խորհուրդս իմա զնոյն կերպ կարողութեան: Ուստի ասէ սուրբն Ամբրոսիոս, թէ կարելի եղեւ, զի կոյսն արտաքոյ կարգի բնութեան ծնաւ, եւ այս, որ կատարեմք, մարմին ի Կուսէն է, ուրեմն, զի՞ խնդրես զկարգ բնութեան ի մարմնոջն Քրիստոսի, մինչ արտաքոյ կարգի բնութեան Տէր Յիսուս ծնեալ է ի Կուսէն[328]:

Երկրորդ՝ ասէ Բարսեղ վարդապետն Ճոն կոչեցեալ ի մեկնութեան Մարկոսի ի վերայ անմ. «Առէք, կերէք». Եւ որպէ՞ս կոչէ զհացն զայն մարմին իւր, իբր զի ինքն մարմին եւ հոգի եւ միտք թէպէտ զիարդն անգիտելի է, սակայն զի ասաց եւ եղեն ամենեքեան, եւ զամենայն բանիւ արար, այսպէս եւ զայս բանիւն, որ ասաց. «Այս է մարմին իմ»[329]:

Երրորդ՝ նոյն սուրբ վարդապետն ասէ, թէ՝ «Տէրն էառ զմերս մարմին, որ ըստ նիւթոյն յերկրէ է, ուստի եւ հացն եւ նոյն մարմին Քրիստոսի, մարմին եւ կենդանի Աստուած, հոգւովն եւ Աստուածութեամբն, ապա նոյն հոգի եւ Աստուածութիւն ընդ ամենահնար զաւրութենէ միացեալ խորհրդով ի հացն, եւ կատարելագործեցաւ մարմին Քրիստոսի, որպէս եւ Գաբրիէլ ասաց առ Կոյսն. «Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ» (Ղուկ. Ա. 35) եւ այլն: Առեալ Բանն յարենէ Կուսին ստեղծագործեաց իւր մարմին, նոյն Հոգի եւ զաւրութիւն Բարձրելոյն խառնեալ միացաւ ընդ հացն եւ արար մարմին Քրիստոսի, այսպէս եւ այժմ ինքն իջանէ ի վերայ

---

[327] Մինչդեռ Թովմա Աքուինացու երկի Ա. խնդրում կարդում ենք. «Խնդրի թէ փոփոխումն խորհրդականս, զի հացն փոխի ի մարմինն Քրիստոսի ժամանակա՞ւ լինի թէ՞ ի քթթել ական...երեւի, թէ ժամանակաւ...», անդ, թ. 152բ:

[328] Վկայութիւնս բերուած է Ամբրոսիոս Մեդիոլանեցու խորհուրդների վերաբերեալ երկից. տե՛ս De mysteries, ed. O. Falles, CSEL, 73, 1955, *էջ 89–116 (=*Ambros. De myst.*):*

[329] Տե՛ս Բարսեղ Մաշկեւորցի, *Մեկնութիւն Մարկոսի, էջ 277:*

հացին, որ դնի ի խորանին ի վերայ Սեղանոյն, եւ սրբէ եւ առնէ մարմին նորա»[330]: Առարկիցես, թէ Քրիստոսի մարմինն կենդանի է, ուրեմն ունի եւ զարիւն, ապա աւելորդ է սրբագործել զգինին յարիւնս Քրիստոսի: Ասեմ, թէ Քրիստոս յատուկ նիւթովք եւ յատուկ բանիւք սահմանեաց, եւ ոչ է յաւելորդ մինչ պարտիցէ նմա հետեւիլ, զի թէ առ այն նկատելով զանց առնանիւր յաւրհնելոյ զարիւն, խորհուրդն հաղորդութեան միայն լինէր ուտելի եւ ոչ ըմպելի: Առարկիցես երկրորդ, թէ լաթինացիք տան ժողովրդեան ի միոյ տեսակէ, եւ զայն բաւական ասեն ի լցուցանել եւ զտեղի արեան: Ասեմ, եթէ ըստ լաթինացւոց բաւական է միայն մարմինն ունաւղն արեան, այլ ըստ կացուցմանն Քրիստոսի կարեւոր եւ երկաքանչիւրն, զի որք զայն ասեն իբր պատուելով զարիւնն, զի մի՛ հեղցի, կարելի է թէ եւ յըմպել քահանային հղցի պատահմամբ, ուրեմն եւ քահանայքն ոչ պարտին ըմպել:

ԵՋՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ Ե.

Եւ յետ սրբագործութեան հացին եւ գինւոյն մնան պատահմունքն ոչ իբրեւ պատահմունք մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, այլ պատահմունք հացին եւ գինւոյն, զի մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի ոչ ունին ձեւ, զհամ, զհոտ եւ զգոյն հացին եւ գինւոյ: Եւ զայս լինի յատկական նախախնամութիւն Աստուծոյ:

Նախ՝ զի սովորականաւք դիւրաւ մերձենայաք մեք յանսովորն, այսինքն՝ ի մարմինն եւ յարիւնն Քրիստոսի:

Երկրորդ՝ զի հաւատն մեր աճեցեալ այնու վարձատրեաք՝ հաւատալով ի ներքոյ այնց տեսակաց գաղեալ զանթաքչելի աստուածային գանձն:

Երրորդ՝ զի եթէ պատահմունքն, որք են նշանք հացին եւ գինւոյն, ոչ մնային բնաւ առանց տեսութեան սրբագործութեան ժամուն, դժուարաւ եւ երկբայաւրէն կարէաք հաւատալ, թէ մարմինն եւ արիւնն այն ի հացէ եւ ի գինւոյն գոյափոխեցեալքն են:

Չորրորդ՝ եթէ պատահմամբքն այնոքիւք իբրեւ վարագուրաւ ոչ լինէին գաղեալ եւ ծածկեալ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի, ոչ ոք կարէր մերձենալ ի փառաւորեալ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի: Զի թէ արեգակն աղաւտ նշան գոլով լուսոյ փառացն մարմնոյն Քրիստոսի, մարդկային աչք ոչ կարեն նշմարել, զի՞արդ ի նախատիպն կարէին նկատել եւ ոչ կուրանալ, որ ըստ այսմ բոլոր պարգեւեաց պատճառ հաղորդութիւն լինէր պատճառ վնասուց:

[330] *Տե՛ս անդ:*

Հինգերորդ՝ զի մի՛ այս խորհուրդս ի յանհաւատից ծաղր լինէր, եթէ ի ներքոյ տեսակի մսոյ եւ արեան զՏէրն մեր ճաշակէաք, ասէ Աքուինացին[331]։ Իսկ թէ պատահմունքն այնոքիկ, թարց ենթակայի որպէս կարէն կայանալ. տե՛ս ի Չորրորդ գլուխ Ա. պրակին, զոր ասելոց եմք։

Պ ր ա կ Գ.

Արդեա՞մ այս փոփոխմունս լինի իսկոյն, թէ՞ երկար ժամանակաւ.

Այս փոփոխմունս որովհետեւ լինի անհուն զաւրութեամբն Աստուծոյ, որոյ իսկոյն գործելն հետեւի, թէ առանց միջոցի ժամանակի, եւ ոչ մի զկնի միոյ հետեւման, փոխին հացն եւ գինին ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի։ Տես զաւրինակսն, զոր յերկրորդ պրակի Դ. եզրակացութեան ասացաք։ Իսկ թէ որպէ՞ս փոխին իսկոյն. ասեմ նախ, զի Քրիստոս զայս խորհուրդս կացոյց բանիւ, եւ ոչ միջոցաւ ժամանակի, զի ընդ ասելն. «Առէք, կերէք» եւ այլն, ոչ անցոյց զմիջոց ի մէջ սրբագործելոյն եւ տալոյն, այլ որպէս առնէր յամենայն հրաշս բժշկութեան, զի առանց նախապատրաստութեան բնութեան զծնէ կոյրն լուսաւորէր, խլից լսել տայր, զբորոտս սրբէր եւ զմեռեալս յարուցանէր բանիւ, այսպէս եւ ընդ ասելն. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ» իսկոյն գոյափոխեաց զհացն եւ զգինին, զի ինքն գոլով Տէր ժամանակաց ոչ գործէր ընդ ժամանակաւ։

Երկրորդ՝ յայտնի այս ի կարգէ ժամանակին, յորում կացոյց զայս, այսինքն՝ ի գառնազենութեան զատկին, զոր ուտէին փութանակի։ Իսկ «զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. ե. 7), ուրեմն փութով եւ իսկոյն լինելոց էր գոյափոխումն հացին եւ գինւոյն, յորում ժամու եւ գիտէր, զի փութով մատնելոց էր։

Երրորդ՝ սուրբ վարդապետն մեր Բարսեղ Ճոնն ասէ, թէ՝ «Որպէս ասաց եւ ամենեքեան եղեն եւ զամենայն բանիւ արար, այսպէս եւ զայս բանիւն, որ ասաց. «Այս է մարմին իմ»[332]։

Չորրորդ՝ ի մէջ Աստուծոյ կամելոյն եւ առնելոյն ոչ անցանին ժամանակք, որպէս ի մէջ ստեղծանելոյն, զի ըստ Շնորհալւոյն, կամքն Աստուծոյ գործ է կատարեալ[333], ուրեմն միայն կամաւ արար զփոխումն հացին եւ գինւոյն, ըստ ասելն. «Առէք, կերէք» եւ այլն։

---

[331] *Տե՛ս Թովմա Աքուինացի, թ. 122բ–125ա։*

[332] *Տե՛ս Բարսեղ Մաշկեւորցի, Մեկնութիւն Մարկոսի, էջ 278։*

[333] *Շնորհալու այս մտածումի ակունքը, թւում է, Եղիշէի Արարածոց մեկնութեան մի տարբերակի հետեւեալ բառերն են. «Եւ դու տես, զի նախ «զարարն» դնէ եւ ապա*

Հինգերորդ՝ գոյացական տեսակն ոչ ընդունի զառաւել եւ զնուազ որպէս լինի ի բժշկութեան յաջորդութեամբ եւ հետեւմամբ ժամանակի, իսկ Քրիստոս զջուրն ի գինի փոխեաց յիսկոյն ժամանակի, ուրեմն եւ զգոյափոխումն հացին եւ գինւոյն իսկոյն արար, եւ միշտ այնպէս լինի։

Վեցերորդ՝ երբեմն ենթակայն ընդունակ ներգործութեան իմիք, հետեւաբար պատրաստէ զինքն, որպէս ջուրն, որ հետեւաբար ջերմանայ, իսկ երբեմն ենթակայն ամենեւին է պատրաստ, եւ առանց ժամանակի ընդունի զտեսակն, որպէս ապակին, որ իսկոյն լուսաւորի, այսպէս է եւ փոփոխումն հացին եւ գինւոյն, զոր եւ Համբրոնացին առնու աւրինակ ի գրքոջ Միութեան եկեղեցւոյ ՀԱ. գլուխ[334]։ Ասիցես նախ, թէ գոնէ մինչ ցարտաբերիլ բանիցն, անցանին ընդ մէջ ժամանակք։ Ասեմ, թէ արտաբերումն բանից թէպէտ լինի ժամանակաւ, այլ ոչ եղեալն, զի թէպէտ մեք ստեղծուածք գոլով ոչ կարեմք առնել իսկոյն, եւ ոչ իսկոյն զբանան արտաբերել, այլ զի խաւսիմք բերանով ստեղծողին, որոյ իսկոյն է առնելն, վասն այնորիկ եւ փոփոխումն այն հետեւի առաջնոյ գործողին, եւ ոչ մերս արտաբերման։ Զոր աւրինակ մինչ կամի ոք զհրացան մի նետել առ ոք, եւ առկայծիցէ զայն, եւ ասիցէ. Ահա ձգեմ առ քեզ. թէպէտ ժամանակ ինչ երկարի ի մէջ ասելոյն, այլ ոչ ի մէջ բորբոքման հրացանին։ Երկրորդ՝ ասիցես, թէ, որովհետեւ հացն եւ գինին այլ եւ այլ բանիւ սրբագործեցին, եւ զկնի էական բանի ի վերայ հացին, ապա թէ ի վերայ գինւոյն արտաբերի, ուրեմն գոնէ մինչ ցաւարտումն միոյն եւ յսկսանիլ միւսոյն, ի մէջ գոյափոխութեան հացին եւ գինւոյն անցանեն ժամանակք, եւ ոչ լինին իսկոյն։ Ասեմ, թէ ոչ է փոյթ, զի ի մէջ երկուց տեսակացն բանքն ժամանակաւ արտաբերեալք իցեն, այլ թէ փոփոխումն միոյն եւ միւսոյն ընդ արտաբերիլ բանիցն իսկոյն լինին։ Զոր աւրինակ Աստուած ի Զ. (6) աւուրս արար զամենայն, եւ իսկոյն եղեն, այսինքն՝ ասելն, թէ ի մէջ միոյն եւ միւսոյն անցանէին Ի՛Դ. (24) ժամք, այլ ոչ է փոյթ զմիջոց ժամանակին նկատել, որ ի մէջ ասելոյն եւ գոյափոխելոյն էից ոչ անցանէին ժամանակք։

«զասացն» ի ցոյցս գործոցն։ Զի կամելով միայն զգործն կատարեաց», տե՛ս Լ. Խաչիկեան, *Եղիշէի Արարածոց մեկնութիւնը, Եր., 1993, էջ 232։*

[334] *Տե՛ս* Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք, էջ 160։*

Պրակ Դ.

Արդեաւ ճշմարիտ իցէ, թէ ի հացէ լինի մարմինն Քրիստոսի

Մինչ նիւթ այսորիկ խորհրդոյ է հացն եւ գինին (եւ ոչ ըստ կերպի մկրտութեան եւ դրոշմին, որոց նիւթն ոչ փոփոխի), որ լինի գոյափոխութեամբ, ուրեմն յորոց եւ լինի, յայնմանէ անցողաւրէն պարտի կոչիլ, զի որպէս ասի վասն անառակ որդւոյն, թէ՝ «այս որդին իմ մեռեալ էր, եւ եկաց» (Ղուկ. ԺԵ. 24), այսպէս եւ վասն մարմնոյն եւ արեանն կարելի է ասել, թէ երբեմն հաց եւ գինի էին, եւ այժմ՝ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի։ Նախ զի սուրբն Ամբրոսիոս ասէ, թէ ուր մերձենայ սրբագործութիւնն՝ ի հացէ լինի մարմին Քրիստոսի, որ իմանալի է եւ զարենէն[335]։ Երկրորդ՝ զի թէ ի հացէ եւ ի գինւոյ ոչ լինէր մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի՝ ոչ ասէր Քրիստոս, թէ՝ «հացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է»։ Երրորդ՝ երեք են ընդհանրական փոփոխմունք. առաջինն յոչ գոլոյ ի գոլ, եւ այս է ստեղծմամբ, եւ ոչ պատշաճի հաղորդութեան, զի թէ հաղորդութիւն լինէր ստեղծմամբ՝ ոչ էր երկրպագելի։ Երկրորդն է այլաբանութեամբ, որպէս սպիտակն լինի սեաւ, եւ այս է ի պատահմանէ ի պատահումն։ Եւ այս եւս ոչ պատշաճի, զի հացն եւ գինին, եւ մարմին եւ արիւնն ոչ են պատահմունք։ Երրորդն է ի գոյացութենէ ի գոյացութիւն՝ մնալով պատահմանցն, եւ այս պատշաճի հաղորդութեան, զի թէպէտ եւ ի սնունդս կենդանեաց գոյացութիւնք կերակրոց փոխին ի գոյացութիւն մարմնոյ ուտողացն, սակայն այլայլին պատահմունքն, որպէս բանջարեղէնքն եւ խոտեղէնքն ոչ մնան յորոկութեան իւրեանց, այլ յորակութիւն կերողացն փոխին, այսպէս եւ յաւդոյն լինի հուր եւ ջուր եւ յոչնչէն ինչ, եւ ոչ կոչին առաջին անուամբն, որպէս թէ էակացեալքն ոչ ինչ ասիցին եւ հուրն եւ ջուրն՝ աւդ, նմանապէս եւ ի հացէ լինի մարմին Քրիստոսի, եւ ոչ ասի, թէ հացն է մարմին Քրիստոսի։ Ըստ այսմ կերպիւ ինչ համեմատին իրերաց, այլ ոչ ամենայնիւ, զի հուրն եւ ջուրն ի յաւդոյ եղեալք այլայլին պատահմամբք, իսկ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի լինին ի հացէ եւ ի գինւոյ, եւ մնան պատահմունքն։ Ասիցես նախ, թէ ի հողոյ լինին հողեղէնն, եւ կոչի հող, եւ ի կաւէն՝ կաւեղէնն, եւ կոչի կաւ, ուրեմն եւ ի հացէն, թէ լինի մարմին Քրիստոսի, պարտի կոչիլ հաց։ Ասեմ, թէ հողեղէնն տեսակաւ ոչ փոփոխի ի հողոյն, այլ՝ միայն ըստ պատահման, իսկ աստ տեսակն գոյացական փոփոխի, եւ մնան պատահմունքն։ Վասն այնորիկ ի գոյափոխելոյն կոչի եւ ոչ յորմէն փոփոխի։

[335] *Համմ.* Ambros. De myst. IX 50։

Որպէս եւ խոյն ի ծառոյն սաբեկայ յառաջ եկն ըստ ոմանց, եւ ոչ ասացաւ ծառ, եւ գաւազանն Մովսիսի դարձաւ յաւձ, եւ ոչ ասացաւ գաւազան ցորքան էր աւձ: Ասիցես երկրորդ՝ թէ ամենայն, որ լինի յիմեքէ դառնայ առ այն, որպէս Ադամ ի հողոյ արարեալ լուաւ, թէ՝ «Հող էիր եւ ի հող դարձցիս» (Ծննդ. Գ. 19): Ուրեմն եւ մարմինն Քրիստոսի ի հացէ եղեալ, ի հաց դառնալոց է: Ասեմ, թէ Ադամ ի հողոյ արարաւ, բայց թէ հոգի նորա անբաժանաւրէն միաւորեալ իցէր ի մարմնի նորա, ոչ դառնայր ի հող: Իսկ Աստուածութիւն Քրիստոսի ընդ մարդկութեան անբաժանելաւրէն միաւորեցաւ, վասն որոյ եւ գոյափոխեալ մարմինն ոչ դառնայ ի հաց, զի միանգամ դարձեալ է յանապական մարմին Քրիստոսի, այսպէս իմա եւ զարենէն: Դարձեալ, զի հողն էր ենթակայ մարմնոյն Ադամայ հողութեամբ, վասն որոյ կարէր առ այն լուծանիլ, իսկ հացն է նիւթ մարմնոյն Քրիստոսի ոչ հացութեամբ իւրով, վասն ոչ դառնայ մարմինն Քրիստոսի ի հաց:

ԽՆԴԻՐ ԶՈՐՐՈՐԴ, ՈՐ Է ՅԱՒԵԼՈՒՄՆ

Յաղագս կերպին, որով Քրիստոս է ի հաղորդութեան՝ ի վեց պրակս բաժանեալ

Նախ՝ թէ բոլոր Քրիստոս իցէ ի ներքոյ այսորիկ խորհրդոյ եւ ի ներքոյ իւրաքանչիւր տեսակաց, եւ մասանց նոցին: Երկրորդ՝ չափակցութիւնք մարմնոյն իցեն ի նշխարին եւ այլն: Երրորդ՝ մարմին Քրիստոսի իցէ յայսմիկ խորհրդոջ տեղականապէս: Չորրորդ՝ մարմինն Քրիստոսի շարժի՛ շարժմամբ նշխարին: Հինգերորդ՝ մարմինն Քրիստոսի կարիցէ՞ տեսանիլ աչաւք: Վեցերորդ՝ եթէ սքանչելապէս մարմինն Քրիստոսի երեւիցի իբրեւ զմանուկ, կարիցէ՞ ճաշակիլ:

ՊՐԱԿ Ա.

Նախ թէ բոլոր Քրիստոս իցէ ի ներոյ այսորիկ խորհրդոյ[336]

Բոլոր անուամբս իմանամք զԱստուածութիւն՝ զհոգի եւ զմարմինն Քրիստոսի, յորոց միաւորութենէն ասի մի Քրիստոս: Այլ Աստուածութիւնն է անստեղծ եւ անփոփոխ, հոգի է մի անգամ ստեղծեալ եւ անմահ

[336] *Տե՛ս եւ հմմտ. «ԺԳ. Խնդրի թէ Քրիստոս իր ամենայն քանակութեամբն է ի խորհրդոյ յայս.», Թովմա Աքուինացի, թ. 106ա:*

եւ մարմինն ստեղծեալ էր եւ մահկանացու։ Արդ, մի՛թէ ի գոյափոխութեան հացին եւ գինւոյն ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի, ինքն Քրիստոս ըստ մասանց ասի ի հաղորդութեան։ Եւ զի մարմին եւ արիւն միայն յիշեալով մի՛ կարծիցէ ոք ոչ գոլ անդ Աստուածութիւն եւ հոգին, վասն այսորիկ պարզելի է։

ԵՋՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ Ա.

Ասեմ, թէ ի հաւատոյ է, զի բոլոր Քրիստոս ընդ Աստուածութեան, ընդ Հոգւոյն եւ ընդ մարմնոյն իցէ ի հաղորդութեան։

Նախ՝ քանզի սովորութեամբ Սուրբ Գրոց անուամբ մասին զբոլորն առնուլ, որպէս մինչ ասի «Բանն մարմին եղեւ» (Յովհ. Ա. 14) իմանամք զԲանն մարդ եղեալ, եւ առեալ ոչ միայն զմարմին, այլ եւ զհոգի եւ զմիտս, այսպէս եւ մինչ ասի. «Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս» (Ծննդ. Ա. 1) իմանամք ընդ երկնի արարեալ եւ զհրեշտակս։ Ուրեմն եւ մինչ ասի հացն եղեալ մարմին Քրիստոսի, իմանամք զբոլոր Քրիստոս ի հաղորդութեան։

Երկրորդ՝ զի զկեանս եւ զշնորհս եւ զփառս տալն Աստուծոյ է, ըստ այնմ. «Զշնորհս եւ զփառս տացէ Տէր, իսկ մարմինն Քրիստոսի տայ զշնորհս, զկեանս եւ զփառս. զշնորհս տայ թողութեամբ մեղաց, տայ եւ զկեանս հոգեկանս, ըստ այնմ. «Եւ որ ուտեն զիս եւ նա կեցցէ վասն իմ»։ Տայ եւ զփառս, ըստ այնմ. «Որ ուտէ ի հացէ յայսմանէ՝ կեցցէ ի յաւիտեան»։ Այլ զառաջինն տայ ըստ հոգւոյն, զի հոգին Քրիստոսի է լի շնորհաւք։ Զերկրորդն տայ ըստ մարմնոյն, զի մարմինն Քրիստոսի կենաց դեղ է[337]։ Եւ զերրորդն տայ ըստ որում Աստուած, զի յաւիտենական կեանքն յԱստուծոյ է։ Ուրեմն ի հաղորդութեան է բոլոր Քրիստոս եւ ոչ՝ մասն ինչ։

Երրորդ՝ Աստուածութիւն ընդ Հոգւոյն եւ ընդ մարմնոյն Քրիստոսի անբաժանելի միաւորեցեալ է, զի Հոգին ի մարմնոյն միանգամ բաժանեցաւ ի մահուան, եւ ի յարութեան անբաժանելի միաւորեցաւ, ըստ այնմ՝ «Քրիստոս յարուցեալ է ի մեռելոց, յայսուհետեւ ոչ մեռանի» (Հռոմ. Զ. 9)։ Եւ ըստ այսմ է անդ շարունակական միաւորութիւն, իսկ շարունակին յատկութիւն, զի յըմբռնիլ միոյ մասին եւ այլ մասունքն ընդ նմա յարաքարշին։ Իսկ թէ մարմինն Քրիստոսի անբաժանելի է յԱստուածութենէն

[337] *Ս. Հաղորդութիւնը «կենաց դեղ», «Անմահութեան դեղ» է որակուած Ս. Իգնատիոսի Եփեսացիներին յղած թղթում (20, 2), Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի ճառերից մէկում (*Or. 8. 18*), «դեղ կենդանութեան» է կոչուած Խոսրով Անձեւացու մօտ (տե՛ս աստ) եւ այլուր։*

եւ ի Հոգւոյն, յայտ է, զի ուր մարմինն է, անդ Աստուածութիւն եւ Հոգին։ Եւ ըստ այսմ բոլոր Քրիստոս է ի հաղորդութիւն։

Չորրորդ՝ սուրբ վարդապետն Բարսեղ Ճոն կոչեցեալ ի վերայ «Առէք, կերէքին» ասէ, թէ՝ «Եւ որպէս կոչէ զհացն զայն մարմին իւր, իբր զի ինքն մարմին է եւ հոգի եւ միտք»[338]։ Եւ դարձեալ ասէ. «Աչք կրկին պարտ է ստանալ մեզ մարմնոյ եւ հոգւոյ, զի մարմնոյ աչաւք տեսանեմք հաց ի ձեռս քահանայից, իսկ աչաւք հոգւոյ տեսանեմք զայն հաց, դարձեալ ճշմարտապէս մարմին եւ միտք եւ հոգի Բանին Աստուծոյ որպէս միացոյց ընդ Աստուածութիւն յառնուլն զմարմին ի Կուսէն»[339]։

Հինգերորդ՝ Ոսկեբերան Ա. հատորի մեկնութեան Յոհաննու ի վերջին յորդորակին ասէ, թէ՝ Ճաշակողքն մարմնոյն զՔրիստոս Թագաւորն զգենուն[340]։ Եւ Քրիստոս ասէր. «Որ ուտէն զիս, եւ նա կեցցէ վասն իմ» (Յովհ. Զ. 58)։ Որովք ցուցանի, թէ Քրիստոս բոլորն է ի հաղորդութեան։ Դարձեալ Ոսկեբերան, երկնային հացիւ զանձն Քրիստոսի իմանայ, յորում միաւորեալ են Աստուածութիւն, հոգին եւ մարմինն, ուրեմն եւ ի հաղորդութեան։

Վեցերորդ՝ եթէ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի սոսկ մարմին եւ արիւն նորա էին, առանց Աստուածութեան եւ հոգւոյն՝ ոչ ասէին Քրիստոսի մարմին եւ արիւն, նաեւ առանց հոգւոյ մեռեալք էին, եւ առանց Աստուածութեան սոսկ մարդոյ, եւ ոչ էին ճաշակելիք եւ կենսատուք, եւ ոչ ասէր դերանուամբ, թէ՝ «Որ ուտէն զիս, եւ նա կեցցէ վասն իմ»։ Ասիցես նախ՝ թէ Քրիստոս չիշեաց միայն զմարմին եւ զարիւն իւր եւ ոչ զԱստուածութիւն եւ զհոգին։ Ուրեմն ի հաղորդութեան միայն պարունակին մարմինն եւ արիւնն եւ ոչ բոլոր Քրիստոս։ Ասեմ, թէ որպէս ի վերոյ ասացաւ, մինչ ասի «Բանն մարմին եղեւ», եւ թէ՝ «Արար Աստուած զերկինս» ասելով իմանամք, թէ Բանն Աստուծոյ մարդ եղեւ հոգւով եւ մարմնով, եւ ընդ երկնի իմանին եւ հրեշտակք, այսպէս մարմին եւ արիւն չիշելով՝ իմանին եւ Աստուածութիւն եւ հոգին միաւորեալք ի մարմնի եւ արեան։ Նաեւ զի ոչ միայն զմարմին եւ զարիւն իմ ասաց, այլ եւ զիս ասելով եւ զմարմին իմ ասելով եցոյց զանձն իւր աստուածային ընդ մարմնոյն եւ հոգւոյն միաւորեալ, իսկ աստուածային անձն միշտ միաւորեալ ընդ հոգւոյն եւ մարմնոյն։ Ուրեմն ի հաղորդութիւն է բոլոր Քրիստոս։ Ասիցես երկրորդ՝ թէ Աստուածութիւն եւ հոգին ոչ են ուտելիք եւ ըմպելիք, ուրեմն

---

[338] Բարսեղ Մաշկեւորցի, *Մեկնութիւն Մարկոսի*, էջ 277։

[339] *Անդ*։

[340] Տե՛ս Յովհաննու Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու*, *էջ 486*։

ի հաղորդութեան բաւական է ի մարմինն յուտելի եւ արիւնն յըմպելի։ Ասեմ, թէ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի ոչ միայն զգայականապէս ուտելիք եւ ըմպելիք են, այլ եւ՝ հոգեւորապէս։ Զի որպէս ի մկրտութեան ոչ է բաւական սոսկ լուացումն, եթէ ոչ կոչումն անուան Սրբոյ Երրորդութեան ի վերայ գայցէ, այսպէս եւ յայս խորհուրդս միայն սոսկ մարմնոյ եւ արեան ճաշակումն ոչ աւգնէ, եթէ ոչ միաւորութեամբ Աստուածութեան եւ հոգւոյն Քրիստոսի։ Զի սոսկ մարմին եւ արիւն ըստ ինքեան ոչ են մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, եթէ ոչ միաւորութեամբ Աստուածութեան եւ հոգւոյն։ Իսկ ուտիլ ասին ըստ մարմնոյն եւ ընդ արեանն, մինչ անբաժանելապէս միաւորեալք են, եւ տան զզմայլումն հոգեւորական, որպէս թէ զտերեւ վարդին ուտելով զգայցես եւ զհոտն ընգամբք։ Ասիցես երրորդ՝ թէ Քրիստոս յայսմիկ խորհրդոջ սկսանի գոլ փոփոխմամբ հացին եւ գինւոյն։ Իսկ Աստուածութիւն եւ հոգին ոչ փոփոխին, ուրեմն ոչ սկսանին գոլ յայսմիկ խորհրդոջ եւ հետեւապէս ոչ գոն, եւ ըստ այսմ բոլոր Քրիստոս ոչ է ի հաղորդութեան։ Ասեմ, թէ որպէս ի բնական ծնունդս, թէպէտ հայրն եւ մայրն ոչ են պատճառ կամ արարիչ բանական հոգւոյ զաւակին, եւ սակայն բոլոր մարդոյն ծնող ասին, այսպէս եւ յայսմիկ խորհրդոջ թէպէտ Աստուածութիւն եւ հոգին ոչ փոփոխին, սակայն ի փոփոխեցելումն միաւորիլով հաւասար անուամբ կոչին, զի զաւրութեամբ բանից միայն հացն մարմին Քրիստոսի լինի եւ գինին՝ արիւն, բայց համահետեւմամբ իրականապէս գտանին անդ Աստուածութիւն եւ հոգին, զի Աստուածութիւն զառեալ հոգին եւ մարմինն ոչ երբէք եթող հոգին։ Ուրեմն ուր եւ լինին եւ՛ հոգին, եւ՛ մարմինն, անդ է Աստուածութիւն, վասն որոյ ի զաւրութենէ խորհրդոյ մարմինն Քրիստոսի ի հաղորդութեան, իսկ Աստուածութիւն եւ հոգին ի համահետեւմանէ, զոր աւրինակ թէ յղի մայր մի գնասցէ յերուսաղէմ, գնայ համահետեւապէս ընդ նմա եւ յղացեալ զաւակն, որ յարգանդին։

Չորրորդ՝ ասիցես, թէ մեծն ոչ կարէ սեղմիլ ի փոքրերն, իսկ նշխարն է փոքր եւ մարմնոյն Քրիստոսի չափակցութիւն մեծ, ուրեմն բոլոր Քրիստոս ոչ կարէ պարունակիլ ի հաղորդութեան։ Ասեմ, թէ գոյացութիւն ի մեծն եւ ի փոքրն նոյն է, իսկ ի խորհրդոջ հաղորդութեան միայն գոյացութիւն հացին եւ գինւոյն փոխին ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի, եւ ոչ չափակցութիւնքն, որք են պատահականք, որոց ոչ է հարկ փոփոխիլ, զի մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի յայսմիկ խորհրդոջ են ըստ գոյափոխութեան եւ ոչ ըստ քանակութեան, որպէս եւ բոլոր մարդկութիւն հաւասար է ի մեծ մարդն եւ ի փոքրն, եւ բոլոր բնութիւն աւդոյ՝ ի մեծ եւ ի փոքր տեղւոջ։

Զաւրութեամբ բանից միայն ի ներքոյ հացին է մարմինն Քրիստոսի եւ ի ներքոյ գինւոյն՝ միայն արիւնն: Իսկ համահետեւութեամբ եւ միասնականութեամբ ի ներքոյ մարմնոյ է եւ արիւնն եւ ի ներքոյ արեան եւ մարմինն: Նմանապէս ի ներքոյ երկաքանչիւրոցն Աստուածութիւն եւ հոգին. եւ այս իրաւամբ:

Նախ քանզի ըստ այլ եւ այլ մասանցն, ոչ այլայլի եւ մասնատի բոլոր եւ նոյն Քրիստոսն, զի ըստ մարմնոյ եւ արեանն, միաւորին եւ Աստուածութիւն եւ հոգին: Իսկ Աստուածութիւն եւ հոգին հաւասարապէս միաւորին ի մարմինն եւ յարիւնն: Ուրեմն համահետեւմամբ գտանի Քրիստոս բոլոր ի մարմնի եւ յարեան, որպէս եւ մի եւ նոյն արեգակն միապէս գտանի ի միում հայելւոջ եւ միապէս ի բեկեալ կոտորումն եւ մի եւ նոյն լարն, միապէս միաւորի յերկուս ծայրս աղեղան, եւ մի եւ նոյն մակերեւոյթն միապէս տեսանի յամենայն աչաց, մի եւ նոյն հոտն, մանաւանդ առնանի յամենայն ռընգաց, եւ մի եւ նոյն ձայնն միապէս լսի յամենայն ականջաց, եւ մի եւ նոյն ջերմութիւն միապէս առ դիպի յամենայն մասանց շաւշափականին: Ըստ այսմիկ աւրինակաց եւ մի եւ նոյն Քրիստոս միապէս գտանի յերկաքանչիւր տեսական հաղորդութեան[341]:

Երկրորդ՝ որպէս արդեն Քրիստոս է ի յերկինս, նոյնպէս է եւ ի հաղորդութեան, իսկ ի յերկինս է Աստուածութեամբ, հոգւով եւ մարմնով, եւ մարմինն եւ արիւնն հաւասարապէս միաւորեալք առ զԱստուածութիւն եւ հոգին, զի Աստուածութիւն եւ հոգին են որպէս միաւորութեան շաղկապք, որ միաւորեն զմարմինն եւ զարիւնն: Իսկ մինչ Քրիստոս կայանայ զԱստուածութեն է, ի հոգւոյ եւ ի մարմնոյ. ուրեմն յայտ է, թէ ուր գտանի Աստուածութիւն եւ հոգին, անդ եւ շաղկապեցեալքն նոքաւք, եւ ըստ այսմ բոլոր Քրիստոս է յիւրաքանչիւր տեսակի հացին եւ գինւոյն, կամ ի մարմնի եւ արեան: Ասիցես, թէ ձեւով բանի հացին կայանայ մարմինն եւ ձեւով բանի գինւոյն միանայ արիւնն, ուրեմն հացն միայն զմարմինն պարունակէ եւ գինին՝ զարիւնն: Ուրեմն բոլոր Քրիստոս ոչ պարունակի յիւրաքանչիւր մասունս մարմնոյ եւ արեան: Ասեմ, թէ զաւրութեամբ բանիցն միայն կայանայ ի հացին մարմինն Քրիստոսի եւ ի գինւոջ՝ միայն արիւնն: Այլ համահետեւմամբ գտանին եւ յիւրաքանչիւր տեսական, այսինքն՝ Աստուածութիւն եւ հոգին: Ասիցես

[341] *Տե՛ս եւ հմմտ. «Իմ. Խնդրի, թէ մարմինն Քրիստոսի է բոլոր նշխարն աւրհնեալ եւ բոլորն մի մի յիւրաքանչիւր մասնաւոր աւրհնեալ նշխարացն», Թովմա Աքուինացի, թ. 126 ա—128 ա:*

երկրորդ՝ եթէ մարմինն եւ արիւնն համանգամայն գտանին ի միասին, ուրեմն Քրիստոս ի հաղորդութեան ոչ ասի զենեալ, զի կատարելութիւն զենմանն է բաժանումն արեան ի մարմնոյն որպէս ի խաչին: Ասեմ թէ եւ ի խաչին թէպէտ բաժանեցաւ արիւնն ի մարմնոյն, այլ շաղկապաւ Աստուածութեան միաւորեալք էին: Նաեւ այն աւրինակն առնանի միայն յարիւնային պատարագին, որ ի խաչին, այլ ոչ ի խորհրդական պատարագին: Ասիցես երրորդ՝ եթէ բոլոր Քրիստոս գտանի ի մարմնի եւ յարեան, ուրեմն բաւական է ճաշակումն ի միոյ տեսակէ, որպէս առնեն լաթինացիք: Ասեմ, թէ Քրիստոս ոչ էր անգէտ այնորիկ բաւականութեան, զի թէ կատարելութիւն խորհրդոյն կայանայ մարմնոյ եւ արեան անպատշաճաւրէն մի եւ նոյն խորհուրդն բաժանի: Զկատարեալն սորա տե՛ս ի վէմ հաւատոյ գրքոջ, յորժամ խաւսիցիմք ի վերայ կերպի ճաշակման[342]:

ԵՋՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ Գ.

Ոչ միայն բոլոր Քրիստոս պարունակի ի հաղորդութեան որպէս ասացաւ յԱռաջին եզրակացութեան, եւ յատկապէս նոյն բոլոր Քրիստոսն ի հացն եւ ի գինին, որպէս ասացաւ յերկրորդ եզրակացութեան, այլ եւ է յամենայն մասունս նշխարին եւ գինւոյն գոյափոխեցելոյ:

Նախ՝ քանզի այս խորհուրդս հաղորդութիւն կոչի ի Պաւղոսէ. (տե՛ս Ա. Կորնթ. Ա. 9, ժ. 16), իսկ հաղորդեալքն ճաշակեն զՔրիստոս, ըստ այնմ Յովհաննէս. «Եւ որ ուտեն զիս եւ նա կեցցէ վասն իմ» (Յովհ. Զ. 58): Այլ բազումք հաղորդին միոյ հացին եւ միոյ բաժակին, ուրեմն ամենեքեան զմի եւ զնոյն Քրիստոս բոլոր ճաշակեն եւ ոչ մասն մասն, եւ մի՛ ոք ի «հաղորդութիւն» բառէն սխալեալ ասիցէ, թէ ամենայն ոք մասնաւորի միոյ հացին եւ միոյ բաժակին, որպէս ասէ Դիոնիսիոս ի վերջ խորհրդոյ հաղորդութեան, թէ՝ «զծածկեալ հացն չեւ եւս բացեալ եւ ի բազումս բաժանեալ եւ զմիեղենութիւն բաժակին ամենեցուն բաշխեալ զմիութիւն բազմացուցանէ եւ բաժանէ»[343]: *Ուրեմն ճաշակողքն մասնակցին միայն եւ ոչ ըստ մասին զբոլոր Քրիստոս ճաշակեն: Քանզի սրբազանն Պաւղոս եւ զբոլոր հացն եւ զբաժակն մասնաւոր անուամբ հաղորդութիւն կոչէ, ո՛ւր մնայ, թէ եւ զմասունսն հաղորդութիւն կոչէաք, ուրեմն եւ զբոլոր հացն եւ գինին հաղորդութիւն կոչին, եւ զմի եւ զնոյն Քրիստոս պարունակեն, այսպէս եւ՝ ամենայն մասունքն նորա:*

---

[342] Տե՛ս Յակոբ Նալեան, *Վէմ հաւատոյ*, էջ 380–413:

[343] Տե՛ս Արիսպագացի, էջ 83 [20–23]:

Երկրորդ՝ որպէս բոլոր հայելին ցուցանէ զարեգակն եւ ի բեկոտիլն ամենայն մասունք հայելւոյն զնոյն բոլոր արեգակն ցուցանեն չինքեանս, այսպէս եւ մի նշխարն զբոլոր Քրիստոս պարունակէ եւ թէ ի բազումս բաժանիցի, անդէն ամենայն մասունքն զնոյն բոլոր Քրիստոս պարունակեն։

Երրորդ՝ կարէ Աստուած զհիմունս բնութեանց եւ յատկութեանց այլայլել, փոփոխել խափանել եւ կործանել, զի բնութիւնք ստեղծողին իւրեանց առաւել հնազանդին եւ կորանան քան նիւթքն արհեստաւորաց, ուրեմն կարէ Աստուած զմեծ քանակութիւն ի փոքրերն եւ կամ ի կիտոջ ներասեղմել, որպէս զմեծամեծ լերինս՝ ի փոքրիկ բիբն ական եւ ի հայելւոջ։ Նմանապէս եւ զբոլոր չափակցութիւն Քրիստոսի մարմնոյն ի փոքրիկ նշխարին եւ յամենայն մասունս նորա, թէ յամբողջութեան եւ թէ զկնի բեկոտեցմանն, զի որպէ՞ս կարէ նշխարն ընդդիմանալ մինչ Աստուած է ներգործողն։

Չորրորդ՝ որպէս բովանդակ անձն բանական (որ երկնի, եւ զերկինս եւ զերկիր ինքն լնոյր. տե՛ս Ես. կԶ. 1) կարաց միաւորիլ ընդ այնքան փոքրիկ կազմուած մարմնոյն յարգանդի Կուսին, զի՛արդ ոչ կարէ ներասեղմիլ իւրով չափակցութեամբն յայն փոքրիկ մասունս նշխարին։ Իսկ Առաջին եզրակացութեան առարկութիւնքն բաւական են եւ այսոցիկ։

Պրակ Բ.

Առդեաւք չափակցութիւնք մարմնոյն Քրիստոսի իցե՞ն ի հաղորդութեան

Որքան էր չափակցութիւն մարմնոյն Քրիստոսի ի խաչին, նոյնով չափակցութեամբ եւ հասակաւ է ի նշխարին, որ վասն իւրոյ անհաւան խոնարհութեան պարագրէ զինքն ի նմին, եւ ոչ արտաքս ելանէ զկոպարաւք նշխարին։ Եւ այս ցուցանի.

Նախ՝ զի Քրիստոս, որ կարաց աճեցուցանել զհինգ հացս ի բաւականութիւն հինգ հազարաց, կարէր եւ զմի հացն աճեցուցանել ի չափ հասակին իւրոյ, սակայն ոչ արար այնպէս, այլ զմի եւ զնոյն հացն աւրհնեաց եւ իւր մարմին կոչեաց, եւ ոչ թէ մասն մարմնոյ իւրոյ, որով եցոյց, թէ լրապէս պարագրիւր ի նշխարին եւ ի բաժակին։

Երկրորդ՝ գոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի իրականապէս ոչ բաժանի ի չափողական քանակութենէ իւրմէ եւ յայլոց պատահմանց, որպէս թէ ըստ փոքրկութենէ նշխարին փոքրկասցի, եւ ի բուն պատահմանց մարմնոյն զրկեցեալ չափով նշխարին չափեսցի, եւ պատահմամբք նորա

որակասցի, այլ մնալով ի չափն իւր եւ ի գունաւոր պատահմունսն ներաւեղմի ի նշխարին, սակայն ոչ զաւրութեամբ խորհրդոյն եւ էական բանիցն, որք միայն գոյափոխեն զհացն եւ զգինին, եւ ոչ տան հացին եւ գինւոյն զչափակցութիւն եւ զայլ պատահմունս մարմնոյն Քրիստոսի, այլ համահետեւապէս եւ միաւնականութեամբ, զի ըստ որում հացն եւ գինին լինին մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, ուրեմն եւ զչափ մարմնոյն Քրիստոսի պարտին ունիլ։

Երրորդ՝ մարմինն Քրիստոսի ոչ ունի ի խորհրդոջ զարտաքին քանակութիւն (զի ոչ ելանէ արտաքս զեզերաւք նշխարին), այլ՝ զներքին, զի ոչ է տարածեալ ի նշխարին, որպէս զի մի մասն նշխարին պատասխանեսցէ միոյ մասին մարմնոյն Քրիստոսի եւ միւսն՝ այլոյ. զի ըստ այնմ ոչ լինէր բոլոր Քրիստոս ի բոլոր նշխարին, եւ նոյն բոլորն՝ յամենայն մասունս նորա, այլ է անդ աքանչելի պարագրելութեամբ, զի Աստուած, որ կարէ ափով իւրով չափել զջուր ծովուն եւ զերկիր ամենայն միով քլաւ (տե՛ս Ես. Խ. 12), կարէ ե զքանակութիւն հասակի մարմնոյն Քրիստոսի, առանց փոքր կացուցման ներասեղմել ի փոքրիկ նշխարին եւ նոյնով չափով՝ յամենայն մասունս նորա։

Չորրորդ՝ ի բականս գտանի աւրինակ, զի կաթսայ մի լցեալ ջրով ի սառիլն հազիւ թէ զկես կաթսային լցուցանէ, եւ սակայն ջուրն նոյն առաջին չափովն է, եւ կաթն ի մէջ կաթսայի եդեալ ի վերայ հրոյ, որ զչորրորդ մասն կաթսային լնու, յեռալն աճեցեալ լնու եւ զեղանի յարտաքս, եւ ոչ յաւելանայ ըստ քանակութեան չափոյն։ Եւ մետաքսական որդն շինելով զապրշում զերկու հարիւրն եւ այլ աւելի կանգուն զապրշումս, կծկէ եւ առնէ չափով միոյ ընկզոյ, զոր ի պարզելն այնքան երկայնանայ, եւ զերկու ափ տեղիս լնու։ Եւ միակ ոսկին Վնէժայ ոսկէջրէ զքառակուսի էս կանգուն տեղիս, եւ ի ժողովիլն լինի բթոյ ըղընկի չափ։ Արդ, թէ սոքա, բնականք գոլով, բնութիւն կարէ աճիլ եւ նուազիլ՝ մնալով ի նոյնում քանակութեան, քանի՞ն եւս կարէ առնել անհուն բնութիւն եւ անեզերեւի կարողութիւն։ Ասիցես, թէ վերոգրեալ աւրինակքն լինին տարածմամբ ըստ անաւսրացուցման, որ ոչ է ասելի զմարմնոյն Քրիստոսի ի նշխարին։ Ասեմ, թէ բնութիւն, որ այնքան կարէ առնել ստեղծողն բնութեան՝ զառաւել անչափն։ Չոր աւրինակ թէպէտ առասպել է, բայց թէ Աստուած զովկանոս ծովն ներասեղմել ի մէջ միոյ կճեպի ձուոյ դիւրապէս կարէ։ Այլ զայս կամեցաւ առնել գերբնապէս ի գերբնական խորհուրդն հաղորդութեան, որ ոչ զնշխարն լայնացոյց եւ ոչ զմարմինն Քրիստոսի փոքրկացոյց մինչեւ ցպարագրիլ ի մէջն նշխարին, այլ զերկաքանչիւր ի նոյն չափն պահելով պարագրեաց զմեծն ի փոքերն։

ՊՐԱԿ Գ.

Մարմինն Քրիստոսի յայսմիկ խորհրդոջ իցէ՞ տեղականապէս

Մինչ տեղին է պարագրութիւն մարմնոյ, երեւի, թէ եւ մարմին Քրիստոսի ի հաղորդութեան իցէ իբր ի տեղւոջ, քանզի զինչ է ասել, թէ մարմինն Քրիստոսի է ի հացին, եթէ ոչ ասել ի տեղւոջ, զի մարմինն ի մարմնի գոլով, ասի ի տեղւոջ գոլ, որ սակայն ներհակն է հաւաստի։

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Մարմինն Քրիստոսի ի հաղորդութեան ոչ է իբր ի տեղւոջ.

Նախ՝ քանզի որ մի տեղւոջ է, ոչ կարէ լինիլ առ այլ տեղի, իսկ մարմինն Քրիստոսի կարէ լինիլ ի բազում սեղանս եւ ի բազում նշխարս. ուրեմն ոչ է իբր ի տեղւոջ։

Երկրորդ՝ զի տեղին եւ տեղակալն պարտին հաւասարիլ, իսկ թէ հացն կարէր տեղի լինիլ մարմնոյն Քրիստոսի, պարտ էր հաւասարիլ հասակի մարմնոյն Քրիստոսի, որ ոչ է այնպէս որպէս ի վերոյ ասացաւ։

Երրորդ՝ մինչ հացն ոչ մնայ հաց, այլ փոխի ի գոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի, ուրեմն գոյացական չափոյ հացին յաջորդէ գոյացական չափ մարմնոյն Քրիստոսի, եւ ըստ այսմ մարմինն Քրիստոսի ոչ է ի հացին իբր ի տեղւոջ։

Չորրորդ՝ որպէս համն եւ հոտն եւ գոյնն, նմանապէս եւ քանակութիւն հացին պատահումն է։ Իսկ մնան պատահմունքն կախըմբռնմամբ աստուածայնոյ կարողութեան։ Եւ պատահումն ոչ է տեղի հաստատ գոյացութեան[344]. ուրեմն քանակութիւն հացին ոչ է յատուկ տեղի մարմնոյն Քրիստոսի, այլ Քրիստոս ըստ մարմնոյն ունի զհաւասար տեղի ինքն յինքեան, եւ ոչ կարաւտ մակերեւութեան չափոյ հացին։ Ասիցես նախ, թէ որ սահմանապէս ասի աստէ, ի տեղւոջէ, այլ կարէ ասիլ, թէ ի հացին է մարմինն Քրիստոսի, ուրեմն՝ ի տեղւոջէ։ Ասեմ, թէ որ ամենայն, որ ասի, թէ աստ է, պարտ է լինիլ ի տեղւոջ, զի եւ Յակոբ վասն Աստուծոյ ասաց, թէ՝ «Արդարեւ Տէր էր ի տեղւոջս յայսմիկ, եւ ես ոչ գիտէի» (Ծննդ. ԻՀ. 26)։ Եւ

[344] *Տե՛ս եւ հմմտ. «ԻԳ. Խնդրի թէ պատահմունք հացին կարե՞ն առնել եւ կրեն որպէս յորժամ ենթակայ էր նոցա», «ԻԴ. Խնդրի թէ պատահմունք, որ են ի խորհուրդս այս, կարե՞ն զիրս գոյացական փոխել», Թովմա Աքուինացի, թ. 133ա—136բ։*

սակայն Աստուած էր եւ է յամենայն ուրեք, եւ անդ ասի միայն, ուր յայտնին գործքն նորա, որպէս ասէ սուրբ հայրն Եւագրիոս. Այլ այն, որ մէջ է երկուց ծայրից, բարեխառն է, եւ հաղորդ երկուց ծայրից[345]: Այլ Աստուած անպարագրելի է, զի ոչ տեղեաւ եւ ոչ սահմանաւ պարագրի: Մարմնական գոյացութիւնք պարագրին եւ տեղեաւ եւ սահմանաւ: Իսկ հրեշտակքն ասին միայն սահմանաբար եւ ոչ պարագրապէս: Այլ մարմինն Քրիստոսի (ըստ Ալպերտի Ա. գրքոջ ԺԷ. գլուխ[346]) ասի մասամբ պարագրաբար եւ մասամբ սահմանաբար: Քանզի թէ պարզապէս լինէր սահմանաբար ի տեղւոջ, գոլով ի միում սեղանւոջ ոչ կարէր լինիլ յայլ եւ կամ ի յերկինս, որոյ ընդդէմն ասի ի խորհրդատետրին, թէ՝ «որ ընդ Հաւր նստիս եւ աստ պատարագիս»[347]: Քանզի յերկինս է էութեամբ եւ՝ ի բազում սեղանս ի ներքոյ տեսակի խորհրդոյ: Նմանապէս ոչ է եւ պարագրապէս ի տեղւոջ, զի որ ի տեղւոջ է, միայն զայն տեղին լցուցանէ, նաեւ ոչ է ի խորհրդոջ ըստ չատկի քանակութեան չափակցութեան հացին, եւ կամ ըստ չատկի հասակի իւրոյ ի խորհրդեան, չորում է ըստ չատկի գոյացութեան, որ ոչ ընդունի զառաւելն եւ զնուազն, եթէ ոչ իցէ գոնէ համահետեւապէս, որպէս ի վերոյ ասացաւ:

Հինգերորդ՝ ասիցես, թէ ամենայն մասունք հացին ի գոյափոխիլն լնանին մասամբ մարմնոյն Քրիստոսի, զի ոչ մնայ իր ինչ դատարկ: Ուրեմն մարմինն Քրիստոսի գոլով ի մասունս հացին ասի ի տեղւոջ: Ասեմ, թէ ամենայն մասունք հացին գոյափոխին ի մի մարմին Քրիստոսի եւ վասն այնորիկ զյատուկ տեղիս իւրեանց կորուսանին ընդ կորուսանելն իւրեանց, ուստի ինքն մարմինն Քրիստոսի ինքն ի չինքեան ասի տեղաւորեալ, որպէս եւ հուրն մինչ փախուցանէ զաւդն, որ ի մէջ արիւնաքարշ շիշայի կորուսանէ զաւդն եւ զտեղի նորա, եւ ինքն չինքեան տեղաւորի:

Պրակ Դ.

Արդեաւ մարմինն Քրիստոսի շարժի՞ շարժմամբն ձշխարին

Մինչ մարմինն Քրիստոսի խորհրդականապէս փոխի չայն, որ այժմ նստի յերկինս անշարժապէս, հետեւի, զի եւ աստ ի խորհրդեան իցէ անշարժ, զոր աւրինակ եթէ արեգակն հաստատ եւ անշարժ լինէր, եւ հայելին չանդիման ըմբռնեալ նմին շարժիւր, ոչ վասն շարժելոյ հայելւոյն

[345] *Տես «Վարք եւ Մատենագրութիւնք սրբոյ հօրն մերոյ Եւագրի Պոնտացւոյ», աշխատ. Հ. Բարսեղ վրդ. Սարգիսեան, Վենետիկ, 1907:*

[346] *Տես* Ալբերտգիրք, *էջ 18–19:*

[347] *Տես Խորհրդատետր, էջ 32 ա:*

ասէաք շարժիլ եւ զարեգակն, այսպէս իմա եւ վասն մարմնոյն Քրիստոսի ի նշխարին, իբրեւ զարեգակն ի հայելւոջ: Դարձեալ ոչ շարժին գոյացութիւնք ի շարժիլ պատահմանց, այլ շարժին պատահմունքն ի շարժիլ գոյացութեանցն, իսկ գոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի անշարժ է, եւ պատահմունքն շարժականք: Այսպիսիք են համն հացին, հոտն, գոյն եւ ձեւն, որք ի շարժիլ իւրեանց եւ յայլայլիլն ոչ կարեն զգոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի շարժել: Իսկ շարժութեան տեսակք են չորք. լինելութիւն, ապականութիւն, ըստ տեղւոյ փոփոխութիւն, եւ այլայլութիւն: Այլ լինելութիւնք պատահմանց ոչ են պատճառք լինելութեանց գոյացութեանց եւ ոչ ապականութիւնք նոցին ապականութեանց պատճառք մարմնոյն Քրիստոսի, ոչ տեղական փոփոխմունք նոցին ըստ վերոեդեալ աւրինակին եւ ոչ այլայլութիւնք գունոց հացին եւ գինւոյն պատճառք այլայլութեան մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, ապա ուրեմն ըստ չորից տեսակաց շարժմանցն եւս անշարժ է մարմինն Քրիստոսի: Ասիցես, թէ մարմինն Քրիստոսի է ի ներքոյ պատահմանց, ուրեմն ի շարժիլ պատահմանցն շարժի եւ մարմինն Քրիստոսի: Ասեմք թէ՝ եթէ այն պատահմունքն մարմնոյն Քրիստոսի պատահմունք էին, կարէին շարժել զմարմինն Քրիստոսի ի շարժիլ իւրեանց, այլ մինչ թարց ենթակայի կայանան, եւ մարմինն Քրիստոսի ոչ է ենթակայ այնց պատահմանց, ուրեմն ի շարժիլ իւրեանց ոչ կարեն շարժել զմարմինն Քրիստոսի ըստ գոյացութեան[348]*, որպէս եւ շարժումն հայելւոյն, զի միջի երեւեալ լեառն ոչ կարէ շարժել:*

Ասիցես երկրորդ՝ թէ իր ինչ, որ երբեմն լինի ի տեղի իմիք, զոր յառաջն ոչ էր, այն ոչ լինի առանց շարժման: Այլ Քրիստոս ասաց, թէ՝ «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցի եւ ես՝ ի նմա»: Ուրեմն նորապէս լինելովն ի ճաշակողն, շարժի տեղականապէս: Ասեմ, թէ մինչ մարմինն Քրիստոսի ոչ է ի տեղւոջ որպէս ի վերն ասացաւ, հետեւի, թէ եւ ոչ շարժի նորապէս լինելովն, եթէ ոչ գոնէ ըստ պատահմանց, զոր աւրինակ ծածկեալ հայելին ոչ ցուցանէ զպատկեր արեգականն յինքեան, իսկ թէ բացցես զծածկոյթն, եւ երեւեսցի ի նմին, շարժի հայելին բացմամբ եւ արեգական պատկերին ընկալմամբն, եւ ոչ շարժի արեգակն: Իսկ բանն Քրիստոսի իմանալի է ըստ շնորհի բնակելոյն ի մեզ, եւ շնորհն կարէ շարժիլ շարժմամբ ենթակային, վասն որոյ ոչ է նման, կամ թէ պատահմամբ շարժիլ ասի, զոր աւրինակ կանգնեալ ոմն ի նաւին հաստատ ոչ ինքն շարժիցի, այլ շարժմամբ նաւին պատահմամբ ասի շարժիլ:

[348] *Ի. խնդրի վերջում Թովմա Աքուինացին եզրակացնում է. «Ապա ուրեմն ոչ է անպատկան մարմնոյն Քրիստոսի համանգամայն դադարիլ եւ պատահմամբ շարժիլ ներհական շարժմամբ», Թովմա Աքուինացի, թ. 125բ—126ա:*

Ասիցես երրորդ՝ թէ շարժման միատեսակն է ապականութիւն, իսկ ապականութիւն ըստ փիլիսոփայից, թէ ներհակն լինելութեան, այսինքն՝ ոչնչանալն տեսակին կամ նիւթոյն, որ այս յատկապէս ոչ ասի զմարմնոյն Քրիստոսի։ Իսկ է եւ այլ ապականութիւն մասնաւոր որպէս խածմամբ ատամանց խոցի եւ ապականի խնծորն։ Եւ ըստ այսմ երեւի թէ մարմինն Քրիստոսի շարժի, զի Ոսկեբերան ի վերջն Ա. հատորի Մեկնութեան Յովհաննու ասէ, թէ՝ «Ոչ եթէ տեսանել միայն զանձն իւր ետ մեզ ցանկացողացս իւրոց, այլ եւ մերձենալ եւ ուտել զմարմինն իւր՝ հպեցուցանելով զատամունս մեր ի նա եւ գիրկս արկանել» եւ այլն[349]։ Ասեմ, թէ այս է կերպ իմն խաւսակցութեն ի մէջ մարդկան ի ջերմեռանդութենէ ծնեալ, որպէս եւ Նարեկացին ասէ, թէ՝ «Ոչ փշրեցեր զպարս ատամանց իմոց յըմբոշխնելն իմ զբանդ կենաց»[350]։ Եւ բազմիցս զկիրս մարմնոյն համարին մարդիկք բոլորի անձինն որպիսի է զսպանանելն, զոր Քրիստոս յատկացոյց ասելով. «Մի՛ երկնչիք յայնցանէ, որք սպանանեն զմարմին, եւ զհոգի ոչ կարեն սպանանել» (Մտթ. ժ. 28). այսպէս եւ Ոսկեբերան զշաւշափումն պատահմանց տայ բոլորին։ Իսկ թէ որպէս անշարժ մնայ մարմինն Քրիստոսի, ասէ ի նոյն տեղւոջն յետ սակաւուց, թէ՝ «Արդ, գառն խափանեցաւ, եւ փոխանակ գառինն Քրիստոս զենաւ ի վերայ նոր սեղանոյ, եւ արիւն նորա փրկեաց զնորս Իսրայէլ, եւ ոչ ոսկրն կիզելի յաճիւն դարձաւ, զոր ոչ մի ազգ եւ ժողովուրդ, այլ աշխարհ ամենայն ճաշակեն ի մարմնոյ եւ յարենէ նորա, եւ ինքն, որպէս էն՝ ամբողջ մնասցէ»[351]։

Պրակ Ե.

Մարմինն Քրիստոսի արդեաւք կարիցէ՞ տեսանիլ գոնեայ աչաւք փառաւորեցելոյ[352]։

Մարմինն Քրիստոսի ի հաղորդութեան ոչ կարէ տեսանիլ ոչ ի մահկանացուաց եւ ոչ ի փառաւորեցելոց աչաց։

Վասն առաջնոյն յայտ է. նախ զի Քրիստոս թաղի յայսմիկ խորհրդոջ ի ներքոյ պատահմանց։ Իսկ թէ յաչաց տեսանիւր, ուրեմն եւ համ եւ հոտն

---

[349] *Տես* Յովհաննու Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 481—482։*

[350] *Տես Մատեան, Բան ե., բ.։*

[351] *Տես* Յովհաննու Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 483։ Վկայութիւնս նոյնութեամբ բերուած է նաեւ Նալեանի «Ճրագ ճշմարտութեան» երկում. տես անդ, էջ 78։*

[352] *Տես «Լե. խնդրի, թէ փառաւորեալ աչք կարէ՞ տեսանել զմարմինն Քրիստոսի յատուկ տեսակաւ, ըստ այնմ, որ ի ներքոյ խորհրդոյն», Թովմա Աքուինացի, թ. 147բ։*

եւ ձեւն մարմնոյ եւ արեան փոխեցեալք երեւելոց էին, եւ ո՞վ կարէր հպիլ եւ ճաշակել։

Երկրորդ՝ զի թէ Մովսէս մարդ մահկանացու գոլով ի պայծառութենէ երեսաց նորա ոչ կարէին ժողովուրդքն հայիլ եւ կարաւտացան պատրուակի (տե՛ս ելք Լ.Դ. 3), որչա՛փ եւս Քրիստոս իցէ անտես յաչաց մահկանացուաց վասն փառաւորութեան մարմնոյն, որպէս ասէ Պաւղոս (տե՛ս Ա. Կորնթ. Գ. 11)։ Զի թէ որ խափանելոցն էր այն փառաւք էր, որչա՛փ եւս առաւել, որ կալոցն է փառաւք իցէ։

Երրորդ՝ ի մէջ տեսողական զաւրութեան եւ տեսանելի իրին պիտոյ է յարմարութիւն, իսկ Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց փառաւք Հաւր (տե՛ս Հռոմ. Ջ. 4), ուրեմն առ ի տեսանել զնա պահանջի գերբնական զաւրութիւն, որ ոչ կարէ լինիլ ի կեանս այս, մանաւանդ ի խորհրդական մարմնի, որ ծածկի վարագուրաւ պատահմանց, այլ թէ տեսանի ի յերկինս յիսկական մարմնի իւրում, այն է՝ լուսով փառաց, ըստ այնմ Եսայի. «Զթագաւորն փառաց տեսցեն աչք նորա» (Ես. Լ.Գ. 17)։

Չորրորդ՝ եթէ Քրիստոս տեսանիւր ի հաղորդութեան յոյն ապառնի բարեաց նուազիւր, զի զոր տեսանէ մարդ, զի՞ եւս յուսայ, նմանապէս եւ իղձն սառէր, որ յայնմհետէ այլ ոչ կարէր ասել առաքեալն. «Յանկամ ելանել ի մարմնոյ աստի եւ ընդ Քրիստոսի գլինիլն լաւ համարիմ» (Փիլիպ. Ա. 23)։

Վասն երկրորդին եւս յայտ է նախ, թէ փառաւորեալ աչքն ոչ կարէ տեսանել զմարմինն Քրիստոսի ի ներքոյ հաղորդութեան, թէպէտ տեսանեն երանելիքն զնա յերկինս յիսկական մարմնի իւրում ըստ այնմ Եսայի. «Զթագաւորն փառաց տեսցեն աչք նորա» (Ես. Լ.Գ. 17)։

Երկրորդ՝ զի ոչ նոյն գոլով կարէ ի միասին տեսանել զմի իրն զանազան տեսակաւ, որպէս թէ փառաւորեալ աչաւք տեսանիցէ զՔրիստոս իսկական մարմովն, դարձեալ տեսանիցէ ի ներքոյ խորհրդական տեսակաց հացին եւ գինւոյն։

Երրորդ՝ մարմինն Քրիստոսի յայսմիկ խորհրդոջ է ըստ կերպի գոյացութեանց, իսկ գոյացութիւն ըստ կերպի իւրում ոչ կարէ տեսանիլ թարց պատահմանց, որպէս եւ հուրն ոչ կարէ տեսանիլ թարց նիւթոց, զի է անտեսանելի։ Այսպէս եւ մարմինն Քրիստոսի ոչ ենթարկի զգայութեան եւ երեւակայութեան, այլ միայն իմացականութեան, որոյ ճանաչելին է միայն զինչութիւն էին, որպէս ասէ Դաւիթ փիլիսոփայն, թէ ընդհանուր էից ըմբռնող միտն է եւ ընդհանուր պատահմանց՝ մարմինն[353]։ Ուրեմն

[353] «Փիլիսոփայութեան սահմանումներ», պր. Ա. տե՛ս Դաւիթ Անյաղթ, երկեր, էջ 43։

մարմինն Քրիստոսի ըստ կերպի գոլոյ, որ է յայսմիկ խորհրդոջ, ոչ զգայութեամբ ըմբռնի եւ ոչ երեւակայութեամբ, այլ՝ միայն իմացականութեամբ եւ հաւատով։ Իսկ հաւատով միայն ըմբռնեցելոյն ընդդէմ է զգայական տեսութիւն եւ յանդիմանական հայեցումն։ Ուրեմն մարդն ի ճանապարհի կենցաղոյս փառաւորեալ աչաւք ոչ կարէ տեսանել զմարմինն Քրիստոսի ի ներքոյ տեսակաց հացին եւ գինւոյն։ Նաեւ ոչ հրեշտակական տեսողութիւն ընդաբոյս լուսով կարէ տեսանել զմարմինն Քրիստոսի[354], եթէ ոչ լուսով փառաց, այսինքն՝ առ Աստուած իբր ի հայելւոջ փայլեալ տեսանելով զմարմինն Քրիստոսի։ Իսկ դեւքն ունեն զընդաբոյս լոյս, այլ ոչ զլոյս փառաց, վասն այնորիկ ոչ կարեն տեսանել, այլ հաւատան ի յայտնի նշանաց եւ ընդ հաւատալն սարսին, ըստ Յակոբոսի (տե՛ս Յակ. Բ. 19), որպէս ասէ Աքուինացին։ Առարկիցես նախ՝ թէ կարողութեան Աստուծոյ ոչ ինչ տկարութեան կարէ ընդդիմանալ, այլ եւ բնութիւն առաւել հնազանդի ստեղծողին քան իւրն յատկութեան։ Այլ Աստուած կարաց զաւրացուցանել զաչս Մովսիսի տեսանել եւ ի բիբն առնուլ զբոլոր երկիրն աւետեաց (տե՛ս Բ. օր. Գ. 27)։ Ուրեմն կարէ եւ զմահկանացու աչս զաւրացուցանել առ ի տեսանել զմարմինն Քրիստոսի։ Ասեմ, թէ թէպէտ Աստուած կարէ առնել, սակայն բնութիւն չկարէ տանիլ, որպէս եւ իսրայելացիքն չկարացին նշմարել յերեսն Մովսիսի։ Նաեւ մեծ եւ անբաւ տարակացութիւն գոյ ի մէջ տեսութեան երկրին աւետեաց եւ փառաւորեալ մարմնոյն Քրիստոսի. զի Մովսէս ետես զերկիրն աւետեաց ի բնութեան իւրում, այսինքն՝ ըստ բնութեան երկրին չափոյն եւ ձեւոյն, ըստ որում եւ հեռացոյց տիւրպիւն մերձեցուցանէ։ Իսկ աստ հազարիցս հազար տիւրպիւնք ոչ մերձեցուցանեն ի տեսողականն զմարմինն Քրիստոսի, եթէ ոչ միայն զպատմուճանսն, զի առարկայն եւ տեսողականն ոչ համաձայնին։ Առարկիցես երկրորդ՝ թէ առաքեալքն գոլով տակաւին մահկանացուք կարացին տեսանել զպայծառութիւն փառաց մարմնոյն Քրիստոսի ի Թափաւր։ Ուրեմն եւ ում եւ կամի կարէ Քրիստոս ցուցանել զմարմին իւր փառաւորեալ ի հաղորդութեան։ Ասեմ, թէ առաքեալքն կարացին տեսանել զփառս Քրիստոսի, մինչդեռ ի մահկանացու կեանս էր, եւ միշտ տեսանէին զնա մարմնով ի յերկրի։ Իսկ բանն մեր ոչ է վասն տեսութեան, որ յիսկական մարմնով, այլ ի խորհրդականին ի ներքոյ հացին եւ գինւոյն, որ առանց լուսոյ փառաց ոչ կարէ տեսանիլ։ Երրորդ՝ ասիցես, թէ փառաւորեալ մարմինքն սրբոց լինին նմանք պայծառութեան մարմնոյն Քրիստոսի (տե՛ս Փիլիպ. Գ. 21), իսկ Քրիստոս ինքն զինքն տեսանէ յայսմիկ խորհրդոջ, ուրեմն եւ

[354] Տե՛ս եւ հմմտ. «Լ.Ջ. Խնդրի թէ հրեշտակք կարէ՞ն տեսանել զմարմինն Քրիստոսի ի ներքոյ խորհրդոյն», Թովմա Աքուինացի, 148ա—բ։

փառաւորեալ աչքն կարէ տեսանել։ Ասեմ, թէ որքան զանազանութիւն է ի մէջ իմացման իւրոյ, որով մարդն զինքն իմանայ, եւ իմացմանն, որով զայլս իմանայ (ըստ Պաւղոսի, թէ՝ «Ոչ ոք գիտէ զմարդոյն, եթէ ոչ հոգի մարդոյն որ ի նմա». Ա. Կորնթ. Բ. 11). այնքան զանազանութիւն է ի մէջ տեսութեան, որով Քրիստոս զինքն տեսանէ, եւ այլոց, որք զնա տեսանեն։ Ուստի տեսութիւն փառաւորեալ աչաց ոչ հաւասարի տեսութեան Քրիստոսի։ Վասն այսորիկ տեսութիւն նոցա ոչ բաւէ տեսանել զՔրիստոսի մարմինն ի ներքոյ խորհրդոյն, զի է որպէս աչք ջղչիկանի առ արեգակն։

Չորրորդ՝ ասիցես, թէ հաւասարեալքն հրեշտակաց հաւասարին եւ տեսութեան նոցա, իսկ սուրբքն ի յարութեան հաւասարին հրեշտակաց, այլ հրեշտակքն տեսանեն զմարմինն Քրիստոսի ի հաղորդութեան, ուրեմն՝ եւ սուրբքն։ Առ այս պատասխանէ Աքուինացին, թէ բարի եւ չար հրեշտակն ոչ կարէ տեսանել զիր ինչ մարմնաւոր աչաւք, այլ միայն իմացական աչաւք, ուստի ոչ է նման[355]։

Պրակ Զ.

Արդեաւք յորժամ յայսմիկ խորհրդոջ երեւի սմանչելապէս մարմինն, կամ մանկանեւ իցէ՞ անդ ճշմարիտ մարմինն Քրիստոսի, եւ կամ կարիցէ ճաշակիլ[356]

Առ առաջին մասն այսորիկ խորհրդոյ ասեմ, թէ խորհուրդն հաղորդութեան ըստ ինքեան է սքանչելի եւ մինչ արտաքոյ բնական կարգին երեւի մանկակերպ եւ մանկաձեւ, է սքանչելագոյն։ Այլ Աստուած կարէ առնել զսքանչելին սքանչելագոյն։ Ուրեմն յորժամ երեւի մանկաձեւ եւ մանկակերպ միայն զարտաքին կերպն բնական փոխէ, եւ գտանի անդ իսկական խորհրդական մարմնովն։ Թէպէտ այս սքանչելիքս կայանայ յաչս տեսանողացն եւ ոչ առ մարմինն Քրիստոսի։ Եւ այս յայնժամ լինի, յորժամ հասարակութիւն տեսանէ ըստ բնական կերպին ի ներքոյ տեսակի հացի եւ գինւոյ, եւ միայն ոմանք տեսանեն մարմին եւ արիւն, որ զայս առնէ Քրիստոս ի հաստատութիւն հաւատոյ եւ կամ ի բարձումն գայթակղութեան ուրուք, զոր աւրինակ հրէայ Յովսէփ բժիշկն ի պատարագելն սրբոյն Բարսեղի տեսանէր ի ձեռն սրբոյն հաց եւ գինի, եւ յորժամ

[355] *Տես* Թովմա Աքուինացի, *թ. 148բ։*

[356] *Տես հմմտ. «ԺՀ. խնդրի թէ յորժամ երեւի ի սեղանոյն Քրիստոս ի տեսակ մսոյ կամ ի տեսակ մանկան, թէ տեսանիցէ անդ Քրիստոս»,* Թովմա Աքուինացի, *թ. 123բ—125 ա։*

տայր ժողովրդեանն, տեսանէր միս եւ արիւն[357]*։ Եւ այլ ոմն ծեր ճգնաւոր գայթակղեալ ի միտս զմարմին եւ զարիւն Քրիստոսի ասէր սոսկ հաց եւ գինի, որ առ ի բարձումն գայթակղութեան նորա երեւեցոյց զինքն Քրիստոս մանկաձեւ ի մէջ սկհոյն եւ հրեշտակ մի, որ սրով զենոյր զմանուկն, եւ հեղոյր զարիւնն ի սկիհն։ Եւ յառնուլն ի ձեռն տեսանէր միս եւ արիւն, որով նշանաւ շինեալ ծերն աղաղակեաց՝ ասելով. Հաւատամ, Տէր, զի հացն եւ գինին ճշմարիտ մարմին եւ արիւն քոյ է։ Եւ ապա փոխեցաւ տեսիլն ի բնական կերպն, որպէս ասի Հարանց վարուց ԺԹ. գլուխ, 374 երեսն*[358]*։ Ահա ի ներքոյ մանկական ձեւոյ էր ճշմարիտ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի, եւ ոչ էր տեսիլն հասարակաց, այլ միայն գայթակղելոյն առ ի շինութիւն։ Եւ զի երանեցեալքն կարեն կերպարանիլ որպիսի ձեւով եւ կամին, որպէս Քրիստոս մագդաղենացւոյն երեւեցաւ ի ձեւ պարտիզպանի, եւ Կղէոպեանցն՝ այլով կերպարանաւ, որ կամ զտեսողութիւն նոցա Քրիստոս այլափոխեաց, որպէս ասի զԿղեոպեանցն, թէ՝ «նոցա աչք կալեալ էին առ ի չճանաչելոյ զնա» (Ղուկ. ԻԴ. 16) ինքն զարտաքին ձեւն իւր փոխեալ ցուցանէր ըստ պատշաճի տեղւոյն, որպէս Մարիամու երեւեցաւ ի պարտիզին նման պարտիզպանի, ըստ յարմարութեան տեղւոյն։ Որ այսպիսի տեսիլքս ոչ ասին պատրողականք, զի յԱստուծոյ տպաւորի ի յաչքն առ ի նշանակել զճշմարտութիւն ինչ, որպէս զի ցուցանիցէ զճշմարիտ մարմինն Քրիստոսի գոլ ի ներքոյ այսորիկ խորհրդոյ։ Եւ զի այսպիսի*

---

[357] *Տե՛ս Յունուար Ա. Յայսմաւուրք տէր Իսրայէլի, Ս. էջմիածին, 2008, էջ 37։ Վկայութիւնս նոյնութեամբ բերուած է ս. Գրիգոր Տաթեւացու Հարցմանց գրքում (տպ. Կ. Պոլիս, 1729, էջ 599), ինչպէս նաեւ Ղազար Ջահկեցու «Դրախտ ցանկալի» երկում. տե՛ս անդ, էջ 358։*

[358] *Տե՛ս տպ. Կ. Պոլիս, 1720։ Ս. Պատարագի ժամանակ մորթուող մանկան մասին խօսւում է Արսենիոս Մեծի (†449/50) անունից ներկայացուած պատմութեան մէջ, որ հաղորդում է աբբայ Դանիէլ Փալարացին։ Ըստ այդ պատմութեան՝ Սկիտի վանականներից մէկը պնդում է, թէ. «Հացը, որ մենք ընդունում ենք, Քրիստոսի մարմինը չէ ըստ բնութեան, այլ լոկ «հակառակատիպ» է։ Այս մասին իմանալով՝ ծերերը փորձեցին նրան ուշքի բերել՝ ասելով, թէ Ընծաները Տիրոջ իրական մարմինն ու արիւնն են։ Ի պատասխան նրա աղօթքի, կիրակնօրեայ Պատարագի ժամանակ նրա աչքերը բացուեցին. «երբ հացը դրուեց Ս. Սեղանին, նա ներկայացաւ Մանկան կերպարանքով։ Երբ հոգեւորականը ձեռքը երկարեց հացը բեկանելու համար, երկնքից իջաւ Տիրոջ հրեշտակը, դանակով մորթեց Մանկանը եւ նրա արիւնը լցրեց գաւաթի մէջ։ Երբ հոգեւորականը բեկանեց հացը մանր մասնիկների, այնժամ եւ հրեշտակը Մանկանը բաժանեց մանր մասնիկների։ Ու երբ մօտեցան՝ ընդունելու խորհուրդը, այնժամ միայն այդ ճգնակեաց ծերին տրուեց արիւնաթաթախ միս։ Այս տեսնելով՝ նա սարսափեց ու բացականչեց. «Տէր, հաւատում եմ, որ հացը քո մարմինն է, իսկ գաւաթը՝ քո արիւնը»։ Եւ իսկոյն մսի [կտորը] նրա ձեռքում դառնում է հաց, ինչպէս լինում է Պատարագի խորհրդի ժամանակ» (*PG, t. 65, 156–160*)։ Այս թեման լայն ընդունելութեան է արժանացել ինչպէս արեւելեան այնպէս էլ արեւմտեան եկեղեցական գրականութեան մէջ, որի մասին տե՛ս* Н. Л. Туницкий, Древние сказания о чудесном явлении Младенца-Христа в Евхаристии, «Богословский вестник», 1907, т. 2, №5, *էջ 201–229։*

ձեւացուցմամբք եւ կերպիւ ոչ ինչ փոփոխումն լինի ի կողմանէ այսորիկ խորհրդոյ, յայտ է, թէ ոչ դադարի գոլ ի ներքոյ այսորիկ խորհրդոյ այնպիսի երեւմամբ: Եւ երբեմն լինի այնպիսի երեւումն ոչ միայն փոփոխմամբ տեսողաց, այլ տեսակաւ, որ տեսանի իրականապէս արտակայացեալ յարտաքս: Եւ այս լինի, յորժամ ի ներքոյ այնպիսի ձեւոյ յամենայնից տեսանի եւ ոչ առժամ, այլ յերկար ժամանակ այնպէս մնայ:

Առ երկրորդ մասն ասեմ, թէ մինչ երեւի Քրիստոս մանկագոյն եւ մանկաձեւ, ոչ կարէ ճաշակիլ, այլ պահիլ ի յիշատակ սքանչելեացն եւ կամ մինչեւ ի դադարումն հրաշական երեւմանն, որպէս ի վերոյ պատմութենէ Հարանց վարուցն յայտնի եղեւ, որ մինչ հրաշալի տեսլեամբն ճշմարտապէս հաւատաց մոլորեալ ծերն ի գոյն եւ ի տեսակն առաջին երեւեալ Քրիստոս՝ ողորմելով խղճոյն, ապա թէ զինքն ճաշակել նմա թոյլ ետ: Իսկ եթէ մարմնաձեւ եւ արիւնագոյն եւ մանկաձեւ յերեւմանն ճաշակիւր, այն լինէր գազանական ինչ կերպ եւ կամ զենման կարաւտ լինէր մանուկն, ու երկաքանչիւրն եւս անպատշաճք են եւ անարգանք խորհրդոյն: Ուստի եւ ի Բրիտանիայ[359] մինչ հրէայք զսուրբ մասն առեալ այպանեցին եւ վերջապէս խոցեցին, յորմէ հեղաւ արիւն յորդ եւ առատ, իմացեալ ի քրիստոնէից՝ ժողովեալ պահեցին ի յիշատակ եղեալ սքանչելեացն, այլ ոչ ճաշակեցաւ, զորմէ բազում տգէտք կարծեն, թէ ի խաչելութեան ժամու մինչ տիգաւ խոցեցաւ, բղխեալ արիւնն է պահեցեալն[360], զորմէ եւ Աքուինացին վկայեալ է ի գրքոջ Մարդեղութեան Քրիստոսի ի վերայ հեղման արեանն Քրիստոսի, թէ արդեաւք ի յարութեան հեղեալ արիւնն բոլորապէս ժողովեցաւ յանձն Քրիստոսի. եւ ասէ զայն հրաշական արիւն եւ ոչ կողին Քրիստոսի, զի ի թլփատութեան եւ յայլս հեղեալ արիւնն ժողովեցաւ, ասէ, ի մարմինն Քրիստոսի ի յարութեան[361]:

Ասիցես երկրորդ՝ թէ զաւրութիւն բանից հացն եւ գինին դառնան ի գոյացութիւն մարմնոյն Քրիստոսի եւ արեան, ուրեմն եւ առ որս, որք փոփոխին, այնու ձեւով պարտին երեւիլ եւ ոչ՝ մանկաձեւ: Ասեմ, թէ եւ ոչ ինչ իր, ըստ որում գոյացութիւն է մեզ երեւի, այլ՝ պատահմունքն: Իսկ փառաւորեալ մարմինն Քրիստոսի, թէ եւ մարմնաձեւ եւ արեան

---

[359] Այսպէս եւ այլուր. աղաւաղումն է «Բիւրիտոն» (= Բեյրութ) անուան:

[360] Այս հրաշապատում աւանդազրոյցը պատմւում է հետեւեալ երկում. «Վասն սքանչելեաց պատկերին՝ ի պատմութենէն սրբոյն Աթանասի Աղեքսանդրացւոյ», տե՛ս «Սրբոյն Աթանասի Աղեքսանդրիոյ հայրապետի ճառք, թուղթք եւ ընդդիմասացութիւնք», Վենետիկ, 1899, էջ 489–492:

[361] Թովմա Աքուինացի. «Յաղագս մարդեղութեան», որ մասն է հեղինակի նշանաւոր «Հաւաքումն Աստուածաբանութեան» երկի. հմմտ. «Յաղագս բնութեան՝ Թումայի աստուածաբան վարդապետի», ՄՄ, ձեռ. 725, թ. 211ա–212բ:

գունով երեւէր, տակաւին տեսանէաք պատահմամբքն եւ ոչ՝ ըստ գոյացութեան, եւ ոչ ոք կարէր հպիլ առ ի ճաշակել եւ կամ զաւրել առ ի տեսանել վասն անմատչելի լուսոյն վասն տկարութեան մերոյ խնայելով Քրիստոս եւ զիղձն մեր կամելով լցուցանել ի նշան անմեղութեան իւրոյ եւ փարեցման մերոյ երեւի մանկաձեւ՝ առ ի զարթուցանել ի մեզ զիղձ ջերմեռանդութեան։

Երրորդ՝ ասիցես, թէ ուր երեւի Քրիստոս՝ կամ երեւի յատուկ ձեւերով եւ կամ ի ներքոյ խորհրդական տեսակացն։ Իսկ եթէ երեւի գունով մսոյ եւ արեան, կամ մանկան է արտաքոյ իւր ձեւոյն եւ խորհրդական տեսակացն հացին եւ գինւոյն, եւ ըստ այնմ ոչ է ի նոսին մարմին Քրիստոսի։ Ասեմ, թէ որպէս պատահմունքն ոչ արգելուն չլինիլն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի ի ներքոյ իւրեանց՝ գոլով այլք քան զորէ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի, այսպէս եւ ոչ այլ երեւելի ձեւքն կարեն արգելուլ գոլ յինքեանս, վասն որոյ մինչ ի վկայութիւնս ճշմարտութեան եւ ի բարձումն գայթակղութեան լինին այնպիսի հրաշական երեւմունքն, որպիսի կերպիւ եւ իցեն, պարունակեն զՔրիստոս։

Ընդդէմ երկրորդի մասին առարկիցես. նախ՝ թէ որ այլովք տեսակաւք ըղձալի է, եւս առաւել իւր բնական ձեւովն եւ տեսակաւն, ուրեմն յորժամ Քրիստոս երեւի ի հաղորդութեան մարմնատիպ, արիւնագոյն եւ մանկատեսակ՝ իւր բուն տեսակաւքն երեւի, ուրեմն առաւել ըղձալի կերպիւ ճաշակի քան պատահմամբք հացին եւ գինւոյն, որք ոչ են տեսակք մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի։ Ասելի է, թէ այս խորհուրդս տուեալ լինի ի կերպ ուտելոյ եւ ըմպելոյ, որ է յատուկ հացին եւ գինւոյն, եւ ոչ արեան եւ մանկան, որք ոչ ունին զկերպ ուտեցման, եթէ ոչ ի մարդակերաց իցեն ի սովորութեան։ Զի որպէս ոչ ոք ասէ, թէ ուտեմ զջուր եւ ըմպեմ զհաց, այսպէս եւ ոչ ոք պարտի փոխանակ հացին ըղձամ ուտել զմանուկն Յիսուս, եւ փոխանակ տեսակի գինւոյն ասել, թէ՝ ըմպեմ զարիւն, այլ հաւատալ ճշմարտապէս, թէ զայսոսիկ ուտէ եւ ըմպէ խորհրդականապէս տեսակաւք հացին եւ գինւոյն։ Առարկիցես երկրորդ՝ հասարակաց մարմինք քաղցր թուին, որք են սոսկ մարդոյ որպէս ասաց Յոբ բերանովն աղախնեաց իւրոց. «Ո՛ տայր մեզ հագիլ ի մարմնոց նորա, զի յոյժ քաղցր է ի նոցա». (Յոբ ԼԱ. 3) եւս առաւել մարմինն Քրիստոսի գոլով աստուածացեալ ըղձալի կերպիւ ճաշակեալ լինի իւր բնական տեսակաւն, քան տեսակաւ հացին եւ գինւոյն։ Եւ մեծն Յոհան Դամասկացի՝ կոչեցեալ Մանսուր (եւ ոչ միւսն՝ կոչեցեալ Խրուսանեկտար) յերկրորդ գրքոյ Աստուածաբանութեան իւրոյ ԶԶ. գլուխ ասէ, թէ՝ Մերձեսցուք ի նա բորբոքեալ սիրով եւ փափաքանաւք եւ խաչապնդելով առ իրեարս զձեռս մեր, առնելով ի նմա զմարմին խաչեցելոյն Քրիստոսի, եւ

դնելով ի վերայ աչաց մերոց, ի շրթունս եւ ի ճակատս զաստուածային կայծակն, այնպէս հաղորդիցուք[362]*։ Իսկ մարմին խաչեցելոյն էր արիւնաներկ, ուրեմն իւր բնական տեսակաւն առաւել քաղցր լինէր, քան աւտար տեսակաւ։ Առ բանն Յոբայ ասեմ, թէ Յոբ խաւսի անդ այլաբանաւրէն եւ ըստ հասարակաց սովորութեան, որք զառաւել գեղեցիկ իրաց սովոր են ասել՝ «ուտելն կուգայր մարդոյ», այսպէս եւ աղախինքն թէպէտ վասն ըղձի առ տէրն իւրեանց այնպէս խաւսէին, այլ ոչ կերին, եւ ոչ ուտել կարէին։ Իսկ առ քաղցրութիւն մարմնոյն Քրիստոսի, զորմէ ասէ Դաւիթ, թէ՝ «ճաշակեցէք եւ տեսէք, զի քաղցր է Տէր» (Սղմ. ԼԳ. 9)։ «Տեսանելն» այն առնանի ըստ իմացականին եւ հաւատով, եւ ոչ թէ զգալապէս զարիւնական համ առնելոյ։ Իսկ եւ բանն Դամասկացւոյն ըստ ըղձի հաւատոյն առեալ լինի եւ ոչ թէ վասն տեսակաց մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի բնական պատահմամբքն, զի որ հաւատով ճաշակէ զգոյացական մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի ճաշակէ զառնելն ի կուսէն, եւ ոչ միայն զպատահմունսն։*

ԽՆԴԻՐ ՁՈՐՐՈՐԴ

Յաղագս մնացելոց պատահմանց յայսմիկ խորհրդոջ՝ ի եաթն պրակս բաժանեալ

Նախ՝ միթէ մնան պատահմունքն յայսմիկ խորհրդոջ թարց ենթակայի։ Երկրորդ՝ թէ չափողական քանակութիւն՝ իցէ՞ ենթակայ այլոց պատահմանց։ Երրորդ՝ այնպիսի պատահմունքն կարե՞ն փոխել զարտաքին ինչ մարմին։ Չորրորդ՝ այնքան պատահմունքն կարե՞ն ապականիլ։ Հինգերորդ՝ կարեն սնուցանել։ Վեցերորդ՝ զբեկմանէ հացին։ Եաւթներորդ՝ թէ ըստ սրբագործեալ գինւոյն կարիցէ՞ նիւթ ինչ խառնիլ։

ՊՐԱԿ Ա.

Մի՞թէ մնան պատահմունքն յայսմիկ խորհրդոջ թարց ենթակայի[363]

Պատահմամբ իմանամք զգոյն, զհամ եւ զհոտ հացին եւ գինւոյն, որ որքան ենթակայք սոցին մնան, յայտ է զի մնան եւ պատահմունքս

[362] *«Վասն սուրբ եւ անապական խորհրդոյ Տեառն», ՁՁ. տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 63, թ. 92բ—95բ։*

[363] *Տե՛ս «ԺԴ. Խնդրի թէ պատշաճ է ի խորհուրդս յայս մնալ պատահմանց առանց ենթակայի», Թովմա Աքուինացի, թ. 119ա—121բ։*

այսոքիկ։ Իսկ զաւրութեամբ սրբագործութեան հացն փոխի ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին՝ արիւն։ Այլ, բնականաբար, անհնար է պատահմանցն մնալ թարց ենթակայից իւրեանց որպէս թէ վարդին գոյնն, հոտն եւ համն մնայցեն յայրիլն վարդին, թէ կարիցեն թափանցանիլ յայլ ինչ նիւթ, որպէս ի չիւղ ինչ եւ կամ ի շաքարն, որք զնոսին գունաւորեն, անուշահոտեն եւ զհամն այլափոխեն։ Սակայն եթէ վարդն դառնայր տեսակապէս ի բնութիւն քարի՝ կարէ՞ին մնալ, զի ի քար դարձեալ վարդն պահիցէր զբնութիւն քարի եւ զպատահմունս վարդի։ Բնականաբար այս անկարելի է։ Տեսցուք, թէ գերբնաբար որպէ՞ս կարելի է լինիլ։

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Միայն գերբնաբար եւ սքանչելեաւք մնան պատահմունքն հացին եւ գինւոյն ի հաղորդութեան թարց ենթակայի որպէս չենարանի, որոյ աղաւտ նմանութիւն կարէ առնանիլ ի գաւազան Մովսիսի, որ յաւձ գոյափոխեցաւ։ Սակայն եւ այն ոչ պահեաց զպատահմունս փայտին։ Ուրեմն յայլ ինչ աւրինակ դիմել է, թէպէտ եւ խորդ երեւի, զի որպէս ձեւք իրողութեանց են պատահմունք, այլ բազմիցս վիշապք ոմանք դարձան ի քար եւ պտուղք Պէնտապալսա քաղաքացն ունիլ ասին զձեւ պտղոյ, այլ զբնութիւն քարի, եւ կինն Ղաւտայ արձան աղի դարձեալ ասի, բայց եւ վիժել զարիւն իբրեւ զդաշտանի։ Այսպէս եւ գերբնաբար գոյացութիւն հացին եւ գինւոյն փոխին ի գոյացութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, եւ մնան պատահմունքն, որք ըմբռնին զգայութեամբք, որպէս համն՝ ճաշակելեաւ, գոյնն՝ աչաւք, եւ հոտն՝ ռնգամբք, որք ոչ են պատահմունք մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի։ Ուրեմն մնայ, թէ ըմբռնին վերացելաբար թարց ենթակայի. զի որպէս Աստուած զմայրութիւն Մարիամու կարաց ըմբռնել ի կուսութեան եւ զհոգին եւ զմարմինն Քրիստոսի առանց մարդկային անձին ի յանձն բանին, այսպէս եւ զայն պատահմունսն կարէ ըմբռնել թարց յատկից ենթակայից իւրեանց, այսինքն՝ թէ հացին եւ թէ գինւոյն, որք անցեալք են յայլ, եւ թէ զատ ի յաջորդողացն, այսինքն՝ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի։ Դարձեալ որպէս ի տեսլեանն Եզեկիէլի (տե՛ս Եզեկ. Գ. 1) եւ Յոհաննու (տե՛ս Յայտ. Ժ. 9), որք մինչ զմատեանս կուլ ետուն, ի բերանս նոցա էր քաղցրութիւն մեղր, եւ յորովայն իւրեանց դառնութիւն աւշինդրի։ Այսպէս հաղորդութիւն ունի զձեւ, զհամ, զհոտ եւ զգոյն հացի եւ գինւոյ, բայց զգայութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի։ Դարձեալ՝ թէ պատահումն կարէ կայանալ թարց ենթակայի, յայտ է ի հոտն, զի հոտք իրողութեանց կայանան ի յաւդն թարց յատուկ ենթակայից իւրեանց ծաղկանդ, եւ գոյնք

եւ ձեւք իրողութեանց կայանան ի հայելւոջ թարց յատկից գոյացութեանց, որք ոչ են պատահմունք հայելւոյն: Ասիցես նախ՝ թէ արտաքոյ կարգի է, զի իրի իմիք բնութիւն այլոյ իցէ եւ պատահմունքն՝ այլոյ: Իսկ այսպէս է ի հաղորդութեան, զի գոյացութիւն է մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, իսկ պատահմունքն՝ հացի եւ գինւոյ: Ասեմ, թէ այն է իրին բնութիւն, զոր Աստուած հեղինակն բնութեան կամի եւ առնէ քան զոր բնութիւն յաւժարի եւ ձգտի, զի մինչ գործն առաւել կախի ի յառաջին պատճառէ քան ի յերկրորդէ, զի Աստուած է առաջին պատճառ գոյացութեանց եւ պատահմանց, կարէ իւր անհուն կարողութեամբ պահել զպատահմունսն յայլում, քանզի բնական ենթակայումն, որպէս եւ զգործս բնականաց պատճառաց, որպէս զմարդկային մարմինն կերպաւորեաց յարգանդի Կուսին թարց արականի սերման (նաեւ իգականի), որպէս ասէ Աքուինացին: Նաեւ այս յայնժամ լինէր, յորժամ մեք զայն պատահմունսն հացին եւ գինւոյն առ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի իբրեւ ի յատուկ ենթակայս իւրեանց միաւորեալ ասէաք: Բայց մինչ վերացելաբար եւ նախըմբռնմամբ իմանամք աստուածային կարողութեամբն միայն. ուրեմն ոչ պատշաճի այն առարկութիւն այսմիկ գերբնականի խորհրդոյ:

Երկրորդ՝ ասիցես, թէ գոյացութիւն է ենթակայ ինքնակայ եւ պատահումն՝ այլակայ, եւ ի բառնիլ գոյացութեան բառնի եւ պատահումն: Իսկ հացին գոյափոխիլն է բարձումն իմն, ուրեմն բառնելոց են եւ պատահմունքն, եւ ըստ այնմ ոչ եւս մնալոց, որ ընդդէմն է առ այս խորհուրդս: Ասեմ, թէ այն լինի յապականիլ գոյացութեան, իսկ աստ գոյացութիւն հացին ոչ ապականի, այլ փոխի միայն, եւ վերացելաբար նախըմբռնմամբ մնան պատահմունքն իբր ի յաւդոյ կախեցեալք: Զի որպէս Աստուած զկուսութիւն մաւրն Աստուծոյ ծածկեաց ծննդեամբն Քրիստոսի, այսպէս եւ զայս խորհուրդս այլովք պատահմամբ առ ի ծանուցանել զհիմն խորհրդոյս մնացելովք պատահմամբքն, եւ կամ առ ի կարել մեզ մերձենալ առ այն թաքուն խորհուրդն առաջնորդութեամբ պատահմանցն մեզ սովորականաց, նաեւ յաճումն եւ ի վարձատրութիւն հաւատոյն մերոյ:

ՊՐԱԿ Գ.

Թէ այն պատահմունքն կարե՞ն փոխել զարտաքին ինչ զգայութիւն

Որվհետեւ զգայութիւնքն որականան եւ փոփոխին, ըստ կերպի զգալի ենթակային: Տեսանեմք յայտնապէս զի մնացեալք պատահմունքն

կիրք լինին ենթակայից իւրեանց զգայութեանց, ուրեմն եւ հարկաւորապէս փոփոխեն եւ որակացուցանեն զգայութիւնսն, զի բերանն առնու զհամ հացին եւ գինւոյն, ռնգունքն՝ զհոտն եւ աչքն՝ զգոյնն եւ ձեւն, եւ շաւշափականն զխստութիւն եւ զլերկութիւն, կամ զկարծրութիւն հացին, եւ զլերկութիւն եւ զտամկութիւն գինւոյն: Եւ այս եւս առ այս բաւական կեալն ի ներքոյ այնց պատահմանց:

Նախ զի թէ Քրիստոս յիսկական եւ ի գոյացական մարմնի իւրում կարեաց վիրաւորիլ եւ խոցիլ, երբ կամեցաւ. զինչ զարմանք, թէ թոյլ տացէ վարագուրաց մարմնոյն իւրոյ կրել զայնս, որ յատուկ է ինքեանց:

Երկրորդ՝ զի թէ արտաքին պատահմունքն անկիրք եւ անախտք էին լեալ, մարդիկ երեւելոյ պատահմանցն պատրեցեալք, զայնս միայն կարծէին գոլ մարմին եւ արիւն Քրիստոս, եւ չերմեռանդութիւն իւրեանց առ այն կացուցանէին, եւ ոչ ի ներքին յիսկական մարմինն Քրիստոսի: Զի որպէս Աստուածաշունչն երբեմն ի պատահմանց եւ երբեմն ի միջնոց զաւրինակ առնուն ի վերայ Աստուծոյ եւ հրեշտակաց, եւ երբեմն ի տգեղաց, զի մի՛ երեւելաւքն խաբեսցին միտք մարդկան, եւ զերեւելի գեղեցկութիւն նկատեալ մոլորեսցին, այսպէս եւ անապական բնութիւն Աստուած, խնամելով զտկարութիւն մտաց մերոց, զգալի եւ նիւթական եւ ախտալի վարագուրաւք ծածկէ զինքն, արպէս զի ի ներքին գեղեցկութիւն զաչս մտաց մերոց յառեսցուք եւ ներքնայնովքն զմայլեսցուք, եւ հաւատով քան թէ արտաքին տեսութեամբն վարձատրեսցուք: Ասացեալոցս գեղեցիկ աւրինակ առնանի ի սրբոյն Դիոնէսիոսէ, որ ի մէկ գլուխ Երկնայնոց քահանայապետութեանցն Բ. բնաբանին ասէ, թէ՝ «Այլ եւ գազանակերպութիւնս դնեն նմա եւ առիւծուցուց յատկութիւն հպեցուցանեն ի նա եւ ինձ գոլ զնա ասեն, եւ արջ տարակուսեալ, եւ յաւելի ցորքան զամենայն թուի անպատիւ, զի եւ որդան տեսակաւ զնա ստեղծուն: Այսպէս ամենայն աստուածիմաստքն եւ ծածուկ խորհրդոցն մարգարէք յանկատարիցն եւ յանսրբազանիցն անարատաբար որոշեն զսրբութիւնս սրբութեանց, եւ զաննման սրբազնաստեղծութիւնսն ընծայեն, որպէս զի ոչ յաստուածայինսն անմաքուրք դիւրամուտք եղիցին, եւ ոչ դարձեալ սրբազան պատկերացն սիրելի տեսողքն ի տպաւորութիւնս յասոսիկ որպէս ի ճշմարիտս մնայցեն: Եւ զի աստուածայինքն պատուեսցին ճշմարիտ բացասութեամբք, եւ այլովք յետնովք ընտանի հնչմանցն զանազան նմանութեամբք, ապա ուրեմն ոչ ինչ անտեղի զերկնայնոցն էութիւնսն յանպատշաճ նմանութեանց վերաստեղծան ըստ ասացելոցդ պատճառաց: Քանզի թերեւս եւ ոչ մեք ի խնդիրս տարակուսանաց, իսկ ի վերհամբարձութիւն ի ձեռն ստոյգ եւ սրբազան խուզմանց

*գայաք, եթէ ոչ ժահատեսութիւն ձեւացեալ վերաստեղծութեան հրեշտակաց զմեզ ամբոխեալ էր, որ ոչ թողոյր զմիտս մեր կալ մնալ ի յանտեղի կերպաւորութիւնսն այսորիկ, այլ ստիպէր ի բաց մերժել զամենայն նիւթեղէն ախտաւորութիւնսն, եւ յորդորէր սրբազնապէս յարձակիլ ի ձեռն երեւելեացս ի գերազարդագոյն համբարձմունս»[364] եւ այլն: Այլ եւ այն որ հաճեցաւ յանմարմնութեան անպատշաճ եւ խորհրդական նմանութեամբք ձեւանալ, եւ ոչ անպատշաճ վարկաւ ի մարդեղութեան խանձարրաւք պատիլ, ի ի բորոտացն շաւշափիլ, ի պոռնկէն համբուրիլ, ի զինուորացն խոցիլ, այսպէս եւ յայսմ խորհրդոջ ոչ ամաւթ վարկաւ զանազան խորհուրդ կենարար մարմնոյն ապականացու պատահմամբք ծածկել, որպէս զի ճշմարիտ ջերմեռանդութեամբ որոնողքն զնա ոչ արտաքին պատահմամբն, այլ ներքնովք գեղեցկութեամբքն զմայլէին, եւ զիւղ եւ զկաթն ի ներքոյ լեզուի նորա գտանէին, եւ զհարսնացելոյ բնութեանս մերոյ յանձն երկնաւոր Փեսային զներքին գեղեցկութիւն, ներքին ըղձիւ զգային եւ ասէին. «Ընդ հովանեաւ (պատահմանց) նորա (կենարար մարմնոյն) փափաքեցի եւ նստայ, եւ պտուղ նորա քաղցր էր ի կոկորդի իմում» (Երգ Բ. 3): Եւ ընդ սամարուհւոյն ասէին, թէ այսուհետեւ ոչ վասն քոյ ապականելի պատահմանցդ պատրիմք (հմմտ. Ղուկ. Դ. 7—16), զի մեզէն իսկ առաք զճաշակ ներքին քաղցրութեան քոյ, ո՛վ մեծ եւ գերասուրբ խորհուրդ:

Երրորդ՝ զի եթէ պատահմունքն հաղորդութեան անլուծանելիք մնային՝ ոչ եւս հարկ լինէր կրկնել զայս խորհուրդս, եւ ընդունայն լինէր ասելն առաքելոյն. «Քանիցս անգամ, եթէ ուտիցէք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26) եւ այլն: Նաեւ եթէ անլուծանելի մնային պատահմունքն, ներքին ջերմեռանդութիւն հատեալ ի մարդկանէ, զարտաքին պատահմունսն աստուածացուցիչ փութով անկանէին ի կարծիս կռապաշտութեան, որպէս յատկութիւն է գռեհկաց, զի զառանց վկայութեան փայտս անկիզելիս հաւատան կենաց փայտ գոլ ի խաչին Քրիստոսի: Թէպէտ գո՞յ եւ անկիզելի փայտ. տե՛ս ի Պատմութեան Մեծին Աղէքսանդրի ճՀԲ. գլուխ, թէ Կանդակայ տիկնոջն գոյր սենեակ, որ յանփտելի եւ անկիզելի փայտից շինեալ[365]: Ասիցես նախ, եթէ միայն պատահմունքն եղծանելիք են, ուրեմն ոչ մեղանչեն հեթանոսք ի շաւշափելն եւ այլն: Ասեմ, եթէ եւ կարի իսկ, զի եւ հրէայք մարդ միայն համարելով զՔրիստոս խաչեցին, բայց աստուածասպանք կոչեցան, ըստ այսմ «զՏէրն փառաց ի խաչ հանին» (Ա. Կորնթ. Բ. 8), որ

[364] Տե՛ս Արիստագէս, էջ 9 [4—23]:

[365] Տե՛ս «Պատմութիւն Ալեքսանդրի Մակեդոնացւոյ», Հայկական խմբագրութիւններ, աշխատ. Հ. Սիմոնեանի, Եր., 1989, էջ 432:

թէպէտ Աստուածութիւն Քրիստոսի ոչ կարացին ձեռնարկել, այլ զի առ այն զմիաւորեալն խաչեցին, իւր նմին համարիւր չարչարանքն, այսպէս եւ պատահմունքն գոլով իբրեւ քաւղ եւ վարագոյր մարմնոյն Քրիստոսի, անարգողքն համարին զթագուցեալսն ի նոսին անարգեալ, զոր աւրինակ վարագոյր տաճարին էր ծածկոյթ տապանակին, եթէ ոք խզէր զվարագոյրն, թէպէտ այն խզումն ոչ ինչ վնաս առնէր տապանակին, սակայն զի զնա մերկացուցանէր, անարգանքն առ այն վերաբերիւր, որպէս եւ Քրիստոս զպատառումն եկեղեցւոյ իւրոյ յԱրիոսէ իւր պատմուճանին համարէր, որպէս ասաց առ Պաւղոս խոստովանողն, թէ Արիոս պատառեաց զպատմուճանն իմ[366]։

Ասիցես երկրորդ՝ թէ անպատուութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի ապականիլն պատահմանց հացին եւ գինւոյն։ Ասեմ, թէ որպէս ոչ է անպատուութիւն հոգւոյն բանականի ապականիլն մարմնոյն, մինչ ոչ ինչ կրէ յայնմանէ ապականութենէ, այսպէս եւ ոչ անպատուութիւն է եղծանիլ պատահմանց հացին եւ գինւոյն, մինչ այն ոչ հասանի առ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի, զի որպէս հոգին զոչինչ կրէ ի բորոտութենէ մարմնոյն, այսպէս եւ ոչ մարմինն Քրիստոսի յեղծմանէ պատահմանց հացին եւ գինւոյն։

Ասիցես երրորդ՝ թէ մինչ գոյացութիւն հացին եւ գինւոյն փոխարկին ի գոյացութիւն մարմնոյն եւ արեանն Քրիստոսի, պատահմունքն մնացեալք ոչ առ հացն եւ գինին ենթակայանան եւ ոչ առ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի, այլ տեսակն ոչ ապականի թարց ապականութեան ենթակային, ուրեմն պատահմունքն այնոքիկ ոչ ապականին։ Ասելի է, թէ թէպէտ պատահմունքն այնոքիկ ոչ ունին զենթակայս, զի յապականիլ նոցին եւ ինքեանք ապականեսցին, սակայն ունելով զգոլն, զոր յառաջին ունէին ի նիւթոջ, վասն որոյ ըստ ինքեանց կարեն առնել եւ կրել, որպէս եւ հատն ի ծաղկանց վերացեալ կարէ ապականիլ գարշահոտութեամբ ի յաւդն սփռեցելոց։

Պրակ Ե.

Արդեաւ խորհրդական տեսակքն կարե՞ն սնուցանել[367]

Առ այս խնդիրս զանազան են կարծիք, զի ոմանք ասեն, թէ պատահմունքն այս խորհրդոյս ոչ սնուցանեն, զի որպէս հոտն զուղեղն

[366] Պօղոս Խոստովանողի մասին տե՛ս Հ. Մկր. Վրդ. Ահգերեան, Լիակատար վարք եւ վկայաբանութիւն սրբոց, հտ. Ը., էջ 251–256. նրա այս խօսքը բերուած է Յայսմաւուրքից. Նոյեմբ. 6։

[367] Տե՛ս եւ հմմտ. «ԻՋ. Խնդրի թէ ոք յայսպիսի պատահմանց խորհրդոյս կարէ՞ ոք սնա-

զուարթացուցանէ այլ ոչ սնուցանէ, այսպէս եւ պատահմունք հացին եւ գինւոյն հաստատեն եւ արբեցուցանեն, այլ ոչ սնուցանեն: Բայց այս կարծիքս ընդդէմ երեւի, զի բազումք ի սրբոց սնուցան միայնակ այս կերակրովս, որպէս Մարիամ Եգիպտացին, Սիմեաւն Սիւնակեացն եւ Կատարինէ կոյսն Սէնացին[368]: Ասիցես, թէ ի շնորհաց էր այն: Ասեմ, թէ շնորհիւ ոչ սնանի մարմինն, այլ՝ հոգին: Նաեւ հոտն եւ համն առ վայր մի զուարթացուցանեն, այլ ոչ յերկար:

Երկրորդ՝ ոմանք ասեն, թէ այսոքիկ պատահմունքս աներկբայ սնուցանեն եւ փորձառութիւն ոչ պատրի: Բայց ոչ թէ մարմին Քրիստոսի մարսի եւ սնուցանէ, զի անախտ եւ անկիրք է, ոչ կրէ եւ ոչ շարժի, այլ բացակախեալ պատահմունքն, որ կարէին յենթակայոջ գոլով սնուցանել, նմանապէս եւ՝ արտաքոյ ենթակայից իւրեանց: Ասիցես նախ, եթէ պատահմունքն արտաքոյ ենթակայից սնուցանեն, այս է՝ ի կարգէ հրաշից: Ասեմ, թէ մասամբ իւիք հրաշք է, եւ մասամբ իւիք բնական. զի որպէս պատահումն թարց ենթակայի կայանալն հրաշք է, այլ պատահումն գոլ պատահման է բնական: Այսպէս առանց ենթակայի սնուցանելն կերպիւ ինչ հրաշք է, այլ ըստ որում նիւթական է եւ զնիւթականն սնուցանէ, բնական է:

Ասիցես երկրորդ, թէ ըստ Արիստոտելի նովաւ սնանիմք, յորմէ եմք, որպէս ձագն հաւուն սնանի ի ձուոյն, յորմէ է, իսկ թէ սնանեցեալք ի պատահմանց, յայնցանէ պարտեաք լինիլ: Ասելի է, թէ սերմանիքն թէ այլ յառաջ գան ի սերմանեաց, սակայն աճին ջրով եւ ջերմութեամբ արեգական, ուրեմն ոչ է ընդդէմ, թէ գոյացութիւն սնանիցի ի պատահմանց, որպէս եւ խմորն աճի ի յաւդոյ ներսամտելոյ:

Ասիցես երրորդ՝ թէ որ ոչ մնայ յերկար ժամանակ ի ստամոքսին ոչ կարէ սնուցանել, իսկ երբեմն Շապուհ Սափիւռոս ի Միջագետս ասորւոց՝ զպատարագող եւ զճաշակող քահանայի որովայնն ետ պատառել, եւ ոչ ինչ եգիտ, ուրեմն ոչ յամելով ոչ կարէ սնուցանել: Ասեմ թէ այն եղեւ հրաշալիք, զի մի՛ կռապաշտքն գտեալ զսուրբ խորհուրդն ծաղր առնէին, այլ ոչ միշտ վարի Աստուած սքանչելեաւք. որ եթէ նոյն քահանայն ազատ մնայր ի փորձութենէն այնմանէ, կարէր սնանիլ խորհրդական տեսակաւքն:

նիլ», Թովմա Ա.ՔՈՒՐՆԱՑԻ, թ. 138բ—140ա:

[368] «Վարք երանելւոյն Մարիամայ Եգիպտացւոյն», տե՛ս Վարք սրբոց հարանց, հտ. Ա., էջ 288, «Վարք երանելւոյն Սիմէոնի Սիւնակեացի», տե՛ս անդ, հտ. Ա., էջ 324:

ՊՐԱԿ Զ.

Առդեամ խորհրդական տեսակին
բեկանի՞ն յայսմիկ խորհրդոջ

Խորհրդական տեսակաւք իմա զպատահմունսն, որք վասն զմակերեւոյթ միայն ունելոյ եւ ոչ զխորութիւն, ասին տեսակք։

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Մինչ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի ոչ կրեն ի հաղորդութեան, դեւ տեսանեմք, զի նշխարն բեկեալ բաշխի ի բազում մասունս, նմանապէս եւ բաժակն, յայտ է, թէ խորհրդական տեսակքն բեկանին եւ բաշխին, զոր սուրբն Դիոնէսիոս միեղինութիւն հացի եւ բաժակի ի բազումս բաշխեալ, ասէ, եւ զնշանական բազմացուցեալ[369], քանզի այս խորհուրդս հաղորդութիւն կոչի, որով ճաշակողն մի մարմին լինին, ըստ Պաւղոսի, թէ՝ «Մի հաց, մի մարմին եմք բազումքս, զի ամենեքեան ի միոջէ հացէ անտի վայելեմք» (Ա. Կորնթ. ժ. 17)։ Իսկ մարմինն Քրիստոսի ըստ ինքեան ոչ կարէ բազմանալ, ուրեմն մնայ, թէ խորհրդական տեսակքն բեկեալք, նոքաւք ամենեքեան հաղորդին միոյն։ Ասիցես, թէ ուրեմն ամենեքեան միանան վասն պատահմանցն մասնակցութեան։ Ասեմ, թէ՝ ո՛չ զի յամենայն մասունս նշխարին մի եւ նոյն Քրիստոս գոլով միովն այսուիկ առ Քրիստոս եւ առ իրեարս միանան, ըստ աւրինակի լարի իմիք եւ կոպարի, որով ի մի շարին բազում հատք եւ բազում մասունք տարորոշեալք, զի է բոլոր Քրիստոս ի ներքոյ ամենայն մասանց նշխարին։

Ասիցես երկրորդ՝ թէ մինչ բեկումն նշխարին նշանակէ զտէրունական չարչարանսն, առաւել պարտ էր լինիլ ի մարմինն Քրիստոսի քան թէ ի տեսակն հացին եւ գինւոյն։ Ասեմ, թէ իրական մարմինն Քրիստոսի, թէ բեկանիւր ի հաղորդութեան որպէս ի խաչին, Քրիստոս բազմիցս մեռանելոց էր, եւ պատարագողն լինէր դահիճ Քրիստոսի։ Այլ Պաւղոս միանգամ մեռեալ եւ յարուցեալ ասէ զՔրիստոս, եւ յետ այնորիկ ոչ եւս մեռանելոց (տե՛ս Հռոմ. Զ. 9, Եբր. Թ. 25)։ Վասն որոյ այն բեկումն, որ եղեւ յիրական մարմինն Քրիստոսի ի խաչին, աստ լինի նշանակութեամբ ի բեկումն հացին եւ գինւոյն, որ բաւականապէս նշանակէ զանցեալ եղելութիւն ի խաչին։

---

[369] *Յաղագս եկեղեց. քահան. III, 3, 12. տե՛ս* ԱՐԻՍՊԱԳԱՑԻ, *էջ 83 [21]։*

Ասիցես երրորդ՝ թէ Նարեկացին յանհատ մասունս բաշխեալ ասէ զմարմինն Քրիստոսի, եւ զնոյնն ըմբռշխնեալ ատամաւք[370], ուրեմն մարմինն Քրիստոսի մասնատի եւ բեկանի, եւ ոչ խորհրդական տեսակքն։ Ասեմ, թէ փիլիսոփայք ասէին. ես, իմ եւ իմոյքն. ես, ասէին զհոգին, եւ իմ՝ զմարմինն եւ իմոյքն՝ զմարմնականսն[371]։ Եւ սակայն Քրիստոս բերանովն Դաւթի իմ, ասէր, զպատմուճան մարմնոյն, ըստ այնմ, «բաժանեցին զհանդերձս իմ» (Սղմ. ԻԱ. 19), որպէս ասէր եւ վասն մարմնոյն, թէ՝ «ծակեցին զձեռս իմ» (Սղմ. ԻԱ. 18)։ Նմանապէս եւ որ ինչ վերաբերի եւ ասի զխորհրդական տեսակացն ասի զնոյնոյ Քրիստոսէ՝ պարունակեցելոյ ի ներքոյ այնոցիկ տեսակաց, որպէս եւ չարչարանք մարմնոյն իւր իսկ Բանին ասին վասն միաւորութեան, թէ Աստուածութիւն ոչ կրէ ինչ։

Պ ր ա կ է.

Արդեաւ կարիցէ՞ ճիւթ ինչ խառնիլ ի սրբագործեալ գինին[372]

Ասեմ թէ, զի թէ երբէք հարկն պահանջեսցէ, թէ եւ ոչ զիր ինչ նշանակէ խառնումն հիւթոյ իմիք ընդ սրբագործեալ գինւոյն, թէպէտ յոյնք յետ սրբագործութեան լնուն զջերմ ջուր, իբր թէ ժողովուրդն սիրով առ Քրիստոս միաւորին, որք զունայն եւ աւտար տարր խառնեն ընդ խորհրդոյն, եւ ոչ զժողովուրդն։ Որ այս յայնժամ լինէր, յորժամ զժողովուրդն բանային յարեանն եւ կամ սրսկէին զնոքաւք։ Իսկ թէ Աքուինացին եւ այլ լաթինք ստորասեն, բայց զպատճառն ոչ ցուցանեն, բայց անսովորիցն եւ անփորձիցն գինւոյն համոյ կարէ սովորականաւք նոցա տրիլ ի փոխումն համոյն եւ հոտոյն։ Որպէս եւ ոմանց սրբոց մարտիրոսաց տանէին ի բանտի զմասն մարմնոյն՝ պատատեալ հացիւ եւ կամ եդեալ ի չամչի։

---

370 «Ոչ փշրեցեր զպարս ատամանցս յըմբռշխնելն զքեզ, անսահմանելի», տե՛ս Մատեան բան Ե., գ.։

371 «Եւ ես ասէին զհոգին, վասն զի ի հոգւոջն ունիմք զգոյութիւն, եւ իմ ասէին զմարմինն, որպէս զգործի հոգւոյ, իսկ իմոյ ասէին զարտաքոյսն, այսինքն՝ զստացուածս», Դաւիթ Անյաղթ, Սահմանք իմաստասիրութեան, պր. ԺԱ. տե՛ս ՄՀ, հտ. Գ., էջ 177 [27], նաեւ աշխ. թրգմ. երկեր, էջ 90։

372 Տե՛ս եւ հմմտ. «Իէ. խնդրի թէ ոչ ինչ նիւթ լինի արիւն Քրիստոսի, բաց միայն գինի եւ գինի եւս զաւրութեամբ...», Թովմա Աքուինացի, թ. 140ա։

ԽՆԴԻՐ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Յաղագս տեսակի կամ ձեւոյ բանի հաղորդութեան՝ ի յերեք պրակս բաժանեալ

Նախ թէ՝ որն իցէ տեսակ այսորիկ խորհրդոյ։ Երկրորդ՝ մի՛թէ պատկանաւոր իցէ տեսակ սրբագործութեան հացին եւ գինւոյն։ Երրորդ՝ տեսակն հացին հասանի՞ իւրում ներգործութեան նախքան զարտաբերիլն տեսակի գինւոյն։

ՊՐԱԿ Ա.

Նախ թէ ո՞րն իցէ տեսակ այսորիկ խորհրդոյ

«Տեսակ» անուամբ իմանամք զձեւ բանին, որով խորհուրդն կատարի, որ յոմանց էական բան կոչի, զի նովաւ հասանի խորհուրդն իւրում կատարելութեան. ի Տաթեւացւոյն կոչի բան Քրիստոսի, զոր եւ կոչէ զնոյն բանն գոյացական Հարցմանց Թ. հատորի ԼԱ. գլուխ[373]։ Զի նովաւ գոյանայ խորհուրդն ոչ իբրեւ ի յոչնչէ, այլ ի տեսակափոխութենէ գոյացեալ, այլ հասարակաբար կոչի տեսակ բանի։ Այլ թէ ո՞րն իցէ տեսակ բանի հաղորդութեան՝ ցուցանելի է։

ԵՋՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Տեսակ բանին հաղորդութեան է այս. «Այս է մարմինն իմ, այս է արիւն իմ»։ Քանզի մինչ Տէրն մեր՝ հեղինակն խորհրդոց՝ յաւանդել զխորհուրդ հաղորդութեան ոչ զայլ ինչ ասացեալ երեւի, եթէ ոչ այսոքիւք բանիւք աւրհնեալ զհաց եւ զգինին, հետեւի, թէ այնոքիւք եւ կատարեալ իցէ զխորհուրդն, եւ ոչ կարէ այլ ինչ բան մարդկային առնել, եթէ ոչ այնու, որով Աստուած Յիսուս արար եւ գոյափոխեաց զհացն ի մարմին իւր եւ զգինին յարիւն իւր։

Նախ քանզի երկինք եւ երկիր կարեն անցանիլ, եւ բանն Քրիստոսի՝ ոչ երբէք (տե՛ս Ղուկ. ԻԱ. 33), եւ մանաւանդ, զի է աստուածային կտակ, եւ վերջին հրաման ի վերայ աստուածային գանձուց իւրոց հաղորդութեան, զի ըստ Պաւղոսի կտակ յետմահուն հաստատուն է (Եբր. Թ. 17), եւ ոչ ոք կարէ զկտակ մարդոյ եղծել, եւ զայլ հրաման ի վերայ այնորիկ տալ, ապա որչա՞փ եւս առաւել կտակն Աստուծոյ է անջնջելի եւ

[373] *Տե՛ս Գիրք հարցմանց, էջ 597–598։*

անփոփոխելի. եւ այս է բանն հաղորդութեան, որ ի վերայ հացին եւ գինւոյն ասաց. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»։ Քանզի ցուցական դերանունս (այս) եւ էական բանս (է) զայն զաւրութիւն ունին առ հացն եւ գինին, զոր ունի եւ բանն Հաւր առ Որդին, թէ՝ «Դա է Որդի իմ» (Մտթ. ԺԷ. 5), զի որպէս Որդւոյն համագոյութիւն ընդ Հաւր ցուցանի այնու, այսպէս եւ մարմնոյ եւ արեան համագոյութիւն ի հացէ եւ ի գինւոյ անդրափոխեցելոյ առ իսկական եւ ի կուսէ առեցելոյն ցուցանի բանիւքս. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ» ասելով։ Նաեւ Քրիստոս կանխաւ ի կափառնաւում երկարապէս քարոզեաց զմարմնոյ եւ զարենէ իւրմէ, եւ առաքեալքն յայնժամ ոչ կատարելապէս իմացան զասացեալն, եւ ոմանք ասացին. «Խիստ է բանդ այդ. ո՞վ կարէ լսել դմա» (Յովհ. Զ. 61)։ Քրիստոս զկանխաւ քարոզեալն իրաւք հաստատեաց յասելն. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»։ Այսպէս ասէ եւ Ծործորեցին ոչ պատմողաբար եւ իբր թէ զեղեալն ծանուցանելով, այլ այնու գոյափոխելով, զի որպէս յատեղծանելն զարարածս աւրհնեաց, որ էր աւրհնութեան այն տալ զաճեցողական զաւրութիւն, այսպէս եւ զհացն եւ զգինին աւրհնելն եւ զգոյափոխական աւրհնութիւն, որով բանիւ առ այնքան պատիւ բարձրացոյց զտարրական նիւթսն, մինչ զի իբր թէ զպղինձն յոսկի յեղափոխեաց[374]։

Երկրորդ՝ առաջին աւանդապահն Քրիստոսի եւ անմիջապէս յերկնային դպրատանն ուսանող, ներհուն աշակերտն Քրիստոսի Պաւղոս, զոր համարիմ, թէ զԱւետարանին թերին լրացոյց Առ Ա. Կորնթ., որպէս որ ընկալեալ էր ի Քրիստոսէ եւ յառաքելոց, զայն ձեւն աւանդելով, ոչ զայլ ինչ ձեւ բանի եցոյց ի կատարման հաղորդութեան, եթէ ոչ միայն զառաջեալն Քրիստոսի ի վերայ հացին, թէ՝ «Այս է մարմին իմ», եւ ի վերայ բաժակին, թէ՝ «Այս է արիւն իմ»։ Որ եթէ այլովք բանիւք քան նոքաւք արարեալ իցէր, որպէս եւ Դիոնէսիոս աշակերտն նորա զամենայն որպիսութիւնս իւրեանց ասէ ուսեալ ի Պաւղոսէ, ուրեմն ոչ զայլ ինչ լուեալ զառաքելոց եւ ոչ զայլ ինչ ուսեալ ի Քրիստոսէ վասն այս խորհրդոյս իբրեւ կնիք իսկական այսորիկ խորհրդոյ զտեսակ բանին Քրիստոսի միայն աւանդէ։

Երրորդ՝ սուրբն Յոհաննէս ի վերջոյ գրեալ զԱւետարանն, զթերին ի նոցանէ էլից, եւ նկատելով, թէ ի վերայ այսմ խորհրդոյ բնաւ չունէին պակաս գրեալ Գ. (3) աւետարանիչքն, զանց արար ի գրելոյ, վասն այսորիկ, զի թէ պակաս թողեալ էին, լցուցանէր։

---

[374] *Համմտ.* Ներսէս Շնորհալի (Ծործորեցի), *Մեկնութ. Մատթ., էջ 358։*

Չորրորդ՝ Տաթեւացին Զմռան հատորի ճԺԹ. քարոզին, թէ որպէս փոխի հացն ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին՝ յարիւն, ի Դ. գլուխ ասէ, թէ՝ «Յայտնի է ամենեցուն, յորժամ դնեմք զհացս զայս եւ զգինիս ի վերայ Սեղանոյն, է սոսկ հաց եւ սոսկ գինի միայն, զի ոչ ունի յաստուածպետական զաւրութեան յինքեան, այլ յորժամ աւանդեալ բանիւն ի Տեառնէ, որ ասէ «Այս է մարմին իմ» եւ «Այս է արիւն իմ», կատարի յիշատակ մահուն Քրիստոսի, եւ ճշմարտապէս փոխի հացն ի մարմին Քրիստոսի եւ գինին՝ յարիւն Քրիստոսի»[375]: Եւ յետ սակաւուց ասէ. «Եւ դարձեալ որպէս ի մարդեղութեան ինքն միացոյց զիւր մարմինն ընդ Աստուածութեան իւրում, այսպէս եւ ինքն աւրհնելով զհացս զայս ըստ իւրում զաւրութեան եղեւ ճշմարիտ մարմին Քրիստոսի աստուածային բանիւն, զի փոխի հացն յատկապէս մարմին Քրիստոսի ընդ Աստուածութեան»[376]: Եւ դարձեալ ասէ. «Զի հաւատամք զճշմարիտ Աստուած որպէս եւ է իսկ, եւ աստուածային գործ է կատարեալ, որպէս ասաց Աստուած. Եղիցին երկինք եւ երկիր, եւ եղեն, նոյնպէս եւ արարիչն Աստուած ասաց. Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ, եւ եղեւ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, որ այսաւր ի ձեռս մեր կատարի»[377]: Եւ ի նոյն գրքոջ ճԻ. վասն ջուր խառնողաց ասէ. «Եւ զայս հարցանեմ ի ձեզ, ո՞ր բան է որ զջուրն ի խորհուրդ կատարէ, զի ասել՝ «Այս է մարմին իմ» զէութիւն հացին կատարեաց, եւ ասելն՝ «Այս է արիւն իմ» զէութիւն գինւոյն փոխարկեաց, եւ ջուրն մնաց սոսկ ջուր»[378]: Ուրանաւր դնէ չորս ինչ հարկաւոր առ այս խորհուրդս, զի պատարագողն իցէ քահանայ, տեսակ հացին եւ գինւոյն, դիտաւորութիւն աւրհնողին եւ բանն Քրիստոսի, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»: Տե՛ս եւ Հարցմանց գրքոջ ԵՃՂէ. (597) երեսն:

Հինգերորդ՝ Յոհաննէս Մործորեցին ի մեկնութեան Մատթէոսի ի վերայ այնմ, թէ՝ «էառ Յիսուս, աւրհնեաց «եւ այլն, եւ ասէ. «Առէք կերէք այս է մարմին իմ, ասէ, թե՝ էառ Յիսուս ի ձեռն զհացն բաղարջ՝ յաւրինակ անսերմն եւ անապական կուսածին մարմնոյն, զոր եւ աւհնեալ ասաց ի վերնատանն. «Այս է մարմին իմ», որ եղեւ իսկ ճշմարտապէս որպէս երկինք եւ երկիր, այսպէս եւ հացն մարմին նմին»[379]: Դարձեալ յետ սակաւուց չորս դնէ հարկաւոր առ կատարումն այսորիկ խորհրդոյ. «Նախ աւրհնեալ Սեղան, երկրորդ՝ հաց եւ գինի, երրորդ՝ զի աւրհնողն

---

[375] *Տե՛ս* Գրիգոր Տաթեւացի, *Զմեռան հատոր, էջ 542:*

[376] *Տե՛ս* Գրիգոր Տաթեւացի, *Զմեռան հատոր, էջ 542:*

[377] *Տե՛ս* Գրիգոր Տաթեւացի, *Զմեռան հատոր, էջ 542:*

[378] *Տե՛ս* Գրիգոր Տաթեւացի, *Զմեռան հատոր, էջ 546:*

[379] *Տե՛ս* Ներսէս Շնորհալի (Մործորեցի), *Մեկնութ. Մատթէի, էջ 558:*

իցէ քահանայ, եւ չորրորդ՝ կամք սրտի, յորոյ սիրալիր բաղձանաց բղխէ աւրհնութեան բան, որով լինի հացն եւ գինին մարմին եւ արիւն Որդւոյն Աստուծոյ, զի թէ մի ի սոցանէ պակաս իցէ՝ ոչ իցէ պատարագ, որպէս ասէ, թէ՝ էառ ի Սեղանոյն, եւ հաց էառ եւ ինքն էառ, եւ աւրհնեաց ի սրտէ, եւ եղեւ մարմին» եւ այլն[380]։

Վեցերորդ՝ թէ աւրհնութիւն այն ոչ այլ ինչ էր քան «զԱռէք կերէք, այս է մարմին իմ» ասելն, ապաքէն եւ վասն գինւոյն ասելոց էին աւետարանիչքն թէ՝ «Առեալ բաժակ աւրհնեաց, զի եւ Մարկոս համաձայն Մատթէի, զհացն աւրհնեաց, ասէ, եւ վասն բաժակին, համաձայն Ղուկասու ասէ, թէ առեալ բաժակ գոհացաւ (տե՛ս Մրկ. ԺԴ. 22, Ղուկ. ԻԲ. 29)։ Ուրեմն աւրհնութիւնն Քրիստոսի ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ ասել ի վերայ հացին. «Այս է մարմին իմ», եւ ի վերայ գինւոյն. «Այս է արիւն իմ»։ Որ զայն աւրհնութիւնս գոհութիւն կոչէ Պաւղոս, եւ նոքաւք ցուցանէ զհացն եւ զգինին եղեալ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, եւ վասն նոյն աւրհնութեան բանիցն Քրիստոսի հաց աւրնութեան եւ բաժակն աւրհնութեան կոչէ զմարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23, Ժ. 16), եւ ոչ այլ կերպ աւրհնութեան ցուցանէ աւետարանիչն նորոյս Սիաւնի զթերութիւն աւետարանչացն լցուցիչն Պաւղոս։

Եաթներորդ՝ Երանելի վարդապետս Բարսեղ Ճոն կոչեցեալ ի մեկնութեան Մարկոսի, ի վերայ այնմ. «Առէք, կերէք, այս է մարմին իմ», ասէ. «Եւ որպէս կոչէ զհացն մարմին իւր, իբր զինքն մարմին է եւ հոգի եւ միտք, թէպէտ զիարդն անգիտելի է, սակայն զի ասաց եւ ամենեքեան եղեն, եւ զամենայն բանիւ արար, այսպէս եւ զայս բանիւն, որ ասաց. Այս է մարմին իմոյ»[381]։

Ութերորդ՝ Յոհան Դամասկացի մեծ վարդապետն յունաց Մանսուր կոչեցեալ չերկրորդ գրքոջ ՁՁ. գլուխ ի վերայ անապական խորհրդոցն Քրիստոսի ասէ, թէ՝ «կենդանի է Բանն Աստուած եւ ներգործող, եւ զամենայն, զոր ինչ կամեցաւ, արար, ասաց. «Եղիցի լոյս եւ եղեւ, եղիցի հաստատութիւն եւ եղեւ» (Ծննդ. Ա. 3), եւ թէ՝ «Բանիւ Տեառն երկինք հաստատեցան, եւ հոգւով բերանոյ՝ ամենայն զաւրութիւն նոցա» (Սղմ. ԼԲ. 6), եթէ երկինք եւ երկիր եւ ջուր եւ աւդ եւ հուր բանիւ Տեառն ի կատարումն եկին եւ կենդանի մարդն եւս, զի կամեցաւ Աստուած, նաեւ ի սրբուհւոյ կուսէն, ի սուրբ եւ անարատ արենէն, մարմին իւր յանգեաց առանց սերման, մի՞թէ ոչ կարէր զհացն մարմին իւր առնել եւ զգինին՝ արիւն։ Ի սկզբանն ասաց. «Հանցէ երկիր զդալար խոտոյ» (Ծննդ. Ա. 30), եւ ցարդ եւս ոռոգելով

---

[380] *Տե՛ս* Ներսէս Շնորհալի (Ծործորեցի), *Մեկնութ. Մատթէի, էջ 559։*

[381] *Տե՛ս* Բարսեղ Մաշկեւորցի, *Մեկնութիւն Մարկոսի, էջ 277։*

ցաւղով անձրեւաց հանէ զբոյսս իւր զաւրացեալ եւ ուղղեալ հրամանաւն Աստուծոյ, ասաց. «Այս է մարմին իմ, եւ այս է արիւն իմ», եւ թէ՝ «զայս արարէք». եւ ամենազաւր բանիւն իւրով մինչեւ ցգալուստն իւր լինի[382]։

Իններորդ՝ յայտ է եւ սովորութեամբ եկեղեցւոյ, որ զաղաւթն ի դէմս Հաւր Աստուծոյ ծածկաբար ընթեռնու, եւ զասէք «Կերէքն այս է մարմին իմ եւ զարբէք ի սմանէ, այս է արիւն իմ» ասէ յայտնապէս, որպէս զի ժողովուրդքն ծանիցեն զժամանակն գոյափոխութեան, եւ իբրեւ առ ճշմարիտ մարմին եւ արիւնն ընծայիցեն զչերմեռանդութիւն եւ զերկրպագութիւն։

Տասներորդ՝ զի անմիջապէս զկնի բանիցն այնոցիկ ասէ քահանայն եւ զսոյն իւր միշտ յիշատակ առնել պատարագն աւանդեաց մեզ բարեբար Որդին Քրիստոս Միածին։ Իսկ յիշատակն այն ոչ է նկատելի առ սոսկ հացն եւ գինի, այլ ի առնելն զայնոսիկ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։

Տասնմէկերորդ՝ յետ այնորիկ քահանայն ըմբռնեալ զսկիհն յառաջ խաղացուցանէ իբր Հաւր Աստուծոյ նուիրելով եւ ասէ. «Եւ արդ, մեք Տէր, ըստ այսմ հրամանատրութեան յառաջ բերեալ զայս խորհուրդ փրկական մարմնոյ եւ արեան Միածնի Որդւոյ քոյ»[383]։ Եւ ո՞րն է փրկական խորհուրդն, եթէ ոչ գոյափոխեալ հացն եւ գինին. այսպէս իմա եւ զայն աղաւթքն առ Հայր, թէ՝ «այլ ի քոյ բազմազեղ ներողութիւնդ ապաւինեալ համարձակիմք ի սպասաւորութիւն մարմնոյ եւ արեան Միածնի քոյ»[384]. ուր ոչ խաւսի անցեալաւրէն եւ ոչ ապառնաւրէն, այլ ներկայաւրէն, որպէս եւ ասելն, թէ՝ «Այս է մարմին իմ». ոչ խաւսի անցելաւրէն, թէ՝ եղեւ, եւ ոչ ապառնաւրէն, թէ՝ եղիցի, այլ ցուցական ներկայ էական եւ ներգործական բայիւ, թէ՝ «Այս է»։

Տասներկուերորդ՝ Խոսրով Անձեւացեաց եպիսկոպոսն ի վերայ այնմ. «Այս է մարմին իմ» ասէ, թէ՝ «Էառ զհացն յարարչաստեղծ ի ձեռսն, որ զերկին եւ զերկիր գոյացոյց, աւրհնեաց եւ աստուածացոյց»[385]։

Տասներեքերորդ՝ Նոյն Խոսրով ի վերայ այնմ. «Եւ զբոյս ի քոյոցս քեզ մատուցանեմք», ասէ, թէ՝ «Այսինքն՝ զբոյս Միածին, ի քոյոց՝ կամաց առաքեալ, դարձեալ զսա քեզ նուէր եւ ընծայ մատուցանեմք»[386]։ Զայսոսիկ ասէ յետ «Առէք կերէք»-ին, եւ նախ քան «զորով զհացս զայս արասցես»-ն։

---

[382] Տես ՄՄ, ձեռ. 63, թ. 92բ–95բ։

[383] Տես Խորհրդատետր, էջ 25ա։

[384] Տես Խորհրդատետր, էջ 25բ–26ա։

[385] Տես «Մեկնութիւն ահաւոր խորհրդոյ սրբոյ պատարագին՝ արտահանեալ ի մեկնութեանց Խոսրովու Անձեւացեաց եպիսկոպոսի եւ Ներսիսի Լամբրոնացւոյ՝ կարճելով եւ պարզաբանելով Յովհաննու Արճիշեցւոյ», Ս. Էջմիածին, 1860, էջ 100։

[386] Տես «Մեկնութիւն ահաւոր խորհրդոյ սրբոյ պատարագին... Յովհաննու Արճիշեցւոյ», էջ 103։

Տասնչորսերորդ՝ նախ քան «զհացս զայս արասցես»-ն ասէ քահանայն. «Որ զանց արարէր զմերով անարժանութեամբս, այսպիսի ահաւոր եւ անպատում խորհրդոյ կարգեցեր սպասաւորս»[387]: Իսկ լոկ հացն եւ գինին ոչ են ահաւոր եւ անպատում խորհուրդ:

Տասնհինգերորդ՝ սուրբն Ամբրոսիոս ասէ, թէ՝ «Սրբագործումն լինի բանիւք եւ խաւսիւքն Տեառն Յիսուսի, վասն զի այլ ամենայն բանիւք, որք ասին. Գոհութիւն Աստուծոյ մատուցանի եւ աղաւթիւք խնդրի վասն ժողովրդեան, վասն աւրինաց եւ վասն բնաւից ամենայնից, իսկ ուր խորհուրդն կատարի արդէն ոչ իւրով բանիւք քահանայն վարի, այլ վարի բանիւքն Քրիստոսի. ուրեմն բանքն Քրիստոսի կատարեն զխորհուրդն»[388]: Եւ գիտելի է, զի այս խորհուրդս զանազանի յայլոց խորհրդոց երկոքումբք. նախ զի այս խորհուրդ կատարի սրբագործութեամբ նիւթոյ, իսկ այլ խորհուրդքն կատարին կիրառմամբք սրբագործեալ նիւթոյ: Երկրորդ՝ այլ խորհուրդք կայանան յաւրհնութեան իմիք, յորմէ սրբագործեալ նիւթն առնու գործի հականապէս զհոգեւոր իմն զաւրութիւն, որ սպասաւորաւն, որ է կենդանի գործիք, կարէ առ անկենդան գործիքն առաջանալ: Իսկ յայսմիկ խորհրդոջ սրբագործութիւն նիւթոյ կայանայ ի աքանչելի իմն դարձման գոյափոխութեան, որ միայն յԱստուծոյ կատարիլ կարէ: Ուստի սպասաւորն յայսմիկ խորհրդոջ կատարելով, ոչ ունի զայլ գործ, եթէ ոչ զարտաբերութիւն բանից, եւ զի տեսակն պարտի գոլ պատկանաւոր իրի, վասն այսորիկ տեսակն այսմիկ խորհրդոյ զանազանի ի տեսակաց այլոց երկոքումբք: Նախ զի տեսակքն այլոց խորհրդոց նախ քան կիրառումն նիւթոյ են. զոր աւրինակ զմկրտութիւն կամ զդրոշմելութիւն, բայց տեսակն այսորիկ խորհրդոյ տայ միայն զսրբագործումն նիւթոյ, որ կայանայ ի գոյացափոխութեան, մինչ ասի. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»: Երկրորդ՝ զի տեսակքն այլոց խորհրդոց արտաբերին յանձնէ սպասաւորին, կամ կերպիւ գործողի՝ զգործն, որպէս մինչ ասի. «Մկրտի երախայս ի ձեռս իմ», կամ կերպիւ իշխանութեան հրամայողի որպէս ի կարգի քահանայութեան առ զիշխանութիւն: Բայց տեսակն այսորիկ խորհրդոյ արտաբերի իբր յանձնէ նոյնոյ Քրիստոսի խաւսողի: Ուրեմն սպասաւոր յայսմիկ խորհրդոջ զոչ ինչ առնել երեւի, եթէ ոչ արտաբերիցէ զբանսն Քրիստոսի:

Տասնվեցերորդ՝ «Ամէնն» ի Սուրբ Գիրսն նշանակէ «այո», որ զեղելոյն հաստատութիւն ցուցանէ, զի է ստորասական եւ հաստատական, եւ այս երգի ի դպրաց «Յառէք կերէք»-ին: Առարկիցես նախ՝ թէ Խոսրով

[387] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 25բ:*

[388] Ambros. De myst.

Անձեւացեաց եպիսկոպոսն եւ Ներսէս Լամբրոնացին «զԱռէք կերէքն, այս է մարմին իմ», եւ կամ «զայս է արիւն իմ» ոչ իմանան սահմանաւրէն եւ ստորասապէս, այլ պատմողանապէս, ուրեմն այն բանքն ոչ են տեսակք այսորիկ խորհրդոյ, այլ՝ «որով զհացս զայս արասցեսն»[389] եւ այլն: Ասեմ, թէ նոքա հետեւին յունաց, որք զիւրեանց վարդապետսն առաւել պատուեն քան զՔրիստոս, որպէս յայտ է ի տաւնից նոցա, զի զաւրն կիրակի բազում արհեստաւորք գործով անցուցանեն, եւ զտաւն սրբոց դատարկ եւ իբրեւ զկիրակի պատուեն: Այլ թէ ըստ յունաց, «որով զհացս եւ զգինիս արասցես» ասելով լինի խորհուրդն, եւ զայն սահմանեաց Ոսկեբերանն[390]: Յառաջ քան զՈսկեբերանն, որո՞վ կատարէին զպատարագն: Իսկ թէ՝ «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ» ասելն էական բան այսորիկ խորհրդոյ յայտ առնէ եկեղեցին զայնոսիկ բարձր ձայնիւ արտաբերելով ի լուր ժողովրդեան առ ի զգացուցանել զեղելութիւն: Վկայէ այնմ եւ հաւատամք[391] եւ այլն: Իսկ քահանայն ոչ յանձնէ իւրմէ, այլ փոխանորդաբար յանձնէ բոլոր ժողովրդեան մատուցանէ, որոյ եւ դիտաւորութիւն համաձայնիլ պարտի ժողովրդեան: Զի յիրաւի թէպէտ մինչեւ «յԱռէք կերէքն» պատմութիւն է բարերարութեան Աստուծոյ եւ չարչարանացն Քրիստոսի, որպէս ասի. «Ճանապարհորդեաց ըստ ամենայն կիրս մարդկային կենցաղոյս առանց մեղաց, եւ եկեալ կամաւ ի խաչ», յորում պարունակի կիրք չարչարանացն: Սակայն յարտաբերել զէական բանն ոչ պարտի իմանալ պատմողաբար, այլ՝ սահմանաւրէն եւ ստորասապէս: Իսկ թէ ոմանք առաւել յենուն ի բանս խոսրովու եւ Լամբրոնացւոյն՝ լուիցեն եւ զայն, եւ ընկալցին իբրեւ զճշմարիտ բան, թէպէտ ես ոչ ընդունիմ (քանզի Խոսրով զկնի «որով զհացս զայս արասցես» ասելոյն, յորում դնէ զկատարումն խորհրդոյն, մոլորեալ սխալի ասելով), թէ որպէս ի մեռեալ մարմինն հոգին աներեւութապէս գայ եւ կենդանացուցանէ, եւ յորժամ կենդանանայ մարմինն, յայլ ձեւ ոչ փոխարկի, այլ միայն կենդանական զաւրութիւն ի նա առաւելու, այսպէս եւ ի հացս եւ ի գինիս աներեւութապէս իջանէ Հոգին Սուրբ, եւ ոչ եթէ զձեւ հացին եւ բաժակին ի միս եւ յարիւն գոյ փոխէ, այլ՝ միայն զաստուածական զզաւրութիւն եւ զներգործութիւն մարմնոյն եւ արեանն Քրիստոսի ի հացն եւ ի բաժակն տպաւորէ[392]: Այսպէս ասէ եւ Լամբրոնացին[393]: Ուրեմն հացն եւ

[389] Տես Խորհրդատետր, էջ 26բ:
[390] Հմմտ. Սրբազան պատարագամատոյցք հայոց, էջ 374:
[391] Տես Խորհրդատետր, էջ 32 ա:
[392] Տես Ղազար Ջահկեցի, Դրախտ, էջ 367:
[393] Տես Ներսէս Լամբրոնացի, Խորհրդածութիւնք, էջ 338:

գինին ըստ նոցա ոչ համաբուն եղիցին մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, այլ՝ համազաւրք միայն, որպէս եւ հուրն միաւորեալ ընդ երկաթոյ, երկաթն լինի համազաւր հրոյ այրելովն, այլ ոչ համաբուն: Եւ ո՞ւր դիցուք զբանն Քրիստոսի, թէ՝ «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ», եւ թէ՝ «զհացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է», եւ ոչ ասէ, թէ տպաւորութիւնք եւ նշանք են: Ուրեմն հաւանեսցին եւ յայսմ վայրի ասացելոցն նոցա, որոց բանքն զանազանին ի բանից լութերանաց, որոց պարզամտութեան ներեսցէ Տէր:

Նաեւ լուայ ումեմնէ, թէ Ոսկեբերանն «զայն, որով արասցեսն» եւ այլն ոչ է ասացեալ յետ «առէք կերէքին», այլ նախ քան «զառէք կերէքն» ըստ կերպի աղաչանաց[394]: Եւ թէ սուրբն Կղէմէս յաջորդն Պետրոսի առաքելոյն[395], եւ սուրբն Բարսեղ ի Խորհրդատետրին իւրեանց ոչ են ասացեալ, թէ՝ «արա» կամ թէ՝ «արասցես», այլ թէ՝ «առաքեա ի վերայ պատարագիս այսորիկ զՀոգիդ Սուրբ վկայ չարչարանաց Տեառն Յիսուսի, որպէս զի ցուցցէ զհացս զայս գոլ մարմին Քրիստոսի քոյ եւ զբաժակս զայս արիւն Քրիստոսի քոյ, զի ճաշակողք հաստատեսցին ի բարեպաշտութեան եւ ընկալցին զմեղաց թողութիւն»[396]: Այս է բանն Կղէմայ: Եւ սրբոյն Բարսղի է այս. «Որպէս զի ցուցցէ զհացս զայս գոլ նոյն պատուական մարմինն Տեառն Աստուծոյ եւ Փրկչին մերոյ Յիսուսի եւ զորն է ի բաժակս, նոյն պատուական արիւնն Տեառն Աստուծոյ եւ Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ հեղեալ է վասն կենաց աշխարհի»[397]:

Ասիցես երկրորդ, թէ Դամասկացին յերկու գրքոջ Աստուածաբանութեան ՁՁ. գլուխն՝ ութսուն եւ վեց գլուխն եւ Բարսեղ վարդապետն Ճոն ի մեկնութեան Մարկոսի ի վերայ «առէք կերէքին», եւ Խոսրով ի վերայ. «որով զհացս զայս արասցեսն», եւ Լամբրոնացին միութեան եկեղեցւոյ գրքոջ ԼԲ. գլուխ «կոչմամբ Հոգւոյն Սրբոյ» ասեն զկատարումն խորհրդոյս եւ ոչ՝ բանիւն Քրիստոսի: Ասեմ, թէ նոքա զներգործութիւն տան Հոգւոյն Սրբոյ, այլ ոչ առանց բանին Քրիստոսի կատարի այս խորհուրդս: Զոր աւրինակ Քրիստոս զարձակելոյ եւ զկապելոյ իշխանութիւն վերատրեաց Հոգւոյն Սրբոյ (տե՛ս Յովհ. ԻԱ.): Եւ ահա յարձակմանն ոչ ասի, թէ ես արձակեմ զքեզ Հոգւով Սրբով, այլ թէ՝ «Արձակիմ զքեզ ամենայն մեղաց քոց[398]», յորում լռելեայն իմանի արձակող Հոգին Սուրբ եւ կամ բոլոր Սուրբ

---

[394] Համմտ. Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց, էջ 373:

[395] Աւանդաբար Պետրոս առաքեալի († 67) յաջորդներ են համարւում Լին (68–80), Անակլետ (80–92) եւ Կղէմէս (92–101) եպիսկոպոսները:

[396] Տե՛ս Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց, էջ 39:

[397] Տե՛ս Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց, էջ 142:

[398] Տե՛ս «Ժամագիրք Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ արարեալ սրբոց Թարգմանչացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ եւ երանելի հայրապետացն մերոց Գիւտոյ եւ Յովհաննու

Երրորդութիւն, որպէս ի վերջն ասի. «Յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ»: Այսպէս եւ էական բանի մէջն, թէ՝ «Այս է մարմին, այս է արիւն իմ» լռելեայն իմանի ներգործութիւն Հոգւոյն Սրբոյ: Զոր աւրինակ Քրիստոս ասաց, թէ՝ «Հոգւովն Աստուծոյ հանեմ զդեւս» (Մտթ. ԺԲ. 28) եւ ի բժշկել զդիւահարս եւ ի հանել զդեւս ոչ երբէք արտաբերեաց, թէ՝ յանուն Հոգւոյն Սրբոյ ել դեւ, եւ սակայն Հոգին Սուրբ հալածէր զնոսա հրամանաւն Քրիստոսի, իբրեւ միով աստուածայնով ներգործութեամբ ընդ Հաւր եւ Որդւոյ, այսպէս եւ յասելն. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ» ոչ յիշէ, թէ Հոգի Սուրբ զայս հացս եւ զգինիս արա, սակայն իմանի ճշմարտապէս նորին ներգործութեամբն լեալ, զի նա է սրբացուցիչ խորհրդոյս: Եւ վերոգրեալ վարդապետաց միտն է ըստ այսմ կերպի, որպէս ասէ Լամբրոնացին ի վերոյիշեալ տեղւոջն, թէ՝ «Հոգին Սուրբ փայլեալ յաշխարհի, միայն զայս նիւթ գտանէ իւր ներընդունակ, որ տիրապէս ընդ սա խառնի (որպէս ապակին զարեգակն գտանէ ընդունակ), որպէս զի ոչ կարէ որոշել զզգալի նիւթս յիմանալի Հոգւոյն»[399]: Իսկ եթէ ոչ բաւականասցի ոք, թէ վերոգրեալ բանք վարդապետացն ոչ են միայն վասն ներգործելոյ, եւ թէ նովաւ միայն լինի, ուրեմն հաւանեսցին եւ միւս ցուրտ բանի Լամբրոնացւոյն, որ անձնաւորապէս միաւորեալ ասէ զՀոգին Սուրբ ի հացն եւ ի գինին, որպէս բանն ի մարմնի: Եւ ըստ նորա ասից, հացն եւ գինին ոչ լինին մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, այլ՝ Հոգւոյն Սրբոյ: Այլ, որպէս ասացաւ նեգործութիւնք խորհրդոյ ի Հոգւոյն Սրբոյ են եւ հաղորդութիւնն՝ նմանապէս, բայց վախճանն ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի փոխիլն: Զոր աւրինակ Քրիստոս ասի յղացեալ ի Հոգւոյն Սրբոյ ոչ ըստ նիւթական պատճառի, այլ ըստ արարողական պատճառի, այսպէս եւ արարողական պատճառ գոյափոխութեան հացին եւ գինւոյն է բանն Քրիստոսի, եւ երկրորդապէս ներգործութիւն Հոգւոյն Սրբոյ:

Ասիցես երրորդ՝ թէ Քրիստոս աւրհնելով զհացն եւ զգինին՝ գոյափոխեաց, եւ «այս է մարմին իմ» ասելով զեղեալն ծանոյց: Իսկ յաւրհնութեան Քրիստոսի, թէ զինչ ասաց, ոչ է յայտնի: Ուրեմն այն տեսակքն բանի ոչ են գոյացականք այսորիկ խորհրդոյն: Ասեմ, թէ առ հացին եւ գինւոյն, այլ եւս մեծագոյն աւրհնութիւն ոչ լինի եւ ոչ գոյ քան զասելն Քրիստոսի վասն հացին, թէ՝ «Այս է մարմին իմ», եւ վասն գինւոյն, թէ՝ «Այս է արիւն իմ»: Զի թէ հնումն մեծ էր խորայէլացւոց կոչիլն Աստուծոյ ծառայ (Ես. ԽԲ. 6), որչա՛փ եւս առաւել մեծ է եւ լիագոյն աւրհնութիւն հացին եւ գինւոյն ոչ միայն կոչիլ, այլեւ գոյափոխութեամբ լինիլ մարմին եւ արիւն

Մանդակունւոյ եւ սրբոյն Ներսիսի Շնորհալւոյ», Նիւ-Եորք, 1986, էջ 10:

[399] Ներսէս Լամբրոնացի, Խորհրդածութիւնք, էջ 160:

Քրիստոսի: Նաեւ ոչ ոք ի սրբոց վարդապետաց զայլ ինչ աւրհնութիւն տուեալ ասեն ի Քրիստոսէ հացին եւ գինւոյն եւ ոչ աւետարանիչքն, եւ ոչ աւանդապահն Պաւղոս, որպէս ասացաք ի վերն սոյն գլխոյ Զ. համարն: Ուրեմն ոչ այլ ինչ էր աւրհնութիւն Քրիստոսի ի վերայ հացին եւ գինւոյն, եթէ ոչ տեսակ բանին, որով կատարեաց: Ուստի Դամասկացին, որ էր յունաց վարդապետ, ԶԶ. գլուխ Աստուածաբանութեան իւրոյ, ասէ, թէ՝ «Ոչ եթէ աւրինակ է այս հաց եւ գինի մարմնոյ եւ արեանն. քաւ լիցի, այլ նոյն ինքն աստուածացեալ մարմինն Տեառն, վասն զի ինքն՝ Տէրն ասէ. «Այս իմ». ոչ աւրինակ մարմնոյ, այլ «է մարմին իմ», եւ ոչ նմանասեռ արիւն, այլ՝ «արիւն իմ»[400]: Ուրեմն եւ ըստ մտաց Դամասկացւոյն տեսակ հացին եւ գինւոյն բանքն Քրիստոսի են:

Ասիցես չորրորդ՝ թէ ապա ընդէ՞ր զկնի «Առէք, կերէքն» ասելոյն եւ այլն, յոյնք եւ հայքս ասեմք առ Հայր, թէ՝ Առաքեա զՀոգիդ Սուրբ ի մեզ եւ յառաջի եդեալ ընծայս այս, որով զհացս եւ զգինիս աւրհեալ, արասցես ճշմարտապէս մարմին եւ արիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ փոխարկելով Հոգւովդ քով Սրբով: Ասեմ, թէ զայս դժուարութիւնս երկու կերպիւ լուծանելի է: Ուստի նախ ծանիր, զի «աւրհնեալ» բառս (Մտթ. ԻԶ. 26) թարգմանի յայտնեալ, որպէս ասէ Ծործորեցին, թէ «աւրնեալն» «յայտնեալ» ասի[401]: Եւ ի բազում տեղիս սուրբն Դիոնէսիոս զաւրհնելն առնու ի տեղի յայտնելոյ եւ պատմելոյ, որպէս ասէ Երկնային քահանայապետութեանց Ա. գլուխ Բ. բանին. «Պիտոյ է նախադրել, թէ զինչ դիտումն ամենայն քահանայապետութեան իմասցուք եւ զինչ իւրաքանչիւրն զաստուածային իւր խորհրդազգածան աւգտեցուցանէ, ապա զերկնային քահանայապետութիւնսն աւրհնել ըստ նոցունց ասացելոցն խորհրդական յայտնաբանութեան»[402]: Ուր «աւրհնել» բառս յայտնել նշանակէ: Իսկ յայտնելն է զծածկեալսն ի յայտ բերել: Որպէս եւ մկրտութիւն Քրիստոսի Աստուածայայտնութիւն ասի, զի ի Յորդանան յայտնեցաւ Քրիստոսի Աստուածութիւն հայրական վկայութեամբ եւ Հոգւոյն Սրբոյ իջմամբն, ըստ այսմ առ Մկրտիչն. «Յոյր վերայ տեսանիցես զՀոգին, զի իջանիցէ իբրեւ զաղաւնի, նա է, որ մկրտէ Հոգւով Սրբով եւ Ես տեսի եւ վկայեցի» (Յովհ. Ա. 33—34) եւ այլն: Ուրեմն աստանաւր խնդրեմք զՀոգին Սուրբ գալ յաւգնութիւն մեզ, եւ լուսաւորել զմիտս մեր, զի որպէս ի Յորդանան իջեալ ի վերայ էակցին յայտնեաց զնա աշխարհի, եւ ոչ նորապէս աւծեալ զՔրիստոս աստուածացոյց, այսպէս եւ ի վերայ մեր, եւ ի վերայ

---

[400] *Տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 63, թ. 92բ—95բ:*

[401] *Տե՛ս* Ներսէս Շնորհալի (Ծործորեցի), *Մեկնութիւն Մատթէի, էջ 558:*

[402] *Յաղագս երկնային քահան.*, II, *1. տե՛ս* Արիսպագացի, *էջ 3 [13—15]:*

գոյափոխեալ տեսակացն իջեալ յայտնեսցէ մեզ զծածկեալ խորհուրդն ի ներքոյ պատահմանց՝ մտաց աչաւք հաւատալ եւ տեսանել գոլ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։

Ասիցես, թէ՝ իսկ «արասցեսն» զինչ նշանակէ։ Ասեմ, թէ՝ կամի ասել. ո՛վ Հայր երկնաւոր, առաքեա զՀոգիդ Սուրբ յայս ընծայս, որպէս զի յայտնի արասցես գալստեամբ նորա զայսոսիկ ընծայքս գոլ մարմին եւ արիւն Որդւոյն քոյ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Քանզի «արասցես» բայց այս անհամ լինէր, եթէ ածանցականի պէս՝ «արացուսցես» արտաբերիւր։ Վասն որոյ զայտնութիւնս այս խնդրէ եկեղեցի լինիլ գալստեամբ Հոգւոյն Սրբոյ։ Զոր աւրինակ գրէ Պաւղոս փոխանակ ասելոյ «առնել»՝ «արասջիք» եւ կամ «արացուսջիք», գրէ այսպէս. «Եւ յորժամ ընթեռնուցու առ ձեզ զթուղթդ, արասջիք, զի եւ ի Լաւոդիկեցւոց եկեղեցւոջն ընթերցցի» (Կողոս. Դ. 16), ուր «արասջիքն» առնանի ի տեղի ածանցականի, այսինքն՝ «արացուսջիք»։ Բայց զի գոլով անհամ, զի չունի ածանցական, վասն այսորիկ ի համեղութիւն նկատելով «արասջիք» եդեալ է։ Այսպէս եւ Ոսկեբերանն Ա. հատոր մեկնութեան Յոհաննու ի վերջին յորդորակին փոխանակ ասելոյ կամ «հեռացուցանէ» ասէ. «Այս մարմին եւ արիւն խորհրդական, հալածէ զդեւս եւ հեռագոյն լինիլ առնէ»[403]։ Նմանապէս եւ աստ փոխանակ ասելոյ «արացուսցես» եդեալ է՝ «արասցես»։ Քանզի թէ Հոգին Սուրբ նորապէս ներգործէ զհացին եւ զգինւոյն գոյափոխութիւն, եւ նմա միայն պատշաճի գոյափոխելն՝ ոչ էր պարտ ասել առ Հայր. «Արասցես», այլ թէ՝ «առաքեա զՀոգիդ Սուրբ առաջի եդեալ չընծայս այս, որպէս զի եկեալ արասցէ զսա ճշմարտապէս մարմին» եւ այլն։

Երկրորդ՝ այս տարակուսութիւնս լուծանի եւ ըստ այսմ կերպի, այսինքն՝ յետ եւ յառաջադրութեամբ ոմանց կիտից, զոր աւրինակ, եթէ ասիցեմք այսպէս. «Որով զհացս եւ զգինիս աւրհնեալ ճշմարտապէս մարմին եւ արիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, արասցես, որպէս զի եղիցի մեզ մերձեցելոցս յանդատապարտութիւն ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց», որով կերպիւ ոչ ինչ մնայ այլ եւս տարակուսութիւն, զի ոչ ցուցանի խնդիրն իբր թէ զչեղեալն առնել, այլ ցուցանել խնդրի ներգործութիւն եղելոյն։ Բայց առաջին մեկնութիւն առաւել նկարագրական է, որ ամենայն պատարագողաց պարտ է վարիլ կամ ըստ նախկնոյ դիտաւորութեան եւ կամ ըստ երկրորդիս։

Հինգերորդ՝ ասիցես, թէ զկնի «առէք կերէքին» եւ այլն տակաւին հաց եւ գինի յիշի, ուրեմն ոչ է դեռ եւս եդեալ։ Ասեմ, թէ ոչ ինչ է այս

[403] *Տե՛ս Յովհան Ոսկեբերան, Մեկնութիւն Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 482։*

տարակուսութիւնս, զի եւ Քրիստոս խաւսելով զխորհրդոյ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ, երբեմն զմարմին իւր հաց կոչեաց, ըստ այնմ. «Որ ուտէ ի հացէ յայսմանէ, կեցցէ յաւիտեան»: Եւ վասն մարմնոյ եւ արեանն Սողոմոն ի բերանոյ Քրիստոսի հաց եւ գինի կոչեաց. ըստ այնմ. «Եկայք, կերայք ի հացէ իմմէ, եւ արբէք զգինի իմ, զոր խառնեցի ձեզ» (Առակ. Թ. 5):

Վեցերորդ՝ ասիցես, թէ զկնի «առէք կերէքին» տակաւին ընդհատ խաչակնքի, եւ չետ այնորիկ պատուիրի ոչ եւս խաչակնքել, եւ զձեռսն ոչ եւս ի վեր ըմբռնել, ուրեմն յայնժամ առնու հաղորդութիւն զկատարումն: Առ առաջին մասն ասեմ, թէ ընդհատ խաչակնքումն ոչ է յէութենէ խորհրդոյն, զի խոսրով եւ համբրոնացին ոչ յիշումն առնեն, այլ մի միանգամ միայն ասելի ցուցանեն, «զորով արասցեսն», եւ ի վերայ այն մի միանգամիցն տան մեկնութիւն: Իսկ թէ եւ ընդհատ խաչակնքի ոչ այնու խաչակնքելով հետեւի նորապէս լինիլ, այլ այն է ի հանդիսութենէ խորհրդոյն, զոր աւրինակ միւռոնն գոլով նիւթ դրոշմին եւ նախապէս աւրհնեցեալ, ի ժամու դրոշմեցելոյն աղաւթիւք խնդրի հեղումն շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ, ըստ այնմ շարականին. «Որ յառաջագոյն յաւրէնս յաւրինակ Միածնի քոյ Հայր երկնաւոր եռուր զաւրութիւն ի յիւղ սրբութեան յաւծումն Աւծելոյ, հեղ եւ յիւղ այս զերկնային քո զշնորհս»[404]: Որով ոչ նորապէս աւրհնի այնու աղաւթիւք, այլ խնդրի առաւելութիւն ինչ շնորհաց, եւ կամ հայցի յԱստուածոյ միջնորդութեամբ մեռոնին հեղումն շնորհաց, եւ կամ այն ասի վասն երախայից[405] իւղոյն, որ նորապէս աւրհնի, որ առ մեզ յաջորդեցեալ է մեռոնն ի տեղի նորա: Այսպէս եւ խաչակնքեցմունքն այնոքիկ ոչ են յէութենէ եւ ի հարկաւորութենէ խորհրդոյն, այլ վերայիշումն չարչարանացն Քրիստոսի: Այլ որ ընդհատ խաչակնքի կարելի է այսպէս մեկնել, թէ որովհետեւ խորհուրդ չարչարանացն Քրիստոսի աւարտեցաւ յիններորդ ժամուն, յորում Քրիստոս ասաց. «Ահա ամենայն ինչ կատարեալ է, եւ աւանդեաց զհոգին» (Յովհ. ԺԹ. 30): Վասն որոյ զիններորդ ժամն ծանուցանէ ընդհատ խաչակնքելովն, թէ ահա ամենայն ինչ կատարեալ եւ լրումն է չարչարանացն Քրիստոսի: Եւ առ երկրորդ մասն ասեմ, թէ վասն այնորիկ քահանայն զձեռսն իւր այլ ոչ եւս ի վեր համբառնայ, այլ ի վայր, որպէս զի ցուցցէ, թէ Քրիստոս յաւանդել հոգւոյն, հանգեաւ ի չարչարանաց եւ յատորեւ ի դժոխս էջ Աստուածութեամբն միաւորեալ բանական հոգւովն, զոր նշանակէ քահանային զձեռսն ոչ եւս համբառնալն ի վեր:

---

[404] Տե՛ս Շարակնոց:

[405] Ձեռագրում՝ երեխայից:

Պ Ր Ա Կ Բ.

Արդեամբ պատկանա՞ր իցէ տեսակ սրբագործութեան հացին. Այս է մարմին իմ[406]

Մինչ Քրիստոս Տէրն մեր կացոյց զայս խորհուրդս, արար եւ հրամայեաց իր նման առնել, ուրեմն պատշաճապէս եգիտ եւ սահմանեաց զտեսակ բանին՝ ասելով. «Այս է մարմին իմ», յորում ոչ խաւսեցաւ անցեալաւրէն, զի ըստ ասելն, եւ արար, եւ ոչ ձգեաց յապագայն, զի լրումն արարեալ հնոյն սկսանելոց էր զնորն, որպէս եւ աւարտումն գիշերոյ է սկիզբն լուսոյ, այլ ներկայաւրէն ընդ ասելն «եւ արար», զի ցուցցի, թէ ոչ կարաւտանայ ժամանակի, որպէս արհեստն եւ բնութիւն, զի որպէս ասէ Դամասկացին ՁՁ. ճառին հացն եւ գինին, մարմին եւ արիւն լինին ուտողացն, սակայն զայն առնէ բնութիւն երկար ժամանակաւ, այլ նա Տէր գոլով ժամանակաց, որ փոփոխէ զժամանակս ըստ Դանիէլի (տե՛ս Դան. Բ. 21), արար զայն իսկոյն, ըստ ասելն. «Այս է մարմին իմ»: Եւ որովհետեւ զնիւթն սահմանեաց, եւ զի ըստ կարգին Մելքիսեդեկի էր քահանայապետ, յայտնեաց եւ զդիտաւորութիւն ի նոյն կէտ կամելովն եւ զձեւն բանին եւս պարզեաց՝ ասելով. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»[407]: Եւ այս թէ իցէ՝ պատշաճաւոր ցուցանի: Նախ, զի յամենայն խորհուրդս տեսակ բանին պարտի պատասխանել եղելութեամբ խորհրդոյն, որ պարտի նշանակել զայն, որ լինի ի խորհրդեան: Այլ տեսակն սրբագործութեան հացին պարտի նշանակել զնոյն դարձումն հացին ի մարմին Քրիստոսի, ուստի պատշաճապէս ասի, թէ՝ «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»:

Երկրորդ՝ առ այսպիսի գերազանց խորհուրդս երեքկին եզերք ցուցանին. մինն ասի յորմէ եւ այս է հացն, որ կանխէ նախ քան զփոխումն իւր, երկրորդն ասի սրբագործումն, որ ցուցանէ զիրն եղեալ, երրորդն ասի առ որ, որ նշանակէ զհացն եղեալ մարմին Քրիստոսի, որ լինի իսկոյն ընդ լիապէս արտաբերիլն բանին, թէ՝ «Այս է մարմին իմ» եւ այլն: Ասացի իսկոյն, զի դարձումն հացին ի մարմին Քրիստոսի ոչ է ըստ կարգի բնութեան եւ արուեստիւ, որք առնեն, հետեւաբար եւ մի զկնի միոյ, այլ լինի իսկոյն ըստ կարգի ստեղծագործութեան Աստուծոյ, որ ընդ ասելն եւ գոյանային իսկոյն, ըստ այսմ. «ասաց եւ եղեն», թէպէտ այնք լինէին յոչնչէ եւ այս՝ փոփոխմամբ: Ասիցես նախ, թէ իսկոյնական գործքն ստեղծման

---

[406] *Համմտ. «Դ. Խնդրի թէ զինչ է ձեւ խնդրոյ այսմիկ. Պատասխանեմ. ասեմ, թէ ձեւ աւրհնութեան մարմնոյ է այս. Այս է մարմին իմ...», Թովմա Աքուինացի, թ. 98 ա:*

[407] *Տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 63, թ. 92բ—95բ:*

հրամայական կերպիւ ասացան, ըստ այնմ. «Եղիցի լոյս» եւ այլն: Ուրեմն եւ առ այս իսկոյնական փոփոխումս պարտ էր վարիլ հրամայական կերպիւ, թէ այս հացս եղիցի մարմին իմ, եւ ոչ ստորասական կերպիւ, թէ՝ «այս է» եւ այլն: Ասեմ, թէ հրամայական ստորակցական եւ անեղեւոյթ բանքն միշտ զանկատարութիւն նշանակեն, իսկ ներկայ եւ ստորասականն կամ սահմանականն՝ զկատարելութիւն: Ուստի որովհետեւ զայս խորհուրդս կացոյց Քրիստոս ստորասական եւ սահմանական կերպիւ, եւ հրամայեաց այնպէս վարիլ. «Զայս արարէք» ասելով ոչ միայն ըստ նիւթոյն եւ վախճանին, այլ եւ ըստ ձեւոյն, վասն այնորիկ մինչ բերանովն Քրիստոսի արտաբերի բանն ոչ պարտի փոփոխիլ: Նաեւ ըստ Աքուինացւոյն բանն Աստուծոյ գործեաց յստեղծման իրաց եւ գործէ եւս յայսմիկ, սակայն զանազան կերպիւ, զի յստեղծման գործեաց միայն արարողապէս, իսկ աստ գործէ արարողապէս եւ խորհրդականապէս ըստ զաւրութեան նշանակութեան, վասն այնորիկ պարտ է այսու բանիւ նշանակիլ վերջին ներգործութիւն սրբագործութեան գոյացական բանիւ սահմանական կերպի եւ ներկայ ժամանակի: Ասի-ցես երկրորդ՝ թէ Պաւղոս զգոյափոխեալ զհացն եւ զգինին հաղորդութիւն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի կոչէ, ուրեմն պարտ է ի սրբագործութեան ներգործականապէս ասել. «Այս է մարմին Քրիստոսի»: Ասեմ, թէ անունն այն «Քրիստոս» պարունակի ի մէջ բանին, թէ՝ «Այս է մարմին իմ», զի զայն առաւղն էր Քրիստոս, եւ կատարաւղն խաւսի բերանովն Քրիստոսի եւ ոչ իւրն, ուստի ոչ է հարկ ասել. Այս է մարմին Քրիստոսի. զի թէ բերանովն Քրիստոսի արտաբերի ասելն. «Այս է մարմին իմ» ենթիմանի «Քրիստոս» անունն եւ առնաւղն Քրիստոս: Եւ թէ ասիցի. Այս է մարմին Քրիստոսի. լինի միայն պատմութիւն ի բերանոյ պատարագողին, որով ոչ լինի խորհուրդ: Եւ թէ բերանովն Քրիստոս ասիցիւր՝ այս է մարմին Քրիստոսի՝ լինէր մեծ հայհոյութիւն, զի Քրիստոս լինէր մատուցանող զայլ Քրիստոսի մարմին եւ ոչ զիւրն, եւ լինէր եւս նեստորական ձեւ: Արդ, զոր ինչ ասացաւ զպատշաճաւորութենէ տեսակի մարմնոյն, նոյն է եւ բան զտեսակէ արեանն:

Պրակ Գ.

Արդեաւք տեսակն սրբագործութեան հացին հասանի՞ իւրում կատարելութեան յառաջ եան զկատարիլն տեսակի սրբագործութեան գինւոյն

Որովհետեւ իւրաքանչիւր տեսակքն յատուկ բանիւք սրբագործին ըստ զանազանութեան նիւթոց վախճան յանգին, հարկաւոր է ասել, թէ ոչ

սպասեն տեսակքն բանից, զի ի միասին արասցեն։ Զի թէ այսպէս ոչ լինէր՝ միով բանիւ իւրաքանչիւր տեսակքն սրբագործեալք լինէին, որ ընդդէմ է կացուցմանն Քրիստոսի, որ որպէս զնիւթեան զանազանաբար, նմանապէս եւ տեսակսն յատկացոյց, զի որպէս ի հոգւոյ եւ ի մարմնոյ մի միայն մարդ բաղկանայ եւ ոչ է հարկ ասել, թէ մարմին թարց հոգւոյ, եւ հակադարձեալ, այսպէս՝ ի մարմնոյ եւ յարենէ թէպէտ մի միայն խորհուրդ կատարի, եւ առ մի Քրիստոս վերաբերին, այլ ոչ է հարկ ասել զմինն թարց միւսոյն անկատար ըստ գոյացութեան, զի զաւրութեամբ բանից հացն դառնայ Քրիստոսի մարմին եւ գինին՝ արիւն։ Նաեւ զի թէ տեսակն հացին սպասէր տեսակի արեան, եւ առանց նորա ոչ կատարիւր՝ ոչ էր պարտ ներկայ բանիւ ասել, թէ՝ «Այս է մարմին իմ», այլ թէ՝ եղիցի, կամ լինելոց է։ Ասիցես նախ, թէ ի սրբագործիլ հացին, ի համահետեւմանէ եւ յընկերակցութենէ գտանի ի մարմնի անդ հոգին, Աստուածութիւն եւ արիւնն, ուրեմն յաւելորդ է ի սրբագործութեան արեանն կրկնել զնոսին։ Ասեմ, թէ ոչ է յաւելորդ մինչ այնպէս կացուցաւ ի Քրիստոսէ իսկ, եւ պատճառ ցուցանի. զի որպէս տունկն ի յարմատն ունի զջուր, այլ ոչ է յաւելորդ ոռոգել ջրով, այսպէս թէպէտ ի համահետեւութենէ գտանի ի մարմնի անդ արիւն, հոգի եւ Աստուածութիւն, այլ ոչ զաւրութեամբ բանից (որ տեսակաւ հացին լինի միայն մարմինն եւ տեսակաւ գինւոյն՝ միայն արիւնն) վասն այնորիկ հարկաւոր է սրբագործել եւ զգինին, որպէս զի մինն լինիցի կերակուր եւ միւսն՝ ըմպելի, յորս կայանայ կատարելութիւն խորհրդոյն։ Նաեւ ի յընկերակցութենէ թէպէտ ի մարմնի գտանի Աստուածութիւն, հոգի եւ արիւն, այլ ոչ կրկնի նոյնն, զի ոչ կրկնի խորհուրդն զանազան տեսակաւ, մինչ յերկաքանչիւրն կայանայ մի Քրիստոս. ըստ աւրինակի կապարճի, որ յաղեղանէ եւ ի լարէ լինի մի միայն կապարճ։

Ասիցես երկրորդ, թէ ի համահետեւութենէ, եթէ գտանի ի մարմնի անդ Աստուածութիւն, հոգին եւ արիւնն, ուրեմն բաւական է ճաշակումն միոյ տեսակին, այսինքն՝ մարմնոյն։ Ասեմ, թէ առ ի կատարելութիւն խորհրդոյն հարկաւոր է ճաշակել, եւ զերկաքանչիւրն, զի մարմինն ուտի ի կերպ կերակրոյ եւ արիւնն՝ ի կերպ ըմպելւոյ, եւ այս է, որ ասաց Տէրն. «Եթէ ոչ կերիջիք զմարմին Որդւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յանձին»։ Եւ մեծն Դամասկացին ասէ Զ.Զ. գլխոջ Աստուածաբանութեան իւրոյ, թէ ետ նոցա զհացն եւ զբաժակն, որոց իւրն էր մարմին, այնու ուտել զիւրն մարմին եւ արիւն, եւ միաւորեցաւ ընդ մեզ մարմնով ի մարմին եւ արեամբ՝ յարիւին, եւ հոգւով՝ ի հոգի, եւ մտաւք՝ ի միտք, եւ Աստուածութեամբն՝ առ բոլորն[408]։ Զայսմանէ խաւսեսցուք, յորժամ ասիցեմք զկերպէ ճաշակման։

[408] Տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 63, թ. 92բ–95բ։

ԽՆԴԻՐ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Յաղագս ներգործութեանց հաղորդութեան՝ ի յեւթն պրակս բաժանեալ

Նախ, թէ այս խորհուրդս տա՞յ զշնորհս: Երկրորդ՝ արդեաւք ներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ իցէ՞ ստացումն փառաց: Երրորդ՝ ներգործութիւն սորա իցէ՞ թողութիւն մեղաց մահացուաց եւ ներելեաց: Չորրորդ՝ այսու խորհրդով թողանի՞ պատիժն բոլոր մեղաց: Հինգերորդ՝ այս խորհուրդս նախապահպանէ զմարդիկս յապառնի մեղաց: Վեցերորդ՝ այս խորհուրդս աւգնէ՞ միայն ճաշակողաց: Եաւթներորդ՝ զարգելմանէ ներգործութեան այսորիկ խորհրդոյ:

ՊՐԱԿ Ա.

Արդեաւք հաղորդութիւն տա՞յ զշնորհս

Մինչ այլ խորհուրդքն իբրեւ գործիք եւ խողովակք առնուն զջուր շնորհաց ի խոր անդնդոց աստուածայնոյ բարութեան եւ տան այլոց, եւս առաւել հաղորդութիւն տայ, որ իրականապէս զնոյն ինքն տուողն շնորհաց պարունակէ: Զի եթէ բացեալ անաւթն արբուցանէ, եւս առաւել ջուրն, որ ի մէջ անաւթոյն: Ուստի ասաց Տէրն. «Հացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է, զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի»: Իսկ կեանքն ոչ տուեալ լինի առանց շնորհաց, ուրեմն հաղորդութիւն արժանապէս ճաշակողաց տայ զշնորհս: Այլ թէ որպէ՞ս տայ զշնորհս. նախ տայ զշնորհս որպէս աղբիւր շնորհաց, զի որպէս մինչ Քրիստոս յաշխարհի էր երեւելապէս, շնորհ եւ ճշմարտութիւն ի ձեռն նորա եղեն, այսպէս մինչ գայ աներեւութապէս ի ձեռն հաղորդութեան տայ զկեանս շնորհաց խորհրդականապէս, ըստ այնմ. «Որ ուտէ զիս կեցցէ վասն իմ» (Յովհ. Զ. 58): Զի որպէս Ադամ արտաքին գեղեցկութեամբ արգիլեալ պտղոյն խաբեցեալ ըմբռնեցաւ ի ցանցս մահուան, վայելէր Քրիստոսի, զի խայծիւ մարմնոյն ըմբռնէր զմեզ ի կեանս:

Երկրորդ՝ հաղորդութիւն տայ զշնորհս ըստ որում ոոգանի յերկնային եւ անձնաւոր աղբերէն ի Քրիստոսէ, ուստի ասէ Ոսկեբերան Ա. հատոր մեկնութեան Յոհաննու վերջն. «Եթէ ոք պասքեալ իցէ՝ եկեսցէ առ աղբիւրս այս, քանզի զերաշտութիւն լուծանէ, զի զարմատն եւ զիշխանութիւն ի վերուստ ունի, եւ անտի ոոգանի, եւ վաղվաղակի զհոգին ոոգանէ եւ կարողացուցանէ, եւ բազում զաւրութեամբ լնու»[409]:

[409] *Տե՛ս* Յովհան Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 484–485:*

Երրորդ՝ զի ամենայն խորհուրդք եկեղեցւոյ (որք կարգին եւ շարաբերին առ հաղորդութիւն) տան զշնորհս ըստ յատկութեանց իւրեանց, իսկ հաղորդութիւն է վախճան ամենայն խորհրդոց, իսկ վախճանն առաւել գերազանց է քան զայն, որ վասն վախճանի, ուրեմն հաղորդութիւն պարտի ունիլ զգերազանց շնորհս առ ի տալ ամենայն արժանաւորաց։ Եւ թէ հաղորդութիւն որպէս ասի վախճան ամենայն խորհրդոց՝ ասէ սուրբն Դիոնէսիոս Բ. գրքոջ Գ. գլուխ Ա. բանին, թէ՝ «Այլոց քահանայական նշանակացն հաղորդութեան կատարումն ի սորա աստուածապետական եւ կատարողական պարգեւացս է, քանզի ոչ ինչ է կատարեալ նուէր քահանայապետական, եթէ ոչ աստուածային գոհութիւն ի սկիզբն իւրաքանչիւրոցն կատարմանց զառ ի մի ժողովումն կատարմանց սրբազնագործեսցէ»[410] եւ այլն։ Ի վերայ որոյ եւ ասէ մեծն Մաքսիմոս ի մեկնութեան Դիոնէսիոսի ի վերայ հաղորդութեան Եկեղեցական քահանայապետութեան Գ. գլուխ, թէ՝ Այլ կատարելութիւնք առ կատարողութիւնս որպէս իբր առ վախճան կարգին, զի յայտ է, թէ քահանայութիւն կարգի առ ի սրբազնագործել զտէրունեան մարմինն։ Իսկ մկրտութիւն կարգի առ ի յընդունել զհաղորդութիւն, յորում եւս կատարելագործի ոք ի ձեռն դրոշմին, զի մի՛ երկնչիցի՝ ի բաց հրաժարիլ յայս խորհրդոյս։ Ի ձեռն ապաշխարութեան եւ վերջին աւծման նախապատրաստի մարդ առ ի արժանապէս ճաշակել զմարմինն Քրիստոսի։ Իսկ ամուսնութիւն, թերեւս իւր նշանակութեամբն հպի ի կատարողութիւն յայս, ըստ որում նշանակէ զմիաւորութիւն Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյն, որոյ միութիւն ի ձեռն հաղորդութեան աւրինակի։

Չորրորդ՝ այսու խորհրդով լինի ոք յարմար եւ վեհագոյն բնակարան Քրիստոսի, զի ասաց Տէրն. «Որ ուտէ զմարմին իմ» եւ այլն, «նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նմա»։ Եւ վասն այսորիկ հաղորդութիւն ժողով կոչի ի սրբոյն Դիոնիսէ[411]՝ ոչ ըստ որում նշանակէ զհաւաքումն ժողովրդեան, այլ զի առ Աստուած ժողովեալ միաւորէ, եւ Աստուծոյ հաղորդ առնէ զճաշակողն։ Ուրեմն այս խորհուրդս է շաղկապ միաւորութեան մերոյ ընդ Աստուծոյ, իսկ առ Աստուած միաւորիլն ոչ լինի առանց շնորհաց, ուրեմն տայ զշնորհս։

Հինգերորդ՝ զոր ինչ ներգործութիւն արար չարչարանքն Քրիստոսի յաշխարհի զայն առնէ հաղորդութիւն ի մարդն, այլ ի խաչին ասաց Քրիստոս վասն խաչահանուացն, թէ՝ «Հայր թող սոցա, զի ոչ գիտեն զինչ գործեն» (Ղուկ. ԻԳ. 34)։ Նմանապէս եւ յաւանդել զխորհուրդ հաղորդութեան ասաց. «Այս է արիւն իմ, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղանի

---

[410] *Յաղագս եկեղեց. քահան.* III, *1. տես* Արեւպագացի, *էջ 70 [5–8]։*

[411] *Տես* Արեւպագացի, *էջ 69, 71։*

ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց» (Մտթ. ԻՋ. 28)։ Եւ սուրբ Լուսաւորիչն մեր Յաճախապատում գրքոջ ԺԳ. գլուխ ՃԿՋ. Թղթահամարն ասէ, թէ՝ «Մատուցեալ (քահանայն) զհաւատոր եւ զսարսափելի զփրկական խորհուրդն յիշէ անդ զմարդասիրութեան նորա զերախտիսն, եւ խնդրէ ջերմեռանդն արտասուաւք զքաւութիւն կենդանեաց եւ մեռելոց։ Վասն զի պատարագն է քաւութիւն յուսոջ, որ շնորհի ի բարերար Տեառնէն»[412]։

Վեցերորդ՝ ոչ ոք թագաւոր մտեալ ի տուն ուրուք սիրոյ նշանաւ, եւ յարտաքս ելանէ առանց պարգեւաբաշխութեան ներհակ Եւդոքսիա թագուհւոյն, որ մտեալ յայգի այրւոյն զայգին յափշտակեաց[413], որպէս եւ եզաբէլ՝ զայգին Նաբովթայ (տե՛ս Գ. Թագ. ԻԱ., Դ. Թագ. Թ. 24–26, 36)։ Իսկ Քրիստոս երկնաւոր Թագաւորն ոչ այսպէս, այլ մտեալ ի տուն մաքսապետին Զաքէոսի մեղաւորին ասաց. «Այսաւր եղեւ փրկութիւն տանս այսմիկ» (Ղուկ. ԺԹ. 9), յորմէ յայտ է, թէ մտանելով ճաշակմամբ ի տուն հոգւոց մերոց, ոչ ելանէ արտաքս առանց պարգեւաց բաշխման։ Եւ այս յայտ է աւրինակաւ, զի ընդ իջանել մանանային, իջանէր եւ ցաւղ (տե՛ս Ելք ԺՋ. 14)։ Եւ Քրիստոս ուսոյց ի տէրունական աղաւթսն իւր, թէ հանապազորդական հաց մարմնոյն տայր եւ զշնորհ թողութեան մեղաց։ Նմին իրի չետ ասելոյն, թէ՝ «զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ այսաւր» ասել ուսոյց, թէ՝ «թող մեզ զպարտիս մեր» եւ այլն։ Ալպերտ Ջ. գրքոջ ԺՋ. գլուխ եւ Ծործորեցին ի վերայ այնորիկ. «Թող մեզ զպարտս մեր» ասէ, թէ՝ ի մարմնաւոր թագաւորաց նախ ներումն խնդրեմք եւ ապա զբարիսն հայցեմք, իսկ սա ոչ այնպէս, այլ՝ զհակառակն. նախ զպարգեւսն խնդրեաց եւ ապա՝ զներումն, նախ զկարեւորն եւ զմեծն ուսոյց խնդրել աղաւթիւք եւ ապա չետ զայն ունելոյ զդիւրաւ գտցուք ի բարերար կամաց զմարդկապէս գթելոյն ներումն[414]։

Եաւթներորդ՝ եթէ նկատեմք ի կերպ ճաշակման, որ պարգեւի ի կերպ ուտելոյ եւ ըմպելոյ, եւ վասն այնորիկ ունի զամենայն ներգործութիւն, զոր առնեն նիւթականապէս կերակուրն եւ ըմպելին, որքան առ մարմնաւոր կեանքն, որք կազդուրեն աճեցուցանեն, նորոգեն եւ հեշտացուցանեն։ Զայսոսիկ ամենայն առնէ հաղորդութիւն առ հոգեւոր կեանքն, ուստի

---

[412] Նկատի ունի հետեւեալ հրատ. համապատասխան էջը. Կ. Պոլիս, 1737, տե՛ս նաեւ՝ ՄՀ, հտ. Ա., էջ 89 [45–47]։

[413] Այս մանրադրուագը պատմւում է Ս. Յովհան Ոսկեբերանի վարքի որոշ խմբագրութիւններում. տե՛ս F. Halkin, Duoze récits byzantins sur st. Jean Chrysostome, Brux., 1977, p. 20–21, 191–196, Phot. Bibl. 96, Symeon Metaphrastes, Vita s. Joannes Chrysostomi. PG, t. 114, col. *1153–1157։*

[414] Տե՛ս Ալբերտգիրք, *էջ 410–412,* Ներսէս Շնորհալի (Ծործորեցի), *Մեկնութիւն Մատթէի, էջ 150։*

ասէ սուրբն Ամբրոսիոս. «Այս հացս է կեանք յաւիտենական, որ զգոյութիւն հոգւոյ մերոյ կազդուրել զաւրացուցանէ»[415]: Եւ սուրբն Ոսկեբերան ասէ. «Յոր զեկուցանելով յաղագս ծառայիցն, եւ որով էր փափաքելի նոցա զխանթակաթ լինիլն նոցա առ նա ցուցանելով ասէին. Ո՞վ տայր մեզ յագիլ ի մարմնոյ նորա եւ Քրիստոս ի մեծագոյնսն կամեցաւ ածել զմեզ, եւ այսու յայտ արար զառաւել փափաք սիրոյ իւրոյ, զոր ունի առ մեզ, զի ոչ միայն տեսանել ետ մեզ զանձն իւր ցանկացողացս իւրոց, այլեւ մերձենալ եւ ուտել զմարմին իւր՝ հպեցուցանելով զատամունս մեր ի նա եւ գիրկս արկանել նմա»[416] եւ այլն: Եւ յետ սակաւուց ասէ. «Ծնաւղք յոլովակի այլ կերակուր ջամբեն ծննդոց իւրեանց եւ բազումք այլոց տան ի սնուցանել, բայց ես ասէ ոչ այնպէս, այլ ի մարմնոյ իմոյ կերակրեմ զձեզ ազնիւ ազգի կամիմ լինիլ»[417]:

Ութներորդ՝ ի սրբոյ Աւետարանէն Յոհաննու (տե՛ս Յովհ. Զ. 32) ուսանիմք զզանազան պտղոց շնորհաց հաղորդութեան, զի կոչի հաց ճշմարիտ իջեալ յերկնից կենսատու աշխարհի, անմահացուցիչ, ըստ աւրինակի ծառոյն կենաց, զի ասաց. «Որ ուտիցէ ի սմանէ մի՛ մեռանիցի», պատճառ յաւիտենական կենաց, առիթ յարութեան մերոյ երանելի կեանն: Սովաւ մեք ի Քրիստոս եւ Քրիստոս ի մեզ բնակի, կեանքն մեր լինի նովաւ. «Որ ուտեն զիս, եւ նա կեցցէ վասն իմ»: Յայտցանէ երեւի, թէ հաղորդութիւն տայ զշնորհս զանազանս: Ասիցես նախ, թէ հաղորդութեամբ ընկալեալ լինի ինքն՝ Քրիստոս, իսկ շնորհն է պարգեւ ինչ տուողին եւ ոչ ինքն՝ տուաւղն: Ուրեմն հաղորդութեամբն ոչ տուեալ լինի շնորհ: Ասեմ, թէ եւ այս եւս զառաւելութիւն շնորհաց ցուցանէ, զի առնումք շնորհս փոխանակ շնորհաց, այսինքն՝ փոխանակ պարգեւաց զպարգեւատուն, փոխանակ ոսկեջրոյն՝ զոսկի, ուստի ասէ Ոսկեբերան. «Զոր աւրինակ ի հալեալ ոսկի, եթէ զձեռն ոք արկանէ անդ, եթէ զլեզու՝ վաղվաղակի ոսկի առնէ, սոյնպէս եւ աստ առնէ զհոգիս բազմաց»[418]: Ասիցես երկրորդ՝ թէ որպէս մարմնաւոր կերակուրն ոչ աւգնէ մեռելոց, այլ՝ կենդանեաց, այսպէս եւ որ ոչն է ի շնորհս՝ մեռեալ է ի հոգեւոր կենաց, եւ ոչ կարէ սնանիլ սովաւ. ուրեմն ոչ տայ զշնորհս: Ասեմ, թէ հաղորդութիւն ոչ աւգնէ մեռելոց, այլ սակայն սնուցանէ եւ աճեցուցանէ զկենդանիսն, այսինքն՝ տայ զշնորհս ըստ առատութեան, ի շնորհս կեցողաց, ըստ այնմ՝ «Այր գուցէ՝ տացի եւ յաւելցի» (Մտթ. ԺԳ. 12): Ասիցես երրորդ՝ թէ շնորհն է ձրի,

---

[415] *Տե՛ս* Ambros., Myst:

[416] Ոսկեբերան, *Մեկնութ. Աւետարանին, որ ըստ Յովհաննու, էջ 481–482:*

[417] Ոսկեբերան, *Մեկնութ. Աւետարանին, որ ըստ Յովհաննու, էջ 482:*

[418] Յովհան Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 485:*

առանց արդեանց ընդունողին յառաջաբաշխութենէ պարգեւողին։ Իսկ թէ հաղորդութիւն ոչ տայ զշնորհ, եթէ ոչ բարեպէս տրամադրեցելոյն, յայտ է, թէ ոչ տայ ձրիապէս, ուրեմն ոչ եւս շնորհ համարի տուեալն, ըստ առաքելոյն (տե՛ս Հռոմ. ԺԱ. 6), այլ ըստ պարտեաց (տե՛ս Հռոմ. Դ. 4)։ Ասեմ, թէ որպէս դրամով դրամն շահեցեալ լինի, ըստ աւրինակի քանքարընկալ ծառայիցն, այսպէս եւ ի ձեռն շնորհաց ստացեալ լինի շնորհն, որոց բոլորն է ձրի եւ ոչ ըստ պարտեացն Աստուծոյ, զի Աստուած ոչ ումեք պարտի տալ զշնորհս, այլ թէ տայ այն է, ըստ առատաբաշխութեան իւրոյ եւ ազատութեան։ Ուրեմն թէ եւ ոք բարեգոյն նախապատրաստութեամբ առ հաղորդութիւն մերձենայցէ, եւ այն բարեգոյն նախապատրաստութիւն եւս ի շնորհացն Աստուծոյ է, զի ասաց Քրիստոս. «Առանց իմ ոչ ինչ կարէք առնել» (Յովհ. ԺԵ. 5), եւ ըստ առաքելոյն. «Շնորհաւքն Աստուծոյ եմք զինչ եւ իցեմք» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 10)։

Պրակ Բ.

Արդեաւք ներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ իցէ՞ ստացումն փառաց

Փառք անուամբ իմանամք զյաւիտենական, այլ Քրիստոս վասն ճաշակողաց մարմնոյն ասաց, թէ՝ «Որ ուտէ ի հացէ յայսմանէ, կեցցէ յաւիտեան» (Յովհ. Զ. 52)։ Ուրեմն ներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ է ստացումն յաւիտենական կենաց։

Նախ՝ քանզի այս խորհուրդս պարունակէ զՔրիստոս, այլ յաւձն պղնձի նկատաւղքն (որ էր աւրինակ Քրիստոսի) ազատ էին ի մահուանէ, որչա՞փ եւս առաւել ճաշակաւղքն նախատապին ստանալոց են զյաւիտենական կեանս։

Երկրորդ՝ զոր ինչ առնէ բնական իրն բնութեան, զնոյն առնէ եւ գերբնականն հոգւոյն, որ է պատկեր Աստուծոյ, իսկ հացն, բնական կերակուր գոլով, սնուցանէ զմարմինն, ըստ այնմ «ոչ միայն հացիւ կեցցէ մարդ» (Մտթ. Դ. 4), ուրեմն եւ գերբնական հացն սնուցանէ զհոգին եւ տայ զյաւիտենական կեանս, ըստ այնմ, «զի հաց յԱստուծոյ է, որ իջանէ յերկնից եւ կեանս տայ աշխարհի» (Յովհ. Զ. 33)։ Եւ թէ՝ «որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, ունի կեանս յաւիտենականս, եւ ես յարուցից զնա ի յարութեան» (Յովհ. Զ. 40) եւ այլն։

Երրորդ՝ զոր ինչ առնէ աւրինակն, եւս առաւել նախատիպն, զի ծառն կենաց ի դրախտին տայր կեանս երկարս՝ սնուցանելով զմարմին մարդոյն,

որ էր աւրինակ կենաց պտղոյ հաղորդութեան. ուրեմն եւս առաւել նախատիպն նոյն պտղոյն տայ զկեանս հոգեկանս եւ զյաւիտենականս, զի գոյացաբար պարունակէ զՔրիստոս: Առարկիցես, թէ որ ոչ կարէ տալ զփոքրն՝ ոչ կարէ տալ զմեծն, իսկ մարմնաւոր կեանքն փոքր է քան հոգեկանն, զոր ոչ տայ հաղորդութիւն, ուրեմն եւ ոչ՝ հոգեկան, որ է մեծ: Պատասխանեմ, թէ իրին այն է բնական, զոր Աստուած տուեալ է ի շնորհ բնութեամբ քան թէ եկամուտն: Իսկ հաղորդութիւն տուեալ է Աստուած զիրն գերբնական, այսինքն՝ տալ յաւիտենական կեանս, եւ ոչ մակաբերի, թէ տալոց է նովաւ եւ զժամանակաւոր կեանս, թէպէտ կարէ եւ զայն առնել, զի թէ անարժանապէս ճաշակողքն առ դիպին տարաժամ մահուան եւս առաւել արժանապէս ճաշակողքն հանդիպին մարմնաւոր կենաց, ուստի Պետրոս եւ այլ առաքեալքն, արժանապէս ճաշակելով, կրկին կենաց արժանացան, իսկ Յուդայ, անարժանապէս ճաշակելով, զրկեցաւ եւ յերկուց կենաց: Երկրորդ՝ առարկիցես, թէ յաւիտենական կեանն կայանայ ի ճանաչման (հաւատով) Աստուծոյ, ըստ այնմ՝ «Այս են յաւիտենական կեանք, զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, եւ զոր առաքեցեր՝ զՅիսուս Քրիստոս» (Յովհ. ԺԷ. 3): Ուրեմն հաղորդութիւն ոչ է պատճառ փառաց, որ է յաւիտենական կեանք: Ասեմ, թէ որոյ իրի ճանաչումն եւեթ տայ զկեանս, եւս առաւել փորձառութիւն ճաշակմամբ: Իսկ ի յայսմիկ խորհրդոջ ճանաչի Հայր եւ Հոգին, ըստ արտաքին ներգործութեան, զի մի է ներգործութիւն Սրբոյ Երրորդութեան առ արտաքս, իսկ Որդին ճանաչի եւ ճաշակի փորձառութեամբ եւ ներքին զմայլմամբ, ըստ այնմ. «Ճաշակեցէք եւ տեսէք, զի քաղցր է Տէր» (Սղմ. ԼԴ. 9): Ուրեմն ըստ երկուց եւս պատճառ է հաղորդութիւն՝ զյաւիտենական փառս, այսինքն՝ ճանաչմամբ հաւատոյ եւ ճաշակմամբ փորձառութեան: Երրորդ՝ առարկիցես, թէ Քրիստոս զպատուիրանացն Աստուծոյ զպահպանութիւն ասաց պատճառ եւ մուտ ի յաւիտենական կեանս, ըստ այնմ. «Եթէ կամիս ի կեանս յաւիտենականս մտանել՝ պահեա զպատուիրանս» (Մտթ. ԺԹ. 17): Ուրեմն ճաշակումն հաղորդութեան յաւելորդաբար ասի տալ կամ ստանալ տալ զփառս: Ասեմ, թէ Քրիստոս յայնժամ, որ ասաց զայն բանն, դեռեւս ոչ էր սահմանեալ զխորհուրդս մարմնոյ եւ արեան իւրոյ, եւ դեռեւս պատուիրանքն մովսիսականք ունէին զներգործութիւն զաւրութեան ինչ, այլ երբ աւետարանն հռչակեցաւ, նոյն աւրինաց պահպանութիւն, առանց նորոյ աւրինաց խորհրդոց ոչ ինչ կարէին առնել, զի տկարք եւ անզաւրք էին, ըստ այնմ, թէ «զոչ ինչ կատարումն գործեցին աւրէնքն» (Եբր. է. 28): Սակայն եւ ոչ կարէ հաղորդութիւն առանց պահպանութեան բարոյական պատուիրանաց մուծանել ի կեանս յաւիտենականս, զի եւ պատուիրանաց

պահպանութիւնքն շարակարգին առ ճաշակումն հաղորդութեան, զի կայանան ի սէրն Աստուծոյ եւ ընկերին։

Պ Ր Ա Կ Գ.

Արդեաւ ներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ իցէ՞ թողութիւն մեղաց մահացուաց եւ ներելոց

Մահացու մեղաւք իմանամք զայն գործն, որ զրկէ ի յաւիտենական կենաց եւ ի տեսութենէն Աստուծոյ։ Իսկ ներելեաւք իմանամք զայն յանցանքն, որ ոչ զրկէ ի յաւիտենական կենաց, թէպէտ յամեցուցանէ ի մտից նորա, որ քաւի գոնէ անկատար, կամ կատարեալ զղջմամբ։ Իսկ ներգործութիւն հաղորդութեան յայտ է, զի քաւչարար է։

Նախ՝ զի Քրիստոս յաւանդելն զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան ասաց ի ճաշակման արեանն. «Այս է արիւն իմ, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղանի ի թողութիւն մեղաց»։

Երկրորդ՝ զի Քրիստոս ի հաչին յարիւնային պատարագին առ Հայր աղաւթեաց վասն հաչահանուացն, թէ՝ «Հայր թող սոցա, զի ոչ գիտեն՝ զինչ գործեն»։ Եւ Պաւղոս վասն այսմ ասէ. «Որ յաւուրս մարմնոյ իւրոյ (այսինքն՝ չարչարանաց) ուժգ.ին գոչմամբ եւ արտասուաւք մատուցանէր, եւ լսելի լինիւր առ լաւութեան» (Եբր. ե. 7), զի արիւնն Քրիստոսի ոչ իբրեւ զԱբելին խնդրէր զվրէժ յանաւրէն եղբաւրէն, այլ՝ թողութիւն վասն սպանողացն։

Երրորդ՝ սրբումն խղճի մտաց վերաբերի առ թողութիւն։ Իսկ արիւնն Քրիստոսի սրբէ ի չար խղճէ մտաց, ըստ այնմ Եբր. «Արիւնն Քրիստոսի որ ի ձեռն Հոգւոյն յաւիտենականի մատոյց զանձն անարատ պատարագ Աստուծոյ, սրբեսցէ զխիղճ մտաց ձերոց ի մեռելոտի գործոց անտի» (Եբր. Թ. 14)։ Ուրեմն հաղորդութիւն է քաւչական։

Չորրորդ՝ գրէ Պաւղոս Եբրայեցւոց. «Առանց արեան չլինէր թողութիւն, իսկ Քրիստոս յանարգութիւն մեղաց մերոց իւրով պատարագաւն յայտնեցաւ» (Եբր. Թ. 22, 26) եւ թէ Քրիստոս միանգամ մատուցեալ պատարագ՝ առ ի բառնալոյ զմեղս բազմաց (հմմտ. Եբր. Թ. 26)։ Ապա ուրեմն հաղորդութեան ներգործութիւն է թողուլ զմեղս մահացուս եւ ներելիս, զի զոր ինչ եղեւ յարիւնային պատարագին ի վերայ խաչին զնոյն ներգործութիւն ունի եւ անարիւն պատարագն հաղորդութեան։ Առարկիցես նախ, թէ զոհքն եւ հեղմունք արեան անբանից ի հնումն էին պատկերք նորոյ աւրինացս պատարագին, այլ արիւն անբանիցն սրբէր ի մարմնական պղծութենէ

(Եբր. Թ. 13)։ Ուրեմն եւ արիւնն Քրիստոսի շնորհէ զմարմնական սրբութիւն։ Պատասխանեմ թէ՝ այլ է գործ ստուերին եւ այլ գործ նախատիպին, զի սուրն կարէ հատանել, այլ ոչ ստուերն սրոյն։ Նմանապէս հնոյ աւրինաց զենմունքն եւ հեղմունքն արեանց էին ստուերք արեանն Քրիստոսի, եւ արիւնն Քրիստոսի էր նախատիպ, վասն որոյ կարէր հատանել իբրեւ զսուր, այսինքն՝ ջնջել զմեղս։ Նաեւ զի հնոյ աւրինաց արեանց հեղումն էր մարմնական եւ ոչ ունէր զՀոգին Սուրբ ներգործիչ, եւ ոչ անձնաւորաբար միաւորեալ ունէր զբանն, իսկ նորոյ է ընդդէմն, զի «ուր Հոգի Տեառն է, անդ ազատութիւն է» (Բ. Կորնթ. Գ. 17)։ Երկրորդ՝ ասիցես, թէ Պաւղոս «միանգամ մատուցեալ, ասէ, զՔրիստոս պատարագ՝ առ ի բառնալոյ զմեղս բազմաց» (Եբր. Թ. 28), ուրեմն միանգամայն եբարձ զմեղս եւ ոչ մնաց բառնալի։ Եւ զինչ այն իցէ զոր առնէ հաղորդութիւն։ Ասեմ, թէ Քրիստոս եբարձ զմեղս բազմաց վասն անցեալ ժամանակի ճշմարիտ է, այլ թէ եբարձ եւ զմեղս ապագայից, սուտ է։ Զի թէ այնպէս լինէր ի պատարագելն ոչ ասէր վասն արեանն, թէ՝ «Այս է արիւն իմ, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղանի ի թողութիւն մեղաց», որով յայտ է, թէ զանցելոցն քաւեաց արիւնային պատարագաւն ի խաչին, իսկ զապագայիցն յանձնեաց քաւելի խորհրդական անարիւն պատարագաւն։ Երրորդ՝ ասիցես, թէ Քրիստոս ի պատարագելն վասն արեանն ասաց «ի թողութիւն մեղաց». ուրեմն այն միայն էր քաւչարար։ Ասեմ, թէ Պաւղոս վասն խորհրդական պատարագին, որ կատարիւր յիւրում ժամանակին զնոյն վկայութիւն էառ ի կիր ասելով, թէ՝ «Ես ընկալայ, զոր եւ ձեզ աւանդեցի» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23)։ Ուրեմն այն բանն էր կնիք վասն ամենայն պատարագաց, որք առ ապայս կատարելիք էին, իսկ թէ կատարեցեալքն յեկեղեցւոջ է ճշմարիտ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։ Ուրեմն զնոյն ներգործութիւն ունի թողլոյ զմեղս արժանապէս մերձեցողաց եւ ճաշակողաց, զորս եւ ունէր պատարագելն Քրիստոսի։ Իսկ եթէ Աքուինացին զընդդէմն ասէ, թէ հաղորդութիւն ոչ թողու զմահացու մեղս, այն է թէ ի մահացու մեղս կեցողին եւ ընդունողին ոչ է քաւչարար հաղորդութիւն, զի մեղքն արգելու զներգործութիւն թողութեան, զի եւ մարմնաւոր կերակուրքն մեռելոց ոչ ինչ աւգտեն, որք զկենդանիսն սնուցանեն։

Պ ր ա կ Դ.

Աւդեաւմ այսու խոռհրդով թողանի պատիժն բոլորի մեղաց։

Պատժով իմանամք զմեղաց փոխարէնն, զոր պարտի կրել մեղանչողն, կամ աստ եկեղեցական վճռով ապաշխարութեան, եւ կամ ի միւս

կեանն, զրկեցմամբ ի տեսութենէն Աստուծոյ, որ ասի պատիժ վնասու, եւ կամ տանջանաւք, որ ասի պատիժ զգայութեամբ: Իսկ թէ հաղորդութիւնն ջնջելով զներելի մեղս եւ ընդդիմանալով եւ զգուշացուցանելով յապառնեաց մահացու մեղաց, կարէ՞ արդեաւք զվերաեկեալն ի մեղաց բառնալ զպատիժն:

Նախ՝ ասեմ, թէ հաղորդութիւն ոչ բառնայ զպատիժն, զի լինէր ընդդէմ արդարութեան, որ ըստ չափու անաւրէնութեան հարկանել ասէ զամպարիշտն, եւ թէ որչափ հեշտացաւ այնչափ հատուցէք:

Երկրորդ՝ պատիժն է թոշակ մեղաց, իսկ հաղորդութիւն ոչ բառնայ զմեղս անպատրաստից., այլ մանաւանդ դատապարտէ զանարժանապէս ճաշակողսն (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29). ուրեմն ի մնալ մեղաց, մնայ եւ պատիժն:

Երրորդ՝ եթէ հաղորդութիւն բառնայր զպատիժն մեղաց՝ խորհուրդն ապաշխարութեան ընդունայն լինէր վասն ներգործական մեղաց, զոր Քրիստոս բանիւ եւ գործով քարոզեաց. բանիւ, մինչ ասաց. «Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից» (Մտթ. Գ. 2), եւ գործով՝ զպատիժն մեղաց կրելով ի խաչին, ըստ այնմ, թէ՝ «Զոր ոչն յափշտակեալ էի, տուժէի» (Սղմ. ԿՀ. 5):

Չորրորդ՝ հաղորդութիւն է հոգեւորապէս սնուցիչ, այլ ոչ վճարող, զի վճարելն կայանայ ի խորհուրդն մկրտութեան եւ ապաշխարութեան: Իսկ եթէ հաղորդութեամբ բառնիւր մեղքն եւ պատիժն՝ ընդունայնք լինէին մկրտութիւն եւ ապաշխարութիւնն: Այլ ըստ իրաց ինչ ոչ միայն բառնայ զմեղս, այլեւ՝ զպատիժն, այսինքն՝ ըստ չափու սիրոյ ճաշակողին, որ է միաւորութիւն առ Քրիստոս: Որպէս եւ երկաթն սրբի ի ժանկոյ վասն միաւորութեան ընդ հրոյ, որ որքան առաւել առ հուրն միասցի, այնքան ի ժանկոյ սրբի, այսպէս եւ որքան կենդանի սիրով հպեսցի ոք ի պատարագել եւ կամ զպատարագան ճաշակել, որ ասի խորհուրդ, այնքան ըստ չափու սիրոյն ազատի ի մեղաց եւ ի պատժոյն, ըստ այսմ որպէս առ Մագդաղենացին ասաց Տէրն. «Թողեալ լիցին սմա մեղք իւր բազում, զի յոյժ սիրեաց» (Ղուկ. է. 47): Ասիցես նախ, թէ պատարագն է գերազանց խորհուրդ քան զմկրտութիւն, իսկ մկրտութիւն բառնայ զմեղս եւ զպատիժն, ուրեմն՝ եւ մկրտութիւն: Ասեմ, թէ մկրտութիւն ուղղապէս կարգի առ ի թողութիւն մեղաց եւ պատժոցն անցելոց: Իսկ հաղորդութիւն կարգի ուղղապէս առ ի հոգեւորապէս սնուցումն, եւ ի բորբոքումն սիրոյ, եւ ոչ ի թողուլ զմեղս անպատրաստից եւ զպատիժն վերաեկեալ ի մեղաց: Երկրորդ՝ ասիցես, թէ Մագդաղենացին հպելով յոտսն Քրիստոսի, եգիտ զթողութիւն մեղաց եւ պատժոյն, ուրեմն եւս առաւել ճաշակողն հասանի թողութեան մեղաց

եւ պատժոյ: Ասեմ, թէ Մագդաղենացին, ըստ չափու սերտ սիրոյն եգիտ զթողութիւն քան թէ ի հպեցմանէն առ մարմինն Քրիստոսի, զի ասաց Տէրն. «Թողեալ լիցին սմա մեղք իւր բազում, զի յոյժ սիրեաց»: Իսկ առանց սիրոյ ոչ միայն հպողքն ի հաղորդութիւն դատապարտին, որպէս խաչողքն եւ ապտակողքն, այլեւ ճաշակողքն, որպէս Յուդա: Երրորդ՝ ասիցես, թէ Գերսամայ հեղեալ արիւնն ազատեաց զնա ի մահուանէ (տե՛ս ելք Դ. 25), ուրեմն եւ արիւնն Քրիստոսի փրկէ ի մեղաց եւ ի յաւիտենական պատժոյ: Ասելի է, թէ հեղեալ արիւնն Գերսամայ ունէր զտեղի մկրտութեան, զի թլփատեցմամբ հեղաւ, եւ թլփատութիւն էր խորհուրդ հնոյ, որպէս եւ մկրտութիւն՝ նորոյս, զի այնու թլփատեցեալքն սեպհականելիք լինէին Աստուծոյ ժողովուրդ, որպէս եւ մկրտութեամբ՝ քրիստոնեայքն: Որեմն զտեղի թլփատութեան ոչ լնու պատարագն, այլ մկրտութիւն, վասն որոյ ոչ է հարկ, թէ որպէս հեղմամբ արեանն Գերսամ փրկեցաւ, նմանապէս եւ հեղմամբ արեանն Քրիստոսի փրկիցիմք եւ մեք ի բոլոր պատժոցն մեղաց, զի խորհուրդն հաղորդութեան ըստ չափու սիրոյն ներգործէ, որպէս եւ արեգակն, ըստ չափու տեսողացն աչաց լուսաւորէ զհայողսն, եւ ոչ ըստ չափու պայծառութեան իւրոյ: Չորրորդ՝ ասիցես, թէ արիւնն Քրիստոսի յանջրդի գբոյ տառապանաց փրկեաց զիւրսն (տե՛ս Զաք. Թ. 11), ուրեմն եթէ զնոյն ներգործութիւն ունի խորհուրդն հաղորդութեան, զորպիսի ունէր արիւնային պատարագն որպէս ի վերոյ ասացաւ, ապաքէն եւ խորհուրդն հաղորդութեան ազատ է յամենայն պատժոց մեղաց: Ասեմ, թէ Քրիստոսի արիւնն խորհրդական ունի զնոյն ներգործութիւն, զոր ունէր ի վերայ խաչին, սակայն ի վերայ խաչին զարդար դատաստան առնելով Քրիստոս զհաւատացող աջակողմեան աւազակն փրկեաց եւ զձախակողմեանն դատապարտեաց, ուրեմն նոյնպէս արար եւ ի յանջրդի գուբն դժոխոց:

Պրակ ե.

Արդեաւ այս խորհուրդ նախապահպանէ՞ զմարդն յապառնի մեղաց

Ապառնի մեղաւք իմանամք ոչ դրականապէս իբր թէ մեղքն իցէ ենթակայացեալ, այլ թէ զաւրութեամբ հաղորդութեան կարէ մարդ նախապահպանիլ ի ժամու փորձութեան անկմանն ի մեղս: Առ որ ասելի է, թէ՝ այո:

Նախ՝ քանզի հաղորդութիւն ունի զնմանութիւն ըստ պտղոյ ծառոյն կենաց, իսկ պտուղն ծառոյն կենաց ոչ միայն սնուցանէր զներկայ կեանն,

այլեւ պահպանէր յապառնւոյ ապականութենէ. ուրեմն եւ հաղորդութիւն առնէ նմանապէս։

Երկրորդ՝ զի Քրիստոս ասաց վասն մարմնոյն, թէ այս է հացն յերկնից իջեալ, եթէ ոք ուտիցէ ի հացէ յայսմանէ մի մեռանիցի։ Իսկ ոչ մեռանիլն ոչ առնանի ի կողմանէ բնական մահուան, զի ահա յայտ է, որ ճաշակողքն մարմնոյ եւ արեան մեռանին բնականաբար, ուրեմն իմանալի է զբարոյական մահուանէ մեղաց, յորմէ պահպանին արժանապէս ճաշակողքն հաղորդութեան։

Երրորդ՝ պատարագն է խորհուրդ չարչարանացն Քրիստոսի եւ խաչին, իսկ աւձն պղնձի եղեւ աւրինակ խաչին եւ խաչեցելոյն, առ որ խայթեցեալքն ի հրաշունչ աւձիցն բժշկէին հայելով եւ ոչ խայթեցեալքն պահպանեալք լինէին։ Իսկ թէ աւրինակն զայն առնէր եւ առաւել նախատիպն, այսինքն՝ խորհուրդն հաղորդութեան։

Չորրորդ՝ մեղքն է բարոյական մահ հոգւոյ, որ առ դիպի ի պակասութենէ համեստին եւ բարւոյն եւ շնորհին։ Իսկ հաղորդութիւն է համեստ եւ բարի եւ շնորհական կերակուր հոգւոյն, որով ամրացեալն հազիւ երբէք նետահարի ի մեղաց։ Ուստի ասի զՄիթրիտատ թագաւորէն, թէ գտանելով նա զՄիթրիտատ կոչեցեալ հապն այնպէս զաւրացոյց զիւր մարմինն մինչ զի անկեալ գերի ի ձեռս Հռոմայեցւոց եդեալ ի բանտի, կամեցաւ զինքն մահադեղիւ սպանանել, որ ոչ երբէք եղեւ կարելի, ասէ Ֆրանչիսկոս Սալեզեան Ի. «Ջերմեռանդ կեան» Բ. գրքոջ Ի. գլուխ[419]։ Եւ հեղինակն նոյն գրքոյն ի նոյն գլխոջ ասէ, թէ որ ճաշակէ զհաղորդութիւն ջերմեռանդութեամբ, այնպէս հաստատեալ ամրացուցանէ զառողջութիւն եւ զկեանքն հոգւոյն, որ ոչ կարէ թունաւորիլ ի չար ըղձէ, զի ոչ ոք կարէ գոլ սնուցեալ այսու մարմնով կենի, եւ կայցէ ի մահացու ըղձի[420]։ Զի որպէս փափուկ մրգեղէնքն, որպէս ծիրանն, կեռասն եւ դեղձն շաքարով համեմեալք եւ եփեալք պահին բազում ժամանակ ի նեխեցմանէ՝ ոչ է զարմանք, թէ փափուկ հոգին շաքարով մարմնոյն Քրիստոսի համեմեալ պահպանիցի ի նեխութենէ մեղաց։ Ասիցես նախ, թէ Պետրոս զկնի ճաշակման ուրացաւ եւ Յուդաս զՔրիստոս մատնեաց, ուրեմն ճաշակումն հաղորդութեան ոչ նախապահպանեաց զնոսա յանկմանէ։ Ասեմ, թէ Պետրոս աւժանդակութեամբ ճաշակման հաղորդութեան արժանապէս զղջացեալ էհաս թողութեան, իսկ Յուդա, զի անարժանապէս ճաշակեաց, զրկեցաւ յերկուց կենաց, զի եւ բնական հացն սնուցանէ զկենդանին, որ ոչ աւգտէ

[419] Տե՛ս St. Francis de Sales, Introduction to the Devout Life. -Pdf, Adobe Reader., էջ 116–119։

[420] Տե՛ս անդ։

մեռելոյն: Ասիցես երկրորդ, թէ մանանայն էր ձեւ մարմնոյն Քրիստոսի, որոյ ուտողքն մեռան (տե՛ս Յովհ. Ջ. 49), ուրեմն եւ նախատիպին ճաշակողքն մեռանին մեղաւք: Ասեմ, թէ այլ է բան ձեւոյն եւ այլ նախատիպին, վասն որոյ Քրիստոս ասաց հրէիցն, թէ՝ «հարքն ձեր կերին զմանանայն, եւ մեռան, բայց որ ուտէ ի հացէ յայսմանէ կեցցէ յաւիտեան». որ իմանալի է զճաշակմանէն, որ լինի արժանապէս: Ասիցես երրորդ, թէ իրն բնական միշտ գործէ ըստ բնութեան իւրում, նմանապէս եւ գերբնականն, իսկ խորհուրդն հաղորդութեան է իր գերբնական եւ կենդանարար, սակայն լինի տարաժամ մահուան եւ հիւանդութեան պատճառ, ուրեմն ոչ նախապահէ զմարդն ի մեղաց: Ասեմ, թէ իրն բնական երբեմն լուծանի ի ներհակէն իւրմէ որպէս հուրն, որ այրող է, շիջանի ի ջրոյն, այսպէս խորհուրդն հաղորդութեան ի կողմանէ իւրմէ կենդանարար է, սակայն յետ քարշէ զզաւրութիւն իւր ի ներհակաբար շարժողացն, ուստի առաքեալն զպատահական հիւանդութիւնսն եւ զտարաժամ մահս յանարժան հաղորդութեան ասէ պատճառեցեալ (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 30): Չորրորդ՝ ասիցես, թէ անկեալ բնութեան իբր անանջատական պատահումն է սահականութիւն ի մեղս, իսկ մկրտութիւն բառնայ զմեղս եւ զպատիժն, այլ ոչ զդիւրահասութիւն, ուրեմն հաղորդութիւն եթէ նախապահպանէր յապագայից մեղաց առաւել առնէր քան զմկրտութիւն եւ զգործն նորա (սրբելոյ ի մեղաց) սեփականէր ինքեան եւ զանանջատականն[421] առնէր անջատական պատահումն: Ասեմ, նախ թէ անանջատական պատահումն (որպիսի է սեւութիւն եթաւպացւոյն) ըստ բնութեան ճանապարհի անկարելի է յեղափոխիլ, այլ ոչ անկարելի է ըստ գերբնական կարողութեան Աստուծոյ: Ուստի բազումք ի սրբոցն (յորոց մի էր եւ սուրբն Սիմեաւն Սիւնակեացն) զաւուրս քառասնորդաց եաւթնիցս հաղորդելով յաւուր կիւրակէից՝ պահպանէին ի քաղցոյ եւ ի մեղաց[422]. ըստ այնմ. «Որ գայ առ իս, ոչ քաղցիցի» (Յովհ. Ջ. 35): Երկրորդ՝ ասեմ, թէ առատաբաշխութիւն Աստուծոյ ոչ փակի ընդ կանոնաւ իմիք, վասն որոյ կարէ զանբնականն խորհրդոյ իմիք առնել նմա իբր բնական, զոր աւրինակ քահանայութիւն է իշխանութիւն մատակարարելոյ զխորհուրդ պատարագին ձեռնադրութեամբ եպիսկոպոսին, սակայն ի ձեռնադրութենէն այնմանէ երբեմն տուեալ լինիւր եւ ձրիական պարգեւ մարգարէութեան, որպէս յայտ է ի Տիմոթէոս, զորմէ ասաց Պաւղոս, թէ՝ «Մի՛ անփոյթ առնէր զշնորհացդ, որք ի քեզ են, որք տուան մարգարէութեամբ ի ձեռնադրութեան երիցութեան» (Ա. Տիմ. Դ. 14). այսպէս եւ հաղորդութեան յատուկ է միաւորել զանդամն ընդ Քրիստոսի

[421] Ձեռ. զանաջատականն:

[422] Սիմէոն Սիւնակեացի (390–460) վարքը, տե՛ս Յայսմաւուրք, Բ. խաչ. Բշ:

գլխոյն, ըստ այնմ. «Որ ուտէ զմարմինն իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նմա» (Յովհ. Ջ. 55)։ Սակայն գերբնաբար ընդդիմանայ եւ սահականութեան բնութեան ի մեղս, ըստ այնմ. «Որ ուտեն զիս, եւ նա կեցցէ վասն իմ»։ Երրորդ՝ ասեմ, թէ հաղորդութիւն ոչ սեփականէ ինքեան իբր յատուկ գործ զներգործութիւն մկրտութեան, այլ իբր արտաքոյ կարգի եւ անյատկապէս։ Չորրորդ ասեմ, թէ սահականութիւն ի մեղս ոչ է անանջատական պատահումն, զի այն է հասարակ եւ տեսակարար տարբերութիւն։ Իսկ սրբուհի Կոյսն եւ Յոհաննէս Մկրտիչն եւ Յոհաննէս Աւետարանիչն անմեղաբար կենցաղավարեցան. ուրեմն դիւրասահութիւն ի մեղս ոչ է անանջատական պատահումն, զի ի վերայ բնականաց պատուիրան ոչ աւանդի, որ պատուիրի ոչ մեղանչելն։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ջ.

Արդեամ այս խորհուրդս աւգնէ՞ միայն ճաշակողաց, թէ՞ եւ այլոց

Ճաշակողացն սիրով եւ մաքրութեամբ, յայտ է, թէ աւգնէ հաղորդութիւն, կամ նախապահելով ի մեղաց, որպէս ասացաւ եւ կամ ըստ սաստկութեան սիրոյն բժշկելով եւ յունեցեալ մեղաց։ Ըստ այնմ. «Այս է արիւն իմ, որ վասն ձեր հեղանի ի թողութիւն մեղաց»։ Բայց մի՛թէ աւգնէ եւ ոչ ճաշակողացն։ Ասեմ, թէ այո։

Նախ քանզի պատարագն ի մէջ եաւթն խորհրդոց աւրինակի յարեգական, իսկ արեգակն լուսաւորէ, որք զաչս ունին, եւ այսոքիկ են ճաշակողքն։ Իսկ որք ոչ ունին զաչս ջերմութեամբ իւրով ջերմացուցանէ, եւ այսոքիկ են ջերմեռանդաբար առանց ճաշակման տեսողքն։ Վասն առաջնոյն ասէ Դաւիթ. «Ճաշակեցէք», եւ վասն երկրորդին ասէ. «տեսէք» (Սղմ. ԼԳ. 9)։

Երկրորդ՝ զի ի քաւութեան զոհէն ի մատուցանել քահանայապետին ժողովուրդքն թէպէտ ոչ ճաշակէին, սակայն քաւեցեալք լինէին ի մեղաց իւրեանց իբր ի գործոյ գործողաց։

Երրորդ՝ զի պատարագն է աւրհնութիւն եւ գոհութիւն եւ յիշումն բարութեանցն Քրիստոսի եւ ընդունելի աղաւթք առ Հայր, եւ այնչափ աւգտի մարդ ի լսելոյն եւ ի տեսանելոյն, որքան յիշէ ջերմեռանդութեամբ զերախտիսն Քրիստոսի, եւ իբր զհարսն հալի սրտիւ լսելով զձայն փեսային, թէ՝ «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»։ Ուստի ասէր հարսն. «Հոգի իմ հալեցաւ, մինչ փեսայն իմ խաւսեցաւ»[423]։

[423] Ի լուս. ձեռագրի «[երգ] երգոց», սակայն վկայութիւնս բացակայում է այսաւր

Զորրորդ՝ յիշումն բարերարութեան ումեք, թէ եւ չունիցի զհատուցումն երախտեաց բարերարին մեծ հաճութիւն է եւ յիշողին իբր հատուցումն պարտեաց ըստ հաճութեան բարերարին: Ուրեմն որ սիրով եւ ջերմեռանդութեամբ լսէ, այնպիսին ոչ ճաշակելով ճաշակէ, զի թէպէտ ոչ առնու զխորհուրդն, սակայն առնու զիրն խորհրդոյն, այսինքն՝ զշնորհն, որպէս ասէ Ալպերտ Ջ. գրքոջ ԺՋ. գլուխ[424], եւ Աւգոստինոս ասէ. «Հաւատա, եւ կերեր»[425], այսինքն՝ միացար ճշմարիտ հաւատով ընդ խորհրդաւոր մարմինն Քրիստոսի: Այսմ նմանէ, զոր ասէ Սողոմոն, քանզի եւ «զմտաւ ածել զնմանէ կատարեալ իմաստութիւն է, եւ որ տքնի վասն նորա վաղվաղակի անհոգ լիցի» (Իմաստ. Ջ. 16):

Հինգերորդ՝ ի մատուցման պատարագին լինին աղաւթք եւ պաղատանք վասն կենդանեաց եւ ննջեցելոց, որ ունայն լինիւր յիշումն եւ աղաւթքն, որ վասն նոցա, եթէ ոչ իցէր աւգուտ թարց ճաշակելոյ նոցին:

Վեցերորդ՝ ի ժամանակս առաքելոց բազմութիւն հաւատացելոց ժողովէին յառտնին եկեղեցիս հանապազաւր վասն բեկանելոյ հացին եւ աղաւթից, եւ ո՞ կարէ ասել, թէ յամենայնում աւուր հաղորդէին, զի «առնուին, ասէ, զկերակուր ուրախութեամբ» (Գործք Բ. 46), եւ ոչ ասէ, թէ ճաշակէին ի խորհրդոյն, զոր ոչ առնէին այնպէս, եթէ ոչ ինչ աւգտէին թարց ճաշակման:

Եաւթներորդ՝ այս խորհուրդս ասի պատարագ, ըստ որում ներկայացուցանի չարչարանքն Քրիստոսի, յորում Քրիստոս զինքն մատոյց եւ ընծայեաց պատարագ Աստուծոյ, որ ըստ այսմ նկատի իբրեւ պատարագ (տե՛ս Եփես. Ե. 2), իսկ ըստ որում յայսմիկ խորհրդոջ տրի անեղեւոյթ շնորհ ի ներքոյ երեւելի տեսակի ունի զբան խորհրդոյ, որպէս ասէ Աքուինացին: Ուրեմն այս խորհուրդս աւգնէ ճաշակողաց իբրեւ պատարագ եւ գերազանց աղաւթք առ Հայր:

Ութերորդ՝ զճաշակողաց եւ զոչճաշակողաց ասաց Քրիստոս ի սրբագործութեան արեանն. «Այս է արիւն իմ, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղանի». «վասն ձեր» ասաց նկատմամբ ճաշակողաց, եւ «վասն բազմաց» ասաց նկատմամբ ոչ ճաշակողաց, որպէս ասէ Աքուինացի: Ուրեմն ջերմեռանդաբար տեսողքն եւ լսողքն պատարագին աւգտին

յայտնի հայերէն ընկալեալ թարգմանութեան մէջ: Այն, ինչպէս երեւում է, քաղուած է երգ երգոց-ի հայերէն մէկ այլ թարգմանութիւնից, որ երբեմն կիրառուել է հայ միջնադարում: Այս մասին առհասարակ տե՛ս Հ. Համ. Վրդ. Ոսկեան, Երգ երգոցի առաջին եւ երկրորդ թարգմանութիւնք, Վիեննա, 1924:

[424] *Տե՛ս* Ալբերտոգիրք, *էջ 410:*

[425] *Տե՛ս* Թովմա Աքուինացի, *թ. 102բ, ուր, սակայն, կարդում ենք. «որպէս ասէ Ճերէնիմոս, թէ՝ Հաւատա եւ կերար»:*

իրիւ պատարագին, այսինքն՝ շնորհիւն, որպէս եւ աջակողմեան աւազակն աւգտեցաւ ի չարչարանացն Քրիստոսի հաւատով եւ տեսութեամբ թարց ճաշակման։ Ասիցես նախ, թէ Քրիստոս վասն ճաշակողացն ասաց. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ ունի կեանս յաւիտենական», եւ թէ՝ «Նա յիս բնակեսցէ եւ ես՝ ի նմա», ուրեմն՝ ոչ ճաշակողքն զրկին ի կենաց եւ ոչ բնակին ի Քրիստոս եւ Քրիստոս՝ ի նոսա։ Ասեմ, թէ որպէս յաւձն պղնձի հայեցողքն բժշկէին, այսպէս եւ՝ հաւատով տեսողքն պատարագին։ Այլ բանն Քրիստոսի վասն ճաշակողաց ոչ նեղապէս առնանի, իբրու թէ ոչ ինչ ամենեւին աւգտին սիրով լսողքն եւ տեսողքն, այլ թէ մաքրապէս ճաշակողքն առաւել աւգտին քան զոչճաշակողան։ Ասիցես երկրորդ՝ թէ Լամբրոնացին ի գրքոջ միութեան եկեղեցւոյ լե. գլուխ, առանց ճաշակման զտեսութիւն միայն անաւգուտ ասէ. զի յորժամ բաշխեաց ոչ բաւական համարեցաւ (ասէ) առաքելոցն զտեսանելն, այլ ետ ճաշակել. «Առէք, ասէ, կերայք ի սմանէ»։ Ուրեմն չիք կատարեալ սրբութիւն, կամ ի մեղացն մահուանէ կենդանութիւն, առանց արժանապէս ճաշակման ո՛չ կենդանուոյ, որ յեկեղեցւոջ է եւ ո՛չ մեռելոյ։ Ասեմ, թէ Լամբրոնացին զխորհրդոյն ասէ, որ տրի աներեւոյթ շնորհ երեւելի տեսակաւք, այլ ոչ զպատարագէն, որ է յիշատակ չարչարանացն Քրիստոսի առանց ճաշակմանն, քանզի զկնի վերոգրելոցն ասէ, թէ՝ «ոչ զայս հաստատեմք, զի մեծ է այս ժամանակ աղաւթից, զի իբրեւ զմի ի գիշերային, կամ ի տուընջենային պաշտամանէ է նոցա, որք առընթեր կացեալ սրբոյ խորհրդածութեանս աղաւթեն։ Այլ որքան հուպ առ մեզ տեսանեմք զԱստուած այժմ քան յամենայն ժամ, այնքան երագ հաւատասցուք զաղաւթքն առ նա ժամանել, զի մեծ է բարեխաւսն եւ յորդառատ այժմ խնդրուածք պատարագողին վասն առընթեր կացելոցն». եւ զայլս տե՛ս անդ[426]։ Ասիցես երկրորդ՝ թէ պատարագն է իբրեւ զհուր, առ որ ճաշակմամբ մերձեցեալքն ջերմանան եւ ոչ մերձեցողքն ցրտանան։ Ասեմ, թէ ոչմերձեցողքն թէ եւ ոչ ջերմանան, սակայն գոնէ լուսաւորին։ Վասն առաջնոյն ասէ Դաւիթ «Ճաշակեցէք, զի քաղցր է Տէր», եւ վասն երկրորդին ասէ. «Մատիք առ Տէր եւ առէք զլոյս» (Սղմ. ԼԳ. 6)։ Ասիցես երրորդ՝ որպէս առ այլ խորհուրդս ոչմերձեցողքն ոչ ինչ աւգտին, որպէս տեսողքն մկրտութեան եւ ոչմկրտեալքն, այսպէս եւ առ այս խորհուրդս միայն մերձեցողքն ճաշակմամբ աւգտին։ Ասեմ, թէ յամենայն խորհուրդս, յորժամ իցէ ընդդիմութիւն ինչ ժամանակի եւ այլոց պատրաստութեանց, իղձն կերպիւ ինչ եւ սէրն տուփական լնու մասամբ

[426] *Տե՛ս* Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք, էջ 167։*

իւիք զթերութիւն, որպէս հրային մկրտութիւն, յորժամ մկրտող չգուցցէ մերձ, ըղձականապէս համարի մկրտեցեալ, եւ որ ցանկայ ապաշխարել, եւ ոչ ունի ժամանակ, ոչ ամենեւին զրկի ի պտղոյն ապաշխարութեան, այլ կատարեալ զղջմամբ բաւ առնէ: Այսպէս եւ որք սրտիւ հաւանին ի խորհրդոջ ամուսնութեան եւ ոչ ժամանեն ի հատուցումն պարտուց եւ որդեծնութեան, որ է կատարելութիւն եւ վախճան պսակին, ոչ վասն այնորիկ պսակն անկատար ասի ի մէջ երկոցունց: Այսպէս եւ այլ խորհուրդքն: Նմանապէս, թէպէտ տեսողքն առանց ճաշակման ոչ այնքան օգտին, որքան որ արժանապէս ճաշակողքն, սակայն ոչ վասն այսորիկ ամենեւին զրկին ի պտղոյ շնորհաց պատարագին, զի որպէս որքան հեռի իցեն ի հոտոյ վարդին, աչաւք զուարճանան տեսութեամբ գունոյն, այսպէս եւ որք կատարեալ եւ սերտ հաւատով տեսանեն եւ լսեն զսուրբ պատարագն, զուարճանան աչաւք մտաց, եւ մտածմամբ անճառելի բարերարութեան Քրիստոսի: Ըստ այնմ, թէ՝ «Իսկ բարեկամ փեսային, որ կայ եւ լսէ, ուրախ լինի վասն ձայնի փեսային» (Յովհ. Գ. 29): Ասիցես չորրորդ՝ թէ իրն, որ ոչ հասանի իւրում վախճանին, եղիցի ունայն: Իսկ վախճան պատարագին ոչ է տեսութիւնն, այլ ճաշակումն, ուրեմն ունայնաբար պատարագի, եթէ ոչ ճաշակիցի: Ասեմ, թէ ճաշակի քահանայիւն որպէս խորհուրդ եւ ճաշակի հաւատով տեսողացն որպէս զպատարագ, վասն որոյ ոչ ունայն լինի վախճանն:

Պրակ է.

Արդեամբ ներելի մեղաւ արգելանի ներգործութիւն այսաւիսնակ խորհրդոյ

Վասն մահուչափ մեղաց ոչ գոյ տարակուսութիւն, թէ արգելու զներգործութիւն այսոցիկ խորհրդոյ, եւ արգելու ի ճաշակմանէ, զի մահացու մեղքն է, որ սիրել տայ զստեղծուածն անդր քան զԱստուած, զի է դարձումն յանփոփոխելի բարուոյն, եւ յարեցումն առ փոփոխելի բարիս, որ առնէ թշնամի Աստուծոյ, իսկ ի մէջ թշնամեաց ոչ լինի սէր եւ միաւորութիւն, որք են յատկութիւնք այսորիկ խորհրդոյ: Իսկ ներելի մեղքն, որ է յանցանք փոքրագոյն, որպիսի է դատարկաբանութիւն մտածելն, թէպէտ եւ ոչ հաւանելն՝ անգիտութեամբ եւ յակամայ առանց հաճութեան եղեալն: Եւ զայս իմա զփոքրագունիցն, զի պոռնկութիւն թէ եւ առանց կամաց եւ գիտութեան լինիցի, ըստ սեռի իւրում մահացու մեղք է: Արդ, ներելի մեղքն նկատի կամ որպէս ի յանցեալ եւ բեկմամբ սրտին եւ զղջմամբ

մեռեալ, որ համարի այնպիսի բեկումն սրտին եւ զղջումն իբր մասն ապաշխարութեան եւ ըստ այնմ ներելի մեղքն ոչ արգելու զներգործութեան այսորիկ խորհրդոյ։ Եւ կամ ի մահացու մեղաց ապաշխարութեամբ ի ներելի փոխեալ եւ այս ունելով զունակական շնորհ, այսինքն՝ զսէր ոչ կարէ արգելուլ զներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ։ Եւ կամ ներելի մեղքն նկատի ի ներգործութեան, եւ պղտորէ զմիտքն, եւ խայթէ զխիղճ մտացն, եւ ցնդէ զիմացականութիւն։ Եւ այս թէ ոչ արգելոյր զներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ, ոչ ասէր եկեղեցի ի ժամու պատարագին, թէ մի՛ խղճիւ եւ երկմտութեամբ։ Ուրեմն երրորդ կերպիւ ասացեալ մեղքն ներելի արգելու զներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ, թէպէտ ներելի մեղքն իցէ ցանկութիւն եւ փափկութիւն ի ստեղծուածս այսր քան զԱստուած կամ ի ներքոյ Աստուծոյ, որ ոչ բառնայ զունակական շնորհն, այսինքն՝ զսէրն, սակայն սառեցուցանէ։ Իսկ առ այս խորհուրդս ջերմ սիրով մատչելի է։ Առարկիցես նախ, թէ ճաշակումն հաղորդութեան բորբոքէ ի սէր, զի է կայծակն սէրոբէական մաքրիչ հոգւոյ, ուրեմն ներելի մեղաւք սառեցեալն բորբոքի ճաշակմամբ նորին, եւ ըստ այսմ ոչ արգելու զներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ։ Ասեմ, թէ ներելի մեղքն է իբրեւ զամպ, որ յանդիման արեգական եկեալ, թէպէտ ոչ խաւարեցուցանէ զնա, սակայն արգելու զլոյսն։ Ուրեմն թէպէտ հաղորդութիւն ըստ ինքեան է բորբոքիչ սիրոյ, այլ ի կողմանէ ճաշակողին է պարտաւորութիւն՝ մատչիլ առ հաղորդութիւն սառեցեալ սիրով։ Ըստ այնմ, թէ՝ «յաստուածային կայծակունս ի սրոբէից անհպելին, անմաքրապէս մերձեցաք՝ գոլ պարտապան քում խորհրդոյ»[427]։

Ասիցես երկրորդ՝ թէ որ յաղթի յիմեքէ, ոչ է արգելիչ յաղթողին. իսկ ներելի մեղքն յաղթի զաւրութեամբ պատարագին, ըստ այնմ Նարեկացւոյն յաղաւթս պատարագին. «Եւ հալեսցի ի հրոյս յայսմանէ գայթակղութիւնս մեր»[428], եւ ըստ Շնորհալւոյն, թէ՝ «Որով զմեզ սրբեսցես՝ լինիլ տաճար երրորդութեան[429]»։ Ուրեմն՝ ներելի մեղաւք ոչ արգելանի շնորհ պատարագին, այլ մանաւանդ բառնի։ Ասեմ, թէ բառնի ներելի մեղքն շնորհիւ պատարագին, ըստ անցելոցն, եւ այն, թէ զաւրութեամբ հաղորդութեան, եւ թէ ոմամբք մասնաւոր ջերմեռանդութեամբ եւ տհաճութեամբ։ Այլ արգելանի, յորժամ ներելի մեղն է ի ներգործութեան իւրում, եւ ի հաճութեան գործողին, որ այնպիսին իբր թէ մարմնով ի լեառն է եւ հոգւով՝ յԵգիպտոս։ Իսկ հալիլ գայթակղութեան ի հրոյ

[427] Տե՛ս Շարական։
[428] Տե՛ս Շարական։
[429] Տե՛ս Շարական։

հաղորդութեան լինի ըստ երկուց ի կողմանէ պատարագի զաւրութեան եւ ի կողմանէ ճաշակողին, ըստ պատրաստութեան աղաւթելոյն որպէս եւ խնդրեաց սուրբն Գրիգոր յաղաւթելն։

Ասիցես երրորդ, թէ զաւրեղն յաղթէ տկարին, իսկ առաւել զաւրեղ է շնորհ պատարագին, ուրեմն յաղթէ ներելի մեղաց։ Ասեմ, թէ այս է ի կողմանէ պատարագին եւ ոչ ի կողմանէ ճաշակողին։ Իսկ թէ ասացաւ յերեք պրակի սոյն գլխոյս, թէ ներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ է թողութիւն ներելեաց։ Այն եւս իմանալի է, ըստ բացարձակ կարողութեան պատարագին։

Ասիցես չորրորդ, թէ՝ որ յաղթէ մեծագունին, եւս առաւել՝ տկարագունին։ Իսկ երբեմն հրեշտակն մաքրեաց զպոռնկեալ քահանայն ի պատարագելի եւ վառեաց իբրեւ զհուր, եւ ապա թոյլ ետ ճաշակել զխորհուրդն. ուրեմն եւս առաւել յաղթէ ներելի մեղաց։ Ասեմ, թէ այն եղեւ արդեամբ սրբոյ հաւրն Մարկոսի եւ ոչ ի կողմանէ քահանային[430]։ Ուստի ոչ է նման աւրինակ սքանչելի[431]։

ԽՆԴԻՐ ԵԱԻԹՆԵՐՈՐԴ

Յաղագս ճաշակման այսորիկ խորհրդոյ

Նախ ի հասարակի։ Երկրորդ՝ յատկապէս, թէ որպէս Քրիստոս ի կիր էառ այս խորհուրդս։ Վասն առաջնոյն խնդրին պրակի երկոտասան.

Նախ թէ իցեն երկու կերպք ճաշակելոյ, այսինքն՝ խորհրդականապէս եւ հոգեւորապէս։ Երկրորդ՝ թէ միայն մարդոյն պատկանի ճաշակել զայս խորհուրդս։ Երրորդ՝ թէ միայն արդար մարդն միայն կարէ ճաշակել խորհրդականապէս։ Չորրորդ՝ արդեաւք մեղաւորն ճաշակելով խորհրդականապէս մեղանչէ։ Հինգերորդ՝ զչափոյ մեղաց անարժանապէս ճաշակողաց։ Վեցերորդ՝ մեղաւորն մեղաւք մերձեցեալ՝ իցէ՞ մերժելի։ Եաւթներորդ՝ երազափորձութիւն արգելո՞ւ ի ճաշակմանէ։ Ութներորդ՝ ճաշակելի իցէ՞ ծոմ։ Իններորդ՝ արդեաւ՞ք իցէ տալի ոչ ունողաց զկիրառումն բանականութեան։ Տասներորդ՝ արդեաւք իցէ՞ հանապազորդ ճաշակելի։ Տասնմէկերորդ՝ արդեաւք ճահ իցէ՞ ամենեւին հրաժարիլ։ Տասներկուերորդ՝ արդեաւք ճա՞հ իցէ ճաշակել զմարմինն թարց արեան։

[430] *Տե՛ս Վարք սրբոց հարանց, հտ. Բ., էջ 80–81։*

[431] *ՄՄ, ձեռ. 2858-ում չիք սքանչելի։*

Պրակ Ա.

Արդեաւք իցեն՞ երկու կերպ ճաշակելոյ, այսինքն՝ խորհրդականապէս եւ հոգեւորապէս

Խորհրդականապէս ճաշակումն է, երբ առնանի մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի երեւելի տեսակաւք. զի խորհուրդն է անտեսանելի շնորհաց տեսանելի կերպ: Արդ, խորհրդական ճաշակմամբ ճաշակեն մեղաւորքն, որք առնուն զխորհուրդն, այլ ոչ զիրն խորհրդոյն, այսինքն՝ զշնորհն: Իսկ հոգեւորապէս ճաշակումն է առնուլ զիրն խորհրդոյն, այսինքն՝ զշնորհն թարց ճաշակման խորհրդոյն: Եւ այս լինի հաւատով եւ սիրով, ըստ այնմ Աւգոստինոսի. «Հաւատա եւ կերէր»[432], այսինքն՝ միացար ճշմարիտ հաւատով առ խորհրդական մարմինն Քրիստոսի, որպէս ասէ Քրիստոս. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ՝ յիս բնակեսցի եւ ես՝ ի նմա»: Իբրեւ թէ այն է ուտելն զիս՝ մնալն ի յիս հաւատով եւ սիրով, «եւ ես ի նմա»՝ շնորհաւք: Քանզի որ հաւատայ ի Քրիստոս եւ սիրէ զնա, պահելով զպատուիրանս նորա, նա է, որ ուտէ զնա: Ուրեմն բարեպէս աւանդի Բ. (2) կերպ ճաշակման: Նախ՝ քանզի եթէ ոչ ճաշակողն մարմնոյն եւ արեան ոչ ունի զկեանս յաւիտենականս: Բազմիցս հանդիպի յետ մկրտութեան առժամայն մեռանիլ թարց ճաշակմանն խորհրդականապէս. ուրեմն եթէ չիցէր հոգեւորապէս ճաշակումն հաւատով եւ սիրով՝ ոչ կարէր մկրտեցեալն փրկիլ եւ մտանել ի կեանս, ընդդէմ որոյ ասի. «Որ հաւատայ եւ մկրտեսցի՝ կեցցէ» (Մրկ. ԺԶ. 16): Ուրեմն բացի խորհրդականապէս ճաշակմանէ բարեպէս աւանդի եւ ճաշակումն հոգեւորապէս, զի որ զրկի ի ճաշակմանէն խորհրդականապէս եւ հոգեւորապէս, գոնէ ճաշակեսցէ հոգեւորապէս՝ միաւորելով ի Քրիստոս հաւատով եւ սիրով:

Երկրորդ՝ կատարեալ ճաշակումն այսորիկ խորհրդոյ է առնուլ զիրն այսորիկ խորհրդոյ, այսինքն՝ զշնորհն: Իսկ թէ իցէր միայն խորհրդապէս ճաշակելի, այնպէս իբր ճաշակեն եւ մեղաւորքն, բայց ի դատապարտութիւն ինքեանց, որք նմանին յակամայ մկրտելոց, որք առնուն զխորհուրդն, այլ ոչ զորդեգրութիւն եւ զազատութիւն: Վասն որոյ պարտական է, զի առ ի զանազանութիւն խորհրդապէս ճաշակողաց (արտաքոյ ներգործութեան եւ շնորհաց հաղորդութեան) կարգիլ եւ երկրորդ կերպ հոգեւորապէս ճաշակման, զի առնուցու ոք զշնորհն: Մի՛ ասիցես նախ, թէ ապա ուրեմն միայն հոգեւորապէս ճաշակելի է եւ մի է կերպ ճաշակման,

---

[432] *Քաղուած է՝ Թովմա Աքուինացի, թ. 102բ, ուր, սակայն, կարդում ենք. «որպէս ասէ Ճերէնիմոս, թէ՝ Հաւատայ եւ կերար»:*

այսինքն՝ հաւատով եւ սիրով։ Ասեմ, թէ կատարեալ ճաշակումն կայանայ յերկոսեանն, այսինքն՝ ի յառնուլ զխորհուրդն եւ զշնորհն։ Եւ այս լինի, յորժամ մարդն է կատարելապէս մաքրեալ եւ ի շնորհս Աստուծոյ։ Ասիցես երկրորդ, թէ հաղորդութիւն է հոգեւոր կերակուր, իսկ մարմնաւոր կերակուրն ըղձիւ եւ սիրով փափագեալ ոչ յագեցուցանէ զքաղցեալն առանց ճաշակման, ուրեմն եւ հոգեւորապէս ճաշակումն թարց խորհրդականի ճաշակման ոչ յագեցուցանէ զհոգին։ Ասեմ, թէ այլ է ուտել զմարմնաւոր կերակուրն եւ այլ՝ զհոգեւորն, զի յիրաւի մարմնաւոր կերակուրքն թարց ճաշակման եւ միայն ըղձիւ ոչ յագեցուցանէ, իսկ հոգին որպէս կարէ անանիլ եւ յագիլ բանիւն Աստուծոյ (տե՛ս Մտթ. Դ. 4), այսպէս կարէ անանիլ հոգեւորապէս ճաշակմամբ, այսինքն՝ հաւատով եւ սիրով։

Ասիցես երրորդ, թէ Քրիստոս աւանդեաց զխորհրդականապէս ուտելն եւ ըմպելն, ուրեմն ոչ է բաւական ճաշակելն միայն հոգեւորապէս։ Ասեմ, թէ Քրիստոս աւանդեաց եւ զերկու կերպ. զի ասելովն. «Առէք կերէք. այս է մարմին իմ» եւ այլն աւանդեաց զճաշակումն, որ է խորհրդականապէս, եւ որ ասաց. «Եւ որ ուտէ զիս եւ նա կեցցէ վասն իմ» աւանդեաց զճաշակումն հոգեւորապէս, քանզի կեալն ոչ լինի սոսկ ճաշակմամբ, զի այնպիսաբար ճաշակեաց եւ Յուդա, եւ դատապարտեցաւ։ Ուրեմն վասն Քրիստոսի ի մեզ բնակելոյն կարեմք կեալ, յորժամ ճաշակեմք հաւատով եւ սիրով, եթէ ոչ հաղորդիմք եւ խորհրդականապէս առնելով զխորհուրդն եւ զիրն։ Նաեւ առաքեալն երկու կերպ դնէ ճաշակման. զի երբ ասէ. «Որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանապէս՝ դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29). այս է զխորհուրդն առնուլ գոլով ի մահացու մեղս։ Եւ որ ասէ. «Փորձեսցէ մարդ զանձն, եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ եւ ի բաժակէն արբցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28). այս է առնուլ խորհրդականապէս եւ հոգեւորապէս։ Ասիցես չորրորդ, թէ այլ խորհուրդքն մի մի կերպիւ ի կիր առնանին (թէպէտ մկրտութիւն իցէ եռակերպ, այսինքն՝ ջրոյ, հրոյ եւ արեան) ուրեմն ճաշակումն հաղորդութեան ունի զմի կերպ ճաշակման։ Ասելի է, թէ ոչ ամենայն յատկութիւնք խորհրդոց պարտին ասիլ զամենիցն, եւ ըստ Թովմայի նաեւ այլ խորհուրդք եւս ունին զայս բաժանումնս. զի ոմանք առնուն զխորհուրդն միայն եւ ոմանք՝ զիրն միայն եւ ոմանք՝ զիրն եւ զխորհուրդն[433]։ Սակայն այսու զանազանին, զի այլ խորհուրդքն կատարին կիրառմամբ եւ ընկալնուլն զնոսին է կատարելութիւն ինքեանց, բայց այս խորհուրդս կատարի սրբագործութեամբ նիւթոյ, վասն այնորիկ երկու կերպ կիրառումն լինի խորհրդոյս։

[433] Տե՛ս Խնդիր Գ. Թովմա Աքուինացի, թ. 97բ—98ա։

Պրակ Բ.

Արդեա՞ւ միայն մարդոյն պատկանի ընդունիլ զայս խորհուրդս

Որպէս ասէ Արիստոտել, յայնմանէ անանիմք, յորմէ եմք[434], իսկ Քրիստոս աւանդելով զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ՝ նախ ինքն ճաշակեաց իբր սնանելով ինքեամբ եւ մեզ նմանակցացս իւր զնոյն ետ ի հոգեւոր սնուցումն, վասն որոյ միայն մարդոյն է ճաշակել զայս խորհուրդս եւ ոչ հրեշտակաց, եթէ ոչ գոնէ հոգեւորապէս ճաշակմամբ, ըստ որում Քրիստոս կոչի եւ հաց հրեշտակաց (հմմտ. Սղմ. Հէ. 25)։ Քանզի որպէս գոյնն վարդին է իբր կերակուր իմն աչաց, որով աչքն զուրաթանայ, այսպէս եւ տեսութիւն Քրիստոսի է իբր կերակուր իմն իմանալի աչացն հրեշտակաց, իսկ թէ միայն մարդոյն ճաշակել զայս խորհուրդս ցուցանի.

Նախ, քանզի կերակուրն եւ ճաշակողն կերակրոյն պարտին համաձայնիլ, զի միսն ոչ է կերակուր աղաւնեաց եւ ոչ ունդն կերակուր առիւծուց, իսկ մարդս է բաղադրեալ ի հոգւոյ եւ ի մարմնոյ, եւ Քրիստոս է միաւորեալ յԱստուածութենէ եւ ի մարդկութենէ, վասն որոյ նմանին իւրում աւանդեաց զկերակուր նմանական, զի մարմնով նորա մարմինն մեր եւ Աստուածութեամբն հոգին մեր սնանիւր։

Երկրորդ՝ զի գառն զատկական, որ էր աւրինակ պատարագին միայն ի մարդկանէ ճաշակիւր եւ ոչ ի հրեշտակաց, իսկ փոխան գառին ինքն՝ Քրիստոս եղեւ Գառն՝ ողջակիզեալ ի խաչին, ուրեմն միայն ի մարդկանէ կարէ ճաշակիլ հոգեւորապէս եւ խորհրդականապէս եւ ոչ ի հրեշտակաց։

Երրորդ՝ ի կողմնէ մատուցման պատարագին եւս յայտ է, զի մինչ ի մարդկանէ կատարի, ի մարդկանէ պարտի ճաշակիլ։ Այլ հրեշտակքն ոչ կարեն մատուցանել, վասն այնորիկ եւ ոչ կարեն ճաշակել։ Ուստի ղեւտացիքն, որք մատուցանէին զզոհս, նոքին լինէին հաղորդք սեղանոյն, եւ ոչ յուդայեանքն, որպէս ասէ Պաւղոս. «Քրիստոս յայլմէ ազգէ կալաւ զհաղորդութիւն» (Եբր. է. 13) (այսինքն՝ ի Յուդայի ազգէն մարմնացաւ), յորմէ ոչ ոք երբէք եղեւ հաղորդ սեղանոյն։

Չորրորդ՝ խորհուրդս այս է դեղ թողութեան, ըստ այնմ. «Այս է արիւն իմ, որ վասն ձեր հեղանի ի թողութիւն մեղաց», իսկ հրեշտակքն

---

[434] *Քաղուած է. Թովմա Աքուինացի, թ. 138բ, ուր կարդում ենք. «որպէս ասէ Արիստոտէլ յերկրորդ գիրս Ծննդական, թէ՝ յորոց եմք ի նոցանէ սնանիմք», նաեւ թ. 139ա. «...եւ բանն Արիստոտէլի փոխի, թէ՝ ի նոյն իցեմք եւ ի նոյնից սնանիմք»։*

ոչ ունին զմեղս, զի ի քաւութիւն ճաշակիցեն: Ասիցես նախ, թէ հաղորդութիւն կոչի հաց հրեշտակաց, ըստ այնմ. «Զհաց հրեշտակաց կերին մարդիկ» (Սղմ. Հէ. 25): Ուրեմն նախկնաբար նոքա կարեն ճաշակել: Ասեմ, թէ նախ հացիւ հրեշտակաց իմանի մանանայն յամպոց իջեալ, որ վասն մաքրութեան եւ սպիտակութեան կոչիւր հաց հրեշտակաց: Երկրորդ՝ ասեմ թէ Քրիստոս է հաց հրեշտակաց յատուկ տեսակաւ իւրով առ որ դիտեն հրեշտակքն դէմ յանդիման, եւ յագին տեսութեամբ նորա: Իսկ այլով տեսակաւ ի ներքոյ հացի եւ գինւոյ է հաց մարդկայնոց եւ ոչ հրեշտակաց: Երրորդ՝ կոչի հաց հրեշտակաց, զի հրեշտակական մաքրութեամբ պարտին մարդկան ճաշակել զսուրբ խորհուրդն: Ասիցես երկրորդ՝ թէ ի դարձման անառակ որդւոյն ասաց հայրն, թէ՝ «Զենէք զեզն պարարակ, կերիցուք եւ արբցուք» (Ղուկ. ԺԵ. 23). որ յայտ է, թէ առ հրեշտակսն էր խաւսակցութիւն, ուրեմն եւ հրեշտակքն կարեն պատարագել եւ ճաշակել: Ասեմ, թէ ըստ Ոսկեբերանին, ոչ հրեշտակաց հաւատացաւ քահանայութիւն, զի անմեղք են, այլ՝ մարդկան: Ուրեմն եւ մատակարարումն խորհրդոյն եկեղեցւոյ մարդկանց յանձնեցաւ, այսինքն՝ եկեղեցական քահանայութեան: Ուստի Քրիստոս գերամարդն Աստուած, ինքն պատարագեաց եւ ինքն մատակարարեաց առաքելոցն, եւ նոցա միայն ասաց՝ «զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի», եւ ոչ հրեշտակաց ասաց մատուցանել եւ կամ ճաշակել: Իսկ առակն տերունական ի դէմս Հաւր Աստուծոյ էր ըստ մտաց մերոց հասկացմանն եւ ըստ մարդկաւրէն զիջման, որով Քրիստոս զմիտս մեր հմտացոյց, եւ առակն այն առաւել յարմարիւր առ եկեղեցի եւ քահանայս քան առ հրեշտակս: Ապա եթէ ոչ՝ հարկ լինէր ասել, թէ եւ Հայրն երկնաւոր ուտէ եւ ըմպէ ի մարմնոյ եւ յարենէն Քրիստոսի, որ է անդէպ, թէ եւ ասաց հայրն՝ «կերիցուք եւ արբցուք», այլ Հաւր Աստուծոյ ուտելն իմանի ըստ հաճութեան եւ հրեշտակացն, ըստ զմայլեցման: Ասիցես երրորդ, թէ գառն զատկական էր աւրինակ Քրիստոսի, իսկ զայն ուտէին զենողքն (տե՛ս Ելք ԺԲ. 6, 8): Այլ երբեմն հրեշտակք զմանկաձեւ երեւեալն ի սկահուջ զենին սրով, ուրեմն եւ կարէին ճաշակել: Ասելի է, թէ այն տեսիլքն առ ի խրատ ինչ լինէին, վասն գերազանցութեան պատարագին, եւ Քրիստոսի փառաւորեալ մարմինն եւ հրեշտակքն որպիսի կերպիւ եւ կամէին կարէին ձեւակերպիլ եւ երեւիլ առ ի յայտնել զխորհուրդ ինչ, եւ հաստատել զերկբայացեալսն այնպիսի տեսլեամբք: Որպէս եւ ի ժամանակս սրբոյն Բասիլիոսի հրէայ Յովսէփ բժիշկն տեսանէր, զի սուրբն Բարսեղ միս եւ արիւն բաշխէր ժողովրդեանն, եւ սակայն սրբագործեալ հաց եւ

գինի էր[435]։ Նաեւ հրեշտակքն զենուլ զմանուկն երեւեցան, այլ որպէս գերբնական էր Քրիստոսի մանկաձեւ երեւիլն, այսպէս եւ հրեշտակաց իբրեւ զենողաց երեւումն, կամ թէ առ ի ցուցանել հոգեւորապէս։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը Գ.

Արդեա՞ւ զայս խորհուրդս միայն արդար մարդն կարէ ճաշակել խորհրդականապէս

Խորհրդապէս ճաշակումն է առնուլ զաներեւոյթ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի երեւելի տեսակաւք հացին եւ գինւոյն։ Իսկ հոգեւորապէսն է առնուլ զիրն, այսինքն՝ զշնորհ խորհրդոյն թարց ճաշակման, որ լինի հաւատով եւ սիրով, եւ այս է արդարոց, այլ միայն զխորհուրդն առնուլ եւ ոչ զիրն, է յատուկ անջերմեռանդից եւ մեղաւորաց։ Բայց թէ խորհուրդ պատարագին գերազանց գոլով, ըստ որում խորհուրդ միայն յարդարոց ճաշակելի է, թէ եւ ի մեղաւորաց։ Ասելի է, թէ ճաշակեն նաեւ մեղաւորք։ Նախ զի Քրիստոս ամենայն է ամենայնի, եւ է իբրեւ զարեգակն, որ զլոյս իւր հաւասարապէս բաշխէ ի վերայ արդարոց եւ մեղաւորաց, թէ եւ ունողքն աչաց միայն լուսաւորիցին, եւ չունողքն մնայցեն ի խաւարի։

Երկրորդ՝ եթէ արդարք միայն ճաշակել կարէին, ոչ ասէր առաքեալն, թէ՝ «Որ ուտէ անարժանութեամբ, դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ»։

Երրորդ՝ պատարագն կատարի զաւրութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, իսկ զՀոգին Սուրբ առնուն մեղաւորքն յաւգուտ առ ի մաքրութիւն, ըստ այնմ. «Նա մկրտեսցէ զձեզ ոգւով», ըստ Ալպերտի[436]։ Ուրեմն եւ զներգործեցեալն ի նմանէ (զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն) առնուն մեղաւորքն, որպէս զի քաղցրութեամբ նորա իցէ թէ յապաշխարութիւն ածիցին։ Ասացես նախ, թէ պատարագն աւրինակեցաւ ի հացն յԱռաջաւորութեան, իսկ զհացն զայն ոչ կարէին ուտել անմաքուրքն ամուսնական գործով, որ էր աւրինաւոր (տե՛ս Ա. Թագ. ԻԱ. 4)։ Ուրեմն եւս առաւել ոչ կարեն ճաշակել զնախատիպն նորա՝ զմարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի անաւրէն մեղաւք շաղախեալքն։ Ասելի է, թէ մեղաւորքն ճաշակեն խորհրդապէս, թէ որպէս ոչ սնանին հոգեւորապէս, իսկ այն հացն Առաջաւորութեան ոչ միայն արգիլեալ էր յանմաքրից, այլ եւ ի լոկ աշխարհականաց, զի արժան էր միայն ի քահանայից ճաշակիլ, եւ սակայն Դաւիթ եւ իւրքն գոլով

[435] *Վարք սրբոյն Բարսղի կեսարացւոյ. Յունուար, Ա., տե՛ս Յայսմաւուրք տէր Իսրայէլի, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 37։*

[436] *Ի լուս. «Ալպերտ Ա. գրքոյ Թ. գլուխ», տե՛ս* Ալբերտգիրք, *էջ 11–14։*

աշխարհականք կերին ի հացէն յայնմանէ։ Ապա ուրեմն վասն գերազանցութեան պատարագին, արդարեւ ի մաքրից եւ ի սրբոց ճաշակելի է, սակայն անոխակալ Տէրն, թոյլ տայ զինքն ճաշակել եւ ի մեղաւորաց, զի ոչ յաղթի ի չարութենէ մերմէ եւ ոչ զՅուդա զրկեաց ի ճաշակմանէ, թէ եւ գիտէր զնա գոլ անարժան։

Երկրորդ՝ ասիցես, թէ մեղաւորն ոչ է արժանաւոր յիշելոյ զանուն Աստուծոյ, ըստ այնմ. «Ընդէ՞ր առնուս զանուն իմ ի բերան քո»։ Իսկ եթէ ոչ կարէ յիշել զանունն Աստուծոյ, եւս առաւել ոչ կարէ ճաշակել խորհրդականապէս զմարմինն Քրիստոսի։ Ասեմ, թէպէտ մեղաւորն արժանապէս ոչ կարէ յիշել զանունն Աստուծոյ, սակայն յիշէ գոնէ անարժանապէս։ Այսպէս թէպէտ արժանապէս ոչ կարէ ճաշակել հոգեւորապէս, սակայն կարէ ճաշակել իբրեւ խորհուրդ, եւ ճաշակումն ճաշակումն է թէպէտ ճաշակելով դատապարտի։

Երրորդ՝ ասիցես մեռեալն մարմնով ոչ կարէ ճաշակել զմարմնաւոր հաց եւ զայլ ինչ, ուրեմն եւ մեռեալն հոգւով ոչ կարէ ուտել ի հացէ մարմնոյն Քրիստոսի։ Պատասխանեմ, թէ թէպէտ մեռեալն մարմնով ոչ կարէ ուտել, այլ ոչ կարէ անտի մակաբերիլ, թէ եւ մեռեալն մեղաւք ոչ կարէ ճաշակել զմարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի, զի կարէ եւ ճաշակէ, սակայն ոչ ի յաւգուտ եւ ի հոգեւոր սնունդ, այլ՝ ի դատապարտութիւն իւր։

Չորրորդ՝ խորհուրդն հաղորդութեան կենդանարար է, իսկ մեղաւորն հոգւով մեռեալ է։ Իսկ մեռեալն ոչ կարէ հաւատալ, զի ասաց Տէրն առ Մարթայ, որ կենդանի է եւ հաւատայ յիս մի՛ մեռանիցի, ուրեմն որպէս յանհաւատէն արգելանի այս խորհուրդս, նմանապէս եւ ի մեռելոյն մեղաւք։ Ասեմ, թէ մեղաւորն գոնէ հաւատովն միաւորեալ է ի Քրիստոս, որպէս ուռ՝ ի յորթն, ուստի զաւրութեամբ մեռեալ հաւատոյն ճաշակել կարէ, թէպէտ ոչ ի յաւգուտ, բայց լինի երբեմն, զի ի հաստատութիւն հաւատոյ եւ ի բարձումն գայթակղութեան գերբնապէս մաքրի մեղաւորն ի հրեշտակէ Աստուծոյ, եւ ապա կարենայ ճաշակել, այսպէս պոռնկեալ քահանայն մաքրեցաւ ի հրեշտակէ Աստուծոյ, եւ բորբոքեցաւ իբրեւ զհուր։ Եւ հրեշտակն ասաց, եթէ մարմնաւոր թագաւորն զաղտեղեալն հանդերձիւ ոչ թողու հպիլ յինքն, որչա՞փ եւս առաւել երկնաւոր թագաւորն. տե՛ս Հարանց վարուց երեսն[437]։ Եւ Եսայի նախ սրբեցաւ կայծակամբ եւ ապա կարգեցաւ պատմիչ բանին Աստուծոյ (տե՛ս Ես. Ջ. 6)։ Սակայն զայսոսիկ հասարակ կանոն մի՛ առնուցուն մեղաւորք, թէ եւ ինքեանք գերբնապէս նախ սրբին, զի այն միանգամ դիպեցաւ։

---

[437] Ակնարկում է «սրբոյ հաւրն Մարկոսի» արդէն յայտնի պատմութիւնը. տե՛ս Վարք սրբոց հարանց, հտ. Բ., էջ 80–81։

Հինգերորդ՝ ասիցես, թէ Ոսկեբերան ի ԺԹ. ճառի Առ Անտիոքացիսն ասէ, թէ ժամանակաւք ոչ է մերձենալի առ սուրբ աւրէնսն, այլ ոգւոյն հաստատութեամբ եւ սրբութեամբ, այնու հանդերձ եւ հանապազ մերձեցիր, եւ առանց այնր եւ մի՛ երբէք ժոխցես[438]։ Ուրեմն մեղաւորն ոչ կարէ մերձենալ եւ ճաշակել խորհրդականապէս։ Ասեմ, թէ Ոսկեբերան կամի ասել, թէ ոչ է պարտ անմաքրապէս մերձենալ, եւ ոչ կամի ասել, թէ ոչ կարէ մեղաւորն մերձենալ, զի յետոյ ասէ. «Զթագաւոր ոք չիշխէիր համբուրել, եթէ հոտ ինչ չար ի բերանոյդ գայր, եւ զերկնաւոր Թագաւորն հոտեալ բերանով համբուրես»[439]։

Պ Ր Ա Կ Դ.

Արդեա՞ւ մեղաւորն ճաշակելով՝ խորհրդականապէս մեղանչէ[440]

Յայտ է, զի մեղաւորն ոչ կարէ ճաշակել հոգեւորապէս, այսինքն՝ առնելով զշնորհ խորհրդոյն, այլ զխորհուրդն միայն, զոր աւրինակ երբեմն ժողովուրդք խառնեցեալք զՔրիստոսիւ հպէին ի նա, բայց միայն տեսատեսն հպելով ջերմ հաւատով առողջացաւ, ուստի թէպէտ բազումք հպէին, բայց Քրիստոս վասն միոյն ասաց, թէ՝ «ոմն մերձեցաւ յիս» (Ղուկ. Ը. 46)։ Արդ, մինչ մեղաւորն աղտեղեալ է մեղաւք, կարէ՞ արդեաւք կրկին մեղանչել ըստ անարժանապէս ճաշակելն խորհրդականապէս։ Ասելի է, թէ՝ այո։

Նախ զի, թէ ի մեղս գոլով ոք ոչ համարիւր նմին այլ եւս մեղանչելն, ոչ ասէր Աստուած Եսայեաւ, թէ՝ «Զի՞ եւս յաւելուք ի վերայ յանաւրէնութեանս» (Ես. Ա. 5)։ Ուրեմն որ ի մեղս գոլով անզեղջ սրտիւ եւ սառեցեալ սիրով մերձենայ ի խորհրդական մարմինն Քրիստոսի՝ յաւելու զվէրս ի վերայ վիրաց, այսինքն՝ զմեղս ի վերայ մեղաց։

Երկրորդ՝ եթէ մեղաւորն ճաշակելով խորհրդականապէս եւ ոչ մեղանչէր, ոչ ասէր առաքեալն, թէ՝ «Որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ՝

---

[438] Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Փիլիպ. տես ՆԲՀ, Ա., էջ 840 («ժտեմ»)։*

[439] *Այս տեղիի որոշակի ազդեցութիւնը կարելի է նշմարել Յովհան Մանդակունու «վասն զգուշութեամբ եւ երկիւղիւ ի սուրբ խորհուրդն մերձենալոյ» ճառի հետեւեալ տողերում. «Զի եթէ հոտ ինչ չարեաց հարկանէր՝ առ թագաւոր ոք չիշխէիր մերձենալ, զի՞արդ երկնաւոր թագաւորն ի հոտեալ հոգիդ ընդունիս...եւ գեռաթաթախ ոգւովդ անխտիր հաղորդիս». տես ՄՀ, հտ. Ա., էջ 1248 [20]։*

[440] *Տես եւ հմմտ. «Լ.Դ. խնդրի թէ մեղաւորն տեսանելով զմարմինն Քրիստոսի մեղանչէ՞», Թովմա Աքուինացի, թ. 147 աբ։*

դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ», այսինքն՝ ի դատապարտութիւն իւր հոգւոյն։

Երրորդ՝ գառն զատկական էր աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի, իսկ զայն ոչ կարէին ուտել անթլփատք, որ նշանակէ զայն, որ ոչն է թլփատեալ ի մեղաց, նաեւ ուտողքն ցուպ ի ձեռին, կաւշիկ ի յոտս, գաւտի ի մէջս, եւ բաղարջիւ եւ դառնճիւ ուտէին, որ նշանակիւր դառնճիւ զղջումն սրտի։ Ուրեմն արտաքոյ վերոյգրելոց ուտողքն մեղանչէին, ուրեմն եւ մեղաւորն անզեղջ սրտիւ ուտելով մեղանչէ։

Չորրորդ՝ ոչ միայն մեղաւորն ի մեղս գոլով մեղանչէ ի ճաշակելն, այլեւ որ դեռեւս ի մէջ ապաշխարութեան է։ Ուստի ի հնումն որպէս զերեխայս եւ զդիւահարս, նմանապէս եւ որք ընդ ապաշխարութեամբ էին, հրաժարեցուցանէին ի տեսութենէ պատարագին, որպէս վկայէ Ոսկեբերան ի ԺԳ. ճառին առ Անտիոքացիսն. «Որք զհաղորդութիւն (ասէ) ընդ ապաշխարողն է, ընդէ՞ր ասիցես, եթէ որ ոչ էք կարող, երթայք, եւ դու ժպրհեալ անցեալ կաս որպէս զսուրբ ոք»։

Հինգերորդ՝ խորհուրդն է նշան սուրբ իրի։ Իսկ կրկին է իրն այսորիկ խորհրդոյ. մինն է նշանակեալն եւ ոչ պարունակեցեալն, որ է խորհրդաւոր մարմինն Քրիստոսի, որ է ընկերութիւն սրբոց, ուրեմն որ ոք զայս խորհուրդս ճաշակէ, նշանակի միաւորիլ ի Քրիստոս եւ յանդամս նորա ի սուրբսն, որ լինի տեսակցեալ հաւատով, զոր ոչ ունի անկեալն ի մահացու մեղս, ուստի զայն ոչ ունելով մեղաւորն, զստութիւն խառնէ յընկերանալն Քրիստոսի եւ սրբոց, այսինքն՝ գոլով անսուրբ, եւ վասն այսորիկ անկանի ի մեղաց ի մեղս։ Իսկ միւսն է ոչ նշանակեցեալն, այլ պարունակեցեալն ի խորհրդոջ, այսինքն՝ Քրիստոս ի հացին եւ ի գինւոջ եւ առ այն եւս մեձեցողն՝ իբր անմաքուր ձեռամբ զսրբութիւն շաւշափելով մեղանչէ։ Ասիցես նախ, թէ Յոհաննէս Մկրտիչ զՔրիստոս կոչեաց Գառն Աստուծոյ բարձող մեղաց աշխարհի (տե՛ս Յովհ. Ա. 29), եւ Քրիստոս վասն արեանն ասաց, թէ հեղանի ի թողութիւն մեղաց, ուրեմն քաւչարար խորհուրդն ոչ լինի պատճառ մեղաց, այլ քաւէ։ Ասեմ, թէ Քրիստոս արժանապէս մերձեցողացն է քաւչարար, որպէս եւ լոյս արեւուն է լուսաւորիչ առողջ աչաց, իսկ անարժանապէս եւ ի մեղս մերձեցողացն է լոյս արեւու միացուցիչ իբր խացակ աչաց, նշանակեցաւ աջակողմեան աւազակին։ Այլ Քրիստոս Գառն եղեւ ի խաչին պատարագեալ՝ բառնալով զմեղս անցելոց, եւ որ ասաց, «որ հեղանի վասն ձեր ի թողութիւն մեղաց», այն եւս էր նկատմամբ հեղանելի արեանն ի խաչին։ Եւ թէ մի եւ նոյն արիւնն արժանաւորաց էր ի թողութիւն, նշանակեցաւ աջակողմեան աւազակն, եւ թէ էր ի դատապարտութիւն անարժանապէս մերձեցողաց, նշանակեցաւ

ի ձախակողմեան աւազակն, որոց միոյն եղեւ Քրիստոս վէմ պատուական պատճառ փրկութեան, եւ միւսոյն վէմ գայթակղութեան: Ասիցես երկրորդ, թէ արիւնն Քրիստոսի՝ սպեղանի եւ դեղ վիրաց, որ նշանակեցաւ գինեաւ, զոր էհեղ սամարացին ի վերայ վիրաց անկելոյն, եւ Քրիստոս ասաց. «Ոչ է պիտոյ բժիշկ ողջաց, այլ՝ հիւանդաց» (Ղուկ. ե. 31). ուրեմն մեղաւորքն ճաշակելով բժշկին քան դատապարտին: Ասելի է, թէ այն եղեւ արիւնային պատարագ ի խաչին, զի խաչն աւրինակեցաւ ի գրաստն, իսկ առ այն, թէ՝ «ոչ է պիտոյ բժիշկ ողջաց, այլ՝ հիւանդաց», այն բժշկականութեամբն իմանալի է բանիւ բժշկելն, զի մինչ զայն ասաց Տէրն, մերձ էին առ նա մաքսաւորք եւ մեղաւորք ի լսել, որոց սակս ասաց զայն բանն, որ դեռեւս ոչ էր կացուցեալ զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ, զի ոչ ինչ հոգեւոր սպեղանի աւգնէ հիւանդին առանց սիրոյ ընդունելոյն:

Վեցերորդ՝ ասիցես, թէ սպեղանին եդեալ ի վերայ հիւանդին, առնէ զիւր ներգործութիւն, թէ եւ վիրաւորեալն ըղձիւ ոչ ընդունիցի: Ասեմ, թէ ի մարմնաւորսն այն ստոյգ է, այլ ոչ ի հոգեւորսն, վասն որոյ ոչ է նման, զի որպէս բռնութեամբ մկրտեցեալն առնու զկնիք խորհրդոյն, այլ ոչ զիրն, այսպէս եւ ի մեղս կացելոցն հաղորդիլն ոչ ինչ աւգնէ, զի թէպէտ առնու զխորհուրդն, այլ ոչ զիրն:

Պրակ ե.

Արդեաւ չար խղճիւ մտաց մերձենալ յայս խորհուրդս իցէ՞ մեծագոյնն ամենայն մեղաց[441]

Մինչ այս խորհուրդս է ծայրագոյն ամենայն խորհրդոց, երեւի թէ ընդդէմ այսմ մեղանչելն է մեծագոյն ամենայն մեղաց: Զի որպէս մեծ է հայհոյութիւն ընդդէմ Հոգւոյն Սրբոյ եւ մեղքն Արիոսի քան զՆեստորի. զի Արիոս մեղանչեաց ընդդէմ պարզ Աստուածութեան Քրիստոսի եւ Նեստոր ընդդէմ մարդեղութեան, այսպէս եւ այս խորհուրդս գոլով գերազանցն խորհրդոց երեւի, թէ մեղաւք եւ խղճիւ մտաց մերձենալն յայս խորհուրդս է մեծագոյնն ամենայն մեղաց: Սակայն թէ ի կողմանէ առարկային նկատեսցի, մինչ ուրացութիւն է բացասել զԱստուած գոլ եւ կամ ոչ գոլ ի յԱստուած երեք անձինք, վասն առարկային գերազանցութեան մեղքն առաւել մեծ ասի եւ անթողի: Իսկ զասելն զբան հայհոյութեան շուրջ զմարդեղութեամբն Քրիստոսի ի Քրիստոսէ վճռեցաւ թողանելի, ըստ այնմ. «Որ

[441] *Տե՛ս եւ հմմտ. «ԼԳ. Խնդրի թէ ոք անարժան կերիցէ զմարմինն Քրիստոսի առաւել մեղս գործէ քան զիւրաքանչիւր մեղս», Թուղմա Աբուինացի, թ. 146ա—147ա:*

ասիցէ բան զՈրդւոյ մարդոյ թողցի նմա» (Ղուկ. ԺԲ. 10)։ Ուրեմն եթէ ըստ առարկային մեծութեան եւ գերազանցութեան չափի գերաքանակութիւն մեղաց՝ երեւի թէ ոչ է մեծագոյնն ամենայն մեղաց խղճիւ մտաց մերձենալն ի խորհուրդն հաղորդութեան։ Նախ, զի որպէս ասացաւ Քրիստոս զհայհոյութիւն Որդւոյ մարդոյ թողանելի ասացաւ, իսկ զհայհոյութիւն ընդդէմ Հոգւոյն Սրբոյ՝ անթողելի, ուրեմն չար խղճիւ մտաց ճաշակելն զայս խորհուրդս, թէպէտ իցէ մեղք, այլ ոչ մեծագոյնն ամենայն մեղաց։

Երկրորդ՝ զի Քրիստոս զանհաւատութեան մեղքն մեծ ասաց, ըստ այնմ. «Իմ եթէ չէր եկեալ եւ խաւսեցեալ ընդ նոսա՝ մեղ ինչ ոչ գոյր նոցա, բայց արդ չիք պատճառ վասն մեղաց նոցա» (Յովհ. ԺԵ. 22). զորմէ ասէ Աւգոստինոս, թէ այս իմանալի է զանհաւատութենէ մեղաց, որով պարտաւորին ամենայն մեղաց։ Իսկ մեղք իմն, որ պարտական առնէ ամենայն մեղաց, է մեծագոյն քան զայն մեղքն, որ միայն պարտական առնէ ինքեան միայն։

Երրորդ՝ է մեղք ինչ մեծ ըստ ինքեան, եւ է մեծ ըստ պատահման։ Ըստ ինքեան մեծ ասի, որպիսի է պոռնկութիւն, թէ եւ տկարութեամբ եւ անգիտութեամբ գործեսցի, իսկ պատահմամբ մեծ ասի, որպիսի է բարկութիւն, սակայն պատահմամբ մեծանայ, թէ յառաջասցի մինչ ցսպանութիւն եւ հայհոյութիւն առ Աստուած։ Արդ, մեղքն ուրացութեան եւ հայհոյութեան Աստուծոյ մեծ ասի քան զհայհոյութիւն մարդեղութեան Քրիստոսի։ Եւ չերրորդ կարգի դնի մեղքն հայհոյութեան խորհրդոցն եկեղեցւոյ եւ չար խղճիւ մտաց ճաշակելն։ Ուրեմն խղճիւ մտաց ճաշակելն ոչ է մեծագոյնն ամենայն մեղաց, բայց եւ այն պատահմամբ մեծանայ, որպէս եթէ ոք արհամարհելով զսուրբ խորհուրդն մարդկային հնարք եւ խաբէութիւն կարծեսցէ, այնպիսին զՀոգին շնորհաց թշնամանէ, ըստ առաքելոյն (տե՛ս Եբր. Ժ. 29) եւ մեծապէս մեղանչէ քան զայն, որ երկնչելով մեղանչէ թէ՝ մի՛ գուցէ ի մեղս անկանիցի, սնոտի երկիւղիւ ի բաց կացցէ ի հաղորդութենէ։ Ասիցես նախ, թէ արհամարհողն իրիք աւրնացն Մոսիսի Բ. (2) վկայիւք առանց ողորմութեան մեռանիւր, ապա այսչափ սաստիկ պատժոց արժանի է, որ զՈրդին Աստուծոյ առ ոտն հարկանէ, եւ զարիւն նորոյ ուխտին խառնակ համարի, որով եւ սրբի եւ զՀոգին շնորհաց թշնամանէ» (Եբր. Ժ. 28)։ Իսկ սաստիկ պատիժն յառաջանայ ի սաստկութենէ մեղաց, ուրեմն չար խղճիւ մտաց ճաշակելն զայս խորհուրդս է մեծագոյնն ամենայն մեղաց։ Ասեմ, թէ զայն ասէ առաքեալն վասն Յուդայի, որ զկնի այնքան բարերարութեանցն Քրիստոսի եւ առաքելութեան իւրոյ եւ հրաշագործութեանց անհաւատութեամբ եւ արծաթսիրութեամբ մատնեաց զՔրիստոս, այլ ոչ ամենայն խղճահարեալք մեղանչեն չափով մեղացն Յուդայի, զի մեղքն Յուդայի գրեցան գրչաւ երկաթեաւ անդամանդեայ եղեգամբ, եւ մնացին անջնջելիք (տե՛ս Երեմ.

ԺԷ. 1), զորմէ եւ Տէրն ասաց առ Պիղատոս, թէ՝ «Որ մատնեաց զիս քեզ նմա մեծ մեղք են» (Յովհ. ԺԹ. 11)։ Իսկ առ որս սակաւ եղեն շնորհքն Աստուծոյ եւ ոչ ունին զբան ուրացութեան ի խղճիւ ճաշակելն ոչ համարին մեղանչել մեծագունապէս։ Ասիցես երկրորդ, թէ անարժանութեամբ ճաշակեն, առնէ պարտական յաւիտենական դատապարտութեան (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29), զի այնպիսին իբր թէ զՔրիստոս սպանանէ, ուստի որպէս զսպաննող պատժի։ Ասելի է, թէ այլ է ի մեղս գոլով ճաշակելն եւ այլ է խղճիւ ճաշակելն, զի այն լինի ստոյգ չարութեամբ եւ արհամարհութեամբ խորհրդոյն։ Եւ այս լինի կերպիւ ինչ տկարութեամբ։ Դարձեալ հրէայք սպանին զՔրիստոս ի յատկի իւրում տեսակին, եւ պատճառաւ վնասելոյ, որպէս ասէ Թովմաս, իսկ այսոքիկ ոչ այնպէս, զի մեղանչեն խորհրդական մարմնոյն Քրիստոսի, եւ ոչ մտաւք վնասելոյ։ Ասիցես երրորդ, թէ Ոսկեբերանն (ի վերայ այնմ. «Որ ուտիցէ զհացս զայս եւ ըմպիցէ զբաժակս անարժանութեամբ պարտական եղիցի մարմնոյ եւ արեանն Տեառն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 27)) ասէ, թէ՝ «Որք խոցեցին յայնժամ, ոչ խոցեցին, զի արբցեն, այլ զի հեղցեն, նոյնպէս եւ որ անարժանութեամբ մերձենայ, ոչ ինչ աւգտի»[442]։ Իսկ մեղքն խոցողացն մեծագոյն էր, ուրեմն եւ անարժանութեամբ ճաշակողացն։ Ասելի է, թէ եւ այս նման է վերնոյն, եւ բաւական է լուծումն Թովմայի։

Ասիցես չորրորդ, ըստ Ոսկեբերանի. Խորհուրդն մեծ տանջանաց պատճառ լինի, որք անարժանութեամբ ճաշակեն (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29)[443]։ Իսկ մեծ տանջանքն ի մեծութենէ մեղաց պատճառի, որպէս ի վերոյ ասացաւ, ուրեմն անարժանութեամբ ճաշակելն է մեծագոյնն ամենայն մեղաց։ Ասելի է, թէ մեծագոյնն ամենայն մեղաց է հայհոյութիւն պարզ Աստուածութեան եւ Հոգւոյն Սրբոյ, որ է անթողելի։ Իսկ հրէայքն, որք զՔրիստոս սպանին, յետ Պենտէկոստէին զղջացան եւ ընկալան զթողութիւն, նմանապէս եւ անարժանութեամբ ճաշակողքն կարեն հասանիլ թողութեան ի զղջալն, ուրեմն ոչ հաւասարին մեղացն հայհոյչաց։

Պրակ Զ.

Արդեա՞ւ պարտ իցէ խոհանային ոչ տալ զմարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի մեղաւորին, որ խնդրէ[444]

Աստեն մեղաւոր անուամբ ոչ է իմանալի, որ կեայ արդէն յամառեալ ի մեղս, եւ է հրապարակական պոռնիկ, եւ այլ սովորական ծանր մեղաւք

[442] *Քաղուած է Յովհան Ոսկեբերանի Կորնթացւոց Թղթի մեկնութիւնից.* PG. t. *61, 230։*
[443] *Քաղուած է Յովհան Ոսկեբերանի Կորնթացւոց Թղթի մեկնութիւնից.* PG, t. *61, 230։*
[444] *Տե՛ս եւ հմմտ. «Լա. Խնդրի թէ կարծիս ունելով ոք ոք խառնելով յոք վասն մեղաց*

անդարձ, զի յայտ է, թէ այնպիսիքն ոչ խնդրեն, եւ ոչ խնդրելոց են, եւ ի խնդրելն ոչ է տալի, զի է արկանել զմարգարիտ առաջի խոզաց (տե՛ս Մտթ. է. 6)։ Այլ իմանալի է զծածուկ մեղաւորաց, որոց մեղքն ոչ է յայտնի, եւ ոչ եղեալ պատճառ գայթակղութեան, որոց ոչ արգելանի ի խնդրելն։

Նախ՝ քանզի այնպիսիքն ի խնդրելն համարին ի կարգի զղջացելոց, քանզի եթէ ամենեւին յամառեալք իցէին, արհամարհէին զխորհուրդն, ըստ այնմ. «Մեղաւորն հասեալ ի խորս չարեաց արհամարհէ» (Առակ. ԺԸ. 3)։

Երկրորդ՝ ըստ Ոսկեբերանի. Որ ընդ դուռն մտանէ ի տունն իսկ է, եւ որ զչարիսն մտածէ՝ ի զղջումն գայ։ Իսկ մեղաւորն դրամբ մկրտութեան մտեալ է ի տուն եկեղեցւոյ, եւ ի խնդրել զտէրունական խորհուրդն, ցուցանէ զինքն տհաճեալ ի մեղաց, ուստի զչափ սիրոյն նկատելով (որ է մահ մեղաց) տալի է սուրբ խորհուրդն, զի սէրն է մահ մեղաց։

Երրորդ՝ զի ձէթ՝ շնորհաց եւ գինի՝ արեանն ոչ խնայեցաւ անկելոյն ի ճանապարհն երիքովի, ապա ուրեմն եւ ոչ խորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն՝ ի խոցեցելոյն մեղաւք։ Սակայն մեղքն ոչ իցէ հրապարակական որպիսի է յայտնի պոռնկութիւն, յափշտակութիւն, վաշխառութիւն եւ եկեղեցական աւրինաւք փակումն բանադրանաւք։ Իսկ եթէ մեղքն յայտնի իցէ խոստովանահաւրն, կարէ յորդորել ի զղջալ, եւ կամ արգելուլ ի հաղորդութենէ խորհրդոյն՝ ցուցանելով զահաւորութիւն խորհրդոյն, զի ասէ Ոսկեբերան ԺԳ. ճառին. «Վաւ համարէիր բնաւ չմերձենալ քան թէ աղտեղի ձեռաւք մերձիցիս, ի փոքուն այնքան երկիւղած ես, եւ աղտեղի ոգւովդ անխտիր ժտիս հաղորդիլ, թէպէտ ձեռաց աղտ առ ժամանակ մի է, եւ ոգւոյդ ամենեւին ներկեալ»[445]։ Ասիցես նախ, թէ ի հարսնատանէն արտաքսեցաւ չունողն հարսանեաց զգեստին (տե՛ս Մտթ. ԻԲ. 11–13), յորոյ վերայ Ոսկեբերան ԺԳ. ճառին ասէ. «Զասաց, թէ ընդէ՞ր բազմեցար, այլ յառաջ քան զբազմելն եւս անարժան համարեցաւ, թէ՝ ընդէ՞ր մտեր»։ Իսկ թէ հարսնատունն է եկեղեցի եւ յեկեղեցի մտանելոյ չէ արժանի մեղաւորն եւս առաւել՝ ի ճաշակմանէ հաղորդոյն։ Ասելի է, թէ յայն հարսնատուն մտանաւղն յանցից ճանապարհաց ժողովեցան, որովք նշանակին զղջացեալ մեղաւորքն, եւ հանդերձիւ մաքրութեան զարդարեալքն։ Իսկ որ ոչ ունէր զհանդերձ հարսանեաց, նա էր ի կարգի անհաւատից, եւ կամ յանամաւթից, զի ասէ Ոսկեբերան զկնի այնորիկ. «Զնոյն եւ այժմ ընդ մեզ ամենեսին ասիցէ որք անամաւթութեամբ եւ յանդգնութեամբ այսր մտանիցեմք»։ Իսկ եւ ասացեալն մեր է վասն խոնարհ մեղաւորաց, եւ որքան

պա՛րտ է տալ նմա խորհուրդս». Թովմա Աքուինացի, թ. 144բ–145ա։

[445] Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Փիլիպ., տե՛ս ՆԲՀ, Ա., էջ 840 («ժտիմ»).* PG, t. *62, 177–298.*

ի կէտ մահուան չունին ժամանակ ապաշխարելոյ, եւ ի հաւատն յուսացեալ խնդրեն հաղորդիլ, այսպէս վճռէ եւ սուրբ Լուսաւորիչն մեր, տե՛ս Յաճախապատում գրքոջ ճԿԹ. (169) երեսն[446]*։*

Ասիցես երկրորդ՝ թէ որ յառաւելութենէ մաղձին տկարացեալ իցէ, դեղն բժշկական ոչ ինչ աւգնէ, եթէ ոչ նախ մաղձն փսխիցի։ Մաղձ է մեղքն եւ դեղ է մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի, որ եթէ ոչ փոխիցի մեղքն խոստովանութեամբ, դեղն ոչ ինչ աւգտեսցէ, ուրեմն մեղաւորաց ոչ է տալի մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի։ Ասեմ, թէ արտաքսիչ եւ փսխեցուցիչ մաղձին մեղաց է մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի, որ թէպէտ նախ քան զմեղաց փսխումն ոչ ինչ աւգնէ, սակայն զկնի փսխելոյն մեղաց աւգնէ, զի «քաղցրութիւն Աստուծոյ յապաշխարութիւն ածէ» (Հռոմ. Բ. 4)։

Ասիցես երրորդ՝ թէ ոչ է տալի զսրբութիւն շանց եւ ոչ առնուլ զհաց տղայոց եւ արկանել շանց (տե՛ս Մատթ. է. 6, ԺԵ. 26)։ Իսկ մեղաւորքն շունք կոչին, զի տոռամբ մեղաց իբրեւ զշունս կապին, ըստ այնմ. «Տոռունք մեղաց պատեցան զինեւս» (Սղմ. ճԺՀ. 61)։ Ուրեմն եւս առաւել մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի ոչ է տալ շնաբարոյ մեղաւորաց։ Ասելի է, թէ սրբութիւն արգելանի տրիլ շանց յայտնի մեղաւորաց, բայց ծածուկքն ոչ կարեն յայտնապէս պատժիլ, այլ են աստուածայնոյ դատաստանին պահելիք։ Նաեւ թէպէտ Տէրն «շուն» կոչեաց զքանանուհին եւ «հաց»՝ զշնորհս սքանչելեաց, սակայն միայն ի հաւատ նորա գթացեալ փշրանաց սեղանոյն արժանի արար զդուստրն նորա բժշկելով։ Ուրեմն եւ ի պակասիլ այլոց արդեանց մեղաւորին ի հաւատալ խնդրելն տալի է։

Պ Ր Ա Կ Է.

Արդեա՞ք երազափոռնութիւն արգելու զոք ի ճաշակմանէ այսորիկ խորհրդոյ[447]

Երազափորձութեամբ իմա զգիշերական աղտեղի հոսումն, որ կամ լինի յառաւել ոքնութենէ, կամ ի ջերմ ջուր ըմպելոյ, կամ ի շատ ուտելոյ եւ ըմպելոյ, եւ կամ յառատութենէ սերման, կամ ի դիւական ցնորից, որ անպատկառաբար խաղան ընդ ումեք յերազի տեսլեամբ կնոջ եւ այլ

[446] Մատնացոյց է անում հետեւեալ հրատ. համապատասխան էջը. «Գիրք որ կոչի Յաճախապատում՝ ասացեալ սրբոյ հօրն մերոյ երանելոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, յորում պարունակին ճառք յոգնապատումք քսանեւերեք», կ. Պոլիս, 1737 (ի դէպ հրատարակուել է Պաղտասար դպրի սրբագրութեամբ եւ խմբագրութեամբ). տե՛ս նաեւ. Մշ, հտ. Ա., էջ 89։

[447] Տե՛ս եւ հմմտ. «Ի՛Թ. Խնդրի թէ գիջութիւն գիշերոյ արգելոյր ճաշակել զմարմինն Քրիստոսի», Թովմա Աջուինացի, թ. 141ա—143բ։

հեշտալեաց, որք հնարեն զայն, զի մարդ մի՛ կարասցէ հաղորդիլ: Որպէս դիպեցաւ ումեմն կրաւնաւորի, որ որքանիցս տեսանէր զպատրաստութիւն հաղորդելոյ, յայնմ գիշերի հանդիպէր երազափորձութեան: Ջոր իմացեալ հարք, իմացան զայն գոլ հնարք դիւական, եւ հրաման ետուն հաղորդիլ, եւ դեւքն խայտառակեալք այլ ոչ փորձեցին զնա[448]: Եւ կամ դիպի ի յարթնութեան վասն տպաւորեալ տեսակացն յերեւակայութեան, զոր մարդ խոկայ գիտութեամբ եւ կրէ անգիտութեամբ, որք թուին ամենեքեան ի կարգի ներելեաց, բաց յայնմանէ, որ լինի յարթնութեան ի մտածմանէ եւ ի հաւանութենէ: Այլ թէ որպիսի կերպիւ եւ իցէ, մինչ է աղտեղութիւն ինչ, արգելու չընկալմանէ այսորիկ խորհրդոյ:

Նախ՝ քանզի սերմնահոսն ի չաւրէնս անլուայ հանդերձիւ ոչ կարեր մտանել ի տաղաւար իւր, եւ չետ լուանալոյն եւս մինչ ցերեկոյ ի կարգս պղծոց համարիւր (տե՛ս Ղեւտ. ԺԵ., Բ. օր. ԻԳ., Թիւք Ե. 2): Իսկ թէ ի խորանաց հրաժարիւր սերմնակաթն, եւս առաւել ի նորս չընկալմանէ հաղորդութեան:

Երկրորդ՝ որ ոչ խորշի ի փոքրագունից անկանի ի մեծամեծս: Իսկ թէպէտ ոչ ամենայն ծորումն մեղք թուի, սակայն զանցառութիւն զփոքունց մեղաց իբր փոքրիկ աւազակ բանայ զդուռն մեծամեծ աւազակաց, զի համարեալ տայ թէ եւ ցանկութեան ելքն սերման չիցեն մեղք: Ուստի ասի Հարանց վարուց ճնէ. (147) երեան[449], թէ ոմն ի հարանց գոլով կոյս, որ ոչ գիտէր բնաւ զցանկութիւն, երեւեալ դեւք սեւագոյնք, եւ շրջապատեցան զնովաւ, եւ շարժէին զնա ի մեղս պոռնկութեան, եւ նա ասէր, թէ ոչ կարեմ: Ասացին դեւքն. «Անդամք այդ, որ են ստեղծեալ, զոր եւ դու ունիս, չելք է ապականութեան եւ գործիք ցանկութեան: Վասն այն պարտ է քեզ զիջանիլ ընդ նովաւ»: Ասէ ծերն. «Ոչ այդպէս, այլ անդամս այս խողովակ է եւ ելք չրոյ, որպէս եւ են ստինք անաւթ կաթին, նոյնպէս եւ սա չրոյ է, եւ ոչ այլ իմիք, եւ զայլն տես անդ: Իսկ եթէ ծերն այն գիշերական ցնորմանցն հաւանեալ իցէր, անկանիւր ի մեծ որոգայթս անխտրութեան, զի որ ոչ խտրէ զփոքրագոյնս, անկանի ի մեծագոյնս:

Երրորդ՝ գործն այն, որ պարտական առնէ ապաշխարութեան, արգելու չընկալմանէ այսորիկ խորհրդոյ: Այլ ասի չաւանդութենէ, թէ Յեսու որդի Նաւեայ գոլով կոյս, միանգամ միայն դիպեցաւ երազափորձութեան

---

[448] Քաղուած է Թովմա Աքուինացու «Յաղագս խորհրդոց եկեղեցւոյ» երկի ԻԹ. խնդրից. «...զի հարքն սուրբ ումեմն կրաւնաւորի, յորում աւուր հաղորդեան գիջութիւն պատահեցուցեալ էր սատանայի, ասացին հաղորդեացի: Այսպէս սատանայի տեսեալ, թէ ոչ չաջողեսցի խաբէութիւն նորա, դադարեաց ի գիջեցուցանելոյ....» տե՛ս Թովմա Աքուինացի, թ. 142բ—143ա:

[449] Հետեւեալ հրատ. համապատասխան էջն է. Կ. Պոլիս, 1720:

հոսման, եւ բազում ժամանակ ցաւեցաւ վասն անսովոր պատահմանն։ Ուրեմն վասն յարգութեան սրբազնութեանս այսորիկ, ապաշխարելի դիպուածով ոչ է պարտ հպիլ առ այս խորհուրդս, զի գուցէ խորշելով ոք ի մեծամեծաց վիմաց ծածկիցի աւազով։

Չորրորդ՝ եթէ աւրինաւոր գործն արգելու հպիլ ի սրբազանսն, եւս առաւել՝ աղտեղին։ Այլ Ոզա, որ հպելով ի տապանակն առ ի յուղղել, պատժեցաւ մահուամբ (տե՛ս Բ. Թագ. Զ., Ա. Մնաց. ԺԳ.), զի ըստ կարծեաց հրէից, յայնմ գիշերի զկնոջ պարտն վճարեալ էր։ Իսկ տապանակն Վկայութեան ըստ սրբոյն Կիւրղի Աղէքսանդրացւոյն նշանակէր զՔրիստոս, առ որոյ նմանն եթէ հպելով աւրինաւոր գործով պատժի ոք, եւս առաւել՝ աղտեղի գործով սերմնակաթութեան առ իսկականն հպելով։ Ասիցես նախ, թէ Ոսկեբերան ի ԺԳ. ճառին միայն դատապարտէ զայն, որ ի պոռնկական անկողնոյ ելեալ առ այս խորհուրդս մատչի, ուրեմն երազափորձութեան պատճառաւ ոչ արգելանի ոք ի ճաշակելոյ։ Ասեմ, թէ Ոսկեբերան զայն ասելով ոչ թէ թոյլ տայ երազափորձն հպիլ, այլ այն միայն եկն ի միտ նորա, եւ զայն միայն յիշեաց։ Ուստի զկնի այնորիկ ասէ, թէ՝ «եւ ոչ զայն ինչ ասեմ, եթէ անխտիր ոք մերձենայցէ, այլ զի արժանի յաւրինեցէք»։

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ըստ սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյ ականջից ոչ կատարեալ սէր[450], ուստի եւ ոչ կատարեալ բժշկութիւն, իսկ երազափորձութիւն բազմիցս յականջս առ դիպի ի ննջման, եւ նախ քան զզգալն հեշտութեան հոսի. ուրեմն ոչ արգելու յընկալմանէ։ Ասեմ, թէ յերկուց երկբայականաց հաստատագոյն կողմն ըմբռնելի է, զի թէպէտ ի փորձեցման ժամու պատճառաւ քնոյ եւ վասն ոչ զգալոյ հեշտութեան, ոչ իցէ մեղք, սակայն իցէ թէ ի յարթնութեան ժամու ի մնացեալ խորհրդոյ եւ ի տպաւորութենէ պատկառելեաց իցէ առ դիպումն այն, որպէս թէ զոր գիտութեամբ խոկաց ոք, անգիտութեամբ կրեաց, վասն որոյ հաստատ կողմն է, զի յայնպիսի դիպուածս խոնարհութեամբ հրաժարիցի ոք իբրեւ կամաւ մեղուցեալ, եթէ ոչ հարկն պահանջիցէ առ ի չտալոյ գայթակղութեան։ Որպէս թէ ոք քահանայ գոլով յաւուր տաւնի մեծի հաղորդելոց էր զժողովուրդ իւր, եւ ամենեքեան զնա սպասաւորէին, որ թէ ոչ պատարագիցէր, ծնանէր մեծագոյն գայթակղութիւն քան թէ խղճահարէր եւ գայթակղեցուցանէր զժողովուրդսն պարզամիտ։

Ասիցես երրորդ, թէ ըստ Ոսկեբերանի, ականջից եւ որք ըստ բնութեան դիպին ոչ խնդրեմք պատիժս, որքան եւ Աստուած, որ արդար եւ բարերար է։ Այլ երբեմն եւ ի յարթնութեան կամ պատճառաւ

[450] Տե՛ս Մատեան, բան Իէ., բ.։

որդեծնութեան եւ կամ պատճառաւ առատութեան սերման հոսի սերմն, սոյնպէս եւ յառատութենէ արեան ի դաշտանիսն եւ ի տեռատեսն: Իսկ եւ սերմն է աւելորդութիւն արեան, ըստ Արիստոտելի: Ուրեմն որ ոչ լինի պատճառաւ մեղաց ոչ է մեղք, եւ որ ոչն է մեղք, ոչ արգելու ի ճաշակմանէ: Ասեմ, նախ, թէ բանն Ոսկեբերանին է զպարզ բնականաց, որք ոչ են ըստ կամաց եղեալք: Իսկ սերմնահոսութիւն երբեմն ոչ է ըստ բնութեան, զի յաւելորդութենէ ուտելոյ եւ ըմպելոյ եւս հանդիպի: Իսկ որոյ պատճառն չար է եւ պատճառեցեցալն, այլ շատ ուտելն եւ ըմպելն չար է, զի է որկրամոլութեան մեղք եւ է վնաս թէ՛ բնութեան եւ թէ՛ բարուց, ուրեմն եւ պատճառեալն ի նմանէ սերմնահոսութիւն: Նաեւ եթէ Աստուած զայսմանէ վրէժ ոչ խնդրէր ի հնումն ոչ արգելոյր եւ զապաշխարութիւն լուացմանց սահմանէր: Երկրորդ՝ ասեմ, թէ եւ պատճառ որդեծնութեան սերմնահոսութեան նոյն ապաշխարութեան դնի լուացման (տե՛ս Ղեւտ. ԺԵ. 18), նաեւ ի պատճառս որդեծնութեան եթէ առ դիպի աւելորդ տուփումն հեշտութեան, մինչ զի ի հեշտութենէն մոռասցի ոք զգլխաւոր պատճառն եւ անասնաբար հեշտասցի, որ ոչ է առանց մեղաց, արգելու զճաշակումն: Զի թէ զհացն Առաջաւորութեան եկեր Դաւիթ եւ իւրքն, որք զատեալք էին ի կանանց (տե՛ս Ա. Թագ. ԻԱ. 4), ապա որքա՛ն սրբութիւն եւ մաքրութիւն պահանջի ի ճաշակողն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, որ է հաց մաքրից հրեշտակացելոց: Երրորդ՝ ասեմ, թէ առատութիւն սերման, թէպէտ ոչ է մեղք, այլ տարապարտ հեղումն ոչ է առանց մեղաց, որպէս թէ ոք յագելապէս եւ կամաւք ի շաղաշարութիւնս անասնոց հայիցի, յորմէ հոսումն պատճառիցի, զի եւ այն ի ներքոյ մեղաց աստուածային աւրինաւք արգիլեալ է: Զորրորդ ասեմ, թէպէտ սերմնահոսութիւն ոչ իցէ պատճառաւ չարի, եւ ոչ իցէ չար, սակայն ըստ որում աղտեղութիւն իմն է, այնու աղտեղութեամբ ոչ է մերձենալի առ սրբազան հաղորդութիւն, որպէս զի այն փոքերն խտրականութեամբ ուսանիցի մարդ խտրել եւ զմեծամեծսն:

Ասիցես չորրորդ, թէ որպէս յերազի ուտելն եւ ըմպելն ի յարթնութեան ոչ յագեցեալ ցուցանեն (տե՛ս Ես. ԽԹ. 7), այսպէս եւ երազափորձեալքն: Ասեմ, թէ ոչ է նման, զի որպէս ուտողքն եւ ըմպողքն ի քաղցուն դրդեալք երազեն, իսկ քաղցն եւ ծարաւն բնական կիրք են, եւ ոչ ընդ մեղադրանաւք, այսպէս եւ որք խոկան զգարշելիս եւ սերմնահոսեն, զանբնականս եւ զցանկականս խոկալով յարթնութեան, յերազափորձիլն մեղադրին, կամ թէ ոք յերազի սպանցէ զոք, ոչ դատապարտի իբրեւ զսպանող (թէպէտ յարգիլի յընկալնլոյ զխորհուրդն, եթէ յարթնութեան կամաւ զայն ունեալ իցէ ի մտի), սակայն որ երազափորձի, կրէ զաղտեղութիւն ինչ վասն որոյ արգելանի:

Պրակ Ը.

Արդեա՞մ կերակուրն եւ ըմպելին նախաճաշակեալ արգելուն յընկալմանէ այսորիկ խորհրդոյ[451]

Այսու խնդրով իմանի, թէ ծոմ ճաշակելի իցէ հաղորդութիւն։

Նախ՝ քանզի այս կերակուրս է հոգեւոր, իսկ հոգեւորն միշտ նախադասել է մարմնաւորին, ապա ուրեմն պարտ է նախ ընկալնուլ զայս խորհուրդս քան զմարմնաւոր կերակուրս։

Երկրորդ՝ զի ծառն կենաց աւրինակ էր հաղորդութեան, իսկ Ադամ եւ Եւա, որք նախ ի ծառոյն գիտութեան բարւոյ եւ չարի որ կերին, արգելան յուտելոյն ի ծառոյն կենաց, ուրեմն եւ մարմնաւոր կերակրոյ ուտումն արգելու ի ճաշակմանէ այսորիկ խորհրդոյ։

Երրորդ՝ ի ժամանակս առաքելոց, որք յեկեղեցւոջ կերակուր բերեալ ուտէին, յանդիմանեցան ի Պաւղոսէ. «Ի ժողովիլն ձեր, ասէ, ի միասին, ոչ է տուն Տեառն ձեզ տեղի հաց ուտելոյ, միթէ տունս ոչ ունիցիք ուտելոյ եւ ըմպելոյ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 20)։ Ուրեմն յայտ է, թէ եւ ի ժամանակս առաքելոց ծոմ գային յեկեղեցին եւ ճաշակէին յահաւոր խորհրդոյն։ Եւ ապա թէ յետ ճաշակման տէրունական ընթրիսին դնէին զայլ ընթրիս հասարակ աղքատաց եւ մեծատանց, որպէս ասէ Կուռնելիոս ի մեկնութեան, թէ նախնական եկեղեցւոջ, առ ի հետեւել ընթրիսին Քրիստոսի, մեծատունքն սովորք էին զկնի սրբոյ հաղորդութեան զընթրիս կացուցանել յեկեղեցւոջ ամենից մեծատանց եւ աղքատաց յաւրինակ սիրոյ, եւ վասն այսորիկ ի յունաց ագապս կոչիւր, այսինքն՝ սէր։ Բայց ի սառիլն սիրոյ, եւ յաճիլն բազմութեան հաւատացելոց իրն ի յանկարգութեան գնաց, զի մեծատունքն առանձնակի զընթրիս իւրեանց նախապատրաստէին եւ հանդիսապէս յաւրինեալ սկսանէին յարբեցութիւնս արտաքսելով զաղքատս, կամ ոչ սպասելով եւ կամ ոչ հրաւիրելով։ Եւ յետոյ, ասէ՝ Բայց յետոյ ի ժողովոջ Լաւոդիկեայ[452] ագապսն, այսինքն՝ խրախճանս (զոր մատաղ կոչի ի մերս) արգելաւ յեղանիլ յեկեղեցւոջ, զի այս ագապս ի ժամանակս Պաւղոսի եղանիւր յեկեղեցւոջ, բայց ոչ յառաջ քան զսրբազան հաղորդութիւն, բայց սակաւ ինչ զկնի եկեղեցին սահմանեաց, զի հաղորդութիւն սակս յարգութեան ի ծոմապահից ճաշակիցիւր, եւ զկնի հաղորդութեան հռչակիցիւր այս ագապս, այսինքն՝ խրախճանս սիրոյ, զորս հաստատէ

---

[451] *Տե՛ս եւ հմմտ. «Թ. Խնդրի թէ նաւթի պարտ է առնուլ զխորհուրդս զայս»., Թովմա Ա֊ռ ո ի ն ա ց ի, թ. 100ա—102ա։*

[452] *Լաւոդիկէի ժողովի (364) կանոնները թարգմանուել են հայերէն ու տեղ գտել Հայոց կանոնագրքում. հտ. Ա., աշխտ. Վ. Յակոբեանի, Եր., 1965, էջ 224—242։*

Կուռնելիոս վկայութեամբ Թերթուլիանոսի, Ոսկեբերանին եւ Աւգոստինոսի[453]։ Յայտ է, թէ մատաղ ասացեալ մեր ագապն էր ի ժամանակս առաքելոց, եւ յետ սակաւ ժամանակի սահմանեցաւ յեկեղեցւոյն՝ առնել զայն զկնի հաղորդութեան։ Զգոյշ լեր եւ դու հայդ ուղղադաւան, զի մի՛ առնիցես զայն յեկեղեցւոջ, եւ կամ յառնելդ կոչիցես զբարեկամս քո եւ զգրացիսն, այլ ըստ Տեառն հրամանի, յորժամ առնիցես զճաշդ եւ յընթրիսդ մատաղ ագապին սիրոյ, կոչիցես զաղքատսն։

Չորրորդ՝ տեսութիւն ի մէջ ամենայն զգայութեանց է պատուականագոյն զաւրութիւն եւ փափկագոյն, եւ այնքան առաւել սրանայ, որքան յուտելեաց պարկեշտանայ։ Իսկ Մովսէս եւ Եղիաս ի ձեռն պահոց արժանացան աստուածայնոյ տեսութեան, որպէս ասէ Շնորհալին ի հինգերորդ կիրակէի Մեծի պահոց հարցին, թէ՝ «Այսաւր ընդ մեծին Եղիայի սրբեալք պահաւք, զի տեսլեան աստուածային լուսոյն արժանասցուք հոգւով»[454]։ Ուրեմն եթէ Մովսէս եւ Եղիայ առ ի տեսանել զնմանութիւն ինչ Աստուծոյ՝ միջնորդութեամբ լուսոյ, ծոմապահեցին, եւս առաւել մեք առ ի տեսանել եւ ճաշակել զերկնաւոր հացն պարտիմք ծոմ մերձենալ։ Ասիցես նախ, թէ Քրիստոս նախ զգառն եկեր ընդ աշակերտսն եւ ապա կատարեաց զպատարագի խորհուրդն, ճաշակեաց եւ ետ ի ճաշակումն։ Ուրեմն լուծումն ծոմին ոչ արգելու ի ճաշակմանէ։ Ասեմ, թէ Տէր մեր աւրինաց, կարէր առնել որպէս եւ կամէր։ Նաեւ ճշմարտապէս հնազանդողին ոչ է պարտ նկատել յարարս հրամայողին, այլ ի հրամանսն, ուստի թէպէտ Քրիստոս այնպէս արար, սակայն Պաւղոսիւ եւ եկեղեցեաւն ուսոյց ծոմ հաղորդիլ։ Նոյնպէս իմա եւ զնմմաւուսայ բեկումն հացին։ Իսկ եթէ ամենեւիմբ հետեւիլ Քրիստոսի պարտ գոլ ասիցես՝ յարկ լինի յամենայնում ճաշակման նախ զգառնագեն առնել, զոր Քրիստոս խափանեաց զայն՝ յաջորդելով զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն, որպէս ասէ Ոսկեբերան Ա. հատորի մեկնութեան Յոհաննու Խե. ճառի յորդորակին, թէ՝ «Գառն խափանեցաւ, եւ փոխանակ գառին Քրիստոս զենաւ ի վերայ նոր Սեղանոյ»[455]։ Նաեւ Քրիստոս յայնմ աւուր էր իբրեւ զհոգեւոր, այլ որպէս ծոմարձակ ագեւարաց տրի հաղորդութիւն. այնպէս արար։

---

[453] *Վկայութիւնը բերուած է Աստուածաշնչի նշանաւոր մեկնիչ Կոռնելիոս Ալափիտայի (*Cornelius Cornelli A Lapide. 1568–1637*) սուրբգրային մեկնութիւններից (*t. I-XI, Venetiis, 1761*), որոնք յայտնի են նաեւ հայերէն թարգմանութեամբ։ Քաղուած է նրա Կորնթացւոց Թղթի մեկնութիւնից.* Cornelius Cornelli A Lapide, E societate Jesu. Sacrae scripturae olim lovanii postea. Romae professoris, t. X, Commentaria in omnes Divi Pauli Epistalas, Venetiis, 1761, *էջ 157–324։ Տես նաեւ հայերէն թարգմանութիւնը. ՄՄ, ձեռ. 1434, թ. 351ա–684բ*

[454] *Տես ՄՀ, հտ. Ը., էջ 138 [14]։*

[455] Յովհան Ոսկեբերան, *Մեկնութ. Աւետարանին, որ ըստ Յովհաննու, էջ 484։*

Ասիցես երկրորդ, թէ Պաւղոս եկեղոյն ի բեկումն հացին պատուիրէր քաղցելոցն ի տան ուտել եւ ապա գալ յեկեղեցի (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 34), ուրեմն յայնմ ժամանակի ծոմարձակ հաղորդէին: Ասեմ, թէ որպէս յեկեղեցւոջ ուտողքն, նմանապէս եւ ի տան ուտողքն այլ ոչ եւս կրէին ի նոյնում աւուր հաղորդիլ, նաեւ զի յայնմ ժամանակի զկնի ճաշակման հաղորդութեան զայլ խրախճան կազմէին, որպէս ի վերոյ ասացաւ, ապա ուրեմն նախ ծոմ հաղորդէին: Եւ վասն այս խրախճանիս ասէ առաքեալն. «Յորժամ ի մի վայր ժողովիցիք ուտել՝ միմեանց մասջիք: Բայց զայս գիտասջիր, զի վասն հիւանդաց այս կանոն ոչ է պահելի, զի թէ տկարութիւն խոտէ՝ հաղորդելի է, թէ եւ ծոմարձակ իցէ, զի մի՛ առանց այսր Թոշակի ելցէ յերկար ճանապարհ հանդերձեալ կենին:

Ասիցես երրորդ, թէ Աստուած ոչ խորէ զփոքրագոյնսն, իսկ ծոմ հաղորդել եւ կամ ծոմարձակ են խորութիւնք փոքրագոյնք, եւ կատարելութիւն սիրոյ իբրեւ հոտ հալէ զայնոսիկ, ուրեմն ծոմարձակութիւն ոչ արգելու եւ այլն: Ասեմ, թէ եւ Աստուած ոչ խորէ, զի է բացարձակ Տէր եւ իշխան, սակայն մեզ պարտ է ունել զծառայական երկիւղ եւ պատուական, ուստի վասն յարգութեան մեծի խորհրդոյն պարտ է ծոմ հաղորդիլ:

Ասիցես չորրորդ, թէ ոչ սակաւ անարգանք է զեկեալ հիւրն ոչ ընդունիլ, որքան զընկալեալն անարգանաւք արտաքսել: Իսկ թէ պատիւ է ծոմ հաղորդիլն, ուրեմն պատիւ է յետ ընկալման ծոմապահելն: Ասեմ, թէ որ հոգեւոր կերակուրն պատրաստեաց զմարմնաւորն ոչ արգել, զի բաւական պատուիրանապահութիւն է ծոմ հաղորդիլն: Նաեւ զի մինչեւ ի մարմնաւոր կերակրոյ ժամանակ համարին խորհրդական տեսակքն լուծեալք, եւ Քրիստոս ըստ շնորհի յայնմհետէ ի հոգին բնակեալ, եթէ ոչ մեղաւք արտաքսիցի: Զի երբեմն զաւրք Շապհոյ Սափիւռոսի եկեալ ի Միջագետս Ասորւոց, եւ տեսեալ զքահանայ մի պատարագել, յետ ճաշակման նորա պատառեալ զփորն ոչ ինչ գտին, զի առժամայն հրաշիւք լուծեցեալք խորհրդական տեսակքն, զի մի յանհաւատից կատակեցեալք լինէին:

Ասիցես հինգերորդ, եթէ կերակրովք բառնի ուշիմութիւն եւ տիրէ բթամտութիւն, եւ վասն այսորիկ ոչ իցէ ճահ հաղորդիլ ծոմարձակ: Բազում իրք եւ կերակուրք գոն, որք սրեն զուշիմութիւն եւ բառնան զմոռացկոտութիւն: Մերուածք կառանց եւ գծից, արքայկաղինք եւ բեւեկունք, աճարք, թուզք եւ մերուածք սերկեւիլաց. ուրեմն ուտումն այսպիսեաց մինչ սրեն զյիշողութիւն եւ բառնան զբթամտութիւն ոչ

արգելուն ի ճաշակմանէ այսորիկ խորհրդոյ։ Ասելի է, թէ որ վասն ուշիմութեան տուեալ է զայսոսիկ խրատս, նոյն եւ գրել է, թէ զուղեղն դատարկելի է ի յաւելորդ հիւթոց, որք արգելուն զնա ի պաշտաւնէ իւրմէ, զի Մովսէս եւ Եղիաս, Դանիէլ եւ այլք հեգետեսք, մանաւանդ ծոմաջանութեամբ ընկալան զյայտնութիւնս քան ուտելով եւ ըմպելով։ Ուստի ասէ սուրբն Բասիլիոս ի ճառս Պահոց, թէ՝ «Յագումն առ յորովայն զշնորհսն հալածէ, իսկ պահքն յոգին ամբարեն զշնորհսն. զՄովսէս պահաւք ծանեաք մերձեցեալ ի լեառն, ի ձեռն պահոց զպատուիրանն ընկալաւ ի տախտակսն գրեալ մատամբն Աստուծոյ։ Պահքն զեղիաս տեսող Աստուծոյ արարին, զի խ. (40) աւուրբք զանձն մաքրեալ այնպէս յայրին ի Քաւրէբ արժանի եղեւ տեսանել զՏէր։ Պահաւք եւ իմաստունն Դանիէլ զտեսիլ ետես, զի պահք ճառագայթաձեւ զոգին արարին»[456] եւ այլն։ Իսկ թէ եւ վերոգրեալ ճարակելիքն զուշիմութիւն սրեն, այլ ոչ վասն այնորիկ կանխել պարտին նախ քան զհաղորդութեան ժամ, այլ ի կիր արկցին նախ քան զաւր հաղորդութեան, եւ զկնի հաղորդութեան, զի բնութենական բարիքն ծառայեցուցանելիք են գերբնականաց։

Ասիցես վեցերորդ, թէ բազումք նստեալ ի գինարբուս մինչ ցկէսգիշեր եւ անդր ոչ կարեն ընդ բաւականին մարսել, եւ երեւին, թէ ոչ արգելանին յընկալմանէ այսորիկ խորհրդոյ։ Որպէս ի ժամանակս Պաւղոսի մինչ ցկէսգիշեր Պաւղոս երկայնեաց զքարոզութիւն, եւ ապա եբեկ զհացն եւ ճաշակեաց (տե՛ս Գործք Ե. 7). յայտ է, թէ ետ եւ լսողաց բանին։ Այլ ոչ է հաւատալի, թէ հաւատացեալքն մինչեւ ի մէջ գիշերի քաղցեալ մնացին։ Ուրեմն զկնի մարմնաւոր կերակրոյ ծոմարձակ հաղորդեցան անմարս կերակրով եւ զգայուելի հոտով։ Ասելի է, թէ կամ ինքն Պաւղոս ծոմ էր մինչ ցայն վայր, եւ վասն իւր եբեկ զհացն եւ եկեր, եւ կամ զի բարեպաշտ ժողովուրդն սիրով քարոզութեան նորա զմայլեալք մոռացան զուտումն հացին, եւ կամ յատկապէս ծոմ մնացին առ ի հաղորդիլ։ Ուստի ոչ մերձեցան առ ահաւոր խորհուրդն զգայուելի հոտով անմարս կերակրոյն, զի ասէ Ոսկեբերանն ի ԺԳ. ճառին. «Զթագաւոր ոք չիշխէիր համբուրել, եթէ հոտ ինչ չար ի բերանոյդ գայր, եւ զերկնաւոր Թագաւորն հոտեալ բերանով համբուրես. մեծի թշնամանաց իրք են»[457]։

---

[456] Վկայութիւնը մէկտեղում- խմբագրումն է «Յաղագս պահոց» ճառի տարբեր տեղիների. տե՛ս Ս. Բ ա ր սեղ Կեսարացի, Գիրք պահոց, աշխատ. Կ. Մուրադեանի, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 61–62, 64, 74։

[457] Տե՛ս Ոսկեբերան, Մեկնութ. Փիլիպ.։

Պրակ Թ.

Արդեա՞ւ տալի իցէ զայս խորհուրդս ոչ ունողաց զկիրառումն բանականութեան[458]

Այս խնդիրս զերկուս ունի տարակուսութիւնս. նախկինն է ի կողմանէ խելագարաց, որք ոչ ունին զբանականութիւն: Եւ այս է կրկին. զի ոմանք ի ծննդենէ այնպէս ծնեալք են, որոց մկրտութիւն ոչ խնայի, զի է հարկաւոր խորհուրդ, որք եթէ առ յապայս գայցեն երբեմն ի զգաստութիւն, յայնմ միջոցին, եթէ ունին զմասնաւոր նշան սիրոյ՝ հաղորդելիք են: Իսկ թէ մշտնջենաւոր իցէ ախմարութիւն, մկրտութեամբ արդարանալն բաւական համարի այնպիսեացն ի փրկութիւն: Ուստի զհասարակաց արեգակն ծածկելի է ի նոցանէ ամպով, բայց ի կիտոջ մահուան հաղորդելիք են, զի այնպիսիքն ոչ զանազանին յանասնոց, վասն այնորիկ ոչ արկանելի է զմարգարիտն առաջի խոզաց: Իսկ ոմանք ոչ են ի ծննդենէ, այլ յետոյ պատահի խելառութիւն: Որք եթէ զյետամատականն առնեն զհանապազորդական, ոչ է տալի, զի համարին եւ այնոքիկ ի կարգի այսահարաց, եւ ի հնումն էին այնպիսիքն, ըստ կարգի երախայից եւ ապաշխարողաց արտաքոյ եկեղեցւոյ դասելիք մինչեւ ի զգաստանալն, որպէս ասէ սուրբն Դիոնէսիոս Եկեղեցական քահանայապետութեան[459]: Իսկ եթէ մէջ առ մէջ գան ի զգաստութիւն ի միջոցի զգաստութեանն, երբ ունին զնշան սիրոյ՝ հաղորդելիք են, իսկ թէ մահն ստիպէ՝ անխտրապէս հաղորդելիք են:

Երկրորդ խնդիրն է զմանկանց, որք ոչ ունին զներգործական բանականութիւն, այլ են ընդունակք բանականութեան առապայ, զի բանական հոգին ի նոսին վասն անկատարութեան գործեաց զգայութեանց է իբրեւ զանտաշ անդամանդ, որ թէպէտ ի բնութենէ պատուական է, այլ զի ոչ է տաշեցեալ, ոչ է փայլուն: Այսպիսեացս ոչ բացասի հաղորդութիւն ընդդէմ լաթինացւոց: Նախ զի ի ժամանակս առաքելոց անմիջապէս զկնի մկրտութեան հաղորդէին: Իսկ թէ Աքուինացին ասէ, թէ այն էր նկատմամբ չափահասելոց, յաւելորդաց խաւսի, զի Կուռնելիոս՝ ամենայն տամբ իւրով մկրտեցաւ, յորս գտանէին եւ մանկունք (տե՛ս Գործք Ժ.), եւ Պաւղոս ետ կնիք տանն Ստեփանեայ (տե՛ս Ա. Կորնթ. Ա. 16): Ուրեմն եթէ մկրտէին եւ զհաղորդութիւն անմիջապէս տային, յայտ է, թէ հաղորդէին եւ զմանկունսն զկնի մկրտութեան: Երկրորդ՝ զի մանկունքն մկրտութեամբ լինին

---

[458] *Տե՛ս եւ հմմտ. «Լբ. Խնդրի թէ ախմարաց եւ տղայոց պա՞րտ է տալ զմարմինն Քրիստոսի», Թովմա Աքուինացի, թ. 145ա—146ա:*

[459] *Յաղագս եկեղեց. քահ. III, 3, 6 տե՛ս Արիսպագացի, էջ 75:*

անդամք Քրիստոսի եւ են պատուական մասունք եկեղեցւոյ վասն անմեղութեան իւրեանց, զի են հաւասարք հրեշտակաց: Իսկ հաղորդութիւն կոչին հաց հրեշտակաց, ուրեմն յարմարապէս հաղորդին մանկունք, զի ունին զհրեշտակական մաքրութիւնք:

Երրորդ՝ մանկունքն կոչին սպիտակացեալ ձագունք աղաւնեաց (տե՛ս Ես. Կ. 8), որք երամովին թռչին ի բարձունս առ Քրիստոս, եւ ինքն Քրիստոս վասն նոցա ասաց, թէ՝ «Թոյլ տուք մանկտւոյդ գալ առ իս, եւ մի՛ արգելուք զդոսա, զի այդպիսեացդ է արքայութիւն Աստուծոյ» (Ղուկ. ԺԸ. 16): Ուրեմն որք զրկեն զմանկունսն ի հաղորդութենէ՝ արգելուն զնոսա գնալ առ Քրիստոս, եւ մեղանչեն ընդդէմ հրամանին Քրիստոսի: Ասիցեն նախ, մանկունքն չառնելով զբանաւարութիւն, ոչ գիտեն խորել ի մէջ մարմնոյ եւ արեան, եւ ի մէջ հասարակ կերակրոյ, որ յայնպիսիքն յանդիմանին յառաքելոյն (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29): Ասեմ, թէ մկրտութիւն է հարկաւոր խորհուրդ, եւ մանկունքն չունին զհաւատ ներգործական, եւ մկրտին հաւատով ծնողաց, այսպէս թէպէտ եւ չունի զխորել ի մէջ մարմնոյ եւ արեան, եւ կաթն ծնողաց, այլ ոչ վասն այնորիկ ունին զարգելումն, զի ջերմեռանդութեամբ ծնողացն հաղորդին, զի եւ զմանկունսն վասն հաւատոյն մարց ոչ արգել Քրիստոս առ ինքն մերձենալոյ, եւ կամ զի նոքա սկզբնական արդարութեամբ մատչին առ հացն հրեշտակաց (տե՛ս Ղուկ. ԺԸ. 16): Ասիցեն երկրորդ՝ թէ որ առնու զայս խորհուրդս փորձելոց է զանձն իւր (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. ԻԹ.), իսկ մանկունքն ոչ կարեն փորձել զանձինս իւրեանց, ուրեմն ոչ կարեն ընկալնուլ: Ասեմ, թէ զայն ասէ Պաւղոս վասն չափահասելոցն, որք զխիղճ մտաց ունին վասն յանցանաց եւ մեղաց, իսկ մանկունքն անմեղք եւ սուրբք են, ուստի անմեղութիւն նոցին բաւական փորձաքար է յընդունիլ զայս խորհուրդ: Ասիցեն երրորդ, թէ մանկունքն չեն սովոր հաստատ կերակրոյ, այլ՝ կաթին, իսկ մարմինն Քրիստոսի ի ներքոյ տեսակի հացին է հաստատ կերակուր համեմատութեամբ լնդերաց նոցա. ուրեմն ոչ են հաղորդելիք: Ասեմ, թէ արենաներկ մարմնոյն Քրիստոսի հպումն ի շրթունս նոցա բաւական հաղորդութիւն է, զի ասէ Ոսկեբերան մէկ հատորի մեկնութեան Յոհաննու Խե. ճառի յորդորակին, թէ. «Զի թէ արիւն գառինն, որ նշանակէր զՔրիստոսին, զսեամն շաղախելով նշանէր եւ զի ներքսն ազատէր ի մահուանէ, որչա՛փ եւս առաւել արիւնն ճշմարիտ, հասեալ ի շրթունս մեր, սրբի ներքին մարդն եւ ազատի ի մահուանէն յաւիտենից»[460]:

Ասիցեն չորրորդ, թէ մանկունքն ըստ լորձունից արտաքս առաքեն զմասն հաղորդութեան, որ անպատուութիւն է մարմնոյն եւ արեանն

[460] *Տե՛ս* Ոսկեբերան, *Մեկնութ. Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 483:*

Քրիստոսի, ուրեմն չեն հաղորդելիք։ Ասեմ, թէ գանգիտութեան գթումն համարին իբրեւ զկամաւորական, զի թէ մանկունքն անգիտութեամբ զայն առնելով չեն հաղորդելիք, ուրեմն կատարեալքն գիտութեամբ եւ մեղաւք զՔրիստոս արտաքսելով ի հոգւոց իւրեանց, ամենեւին չեն հաղորդելիք, որ է առասպել։

Ասիցեն հինգերորդ, թէ մկրտութիւն բաւական է մանկանց ի փրկութիւն, ուրեմն աւելորդ է հաղորդելն։ Ասեմ, թէ մկրտութիւն բաւական է ի փրկութիւն եւ չափահասելոց յանմեղ մնալն նոցին, ուրեմն եւ չափահասեալ արդարքն գոլով մկրտեցեալք, ոչ են հաղորդելիք։ Նաեւ զի թէպէտ մկրտութիւն բաւական է ի փրկութիւն հարկաւորութեամբ միջնորդի, զի որ հաւատայ եւ մկրտի՝ կեցցէ, սակայն որ զայն ասաց, եւ զայս եւս ասաց հարկաւորութեամբ հրամանի, թէ՝ «Որ ոչ ուտէ զմարմին Որդւոյ մարդոյ եւ արբցէ զարիւն նորա՝ ոչ ունի կեանս յաւիտենականս»։ Դարձեալ թէպէտ մկրտութիւն հաւատով բաւական է ի փրկութիւն մանկանց, սակայն ոչ է բաւական սիրոյն Քրիստոսի առ մարդն, որ զկնի այնորիկ հարկաւորին, եւ զայս գերազանց խորհուրդս կացոյց ի նշան անճառելի սիրոյն, որ առ մարդիկ։

Վեցերորդ՝ կղէմէս պատրին ի Դ. գլուխ վիճաբանութեան ի վերայ այսորիկ խորհրդոյ՝ վկայութեամբ «Տրիդենտնոյ ժողովոյն, Ը. կանոնս ԻԱ. ժողովման[461], որք ասացին. եթէ ոք ասիցէ, թէ մանկանցն յառաջ քան զհասանիլն ի յամս բանաւորութեան, հարկաւոր լիցի սուրբ խորհուրդն հաղորդութեան, նզովեալ եղիցի»[462]։ Ասասցուք թէ ոչ իցէ հարկաւոր, մի՛թէ ոչ իցէ պատշաճաւոր, եւ սակայն ըստ կացուցման առաքելոց, որք զկնի մկրտութեան առժամայն հաղորդէին, ըստ սրբոյն Դիոնէսիոսի, երեւի հարկաւոր գոլ հաղորդել, թէպէտ ոչ հարկաւորութեամբ միջնորդի փրկութեան, զի այն միայն առ մկրտութիւն վերաբերի, այլ հարկաւորութեամբ հրամանին Քրիստոսի[463]։ Ասէ եւ նոյն կղէմէս, թէ մանկունք, որք ոչ ունին զբանաւորութիւն, ոչ պարտաւորին պահել զհրամանս՝ զմարդկայինս եւ աստուածայինս։ Առ որ ասեմ, թէ եւ թլփատութիւն էր հրաման աստուածային, եւ մանուկ Ը. (ութն)աւրեայ չոչ թլփատիլն ընդՀր սատակիւր։ Զի թէպէտ ի հարկաւորութեան ժամու մկրտեալ մանուկն

---

[461] *Տրիդենտեան ժողովը գումարուել է 1545, 1546, 1551 թթ. ընդհատումներով. կաթոլիկ եկեղեցու դաւանական, եկեղեցավարչական սահմանումները տեղ գտան այդ ժողովի հռչակած խոստովանութեան մէջ (1564).* «Professio fidei Tridentina»։

[462] *Տե՛ս* Կղեմէս Գալանոս, *«Միաբանութիւն Հայոց սուրբ եկեղեցւոյն ընդ մեծի սուրբ եկեղեցւոյն Հռոմայ», հտ. Բ., մասն Բ., Հռոմ, 1661 (*Conciliationis Ecclesiae Armeniae cum Romana. Secunda pars Controversialis, Tomus Secundus*) էջ 590։*

[463] *Տե՛ս* Արիստակէս, *էջ 69, 74։*

առժամայն մեռանելով առանց հաղորդութեան հասանի փրկութեան, սակայն թէ գիտութեամբ ծնողաց արգելցի հաղորդելնէ ծնողքն մեղանչեն իբրեւ անարգիչք խորհրդոյն: Իսկ ընդ Գրոյն թէ իմասցի բան առաքելոյն, թէ՝ «Որովհետեւ եւ մանկունք հաղորդեսցին արեան եւ մարմնոյն» (Եբր. Բ. 14) եւ այլն, հետեւի թէ պատշաճ իցէ եւ զնոսա հաղորդել: Իսկ ըստ սրբոյն Դիոնէսիոսի, ամենայն մկրտեցեալ առժամայն կնքիւր դրոշմիւ եւ հաղորդիւր ըստ ամենայն չափու եւ հասակի:

Պրակ Ժ.

Արդեաւ ճա՞հ իցէ հանապազորդ ընկալնոյ զայս խորհուրդս

Սուրբն Յոհաննէս Ոսկեբերանն ի ԺԳ. ճառին առ Անտիոքացիսն ոչ սահմանէ ժամանակ հաղորդութեան, այլ՝ արժանաւորութեան: Ուրեմն որքանիցս պատրաստ գտանիցի ոք, կարէ ընկալնուլ ոք կարէ ընկալնուլ այս խորհուրդս:

Նախ՝ քանզի ի ժամանակս առաքելոց առ տնին հանապազաւր բեկանէին զհացն, զի հինգհազարքն էին հանապազորդեալք վարդապետութեան առաքելոցն եւ հաղորդութեան եւ բեկանելոյ հացին եւ աղաւթից (տե՛ս Գործք Բ. 42):

Երկրորդ՝ զի այս խորհուրդս կոչի հաց հանապազորդական, ըստ այնմ՝ «զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ աւր ըստ աւրէ», զոր բազումք իմանան զհացէ հաղորդութեան[464]:

Երրորդ՝ զի հաղորդութիւն աւրինակեցաւ ի ծառն կենաց, իսկ եթէ Ադամ եւ Եւա կեցեալք էին ի հնազանդութեան, յայնմանէ ուտէին հանապազաւր եւ սնանէին՝ ոչ կարելովք մեռանիլ: Ուրեմն եւ նախատիպն այնորիկ հանապազաւր ճաշակելի է հնազանդութեամբ աստուածային պատուիրանաց:

Չորրորդ՝ հոգին ազնուական է քան զմարմինն, իսկ մարմնական կերակուրք յամենայնում աւուր ուտէին ի մարմնաւորաց, ուրեմն եւ հոգեւորական կերակուրն հանապազաւր: Սակայն իմա զայս պատրաստութեամբ եւ ջերմ սիրով, զի ասէ Ոսկեբերան ի ԺԳ. ճառին.

---

[464] «Հանապազօրեայ հացը» խորհրդաբանօրէն նոյնացուած է Ս. հաղորդութեանը Ներսէս Լամբրոնացու եւ Վարդան Արեւելցու «Հայր մերի» մեկնութիւններում. տե՛ս Աւանդութիւններ, Մեկնութիւններ, Ճառեր, աշխատ. Յ. Քէօսէեանի, Եր., 2017, էջ 155, 169–170:

«Ժամանակաւք ոչ է մատչելի, այլ ոգւոց հաստատութեամբ եւ սրբութեամբ, այնու հանապազ մերձեցից եւ առանց այնր եւ մի՛ երբէք ժտեցից»։

Հինգերորդ՝ ներգործութիւն այսորիկ խորհրդոյ է փրկաւէտ, եւ վասն այնորիկ հանապազ ընկալելի է, զի ասէ սուրբ Ամբրոսիոս. Միշտ հեղանի արիւնն Քրիստոսի ի թողութիւն մեղաց, ուրեմն միշտ պարտիմ ճաշակել, որ միշտ մեղանչեմ, եւ ընդունիլ զդեղն, որ միշտ վիրաւորիմ[465]։ Իսկ ի կողմանէ ընդունողին մինչ մարդկային միտն եւ մարմինն դիւրասահ է ի մեղանչելն, եւ ոչ կարէ հանապազ գտանիլ պատրաստ։ Վասն այսորիկ ասէ վարդապետն Աւգոստինոս, թէ հանապազ եւ յամենայն աւր զհաղորդիլն ոչ գովեմ եւ ոչ պասաւեմ[466]։

Վեցերորդ՝ այս խորհուրդս է ի յիշատակ չարչարանացն Քրիստոսի, եւ նոյն է ըստ վախճանին, ըստ այն արիւնային պատարագին, որ ի խաչին, որպէս ասէ Ոսկեբերան առ այն, թէ՝ այսուհետեւ, «որ ուտիցէ զհացս եւ ըմպիցէ զբաժակս անարժանութեամբ, պարտական եղիցի մարմնոյ եւ արեան Տեառն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 27, 29)[467]։ Եւ այս այն ընթրիսն է, եւ մինչեւ ի կատարած աշխարհի կայ եւ մնայ նոյնս։ Իսկ զմահ Տեառն պարտիմք յիշատակել, եւ այն լինի ճաշակմամբ, ըստ այնմ. «Քանիցս անգամ եթէ ուտիցէք զհացս զայս եւ զբաժակս ըմպիցէք, զմահ Տեառն պատմեցէք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26)։ Ասիցես նախ, թէ գառն զատկական, որ էր աւրինակ Քրիստոսի միանգամ զենանիւր ի տարւոջն, ուրեմն եւ այս խորհուրդս միանգամ զենլի է եւ ճաշակելի, զի ըստ Պաւղոսի. «Զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ե. 7)։ Ասեմ, թէ այս գառինս զենումն, թէպէտ եւ յամենայնում աւուր կատարի, սակայն մի միայն գառն է, եւ մի միայն պատարագ, իսկ գառն զատկական ոչ նոյն անհատն զենանիւր, այլ՝ այլ եւ այլ, վասն այնորիկ կրկնելի էր։ Իսկ այս գառինս զենմանն աւուրքն թէպէտ այլ եւ այլ են, սակայն զենեալն մի եւ նոյն է, վասն այնորիկ հանապազ զենանի եւ մնայ կենդանի, եւ ասի մի պատարագ, որպէս ասէ Ոսկեբերան Ա. հատորի մեկնութեան Յոհաննու Խե. ճառին յորդորակին, թէ՝ «Գառն խափանեցաւ, եւ փոխանակ գառինն Քրիստոս զենաւ ի վերայ նոր Սեղանոյ, եւ արիւն նորա փրկեաց զնորս Իսրայէլ, եւ ոչ ոսկրն կիզելի յաճիւն դարձաւ, զոր ոչ ի ազգ եւ ժողովուրդ, այլ աշխարհ ամենայն ճաշակեն ի մարմնոյ եւ յարենէ նորա, եւ ինքն որպէս էն ամբողջ մնասցէ»[468]։ Նաեւ

---

[465] *Տե՛ս* Ambros., Myst:

[466] *Ի դէպ, Բեդա Երանելին (†735), Ամբրոսիոսի նման, յորդորում է ամէն օր հաղորդուել.* Epis. 2. *տե՛ս* PL, t. 94, 665–666։

[467] Ոսկեբերան, *Մեկն. կորնթ. տե՛ս Ս. Յովհան Ոսկեբերան, ճառք, Նշխարք ի մեկնութեանց Սուրբ Գրոց, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 45։*

[468] Յովհան Ոսկեբերան, *Մեկն. Աւետարանին, որ ըստ Յովհաննու, էջ 384, նաեւ*

որպէս որ մի եւ նոյն արեգակն է, որ ծագի ի վերայ անթիւ ապակեաց եւ լուսաւորէ եւ նոյն արեգակն է, որ ծագի ի վերայ անթիւ ապակեաց եւ լուսաւորէ մի եւ նոյն անհատ լուսովն, եւ ոչ վասն բազմութեան լուսաւորելի ապակեացն բազմանայ արեգակն: Այսպէս մի եւ նոյն Քրիստոս՝ Արեգակն արդարութեան է, որ ծագի յիւրաքանչիւր նշխարս եւ բաժակս, ուստի բազմութեամբ աւուրց եւ նշխարաց եւ բաժակաց ոչ բազմանայ ինքն Քրիստոս, որպէս ասէ առաքեալն. Ոչ զի բազում անգամ մատուցանիցէ զանձն պատարագ, որպէս քահանայապետն ամի ամի արեամբ աւտարաց, ապա թէ ոչ պարտ էր նմա բազում անգամ չարչարիլ ի սկզբանէ աշխարհի: Բայց արդ, աւասիկ, միանգամ ի կատարած յաւիտենից յանարգութիւն մեղաց մերոց իւրով պատարագաւն յայտնեցաւ» (Եբր. Թ. 25–26): Ասիցես երկրորդ, թէ պատարագն է ի թողութիւն մեղաց, ըստ այնմ՝ «Այս է արիւն իմ, որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղանի ի թողութիւն մեղաց»: Իսկ առաքեալն արիւնային պատարագաւն ի խաչին բարձեալ ասէ զմեղս բազմաց, եւ թէ որով կամաւք եւ մեք սրբեցաք ի ձեռն պատարագի մարմնոյն Յիսուսի Քրիստոսի միանգամ (տե՛ս Եբր. Թ. 28): Եւ ամենայն քահանայապետ կայ հանապազորդ ի պաշտամանն, եւ զնոյն պատարագս մատուցանէ բազում անգամ, որք ոչ կարող են բառնալ զմեղս: Իսկ սա զմին վասն մեղաց մատոյց պատարագ, եւ միով պատարագաւ կատարեաց զսրբեալսն ի մշտնջենաւորս, ուրեմն ուր թողութիւն է, ոչ եւս պիտոյ է այլ պատարագ, եւ ըստ այսմ յաւելորդ է յամէն աւր պատարագելն եւ ճաշակելն: Ասեմ առաջին, թէ մինչ վէրքն է առաւրէական եւ միշտ, ուրեմն պարտի եւ սպեղանին լինիլ առաւրէական եւ միշտ: Զի որպէս ասաց սուրբն Ամբրոսիոս. Միշտ հեղանի արիւնն Քրիստոսի ի թողութիւն մեղաց, ուրեմն միշտ պարտիմ ճաշակել, որ միշտ մեղանչեմ[469]: Երկրորդ՝ ասեմ, թէ առաքեալն խաւսի անդ, որոց հեղեալ արիւնն եբարձ զմեղսն, սակայն զայնոցիկ, որք արդիւն ապրեցան ի հեղումն արեան նորա, զի թէպէտ վասն ամենեցուն հեղաւ, այլ ոչ ամենեքեան աւգտեցան: Վասն այնորիկ եւ Քրիստոս ի սրբագործութեան արեանն նկատմամբ հեղանելի արեանն ի խաչին ասաց. «որ վասն ձեր եւ բազմաց հեղանի ի թողութիւն»: Զի որպէս արեւն ծագի ի վերայ հասարակաց, սակայն ունողքն աչաց միայն լուսաւորին, այսպէս եւ արիւնն Քրիստոսի վասն ամենեցուն հեղաւ, այլ ոչ ամենեքեան աւգտեցան, որպէս Յուդա յառաքելոց եւ ձախակողմեանն յաւազակաց, եւ դպիրքն եւ փարիսեցիքն: Երրորդ՝ ասեմ, որ եւ այժմ պատարագի, ոչ թէ պատարագն կրկնի,

---

Յակոբ Նալեան, *վէմ հաւատոյ, էջ 408:*

[469] *Տե՛ս* Ambros., Myst.

այլ նոյն պատարագն է, որ խաչին զենաւ, եւ զնոյն ներգործութիւն ունի՝ թողլով զմեղս, եւ միշտ նոյնով ձայնիւ աղաւթէ առ Հայր, թէ՝ «Հայր թող սոցա, զի ոչ գիտեն՝ զինչ գործեն»: Ուստի հանապազ պատարագելով կամ ճաշակելով ոչ պատարագն այլայլի, զի նիւթն եւ կատարիչ Հոգին Սուրբ, եւ եզրն առ որ նոյն են միշտ, եւ ոչ ճաշակողն զայլ եւ այլ ճաշակէ, եթէ ոչ զի ինքն կրկնէ զճաշակումն միայն, եւ ճաշակեցեալն իբրեւ հիւր գայ եւ գնայ: Կամ ըստ Ոսկեբերանի, հաւատացողացն եղեւ թողութիւն, քանզի ոչ հաւատացին ամենեքեան, թէ որպէս եւ նա վասն ամենեցուն մեռաւ յիւրմէ կողմանէ: Եւ զինչ իցէ. վերացոյց զմեղս՝ մեք տակաւին պատարագս մատուցանեմք, ի վեր նուիրեմք (ասէ) այնպէս եւ զմեղս առաւել ունիմք ի վեր եւ ասեմք, եթէ՛ կամայ եւ եթէ՛ չակամայ մեղայ, թող եւ ներեա, եւ վասն այնորիկ նախ չիշեմք զմեղսն եւ ապա թողութիւն խնդրեմք: Ասիցես երրորդ, թէ Քրիստոս երկնաւոր փեսայն ի չերգս հարսին կոչէ զինքն «կնիք». «Դիր զիս, ասէ, իբրեւ զկնիք ի վերայ սրտի քոյ, եւ իբրեւ զմատանի՝ ի վերայ բազկի քոյ» (Երգ Ը. 6): Իսկ Քրիստոս անեղծական կնիք է ի հոգի հաւատացելոյն, ուրեմն ոչ է այլ եւս կնքելի ճաշակմամբն, եթէ ոչ միանգամ ի կեանս: Ասեմ, թէ Քրիստոս ի չատուկ տեսակի իւրում անեղծական կնիք է Հաւր, այլ խորհրդական տեսակքն, այսինքն՝ հացն եւ գինի եղծանելիք են: Ուստի ցորքան որ խորհրդական տեսակքն կայանան, մնայ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի եւ չեղծանելն նոցին դադարի ի գոլոյն, ուր էրն, վասն այնորիկ հանապազ ընդունելի է, զի հանապազ կնքեսցի ի սրտի մերում: Նաեւ տացուք, թէ Քրիստոս անեղծանելի կնիք է, բայց թէ սիրտք մեր իբրեւ զմոմ եւ քարտեզ եղծանելի ենթակայք են, իսկ չեղծանել մոմոյն եւ քարտիզին բառնի կնիք, որ ի վերայ նոցա: Այսպէս եւ Հոգին Սուրբ կնիք կոչի, զի փրկէ զմեզ չաւուր փրկական մկրտութեան: Սակայն զի հոգին բանական անեղծ է (ըստ այնմ, թէ՝ «անեղծ հոգի է չամենեսեան». Իմաստ. ԺԲ. 1), վասն այնորիկ կնիք մկրտութեան անեղծ մնայ ի հոգին, եւ ոչ մեղաւք եւ անհաւատութեամբ չնչի: Իսկ այս խորհուրդս կնքի ի հոգւոչ ի ձեռն բարեաց գործոց եւ խորհրդական տեսակաւք, եւ ի չնչիլն նոցա ոչ եւս մնայ նշմարանք մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի ի ճաշակողն, այսինքն՝ շնորհն, որ մնայ չարժանապէս ճաշակողն: Ասիցես չորրորդ, եթէ չերմեռանդութիւն նախնի հաւատացելոց եղեւ պատճառ չամենայնում աւուր պատարագելոյ, ուրեմն ի ժամանակիս այսմիկ վասն ցամաքեցման սիրոյ ոչ է հանապազաւր պատարագելի, վասն ոչ գոլոյ ճաշակողաց: Ասելի է, եթէ ծարաւիք եւ ըմպողք չրոյ ոչ գտանէին, մի՞թէ կենդանի չուրն դադարիւր ի բղխմանէ, եւ թէ չիցէին տեսողք, մի՞թէ արեգակն նսեմանայր ի լուսոյն. ո՛չ երբէք: Այսպէս եթէ իցեն ճաշակողք եւ թէ՝

ոչ՝ Քրիստոս պատարագելի է, զի գոնէ քահանայն խորհրդականապէս եւ ոմանք եւս հոգեւորապէս ընկալնուցուն զՔրիստոս: Եւ առ այս գիտելի է, զի կարգաւորաց գոնէ ի քառասուն աւրն միանգամ հարկ է պատարագել եւ ճաշակել: Իսկ աշխարհականաց՝ ի հինգ տաղաւարսն, եւ կամ ի Զատկին, ի Պէնտէկոստէին եւ ի Ծննդեանն Քրիստոսի: Իսկ թէ որքան եւ նուազ գոնէ ի տարին միանգամ ի սուրբ Զատկին, որ ոչ հաղորդի խոստովանութեամբ, դատապարտի իբրեւ անհաւատ եւ բանադրի:

Պրակ ԺԱ.

Արդեաւ ճա՞ն է ամենեւիմ ի բաց կալ յընկալմանէ այսորիկ խորհրդոյ

Մինչ մարդս կրկին է ի հոգւոյ եւ ի մարմնոյ, կրկին է եւ կերպն ընկալման այսորիկ խորհրդոյ. հոգեւորապէս, ըստ հոգւոյն եւ խորհրդականապէս, ըստ մարմնոյն: Արդ, հոգեւորապէսն է առնուլ զիրն, այսինքն՝ զշնորհն խորհրդոյն, եւ ըստ այսմ միշտ ամենայն ոք պարտի ընկալնուլ, սակայն ըղձիւ մեծաւ ուխտել ի պատկանաւոր ժամու ընկալնուլ եւ խորհրդականապէս, ապա թէ ոչ, թարց ուխտի ընդունելոյ զայս խորհորդս ոչ լինի փրկութիւն, ըստ Թովմայի[470]: Իսկ խորհրդականապէսն է առնուլ զխորհուրդն մարմնոյ եւ արեան ի ներքոյ տեսակի հացի եւ գինւոյ, եւ ըստ այսմ ոչ է հարկ միշտ առնուլ, զի այն է առնուլն զոսկին եւ ոչ զտիպն արքունական: Եւ այսպէս հաղորդին անջերմեռանդքն: Արդ, մի՛թէ պատճառաւ անջերմեռանդութեան եւ սառեցման սիրոյ եւ կամ պատճառաւ երկիւղածութեան պա՞րտի ոք ի բաց կալ ամենեւին ի հաղորդութենէ. ասեմ, թէ ոչ:

Նախ՝ քանզի ընդունայն լինէր կացուցումն այսորիկ խորհրդոյ գոնէ ի միտս հրաժարողին ի ճաշակմանէ, որոյ ընդդէմ ասի, թէ Աստուած եւ բնութիւն եւ արհեստն ոչ երբէք գործեն ընդունայն:

Երկրորդ՝ զի Աստուած է սկիզբն եւ վախճան ամենայնի, եւ մարդս է յետինն ստեղծուածոց, եւ վասն այնորիկ Բանն Աստուած (որով ամենայն ինչ եղեւ) գոլով սկիզբն, էառ զվերջինն ի մէջ ստեղծուածոց զմարդկայինս բնութիւն: Ուրեմն եւ մարդոյն պարտ է դիմել առ սկիզբն իւր եւ միաւորիլ ի նա, եւ այս լինի հաղորդութեամբ, ըստ այնմ. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցի եւ ես ի նմա»: Իսկ որ ոչ հաղորդի՝ բաժանեալ մնայ:

---

[470] *Տե՛ս եւ հմմտ. «Ժ. Խնդրի թէ զմարմին Տեառն ուտելի՞ է յէութենէ փրկութեան», Թովմա Աքուինացի, թ. 102ա—103բ:*

Երրորդ՝ եթէ ամենեւին արժան իցէր ի բաց կալ ի հաղորդութենէ, ոչ ասէր առաքեալն, թէ՝ «Քանիցս անգամ ուտիցէք զհացս զայս եւ ըմպիցէք զբաժակս՝ զմահ Տեառն պատմեցէք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26)։

Չորրորդ՝ եթէ ոք վասն երկիւղածութեան ի բաց կալով ի հաղորդութենէ ոչ մեղանչէր, եւ թէ այն երկիւղն արդիւնաւոր իցէր՝ ոչ հրամայէր եկեղեցին ի ժամու հաղորդելոյն, թէ՝ «երկիւղիւ եւ հաւատով յառաջ մատիք, եւ սրբութեամբ հաղորդեցարուք»[471]։ Զի պարտ է ի մատչիլն առ այս խորհուրդս զերկիւղն ծառայական ի բաց դնել վասն որդիական երկիւղին, քանզի երկնչիլ յարքունական մեծութենէ պատարագին, զի մի՛ ոք վշտացուցանէ զպատարագելն Քրիստոս ի պատարագելն իւր, է երկիւղ որդիական, եւ ըստ այսմ ոչ է բարւոք խոյս տալն ի պատարագելոյ, զի այսպիսաբար երկնչողն է մանաւանդ արժանի պատարագելոյ։ Իսկ եթէ երկնչի ոք, զի մի՛ պատժիցի, եւ կամ վարձ ինչ առցէ ի պատարագելն կամ ի ճաշակելն, է երկիւղ ծառայական եւ վարձկանական[472], եւ ըստ այսմ պարտ է երբեմնապէս խոյս տալ ի պատարագելոյ եւ չընկալմանէն։ Ասացես նախ, թէ հարիւրապետն գոչեցաւ ի Քրիստոս, որ ասաց, թէ՝ «Տէր, չեմ բաւական, եթէ ընդ չարկաւ իմով մտանիցես» (Ղուկ. է. 6), եւ Պետրոս ասաց. «Տէր, ի բաց գնա չինէն, զի այր մեղաւոր եմ ես» (Ղուկ. Ե. 8)։ Ուրեմն եւ որ վասն անարժանութեան հրաժարի չընկալմանէ այսորիկ խորհրդոյ, առաւել գովելի է քան զհամարձակողն։ Ասեմ, թէ հարիւրապետն զայն ասելով, թէպէտ ոչ ընկալաւ զՔրիստոս ի տուն իւր զգուշապէս, սակայն Քրիստոս հաւատով նորին եմուտ ի տուն մտաց նորա։ Եւ այս ձեւ հաւատոյն պատասխան է հոգեւորապէս եւ ուխտիւ ճաշակմանն։ Իսկ առ Պետրոս ասեմ, թէ նա երկեաւ աստուածապաշտապէս եւ որդիական երկիւղիւ, եւ վասն այնորիկ Քրիստոս քարշեաց զնա զհետ իւր, որպէս ասի Ղուկաս (Ե. 8), առ որ կատարեցաւ բանն երգոյ Ա. «Զհետ քո ի հոտ իւղոց քոց ընթասցուք» (Երգ Ա. 3)։ Եւ այնքան կայացաւ ի սէրն Քրիստոսի չետ այնորիկ, զի յորժամ ասաց ցերկոտասանսն. «Միթէ եւ դուք կամիք երթալ։ Ասաց Պետրոս. Տէր, առ ո՞վ երթիցուք» (Յովհ. Զ. 69) եւ այլն։

Ասիցես երկրորդ՝ թէ ոմանք ի սրբոց հարց, յորոց մի էր եւ սուրբն Ստեփանոս տէր Յուսկայ որդին, միանգամ պատարագեցին ի կեանս իւրեանց, եւ գովելապէս յիշատակին ի պատմութիւնս, որք ոչ յիշատակեցեալք

---

[471] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 36ա։*

[472] *Փրկուողների՝ «որդիական, վարձկանական եւ ծառայական» (Ս. Գրիգոր Աստուածաբան) դասերի աստուածաբանական հանգամանալից լուսաբանումը տրուած է Յովհաննէս Արճիշեցու († 1327) «Վասն երից կարգացն փրկելոցն եւ երից հակառակացն նոցին եւ դիմակացն» ճառում. տե՛ս տպ. աշխտ. Յ. Քէօսէեանի «Աստուածաբանական ֆակուլտետ», Տարեգիրք, 2007, էջ 223–233։*

լինէին, եթէ ի բաց կալն ի հաղորդութենէ իցէր անպատշաճապէս[473]։ Ասեմ, թէ նոքա ի բաց կացին ի պատարագելոյն, այլ ոչ ի ճաշակմանէն, զի կարէ ոք վասն առաւել երկիւղածութեան, հրամանաւ հոգեւոր հաւրն, երբեմն լռել ի մատակարարութենէ սուրբ խորհրդոյն վասն բարիոք երկիւղածութեան։ Ասիցես, եթէ ի մատակարարելոյն կարէ ոք լռել վասն երկնչելոյն յահաւոր խորհրդոյն, ուրեմն եւ ի ճաշակմանէն։ Ասելի է, թէ՝ այո, այլ ոչ միշտ, միայն թէ ոչ իցէ պատճառ ծուլութեան եւ թերահաւատութեան եւ վասն մարդկային սնոտի երկիւղի։ Զի ոմանք ի բաց կան վասն յատուկ մեղաց իւրեանց՝ ոմանք վասն մահու մեղաց, սակայն վասն պատկառանաց խորհրդոյն՝ գիտելով զինքեանս ոչ բաւականապէս սուրբս մտաւք կամ մարմնով կամ ոչ ջերմեռանդս՝ բարւոք առնեն, միայն թէ արդարապէս եւ առանց գայթակղութեան կարասցեն ի բաց կալ. Ալպերտ Զ. գրքոյ ժէ. գլուխ[474]։

Ասիցես երրորդ, թէ հաւատն եւ մկրտութիւն են պատճառք փրկութեան, ըստ այնմ. «Որ հաւատայ եւ մկրտեսցի, կեցցէ» (Մրկ. ԺԶ. 16)։ Իսկ ըստ Յովսեպոսի, զաւգուտն առաւել արժան է մեծարել քան զվայելուչն, յորժամ անհնար է զերկոսեանն ունել[475]։ Այլ խորհուրդն հաղորդութեան թուի, թէ վայելչական իցէ, ուրեմն ոչ է հարկաւոր միշտ մերձենալ։ Ասեմ, թէ հաւատն եւ մկրտութիւն յիրաւի փրկեն, յորժամ տարադէպութիւն արգելցէ ի հաղորդութենէն։ Իսկ որ ապաւինեալ ի հաւատն եւ ի մկրտութիւն, եւ գիտութեամբ ի բաց կացցէ ի հաղորդութենէն, ոչ պակաս դատապարտի քան զանհաւատն, որպէս եւ հաւատացեալ եւ մկրտեցեալն ի գործելն զմեղս։ Նաեւ զի մկրտութիւն հարկաւոր է հարկաւորութեամբ միջնորդի,

---

[473] «Ստեփանոս որդի Յուսկան», ԺԲ.–ԺԳ. դդ. մատենագիր, որն ունեցել է «գիտնական եւ արդիւնաւոր» վարդապետի համբաւ։ Նրա անունով մեզ հասել է մի ճառ «Խրատ հաւատացելոց վասն վերջին գալստեան» խորագրով. հատուածաբար հրատ. «Ընտրանի հայ եկեղեցական մատենագրութեան», Ս. Էջմիածին, 2003, էջ 456–458։ Նրա մասին. Հ. Մկրտիչ Վրդ. Ահգերեան, *Մնացորդք վարուց սրբոց արտաքոյ Տօնացուցին մերոյ յիշատակելոց*, Վենետիկ, 1815, էջ 354–355։

[474] Տես Ալբերտգիրք, էջ 412։

[475] Յովսէփոս Փլաբիոս (ծնւ. 37 թ.). նրա գրչին են պատկանում «Յաղագս պատերազմին հրէից» (հրատ. «Պատմութիւնք յաղագս պատերազմին հրէից ընդ հռովմայեցիս», Էջմիածին, 1787) եւ «Հնութիւնք հրէականք, կամ ընդդէմ Ապիանոսի» երկերը։ Վերջինիս մէջ տեղեկութիւններ են բերուած Յիսուս Քրիստոսի (18, 3, 3), Յովհաննէս Մկրտչի (18, 5, 2), Յակոբոս Տեառնեղբօր (20, 9, 1) վերաբերեալ։ Ուստի պատահական չէ, որ քրիստոնեայ հեղինակները՝ Թէոփիլոս Անտիոքացին, Կղէմէս Ալեքսանդրացին, Տերտուղիանոսը, Եւսեբիոս Կեսարացին, Յերոնիմոս Երանելին, Յովհան Ոսկեբերանը եւ ուրիշներ ընդգծուած յարգանքով են խօսում նրա մասին, վկայակոչում նրա երկերը։ Ինչպէս երեւում է Յակոբ Նալեանն իր ձեռքի տակ է ունեցել Յովսէփոսի երկերի հայերէն թարգմանութիւնները, որ արել է Սիմէոն Լեհացին։

իսկ հաղորդութիւն անհարկաւորութեամբ պատուիրանի աստուածայնոյ եւ եկեղեցականի. ուրեմն ոչ է սոսկ վայելչական: Ուստի եւ Յովսեպոս ասաց, թէ յորժամ անհնար է զերկոսեանն ունել, իսկ ընկալնուլն հաղորդութեան ոչ է անկարելի, ուրեմն ընդունելի է յետ մկրտութեան բազմիցս, որքան եւ կարելի է: Նաեւ զի հաղորդութեամբ զաւրանայ մարդ ընդդէմ դիւաց, զի ըստ Ոսկեբերանի, լինի իբրեւ զառիւծ՝ հուր շնչելով ի բերանոյ ընդդէմ սատանայի[476]: Դարձեալ բորբոքէ ի սէր, ուստի Պետրոս ճաշակելով զմարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի ասաց առ Քրիստոս. «Տէր, ընդ քեզ պատրաստ եմ մինչեւ ցմահ» (Ղուկ. ԻԲ. 33): Դարձեալ ընդդիմանայ հոգեկան մահուան, ուստի ասաց Մարթա առ Քրիստոս վասն մեռեալ եղբաւրն. «Տէր, եթէ աստ լեալ էիր, եղբայրն իմ ոչ էր մեռեալ» (Յովհ. ԺԱ. 32), այսինքն՝ հոգի իմ: Դարձեալ է սուր եւ սլաք սրտի դիւաց, զի է իբրեւ զգարեղէն նկանակն Գեդէոնի կործանիչ վրանացն մադիանացւոց դիւաց (տե՛ս Դատ. է. 13): Եւ ըստ Դաւթի. «Սա է սեղանն պատրաստեալ ընդդէմ նեղչաց» (Սղմ. ԻԲ. 6): Դարձեալ եթէ միանգամ միայն ի կենի բաւական իցէր ճաշակումն մարմնոյ եւ արեան, Քրիստոս զկնի հաղորդելոյ զառաքեալսն ոչ ասէր, թէ՝ «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի», կամ թէ՝ «Քանիցս անգամ, եթէ ուտիցէք զհացս զայս, եւ ըմպիցէք զբաժակս՝ զմահ Տեառն պատմեցէք»:

Պրակ ԺԲ.

Արդեաւք ճա՞հ իցէ առնով զմարմինն թարց արեան

Զայսմանէ խնդրոյս կարծեն լաթինք, թէ որք յերկուց տեսակաց տան ժողովրդեան, ոչ բաւական ասեն զմինն ի փրկութիւն, եւ ոչ նկատեն, թէ նախապետական պատճառ տալոյ յերկուց տեսակաց ոչ է վասն անբաւականութեան, այլ վասն հետեւման Քրիստոսի՝ Որդւոյն Աստուծոյ նախկին հեղինակի խորհրդոցն, որ զերկոսին տեսական սրբագործեաց եւ յերկուցն եւս ետ առաքելոցն. այս ըստ նախկնոյն:

Երկրորդ, զի Քրիստոս տալով առաքելոցն ի մարմնոյ եւ յարենէ իւրմէ, ոչ միայն արար զնոսա քահանայս՝ ասելով. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի», այլեւ այնպէս առնել եւ տալ հրամայեաց այլոց ի մատուցման խորհրդոյն:

Երրորդ՝ ցուցանի եւ յերգս հարսին, ուր ասի. «Կերէք մերձաւորք իմ եւ արբէք» (Երգ Ե. 1), «զոր սուրբն Գրիգոր Նիւսացին եւ սուրբն Գրիգոր

[476] *Տե՛ս Յովհան Ոսկեբերան, Մեկնութ. Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 482:*

պապն, սուրբ Գրիգոր Նարեկացին, Մեծն Վարդան եւ Կուռնելիոս իմանան զճաշակմանէ մարմնոյ եւ արեան»[477]։

Չորրորդ՝ Սաղոմոն զանզգամս եւ զպակասամիտս կոչէ ի խառնարանն ճաշակման եւ ասէ. «Եկայք, կերէք ի հացէ իմմէ, եւ արբէք զգինի իմ, զոր խառնեցի ձեզ» (Առակ. Թ. 4), ուր անզգամաւք եւ պակասամտաւք իմանին ոչ թէ քահանայք, այլ՝ ժողովուրդքն։

Հինգերորդ՝ առաքեալն Պաւղոս յերկնային դպրատանն ուսեալ զեկեղեցական կարգաւորութեանցն կատարելագործութեանցն հանգամանան (զի ոչ էառ ի մարդոյ, այլ ի յայտնութենէն Յիսուսի Քրիստոսի) ասէ, թէ՝ Ես ընկալայ ի Տեառնէ, զոր եւ ձեզ աւանդեցի, թէ Տէր Յիսուս ի գիշերի մատնութեանն զինչ արար եւ որպէս ուսոյց (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23)։ Ուրանաւր ասէ. «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ եւ ի բաժակէն արբեցէ։ Զի որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ՝ դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ»։ Ուրանաւր ոչ խաւսի ընդ քահանայից միայն եւ ընդ ժողովրդոց[478]։

Վեցերորդ՝ որպէս մկրտութիւն հարկաւոր է հարկաւորութեամբ միջնորդի, այսինքն՝ փրկութեան, այսպէս եւ հաղորդութիւն հարկաւոր է հարկաւորութեամբ պատուիրանի։ Ուստի որպէս ասի վասն մկրտութեան, թէ՝ «Որ հաւատայ եւ մկրտեսցի՝ կեցցէ, եւ որ ոչ հաւատայ դատապարտեսցի»։ Այսպէս ասի եւ զմարմնոյ եւ զարենէն. «Որ ոչ ուտէ զմարմին Որդւոյ մարդոյ եւ արբցէ զարիւն նորա՝ ոչ ունի կեանս յանձին»։ Իսկ զայլսն տե՛ս Ի. «Վէմ հաւատոյ» գրքոջ մերում[479], եւ ի գրքոջ լուծման առարկութեանցն աբբային[480]։ Նախ ընդդէմ առարկէ Սկաւթոս, թէ Քրիստոս ասաց Յոհաննու. «Եթէ ոք կերիցէ ի հացէ յայսմանէ՝ կեցցէ յաւիտեան», եւ թէ՝ «Այս է հացն յերկնից իջեալ, եթէ ոք կերիցէ ի սմանէ՝ մի՛ մեռանիցի», ուր Սուրբ Գիրն տայ զամենայն զաւրութիւն սրբացուցանելոյ ի ներքոյ միոյ

---

[477] *Տե՛ս* Յակոբ Նալեան, «Գրքուկս կոչեցեալ ճրագ ճշմարտութեան», կ. Պոլիս, 1756, էջ 8. նկատի ունի. «Երանելոյ տեառն Գրիգորի Նիւսացւոյ եպիսկոպոսի, եղբօր Բարսղի Թուղթ յաղագս Երգոյ երգոցս», PG, t. 44, 756–1120 =ՄՄ, ձեռ. 1013, թ. 41ա–120ա։ S. Gregorii Magni Papae, Commentaire sur le Cantique des cantiques, ed. R. Bélanger, Sources chrétiennes, 314, P, 1984։ «Գրիգորի Նարեկացւոյ մեկնութիւն Երգոց երգոյն Սողոմոնի», Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԲ., էջ 760–883։ «Վարդանայ վարդապետի արարեալ պարզութիւն Երգոյ երգոյն ի յայսն Քրիստոսի», ՄՄ, ձեռ. 1144, թ. 381ա–431բ։ Cornelius Cornelli A Lapide, E societate Jesu. Sacrae scripturae olim lovanii postea. Romae professoris, t. V, Commentaria in Ecclesiasten Canticum canticorum et librum Sapientaiae, Venetiis, 1761, *էջ 262–535։*

[478] *Քաղուած է.* Յակոբ Նալեան, *Գրքուկս կոչեցեալ ճրագ ճշմարտութեան, էջ 9։*

[479] *Տե՛ս տպ. Կ. Պոլիս, 1733։*

[480] *Նկատի ունի Մխիթար Սեբաստացու առարկութիւնները եւ նրանց հերքումը. տե՛ս* Յակոբ Նալեան, *Գրքուկս կոչեցեալ ճրագ ճշմարտութեան, էջ 10–104։*

տեսակի։ Ասեմ, թէ Քրիստոս անդ խաւսէր զհաւատոյն, որ առ ինքն, ըստ այնմ. «Ես եմ հացն կենաց, որ գայ առ իս՝ ոչ քաղցիցի, եւ որ հաւատայ յիս՝ ոչ երբէք ծարաւեսցի»։ Իսկ սուրբն Յոհան Ոսկեբերան իմանայ հացիւ զհոգեւոր հացէ Աստուածութեան Քրիստոսի մինչեւ յայն բանն, թէ՝ «Հացն, զոր ես տաց, մարմին իմ է» (Յովհ. Զ. 52)[481], եւ Նիկողայոս Լիրացին՝ զհոգեւոր հացէ վարդապետութեան Քրիստոսի, ըստ որում ասաց Տէրն. «Ոչ միայն հացիւ կեցցէ մարդ»[482]։ Երկրորդ՝ առարկէ, թէ չեմմաւուս Քրիստոս եւ աշակերտացն զհաց միայն եւ այլն։ Ասեմ, թէ ըստ Ոսկեբերանի, այն էր լոկ սեղան, եւ ոչ խորհուրդ մարմնոյ, եւ թէ իցէր խորհուրդ եւս ըստ կարծեաց նորա, սակայն ոչ վասն այսորիկ ասաց. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի», այլ սակս պատարագին, որ ի վերնատանն, ուր համանգամայն զմարմին եւ զարիւն իւր սրբագործեաց եւ ետ, եւ այնպէս առնել եւ տալ հրամայեաց։ Երրորդ՝ առարկէ, թէ ի Գործս առաքելոց առաքեալքն միաբանեալք էին բեկման հացին իբր թէ ոչ յիշի անդ աւրհնութիւն բաժակին։ Ասեմ, թէ զոր Ղուկաս բեկումն հացի կոչէ (տե՛ս Ղուկ. ԻԴ. 30), Պաւղոս զայն աւրհնութիւն հացի եւ բաժակի կոչէ (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23), եւ զայն ի Քրիստոսէ ընկալեալ ասէ, եւ ոչ է հաւատալի, թէ առաքեալքն արտաքոյ հրամանին Քրիստոսի, եւ հակառակ Քրիստոսի կացուցմանն, սոսկ հաց սրբագործէին եւ մոլորէին, մանաւանդ յայնք գերազանց խորհրդոջ, իբր կիսատեղով զխորհուրդն։ Զայս խոստովանի եւ Սկաւթոս ի նոյն տեղւոջ, թէ առաքեալքն նախ սրբագործէին ի ներքոյ երկուց տեսակաց, որպէս լինի հասարակաբար, այլ առասպել է, որ ասէ, թէ զհացն բեկանէին վասն նորապէս դարձողաց, զի որպէս կարէին զնորահաւատսն գայթակղեցուցանել՝ յարենէն Քրիստոսի չտալով, զոր ինքեանք ըմպէին։ Ապա ուրեմն յայտ է, թէ ոչ միայն ոչ տային ժողովրդեանն, այլեւ բազումք եւս տարաժամ մահուամբ եւ պէսպէս հիւանդութեամբ ախտանային վասն անարժանապէս հաղորդելոյ ի մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն, որպէս ասէ Պաւղոս (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 30)։ Չորրորդ՝ ասէ, թէ ի նախնական եկեղեցւոջ, ուր ոչ էր ճահ ժողովումն քրիստոնէից, տրիւր հաղորդութիւն ի ներքոյ տեսակի հացին, զի տանիցէին զնա ի տունս իւրեանց արանց ի փոսորակս ձեռաց եւ կանանց

---

481 Տե՛ս Ոսկեբերան, Մեկնութ. Աւետարանին, որ ըստ Յովհաննու, էջ 478–480։

482 Նիկողայոս Լիւրացին (†1340) բովանդակ Աստուածաշնչի ճառական մեկնութեան հեղինակ է. Postillae perpetuae seu commentaria in universam Bibliam V. et N Test*։ Նրա գրչին է պատկանում նաեւ Սուրբ Գրոց բարոյախրատական մեկնութիւն. գործնական բնոյթ ունեցող այս մեկնութիւնները յետագայում վերածուել են զրոյցների.* Postillae majors*։ Յայտնի են նրա երկերի հայերէն թարգմանութիւնները, որոնք կատարուել են ԺԴ. դարում՝ հաւանաբար միարարների ձեռքով։*

ի սպիտակ կտաւոջ։ Պատասխանեմ եւ ասա, թէ նախնական եկեղեցին մանաւանդ յամէն միաշաբաթոջ վասն հաղորդութեան ի մի վայր ժողովեալք լինէին, տե՛ս Գործք (Բ. 42)։ Այլ ի վերայ ասացաւ, թէ առաքեալքն ոչ կարէին հակառակ հրամանին Քրիստոսի նորաձեւութիւն առնել սոսկ հաց սրբագործելով։ Ուրեմն անպատեհ է ասելն, թէ ոչ է ճահ ժողովումն քրիստոնէից։ Նաեւ տացուք, թէ տային զմարմին Տեառն արանց ի ձեռս եւ կանանց ի կտաւոջ, այլ ուստի՞ յայտ է, թէ ոչ տային թաց-մամբ ի յարեան։ Իսկ թէ Կղէմէս Աղէքսանդրացին եւ Թերթուղիանոս եւ սուրբն Բասիլիոս, Ջերոնիմոս եւ Աւգոստինոս միայն զմարմին են յիշեալ, եւ կամ միայն «հաղորդութիւն» անուամբ անցեալք, այն է զի զմարմինն եւ զարիւնն անբաժանելի մի եւ նոյն խորհուրդ հաւատային (որպէս եւ է ճշմարիտ), եւ վասն այսորիկ յիշմամբ միոյն զաւրութեամբ եւ զմիսն կամէին իմացուցանել։ Նաեւ եթէ այն պատշաճիցէր, Սի[ք]ստոս Առաջին պապն է.-երորդ ի Պետրոսէ, յամի Տեառն հարիւր երեսուն[483], ոչ սահմանէր ասելով, թէ՝ սրբազան հաղորդութիւն մի՛ յայլ ումեք շաւշափեսցի բաց ի պատարագողէն։ Նաեւ սուրբ ժողովն Նիկիոյ ի կանոնին ոչ արգելոյր սարկաւագաց զբաշխումն հաղորդութեան ի ներքոյ նզովից[484], որ ոչ գիտեմ, թէ որպիսի անզգուշութեամբ Սկաւթոս (չերրորդ գլխոջ ի վերայ խորհրդոցն եկեղեցւոյ Իբ. խնդիրն) ասէ մատակարարիլ հաղորդութիւն ձեռամբ սարկաւագաց, որ է ընդդէմ Նիկիոյ սուրբ ժողովոյն. տե՛ս զլուծմունս առարկութեանց այսպիսեաց ի նոր գրքոջ մերում, զոր Վահան ճշմարտութեան կոչեցաք[485]։

ԽՆԴԻՐ ՈՒԹՆԵՐՈՐԴ[486]

Յաղագս կերպին, թէ որպէ՞ս Քրիստոս ի կիր էարկ զայս խորհուրդս՝ ի չորս պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ արդեա՞ք Քրիստոս եկեր եւ էարբ ի մարմնոյ եւ յարենէ իւրմէ։ Երկրորդ՝ Ճո արդեաւք եւ Յուդայի։ Երրորդ՝ արդեաւ՞ք որպիսի

---

[483] Սեբաստոս Ա. Հռոմի պապ, *գահակալել է մօտ 119—126 թթ.։*

[484] *Յակոբ Նալեանն ակնարկում է Նիկիոյ ժողովի ԺԷ. կանոնի հետեւեալ հրահանգը. «Եւ սարկաւագին իշխանութիւն լիցի հանել ի սեղանն եւ իջուցանել, եւ զգուշութեամբ ի սպասու կալ եպիսկոպոսին...». տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, Ա., էջ 129 [7—8]։*

[485] *Թերեւս նկատի ունի «Գրքուկս կոչեցեալ Ճրագ ճշմարտութեան» երկը. տպ. Կ. Պոլիս, 1756, էջ 274։*

[486] *Ջեռ. Խնդիր վեցերորդ, որ է յաւելումն։*

մարմին ճաշակեաց եւ ետ չարչարելի, թէ՞ անչարչար։ Զորրորդ՝ ի մահուան իւրում, եթէ սրբագործեալ գտանէին հացն եւ գինին մեռանէին, թէ՞ անմահ մնային։

Պ Ր Ա Կ Ա.

Արդեա՞մ Քրիստոս եկեր եւ էարբ ի մարմնոյն եւ յարեենէն

Մինչ Քրիստոս ճշմարիտ աւրինադիրն զամենայն զոր առնել հրամայէր, նախ ինքն կատարէր. կարեւոր եւ վայելուչ էր, զի նախ ինքն ճաշակէր ի մարմնոյ ի մարմնոյ եւ յարենէ իւրմէ, որպէս զի բառնայցէր զսոսկումն ի մարդկային մտաց, որպէս եւ բժիշկք զբժշկական աւշարակս առ ի դիւրացուցանել յըմպումն հիւանդաց ինքեանք նախ փորձառեն եւ ճաշակեն՝ առ ի դիւրացուցանել եւ բորբոքել զախորժակ հիւանդաց յուսով առողջութեան յարբումն աւշարակին։ Այլ թէ ճշմարիտ իցէ այս ցուցանի։

Նախ՝ քանզի սովորութիւն էր հրէից ի վախճանի ընթրեաց, զի ով ոք որ մեծաւոր գտանիւր ի տան, զվերջին բաժակն առեալ ի ձեռին, գոհանայր զԱստուծոյ բարերարութենէն, եւ սակաւ ինչ արբեալ եւ այլոց սեղանակցացն զնոյն մասնակցէր։ Իսկ Քրիստոս զսոսկ արբումն զայն ի վերջնում ընթրիսին փոխեաց ի ճշմարիտ ուտումն եւ յարբումն։ Ուրեմն նախ ինքն ճաշակելոց էր յայնմանէ։

Երկրորդ՝ Քրիստոս եղեւ մեզ ճշմարիտ պասեք եւ զատիկ, ըստ այնմ. «Զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. ե. 7), եւ ըստ Շնորհալւոյն. «Փոխան գառին ինքն գոլով»[487]։ Այլ Քրիստոս յաւանդել զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ ասաց. «Յանկանալով ցանկացայ զայս պասեքս ուտել ընդ ձեզ, մինչեւ չարչարեալ իցեմ» (Ղուկ. ԻԲ. 15, ապա ուրեմն եւ ինքն եկեր եւ էարբ։

Երրորդ՝ ասէ Պաւղոս Եբր[այեցւոց]. «Իսկ որովհետեւ մանկունք հաղորդեսցին մարմնոյ եւ արեան, եւ ինքն իսկ մերձաւորութեամբն կցորդ եղեւ նոցունց» (Եբր. Բ. 14), այլ ոչ լինէր կցորդ հաղորդեցելոցն, եթէ ոչ ուտելովն եւ ըմպելովն։

Զորրորդ՝ Քրիստոս զկնի աւանդելոյ զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն ասաց. «Յայսմհետէ ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ»։ Ուրեմն եւ ինքն էարբ ի խորհրդական յարենէն, եւ էկեր ի մարմնոյն, ի վերայ որոյ ասէ եւ

[487] *Ներսէս Շնորհալու «Բան հաւատոյ» քերթուածի համապատասխան տողն է. տե՛ս ՄՀ, հտ. Իվ., էջ 263 [855]։*

Ծործորեցին, թէ՝ «Յուցանէ այսու, թէ եւ ինքն էարբ աւրինակաւ ի գինւոյն, որ եւ ճշմարտապէս ըմպելոց էր զբաժակ մահուն. զի մի՛ յորժամ լսիցեն, ասիցեն. Զիա՞րդ արիւն ըմպիցեմք եւ զմարմին ուտիցեմք, եւ գայթակղիցին, որպէս եւ երբեմն ի բանէն. նախ ինքն էարբ բանիւ զբաժակն եւ գործով զմահն, զի առանց խռովութեան ածիցէ զնոսա ի հաղորդութիւն խորհրդոն»[488] եւ այլն: Այսպէս ասէ եւ մեկնիչն Մարկոսի ի վերայ այնմ. «Առեալ Յիսուսի հաց, աւրհնեաց». ոչ միայն կամաւք, այլեւ ուրախութեամբ կրեաց զմահն, եցոյց յինքեան եւս զնոյն յուտելն, զի նախ ինքն եկեր եւ ապա ետ աշակերտացն[489] եւ այլն: Առարկիցես. նախ, թէ ճաշակումն մարմնոյ եւ արեան է առհաւատչեայ հանդերձեալ յարութեան երանութեան միաւորութեան առ Քրիստոս, եւ հոգեւոր կենաց որպէս ասի Յովհ. Ջ. 55 մինչեւ ի 59: Այլ ըստ առաջնոյն Քրիստոս չէր կարաւտ յարուցանողի, զի իշխանութիւն ունէր դնել զանձն մահուամբ եւ առնուլ յարութեամբ: Ըստ երկրորդին, որպէս հուրն կուտեցմամբ ոչ առաւել ջերմանայ այսպէս եւ Քրիստոս ուտելով ի մարմնոյն եւ յարենէն, ոչ եւս կարէր յերանութիւն առաւելուլ, զի երանելի էր: Ըստ երրորդին, անպատշաճ է ասել, թէ իրն, որ միաւորեալ է յինքն, ասասցի առ ինքն միաւորիլ կրկին: Ըստ չորրորդին, Քրիստոս այնպիսի ճանապարհորդ եւ ըմբռնող էր, զի ոչ եւս կարէր աճիլ ի հոգեւոր կեանս, ուրեմն յաւելորդ էր Քրիստոսի ճաշակելն ի մարմնոյ եւ յարենէն: Պատասխանեմ. թէպէտ Քրիստոս սուրբ էր ի սկզբնական մեղաց, այլ ոչ վասն այնորիկ խոտեաց զմկրտութիւն վասն խոնարհութեան, եւ վասն կացուցանելոյ զմկրտութիւն, եւ թէպէտ լի էր ամենայն առաքինութեամբ, այլ ոչ վասն այնորիկ պղերգութեան տայր զանձն, զի վասն մեր կամէր շահիլ, եւ զմեզ ուսուցանել ի ջանս առաքինութեան: Այսպէս առ առաջինն ասեմ, թէպէտ ինքն էր յարութիւն եւ կեանք, այլ առ ի կրթել զմեզ, թէ յարութիւն մեր ճաշակմամբ մարմնոյն եւ արեանն լինելոց էր. աւրինակաւ զայն յինքն եցոյց՝ իբր կամելով ասել, եթէ՝ յարութիւն եւ կեանքն մեզ հաւասարի ի հաղորդութիւն այսորիկ խորհրդոյ, որչափ եւս առաւել մեք, որք ակն ունիմք յարութեան: Վասն այնորիկ եկեր եւ էարբ, զի ցուցցէ զինքն անդրանիկ մեռելոց եւ առաջին պտուղ ննջեցելոց (տե՛ս Կողոս. Ա. 18, Ա. Կորնթ ԺԵ. 20): Առ երկրորդն ասեմ, թէպէտ հուրն ըստ տեսակին ոչ սաստկանայ, այլ աճի կուտեցմամբ այրելի նիւթոց, այսպէս եւ Քրիստոս, թէպէտ ուտելով ի մարմնոյն եւ ըմպելով յարենէն ոչ աճիւր ի գոյացական փառս իւր, ըստ այնմ, «զի ոչ փառաւորի փառաւորեալն վասն առաւելութեան

[488] Տե՛ս Շնորհալի (Ծործորեցի), *Մեկնութ. Մատթ. էջ 562:*

[489] Տե՛ս Բարսեղ Մաշկեւորցի, *Մեկնութ. Մարկոսի, էջ 277:*

փառաց» (Բ. Կորնթ. Գ. 10), սակայն աճեցուցանէր ի մեզ զերանութիւն իւրով հաղորդիլովն։ Առ երրորդն ասեմ, թէպէտ Քրիստոս ինքն չինքեան ծայրագունապէս միաւորեալ էր, եւ ոչ ունէր զմասն ինչ արտաքոյ ինքեան բոլորին առ ինքն միաւորելի, այլ ոչ կամելով զընդհանրական կարգ աշխարհի խափանել, վասն այնորիկ հաղորդեցաւ մարմնոյն եւ արեան իւրոյ, զի ըստ Արիստոտելի, նովաւ սնանիմք, յորմէ եւ եմք, որպէս ձագք հաւուց ի ձուոց լեալ նովաւ սնանին։ Նմանապէս եւ Քրիստոս թէպէտ չինքեան ծայրագունապէս միաւորեալ էր, սակայն կամէր մեզ ցուցանել, թէ առ ինքն միաւորութեան մերոյ կոպար եւ շաղկապ է մարմին եւ արիւն իւր, վասն այնորիկ նախ ինքն եկեր եւ էարբ ի մարմնոյ իւրմէ եւ յարեանէ, զի աւրինակաւ մեզ ցուցանէր զեղանակ միաւորութեան մերոյ առ ինքն։ Առ չորրորդն ասեմ, թէպէտ Քրիստոս ոչ կարէր աճիլ ի գոյացական փառս իւր, զի ըմբնող էր եւ զմայլեալ, այլ ոչ վասն այնորիկ զգործ ճանապարհորդաց դատարկ թողոյր, զի միշտ տքնիւր յաղաւթս եւ այլ արդիւնաւոր գործս յաւրինակ մեզ, որոց ոչ էր պարտական, այլ որպէս նախանկատմամբ խաչի եւ չարչարանաց ասի նմին շնորհեալ անունն Յիսուս, երկրպագելի յերկնաւորաց եւ յերկրաւորաց։ Այսպէս ճաշակմամբ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ, ըստ որում ճանապարհորդ մեզ ստացաւ զաճումն փառաց, ըստ անմ Վարդանայ Բարձրաբերդցւոյ ի ճարտասանութեան իւրում, Քրիստոս զամենայն շահս մեզ շահեցաւ։ Եւ Ալպերտ Դ. գրքոջ ԺՋ. գլուխ ասէ՝ ոչ միայն արժանաւորիւր ինքեան, այլեւ մեզ, քանզի ամենայն գործովք իւրովք, որք յառաջ գային յանձնիշխան կամացն, արդիւրաւորեցաւ ինքեան յաւիտենական կեանք, զոր եւ ունէր իսկ, նաեւ մեզ, զոր ունելոց էաք[490]։ Առարկիցես երկրորդ, թէ ոչ ոք զմարմին իւր ուտէ, եթէ ոչ վասն սաստկութեան ցաւոց, որպէս Յոբ ասէր, թէ՝ «Առեալ զմարմին իմ յատամունս իմ» (Յոբ ԺԳ. 14)։ Իսկ Քրիստոս ոչ ունէր զայնպիսի ախտ ցաւոց, ուրեմն անպատշաճ էր ուտել զմարմին իւր եւ ըմպել զարիւնն։ Պատասխանեմ. ի բնական տեսակի իւրում ստորասեմ, խորհրդական տեսակաւ բացասեմ։ Քրիստոս ոչ բնական տեսակաւ իւրով, այլ տեսակաւ հացին եւ գինւոյն եկեր զմարմին, եւ էարբ զարիւն իւր, եւ այնպէս ուտել եւ ըմպել հրամայեաց եւ կացոյց. զոր աւրինակ մանուկն, որ է մասն ինչ մաւր, ուտէ եւ ջամբէ զկաթն մաւր ոչ ըստ յատուկ տեսակի արեան, այլ տեսակաւ կաթին, զի կաթն ի գոյացութենէ արեան փոխի, իսկ առ բանն Յոբայ ասելի է, թէ Յոբ խաւսի անդ նմանաւրէն. իբր թէ նմանեցայ այնոցիկ, որք ի յախտէ ցաւոց ուտեն զմարմինս իւրեանց, այլ

[490] *Տես* Ալբերտգիրք, *էջ 266։*

ոչ եկեր զմարմին իւր, զի այն է գործ կատաղեցելոց: Առարկիցես երրորդ, թէ Քրիստոս Աստուած է: Իսկ (ըստ Եսայեայ) Աստուած ոչ քաղցի եւ ոչ ծարաւի (Ես. խ. 28): Իսկ որ ուտէ եւ ըմպէ ի մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն, զհոգեւոր քաղցն եւ ծարաւն լցուցանէ, ուրեմն Քրիստոս գոլով Աստուած ոչ քաղցնոյր եւ ոչ ծարաւիւր, ուրեմն ոչ եկեր եւ ոչ էարբ ի մարմնոյ եւ յարենէ իւրմէ: Պատասխանեմ. թէ Աստուած յատուկ տեսակաւ իւրով ոչ ուտէ եւ ըմպէ, ճշմարիտ է, իսկ թէ տեսակաւ բնութեան մերոյ ոչ ուտէ եւ ըմպէ, սուտ է, զի ի կատարելութենէ մարդկութեան է քաղցնուլ եւ ծարաւիլ, եւ վասն այնորիկ ուտել եւ ըմպել: Իսկ Քրիստոս էառ զամենայն, որ ի մարդս ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեաւք, բաց ի մեղաց: Ուրեմն կարեւոր էր ուտել եւ ըմպել նմա ի մարմնոյ եւ յարենէ իւրմէ, գոնէ տեսակաւ հացի եւ գինւոյ եւ ոչ վասն յագեցման:

Պ ր ա կ Բ.

Արդեա՞ւ Քրիստոս ի մարմնոյն եւ յարենէն ետ եւ Յուդայի

Մինչ նկատի տգեղութիւն Յուդայի, ոչ երեւի արժան ուտել եւ ըմպել նորա ի մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն: Այլ մինչ նկատի անոխակալութիւն Քրիստոսի, յարմար երեւի, թէ Քրիստոս հաղորդեաց զնա մարմնոյ եւ արեան իւրոյ:

Նախ քանզի Քրիստոս նման Հաւր Աստուծոյ ծագեր զարեգակն ի վերայ չարաց եւ բարեաց, եւ ըստ Պաւղոսի, ոչ է պարտ յաղթիլ ի չարէն, այլ յաղթել բարեաւն չարին (տե՛ս Հռոմ. ԺԲ. 21): Իսկ Քրիստոս որքան յիւրն կողմանէ յաղթել կամեցաւ զչարութիւն Յուդայի հաղորդելով զնա մարմնոյ եւ արեան իւրոյ, ուրեմն ետ եւ նմա:

Երկրորդ՝ եթէ Քրիստոս Յուդայի ոչ էր տուեալ ի մարմնոյ եւ յարենէ իւրմէ՝ ոչ եւս գանկատիւր բերանովն Դաւթի, թէ՝ «Որ ուտէր զհաց իմ, յաճախեաց առնել ինձ խաբէութիւն» (Սղմ. խ. 10), զոր Լամբրոնացին մեկնէ եւ զհացէ մարմնոյն Քրիստոսի[491], զոր եւ ինքն՝ Քրիստոս ի վկայութիւն եբեր զայն բանն ի Յուդայէ (տե՛ս Յովհ. ԺԳ. 18): Եւ Նիկոլայեցոս Լիւրացին ի վերայ նոյն բանին ասէ, թէ Յուդայ ճաշակեաց զհաց մարմնաւոր ընդ Քրիստոսի եւ զխորհրդական հաց մարմնոյն Քրիստոսի[492]: Իսկ թէ

[491] *Տե՛ս Վենետիկ, ձեռ. 92, թ. 1ա-663բ, ՄՄ, ձեռ. 1526, թ. 1ա—852բ:*

[492] *Տե՛ս Նիկողայոս Լիւրացի, Մեկնութ. Յովհաննու Աւետ. ՄՄ, ձեռ. 3011, թ. 299բ—322ա:*

վասն էր Քրիստոս զմարմին եւ զարիւն իւր ետ Յուդայի. նախ առ ի յայտնել զանոխակալութիւն իւր դէպ առ մեղաւորս, զի թէ նմանապէս ոչ տայր վասն մեղաց նորա, ապա եւ ոչ այլք ի մեղաւորաց կարէին ուտել եւ ըմպել, եւ ընդունայն լինէր հեղումն արեան նորա, զորմէ ասաց Տէրն. «Այս է արիւն իմ, որ վասն ձեր բազմաց հեղանի ի թողութիւն մեղաց»: Երկրորդ՝ առ ի ցուցանել մեզ, թէ թշնամիս մեր եւ զատելիս պարտիմք սիրել:

Երրորդ՝ թէ ոչ է պարտ զծածուկ յանցանս հրապարակաւ պատժել ի գայթակղութիւն այլոց, ուստի դիւահար մի, որ յայտնեաց զպոռնկիլ միոյ քահանայի, սուրբ հայրն Մակարիոս յանդիմանեաց զնա ասելով. «Որդեակ, ամենայն ոք զմեղս յարտաքս տանի, եւ դու ի նե՞րքս բերես»[493]:

Չորրորդ՝ առ ի ցուցանել, թէ ոչ ամենան ոք, որ զխորհուրդն հոգեւորապէս եւ կամ մարմնաւորապէս ընդունի՝ ի փրկութիւն իւր ընդունի, այլեւ՝ երբեմն՝ ի դատապարտութիւն իւր: Ուստի ասաց Պաւղոս վասն Յուդայի. «Իսկ արդ, ո՛րչափ պատժոց արժան համարիջիք զայն, որ զՈրդին Աստուծոյ առ ոտն էհար, եւ զարիւն նորոյ ուխտին խառնիկ համարեցաւ, որով եւ սրբեցաւն» (Եբր. Ժ. 29):

Հինգերորդ՝ Քրիստոս կոչի Արեգակն արդարութեան ծագեալ ի բարձանց, իսկ արդարութեան ընդդէմ է, յորժամ ոք առանց վկայի եւ ամբաստանողի զծածուկ յանցանս ումեք հրապարակեսցէ: Իսկ թէ Քրիստոս ոչ տայր Յուդայի ի մարմնոյ եւ յարենէ իւրմէ, հրապարակէր զմեղս Յուդայի, եւ առնէր ընդդէմ արդարութեան, եւ տայր զառիթ այլոց դատաւորաց եկեղեցւոյ առ նոցա ամբաստանողի եւ վկայի՝ դատապարտել զյանցանս այլոց, որ է ընդդէմ արդարութեան: Նախ՝ առարկիցես, թէ զհացն Առաջաւորութեան ոչ կարէին ուտել, որք զամուսնական պարտս հատուցեալքն էին (տե՛ս Ա. Թագ. ԻԱ. 4): Թէպէտ հացն էր ստուէր եւ գործն ամուսնական անմեղադրելի, այլ մեղքն Յուդայի տիրանենգութեան, առաւել մեծ էր քան զմեղս նոցա: Ուրեմն եւս առաւել նա էր անարժան ճաշակման հաղորդութեան, որ նախատիպն եւ ճշմարտութիւն էր հացին Առաջաւորութեան: Ասեմ, թէ չիրաւի. զի նկատմամբ մեղաց, որ է տգեղագոյն, ոչ ոք արժանի է ճաշակել զհաղորդութիւն մարմնոյ եւ արեան, սակայն թոյլատրի այն ի վեհագոյն բարերարէն, զի մի՛ չաղթիցի ի չարէն, այլ զի չաղթիցէ բարեաւն չարին, քանզի եւ բժիշկքն ոչ խարեն զճէվահիր մաճունին եւ ի գոսացելոց եւ ի բորոտաց: Իսկ ուտումն Առաջաւորութեան հացին ոչ արդիւնաւոր էր եւ ոչ անարդիւն, եւ ոչ կարէր

[493] Տե՛ս Վարք սրբոց հարանց, հտ. Բ., էջ 80:

թողուլ զմեղս, զոր առնէ հաղորդութիւն։ Իսկ Յուդայ ճաշակելով, թէպէտ ոչ արդիւնաւորեցաւ զթողութիւն մեղաց, սակայն բազումք կարէին եւ կարեն արդիւնաւորիլ զթողութիւն ներելի մեղաց եւ մնացելոց ապաշխարութեանց մահացուաց մեղաց։ Վասն այնորիկ Քրիստոս թոյլ ետ Յուդայի ճաշակել, եթէ ոչ ի թողութիւն նմա, գոնէ ի նշան անոխակալութեան իւրոյ։ Երկրորդ՝ ասիցես, թէ Քրիստոս ասաց՝ ոչ տալ զսրբութիւն շանց, եւ ոչ զմարգարիտն առաջի արկանել խոզաց։ Ուրեմն ոչ էր պարտ եւ ինքն տալ զսրբութիւն Յուդայի։ Ասեմ, թէ Քրիստոս անդ խաւսէր զսրբութենէ վարդապետութեան՝ ոչ արկանել եւ տալ այնոցիկ, որք անլուրք են եւ խստացեալք, եւ ոչ գան ի հաւատն, իսկ Յուդայ որքան առ հաւատն էր անդամ Քրիստոսի, թէպէտ գաւսացեալ. վասն այնորիկ ետ զսրբութիւն մարմնոյ եւ արեանն, որպէս զի թերեւս դալարասցի, թէպէտ նմա ոչ ազդեաց սպեղանին։ Երրորդ՝ ասիցես, թէ որ զգայապէս տայ, եւ այլովք հնարիւք բառնայ, ոչ եւս տալ ասի։ Իսկ եթէ Քրիստոս կամէր տալ Յուդայի զմարմին իւր ոչ զպատառն թանայր ի ջուր՝ ջնջելով աւրհնութենէն, որպէս ասէ Իգնատիոս ի Մեկնութեան Ղուկասու[494]։ Պատասխանեմ, թէ Քրիստոս ոչ ի հացէ մարմնոյն ջնջեաց զաւրհնութիւն, զի այն անկարելի էր, թէ միանգամ գոյափոխեալն անդրէն յայլ ինչ փոխեսցի, այլ այն թացեալ էր լոկ հաց, եւ էր նշան մատնչին, ըստ այնմ Շնորհալւոյն. «Թացեալ պատառ տայ Յուդայի՝ նշանակեալ զգողն մատնիչ»[495]։ Ուրեմն Յուդայ ընդ այլոց նախ ճաշակեալ էր ի մարմնոյն եւ արենէն եւ ոչ աւգտեալ եւ ոչ ի զղջումն եկեալ։ Նաեւ ոչ յանդիմանեց զնա ընդ ճաշակել մարմնոյն եւ արեանն եւ ոչ զայն նշան ասաց մատնութեան նորա, եւ ոչ իսկ վայելէր զայնպիսի խորհրդոյն մատնիչ յանցանաց առնել, ուստի զլոկ հացն թաթաւեաց ի ջուր եւ ետ իբրեւ զջուր նզովից ի յաւրէնսն, որ պայթուցանէր զպոռնկեալն, որպէս եւ Յուդայի դիպեցաւ, որ «ուռուցեալ հերձաւ ընդ մէջ» (Գործք Ա. 18)։ Իսկ առ բանն Իգնատիոսի մեկնչին ասելի է, թէ այնպէս կարծեալ է, որոյ բանքն ոչ են ի մեծի հեղինակութեան, թէպէտ առեալ երեւի ի սրբոյն Եփրեմէ[496], որպէս ասէ Նիկողայոս Լիւրացին, թէ՝ աստի

---

[494] *Տե՛ս* Իգնատիոս Սեւլեցւոյ, *Մեկնութիւն սրբոյ Աւետարանին, որ ըստ Ղուկասու, կ. Պոլիս, 1824, էջ 410։*

[495] *«Երգ տեառն Ներսիսի հայոց կաթողիկոսի ասացեալ յաղագս Մեծի ուրբաթուն գիշերին աւետարանացն», Դկ., տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԱ., էջ 1038 [15–16]։*

[496] *Ի դէպ, խնդրոյ առարկայ արտայայտութիւնը («Ի գինոյն առ զպատառն Քրիստոս, եթաց ի ջուրն եւ լուաց ի շնորհաց Հոգւոյն եւ ետ Յուդայի»), որ քաղուած է Ս. Եփրեմ Ասորու Համաբարբառ Աւետարանի մեկնութիւնից (Մատենագրութիւն, հտ. Բ., Վենետիկ, 1836, էջ 202), խմբագրումով վկայակոչուած է նաեւ Պօղոս Տարոնեցու Թղթում (տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ. Ժէ., էջ 457 [1401]), Վարդան Այգեկցու «Արմատ հաւատոյ» երկում, ուր սակայն վկայակոչուած է «Եփրեմի եւ Ջենոբայ» անուան ներքոյ (տե՛ս անդ,*

երեւի ի սխալումն տեառն Եփրեմի, որ ասաց, թէ լուացեալ յաւրհնութենէն ետ. զի այն ոչ էր մարմին (այսինքն՝ լուացեալն), զի անհնար է, թէ ջուրն զաստուածային աւրհնութիւն կարէ լուանալ, զի որքան տեսակ հացին մնայ ի յաւրհնեալ նշխարն, մարմին Քրիստոսի է, թէպէտ թացեալ լինի[497]*: Չորրորդ՝ ասիցես, թէ Քրիստոս նշան ետ ուտողաց զմարմին եւ ըմպողաց զարիւն իւր, եւ յետ յարութեան իւրոյ զըմպելն ի բերոյ որթոյ, իսկ Յուդայ խեղդեցեալ էր նախ քան զյարութիւն Քրիստոսի, եւ ոչ եղեւ սեղանակից նմա յետ յարութեան, ուրեմն ոչ էր սեղանակից եւ ի ճաշակման մարմնոյ եւ արեան նորա: Ասելի է, թէ բանն Քրիստոսի վասն կենդանի մնացողաց էր եւ ոչ վասն խեղդեցելոյն, որ եթէ մինչեւ ի յառնելն Քրիստոսի զղջացեալ իցէր Յուդայ, եւ ինքն յետ յարութեան նորա սեղանակցեալ էր ընդ նմա եւ մետասանիցն, զոր աւրինակ Քրիստոս ասաց նոցա՝ նստիլ յերկոտասան աթոռ (տե՛ս Ղուկ. ԻԲ. 30), եւ սակայն Յուդայ զրկեցաւ, որոյ զրկեցմանն յաթոռակցութենէն Քրիստոսի պատճառն ոչ էր Քրիստոս, այլ՝ ինքն՝ Յուդայ: Այսպէս, եթէ ի թիւս առաքելոց մնացեալ իցէր մինչեւ ցյարութիւն Քրիստոսի արբեալ էր ընդ մետասանիցն զբեր որթոյ, յորմէ ոչ հետեւի, թէ ուրեմն ոչ էր արբեալ յարենէն: Նաեւ այն բեր որթոյն ըմպելի յարքայութեան, էր զմայլումն տեսութեամբ Աստուածութեան ի վերնում գաւառին, եւ ոչ եւս հարկ էր, թէ ամենայն ճաշակող ի մարմնոյ եւ յարենէն անպատճառ ճաշակելոց է եւ ի գինւոյ զմայլման աստուածային տեսութեան որպէս եւ ոչ Յուդայ արժանացաւ:*

ՊՐԱԿ Գ.

Յաղագս թէ Քրիստոս ոտպիսի՞ մարմին եկեր եւ ետ, այսինքն՝ չարչարելի թէ՞ անչարչար

Այս խնդիրս վասն այնորիկ յառաջարկի՝ իբր թէ Քրիստոս զչարչարանսն ի պարտիզէն Գեթսամանւոյ սկսաւ, ուրեմն նախ անչարչարելի էր: Սակայն ներհակն է հաւաստի, թէ Քրիստոս յաւրէ ծննդեանն սկսաւ բառնալ զխաչն չարչարանաց, ըստ այնմ. «Մանուկ ծնաւ մեզ, որոյ իշխանութիւն ի վերայ ուսոց իւրոց» (Ես. Թ. 8), զոր ամենայն վարդապետքն մեկնեն՝ զիշխանութիւն այն զիշխանութիւն է խաչին: Նաեւ զի Քրիստոս

էջ 252): Վկայութիւնս ամբողջապէս, ինչպէս երեւում է, քաղուած է Ղազար Ջահկեցու «Գիրք աստուածաբանական, որ կոչի Դրախտ ցանկալի...» երկից (Կ. Պոլիս, 1735, էջ 358):

[497] Տե՛ս Նիկողայոս Լիւրացի, Մեկնութ. Յովհաննու Աւետարանի, ՄՄ, ձեռ. 3011, թ. 299բ—322ա: Այս բացատրութիւնը չի ընդունում նաեւ Գրիգոր Տաթեւացին իր Հարցմանց գրքում. էջ 599:

քաղցեաւ, ծարաւեցաւ եւ վաստակեցաւ, որք են կիրք չարչարանաց, ուրեմն եւ նախ քան զկատարեալ չարչարանք խաչին ունէր զմարմին չարչարելի, եւ զայն եկեր եւ ետ: Նախ՝ քանզի անչարչարելութիւն է աւժիտ փառաւորեալ մարմնոյ, այլ թէպէտ Քրիստոս ըստ Հոգւոյն ըմբռնող էր եւ զմայլեալ երանական տեսութեամբ Աստուածութեան, սակայն կարէր տրտմիլ, երկնչել եւ զայրանալ թոյլատրութեամբ բանին. ուրեմն զոր ունէր՝ յայնմանէ եկեր եւ ետ, այլ ունէր չարչարելի մարմին, ըստ այնմ առ ի հաւատալ ամենայն գրելոց, ոչ զնոյնս պարտ էր չարչարիլ Քրիստոսի, եւ մտանել ի փառս: Ուրեմն նախ քան զմտանել ի փառս ունէր մարմին չարչարելի եւ այլն:

Երկրորդ՝ զի պատարագն վերնատան էր ի խորհուրդ արիւնային պատարագին ի խաչին, եւ ըստ վախճանին եւս մի եւ նոյն պատարագ էր, այլ Քրիստոս ի խաչին չարչարելի էր մարմնով, ուրեմն եւ նախ քան զխաչն եւ այլն:

Երրորդ՝ թէպէտ Քրիստոս նախ քան զչարչարանսն եցոյց յինքեան զչորս աւժիտս փառաւորեալ մարմնոյ. նախ՝ զնրբութիւն ի ծննդեան, յորժամ ել ի փակեալ արգանդէ Կուսին: Երկրորդ՝ զարագութիւն գնալով ի վերայ ծովուն, երրորդ՝ զպայծառութիւն ի յայլակերպիլն, չորրորդ՝ զանկրելութիւն եւ զանչարչարութիւն ի վերնատանն, յորժամ ետ առաքելոց զմարմին իւր յուտել: Սակայն զայսոսիկ ցոյց ետ ըստ ուրում ըմբռնող, այլ ըստ որում էր ճանապարհորդ, փոխանակ նրբութեան էր շաւշափելի, փոխանակ արագութեան վաստակիւր ի քայլելն, փոխանակ պայծառութեան ունեցաւ զտեսիլ անարգ եւ նուազեալ, եւ փոխանակ անչարչարելութեան եղեւ ի գանս եւ ի հարուածս եւ ի ցաւալի վիշտս ի խաչին, թէպէտ ունէր յինքեան զզմայլելի հեշտութիւնս: Արդ, թէպէտ Քրիստոս ի յինքեան նախ քան զյարութիւն չարչարելի էր, բայց ի ներքոյ խորհրդական մարմնոյն անչարչարելի կերպիւ որպէս եւ ոսկին կռանաւ հարեալ չարչարի, բայց ոսկիութիւն ընդ իւրում բնութիւն ոչ չարչարի, ապա թէ ոչ դադարիւր ի յոսկի գոլոյ, եւ լուծանիւր յառաջին նիւթն: Առարկիցես նախ, թէ անարիւն պատարագն ի վերատան եւ արիւնային պատարագն ի խաչին էին մի եւ նոյն պատարագ ըստ իրին, նմանապէս եւ այժմու պատարագն ոչ միայն ըստ իրին, այլեւ ըստ վախճանին է նոյն, որ ի խաչին եւ ի վերնատան: Իսկ այժմ անչարչարելի է Քրիստոս եւ փառաւորեալ մարմնով մինչ պատարագի: Ուրեմն եւ յայնժամ զանչարչարելի մարմին պատարագեաց եւ եկեր, եւ ետ առաքելոցն: Պատասխանեմ, թէպէտ ըստ իրին եւ վախճանին մի եւ նոյն էին պատարագն վերնատան եւ ի վերայ խաչին, եւ որ այժմ պատարագի, այլ ոչ ըստ կերպին: Զի

յայնժամ ի չարչարելի կացութեան պատարագեցաւ Քրիստոս, իսկ այժմ ի փառաւորեալ մարմնի, զի որպէս ասի ի տրամաբանութեան, որ յաղագս հակադարձութեան նախադասութեանց, թէ տարբերական հակադարձութիւն է, որ լինի յընդհանուր եւ ի մասնաւոր ստորասութեանց, որպէս թէ ասիցես. Ամենայն ծեր մանուկ էր եւ ոմն մանուկ ծեր էր: Որ ոչ է ուղղակի եւ նման է վերոեդեալ առարկութեան, որ լինի ուղղակի այսպէս ասելով. Ամենայն ծեր նախ մանուկ էր, եւ ոմն, մանուկ գոլով նախ, այժմ ծեր է: Նմանապէս եւ Քրիստոս ի վերնատանն եւ ի խաչին մինչ պատարագեաց էր ի չարչարելի մարմնի, եւ յայնմանէ եկեր եւ ետ ուտել, իսկ այժմ է յանչարչարելի եւ ի փառաւոր մարմնի: Ուրեմն ոչ է հարկ, զի եւ ըստ կերպին համաձայնեսցի՝ գոլով բաւական համաձայնիլն, ըստ իրին եւ ըստ վախճանին, զի եւ յայնժամ, որ ի վերատանն, մինչ էր ի չարչարելի մարմնի, պատարագեաց, բայց ոչ կրէր յինքեան, այլ՝ ի խորհրդական տեսակն, որք կարէին կրել որպէս եւ յայժմ, բայց ի յատուկ մարմնի իւրում կրեաց ի խաչին: Առարկիցես երկրորդ՝ թէ մարմինն եւ արիւնն Քրիստոսի ի հացէ եւ ի գինւոյ գոյափոխին բանիւքն Քրիստոսի, որք յանձնէն Քրիստոսի արտաբերին ի բերանոյ քահանային: Այլ յայնժամ երբ Քրիստոս արտաբերեաց զնոյն բանսն էր ի չարչարելի մարմնի, եւ այժմ նոյնովք բանիւք սրբագործի հացն եւ գինին, եւ մի եւ նոյն զաւրութիւն էր ի նոյն բանսն, որ յայնժամ եւ այժմ: Ուրեմն նոյնաւք բանիւք սրբագործեցեալքն եւ այժմ նոյն են եւ որ յայնժամ: Իսկ յայնժամ չարչարելի էր Քրիստոս ի մարմնի, ուրեմն եւ՝ այժմ: Պատասխանեմ, թէ առարկութիւնս այս ոչ է ի կողմանէ իրին եւ վախճանին, այլ ի կողմանէ ժամանակին: Այլ փոփոխմամբ ժամանակին իրն եւ վախճանն եւ բանքն ոչ փոփոխին. իրն է Քրիստոս, վախճանն է յիշատակ չարչարանացն Քրիստոսի, շնորհակալութիւն զաստուածայնոյ բարերարութենէ, եւ վասն ընդունելոյ զնոր բարերարութիւնս, եւ վասն ընդունելոյ զթողութիւն ներելի մեղաց: Իսկ բանքն են. «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»: Այլ որպէս մարդս սերմանի ապականութեամբ եւ յառնէ ի յարութեան առանց ապականութեան, եւ նոյն մարդ է յերկոսեանն, ըստ այսմ ընկալցի իւրաքանչիւր ոք իւրով մարմնով, զոր ինչ գործեաց աստ: Նմանապէս մի եւ նոյն Քրիստոս է յայնժամ եւ այժմ պատարագեցեալն, թէպէտ յայնժամ ի չարչարելի մարմնի գոլով եւ այժմ՝ յանչարչար: Ուրեմն բանքն Քրիստոսի, որ յայնժամ եւ այժմ առնեն զիրն, թէ իցէ չարչարելի եւ թէ իցէ անչարչար, որպէս թէ ջերմութիւն արեւուն կակղեսցէ եւ ձուլեսցէ զոսկին յերակս հողոյն, թէ իցէ կռանահարելի եւ թէ ոչ, զի ոչ է փոյթ նմա կռանահարիլ եւ ոչ կռանահարիլն ոսկւոյն, այլ զի իցէ ոսկի: Նմանապէս եւ էական բանիցն ոչ է հարկ, թէ

գոյափոխեալքն իցեն չարչարելի կամ անչարչար, այլ զի իցեն մարմին եւ արիւն Քրիստոսի: Առարկիցես երրորդ, թէ անապականն եւ անչարչարելին են մի եւ նոյն: Իսկ Քրիստոս եւ նախ քան զչարչարիլն ասիւր անապական, ըստ այնմ Շնորհալւոյն. «Ոչ յարութեամբն այլափոխեալ կամ ի նուաստից փառաւորեալ»[498]: Որպէս եւ չար ոմն կարծէր. անապական նախ ոչ ասէր[499]: Ուրեմն եթէ եւ նախ քան զյարութիւն անապական էր Քրիստոս եւ ըստ մարմնոյ, էր եւ անչարչարելի, ապա զանչարչարելի մարմին եւ արիւն եկեր եւ ետ եւ այլն: Ասեմ, թէ ապականութիւն կրկին կերպիւ առնանի. նախ՝ երբ որ իրն ամենեւիմբ յառաջին նիւթն լուծանի թէ եւ երկար միջոցաւ, որպէս հիւանդութեամբ մարմին մարդկային յետ մահուան լուծանի ի հող, եւ այսպիսի ապականութիւն ոչ տիրեաց մարմնոյն Քրիստոսի, ըստ այսմ. «Ոչ տացես սրբոյ քում տեսանել զապականութիւն» (Գործք ԺԳ. 35): Երկրորդ կերպիւ ապականութիւն է, որ կարէ իրն առնել եւ կրել, այսինքն՝ ցաւիլ խոցիլ, աշխատիլ վաստակիլ, քաղցնուլ եւ ծարաւիլ. եւ զայսոսիկ կրեաց Քրիստոս կամաւորապէս: Այլ բան Շնորհալւոյն է ընդդէմ առաջնոյն եւ ոչ ընդդէմ երկրորդին: Եւ ըստ առաջնոյ կերպին Քրիստոս եւ ի չարչարանսն էր անապական եւ անչարչարելի, այլ ոչ ըստ երկրորդի կերպին, զի կարաց ցաւիլ եւ խոցիլ եւ այլն: Ուրեմն ըստ առաջնոյ կերպին էր անապական եւ նախ քան զխաչն: Իսկ ըստ երկրորդի կերպին էր չարչարելի եւ նախ քան զխաչն, այլ ոչ յետ յարութեան, եւ որ այժմ պատարագի: Ուրեմն գոնէ ըստ երկրորդ կերպին չարչարելի էր ի խորհուրդ վերնատանն եւ ի խաչին, եւ զչարչարելի մարմին ճաշակեաց եւ ետ:

Պրակ Դ.

Առդեաւ մարմինն եւ արիւնն յառաքելոց սրբագործեալ նախ քան զմահն Քրիստոսի, ի մահուանն Քրիստոսի մեռանի՞ն ընդ նմա

Որպէս յետ յարութեան, որ քանիցս որ պատարագի Քրիստոս՝ գոլով կենդանի եւ ընդ աջմէ Հաւր, ոչ կրէ եւ ոչ խոցի, այսպէս եւ նախ քան

[498] Ներսէս Շնորհալու «Բան հաւատոյ» քերթուածի համապատասխան տողերն են. տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԱ., էջ 280 [1249–1250]:

[499] Ակնարկում է Սեւերոս Անտիոքացու (Զ. դ.) վարդապետութիւնը, համաձայն որի՝ Քրիստոսի մարմինը նախքան Յարութիւնը ապականացու էր, Յարութիւնից յետոյ միայն այն դարձաւ անապական: Այս վարդապետութիւնը հանգամանալից վերլուծուել ու հիմնաւորապէս մերժուել է Խոսրովիկ Թարգմանչի (Ը. դ.) ջանքերով:

զմահն, եթէ սրբագործեալ իցէր յառաքելոցն եւ կամ ճաշակեալ եւս կրէր եւ չարչարիւր վասն միութեան իրին, այսինքն՝ ինքեան։

Նախ քանզի եթէ ըստ առաքելոյն ի վշտանալ միոյն յանդամոց՝ «վշտանան ամենայն անդամք ընդ նմա» (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 26), ապա քանիա՞ն եւս ի վշտանալ նորա ի յատկի տեսակի մարմնոյն, վշտանայր եւ չարչարիւր ինքն ի ներքոյ խորհրդական տեսակացն։ Քանզի թէ զհալածանս անդամոցն իւրոց իւրն համարէր, ըստ այնմ. «Սաւուղ, Սաւուղ, զի՞ հալածես զիս» (Գործք ԻԶ. 14), որքան եւս զիւրն չարչարանս իրականապէս ի կրելն (ինքն գոլով ի խորհրդական տեսակացն) կրէր եւ չարչարիւր։

Երկրորդ՝ ընդ Գրիգորի Աստուածաբանի, թէպէտ այլ եւ այլ, յորոց էր Քրիստոս, ըստ բնութեան, այլ ոչ այլ եւ այլ, ըստ անձին։ Իսկ մի եւ նոյն անձն Քրիստոսի համանգամայն գտանելով ի յատկի տեսակի իւրում ի չարչարանս եւ ի ներքոյ խորհրդական տեսակացն, եթէ կրէր ի խաչին եւ ոչ կրէր ի ներքոյ հացին եւ գինւոյն, ապաքէն այլ եւ այլ ըստ անձին՝ միով կրելով եւ միւսովն՝ ոչ, որ է մոլորութիւն։ Ուրեմն նախ քան զմահն սրբագործեալ ի մահուանն Քրիստոսի յատկաւ տեսակաւ մարմնոյն մեռանէր եւ նոյնն ի ներքոյ այլոց տեսակաց՝ հացին եւ գինւոյն։

Երրորդ՝ ասէ Արիստոտել Ա. գրքոջ Մեթաֆիզիկային Ա. պրակն, թէ ներգործութիւնք եւ լինելութիւնք ամենայն են շուրջ զմասնաւորաւ որպէս եւ արհեստն շուրջ զընդհանրականաւք[500]։ Իսկ Քրիստոս ըստ որում մարդ էր մի անհատ եւ մասն մարդկային տեսակի (զի եւ սուրբն Հռէթէոս բոլոր եւ մասն կոչէ զՔրիստոս[501]), որ ի յինքեան եւ ի հաղորդութեան մի եւ նոյն շարունակ բոլոր էր, ապա ուրեմն ի չարչարիլն իւր ի խաչին ներգործութիւն չարչարանացն էր նոյնոյ անհատին, ապաքէն եւ՝ մահն։ Ապա ուրեմն, եթէ նախ քան զմահն իւր յառաքելոց եւ յինքենէ սրբագործեալ ստանիւր մարմին եւ արիւն ի մահուանն իւրում մեռանիւր ի ներքոյ խորհրդական տեսակացն։ Իսկ արհեստն գոլով շուրջ զընդհանրականաւք կարէ նշանակել զԱստուածութիւն Քրիստոսի, որ գիտակ է ամենայն անցից չարչարանաց, որք ընդ իւր մարմինն անցանէին, որպէս ասէ սուրբն Կիւրեղ Պարապմանց Ը. գլուխ[502]։ Առարկիցես նախ, թէ իրն անուանի ի պատուական եւ ի գլխաւոր մասնէն։ Իսկ ի Քրիստոս պատուական եւ գլխաւոր մասն էր Աստուածութիւն, այլ Աստուածութիւն անմահ եւ անչարչարելի

---

[500] Տե՛ս «Արիստոտէլի Ստագիրացւոյ գիրք Բնազանցականաց, որ կոչի յունարէն Մեթաֆիզիկոց». տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 2050, թ. 6ա—26բ. վերջում (260ա) արձանագրուած է. «Ձթարգմանիչ սորին եւ գլուծմանց յաւրինող Լեհացի Ստեփաննոս բանասէրն յիշել ի Քրիստոս՝ յոյսն բնաւից սրտի մտաւք աղաչեմ»։

[501] Յաղագս աստուածայնոց անուանցն, II, 10. տե՛ս ԱՐԻՍՊԱԳԱՑԻ, էջ 146։

[502] Տե՛ս Ս. Կիւրեղ Ալեքսանդրացի, Գիրք Պարապմանց, Կ. Պոլիս, 1717, էջ 31։

էր։ Ուրեմն եւ ի խորհրդական մարմինն ի պատուական եւ ի գլխաւոր մասնէն յարանուանելի է, ապաքէն եւ՝ անմահ, ըստ Շնորհալւոյն, թէ՝ «Զի անդ, որ էր, դարձեալ լինի եւ էութիւն ոչ փոփոխի, եւ աստ անմահն մեռանի եւ ի մահուան էր կենդանի»[503]։ Պատասխանեմ ասելով, թէ որովհետեւ հաղորդութեամբ անուանց ներգործութիւն, որ յատուկ է Աստուծոյ, ասի եւ մարդոյն, եւ հակադարձեալ ըստ Սկաւթոսի եւ ըստ Ալպերտի, զոր ինչ ասի զՈրդւոյն Աստուծոյ, ասի եւ զՈրդւոյն մարդոյ (ըստ փոխատրութեան եւ ոչ ըստ փոխարկութեան), նմանապէս եւ Քրիստոս թէպէտ ըստ գլխաւոր մասին Աստուած կոչի եւ է, այլ, այլ ներգործութիւն մահուանն ոչ առ գլխաւոր մասն ներգործէր, այլ առ միաւորեալն ի նմա, ըստ այնմ Պետրոսի. «Քրիստոսի չարչարիլն մարմնով» (Ա. Պետ. Դ. 1)։ Վասն այնորիկ Քրիստոս թէպէտ ըստ Աստուածութեան անմահ եւ անչարչարելի էր, այլ ըստ առեցելոյն չարչարելի եւ մահկանացու, ուստի որպէս ներգործութիւն Աստուածութեան հաղորդութեամբ ասիւր մարմնոյն (որպէս ասէ սուրբն Կիւրեղ Պարապմանց գլ. [Ը.], թէ «հասարակորդ առնէ զմարմինն աստուածավայելուչ ներգործութեան մինչ զի յարուցանել եւ զմեռեալս[504]»), այսպէս եւ զչարչարանս եւ զմահն մարմնոյն իւրացուցանէր[505] ինքեան ասելով. «Ես եմ կեանք եւ ես եմ, որ մեռայ» (Յայտ. Ա. 18)։ Այլեւ առ այս խորհուրդս իրն կոչի ի յառեցելոյն, այսինքն՝ մարմին Քրիստոսի, եւ ոչ թէ Աստուածութիւն մարմնոյն։ Վասն այնորիկ, զոր ինչ յատուկ է մարմնոյն, յայնմանէ եւ կոչի, այսինքն՝ չարչարելի եւ մեռեալ ի մահուանն։ Առարկիցես երկրորդ, թէ մարդկութիւն, որ ի Քրիստոս անմահ ասի վասն առ անմահն միաւորութեան, ըստ այնմ Շնորհալւոյն. «Եւ մահացուն խառնեալ ի նմին եղեւ անմահ ընդ անմահին»[506]։ Ուրեմն եթէ մարմինն անմահ էր, ոչ ինչ կրէր ենթատեսակի հացին ի մահուանն Քրիստոսի։ Պատասխանեմ, թէ բան Շնորհալւոյն իմանալի է ըստ փոխատրութեան որպէս ի վերոյ, որպէս եւ երկաթն հրացեալ հուր կոչի ըստ հաղորդութեան, այլ ոչ ըստ յատկի տեսակի իւրում, նմանապէս եւ մարմինն Քրիստոսի անմահ ասի վասն առ անմահն միաւորութեան եւ ոչ ըստ ինքեան, ապա թէ ոչ մահն Քրիստոսի առ աչաւք լինէր եւ ոչ ճշմարտապէս, որ է մոլորութիւն։

---

[503] Ներսէս Շնորհալու «Բան հաւատոյ» քերթուածի համապատասխան տողերն են. տե՛ս ՄՀ, հտ. ԻԱ., էջ 272 [1077–1080]։

[504] Տե՛ս Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացի, Գիրք Պարապմանց, էջ 31։

[505] «Իւրացուցանել»-ը քրիստոսաբանական մասնաւոր եզրի նշանակութիւն է ստանում Կիւրեղ Աղեքսանդրացու ժառանգութեան մէջ. տե՛ս Գիրք պարապմանց, էջ 31, 305։

[506] Ներսէս Շնորհալու «Բան հաւատոյ» քերթուածի համապատասխան տողերն են. տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԱ., էջ 272 [1067–1068]։

Այլ թէպէտ Քրիստոս Աստուած տայ զանուանակոչութիւն անմահութեան իւրոյ մարմնոյն, այլ ոչ վասն այնորիկ արգելու զնա ի կրելոյ զյատկականն իւր: Ուրեմն որ ի խաչին ճշմարտապէս մեռաւ, ենթակայացեալ ենթատեսակաց հացին եւ գինւոյն՝ մեռանիւր ընդ նոցին: Առարկիցես երրորդ՝ թէ սուրբն կիւրեղ ի ԺԱ. ճառի նզովից զմարմինն Քրիստոսի կոչէ կենդանարար[507], եւ Քրիստոս ասաց, «եւ որ ուտեն զիս՝ կեցցէ յաւիտեան»: Այլ կենդանարարն նախ ինքն կենդանի պարտի լինիլ: Իսկ թէ կենդանի է մարմինն Քրիստոսի, ոչ մեռանի ընդ տեսակաց հացին եւ գինւոյն: Ասելի է, թէ մարմինն Քրիստոսի կենդանի եւ կենդանարար ասի վասն առ անմահ կենդանին միաւորութեան (որպէս եւ երկաթն այրող ասի վասն առ հուրն միաւորութեան[508]), սակայն ոչ վասն այնորիկ արգելանի ի կրելոյ զիւրսն, ուստի եւ սուրբն կիւրեղ ի մեկնութեան նոյն ճառին ասէ, թէ՝ «խոստովանիմք զմարմինն իւր Բանին, որ յԱստուծոյ, նոյնպէս եւ զարիւնն կենդանարար, զի լոկ մարմին կենդանութիւն տալ ոչ կարէ»[509]: Եւ ըստ այսմ մարմինն Քրիստոսի մեռալ ի խաչին, եւ ի ներքոյ խորհրդական տեսակաց անդէն կենդանարար է առաւել քան զոսկերսն Եղիսէոսի, որ զմեռեալն կենդանացոյց (տե՛ս Դ. Թագ. ԺԳ. 21): Այսպէս եւ Փայտն կենաց թէպէտ տեսակաբար ոչ էր կենդանի, սակայն չուտողաց զկեանս պահպանէր, եւ ոչ թողոյր մեռանիլ, նմանապէս եւ մարմինն Քրիստոսի եւ ի մահուանն եւս կենդանարար է, ըստ զաւրութեան թէ եւ ներգործութեամբ մահկանացու էր, եւ կրէր զկիրսն կամաւոր, ըստ Շնորհալւոյն:

ԽՆԴԻՐ ՎԵՑԵՐՈՐԴ[510]

Զսպասաւորէ այսորիկ խորհրդոյ՝ ի տասն պրակս բաժանեալ

Նախ՝ թէ յատուկ է քահանայից զայս խորհուրդս սրբագործել: Երկրորդ՝ Արդեաւք բազում քահանայք ի միասին կարեն զայս խորհուրդս սրբագործել: Երրորդ՝ բաշխումն այս խորհրդոյ պատկանի՞ միայն առ

---

[507] *Տե՛ս «Կնիք հաւատոյ ընդհանուր սուրբ եկեղեցւոյ յուղղափառ եւ սուրբ հոգեկիր հարցն մերոց դաւանութեանց յաւուրս Կոմիտաս կաթուղիկոսի համահաւաքեալ», աշխատ. Կարապետ եպիսկոպոսի. Մատենագիրք հայոց, հտ. Դ., էջ 218 [73]:*

[508] *Համմտ. «Որպէս եւ հուր ընդ երկաթոյ/ տանջի ուռամբ հարկանելոյ, թէեւ նման չէ այս ազդոյ/զի երկոքեան են ի նիւթոյ», Ներսէս Շնորհալւոյ, «Բան հաւատոյ», ՄՀ, հտ. ԻԱ., էջ 272 [1081–1084]:*

[509] *Տե՛ս «Կնիք հաւատոյ...», ՄՀ, հտ. Դ., էջ 218–219 [75]:*

[510] *Այս եւ միւս ձեռագրերում այսպէս:*

քահանային։ Չորրորդ՝ Արդեաւք ճահ իցէ սրբագործող քահանային ի բաց կալ ի հաղորդելոյ։ Հինգերորդ՝ Մեղաւոր քահանայն կարէ՞ կատարել զայս խորհուրդս։ Վեցերորդ՝ Պատարագն չար քահանային սակաւ արժէ քան զբարւոյն։ Եաւթներորդ՝ Հերետիկոսքն, հերձուածողքն եւ նզովեալքն կարե՞ն սրբագործել։ Ութներորդ՝ Թէ բանադրեալ քահանայն կարէ՞ պատարագել։ Իններորդ՝ Արդեա՞ւք մեղանչեն ընդունողքն զհաղորդութիւն յայսպիսեացս։ Տասներորդ՝ Արդեա՞ւք ճահ իցէ քահանային ամենեւին հրաժարիլ ի պատարագելոյ։

Պ ր ա կ Ա.

Արդեաւք յատուկ է fահաճայից զայս խորհուրդս սրբագործել[511]

Մինչ քահանայութիւն ներտակէ զկնիք կարկառմամբ սկզբն եւ մաղզմանին հանդերձ գինեաւ եւ հացիւ, յայտ է, թէ նոցա տրի իշխանութիւն զաւրութեամբ կարգին սրբագործել զմարմին եւ զարիւն Տեառն, որոյ պատշաճաւորութիւն ցուցանի։

Նախ՝ քանզի ի հնումն ամենայն պարգեւք եւ ողջակէզք, որք էին ստուերք եւ տիպք ճշմարտի պատարագին Քրիստոսի, այսինքն՝ մարմնոյ եւ արեանն, ի քահանայից զենեալք լինէին (տե՛ս Թիւք ԺԸ. 2)։ Ուրեմն եւ գերազանց խորհուրդ պատարագին պարտ էր ունել զգերազանց պաշտաւնեայս, այսինքն՝ զքահանայս, որոց գլխաւոր պաշտաւնն է պատարագել եւ քաւել զմեղս։ Եւ գրէ թէ բոլոր պաշտաւնք հնոյ աւրինացն քահանայից (որք էին ըստ մարմնաւոր սրբութեան [տե՛ս Եբր. Թ. 9]) փոխեցան ի հոգեւոր պաշտաւնս ըստ այնմ կարգի. նախ զի քահանայք հնոյ աւրինի դնէին զնուէր եւ զպատարագս ի վերայ Սեղանոյ (տե՛ս Ղեւտ Ա. 2)։ Իսկ ի նորս փոխանակ այն նուիրանաց եւ պատարագաց քահանայք դնեն ի վերայ սեղանոյ զնուէր աղաւթից ժողովրդեան եւ պատարագ մարմնոյ եւ արեան ի վերայ Սեղանոյ։ Երկրորդ՝ ի վերայ նոյն Սեղանոյ ողջակիզաց քահանայքն լուցանէին զհուր, եւ փայտիւ արծարծէին (տե՛ս Ղեւտ. Զ. 12)։ Փայտն հրով լուցեալս են ներելի մեղք ժողովրդեան՝ այրեցեալք հրով աղաւթից քահանայիցն նորոյ աւրինաց, կամ թէ Սեղանն է սիրտ հաւատացեալ ժողովրդեանն, հուրն վառեալ են բանք բերանոյ քահանային ջեռուցիչք սիրոյ։ Երրորդ՝ երկիցս յաւուրն յառաւաւտուն եւ յերեկոյին դնէին զխունկս

[511] *Տե՛ս եւ հմմտ. «Իհ. Խնդրի թէ քահանային պա՞րտ է տալ զմարմին Քրիստոսի խնդրողին», Թովմա Աքուինացի, թ. 140ա—141ա։*

ի վերայ սեղանոյն խնկոց (տե՛ս ելք Լ. 1)։ Առաւաւտ է այս կեանս եւ երեկոյ է մահն, եւ քահանայքն աղաւթեն պատարգաւ վասն կենդանեաց եւ մեռելոց՝ ծխելով զանոյշ խունկ (առաջի Հաւր Աստուծոյ), այսինքն՝ զՔրիստոս պատարագելով։ Չորրորդ՝ քահանայքն լցուցանէին զձէթ յեաւթնաբերան յաշտանակն՝ առ ի լոյս տալ տապանակին։ Ճրագ եւ աշտանակ եաւթնաբերան է հոգի հաւատացելոյն, իւղն լցեալ ի յեաւթն ճրագսն է շնորհ մկրտութեան հեղեալ ի յեաւթն զաւրութիւնս Հոգւոյն առ ի լոյս առաջի Քրիստոսի ոսկիապատ տապանակին, որոյ մարմինն էր անփուռ փայտ՝ պատեալ մաքուր ոսկւով՝ Աստուածութեամբ. Պարապմանց ԺԱ. գլուխ[512]։ Հինգերորդ՝ քահանայքն դնէին զՍեղանն Առաջաւորաց զԺԲ. հաց յամէն շաբաթ աւուր, եւ զհինսն առեալ ուտէին։ Հաց Առաջաւորաց է խորհուրդ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի, շաբաթ է ճանապարհ կենցաղոյս, նորոյ հացի մարդեղութեան Քրիստոսի պատճառաւ հնոյ հացի, այսինքն՝ հնոյն աւուրց Աստուծոյն մերոյ Քրիստոսի քաղցրութիւն եղեւ ճաշակելի ոչ միայն ի քահանայից, այլեւ՝ ի կանանց պարկեշտացեալ ժողովրդոց (տե՛ս Ա. Թագ. ԻԱ. 4)։ Վեցերորդ՝ քահանայքն զենուին զերինջն կարմիր եւ անարատ զոչ մտեալն ընդ լծով (տե՛ս Թիւք ԺԹ.)։ Երինջն կարմրացեալ մարդկայինս բնութեամբ, եւ ներկեալ ի խաչին արեամբ, է Քրիստոս ամենեւին անարատ եւ անբիծ, եւ ոչ լծեալ ընդ լծով ծառայութեան մեղաց, զոր քահանայքն զենուն պատարագելով ի վերայ Սեղանոյ՝ խաչին։ Եաւթներորդ՝ քահանայքն ջրով նզովից երդմնեցուցանէին զնախանձալլկեալ կանայս, այսինքն՝ յորոց վերայ արքն ունէին զկարծիս շնութեան (տե՛ս Թիւք Ե. 13)։ Արդ, կին եւ հարսն Քրիստոսի փեսային են ամենայն հոգիք հաւատացելոց, որք թէ ըմբռնին ի կարծիս շնութեան մեղաց, եւ Քրիստոս փեսայն անարգէ զնոսա, յայնժամ քահանայք նորոյ աւրինաց տան նոցա զջուր երդման՝ հրաժարեցուցանելով ի սատանայէ, եւ սրբեցուցեալ զնոսա ջրով արտասուաց միաւորեն ընդ փեսային Քրիստոսի, ըստ այնմ՝ «Կամիմ զձեզ իբրեւ զկոյս մի սուրբ յանդիման կացուցանել Քրիստոսի» (Բ. Կորնթ. ԺԱ. 1)։ Ութներորդ՝ քահանայքն զանազանէին զբորն ի բորէ։ Զայս առնեն քահանայք նոր աւրինացս ի խոստովանութեան զանազանելով զմեղս ի մեղաց։ Իններորդ՝ սրբէին զբորոտսն, զտեառատեսսն եւ զսերմնակաթսն։ Եւ ի նորս քահանայքն ըստ պահանջման մեղաց դնէն զբաւարարող ապաշխարութիւնս։ Տասներորդ՝ քահանայքն ի հնումն մեկնէին զաւրէնս եւ լուծանէին զտարակուսանս խնդրոց, ըստ այնմ Մղք. Բ. 7 եւ Անգ. Բ. 12։ Զայսոսիկ մանաւանդապէս ունել պարտին քահանայք նորոյս աւրինաց։ Բայց ոմանք պղերգք առնուլ սիրեն զդատարկութիւնս՝ լեալ խաղալիկ սատանայի, քան

[512] *Տե՛ս Ս. Կիւրեղ Ալեքսանդրացի, Գիրք Պարապմանց, էջ 34։*

թէ զուսումն աստուածային տառից, որք հարցողաց զիրէ իմեքէ զպապանձիլն ունին պատասխան. աւա՛ղ ինձ։

Երկրորդ՝ թէպէտ առաքեալքն զմեծամեծ հրաշս գործեցին մինչեւ զմեռեալս յարուցանել եւ զդեւս հանել, բայց առանց այսորիկ քահանայական կարգի ոչ երբէք կարացին զհացն եւ զգինին սրբագործել մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։ Այլ յորժամ Քրիստոս սրբագործեաց եւ ետ նոցա ասելով. «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»՝ քահանայացուցեալ զնոսա, ապա թէ հրաման ետ պատարագելոյ. որ ոչ առնէր այնպէս եթէ ամենայն ոք առանց քահանայութեան կարէր սրբագործել, ուրեմն սրբագործելն է յատուկ գործ քահանայից։

Երրորդ՝ զի Մելքիսեդեկ հաց եւ գինի, որ էհան ընդառաջ Աբրահամու, էր քահանայ Բարձրելոյ, իսկ հացն եւ գինին այն էին աւրինակ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի։ Արդ, եթէ զաւրինակ մարմնոյ եւ արեան Տեառն միայն քահանայն կարաց մատուցանել, որչա՛փ եւս առաւել զճշմարիտ պատարագն քահանայք նորոյ աւրինացս։ Առարկիցես նախ, թէ ի բնական աւրինի Աբէլ եւ Նոյ եւ Աբրահամ մատուցին զպատարագ անբանից, որք էին լոկ աշխարհականք, իսկ զենուլն եւ պատարագելն ասացաւ, թէ է գործ քահանայից, ուրեմն եւ լոկ աշխարհականքն կարեն սրբագործել ի նորումս։ Պատասխանեմ, թէ բազումք կարծեն, թէ նախնի տանուտեարքն քահանայք էին ընտանեաց իւրեանց նախ քան զաւրէնսն Մովսէսի եւ հանդիսանալն աւծման եւ ձեռնադրութեան քահանայութեան որպէս եւ Մելքիսեդեկ առանց զգալի աւծման յԱստուծոյ կոչեցաւ քահանայ։ Եւ վասն Աբէլի Աւգոստինոս ասէ, թէ երեք եղեն պատիւքն ի յԱբէլ (տե՛ս Ծննդ. Դ. 4). նախ՝ կուսութիւն՝ ոչ ծնանելով, երկրորդ՝ քահանայութիւն՝ զհաճոյարար պատարագս մատուցանելով, երրորդ՝ մարտիրոսութիւն՝ զյատուկ արիւն իւր հեղլով. տե՛ս ի Մեկն. կուս.[513]։ Ուրեմն յայտ է եզրակացութիւն։ Առարկիցես երկրորդ՝ թէ սուրբն Դիոնէսիոս յԵկեղեցական քահանայապետութեան Ա. գլուխ զքահանայապետն կոչէ «աստուածային այր, եւ ամենայն աստուածային գիտութեան հանճարիչ»[514], իբր թէ՝ վարուքն սուրբ եւ գիտութեամբն հանճարեղ։ Այլ այսպիսիք բազումք գտանին ի մէջ աշխարհականաց, ուրեմն եւ նոքա կարեն գործել զգործս քահանայից եւ սրբագործել։ Պատասխանեմ թէ սուրբն Դիոնէսիոս զկնի աւրինաւոր ձեռնադրութեան քահանայութեան զսրբութիւն եւ զգիտութիւն նոցա յատկացուցանէ, զի ոչ թէ սրբութեան եւ իմաստութեան է մատակարարումն սրբազնութեամբ եկեղեցւոյ (այլ թէպէտ առ քահանայսն առաւելապէս գտանելիք են) այլ իշխանութիւն

[513] Նկատի ունի Օգոստինոս երանելու De sancta virginitate երկր. տե՛ս PL. t. 40։

[514] Յաղագս եկեղեց. քահ. I, 3. տե՛ս Արիսպագացի, էջ 57 [7–8]։

կարգին, ապա թէ ոչ ամենայն սուրբքն վարուք եւ իմաստունքն մտաւք քահանայք կոչելիք էին, որ է ընդդէմ բանի: Զի եւ ըստ աշխարհի բազումք ի մարդկանէ գտանին բարեբարոյք եւ իմաստունք, այլ մինչ ոչ են կարգեցեալք ի վեհագունէն ոչ կարեն հրամայել եւ իշխել: Այսպէս ասէ եւ վասն քահանայութեան սուրբն Դիոնէսիոս, թէ՝ մեր քահանայութիւնս Աստուծով է եւ աստուածայնոյ եւ աստուածագործականին հանճարոյ եւ ներգործութեան կատարողութիւն. Եկեղեցական քահանայապետութեան Ա. գլուխ[515]: Ասիցես երրորդ՝ թէ գերազանց խորհուրդքն պահանջեն զգերազանց պաշտաւնեայս, իսկ պատարագն է գերազանց խորհուրդ, ուրեմն պատկանի մատակարարումն նորա առ եպիսկոպոսն միայն եւ ոչ առ քահանայն: Ասելի է, թէ եւ նոյն քահանայութիւն պարգեւի ի Քրիստոսէ իբրեւ յառաջին տուաւղէ, եւ յեպիսկոսէն իբրեւ յերկրորդական պատճառէ: Այլ թէ եպիսկոպոսն եւ թէ քահանայն մինչ պատարագեն, ոչ առնեն զայն յանձնէ իւրեանց, այլ անձամբն Քրիստոսի իբրեւ փոխանորդք, եւ սոյնպէս մարմնաւոր իշխանք կարգեցեալք ի թագաւորէն, կարեն սպանանել եւ ազատել՝ յանձնեցեալ իշխանութեամբն, այսպէս եւ քահանայքն կարեն գործել ձեռնադրութեամբ եպիսկոպոսին, որ տայ զիշխանութիւն կարգին՝ ի սրբագործել զմարմինն Քրիստոսի: Ուստի որ գործէ ձեռամբ այլոց ինքն գործէ, ուրեմն եւ քահանայն թէպէտ գործէ զաւրութեամբ կարգին, սակայն գործէ անձամբ եպիսկոպոսին տուողին իշխանութեան, եւ վասն այնորիկ գործն նորա կերպիւ իմն վերաբերի առ եպիսկոպոսն իբրեւ գերազանց պաշտաւնեայն: Ասիցես չորրորդ՝ ուրեմն եւ քահանայն անձամբ եպիսկոպոսին կարէ ձեռնադրել քահանայ: Ասեմ, թէ ոչ կարէ, զի ի ձեռնադրութեան քահանայութեան ոչ տրի նմա իշխանութիւն այն, որպէս տրի իշխանութիւն պատարագելոյն այնու բանիւն, թէ՝ «Առ քեզ իշխանութիւն պատարագելոյ ի յիշատակ կենդանեաց եւ ննջեցելոց»[516]:

Պրակ Բ.

Արդեաւք բազում հաճանայք ի միասին կարե՞ն զայս խորհուրդս սրբագործել

Նախ՝ պատասխանեմ ընդդէմ Աքուինացւոյն, թէ ոչ երբէք, եւ այն ոչ ի տկարութենէ (մինչ ժողովեալ զաւրութիւն այլ առաւել ուժեղ լինի), այլ զի զոր բազումն առնէ եւ մինն կարէ առնել:

---

[515] *Յաղագս եկեղեց. քահ. I, 1. տե՛ս* Արիսպագացի, *էջ 56 [4–8]:*

[516] *Քաղուած է «կանոն աւծման եպիսկոպոսի», տե՛ս Մայր Մաշտոց, Կ. Պոլիս, 1807, էջ 251–256:*

Երկրորդ՝ զի թէ բազում քահանայք ի միասին սրբագործէին իւր տկարութիւն կարգին, որպէս թէ մինն ոչ կարէր առնել, որ սակայն ի ձեռնադրութեան ասի. «Առ քեզ իշխանութիւն» եւ այլն։

Երրորդ՝ ասէ սուրբն Բարսեղ Հարցողաց է. գլուխ, թէ՝ առ մարմնաւոր պետսն ոչ ոք ինքեան բաւական, այլ առ ի լիութիւն հարկաւորացն միմեանց պիտոյանամբ[517]։ Իսկ առ կատարումն խորհրդոյս այսորիկ մի է կարողութիւն բազումին եւ միոյն (ըստ աւրինակի սեռի եւ տեսակի եւ տարբերութեան, որք նոյնաբար երեւին յընդունողսն ըստ Դաւթի փիլիսոփայի ի Պորփիւրի մեկնութեան է. գլուխ[518]) այլ զոր մինն բաւականապէս առնէ չաւելորդ է առնելն բազումին։

Չորրորդ՝ զի քահանայն սրբագործէ անձամբն Քրիստոսի, ուստի եւ բերանով նորին պարտի արտաբերել։ Իսկ Քրիստոս ասաց. «Առէք կերէք, այս է մարմին իմ»։ Ուրեմն եթէ բազում քահանայք ի միասին սրբագործէին, պարտ էին բազմաւորական ասել, թէ այս է, առէք, կերէք, զի այսոքիկ են մարմինք մեր, ուր հացն եւ գինին ոչ լինէին մարմին եւ արիւն Քրիստոսի, այլ՝ մատուցողացն։

Հինգերորդ՝ զենմունքն հնոյ աւրինաց աւրինակք էին զենմանն Քրիստոսի ի խաչին եւ ի վերայ Սեղանոյ, իսկ զմի գառն մի մարդ միով սրով զենոյր եւ ոչ բազումք, որ եթէ բազումք ի միասին զենուին, ուրեմն եւ զճշմարիտ Գառն Քրիստոս մի քահանայ միայն պատարագելոց է եւ ոչ բազումք ի միասին։

Վեցերորդ՝ ի Սուրբն սրբոց ոչ ոք կարէր մտանել ի հնումն առանց աւծման, որպէս ասէ սուրբն Գրիգոր Նարեկացի ի ճառի մեռոնին, թէ ոչ քահանայութիւն յանկոխելին տեղի ձեռնարկէր, եթէ ոչ այսու կատարեալ լինէր[519]։ Իսկ Սուրբ սրբոց է Քրիստոս, եւ ոչ կարէ ոք կատարել զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան նորա, եթէ ոչ նախ աւծեալ եւ ձեռնադրեալ իցէ քահանայ։ Առարկիցես նախ, թէ ի քարոզի սարկաւագին, ի գոհութեան եւ փառաբանութեան ի վերջն ասի. «Եւ՛ քահանայից, Եւ՛ պաշտաւնէից, որք զպատարագս մատուցանեն»։ Ուրեմն բազում քահանայք ի միասին կարեն սրբագործել զմի նշխարն։ Ասեմ, թէ այն ի սխալմանէ այնպէս ասի, զի որ պարտի ասիլ. «եւ քահանայիս, որ պատարագս մատուցանէ», ոմանք տգիտաբար այնպէս են իմացեալ, զոր արգել յայնպէս ասելոյ լուսահոգի հայրն մեր Բաղիշեցի

---

[517] *Տե՛ս* Basilio di Cesarea, Il Libro Delle Domande (Le Regol), ed. Gabriella Uluhogian, Lovanii, 1993 (CSCO, vol. 536, Ser. Armen., t. 19), *էջ 56 [149–151]։*

[518] *Տե՛ս* Դաւիթ Անյաղթ, *երկեր, էջ 153։*

[519] *Տե՛ս Մաաեան, բան Հե. Սրբալոյս միւռոն։*

պատրիարք Յոհաննէս արքեպիսկոպոսն[520]: Երկրորդ՝ ասիցես, թէ զկնի ձեռնադրութեան քահանային չեպիսկոպոսէն քահանայն առ ընթերակայ եպիսկոպոսին, եւ ի նմանէ ի վերայ բթացն ընդունի զսուրբ խորհուրդն, ուրեմն ընդ նմին մատուցանէ եւ հաղորդի: Ասեմ, թէպէտ ընդ նմին հաղորդի ի վերայ բթացն ընդունելով (առ ի ցուցանել, թէ որ կարէ շաւշափել, կարէ եւ այնուհետեւ պատարագել) սակայն ոչ ընդ նմին պատարագէ, զի ոչ ունի զնշխար ի ձեռին (որպէս եպիսկոպոսն), զի ասիցէ. «Առէք, կերէք, այս է մարմին իմ», եւ զի սուրբ ժողովն Նիկիոյ արգել սարկաւագաց զշաւշափումն մարմնոյ եւ արեան Տեառն ի կանանցին[521], վասն այնորիկ քահանային տրի մարմին Տեառն ի վերայ բթացն, որպէս զի ցուցցի, թէ այնու քահանայական կարգաւ կարաւղ ցուցաւ պատարագելոյ առյապայ: Երրորդ՝ ասիցես, թէ քահանայական աղաւթքն, որ ի սուրբ պատարագին, միշտ յոգնակի թուով արտաբերին, որ եթէ միայն քահանայն իցէր սրբագործող՝ զաղաւթսն եզակի թուով ասելոց էր: Պատասխանեմ, թէպէտ զամենայն աղաւթսն յոգնակի թուով արտաբերէ, ըստ որում անձամբ բոլոր ժողովրդեան մատուցանէ զաղաւթսն, այլ զէական բանսն ի վերայ մարմնոյ եւ արեան, եզակի թուով արտաբերէ բերանովն Քրիստոսի, վասն որոյ ինքն միայն սրբագործէ այնոքիւք բանիւք, որովք եւ կայանայ խորհուրդն, եւ ոչ այլովք աւղաւթիւք, զի այլ աղաւթական բանքն խնդրուածք են ի բոլոր եկեղեցւոյն առ Աստուած: Չորրորդ՝ ասիցես, թէ սուրբն Դիոնէսիոս յԵկեղեցական քահանայապետութեան Գ. գլխին ասէ, թէ՝ «պաշտաւնեայքն հանդերձ քահանայիւք դնեն առաջի աստուածայնոյ Սեղանոյն զսրբազան հաց եւ զաւրհնութիւն բաժանեն» եւ այլն[522]: Ուրեմն բազումքն ի միասին սրբագործեն: Ասեմ, թէ սուրբն Դիոնէսիոս խաւսի անդ զսպասաւորացն, որովք պաշտի խորհուրդն, այլ ոչ զսրբագործողէն, զի զկնի այնմիկ չեպիսկոպոսէն ասէ սրբագործիլ զսուրբ խորհուրդն: Ուրեմն քահանայքն եւ սարկաւագունքն թուի ի կարգի սպասաւորաց եպիսկոպոսին, զոր քահանայապետ կոչէ:

---

[520] Յովհաննէս Կոլոտ Բաղիշեցի. Կ. Պոլսի հայոց պատրիարք 1715—1741 թթ.:

[521] «...» բայց աղէ, որք ոչ ունին իշխանութիւն մատուցանել պատարագ՝ նոցա զիաւրդ համարձակ լինի զմարմինն Քրիստոսի բաշխել, այլ որք մատուցանեն զպատարագ՝ նոքին եւ բաշխեսցեն, եւ սարկաւագին իշխանութիւն լիցի հանել ի սեղանն եւ իջուցանել եւ զգուշութեամբ ի սպասու կալ եպիսկոպոսին, այլ եւ ընդ երիցունսն խաւն աւրէնս առնուլ կանոնք ոչ հրամայեն (ՃԿԳ. [ՃԾԹ.]ժէ.). տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 129:

[522] Յաղագս եկեղեց. քահ. III, 2. տե՛ս Ա Ր Ի Ս Պ Ա Գ Ա Ց Ի, էջ71 [13—15]:

Պ ր ա կ Գ.

Արդեա՞ւ բաշխումն մարմնոյ եւ արեան միայն առ հաւանայն պատկանի

Պատասխանեմ, թէ՝ այո. նախ՝ քանզի ձեռք քահանային աւծանին միւռոնաւ, զի իբր Հոգւով Սրբով զաւրացեալք եւ մաքրեալք կարաւղք լինիցին առ ի սրբագործել զմարմին եւ զարիւն Տեառն, եւ առ ի շաւշափել զՍուրբն սրբոց: Ուրեմն նոքա միայն կարեն բաշխել, որպէս եւ Քրիստոս իմն սրբագործեաց եւ ինքն բաշխեաց առաքելոց: Ուստի եւ Նիկիոյ սուրբ ժողովն ի ԺԸ. կանոնին արգել սարկաւագաց զբաշխումն մարմնոյ եւ արեան Տեառն՝ ասելով, թէ չէ աւրէն զմատուցանելոյ իշխանութիւն չունողաց՝ տալ զմարմինն Քրիստոսի՝ զմատուցանելոյ իշխանութիւն ունողաց[523]: Յայտ է, թէ երբեմն սարկաւագունք հաղորդէին զքահանայս:

Երկրորդ՝ Սեքստոս[524] Առաջին՝ է.-երորդ ի Պետրոսէ յամի Տեառն ՃՀ. սահմանեաց՝ ասելով, թէ բաց ի պատարագողէն մի այլ ոք իշխեսցէ շաւշափել զմարմին Տեառն[525]: Իսկ բաշխելն շաւշափմամբ լինի: Այլ եթէ սարկաւագունք ոչ կարեն մատուցանել, ուրեմն եւ՝ ոչ շաւշափել եւ բաշխել:

Երրորդ՝ զի գերազանց խորհրդոյ հաղորդութեան ծայրագոյն պատիւ պատշաճի, զի ասէ սուրբն Դիոնէսիոս Եկեղեցական քահանայապետութեան Դ. գլխին, թէ՝ «Տրուպքն ի վեհագոյնս ոչ կարեն անցանել, վասն զի ոչ է պարտ նոցա յայսպիսի ամբարհաւաճութիւն ձեռնարկել»[526]: Ուրեմն քահանայն գոլով ազնուակարգ, նմին պատշաճի բաշխելն եւ շաւշափելն, որպէս եւ սրբագործելն վասն գերազանցութեան խորհրդոյն եւ ոչ սարկաւագաց, եթէ ոչ գոնէ ի հարկաւորութենէ պատահման իմիք հրկիզութեան եկեղեցւոյ, յորում չիցէ քահանայ, եւ կամ յանկարծ յանկանիլ յերկիր մարմնոյ Տեառն, եւ կամ ի հեղանիլն արեան, որ եւ յայնպիսի հարկաւորութեան լաւագոյն է սարկաւագաց մաղզմանաւ ժողովել քան ձեռաւք շաւշափել: Ընդդէմ ասիցես, նախ, թէ բազմիցս ձեռք քահանայից առաւել մաքուրք են քան զշրթունս ճաշակողաց, ուրեմն առաւել սարկաւագունք կարեն ձեռաւք շաւշափել քան մեղաւորքն՝ շրթամբ: Ասեմ, թէ եւ ձեռք սարկաւագաց մաքուրք իցեն, այլ ոչ աւծեցեալք իբրեւ զձեռս քահանայից, որպէս զի յարմարք իցեն ի շաւշափել զմարմին Տեառն: Իսկ թէ շրթունք մեղաւորին անմաքուրք իցեն, մարմինն Քրիստոսի լինի կայծակն

---

[523] *Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 129, ուր սակայն արձանագրուած է «ԺԷ.»:*

[524] *Ձեռ. Սիսդոս:*

[525] *Հռոմի Սեքստոս Ա. պապ (շուրջ 119–126 թթ.):*

[526] *Յաղագս եկեղեց. քահ. V, 1, 7. տե՛ս* Արիսպագայի, *էջ 102 [6–8]:*

սրաւբէական, որ մաքրէ զշրթունս մեղաւորին, որպէս զԵսայեայ։ Նաեւ զի մեղաւորին թոյլատրի շրթամբքն շաւշափել, այլ ոչ սարկաւագին, թէ եւ մաքուրք իցէ ձեռաւք։ Երկրորդ՝ ասիցես, թէ Սկաւթոս եւ այլք վկայեն, թէ ի ժամանակս առաքելոց արք եւ կանայք կարէին առնուլ զսրբութիւն, արք ի փոսորակս ձեռաց եւ կանայք ի սպիտակ կտաւոջ, եւ տանիլ ի տուն՝ առ ի տալ այլոց։ Ուրեմն կարեն բաշխել աշխարհականքն։ Ասեմ, թէ եթէ աւրինաւոր իցէր այն սովորութիւն՝ սուրբ ժողովն Նիկիոյ ի ԺՀ. կանոնին ոչ արգելոյր սարկաւագաց զմատակարարումն հաղորդութեան, եւ Թովմաս Աքուինացին ի վեց խնդրոջ Գ. պրակին ասէ, թէ ի գրքոջ Սրբագործութեան ասի, թէ էհաս առ ծանաւթութիւն մեր, զի ոմանք քահանայք աշխարհականի, կամ կնոջ տան զմարմին Տեառն՝ տանիլ հիւանդաց, ուրեմն արգելու եւ բանադրէ ժողովն, զի մի՛ այդպիսի յանդգնութիւն այլ եւս լիցի, որ եթէ աւրինաւոր իցէր, եւ կամ յառաքելոց մնացեալ՝ ոչ եւս կարէր եկեղեցին բանադրանաւք արգելուլ զայն պաշտաւնն։ Երրորդ՝ ասիցես, թէ Սկաւթոս ի վերայ հաղորդութեան ԻԲ. խնդրոջ յեզրակացութեան ասէ, թէ կարէ այս մատակարարումս յանձնիլ աւագ սարկաւագին ի հարկաւորութեան։ Պատասխանեմ, թէ մեծագոյն հարկաւորութիւն է կէտն հիանդութեան։ Եւ ահա առբերեալ վկայութեամբն Աքուինացւոյն արգելանի այն սովորութիւն ի ներքոյ վճռոյ բանադրանաց։ Սակայն եթէ ոք վասն հաւատոյ վկայութեան եդեալ ի բանտի եւ կամ ի վերջին ոգեվարութեան, յորում պահու ոչ գուցէ քահանայ ի պատրաստի, առանց շաւշափման, մաքուր ունելեաւք կարէ սարկաւագն տալ զսրբութիւն այնպիսեաց, որպէս եւ հրեշտակ իցէ, եւ արտաքոյ կարգի առնիցէ զգործ սերաւբէի հրամանաւ վեհագոյն իշխողին Աստուծոյ, զի եւ սերաւբէն, որ զԵսայի մաքրեաց (տե՛ս Ես. Ջ. 6) էր ի կարգէ հրեշտակաց, ասէ սուրբն Դիոնէսիոս[527], այլ սերոբէ կոչի վասն կիզողական զաւրութեան, որ է յատուկ սերոբէից, որպէս երբեմն եւ կայսերակերպն կայսր կոչի վասն այլակերպութեան, զի այն մատակարարումն յայնպիսի հարկաւորութեան ոչ է ի զաւրութենէ կարգին, զի սպասաւոր է հաղորդութեանն արտաքսապէս, այլ ոչ սրբագործող։

[527] Յաղագս եկեղեց. քահ. IV, 3, 10. տե՛ս Արիսպագացի, էջ 93 [12]։

Պ Ր Ա Կ Դ.

Արդեաւ ճա՞հ իցէ սրբագործող ֆահանային ի բաց կալ ի հաղորդութենէ

Մինչ Քրիստոս հեղինակն խորհրդոց նախ ինքն եկեր ի մարմնոյն եւ արբ յարենէն, եւ ետ առաքելոց, նմանապէս եւ սրբագործող քահանայն պարտի նախ ինքն հաղորդիլ։

Նախ՝ քանզի պատարագն գուշակեցաւ ի գառն զատկական, այլ ըստ Ոսկեբերանի. Գառն խափանեցաւ, եւ փոխանակ գառին ինքն՝ Քրիստոս պատարագեցաւ ի խաչին[528]։ Այլ որպէս զգառն պասեքական ուտէին զենողքն, նմանապէս եւ որ մատուցանէ պատարագ զՔրիստոս Գառն անմեղ, նախ ինքն պարտի ճաշակել, կամ զբոլորն, յորժամ չիցեն հաղորդողք, եւ կամ զմասն ինչ, յորժամ իցեն եւ այլք։ Ուստի ասէ Պաւղոս. «Տեսէք զԻսրայէլն ըստ մարմնոյ» (Ա. Կորնթ. Ժ. 18)։ Ոչ ապաքէն, որք ուտեն ի զոհիցն՝ հաղորդք են Սեղանոյն։

Երկրորդ՝ յայտ է այս եւ յառաքելական սովորութեան, զի ի Գործս առաքելոց բեկմամբ հացին իմանի պատարագն մարմնոյ եւ արեան, այլ Գործոց գրեալ է, թէ Պաւղոս «եբեկ զհացն եւ ճաշակեաց» (Գործք Ի. 11)։ Ուրեմն եւ ամենայն քահանայ, որ սրբագործէ, պարտի նախ ինքն ճաշակել։

Երրորդ՝ սուրբն Դիոնէսիոս ի վերայ պատարագի վերջին բանին ասէ, թէ՝ «պատարագողն հաղորդեալ եւ հաղորդեցուցեալ աստուածպետականին կցորդութեան, ի գոհութիւն սրբազան[իւ] յանգէ»[529]։ Բայց հաղորդիլն հաղորդեցուցանելոյն առաջնորդէ, քանզի այս է հանրական բարեզարդութիւն եւ կարգ աստուածայնոցն, զի նախ սրբազանիցն առաջնորդն հաղորդեսցի եւ ապա զնոյնս այլոց բաշխեսցէ։ Առարկիցես նախ, թէ պատարագն է ի խորհուրդ խաչին, իսկ ի խաչին պատարագ եւ մատուցող պատարագին էր ինքն Քրիստոս, որպէս ասէ Ոսկեբերանն, թէ՝ «Վասն զի դու ես, որ մատուցանես եւ մատչիս եւ ընդունիս եւ տաս»։ Իսկ Քրիստոս ի պատարագելն ի խաչին ոչ եկեր ի մարմնոյն եւ ոչ էարբ յարենէն, ուրեմն եւ պատարագող քահանայն ոչ է հաղորդելոց։ Ասեմ, թէ թէպէտ Քրիստոս ի յատկի տեսակի իւրում արիւնային պատարագին ոչ հաղորդեցաւ, եւ զոչ ոք հաղորդեցոյց, բայց տեսակաւ հացին եւ գինւոյն հաղորդեցաւ ինքն եւ հաղորդեցոյց զառաքեալսն, եւ այնպէս առնել հրամայեաց։ Իսկ թէ ինքն պատարագեաց եւ ճաշակեաց, ուրեմն եւ պատարագողն պարտի

[528] *Տե՛ս* Յովհան Ոսկեբերան, *Մեկնութ. Աւետարանին որ ըստ Յովհաննու, էջ 480–485*

[529] *Յաղագս եկեղեց. քահ.* III, *3, 15. տե՛ս* Արիսպագացի, *էջ 85[11]։*

ճաշակել։ Երկրորդ՝ ասիցես, թէ յԵրգս երգոց փեսայն ցբարեկամս ասէ. «Կերայք մերձաւորք իմ եւ արբէք» (Երգ Ե. 1), եւ Առակաց նոյն իմաստուն փեսայն ասաց. «Եկայք կերէք ի հացէ իմմէ եւ արբէք զգինի իմ» (Առակ. Թ. 4) այլ ոչ ասաց, թէ՝ եկայք կերիցուք։ Ուրեմն եւ քահանայն, որ յանձնէն Քրիստոսի մատուցանէ, ոչ պարտի ինքն ճաշակել, այլ ի ճաշակումն հրաւիրել։ Պատասխանեմ, թէ ճշմարիտ աւրինադրի է զաւրինադրեալն նախ ինքն կատարել։ Իսկ Քրիստոս նախ առնէր եւ ապա ուսուցանէր (հմմտ. Գործք Ա. 1)։ Ուրեմն եթէ հոգեւոր եւ արքունական խրախճանի պատարագին ինքն էր գլուխ, ոչ կարէր առանց իւր ճաշակման զայլս հրաւիրել ի ճաշակումն, զի եւ ի քաղաքական ճաշս եւ յընթրիս, ըստ սովորութեան ասէ կոչնատէրն, թե՝ հրամայեցէք, կերէք, այլ ոչ այնու ցուցանի, թէ ինքն ոչ ուտէ, այլ թէ նախ ինքն ուտէ, եւ ապա ասէ, թէ կերէք, զի կոչեցեալքն անտարակոյս լիցին։ Ուրեմն եւ քահանայն, որ պատարագէ յանձնէն Քրիստոսի, պատրաստէ զընթրիս, զոր նախ ինքն ճաշակելոց է, եւ ապա թէ զայլս հրաւիրելոց ի ճաշակումն։ Ուստի եւ ի խրախճանի Տէրն ասաց. «Ածէք զեզն պարարակ, զենէք, կերիցուք եւ ուրախ լիցուք» (Ղուկ. ԺԵ. 23)։ Երրորդ՝ ասիցես, թէ գոնէ արիւնն Քրիստոսի ոչ է ըմպելի ի քահանայէն եւ ի ժողովրդենէն, զի ի հնումն ամենայն արիւն զոհից հեղեալ լինիւր զյատակաւ Սեղանոյն, այլ ոչ ըմպեալ լինէր եւ կամ սրսկիւր զժողովրդեամբ (տե՛ս Ելք ԻԴ. 6, 8, ԻԹ. 12)։ Իսկ եւ Պաւղոս գրէ, թէ՝ «քահանայապետն մատուցանէր զարիւն վասն իւր եւ վասն ժողովրդեան» (Եբր. Թ. 7)։ Այլ այնոքիկ ստուերք էին եւ տիպք նորոյ աւրինացս պատարագին, այլ ամենայն ստուեր եւ տիպ ունի զնմանութիւն եւ զձեւ նախատիպին եւ նախագաղափարին։ Ուրեմն Քրիստոսի արիւնն եթէ նախատիպ իցէր այնոցիկ ստուերաց, այնք արիւնք անբանիցն եւս ճաշակելիք էին, այլ ոչ հեղանելիք եւ ոչ ըմպելիք։ Պատասխանեմ, թէ եւ Քրիստոսի արիւնն ոչ ճաշակի տեսակաւ, համով, հոտով արեան, այլ խորհրդական տեսակաւ գինւոյ, զի եւ ի վերայ խաչին հեղեալն ոչ ի Քրիստոսէ ճաշակեցաւ եւ ոչ այլոց ճաշակելի հրամայեցաւ։ Վասն այնորիկ եւ ի Բրիտանիայ, որ հրաշիւք ի խոցեալ խորհրդական մարմնոյն արիւն բղխեցաւ իբրեւ հրաշական, շիշայիւ պահեցաւ ի յիշատակ աքանչելեացդ, այլ ոչ ճաշակեցաւ[530]*, որով լուծանի եւ միւս տարակուսութիւն, թէ արդեաւ՞ք ի պատարագել քահանային, եթէ մանկաձեւ, կամ մսոյ եւ արեան գունով երեւիցի մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի, ըմպելի՞ է ի քահանայէն եւ յայլոց։ Որ ասելի է, թէ՝ ոչ, մինչեւ որ փոփոխեսցի տեսիլն*

[530] *Քաղուած է հետեւեալից. «Վասն աքանչելեացդ պատկերին՝ ի պատմութենէն սրբոյն Աթանասի Աղեքսանդրացւոյ». տե՛ս «Սրբոյն Աթանասի Աղեքսանդրիոյ հայրապետի ճառք, թուղթք եւ ընդդիմասացութիւնք», Վենետիկ, 1899, էջ 489–492։*

հրաշական ի ձեւ հացի եւ գինւոյ: Ուստի եւ ի Վարս հարանց պարզամիտ ծեր կրաւնաւոր մի, որ ձեւ եւ նմանութիւն գոլ հաւատայր զխորհրդական մարմին եւ զարիւնն Քրիստոսի: Աղաւթիւք այլոց կրաւնաւորաց Աստուած եցոյց ծերոյն ի մէջ սկւոջ մանուկ մի, առ որ հրեշտակ մի մատուցեալ էզեն եւ յաւշատեաց, եւ սկի[հ]ն լցաւ մսով եւ արեամբ: Զոր ծերն սոսկացեալ աղաղակեաց, թէ՝ Հաւատամ, զի հացն եւ գինին, զոր մատուցանէ քահանայն, է ճշմարիտ մարմին եւ արիւն քո, Տէր[531]: Եւ ապա թէ դադարեցաւ տեսիլն հրաշական, եւ խորհրդական տեսակաւք ճաշակեցաւ մարմինն եւ արիւնն, ընդ պատահմամբ հացի եւ գինւոյ:

Պրակ ե.

Արդեա՞ւ չար ֆահանայն կարէ զայս խորհուրդս կատարել

Պատասխանի, թէ՝ այո, կարէ կատարիլ պատարագն եւ ի չար քահանայէն:

Նախ՝ զի չար եւ բարի քահանայն ոչ սրբագործեն զայս խորհուրդս յատուկ զաւրութեամբ իւրեանց, այլ իբրեւ փոխանորդք Քրիստոսի: Այլ որպէս վճիռն ի փոխանորդէ թագաւորին միապէս արտաբերի եւ ի կատար ժամանէ, թէ չար իցէ հրամայողն եւ թէ բարի, զի բարի վճռոյն եւ արդար հրամանին ոչ վնասէ չարութիւն հրամայողին: Այսպէս եւ յանձնէն Քրիստոսի մինչ արտաբերի տեսակ բանի մարմնոյ եւ արեան հասանի պատարագն իւրում վախճանին, թէ արտաբերողն չար իցէ եւ թէ բարի:

Երկրորդ՝ զենումն գառին ի չար եւ ի բարի զենողաց զենումն է, զի գործն զենման առ զենելի գառն կատարի, թէ եւ զենողն չար իցէ: Այսպէս եւ սրբագործական զենումն մարմնոյ եւ արեան զենումն է եւ գործն կատարեալ, թէ եւ զենողն չար իցէ:

Երրորդ՝ զի խորհուրդք նորոյ աւրինացս արդարացուցանեն ի գործոյ գործեցելոյ, իսկ նախապետական գործող յայսմ խորհրդոջ է Քրիստոս, ուրեմն կարէ եւ ձեռամբ չար քահանային կատարել զսրբագործութիւն, զի գործեցեալն սուրբ եւ սրբարար է, թէ եւ գործողն չար իցէ եւ անարժան: Որպէս եւ կոյր եւ բորոտ բժիշկն կարէ բժշկել, եւ գործն բժշկութեան բարի է, թէ եւ բժշկողն կոյր իցէ եւ բորոտ:

Զորրորդ՝ եթէ պատարագն միայն ի բարի քահանայէն կատարիւր ոչ ոք աներկբայ լինէր զկատարեցեալ խորհրդոյն, թէ արդեաւք մատուցողն

[531] *Տե՛ս աստ:*

բարի էր եթէ չար, եւ թէ արդեաւք խորհուրդն էհաս իւրոյ վախճանի, եւ կատարեցաւ թէ՞ ոչ: Այլ մինչ ի կատարումն այս խորհրդոյս եւ այլոց խնդրի զաւրութիւն եւ իշխանութիւն կարգին, յայտ է, թէ բարութիւն եւ չարութիւն սպասաւորին ոչ է յէութենէ խորհրդոյն, այլ կատարի խորհուրդն այնքան չարէն որքան ի բարւոյն, զի բարութիւն կարգին է արեւ ծագեալ ի հոգի չար քահանային եւ ոչ կարէ թաքչիլ ի տապոյ նորա:

Հինգերորդ՝ ուրացումն հաւատոյ է տեսական եւ ներքին եւ կամաւոր խաւարումն լուսոյ մտաց եւ յետդարձումն յԱստուծոյ: Իսկ յուրացողացն ոչ բառնի կարգն, այլ ի հարկաւորութեան կարեն մկրտել եւ արձակել վասն անջնջելի կնքոյ քահանայութեան, որպէս ասէ սուրբ Նարեկացին ՂԳ. ճառի ի վերայ մեռանինն, թէ՝ «որոյ կերպարան յառաջ եկելոցն եւ ոչ հեթանոսութեամբ է փոխարկութիւն»[532]: Իսկ թէ ուրացումն հաւատոյ ոչ կարէ ջնջել զկնիք կարգին եւս առաւել չարութիւն եւ մեղքն: Ուրեմն զաւրութեամբ կարգին կարէ սրբագործել չար քահանայն ոչ պակաս քան զբարի քահանայն:

Վեցերորդ՝ Քրիստոս աւրինակեցաւ ի Յոսէփ, որոյ ծաղկեայ պատմուճանն թաթաւեցաւ արեամբ, իսկ եղբարքն աւրինակեցան ի չար քահանայս, զորոց գազանական գործոցն ասաց Յակոբ. «Գազան չար պատառեաց զՅոսեփ» (Ծննդ. ԼԷ. 33): Իսկ պատառումն այն այն թէ ի չարէն լեալ իցէր եւ թէ ի բարւոյն որպէս զենումն Իսահակայ ի յԱբրահամու էր տակաւին իրական զենումն: Ուրեմն եւ չար քահանայն կարէ զենուլ զՔրիստոս պատարագելով, եւ զենումն այն զենումն է, թէ եւ զենողն ծանրապէս մեղանչէ: Առարկիցես նախ, թէ ի հնումն անբանից պատարագաց զենողքն պէսպէս մկրտութեամբ, մարմնոյ արդարութեամբ պաշտէին ի խորանին վկայութեան եւ ի տաճարին: Իսկ այն մարմնաւոր պատարագքն ի հոգեւորն փոխեցան, ուրեմն հոգեկան մաքրութիւն պահանջի ի քահանայն պատարագող: Պատասխանեմ, թէ հոգեկան սրբութիւն պահանջի ի պատարագող քահանայն վասն պատուոյ խորհրդոյն առ ի բարեպէս գոլն այլ իշխանութիւն կարգի պահանջի առ ի գոլն եւ ի կատարումն խորհրդոյն (զոր աւրինակ եթէ պատեան սրոյն ոսկեղէն իցէ եւ թէ ոչ սուրն ըստ բնութեան ի հատանելոյ ոչ մնայ), իսկ գոլն նախկին է քան զբարեպէս գոլն, զի գոլն է գոյացական եւ բարեպէս գոլն է պատահական: Ուրեմն եւ կարգ քահանային (որով կատարի պատարագն) է յէութենէ խորհրդոյն, եւ բարի գոլն է վայելչական, որ ի պակասիլ կարգին՝ պակասի կատարումն, այլ ոչ ի պակասիլ բարութեան: Ասիցես

[532] Տե՛ս Մատեան, բան Հե., Սրբալոյս միւռոն, ժ.:

երկրորդ, թէ Ղեւտ. եւ Պետ. (տե՛ս Ղեւտ ԺԱ. 44, Ա. Պետ. Ա. 16) հաւասար կերպիւ պատուի քահանայից սուրբք լինիլ վասն սրբութեան Տեառն, որում սպասաւորեն, ուրեմն չարքն ոչ կարեն սպասաւորել Սրբութեան սրբոց՝ մարմնոյ եւ արեան Տեառն։ Ասեմ՝ որպէս ի վերոյ, թէ գոլն է նախկին, քան զբորեպէս գոլն, իսկ կատարիչ այսորիկ խորհրդոյ, իբրեւ գոլ, է կարգն քահանայական եւ բարի գոլն վայելչական։ Որ եթէ ըստ կարգին եւ սրբութիւն քահանային լծակցիցի, է ոսկի յեռեալ ընդ սարդիոն։ Բայց թէ պակասիցի բարութիւն զաւրութեամբ կարգին բաւականաւրէն կատարի խորհուրդն. զի թէ բարի ծառայ իցէ ոք, եւ թէ չար, սակայն ըստ բաւականին ծառայ է. եւ ի ժամանակս պատերազմի լաւ է երկաթ քան զոսկի։ Ասիցես երրորդ, թէ Եսայեաւ սպառնացաւ Աստուած չարաց եւ մեղաւորաց, թէ՝ «Յորժամ համբառնայցէք զձեռս ձեր՝ դարձուցից զերեսս իմ ի ձէնջ, եւ թէ յաճախիցէք յաղաւթս՝ ոչ լուայց» (Ես. Ա. 25)։ Իսկ դարձումն երեսաց եւ ոչ լսելն աղաւթից յայտնէ զզրկումն ի խնդրելի բարեաց եւ շնորհաց։ Իսկ այս խորհուրդս կատարի Հոգւով Սրբով, ըստ այսմ. «Խնդրեմք ի քէն, բարերար Աստուած, առաքեա ի մեզ եւ առաջի եդեալ յընծայս յայս զՀոգիդ Սուրբ»[533]։ Ուրեմն չար քահանայն, ոչ կարէ ընդունիլ զկատարիչ Հոգին Սուրբ։ Պատասխանեմ, թէ չար քահանայն ոչ կարէ ընդունիլ զՀոգին Սուրբ արդեամբ իւրովք՝ ստորասեմ, այլ թէ ոչ կարէ ընդունիլ զՀոգին Սուրբ արդեամբքն Քրիստոսի եւ չարչարանաց նորա՝ բացասեմ, քանզի յայլում տեղւոջ քահանայն ասէ. «Մի հայիր յանարժանութիւնս իմ, եւ մի՛ արգելցես զշնորհս Հոգւոյդ Սրբոյ»[534]. ուստի եւ Լամբրոնացին ի գրքոջ միութեան եկեղեցւոյ Լ.Դ. գլխի զաստուածային շնորհն, որ առ բնութիւնս, անզեղջ կոչէ։ Թէպէտ «արարածք զԱրարիչն արարածովք ոչ ծանեան, եւ հակառակ Աստուծոյ աստուածս գտին, եւ ի պէսպէս վատթարութիւնս մոլորեցան, սակայն Արարիչն ոչ բնաւ զղջացաւ ընդ իւր արարչութիւն, եւ ոչ ծածկեաց զարեգակն՝ զպատճառն մարմնաւոր կենաց, այլ մանաւանդ զղջացաւ ընդ պատուհասելն եւ ոչ թէ բարեգործելն՝ տեսեալ զմիտ մարդկան ի խնամս չարին հաստատեալ, զոր եւ Տէրն ասէ. «Ծագէ զարեգակն ի վերայ չարաց եւ բարեաց»։ Իսկ թէ զշնորհ եւ կենաց պատճառ զլոյս մարմնոյ չարութեան մարմնաւորացն ոչ արգել, այլ ծագէ միշտ Հայրն գթութեանց, քանիա՞ւն եւս այսմ պարգեւի պարտիմք հաւատալ, եթէ զղջանայ Աստուած վասն մեղաց մարդկան եւ ոչ արգելու, այլ միշտ ծագէ «եւ այլն[535]»։

---

[533] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 26ա։

[534] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 33բ։

[535] Ներսէս Լամբրոնացի, Խորհրդածութիւնք, էջ 165–166։

Պրակ Զ.

Արդեա՞ք պատարագն չար բաներին սակաւ արժէ բան զբարւոյն

Պատասխանեմ, թէ՝ այո։ Նախ՝ քանզի որպէս չինչ եւ պարզ աւդն առաւել թափանցէ ի ստորինս զլոյս եւ զջերմութիւն արեգական քան զաւդն մառախլապատ եւ թանձր։ Այսպէս եւ մաքրութիւն քահանային գոլով ազատ յերկբայութենէ եւ սերտ հաւատով, առաւելապէս առնու զշնորհս յԱստուծոյ միջնորդութեամբ պատարագին, եւ մաքրութեամբ իւրոցն վարուց (որպէս ասէ Յակոբոս. «Որ նուազեալ իցէ յիմաստութենէ, խնդրեսցէ յԱստուծոյ հաւատովք, եւ մի՛ երկմտեսցի, որ տայ ամենեցուն առատապէս» (Յակ. Ա. 5–6)) քան թէ չար քահանայն։

Երկրորդ՝ զի աչք հոգւոյն է միտքն, այլ աչք մտաց որքան յատակ եւ ուղիղ լինիցի այնքան առաւել ընկալնու զլոյս շնորհաց, իսկ չարութիւն մեղաց շլացուցանէ զաչս մտաց եւ արգելու զշնորհն, որ ի վեր քան զբաւականն։ Ուստի սակաւ առնու զլոյս շնորհաց, եւ սակաւաբար տայ այլոց, ըստ աւրինակի ծխոտեալ ապակւոյ։

Երրորդ՝ զի խորհուրդք եկեղեցւոյ թէպէտ գերբնաբար գործեն, այլ հաճոյարար շնորհաւք առաւել յորդազեղանին, որպէս եւ բժշկական դեղորայք, թէպէտ ըստ ինքեանց առողջարարք են, սակայն թէ հիւանդն առանց ըղձի եւ զանցառութեամբ կանոնաց բժշկին ընդունիցի, սակաւ եւ կամ ոչ ինչ աւգնեն, այսպէս եւ խորհուրդն հաղորդութեան։ Ուստի վասն արժանապէս ճաշակողաց խոստացաւ Քրիստոս զկեանն յաւիտենական, եւ զբնակիլ իւր ի նոսին, եւ զյարութիւն ի փառաւոր կեանս (տե՛ս Յովհ. Զ. 52)։ Իսկ վասն անարժանապէս ճաշակողաց ասաց Պաւղոս, թէ՝ «ի դատապարտութիւն ինքեանց ուտեն եւ ըմպեն, եւ տարաժամ հիւանդութեամբ եւ մահուամբ պատուհասին» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29)։ Նոյն բան է եւ զանարժան պատարագողաց։ Ուստի ի գրքոջ «Կերակուր քահանայից» ԺԱ. գլուխ ասէ Աւգոստինոս. «Ծանրաբար մեղանչեն անարժանաբար[536] մատուցողքն զՔրիստոս քան որք զնա խաչեցին մինչ էր ի յերկրի»[537]։

Չորրորդ՝ որպէս մի եւ նոյն իրն ըստ չափու հանճարոյ վաճառողացն, հնոջ եւ աժանագին վաճառի, եւ զմի եւ զնոյն ոսկին եւ կամ զակն պատուական, այլ եւ այլ ոսկեգործք եւ ակնաքերիչք շնորհալի կերպիւ

---

[536] Ձեռ. *անարժանապէս*. ուղղումն ըստ լուսանցային սրբագրութեան։

[537] *Տե՛ս «Կերակուր քահանայից կամ նախապատրաստութիւն առ սրբազան սեղան բեմին՝ հաւաքեալ ի գործոց կարդինալ Պօնայի եւ թարգմանեալ ի լատինէ ի հայ բարբառ [Աստուածատրոյ Ջուղայեցւոյ]», Վենետիկ, 1760, էջ 39–40։*

ձեւակերպեն եւ շինեն, այսպէս զմի եւ զնոյն պատարագն իւրեանց մաքրութեամբ իբր հանճարով քահանայքն առաւել յաճախագին եւ շնորհալի առնեն, եւ որոց սակս զինչ եւ խնդրեն եւ վասն յանձնարարողացն իւրեանց՝ զինչ եւ զկարելեացս աղաչեն դիւրապէս ընդունին զխնդրելիսն։ Ուստի սուրբն Ստեփանոս տէր Ուսկայ որդին զԲիբի կինն ազատեաց յարեան ծովէն ի պատարագելն իւր. թերեւս նա վախճանապէս ոչ էր դատապարտեալ[538]։

Հինգերորդ՝ ասէ Սողոմոն. «Որդեակ եթէ իմաստուն իցես՝ անձին քում իցես եւ ընկերաց, եւ եթէ անզգամ իցես՝ միայն քեզ պեղեսցես զչարիս» (Առակ. Թ. 12)։ Ուրեմն որպէս իմաստութիւն ինքեան ունողի եւ այլոց աւգտակար է, իսկ անզգամութիւն՝ միայն անզգամին։ Այսպէս եւ բարի քահանային պատարագն ինքեան եւ այլոց աւգտակար եւ պղատու եւ չար քահանային ինքեան ի դատապարտութիւն է եւ այլոց չերմեռանդից՝ պղատու եւ շահաւէտ։ Ասիցես նախ, թէ արդիւնքն պատարագին կախին ի չարչարանացն Քրիստոսի, իսկ չարչարողք նորա թէ սուրբ իցեն եւ թէ չարք՝ ոչ ինչ արդիւն պակասիւր ի չարչարանացն Քրիստոսի։ Ուրեմն եւ բարի եւ չար քահանայութիւնք մատուցեալ նոյն է պտուղ եւ արդիւնք պատարագին։ Պատասխանեմ, թէ արդիւն եւ պտուղ պատարագին երկու կերպիւ իմանի. մինն՝ ի կողմանէ ինքեան Քրիստոսի պատարագեցելոյն, եւ ըստ այսմ նոյն է, թէ ի բարւոյն մատուսցի եւ թէ ի չարէն, որպէս ի վերոյ ասացաւ։ Իսկ երկրորդն իմանի ի կողմանէ մատուցանող քահանային, որոյ արդիւնքն իբր երկաթեայ բանալիք բանան զոսկւոյ գանձարան արդեանցն Քրիստոսի։ Ուստի սուրբն Դիոնէսիոս զաղաւթսն կոչէ բանալի երկնից, որովք բացեալ զգանձս Աստուծոյ, առնումք ի նմանէ զոր ինչ եւ աւգտակար թուեսցի մեզ ի փրկութիւն։ Եւ ըստ Յակոբայ յոյժ զաւրաւորք են աղաւթք սրբոցն յաւգնականութիւն (Յակ. Ե. 16)։ Որպէս եւ Դիոնէսիոս ասէ է. գլուխ Եկեղեցական քահանայապետութեան, թէ ամենայն իրաւք աւգտակար են յայսմ կենցաղի սրբոցն աղաւթք[539]։ Ասիցես երկրորդ, թէ ակն պատուական ձեռամբ իմաստուն եւ տգէտ մունետկաց վաճառեալ ոչ կորուսանէ զպայծառութիւն գեղեցկութեան իւրոյ, նմանապէս եւ ակն պատուական փրկական սուրբ պատարագի նոյն է, թէ բարեաւ կատարի թէ չարաւ։ Ասեմ, թէ յիրաւի, պատուական խորհուրդ պատարագին

[538] Սա պատմուում է Յուսկան որդի Ստեփանոսի վարքում. տե՛ս Յայսմաւուրք, Յունուար 3, նաեւ՝ Հ. Մկրտիչ Վրդ. Աւգերեան, Լիակատար վարք եւ վկայաբանութիւն սրբոց, հտ. ԺԲ., էջ 354։ Վարքի մէկ այլ տարբերակի քննական բնագիրը. Գալուստ Տէր-Մկրտչեան, Հայագիտական ուսումնասիրութիւններ, հտ. Ա., կազմեցին եւ խմբագրեցին Պ. Յ. Յակոբեան, էմ. Ա. Պիւզեան, Եր., 1979, էջ 188–190։

[539] Յաղագս եկեղեց. քահ. VII, 6 տե՛ս Արիսպագացի, էջ 120 [22]։

ըստ ինքեան ոչ կորուսանէ զպայծառութիւն իւր, սակայն չար քահանայիւ մատուցեալ, իբրու տգիտիւ, կորուսանէ զարժանաւոր գինն, այսինքն՝ զտալոց շնորհն, զի ոչ նոյն է զոսկի գինտն կախել ի քիթ խոզի, եւ յականջ տիկնոջ, թէ յերկոսեանն եւս ոսկի իցէ, զի ոչ նիւթն զանազանի, այլ՝ կիրառողաց մաքրութիւն եւ պղծութիւն: Ջոր աւրինակ եթէ եւ կայեն նման Աբէլի բերեալ իցէր Աստուծոյ պատարագ յանդրանկաց խաշանց, ցորքան որ սիրտն չար էր, ինքն արդար պատարագաւն ոչ արդարանայր, զի ասէ Սուրբ Գիրն. «Հայեցաւ Աստուած ի Հաբէլ եւ ն եւ ի զոհս նորա ոչ հայեցաւ» (Ծննդ. Դ. 4—5): Եւ Պաւղոս գրէ. «Հաւատովք Հաբէլ զլաւ պատարագ մատուցանէր քան զԿայէն, որով եւ վկայեցաւ արդար լինիլ» (Եբր. ԺԱ. 4): Ուրեմն բարութիւն եւ չարութիւն քահանայից զմի եւ զնոյն պատարագն առնեն պղտատու եւ անպտուղ, որպէս եւ յստակ ապակին եւ մաքուր հայելին առաւել յստակ ցուցանեն զլոյս արեգական եւ ծխոտեալքն՝ նսեմապէս: Եւ այն ոչ է վնաս արեգական լուսոյն, այլ ընդունակացն, որք որչափ եւ որպէս ընդունին, զայն թափանցեն եւ յայլս:

Պ ր ա կ է.

Առդեաւ հերետիկոսմն, հերձուածատիմն եւ նզովեալմն կարե՞ն սրբագործել

Նախ քան զլուծումն այսորիկ տարակուսութեան պարզելիք են վերոգրեցեալքն. հերետիկոսութիւն է մոլորութիւն ներհակ հաւատոյ յանդգնութեամբ արտակացեալ ի մկրտեցեալ մարդն: Նախ ասի մոլորութիւն ի տեղի սեռի, քանզի մոլորութիւն է սուտ կարծիք, իսկ սուտ կարծիքն զբնականաւք ոչ է հերետիկոսութիւն, այլ պարզ ստութիւն, եւ է մոլորութիւն շուրջ զհաւատալեաւք հանդերձ հաւանութեամբ եւ ասի հերետիկոսութիւն:

Երկրորդ՝ ասի յանդգնութիւն, զի որ զսուտ կարծիս տակաւին ոչ բացորոշեցեալս ջատագովէ թարց խստութեան եւ յամառութեան, եւ պատրաստ է ուղղիլ, ոչ է հերետիկոս տեսակապէս:

Երրորդ՝ ասի արտակայացեալ ի մկրտեցեալն, զի որ ոչն է մկրտեցեալ, ոչ ունի զհաւատ, եւ որ ոչ ունի զհաւատ՝ ոչ ասի հերետիկոս, այլ՝ անհաւատ: Երկրորդ՝ նզովքն է եկեղեցական կապանք, որով քրիստոնեայ մարդն, իշխանութեամբ եկեղեցւոյ բաժանի յեկեղեցական հաղորդութենէ հաւատացելոց: Ասի մեծ եւ փոքր նզովք. մեծն, որով մարդն նզովեցեալ ոչ կարէ գործել զխորհուրդ ինչ, եւ ոչ կարէ ընդունիլ եւ կրել եւ կամ

հաղորդիլ ընդ մարդկանց, իսկ փոքր նզովքն է, որով մարդ զրկի չընդունելութենէ զխորհուրդ ինչ, սակայն ի հարկաւորութեան կարէ մատակարարել զխորհուրդ եկեղեցւոյ, եւ կենցաղավարիլ ընդ մարդկան։

Երրորդ՝ հերձուածողութիւն է կամաւոր տարաձայնութիւն յանդամոցն եկեղեցւոյ, եւ կամ բաժանումն յարարողութենէ եկեղեցւոյ, թէ ի մասունս հաւատոյ եւ թէ պաշտամանն աւրինաց։

Ենթագրեալ այսոցիկ եզրակացուցանելի է. նախ՝ ասեմ, թէ ի հարկաւորութեան ժամու հերետիկոս քահանայն դիտաւորութեամբ եկեղեցւոյ եւ զաւրութեամբ կարգին կարէ մատակարարել զխորհուրդս եկեղեցւոյ։ Բայց թէ զկարգն առեալ իցէ յուղղափառ եկեղեցւոյ, ապա եւ չետոյ դարձեալ ի հերետիկոսութիւն, քանզի սուրբ ժողովն Նիկիոյ ի ԺԹ. կանոնին զդարձեալսն ի Պաւղոսի Սամոսատա[ց]ւոյ հերձուածոյն մկրտել ասէ, եւ զձեռնադրեալսն ի նոցանէ կրկին ձեռնադրել, որ ոչ այնպէս հրամայէր, եթէ մկրտութիւն նոցա եւ կարգն իցէին ընդունելիք[540], զոր աւրինակ ոչ է ընդունելի կարգն Լաւթերանաց եւ ի Կալուինուաց յայսմ ժամանակիս։ Քանզի տուեալն նոցա ոչ ներտպէ զկնիք կարկառմամբ սկսոյ ընդ գինւոյ եւ մաղզմանի ընդ հացի, եւ ոչ տան ձեռն դնելով, եւ կամ առ ի պատարագել, այլ միայն տան զիշխանութիւն ուսուցանելոյ, թէ Քրիստոս ասաց առաքելոց. «Ուսուցէք զամենայն հեթանոսս», որով բանիւ կարծեն, թէ Քրիստոս քահանայացուցեալ իցէ զառաքեալսն, եւ ոչ այնու, թէ՝ «զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»։ Իսկ եթէ սոսկապէս ուսուցանելն ոչ է կնիք քահանայական, յայտ է, զի եւ Փիլիպպոս սարկաւագն ուսոյց զներքինին (տե՛ս Գործք Ը 27–39), սակայն ոչ էր քահանայ, եւ ոչ այնու քահանայացաւ։ Երկրորդ՝ ասեմ, թէ նզովեցեալն չեկեղեցւոյ կարէ զաւրութեամբ կարգին ի հարկաւորութեան կատարել զխորհուրդս եւ զպատարագն որպէս թէ վտանգ իցէ նորածնելոյ կարէ մկրտել, զի յայնժամ մինչ թոյլատրէ եկեղեցին, յայտ է, թէ տայ զհրաման ի բաց որոշել ժամուն յայնմիկ, եւ թէ ոք ի կէտ մահուան եդեալ, կարաւտ իցէ արձակող քահանայի ի խոստովանիլ եւ կամ հաղորդիլ, կարէ նզովեցեալ քահանայն լսել զխոստովանութիւն եւ արձակել զնա եւ հաղորդեցուցանել թէ զաւրութեամբ կարգին եւ թէ բացորոշմամբ նզովողին զայնու ժամանակաւ։ Զի ըստ սրբոյն Դիոնէսիոսի, այնքան բարի է Աստուած, մինչ զի կարէ եւ ի չարէն զբարի յառաջ ածել, ուրեմն եւ նզովեցելոյն զբարեգոյն խորհուրդս եկեղեցւոյ տալ ներգործել. նոյն է բան եւ զհերձուածող քահանայէ։ Երրորդ՝ ըստ Գրիգոր Աստուածաբանին,

[540] Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 130։

շնորհն Աստուծոյ անզեղջ է, իսկ քահանայութիւն է պարգեւ յԱստուծոյ եւ կնիք անջնջելի որպէս զմկրտութիւն եւ զդրոշմն, այլ որպէս մկրտութիւն եւ դրոշմն ոչ բառնին յուրացողաց եւ ոչ կրկնին ի դառնալ նոցին, այսպէս եւ քահանայական կարգն ոչ բառնի հերետիկոսութեամբ, նզովիւք եւ հերձուածողութեամբ, ուստի կարեն ի ժամու հարկաւորութեան մատակարարել զխորհուրդս եւ զպատարագն, թէպէտ մեղանչեն յինքեանս զայն առնելով եւ զրկին ի պտղոյն, այլ ոչ զրկին ջերմեռանդապէս ընդունողքն: Ասիցես նախ, թէ հերետիկոսն մոլորեալ ի հաւատն ոչ բարեպէս գործէ զհաւատալիսն, զի գուցէ թէ մոլորութիւն իւր է շուրջ զգործեցեալովքն, որպէս թէ ուրանայ զներկայութիւն մարմնոյ եւ արեան ի սրբագործեալ հացն եւ գինն: Ուրեմն ոչ գործելով այնու դիտաւորութեամբ զոր ինչ գործէ: Ասելի է, թէպէտ բարեպէս ոչ գործէ, սակայն գործէ, որպէս թէ ոք ի դէպ ժամու ոչ ննջէ (հմմտ. Առակ. Ջ. 4—5), եւ վասն այսորիկ դարովի, եւ սակայն ննջէ, եւ ննջումն է իրապէս, թէեւ ժամանակն անդէպ իցէ, ուրեմն զաւրութեամբ կարգին առնէ, թէեւ միտն իւր մոլորեալ իցէ, եւ որովհետեւ անձամբ բոլորի եկեղեցւոյն գործէ (որպէս յայտ է ի բազմաւորակի աղաւթիցն) զպակասութիւն դիտաւորութեան նորա լնու դիտաւորութիւն եկեղեցւոյն: Այսպէս որդիքն Սկեւեայ քահանայի իբրեւ ի Քրիստոս ոչ հաւատային, սակայն անուամբն Քրիստոսի զդեւս հանէին (տե՛ս Գործք ԺԹ. 13), զոր Պաւղոս քարոզէր: Ասիցես երկրորդ, թէ նզովքն է եկեղեցական կապանք, որով կապեցեալն անգործ լինի: Ուրեմն որպէս արհեստագէտն, թէեւ ի մտի ունիցի զարհեստագործելին եւ զեղանակ շինմանն, սակայն ըստ որում կապեալն է ձեռաւք, ոչ կարէ գործել ինչ: Այսպէս եւ նզովեցեալսն, թէեւ ունիցի զկարգն, սակայն կապեալ գոլով, ոչ կարէ գործել եւ պատարագել: Ասելի է, թէ ի բնականս եւ յարուեստականս այն ճշմարիտ է, թէ կապեալն ոչ կարէ գործել, այլ ոչ ի խորհրդականս, զի ի կարգաւորութեան ժամու համարի կապեալն իբրեւ զարձակեալ, զի որպէս Ղազարոս ոտիւք եւ ձեռաւք կապեալ գոլով, հրամանաւն Քրիստոսի ելանէր ի գերեզմանէն իբրեւ զարձակեալ, այսպէս եւ կապեցեալն նզովիւք յանձնէն Քրիստոսի եւ բոլոր եկեղեցւոյ իբրեւ զարձակեալ գործէ զխորհուրդն: Որ եւ կարէ ասել ըստ Պաւղոսի. Թէպէտ եւ ես կապեալ իցեմ («այլ բանն Աստուծոյ ոչ թէ կապեալ իցէ». Բ. Տիմ. Բ. 9), այլ ոչ թէ կարգն իմ:

Երրորդ՝ ասիցես, թէ հերձուածողն է տարաձայնեալն յեկեղեցւոյ եւ յանդամոց նորա ի հաւատացելոց, իսկ հերձուածող քահանայն գոլով բաժանեալ ի հաւատացելոց, ոչ ունի զկապակցութիւն ընդ նոսա ի բանս եւ ի միտս, այլ ասացաւ, թէ նզովեալն գործէ անձամբ եկեղեցւոյ, որ նոյն

բանէ եւ զհերձուածողէ, որ պարտիւր գործել անձամբն եկեղեցւոյ: Իսկ որովհետեւ բաժանեալ է ի միաբանութենէ եկեղեցւոյ, ոչ գործէ դիտաւորութեամբ նորա, ուրեմն ոչ կարէ գործել մտաւքն եկեղեցւոյ: Ասելի է, թէ, թէպէտ հերձուածող քահանայն դիտաւորութեամբ բաժանել է յեկեղեցւոյ, այլ խորհրդով կարգին միաւորեալ է: Ուստի յորժամ պատարագէ ոչ գործէ իբրեւ հերձուածող, այլ որպէս զքահանայ եւ ունող իշխանութեան պատարագելոյ, որոյ ընդ կարգին համակցեալ է դիտումն ընդ առնելի խորհուրդն, այլ որպէս պնչատն առնու զհոտ, եւ հատեալն ունկամբ՝ զձայն, այսպէս եւ հատեալն յեկեղեցւոյ՝ ի հարկաւորութեան զխորհուրդն:

Պ ր ա կ Ը.

Արդեա՞ւ բանադրեալ եւ ի կարգէն իջուցեալ հաճանայ կարէ պատարագել

Այս խնդիրս ի վերնոյն թուի, թէ ոչ զանազանի, սակայն զանազանի ոչ սակաւ, զի հերետիկոսն, նզովեալն եւ հերձուածողն ունել ասացան զկարգ, որով եւ կարեն գործել, իսկ բանադրեցեալ եւ կարգալուծքն որպէ՞ս կարեն գործել իբր թէ առանց գործեաց գործեն զարուեստն: Սակայն նկատմամբ ժամուն հարկաւորութեան կարեն պատարագել եւ այլն: Նախ քանզի բնութենական հարկն, որ առաւել զաւրէղ է քան զբարոյականն, զանկարելին առնէ կարելի, որպէս թէ ժամանակ սովուն բռնադատէ զմայրն որդեկեր լինիլ (տե՛ս Դ. Թագ. Ջ. 28): Ուրեմն եւ բարոյական հարկն եկեղեցւոյ զկարգալոյծն եւ զբանադրեցեալն քահանայն առնէ գործող զաւրութեամբ անջնջելի կնքոյն քահանայութեան, թէպէտ ի գործելն մեղանչէ:

Երկրորդ՝ որպէս ի դառնալն ուրացողին ոչ տրի մկրտութիւն, այլ ապաշխարութիւն, այսպէս եւ կարգալոյծ քահանային ընդ հաշտիլն ընդ եկեղեցւոյ ոչ տրի վերստին կարգ, այլ հրամայի զունեցեալն ի գործ ածել, ուրեմն եւ ի ժամու կարգալուծութեան ունէր զկարգն իբրեւ զկնիք անջնջելի, եւ կարէր կատարել զխորհուրդն, թէպէտ մեղանչէր մահացաւրէն, եթէ ոչ առնիցէր զայն գոնէ թոյլատրութեամբ եպիսկոպոսին: Իսկ թէ լուծեալ է, որպէս ասի ունիլ զկարգ: Ասելի է, թէ իջուցեալ է ի գործածութենէն եւ ոչ ի կնքոյն, իսկ յորժամ գործէ զխորհուրդ ինչ, ոչ գործէ իբրեւ զլուծեալ, այլ իբրեւ զկարգ ունող: Ասիցես նախ, եթէ կարգալոյծն ունիլ ասի զկարգ. այս է հակասութիւն, իբր, թէ ունել եւ չունել: Ասեմ, թէ հակասութեան յատուկ է ըստ միոյ մասին եւ ըստ միոյ ժամանակի

հակասիլ, այլ ոչ ըստ այլ եւ այլ ժամանակի: Իսկ կարգալոյծ քահանան ներկայապէս թէպէտ լուծեալ է, այլ ոչ նկատմամբ ապառնի ժամանակին, որ բռնադատութեամբ հարկին ի գործ ածէ զկարգն, եւ պատարագէ: Ասիցես երկրորդ, թէ լուծումն կարգին է աւտարանալ յամենայն եկեղեցական աստիճանաց, որպէս ասացին հարքն Եփեսոսի սուրբ ժողովոյն յընկեցմանն Նեստորի, թէ՝ գիտասջիր դու, զի վասն ամպարշտութեանց քոց ընկեցար յայս սուրբ ժողովոյս եւ աւտարացար յամենայն եկեղեցական աստիճանաց: Իսկ աւտարացեալն յաստիճանէ ոչ կարէ գործել ընտանեաբար: Ասեմ, թէ սուրբ հարքն զայն ասացին նկատմամբ անգործութեան աստիճանացն Նեստորի, այլ ոչ նկատմամբ գործունէութեան աստիճանացն Նեստորի, այլ ոչ նկատմամբ ջնջելոյ զկնիք աստիճանաց նորա, որ անջնջելապէս ներտպեալն էր ի հոգի նորա: Ուստի սուրբն Կիւրեղ զկնի ընկեցման նորա տակաւին յորդորէր զնա ի նզովել եւ հրաժարիլ յամենայն աղանդոց իւրոց, որ եթէ արարեալ իցէր եւ զղջացեալ, ոչ կրկին զնա ձեռնադրէին, այլ զանգործ մնացեալ կարգ եւ աստիճան նորա հրամայէին վերստին ի գործ ածել:

Ասիցես երրորդ, թէ որ տայ ումեք, կարէ եւ բառնալ: Իսկ եպիսկոպոսն տայ զկարգ քահանային, ուրեմն կարէ եւ բառնալ: Պատասխանեմ ըստ Թովմայի, թէ եպիսկոպոսն տայ զկարգ քահանայական ոչ յատուկ զաւրութեամբ իւրով, այլ գործիքականապէս որպէս սպասաւոր Աստուծոյ, որոյ ներգործութիւն մարդով ոչ կարէ բառնիլ, ըստ այնմ՝ «զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեսցէ» (Մրկ. ժ. 9): Այսպէս եւ քահանայն կարէ մկրտել, այլ ոչ ջնջել կարէ զմկրտութիւն եւ բառնալ զկնիք[541]: Ուստի եւ սուրբ հարք Եփեսոսի ժողովոյն ոչ ասացին առ Նեստոր ներգործականապէս, թէ աւտարացուցաք զքեզ յամենայն եկեղեցական աստիճանաց, այլ ասացին կրաւորականապէս, թէ՝ աւտարացար, զի գիտէին զայնս ոչ բառնիլ յինքեանց նաեւ, զի մկրտութիւն է դուռն ամենայն խորհրդոց, եւ զայն կարէ առնել կարգալոյծ քահանայն, որպէս ասի ԾՀ. կանոնի սրբոյն Աթանասի. «Եթէ ոք քահանայ վասն անարժան վարուց մերժեալ իցէ յեպիսկոպոսաց յիւրմէ աստիճանէն, եւ երթեալ յայլուր արասցէ մկրտութիւն, եւ երբ իմասցի մերժումն յաստիճանէն, զմկրտութիւն նորին արժան է ընդունիլ»[542]: Պատասխանեաց. զմկրտութիւն արժան է ընդունիլ եւ զվրէժխնդրութիւնն թողուլ Աստուծոյ, ուրեմն նոյն է բան զպատարագող կարգալոյծ քահանայէն:

---

[541] Տե՛ս Թովմա Աքուինացի, Յաղագս խորհրդոց եկղեցւոյ:

[542] Ամփոփումն է Աթանաս Ալեքսանդրացու Ծ. կանոնի. տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 311–312:

Ասիցես չորրորդ՝ եթէ բանադրեալ եւ կարգալոյծ քահանայն կարէ պատարագել, ուրեմն եկեղեցական եւ կապանքն եպիսկոպոսին ունայն եւ վարկպարագի լինին: Ասելի է, թէ ոչ լինի ունայն, զի ոչ կարէ բանադրեալ քահանայն ի կիր առնուլ զկարգ իւր որպէս յառաջն, այլ միայն ի կարի հարկաւոր ժամանակի, որ եւ զկնի կատարելոյն զխորհուրդ ինչ մնայ եւ յետ այնորիկ ի ներքոյ բանադրանաց, մինչեւ ի հաշտիլն եպիսկոպոսին եւ յարձակելն զնա: Որպէս թէ գլխաւոր արուեստաւոր մի ըմբռնեալ վասն գողութեան եւ վաճառեցեալ ի մահ, եւ եդեալ ի բանտի վասն կատարելոյ զգործ ինչ արուեստին արձակիցի ի բանտէն հրամանաւ դատաւորին մինչ ցկատարումն գործոյն եւ անդէն դնիցի ի բանտ վասն կախեցման:

Պրակ Թ.

Արդեա՞ւ ճահ իցէ ի նզովեցելոց եւ ի հերետիկոսաց կամ ի մեղաւորաց ընկալնուլ եւ լսել զպատարագն

Որովհետեւ վերոգրեալքն, այսինքն՝ նզովեցեալքն հերետիկոսքն, հերձուածողքն, մեղաւորքն եւ բանադրեալ քահանայքն զաւրութեամբ կարգին կատարելով զխորհուրդն մեղանչեն (թէպէտ խորհուրդն սուրբ իցէ եւ երիւղածութեամբ պատուելի, բայց զի գինտ ոսկի է կախեալ ի քիթ խոզի, եւ խնձոր ի խոզից կրծեալ, եւ կամ ըստ Նարեկացւոյն՝ «մեղր ի մկանց ճարակեալ»[543]) վասն այնորիկ ըստ առաքելոյն. Փախչելի է ի միաբանութենէ այնպիսեաց շանց (Փիլիպ. Գ. 2):

Երկրորդ՝ զի որ հաղորդի ումեք ի մեղս՝ կցորդի չարեաց նորա: Վասն այնորիկ ասէր Դաւիթ. «Որ ամբարտաւան էր աչաւք եւ ագահ սրտիւ, ընդ նմա եւ զհաց ոչ ուտէի» (Սղմ. ճ. 5) որ ոչ թէ զհացն խտրէր մարգարէն, այլ զընկերանալն ընդ չարաց: Նմանապէս եւ ի սուրբ հացէ խորհրդոյն ոչ է խտրելի, այլ ի կցորդութենէ մեղաց վերոգրեցելոցն:

Երրորդ՝ զի ասի ի թղթոջն առ Կիւրիա, թէ՝ «Որ ոք զՀայր եւ զՈրդի (եւ զՍուրբ Հոգի) ոչ ընդունի, մի՛ տայցէք նմա ողջոյն, եւ որ ասասցէ նմա ողջոյն՝ կցորդ լիցի չարեաց գործոց նորա» (Բ. Յովհ. Ա. 11): Մի ասասցես, թէ ամենայն մեղաւորք նմանապիսիք են, ուրեմն ոչ ընդ ումեք ընկերակցելի է: Ասելի է, արքն կատարեալք եւ փորձ գտեալքն են որպէս զբժիշկս, որք ի շրջիլն ընդ հիւանդ մեղաւորաց ոչ վնասին, այլ առողջութեան նոցա պատճառք լինին, որպէս ոմն ի փիլիսոփայից ի մեղադրիլն, թէ վասն էր զամենայն ոք ընդունէր անզանազանապէս, ասաց, թէ եւ

[543] Տես Մատեան, բան ՃԶ., բ.:

բժիշկք շրջին ընդ հիւանդաց, այլ ինքեանք առողջք են։ Այլ ոչ է այնպէս զանկատարից, զի յողդողք գոլով եւ իբր զփափուկ մրգեղէնս, ընդ հպիլն առ այլ միրգս, փութով նեխին, եւ կամ զի արքն կատարեալք նման կատարեալ բժշկաց զմահացուցիչ սիւլիւմէննն[544] մարեն եւ ուտեն, եւ ոչ ինչ վնասին, զոր տգէտքն անմար կերեալ, փութով մեռանին։ Ուստի եւ հրեշտակքն փութացուցանէին զՂովտ ելանել ի Սոդոմայ՝ առ ի յոչ ըմբռնիլ ի պատիժ նոցա (տե՛ս Ծննդ. ԺԹ. 15, Առակ. Ա. 10)։ Այսքիկ ի կողմանէ կրողացն, այլ ի կողմանէ ներգործողացն ասելի է, թէ հերետիկոսքն մեր եւ նզովեցեալքն են իբրեւ զկատաղի շունս, որք զո՛ եւ խածանեն, առնեն զնոսա կատաղիս իբրեւ զինքեանս, եւ են որպէս զփտեալ ատամունս, որք եւ զառողջ ատամունս փտեցուցանեն, են եւ որպէս զժանտամահիւ ախտացեալս, որք առ այլս թափանցեցուցանեն զախտն ժանտ։

Չորրորդ՝ զի հերետիկոս, մեղաւոր եւ բանադրեալ քահանայքն, թէպէտ զաւրութեամբ կարգին ի հարկաւորութեան կարեն կատարել զայս եւ զայլ խորհուրդս, սակայն ոչ ուղղակի վարին զայնս ի կատարելն, զի ոչ մտանեն ընդ դուռն, այլ ընդ այլ ելանեն, եւ ոյք նոցա հաղորդին ըստ Դաւթի, իբր ընդ թիւրելոց վարելով թիւրին եւ կամ զի յԱստուծոյ լսեն. «Եթէ տեսանէիր զգողս՝ ընթանայիր ընդ նոսա եւ ընդ շունս՝ դնէիր զբաժին քո, վասն որոյ դու ընդէ՞ր բնաւ պատմես զարդարութիւն իմ, եւ առնուս զուխտ մարմնոյ իմոյ ի բերան քո ձեռամբ այնպիսեաց» (Սղմ. Խ. 16, 18)։ Ասիցես նախ, թէ խորհուրդն սուրբ է թէ եւ ձեռամբ անարժանից տրիցի։ Ասեմ, թէ՝ այո։ Սակայն եւ բժշկական դեղն բարի է, որ ի բորոտեալ եւ ժանտախտացեալ ձեռանէ բժշկին տրի, սակայն կասկածելի է ձեռամբ այնպիսեացն առնուլ զդէղ բժշկական, զի եւ հացն ոչ է խորելի, սակայն Դաւիթ ընդ ամբարտաւանիցն աչաւք եւ ընդ ագահացն սրտիւ ոչ կամէր ուտել (տե՛ս Սղմ. Ճ. 5)։ Ասիցես երկրորդ, թէ զմարմնաւոր սեղանակցութիւն եւ զհացկերութիւն ընդ հերձանոսաց ոչ խորեաց Քրիստոս։ Ասէ, թէ հաստատուն հաւատով զամենայն ինչ կարէ ուտել ընդ ում եւ իցէ եւ կամ զինչ եւ իցէ (տե՛ս Ղուկ. ժ. 8, Հռոմ. ԺԴ. 2 Ա. Կորնթ. ժ. 25, 27)։ Ուրեմն եւ առ հոգեւոր սեղանն, ընդ ում եւ իցէ ճաշակելի է զհաղորդութիւն։ Ասեմ, թէ որպէս կերակուրն, ըստ որում կերակուր զինչ եւ իցէ ընդ ում եւ կերեալ լիցի, ոչ պղծէ զմարդ, յորժամ անխիղճ մտաւք կերեալ լիցի, զի համարի հաւատով սրբիլ, ըստ այնմ՝ «ոմն հաւատայ ուտել զամենայն» (Հռոմ. ԺԴ. 2)։ Այնպէս եւ հաղորդութիւն ըստ որում

[544] Սիւլիւմէն — թուրք. զառիկ, մկնդեղ. տե՛ս «Համառօտ բառարան ի տաճկականէ ի հայ ի պէտս դպրոցաց՝ յօրինեալ ի հ. Յակովբոս վ. Պօզաճեան», Վիեննա, 1841, էջ 848։

խորհուրդ ոչ պղծէ զարժանապէս ուտողն, այլեւ սրբէ։ Սակայն որպէս զպատուական կերակուրն ընդ ժանտախտացելոյն ուտելն վտանգաւոր է, նմանապէս եւ զհոգեւոր կերակուրն ընդ հերետիկոսաց նզովեցելոց եւ բանադրեցելոց, ուստի ասէ Պաւղոս. «Ոչ կամիմ զձեզ հաղորդս լինիլ դիւաց» (Ա. Կորնթ. ժ. 20)։ Նաեւ զի թէպէտ հաստատունն հաւատով, զմարմնաւոր եւ զհոգեւոր կերակուրն կարէ ուտել ոք ընդ ումն եւ իցէ, եւ ոչ պղծի, սակայն այնու ուտելովն գայթակղեցուցանէ զտկարամիտն, ընդդէմ որոյ ասէ Պաւղոս. «Եթէ վասն կերակրոյ եղբայրն իմ գայթակղի՝ զմիս ոչ կերիցի ի յաւիտեան» (Ա. Կորնթ. Ը. 13, ժ. 27), զկնի ասելոյն. «Եթէ ոք կոչէ զձեզ յանհաւատից (եւ կամիցիք երթալ, ամենայն ինչ որ առաջի ձեր դնիցի, կերայք, եւ մի՛ խորէք վասն խղճի մտաց». զայս ասէ զկատարելոցն ի հաւատն), ապա խնամ տանելով տկարացն ասէ. «Ապա եթէ ոք ասասցէ ձեզ, թէ այդ զոհեալ է՝ մի՛ ուտիցէք վասն նորա որ գուշակն եղեւ եւ վասն խղճի մտացն։ Այլ զխիղճ մտացն ասեմ ոչ զիւրն, այլ զընկերին» Ա. Կորնթ. ժ. 28–29), եւ զկնի եզրակացուցանէ՝ ասելով. «Արդ, եթէ ուտիցէք, եթէ ըմպիցէք, եթէ զինչ եւ առնիցէք, զամենայն ինչ ի փառս Աստուծոյ արասջիք, առանց գայթակղութիւն դնելոյ հրէից եւ հեթանոսաց լինիցիք եւ եկեղեցւոյն Աստուծոյ» (Ա. Կորնթ. ժ. 31–32)։ Ուրեմն եւ այս կանոն պահելի է եւ առ հոգեւոր կերակուրն, զի մի՛ ոք ի մաքուր խղճմտանս իւր յուսալով ի ճաշակելն զհաղորդութիւն ի ձեռանէ հերետիկոսաց եւ կամ ընդ հերետիկոսաց նզովեցելոց եւ բանադրեցելոց գայթակղեցուսցէ զտկարամիտսն։

Հինգերորդ՝ ասիցես, թէ որ զմեծն կարէ սրբել, եւս առաւել՝ զփոքրն։ Այլ ըստ վճռոյն Քրիստոսի, «Սեղանն սրբէ զպատարագն» (Մտթ. ԻԳ. 19), ուրեմն եւս առաւել՝ զքահանայն, թէ պոռնիկ իցէ, թէ հերետիկոս եւ կամ բանադրեալ։ Ուրեմն ոչ է վնաս առնուլ զսրբութիւն յայնպիսեաց, զի համարին նախ սրբեցեալք։ Որպէս գրի Հարանց վարուց [] գլուխ [] Թղթահամարն, թէ մինչ պոռնկեալ քահանայ մի եկն առ սուրբն Մակար պատարագ մատուցանել, եւ դիւահար մի աղաղակեաց, թէ պոռնկեալ է քահանայն, որում սաստեաց սուրբն՝ ասելով. Որդեակ ամեն ոք զմեղս արտաքս տանի եւ դու ի ներքս բերես։ Եւ եղեւ ի մատուցանել քահանային, էջ հրեշտակն յերկնից, եւ իբրեւ զհուր վառեալ, մաքրեաց զքահանայն, եւ ասաց, եթէ երկրաւոր թագաւոր զաղտոտեալն ձեռաւք ոչ թողու մատչիլ առ ինքն, որքան եւս առաւել երկնաւոր Թագաւորն[545]։ Պատասխանեմ՝ նախկին մասին, թէ հնոյ աւրինաց սեղանն սրբէր

[545] *Տե՛ս Վարք սրբոց հարանց, հտ. Բ., էջ 80։*

զպատարագն ի գործոյ գործողին, այլ նոր աւրինացս պատարագն սրբէ զՍեղանն եւ զմատուցեալսն առ ինքն ի գործոյ գործեցելոյ: Այսպէս միւռոնն հեղեալ յեպիսկոպոսէ ի վերայ վիմի ընդունակ առնէ զնա ի վերայ իւրն պատարագելոյ զՔրիստոս, այլ յակամայ հեղեալ ի վերայ ուրուք անհաւատի ոչ սրբէ զնա արտաքոյ կամաց եւ դիտաւորութեան նորա: Նմանապէս եւ պատարագն ոչ սրբէ զխստացեալն ի մեղս թարց տրամադրութեան ներքին կամացն եւ արտաքին դաւանութեան: Վասն որոյ թէեւ խորհուրդն սուրբ իցէ, այլ ինքեանք պիղծ են, զի զգինդ ոսկի կախեալ ունին ի քթթս իւրեանց: Ուստի Ոսկեբերանն ԺԳ. Ճառին առ Անտիոքացիսն ասէ, որ «ի զոհս հնոցն մերձենային, որպէս զի սրբութեամբ պարկեշտանային, զի ամենայն իւիք սուրբ գտանէին: Դու յայն զենումն եւ ի պատարագն մերձենաս, յորմէ հրեշտակքն դողան, եւ ժամանակաւ շրջանաց զիրսն սահմանես, եւ զիա՞րդ կարիցես յանդիման լինել բեմին Քրիստոսի, որպիսի պիղծ ձեռաւք եւ շրթամբք ժոխցես զմարմինն Քրիստոսի համբուրել[546]»: Ասէ եւ սուրբն Գրիգոր Նարեկացի. «Յակամայիցն ոչ կատարեալ սէր, ուստի եւ՝ ոչ կատարեալ բժշկութիւն»[547]: Ուրեմն եւ հերետիկոսք եւ պոռնիկք եւ նզովեալք մերձենալով ի սուրբ խորհուրդն ոչ միայն մաքրին, այլեւ կրկին մեղաւք զազրանան վասն անարժանութեան իւրեանց: Պատասխանեմ երկրորդ մասին, թէ պոռնիկ քահանայն սրբեցաւ արդեամբք սրբոյն Մակարայ եւ առ ի խայտառակութիւն չար դիւին: Այլ այն համարի ի կարգի գերբնականաց, որ ոչ միշտ հանդիպի, ուստի եւ ընդհանրական կանոն ոչ կարէ առնանիլ յայնմանէ: Ուրեմն ոչ է անկասկած հաղորդիլ յայնպիսեաց:

Պ Ր Ա Կ Ժ.

Արդեաւ ճա՞հ իցէ բահանային ամենեւին հրաժարիլ ի պատարագելոյ

Պատասխանեմ, թէ ոչ է պարտ ամենեւին հրաժարիլ, այլ երբեմն վասն ծանր պատահմանց, որպէս թէ վասն բորոտութեան, անդամալուծութեան, լուսնոտութեան, բանադրանաց եւ այլոց:

Նախ՝ քանզի պաշտաւն քահանային է մանաւանդ ուսուցանել եւ պատարագել: Այլ առաքեալն պատուիրէ Տիմոթէոսի, թէ՝ «Քարոզեա զբանն, հաս ի վերայ ժամու եւ տարաժամու» (Բ. Տիմ. Դ. 2), եւ ի Ե. (5)

[546] Ոսկեբերան, Մեկնութիւն Փիլիպ. տես ՆԲՀ, Ա., էջ 840 («ժոխմ»)

[547] Տես Մատեան, բան ԻԷ., բ.:

համարն ասէ. «Զպաշտաւն քո կատարեալ կալ», այլ որպէս քարոզելի է, նմանապէս եւ պատարագելի, այլ որպէս ի քարոզելոյ ոչ ամենեւին լռելի է, նմանապէս եւ ի պատարագելոյ։

Երկրորդ՝ վախճան կարգին է պատարագելոյ, իսկ եթէ ամենեւին լռելի իցէր ի պատարագելոյ՝ կարգին քահանայական լինէր ունայն եւ առանց վախճանի, ընդդէմ որոյ ասէ առաքեալն. «Մի ընդունայն զշնորհսն Աստուծոյ ընդունել ձեզ» (Բ. Կորնթ. Զ. 1)։

Երրորդ՝ մեղանչելն է տկարութիւն իմն հիւանդութեան, իսկ պատարագն է դեղ, որպէս ասէ Ոսկեբերան ի պատարագամատուցին, թէ՝ «Դեղ թողութեան շնորհեաց ճաշակողաց զհացս զայս եւ զբաժակս»։ Այլ որովհետեւ հանապազ հիւանդանամք, հանապազ պարտիմք ընդունել զդեղն։ Վասն որոյ եւ մարմինն Քրիստոսի կոչի հաց հանապազորդեան, որ սրբագործելի է ի քահանայէն գոնէ ի տարւոջն քանիցս անգամ ի գլխաւոր տաւնախմբութիւնս, եւ յորս ժողովուրդքն սովորեն հաղորդիլ ի Ե. տաղաւարսն, որպէս զի մի՛ հեղգագոյն քան զժողովուրդսն երեւիցին, այլ առնելով ուսուսցեն։

Չորրորդ՝ զի «քահանայութիւն է կարգ սրբազան, հանճար եւ ներգործութիւն Աստուծով եւ աստուածայնոյ եւ աստուածագործականին հանճարոյ եւ ներգործութեան կատարումն», ըստ սրբոյն Դիոնէսիոսի առ Տիմոթէոս[548]։ Իսկ եթէ յԱստուծոյ եւ Աստուծով է քահանայութիւն, է պարգեւ, զոր ոչ է անփոյթ առնելի, թէ՝ «Մի՛ անփոյթ առնէր զշնորհացդ, որք ի քէզ են» (Ա. Տիմ. Դ. 14)։ Այլ անփոյթ առնէ այն քահանայն զտուեալ պարգեւն, եթէ ամենեւին հրաժարիցի ի պատարագելոյ, յորժամ ունիցի զկարողութիւն։

Հինգերորդ՝ գրէ Պաւղոս, թէ՝ «Յոր կոչումն կոչեցար, ի նմին կացջիր» (Ա. Կորնթ է. 24)։ Իսկ քահանայն կոչի ի սպասաւորութիւն պատարագելոյ զմարմին եւ զարիւն Տեառն, ուրեմն ոչ պարտի ամենեւին հրաժարիլ, զի այնու ոչ միայն զթողական կորուսանէ, այլեւ՝ զհոգեւոր պաշտաւնն։ Առարկիցես նախ, թէ որպէս ի վերոյ ասացաւ, թէ պաշտաւն քահանային է մանաւանդ ուսուցանել եւ պատարագել, նմանապէս եւ մկրտել։ Իսկ Պաւղոս էր առաքեալ եւ քահանայ, եւ ոչ մկրտէր, զի ասէ, թէ՝ «Ոչ առաքեաց զիս Քրիստոս մկրտել, այլ՝ աւետարանել» (Ա. Կորնթ. Ա. 17)։ Ուրեմն որպէս կարէր Պաւղոս հրաժարիլ ի մկրտելոյ (որ է խորհուրդ հոգեւոր նորամտելոցն յեկեղեցի) նմանապէս եւ կարէր հրաժարիլ ի պատարագելոյ, ըստ այնմ եւ այլք քահանայք։ Պատասխանեմ, թէ Պաւղոս թէպէտ

[548] Յաղագս եկեղեց. քահ. I, 1. տե՛ս Արիսպագացի, էջ 54 [4–6]։

ինքեամբ ոչ մկրտէր (վասն ոմանց թիւր կարծեաց, որք համարէին, թէ մկրտեցեալքն ի Պաւղոսէ պաւղոսեանք կոչելիք էին եւ ոչ քրիստոսեանք: Եւ զի մկրտեցեալքն ի Պաւղոսէ փքանային ի վերայ այլոց անուամբ նորա), սակայն մկրտէր ձեռամբ աշակերտաց իւրոց, իսկ որ գործէ ձեռամբն այլոց, ինքն գործէ, որպէս եւ աշակերտացն Քրիստոսի արարեալ մկրտութիւն առ Քրիստոս վերաբերէ աւետարանիչն Յոհաննէս (տե՛ս Յովհ. Գ. 22, Դ. 2, Գործք Ի. 11, Ա. Կորնթ. ժ. 16): Նաեւ թէ պատարագէր Պաւղոս, յայտ է Գործք Ի. 11 եւ Ա. Կորնթ. ժ. 16 ասէ. «Բաժակն աւրհնութեան զոր աւրհնեմք» եւ այլն: Ուրեմն որ Պաւղոս ամենեւին ոչ էր հրաժարեալ ի պատարագելոյ, այսպէս եւ քահանայն ոչ կարէ ամենեւին հրաժարիլ, եթէ ոչ վասն անկարութեան եւ այլոց ծանր պատահմանց որպէս ասացաւ: Ասիցես երկրորդ, թէ քահանայն, որ պատարագէ, պարտ է, զի իցեն եւ այլք ընդ նմին հաղորդիցին, զի ասէ. «Առէք կերէք», եւ սուրբն Դիոնէսիոս ասէ. «Եւ հաղորդեալ եւ հաղորդեցուցեալ ի գոհութիւն յանգէ»:[549] Այլ բազմիցս ի պատարագելն ոչ գտանին հաղորդողք, ուրեմն կարէ հրաժարիլ գոնէ յայնժամ: Ասեմ, թէ զորաւրինակ աղբիւրն միշտ բղխէ, եւ եթէ չիցեն ըմպողք ջրոյ, միթէ դադարիւր ի բղխելոյ. ո՛չ երբէք: Նմանապէս երբեմն եւ Պաւղոս եբեկ զհացն եւ եկեր, եւ ոչ է գրեալ, թէ ետ եւ այլոց: Նաեւ ասեմ, թէ քահանայն ի պաշտաւնէ իրմէ հարկաւորի պատարագել, այլ ժողովրդեան ոչ ի պաշտաւնէ իւրեանց միշտ հաղորդիլ ընդ քահանային, այլ երբ եւ կամիցին, ուստի ոչ կարէ ամենեւին հրաժարիլ: Երրորդ՝ ասիցես, եթէ ամենեւին հրաժարիլն ի պատարագելոյ իցէր անգոսնելի՝ սուրբն Ստեփաննոս տէր Ուսկայ որդին լինէր նախատելի, որ միանգամ միայն պատարագեաց[550]: Ասեմ, թէ նա զարհուրեցաւ յահեղութենէ խորհրդոյն վասն Բիբի կնոջն, որ ազատեցաւ ի չարեան ծովէն: Սակայն մասնաւոր պատահումն ոչ լինի կանաւն ընդհանրական: Չորրորդ՝ ասիցես, թէ գոնէ վասն երկիւղածութեան եւ խոնարհութեան կարէ ոք երբեմն հրաժարիլ ի պատարագելոյ վասն պատահման իմի, այլ ոչ միշտ, զի ի պաշտաւնէ իւրմէ պարաւանդի երբեմն պատարագել, զի որպէս ասէր Պաւղոս. «Եթէ քարոզեմ՝ ոչ են ինձ պարծանք, քանզի հարկ ի վերայ կայ եւ տնտեսութիւն յանձնեալ է ինձ: Բայց վա՛յ է ինձ, եթէ ոչ աւետարանեմ» (Ա. Կորնթ. Թ. 16): Նմանապէս եւ քահանային տնտեսութիւն յանձնեալ է տալ ինքեան եւ այլոց ի ժամու զկերակուր. ուրեմն ոչ կարէ ամենեւին հրաժարիլ:

---

[549] *Յաղագս եկեղեց. քահ. III, 15. տե՛ս* Արիսպագացի, *էջ 85 [10–11]:*

[550] *Նրա մասին տե՛ս Հ. Մկրտիչ Վրդ. Ախգերեան, «Մնացորդք վարուց սրբոց արտաքոյ Տօնացուցին մերոյ յիշատակելոց», հտ. ԺԲ., Վենետիկ, 1815, էջ 354–355:*

ԽՆԴԻՐ ԵԱԻԹՆԵՐՈՐԴ

Յաղագս արարողութեան այսորիկ խորհրդոյ՝ ի վեց պրակս բաժանեալ

Նախ, թէ արդեաւք ի հռչակման այսորիկ խորհրդոյ զենանի Քրիստոս։ Երկրորդ՝ զժամանակէ հռչակման։ Երրորդ՝ զտեղւոյ եւ զայլոց հանդիսաւորութեանց այսորիկ հռչակման։ Չորրորդ՝ Զայնց բանից, որք ի հռչակման այսորիկ խորհրդոյ ասին։ Հինգերորդ՝ զայն, որք շուրջ զհռչակմամբ այսորիկ խորհրդոյ հանդիպին։ Վեցերորդ՝ զպակասութեամբ, որք շուրջ զհռչակմամբ այսորիկ խորհրդոյ առդիպին։

Պրակ Ա.

Արդեաւք ի հռչակման այսորիկ խորհրդոյ զենանի՞ Քրիստոս

Պատասխանի, թէ՝ այո։

Նախ քանզի Քրիստոս իրականապէս է յայսմիկ խորհրդոյ որպէս էր ի խաչին, թէպէտ ի ներքոյ տեսակաց հացին եւ գինւոյ, այլ ի խաչին զենաւ Քրիստոս ի յատկի տեսակի իւրում, ուրեմն մինչ յայսմիկ խորհրդոջ գտանի ի ներքոյ այլոց տեսակաց, եւ նոյն խորհուրդ է, որ ի խաչին զենանիլ ասի ընդ այլովք տեսակաւք։

Երկրորդ՝ ի խաչին հեղաւ արիւնն Քրիստոսի, եւ եթէ ի պատարագին ոչ զենանիւր Քրիստոս, միայն հացն սրբագործելի էր, յորում գոյր եւ արիւն, եւ ոչ գինին, որ յատկապէս եւ բաժանաբար գինին սրբագործելով զզենումն Քրիստոսի, եւ զհեղումն Քրիստոսի արեան նշանակէ, որ ի խաչին։ Ուստի Ոսկեբերան Ա. հատորի մեկնութեան Յոհաննու վերջն ասէ. «Սոսկալի է ճշմարիտ Սեղանն, յորոյ վերայ մատուցանի։ Աղբիւր ելանէր ի դրախտէն եւ գետս մեծամեծս արձակէր։ Իսկ իմանալի գետ Սեղանոյս յայսմանէ ելանէ աղբիւրաբար եւ արձակէ գետս հոգեւորականս։ Այլ գետ արեան ոչ ելանէ ի Սեղանոյն առանց զենման»։

Երրորդ՝ այս խորհուրդս կոչի պատարագ, իսկ պատարագքն ի հնումն զենմամբ նուիրեալք լինէին, ուրեմն եւ ի լրութենէ եկեղեցւոյ զենմամբ նուիրի Քրիստոս Հաւր Աստուծոյ։ Ուստի Լամբրոնացի միութեան եկեղեցւոյ գրքոջ ԻԹ. գլուխ ասէ բերանովն Քրիստոսի, թէ՝ «Յորժամ թշնամանադիրն ուխտին (այսինքն՝ սատանայ) ջանայ մեղաւք զձեզ յանցաւորս առնել, դիք զայս պատարագ առաջի Աստուծոյ եւ իմոյ մահուն յիշատակ արարէք առ

նա, թէ քո Միածինդ մահու չափ եւ մահու խաչի քեզ հնազանդեցաւ Հայր սուրբ վասն զմեզ արդարացուցանելոյ, որով եւ արդարացաք: Բայց մեղքն Ադամայ վերստին դատապարտեաց զմեզ, այլ շնորհ թողութեան Միածնի քոյ առաւել բարձրասցի եւ վերստին զմեզ արդարացուսցէ, զորս պարտիքն Ադամայ դատապարտեաց»[551]: Զայս ի Քրիստոսէ ուսեալ եւ առեալ հրաման կատարեմք, եւ տամք զմահ նորա միշտ փոխանակ մեր պատարագ Հաւր: Այլ մահն Քրիստոսի, որ եղեւ հեղմամբ արեան, նշանակի արեամբն, որ յատկապէս սրբագործի տեսակաւ որոշաբար ի մարմնոյն, քանզի եւ արիւնն Քրիստոսի պատարագ կոչի, ըստ Նարեկացւոյն ի ճառ եկեղեցւոյ գլուխ, թէ՝ «Արիւն Աստուծոյ ի սմա պատարագեալ յաւէտ քան զԱբելին մահու գուժարկու, կենդանութիւն անմահութեան ի սմա ազդելով[552]»:

Չորրորդ՝ սուրբն Գրիգոր Նարեկացին ԾԳ. գլուխ աղաւթիցն ասէ ի դէմս Քրիստոսի, թէ՝ «Յիմս անուն յանցաւորապէս որպէս թէ կամաւ ընդ քեզ ես կրիցեմ բազումս մեռեալ, եւ մնաս կենդանի»[553]: Այլ Քրիստոս ի յատկի տեսակի իւրում միանգամ մեռաւ ի խաչին, ուրեմն յայտ է, թէ որքանիցս պատարագի, այնքանիցս զենեալ ասի:

Ասիցես նախ, թէ որ զենանի՝ մեռնի, իսկ Քրիստոս միանգամ մեռաւ եւ յարեաւ եւ յայնուհետեւ ոչ մեռանի, ուրեմն այլ ոչ եւս զենանի: Ասեմ ի յատկի տեսակի իւրում Քրիստոս միանգամ մեռաւ եւ յարեաւ եւ այլ ոչ մեռանի: Սակայն ի ներքոյ խորհրդական տեսակացն (որ է խորհուրդ խաչին) որքան պատարագի այնքանիցս զենանիլ ասի եւ մնա կենդանի: Երկրորդ՝ ասիցես, թէ որ զենանի կրէ զցաւս, այլ յայլուր ասացաւ, թէ Քրիստոսի մարմինն ոչ կրէ ի կրել խորհրդական տեսակացն, ուրեմն եւ ոչ զենանիլ ասի ի պատարագիլն: Ասեմ, թէ որպէս Աբրահամ կամեցաւ զենուլ զորդին եւ թէպէտ ոչ էզեն, սակայն համարեցաւ առաջի Աստուծոյ իբր զզենող, ըստ այնմ. «Ոչ խնայեցեր յորդին քո վասն իմ» (Ծննդ. ԻԲ. 12, 16): «Զհաւահակ մատուցեալ եւ պատարագ» (Եբր. ԺԱ. 17) կոչէ Պաւղոս, այսպէս եւ Քրիստոս, որ քանիցս պատարագի ի յիշատակ չարչարանաց իւրոց, իբրեւ հայելի խորհրդական տեսակքն ցուցանեն յինքեանս զտիպ չարչարանացն Քրիստոսի, այլ որպէս հայելին զինչ եւ յանդիման ունիցի իւրն, զայն ցուցանէ եւ նկարէ յինքեան: Նմանապէս եւ խորհուրդ պատարագին յինեան ցուցանէ զչարչարանսն Քրիստոսի եւ զզենումն ի խաչին, վասն որոյ ասի ինքն Քրիստոս զենեալ: Երրորդ՝ ասիցես, թէ Քրիստոս միանգամ մատոյց զանձն իւր պատարագ ի խաչին, եւ ոչ ըստ աւրինացն, որ քահանայապետն

[551] Տէս Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք*, էջ 155:
[552] Տէս Մատեան, բան Հե., է.:
[553] Տէս Մատեան, բան ԾԳ., գ.:

յամի յամի մտանէր ի Սրբութիւն սրբոց արեամբ աւտարաց։ Եւ Պաւղոս ասէ, թէ՝ «ոչ զի բազում անգամ մատուցանիցէ զանձն պատարագ, ապա թէ ոչ պարտէր նմա բազում անգամ չարչարիլ ի սկզբանէ աշխարհի» (Եբր. Թ. 25–26), ապա թէ միանգամ էր չարչարանքն, միանգամ էր զենումն։ Ասեմ, թէ վերոգրեալքն ամենայն նկատեն առ յատկական տեսակն Քրիստոսի, որ Քրիստոս իւր յատուկ տեսակաւն միանգամ զենաւ ի խաչին եւ մեռաւ, այլ ոչ նկատեն առ խորհրդական տեսակն, որ միշտ պատարագի եւ զենանի, զորմէ ասաց Տէրն. «Զայս արարէք քանիցս անգամ թէ ըմպիցէք առ իմոյ յիշատակի» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 25). որ ոչ ասէր, թէ քանիցս ըմպիցէք, եթէ իցէր այն ըստ յատկի տեսակին, որ ի խաչին, որ եւ ոչ այն ըմպեցաւ տեսակաւ արեան։ Ուրեմն պատարագն ներկայացուցանէ զչարչարանս եւ զզենումն Քրիստոսի ի խաչին, թէպէտ Քրիստոս իրականապէս ոչ զենանի ըստ յատկի տեսակին, այլ տեսակաւ հացին եւ գինւոյն, որպէս թէ զհայելին ըմբռնիցես ի դէմս ումեմն զենեցելոյ, որ ցուցանիցէ զպատկեր զենեցելոյն, որոյ նախատիպն կրիցէ յինքեան եւ ինքն հայելին այնպէս ցուցանիցէ յինքեան, թէպէտ ոչ կրիցէ պատկերն ի հայելւոջ, մի՛ ասիցես, թէ ուրեմն ըստ յայդմ աւրինակի Քրիստոսի միայն մարմնոյ պատկերն է ի հացի եւ ի գինին։ Ասեմ, թէ ոչ այլ էական պատկերն Հաւրէ ի յՈրդին էականապէս, նմանապէս եւ էական պատկեր մարմնոյ եւ արեան են ի ներքոյ հացին եւ գինւոյն, եւ երբ խորհրդական տեսակքն կրեն, ասի՝ Քրիստոս կրել, որպէս եւ ի չարչարիլ մարդկութեան ի Քրիստոս ասի Աստուած Բանն կրել վասն իւրութեան մարմնոյն, զի ի մարմնի իւրում կրէ զկիրսն եւ ոչ ի յաւտար մարմնի։ Չորրորդ՝ ասիցես, եթէ Քրիստոս զենանի յայսմ խորհրդոջ՝ արիւնն հեղանի, ուրեմն ոչ է պարտ եւ զգինին սրբագործել։ Ասեմ, թէ եւ ի խաչին արիւնն Քրիստոսի հեղաւ, այլ մարմինն ոչ էր ամենեւին թարց արեան, ապա է ոչ ի խոցել զինուորին ոչ բղխէր զարիւն եւ ջուր։ Եւ մինչ Քրիստոս պատարագեաց ի վերնատանն, եթէ յաւելորդ էր արիւնն (վասն ունելոյ մարմնոյն եւ զարիւն), ապաքէն ոչ զգինի սրբագործէր։ Սակայն զի այնպէս արար եւ այնպէս ուսոյց, վասն որոյ այնպիսաբար կիրառնելի է, զի մարմինն եւ արիւնն մի եւ նոյն խորհրդեան, թէպէտ այլ եւ այլ տեսակք։

Պրակ Բ.

Թէ յոռո՞ւմ ժամանակի հռչակելի է այս խորհուրդ

Նախ ասեմ, թէ ամենայն ժամանակ է յարմար առ ի կատարել զայս խորհուրդս։ Այլ ոչ իմանի, թէ միշտ եւ յամենայն մասին ժամանակի, ապա

թէ ոչ ի քսան եւ չորս ժամս աւուրն եւ յամենայն մասունս նորա անդադարապէս պատարագելի էր, որ է անյարմար: Այլ այսու խնդրով իմանալ պարտ է, թէ յաւուրն միանգամ պատարագելի է, բայց թէ յորում ժամանակի եւ իցէ, զի հասարակաւրէն մատուցանելի է յառաւաւտուն ի ծագման արեւուն: Իսկ ի Ծննդեան Տեառն յերեկոյին ի մէջ գիշերի, զի ի մէջ գիշերի ծնաւ Քրիստոս եւ նոյն մէջ գիշերն համարի ի կարգի առաւաւտուն: Իսկ յԱւագ Երկուշաբթին զկնի կէսաւուր, որ համարի ի կարգի երեկոյին եւ ի խթման Զատկին, զկնի իններորդ ժամուն:

Հինգերորդ՝ ասեմ, թէ խորհուրդ մարմնոյ եւ արեան Տեառն կոչի հաց հանապազորդական, ուստի ի վերայ Հայր մերին, թէ՝ «զհաց մեր հանապազորդն տուր մեզ», ասէ Յոհաննէս Ծործորեցին. «Ոչ դիւրածախս զայս, այլ զերկնաւորն, զոր հաց հրեշտակաց կոչեաց Դաւիթ, որ յուտելն ոչ ծախի եւ չըմպելն ոչ նուազի, զկերողն յագեցուցանէ, եւ ինքն չինքեան ամբողջ մնայ»[554]: Այլ թէ որպէս ոչ ծախի, ասէ Լամբրոնացին ի վերայ Հայր մերի մեկնութեան. «Ո՛չ հաւատաս անծախ լինել կերակուր, Գիրք սուրբք, ո՞չ հանապազ զմեզ կերակրեալ պէսպէս գիտութեամբ ի նոյնութեան մնայ: Դարձեալ եւ ո՞չ թուի քեզ հեշտ լինել զգիտութիւն, յոսկիաձոյլ յապարանիցն, յոսկեթել կերպասուցն, չականակապ բազմականացն զինչ աւգտի մարմինս, ընդէր հեշտանայ ի տեսութիւն նոցին քան ի կերակուր առաւել, երգք եւ եղանակք ընդէր զուարճացուցանեն, զսա առաւել քան ըմպելի տեսութիւն եղբարց եւ որդւոց ո՞չ քաղցրանայ կարաւտելոցն, որպէս գինի»[555] եւ այլն: Ուրեմն որպէս վերոգրեալքն տան զզմայլումն վայելողացն, եւ ինքեանք անսպառ եւ անծախ մնան, այսպէս եւ Քրիստոսի մարմին եւ արիւնն ճաշակին եւ անծախելիք մնան, որպէս ասէ Նարեկացին ՂԲ. ճառի. «Որ անծախապէս միշտ պատարագի»[556], եւ ի ճառի Աստուածածնին ասէ «Քեւ զանմատոյց հուրն կիզանող անապական ծագքմամբ ծախեցաք»[557]: Երրորդ՝ զի սրբազան պատարագն ներկայացուցիչ է չարչարանացն Քրիստոսի եւ պտղոց նորա, որոց պարտիմք հաղորդել յիշատակաւ պատարագին յամենայնում աւուր, բաց ի Քառասնորդաց շաբաթամիջաց, զի սգոյ աւուրք են, եւ սուրբ պատարագն հարսանիս Գառինն կոչի: Իսկ որովհետեւ յամենայնում աւուր վիրաւոր եմք մեղաւք, յամենայնում աւուր կարաւտիմք սպեղանւոյ մարմնոյ

---

[554] *Տե՛ս* Շնորհալի (Ծործորեցի), *Մեկնութիւն Մատթէի, էջ 148:*

[555] *Տե՛ս* Ներսէս Լամբրոնացի, *Խորհրդածութիւնք, էջ 458–459, նաեւ աշխարհաբար թրգմ. «Աւանդութիւններ, Մեկնութիւններ, Ճառեր», աշխ. Հ. Քէօսէեանի, Եր., 2017, էջ 155–156:*

[556] *Տե՛ս Մատեան, բան ՂԳ., գ.:*

[557] *«Ներբող ի սուրբ Կոյսն», տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԲ., էջ 959 [67]:*

եւ արեան Տեառն գոնէ հոգեւորապէս ճաշակմամբ, այսինքն՝ շնորհացն վայելմամբ, յորժամ չկարիցեմք խորհրդականապէս հաղորդիլ։ Ուստի ասի. Այլ իբրեւ հաղորդեալք Քրիստոսի չարչարանացն, ուրախ լինիջիք, զի եւ ի յայտնութեան նորա ցնծացեալ բերկրիջիք։ Չորրորդ՝ պատարագն նախանկարեցաւ ի հացն, որ հանապազ դնիւր ի սեղանն Առաջաւորաց (տե՛ս Ղեւտ. ԻԴ.), ուրեմն եւ նախատիպն այնորիկ յամենայն աւուր պարտի դնել ի վերայ սրբոյ սեղանոյ։ Հինգերորդ՝ պատարագն կոչի գոհութիւն եւ մանաւանդ գովութիւն Աստուծոյ, զի պատարագաւն գոհանամք եւ գովեմք զԱստուած, որպէս գրեալ է Յայտնութեան, թէ զենեալ Գառինն երգէին զերգս եւ ասէին. «Արժանի ես առնուլ զգիրսդ» (Յայտ. ե. 9) եւ այլն։ Իսկ այս գոհութիւնս եւ գովութիւնս մանաւանդ պատշաճի զենեցելոյ Գառին ի վերայ սրբոյ Սեղանոյ, եւ այն ի ժամու առաւաւտուն, նախ ան զծագելն եւ կամ զկնի ծագմանն յերրորդ ժամէ աւուրն մինչեւ ցիններորդն, զի յայնս լրացան չարչարանքն Քրիստոսի, ուստի ասի Իմաստութեան, թէ՝ «Պարտ է նախ քան զարեգակն կանխել ի գովութիւն քեզ, եւ յառաջ քան զծագել լուսոյ յանդիման լինել քեզ» (Իմաստ. ԺՉ. 28)։ Այլ յԱւրէնս ասացաւ, թէ՝ «Մի՛ դատարկաձեռն երեւիցիք առաջի իմ»։ (Ելք ԻԳ. 15[558])։ Իսկ պատուական եւ գերազանց ընծայ Հաւր Աստուծոյ ոչ գոյ քան զպատարագն գոհութեան, որով գովի ինքն Հայր Աստուած ընդ Որդւոյ եւ ընդ Հոգւոյն Սրբոյ։ Ուստի ասէ Նարեկացին յաղաւթս պատարագին, որ ի դէմս Հոգւոյն Սրբոյ, թէ՝ «Քանզի մինդ յերրորդութենէդ պատարագի, իսկ միւսդ ընդունի հաճեալ ընդ մեզ հաշտարար արեամբ Միածնի իւրոյ, իսկ դու ընկալցիս զմեր պաղատանս»[559] եւ այլն։ Առարկիցես. նախ, թէ ի հռչակման այսորիկ խորհրդոյ ոչ է պարտ ժամանակ սահմանել, քանզի ասի Յայտ. «Քրիստոս Գառն զենեալ ասի ի սկզբանէ աշխարհի» (Յայտ. ԺԳ. 8)։ Այլ «ի սկզբանէն» ցուցանէ զանկէտ ժամանակ, ըստ այնմ. «Ի սկզբանէ էր Բանն» (Յովհ. Ա. 1)։ Ուրեմն ոչ բարեպէս սահմանի ժամանակ հռչակման ահասորիկ խորհրդոյ։ Ասեմ, թէ ի սկզբնէ աշխարհի ասելն ցուցանէ ի սկսմանէ աշխարհի, զի ի ներքոյ ստուերական պատարագաց Քրիստոսի զենումն նկարագրեալ լինիւր, որպէս ի ներքոյ պատարագին Աբէլի, Նոյի, Մելքիսեդեկի եւ Աբրահամու։ Զի ի սկսմանէ աշխարհի Քրիստոս յիւրան կրէր ի յԱբէլ՝ սպանմամբ ի Կայենէ, ի Նոյ՝ այպանեցմամբ ի Քամայ, ի յԱբրահամ՝ պանդխտեցմամբ, յԻսահակ՝ զենմամբ, ի Յակաւբ՝ ծառայութեամբ, ի Յոսէփ՝ վաճառեցմամբ, ի Մոսէս՝ արտաքսեցմամբ եւ փախստեամբ, ի մարգարէս՝ քարկոծմամբ եւ սղոցեցմամբ,

[558] *Ի լուս. ձեռ. (թ. 230 ա) թիւրիմացաբար արձանագրուած «օրի»։*

[559] *Տե՛ս Մատեան, բան ԼԹ., ե.։*

ի մարտիրոսսն՝ վկայութեամբ: Զի ինքն ի մեզ կրէր զնախատինս, ուստի զՍաւուղի հալածումն, որ զծառայս նորա հալածէր, իւր համարէր՝ ասելով. «Սաւո՛ւղ, Սաւո՛ւղ, զի՞ հալածես զիս» (Գործք Իբ. 7): Ինքն ի մեզ ատէր զաշխարհս, եւ մինչ դատեցեալ լինիւր ի յիւրսն, յաղթէր նոքաւք եւ ի նոսին, ասէ սուրբն Բաւլինոս: Եւ կամ թէ Գառն Աստուծոյ ի սկզբանէ նախ քան զստեղծումն աշխարհի նախասահմանեցաւ ի ժամանակի զենլոց գոլ: Որպէս եւ Պաւղոս, զընտրութիւն եւ զփրկութիւն, որ եղեւ Քրիստոսիւ, սահմանեալ ասէ «յառաջ քան զժամանակսն յաւիտենից» (տե՛ս Բ. Տիմ. Ա. 9): Այլ ոչ ամենայն, որ ի յաւիտենից նախասահմանեալ է, պարտի ի յաւիտենից եղեալ գոլ, զի եւ ծնունդն ի Կուսէն, թէպէտ ի յաւիտենից նախասահմանեցեալ էր, սակայն եղեւ ի ժամանակի: Ուստի եւ Պաւղոս զընտրութիւն ըստ սահմանելոյն Աստուծոյ «յառաջ քան զյաւիտեանս» ասէ, բայց զայսմանիկն այնորիկ ընտրութեան յերեւիլ Փրկչին: Իսկ առ այն, թէ «ի սկզբանէ էր Բանն» ասեմ, թէ «ի սկզբանէն» իմանի ի յաւիտենից, իսկ Բանն յայտնութեան ի սկսմանէ աշխարհի, ուստի ոչ է նման: Ասիցես երկրորդ, թէ Քրիստոս Աւագ Եշաբթին յերեկոյի պատարագեաց: Ուրեմն հռչակումն այսորիկ խորհրդոյ պարտ է լինել յերեկոյի: Ասեմ, թէ Քրիստոս յերեկոյին պատարագեաց, զի զկնի գառնազենութեան, որ ստուեր էր, կամէր յաջորդել զզենումն ինքեան Գառին ճշմարտի, որ նախատիպ էր հնոյն: Զի գառն յերեկոյի զենանիւր, ուստի ասէ Ոսկեբերան. «Գառն խափանեցաւ եւ փոխանակ գառին Քրիստոս զենաւ ի վերայ նոր Սեղանոյ»[560], եւ, ըստ Շնորհալւոյն. «Փոխան գառին ինքն գոլով Գառն Աստուծոյ նուիրելով»: Զի որպէս արուսեկին հետեւի արեգակն, այսպէս եւ ստուերին՝ ճշմարիտ Գառն: Ուստի զկնի գառնազենութեան եւ կերման, որ էր ուխտ հին, աւանդելոց էր զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան, յարմարապէս կարէր ասել, թէ՝ «Այս բաժակ նոր ուխտ է իմով արեամբ» (Ղուկ. Իբ. 20): Իբր թէ փոխանակ հնոյն եւ ստուերին զնորն եւ զնախատիպն աւանդեմ ձեզ: Ասիցես երրորդ, թէ հացն Առաջաւորութեան, որ նախանկարէր զհաց մարմնոյն Քրիստոսի, ի շաբաթոջ մի անգամ դնիւր ի Սեղանն Առաջաւորաց, եւ մնայր մինչեւ ի միւս հետեւեալ շաբաթն, եւ ապա բարձեալ ուտիւր ի քահանայից (տե՛ս Ղեւտ. Իդ. 8). ուրեմն եւ ճշմարիտ հացն պարտի ի շաբաթէ ի շաբաթ կատարիլ: Ասեմ, թէ շաբաթն թարգմանի հանգիստ, եւ հանգիստն Քրիստոսի եղեւ մահուամբ ի խաչին, ուստի որքանիցս որ պատարագի իբր նոր զենմամբ եւ մահուամբ հանգչի ի շարչարանաց: Վասն որոյ քանիցս որ պատարագի, այն աւրն իբր

[560] Յովհան Ոսկեբերան, *Մեկնութ. Աւետարանի որ ըստ Յովհաննու*, էջ 484:

շաբաթ լինի նմին: Ուրեմն որպէս այն հաց Առաջաւորութեան միշտ մնայր ի վերայ սեղանոյ յաւուրս եաւթն, նմանապէս եւ Քրիստոս յամենայնում աւուր պատարագիլով նմանապէս մնայ ի վերայ սրբոյ Սեղանոյ ի մէջ աւուրցն շաբաթու: Չորրորդ՝ ասիցես, թէ Քրիստոս աւանդեաց զայս խորհուրդս յԱւագ Եշաբթին ի մատնութեան գիշերին, եւ միանգամ ի կեանս իւր, ուրեմն գոնէ Աւագ Եշաբթի աւրն է միայն աւր պատարագելոյ: Ասեմ, թէ Քրիստոս միանգամ պատարագեաց ի կեանս իւր, եւ զայն խորհրդական տեսակաւ, այլ մեզ ոչ միանգամ առնել հրամայեաց ի տարւոջն, այլ որքանիցս, որպէս ասէ առաքեալն ի բերանոյ Տեառն. «Այս բաժակ է նոր ուխտ իմով արեամբ, զայս արարէք քանիցս անգամ թէ ըմպիցէք» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 25): Եւ առաքեալքն առտնին զաւրհանապազ բեկանէին զհացն: Եւ զի պատարագն է յիշատակ տէրունական չարչարանաց եւ մահուան, զոր միշտ պարտիմք կրել ի մեզ, ըստ այնմ առաքելոյն. «Յամենայն ժամ զմահն Յիսուսի ի մարմինս մեր կրեսցուք, զի եւ կեանն Յիսուսի ի մարմինս մեր յայտնեսցին» (Բ. Կորնթ. Բ. 10): Այլ այն լինի գոնէ յիշատակաւ մահուան նորա փրկական պատարագաւն:

Գ.

Արդեաւք պա՞րտ է զայս խորհուրդ կատարել յեկեղեցւոջ եւ ի սրբազան անաւթոջ

Պատասխանեմ, թէ՝ այո:

Նախ՝ քանզի Քրիստոս աւրինակեցաւ յԻսահակ, յորժամ ծնաւ ի զենումն, այլ Աբրահամ ոչ ի հասարակ տեղւոջ եւ ուր եւ իցէ, այլ ի յատկական տեղւոջ ի լեառն Մաւրիայ, զոր Աստուած յատկացոյց, թէ՝ զորդիդ քո յանցես ինձ յողջակէզ ի վերայ միոյ լերանց, յորոց ասացից քեզ (տե՛ս Ծննդ. ԻԲ. 2, 5, 9), եւ Աբրահամ զայն տեղին երկրպագութեան տեղի կոչեաց: Եւ վասն այնորիկ զանուն տեղւոյն այնորիկ կոչեաց «Տէր ետես» (Ծննդ. ԻԲ. 14): Իսկ այն լեառն էր Գողգոթա, յորում առապայ եւ ինքն Քրիստոս երեւեալն մարմնով, ողջակիզելոց էր փայտին բարձմամբ: Այլ որպէս ստուերն եւ պատկերն խաչելութեան Քրիստոսի Իսահակ ի յատկական տեղւոջ հրաւիրեցաւ ի զոհիլ, նմանապէս եւ զոհ սրբոյ պատարագին պարտի լինիլ ի սրբագրեալ տեղւոջ ի մէջ եկեղեցւոյ եւ ի վերայ Սեղանոյ: Երկրորդ՝ հացն Առաջաւորութեան եւ գառինքն հանապազորդականք ի վերայ Առաջաւորութեան, եւ ի վերայ սեղանոյն ողջակիզաց նուիրեալք լինէին, որք նկարագրէին զխորհուրդ մարմնոյ

եւ արեանն Քրիստոսի։ Եւ այն, զի սեղանքն այնոքիկ էին ի խորանին Վկայութեան եւ ի մէջ տաճարին Սողոմոնի, որք ունէին զնմանութիւն եկեղեցւոյ, ուրեմն եւ ճշմարիտ հացն կենաց եւ Գառն Աստուծոյ բարձողն մեղաց աշխարհի չեկեղեցւոջ պարտի նուիրիլ, զի արտաքոյ եկեղեցւոյ ոչ է տեղի ճշմարիտ պատարագի, ասէ Աւգոստինոս։ Եւ ըստ Նարեկացւոյն, քարամբ պարսից քարկոծի այր, որ արտաքոյ եկեղեցւոյ զաստուածային պատարագն մատուցանէ[561]։

Երրորդ՝ զի եկեղեցի ունի զնմանութիւն սրբուհւոյ Աստուածածնին, եւ անուամբ նորին կոչի, զի զԱստուածն մարդացեալ միշտ ծնանի խորհրդով պատարագին, որպէս ասէ սուրբն Նարեկացի ի ճառի ընդդէմ Թոնդրակեցւոց, թէ Տիրամաւրն լուսոյ կոչմամբ ի մերձաւորաց Միածնին ձայնեալ կնքեցաւ[562]։ Իսկ սրբուհի կոյսն զկնի յարգանտի մաւրն սրբեցման եւ եկաւորութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ գերազանցապէս սրբեցաւ, եւ ապա թէ Բանին Աստուծոյ յարմար տաճար եւ բնակարան գտաւ։ Ուրեմն եւ առ ի պատարագել նախ տեղի եւ տաճար սրբելի է եւ Սեղան աւծելի եւ ապա թէ պատարագելի։

Չորրորդ՝ խաչն Քրիստոսի նկարագրեցաւ ի սանդուխքն Յակոբայ, յորոյ վերայ բազմեալ եռես զԱստուած, եւ զտեղին կոչեաց «տուն Աստուծոյ» եւ դուռն երկնից, եւ իւղով էաւծ զվէմն յաւրինակ եկեղեցւոյ (տե՛ս Ծննդ. ԻՀ. 12, 17)։ Ուրեմն եւ առ ի կատարել զխորհուրդ չարչարանացն Քրիստոսի (զպատարագն անարիւն) պարտ է նախ եկեղեցի սրբել, զի ասէ Նարեկացին ընդդէմ Թոնդրակեցւոց, թէ անտուն շրջի անբովանդակելին, եթէ ոչ ի սմին տան տաղաւարեսցի[563]։

Հինգերորդ՝ առ ի ցուցանել զսրբարարութիւն պատարագին (եւ այլոց խորհրդոց) սրբի եւ աւծանի եկեղեցի եւ սեղան, եւ սկիհ ընդ մաղզմային, զի որպէս ի բանական եկեղեցին, Աստուած ի սուրբս բնակի, ի հեզս եւ ի խոնարհս (հմմտ. Ես. ԿՋ. 2), նմանապէս եւ առ ի բնակիլ իրականապէս ի խորհուրդ պատարագին պահանջի, զի տեղին սրբեալ լինիցի, նմանապէս եւ ի գործիքն, որովք կատարի, այսինքն՝ սկիհն եւ մաղզմայն, զի վասն տան եկեղեցւոյ ասէ Դաւիթ. «Տան քում վայելէ սրբութիւն» (Սղմ. Ղե. 5), եւ վասն անաւթոյն, յայտ է, զի Մովսէս զխորանն եւ զկահս խորանին արեամբ անբանից էաւծ եւ սրբացոյց (Եբր. Թ. 21)։

Վեցերորդ՝ զի Քրիստոս զխորհուրդ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ ի սրբոյ Սիաւնի վերնատանն աւանդեաց, որ նշանակէր զեկեղեցի,

---

[561] *Ի լուս. ձեռ. «Հե. գլուխ». տե՛ս Մատեան, բան Հե., թ.։*

[562] *Ի լուս. ձեռ. «Հե. գլուխ». տե՛ս Մատեան, բան Հե., ժդ.։*

[563] *Տե՛ս Մատեան, բան Հե., ԺԹ.։*

եւ էր իսկ ճշմարիտ եկեղեցի, ամրոց եւ մայր կոչեցեալ, զի Քրիստոսի ամենասուրբ մարմնոյն շաւշափմամբ սրբեցաւ: Իսկ սրբազան անաւթքն էին ամենաւրհնեալ ձեռքն ի տեղի մաղզմանի, յորում զհացն ամփոփեաց եւ բաժակն գինւոյ ի տեղի սկւոյ, յորում ելից զգինին: Ուրեմն առ ի կատարել զայս խորհուրդս պարտի սրբեալ եկեղեցի եւ անաւթ սկւոյ եւ մաղզմանի: Ասիցես նախ, թէ Քրիստոս արտաքոյ դրանն Երուսաղէմի չարչարեցաւ (տե՛ս Եբր. ԺԳ. 12), իսկ այս խորհուրդս ներկայացուցանէ զյիշատակ տէրունական չարչարանաց, ուրեմն արտաքոյ քաղաքի եկեղեցւոյ նուիրելի է եւ ոչ ի սրբագործեալ եկեղեցւոջ: Ասեմ, թէ յայնժամ շաւշափումն մարմնոյն Քրիստոսի եւ հեղումն արեան ի խոցուածոյ ձաղանացն բաւականապէս զտեղին Գողգոթայի սրբագործեաց եկեղեցի, զի որպէս հին խորանն եւ այլ սպասք խորանին արեամբ անբանից աւծանէին, նմանապէս եւ տեղին այն արիւնային պատարագին արեամբ Գառինն Քրիստոսի սրբեցաւ, եւ ապա թէ ի նմին իբր յեկեղեցւոջ պատարագեցաւ: Եւ զի այն տեղին ի Յակոբայ եւս աւծեցեալ, եւ տուն Աստուծոյ էր կոչեցեալ (տե՛ս Ծննդ. ԻՀ. 17): Ասիցես երկրորդ՝ թէ հեղումն արեանն Աբէլի նկարագրէր զհեղումն արեանն Քրիստոսի, զի եւ նորա եւ Քրիստոսի արիւնն, նմանապէս գոչէին առ Աստուած: Իսկ Աբէլ ի դաշտի սպանաւ, ուրեմն եւ Քրիստոս ի դաշտի քան յեկեղեցւոջ պատարագելի է: Ասելի է, թէ աւրինակն ոչ ամենեւին համեմատի նախատպին, զի այն նմանութիւն առնանի ի կողմանէ արեանն հեղման եւ ոչ ի կողմանէ տեղւոյն: Նաեւ զի Աբէլ զլաւ պատարագ մատոյց յանդրանկաց խաշանց, եւ յայտ է, թէ սեղան շինեաց (յորմէ հետեւապէս ուսան Նոյ եւ Աբրահամ շինել զսեղան), այլ այն սեղանն նկարագրէր զեկեղեցի, ուրեմն եւ առ ի պատարագել զանդրանիկ Գառն Աստուծոյ Քրիստոս պարտ է զեկեղեցի եւ զսեղան սրբագործել աւծմամբ: Երրորդ՝ ասիցես, թէ անզգայ քարինքն եւ արձան սեղանոյն ոչ երբէք զազդումն ընդունին շնորհաց, որպէս ասէ Սաղոմոն, թէ՝ «Կուռքն ո՛չ աչաց պիտանութիւն ունին ի տեսանել, եւ ո՛չ ունչք առ ի ձգելոյ զաւդս, եւ ո՛չ ականջք առ ի լսելոյ» (Իմաստ. ԺԵ. 15) եւ այլն: Ուրեմն յաւելորդաբար սրբագործին: Ասեմ, թէ քարինք եւ որմունք եւ սեղանն աւծանին ոչ զի զգայականապէս ազդիցեն, այլ զի հոգեւորապէս յարմարք լիցին ընկալնուլ եւ ընդունիլ յինքեանս զսրբազան խորհուրդս: Որպէս եւ սեղանն ողջակիզաց աւծանիւր ոչ առ ի ազդել, այլ լինիլ յարմար աւրինակ ողջակիզի պատարագին վերընդունելոյ: Իսկ կուռքն նախատելիք էին, զի ոչ զհոգեւոր ազդումն տային եւ ի հեթանոսաց իբրեւ զԱստուած պաշտեցեալ

լինէին։ Իսկ վասն եկեղեցւոյ ասէ Նարեկացին ի ճառի եկեղեցւոյ, թէ՝ «Գերազանց քան զբանականս յանշնչութեան հրաշագործէ մարմին նիւթական քարի եւ հողոյ գոյակից, հարազատ զգայականաց եւ սրբոց»[564]։ Ուստի Հեղիոդորոս մտեալ ի տուն գանձի տաճարին հարուածեալ ի հրեշտակաց ասաց. «Այնպէս ճշմարիտ մեծ զաւրութիւն նստի ի տեղւոջ անդ, զի ինքն իսկ, որոյ զաւրութիւն յերկնից երկինս է, այցելու եւ աւգնական է նորա» (Բ. Մակաբ. Գ. 39) եւ այլն։ Չորրորդ՝ ասիցես, թէ սուրբն Դիոնէսիոս յԵկեղեցական քահանայապետական գրքոջ Սեղան կոչի զՔրիստոս[565], իսկ Սեղանն սրբէ զպատարագն (Մտթ. ԻԳ. 20), ուրեմն եթէ սեղանն սրբէ զպատարագն, եւ Քրիստոս է Սեղանն, յաւելորդ է աւծանել զնա։ Ասեմ, թէ սեղանն ի ձեռն աւծման կրէ զնմանութիւն Քրիստոսի, ուստի պարտի աւծանիլ, զի իբր ի հայելւոջ յինքեան ցուցանիցէ զնախատիպն իւր եւ նշանակիցէ զսրբութիւն նորա։ Ուստի ասէր Դաւիթ. «Սուրբ է տաճար քո սքանչելի արդարութեամբ» (Սղմ. ԿԴ. 5)։ Եւ յաւրինակ այսմ Յակոբ էաւծ զվէմն, որ ի սնարս իւր, եւ կոչեաց զնա տուն Աստուծոյ (տե՛ս Ծննդ. ԻՀ. 19), իսկ ըստ Պաւղոսի «վէմն էր ինքն Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ժ. 4)։ Հինգերորդ՝ ասիցես, թէ Քրիստոս է Սրբութիւն սրբոց, որոյ եւ դրաւշակ հանդերձին բժշկեաց զտեառատեան ի բղխմանէ արեան։ Ուրեմն հպեցմամբ մարմնոյ եւ արեան իւրոյ մինչ սրբի սկիհն եւ մաղզմանն եւ սեղանն յաւելորդաբար աւծանին եւ սրբին։ Ասելի է, թէ թէպէտ Քրիստոս սուրբ է, եւ առ ուր հպի, սրբէ զնա, սակայն ոչ յուրեք բնակի, եթէ ոչ ի սրբեալ եւ յարդարեալ տեղիս յաւրինակ բանեղէն տաճարաց եւ սեղանոց, որոց ասաց. «Սուրբ եղերուք, զի ես սուրբ եմ»։ Իսկ առ տեռատեան ասելի է, թէ բազումք առ Քրիստոս մերձենային, բայց ըղձիւ հաւատոյ մերձեցեալքն միայն աւգտէին, յորոց եւ մի էր տեռատեան, որոյ ասաց Տէրն. «Ով կին դու, մեծ են հաւատք քո, եղիցի քեզ որպէս եւ կամիս» (Մտթ. Ժե. 28)։ Այլ ոմանք, որ անհաւատութեամբ եւ յանարգանս նորա մերձենային, ոչ ինչ աւգտէին, այլ եւ կրկին մեղաւք զազրանային, որպէս ըմբռնաւղ եւ խաչաւղ զինուորքն։ Ուրեմն աւծումն տաճարաց եւ սեղանոց եւ սկւոյ եւ մաղզմանի ոչ թէ տայ մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի զառաւել ուժ եւ զաւրութիւն, այլ աւծմամբ եւ սրբեցմամբ արժանաւորին կրելոյ եւ բառնալոյ զնա ընդունելով զհոգեւոր զաւրութիւն, վասն որոյ ի հնումն սեղանն Առաջաւորութեան եւ սեղանն ողջակիզաց աւծեցեալք լինէին առ ի կրելոյ յինքեան զաւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի։

[564] Տե՛ս Մատեան, Բան Հե., ժ.։

[565] Յաղագս եկեղեց. քահ. III, 9. տե՛ս Արիսպագացի, էջ 80 [13–14]։

Պ Ր Ա Կ Դ.

Ջայնց բանից երգեցմանց սաղմոսաց եւ այլոց, որ ի հոչակմանէ այսորիկ խորհրդոյ ասին

Եկեղեցի սուրբ Հոգւով Սրբով դաստիարակեալ եւ լուսաւորեալ ոչ պակաս երեւեցաւ քան զհին ժողովարանն, քան զխորանն Վկայութեան եւ քան զտաճարն, յորս լինէին զանազան հնչմունք եւ երգեցմունք, որք էին իբր փողք ազդարարք գալստեանն Քրիստոսի եւ շնորհաց նորա: Ուստի ուսեալ ի Քրիստոսէ աւր ըստ աւրէ աճեցոյց ի ժամանակս ժամանակս զհանդիսաւորութիւն խորհրդոց եւ մանաւանդ սրբոյ պատարագին, զի ի պատարագին պարունակի բոլոր խորհուրդ փրկութեան մերոյ: Իսկ խորհուրդ փրկութեան մերոյ, որ եղեւ մարդեղութեամբ Փրկչին, նկատի նախ քան զմարմնանալն: Երկրորդ՝ ի մարմնանալն, եւ երրորդ՝ մինչեւ ի կատարումն տնաւրէնութեան: Որ այսոքիկ երեք ժամանակքս նկատին ի հռչակման այսորի խորհրդոյ: Արդ, առ անցեալ ժամանակն, որ նախ քան զմարմնանալն Քրիստոսի նկատէ սաղմոսն Դաւթի, զոր ասէ ժամարարն յանդաստան ի զգեստաւորիլն, թէ՝ «Յիշեա Տէր զԴաւիթ եւ զամենայն հեզութիւն նորա» (Սղմ. ճԼԱ. 1)[566], որ զայն առնու լամբրաւնացին ի դիմաց մարդկայինս բնութեան առ Հայրն Աստուած, յորում սաղմոսի գտանի եւ տեղի ծննդեանն Քրիստոսի, մինչ ասէ. «Ահա լուաք զնմանէ յԵփրաթայ» (Սղմ. ճԼԱ. 6), այսինքն՝ ի Բեթղահեմ, գտանի եւ կատարեալ Աստուածութիւն եւ կատարեալ մարդկութիւն Քրիստոսի, մինչ ասէ. «Արի, Տէր ի հանգիստ քոյ» որքան առ Աստուածութիւն, եւ «տապանակ կտակի սրբութեան քոյ» (Սղմ. ճԼԱ. 8), որքան առ մարդկութիւն, որպէս մեկնէ լամբրոնացին[567]: Այլ խորհրդապէս եւ հանգիստ եւ աթոռ իմանամք զհացն եւ զգինին, յորս գոյափոխելով բնակի ինքն՝ Քրիստոս, եւ զորբս եւ զաղքատս աւրհնէ եւ լցուցանէ հացիւն կենաց:

Երկրորդ՝ խնդրէ քահանայն զհասարակ շնորհ ողորմութեան Աստուծոյ, մինչ ասէ. «Խնդրեսցուք հաւատով ի Տեառնէ, զի զողորմութեան զշնորհս իւր արասցէ ի վերայ մեր» եւ այլն[568], եւ կամ խնդրէ զյատուկ շնորհ, որպէս զի զառաջադրութիւն պատարագելոյն աւարտեսցէ ի բարին, ըստ լամբրոնացւոյ:

---

[566] *Տես խորհրդատետր, էջ 2ա:*

[567] *Տես ՄՄ. ձեռ. 1526, թ. 1ա—852բ:*

[568] *Տես խորհրդատետր, էջ 3բ:*

Երրորդ՝ խնդրէ քահանայն, զի նախ քան զպատարագելն իւր սրբեսցէ Քրիստոս զհոգի նորա ի մեղս, եւ քահանայական փառաւք արժանացուսցէ զինքն ի պատարագել, եւ զայն աղաւթիւն, որ ասէ. «Որ զգեցեալ ես զլոյս» եւ այլն։

Չորրորդ՝ դառնայ առ Հոգին Սուրբ (աղաւթիւք Նարեկացւոյն) եւ խնդրէ ի նմանէ, զի հաճեսցի զառաջադրութիւն իւր աւրհնել եւ ընդունել, եւ նովաւ (այսինքն՝ մարմնով եւ արեամբն Քրիստոսի) սրբել զինքն ի մեղաց, ըստ աւրինակի կայծական սեղանոյն, որով սրբեցաւ Եսայի։

Հինգերորդ՝ դնելով զսպասն, ասէ զաղաւթսն Ոսկեբերանի ի դէմս Հաւր Աստուծոյ, թէ՝ Դու առաքեցեր զՈրդիդ քո Միածին՝ աւրհնել եւ սրբել զմեզ, ինքնին դու եւ այժմ աւրհնեա զառաջադրեալ հացս եւ գինիս, եւ ընկալ ի սուրբ սեղանոջ քոյ իբրեւ զհացն Առաջաւորութեան եդեալ ի սեղանն Առաջաւորաց[569]։ Զի զաւրհնելս, որ ի յԱստուծոյ Հաւրէ խնդրէ աստ, ոչ է աւրհնութիւն գոյափոխութեան (զի այն լինի էական բանիւք Քրիստոսի, թէ՝ «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ»), այլ աւրհնել խնդրէ զհացն եւ զգինին, այսինքն՝ յատկացուցանել եւ յայտնել եւ արժանի առնել առապայն լինիլ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի Որդւոյ նորա։

Վեցերորդ՝ բան է խնկարկութեան, ուր ասէ քահանայն. «Խունկ մատուցանեմ քեզ Քրիստոս բուրումն հոգեւորական», զի ըստ սրբոյն Դիոնիսիոսի, նախ քան զամենայն յաղաւթից սկսանելի է, եւ խունկն է աւրինակ աղաւթից, զի ասի Յայտ[նութեան] «Ել ծուխ խնկոց, աղաւթք սրբոցն ի ձեռաց հրեշտակաց» (Յայտ. Ը. 4) եւ այլն։ Բայց աստ մի՛ իմանար, թէ զսոսկ հացն եւ զգինին Քրիստոս կոչէ, եւ նմա զխնկարկութիւն մատուցանէ, այլ իմա, թէ վերահայեցապէս առ Քրիստոս նկատէ, որ բազմեալ է յաջմէ Հաւր, վասն որոյ ասէ. «Ընկալ ի սուրբ յերկնային եւ յիմանալի քո մատուցարանդ»[570]։

Եաւթներորդ՝ քահանայն շուրջ գալով զեկեղեցեաւն, եւ դառնալով ի սեղանն, ասէ զաւրհնութիւն. «Աւրհնեալ թագաւորութիւն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ». եւ այն վասն խնդրելի պարգեւաց, իսկ աւրհնութիւն է ի բարեաց մերոց եդեալ առաջի Աստուծոյ բարեբանութիւն, որով շնորհակալ լինիմք զԱստուծոյ գովութեան կերպիւ վասն առեցելոց եւ առնելի պարգեւաց[571]։

---

[569] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 13բ։*

[570] *Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 14ա։*

[571] *Եւաթներորդ կէտը գրեթէ բառացիօրէն քաղուած է Լամբրոնացու մեկնութիւնից, ուր կարդում ենք. «...Զի մեծամեծ խնդրուածս հանդերձեալ է խնդրել, նախ աւրհնէ, քանզի աւրհնութիւն է յէից բարեաց մերոց եդեալ Աստուծոյ բարեբանութիւն, այսինքն՝ զորոց ունիմք նախ շնորհակալութիւն, եւ ապա կարգաւորապէս յետ այնր՝ այլոց խնդիր. վասն*

Ութներորդ՝ դպիրքն ասեն զժամամուտն ըստ պատշաճի աւուրն իբր ունելով զնմանութիւն երրորդի կարգի հրեշտակացն, որք միջնորդութեամբ վերնոց, այսինքն՝ յիշատակեալ սրբոց, առ Աստուած մերձենան։ Զի «Աստուած փառաւորեալ է ի սուրբս իւր, մեծ եւ ահաւոր յայնս, որք շուրջ են զնովաւ» (Սղմ. ՁՀ. 8)։ Եւ քահանայն ասէ. «Աւրհնութիւն եւ փառք Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ», իբր թէ աւրհնութեամբ այնմ, որ փառաւորեալ է զսուրբս իւր, շնորհաւք ի կեանս եւ փառաւք ի յերկինս։

Իններորդ՝ քահանայն ի լուր ամենեցուն ասէ զառաջին աղաւթն Ոսկեբերանի. «Տէր Աստուած մեր, որոյ կարողութիւնդ անքննին է», եւ այլն, եւ խնդրէ հայիլ յինքն եւ ի ժողովուրդն՝ ողորմութեամբ եւ գթութեամբ[572]։

Տասներորդ՝ ասի ՂԱ. փոխ սաղմոսին. «Բարի է խոստովան լինիլ Տեառն» (Սղմ. ՂԱ. 2) եւ այլն։

Տասնմէկերորդ՝ հետեւի երկրորդ աղաւթք Ոսկեբերանին, որ ասէ. «Տէր Աստուած մեր, կեցո զժողովուրդս քո, եւ աւրհնեա զժառանգութիւնս քո», եւ այլն։

Տասներկուերորդ՝ հետեւի սաղմոսն ի դպրաց. «Տէր թագաւորեաց՝ զվայելչութիւն զգեցաւ» (Սղմ. ՂԲ. 1)։

Տասներեքերորդ՝ յետ երեքսրբենւոյն նախ քան զընթերցումն ճաշու գրոց ասէ Ոսկեբերան. «Զի բարի եւ մարդասէր Աստուած ես, եւ քեզ զփառս վերառաքեմք, Հաւր եւ Որդւոյ եւ Սրբոյ Հոգւոյն, այժմ», եւ այլն։ Որ ի մեզ ասի, «զի ողորմած եւ մարդասէր ես» եւ այլն[573]։

Տասնչորսերորդ՝ հետեւի աղաւթք Ոսկեբերանին. «Որ հասարակաց եւ միաձայն»։

Տասնհինգերորդ՝ հետեւի սաղմոսն. «Եկայ ցնծասցուք ի Տէր» (Սղմ. ՂԴ. 1)։

Տասնվեցերորդ՝ հետեւի աղաւթն Ոսկեբերանի. «Տէր Աստուած մեր, որ կարգեցեր զերկինս զդասս եւ զզինուորութիւնս հրեշտակաց»։ Եւ յաւարտիլն ասէ Ոսկեբերան. «Զի քեզ վայելէ ամենայն փառք, պատիւ եւ երկրպագութիւն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Սրբոյ Հոգւոյն այժմ», եւ այլն։

Տասնեւթներորդ քահանայն ասէ զոյգ երեքսրբենւոյն զաղաւթն Ոսկեբերանի ի ծածուկ. «Աստուած սուրբ, որ ի սուրբս» եւ այլն։ Եւ վերջ աղաւթիցս կնքէ ձայնիւ՝ ասելով. «Զի սուրբ ես Աստուած մեր, եւ քեզ

այսր ի սկզբանս աւրհնէ՝ շնորհ ունելով տուելոց բարեացն...». տե՛ս Ներսէս Լամբրոնացի, Խորհրդածութիւնք, էջ 268։

[572] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 14բ։

[573] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 15բ։

զփառս մատուցանեմք Հաւր եւ Որդւոյ եւ Սրբոյ Հոգւոյն այժմ», եւ այլն։ Եւ ապա ընթեռնանի Ճաշու գիրքն, ըստ աւուր պատշաճի։

Տասնուվերորդ՝ մինչ Աւետարանն ընթեռնանի, ասելի է աղաւթն Ոսկեբերանի գեղեցիկ ոճիւ, զոր կամիմ միշտ ասիլ, որ է այս. «Փայլեցոյ ի սիրտս մեր մարդասէր Տէր Աստուած զգիտութեան քոյ զմաքուր լոյսն եւ զմտաց մերոց բաց զաչս առ ի յիմացումն աւետարանական քարոզութեանց քոց։ Դիր ի մեզ եւ զերանական պատուիրանաց քոց զերկիւղն, զի զմարմնաւոր ցանկութիւնս յոտին կոխելով ի հոգեւորական քաղաքավարութիւն ներկրթեսցուք զամենայն ինչ առ ի հաճութիւն քո, եւ խոնարհելով եւ գործելով, քանզի դու ես լուսաւորութիւն հոգւոց եւ մարմնոց մերոց Քրիստոս Աստուած, եւ քեզ զփառս մատուցանեմք ըստ անսկիզբն Հաւր քում եւ ընդ ամենասուրբ եւ բարերար եւ կենդանարար Հոգւոյ քում այժմ» եւ այլն։

Տասներորդ՝ ըստ Ոսկեբերանի զկնի Աւետարանին սարկաւագն ասէ. «Ասասցուք ամենեքեան ի բոլոր հոգւոյ եւ ի բոլոր մտաց մերոց ասասցուք. Տէր ամենակարող Աստուած հարցն մերոց, աղաչեմք զքեզ, լուր եւ ողորմեա։ Ողորմեա մեզ Աստուած ըստ մեծի ողորմութեան քում, աղաչեմք զքեզ, լուր եւ ողորմեա»։

Քսաներորդ՝ հետեւի աղաւթք Ոսկեբերանին բազկատարածի մաղթանաց. «Տէր Աստուած զբազկատարած աղաչանս», եւ այլն[574]։

Քսանմէկերորդ՝ ապա հետեւի քարոզ սարկաւագին ըստ Ոսկեբերանին այսպէս. «Եւ եւս աղաչեսցուք վասն արհիեպիսկոպոսին մերոյ (այս անուն)։ Եւ եւս աղաչեսցուք վասն եղբարց մերոց իրիցանց եւ պատուելի միայնացելոց, եւ ամենայնի, որ ի Քրիստոս եղբայրութեան մերում։ Եւ եւս երանելեաց եւ բարեհամբաւ շինողաց սրբոյ միայնարանիս այսորիկ։ Վասն ամենայն նախահանգուցելոց հարց եւ եղբարց մերոց աստ եւ յամենայն ուրեք ննջեցելոց ուղղափառաց։ Եւ եւս աղաչեսցուք վասն ողորմութեան կենաց, խաղաղութեան, առողջութեան, փրկութեան, ներողութեան եւ թողութեան մեղաց ծառայիցս Աստուծոյ կատարողաց սրբոյ քահանայագործութեանս այսորիկ։ Եւ եւս աղաչեսցուք վասն պտղաբերից եւ բարեգործաց ի սուրբ եւ յամենապատուելի տաճարիս յայսմիկ աշխատաւորաց եւ սաղմոսասացից, եւ վասն իշխանին ժողովրդեան, որք ակն ունին առ ի քէն մեծ եւ առատ ողորմութեան»։

Քսաներկուերորդ՝ հետեւի քահանայն ձայնիւ յասել ըստ Ոսկեբերանին. «Զի ողորմած եւ մարդասէր ես Աստուած[575]», թէպէտ առ մեզ նախ քան զընթերցումն Աւետարանին ասի։

[574] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 17ա։
[575] Տե՛ս Խորհրդատետր, էջ 17բ։

Քսաներեքերորդ՝ հրամայէ սարկաւագին երախայացելոց աղաւթել ասելով. «Աղաւթեցէք դեռահաւատք առ Տէր։ Հաւատացեալքս վասն դեռահաւատից աղաչեսցուք, զի Տէրն ողորմեսցի նոցա։ Վարժեսցէ զնոսա բանիւ ճշմարտութեան, յայտնեսցէ նոցա զԱւետարանն արդարութեան, միաւորեսցէ զնոսա ընդ սրբոյ Կաթուղիկէ եւ Առաքելական եկեղեցւոյ իւրում։ Կեցո, ողորմեա, ընկալ եւ պահեա զնոսա Աստուած քոյին շնորհիւ։ Դեռահաւատք զգլուխս ձեր խոնարհեցուցէք Տեառն»։

Աղաւթք դեռահաւատից երախայացելոց.

«Տէր Աստուած մեր, որ ի բարձունս բնակիս եւ զխոնարհս տեսանես, որ ի փրկութեան ազգի մարդկան առաքեցեր զմիածին Որդի քո եւ զԱստուածն մեր Յիսուս Քրիստոս, նայեաց ի ծառայս քո յերեխայս, որք խոնարհեցուցին քեզ զպարանոցս իւրեանց, եւ արժանացոյ զնոսա ի դէպ ժամու աւազանին կրկնածննդեանն թողութեան մեղաց եւ հանդերձի անապականութեան, միաւորեա զնոսա ընդ սրբոյ կաթողիկէ եւ Առաքելական եկեղեցւոյ եւ համարեա զնոսա ի թիւ ընտրեցելոյ հաւտի քոյ»։

Ունի եւ սուրբն Բասիլիոս զաղաւթ իմն ի վերայ երախայացելոց, թէպէտ սակաւ ինչ համառատ քան զՈսկեբերանին[576], զոր թուի, թէ Ոսկեբերանն յաճախեցուցեալ իցէ, զի սուրբն Բարսեղ նախկին էր ժամանակաւ քան զՈսկեբերանն։ Իսկ զկնի վերոգրեալ աղաւթիցն Ոսկեբերանն ձայնիւ ասել տայ եւ զայս աղաւթս.

«Զի եւ նոքա ընդ մեզ փառաւորեսցին զամենապատիւ եւ զմեծավայելուչ անուն քո Հաւր եւ Որդւոյ եւ սրբոյ Հոգւոյն այժմ» եւ այլն։

Ապա սարկաւագն քարոզէ. «Որքան երախայք՝ յառաջ եկէք». երեքկնէ[577]։

Աղաւթք վասն երախայացելոց.

«Գոհանամ զքէն, Տէր Աստուած զաւրութեանց, որ արժանի արարեր զմեզ եւ կալ առաջի սրբոյ Սեղանոյ քում, եւ անկանիլ առաջի գթութեան քոյ վասն մեղաց մերոց եւ ժողովրդեանն անգիտութեան, ընկալ, Աստուած զաղաչանս մեր, արա արժանիս գոլ մատուցանել քեզ զաղաչանս եւ զպաղատանս եւ զնուէրս անարիւնս վասն ամենայն ժողովրդեան քում, եւ բաւականացո զմեզ, զորս եդեր ի սպասաւորութեան քում այսմիկ զաւրութեամբ Հոգւոյ քում Սրբոյ անդատապարտաւրէն եւ անգայթակղաւրէն մաքուր վկայութեամբ խղճմտանաց մերոց կարդալ առ զքեզ

---

[576] *Տես Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց, էջ 184—185։*

[577] *Տես Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց, էջ 365, ուր սակայն՝ «Որք երեխայք էք, երթայք»։*

յամենայն ժամանակի եւ յամենայն տեղւոջ, զի լսելով մեզ քաւիչ լիցիս մեզ առատ քոյին բարերարութեամբդ»[578]*։*

Իսկ սուրբն Բարսեղ ունի եւ զայս աղաւթս.

«Դու, Տէր, ցուցեր մեզ զմեծ զայս փրկութեան խորհուրդ։ Դու արժանացուցէր զմեզ զխոնարհ եւ զանարաժան ծառայս քո լինիլ սպասաւոր սրբոյ Սեղանոյ քոյ։ Դու բաւականացոյ զմեզ զաւրութեամբ սրբոյ Հոգւոյդ ի սպասաւորութիւնս այս, զի անդատապարտաւրէն կալով առաջի սրբոյ փառաց քոց մատուսցուք քեզ պատարագ գովութեան, քանզի դու ես, որ ներգործես զամենայն յամի։ Տուր, Տէր եւ ի վերայ մեղաց մերոց եւ ժողովրդեանն անգիտութեան ընդունելի լինիլ զնուէրն մեր եւ բարեհաճոյ առաջի քոյ»[579]*։*

Պ ր ա կ ե.

Ջայնոցիկ որ շուրջ զհոչակմամբ այսորիկ խորհրդոյ հանդիպին

Աստ ոչ խաւսիմք զառդիպեալ պակասութեանց ի կատարման այսորիկ խորհրդոյ, զի խաւսելոց եմք ի հետեւեալ պրակոչն։ Այլ խաւսիմք զարարաողութեանց եւ զբանիցն, որովք կատարի այս խորհուրդս, թէ արդեաւ՞ք պատշաճապէս առնին եւ ասին։

Նախ՝ երեւի թէ ի կատարման պատարագին ոչ պարտին լուացմունք ձեռաց, զի ասէ Պաւղոս, «որ է առակ ժամանակին, որք ոչ կարէին ընդ միտս կատարել զպաշտամունսն, բայց միայն՝ կերակրաւք եւ ըմպելեաւք պէս պէս մկրտութեամբ» (Եբր. Թ. 10) եւ այլն։ Ուրեմն անպատշաճ է ի հոգեւոր կատարման այսորիկ խորհրդոյ ի կիր առնուլ զմարմնաւոր լուացումն հրէական։ Պատասխանեմ, թէ անպատշաճ է ըստ նոցին հրէական դիտաւորութեան, որք միայն մարմնական լուացմամբ արդարանալ դիտէին, այլ ոչ է անպատշաճ, մինչ լինի հոգեւոր դիտաւորութեամբ, թէ վասն պատուոյ մեծի խորհրդոյն, զի եւ Քրիստոս նախ լուաց զոտս աշակերտաց ի նշան մաքրութեան եւ ի ներելեաց մեղաց, ըստ սրբոյն Դիոնէսիոսի, եւ ապայ հաղորդեաց զնոսա մարմնոյ եւ արեան իւրոյ։ Եթէ զի ցուցցի, թէ եւ հնոյ աւրինաց սրբազնութիւնքն ըստ այլոյ դիտաւորութեան ծառայեն եւ սպասաւորեն նորոյս խորհրդոյ։ Իսկ թէ Ոսկեբերան ի ԺԹ. ճառին, որ առ Անտիոքացիսն, խոտելի ցուցանէ զլուացումն

[578] *Տէս Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց, էջ 366, «Աղաւթք հաւատացելոց»։*
[579] *Տէս Սրբազան Պատարագամատոյցք հայոց, էջ 192։*

ձեռաց, այն է իբր, զի թարց մաքրութեան հոգւոյ հպին ոմանք։ Ուստի ասէ. «Աղէ, ասա, անլուայ ձեռաւք յաւժարիցիս մերձենալ ի պատարագն, թուի, թէ լաւ համարէիր բնաւ չմերձենալ, քան թէ աղտեղի ձեռաւք մերձենալ, ի փոքուն այնքան երկիւղած ես, եւ աղտեղի ոգւովդ անխտիր ժոխս մերձենալ»[580]։

Երկրորդ՝ երեւի, թէ եւ խնկարկելն անպատշաճ իցէ իբրեւ հրէական, զի անդ քահանայապետն խնկարկէր առաջի քաւութեան տապանակին։ Նախ պատասխանեմ, թէ ըստ սրբոյն Դիոնէսիոսի, Քրիստոս զանուշահոտութիւն իւր բուրելով, ներքսապէս զիմացականութիւնս մեր լնու աստուածային բաշխմամբ[581]։ Ուրեմն որպէս զաստուածայինսն ի ներքոյ երեւելեաց եւ մարմնոյն ցուցանէր, նմանապէս եւ եկեղեցի զհոգեւորսն՝ մարմնականաւք։ Երկրորդ՝ զի ըստ ոմանց դեւք փախչին ի հոտոյ խնկոց, ուրեմն յարմարապէս լինի խնկարկութիւն, զի եւ Քրիստոս յետ պատարագելոյն ասաց, թէ «այժմիկ իշխան աշխարհիս ընկեսցի արտաքս» (Յովհ. ԺԲ. 31) իբր ի բուրմանէ անուշահոտ Աստուածութեան։

Երրորդ՝ զի որպէս լուացմամբ ծայրից մատանց նշանակի լուացումն ի ներելեաց մեղաց, նմանապէս եւ խնկարկութեամբ անուշահոտութեան ծաւալումն շնորհացն Քրիստոսի յետ գարշահոտութեան մեղացն փախստեան։

Չորրորդ՝ ըստ Աքուինացւոյն, որպէս զի ի գարշահոտութեանց զզուեցուցչաց պատարագելի տեղին մաքրիցի[582]։

Հինգերորդ՝ երեւի, թէ ոչ է պարտ բազմիցս խաչակնքել զսպասն, զի խաչակնքելն ցուցանէ, թէ Քրիստոս խաչիւ եւ չարչարանաւք մեռաւ. իսկ Քրիստոս միանգամ մեռաւ ըստ Պաւղոսի, եւ այնուհետեւ այլ ոչ եւս մեռանի, ուրեմն աւելորդ է միանգամ եղելոյն բազմակրկնութիւն։ Նախ՝ պատասխանեմ, թէ կրկնեցմունք խաչանշանից, ըստ կրկին կերպի կարեն առնանիլ նախ ի կողմանէ Քրիստոսի եւ ըստ այսմ բոլոր կեանք նորա խաչ եւ չարչարանք էր, ըստ այնմ՝ «Եղէ ես խոշտանկեալ զաւրհանապազ» (Սղմ. ՀԲ. 14), եւ թէ՝ «Մանուկ ծնաւ մեզ, որոյ իշխանութիւն իւր ի վերայ ուսոց իւրոց» (Ես. Թ. 6)։ Երկրորդ՝ ի կողմանէ մեր կրեսցուք, եւ ըստ այսմ ասաց Քրիստոս. «Որ ոչ առնու զխաչ իւր հանապազ եւ գայ զկնի իմ, չէ ինձ արժանի» (Ղուկ. Թ. 23)։ Երկրորդ՝ լինի կրկին խաչակնքումն. մի ի վերայ հացին եւ մի ի վերայ գինւոյն, երբ եդեալ լինին սպասքն եւ ասի. «Յիշատակ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» եւ այլն։ Որովք հացն եւ գինին

---

[580] Ոսկեբերան, *Մեկնութիւն Փիլիպ. տես* ՆԲՀ, Ա., էջ 840 («ժոխմ»)։

[581] *Յաղագս եկեղեց. քահ.* IV, 3, 4. *տես* Արիսպագացի, էջ 90 [16–18]։

[582] *Տես* Աքուինացի, *թ. 136բ–139բ։*

բացորոշին եւ ընտրին առապա սրբագործութիւն։ Երրորդ, ըստ Ոսկեբերանի աղաւթիցն լինի եւ միակ խաչակնքումն, որ ասի ինքնին. «Դու, Տէր, աւրհնեա եւ այժմ զառաջադրութիւնս զայս», որով նշանակի, թէ այն, որ յերկրի պատարագի, յերկինս Հաւր Աստուծոյ ընծայի։ Չորրորդ՝ ոմանք երիցս խաչակնքեն՝ ասելով. «Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ» եւ այլն, որ անպատշաճ թուի ինձ, զի ասա ոչ գոյ բան առ Աստուածածինն, եւ ոչ է պարտ զասացեալն ի դէմս մաւրն յարաբերել ի դէմս Որդւոյն։ Նոյնպէս եւ երբ ասի երեքսրբեան աղաւթքն «Առէք կերէքին» ի դէմս Հաւր, ոմանք աւելորդաբար երիցս խաչակնքեն յամենում սուրբ ասելոյ, որ ոչ գտանի ի պատարագամատոյցս սրբոցն Բարսղի եւ Յոհաննու Ոսկեբերանին[583] եւ Գրիգորի պապին[584]։ Հինգերորդ՝ ի ժամուն ասելոյ «Առէք եւ արբէք այս է մարմին իմ, եւ այս է արիւն իմ» մեծաւ դիտաւորութեամբ փոխարկելոյ հացին եւ գինւոյն, երկիցս խաչակնքի հացն եւ գինին՝ մի մի անգամ՝ առ ի ցուցանել, թէ Քրիստոս ի վերանատանն սկզբնաւորեաց զխորհուրդ չարչարանաց իւրոց անարիւն պատարագաւն եւ աւարտեաց արիւնային պատարագաւն ի խաչին։

Վեցերորդ՝ առ ի յայտնութիւն կատարեցելոյ խորհրդոյն խաչակնքի մարմինն եւ արիւնն կոչմամբ Սրբոյ Հոգւոյն, զի Հոգին Սուրբ եղեւ պտուղ չարչարանացն Քրիստոսի, եւ կատարիչ այսորիկ խորհրդոյ, զի ոչ է պակաս այս խորհուրդս քան զմարմնանալ Բանին Աստուծոյ յարգանտի Կուսին այլ որպէս զմարմնացեալն եւ զմկրտեցեալն ի Յորդանան յայտնեաց Հոգին Սուրբ գոլ Որդի Աստուծոյ (ըստ այսմ Մկրտչին, թէ՝ «Որ առաքեաց զիս մկրտել ջրով, նա ասաց ցիս՝ յոյր վերայ տեսանիցես զՀոգին զի իջանիցէ իբրեւ զաղաւնի, եւ հանգչիցի ի վերայ նորա, նա է, որ մկրտէ Հոգւով Սրբով, եւ ես տեսի եւ վկայեցի, թէ սա է Որդին Աստուծոյ» [Յովհ. Ա. 33])։ Այսպէս եւ աստանաւր խնդրի եւ Հոգին Սուրբ, որպէս զի յայտնեսցէ զհացն եւ զգինին եղեալ գոլ մարմին եւ արիւն Քրիստոսի։ Զի եւ Քրիստոս վասն անճառելի բանիցն իւրոց, զնա ասաց գոլ ուսուցիչ, ըստ այնմ «եւ նա եկեալ ուսուսցէ ձեզ զամենայն» (Յովհ. ԺԴ. 26)։ Նաեւ խաչակնքի սիրտ քահանային կոչմամբ Հոգւոյն Սրբոյ ասելն, թէ՝ «Առաքեա ի մեզ», որով ցուցանի, թէ ըստ առաքելոյն. «Ոչ ոք կարէ ասել Տէր Յիսուս, եթէ ոչ Հոգւովն Սրբով» (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 3), եւ ոչ ոք թարց յայտնութեան նորա կարէ հաւատալ այսպիսւոյ գերազանցի խորհրդոյ։

---

[583] *Տե՛ս Սրբազան Պատարագամատոյք հայոց, էջ 180–216, 353–384։*

[584] *Նկատի ունի Գրիգոր Մեծ պապի անունով յայտնի «Գիրք խորհրդոց» (*Liber sacramentorum*) մատեանը, որ հրատարակուել է քանիցս անգամ. 1570, 1590, 1597, 1642 թթ., վերջին փարիզեան հրատարակութիւնն աչքի է ընկնում մանրամասն ծանօթագրութիւններով։*

Նոյնով դիտաւորութեամբ եւ առապա ընդհիցս խաչակնքին խորհրդական մարմինն եւ արիւնն, զի, որպէս ասացաք, աւրհնելն յայտնեալ թարգմանի: Պատասխանեմ առարկութեան, թէ որպէս յերգս սերաւվբէից երիցս կրկնի «սուրբն», եւ ոչ այլայլի սրբութիւն Աստուծոյ, այլ ցուցանի գերազանցութիւն սրբութեան Աստուծոյ, այսպէս եւ կրկնմամբ խաչից ոչ կրկնի եղանելի եւ կամ եղեալ խորհուրդն, այլ միայն ցուցանի խորհուրդ միանգամ մեռելոյն: Զի որպէս յասելն մարդ եւ մարդ, եւ սակայն մարդ ոչ մարդկութիւն բազմանայ, այսպէս եւ ոչ բազմակրկնութիւնք խաչանշանից զմահն Քրիստոսի բազմացուցանեն, այլ զմիութիւն մահուանն Քրիստոսի յայտնեն: Չորրորդ՝ եթէ ոք ասէ, թէ զկնի սրբագործութեան Քրիստոս վեհագոյն քան զքահանայն, իսկ նուազն ի լաւէն պարտի աւրհնիլ, ըստ առաքելոյն (տե՛ս Եբր. է. 7), ուրեմն աւելորդ է յետ ասելոյն «Այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ» խաչակնքելն քահանային: Ասելի է, թէ քահանայն յետ սրբագործելոյն խաչակնքելովն ոչ վարի աւրհնել, այլ միայն ի յիշատակել զզաւրութիւն խաչին, եւ զկերպ չարչարանացն Քրիստոսի, զի որպէս մինչ աւրհնեմք զԱստուած, կամիմք գովել զնա եւ զամենաւրհնեալ Աստուածութիւն նորա հռչակեմք (եւ ոչ որպէս Աստուած աւրհնէ զստեղծուածս առ ի հաճեցուցանել բարեաւք) նմանապէս եւ խաչակնքելով յետ սրբագործութեան ոչ սրբագործեալն աւրհնեմք առ ի լինիլ, որ արդէն եղեալ է, այլ թէ որով եղեւ եւ որպիսի կերպիւ՝ զայն ծանուցանեմք: Հինգերորդ՝ երեւի թէ Քրիստոս գոլով մի եւ անբաժանելի ոչ պարտին խորհրդական տեսակքն բաժանիլ, զի ասէ Պաւղոս. «Մի Տէր, մի հաւատ» եւ Ա. Կորնթ. ասէ. «Մի՛թէ բաժանեալ ինչ իցէ Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ա. 13): Ուրեմն յետ սրբագործութեան գոլով Քրիստոս բոլոր ի ներքոյ տեսակացն, ոչ պարտին տեսակքն բաժանիլ: Պատասխանեմ, թէ բաժանմամբ տեսացն ոչ բաժանի Քրիստոս, այլ բեկմամբ հացին եւ բաժանմամբ գինւոյն ցուցանի մահն Քրիստոսի: Զի ըստ աւրինակի սեռի եւ տարբերութեան, բոլորն է ի բոլորին եւ բոլորն յիւրքանչիւր մասին բոլորին, եւ կամ որպէս բոլոր պատկերն ի հայելւոջ եւ յամենայն բեկեալ մասունս հայելւոյն: Ուստի Արիստոտել ե. գրքոջ Մեթաֆիզիկային Զ. պրակոջն ասէ, թէ գինի եւ ջուր մի ասի, ըստ որում մի անհատ գոյ ըստ տեսակի, զի ամենից վերջին ենթակայն նոյն է[585]: Վեցերորդ՝ երեւի, թէ ծաղրական իցէ ի ժամու պատարագին համբուրելն ողջունիւ, զի սրբութիւն ներքին դիտաւորութեան ոչ ինչ աւգնէ արտաքին անպատշաճ արարողութեան: Պատասխանեմ, թէ ողջունի եւ ի սրբութեան

[585] Տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 926, թ. 228բ—237ա հմմտ. 2050, թ. 226ա—229ա («Թէ մինն քանի՛ կերպիւ ասի»):

համբուրման ոչ ինչ է անպատշաճ, զի միանգամայն արտաքին արարողութիւն եւ ներքին դիտաւորութիւն սուրբ եւ մաքուրք են, ուստի ոչ միայն ասի «համբոյր», այլեւ՝ «սուրբ», որ նշանակէ զմիաւորութիւն եկեղեցւոյ լեալ յաւդիւ սիրոյ, եւ ըստ Լամբրոնացւոյն, հպեալ ի միմեանս մարմնով եւ զշաղկապեալ բազմութիւն ի միութիւն մարմնոյ համբուրիւ զմիութիւն հոգեպէս խառնմանն եւ զհաւասարութիւն այսու յայտ առնեն, ըստ այնմ «էր բազմութիւն հաւատացելոցն սիրտ եւ անձն մի» (Գործ. Դ. 32)։

Եւթներորդ՝ մինչ մարմինն եւ արիւնն զատ եւ որիշ սրբագործին, ուրեմն անպատշաճ երեւի ի չորս մասունս բեկանել զմարմինն եւ արկանել զայնս յարեանն։ Պատասխանեմ, թէ յարմարապէս արկանին այն չորս մասունքն յարեան, զի չորս մասունքն նշանակեն, թէ Քրիստոս խաչիւ չարչարեցաւ, եւ հեղմամբ արեանն մեռաւ, զի չարչարանք խաչին առ հեղումն արեան եզերեցան, եւ հեղումն արեան՝ առ մահն։ Նաեւ զի Քրիստոս վասն չորից կողմանց աշխարհի մեռաւ, եւ արիւն նորա զտիեզերս փրկեաց, ըստ Ոսկեբերանի եւ ըստ Եսայեայ, զի ցաւղն, որ ի կողէն Քրիստոսի ցաւղեցաւ, մեզ ի բժշկութիւն արտակայացաւ (հմմտ. Ես. ԻՁ. 19)։ Վասն այնորիկ յարմարապէս չորս մասունքն թաթախին արեամբ՝ առ ի ցուցանել, թէ աշխարհ բոլոր արեամբն Քրիստոսի փրկեցաւ եւ բժշկեցաւ։

Ութներորդ՝ ասիցես, թէ ի պատարագիլն Քրիստոսի, ըստ Ոսկեբերանի, ամենայն հրեշտակք կան աներեւութաբար ի սպասու, ուրեմն աւելորդաբար քշոցք կիրառնանի յաւրինակ սերաւբէից։ Պատասխանեմ, թէ եկեղեցին զաներեւոյթսն երեւելեաւք տպաւորեալ ցուցանէ, զի եւ ի վերայ տապանակին կային քերաւբէք, եւ ի տաճարին Սրբութեան սրբոց տապանակին ընդ քերաւբէից։ Սակայն Սողոմոն արար յորմս տաճարին զքերոբիմսն իբր երեւոյթ բերելով զաներեւոյթսն։ Եւ սուրբն Դիոնէսիոս երկոտասան թեւս կոչէ զտպաւորութիւն քշոցացն, եւ նոքաւք զսուրբ խորհուրդն եւ զմիւռոնն ծածկեալ։ Իսկ Դիոնէսիոս ի Պաւղոսէ ուսաւ, որ եթէ անպատշաճք իցէին՝ ոչ Պաւղոս ուսուցանէր եւ ոչ Դիոնէսիոս ուսեալ աւանդէր Տիմոթեայ եւ եկեղեցւոյ[586]։

Իններորդ՝ ասիցես, թէ բազմիցս ի պատարագելն, բաց ի պատարագողէն ոչ ոք գտանի ընդունող, ուրեմն քահանայն աւելորդաբար հրաւիրէ ի ճաշակումն մարմնոյ եւ արեան՝ ասելով. «Ճաշակեսցուք սրբութեամբ», եւ կամ զոր դպիրքն ասեն. «Լցաք ի բարութեանց քոց, Տէր, ճաշակելով զմարմին քո եւ զարիւն»։ Պատասխանեմ վասն առաջնոյն, թէ քահանայն հրաւիրէ զարժանաւորսն, իսկ յոչ կեալն արժանաւորաց, ինքն միայն ճաշակէ, զի ոչ ամենայն քարոզութիւնք ի լսողաց առնին եւ պահին, բայց

[586] *Յաղագս եկեղեց. քահ.* IV, 2. *տե՛ս* Արիստագայի, *էջ 86 [10–17]։*

քարոզիչն զպաշտաւն իւր լնու։ Զի թէ զհացն Առաջաւորութեան Աբիմելէք քահանայն ոչ տայր Դաւթի եւ մանկտեացն նորա, այլ մաքրութիւն, եւ զի կանանց ի բաց լինիլն հարցանէր, որչա՛փ եւս առաւել ի ճաշակման կենարար հացին եւ բաժակին։ Առ երկրորդն ասեմ, թէ դպիրքն բերանով քահանային գոհանան յորժամ ոչ գտանին ճաշակողք։

Տասներորդ՝ ասիցես, թէ ի զատկական գառնէն ոչ ինչ պահիւր զմիւս աւրն, իսկ ճշմարտութիւն պարտի համեմատիլ ստուերին իւրոյ, զի ստուերն մարդոյ ոչ ձեւանայ ստուեր առիւծու, ուրեմն եւ ի պատարագելն ոչ պարտի մնալ ցմիւս աւրն։ Պատասխանեմ նախ՝ թէ գառն զատկական, ըստ որում մխս, կարէր հոտիլ եւ նեխիլ, որոյ ներհակն է ի սուրբ նշխարն։ Երկրորդ՝ասեմ, թէ ոչ ամենայն նախատիպ պարտի համաձեւանալ ստուերին իւրոյ, եւ նմանութիւն՝ ոչ ամենայն իրաւք նախատպին, ուստի թէպէտ գառն զատկական ոչ պահիւր մինչեւ ի միւս աւրն, այլ մանանայն, որ էր աւրինակ մարմնոյն Քրիստոսի, պահիւր ի սափորն ոսկի։ Երրորդ՝ ասեմ, թէ ստուերն մարդոյ ոչ նկարէ զստուեր առիւծու։ Ստորասեմ ըստ բնականին եւ բացասեմ ըստ գերբնականին. զի այս խորհուրդս այնքան գերազանց է մինչ զի ոչ ինչ ըստ արժանւոյն աւրինակ եւ ստուեր գտանիլ կարէ, այլ ամենայն ստուերք եւ աւրինակք, որ ի Սուրբ Գիրս պակաս գտանին յաւրինակէ նախատպին, որպէս գրեալ արեգակն եւ ինքն աղբիւրն լուսոյ եւ աչքն աշխարհի, այսինքն՝ բնական արեգակն յիւրոյ ստուերէն։

Տասնմէկերորդ՝ ասիցես, թէ նախ քան զսրբագործութիւն հացին եւ գինւոյն ոչ է տալի մակագրութիւն Քրիստոսի անուանն՝ հացին եւ գինւոյն։ Իսկ եկեղեցին Հայոց նախ քան զգոյափոխութիւն հացին եւ գինւոյն ասէ յողջունին. «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» եւ այլն։ Պատասխանեմ, թէ աստ խաւսի եկեղեցի ապառնաւրէն, թէպէտ արտաբերութիւն է անցելաւրէն, զոր աւրինակ եւ մարգարէքն խաւսէին անցելաւրէն սակս ապառնեաց, ըստ այնմ. «Բայց նա վիրաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց» (Ես. ԾԳ. 5), եւ սակայն յայնժամ տակաւին ոչ էր վիրաւորեալ Քրիստոս։

Տասներկուերորդ՝ ասիցես, թէ տեսակքն բանից ոչ իբրեւ զսահմանաւրէն արտաբերին, այլ՝ պատմողաբար, ըստ կերպի յիշեցուցման առ Հայրն Աստուած։ Ուրեմն այլովք բանիւք լինի փոխարկութիւն հացին եւ գինւոյն քան թէ ասելովն՝ «Այս է մարմին, այս է արիւն իմ»։ Պատասխանեմ, թէ մինչեւ ցայն իսկ բանս յիշեցուցմանց կերպիւ արտաբերելիք են, եւ յայնժամ դիտաւորութեամբ սահմանական բանից, այսինքն՝ մտաւք գոյափոխութեան։ Իսկ եթէ ոք պատմական բանիւք ոչ եզերիլ յամառիցի, կրկին կերպիւ հաստատեմք, թէ եւ ի բանս պատմողականս երեւի

զաւրութիւն սահմանական եւ հրամայական եւ կոչական նշան եւ եղելութիւն իրաց։ Նախ՝ քանզի գրեալ է ի Գործս առաքելոց Ժ. Գլուխն, թէ մինչ Պետրոս պատմաբանէր զգալստեանէն Քրիստոսի աշխարհ եւ զչարչարանաց եւ զյարութենէն նորա ի տանն Կուռնելիոսի նախ քան զմկրտիլ նոցա, հանգեաւ Հոգին Սուրբ ի վերայ լսողաց բանին (տե՛ս Գործք Ժ. 44)։ Ուրեմն եւ պատմական բանն ունի երբեմն զզաւրութիւն սահմանականի, որ այնպէս իմանալի է եւ զէական բանիցն ի վեր հացին եւ գինւոյն։ Եւ այս է կերպ իմն խոնարհութեան, զի փոխանակ հրամայելոյ, թէ հայր սուրբ արա այսպէս՝ զիղձ մեր յայտնեմք նմա, եւ կամիմք, զի արասցէ եւ եղիցի այնպէս որպէս արար Քրիստոս Որդի նորա, որպէս եւ ի մկրտութեան ասեմք. «Մկրտի երեխայս յանուն Հաւր» եւ այլն, եւ ոչ ասեմք ըստ կերպի լաթինացւոց, թէ՝ «ես մկրտեմ», եւ սակայն նոյն է զաւրութիւն երկոցունց։ Երկրորդ՝ գրեալ է ի գիրս Հարանց վարուց, թէ մինչ սուրբ հայրն աբբայ Մարկոս պատմէր զզաւրութիւն Քրիստոսի, եւ թէ նա ասաց հաւատ ունողացն փոփոխել զլերինս, նոյնժամայն առանց հրամանի նորա լեառն ի ոստեալ անկանել կամէր ի ծով, առ որ ասաց սուրբ հայրն. «Ոչ ասացի քեզ շարժիլ, այլ պատմեմ զզաւրութիւն Քրիստոսի. կաց ի տեղւոջ քումմ». տե՛ս Հարանց վարուց ԴճՀՀ. (476) թղթահամարին ի վարս սրբոյն Մարկոսի[587]։ Եւ ահա պատմականն եւ հրամայականն համազաւր երեւեցան։ Ուրեմն եւ յարտաբերման էական բանիցն նմանապէս իմանալի է։ Իսկ առ այն, թէ խաւսակցութիւն է առ Հայր, ասեմ, թէ եւ սուրբն Բարսեղ զկնի «որով զհացս զայս եւ զբաժակս արասցես մարմին եւ արիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» (որով յոյնք գոյափոխել հաւատան) եւ զկնի այնոցիկ մինչեւ ցվախճան պատարագին ունի զխաւսակցութիւն ի դէմս Հաւր Աստուծոյ, բաց ի միոյ վերջնոյ գոհացողական աղաւթից, որ է ի դէմս Քրիստոսի, ուր ասէ. «Կատարեցաւ եւ վերջացաւ որքան ի մերումս կարողութեան Քրիստոս Աստուած մեր քոյոյ տնաւրէնութեան խորհուրդ», եւ այլն։ Ասիցէ ոք, թէ Պետրոս ունէր զդիտաւորութիւն վերակոչելոյ զՀոգին Սուրբ ի վերայ կուռնելեանց, թէ եւ բանն էր պատմողաբար։ Պատասխանեմ, թէ եւ քահանայն պարտի ունիլ զդիտումն փոխարկելոյ հացին եւ գինւոյն, յորժամ խաւսի ընդ Հաւր Աստուծոյ, թէ եւ խաւսի իբր պատմողաբար, զի պարտի շնչաւորութեամբ իւիք զդիտաւորութիւն ուղղել, առնել զայն որպէս արար Քրիստոս, եւ այս է յատուկ դիտաւորութիւն, եւ կամ առնել այնպէս որպէս առնէ եկեղեցին, որ ասի հասարակ դիտաւորութիւն, բայց եւ յերկոսեանն վարիլ ձայնիւն Քրիստոսի որպէս զփոխանորդ։

[587] Տե՛ս տպ. Կ. Պոլիս, 1720, նաեւ՝ Վարք սրբոց հարանց, հտ. Ա., էջ 198–199։

Տասներեքերորդ՝ ասիցեն ոմանք, թէ մինչ սպասն եդեալ լինի եւ ոչ տակաւին էական բանքն արտաբերեալք, քահանայն խնկարկելով ասէ. «Խունկ մատուցանեմ քեզ, Քրիստոս» եւ այլն: Ասելի է, թէ անդ ոչ խաւսի քահանայն ի դէմս սպասուցն՝ հացին եւ գինւոյն, այլ ի դէմս Քրիստոսի, որ նստի ընդ աջմէ Հաւր, ուստի զկնի ասէ. «Ընկալ յերկնային քո սեղանդ ի հոտ անուշից, եւ փոխանակ առաքեա առ մեզ զշնորհս Հոգւոյդ Սրբոյ»:

Պրակ Զ.

Յաղագս առ դիպեալ պակասութեանցն շուրջ զխորհրդով սրբոյ պատարագին

Անուամբ պակասութեան իմանամք զառդիպեալ պատահմունսն, կամ ի հեղգութենէ մատուցողաց եւ կամ այլովք պատճառաւք, որ առ ի զգուշութիւն մատուցողացն դնին աստէն ոմանք կանոնք, իբր սպեղանիք այնոցիկ հիւանդութեանց:

Արդ, նախ քան զսրբագործութիւն ի կողմանէ նիւթոյն, եթէ պատահեսցի զի կամ ի սխալմանէ, եւ կամ յանյաղթելի տգիտութենէ փոխան ցորենահացին գարեհաց, եւ փոխան գիւոյ որթոյ նռան գինի իցէ արկեալ ի սկիհն, թէ յառաջ եւ թէ յետ սրբագործութեան առ ոչ ինչ համարելիք են եւ երկոքին, եւ փոխեալ զնոսին նորապէս սկսանելի է յայնմանէ տեղւոջէ յիշատակ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. զի յիշատակն մահուն Քրիստոսի ի վերնատանն ի հացն ցորենոյ եւ ի բերոյ որթոյ կայացաւ: Ուստի եթէ ի վերայ գարեղէն հացին եւ նռան գինւոյ ասացեալ իցէ, ոչ ինչ է:

Երկրորդ՝ եթէ հացն իցէ խմորեալ եւ ոչ բաղարջ, եւ գինին նախ քան զսրբագործութիւն սակաւ ինչ ջրախառնեալ մինչ զի յաղթեցեալ իցէ ի գինւոյն եւ ընկղմեալ, եթէ էական բանքն արտաբերեալք իցեն եւ աւարտեալք, ոչ եւս փոխելիք են, զի յաղթէ Հոգին Սուրբ իւրով զաւրութեամբ զայն սխալումն, որ նիւթոն իբրեւ զբով, որ հանէ զկապարն ի յոսկւոյն: Բայց թէ քահանայն գիտութեամբ արար՝ ապաշխարեսցէ ըստ կանոնի եպիսկոպոսին, զի եպերեաց զյատուկ կիրառութիւն եկեղեցւոյ: Իսկ թէ անգիտութեամբ՝ խրատեսցի այնուհետեւ զգուշանալ: Իսկ եթէ նախ քան զզէական բանից արտաբերումն իմասցի, կարել է եւ կարեւոր է փոխել զնիւթոն, եթէ գինին յաղթեալ իցէ ի ջրոյ եւ հացն թթուեցեալ ի խմորոյ, զի յերկուց երկբայականաց անկասկած մասինն հետեւելի է:

Երրորդ՝ եթէ հացն բաղարջ՝ անցեալ իցէ զեաւթն աւուրբք եւ բորբոսեալ որպէս զի կարծիս ոչ տացէ փոխեցեալ ի բնական հացուէն, թէ նախ քան «զառէք կերէքն» իմասցի, փոխեսցի եւ այլով նշխարով աւարտեսցի, զի եւ բաղարջն եաւթն աւր միայն ուտելի էր ի հնումն, եւ թէ յետոյ իմասցի, կամ զգուշութեամբ պահելի է, եւ կամ պատարագողն մաքրեսցէ, բայց ժողովրդեան մի՛ տացէ: Այնպէս իմանալի է եւ զսակաւ ինչ քացախեցեալ գինւոյ, եթէ տեսակն գինւոյ ամենեւին չիցէ փոխեալ: Զի վասն այսպիսեաց տարակուսութեանց եւ բարձման երկբայութեանց, եկեղեցի նոր հացիւ պատարագել հրամայէ, զի եւ Քրիստոս յաւուր եփման բաղարջին պատարագեաց: Ասիցես, թէ եւ յետ յարութեան եռաւրեայ հացիւ Քրիստոս պատարագեաց յԵմաւուս: Ասելի է, թէ այն մնաց ի տարակուսութիւն, թէ իցէր խորհուրդ կամ՝ ոչ, զի անդ ոչ յիշի կիրառումն գինւոյ: Եւ թէ իցէր եւս՝ ոչ այնմ հետեւելի ասաց մեզ Քրիստոս, այլ զոր արար ի վերնատանն, բայց ի հարկաւորութեան այլապէս է ցորքան հացն չիցէ դադարեալ ի հացութենէ, թէ ջերմ, թէ պաղ կարէ պատարագիլ, զի ջերմն եւ պաղն ոչ են յէութենէ հացին:

Չորրորդ, եթէ հացն եւ կամ գինին մահացու դեղաւք խառնեալք իցեն ի թշնամեաց, եթէ նախ քան զէական բանսն իմասցին, փոխելիք են, զի մի փորձիւ կերիցին մահադեղքն ընդ կենաց դեղոյն, եւ սկսանելի է յաղաւթիցն «Առէք կերէքին», որ ասի. «Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ ես ճշմարտապէս»: Իսկ եթէ յետ սրբագործութեան իմանիցին՝ ընդ նշխարս սրբոց պահելիք են ի պատուական տեղւոջ, այլ ոչ երբէք ճաշակելիք, զի առ այսպիսիս յանդգնիլն է փորձել զԱստուած:

Հինգերորդ՝ եթէ ճանճ կամ սարդ ինչ ընկցի ի բաժակ արեանն՝ պարտ է ունելեաւք ինչ առնուլ ի միջոյ եւ այրել եւ մոխիրն թափել յաւազանն:

Վեցերորդ՝ եթէ հպեսցի ի սուրբ նշխարն անսուրբ կենդանի եւ կրծեսցէ, եթէ թունաւոր ատամաւք իցէ կերող կենդանին, ուր եւ հասեալ իցեն ատամունքն, զեզերաւքն զգուշութեամբ տաշելիք եւ սրբելիք են, եւ տաշուքն պահելիք ընդ նշխարս սրբոց եւ մնացեալն ճաշակելի: Իսկ թէ անսուրբ կենդանւոյ ատամունքն ոչ իցեն թունաւորք, մաքրելք են ճաշակմամբ, զի անսրբութիւնք նոցա իբր առ հար մերձեցեալք ոչնչացեալք վարկանին:

Եաւթներորդ՝ եթէ ի ձեռս անհաւատից անկեալ թշնամանիցի, որպէս երբեմն ի Բրիտանիայ ի ձեռս հրէից, զինչ պարտ է առնել: Ասելի է, թէ որքան կարելի է ջանալի է առնուլ ի ձեռաց նոցա, որպէս արար Յոսէփ Արեմաթացին՝ կաշառաւք կարզելով զմարմին Տեառն ի ձեռաց Պիղատոսի, եւ որպէս զնա սուրբ կտաւաւք պատել եւ պահել ի սուրբ տեղւոջ, եթէ ոչ զգուսմն ինչ բերցէ ի ճաշակել: Իսկ եթէ անկար եղիցի ազատել,

եւ մնասցէ ի ձեռս անհաւատից՝ լալի է մեղք քրիստոնէից եւ ամբարշտութիւն անհաւատից։ Զի Քրիստոս առաւել կամեցեալ է շաւշափիլ ի զաւրացն Պիղատոսի քան ճաշակիլ ի Յուդայէ։

Ութներորդ՝ եթէ յետ ճաշակման, ի պատահմանէ իմեքէ եւ տկարութեան փսխիցէ ոք, եթէ խորհրդական տեսակքն լուծեալ իցէ՝ զփսխումն պարտ է այրել եւ զփոշին լնուլ յաւազանն, եւ թէ ոչ իցէ լուծեալ, եւ կարէ ճանաչիլ՝ վերկալցի եւ գինեաւ լուասցի, լուացուքն արկցի յաւազանն եւ սուրբ մասն ճաշակիցի յումեքէ ոչ զզուողէ, եւ թէ ոչ պահեսցի ընդ նշխարս սրբոց։ Իսկ եթէ ի կողմանէ մատուցողին պատահիցին պակասութիւնք։ Նախ՝ եթէ քահանայն պատարագող անկցի ցնորմամբ, կամ դիւահարութեամբ, կամ խոցիցի ի թշնամեաց եւ մեռցի։ Ասեմ, թէ ամենայնից հնարն մի եւ նոյն է, զի թէ նախ քան զսբագործութիւն տեսակացն հացին եւ գինւոյն եւ թէ յետոյ այլ ոք քահանայ զմնացեալն կատարեսցէ, յոր տեղւոջէ եթողն փորձանաւոր քահանայն։ Իսկ եթէ զէական բան հացին ասացեալ իցէ եւ ոչ զտեսակ գինւոյն՝ յաջորդող քահանայն յայնմ կիտէ սկսեսցէ ասել, նոյնպէս եւ զբաժակն յետ ընթրեացն առեալ ի ձեռս իւր եւ այլն։

Երկրորդ՝ եթէ պատարագող քահանան բանադրեալ իցէ, եւ նախ քան զէական բանից ասելն իմասցի, եւ ոչ գուցէ այլ քահանայ, աւարտեսցէ վասն հարկին, բայց յետոյ կրկին տուժեսցի պատժաւք վասն յանդգնութեան իւրոյ։ Իսկ եթէ գուցէ այլ քահանայ եւ ինքն բանադրեալն չիցէ ասացեալ զէական բանսն, լռեսցէ ինքն եւ միւս քահանայն աւարտեսցէ ի կիսատ տեղւոյն մինչ ի վերջն։

Երրորդ՝ եթէ պատարագող քահանայն պոռնկեալ իցէ, եւ աւր տէրունի վերայ հասեալ, եւ չիցէ մեղքն յայտնի, կատարեսցէ զխորհուրդն մինչեւ ի վերջն, առ ի ոչ գայթակղիլ ժողովրդեան, իբր թէ բորոտեալ ձեռամբ զդեղ կենաց կազմելով, եւ յետոյ կրկին ապաշխարեսցէ՝ զմինն վասն պոռնկութեան եւ զմինն վասն սրբապղծութեան։ Եւ գիտելի է, զի ի հնումն պոռնկեալ քահանայն մշտնջենաւորապէս զրկիւր ի քահանայութենէ, բայց նարդենիս մնայ ապաստան ի խոհեմութեան եպիսկոպոսին։ Թէպէտ զրկի յիրաւանց իւրոց ի խնդրելոյ զպարտս իւր ի կնոջէն, եւ մնայ կախեալ ի կամաց նորա, այսինքն՝ կողակցւոյն, զի որ անիրաւի ի հաւատարմութեան՝ իրաւամբ զրկի ի պարտուցն պահանջման։

Չորրորդ՝ եթէ հեղգութեամբ քահանայն հեղցէ զկաթիլ ինչ ի վերայ վիմին, եւ կամ առ հողին, որ առ յատակաւ սեղանոյն՝ վէմն լուասցի եւ յատակն քերեսցի, եւ քերուքն այրեսցի եւ աճիւնն թաքուսցի առ սեղանովն, եւ քահանայն քառասուն աւր միաժում ապաշխարեսցէ։ Իսկ թէ ի վերայ սեղանոյն ծծեսցէ զկաթիլն եւ երեք աւր ապաշխարեսցէ պահաւք

եւ միաժում, եւ եթէ կաթիլն անցցէ մինչեւ յերկրորդ ծածկոցն, նմանապէս ծծեսցէ, եւ չորս աւր ապաշխարեսցէ, եւ թէ մինչ յերրորդն՝ ինն աւր։

Հինգերորդ՝ եթէ քահանայն վասն անկարգ ուտելոյն եւ ըմպելոյն արբեցեալ ժայթեսցէ՝ քառասուն աւր ապաշխարեսցէ, իսկ թէ եպիսկոպոս՝ իննսուն աւր, իսկ թէ պատճառաւ տկարութեան՝ եաւթն աւր։

Վեցերորդ՝ եթէ հեղգութեամբ քահանային մուկն կամ այլ ինչ կենդանի կերիցէ զաւրհնեալ նշխարն՝ քառասուն աւր ապաշխարեսցէ, եւ թէ կորուսցէ զմասն աւրհնեալ հացին՝ երեսուն աւր ապաշխարեսցէ, եթէ ոչ գտանիցէ։ Նոյնպէս ապաշխարեսցէ քահանայն եթէ հեղգութեամբ իւրով փտեսցի սուրբ հացն։ Եւ յաւուրս ապաշխարելոյն պարտի քահանայն եւ դադարիլ ի պատարագելոյն եւ ի հաղորդելոյն։

Եաւթներորդ՝ եթէ վասն ագահութեան, նենգութեամբ վաճառեսցէ զաւրհնեալ մասն փրկական խորհրդոյն առն հրէի եւ կամ անհաւատի առ ի ծանակել մշտնջենաւորապէս զրկեսցի ի քահանայութենէ եւ ի կիրառութենէ խորհրդոյ, եւ զի ծանակել ետ զսուրբ խորհուրդն՝ աղուեսադրոշիւք ծանակեալ շրջեսցի եւ մինչեւ ի մահ ապաշխարելով յանապատի, եւ իբրեւ զլոկ աշխարհականս հաղորդեսցի մահուանն, բայց քահանայական թաղման մի՛ արժանասցի։ Իսկ եպիսկոպոսն վիճակին եւ այլք գուն գործեալ ազատեսցեն զսուրբ մասն յանհաւատից, եւ իբրեւ զՅոսէփ եւ զՆիկոդեմոս սուրբ կտաւաւք պատեալ զսուրբ մասն, պահեսցեն ընդ նշխարս սրբոց իբրեւ զախոյեան համբերութեան փառաւորելով։

Երրորդ՝ ի կողմանէ ձեւոյ բանիցն պատահին պակասութիւնք։

Նախ՝ եթէ պատարագող քահանայն ցնդեալ մտաւք ոչ կարասցէ ունել զներգործական դիտաւորութիւն, եւ սակայն զբանսն լիովի[ն] արտաբերեսցէ՝ զաւրութենական դիտաւորութիւն եւ կամ հասարակ դիտաւորութիւն առնելոյ զոր առնէ եկեղեցի, լնու զտեղի պակասութեան ներգործական դիտաւորութեան, զի արար, զոր արար Քրիստոս, եւ կամ եկեղեցի, եւ զի բերանովն Քրիստոսի արտաբերէ, եւ Քրիստոս ոչ կարէ զինքն ստել, բայց քահանայն պարտաւորեսցի կանոնի ապաշխարութեան։

Երկրորդ՝ եթէ չունիցի ի դիտաւորութեան առնել ըստ Քրիստոսի եւ կամ ըստ եկեղեցւոյ, այլ կամ ծաղրածութեամբ եւ կամ պատմողաբար անցցէ ի տեսակս բանից՝ ոչ կատարի խորհուրդն։

Երրորդ՝ եթէ երկու նշխար առեալ ի ձեռն կարծէր զայնս մի եւ իբրեւ ի վերայ միոյ ասիցէ «զառէք կերէքն», զերկոսին եւ միապէս աւրհնեալ հաւատալով մի՛ խորեսցէ զայս եւ զայն, զի թէպէտ ինքն իբրեւ զպաշտաւնեայ սխալեցաւ, այլ Քրիստոս իբրեւ զկատարողապէս ոչ սխալեցաւ,

այլ աւրհնեաց եւ ընկալաւ, բայց աներկբայականն է, զի մի դիպեսցի այնպիսի ինչ։

Չորրորդ՝ եթէ ոչ ունէր դիտաւորութիւն առնել էական բանիւքն, այլ ըստ յունաց, որով զհացս եւ զգինիս այլովքն հանդերձ մինչեւ ցայն «փոխարկելով Հոգւովդ քով Սրբով», հաւատալի է կատարեալ գոլ զխորհուրդն, զի այս խորհուրդս գոլով գործ առ արտաքս նոյն է թէ Քրիստոս արասցէ եւ կամ Հոգին Սուրբ գոյափոխեսցէ Հաւր Աստուծոյ առաքմամբն, ըստ որում խնդրէ եկեղեցի առ ի նոյն միտս, զի եկեալ փոխեսցէ զնուէրսն ի խորհուրդ մարմնոյ եւ արեան Տեառն։

Չորրորդ՝ ի կողմանէ պաշտաւնէին նախ եթէ մատուցողն սուտ քահանայ իցէ հաւասար է եւ մատուցեալն։ Երկրորդ՝ եթէ ոչ ունիցի զպատրաստութիւն հոգեկան եւ մարմնական՝ խորհուրդն կատարի, բայց կատարողն մեղանչէ։ Երրորդ՝ եթէ ոչ իցէ զգեստաւորեալ, եթէ չունիցի է ի հարկաւորութեան կարէ կատարել, եւ թէ ունիցի եւ հեղգասցի, կամ հեգնելով զանց արասցէ՝ խորհուրդն ընկալցի, բայց ինքն խստապէս դատեսցի յեպիսկոպոսէն, զի զխորհրդական զգեստս եկեղեցւոյ քամահեաց իբր անպաճոյճ ի հարսանիս մտանելով։ Այսքան բաւեսցի, եւ եթէ արտաքոյ այսոցիկ այլ ինչ պակասութիւնք դիպեսցին՝ խոհեմութիւն եպիսկոպոսին տնաւրինեսցէ։

ՆՇՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՆՇՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ
ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ
(Ե.–ԺԸ. ԴԱՐԵՐ)

Աշխատասիրութեամբ
Յակոբ Քէօսէեանի

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ
2021

Հրատարակչութեան տնօրէն՝ *Տ. Արարատ քհնյ. Պօղոսեան*

Հրատարակչութեան գլխաւոր
խմբագիր՝ *Սարգիս Մելքոնեան*
Հրատարակչական խորհուրդի *Տ. Մկրտիչ եպս. Պռոշեան,*
անդամներ՝ *Տ. Ռուբէն վրդ. Զարգարեան,*
Տ. Ասողիկ աբղ.Կարապետեան,
Տ. Արարատ քհնյ. Պօղոսեան,
Տ. Գաբրիէլ քհնյ. Վարդանեան,
Գէորգ Տէր-Վարդանեան,
Կարէն Մաթեւոսեան

Սրբագրիչ՝ *Նանա Գրիգորեան*

էջադրումը՝ *Գոռ Գրիգորեանի*

Թուղթ՝ օֆսէթ, 80 գր., չափսը՝ 70 x 100 1/16,
ծաւալը՝ 484 էջ

ISBN 978-9939-59-282-4